F. M. DOSTOIEVSKI

Fraţii Karamazov

Feodor Mihailovici Dostoievski

Frații Karamazov

Roman în patru părți și epilog

Traducerea:
OVIDIU CONSTANTINESCU
şi
ISABELLA DUMBRAVĂ

Din partea autorului

În momentul acesta, când mă pregătesc să aștern pe hârtie viața eroului meu, Aleksei Fiodorovici Karamazov[1], mă simt oarecum încurcat. Și iată de ce: deși spun că este eroul romanului meu, îmi dau seama că Aleksei Fiodorovici nu e nici pe departe ceea ce se cheamă un om mare; mă aștept, deci, să mi se pună o seamă de întrebări inevitabile, bunăoară: „Prin ce este remarcabil Aleksei Fiodorovici al dumitale, de vreme ce l-ai ales ca erou? Ce anume a făcut? Cine îl cunoaște și prin ce a devenit el cunoscut? De ce eu, cititor, trebuie să-mi pierd vremea cercetând viața lui?”

Întrebarea din urmă este cu atât mai dificilă cu cât n-aș avea altceva de răspuns decât: „Poate c-o să vă dați seama din roman”. Dar dacă citind romanul, asta n-o să se întâmple, lumea nu va fi de acord cu însemnătatea lui Aleksei Fiodorovici al meu? O spun fiindcă mi-e teamă că, din păcate, așa va fi. Pentru mine este într-adevăr un om cu totul deosebit, dar am cele mai mari îndoieli că voi reuși să-l conving pe cititor că Aleksei Fiodorovici este, probabil, un așa-numit om de acțiune, dar care se manifestă într-un fel destul de vag, de nedefinit. De altfel, nici nu cred că s-ar putea în ziua de azi să pretindem unui om ca în tot ce face să urmărească un țel precis. Un lucru totuși e sigur, și anume, că eroul meu este un om original, dacă nu chiar ciudat. Originalitatea și ciudățenia lui însă mai mult îi dăunează decât îi conferă vreun drept la atenția semenilor săi, mai ales în timpurile noastre, când lumea caută să asocieze cazurile particulare și să descopere o semnificație cât de cât generală în haosul care domnește pretutindeni. Iar un om ciudat este, de cele mai multe ori, un caz particular, izolat. Nu-i așa?

[1] „Karamazov” – modificare a numelui cunoscutului terorist Karakozov, care a săvârșit atentatul din 4 aprilie 1866 împotriva țarului Alexandru al II-lea. În notele pregătitoare la roman Dostoievski face direct aluzie la Dmitri Karakozov.

Dacă nu sunteți însă de acord cu ultima afirmație și-mi veți răspunde: „Ba nu, nu-i așa”, sau „Nu totdeauna e așa”, atunci s-ar putea să mă simt ceva mai liniștit în ce privește importanța eroului meu, Aleksei Fiodorovici. Fiindcă un om ciudat nu numai că „nu este totdeauna” un caz particular, izolat, ci, de multe ori, s-ar putea ca tocmai el să dețină cele mai caracteristice trăsături ale epocii respective, în timp ce contemporanii lui să fi fost smulși cu toții, dintr-o cauză ori alta, de o răbufnire năprasnică de vânt din ansamblul vieții.

La drept vorbind, aș fi putut foarte bine să renunț la toate aceste lămuriri destul de anoste și de confuze și să încep romanul fără nici un fel de preambul, zicându-mi: dacă e sortit să placă, lumea o să-l citească și așa. Nenorocirea este însă alta, și anume, că biografia eroului meu e una singură, iar aici avem de-a face cu două romane[2]. Mai important mi se pare a fi cel de-al doilea dintre ele, care înfățișează viața actuală a eroului meu, ceea ce face el chiar în clipa de față, în timp ce primul roman prezintă lucruri petrecute încă acum treisprezece ani și nici nu e, de fapt, un roman, ci numai un moment din prima tinerețe a eroului. Nu mă pot lipsi totuși de el, fiindcă multe dintre împrejurările zugrăvite în cel de-al doilea roman n-ar putea fi altfel înțelese cum trebuie. Lucru ce mă pune într-o încurcătură și mai mare decât cea despre care vorbeam mai înainte: din moment ce eu însumi, biograful, consider că și un singur roman ar fi încă prea mult pentru un erou atât de modest și de nedefinit ca al meu, cum îmi permit în cazul acesta să mă prezint cititorului cu două și în ce fel justific asemenea înfumurare din partea mea?

[2] Dostoievski intenționa să scrie un al doilea roman despre Karamazovi. Acțiunea căruia trebuia sa se plaseze la sfârșitul deceniului al 8-lea şi începutul deceniului al 9-lea al secolului. După mărturiile Annei Grigorievna Dostoievskaia – născută Snitkina (1846-1918), cea de-a doua soţie a scriitorului – acesta avea de gând să dedice în întregime anul 1881 scrierii Jurnalului, iar anul 1882 continuării Fraţilor Karamazov. Moartea l-a împiedicat să-şi realizeze proiectul.

Cum nu mă simt în stare să răspund la aceste întrebări, am decis să le ocolesc pur și simplu, lăsându-le neclarificate. Firește, un cititor dotat cu oarecare perspicacitate va fi ghicit de mult că tocmai aici voiam să ajung, și pe bună dreptate poate fi supărat că irosesc în zadar un timp atât de prețios cu o vorbărie inutilă. De data aceasta pot răspunde lămurit că dacă am irosit un timp prețios cu vorbe inutile am făcut-o, în primul rând, din politețe, iar în al doilea rând, fiindcă la mijloc este un șiretlic: orișicum, l-am prevenit, chipurile, dintru început pe cititor. De altfel, ca să spun drept, sunt mulțumit că romanul s-a împărțit de la sine în două părți distincte, „păstrând totuși unitatea de ansamblu”; după ce va ști ce cuprinde primul roman, cititorul va fi în măsură să hotărască singur dacă merită sau nu să înceapă lectura celui de-al doilea. Bineînțeles, nu pretind nimănui să le citească, dimpotrivă, orișicine e liber să azvârle cartea după ce va fi parcurs două pagini din primul roman ca să nu mai pună niciodată mâna pe ea. Există, totuși, unii cititori delicați – și spunând asta mă gândesc în primul rând la toți cititorii ruși – care vor ține cu tot dinadinsul să persevereze până la sfârșit, ca să nu comită cumva vreo eroare în imparțiala lor judecată. Tocmai față de acești cititori mă simt cu inima împăcată: cu toată conștiinciozitatea și pedanteria de care dau dovadă, le ofer motivul cel mai temeinic ca să lase cartea din mână de la primul capitol. Și cu aceasta am încheiat ceea ce voiam să spun în precuvântare. Sunt de acord cu domniile voastre că nu avea nici un rost, dar din moment ce am scris-o, de ce să nu rămână?

Și acum, să trecem la fapte.

PARTEA ÎNTÂI

Cartea întâi

ISTORICUL UNEI FAMILII OARECARE

Capitolul I

FIODOR PAVLOVICI KARAMAZOV

Aleksei Fiodorovici Karamazov era cel de-al treilea fiu al lui Fiodor Pavlovici Karamazov, un moșier de la noi din județ, a cărui moarte tragică, survenită în împrejurări misterioase exact acum treisprezece ani – dar despre asta o să am prilejul să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo – stârnise la un moment dat oarecare vâlvă în jurul numelui său (așa se și explică faptul că lumea își mai aducea și acum aminte de el). Deocamdată mă voi mulțumi să vă spun doar că acest „moșier” (cum i se zicea, deși, în toată viața lui, aproape că n-a locuit la el, la moșie) era un personaj ciudat; totuși, ca tip omenesc, nu constituia deloc o excepție: Fiodor Pavlovici nu era numai o canalie și un desfrânat, dar, în același timp, și un om absurd; trebuie să adaug însă că făcea parte din acea categorie de inși care, oricât de absurzi ar fi, se pricep de minune să-și aranjeze afacerile patrimoniale, singurul lucru pare-se la care se pricep cu adevărat. Așa, bunăoară, Fiodor Pavlovici își începuse cariera fără să aibă mai nimic, fiindcă moșia lui era destul de săracă: se ducea pe la mesele altora, mâncând azi aici, mâine dincolo, ajungând să trăiască pe spinarea unor boieri mai cu dare de mână; ca după moartea lui să iasă la iveală că lăsase o avere care se ridica la aproape o sută de mii de ruble bani gheață. Și când te gândești că toată viața lui fusese cel mai absurd și mai aiurit de la noi din județ! Repet: nu este vorba de prostie – majoritatea celor în genul său sunt oameni destul de inteligenți și mai au, pe deasupra, și o anumita șiretenie – ci de o comportare absurdă, care are un caracter specific, aș spune chiar național.

Fiodor Pavlovici fusese însurat de două ori și avea trei

fii: cel mai mare, Dmitri Fiodorovici, de la soția dintâi, iar ceilalți – Ivan și Aleksei – din a doua căsătorie. Prima lui soție era dintr-o familie de boieri, Miusov, oameni cu stare și bine văzuți la noi în județ. Cum se făcea totuși că o fata frumoasă, cu zestre, și pe deasupra inteligenta, dezghețată – ca atâtea fete din generația noastră, dar care se întâmpla să mai apară pe ici, pe colo și în trecut – fusese în stare să se mărite cu un „terchea-berchea”, cum era considerat Fiodor Pavlovici pe atunci, asta n-aș mai putea să vă spun. Am cunoscut cândva o domnișoară din generația „romantică” de altădată, care, după câțiva ani de tainică iubire pentru un domn – cu care de altfel s-ar fi putut mărita oricând în modul cel mai liniștit – a sfârșit totuși prin a născoci fel de fel de piedici de netrecut și, într-o noapte vijelioasă, și-a făcut seama, aruncându-se de pe un mal înalt ca o stâncă, în apele destul de adânci și repezi ale unui râu; și s-a înecat doar dintr-o fantezie, numai și numai ca s-o imite pe Ofelia lui Shakespeare; îmi vine chiar să cred că lucrurile s-ar fi schimbat dacă acea stâncă – pe care mai demult o avusese în vedere și o îndrăgise – n-ar fi fost atât de poetică și dacă în locul ei s-ar fi aflat un mal neted și foarte prozaic, poate că atunci fata nu s-ar mai fi sinucis. Faptul este perfect autentic și sunt convins că în ultimele două-trei generații cazurile acestea au fost destul de frecvente în istoria poporului nostru. Tot așa și cu Adelaida Ivanovna Miusova; măritișul ei fusese, fără doar și poate, efectul unor influențe străine, rezultatul „frământărilor unui suflet captiv”[3]. Poate că voise să-și afirme astfel independența feminină, să protesteze împotriva condițiilor sociale, împotriva despotismului familiei și al rudelor, în timp ce, pe de altă parte, imaginația ei indulgentă reușise s-o convingă – deși numai pentru o clipă – că Fiodor Pavlovici, pe care toată lumea îl știa ca pe un linge-blide, ar fi în realitate unul dintre cei mai curajoși și mai ascuțiți la limbă oameni ai epocii aceleia de tranziție spre alte vremuri mai bune, când de

[3] Expresie împrumutată dintr-o poezie a lui Lermontov (Nu crede, nu te-n-crede-n tine, visătorule tânăr – 1839).

fapt individul nu era decât un biet măscărici răutăcios, atâta tot. Ceea ce o încântase mai ales pe Adelaida Ivanovna fusese latura aventuroasă a măritișului ei, adică răpirea. În ceea ce-l privește pe Fiodor Pavlovici, prin însăși poziția pe care o avea în societate, era omul cel mai potrivit pentru asemenea lovituri de teatru, fiindcă dorea din tot sufletul și cu orice preț să parvină; iar ca să intri într-o familie bună și să mai iei și zestre pe deasupra era, desigur, un lucru foarte ispititor. Cât despre dragoste reciprocă, ea nu exista – pare-se – deloc, nici din partea miresei, nici din partea lui, deși Adelaida Ivanovna era o fată într-adevăr frumoasă. A fost, cred, în felul său, unicul caz în viața lui Fiodor Pavlovici – un bărbat altfel foarte senzual, gata oricând să se aprindă de cum vedea o fustă. Adelaida Ivanovna era, așadar, excepția, fiind singura femeie care nu-i spunea nimic.

Aproape imediat după ce fugise cu dânsul, Adelaida Ivanovna deschisese ochii asupra bărbatului ei și-și dăduse seama că nu simte nimic altceva pentru el decât dispreț. Lucrurile stând astfel, urmările căsătoriei nu întârziară să se arate. Și cu toate că familia miresei se resemnase destul de repede, ba chiar acceptase să-i încredințeze fugarei zestrea cuvenită, cei doi soți duseseră din primele zile o viață agitată, de certuri interminabile. Se spune că, în ciuda neînțelegerilor, tânăra căsătorită dăduse totdeauna dovadă de noblețe și frumusețe de caracter, arătându-se cu mult superioară soțului său; acesta, după cum s-a aflat acum, pur și simplu pusese mâna pe toată averea Adelaidei – aproape douăzeci și cinci de mii de ruble – chiar din momentul când ea o căpătase, bani gheață, care s-au și dus pe apa sâmbetei. În foaia de zestre mai erau trecute un cătun și o casă destul de arătoasă la oraș, pe care, bineînțeles, Fiodor Pavlovici încercase în fel și chip să și le însușească printr-un act legalizat, și cine știe dacă nu și-ar fi ajuns scopul numai și numai fiindcă soția sa, scârbită până în adâncul sufletului și sătulă până-n gât când îl vedea cum îi cerșește banii și încearcă s-o șantajeze cu atâta cinism, se simțea prea istovită ca să-i mai țină piept și ar fi dat orice numai s-o lase în pace. Din fericire, familia

intervenise la timp, retezând ghearele jecmănitorului. Se știe, de asemenea, că de multe ori soții ajungeau chiar la bătaie și că în astfel de ocazii nu Fiodor Pavlovici, ci Adelaida Ivanovna se dovedea mai iute de mână. Era o femeiușcă brunetă, impulsivă, aprigă la mânie, îndrăzneață și pe deasupra înzestrată cu o putere fizică la care nu te-ai fi așteptat. Până la urmă, ea își luase lumea în cap și plecase cu un seminarist, un amărât de învățător sărac lipit pământului, lăsând în seama lui Fiodor Pavlovici un copil de trei ani – Mitea. Văzându-se singur, Fiodor Pavlovici nu găsise altceva mai bun de făcut decât să-și transforme imediat casa într-un fel de harem și s-o țină numai în chefuri zgomotoase, iar când se sătura de beții, să colinde gubernia în lung și-n lat, povestind cu lacrimi în ochi orișicui voia să-l asculte despre infamia Adelaidei Ivanovna; lamentările lui cuprindeau mai totdeauna o serie de amănunte din viața conjugală, pe care orice soț tare s-ar rușina să le dea în vileag față de niște străini. Mai mult, s-ar fi zis că rolul de soț încornorat pe care-l juca în ochii lumii ca și toate detaliile intime nu numai că-i făceau plăcere, ci chiar îl și măguleau. „Te lauzi de parc-ai fi fost avansat în grad, de parcă nici n-ai fi dat de necaz”, îi spuneau unii mucaliți. Alții susțineau că omul se simte pur și simplu fericit că, în sfârșit, avea prilejul să facă pe clovnul, prefăcându-se într-adins, ca lumea să râdă și mai cu poftă, că nu observă ridicolul acestei situații. Cine știe, poate că totuși nu era decât o naivitate din partea lui. După câtva timp, Fiodor Pavlovici izbutise să dea de urma fugarei. Sărăcuța se afla la Petersburg, unde se refugiase cu seminaristul ei, apucând pe calea celei mai depline emancipări. Fiodor Pavlovici începu să se frământe și-și puse în gând să plece la Petersburg. Pentru ce? Nici el probabil n-ar fi știut să spună. Și ar fi și plecat, desigur, dacă, luând această hotărâre, nu s-ar fi simțit îndreptățit să tragă mai înainte un chef zdravăn ca să prindă curaj. Tocmai atunci însă, familia neveste-sii fusese înștiințată că biata de ea murise la Petersburg. Murise subit, într-o mansardă, după unii, de febră tifoidă, după alții, răpusă de foame. În momentul când Fiodor Pavlovici aflase vestea,

era beat turtă; se zice c-ar fi ieșit val vârtej în stradă, strigând de bucurie, cu brațele ridicate la cer: „Slobozește acum pe robul tău!” Unii susțin totuși că plângea cu hohote, ca un copilaș, încât ți se rupea inima auzindu-l, oricât ți s-ar fi părut de respingător. Și poate să fi avut dreptate și unii, și alții, adică să fi fost fericit, pentru că se văzuse în sfârșit liber, și să fi și plâns moartea celei care-i dăruise libertatea. Oamenii, cât ar fi ei de răi, sunt adeseori mai naivi decât s-ar putea crede și au o candoare pe care nimeni nu le-ar bănui-o. Ca oricare dintre noi de altfel.

Capitolul II

FIODOR PAVLOVICI SE DESCOTOROSEȘTE DE PRIMUL SĂU FIU

Nu e greu să ne închipuim ce fel de tată putea să iasă dintr-un om ca Fiodor Pavlovici și ce educație putea el să dea unui copil. Procedase, deci, exact așa cum era de așteptat, părăsindu-și cu desăvârșire și definitiv odrasla zămislită cu Adelaida Ivanovna, și nu din ură sau dintr-un sentiment de mândrie conjugală rănită, ci pentru că uitase pur și simplu că avea un fiu. Așa se face că în vreme ce el împuia capul tuturor cu tânguirile lui lăcrămoase, făcând din casa lui un adevărat locaș de desfrâu. Băiețașul, Mitea, care abia împlinise trei anișori, ajunsese să fie ocrotit de Grigori, o slugă credincioasă. Dacă acesta n-ar fi avut atunci grijă de bietul copil, în toata casa nu s-ar fi găsit cineva care să-i primenească măcar cămășuța. Rudele din partea mamei păreau că nici nu se sinchisesc de existența lui, mai ales în primul an. Bunicu-său, domnul Miusov, tatăl Adelaidei Ivanovna, încetase din viață; bunica, rămânând văduvă, se mutase la Moscova, unde căzuse bolnavă la pat, iar cât privește surorile maică-sii, se măritaseră între timp, așa încât aproape un an de zile Mitea rămăsese în izba lui Grigori. De altfel, chiar dacă taică-său și-ar fi amintit de el (oricum, nu se putea să nu știe că are un copil), l-ar fi ținut tot așa surghiunit în izba lui Grigori, fiindcă – orice s-ar zice – băiatul ar fi fost totuși o piedică pentru viața lui dezmățată. Tocmai atunci întâmplarea făcuse să se întoarcă în țară un văr de-al răposatei, anume Piotr Aleksandrovici Miusov, care fusese până atunci la Paris și care mai apoi avea să plece din nou, pentru mulți ani, în străinătate. Pe vremea la care ne referim însă, Miusov era în floarea tinereții, un om cu totul

deosebit de restul familiei, cultivat și umblat prin lume, obișnuit cu viața marilor capitale, european până în vârful degetelor – și așa avea să rămână toată viața – și, până la sfârșitul zilelor sale, un liberal de tipul celor de pe la 1840-1850. Miusov, de altfel, era în legătură cu o serie întreagă de liberali din țară, ca și din străinătate, oameni cu cele mai avansate idei ale epocii: îi cunoscuse personal pe Proudhon[4] și pe Bakunin[5]; iar la bătrânețe nu era plăcere mai mare pentru el decât să vorbească despre evenimentele petrecute în cele trei zile[6] ale revoluției franceze din februarie 1848, la care – după cum lăsa să se înțeleagă – ar fi luat și el parte, luptând efectiv pe baricade. Era poate cea mai frumoasa amintire a lui din tinerețe. Ca situație materială, era un om înstărit, stăpân peste o mie de suflete, așa cum se socoteau avuțiile altădată. Avea o moșie de toată frumusețea în împrejurimile orașului, învecinată cu pământurile vestitei noastre mânăstiri, cu care – încă din anii tinereții, de când intrase, adică, în posesiunea moștenirii – Piotr Aleksandrovici era în proces și părea c-o să mai fie încă multă vreme pentru nu știu ce drepturi asupra pescuitului în râu sau a tăierii copacilor din pădure – nu mai țin minte. Procesul îl deschisese numai așa, din principiu, considerând ca pe o datorie a sa de cetățean luminat să lupte împotriva „clericaliștilor”. Aflând totul despre Adelaida Ivanovna, de care-și aducea foarte bine aminte, bineînțeles fiindcă o admirase cândva pentru frumusețea

[4] Pierre Joseph Proudhon (1809-l865), filosof şi economist francez, ilustru reprezentant al anarhismului; i-a cunoscut personal pe Bakunin, Herzen, Lev Tolstoi. În scrierile sale, Dostoievski s-a referit adesea la el.

[5] Mihail Aleksandrovici Bakunin (1814—1876), revoluţionar rus, unul dintre fondatorii şi ideologii anarhismului şi narodnicismului, prieten cu Belinski, Herzen, Turgheniev. Dostoievski l-a întâlnit prima oară la Londra, în 1862.

[6] Acestea sunt: 22 februarie, când a început revolta poporului împotrivi aristocraţiei şi guvernului; ziua următoare cu ciocniri armate şi lupte pe baricadă; şi 24 februarie, cea a victoriei temporare a insurgenţilor, materializată în demisia guvernului Guizot, abdicarea regelui şi proclamare celei de-a Doua Republici.

ei, precum și despre existența lui Mitea, Piotr Aleksandrovici se decisese să intervină, cu tot disprețul pe care-l avea pentru Fiodor Pavlovici și toată indignarea ce clocotea în inima lui tânără. Abia atunci avusese prilejul să-l cunoască. Piotr Aleksandrovici îi declarase din capul locului că dorea să ia copilul în grija lui să-l crească și să-l educe. Mai târziu, Miusov va povesti – ca un lucru semnificativ pentru caracterul individului – că în momentul când îi pomenise despre Mitea, Fiodor Pavlovici făcuse o mutră mirată, ca și cum nu înțelegea despre cine-i vorba și nici habar n-ar fi avut că la el în casa se afla un copil mic. Piotr Aleksandrovici, firește, putea foarte bine să exagereze, totuși, imposibil să nu fi fost și un grăunte de adevăr în spusele lui. Ce-i drept, lui Fiodor Pavlovici îi plăcuse totdeauna să joace teatru, intrând în pielea celor mai diverse personaje, adeseori chiar fără vreun rost, dacă nu chiar în detrimentul său, ca în cazul de mai sus, bunăoară. Ceea ce de altfel este o particularitate constatată la o serie întreagă de oameni, dintre care unii infinit superiori lui Fiodor Pavlovici. Piotr Aleksandrovici luase în serios toată treaba și reușise să fie numit (împreună cu Fiodor Pavlovici) tutorele copilului, căruia maică-sa îi lăsase o moșioară și o casă în oraș. Mitea se mutase, așadar, la unchiul său de-al doilea, Miusov, care, fiind holtei, după ce pusese la punct situația veniturilor sale de la moșie, se grăbise să se întoarcă la Paris, unde se stabili pentru o bună bucată de vreme. Copilul fusese încredințat unei cucoane din Moscova, și ea tot mătușă de-a doua. La rândul său, Piotr Aleksandrovici, prinzând gustul vieții în străinătate, mai ales de când cu revoluția din februarie, a cărei amintire i se întipărise atât de adânc în suflet, încât până la sfârșitul vieții căuta mereu prilejul să vorbească despre ea, a uitat și el de copil. Nu trecuse mult, și mătușa din Moscova închisese ochii; atunci Mitea fusese luat de una dintre fiicele ei măritate. Se pare că, și după aceea, băiatului îi fusese dat să-și schimbe din nou – pentru a patra oară – domiciliul. Cum și în ce împrejurări – rămâne să vă spun altă dată, cu atât mai mult cu cât vom mai avea ocazia să vorbim de primul născut al lui Fiodor

Pavlovici; deocamdată mă voi mulțumi să menționez numai unele date din biografia lui, fără de care n-aș fi în măsură să încep romanul.

În primul rând, trebuie să vă spun că Dmitri Fiodorovici era singurul copil al lui Fiodor Pavlovici care crescuse convins că are ceva avere și că la majorat se va putea bizui pe o situație independentă. Altminteri, tinerețea lui fusese destul de agitată; nu apucase să-și termine studiile și intrase într-o școală militară, după care împrejurările îl aduseseră în Caucaz, unde câștigase galoane de ofițer, se bătuse în duel și fusese degradat, ca mai apoi să-și recapete iarăși gradul și să se țină noapte de noapte de chefuri, risipind banii în dreapta și-n stânga. Nu primise nicio lețcaie de la taică-său decât după majorat; până atunci se mulțumise să trăiască din datorii. Pe Fiodor Pavlovici îl văzuse pentru prima oară la față abia după ce împlinise douăzeci și unu de ani, atunci când sosise în oraș ca să-și lămurească situația materială. Pe cât se pare, nu putu să-l înghită pe taică-său din primul moment; de altfel, nici nu zăbovise prea mult în casa părintească, grăbindu-se să-și ia tălpășița îndată ce apucase să-i stoarcă bătrânului o sumă oarecare de bani împreună cu promisiunea că-i va trimite regulat veniturile moșiei, în privința căreia nu izbutise să afle nimic (ceea ce este semnificativ), nici ce valoare are, nici la cât se ridică rentele respective. Taică-său, în schimb, văzuse imediat, de la prima lor întâlnire (și este un lucru care trebuie reținut), că Mitea habar nu avea ce avere îi rămăsese, socotind-o mult mai mare decât era în realitate. Și se bucurase să constate asta, fiindcă bătrânul avea planurile lui. Dându-și seama că băiatul este flușturatic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimașă, un chefliu căruia putea foarte ușor să-i închidă gura – fie chiar numai pentru câtăva vreme – dacă-i dădea ceva parale, nu pregetase să exploateze situația, căutând să scape de el cu sume derizorii, pe care i le trimitea din când în când. În cele din urmă – adică la vreo patru ani după ce descinsese pentru prima oară în orășelul nostru – Mitea, pierzându-și răbdarea sosise din nou în localitate, de astă dată hotărât să încheie toate socotelile cu

taică-său. Și care nu-i fu mirarea când i se spuse lămurit că nu mai avea nici un sfanț, că, de altminteri, ar fi și greu să se facă un calcul exact, deoarece sumele pe care le primise depășiseră de mult valoarea în bani a moșiei – dacă nu cumva chiar îi rămăsese dator lui Fiodor Pavlovici – că după cutare și cutare tranzacție, pe care o încheiase la data cutare și cutare, nu mai avea dreptul să ceară nimic și așa mai departe. Uluit, tânărul bănui că fusese tras pe sfoară, că aici trebuie să fie un dedesubt cam dubios, își ieșise din fire și mult nu mai lipsise ca să-și piardă mințile. Toate acestea, firește, contribuiseră la declanșarea catastrofei, care va constitui obiectul primului nostru roman cu caracter introductiv sau, mai bine zis, cadrul său. Dar mai înainte mă simt dator să spun câteva cuvinte și despre ceilalți doi fii ai lui Fiodor Pavlovici, frații lui Mitea, și să arăt de unde venea fiecare.

Capitolul III

CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE ȘI ODRASLELE RESPECTIVE

Foarte curând după ce se descotorosise de Mitea – care avea pe atunci patru ani – Fiodor Pavlovici se însurase pentru a doua oară. De astă dată căsnicia ținuse opt ani încheiați.

A doua soție era, tot așa, o fată tânără de tot, Sofia Ivanovna, din altă gubernie, unde se întâmplase ca Fiodor Pavlovici să meargă odată împreună cu un ovreiaș cu care făcea unele mici afaceri. Ușuratic, bețiv și zurbagiu cum era, Fiodor Pavlovici nu neglijase totuși niciodată să-și plaseze cât mai bine capitalul și să-și aranjeze în chipul cel mai fericit pentru el afacerile, care de cele mai multe ori nu erau tocmai curate. Sofia Ivanovna provenea dintre „orfane” – era fiica unui obscur diacon, și rămăsese de mică singură pe lume. Fata fusese crescută în casa îmbelșugată a tutoarei sale, văduva generalului Vorohov, o bătrână de neam mare, care o luase sub aripa ei ocrotitoare și care o tiraniza. Nu cunosc prea multe amănunte, dar am auzit că într-o bună zi Sofia Ivanovna, bună, blânda și supusă din fire, fusese surprinsă în cămară tocmai când încerca să-și lege de gât ștreangul, pe care-l agățase de o grindă, într-un moment de disperare, sătulă de tirania, toanele și cicălelile de fiece clipă ale bătrânei, care, fără să fie un suflet rău, neavând ce face toată ziua, ajunsese un adevărat despot. Fiodor Pavlovici se dusese să ceară mâna protejatei, dar generăleasa, după ce luase informații asupra lui, îl dăduse pur și simplu pe ușă afară. Folosind din nou mijlocul pe care-l mai folosise odată, pretendentul îi propuse atunci fetei să fugă de acasă. Și poate că Sofia Ivanovna nu i-ar fi dat ascultare, dacă ar fi aflat la timpul potrivit unele amănunte din viața lui. Din

păcate însă, locuia în altă gubernie, și apoi, ce putea să priceapă o copilă de șaisprezece ani, care știa doar un singur lucru: că orișice s-ar întâmpla, ar fi fost mai bine pentru ea decât să mai rămână o clipă în casa protectoarei sale. Așa că, sărăcuța, preferase s-o înlocuiască pe protectoare cu un protector. De astă dată, Fiodor Pavlovici nu căpătă nici un ban zestre, fiindcă generăleasa, mâniată foc, nu voise să-i dea nimic fetei, ba îi mai și blestemase pe amândoi; ca să fim drepți, trebuie să spunem că nici el nu se gândise la zestre, fiind ispitit de frumusețea neasemuită a copilei și mai ales de inocența ei. Libertinul acesta, care toată viața nu fusese atras decât de nurii celor mai vulgare femei, rămăsese în extaz în fața purității ei sufletești. „Când i-am văzut ochișorii aceia nevinovați, parcă mi s-a înfipt un cuțit în inimă”, avea să povestească el mai târziu, cu rânjetul lui odios. Unui om ca el însă, corupt până în măduva oaselor, până și candoarea nu era în stare să-i trezească decât cele mai josnice pofte. Cum nu primise nicio para zestre, ceea ce era, așa zicând, un „păcat” de care nevastă-sa se făcuse vinovată în ochii lui – și profitând de faptul c-o scăpase, chipurile, „din ștreang”, și mai ales de neobișnuita ei blândețe și umilință – Fiodor Pavlovici găsi foarte firesc să nu țină prea mult seama de ea, și din primele zile chiar nu se sfii să calce în picioare cel mai elementar respect conjugal. La el în casă, sub ochii tinerei soții, se adunau tot soiul de lepădături și se dezlănțuiau adevărate orgii. Ca o trăsătură caracteristică, trebuie să menționez faptul că Grigori, rândașul, un om cumsecade, altminteri destul de mărginit, încăpățânat și morocănos, care o urâse de moarte pe prima lui stăpână, Adelaida Ivanovna, de astă dată trecuse cu totul de partea noii soții, luându-i mereu apărarea și certându-se din pricina ei cu Fiodor Pavlovici, așa cum nu și-ar fi permis nicio slugă. Într-o bună zi pusese chiar cu de la sine putere capăt unei petreceri și dăduse cu de-a sila pe ușă afară toate muieruștele. După câțiva ani, sărmana Sofia Ivanovna, silită de mică să îndure tirania cuiva, căpătase o boală de nervi, destul de frecventă printre femeile din popor, despre care lumea zice că sunt „apucate”. Bolnava, chinuită

adesea de niște cumplite crize de isterie, ajungea uneori să-și iasă din minți. Cu toate astea, adusese pe lume doi feciori, Ivan și Aleksei, cel dintâi născut chiar în primul an de căsnicie, cel de-al doilea – trei ani mai târziu. La moartea ei, Aleksei abia dacă împlinise trei anișori; oricât ar părea de ciudat însă, băiatul își aducea aminte de maică-sa, bineînțeles numai așa, ca prin vis. După ce Sofia Ivanovna închisese ochii pe vecie, băieții ei împărtășiseră soarta primului născut al lui Fiodor Pavlovici, Mitea; fuseseră adică părăsiți cu desăvârșire de tatăl lor, care nici habar n-avea de ei, ajungând la rându-le să se aciueze tot în izba rândașului Grigori. Acolo îi găsise tiranica generăleasă, binefăcătoarea care o crescuse pe mama lor. Așadar, bătrâna mai trăia încă, și în cei opt ani de căsnicie ai Sofiei Ivanovna nu reușise să uite jignirea pe care o suferise. În tot acest timp primise pe sub mână informații foarte precise asupra vieții pe care „Sophie” a ei era silită s-o ducă și aflând că biata era bolnavă și trăia mai rău ca în iad, declarase de vreo două-trei ori în auzul protejatelor sale: „Așa-i trebuie, a pedepsit-o Dumnezeu pentru că n-a știut să fie recunoscătoare”.

Exact la trei luni după moartea Sofiei Ivanovna, generăleasa descinsese pe nepusă masă la noi în oraș, ducându-se glonț la Fiodor Pavlovici. Nu zăbovise mai mult de o jumătate de oră în localitate, dar acest răstimp fusese destul de bogat în evenimente. Era pe înserat. Fiodor Pavlovici, cu care generăleasa nu mai dăduse ochii de opt ani încheiați, ieșise s-o întâmpine umblând pe două cărări. Lumea vorbește că, fără să sufle o vorbă, cum îl văzu înaintea ei, bătrâna i-ar fi tras două perechi de palme de răsunase curtea și, înșfăcându-l de ciuful din frunte, l-ar fi zgâlțâit de vreo trei ori, apoi, tot așa, fără un cuvânt, o pornise întins spre cocioaba unde se aflau copii. Văzându-i în ce hal erau, murdari ca vai de ei și neprimeniți, îi mai arse o palmă și lui Grigori, punându-i în vedere c-o să-i ia cu dânsa; îi scosese apoi afară așa cum îi găsise, îi înfășurase într-o pătură pe amândoi și, urcându-i în trăsură, plecase înapoi, acasă. Grigori, ca o slugă supusă ce era, înghițise palma fără să crâcnească și fără să-și

îngăduie vreo obrăznicie, dimpotrivă, o petrecuse pe bătrâna până la caretă și, aplecându-se până la pământ, o asigurase cu gravitate că „Dumnezeu are s-o răsplătească pentru bieții orfani”. „Degeaba, că tot dobitoc ești!” îi strigase generăleasa la plecare. Înțelegând, în sfârșit ce se întâmplase, Fiodor Pavlovici chibzuise că, de fapt situația nu putea decât să-i convină, drept care mai apoi, când i se ceruse să declare formal că într-adevăr consimte să încredințeze generălesei creșterea copiilor, nu făcuse nicio obiecție. Cât despre cele două palme încasate, o bună bucată de vreme umblase încolo și încoace prin oraș, povestind orișicui cum se întâmplase toată tărășenia.

Întâmplarea făcuse ca generăleasa să moară după puțin timp, nu însă înainte de a fi lăsat prin testament câte o mie de ruble fiecăruia dintre băieți, „pentru creșterea lor, bani de care să se folosească numai ei, în așa fel ca să ajungă până la majorat, fiindcă și așa e o pomană prea mare pentru niște copii ca ei, iar dacă dorește cineva să facă mai mult, n-are decât să deschidă punga” etc, etc. Eu, personal, n-am citit testamentul, dar am auzit că, într-adevăr, cuprindea unele dispoziții curioase cam în genul acesta, sau în orice caz ceva destul de original formulat. Principalul moștenitor al bătrânei era un om de vază, mareșalul nobilimii din gubernia respectivă, Efim Petrovici Polenov. Acesta căutase, firește, să ia legătura cu Fiodor Pavlovici, însă, dându-și seama din capul locului că nu va reuși să scoată de la el nicio lețcaie pentru creșterea copiilor (deși în asemenea ocazii Fiodor Pavlovici nu răspundea niciodată cu un refuz categoric, mulțumindu-se doar să tărăgăneze lucrurile și la fiecare nouă amânare învăluind totul într-o peltea sentimentală), se ocupase personal de soarta lor și ajunsese să se atașeze mai ales de cel mai mic, Aleksei, care fusese ani de zile găzduit chiar în sânul familiei mareșalului. Țin să atrag de la început atenția cititorului asupra acestei împrejurări. Se poate spune, așadar, că dacă cei doi tineri datorau cuiva recunoștință pentru creșterea și învățătura primită, acesta era Efim Petrovici, un om de o mare noblețe sufletească și de o rară bunătate. Mareșalul nu numai că nu se atinsese

de mia de ruble lăsată prin testament de bătrână, dar avusese grijă s-o mai și sporească, așa încât la majorat, calculând dobânzile respective, fiecare dintre băieți avea un capital de câte două mii de ruble; de crescut, îi crescuse pe socoteala lui, cheltuind bineînțeles mai mult de o mie de ruble pentru fiecare în parte. Despre copilăria și adolescența acestor băieți n-am să vorbesc prea mult, mărginindu-mă să menționez numai unele împrejurări mai importante. Despre cel mai mare dintre ei, Ivan, nu pot spune, de altfel, decât că fusese un copil ursuz, taciturn, care, fără să fie timid, de la vârsta de zece ani își dădea foarte bine seama că era crescut de niște oameni străini, trăind din milă lor, că avea un tată de care ți-era rușine să vorbești și așa mai departe. De mic, adică foarte curând după ce fusese primit în sânul familiei Polenov – cel puțin așa se povestea mai târziu – se văzuse că băiatul era excepțional de înzestrat din fire și avea o aplicație deosebită pentru învățătură. N-aș putea să spun exact cum s-au petrecut lucrurile, dar la treisprezece ani Ivan părăsise căminul protectorului său pentru a pleca la Moscova ca să urmeze liceul, fiind dat în seama unui ilustru pedagog cu multă experiență, prieten din copilărie cu Efim Petrovici. Amintindu-și mai apoi de toate acestea, Ivan mărturisea că îi datora foarte mult lui Polenov, care avea „pasiunea faptelor bune” și pe care-l încântase ideea că un băiat cu asemenea geniale aptitudini avea să încapă pe mâinile unui pedagog genial. De altminteri, nici protectorul său și nici genialul pedagog nu mai erau în viață în momentul când tânărul nostru isprăvise liceul și păsise pragul universității. Cum, din păcate, Efim Petrovici nu apucase să ia măsurile necesare înainte de a fi închis ochii, plata sumei lăsate prin testament de generăleasa cea tiranică – sumă care între timp, datorită dobânzilor, se dublase – fusese întârziată de o serie întreagă de formalități și tergiversări inerente, așa că în primii doi ani de facultate tânărul se descurcase destul de greu, fiind silit să se întrețină singur și să și învețe în același timp. Trebuie să menționăm că nici nu încercase măcar să-i scrie tatălui său, poate din mândrie și dispreț, poate dintr-un

calcul rece și sănătos, fiind convins că n-o să ajungă la nici un rezultat. Indiferent de motivele rezervei sale, fapt este că Ivan nu se pierduse cu firea și, după ce dăduse un timp meditații cu douăzeci de copeici ora, căpătase în cele din urmă de lucru prin diferite redacții de ziare, unde se prezenta cu câte un articolaș de zece rânduri însăilat pe marginea unor fapte diverse, semnând „Un martor ocular”. Se zice că aceste articolașe erau fără excepție atât de interesante și scrise cu atâta vervă, încât avuseseră totdeauna succes. Așa se face că Ivan Fiodorovici reușise încă de pe atunci să-și dovedească într-un mod evident superioritatea practică și intelectuală față de toată acea pletoră a tineretului nostru studios de ambele sexe, a nefericiților în permanentă luptă cu mizeria, care băteau zi de zi pragurile ziarelor și revistelor din capitală, incapabili să găsească un mijloc mai fericit de a-și câștiga existența decât făcând traduceri și prelucrări din limba franceză. Luând astfel contact cu redacțiile, Ivan Fiodorovici menținuse mai departe legătura cu ele, iar în ultimii ani de facultate începuse să publice o serie de cronici de specialitate scrise cu talent, ajungând să-și creeze oarecare faimă în cercurile literare. Numele lui însă fusese într-adevăr remarcat și reținut de un număr mai mare de cititori abia în ultimul an, și în chip cu totul surprinzător. E un caz care merită să fie menționat. Terminând studiile universitare, Ivan, care își pusese în gând să plece cu cele două mii de ruble în străinătate, publicase într-una dintre revistele de prestigiu un articol destul de curios, care făcuse oarecare vâlvă, și nu numai în rândurile specialiștilor, lucru cu atât mai ciudat cu cât subiectul atacat era cu totul străin de preocupările lui – Ivan studiase științele naturii, or articolul trata o problemă la ordinea zilei în momentul acela, și anume: reforma jurisdicției bisericești. După ce analiza părerile îndeobște cunoscute, autorul sfârșea prin a-și da în vileag propria lui opinie. Dar ceea ce atrăgea îndeosebi luarea-aminte erau tonul în care fusese scris articolul și concluzia lui neprevăzută. Citindu-l, mulți dintre aceia care susțineau extinderea puterii bisericești crezuseră că autorul apăra

punctul lor de vedere; în același timp însă, el fusese aplaudat nu numai de adepții laicizării unora dintre instituțiile clericale, dar chiar și de atei. Până la urmă, se găsiră câțiva deștepți care să decreteze că în fond articolul cu pricina nu era decât o mistificare, un caraghioslâc. Am socotit totuși cu cale să-l pomenesc, deoarece, la un moment dat, ajunsese să fie cunoscut chiar și în vestita noastră mânăstire. Și cum aici toată lumea se interesa în cel mai înalt grad de reformă, articolul prilejuise o adâncă nedumerire. Interesul sporise când se aflase numele autorului, care se dovedise a fi concetățean de-al nostru, feciorul „ăluia, știi cine, al lui Fiodor Pavlovici”. Și tocmai atunci se întâmplase să sosească și cel în cauză la noi în oraș.

Îmi amintesc că de la început m-am întrebat cu o ușoara strângere de inimă pentru ce venise oare Ivan Fiodorovici, și trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am reușit să înțeleg motivul ce-l îndemnase să facă acest pas fatal, punctul de plecare al unei serii întregi de întâmplări dezastruoase. În primul rând mi se părea curios că un tânăr atât de instruit, de mândru și, în aparență, atât de rezervat fusese în stare să treacă pragul unei case al cărei stăpân ducea o viață atât de odioasă, venind să-și vadă tatăl, care niciodată nu voise să știe de el, ba mai mult chiar, uitase cu desăvârșire că există pe lume și nici măcar nu recunoștea c-ar fi băiatul lui și care, deși în ruptul capului nu i-ar fi dat o lețcaie, toată viața stătuse cu frica în sân că într-o bună zi feciorii săi Ivan și Aleksei îl vor sili să le dea bani. Și iată că, totuși, tânărul sosise în oraș și acceptase să locuiască în casa unui părinte de teapa lui Fiodor Pavlovici, ba încă stătuse acolo o lună sau două, împăcându-se de minune cu el. Și nu numai eu m-am mirat de lucrul acesta. Piotr Aleksandrovici Miusov, rudă de-a șaptea spiță cu Fiodor Pavlovici după soția dintâi, despre care am avut prilejul să vorbesc mai înainte și care sosise de curând de la Paris – unde se stabilise definitiv – să-și vadă moșia de lângă orașul nostru, se arăta și mai uimit decât alții. Mi-aduc aminte că, odată, după ce-l cunoscuse personal pe tânărul nostru, care-i făcuse o deosebită

impresie și cu care discuta uneori în contradictoriu, invidiindu-l într-ascuns pentru cultura lui, spusese: „Ivan e un om atât de mândru, capabil oricând să-și câștige singur existența, în plus are și ceva parale cu care ar putea să plece în străinătate: atunci ce caută aici? E limpede ca lumina zilei că n-a venit după bani, cu atât mai mult cu cât tată-său în nici un caz nu i-ar da un sfanț. Nu-i place să bea și nici nu este ceea ce se cheamă un desfrânat. Cum se face atunci că se înțelege atât de bine cu bătrânul, încât Fiodor Pavlovici nu mai poate să trăiască fără el?” Așa și era: Ivan exercita o vădită influență asupra tatălui său, care uneori chiar se îndupleca să-l asculte, deși era încăpățânat din fire, încăpățânat și abraș; ba de la o vreme începuse parcă să se poarte mai frumos…

Aflase mai apoi că unul dintre motivele pentru care venise aici fusese și faptul că fratele lui mai mare, Dmitri Fiodorovici, îl rugase să se ocupe de interesele lui. Cei doi frați nu avuseseră încă ocazia să se vadă la față până acum, când se întâlniseră aici, în oraș, deși erau mai de mult în corespondență, întreținând un schimb de scrisori prilejuit de o anumită împrejurare deosebit de importantă mai ales pentru Dmitri Fiodorovici. Despre toate acestea însă, cititorul va fi informat mai pe larg la momentul oportun. Totuși, chiar după ce îmi fusese dat să cunosc împrejurarea aceea excepțională, Ivan Fiodorovici rămăsese mai departe o enigmă pentru mine, iar venirea lui – tot atât de inexplicabilă.

Trebuie să adaug că în momentul acela Ivan părea să fie un fel de mediator și că, probabil, voia să determine o împăcare între tatăl și fratele lui mai mare, Dmitri, aceștia fiind certați la cuțite; mai mult chiar, fiul îl dăduse în judecată pe bătrân.

Acest mic grup familial avea pentru întâia oară ocazia să se reunească, iar unii dintre membrii lui se vedeau acum pentru prima dată în viață. Aleksei Fiodorovici, cel mai mic dintre frați, era singurul care venise de mai bine de un an în urbea noastră. Din păcate însă, îmi vine cam greu să vorbesc despre el în această parte introductivă, înainte de a fi apucat să-l aduc pe scenă în cuprinsul romanului; mă

văd, totuși, obligat să-i închin și lui câteva rânduri aici, cel puțin ca să lămuresc o anumită particularitate, fiindcă trebuie să vă spun din capul locului că eroul meu vi se va înfățișa îmbrăcat în rasa călugărească. Da, Aleksei Fiodorovici își făcea de un an de zile ucenicia în mânăstirea noastră și părea decis să se claustreze pe viață între zidurile ei.

Capitolul IV

CEL DE-AL TREILEA FIU, ALIOȘA

Pe vremea aceea, Alioșa abia împlinise douăzeci de ani (Ivan avea douăzeci și trei, iar Dmitri – douăzeci și șapte). De la bun început mă simt dator să vă spun că nu era nicidecum un fanatic, nici măcar – cel puțin așa îmi făcea impresia – un mistic. Prefer chiar să va împărtășesc de la început părerea pe care o aveam despre el. Alioșa, în sufletul căruia încolțise de timpuriu dragostea față de semenii lui, se hotărâse să ia calea mănăstirii, singura cale ce-i captivase imaginația, oferind inimii sale zbuciumate un ideal, acela de a ieși din bezna răutății lumești la lumina iubirii. Mijlocul acesta exercitase o influență cu atât mai adâncă asupra lui cu cât aici întâmplarea îi scosese înainte un om extraordinar – așa cum îl vedea el pe atunci – schivnicul nostru, părintele Zosima, despre care toată lumea vorbea. Tânărul se apropiase de el cu toată ardoarea unei prime iubiri ce clocotea în inima lui înflăcărată. E un lucru pe care fără îndoială nu-l pot nega, și anume, faptul că Alioșa era un copil ciudat și că această particularitate a lui s-a manifestat, ca să zic așa, chiar din fașă. Spuneam mai înainte că deși la moartea maică-sii n-avea mai mult de trei anișori, în sufletul lui se păstrase nealterată amintirea chipului, a mângâierilor ei. „O văd parcă aievea în fața ochilor”, spunea băiatul. Sunt amintiri care se păstrează (așa cum prea bine se știe) chiar de la o vârstă mai fragedă, bunăoară de la doi ani, amintiri ce apar ca niște licăre în noapte, ca un fragment luminos dintr-un tablou de vaste proporții, singurul care a rămas intact, în timp ce restul s-a șters, a dispărut cu desăvârșire. La fel se întâmplase și cu Alioșa; memoria lui nu înregistrase decât o înserare tihnită de vară, fereastra deschisă, razele soarelui, ce pătrundeau pieziș în odaie

(mai ales razele acelea piezișe), icoana din colț, sub care ardea o candelă, și mama lui în genunchi, cu fața scăldată în lacrimi, țipând isteric. Îl strângea în brațe frenetic și implora Născătoarea să aibă grijă de el, întinzând mâinile în care ținea copilul spre icoană, ca și cum ar fi vrut să-l pună sub ocrotirea ei. Apoi dădaca dând buzna în odaie și îngrozită, smulgându-i-l din brațe. Ce spectacol! Chipul maică-sii i-a rămas adânc întipărit în minte, așa cum îl văzuse în clipa aceea, pătimaș, aproape dement, dar de negrăită frumusețe, cel puțin așa i se păruse atunci. Nu-i plăcea să vorbească însă niciodată despre aceste amintiri. În copilărie, ca și mai apoi, în adolescență, Alioșa nu fusese prea expansiv și nici prea vorbăreț, dar nu din neîncredere sau din sfiiciune, ori pentru că ar fi fost ursuz și sălbatic din fire; dimpotrivă, lipsa lui de expansivitate avea cu totul altă cauză; tânărul era în permanență stăpânit de o frământare lăuntrică, un sentiment cu totul personal, care nu avea nicio legătură cu nimeni, dar era atât de copleșitor, încât ajungea să uite cu desăvârșire de existența celor din jur. Și totuși, lui Alioșa îi erau dragi oamenii; toată viața lui avea să păstreze o încredere oarbă în ei, fără ca pentru asta să-l fi socotit cineva vreodată prost sau naiv. În felul lui de a fi (atât în copilărie, cât și mai apoi, de-a lungul existenței sale) era ceva care te făcea să-ți dai seama, să fii chiar sigur, că nu voia să judece pe nimeni și că în nici un caz nu și-ar fi acordat dreptul de a condamna; ba mai mult: nici n-ar fi fost în stare să condamne ceva. Ai fi zis chiar că admitea fără să cârtească orice josnicie, deși adesea se simțea cuprins de o tristețe amară. Mai mult: ajunsese atât de departe, încât nimeni pe lume n-ar fi izbutit să-i stârnească mirarea sau să-l înspăimânte, și asta încă din cea mai fragedă copilărie. Așadar, când se pomenise dintr-o dată în mijlocul acelui locaș al desfrâului, așa cum pe drept cuvânt putea fi numit, tânărul acesta pudic și cast, în vârstă de numai douăzeci de ani, se mulțumea doar să se depărteze fără o vorbă atunci când ochii săi refuzau să mai privească dezmățul în care se bălăcea taică-său, dar niciodată nu-și disprețuise părintele, nici nu-l condamnase cumva. Fiodor Pavlovici,

care în tinerețe fusese linge-blide și era deci deosebit de sensibil la orice i-ar fi putut răni amorul propriu, la început se uitase la Alioșa pe sub sprâncene, bănuitor („De ce-o fi stând așa, mereu tăcut? Înseamnă că sunt o mulțime de lucruri pe care le osândește în sinea lui”, își zicea el), ca foarte curând după aceea, la vreo doua săptămâni, să nu-l mai slăbească o clipă, îmbrățișându-l și sărutându-l mereu, ce-i drept, cu o duioșie de bețiv, în momentele de efuziune când băuse un pahar mai mult, dar în același timp și cu o dragoste vădită, sincera, adâncă, așa cum nu fusese în stare, probabil, să iubească pe nimeni până atunci.

De altfel, era destul ca Alioșa să apară undeva, ca toată lumea să-l îndrăgească. În casa binefăcătorului său, Efim Petrovici Polenov, care-l crescuse, reușise să-i cucerească pe toți, încât puteai foarte bine să crezi că făcea parte chiar din familie. Și totuși, atunci când intrase acolo în casă, Alioșa era la o vârstă când nu te puteai aștepta din partea unui copil să recurgă în chip premeditat la viclenie sau la cine știe ce artificii ori lingușiri servile numai ca să placă și să fie iubit. Darul de a câștiga dragostea celorlalți era ceva înnăscut la el, făcea parte – cum s-ar zice – din însăși firea lui spontană și lipsită de prefăcătorie. La fel i se întâmplase și la școală, deși ai fi crezut mai curând că se număra printre copiii care stârnesc îndeobște suspiciunea, dacă nu chiar ura colegilor de clasă ajungând în cele din urmă calul lor de bătaie. De multe ori, bunăoară, cădea pe gânduri și parcă se închidea în sine. De mic îi plăcea să se ascundă în câte un ungher și să citească, și totuși, colegii lui îl priveau cu atâta drag, încât din primul moment și până la sfârșit, atâta timp cât urmase școala, se putea spune cu drept cuvânt că Alioșa fusese favoritul clasei. Nu era nici exuberant și nici prea zburdalnic de felul lui, dar îți dădeai seama numaidecât că nu era nici ursuz; dimpotrivă, avea o fire senină, egală, fără toane. Nu se simțise niciodată îndemnat să-și dea aere. Poate tocmai de aceea niciodată nu se temuse de nimeni, și cu toate acestea băieții vedeau foarte bine că nu-și făcea nicio fală din tăria lui de caracter, ba le venea chiar să creadă că nici habar n-avea c-ar fi curajos și că nu

știa ce înseamnă frica. Uita pe loc orice jignire i s-ar fi adus. Nu trecea nici un ceas, și era gata să stea iarăși de vorbă, sau chiar să-i adreseze el însuși cuvânt celui care-l jignise, senin și cu inima deschisă, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, fără a se preface cumva c-ar fi avut numai așa, un moment de uitare, sau că intenționat ar fi căutat să treacă peste ofensa ce i se adusese; dimpotrivă, se purta așa ca și cum n-ar fi avut nici un motiv să fie supărat ceea ce nu putea decât să-i câștige definitiv simpatia copiilor, făcându-i să fie trup și suflet cu el. Era totuși ceva în felul său de a fi care-i ispitea mereu pe colegi, încă din primele clase de liceu și până mai apoi, în cursul superior, să-l dea în tărbacă, fără nici un pic de răutate însă, ci numai așa, ca să se distreze puțin pe socoteala lui. Nu putea suporta să audă anumite cuvinte sau discutându-se într-un anumit fel despre femei. Din nefericire, acele cuvinte și discuții „speciale” sunt o meteahnă cu neputința de stârpit în școlile noastre. Nevinovați în sufletul lor și cu inima curată, băieții – niște copii în fond – simt o deosebită plăcere să spună în clasă, uneori chiar în gura mare, unele lucruri și să descrie anumite scene despre care până și soldații se sfiesc să vorbească în tot momentul; mai mult chiar, soldații nu înțeleg sau poate nici nu cunosc o bună parte din lucrurile pe care le știu la o vârstă destul de fragedă copiii din înalta noastră societate sau din familiile de intelectuali. Mă îndoiesc că în cazul acesta ar putea fi vorba de o aplecare spre desfrâu sau de imoralitate, nici măcar de un veritabil cinism, de ceva vicios, adânc înrădăcinat; există însă un cinism superficial, pe care copiii îl consideră de multe ori ca pe un rafinament subtil, un fel de act de bravură care merită să fie imitat. Văzând că „Alioșka Karamazov” își astupa urechile de câte ori se pomenea „despre asta”, băieții se strângeau buluc în jurul lui, silindu-l să-și ia mâinile de la urechi și strigându-i în față tot felul de cuvinte obscene. Alioșa se zvârcolea, căutând să se smulgă din mâinile lor, se trântea pe jos și nu știa ce să mai facă pentru a scăpa de ei; suporta însă în tăcere toate umilințele, fără să crâcnească măcar, fără să le adreseze o singură insultă. Până la urmă, copiii se

îndurau să-l lase în pace și nu-l mai sâcâiau tot timpul spunându-i „fetiță”, ba chiar se uitau la el cu un fel de compătimire. Trebuie să mai adăugăm că în toate clasele, fără să fi fost vreodată premiant, se numărase totdeauna printre cei mai buni elevi.

După moartea lui Efim Petrovici, Alioșa urmase încă doi ani la liceul din capitala guberniei. Curând după ce Polenov își dăduse obștescul sfârșit, soția lui, nemângâiată, plecase pentru mai multă vreme în Italia împreună cu toată familia, alcătuită aproape exclusiv din femei, iar Alioșa rămăsese să fie găzduit mai departe de două cucoane, rude mai îndepărtate de-ale lui Efim Petrovici; cum însă și în ce condiții ajunsese să se mute acolo, habar n-avea.

Ceea ce era iarăși o trăsătură caracteristică pentru el, niciodată Alioșa nu părea curios să știe pe a cui socoteală, trăia. În privința asta era diametral opus fratelui său Ivan Fiodorovici, care înfruntase mizeria în primii doi ani de facultate muncind ca să se întrețină singur și care de mic copil simțise cât e de amară pâinea pe care o mânca în casa protectorului său. Nu trebuie să judecăm însă cu prea mare severitate nici această trăsătură de caracter, de vreme ce oricine avea prilejul să-l cunoască putea să-și dea seama cu ușurință că Alioșa făcea parte dintre oamenii, aș putea spune, naivi din fire, care, dacă le-ar fi picat cumva din senin cine știe ce avere, n-ar fi pregetat s-o cedeze cu prima ocazie, fie pentru vreo operă de binefacere, fie chiar vreunui șarlatan iscusit, dacă acesta l-ar fi solicitat. În general, n-aș greși afirmând că nu cunoștea valoarea banului, nu în sens literal, bineînțeles. Când căpăta bani de buzunar, deși lui nici prin gând nu i-ar fi trecut să-i ceară, se întâmpla uneori să-i păstreze și câteva săptămâni, neavând ce face cu ei, dacă nu cumva îi risipea cât ai bate din palme. Piotr Aleksandrovici Miusov, care era foarte susceptibil în chestiuni de bani și de onestitate burgheză, după ce-l ținuse sub observație o bucată de vreme, își formulase părerea asupra lui în felul următor: „Cred că e singurul om din lume care, lăsat de capul lui, fără o lețcaie, în mijlocul unui oraș necunoscut, cu un milion de

locuitori, nu s-ar prăpădi, n-ar muri nici de foame, nici de frig, fiindcă orișicând o să se găsească cineva să-i dea de mâncare și un adăpost, și chiar dacă, să zicem, s-ar întâmpla să nu găsească pe nimeni, sunt convins că s-ar descurca foarte ușor și așa, singur, fără să se umilească și fără să cadă pe capul celui care l-ar primi în casă; dimpotrivă, aș putea spune chiar c-ar fi o adevărată fericire pentru acesta să-l adăpostească”.

Alioșa nu apucase să-și termine studiile secundare; mai avea un an, când, într-o bună zi, veni să le anunțe așa, tam-nisam, pe gazde că vrea să plece acasă, fiindcă are de lămurit cu taică-său ceva care-l frământa. Cucoanele se arătară grozav de mâhnite că le părăsește, ba la început se ținură morțiș de el să nu se ducă. Și cum drumul nu costa cine știe ce, nu-l lăsară să-și amaneteze ceasul pe care-l primise în dar de la familia protectorului său în ajunul plecării în străinătate, ba îi mai dădură și bani, mai mulți chiar decât îi trebuiau, înzestrându-l pe deasupra și cu haine și lenjerie. Alioșa însă le restituise jumătate din sumă, spunându-le că vrea să călătorească neapărat cu clasa a treia. odată sosit la noi în orășel, când taică-său începuse să-l descoasă de ce nu avusese răbdare să termine mai întâi școala apoi să vină acasă, Alioșa căzuse pe gânduri, fără să-i răspundă nimic. Curând se aflase că se interesa de mormântul maică-sii. Pentru asta chiar și venise, mărturisise el, ca să vadă unde-i îngropată. Nu cred să fi fost însă singurul motiv care-l determinase să se întoarcă. Mai curând aș crede că nu știa nici el prea bine pentru ce se înapoiase și că n-ar fi fost cu nici un chip în stare să explice cuiva ce pornire se trezise în sufletul lui, purtându-i pașii spre un drum nou, necunoscut, dar pe care din momentul acela nu-l mai putea ocoli. Fiodor Pavlovici nu se pricepu să-i arate unde era înmormântată cea de-a doua soție a sa pentru simplul motiv că nu mai dăduse niciodată pe la cimitir după ce sicriul fusese coborât în groapă, și, cum trecuse cam mult de atunci, uitase cu desăvârșire unde se afla.

Și acum, câteva cuvinte despre Fiodor Pavlovici. El dispăruse o bună bucată de vreme de la noi din oraș. Cam

la vreo doi-trei ani după moartea celei de-a doua soții, plecase în sudul Rusiei, ca să poposească, în cele din urmă, la Odesa, unde se statornicise pentru câțiva ani. Acolo făcuse cunoștință din primul moment, după cum zicea el, „cu o mulțime de ovrei, ovreiași, ovreicuți, ovreiori”, ca până la urmă să ajungă prieten la cataramă nu numai cu gheșeftarii, „ci și cu evreii”. Și, după toate probabilitățile, în perioada aceasta se dezvoltase iscusința lui de a stoarce bani și din piatră seacă și de a strânge parale. Abia cu vreo trei ani înainte de venirea lui Alioșa se înapoiase în orașul nostru, de astă dată definitiv. Prietenii lui de odinioară îl găseau puțin cam ramolit, deși nu atinsese încă pragul bătrâneții. Nu se putea spune nici c-ar fi fost mai omenos acum decât în tinerețe, dimpotrivă, era parcă și mai arogant. Așa, de pildă, bufonul de ieri simțea un fel de cinică satisfacție să-i pună pe alții să îmbrace costumul de măscărici. Toată viața îi plăcuse să-și facă de cap cu femeile, dar acum ajunsese un desfrânat de cea mai vulgară speță. În scurt timp deschisese câteva cârciumi noi în județ. Se știa îndeobște că are ceva parale – dacă nu chiar o sută de mii de ruble, în orice caz, cam pe aproape. Multă lume din oraș și din județ lua bani cu împrumut de la el, bineînțeles în schimbul unor gajuri cât se poate de sigure. În ultimul timp era puhav la față de băutură și părea să nu mai fie chiar în toate mințile; uneori nu-și dădea seama ce face, pierdea socoteala lucrurilor, începea cu una și sfârșea cu alta, avea gesturi dezordonate și se îmbăta tot mai des. Să nu fi fost nelipsitul lacheu Grigori, care îmbătrânise odată cu el, purtându-i de grijă ca o dădacă, Fiodor Pavlovici ar fi intrat desigur în cine știe ce bucluceri serioase. Se pare că venirea lui Alioșa avusese oarecare înrâurire asupra lui din punct de vedere moral și că în sufletul acestui om îmbătrânit înainte de vreme se treziseră unele reminiscențe de mult adormite: „știi, îi spunea el uneori lui Alioșa, pe care se străduia să-l cunoască mai bine, semeni grozav cu ea, cu apucata”. Voia, adică, să spună, cu răposata lui soție, mama lui Alioșa. Până la urmă, tot lacheul Grigori fusese cel care-l ajutase pe băiat să găsească mormântul „apucatei”. Acesta

îl luase cu el la cimitir, și acolo, într-un colț, îi arătase o placă de fontă, modestă, dar destul de aspectuoasă, pe care statul scrise numele, starea, vârsta și anul morții răposatei. Dedesubt un epitaf de modă veche, așa cum poți citi la tot pasul pe mormintele celor din pătura mijlocie. Mare îi fusese mirarea lui Alioșa aflând că placa funerară era tot opera lui Grigori. El o pusese, cu cheltuiala lui, în memoria bietei „apucate”, după ce Fiodor Pavlovici, pe care-l tot bătuse la cap pomenindu-i mereu de cimitir, plecase în cele din urmă la Odesa, lăsând baltă totul – și mormântul, și amintirile din trecut. Alioșa nu dăduse nici un semn de emoție când descoperise, în sfârșit, locul unde era îngropată maică-sa; ascultase relatarea judicioasă a lui Grigori, care-i împărtășea cu gravitate împrejurările în care placa fusese așezată și, după ce stătuse câteva clipe cu capul în piept, plecase fără să scoată o vorbă. Un an întreg după aceea n-a mai călcat prin cimitir. Deși episodică, întâmplarea aceasta avu asupra lui Fiodor Pavlovici un real efect, manifestat însă într-un chip cu totul original. Tatăl lui Alioșa făcu imediat o donație de o mie de ruble mănăstirii noastre pentru pomenirea răposatei sale soții, dar nu a celei de-a doua, mama lui Alioșa, „apucata”, ci a primei neveste, Adelaida Ivanovna, care-l lua la bătaie. În aceeași seară se îmbătase criță și începuse să-i înjure pe călugări de față cu Alioșa. Nu era evlavios și în viața lui nu aprinsese nici măcar o lumânare de cinci copeici la biserică. Ce bizare sunt ideile și sentimentele unor asemenea indivizi și ce curioase elanuri se nasc câteodată în sufletul lor!

După cum spuneam, Fiodor Pavlovici se buhăise din pricina băuturii. În perioada despre care vorbim, pe figura lui se puteau citi cu ușurință atât caracterul, cât și felul său de viață. Pe lângă pungile ce atârnau puhave sub ochișorii lui bănuitori, ironici și pururea aroganți, pe lângă sumedenia de cute subțiri ce-i brăzdau obrăjorul mic, dar grăsuliu, de sub bărbia lui ascuțită ieșea în afară, lunguieț și bulbucat ca o punguță cu bani, mărul lui Adam, făcând ca mutra lui să pară pe cât de libidinoasă, pe atât de respingătoare. Dacă mai adăugăm că avea o gură mare,

flămândă, cu buze groase ce lăsau să i se vadă dinții stricați, ca niște cioturi negricioase, portretul va fi pe deplin creionat. Când vorbea, te împroșca tot cu salivă. El însuși, de altminteri, lua în derâdere propria-i înfățișare, deși părea cât se poate de mulțumit de sine. Îi plăcea de obicei să atragă atenția asupra nasului său, un nas acvilin, potrivit ca mărime și foarte subțire. „Adevărat nas de roman, zicea el; nasul împreună cu mărul lui Adam îmi dau – nu-i așa? – aerul unui patrician roman, bineînțeles din timpul decăderii imperiului”, și se umfla în pene de câte ori spunea asta.

Curând după ce descoperise mormântul mamei sale, Alioșa îl anunță pe nepusă masă că avea de gând să intre la mănăstire și că monahii acceptaseră să-l primească în rândurile lor spre a-și face ucenicia. Îi mărturisi totodată că dorea din toată inima lucrul acesta, cerând binecuvântarea lui părintească. Bătrânul știa mai de mult că starețul Zosima, care-și căuta mântuirea în schitul cinului nostru călugăresc, făcuse o adâncă impresie asupra „băiatului tatii cel cuminte”.

— Starețul este, fără îndoială, ceea ce se cheamă uit monah cinstit, mai cinstit decât toți la un loc, rosti Fiodor Pavlovici după ce-l ascultă cu toată atenția, în tăcere, pe Alioșa, fără să dea nici un semn de mirare. Hm, vasăzică, băiatul tatii cel cuminte vrea să intre acolo! Fiodor Pavlovici se cam întrecuse cu băutura, și un zâmbet larg, ce lăsa să se întrevadă o șiretenie ascunsă și un vicleșug de bețiv, îi lăbărța gura până la urechi. Hm, ca să vezi, puteam să jur c-aici o să ajungi! Vasăzică, asta îți dorea sufletelul! Bine, eu n-am nimic de zis. Tu să știi că ai două mii de ruble puse deoparte, zestrea ta, și pe urmă eu, poți să fii sigur, îngerașule, n-o să te părăsesc niciodată, dacă va fi nevoie, o să dau de la mine tot ce trebuie pentru tine. Dar dacă n-o să ne pretindă nimic, n-are rost – nu-i așa? – să le-o luăm înainte. Și apoi tu ce cheltuiești? Cât mănâncă o păsărică, două grăunțe pe săptămână, o să-ți tot ajungă. Hm, știi, există undeva o mănăstire și lângă ea un sătuc, unde locuiesc – cel puțin așa vorbește lumea – „nevestele călugărilor”, după cum li se spune prin partea locului. Sunt

vreo treizeci de muieri, dacă nu și mai multe. Am fost și eu odată în satul acela care e destul de interesant în felul lui, în orice caz e o variație. Tot ce nu mi-a plăcut e că-i prea din cale-afară de rusesc, nu găsești nici picior de franțuzoaică. Și doar călugării ar avea de unde să facă rost, că nu duc lipsă de parale. Nu-i nimic, când au să prindă de veste, au să vină ele și singure. Ei, la noi în mănăstire însă, firește, despre muieri nici pomeneală, iar călugări sunt peste două sute. De treabă oameni! Toți postesc. Știu precis... Hm, vasăzică, vrei să iei calea bisericii? Mie, ce să-ți spun, îmi pare rău de tine, Alioșa, zău că-mi pare rău; nu știu dac-o să mă crezi, dar mi te-ai lipit de suflet... Cel puțin o să ai prilejul astfel să te rogi pentru noi, păcătoșii, că prea ne-am făcut de cap! Mă tot gândeam, cine oare o să se roage și pentru mine? Vezi tu, măi băiețaș, eu îs cam nătărău în treburile astea, sau poate nu crezi ce-ți spun? Și totuși, așa e, sunt un nătărău și jumătate. Dar în prostia mea, uite, tot stau câteodată și mă gândesc, rar, firește, dar mă gândesc: „Nu se poate, îmi zic, ca, după ce-oi da ortul popii, dracii să nu mă ia în furci și să mă împingă în împărăția lor”. Dar, mă întreb eu, furcile de unde le au? Și cum sunt? De fier? Cine le face? Să fie oare pe lumea cealaltă asemenea fabrici? Cuvioșiile lor își închipuie, bunăoară, că iadul are tavan. Eu, ce să zic, cred; de ce să nu cred că există iad, dar fără tavan? E un lucru mai inteligent, mai avansat, adică așa cum spun luteranii. Și totuși, parcă nu-i tot aia dacă iadul are ori nu tavan? Ei, fir-ar să fie! Păi, dacă iadul nu are tavan, înseamnă că nu există nici furci. Și dacă nu există, toate celelalte se dau peste cap, și totuși, parcă nu-mi vine să cred că-i așa, fiindcă atunci cine o să mă ia în furci, să mă zvârle în iad? Că dacă nu m-or zvârli pe mine, ce-ar fi atunci? Unde ar mai fi dreptatea? Așadar, dacă nu există furci, *il faudrait les inventer*[7] special pentru mine, numai și numai pentru mine, că de-ai ști tu ce pramatie-i taică-tău, Alioșa!...

— Nu există nici un fel de furci, rosti grav, cu glas scăzut

[7] Ar trebui inventate (fr.).

Alioșa, uitându-se drept în ochii tatălui său.

— Da, da, știu, nu sunt decât umbre de furci. Așa trebuie să fie. Cel puțin așa spunea un francez, vorbind despre iad: *J'ai vu l'ombre d'un cocher, qui avec l'ombre d'une brosse, frottait l'ombre d'un carosse*[8]. Dar tu de unde știi că nu există furci? Lasă, după ce o să stai câtva timp printre călugări, o să-ți schimbi părerea. Știi ceva: du-te acolo și vezi, caută de află care-i adevărul. Pe urmă vino și spune-mi și mie. Parcă, totuși, te simți mai împăcat să pleci pe lumea cealaltă știind ce te poate aștepta. De altminteri, e mai cuminte, cred, să stai acolo, la mănăstire, decât la un bețiv ca mine, cot la cot cu țiitoarele mele... Deși tu ești ca și îngerii din cer, nimic nu s-ar atinge de tine. S-ar putea deci ca și acolo să rămâi tot așa cum ai fost, de aceea, zic, te las să pleci, am încredere în tine. Aghiuță nu ți-a furat mințile, și focul ce o să pâlpâie în tine o să ardă cât o arde și o să se stingă; până la urmă o să-ți treacă și o să te întorci acasă. Că eu ce am de făcut decât să te aștept? Simt că ești singurul om de pe lume care nu mă condamnă, da, simt, dragul tatii, cum s-ar putea să nu simt?...

Îl podidiră lacrimile. Era sentimental de felul lui. Hain și sentimental.

[8] Am văzut umbra unui vizitiu care, cu umbra unei perii, freca umbra unei trăsuri (fr.) – reproducere liberă a unor versuri dintr-o parodie burlescă de Charles Perrault (1628-1703).

Capitolul V

STAREȚII

Unii cititori ar putea, cine știe, să-și închipuie că eroul nostru avea în el ceva bolnăvicios, că era un exaltat din fire, destul de mărginit, altminteri, la minte, un tinerel firav, visător, palid la față dacă nu cumva un neurastenic. Dimpotrivă, Alioșa, care pe vremea aceea avea nouăsprezece ani, era un adolescent voinic, cu bujori în obraji, cu privirea senină, plesnind de sănătate. S-ar putea spune chiar că era chipeș, zvelt, potrivit de înalt – cu părul blond-închis, cu trăsături armonioase, deși avea poate o figură un pic cam prelungă, cu niște ochi cenușii, scânteietori, depărtați unul de altul – de obicei gânditor și în aparență stăpân pe sine. Se vor găsi probabil unii care să riposteze că un obraz rumen, de fapt, nu exclude nici fanatismul și nici misticismul; impresia mea e însă că Alioșa era în fond mai realist decât mulți alții. O, firește că, trăind printre călugări, nu se putea să nu creadă și el în minuni; după părerea mea însă, minunile nu vor reuși niciodată să-l descumpănească pe un realist. Nu datorită minunilor un realist va ajunge credincios. Fiindcă un spirit cu adevărat realist, dacă nu este credincios, va găsi orișicând în sufletul său tăria și însușirile necesare ca să nu creadă în minuni, iar în cazul când minunea i s-ar impune ca un fapt incontestabil, mai curând se va îndoi de propriile lui simțuri decât s-o admită ca atare. Iar dacă, totuși, o va admite, atunci o va accepta numai ca pe un fapt natural, despre care n-a avut prilejul să ia cunoștință până atunci. În sufletul unui realist nu credința este aceea care se naște din minune, ci minunea ia naștere din credință. E suficient, deci, ca un realist să înceapă a crede pentru ca, datorită tocmai spiritului său realist, el să admită neapărat și minunea. Apostolul Toma a spus că nu

va crede până nu va vedea cu ochii săi, ca, după ce a văzut, să exclame: „Domnul meu și Dumnezeul meu!” Oare minunea va fi fost aceea care l-a determinat să creadă? Probabil că nu; a crezut pentru că voia să creadă, dacă nu cumva, în adâncul sufletului său, credea chiar în momentul când mărturisea: „Până nu voi vedea, nu voi crede!”

Se va găsi poate cineva care să spună că Alioșa era, de fapt, limitat și incult, că n-a mai apucat să-și termine studiile ș.a.m.d. Este adevărat că n-a isprăvit școala; ar însemna, totuși, să-l nedreptățim peste măsură socotindu-l cumva mărginit sau prost. Nu pot decât să repet ceea ce spuneam mai înainte, că dacă Alioșa luase calea mănăstirii, o făcuse numai pentru că în momentul acela era singura cale spre care fusese cu deosebire atras, oferind un ideal sufletului său zbuciumat, acela de a ieși din beznă la lumină. Trebuie de asemenea să adăugăm că Alioșa era, cel puțin până la un anumit punct, ceea ce se cheamă un tânăr din vremea noastră, adică o fire cinstită, iubitoare de adevăr, un om care căuta cu stăruință adevărul și credea în el și care, purtând în sine acest crez, era hotărât cu tot dinadinsul să lupte pentru el din răsputeri; însuflețit de râvna înfăptuirilor imediate, a faptelor de vitejie, gata să-și jertfească și viața pentru a le împlini. Din păcate însă, junii aceștia nu pricep că a-ți jertfi viața este adesea, poate, lucrul cel mai ușor, mult mai ușor de pildă decât acela de a închina cinci-șase din cei mai frumoși ani ai tinereții lor clocotitoare unei învățături aride, științei bunăoară, fie chiar numai ca să-și sporească înzecit forțele pentru a putea sluji cât mai bine adevărul și actele de eroism pe care doresc din toată inima să le săvârșească, fiindu-le țelul vieții; dar pentru majoritatea tineretului, o asemenea jertfă este mai presus de puterile sale. Alioșa se hotărâse să aleagă o cu totul altă cale decât junimea contemporană, având totuși și el sufletul însetat de aceleași înfăptuiri imediate. Și după ce apucase să reflecteze mai serios și să se pătrundă de credința în nemurirea sufletului și în existența lui Dumnezeu, fără să mai stea pe gânduri, decisese spontan: „Vreau să trăiesc pentru nemurire; nu accept sub nici un motiv compromisuri sau jumătăți de

măsură”. După cum, dacă ar fi ajuns la concluzia că Dumnezeu nu există și că sufletul nu este nemuritor, ar fi devenit pe loc ateu și socialist (pentru că socialismul nu se rezumă numai la problema muncitorească sau, așa cum se spune îndeobște, a celei de-a patra stări, ci în primul rând e vorba de însăși problema ateismului, a expresiei sale contemporane, problema Turnului Babel construit fără ajutorul divin și nu pentru a atinge slăvile cerești de aici, de jos, din lumea noastră pământească, ci pentru a pogorî cerurile pe pământ). Acum lui Alioșa i s-ar fi părut curios, ba chiar imposibil, să trăiască mai departe așa cum trăise până atunci. S-a spus: „De voiești să fii desăvârșit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor și după aceea vino și mă urmează” . La rândul său Alioșa se gândise: „Nu se poate să dau numai două ruble în loc să-mi împart «averea» și nici să mă mulțumesc a merge la liturghie în loc «să-l urmez pe El»”. Cine știe dacă în mintea lui nu stăruia cumva amintirea vagă a mănăstirii din preajma orașului nostru, unde nu se poate ca maică-sa să nu-l fi luat cândva cu dânsa la slujbă! Se prea poate de asemenea să fi avut o influență icoana în momentul când „apucata” îl ridicase în brațe. Alioșa probabil venise îngândurat și grav la noi în oraș numai ca să-și poată da seama dacă la mânăstire trebuia într-adevăr să dea „toată averea” sau dacă „două ruble” ar fi fost de ajuns, și aici întâmplarea i-l scosese pe stareț în cale...

După cum am mai spus, era vorba de starețul Zosima; dar înainte de a trece mai departe, mă simt dator să arăt ce rol au de împlinit „starețiі” în mănăstirile noastre, și-mi pare nespus de rău că nu sunt nici destul de competent în această materie și nici absolut sigur de exactitatea informațiilor. Voi încerca totuși să lămuresc cititorii în câteva cuvinte, fără să caut să adâncesc mai mult problema. În primul rând, trebuie să spun că oamenii de specialitate, cunoscători în materie, susțin că stăreția ar fi apărut destul de recent în mănăstirile noastre, adică de mai puțin de un secol, în timp ce în tot Orientul pravoslavnic, pe muntele Sinai și pe muntele Athos, această instituție datează de mai bine de un mileniu. Unii

spun că în vechime ar fi existat și la noi sau cel puțin că ar fi trebuit să existe, dar că ar fi căzut în desuetudine, fiind definitiv părăsită în urma calamităților ce se abătuseră asupra Rusiei; jugul tătăresc, zavistia ce domnea în țară și întreruperea legăturilor cu Orientul după ce Constantinopolul fusese cucerit de turci. Se pare că stăreția ar fi renăscut la sfârșitul secolului trecut datorită unui vestit anahoret, Paisie Velicikovski[9], și a ucenicilor acestuia, deși până astăzi adică într-un răstimp de aproape o suta de ani – nu și-au însușit-o decât prea puține mănăstiri, ba chiar a fost supusă persecuțiilor ca o inovație străina Rusiei. La noi, în Rusia, înflorise mai cu seamă în faimosul schit Kozelskaia Optina[10]. Cum și cine o făcuse să pătrundă în mănăstirea noastră, n-aș putea să spun, dar până la vremea în care se desfășoară povestirea de față se perindaseră trei generații de stareți, iar cuviosul Zosima, ultimul dintre ei, măcinat de boală și șubred, era cu un picior în groapă și nu se știa încă cine ave să-i ia locul. Era într-adevăr o problemă foarte serioasă pentru mănăstirea noastră, care, până în momentul când fusese introdusă stăreția, nu avusese un prestigiu deosebit (nu poseda nici moaște sfinte, nici icoane făcătoare de minuni, iar numele ei nu era legat de nici una dintre legendele glorioase înscrise în cronicile neamului, sau de vreun eveniment istoric, ori de cine știe ce merite strălucite față de patrie. Mănăstirea noastră ajunsese la o situație înfloritoarei dobândindu-și totodată faima numai datorită stareților săi, pe care sumedenie de credincioși din toate colțurile Rusiei veneau să-i vadă și să le ceara sfatul, străbătând mii de verste. Așadar, ce este un stareț? Starețul este acela care găzduiește în sufletul său și îmbrățișează cu voința sa, propriul tău suflet și voința ta. Din clipa când și-a ales un stareț, omul renunță la propria sa voință, încredințându-i lui cu cea mai deplină supunere și cu o totală uitare de sine. Acela care își pecetluiește astfel soarta acceptă de bunăvoie această încercare, această austeră ucenicie, în

[9] Paisie Velicikovski (1722-l794) - vestit călugăr şi cărturar; a sihăstrit prin părţile Moldovei şi Munteniei.

[10] Cunoscută mănăstire în gubernia Kaluga.

speranța că la capătul unor îndelungate străduințe vă ajunge să se învingă pe sine și să se domine atât de perfect, încât după o viață întreagă de ascultare să poată dobândi, în sfârșit, deplină libertate, descătușându-se de propriul său eu, ca nu cumva să împărtășească soarta celor care-și încheie viața fără a fi reușit să se regăsească pe sine. Aceasta instituție, stăreția, nu este o simplă abstracție. Îndatoririle față de stareț nu se mărginesc numai la obișnuita ascultare, ce, precum se știe, dăinuie din cele mai depărtate vremuri în mănăstirile din Rusia. Cel care face un legământ față de duhovnicul pe care și l-a ales e obligat să i se spovedească în permanență, după cum tot așa trebuie să existe o legătură indestructibilă între cel care primește și cel care face legământul. Se povestește, de pildă, că odată, în vremurile străvechi ale creștinismului, un frate n-ar fi îndeplinit canonul dat de starețul său, pe care l-a părăsit, fugind din mănăstire și trecând în altă țară, adică din Siria în Egipt. Acolo, după o viață îndelungată plină de minunate fapte, s-a învrednicit să pătimească pentru credință și să moara ca un mucenic. Drept pentru care biserica s-a gândit să-i îngroape cu cinste trupul neînsuflețit, socotindu-l din momentul acela printre sfinți; în clipa când, însă, diaconul a rostit „Ieșiți cei chemați”, sicriul, în care se aflau rămășițele mucenicului, s-a smuls din loc și a zburat afară din biserică. Lucrul acesta s-a repetat de trei ori. Abia atunci a ieșit la iveală că sfântul mucenic călcase ascultarea pe care o datora starețului său, părăsindu-l și, prin urmare, cu toate slăvitele sale fapte, nu putea dobândi iertarea păcatelor fără dezlegarea acestuia. Îngropăciunea nu s-a putut, așadar, îndeplini decât după ce l-au chemat pe stareț să-i dea dezlegarea. Firește, nu este decât o veche legendă, dar iată mai jos un caz autentic și ceva mai recent. Un călugăr din zilele noastre venise să-și caute mântuirea la muntele Athos[11], când, într-o bună zi, starețul său i-a poruncit să părăsească mănăstirea pe care o

[11] Dostoievski precizează că e vorba de călugărul Partenie, autorul unei cărţi despre peregrinările sale prin Moldova, Turcia şi Palestina.

îndrăgise că pe un sfânt locaș și un liman liniștit și să plece spre Ierusalim, să se închine la locurile sfinte, ca după aceea să se întoarcă înapoi în nordul Rusiei, undeva, în Siberia. „Acolo ți-e locul, nu aici.” Consternat, foc de supărare, călugărul s-a înfățișat patriarhului ecumenic de la Constantinopole cerându-i dezlegarea, la care i s-a răspuns că el, patriarhul, nu este nicidecum în măsură să-l dezlege, și nu numai atât, dar că nu există pe toată fața pământului și nici nu e posibil să existe o putere care să-l dezlege de ascultarea dată de stareț în afară de acesta însuși cu puterea sa. De aici se poate vedea că, în anumite cazuri, stăreția era investită cu o putere nelimitată, aproape de neînțeles, și tocmai de aceea, în primele timpuri, s-ar putea spune c-a fost chiar persecutată în unele mănăstiri. În popor însă, stareții s-au bucurat dintru început de un prestigiu deosebit. Oamenii cei mai simpli, ca și fețele alese veneau, bunăoară, să li se închine stareților de la noi din mănăstire și să-și mărturisească păcatele, îndoielile și necazurile, cerându-le un sfat sau o îndrumare. Din pricina asta cei care îi priveau cu ochi răi pe stareți îi acuzau, printre altele, că înjoseau în chip samavolnic sfânta taină a spovedaniei, luând-o în deșert, deși faptul că ucenicul sau laicul își deschidea mereu sufletul în fața duhovnicului ales nu avea deloc caracterului unei taine bisericești. Stăreția a izbutit totuși să se statornicească în cele din urmă, pătrunzând treptat în mai toate mănăstirile rusești. Ce-i drept, mijlocul acesta, încercat de milenii, de regenerare spirituală a omului, ce-i dă posibilitatea să-și descătușeze sufletul din robie și să atingă perfecțiunea morală, poate foarte bine să ajungă o armă cu două tăișuri, așa încât, în locul smereniei și a stăpânirii depline asupra propriei ființe, să sădească în inima unora cea mai demonică trufie, adică să-i arunce iarăși în lanțuri, și nicidecum să-i elibereze.

Starețul Zosima avea șaizeci și cinci de ani și se trăgea; dintr-o familie de moșieri. Cândva, în tinerețe, fusese ofițer într-un regiment din Caucaz. Impresia puternică pe care i-o făcuse lui Alioșa se datora, fără îndoială, unui fel de har sufletesc care-l deosebea de restul oamenilor. Tânărul

locuia în aceeași chilie cu starețul, care-l îndrăgise, îngăduindu-i ai sta în preajma sa. Trebuie să spunem că, deși Alioșa se statornicise la mănăstire, nu era încă legat în nici un fel de ea. Putea, bunăoară, să iasă oricând voia, ba chiar să lipsească zile întregi, iar dacă purta rasa călugărească, o făcea de bunăvoie, ca să nu existe nicio diferență între el și ceilalți ucenici, dar totodată, firește, și pentru că așa îi plăcea Lui. Imaginația sa juvenilă fusese probabil adânc impresionată de slava și de puterea de care starețul era înconjurat. Se spune că primind de ani și ani la el, în chilie, toată lumea care, dornică de o povață și însetată de cuvântul său alinător, venea să-și deschidă inima în fața lui, Zosima ar fi adunat în sine atâtea mărturisiri, atâta zbucium sufletesc și atâtea spovedanii, încât spiritul lui devenise extraordinar de pătrunzător; era destul să arunce o privire asupra unui necunoscut, ca să ghicească imediat ce păs îl adusese la el, ce dorea și ce suferință îl apasă, spre marea uimire și descumpănirea nou-venitului, ba uneori spre spaima bietului om, care vedea că taina lui era cunoscută înainte chiar de a fi apucat să deschidă gura. În același timp, Alioșa observase că mulți dintre vizitatori, adică majoritatea celor care veneau pentru întâia oară să stea de vorba între patru ochi cu starețul, intrau de obicei speriați, neliniștiți, pentru ca la urmă să plece, aproape fără excepție, înseninați, fericiți, încât chiar și cea mai sumbră figură se lumina. Așijderea, îl surprindea faptul că starețul nu se arăta deloc încruntat, dimpotrivă, mai totdeauna era vesel când venea lumea să-l vadă. Călugării spuneau că se apropie cu tot sufletul tocmai de cei mai păcătoși dintre oaspeții săi; ba chiar, cu cât omul era mai împovărat de păcate, cu atât îl îndrăgea mai mult. Au fost printre monahi unii care l-au urât toată viața și l-au dușmănit. Aceștia însă erau din ce în ce mai puțini, și îndeobște îl urau pe tăcute, cu toate că printre dușmanii lui Zosima se numărau persoane cu mare prestigiu și greutate în mănăstire, de pildă, un schimnic, cel mai bătrân dintre toți, căruia i se dusese faima prin faptul că făcuse legământul tăcerii și că postea cu cea mai mare strășnicie. În schimb, mai toți ceilalți erau de partea

lui, mulți chiar îl iubeau sincer, din toată inima, cu o râvnă ce mergea uneori până la fanatism. Aceștia mărturiseau deschis – deși, ce-i drept, nu în gura mare – că starețul era fără doar și poate un sfânt, și gândindu-se că i se apropia sfârșitul, se așteptau din zi în zi să înfăptuiască cine știe ce minuni, făcând să se reverse o slavă fără seamăn asupra mănăstirii. Alioșa credea și el orbește în harul de a săvârși minuni al starețului, la fel cum credea în sicriul ce-și luase zborul din biserică. Văzuse atâția oameni care veniseră la Zosima cu câte un copil sau vreo rudă bolnavă, rugându-l să pună mâna pe creștetul lor ori ca să se roage pentru ei; unii dintre aceștia se întorceau în scurtă vreme, dacă nu chiar a doua zi, la mănăstire și, căzând la picioarele starețului, îi mulțumeau cu lacrimi în ochi pentru vindecarea celor în suferință. Alioșa nu-și punea niciodată întrebarea dacă era într-adevăr vorba de o tămăduire miraculoasă sau numai de o simpla ameliorare survenită de la sine în evoluția bolii; credea cu tot dinadinsul în forța spirituală cu care era înzestrat învățătorul său, și slava acestuia se răsfrângea asupră-i, ca și cum ar fi fost propriul său triumf. Mai cu seamă îi creștea inima de bucurie și se lumina la față atunci când starețul ieșea în întâmpinarea mulțimii de credincioși ce-l aștepta la poarta mănăstirii – oameni simpli, din popor, veniți de cine știe unde de pe cuprinsul Rusiei, să-l vadă și să-i primească binecuvântarea. Lumea se prosterna în fața lui lăcrimând, îi săruta picioarele, femeile strigau în gura mare, întinzând spre el pruncii sau împingând din spate câte o biată bolnavă muncită de „ducă-se-pe-pustii”. Starețul le vorbea și, cum stăteau așa, cu capetele plecate, rostea asupra lor o scurtă rugăciune și-i binecuvânta, dându-le apoi drumul să plece. În ultima vreme însă, din pricina crizelor ce-l chinuiau tot mai des, ajunsese ca o umbră, încât nu mai avea putere să iasă până la ușa chiliei, și credincioșii îl așteptau zile întregi în prag. Alioșa nu se întreba de ce, oare, bătrânul era atât de iubit și nici de ce lumea cădea la picioarele lui, lăcrimând înduioșată numai cât îl vedea. O, el își dădea prea bine seama că pentru sufletul smerit al rusului, al omului din popor, istovit de necazuri și de nevoi,

și mai ales covârșit de veșnicele nedreptăți și de povara eternelor sale păcate – ale sale, ca și ale lumii întregi – nu există necesitate mai puternică, nici consolare mai deplină decât un obiect sau un om sfânt căruia să-i poată cădea la picioare și să i se poată închina, zicându-și în adâncul lui: „Cel puțin dacă noi, ăștia, suntem păcătoși, netrebnici și slabi de înger, se află pe lume un sfânt, un om mai presus decât toți, un suflet drept, în care sălășluiește adevărul. Prin urmare, adevărul nu s-a irosit, vom avea și noi parte de el odată și odată, când va pogorî peste tot, precum ni s-a făgăduit”. Alioșa știa că așa, și altfel, simte și judecă poporul, știa și înțelegea lucrul ăsta, și pentru el nu mai încăpea nicio îndoială că Zosima era într-adevăr sfântul acela în sufletul căruia se păstra dreptatea divină, așa cum nu mai încăpea nicio îndoială pentru mujicii care plângeau și pentru femeile lor bolnave care întindeau spre el pruncii. Cu atât mai vârtos era convins Alioșa – mai convins chiar decât toți ceilalți monahi – că, după ce bătrânul va închide ochii, mănăstirea va fi în mare cinste și slavă. De altfel, de la un timp încoace, sufletul său era stăpânit de un puternic și mistuitor entuziasm, ce ardea cu o flacără tot mai vie. Faptul că, în felul lui, starețul se dovedea a fi un caz izolat nu-l tulbura câtuși de puțin. „N-are a face, își zicea în sinea sa, oricum ar fi, starețul este un sfânt, și în inima lui sălășluiește taina primenirii tuturor, puterea aceea fără seamăn care va statornici cândva dreptatea pe pământ și va face ca toți oamenii să devină sfinți și să se iubească între ei, să nu mai existe pe lume nici bogați, nici sărmani, nici sus-puși, nici umili, să fie unul ca și altul, deopotrivă, copiii Domnului. Atunci se va întrona cu adevărat împărăția lui Hrist.” Acesta era visul pe care îl hrănea în sufletul său Alioșa. Se pare că tânărul nostru fusese adânc impresionat de sosirea celor doi frați mai mari, pe care nici măcar nu-i cunoscuse până atunci. Cu Dmitri Fiodorovici se împrietenise mai repede și mai strâns decât cu celălalt frate, Ivan Fiodorovici (frate bun, și după tată, și după mamă), deși Dmitri venise mai târziu la noi în oraș. Era foarte curios să-l cunoască mai bine pe Ivan, dar, deși se împliniseră două luni de când

acesta se afla în localitate și se vedea destul de des cu el, nu izbuteau să se apropie unul de altul. Alioșa, tăcut din fire, părea că așteaptă mereu ceva, că se simte stingherit din nu știu ce pricină; la rândul său, Ivan, deși în primele zile Alioșa îi surprinsese de câteva ori privirea ațintită asupra lui, cercetătoare, uitase foarte curând de existența mezinului, sau cel puțin așa s-ar fi spus. Alioșa își dădu numaidecât seama de asta și se simți rușinat, punând lipsa de interes pe care i-o arăta fratele său pe seama diferenței de vârstă dintre ei, și mai ales a diferenței de cultură. În același timp însă se întreba dacă nu cumva mai putea fi și o altă pricină la mijloc care să explice lipsa lui de interes, un motiv pe care Alioșa nu putea să-l cunoască, și-i făcea impresia că Ivan era preocupat de ceva, probabil de un lucru foarte important, că avea un țel pe care-l urmărea, știind totodată că este foarte greu de atins; de aceea, pesemne, părea să se sinchisească atât de puțin de frate-său mai mic; asta era, firește, singura explicație a privirilor lui absente. Alteori se gândea că, poate, savantul și ateul Ivan se uita cumva cu dispreț la un biet călugăr tinerel și naiv ca el, care-și făcea ucenicia. Știa prea bine că fratele lui este ateu. Nu se simțea, așadar, jignit de acest dispreț – în cazul când într-adevăr Ivan l-ar fi disprețuit – și Alioșa aștepta cu timiditate, și în același timp cu o neliniște inexplicabilă, clipa când Ivan va binevoi, în sfârșit, să se apropie de el. Dmitri Fiodorovici vorbea despre Ivan cu cel mai adânc respect, ba chiar cu un tremur de emoție în glas. Din gura lui aflase Alioșa o serie de amănunte asupra acelei împrejurări importante care-i legase atât de strâns în ultima vreme pe cei doi frați mai mari. Venerația pe care Dmitri o avea față de Ivan i se părea cu atât mai semnificativă lui Alioșa cu cât, în comparație cu Ivan, fratele cel mare era aproape incult și, puși alături, se deosebeau atât de mult unul de altul ca individualitate și fire, încât nu știu dacă s-ar fi găsit pe lume doi oameni mai diferiți.

Cam pe atunci a avut loc în chilia starețului care, precum spuneam, făcuse o adâncă impresie asupra lui Alioșa, întâlnirea sau, mai bine zis, reunirea tuturor

membrilor acestui nucleu familial alcătuit din elemente atât de disparate. Pretextul ce o prilejuise era de fapt fals. În momentul acela divergențele dintre Dmitri Fiodorovici și tatăl acestuia, Fiodor Pavlovici, pricinuite de moștenire și diferite răfuieli bănești, tocmai atinseseră punctul culminant și păreau cu neputință de aplanat. Raporturile se înăspriră într-atât, încât situația devenise insuportabilă. Se pare că Fiodor Pavlovici fusese cel care venise cu propunerea, mai mult așa, în glumă, ca să se întrunească cu toții în chilia starețului Zosima și, fără a recurge la mijlocirea lui directă, să încerce a ajunge la o înțelegere cât mai decentă, cu gândul că figura bătrânului monah și cinul său nu puteau decât să impună respect și dorința de împăciuire. Dmitri, care nu-l vizitase niciodată pe stareț și nici măcar nu știa cum arată, bănuise numaidecât că taică-său voia să-l intimideze, punându-l față în față cu starețul; dar cum în adâncul său își reproșa unele ieșiri mai violente în discuțiile pe care le avusese în ultima vreme cu părintele său, primi provocarea. Trebuie să menționăm că Dmitri nu locuia ca fratele său, Ivan Fiodorovici, în casa părintească, ci singur, în celălalt capăt al orașului. Cel mai încântat dintre toți de această propunere fu Piotr Aleksandrovici Miusov, care se întâmplase să fie în momentul acela în localitate. Liberal de tipul celor din anii 1840-1850, liber-cugetător și ateu, Miusov își dădu toată silința să aducă la îndeplinire acest proiect, poate numai din plictiseală sau poate dintr-o dorință deșartă de a găsi un prilej de distracție. Era curios, de altminteri, să vadă și el mănăstirea și să dea ochii cu „sfântul”. Cum vechiul său litigiu cu mănăstirea nu se stinsese și procesul pentru hotărnicie și pentru nu știu ce drepturi de tăiere a pădurii și de pescuit etc. era încă în curs, se grăbi să se folosească de ocazie, exprimându-și dorința de a sta de vorbă personal cu părintele egumen ca să încheie printr-o înțelegere amicală toată tărășenia. Un oaspete mânat de asemenea intenții frumoase se cuvenea, bineînțeles, să fie primit cu mai multă deferentă și politețe decât un simplu curios. În virtutea acestor considerente se depuseră oarecare stăruințe în mănăstire pe lângă starețul

Zosima, care, fiind bolnav, în ultima vreme aproape că nu mai ieșea de la el din chilie, refuzând să-i primească până și pe vizitatorii săi obișnuiți; până la urmă, totuși, își dădu consimțământul, și astfel se stabili ziua când trebuia să aibă loc întâlnirea. „Cine m-a pus pe mine judecător peste ei?” se mulțumi starețul să-i spună, zâmbind, lui Alioșa.

Reuniunea proiectată îl frământa grozav pe tânărul nostru, își dădea seama că, singurul dintre împricinații care se hârâiau de atâta timp, singurul în stare să ia în serios această întrevedere era, fără îndoială, Dmitri, pe când motivele ce-i determinau pe ceilalți să vină erau destul de ușuratice, dacă nu chiar jignitoare pentru stareț. Ivan și Miusov veneau probabil împinși de o curiozitate destul de vulgară, iar tatăl lui, ca să facă pe măscăriciul sau să joace teatru. O, cât era el de tăcut, Alioșa ajunsese totuși să citească foarte lămurit și adânc în sufletul tatălui său! Fiindcă băiatul ăsta, repet, nu era câtuși de puțin naiv, așa cum îl socoteau toți. Aștepta, deci, cu o strângere de inimă ziua stabilită. În sinea lui dorea, firește, să se curme odată zâzania ce dezbina familia sa. Mai presus însă de ăsta era grija pe care i-o purta starețului: tremura pentru el, pentru prestigiul lui, se temea să nu fie cumva jignit, și mai ales se temea de ironia fină, politicoasă a lui Miusov, ca și de reticențele și tăcerea condescendentă a eruditului său frate, Ivan, închipuindu-și că nici unul, nici altul nu vor pierde această ocazie. Ar fi vrut chiar cu orice risc să-l prevină pe stareț, să-i atragă atenția asupra persoanelor care aveau să-l viziteze, dar până la urmă se răzgândi și nu-i mai spuse nimic. Doar în ajunul întrevederii îi trimise vorbă, printr-o cunoștință comună, fratelui său Dmitri că-l iubește și așteaptă să se țină de cuvânt. Dmitri nu prea se dumiri care putea să fie tâlcul acestui mesaj, cu atât mai mult cu cât nu-și amintea să-i fi făcut vreo promisiune, dar îi răspunse, totuși, printr-o scrisoare că va căuta, pe cât va fi cu putință, să-și păstreze cumpătul, în pofida acestei „ticăloșii”, și că, deși pentru el atât starețul, cât și Ivan sunt oameni vrednici de toată stima, este convins că la mijloc nu poate fi decât o capcană ce i s-a întins cu multă abilitate, sau cine știe ce josnică

mascaradă, și încheia în felul următor: „Cu toate astea, mai curând mi-aș mușca limba decât să mă port necuviincios față de părintele Zosima, știind cât de mult îl cinstești pe Sfinția sa”. Aceste câteva rânduri nu avură însă darul să-l liniștească pe Alioșa.

Cartea a doua

O REUNIUNE FĂRĂ ROST

Capitolul I

SOSIREA LA MĂNĂSTIRE

Era o zi minunată, caldă și senină, așa cum sunt zilele pe la sfârșitul lui august. Întrevederea cu starețul urma să aibă loc îndată după liturghie, adică pe la unsprezece și jumătate.

Cum însă oaspeții nu aveau chef să meargă la liturghie, sosiră chiar în momentul când lumea ieșea din biserică. Veniseră cu două trăsuri; în prima – o caleașca elegantă trasă de doi bidivii scumpi – se afla Piotr Aleksandrovici Miusov, însoțit de un tânăr de vreo douăzeci de ani, Piotr Fomici Kalganov, rubedenie cu dânsul. Tânărul se pregătea să intre la universitate, iar Miusov, la care – din cine știe ce motive – locuia deocamdată, stăruia să plece cu el în străinătate, la Zurich sau Jena, ca să-și desăvârșească studiile acolo.

Kalganov stătea, totuși, în cumpănă. Părea dus pe gânduri, distrat. Altminteri, agreabil ca înfățișare, bine clădit și destul de înalt. Uneori avea o privire fixă, ciudată: ca mai toți oamenii distrați, se uita la tine multă vreme fără să te vadă. Tăcut de obicei, părea stângaci, dar uneori – însă numai atunci când se afla între patru ochi cu cineva – se însufleția dintr-o dată, îi mergea gura și râdea mereu din te miri ce. Era numai un foc de paie, care însă se stingea tot atât de repede și de brusc cum se și isca. Umbla totdeauna bine îmbrăcat, chiar elegant. Avea ceva avere, de altfel, și aștepta o moștenire care să i-o mai sporească. Îl cunoștea pe Alioșa și erau prieteni.

În cealaltă trăsură – o birjă hodorogită, care trosnea din toate încheieturile, altminteri destul de încăpătoare, trasă de două gloabe sure cu pete roșcate, care rămăseseră mult în urma telegarilor lui Miusov – sosi, în sfârșit, și Fiodor Pavlovici, însoțit de fiul său Ivan Fiodorovici. Dmitri

Fiodorovici fusese încunoștințat din ajun în privința orei la care trebuiau să se întâlnească, dar, precum se vedea, întârziase. Oaspeții își lăsară trăsurile afară, la intrare, unde se afla arhondaricul, și pătrunseră pe jos în incinta mănăstirii. Se pare că, în afară de Fiodor Pavlovici, nici unul nu vizitase în viața lui o mănăstire, iar cât îl privește pe Miusov, nu mai călcase în biserică de cel puțin treizeci de ani. Se uita în jurul lui cu o curiozitate pe care căuta s-o ascundă sub o prefăcută nepăsare. Jur-împrejur însă, în cuprinsul mănăstirii, spiritul său de observație nu descoperi nimic altceva decât clădirea bisericii și acareturile, care nu aveau nimic deosebit. Ultimii credincioși părăseau tocmai locașul și, scoțându-și pălăriile, își făceau cruce. Ici-colo, printre oamenii de rând, se zăreau și câteva persoane din elită, două-trei doamne, ba chiar și un general foarte, foarte bătrân, care trăseseră cu toții la arhondaric. Cât ai clipi din ochi, nou-veniții fură asaltați de cerșetori, dar nici unul dintre ei nu catadicsi să-i miluiască, numai Petrușa Kalganov scoase din pungă un gologan de zece copeici, pe care-l strecură în pripă, rușinat, în mâna unei femei, șoptindu-i repede: „împărțiți între voi”. De fapt, nu avea nici un motiv să se rușineze, fiindcă însoțitorii lui nici nu băgaseră de seamă, dar când își dădu seama de asta, tânărul se fâstâci și mai tare.

Un lucru părea, totuși, ciudat: oaspeții se așteptau, așa cum era și firesc, să fie primiți de cineva, și chiar cu oarecare considerație, de vreme ce unul dintre ei făcuse de curând o danie de o mie de ruble mănăstirii, iar celălalt se număra printre cei mai de seamă moșieri din județ atât ca avere, cât și în privința culturii, un om de care – s-ar putea spune – călugării depindeau într-o oarecare măsură; ar fi destul să ne gândim numai la întorsătură pe care putea s-o ia procesul pentru dreptul de a pescui în râu și de a tăia pădurea. Cu toate astea, nu li se făcu nicio primire oficială și nimeni nu le ieși în întâmpinare. Miusov aruncă o privire distrată asupra mormintelor din jurul bisericii și dădu să spună că probabil lespezile acelea îi vor fi costat bani grei pe răposații care ținuseră să-și asigure odihna de veci într-un loc „sfințit”, dar se răzgândi; mânia începuse să-l

cuprindă, luând locul în sufletul său ironiei liberale.

— Cine dracu' ar putea să ne dea o lămurire în harababura asta de aici?!...Trebuie să ne decidem ce facem, timpul trece... rosti el ca pentru sine.

În momentul acela, un domn în vârstă, îmbrăcat cu o manta de vară, chel și cu o privire dulceagă, se apropie de grupul lor. Își scoase pălăria și, cu un glas peltic și mieros, se recomandă, spunându-le că se numea Maksimov și că avea o moșie în Tuia. După care se oferi să dea toate lămuririle necesare călătorilor noștri.

— Starețul Zosima locuiește la schit... așa, așa, dumnealui, știți, nu părăsește niciodată schitul; de aici, de la mănăstire, să tot fie vreo patru sute de pași până acolo. O luați, uite, pe aci, prin crâng, așa, așa prin crâng....

— Știam și eu că trebuie să trecem printr-o pădurice, răspunse Fiodor Pavlovici, atâta doar că nu-mi aminteam pe unde s-o luăm, sunt ceva ani de când n-am mai călcat pe aici.

— Ieșiți pe poarta asta, și pe urmă drept înainte, prin crâng...așa, așa, prin crâng. Mergeți cu mine, dacă-mi permiteți... Și eu... așa, așa, și eu... Poftiți pe aici, așa, așa, pe aici...

Vizitatorii se îndreptară spre poartă și, ieșind afară, o apucară prin pădurice. Moșierul Maksimov, un om de vreo șaizeci de ani, îi însoți, mergând sau, mai bine zis, alergând ca să țină pasul cu ei și cercetându-i pe toți cu o curiozitate înfrigurată, aproape supărătoare. Pur și simplu căsca ochii la ei.

— Vedeți dumneavoastră, avem ceva de discutat cu dânsul, o chestiune personală, îi explică puțin cam tăios Miusov. Domnia sa a binevoit să ne acorde, cum s-ar zice, o audiența; de aceea, cu toate că vă suntem îndatorați pentru că ne-ați arătat drumul, v-am ruga să nu intrați odată cu noi.

— A, păi am și fost la dânsul, așa, așa, am fost mai înainte... *Un chevalier parfait!*[12] izbucni deodată moșierul, plesnind din degete.

[12] Un cavaler desăvârşit! (Fr.).

— Cine este chevalier? întrebă Miusov.

— Dânsul, adică starețul... starețul-minune, așa, așa... dumnealui în persoană, mândria și slava mănăstirii, „părintele” Zosima! Asemenea stareț...

Pălăvrăgeala lui fără șir fu întreruptă deodată de un călugăr tinerel care-i ajunse din urmă. Era un monah de statură mijlocie, cu o camilafcă pe cap, tras la față și palid. Fiodor Pavlovici și Miusov se opriră. Călugărul se înclină adânc și cu smerenie în fața lor și rosti:

— Domnilor, părintele egumen vă poftește cu plecăciune să-i faceți cinstea și să luați masa cu dânsul după ce vă duceți la schit. La ora unu, la arhondaric; apoi, întorcându-se către Maksimov: și pe dumneavoastră de asemenea.

— Vin, sigur că vin! exclamă Fiodor Pavlovici, măgulit peste măsură de invitație. Mai încape vorbă! știți că am promis cu toții să ne purtăm cuviincios... Vii și dumneata, nu-i așa, Piotr Aleksandrovici?

— Bineînțeles. De ce crezi doar că m-am ostenit până aici dacă nu ca să cunosc toate datinile lor? Un singur lucru mă supără, Fiodor Pavlovici, ca să-ți spun drept, și anume, faptul că ești și dumneata aici...

— Văd că Dmitri Fiodorovici e lipsă la apel.

— Ce bine ar face să stea acasă. Crezi poate că-i o plăcere pentru mine să mă amestec în răfuielile voastre, și pe deasupra să te mai suport și pe dumneata? Venim cu dragă inimă, rosti el apoi, adresându-se monahului, spuneți-i părintelui egumen că-i mulțumim pentru invitație.

— Mi s-a dat în grijă să merg cu dumneavoastră la Sfinția sa, răspunse tânărul călugăr.

— Atunci eu mă reped între timp până la părintele egumen, așa, așa, mă duc la dânsul, gânguri ca un porumbel moșierul Maksimov.

— Părintele egumen este ocupat acum, dar dacă vreți să va duceți, treaba dumneavoastră.

— Ce bătrân pisălog! exclamă Miusov după ce moșierul Maksimov plecă, luând-o la picior spre mănăstire.

— Seamănă cu von Sohn[13], spuse tam-nisam Fiodor Pavlovici.

— Atâta știi și dumneata... De unde ai mai scos-o că seamănă cu von Sohn? L-ai văzut vreodată?

— I-am văzut fotografia. Chiar dacă trăsăturile sunt diferite, există totuși ceva comun între ei, ceva ce nu se poate exprima prin cuvinte. Îți spun eu, leit von Sohn. Mă pricep la fizionomii.

— S-ar putea să ai dreptate, dacă zici că te pricepi atât de bine. Dar uite ce este, Fiodor Pavlovici, după cum prea bine spuneai adineauri, ai promis c-o să te porți cuviincios, te rog să nu uiți acest lucru. Îți repet, deci: fii bun și caută să păstrezi măsura. Iar dacă te apuci să faci aici pe bufonul, îți spun clar: n-aș vrea să am nimic de împărțit cu dumneata... Uite, ăsta-i omul – adăugă el, adresându-se călugărului – ți-e și frică să intri cu dânsul într-o casă de oameni cumsecade.

Un surâs fin, înmuiat într-o undă de șiretenie, se înfiripă pe buzele subțiri și palide ale călugărului, care se mulțumi să nu spună nimic, lăsând să se vadă lămurit că tăcea dintr-un sentiment de demnitate. Miusov se încruntă și mai tare.

„Dracu' să-i ia pe toți. Totul e numai spoială, de atâtea veacuri au învățat să păstreze aparențele, când, în fond, nu-i decât șarlatanie și ipocrizie curată!” se gândi el.

— Iată și schitul, am ajuns! strigă Fiodor Pavlovici. Uite gardul, uite și poarta; e încuiată. Și începu să-și facă niște cruci mari în fața sfinților zugrăviți pe canaturile porții și de jur-împrejurul ei. Câte bordeie, atâtea obiceie, ce poți să faci!? comentă el. Aici trăiesc vreo douăzeci și cinci de preacucernici, veniți la schit să-și caute mântuirea, și care toata ziua se uită unul la altul și se îndoapă cu varză. Știți însă care e lucrul cel mai grozav? Nicio femeie nu are voie să intre pe poarta asta. Nu are voie, și nici nu s-a pomenit să treacă vreuna. Am auzit că starețul le primește totuși pe cucoane... se întoarse el deodată spre tânărul monah.

[13] Funcţionar asasinat la Moscova la sfârșitul anului 1869 într-o casă de toleranţă; crima făcând la vremea ei mare vâlvă. Cazul von Sohn este Pomenit de Dostoievski şi în romanul Adolescentul.

— Persoanele feminine din popor se odihnesc și-l așteaptă acolo, în apropierea cerdacului, așa cum puteți vedea și dumneavoastră. Iar pentru doamnele din societate, tot acolo lângă cerdac, dar dincolo de gard, s-au zidit două încăperi. Vedeți gemulețele acelea de colo? Starețul, când îi permite sănătatea, iese pe o ușiță lăturalnică, adică le primește afară din schit. Și acum e o cucoană din Harkov care-l așteaptă, o moșieriță, Hohlakova, cu fiică-sa, care-i bolnavă. Se vede că Sfinția sa le-a promis c-o să iasă, deși în ultima vreme se simte atât de slăbit, încât nici măcar lumea de rând n-a mai apucat de mult să-l vadă la față.

— Vasăzică, totuși, există o portiță de ieșire, când e vorba de cucoane! Să nu crezi Sfinția ta c-am vrut să fac vreo aluzie necuviincioasă, am zis și eu așa, într-o doară. Nu știu dacă ați auzit că pe muntele Athos sunt interzise cu strictețe vizitele feminine, mai mult chiar, nicio făptură de parte femeiască – găinușe, curci sau vițelușe – n-are voie să treacă pragul mănăstirii.

— Fiodor Pavlovici, să știi că te las aici și plec. Au să te dea afară pe brânci, să vezi dacă n-o să se întâmple așa!...

— Nu înțeleg ce ai cu mine, Piotr Aleksandrovici... Priviți, se minună el apoi în gura mare, intrând pe poartă, cum trăiesc dumnealor ca-n rai în această vale a trandafirilor!

Într-adevăr, deși nu se zărea niciun trandafir nicăieri, curtea era așternută cu un covor de flori tomnatice, care mai de care mai frumoase și mai alese. Se vedea o mână pricepută în felul cum erau îngrijite. Pretutindeni, numai straturi de flori – și-n preajma bisericii, și printre morminte. Căsuța în care se afla chilia starețului – o căsuță scundă, de lemn, cu cerdac la intrare – era și ea înconjurată de flori.

— Tot așa era și pe vremea starețului dinainte, Varsonofie? Se zice că dânsul nu îngăduia luxul; era un om iute la mânie – când se supăra nu-i lipsea mult să bată drept-credincioasele cu cârja, observă Fiodor Pavlovici în timp ce urcau treptele.

— E adevărat că starețul Varsonofie avea momente când

o cam lua razna, dar i se pun în seamă și multe parascovenii. N-am auzit, ce să spun, să fi bătut pe cineva vreodată cu cârja, răspunse călugărul. Și acum, domnilor, vă rog așteptați o clipă, să vă anunț.

— Fiodor Pavlovici, pentru ultima oară îți atrag atenția! Știi, cum ne-a fost vorba... Te rog să te porți frumos, altfel o să ai de-a face cu mine, îi mai șopti odată Miusov.

— Nu pricep de ce ești atât de îngrijorat... strecură ironic Fiodor Pavlovici. Ori te apasă cumva păcatele? Se zice că starețul citește dintr-o privire tot ce ai pe suflet. Și-apoi, nu știu, zău, de ce te sinchisești atâta de părerea lor, dumneata, un parizian, o persoană cu vederi liberale! Nu te mai recunosc, pe onoarea mea!

Miusov nu apucă să mai răspundă la sarcasmele lui, fiindcă în momentul acela fură poftiți înăuntru. Dar când păși pragul chiliei era oarecum iritat.

„Uf, știu ce o să se întâmple acum, se gândi el, mă cunosc prea bine. Sunt enervat, o să mă las târât în cine știe ce discuție, o să mă înfierbânt, și nu văd ce rost are să mă înjosesc și pe mine, și opiniile mele!”

Capitolul II

BĂTRÂNUL MĂSCĂRICI

În momentul când pătrunseră înăuntru, tocmai intră pe ușă și starețul care, încunoștințat de sosirea lor, se grăbea să-și părăsească iatacul. Mai erau în chilie doi ieromonahi de la schit care-l așteptau – părintele bibliotecar și părintele Paisie, un om bolnăvicios, deși încă tânăr, despre care toată lumea știa că este tobă de carte. În afară de ei, se mai afla încă cineva în cameră, stând în picioare într-un colț (și acolo rămase până la sfârșitul întrevederii), un seminarist de vreo douăzeci și doi de ani, îmbrăcat cu surtuc, viitor teolog, care nu știu cum ajunsese să fie răsfățat de toată lumea din mănăstire, de toți monahii. Destul de înalt ca statură, tânărul avea o față lată, plină de prospețime, și niște ochi înguști, căprui, cu o sclipire de inteligența în privire și foarte atenți. Părea extrem de respectuos, fără să depășească niciodată limitele bunei-cuviințe, dar, în același timp, și fără slugărnicie. Nici nu se înclină măcar în fața oaspeților, ca unul ce nu se socotea de rangul lor, făcând parte dintr-o tagmă mai măruntă și neavând nici o situație materială care să-i asigure independența.

Starețul Zosima ieși din iatac, urmat de un ucenic și de Alioșa. În clipa când se arătă în ușă, cei doi ieromonahi se sculară în picioare și-l întâmpinară bătând mătănii până la pământ, apoi se apropiară de el, să le dea binecuvântarea și să-i sărute mâna. Starețul făcu semnul crucii asupra lor, bătând așijderea câte o mătanie până la pământ în fața fiecăruia, și le ceru la rândul său binecuvântarea. Tot ceremonialul acesta, îndeplinit cu cea mai mare seriozitate, nu ca un ritual obișnuit, avea ceva aproape emoționant. Totuși, lui Miusov i se păru că monahii îl săvârșiseră cu un anumit scop, încercând astfel să-i insufle

respect. Se gândise încă din ajun la clipa asta, și, cum intrase primul în odaie, își spunea ca, oricare ar fi fost ideile lui, măcar din simplă politețe (fiindcă așa era obiceiul pământului) s-ar fi cuvenit să se apropie de stareț și să-i ceară binecuvântarea; cel puțin atât, dacă nu voia să-i sărute mâna. Văzându-i însă pe călugări cum băteau mătănii și-i pupau mâna, își schimbă pe loc hotărârea și se mulțumi să salute grav și plin de demnitate, înclinându-se destul de adânc, dar ca un om de lume, după care se duse să se așeze pe scaun. Fiodor Pavlovici procedă la fel, maimuțărindu-i fiecare gest. Ivan Fiodorovici făcu la rândul sau o plecăciune politicoasă și demnă, cu brațele de asemenea lipite de trup, iar Kalganov se fâstâci așa de tare, încât uită să mai și salute. Starețul lăsă atunci să-i cadă moale mâna ridicată pentru binecuvântare și, făcând de asemenea o plecăciune, își invită musafirii să șadă. Lui Alioșa i se urcă tot sângele în obraji de rușine. Presimțirile sale începeau să se adeverească.

Starețul se așeză pe un mic divan din lemn de brad, îmbrăcat în piele, de o formă arhaică, poftindu-i pe oaspeți, în afară de cei doi ieromonahi, să ia loc pe cele patru scaune de brad, îmbrăcate tot așa în piele neagră foarte uscată, ce stăteau înșirate de-a lungul peretelui opus. Ieromonahii se așezară de-a dreapta și de-a stânga lui, unul lângă ușă, celălalt la fereastră. Seminaristul, Alioșa și ucenicul rămaseră în picioare. Chilia în care se aflau nu era prea încăpătoare și destul de sărăcăcios mobilată. Doar strictul necesar, câteva obiecte cioplite ca din topor, numai lucruri vechi și uzate. Două glastre cu flori împodobeau pervazul ferestrei, iar într-un colț se zăreau niște icoane, dintre care una mare de tot, cu chipul Născătoarei, zugrăvită probabil cu mult înainte de schismă. În fața ei ardea o candelă. Mai erau apoi încă două icoane cu ferecături strălucitoare, niște heruvimi de ceară, câteva bibelouri de porțelan în formă de oușoare și un crucifix catolic de fildeș cu o Mater Dolorosa zăcând la picioarele lui, în sfârșit, o serie de gravuri străine, reproduceri după operele marilor maeștri italieni din secolele trecute. Iar lângă tablourile acelea arătoase și

scumpe stăteau atârnate câteva naive litografii rusești populare, înfățișând o seamă de sfinți mucenici și preacuvioși părinți etc, din cele care se vând la iarmaroc cu două copeici bucata. Pe peretele celălalt se vedeau portretele litografiate ale unor arhierei ruși în viață sau de mult răposați. Miusov se uită în treacăt la icoanele acelea fabricate în serie, apoi rămase cu privirea ațintită asupra starețului. Era convins că ochiul său nu poate să dea greș – slăbiciune peste care trebuie să trecem cu vederea, dacă ne gândim că avea cincizeci de ani, vârstă la care un om de lume, inteligent, cu o situație materială stabilă, fără să vrea chiar, se simte pătruns de respect față de propria persoană.

Starețul nu-i plăcu de la prima vedere, și într-adevăr bătrânul avea o figură pe care și alții, nu numai Miusov, ar fi socotit-o poate dezagreabilă. Un om costeliv, adus de spate, mic de statură, care abia se ținea pe picioare. Nu avea decât șaizeci și cinci de ani, dar din pricina bolii i-ai fi dat cel puțin cu zece ani mai mult. Obrazul lui, uscat ca un pergament, era brăzdat de o mulțime de cute mărunte, ce se îndeseau mai ales în jurul ochilor. Fără să fie mari, ochii aveau o privire deschisă, ageră și scânteietoare, încât se vedeau ca două licăriri de lumină. Părul cărunt se mai păstra numai la tâmple, purta un barbișon scurt și rar, buzele – pururea surâzătoare – îi erau subțiri ca un fir de ață, iar nasul, ascuțit ca un cioc de pasăre.

„După toate semnalmentele, pare un om meschin, răutăcios, arogant și mic la suflet”, se gândi Miusov, furios pe sine însuși.

Ceasul, care tocmai atunci începu să bată, făcu să se spargă gheața. Ornicul mic, ieftin, cu greutăți clincăni grăbit de douăsprezece ori.

— Poftim, asta era ora la care trebuia să ne întâlnim! exclamă Fiodor Ivanovici. Și fecioru-meu, Dmitri Fiodorovici, n-a catadicsit încă să vină... Vă cer iertare în numele lui, sfinte stareț! (Alioșa se cutremură numai când auzi spunând „sfinte stareț”). În ce mă privește, să știți că sunt foarte punctual, în viață nu mi s-a întâmplat să întârzii vreodată, fiindcă totdeauna am grijă să-mi amintesc că

punctualitatea este politețea regilor…

— Numai că dumneata nu ești cap încoronat, nu se putu stăpâni să nu-i dea peste nas Miusov.

— Ai dreptate, nu sunt cap încoronat. Închipuiește-ți, Piotr Aleksandrovici, că știam și eu asta, o, Doamne! Așa sunt eu totdeauna, mă ia gura pe dinainte! Preasfinte! exclamă el, sub imboldul unui patos de moment. Aveți în fața domniei voastre un măscărici în carne și oase! Așa mă și recomand. Ce vreți, e o meteahnă veche a mea! Iar dacă se mai întâmplă când și când să torn câte o minciună, o fac numai, da, da, numai și numai ca să râdă lumea și să fiu agreabil în societate. Trebuie doar să fii agreabil în societate, nu-i așa? Acum vreo șapte ani, mă dusesem într-un târgușor unde aveam niște daraveri de pus la cale, și acolo împrejurările au făcut să mă împrietenesc cu niște negustori mai mărunței. Într-o zi ne ducem cu toții la ispravnic, fiindcă, vedeți dumneavoastră, voiam să-l rugăm ceva și ne gândiserăm să-l poftim a lua masa cu noi. Iese dumnealui, ispravnicul, un munte de om, gras, bălan și ursuz din fire, un individ foarte periculos, cu care nu-i bine să ai de-a face în asemenea situații, cu atât mai mult cu cât suferă de ficat, da, da, de ficat. „Știți, încep eu cu un aer degajat, ca un om de lume, domnule ispravnic, am venit cu o rugăminte la dumneavoastră: am dori să fiți, ca să spun așa, napravnikul[14] nostru!” „Ce Napravnik, care Napravnik?!” zice el. Mi-am dat seama pe loc că n-o să facem nicio ispravă cu dânsul, fiindcă a rămas serios, nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap că era numai un joc de cuvinte, totuși, nu m-am dat bătut: „Am făcut numai o glumă, zic, așa ca să mai râdem puțin, fiindcă domnul Napravnik, știți, este un cunoscut capelmaistru rus, iar pentru armonia întreprinderii noastre dumneavoastră sunteți cel mai indicat să ne fiți capelmaistru…” După cum vedeți, lămuririle mele, ca și comparația … erau cât se poate de judicioase, nu-i așa? Dar dumnealui, de colo: „Scuzați, vă rog, zice, eu sunt ispravnic și nu permit nici

[14] Joc de cuvinte: napravnik = îndrumător, călăuza şi Napravnik E.F., compozitor şi dirijor la Opera din Petersburg.

un fel de calambururi pe socoteala funcției mele”. Și făcând stânga-împrejur, a dat să plece. „Aveți dreptate, sigur că da, îi strig eu din urmă, sunteți ispravnic, cum ați putea fi Napravnik!” „Ba, zice dumnealui, din moment ce ați spus Napravnik, înseamnă că sunt Napravnik.” Și, închipuiți-vă, toate socotelile noastre au fost date peste cap! Uite-așa mi se întâmplă mereu, dar mereu! Totdeauna îmi tai craca de sub picioare, cu amabilitățile mele! Odată, sunt mulți ani de atunci, i-am spus, tot așa, unei persoane influente: „Soția dumitale, zic, este o ființă generos croită”, referindu-mă la calitățile sale morale, cum s-ar zice, la prestigiul ei, iar dumnealui, de colo: „De unde știi dumneata, ce, ai măsurat-o?” Și iarăși m-a luat gura pe dinainte, ce m-am gândit eu, hai să fac pe amabilul mai departe: „Da, zic, am măsurat-o!” Ei, să fi văzut ce m-a mai măsurat după aceea... Sunt mulți ani de atunci, așa că pot să vă mărturisesc fără jenă; și uite așa, mereu îmi tai craca de sub picioare!

— Așa cum faci și acum, bombăni dezgustat Miusov. Starețul tăcea, uitându-se atent când la unul, când la altul.

— Nu mai spune?! Închipuiește-ți, Piotr Aleksandrovici, că mi-am dat și eu seama de asta, ba chiar simțeam c-am s-o fac boacănă din clipa când am deschis gura, și, trebuie să știi, am prevăzut până și faptul că dumneata o să fii primul care o să-mi atragă atenția. De câte ori bag de seamă că gluma n-a prins, Sfinția voastră, simt că mi se usucă gura și parcă mi se încleștează fălcile; așa pățeam și în tinerețe, pe vremea când trăiam ca un linge-blide prin casele boierești și-mi câștigam pâinea cu meseria asta. Fiindcă din față chiar am fost măscărici, așa m-am născut, cum alții se nasc într-o ureche, preacuvioase părinte. Nu zic, poate să-și fi băgat cumva și necuratul coada, o fi stând chircit pe undeva în mine, dar n-aș crede să fie un drac mai răsărit; să fi fost mai de soi, și-ar fi căutat și el un alt adăpost, la o persoană mai importantă, în orice caz nu la dumneata, Piotr Aleksadrovici, fiindcă nici dumneata nu i-ai putea oferi un adăpost mai ca lumea. Oricum, eu sunt credincios, cred în Dumnezeu. Numai în ultima vreme mi s-a cam zdruncinat credința, aștept totuși să încolțească în

mine sămânța unor înălțătoare cuvinte. Eu, Sfinția voastră, sunt ca filosoful Diderot. Știți cum i s-a înfățișat, preasfinte părinte, filosoful Diderot[15] – asta se petrecea pe vremea împărătesei Ecaterina – mitropolitului Platon? A intrat la el și cum a deschis gura i-a declarat: „Dumnezeu nu există". La care înaltpreasfințitul a răspuns, ridicând degetul: „Adevăr îți spun, ai grăit ca un om fără minte, căci Dumnezeu sălășluiește în sufletul tău!" Diderot, cum stătea așa în fața sa, i-a căzut la picioare, strigând: „Cred și primesc botezul!" Și pe loc l-au și botezat. Prințesa Daşkova[16] i-a fost nașă, iar naș Potiomkin...

— Fiodor Pavlovici, ai întrecut orice măsură! știi foarte bine că minți de îngheață apele și că toată istoria asta nu e decât o anecdotă imbecilă; de ce faci pe nebunul? îi tăie vorba cu un glas tremurat Miusov, care aproape își ieșise din sărite.

— Toată viața am simțit că trebuie să fie o minciună! mărturisi plin de zel Fiodor Pavlovici. Atunci, domnii mei, am să vă spun care-i adevărul! Preasfinte stareț! Îmi cer iertare pentru istoria asta cu botezul lui Diderot. Eu am ticluit-o de la un cap la altul, am ticluit-o, uite, chiar acum, în momentul ăsta, până mai adineauri nici prin gând nu mi-ar fi trecut așa ceva. Am născocit-o numai așa, pentru ca discuția noastră să aibă mai mult haz. Iar dacă fac pe nebunul, Piotr Aleksandrovici, zău, crede-mă c-o fac doar din amabilitate. De altfel, de multe ori nici eu nu știu prea bine de ce mă maimuțăresc. Cât despre Diderot, că i s-a răspuns așa, „ai grăit ca un om fără minte", am auzit de cel puțin douăzeci de ori din gura boierimii noastre, pe vremea când mă aciuiam pe la unul și pe la altul, am auzit-o chiar pe mătușica domniei tale, Piotr Aleksandrovici, pe Mavra Fominișna povestind. Până-n ziua de azi lumea încă mai crede că ateul Diderot venise la mitropolitul Platon anume ca să discute cu el despre cele sfinte...

---

[15] Acesta a vizitat Rusia la invitaţia împărătesei Ecaterina a Il-a în anul 1773.

[16] Ecaterina Romanovna Daşkova (1743-l810), adeptă şi susţinătoare a împărătesei Ecaterina a II-a.

Miusov sări în sus, furios, și încă furios ar fi prea puțin spus, fiindcă era, pur și simplu, ca scos din minți. Își dădea seama că se face ridicol. Ceea ce-i vedeau ochii era prea din cale-afară.

De patruzeci sau cincizeci de ani, de când existau stareți acolo, la mănăstire, veniseră fel de fel de vizitatori, dar toți cei care trecuseră pragul acestei chilii pătrundeau înăuntru cu un adânc sentiment de evlavie, și nicidecum altfel. Toți cei care erau primiți își dădeau seama în clipa când intrau în chilie că li se făcuse o deosebită favoare. Unii cădeau în genunchi și nu se mai ridicau de jos decât la plecare. Multe persoane „simandicoase”, oameni cu o vastă cultură, ba chiar și unii liber-cugetători care veneau aici fie împinși de curiozitate, fie din cine știe ce alt motiv, din momentul când pășeau înăuntru, împreună cu câte un grup de vizitatori sau, pentru a sta de vorbă între patru ochi cu starețul, toți fără nicio excepție se socoteau obligați în primul rând să păstreze în decursul întrevederii o atitudine cât se poate de respectuoasă și de prevenitoare, cu atât mai mult cu cât nu era vorba de bani, ci numai de milostenie și dragoste pe de o parte, iar pe de altă parte de un simțământ de căință și de dorința însetată de a dezlega o încâlcită problemă de conștiință sau de a găsi o ieșire dintr-un chinuitor impas sufletesc.

Astfel că scălâmbăielile de saltimbanc ale lui Fiodor Pavlovici și lipsa lui de respect față de locul în care se afla stârniseră nedumerirea, ba chiar stupefacția celor prezenți – dacă nu a tuturor, cel puțin a unora dintre ei. Cu toate acestea, nimic nu se clinti pe chipul ieromonahilor, care rămaseră serioși, gravi la locul lor, așteptând să audă ce va spune starețul, deși păreau gata să urmeze și ei pilda lui Miusov și să se ridice în picioare. Alioșa stătea cu capul în piept; îi venea să plângă. I se părea mai ales ciudat faptul că Ivan Fiodorovici, fratele său, în care își pusese toată nădejdea, fiind singurul care avea destulă influență asupra bătrânului ca să-i astupe gură, ședea nemișcat, cu ochii în pământ, de parcă aștepta și el să vadă care va fi deznodământul, ca și cum n-ar fi avut absolut nicio legătură cu ceilalți. Cât despre Rakitin (seminaristul), pe

care, de asemenea, îl cunoștea foarte bine, Alioșa nici nu îndrăznea măcar să-l privească: știa ce gândește (deși în mănăstire nimeni în afară de el habar n-avea de felul de a gândi al lui Rakitin).

— Iertați-mă... bolborosi Miusov, adresându-se starețului, dar n-aș vrea să credeți că sunt cumva de acord cu gluma asta trivială. Am fost convins, și acum văd ce greșeală am făcut, ca, aflându-se în prezența unei persoane venerabile ca Domnia voastră, chiar și un om de teapa lui Fiodor Pavlovici va fi în stare să-și dea seama de îndatoririle pe care le are... În niciun caz nu mi-aș fi putut închipui că voi fi obligat să-mi cer scuze pentru că am venit aici împreună cu dânsul...

Îi venea să intre în pământ de rușine și, fără să-și mai încheie frază, dădu să iasă pe ușă.

— Nu trebuie să vă necăjiți, rosti starețul ridicându-se pe picioarele-i slăbănoage, și luându-l de mână, îl sili să se așeze pe scaun. Păstrați-vă cumpătul, vă rog. Sunteți oaspetele meu și țin foarte mult ca domnia voastră să rămână; zicând acestea, bătrânul făcu o plecăciune și se întoarse să se așeze din nou pe divan.

— Înaltpreasfințite stareț, spuneți-mi, vă rog, vă supără exuberanța mea? V-am jignit cumva? izbucni Fiodor Pavlovici, apucându-se cu amândouă mâinile de brațele jilțului, gata parcă s-o zbughească pe ușă după cum avea să sune răspunsul.

— Vă rog, nu vă necăjiți, n-aveți de ce să vă simțiți prost... rosti grav bătrânul. Lăsați sfiala deoparte, fiți ca la dumneavoastră acasă. Și mai ales nu trebuie să vă fie rușine, numai din pricina rușinii se întâmplă toate câte se-ntâmplă.

— Să fiu ca la mine acasă? Adică natural? O, e prea mult, prea mult, dar, înduioșat, primesc! Preafericite părinte, zău, nu-mi cereți să fiu natural, e prea mare ispita și-i primejdios... de altfel, nici eu nu știu dac-aș ajunge vreodată să mă arăt așa cum sunt. V-o spun ca să știți la ce vă puteți aștepta, să vă apăr de mine. Cât despre rest, sunt lucruri ce zac tăinuite în negura neștiinței, deși unii vor să mă încondeieze cum e mai rău. Asta, pentru dumneata,

Piotr Aleksandrovici, iar Domniei tale, preasfinte, nu pot decât să-ți spun: mă plec cu cea mai adâncă adorație la picioarele tale! Fiodor Pavlovici se ridică pe jumătate de pe scaun, și, înălțând brațele spre cer, rosti: Binecuvântat fie pântecele care te-a zămislit și țâțele care te-au alăptat, o, mai ales țâțele! Când ați spus adineauri: „Nu trebuie să-ți fie rușine, numai din pricina rușinii se întâmplă tot ce se-ntâmplă”, m-am simțit pătruns până în rărunchi, ca și cum ați fi citit în sufletul meu. Căci de câte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare ca mine pe fața pământului, că toată lumea mă privește ca pe un măscărici, și atunci îmi zic în sinea mea: „Dacă așa-i vorba, chiar am să și fac pe măscăriciul, nu-mi pasă de părerea voastră, pentru că toți, până la unul, sunteți mai ticăloși decât mine!” De aceea am ajuns un măscărici, de rușine, preacuvioase stareț, numai și numai de rușine. Numai din pricina firii mele bănuitoare dau cu barda în lună. Căci dacă, intrând într-o casă, aș ști dinainte că toată lumea o să mă primească cu brațele deschise, ca pe o persoană deosebit de simpatică și deșteaptă foc, o, Doamne!, nu vă puteți închipui ce om cumsecade aș fi atunci! Învățătorule! strigă el deodată, căzând în genunchi. Ce să fac ca să dobândesc viața veșnică?

Nimeni nu putea să-și dea seama dacă în momentul acela nu juca mai departe o farsă, sau dacă era într-adevăr emoționat.

Starețul se uită la el zâmbind.

— Știi foarte bine, și încă de multă vreme, ce trebuie să faci, ești destul de deștept. Nu mai bea, nu mai vorbi măscări, nu te mai lăsa robit de patimile trupești, și mai ales de arghirofilie, închide cârciumile, dacă nu pe toate, cel puțin două sau trei. Și mai ales nu mai minți.

— Ca adineauri, cu Diderot?

— Hm, nu-i vorba de Diderot. Nu te minți singur. Cel care se minte pe sine și-și pleacă urechea la propriile sale minciuni ajunge să nu mai deosebească adevărul nici în el, nici în jurul lui și să nu mai aibă respect nici pentru sine, nici pentru lumea cealaltă. Iar dacă nu respectă pe nimeni, nici nu poate iubi pe cineva, și astfel, neiubind pe nimeni,

ca să se afle în treabă sau ca să-și omoare urâtul, se lasă în voia patimilor și a ispitelor trupești, și, stăpânit cum e de metehne, ce deosebire mai poate fi între el și un animal? Și toate astea numai și numai fiindcă se minte și pe sine, și pe alții. Cel care se minte singur totdeauna e gata să se simtă jignit. Uneori este foarte plăcut să faci pe supăratul, nu-i așa? Adesea omul știe precis că nimeni n-a avut intenția să-l jignească și că ofensa există numai în închipuirea lui, nu e decât minciună ticluită numai așa, pentru plăcerea de a minți, de a exagera lucrurile anume, ca să pună lumea pe foc, pentru că s-a legat de o vorbă, făcând din țânțar armăsar, și totuși, cine se supără, cine se îmbufnează c-a fost jignit? Tot el; îi face plăcere să se simtă jignit, în sinea lui e chiar încântat, și, dintr-una într-alta, ajunge să clocotească de ură... Ridică-te, șezi, rogu-te, fă cum dorești, fiindcă orice ai face, știu foarte bine că-i lipsit de sinceritate....

— Preafericite! îngăduie-mi să-ți sărut mâna! exclamă Fiodor Pavlovici, sărind de pe scaun și repezindu-se să-și lipească buzele de mâna uscată a starețului. Da, da, așa e, aveți dreptate, într-adevăr e o plăcere să-i lași pe alții să creadă că te-au jignit. Foarte bine ați spus, nimeni, cred, n-ar fi putut găsi cuvinte mai potrivite. Așa e, da, așa e! Toată viața am simțit o plăcere să mă consider ofensat, numai așa, de dragul plăcerii estetice, fiindcă uneori nu este numai plăcut să faci pe ofensatul, dar și frumos totodată, e un lucru pe care ați uitat să-l spuneți, preaînalte stareț. Da, da frumos! Trebuie să-mi notez asta la mine în carnet! Da, mărturisesc, am mințit, am mințit toată viața, zi de zi, ceas de ceas. Minciună sunt din cap până în picioare, părintele minciunii! Sau nu, nu părintele minciunii – încurc mereu scripturile – mai bine zis odrasla minciunii, cred că-i suficient! Dar... îngerul meu păzitor... istoria aceea cu Diderot de ce nu și-ar avea rostul câteodată? Nu poate să strice nimănui, pe când unele vorbe strică într-adevăr! Era cât pe ce să uit, și când te gândești că de vreo trei ani încoace vreau să vin la dumneata. Nu mă mai întrerupe! Uite ce voiam să te întreb: este adevărat că în Minei scrie undeva despre un

sfânt mucenic făcător de minuni, care, după ce-a fost decapitat, s-a sculat de jos și luându-și în mâini căpățâna retezată, „a sărutat-o duios” și a mers așa o bucată de vreme cu ea în brațe, sărutând-o mereu „duios”? Este adevărat ori nu, Sfinţiile voastre?

— Nu, nu este adevărat, răspunse starețul.

— Nu-mi aduc aminte să fi citit așa ceva în Minei. Despre care sfânt spuneți că s-a scris asta? întrebă ieromonahul bibliotecar.

— Nici eu nu mai știu care. Nu știu, habar n-am. Mai târziu mi-a atras atenția cineva că probabil am fost indus în eroare. Și totuși, povestea asta am auzit-o din gura unui om. Știți de la cine? Chiar de la dumnealui, Piotr Aleksandrovici Miusov, care făcea spume la gură mai adineauri din pricina lui Diderot, dumnealui mi-a spus-o.

— Cum puteam să-ți povestesc așa ceva când eu nu stau niciodată la discuție cu dumneata?

— Ce-i drept, nu mi-a spus-o mie personal, l-am auzit însă povestind-o într-o societate în care mă aflam și eu, să tot fie vreo patru ani de atunci. Mi-am adus aminte tocmai acum de ea, deoarece cu comedia asta ai reușit să-mi zdruncini credința, Piotr Aleksandrovici. Dumneata n-aveai de unde să știi, nici nu bănuiai măcar, dar în ziua aceea m-am înapoiat acasă cu credință zdruncinată, și de atunci e din ce în ce mai șubredă. Da, Piotr Aleksandrovici, nici nu-ți dai seama ce catastrofă ai pricinuit! Asta-i cu totul altceva decât anecdota cu Diderot!

Fiodor Pavlovici luă o poză dramatică. Pentru toată lumea era evident că juca iarăși teatru. Totuși, Miusov simți ca o săgeată în inimă.

— Cai verzi pe pereți... bolborosi el. Se poate să fi povestit vreodată ceva asemănător... în orice caz însă nu dumitale. Am relatat doar ce-am auzit de la alții. Când eram în Franța, un francez mi-a spus că există în Minei acest episod care se citește în timpul liturghiei. Era un savant care studiase multă vreme la noi în țară... Eu personal mărturisesc că n-am citit în viața mea Mineiul și nici nu cred c-am să-l citesc vreodată... Câte nu sporovăiește omul la masă?... Și noi eram tocmai la masă...

— Dă, da, dumneavoastră benchetuiați, iar eu mi-am pierdut credința! îl zădărî Fiodor Pavlovici.

— Ei, și ce-mi pasă mie de credința dumitale! se burzului Miusov, dar, venindu-și în fire, adăugă cu dispreț: dumneata pângărești tot ce atingi!

Starețul se ridică să plece.

— Pe mine să mă iertați, domnii mei, dar trebuie să vă părăsesc pentru câteva minute, rosti el, adresându-se vizitatorilor. E lume care mă așteaptă și care a sosit înaintea domniilor voastre. Dumneata, totuși, caută să nu mai spui nicio minciună, adăugă el cu o figură zâmbitoare, întorcându-se către Fiodor Pavlovici.

Și se îndreptă spre ușă. Alioșa și ucenicul se repeziră să-l ajute la coborâtul scării. Alioșa simțea că se înăbușă; era fericit că, în sfârșit, putea să plece, dar și mai fericit că starețul nu se supărase, dimpotrivă, părea bine dispus. Bătrânul dădu să iasă în cerdac pentru a-i binecuvânta pe cei care-l așteptau afară. În pragul ușii însă, Fiodor Pavlovici îl opri iarăși.

— Preafericitule între fericiți! strigă el cu patos. Îngăduie-mi să-ți mai sărut odată mânuța! Nu, cu dumneata omul poate vorbi, se poate înțelege! Crezi cumva că-mi place să mint și să fac mereu pe măscăriciul? Află atunci că într-adins m-am prefăcut tot timpul, că să te pun la încercare. Voiam să-mi dau seama dacă se poate înțelege cineva cu dumneata ori nu. Și dacă umila mea persoană se poate învrednici să stea lângă semeția dumitale?... Îți dau diplomă de onoare, se poate înțelege omul cu dumneata! Și acum, uite, tac, nu mai scot o vorbă. Am să stau aici pe scaun și am să tac chitic! E rândul dumitale să vorbești, Piotr Aleksandrovici, acum dumneata ai rămas aici persoana cea mai simandicoasă... pentru zece minute.

Capitolul III

MUIERILE CREDINCIOASE

Jos, la picioarele cerdacului de lemn clădit în dreptul gardului ce împrejmuia schitul în așa fel ca să iasă în afara curții, se înghesuiau vreo douăzeci de femei din popor; în ziua aceea nu veniseră decât femei. Auzind că starețul o să iasă în sfârșit din chilie, se strânseseră numaidecât grămadă. Moșierițele Hohlakov se aflau de asemenea în cerdac; și ele tot pe stareț îl așteptau, dar fuseseră găzduite în camerele rezervate pentru vizitatoarele de neam. Erau două: mama și fiica. Doamna Hohlakova, o femeie bogată, îmbrăcată totdeauna cu mult gust, încă tânără și foarte atrăgătoare, era cam palidă la față, dar cu niște ochi negri și jucăuși. Nu avea mai mult de treizeci și trei de ani și rămăsese văduvă de cinci ani. Fiica sa, în vârstă de paisprezece ani, avea picioarele paralizate. De șase luni, biata copilă nu mai putea umbla și o purtau de colo-colo într-un fotoliu lung și comod cu rotițe. Fetița era drăgălașă, cam trasă la față din pricina suferinței, altminteri vioaie. Ochii ei – mari, negri, adumbriți de gene lungi – aveau o licărire șăgalnică. Din primăvară încă maică-sa se gândea să plece cu ea în străinătate, dar fusese silită să amâne plecarea din pricina unor treburi ale moșiei. Cele două se aflau de vreo săptămână în oraș, venite mai mult pentru nu știu ce interese decât ca să se închine, cu toate că mai fuseseră să-l vadă pe stareț în urmă cu trei zile. Acum se abătuseră din nou pe acolo, deși știau că bătrânul nu mai primea aproape deloc, și se rugaseră cu lacrimi în ochi să li se îngăduie „fericirea de a-l vedea încă odată la față pe slăvitul tămăduitor”.

În așteptarea starețului, mama ședea pe un scaun lângă jilțul fetiței, iar ceva mai încolo, în picioare, sta un călugăr bătrân de la nu știu ce schit îndepărtat, despre care mai

nimeni nu auzise, pierdut prin pustietățile nordice. Monahul venise și el să primească binecuvântarea starețului. Ieșind însă în cerdac, starețul se îndreptă mai întâi spre femeile din popor. Acestea se strânseră buluc în jurul celor trei trepte ce coborau din cerdacul scund spre pajiștea de la poalele lui. Starețul se opri în capul scărilor, își petrecu patrafirul și începu prin a binecuvânta mulțimea. În fața lui fu adusă pe sus o femeie apucată, pe care altele două o țineau de brațe. Cum dădu cu ochii de stareț, bolnava se porni să țipe din senin, să sughițe și să se zbuciume, ca într-o criză de epilepsie. Starețul îi puse patrafirul pe cap, după care îi citi o scurtă rugăciune, și femeia se liniști, încetând să se mai zbată. Nu știu cum o mai fi acum, dar în copilărie am avut adeseori prilejul să văd asemenea muieri lovite de streche prin satele și mănăstirile noastre. Aduse la liturghie, bolnavele începeau să scheaune sau să latre ca niște câini, de răsuna biserica, dar când ieșea preotul cu sfintele daruri, și rudele lor le mânau din spate, ca să fie mai aproape, li se potoleau „năbădăile” și-și găseau astâmpăr pentru o bucată de vreme. E un lucru care încă din copilărie mi-aduc aminte că mă uimise peste măsură. Tot atunci însă am auzit de la niște moșieri, și mai ales de la profesorii mei din școală, pe care-i rugasem să-mi explice fenomenul acesta, că de fapt femeile cu pricina simulează nebunia ca să nu muncească și că boala lor putea fi totuși lecuită cu ajutorul unor pedepse drastice; și, ca să mă convingă, îmi citau o mulțime de anecdote. Dar, spre mirarea mea, mai târziu, am aflat de la niște medici specialiști că nu poate fi vorba de nicio prefăcătorie, ci de o necruțătoare boală femeiască ce bântuie mai ales la noi, în Rusia, ca o mărturie a sorții crâncene hărăzite femeilor noastre de la țară, consecință firească a muncilor istovitoare pe care sărmanele erau silite să le facă scurtă vreme după câte-o naștere grea, anormală, lipsită de orice asistență medicală; mai erau apoi necazurile care se țineau lanț, bătăile îndurate și atâtea alte suferințe pe care, orice s-ar zice, unele constituții feminine nu sunt în stare să le suporte, deși în genere femeile sunt destul de răbdătoare. Cât despre

vindecarea miraculoasa, aproape instantanee, care se înfăptuia în momentul când bolnava ajungea în fața sfintelor daruri, în realitate, după câte mi se spusese, nu putea fi decât un simulacru, o stratagemă pusă la cale chiar de „popime”; probabil că era vorba de un fenomen natural, deoarece însoțitoarele nefericitei ieșite din minți și, în primul rând, bolnava însăși credeau cu tot dinadinsul, ca într-un adevăr incontestabil, că necuratul ce pusese stăpânire pe ea nu putea suferi apropierea sfintelor daruri, pe care preotul le ținea deasupra creștetului apucatei aduse înaintea lui. De aceea, în momentul când femeia isterică și desigur bolnavă psihic se înclina în fața sfintei euharistii, întregul ei organism suferea un puternic șoc (nici nu se putea altfel), prilejuit de așteptarea iminentei și miraculoasei vindecări și de credința nestrămutată în minunea ce trebuia să se producă negreșit. Și bolnava era într-adevăr lecuită, fie și numai pentru moment. Așa cum se întâmplă și de astă dată atunci când starețul îi puse zănaticei patrafirul pe cap.

În fața acestei priveliști multe dintre femeile ce se îmbulzeau spre el începură a lăcrima înduioșate, cuprinse de exaltare; unele se repezeau să sărute măcar poalele anteriului, altele jeleau în gura mare. Starețul binecuvântă pe toată lumea, iar cu unele dintre ele schimbă câteva cuvinte. Pe cea cu meteahnă o cunoștea mai dinainte, era de undeva dintr-un sat din preajma mănăstirii, la vreo șase verste distanță, și mai avusese și altă dată prilejul s-o vadă.

— Ei, uite și cineva care nu-i de pe aici, zise el arătând către o femeie încă tânără, prăpădită de slabă și suptă la față, cu pielea arsă de soare, aproape smolită. Ședea în genunchi și nu-și mai dezlipea ochii de la stareț. În privirile ei se citea o adorație frenetică.

— Vin de departe, părintele, de foarte departe, trei sute de verste îmi bătui picioarele pân-acilea. De departe, taicuță, de departe tare... rosti ea cu o unduire de cântec în glas, legănându-și capul, cu bărbia în pumni.

Vorbea ca și cum ar fi bocit după un mort. Există în popor o suferință mută, atotîndurătoare; o durere care stă

ferecată în adâncul sufletului și nici nu crâcnește. După cum, tot așa, exista o durere descătușată, care, îndată ce se revarsă în lacrimi, se și preschimbă în bocet. Mai ales la femei. Fără a fi totuși mai puțin cruntă decât durerea ferecată în tăcere. Tânguirea, dacă alină suferința pe de o parte, în același timp scurmă și mai tare și sfâșie inima. Sunt dureri care nu cer alinare, care se hrănesc din însuși zbuciumul lor. Iar bocetele, de fapt, nu exprimă decât nevoia de a zgândări mereu rana.

— Târgoveață, nu-i așa? întrebă starețul, privind-o cu luare-aminte.

— De la oraș, părinte, taman așa, de la oraș; că noi de fel suntem tot de la țară, dară de stat, stăm la oraș. De-aceea, zic, venii și eu să te văd, taică părinte, că multe mai vorbește lumea despre mătăluță. Băgai pruncușorul în pământ, tăicuță, și luai calea bisericii, să mă rog lui Dumnezeu. Fusei pân-acum la trei mănăstiri, și pe unde fusei și cu cine mă întâlnii îmi spuse: „Du-te, Nastasiușka, la dânsul”, adică la matale, da, da, la mătăluță, preabunule. Chiar aseară picai și eu aci, mă dusei la vecernie și acu' iacătă că venii.

— Și de ce plângi?

— De jalea feciorașului, tăicuță, mă dau de ceasul morții, așa dor mă răpune câteodată, că n-avea mititelul nici trei anișori[17]; încă trei luni să fi trăit, și împlinea trei ani. Mă usucă dorul, taică părinte, că tare mi-e dor de copilașul meu. Că din patru, câți avuserăm eu și cu Nikitușka, omul meu, atâta bucurie ne mai rămase; ce să fac dacă nu ne trăiesc pruncii, taică părinte, n-avem parte de ei, și pace! Și pe ăilalți îi băgai în pământ, dar nu-i plânsei chiar așa, să mă omor cu firea, dar de când se prăpădi ăsta mai mititel nu pot să mă împac cu gândul că zace acolo, în mormânt, nu pot, nu. Mă seacă la inimă. Cum îi văd hăinuțele, cămeșuicile, cizmulițele, încep să răcnesc. Așt ern pe jos toate lucrușoarele lui, ce bruma îmi mai

[17] Anna Dostoievskaia arata că această întâmplare e descrisă de autor sub impresia zguduitoare produsă asupra lui de moartea fiului său Alioșa in anul 1878. Dostoievski începe lucrul la romanul Fraţii Karamazov în acelaşi an.

rămase de la el, mă uit la ele și bocesc, și bocesc... Și ce-mi veni mie, că într-o zi îi spun omului meu, Nikituşka: „Măi bărbate, zic, lasă-mă să plec, mă duc, zic, să mă închin". Dumnealui e surugiu, că nu suntem la cheremul nimănui. Și dac-avem, ce folos? Cine știe ce-o mai fi și cu omul meu, așa singur cum l-am lăsat, o fi dat în darul beției, ba bine că nu, așa-i el, cum îl scap din ochi, se duce iar întins la cârciumă. Dar acu facă ce-o vrea, nu-mi mai pasă, treaba lui! De trei luni sunt plecată de acasă. Nu mai am bărbat, am uitat și de el, și de toate, nu mai vreau să știu de nimic. Ce-mi trebuie bărbat de aci înainte? Mai bine lipsă, ducă-se și el, ducă-se toate, toate... Nu mai vreau să-mi văd casa, mă lipsesc și de avere, nu mai vreau să văd nimic!

— Ascultă ce-ți spun eu, măicuță, rosti starețul. A fost odată un preafericit sfânt, și sfântul ăsta a văzut într-o zi în biserică o femeie care-și jelea ca și tine pruncul – avusese și ea un singur odor, și Dumnezeu, tot așa, îl chemase la dânsul. „Au nu știi tu, oare, a dojenit-o sfântul, cât de cutezători sunt pruncii care se înfățișează la scaunul atotputernicului? Nimeni în toată împărăția cerurilor nu se încumetă ca ei. «Tu, Doamne, grăiesc ei, ne-ai dăruit viața, și nici n-am apucat bine să deschidem ochii, că ne-ai și luat-o înapoi.» și atâta se roagă și cutează să ceară fără nicio sfială, că Dumnezeu le dă numaidecât harul îngeresc. Așa că, zice sfântul, bucură-te, femeie, nu mai plânge în zadar, căci fătul tău se află acum în grădină lui Dumnezeu, printre îngerii din cer." Așa i-a vorbit preafericitul atunci, demult de tot, femeii care jelea. Era un sfânt fără prihană, și gura lui nu putea rosti minciuni. Află, deci, măicuță, că pruncul sade acum la picioarele tronului ceresc și e fericit, se bucură și se roagă pentru sufletul tău. Nu mai plânge nici tu, ci bucură-te o data cu el.

Femeia îl asculta cu bărbia în pumni, privind în pământ. Într-un târziu, oftă din greu.

— Uite, taman așa, ca matale, de parc-ați fost într-o vorbă, căuta să mă mângâie și Nikituşka. „Muiere fără minte, zice, de ce bocești? Feciorașul nostru, cine știe, o fi cântând acum cu alți îngerași în împărăția lui Dumnezeu."

Așa zicea, și numai ce-l vedeai că-l pufnește plânsul, și plângi, și plângi, și el, și eu... „știu, zic, știu, Nikitușka. Unde putea să fie puiul mamii, dacă nu în ceruri, lângă Dumnezeu, dar ce folos, dacă nu mai e aci, cu noi, să șadă, uite, aci lângă mine, Nikitușka, așa cum ședea când trăia!” De-aș apuca barem să-l mai văd odată, numai o singură dată! Fără să m-apropii de el, aș sta așa, pitită într-un colț, să mă uit la el, barem o fărâmă de timp; să-i aud glăsciorul, să-l văd cum se joacă pe afară, să-l aud cum mă cheamă: „Mămucă, unde ești?” Măcar odată să-i mai aud piciorușele lipăind, uite așa, lipa-lipa prin odaie. Fuga-fuguța, cum venea altă dată la mine, copăcel-copăcel, și unde țipa și râdea de mai mare dragul! Numai odată să-i mai aud piciorușele, barem odată, lipa-lipa, ar ști mama că-i el chiar fără să-l vadă! Of, că mi l-a înghițit pământul, n-o să-l mai audă mama niciodată, niciodată n-o să-i mai audă guriță!...

Femeia scoase din sân o curelușă bătută în ținte, și cum dădu cu ochii de ea, se zgudui toată de plâns și-și acoperi ochii cu palmele, lăsând să i se prelingă șiroaie de lacrimi printre degete.

— În sufletul tău, „pururea nemângâiată Rahila[18] plânge pe fiii săi și nu poate să se împace cu gândul că nu mai sunt”[19], rosti starețul. Asta-i soarta hărăzită vouă, mamelor, aci pe pământ. Nu căuta mângâiere, tu nu ai nevoie să-ți alini durerea, lasă-ți lacrimile slobode. Dar de câte ori te-o podidi plânsul, adu-ți aminte că pruncul tău se află printre îngerii Domnului, că se uită la tine de acolo, din slavă, și, bucurându-se de lacrimile pe care le verși, le arată Celui-de-Sus. Și multa vreme încă plânsul tău nu se va ostoi, dar odată și odată durerea inimii tale de mamă se va preschimba în tihnită bucurie, iar lacrimile amare – în lacrimi de duioșie, de împăcare, și sufletul tău va fi curățat de păcate și se va izbăvi. Am să mă rog pentru veșnica

[18] (Ieremia, 31 – Prorocie privitoare la Mesia.)

[19] Referire la pasajul din Biblie, în care Ieremia o înfăţişează pe Rahila jelindu-şi copiii – „Aşa zice Domnul: Glas se aude în Rama, bocet şi plângere amară. Rahila îşi plânge copiii şi nu vrea să se mângâie de copiii săi, pentru că nu mai sunt".

odihnă a feciorașului tău; cum îl chema?

— Aleksei, taica părinte.

— Frumos nume. Ca pe Aleksei, omul lui Dumnezeu?

— Da, taică părinte, Aleksei omul lui Dumnezeu.

— Preafericitul! Am să-l pomenesc în rugăciunile mele, măicuță, pentru odihna sufletului celor adormiți, și-am să mă rog pentru durerea ta și pentru sănătatea omului tău. Dar să știi că faci mare păcat dacă-l părăsești. Întoarce-te la el și veghează asupra lui. Când s-o uita de acolo, de sus, copilașul și-o vedea că l-ai oropsit pe taică-său și ți-ai luat lumea în cap, o să plângă, mititelul. De ce vrei să-i amărăști fericirea? Feciorașul tău trăiește, trăiește, îți spun eu, căci sufletul omului rămâne pururea viu; nu-l afli în casă, și totuși, în orice clipă, fără să-l vezi, e alături de tine. Cum vrei să mai vină la tine în casă dacă zici c-o urăști? La cine să vina dacă nu și-o mai găsi părinții, pe tatăl și pe mama lui, împreună? Acum și-n somn ai parte numai de vise chinuite, dar când o să te întorci acasă, atunci o să-ți trimită un somn dulce. Întoarce-te la omul tău, măicuță, întoarce-te chiar azi la el!

— Mă duc, părinte, mă duc, o să fac așa cum zici matale. Fiecare vorbuliță mi-a mers drept la inimă, părintele. Of, Nikituṣka, Nikituṣka, sărăcan de tine, cum m-oi fi așteptând, dragule, cum m-oi fi așteptând, puișorule, cum m-oi fi așteptând!...

Femeia începu să se jelească iar, dar starețul și intrase în vorbă cu o băbuță îmbrăcată ca o târgoveață, spre deosebiri de hagițele care merg să se închine la locurile sfinte și care de obicei, poartă alte straie. Se vedea că era muncită de o întrebare ce-i chinuia mintea și că venise să ceară un sfat. Bătrâna îi mărturisi că era văduvă de subofițer și că nu locuia prea departe, ci chiar acolo în oraș. Fecioru-său, Vasenka, care avusese o slujbă la comisariat, plecase în Siberia, tocmai la Irkutsk. Îi scrisese de vreo două ori, dar de un an încoace nu mai avea nicio veste de la el. Întrebase încolo și încoace, dar, la drept vorbind, nu prea știa bine nici ea unde să-l caute.

— Mai deunăzi îmi spune Stepanida Ilinișna Bedreaghina, o precupeață putred de bogată: „Uite ce să

faci, zice, tu, Prohorovna, ia de scrie un pomelnic și pune-i și numele lui, și după aia du-te cu pomelnicul la biserică, să fie și el pomenit când o fi să se roage pentru odihna sufletului celor adormiți. Și atunci inimioara lui o să simtă că-i duci dorul și o să primești carte de la el”. Stepanida Ilinișna zicea c-au mai încercat și alții așa, cu mijlocul ăsta. Dar eu, ce să zic, mă cam îndoiesc ... Dumneata ce spui, lumina ochilor noștri, așa să fie? O fi sau n-o fi bine?

— Nici să nu-ți treacă prin cap! Se poate să întrebi una ca asta, mai mare rușinea!? Cum să treci în pomelnic pentru odihna celor adormiți un om teafăr, sănătos? Și tocmai cine: maică-sa! Mare păcat, asta-i ca și cum ai umbla cu vrăji; iertat să-ți fie, căci nu știi ce faci. Mai bine dă un acatist, roagă-te la crăiasa cerurilor, grabnica ocrotitoare și miluitoarea tuturor, pentru sănătatea băiatului și cere-i iertare pentru gândul acesta nesăbuit. Și acum ascultă ce-ți spun, Prohorovna: fecioru-tău o să vină curând, o să primești scrisoare de la el. Așa o să fie, să știi! Du-te și fii pe pace. Fecioru-tău trăiește, află de la mine.

— Dragul de el, Dumnezeu să te aibă în pază, binefăcătorul nostru, al tuturor, care te rogi pentru noi și pentru păcatele noastre...

Starețul, între timp, zărise în mulțime o țărancă tânără, cu o față suptă de ofticoasă, care se uita la el țintă, cu o privire de jar. Nu-l slăbea o clipă, rugându-l parcă din ochi, dar nu-și lua inima în dinți să se apropie de bătrân.

— Ce păs te aduce la mine, drăguță?

— Dezleagă-mă, părinte, spuse femeia în șoaptă, răspicat, îngenunchind, și, îndoindu-se din șale, atinse pământul cu fruntea. Am păcătuit, Sfinția ta, și mi-e teamă de păcatul ce-am săvârșit.

Starețul se așează pe ultima treaptă și femeia se apropie de el, târându-se în genunchi.

— Am rămas văduvă acum doi ani, începu ea tot pe șoptite, scuturată de un fior. Mult m-am canonit cât am fost măritată; după ce că era bătrân, bărbatu-meu mă zvânta în bătăi. Până ce a căzut la pat; ședeam și mă uitam la el și mă frământam: dacă s-o înzdrăveni și s-o pune iar pe picioare, ce mi-o fi dat să mai pătimesc? Și atunci nu

știu cum mi-a încolțit în minte gândul acela...

— Stai, stai, îi tăie vorba starețul, și-și lipi urechea de buzele ei.

Femeia își urmă spovedania fără s-o mai poată auzi cineva. Nu avu prea multe de spus.

— Și zici că sunt doi ani de atunci? întrebă starețul.

— Da, taică părinte. La început nici nu mi-ar fi dat prin gând, pe urmă, însă, a intrat așa ca o boală în mine și mi s-a înfipt în inimă.

— Vii de departe?

— Păi să tot fie vreo cinci sute de verste.

— Te-ai spovedit?

— M-am spovedit, de două ori am fost de m-am spovedit.

— Și ai primit împărtășania?

— Am primit-o. Dar mi-e frică, taică părinte, mi-e frică să nu mor.

— De ce să-ți fie frică, nu trebuie să te temi de nimic, nu te mai frământa cu firea. Numai căința să rămână trează în sufletul tău, și Dumnezeu o să te ierte. Nu există și nici nu poate să existe pe lumea asta păcat pe care atotputernicul să nu-l ierte când omul se căiește cu adevărat. Niciun păcat omenesc nu poate fi atât de cumplit încât să istovească nețărmurita iubire a Celui-de-Sus. Cum poate, oare, un păcat să întreacă puterea iubirii cerești? Tu cată numai să-ți păstrezi căința și alungă orice teamă din suflet. Crede, femeie, că Dumnezeu te iubește cât nici cu mintea nu poți gândi, te iubește așa păcătoasă cum ești, te iubește tocmai pentru păcatul tău. S-a spus cândva că mai multă bucurie va fi în cer pentru un păcătos care se pocăiește decât pentru zece drepți. Mergi în pace și nu te mai teme de nimic. Nu-ți mai face sânge rău din pricina oamenilor și nu ține nimănui supărare dacă te-a obidit. Și iartă-i toate păcatele răposatului, iartă-l în sufletul tău pentru tot ce ți-a greșit și împacă-te cu el pe deplin. Dacă în inima ta sălășluiește căința, înseamnă că iubești cu adevărat. Iar dacă iubești, Dumnezeu te va primi la sine... Iubirea plătește totul, răscumpără totul. Dacă eu, un biet păcătos ca și tine, m-am înduioșat de soarta ta, daca mie mi s-a făcut milă, cu atât mai vârtos se va milostivi Dumnezeu.

Iubirea este o comoara fără preț, cu care poți dobândi o lume întreagă, care-ți îngăduie să răscumperi nu numai păcatele tale, dar și pe ale altora. Du-te și alungă orice teamă.

Făcu de trei ori cruce asupra ei și-si desprinse apoi de la gât o iconiță, pe care i-o atârnă de gât. Fără un cuvânt, femeia se aplecă din nou, atingând pământul cu fruntea. Starețul se opinti să se ridice și se uită înveselit la o femeie zdravănă cu un prunc în brațe.

— Vin din Vîșegorie, taică părinte.

— Și ți-ai rupt picioarele cale de șase verste cu copilașul în brațe! Pentru ce ai venit?

— Păi, numai așa, ca să te văd. Am mai fost la Sfinția ta, sau poate m-ai uitat: Cum așa, pare-mi-se mie că nu prea ai ținere de minte, părintele, dacă m-ai uitat. Vorbea lumea pe la noi că-i fi bolnav, și-atunci, ce mi-am zis, ia să mă duc să-l văz cu ochii mei. Și-acu avusei parte să te văd; halal bolnav! Păi, Sfinția ta, o să mai trăiești încă douăzeci de ani, zău așa, să te țină Dumnezeu! Și-apoi, atâta omenire se roagă pentru Sfinția ta, se poate să te prăpădești așa, cu una cu două?

— Mulțumesc, fata mea, mulțumesc pentru bunătate.

— Păi, aș avea și eu o rugăminte, mai nimica toată: uite aici șaizeci de copeici, părintele, dă-Ie cui vei socoti Sfinția ta că-i mai nevoiaș ca mine. Că ce mă gândii eu pe drum: De ce să nu-i dau banii dumnealui, că știe mai bine pe cine să miluiască”.

— Mulțumesc, copila mea, mulțumesc, inimă de aur. Nu știi cât mi-ești de dragă! Așa am să și fac, să n-ai nicio grijă. Copilașul din brațe e fetiță?

— Fetiță, Sfinția ta, o cheamă Lizaveta.

— Blagoslovește, Doamne, pe roaba ta și pe pruncul ei – Lizaveta. Mi-ai luminat inima, măicuță. Vă las cu bine, dragele mele, rămâneți sănătoase, suflete scumpe, Domnul cu voi!

Și după ce binecuvântă norodul, se retrase cu o adâncă plecăciune.

Capitolul IV

O CUCOANĂ MAI PUȚIN CREDINCIOASĂ

Doamna cea străină, moșierița care asistase la întrevederea cu femeile din popor, lăcrimase tot timpul în tăcere, ștergându-și mereu ochii cu batista. Era o cuconiță de lume, o persoană cam exaltată, dar care totuși nu era lipsită de calități. În momentul când starețul, în sfârșit, se îndreptă spre ea, îl întâmpină plină de entuziasm.

— Nici nu vă puteți închipui ce-am simțit privind scena asta înduioșătoare, am fost copleșită... îi mărturisi dânsa, și se opri brusc, sugrumată de emoție. O, înțeleg foarte bine de ce vă iubește poporul! Și mie mi-e drag poporul, și vreau din toată inima să-l iubesc. Cum ar putea cineva să nu iubească un popor admirabil cum e poporul nostru rus, atât de naiv și atât de sublim în același timp!

— Cum se simte fetița? Doreați să mai stați de vorbă cu mine?

— O, m-am rugat cu lacrimi în ochi, am implorat, era gata să cad în genunchi și să stau așa îngenuncheată trei zile și trei nopți sub ferestrele Sfinției voastre în speranța că până la urmă o să-mi îngăduiți să intru! Am venit, făcătorule de minuni, să vă mărturisim recunoștința și admirația ce v-o purtăm. Fiindcă ați vindecat-o pe Lise mea, da, ați vindecat-o. Acum sunt sigură ca s-a însănătoșit! Și când te gândești cum! Joi, da, nu mai departe decât joi, i-ați citit la cap o rugăciune și ați binecuvântat-o cu mâinile astea. Abia așteptam să venim încoace ca să le sărutăm în semn de recunoștință și de adâncă venerație!

— Cum așa, chiar s-a vindecat? Văd că e tot în fotoliu!

— Da, dar nu mai face aproape deloc febră peste noapte, de două zile, adică de joi, rosti doamna cu o înfrigurare

nervoasă. Mai mult: a început să prindă putere în picioare. Azi-dimineață s-a sculat sănătoasă tun, a dormit toată noaptea. Priviți-o numai ce rumenă e în obraji și cum îi strălucesc ochișorii! Înainte plângea întruna, de nu mai știam ce să mă fac cu ea, iar acum râde, e veselă, fericită. Ne-a cerut azi s-o sculăm din pat și a stat așa un minut întreg în picioare, fără s-o ajute nimeni. A pus rămășag cu mine că peste două săptămâni o să joace cadrilul. L-am chemat pe doctor, pe Herzenstube, care s-a mulțumit să ridice din umeri: „Mă mir, mă mir, zicea, nu știu ce să cred”. Și după toate astea ați fi vrut să vă lăsăm în pace? Ne-ar fi răbdat inima să nu alergăm într-un suflet ca să vă mulțumim? Lise, mulțumește-i părintelui stareț, ia să vedem cum știi tu să-i mulțumești!

Obrăjorul drăgălaș, numai zâmbet, al fetiței se făcu deodată serios și, dând să se ridice din fotoliu cu ochii la stareț, Lise își împreună mânuțele, dar în aceeași clipă o pufni râsul...

— El e de vină că m-a făcut să râd! strigă ea arătând spre Alioșa, cuprinsă de o furie copilăroasă, pentru că nu fusese în stare să se abțină și izbucnise în râs.

Dacă în momentul acela cineva s-ar fi uitat la Alioșa, care stătea în picioare, la spatele starețului, l-ar fi văzut îmbujorându-se tot. Ochii îi străluciră o clipă și se plecară în pământ.

— Are o scrisorică pentru dumneata, Aleksei Fiodorovici... Ce mai faci, ești bine, sănătos? interveni mămica, adresându-se tânărului și întinzându-i o mânuță impecabil înmănușată.

Starețul se întoarse și-l privi mai atent. Tânărul se apropie de Lise cu un zâmbet stingherit, nefiresc, și-i dădu mâna. Lise își ticlui o mutră cât se poate de serioasă.

— Din partea Katerinei Ivanovna, spuse copila, întinzându-i un bilețel. Te roagă să treci pe la dânsa cât de curând, dacă se poate chiar foarte curând, să n-o mai porți cu vorba, să te duci negreșit.

— Mă roagă să mă duc? Eu, la dânsa... Dar pentru ce? se miră Alioșa. Și căzu deodată pe gânduri.

— Cine știe, probabil din pricina lui Dmitri Fiodorovici

și... poate a evenimentelor din ultima vreme, îl lămuri în două cuvinte mama fetei. Katerina Ivanovna a luat, în sfârșit, o hotărâre... dar că s-o poată îndeplini trebuie să stea mai întâi de vorbă cu dumneata... De ce? n-aș putea să-ți spun, fiindcă nu știu nimic; stăruie totuși să vii cât mai repede. Și sunt convinsă c-o să-i asculți rugămintea. Chiar dac-ar fi numai dintr-un sentiment creștinesc, și încă ar trebui să te duci.

— N-am văzut-o decât o singură dată în viață, urmă Alioșa, care tot nu se putea dezmetici.

— O, este o ființă într-adevăr superioară, aș zice chiar mai presus decât noi!... E destul să-ți amintești numai încercările prin care trece... Gândește-te numai cât a suferit și cât mai suferă încă, gândește-te ce o mai așteaptă și de aci încolo... e îngrozitor, pur și simplu îngrozitor!

— Bine, am să mă duc, zise Alioșa, după ce citi în fuga micul răvaș misterios, care nu cuprindea nicio lămurire, ci doar rugămintea stăruitoare de a veni neapărat.

— Ah, ce drăguț ești! Bravo, bravo! exclamă Lise, însuflețindu-se deodată. Și eu, care-i spuneam mamei: sigur că n-o să se ducă, un om ca dânsul, care-și caută mântuirea! Ce suflet minunat! Totdeauna m-am gândit că trebuie să fii un om deosebit și-mi face plăcere că pot să ți-o spun acum!

— Lise! rosti apăsat doamna Hohlakova, dar în acea clipă îi veni să zâmbească.

— Cum vad eu, ne-ai dat uitării, Aleksei Fiodorovici, nu mai vrei deloc să vii pe la noi, și totuși, Lise mi-a spus de vreo două ori până acum că numai cu dumneata se simte bine.

Alioșa își ridică spre ea ochii plecați în pământ și, îmbujorându-se brusc, surâse iarăși fără să știe de ce. Bătrânul nu se mai uita însă la el. Intrase în vorbă cu călugărul străin, care, după cum am arătat, îl aștepta lângă jilțul Lizei. Părea un om simplu, adică din pătura cea mai de jos, cu o concepție rudimentară și nestrămutată asupra lumii, dar credincios și dârz în felul lui. Călugărul îl încunoștință că venea din îndepărtatele ținuturi nordice,

din Obdorsk, de la Sf. Silvestru, o mânăstire săracă, unde erau nouă călugări cu totul. Starețul îl binecuvântă și-l pofti să vină la el în chilie când va dori.

— Cum vă încumetați să faceți asemenea lucruri? îl întrebă pe nepusă masă monahul, arătând grav și solemn spre Liza. Făcea aluzie la „tămăduirea” fetei.

— E încă prea devreme ca să vorbim despre asta. Dacă se simte mai ușurată, asta nu înseamnă că s-a vindecat pe deplin, e numai o îmbunătățire a stării sale, care ar putea să aibă și alte pricini. Dar dacă s-a întâmplat într-adevăr ceva, e numai din voința Celui-de-Sus. Totul vine de la Dumnezeu. Treci pe la mine, părinte, adăugă bătrânul, altminteri, cine știe dacă am să te mai pot primi, sunt bolnav și-mi dau seama că zilele îmi sunt numărate.

— O, nu, nu, Dumnezeu n-o să se îndure a vă răpi din mijlocul nostru, o să mai trăiți încă mulți, mulți ani! protestă doamna Hohlakova. Ce fel de boală aveți? Păreți atât de sănătos, atât de vesel și de fericit!

— E adevărat că azi mă simt mai bine ca niciodată, dar știu că este numai ceva trecător. Îmi cunosc boala fără greș. Iar dacă vi se pare că sunt vesel, trebuie să vă mărturisesc că nu mi-ați fi putut prilejui o bucurie mai mare decât spunându-mi asta. Oamenii au fost făcuți ca să fie fericiți, și numai acela care se simte pe deplin fericit este într-adevăr vrednic să-și spună: „Am îndeplinit porunca Domnului pe acest pământ”. Dreptcredincioșii, sfinții, mucenicii au fost cu toții fericiți.

— Ah, ce înălțătoare cuvinte și luminoase! rosti doamna entuziasmată. Tot ce spune Sfinția voastră pătrunde până în adâncul sufletului. Și cu toate acestea, vedeți, fericirea… unde este fericirea? Cine poate să spună că este cu adevărat fericit? Oh, dacă ați fost atât de bun și ne-ați îngăduit să vă vedem din nou astăzi, ascultați tot ce n-am apucat să vă spun data trecuta, tot ce n-am îndrăznit să vă spun, un lucru care mă chinuiește cumplit de atâta amar de vreme! Fiindcă sufăr, părinte, iertați-mă, dar sufăr… Și, cu un gest avântat și plin de fervoare, doamna își împreună mâinile.

— De ce?

— Sufăr... pentru că îmi lipsește credința...

— Credința în Dumnezeu?

— O, nu, nu, nici măcar n-aș îndrăzni să mă gândesc la așa ceva, dar viața viitoare e învăluită într-un mister atât da adânc! și nimeni, nimeni pe lume n-ar putea să dezlege vreodată această enigmă! Ascultați-mă, tămăduitorule, dumneavoastră, care cunoașteți toate cutele sufletului omenesc; firește, nu pot să vă cer să aveți absolută încredere în mine, dar vă asigur, vă dau cuvântul meu că ceea ce vă spun acum nu pornește din ușurință și că gândul vieții de dincolo de mormânt e într-adevăr chinuitor pentru mine, e o suferință cumplită, mă înspăimântă, mă face să mă cutremur... Și nu știu cui să mă adresez, niciodată n-am îndrăznit să întreb pe cineva... Abia în clipa asta mi-am luat inima în dinți și m-am destăinuit Sfinției voastre... O, Doamne, nu știu ce o să credeți acum despre mine! încheie ea, ridicând brațele spre cer.

— Părerea mea nu trebuie să vă neliniștească, răspunse starețul. Sunt convins că suferința dumneavoastră e sinceră.

— Oh, nici nu știu cum să vă mulțumesc! Vedeți, închid ochii și mă gândesc: dacă toată lumea crede, atunci de unde vine credința asta? După unii, credința s-ar fi născut, în primele timpuri, din spaima de care oamenii erau cuprinși în fața fenomenelor copleșitoare ale naturii și că, în realitate, n-ar exista nimic. Și atunci îmi spun: o viață întreagă am crezut și, totuși, dacă după moarte n-o să fie nimic decât „buruienile crescute pe mormânt”, cum spune nu știu care scriitor... E groaznic! Cum aș putea să-mi recapăt credința? Ca să spun drept, n-am crezut cu adevărat decât în copilărie, când eram mică de tot; credeam însă numai așa, mecanic, fără să mă gândesc la nimic... Dar cum, cum aș putea să ajung astăzi să mă conving? De aceea am venit acum la Sfinția voastră, cu plecăciune, să vă rog a mă lumina. Dacă las să-mi scape și prilejul acesta, n-o să mai găsesc pe nimeni să-mi răspundă la asemenea întrebare, oricât mi-ar fi dat să mai trăiesc. Ce argumente să-mi aduc mie însămi ca să mă conving? Vai de sufletul meu! Mă uit în jur și văd că nimeni nu se

sinchisește, sau aproape nimeni, că nimeni nu se gândește la asta, că numai eu mă frământ așa. Este ceva cumplit, vă spun, cumplit!

— De bună seamă. Și totuși, nu se poate dovedi nimic, trebuie numai să crezi.

— Dar cum? Cum?

— Prin experiența unei iubiri active. Străduiți-vă să-i iubiți pe cei din preajma dumneavoastră, să-i iubiți din toată inima și neprecupețit. Pe măsură ce iubirea va triumfa, veți ajunge să vă convingeți și de existența lui Dumnezeu și să credeți în nemurirea sufletului. Iar dacă iubirea de aproape se va desăvârși printr-o deplină uitare de sine, atunci veți crede neapărat, și nicio îndoială nu va mai putea să se strecoare în sufletul dumneavoastră. Este un mijloc pe care atâția l-au încercat, și vă puteți bizui că-i într-adevăr așa cum vă spun.

— Iubire activă? Mi-ați dat încă o problemă de dezlegat, și ce problemă, o, ce problemă! Vedeți dumneavoastră, mi-e atât de dragă umanitatea, încât – nu știu dacă o să mă credeți – aș vrea uneori să renunț la tot, să părăsesc tot ce am, chiar și pe Lise, și să mă fac soră de caritate. Închid ochii, mă gândesc și visez, și în asemenea clipe simt în mine o putere de nebiruit. Niciun fel de răni, nici un fel de plăgi, chiar pline de puroi, nu m-ar putea face să mă dau în lături. Le-aș spăla și le-aș obloji cu mâinile mele, aș sta de veghe la căpătâiul suferinzilor, aș fi gata chiar să sărut rănile acelea deschise...

— Asta înseamnă foarte mult și e bine că nutriți asemenea gânduri. Poate că odată și odată, din întâmplare, veți face într-adevăr o faptă bună.

— Da, dar cât am s-o pot duce așa? urmă doamna cu pasiune, aproape cu frenezie. Asta-i întrebarea esențială și, în același timp, cea mai chinuitoare din toate câte mă frământă. Închid uneori ochii și mă întreb: „Cât ai s-o poți duce așa, oare, din momentul când ai ales calea asta? Dar dacă bolnavul, ale cărui plăgi te ostenești să le speli, n-o să dea nicio dovadă de recunoștință, atunci, imediat? Dacă, dimpotrivă, o să fie capricios, sâcâindu-te în fel și chip, fără a prețui câtuși de puțin și fără a-și da seama că tu-l

slujești cu devotament, o să strige la tine tot timpul, dacă o să-ți poruncească în tot momentul să-i aduci ba una, ba alta, sau poate chiar o să te reclame superiorilor tăi (așa cum se întâmplă cu mai toți oamenii pe patul de suferința), ce-o să faci atunci? Dacă iubirea ta o să se irosească în van?” Și, vă rog să mă credeți, m-am cutremurat când mi-am dat seama ca singurul lucru care ar putea să stingă flacăra iubirii mele pentru umanitate, s-o stingă imediat, este nerecunoștința. Într-un cuvânt, sunt un om care muncește pentru plată și cere plata pe loc, vreau adică să fiu lăudată, iar dragostea pe care o dăruiesc să fie recompensată cu dragoste. Altfel nu, nu sunt în stare să iubesc!

Confesiunea ce semăna cu o autoflagelare părea să fi atins punctul culminant; isprăvind ce avea de spus, femeia se uită la stareț cu o privire sfidătoare.

— Același lucru mi l-a mărturisit cândva un medic, e mult de atunci, rosti starețul. Era un om în vârstă și fără doar și poate inteligent. Vorbea cu aceeași sinceritate ca și dumneavoastră, și, deși părea că glumește, glumea cu amărăciune. ”Mie, zicea el, mi-e dragă umanitatea, și totuși, mă surprinde un lucru: cu cât mi-e mai dragă umanitatea în general, cu atât îi iubesc mai puțin pe oameni, adică pe indivizii izolați. În visurile pe care le urzesc, mi se destăinuia el, adeseori simt o dorință pătimașă de a sluji umanitatea, și poate că într-adevăr aș primi chiar să port crucea pentru alții, dacă așa ar cere împrejurările, și cu toate astea nu mă simt în stare să stau două zile la rând în aceeași odaie cu altcineva, o știu din experiență. Faptul că mai e cineva lângă mine, prezența unui alt om mă scoate din fire, îmi zgândărește amorul propriu, îmi stinghерește libertatea. Ajunge o singură zi ca să ajung să-l urăsc, oricât ar fi el de cumsecade: pe unul pentru că mănâncă prea încet, pe altul pentru că are guturai și-și suflă mereu nasul. Eu, îmi mărturisea el, din clipa când vin în contact cu oamenii, ajung să le fiu dușman. În schimb, nu știu cum se face, dar am constatat că, de fapt, cu cât urăsc mai mult indivizii luați în parte, cu atât dragostea mea pentru umanitate în general e mai

fierbinte.”

— Și ce-i de făcut? Ce-i de făcut în cazul ăsta? Trebuie să renunți la orice speranță?

— Ba nu, e de ajuns deocamdată că problema asta vă frământă. Încercați tot ce se poate, și Cel-de-Sus va ține seamă de străduințele dumneavoastră. E încă destul de mult ce-ați făcut până acum, de vreme ce ați căutat să vă cunoașteți cât mai adânc și cu toată sinceritatea! Dar dacă mi-ați vorbit acum atât de deschis numai ca să vă laud, atunci probabil iubirea activă de care v-am vorbit mi-e teamă că n-o să vă ducă la nimic; totul o să rămână doar un vis, iar viața va trece ca o nălucă. Până la urmă, o să uitați și de viața viitoare, și o să găsiți împăcarea în propria dumneavoastră persoană.

— Mi-ați dat lovitura de grație! Abia acum, în momentul când ați rostit aceste cuvinte, mi-am dat seama că nu așteptam decât laude pentru sinceritatea mea, atunci când v-am mărturisit că n-aș putea îndura nerecunoștința! Ați ghicit ce se petrece în sufletul meu și m-ați ajutat să mă înțeleg, m-ați pus față-n față cu mine însămi, mi-ați arătat ce fel de om sunt!

— Adevărat? Dacă-i așa, după această mărturisire, cred că sunteți fără doar și poate sinceră și că aveți o inimă bună. Și chiar dacă nu veți afla încă fericirea, să nu uitați că sunteți pe drumul cel bun și căutați să nu-l părăsiți niciodată. Și mai ales feriți-vă de minciuna, de orice fel de minciună, luați seama să nu vă mințiți singură. Să nu scăpați o clipă din ochi minciuna, tot timpul s-o aveți în față în orice moment, înlăturați orice aversiune, fie că-i vorba de alții, fie chiar de dumneavoastră, căci tot ce vi se poate părea respingător privind în sufletul dumneavoastră, se luminează și se curățește din clipa când v-ați dat seama de asta. Înlăturați de asemenea teama din inima dumneavoastră, deși teama nu este decât urmarea firească a oricărei minciuni. Iar dacă s-ar întâmpla să aveți momente de lașitate, pe drumul ce duce spre iubire, nu trebuie să vă speriați, după cum nici faptele rele nu trebuie să vă înspăimânte prea mult. Îmi pare rău că nu vă pot spune ceva mai îmbucurător, dar să știți că față de

iubirea contemplativă, dragostea activă pare aprigă și înfricoșătoare. Iubirea contemplativa este însetată de fapte mari, de lucruri pe care să le înfăptuiești numaidecât și în așa fel, ca toată lumea să le vadă. Iubirea contemplativă te poate îndemna chiar să-ți jertfești viața, cu condiția numai să ți-o jertfești cât mai repede, ca pe scenă, sub privirile tuturor, ca să primești aplauze. În timp ce dragostea vie înseamnă străduință necontenită și stăpânire de sine, pentru unii poate chiar o adevărată știință. Pot să vă spun, totuși, că în clipele când veți descoperi cu groaza că toate străduințele dumneavoastră s-au irosit în van și când vi se va părea că în loc să vă apropiați cât de cât de țelul dorit, v-ați îndepărtat și mai mult de el, în clipa aceea puteți fi încredințată că l-ați atins; atunci veți simți lămurit puterea minunată a lui Dumnezeu, care n-a încetat să vă iubească și care v-a călăuzit, fără să știți, pas cu pas. Îmi pare rău că nu pot să mai zăbovesc, sunt așteptat. La revedere.

Doamna plângea.

— Lise, Lise, tresări ea speriată, binecuvântați-o, vă rog, binecuvântați-o!

— Nu merită s-o iubească cineva. Am văzut cum s-a ținut tot timpul de ghidușii, glumi starețul. Ce ai cu Alioșa de-l necăjești mereu?

Într-adevăr, Lise își găsise o joacă de care părea prinsa cu totul. Încă de data trecută, când mai venise aici, observase că Alioșa se rușina de dânsa și se ferea s-o privească, ceea ce o înveselea peste măsură. De aceea stătea la pândă tot timpul, doar-doar îl va surprinde uitându-se la ea; nemaiputând îndura privirea aceea pironită atât de stăruitor asupra lui, fără să vrea, Alioșa ridica la un moment dat ochii, împins parcă de o putere irezistibilă, și atunci fata îl înfrunta cu un zâmbet triumfător. Alioșa se fâstâcea și mai tare și nu mai putea de necaz. în cele din urmă, ca să scape de ea, se ascunse la spatele starețului. După câteva clipe însă, atras de aceeași putere irezistibilă, întoarse iarăși capul, să observe dacă tot îl mai pândea, și o văzu pe Lise aplecată peste brațul fotoliului, gata-gata să cadă, cu ochii la el, așteptând cu nesaț clipa când tânărul o va privi din nou, iar când, în

sfârșit, îl prinse că se uita la ea, începu să râdă cu atâta poftă, încât bătrânul nu se mai putu stăpâni:

— De ce nu-i dai pace, ștrengăriță?

Lise roși deodată, ochișorii îi scăpărară mânioși și întunecându-se deodată la față, izbucni, indignată și nervoasă.

— Dar el de ce m-a uitat? A uitat tot, tot! îl învinui ea cu aprindere. M-a purtat în brațe când eram mică, ne jucam mereu împreună. Știți că el m-a învățat să citesc? Acum doi ani, când și-a luat rămas-bun, mi-a făgăduit că n-o să mă uite niciodată, că toată viața o să rămânem prieteni, toată viața! Și acum, poftim!, i-e frică de mine. Ce, crede c-o să-l mănânc? De ce nu vrea să se apropie, de ce nu vorbește cu mine? Pentru ce nu mai vine pe la noi? Sau poate că nu-l lăsați dumneavoastră... Știu doar că poate să meargă unde poftește. Frumos mi-ar ședea să-l trag de mânecă? Ar putea foarte bine să-și amintească și singur, dacă nu m-a uitat. Nu, dumnealui caută mântuirea sufletului! De ce l-ați pus să se îmbrace cu un anteriu așa de lung?... Parcă văd c-o să cadă în nas când o lua-o la fugă...

Și, cuprinsă de o veselie năprasnică, își acoperi fața cu palmele și izbucni într-un râs nervos, tăcut, în hohote, așa cum râdea de obicei, cutremurându-se toată. Bătrânul o asculta cu zâmbetul pe buze și o binecuvântă cu duioșie; fata îi sărută mâna, apoi o duse brusc ia ochi și începu să plângă.

— Să nu vă supărați pe mine, sunt o proastă, nu-s bună de nimic... Și Alioșa are poate dreptate, da, da, are dreptate că nu mai vrea să aibă de-a face cu un caraghios de copil...

— Lasă că-i spun eu să vină neapărat, rosti starețul hotărât.

Capitolul V

AMIN! AMIN!

Starețul lipsise aproape douăzeci și cinci de minute. Trecuse de douăsprezece și jumătate, și Dmitri Fiodorovici, care pusese atâta lume pe drumuri, tot nu venise. Între timp însă oaspeții parcă uitaseră cu totul de el, și, în momentul când starețul se întoarse la el în chilie, îi găsi în toiul unei discuții din cele mai însuflețite. De vorbit, vorbeau mai mult Ivan Fiodorovici și cei doi ieromonahi. Miusov încerca și el să strecoare câte un cuvânt, arătându-se foarte dispus să ia parte la discuție, deși nici de astă dată nu avu mai mult noroc, fiindcă după cum se vedea, nu i se dădea prea mare atenție, aproape nici nu catadicseau să-i răspundă, ceea ce nu făcea decât să-i sporească și mai mult enervarea. Mai încercase el și altă dată să polemizeze cu Ivan Fiodorovici, și nu putea să accepte cu sânge rece indiferența pe care acesta o afișa față de persoana lui. „Până acum cel puțin mă consideram pe picior de egalitate cu tot ce poate fi mai progresist în Europa, se gândea în sinea lui, dar, cum văd eu, tânăra generație nici nu se sinchisește de noi.” Fiodor Pavlovici, care-și dăduse cuvântul să stea liniștit și să nu sufle o vorbă, tăcea chitic, mulțumindu-se să-și observe cu un zâmbet ironic vecinul, peste măsură de încântat că-l vede stând ca pe ace. Avea el de mult o poliță pe care voia să i-o plătească și acum pândea momentul potrivit. În cele din urmă, nemaiputându-se stăpâni, se aplecă peste umărul lui Piotr Aleksandrovici, căutând să-i facă în ciudă:

— Știi de ce n-ai plecat adineauri, după istoria aceea cu sărutarea duioasă, și ai binevoit să rămâi mai departe în mijlocul unor oameni care nu-ți fac nicio cinste? Vrei să-ți spun eu? Fiindcă te-ai simțit umilit, rănit în amorul propriu, și ai rămas numai ca să-ți iei revanșa, să arăți cât

ești de inteligent. Și nici n-ai să mai pleci până n-o să dovedești că ești într-adevăr inteligent.

— Iar începi? Te înșeli, ai să vezi c-o să plec imediat.

— Ba nu, sunt convins c-o să pleci ultimul, ascultă-mă pe mine, ultimul! îl zgândări din nou Fiodor Pavlovici.

Duelul acesta de cuvinte era în toi în momentul când intră bătrânul pe ușă.

Discuția încetă pentru o clipă, dar, după ce se așeză la locul lui, starețul se uită prietenos la oaspeții săi, ca și cum i-ar fi poftit să continue. Alioșa, care cunoștea tâlcul fiecărui gest al lui, își dădea seama că era peste măsură de obosit și că făcea un imens efort ca să mai rămână. În ultima vreme, din pricina bolii și a slăbiciunii, i se întâmpla uneori să-și piardă cunoștința. În momentul acela i se răspândise pe față paloarea premergătoare leșinului și buzele-i erau aproape albe. După cum se vedea, totuși, monahul nu voia să tulbure adunarea, ca și cum ar fi urmărit ceva, cu un anumit scop – dar care? De aceea Alioșa nu-l slăbea o clipă din ochi.

— Vorbeam tocmai despre un articol foarte interesant pe care l-a scris dumnealui, începu părintele Iosif, bibliotecarul, arătând spre Ivan Fiodorovici. Domnia sa trage unele concluzii noi, dar, cel puțin așa mi se pare mie, ideea pe care o susține are două tăișuri. Articolul dumnealui este, de fapt, un răspuns adresat unui arhiereu care a scris o carte despre laicizarea forurilor de judecată bisericești și extinderea jurisdicției ecleziastice…

— Punctul dumnealui de vedere, urma părintele bibliotecar, în problema laicizării jurisdicției bisericești este cât se poate de interesant: pe cât se pare, combate ideea despărțirii bisericii de puterea de stat.

— Interesant, într-adevăr, dar în ce sens? întrebă starețul. Ivan Fiodorovici îi răspunse, nu însă condescendent și plictisit, așa cum se temuse Alioșa c-o să se întâmple, ci cât se poate de prevenitor, cumpănit, cu modestie și după toate aparențele, fără nici un fel de gând ascuns.

— Am pornit de la teza că această confuzie între elementele primordiale, adică între fondul însuși al

noțiunilor de biserică și de stat, luate separat, va dăinui de bună seamă cât lumea și pământul, deși – în sine – este cu neputință de conceput. În privința asta nu știu dacă se va putea ajunge vreodată nu numai la o stare de lucruri normală, dar nici măcar la o soluție acceptabilă, fiindcă totul se întemeiază, de fapt, pe o eroare. După mine, un compromis între stat și biserică, în anumite probleme cum ar fi, de pildă, justiția, în esența ei pură și desăvârșită, este absolut imposibil. Ierarhul, a cărui părere am combătut-o, susține că biserica ocupă un loc precis și bine determinat în stat. La care eu i-am obiectat că, dimpotrivă, biserica trebuie să cuprindă în sânul ei statul întreg, iar nu să ocupe numai un colțișor în alcătuirea lui, și că dacă acest lucru – din cine știe ce motive – nu poate fi realizat în momentul de față, el trebuie să constituie, de fapt, scopul primordial și nemijlocit în dezvoltarea ulterioară a întregii societăți creștine.

— Aveți perfectă dreptate! îi sări în ajutor cu toată hotărârea, deși dând semne de nervozitate, părintele Paisie, cărturarul cel scump la vorbă.

— Știți cum se cheamă asta: ultramontanism[20] pur și simplu! interveni Miusov scos din răbdări, schimbându-și poziția picioarelor.

— Nu există munți la noi în țară! i-o reteză scurt părintele Iosif, apoi, întorcându-se către stareț: între altele, dumnealui se ridică împotriva următoarelor păreri „fundamentale și esențiale”, afirmate de adversarul său, care, vă rog să luați aminte, este o față bisericească. În primul rând: „Nicio asociație nu poate și nu trebuie să-și atribuie puterea de a dispune de drepturile civile și politice ale membrilor ei”. În al doilea rând: „Puterea judecătorească penală și civila nu trebuie să aparțină bisericii, fiind incompatibilă cu existența ei ca instituție divină și ca asociație cu scopuri religioase” și, în sfârșit, în al treilea rând că: „Biserica nu este o împărăție din lumea aceasta.”

[20] Curent extremist în catolicism, care susţinea infailibilitatea şi puterea nelimitata a papei în chestiunile bisericeşti şi laice.

— Ce rușine! cum poate să se joace așa cu cuvintele o față bisericească! îi luă vorba din gură părintele Paisie, care ședea ca pe ghimpi, apoi, întorcându-se către Ivan Fiodorovici: Am citit și eu lucrarea criticată de domnia ta și nu mi-a venit să-mi cred ochilor când am văzut negru pe alb: „Biserica nu este o împărăție din lumea aceasta”. Dacă n-ar fi din lumea aceasta, n-ar mai fi existat pe fața pământului. În sfânta evanghelie vorbele acestea au cu totul alt înțeles. Și nu-i îngăduit nimănui să se joace cu asemenea cuvinte. Domnul nostru Iisus Hristos a venit pe lume ca să statornicească biserica pe pământ. Împărăția cerurilor nu este bineînțeles din lumea asta, stăpânirea ei se află în slavă, deci nu putem ajunge la ea decât prin mijlocirea bisericii, ale cărei temelii au fost puse aici, pe pământ, unde s-a statornicit. De aceea mi se pare nepermis, ba chiar rușinos să faci calambururi sau jocuri de societate pe socoteala unor lucruri ca astea. Biserica este într-adevăr o împărăție; menirea ei este să stăpânească lumea, și până la urmă stăpânirea aceasta nu se poate să nu cuprindă întreg pământul, așa cum ni s-a făgăduit...

Părintele Paisie tăcu brusc ca și cum ar fi vrut să-și înfrângă vorbele. După ce-l ascultă cu toată deferentă și atenția cuvenite, Ivan Fiodorovici continuă cât se poate de calm, cu aceeași bunăvoință și simplitate, adresându-se de astă dată starețului:

— Iată ideea de la care am pornit în articolul scris de mine: creștinismul a apărut în antichitate – în primele trei veacuri după Hristos, numite apoi ale erei noastre – constituit numai ca o biserică, fiind exclusiv o biserică. Mai târziu, când statul roman păgân a hotărât să treacă la creștinism, lucrurile s-au petrecut în așa fel, după cum era și de așteptat, încât, devenind creștin, statul roman s-a mulțumit să înglobeze în componența sa biserica, rămânând mai departe un stat păgân în foarte multe dintre manifestările sale. Fără îndoială că așa trebuia să se întâmple. Roma, ca stat, a rămas încă prea mult legată de civilizația și de înțelepciunea păgână; e destul să ne gândim numai la obiectivele și chiar la bazele statului, care

au rămas aceleași. În ceea ce privește biserica lui Hristos, intrând în componența statului, n-a putut, fără îndoială, să renunțe la nici unul dintre fundamentele ei, la nicio fărâmă din piatra de temelie pe care fusese așezată, după cum tot așa nu putea să urmărească alte țeluri decât cele statornicite cu strășnicie și desemnate de Dumnezeu, între altele să transforme întreaga lume – și deci și vechiul stat păgân – încorporând-o bisericii. Așa că (adică pentru a-și atinge țelul pe care și l-a propus în viitor) nu biserica este aceea care trebuie să-și caute un loc bine limitat în stat ca „oricare asociație publică” sau ca „o asociație cu scopuri religioase” (așa cum spune autorul respectivei lucrări), ci, dimpotrivă, orice stat pământean trebuie odată și odată să se identifice cu biserica, să ajungă să se contopească cu ea, renunțând la orice alte obiective incompatibile cu biserica. Ceea ce nu înseamnă că statul va fi pus într-o situație de inferioritate, că onoarea și mândria lui de stat puternic vor fi știrbite cumva și nici gloria conducătorilor lui, ci va ajunge doar să părăsească o concepție greșită, încă păgână și prost orientată, mergând pe drumul cel drept, singurul care duce spre țelurile veșnice. Iată de ce autorul cărții Bazele jurisdicției asupra mirenilor ar fi fost mai aproape de adevăr dacă, examinând și preconizând aceste baze, le-ar fi privit ca pe un compromis temporar, și nimic mai mult, necesar vremurilor noastre încă imperfecte și pline de păcate. Dar din momentul în care autorul îndrăznește să afirme că fundamentele preconizate de dânsul – și pe care adineauri părintele Iosif le-a menționat în parte – sunt imuabile, spontane și eterne, înseamnă că se ridică pur și simplu împotriva bisericii și a sfintei sale meniri, eterne și imuabile. Iată, în linii generale, teza pe care o susține articolul meu.

— Adică, în două cuvinte, zise din nou părintele Paisie apăsând pe fiecare vorbă, după unele teorii, care s-au limpezit pe deplin abia în secolul nostru, al nouăsprezecelea, biserica trebuie să se transforme în stat, ca și cum ar trece de la o stare inferioară la una superioară, ca până la urmă să fie complet absorbită de el, făcând loc științei, spiritului vremii și civilizației. Dacă nu

vrea și încearcă să opună rezistență – i se oferă un locșor bine delimitat în stat, și încă sub controlul acestuia, așa cum vedem că se întâmplă peste tot în țările Europei contemporane. După concepția și credința noastră rusească însă, nu biserica este aceea care trebuie să se identifice cu statul, trecând de la o situație inferioară la una superioară, ci statul trebuie să sfârșească prin a se învrednici să ajungă a se confunda cu biserica, să nu mai fie nimic altceva. Amin, amin!

— Ce să spun acum, c-am mai prins puțin curaj! râse ironic Miusov, schimbându-și din nou poziția picioarelor. După câte înțeleg eu, ăsta înseamnă realizarea unui ideal infinit de îndepărtat, menit să se înfăptuiască la cea de-a doua venire a lui Hristos. Mă rog, dacă asta vă face plăcere! Un minunat vis utopic pe tema dispariției războaielor, a diplomaților, a băncilor etc. Ceva ce seamănă întrucâtva cu socialismul. Și eu, care credeam că e vorba de un lucru serios și că biserica va începe să judece chiar acum cazurile penale, condamnând infractorii, de pildă, la pedeapsa cu bătaia, la ocnă, ba poate chiar și la moarte!

— Chiar dacă în momentul de față n-ar exista pentru mireni decât foruri de judecată ecleziastice, biserica tot n-ar trimite pe nimeni la ocnă, nici la moarte. Fiindcă atunci crima și modul în care este privită ar trebui să se schimbe radical – bineînțeles treptat, nu chiar așa brusc și nu imediat, totuși destul de curând – răspunse liniștit, fără să clipească, Ivan Fiodorovici.

— Vorbești serios? întrebă Miusov, privindu-l atent.

— Dacă n-ar exista pe lume decât biserica, ea s-ar mulțumi să-l excomunice din sânul ei pe cel care s-a făcut vinovat de o nelegiuire sau care nu-i da ascultare, n-ar reteza capul nimănui, continuă Ivan Fiodorovici. Și atunci, vă întreb, ce o să facă omul lovit de anatemă, unde o să se ducă? Fiindcă, în orice caz, va fi silit să se rupă de oameni, așa cum se întâmplă acum, dar și de Hristos. Prin crima lui el nu s-ar ridica numai împotriva oamenilor, ci și împotriva bisericii lui Hristos. Firește, în sensul strict al cuvântului, lucrurile stau și acum tot așa numai că nu sunt mărturisite

deschis; de aceea, deseori, conștiința criminalului se mulțumește cu un compromis: „Am furat, zice el, dar n-am păcătuit împotriva bisericii, deci nu sunt dușmanul lui Hristos”, iată cum gândește de foarte multe ori astăzi un criminal, pe când atunci când biserica va fi ajuns să ia locul statului, va fi greu să-ți mai faci asemenea socoteli decât doar cine știe, tăgăduind biserica așa cum e statornicită pe fața pământului. „Toți greșesc, toată lumea s-a abătut de la drumul cel drept, biserica în care cred ei se întemeiază pe minciună, numai eu, ucigașul și furul, reprezint adevărata biserică creștină.” Este foarte greu totuși să judeci așa, ar însemna să faci un efort extraordinar și să fii pus în anumite condiții care nu se întâlnesc decât foarte rar. Și acum să privim lucrurile dintr-o altă perspectivă: să considerăm modul în care biserica privește crima; nu credeți oare că punctul ei de vedere – aproape păgân – în asemenea cazuri ar trebui să se schimbe radical și că în locul unui procedeu mecanic, constând în tăierea mădularului bolnav, așa cum se procedează astăzi pentru apărarea societății, ar trebui să se instaureze – de astă dată cu adevărat, nu numai în aparență – ideea renașterii omului, ideea reînvierii și a izbăvirii lui?...

— Stai, stai, ce vrei să spui adică?...Iar nu mai înțeleg nimic, îl întrerupse Miusov. Iar o utopie. Ceva indistinct, fără cap și fără coadă, de neînțeles. Ce-i aceea excomunicare? Despre ce fel de excomunicare e vorba? Am impresia că-ți râzi de noi, Ivan Fiodorovici.

— De fapt, așa se și întâmplă chiar în momentul de față, rosti deodată starețul, și toată lumea se întoarse către el. Dacă n-ar fi biserica, făptașul n-ar întâlni nicio stavilă în calea fărădelegilor lui și nici nu s-ar teme de pedeapsa viitoare, cea adevărată, nu procedeul mecanic despre care vorbeai dumneata și care, de cele mai multe ori, nu face decât să-l înrăiască. Ispășirea adevărată, singura care da roade și care, înfricoșând, totodată și împacă sufletul, este aceea care izvorăște din propria ta conștiință.

— Dacă-mi dați voie, cum vine asta? întrebă cu vădit interes Miusov.

— Iată cum, răspunse bătrânul. Toate pedepsele existente, deportarea, ocna, la care se mai adăuga odinioară și bătaia, nu reușesc să îndrepte, și mai ales nu înfricoșează aproape pe nimeni, în timp ce numărul crimelor săvârșite, departe de a scădea, sporește mereu. Cred că-mi dați dreptate, nu-i așa? Așadar, societatea nu este câtuși de puțin apărată, căci, deși mădularul bolnav este retezat printr-un procedeu mecanic și lepădat cât mai departe ca să nu mai fie sub ochii tuturor, în locul nelegiuitului pedepsit apărând pe loc încă unul, poate chiar doi. Dacă există ceva care ocrotește societatea, chiar în vremurile noastre, îl îndrumează pe făptaș pe calea cea bună și face din el alt om, este numai și numai legea lui Hristos, lege care vorbește prin glasul conștiinței sale. Numai atunci când ajunge să-și recunoască vina ca fiu al societății lui Hristos, deci ca fiu al bisericii, nelegiuitul se va recunoaște vinovat și față de societate, adică tot față de biserică. Prin urmare, chiar în momentul de față nelegiuitul este pus în situația de a-și recunoaște vinovăția numai și numai în fața bisericii, și nicidecum în fața statului. Dar, dacă judecata ar fi în mâinile societății întruchipate în biserică, ar ști atunci cui să-i ridice anatema și pe cine să primească iarăși în sânul ei. Așa cum se află acum însă, biserica neavând dreptul de a judeca, ci doar pe acela de a condamna moralmente, renunță de bunăvoie la pedepsirea vinovatului. Ea nici nu-l excomunică, și nici nu-l lasă în părăsire, lipsindu-l de povețele ei părintești. Mai mult chiar, caută să păstreze neștirbită legătura creștinească, duhovnicească, normală cu făcătorul de rele: îngăduindu-l la slujbele bisericești, împărtășindu-l cu sfintele daruri, miluindu-l și purtându-se cu el mai curând așa cum te porți cu un prizonier decât cu un vinovat. Doamne! Ce s-ar face condamnatul dacă societatea creștină, adică biserica, l-ar îndepărta din sânul ei, așa cum îl desprinde de trupul societății și-l îndepărtează legile civile? Ce s-ar întâmpla cu el dacă și biserica l-ar osândi, excomunicându-l, după ce va fi fost pedepsit mai înainte de legile statului? N-ar putea fi deznădejde mai cumplită, cel puțin pentru criminalul rus,

căci rusul, chiar criminal fiind, tot mai păstrează credința în Dumnezeu. Cine știe ce lucru înfricoșător s-ar petrece în sufletul lui! Poate, cuprins de disperare, nelegiuitul și-ar pierde cu desăvârșire credința, și atunci... ce s-ar întâmpla?... Aidoma unei mame duioase și iubitoare însă, biserica renunță de bunăvoie să-l pedepsească, fiindcă și așa vinovatul a fost destul de greu năpăstuit de legile statului și trebuie să rămână lângă el cineva care să-i aline suferința. Biserica renunță de bunăvoie la pedeapsă în primul rând pentru că justiția bisericească este singura adevărată, și ca atare nu se poate asocia nici fizic, nici spiritual – fie chiar în mod provizoriu – cu o altă justiție, în cazul acesta nu avem dreptul să cădem la nici un fel de compromisuri. Se spune că în străinătate criminalul rareori are mustrări de conștiință, și asta numai fiindcă doctrinele moderne întăresc în sufletul lui credința că fărădelegea pe care a săvârșit-o nu este de fapt o crimă, ci o răzvrătire împotriva stăpânirii care-l asuprește pe nedrept. Societatea îl elimină din sânul ei în mod cu totul mecanic, prin forța ei atotbiruitoare (cel puțin așa spun cei din Europa că se întâmpla la dânșii), făcând această operație cu un sentiment de ură, lăsându-l pradă uitării, cu totul nepăsătoare fața de soarta ce-l așteaptă, cu toate că e vorba de un fiu al ei. Acolo, de la început și până la sfârșit, se procedează fără nici un pic de milă creștină, căci în cele mai multe cazuri nu mai există de fapt biserică, există numai clerici și locașuri de închinăciune de toată frumusețea, în timp ce biserica năzuiește de mult să treacă de la condiția de inferioritate, în care se află, la o treaptă superioară, aceea statală, pentru a se contopi complet cu statul. Asta cel puțin mi se pare că este situația în țările luterane. Iar la Roma, încă de acum o mie de ani, statul s-a întronat în locul bisericii. De aceea acolo osânditul nu se mai socotește nici el un mădular al bisericii și, știindu-se excomunicat, se lasă pradă deznădejdii. Iar atunci când se înapoiază în mijlocul societății, în sufletul lui clocotește atâta ură, încât se desprinde singur de ea. Vă puteți închipui, așadar, ce se întâmplă până la urmă. În multe cazuri s-ar părea că și la noi situația este aceeași, nu

trebuie să uităm însă că la noi, în afara legilor statului, mai există și biserica, și ea niciodată nu pierde legătura cu cel osândit, socotindu-l mai departe în rândul fiilor săi iubiți și păstrându-i aceeași dragoste. În afară de asta, mai există și se menține – fie chiar numai ca idee – justiția ecleziastică, justiție care, ce-i drept, în momentul de față nu este în vigoare și dăinuie doar ca o simplă năzuință pentru mai târziu, și pe care desigur nelegiuitul o recunoaște instinctiv, în adâncul lui. E drept și ceea ce s-a spus mai adineauri aici, că în cazul când justiția bisericească ar intra cu adevărat în vigoare, adică în cazul când întreaga societate ar constitui o biserică, atunci jurisdicția ecleziastică nu numai că ar mijloci îndreptarea vinovatului, așa cum nu poate s-o facă vreodată în ziua de azi, dar este foarte posibil ca și numărul fărădelegilor să scadă simțitor. Și apoi, fără îndoială, biserica ar avea în viitor cu totul altă înțelegere pentru nelegiuit și pentru fărădelegea săvârșită de el și ar ști să-l aducă înapoi pe cel excomunicat, să-i deschidă ochii celui care pune la cale o mârșăvie și să-l ajute pe cel căzut în păcat să se trezească la o viață nouă. Ce-i drept, urmă bătrânul zâmbind, deocamdată societatea creștină nu este încă pregătită pentru asemenea lucruri, bizuindu-se numai pe cei șapte înțelepți; dar cum puterea lor e neistovită, biserica rămâne totuși în picioare mai departe, în așteptarea transformării sale depline dintr-o societate, adică asociație cu un caracter aproape păgân, în biserică unică, ecumenică și cu adevărat domnitoare. Dea Domnul să fie așa, amin, amin! Chiar dacă asta s-ar înfăptui la sfârșitul veacului, căci de întâmplat așa e menit să se întâmple! Și n-are nici un rost să-ți frământi sufletul, muncit de îndoieli, socotind vremurile și soroacele, căci taina vremurilor și a soroacelor n-o pot dezlega decât înțelepciunea Celui-de-Sus, proorocirile și dragostea lui. Iar ceea ce după socoteala omului va să se întâmple cine știe când, prin voia Domnului, poate se află chiar în prag, pe cale să se înfăptuiască. Amin, amin!

— Amin! Amin! întări cucernic și încruntat părintele Paisie.

— Ciudat! Foarte ciudat, ce să spun! rosti Miusov fără patimă, dar totuși cu un fel de indignare mocnită.

— Ce vi se pare atât de ciudat? întrebă prudent părintele Iosif.

— Dar ce înseamnă asta la urma urmelor! izbucni pe neașteptate Miusov. Statul este pur și simplu dat la o parte, și în locul lui biserica este ridicată la rangul de stat! Asta nu mai este ultramontanism, ci arhiultramontanism! Așa ceva n-a visat nici măcar papa Grigore al VII-lea.[21]

— Cu voia dumneavoastră, ați înțeles totul pe dos! observă cu asprime părintele Paisie. Nu biserica se transformă în stat, vă rog să luați bine aminte. Spre asta năzuia Roma în visurile sale! Cea de-a treia ispită a diavolului! Dimpotrivă, statul se transformă în biserică, se ridică până la ea pentru a păstori asupra întregului pământ, ceea ce este cu totul opus și ultramontanismului, și Romei, și felului domniilor voastre de a tălmăci lucrurile, este adică suprema menire a credinței pravoslavnice pe lumea asta. Și luceafărul acesta se va aprinde în Răsărit.

Miusov tăcu grav, convins pare-se de covârșitoarea lui superioritate. Un surâs condescendent, plin de indulgența, îi miji pe buze. Alioșa îl pândea din ochi, în timp ce inima îi bătea să se spargă. Discuția îl tulburase până în adâncul sufletului. În momentul acela se uită întâmplător la Rakitin, care nu se clintise de lângă ușă, ascultând, numai ochi și urechi, deși în clipa când îl surprinsese ținea privirile în pământ. După roșeața puternică din obraji, Alioșa își putu da seama că și Rakitin era emoționat, poate chiar mai mult decât el. Și Alioșa știa de ce anume.

— Dacă-mi dați voie, aș vrea să vă spun o mică anecdotă, zise deodată Miusov cu cel mai solemn aer din lume. Acum câțiva ani, la Paris, curând după lovitura de stat din decembrie[22], m-am dus într-o zi în vizită la o persoană care avea un rol foarte-foarte important în conducerea statului

[21] Grigore al VII-lea (Hildebrand) (1073-1085). – aprox. 1020-1085 – papă la Roma

[22] Este vorba de lovitura de stat a lui Ludovic Bonaparte din 2 decembrie 1851, care a pus bazele regimului bonapartist al celui de-Al Doilea Imperiu.

pe vremea aceea, și acolo am avut prilejul să cunosc un individ cât se poate de interesant. Era un agent secret, dar nu un agent oarecare, ci șeful unei brigăzi întregi de agenți politici, post destul de însemnat în genul său. Am căutat să profit de ocazie și, împins de curiozitate, am intrat numaidecât în vorbă cu el; cum nu venise acolo în calitate de prieten al casei, ci de subaltern obligat să prezinte un raport, văzând, pe de altă parte, felul în care fusesem primit de șeful său, omul s-a înduplecat să-mi vorbească cu oarecare sinceritate, bineînțeles până la un anumit punct. De fapt, mai curând a fost politicos decât sincer, așa cum numai francezii știu să fie politicoși, cu atât mai mult cu cât își dădea seama că sunt străin. Am înțeles totuși perfect ce voia să spună. Venise vorba tocmai despre socialiștii revoluționari, care, trebuie să vă spun, erau persecutați pe vremea aceea. Lăsând deoparte ideea de la care a pornit discuția, mă voi mulțumi să citez doar o singură observație, într-adevăr foarte interesantă, care i-a scăpat la un moment dat preopinentului meu: „Noi, mi-a mărturisit el, nu ne temem, de fapt, chiar atât de socialiști, anarhiști, atei, revoluționari și așa mai departe; suntem pas cu pas pe urmele lor și le cunoaștem toată strategia. Există însă printre ei o categorie distinctă, deși nu chiar așa numeroasă: sunt cei care, fiind creștini și credincioși, sunt totodată și socialiști. De ei ne temem mai mult, nu vă dați seama ce primejdioși sunt! Socialistul creștin este mult mai primejdios decât un socialist ateu”. Cuvintele acestea m-au uluit pur și simplu atunci; adineauri însă, ascultându-vă pe dumneavoastră, domnilor, mi-am adus aminte de ele...

— Credeți poate că ni se pot aplica și nouă? Nu cumva vedeți în noi niște socialiști? întrebă fără înconjur părintele Paisie.

Dar, înainte ca Piotr Aleksandrovici să-i poată răspunde ceva, ușa se deschise, și multașteptatul Dmitri Feodorovici intră în odaie. De fapt, nimeni nu se mai gândea c-o să vină, așa încât apariția lui intempestiva stârni, în primul moment, oarecare uimire.

Capitolul VI

DE CE MAI FACE UMBRĂ PĂMÂNTULUI OMUL ACESTA!

De statură mijlocie și cu o figură simpatică, Dmitri Fiodorovici, deși nu avea decât douăzeci și opt de ani, părea mult mai în vârstă. Bine legat, simțeai mustind în el o forță fizică puțin obișnuită, cu toate că avea ceva bolnăvicios în figură. Tras la față, cu obrajii supți, gălbejiți, de om cu o sănătate șubredă. Ochii negri, destul de mari, ușor bulbucați, păreau să privească în gol, deși cu un fel de statornică îndârjire. Chiar atunci când era frământat de ceva și vorbea iritat, privirea lui parcă nu oglindea câtuși de puțin adevărată-i stare sufletească, exprimând cu totul altceva, fără nicio legătură cu clipa prezentă. „Niciodată nu poți să știi la ce se gândește”, spuneau câteodată cei care aveau prilejul să discute cu el. Alții, care vedeau în ochii lui o umbră de neguroasă reverie, rămâneau uluiți de râsul spontan ce-l apuca uneori, dând în vileag cine știe ce gânduri vesele și năstrușnice într-un moment când privea mai încruntat ca niciodată. De altfel, aerul acela bolnăvicios nu putea să surprindă pe nimeni în clipa de față: toată lumea cunoștea, fie chiar numai din auzite, viața foarte dezordonată pe care o ducea în ultima vreme la noi în oraș, „chefurile” lui, ce se țineau lanț, după cum toți știau la fel de bine că, de când era în conflict cu tatăl său din pricina banilor, ajunsese într-un hal fără hal de enervare. Circulau chiar prin partea locului o serie de anecdote în privința asta. Este adevărat că Dmitri Fiodorovici era irascibil din fire, „un spirit greșit orientat și fără continuitate în idei”, cum spusese despre el într-o adunare judecătorul de pace Semion Ivanovici Kacialnikov. Dmitri Fiodorovici era îmbrăcat impecabil, cu un surtuc elegant, încheiat până la gât, cu mânuși negre și cilindru

în mână. Demisionase de curând din armată, purta încă mustață și-și rădea barba. Părul blond-închis era tuns scurt și pieptănat cu cărare la mijloc. Avea un mers apăsat, cu pași mari, ca în front. Tânărul se opri o clipă în prag, uitându-se la fiecare în parte, apoi se îndreptă spre stareț, ghicind că dânsul era gazda. Făcu o plecăciune adâncă și-i ceru binecuvântarea. Starețul se ridică să-l binecuvânteze, iar Dmitri Fiodorovici, la rândul său, îi sărută cu respect mâna, și rosti extrem de nervos, aproape iritat:

— Iertați-mă, vă rog, că v-am făcut să mă așteptați. Dar servitorul Smerdiakov, pe care mi l-a trimis tata, deși l-am întrebat insistent la ce oră e fixată întâlnirea, mi-a răspuns de două ori răspicat că la ora unu. Ca să aflu acum că...

— Nu te necăji, îl întrerupse starețul, nu face nimic dacă ai întârziat, nu-i nicio nenorocire...

— Vă sunt cât se poate de îndatorat. Cunoscând bunătatea Domniei voastre, nici nu m-aș fi așteptat la alt răspuns. Și, fără a mai adăuga nici un cuvânt, Dmitri Fiodorovici se înclină din nou, apoi, întorcându-se brusc spre „tăicuțul” lui, îi făcu o plecăciune tot atât de adâncă și de respectuoasă. Se vedea cât de colo că era un lucru dinainte chibzuit, la care se gândise cu toată sinceritatea, socotindu-se dator să-și exprime astfel considerația și bunele intenții de care era însuflețit. Luat prin surprindere, Fiodor Pavlovici găsi totuși mijlocul să iasă din încurcătură: grăbindu-se să răspundă la salutul lui Dmitri Fiodorovici, sări de pe scaun și se înclină la rândul său până la pământ. În același timp își ticlui pe loc o mutră serioasă și impunătoare, cu toate că avea mai curând ceva răutăcios în figură. Dmitri Fiodorovici salută în tăcere cu o plecăciune întreaga adunare și se îndreptă cu pași mari, apăsați spre fereastră, unde se așeză pe unicul scaun rămas liber lângă părintele Paisie, și, aplecându-se din mijloc, se pregăti să asculte discuția întreruptă din pricina lui.

Sosirea lui nu răpise atenția celor de față mai mult de două minute, după care dezbaterile continuară. De astă dată, însă, Piotr Aleksandrovici nu socoti de cuviință să răspundă la întrebarea pusă pe un ton atât de stăruitor,

aproape iritat de părintele Paisie.

— Îmi dați voie să părăsesc acest subiect... spuse el cu dezinvoltura omului de lume, de altfel, e și foarte complicat. Văd însă că Ivan Fiodorovici se uită la noi și zâmbește ironic: probabil că are ceva interesant de spus și de astă dată. Întrebați-l mai bine pe dânsul.

— Nimic deosebit, decât o mică observație, și anume că, în genere, liberalismul european și chiar și diletantismul nostru liberal rusesc confundă adeseori scopurile finale pe care și le propune socialismul cu cele ale creștinismului, răspunse prompt Ivan Fiodorovici. Deși afirmația aceasta pare absurdă, este vorbă totuși de o trăsătură caracteristică. De altfel, trebuie să spun că, după toate aparențele, liberalii și diletanții nu sunt singurii care confundă socialismul cu creștinismul, ci în afară de ei, de multe ori chiar și jandarmii, bunăoară cei din străinătate, fac aceeași confuzie. Anecdota dumitale pariziană ilustrează prea bine ceea ce v-am spus, Piotr Aleksandrovici.

— În orice caz insist, domnilor, să schimbăm subiectul, repetă Piotr Alexandrovici. Să vă spun mai bine încă o anecdotă, e vorba de astă dată chiar despre Ivan Fiodorovici, o anecdotă pe cât de interesantă, pe atât de semnificativă. Acum vreo cinci zile, aflându-se într-o societate unde era foarte mult cuconet, domnia sa, la un moment dat, a declarat solemn în cursul unei dispute că nu există pe lume absolut nimic care să-i determine pe oameni a-și iubi aproapele, nicio lege a naturii nu impune omului să iubească umanitatea, și dacă totuși iubirea a dăinuit și mai dăinuie încă pe fața pământului, existența ei se explică nu printr-o lege a firii, ci exclusiv prin faptul că oamenii cred în nemurire. Ivan Fiodorovici a mai adăugat totuși, în paranteză, că și aici poate fi vorba de o lege a naturii și că dacă s-ar distruge în omenire credința în nemurirea sufletului, izvoarele dragostei ar seca pe loc în inima omului, și odată cu ele orice forță activă care să mențină viața pe pământ. Mai mult că atunci nimic din ce se poate întâmpla n-ar mai fi imoral, că totul ar fi permis în lume, chiar și antropofagia. Să vedeți însă că nu s-a mulțumit cu

atât: în concluzie, domnia sa a spus că pentru orice individ, bunăoară ca mine sau ca dumneata, care nu crede nici în Dumnezeu, nici în nemurirea sufletului, legile morale ale firii ar trebui să se schimbe pe loc, și-n locul lor să se instituie altele, cu un caracter opus celor religioase, care se vor fi perimat, și că egoismul, în forma lui cea mai acută, ajungând până la crimă, va trebui nu numai să-i fie permis omului, dar chiar recunoscut ca o soluție necesară, cea mai inteligentă, și s-ar putea spune și cea mai nobilă dintre toate. După acest paradox, domnii mei, vă puteți da seama foarte bine cam de ce fel sunt opiniile pe care binevoiește și va binevoi poate și mai departe să le proclame scumpul, excentricul și paradoxalul nostru Ivan Fiodorovici.

— Dați-mi voie, strigă deodată Dmitri Fiodorovici, dați-mi voie, poate că n-am auzit eu bine: „Crima nu numai că trebuie să fie permisă, dar chiar recunoscută, fiind soluția cea mai inteligentă și cea mai necesară pentru orice ateu!” Așa este?

— Întocmai, întări părintele Paisie.

— Asta n-am s-o uit. După care, Dmitri Fiodorovici tăcu tot atât de brusc după cum se amestecase în discuție. Toată lumea se uită la el curioasă.

— Ești într-adevăr convins că astea vor fi consecințele în cazul când omul ar pierde credința în nemurirea sufletului? întrebă deodată starețul.

— Da, așa am spus. Dacă nu există nemurirea sufletului, nu există nici virtute.

— Ferice de dumneata dacă ai această convingere, sau, dacă cumva nu ești credincios, atunci te compătimesc!

— De ce? zâmbi Ivan Fiodorovici.

— Pentru că, probabil, dumneata nu crezi nici în nemurirea sufletului, nici în ceea ce ai scris despre biserică și problema ecleziastică.

— Poate că aveți dreptate!... Totuși, n-a fost numai o glumă!... mărturisi cu o intonație ciudată Ivan Fiodorovici, roșind brusc.

— N-a fost numai o glumă, îmi dau seama. Ideea încă nu și-a găsit un răspuns în sufletul dumitale și-l face să se

zbuciume. Uneori însă, vezi dumneata, chiar și un martir simte un fel de satisfacție să ia în glumă propria sa deznădejde, ca să zic așa, tot din deznădejde. Dumneata nu faci decât să te distrezi deocamdată, omorându-ți timpul cu diverse articole și discuții de societate, fără să crezi măcar în dialectica dumitale, ba chiar bătându-ți joc de ea cu sufletul îndurerat... încă n-ai apucat să găsești dezlegarea acestei probleme, spre marea dumitale nenorocire, căci problema se cere totuși rezolvată...

— Și credeți c-am s-o pot rezolva vreodată? Vreau să spun, în sens pozitiv? urmă cu același aer ciudat Ivan Fiodorovici, privindu-l pe bătrân cu un surâs nedefinit pe buze.

— Dacă n-ai s-o poți rezolva pozitiv, atunci fii sigur că n-ai s-o rezolvi nici în sens negativ, știi și dumneata asta, fiindcă așa e făcut sufletul dumitale: și tocmai aici este punctul dureros. Mulțumește-i însă Creatorului că ți-a dăruit un suflet ales, în stare să fie chinuit de asemenea suferință, „să cugete la cele mai presus de fire și să râvnească la ele, căci viața noastră în ceruri este”. Dea Domnul ca hotărârea la care va să ajungă inima dumitale s-o poți dobândi chiar aici pe pământ! Blagoslovește, Doamne, căile robului tău!

Starețul ridică mâna, vrând să-l binecuvânteze de departe, dar Ivan Fiodorovici se sculă imediat și, apropiindu-se de el, primi blagoslovirea bătrânului, îi sărută mâna, apoi se înapoie fără un cuvânt la locul său. Avea o expresie dârză și gravă întipărită pe față. Gestul lui, precum și discuția de mai înainte cu starețul, lucruri cu totul surprinzătoare din partea lui, aveau ceva atât de misterios, atâta solemnitate chiar, încât toată lumea rămase încremenită, și un moment se lăsă cea mai adâncă tăcere, în timp ce pe chipul lui Alioșa se zugrăvea un fel de spaimă. Miusov însă ridică deodată din umeri, și în aceeași clipă Fiodor Pavlovici sări de pe scaun.

— Preasfinte stareț, alesul lui Dumnezeu! strigă el îndreptând mâna spre Ivan Fiodorovici. Acesta este fiul meu, carne din carnea mea, cel mai scump mădular al familiei mele! El, ca să zic așa, este Karl Moor, copilul cel

smerit, în timp ce ăsta de colo, Dmitri Fiodorovici, care a sosit adineauri și împotriva căruia îmi caut dreptatea la picioarele Sfinției tale, este cel mai nevrednic dintre feciorii mei, Franz Moor, știți care, acela din Hoții lui Schiller[23], iar eu, între ei doi, sunt Regierender Graf von Moor! Judecați-ne și scoateți-ne din impas! Fiindcă în împrejurarea de față nu numai rugăciunile, dar și proorocirile domniei tale ne pot fi de mare ajutor!

— Vorbește ca un om întreg la minte, nu căuta să înjosești cu asemenea cuvinte sângele dumitale, răspunse starețul cu un glas stins, istovit. Părea din ce în ce mai obosit și-și pierdea puterile văzând cu ochii.

— Simțeam eu încă de când am pornit încoace c-o să am parte iarăși de o mascaradă fără perdea! izbucni Dmitri Fiodorovici revoltat, sculându-se în picioare. Iertați-mă, Sfinția voastră, se întoarse el către stareț... sunt un om fără multă carte și nici măcar nu știu cum să mă adresez Domniei voastre, dar, vă rog să mă credeți, ați fost înșelat, și asta numai pentru că sunteți prea bun; nu trebuia să ne lăsați să cădem așa cu toții pe capul Domniei voastre. Tata caută cearta cu lumânarea – de ce? – o fi având el socotelile lui. Fiindcă e un om foarte socotit. Acum mi se pare că știu pentru ce...

— Toată lumea mă socoate vinovat, toată lumea! protestă la rândul lui Fiodor Pavlovici. Chiar și Piotr Aleksandrovici. Da, da, Piotr Aleksandrovici, chiar și dumneata! se întoarse el brusc către Miusov, deși acesta nici nu se gândise să spună ceva. M-ați acuzat că am pus la ciorap banii copilului meu și am luat ban pentru ban; cum se poate, vă întreb, ce, nu există oare judecată? Instanța are să încheie socotelile, Dmitri Fiodorovici, da, da, are să le încheie, chiar după chitanțele dumitale, după scrisorile

[23] Una dintre cele mai bune traduceri în limba rusa a Hoţilor îi aparţine Iui Mihail Dostoievski, fratele romancierului. În vara anului 1880, pe când lucra la ultima parte a Fraţilor Karamazov, Dostoievski le citea copiilor săi piesa lui Schiller; temele de baza ale tragediei schilleriene – lupta dintre fraţi, paricidul – sunt prezente în cartea lui Dostoievski, de unde şi analogia făcuta aici între situaţia familiei Karamazov şi aceea din familia contelui von Moor.

și înscrisurile pe care le ai, cât ai cheltuit cu totul și ce ți-a mai rămas! De ce Piotr Aleksandrovici se ferește să-și spună părerea? Dmitri Fiodorovici nu este un străin pentru dânsul. De ce? Fiindcă toți sunt împotriva mea, iar Dmitri Fiodorovici, până la urmă, îmi rămâne chiar și dator, și nu cu o sumă oarecare, ci cu câteva mii de ruble, am acte la mână! Tot orașul vuiește, tot orașul e în picioare din pricina beției lui! Iar în fosta lui garnizoană, asta poate că n-o mai știți, plătea două mii de ruble bani peșin ca să-și bată joc de câte o fată cinstită; toate acestea noi le știm, Dmitri Fiodorovici, le cunoaștem prea bine, în cele mai tainice amănunte, și am să ți-o dovedesc... Preasfinte, vă rog să mă credeți, a sucit capul unei fete onorabile, mai mult decât onorabile, o fată de familie bună, cu avere, fiica fostului său comandant, un brav colonel, cu merite patriotice deosebite, decorat cu Ordinul Anna cu spade; a compromis-o, săraca, i-a cerut mâna, și acum, când logodnica lui, care-i o biată orfană, se află aici, în oraș, sub ochii ei, frecventează o femeie cam deocheată, o „seducătoare” locală. Și cu toate că farmazoana asta a trăit, cum s-ar zice, fără cununie cu un om foarte bine, și de felul ei e independentă, este o cetate pe care nimeni nu poate s-o ia cu asalt, întocmai ca o soție legitimă, fiindcă este o femeie virtuoasă, da, Sfințiile voastre, este o femeie virtuoasa! Iar Dmitri Fiodorovici, vedeți dumneavoastră, încearcă să descuie cetatea cu o cheie de aur, de aceea face pe grozavul cu mine, fiindcă vrea să-mi mai stoarcă niște bani; până una-alta, a risipit pentru ea în dreapta și-n stânga mii de ruble; așa că trăiește numai din împrumuturi, cere bani de la toți, între alții, de la cine credeți? Să spun, Mitea, sau mai bine să tac?

— Să taci! urlă Dmitri Fiodorovici. Așteaptă mai întâi să ies din odaie, să nu cutezi cumva să ponegrești de față cu mine sufletul cel mai nobil de pe fața pământului... Numai faptul că îndrăznești să-i rostești numele este o insultă pentru dânsa...Nu-ți permit!

— Mitea! Mitea! exclamă Fiodor Pavlovici, sclifosindu-se, ca și cum l-ar fi cuprins brusc o slăbiciune. Dar binecuvântarea părintească ce rost mai are pe lume? Dacă

te blestem, ce o să se întâmple?

— Nu ți-ar fi rușine, ipocritule! urlă din fundul rărunchilor Dmitri Fiodorovici.

— Cum, așa vorbești tu cu tatăl tău, cu tatăl tău, care te-a făcut?! Atunci ce să mă mai mir că te porți așa cu străinii? Domnilor, închipuiți-vă: există la noi în oraș un biet om sărman, o persoană onorabilă însă, căpitan de rezervă, un biet amărât scos din cadrele armatei, dar nu printr-o decizie și nici în urma unui proces, un om care și-a păstrat onoarea neștirbită, împovărat de o familie numeroasă. Ei, ce credeți c-a făcut dumnealui, Dmitri Fiodorovici, acum vreo trei săptămâni? L-a înșfăcat de barbă într-o cârciumă și l-a târât până în mijlocul străzii, și acolo l-a bătut sub ochii tuturor, și știți de ce? Numai și numai pentru că este mijlocitorul meu într-o anumită afacere despre care nu pot să vă spun prea mult.

— Minciuni! în aparență lucrurile stau așa, în fond însă nu e decât o minciună, răcni tremurând tot de mânie Dmitri Fiodorovici. Tăicuță! Nu caut să-mi justific faptele. Da, recunosc de față cu toată lumea: m-am purtat ca o fiară cu căpitanul de care vorbești, și acum îmi pare rău și-mi vine să intru în pământ de rușine că m-am lăsat târât de furia mea bestială, dar, precum știi, dumnealui, căpitanul, omul dumitale de afaceri, s-a dus la doamna aceea pe care ai numit-o farmazoană și i-a propus în numele dumitale să răscumpere polițele mele aflate în mâna dumitale și să mă dea în judecată, ca să fiu arestat dacă s-ar întâmpla să pun piciorul în prag ca să reglăm odată socotelile. Și acum tot dumneata îmi reproșezi slăbiciunea pe care aș avea-o pentru dânsa, când chiar dumneata ai învățat-o cum să mă prindă în laț! Mi-a povestit chiar ea tot, da, da, chiar ea cu gura ei, și dac-ai ști ce haz făcea de tertipurile dumitale! Vrei să mă bagi la pușcărie pentru că ești gelos pe mine, pentru că-i dai târcoale și n-o mai slăbești cu dragostea dumitale; asta tot de la dânsa o știu, și tot așa își bătea joc de dumneata, auzi, râdea de dumneata povestindu-mi. Acesta este omul, Sfințiile voastre, acesta este tatăl ce are îndrăzneala să-și mustre feciorul că-i un desfrânat! Domnilor, sunteți

martori, iertați-mi ieșirea de adineauri, dar, vă spun, din capul locului am presimțit că bătrânul ăsta fățarnic v-a chemat aici pe toți numai ca să facă scandal. Venisem cu gândul să-l iert dacă mi-ar întinde mâna, să-l iert și să-i cer iertare! Dar cum în momentul ăsta m-a jignit nu numai pe mine, dar pe o ființă cu un suflet nobil cum rar se întâlnește, o fată pentru care am cel mai profund respect, încât nici nu îndrăznesc să-i rostesc numele tare, am hotărât să dau în vileag toate sforăriile lui, chiar dacă este vorba de tatăl meu...

Dmitri Fiodorovici nu mai apucă să termine. I se aprinseseră ochii în cap și gâfâia cu suflarea tăiată. Dar și ceilalți erau tot atât de tulburați. Toți, în afară de stareț, se ridicară, nervoși, în picioare. Ieromonahii priveau scena cu o figură încruntată, dar așteptau să audă și părerea starețului. Bătrânul însă ședea la locul lui, palid ca un mort, dar nu de emoție, ci biruit de o slăbiciune bolnăvicioasă. Un surâs blajin îi mijea pe buze, și din când în când ridica mâna, ca și cum ar fi vrut să stăvilească furia celor doi năbădăioși, și fără îndoială că în alte împrejurări un singur gest din partea lui ar fi reușit să curme gâlceava; părea totuși că așteaptă ceva, și se uita atent când la unul, când la celălalt, ca și când ar vrea să înțeleagă un lucru asupra căruia dorea să fie pe deplin lămurit. De astă dată Piotr Aleksandrovici Miusov se simți definitiv umilit și rușinat.

— Suntem cu toții vinovați de scandalul ăsta! rosti el tulburat. Și totuși, venind încoace, nici n-aș fi bănuit c-o să se întâmple una ca asta, deși știam foarte bine cu cine am de-a face.... Trebuie să isprăvim odată! Preasfinția voastră, vă rog să mă credeți că nu cunoșteam toate amănuntele ce au fost date acum în vileag în fața noastră și că sunt lucruri pe care abia acum le aud pentru prima oară. Vă mărturisesc că nu mă așteptam la așa ceva...Un tată gelos pe fiul lui din pricina unei femei desfrânate și care unelteşte cu lepădătura asta să-și bage fiul în pușcărie... Ca să vedeți cu ce fel de oameni am fost silit să vin aici... Am fost indus în eroare, v-o spun cu mâna pe inimă, am fost indus în eroare, și nu numai eu...

— Dmitri Fiodorovici! răcni deodată Fiodor Pavlovici cu un glas ce parcă nu mai era al lui, dacă n-ai fi copilul meu, te-aș provoca imediat la duel... cu pistolul, la trei pași... prin batistă! Da, da, prin batistă, încheie el bătând din picior.

Sunt momente când mincinoșii inveterați, care toată viața lor au jucat teatru, ajung să fie prinși în asemenea măsură de propriul lor joc, încât încep să tremure de emoție și să plângă cu lacrimi adevărate, deși chiar în aceeași clipă (sau o clipă mai târziu) ar putea să-și șoptească în sinea lor: „Minți fără rușine, nemernic bătrân, nu-ți dai seama că joci teatru, cu toată mânia ta «sfântă», uite, chiar acum în acest «sfânt moment de aprigă mânie»„.

Dmitri Fiodorovici se încruntă fioros și-și măsură din ochi tatăl cu un nemărginit dispreț.

— Mă gândeam... credeam... rosti el încet, reținut, c-o să mă întorc în orașul în care m-am născut cu îngerul vieții mele, cu logodnica mea, ca să-l îngrijesc la bătrânețe, și ce-am găsit? Un desfrânat fără pereche, un panglicar nerușinat.

— Duel, duel! îndruga întruna ghiujul, gâfâind și împroșcând cu bale la fiecare cuvânt. Iar dumneata, Piotr Aleksandrovici Miusov, află de la mine, domnul meu, că în tot neamul dumitale poate n-a existat și nu există o femeie mai cinstită – auzi dumneata! – mai cinstită decât „lepădătura” asta, cum zici dumneata, cum ai avut obrazul adineauri să-i spui! Cât despre dumneata, Dmitri Fiodorovici, care ți-ai lăsat logodnica pentru aceeași „lepădătură”, înseamnă că ți-ai dat seama și dumneata că nici chiar logodnica dumitale nu-i ajunge la călcâie. Așa, ca să știți acum cine-i femeia aceasta!

— Rușine! izbucni deodată părintele Iosif.

— Rușine și ocară! repetă cu glasul lui tineresc, tremurând de emoție, Kalganov, care nu scosese o vorbă până atunci.

— De ce mai face umbră pământului omul ăsta?! își smulse un muget înăbușit din piept Dmitri Fiodorovici, care era ca turbat de mânie; și ridică din umeri într-un

chip atât de ciudat, încât toată lumea avu o clipă impresia că-i cocoșat. Spuneți-mi, cum de i se îngăduie să mai pângărească fața pământului cu ticăloșia lui? Și își roti privirile, cu mâna întinsă spre bătrân, rostind răspicat, cu voce scăzută, fiece cuvânt.

— L-ați auzit, l-ați auzit ce spune paricidul, cuviosilor? se năpusti Fiodor Pavlovici asupra părintelui Iosif. Iată și răspunsul la indignarea dumitale! Rușine? De ce să-mi fie rușine? „Lepădătura” asta, cum îi ziceți voi, femeia asta „ușoară” poate că-i de o mie de ori mai sfântă decât voi, domnilor călugări, care căutați mântuirea sufletului. Cine știe, poate c-o fi fost silită în tinerețe de mediul în care trăia să apuce pe o cale greșită, în schimb „a iubit mult”, și Hristos a iertat-o pe femeia care a iubit mult...

— Domnul nostru Hristos a iertat-o, dar nu pentru o iubire ca asta, izbucni scos din sărite părintele Iosif, de obicei atât de blajin.

— Ba nu, ca asta, ca asta, pentru o iubire ca asta, părinților, da, da, ca asta! Vreți să vă mântuiți aici sufletul îndopându-vă cu varză și vă credeți sfinți! Mâncați în fiecare zi porcușori,[24] câte unul pe zi, și vă închipuiți c-o să-l puteți cumpăra cu porcușori pe Dumnezeu!

— E prea din cale-afară, s-a întrecut cu gluma! protestau toți din toate părțile.

Scena aceasta revoltătoare avu însă un final cu totul neprevăzut. Starețul se sculă brusc de pe scaun. Alioșa, care stătea pierit de spaimă, neliniștindu-se pentru fiecare în parte, și mai ales pentru dânsul, abia mai avu vreme să-l ia de braț. Bătrânul făcu un pas spre Dmitri Fiodorovici și, când ajunse în dreptul lui, se lăsă în genunchi. Alioșa crezu că i se tăiaseră picioarele din pricina slăbiciunii, dar nu era așa. Cum stătea așa, îngenuncheat, bătrânul bătu o mătanie, atingând pământul cu fruntea, stăpân pe mișcările lui și pe deplin conștient. Alioșa era atât de uimit, încât nici nu mai apucă să-l ajute să se ridice de jos. Un surâs palid mijea pe buzele starețului.

— Vă cer iertare! Vă cer iertare tuturor! rosti el în

[24] Specie de peşte mărunt de apă dulce.

sfârșit, făcând plecăciuni în dreapta și în stânga.

Câteva clipe, Dmitri Fiodorovici rămase locului, ca împietrit. Ce mai era și asta: să cadă cu fața la pământ, la picioarele lui? Apoi scoase un strigăt: „O, Doamne!”, și acoperindu-și obrazul cu palmele, ieși buzna pe ușă afară. Oaspeții îl urmară în grup atât de buimăciți, încât uitară să-și mai ia rămas-bun de la gazdă. Numai ieromonahii se apropiară din nou să-i ceară binecuvântarea.

— De ce s-o fi aplecat așa la picioarele lui? O fi vreun gest simbolic, sau ce? încercă să deschidă iarăși vorba Fiodor Pavlovici, care se potolise ca prin minune, fără să îndrăznească totuși să se adreseze cuiva anume. În momentul acela tocmai se pregăteau să părăsească schitul.

— Nu vorbesc cu nebunii și nici nu văd ce-aș avea de vorbit cu o casă de nebuni, îi răspunse prompt Miusov, mânios. În schimb, pot să-ți spun că mă lipsesc cu dragă inimă de societatea dumitale, Fiodor Pavlovici, de astă dată, crede-mă, pentru totdeauna! Unde o fi călugărul acela?...

„Călugărul acela”, adică monahul cel tinerel care-i poftise mai înainte la masă din partea egumenului, nu zăbovi să se arate la față, ieșindu-le oaspeților înainte tocmai când coborau treptele, ca și cum i-ar fi așteptat acolo tot timpul.

— Fii atât de bun, cucernice părinte, și spune-i din partea mea părintelui egumen că mă închin cu tot respectul și roagă-l pe înaltpreasfântul să mă ierte – numele meu e Miusov – că s-a întâmplat ceva neprevăzut, care mă silește să nu pot răspunde cu nici un chip cinstei de a fi oaspetele Sfinției sale la trapeză, deși aș fi venit cu dragă inimă, spuse Piotr Aleksandrovici.

— Întâmplarea neprevăzută sunt eu! se grăbi să-i țină isonul Fiodor Pavlovici. Auzi, părintele, Piotr Aleksandrovici nu vrea să mai rămână nicio clipă cu mine, altfel ar fi venit negreșit. Totuși, ai să te duci, Piotr Aleksandrovici, te rog eu să te duci la părintele egumen, du-te sănătos și poftă bună! Să știi că eu sunt cel care refuză invitația, nu dumneata. Mă duc la mine acasă să mănânc, da, da, acasă, acasă, aici nu mă simt în stare,

Piotr Aleksandrovici, cea mai amabilă rudă a mea!

— Nu-ți sunt rudă și nici nu ți-am fost niciodată, om de nimic ce ești!

— Într-adins ți-am spus așa, ca să te fac să turbezi, fiindcă vrei cu orice chip să te lepezi de asemenea rubedenii, și totuși, orice ai zice și oricât te-ai frământa, pot să-ți arăt negru pe alb în calendarul bisericesc că am dreptate; am să trimit trăsura să te ia, Ivan Fiodorovici, dacă vrei să rămâi. Cât despre dumneata, Piotr Aleksandrovici, buna-cuviință te obligă să te duci la părintele egumen, trebuie oricum să te scuzi pentru toată tevatura de azi...

— Chiar pleci cu adevărat? Nu cumva ne duci iarăși cu vorba?

— Piotr Aleksandrovici, cum aș mai avea obrazul să vin după tot ce s-a întâmplat?! Mi-am ieșit din fire, domnilor, vă rog să mă iertați, m-am înfierbântat! Nici nu știți ce-i în sufletul meu! Mi-e rușine. Domnilor, sunt oameni în pieptul cărora bate inima lui Alexandru Macedon, alții au inimioara cățelușei Fidelka. Așa ca mine, eu și cățelușa Fidelka. Mi-e inima cât un purice! Pot eu să mă duc la masă după o boroboață ca asta, să mă îndop cu bucatele lor călugărești! Nu mi-ar fi rușine? Zău, mi-e rușine, nu pot, scuzați-mă!

„Dracu' știe dacă nu mă duce iarăși de nas!?” se întrebă îngândurat Miusov, uitându-se nedumerit după bufonul care pleca. La un moment dat, acesta întoarse capul și, văzând că Piotr Aleksandrovici îl urmărea cu privirea, îi trimise o bezea.

— Dar dumneata ce faci, mergi la egumen? îl întrebă răstit Miusov pe Ivan Fiodorovici.

— De ce nu? De altminteri, am fost invitat de ieri în mod special.

— Din păcate, mă simt într-adevăr aproape obligat să mă duc la masă, fir-ar să fie! urmă pe același ton iritat și plin de amărăciune Miusov, fără să țină seama că-l aude călugărașul. Barem acolo să ne cerem iertare pentru ce s-a întâmplat și să arătăm că nu suntem noi de vină...Ce crezi?

— Da, trebuie să arătăm că nu suntem vinovați. Și apoi,

tata nu merge cu noi, observă Ivan Fiodorovici.

— Atâta mai lipsea, să mai vină și tatăl dumitale! Blestemată să fie de masă! Totuși, mergeau mai departe cu toții. Călugărașul asculta fără să scoată o vorbă. O singură dată doar deschise gura, în timp ce mergeau prin pădure, ca să spună că părintele egumen îi așteaptă de mult la masă și că întârziaseră cel puțin o jumătate de oră. Nimeni însă nu-i răspunse. Miusov se uita cu ură la Ivan Fiodorovici.

„Se duce la masă ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat! Obraz de toval și suflet de Karamazov!” se gândea el.

Capitolul VII

UN SEMINARIST CARIERIST

Alioșa îl conduse pe bătrân în iatac și-l ajută să se așeze pe pat. Încăperea era foarte mică și sumar mobilată doar cu lucrurile strict necesare: un pat îngust de fier, peste care era așternută o pătură în loc de saltea, iar în colț, în dreptul icoanelor, un analoghion, și pe analoghion o cruce și o evanghelie. Starețul se lăsă pe pat, istovit de puteri; ochii îi străluceau și respira cu greutate. După ce se așeză, se uită atent la Alioșa, ca și cum ar fi chibzuit în sinea lui ceva.

— Du-te, dragul meu, du-te, îmi ajunge Porfiri, grăbește-te! Au nevoie de tine acolo; du-te la părintele egumen, și servește-i la masă.

— Binecuvântați-mă, Sfinția voastră, și îngăduiți-mi să rămân aici, se rugă Alioșa.

— Ei au mai multă nevoie de tine. Nu-i pace între ei. Du-te să-i servești și caută să le vii într-ajutor. Când s-o stârni iarăși satana, spune o rugăciune. Și să știi, fiule (așa-i plăcea lui să-l numească pe Alioșa), că locul tău de acum încolo nu-i aici. ține minte asta, flăcăule! Când m-oi învrednici să mă înfățișez ziditorului, tu trebuie să pleci din mănăstire. Să pleci de tot.

Alioșa avu o tresărire.

— De ce tresari? locul tău deocamdată nu este aici. Te binecuvântez pentru o însemnată chemare ce ai de împlinit în lume. Ai să pribegești mult, fiule. Va veni vremea să te însori, da, trebuie... Multe o să ai de pătimit până ți-o fi dat să te întorci iarăși aici! Și multe o să ai de făcut... Dar nu mă îndoiesc de tine, de aceea te trimit. Să-ți ajute domnul nostru Hristos. Ai grijă de-l păstrează în sufletul tău, și o să te ajute. Vei încerca o grea suferință, și în suferința aceea îți vei afla fericirea. Iată porunca mea: să cauți

fericirea în durere. Muncește, muncește fără preget! Să nu uiți ce ți-am spus acum, căci, deși o să mai stăm de vorbă împreună, zilele, ba poate chiar și orele îmi sunt numărate.

O adâncă tulburare se zugrăvi din nou pe chipul tânărului. Buzele îi tremurau.

— Ce ți-a cășunat iar? zâmbi blajin starețul. Fie îngăduit mirenilor să-și petreacă morții cu plânset și jale, în inima noastră noi ne bucurăm pentru fiecare schimnic răposat întru Domnul. Ne bucurăm și ne rugăm pentru el. Și acum, lasă-mă singur. Vreau să mă rog. Du-te, grăbește-te. Rămâi lângă frații tăi. Și nu numai lângă unul singur, ci lângă amândoi.

Starețul ridică mâna și făcu semnul crucii. Era cu neputință să nu-i dea ascultare, deși Alioșa ar fi vrut din toată inima să rămână lângă el. Și ardea de nerăbdare să-l întrebe, îi stătea chiar pe limbă să-i spună: „Ce a fost cu mătania aceea, de ce v-ați închinat până la pământ în fața fratelui meu Dmitri”, dar nu îndrăzni. Știa că, dacă s-ar fi putut, bătrânul i-ar fi spus și singur, fără să-l fi iscodit. Iar dacă tăcea, însemna că așa îi era vrerea. Alioșa rămăsese încremenit când îl văzu căzând la pământ: credea cu tot dinadinsul că mătania aceea trebuie să aibă un tâlc ascuns. O semnificație misterioasă și poate chiar cutremurătoare. Ieșind pe poarta schitului în grabă ca să ajungă la mănăstire, la părintele egumen, înainte de a se așeza lumea la masă (bineînțeles numai ca să-i servească pe oaspeți), simți o strângere de inimă și se opri locului: îi răsuna din nou în urechi, ca aievea, glasul starețului proorocindu-și sfârșitul apropiat.

Bătrânul vorbise cu prea mare convingere pentru ca prezicerile lui să nu se adeverească fără doar și poate. Alioșa credea cu sfințenie în cuvântul lui. Dar ce-o să se facă fără el, cum o să poată oare să trăiască fără a-l mai vedea, fără a-i mai auzi glasul vreodată? Unde o să se ducă? Îi poruncise să nu verse nicio lacrimă și să plece din mănăstire, Doamne! De mult nu mai încercase o durere atât de cumplită! Întinse pasul la drum, grăbindu-se să străbată limba de pădure ce despărțea schitul de mănăstire, și ca să nu se mai gândească la nimic – era prea

dureros – privi pinii seculari ce străjuiau cărarea. Nu avea mult de mers, să tot fi fost vreo cinci sute de paşi, şi la ceasul acela nu putea să întâlnească pe nimeni în cale; totuşi, la cea dintâi cotitură, îl zări pe Rakitin, care parcă aştepta pe cineva.

— Nu cumva mă aştepţi pe mine? întrebă Alioşa, ajungând în dreptul lui.

— Ba chiar pe tine, râse Rakitin. Te grăbeşti să te duci la părintele egumen? Ştiu, are masă mare. De mult n-a mai fost asemenea ospăţ la mănăstire, de când, dacă mai ţii minte, i-a primit pe arhiereu şi pe generalul Pahatov. Eu n-am ce căuta acolo, dar tu du-te, trebuie să fie cineva să servească la masă. Voiam numai să-mi explici şi mie ce poate să însemne aiureala asta?

— Ce aiureală?

— Plecăciunea pe care starеţul a făcut-o în faţa frăţiorului tău Dmitri Fiodorovici. A dat cu fruntea de podele.

— Cine, părintele Zosima?

— Da, el.

— A dat cu fruntea de podele?

— Ah, crezi c-am fost necuviincios?! Nu-i nimic, să lăsăm fasoanele deoparte. Hai, spune-mi ce înseamnă aiureala asta?

— Nu ştiu, Mişa.

— Eram sigur că n-o să-ţi spună nimic. Firеşte, nu e nimic de mirare, încă una dintre cucernicele lor inepţii. Figura asta trebuie să aibă totuşi un tâlc. Acum ai să vezi, toţi drept-credincioşii din oraş au să se întrebe: „Ce poate să însemne aiureala asta?” şi o să se întindă vorba în toată gubernia. Eu cred că moşul, căruia într-adevăr nu-i scapă nimic, a mirosit dinainte crima. Miroase urât la voi, pute!

— Ce crimă?

Se vedea cât de colo că Rakitin avea ceva de spus.

— O să se întâmple o crimă în onorabila voastră familie, cu frăţiorii tăi şi cu babacul cel bogat. De aceea s-a dat cu capul de pământ părintele Zosima, gândindu-se la ce o să fie. Mai târziu, dacă s-o întâmpla ceva, o să se facă zarvă mare: „Ei, aţi văzut, o să spună toată lumea, Sfinţia sa

avea harul proorocirii, n-a prezis c-o să fie așa?”, deși s-ar putea întreba cineva: ce proorocire mai e și asta, să te dai cu capul de podele?! De, o fi simbolic, o alegorie, sau dracu' mai știe ce! Și-așa o să se ducă zvonul până hăt-departe și mereu o să-l pomenească; a prezis crima, a ghicit cine o să fie ucigașul. Ca smintiții, își fac cruce când trec pe lângă o cârciumă și aruncă cu pietre în biserică. Așa și starețul tău: pe nevinovat îl alungă cu bățul și în fața ucigașului cade în genunchi.

— Ce crimă? Care ucigaș? Ce tot vorbești acolo?! și Alioșa se opri ca țintuit locului în fața lui Rakitin.

— Care? Parcă tu nu știi!? Pun rămășag că și tu te-ai gândit la asta. Stai, stai, este interesant, tu nu minți niciodată, deși de multe ori se întâmpla să calci în strâchini; spune drept: te-ai gândit la asta sau nu?

— M-am gândit, mărturisi în șoaptă Alioșa. Rakitin nu mai știa ce să creadă.

— Nu zău?! Te-ai gândit? strigă el.

— Adică, să vezi... nu că m-aș fi gândit, murmură Alioșa, dar când te-am auzit spunând lucrurile astea atât de ciudate, mi s-a părut că mi-au trecut și mie prin cap.

— Ei vezi, vezi!? Nici nu se putea să vorbești mai lămurit! Azi, când te uitai la babacul și la frățiorul tău Mitenka, te-ai gândit la crimă, nu-i așa? Prin urmare, n-am greșit?...

— Stai, stai puțin! îl întrerupse Alioșa neliniștit. De unde ai scos asta?... Și mai întâi, nu înțeleg, zău, de ce ești atât de curios...

— Aici sunt două întrebări cu totul deosebite, dar amândouă firești. Am să-ți răspund la fiecare în parte. De unde am scos asta? N-aș fi observat nimic, poate, dacă nu mi-aș fi dat seama astăzi ce fel de om este fratele tău Dmitri Fiodorovici, dacă nu l-aș fi văzut așa cum este, până-n fundul rărunchilor. Nu știu ce trăsătură anume m-a făcut să-l înțeleg pe deplin. Oamenii aceștia, cinstiți până-n adâncul inimii, dar robiți poftelor trupești, au un punct vulnerabil, pe care nu trebuie cu nici un preț să-l atingi. Altfel... altfel sunt în stare să bage cuțitul și în tatăl lor. Iar babacul, pe lângă alte celea, mai este și bețiv, desfrânat și

fără măsură în toate. N-a știut niciodată ce înseamnă cumpătarea. Nici unul, nici celălalt n-au să fie în stare să se stăpânească, și atunci, bâldâbâc! Au să se dea amândoi de-a dura în șanț!...

— Nu, Mișa, nu, dacă e numai atât, atunci îmi dai curaj. N-au să ajungă niciodată până acolo!

— Atunci de ce tremuri? Știi ceva, Mitenka al tău poate să fie el oricât de cinstit (e prost, dar cinstit), totuși, este un senzual. Ăsta este Mitenka în fond, un senzual prin definiție. Blestemată meteahnă, pe care a moștenit-o de la taică-său... Mă uit la tine și nu mă pot dumeri: cum de ai rămas tu neprihănit? Doar și tu ești un Karamazov! La voi în familie senzualitatea a întrecut orice măsură. Ei, și acum, acești trei senzuali se pândesc unul pe altul... cu cuțitul la brâu... S-au izbit câteșitrei cap în cap; cine știe dacă nu-ți vine și ție rândul?!...

Alioșa avu o tresărire ciudată.

— Dacă e vorba de femeia aceea, greșești. Dmitri... o disprețuiește.

— Pe Grușenka? Nu, drăguțule, n-o disprețuiește. Daca este adevărat ce se spune că și-a părăsit logodnica pentru ea, atunci nu se poate s-o disprețuiască. Aici... aici este ceva, frățioare, ce nu poți tu să pricepi. Când un bărbat se îndrăgostește de o femeie nurlie, de un trup frumos de femeie, sau numai de o bucățică din el (asta numai un pătimaș poate să înțeleagă), e în stare să-și oropsească copiii, să vândă pe taică-său și pe maică-sa, Rusia, patria, tot; cât ar fi el de cinstit, ajunge să fure; de blajin, să omoare, de devotat, să trădeze. Pușkin, bardul celor mai nurlii picioruțe, le-a cântat în versuri; sunt alții însă care nu le cântă, dar nu pot să vadă un picior frumos fără să-i apuce tremuriciul. Și încă de-ar fi vorbă numai de picioare... Așadar, cum vezi, dragul meu, în cazul acesta disprețul nu ajută la nimic; chiar dacă ar disprețui-o pe Grușenka, tot n-ar putea să se despartă de ea.

— Aici îl înțeleg, rosti din senin Alioșa.

— Zău? Așa o fi, dacă ai sărit în sus de la primul cuvânt!... rânji Rakitin cu o bucurie răutăcioasă. Ai scăpat-o fără să-ți dai seama, te-a luat gura pe dinainte.

Mărturisirea este cu atât mai prețioasă; prin urmare, știi și tu ce-i aceea senzualitate, nu e un lucru chiar atât de nou pentru tine și l-ai mai rumegat în minte. Vai de capul tău, copil neprihănit! Tu, Alioșa, ești atât de blând, ca un sfânt, dar tare mi-e teamă că ești ca o apă liniștită: dracu' știe la câte altele nu te-oi mai fi gândit tu, numai ăl cu coarne ar putea să spună ce-oi fi adunat tu în minte! Un prunc nevinovat care să cunoască asemenea lucruri! De când te urmăresc!... Și tu, frățioare, ești tot un Karamazov, get-beget Karamazov, prin urmare, legile firii și ale selecției naturale înseamnă ceva. După taică-tău, ești senzual; după maică-ta, lovit cu leuca. De ce tremuri? Pentru că spun adevărul? Știi ce mi-a spus Grușenka într-o zi: „Adu-l la mine (pe tine adică). Am să-i dau jos anteriul”. Nici nu-ți închipui cât s-a rugat de mine: adu-l, și pace! Mă întrebam chiar: de ce-o fi așa curioasă oare să te vadă? Și să știi că Grușenka e o femeie cum rar întâlnești!

Alioșa avu un zâmbet silit.

— Multe salutări din partea mea, dar spune-i că n-am să răspund la invitație. Haide, isprăvește, Mihail, spune tot ce ai de spus, și pe urmă o să-ți destăinui și eu la ce mă gândesc.

— Ce să mai spun, m-am lămurit acum. Poveste veche, dragul meu! Dacă până și tu ești un pătimaș, atunci ce să mai vorbim despre fratele tău bun Ivan? Și el – nu-i așa? – e tot un Karamazov. Toți sunteți pătimași, hrăpăreți și țicniți! Fratele tău Ivan deocamdată publică așa, ca să se afle în treabă, sau cine știe ce socoteli neroade și-o fi făcut, niște articole teologice de duzină, deși în fond este ateu și nu se sfiește să-și mărturisească meteahna. Pe de altă parte, încearcă să-i sufle logodnica lui Mitea, și se pare că până la urmă o să și reușească. Mai mult: are să i-o sufle cu permisiunea lui Mitenka, pentru că Mitenka e gata să i-o cedeze cu dragă inimă, numai să se descotorosească de ea și să plece cât mai iute la Grușenka. Asta cu toate că Mitenka este un suflet nobil și absolut dezinteresat. Oamenii ca el sunt cei mai nefești! Dracu' să-l înțeleagă: își dă seama că-i un nemernic, și totuși se complace în ticăloșia lui. Și acum ascultă mai departe: în momentul de

față ghiujul de tătic îi stă în drum lui Mitenka. Fiindcă, vezi tu, și lui moșulică i s-au aprins călcâiele după Grușenka, îi curg balele când o vede. Numai din pricina ei a făcut atâta tămbălău adineauri, în chilie, pentru că Miusov a îndrăznit să-i spună „lepădătură”. E amorezat lulea. Mai înainte se slujea de ea în tot felul de matrapazlâcuri cu speluncile lui și, bineînțeles, o plătea; iar acum, când a deschis ochii și a văzut-o mai bine, a luat și el foc și-i dă mereu ghes cu tot felul de propuneri nu tocmai curate, mă-nțelegi? Ai să vezi ce o să fie când s-or întâlni babacul cu feciorul pe aceeași potecuță, piept în piept: prăpăd, nu altceva! Grușenka deocamdată nu se ține nici cu unul, nici cu altul, dă din coadă, îi ațâță, stă deoparte, cumpănind de la care poate să tragă mai mult folos, pentru că, deși ar putea să-i pape ceva parale ghiujului, știe că niciodată n-o să se însoare cu ea, și până la urmă n-ar fi de mirare să-l apuce cărpănoșia și să strângă baierile pungii. În privința asta, Mitenka poate să aibă mai multă căutare; chiar dacă nu are bani, e gata să se însoare cu ea. Da, da, ascultă-mă pe mine, este gata să se însoare! E-n stare să-și părăsească logodnica, pe Katerina Ivanovna, o frumusețe de fată, cum rar întâlnești, bogată, de familie nobilă – taică-său era colonel – și să se însoare cu Grușenka, fosta țiitoare a unui negustor bătrân, Samsonov, un mocofan desfrânat, care a ajuns acum primarul orașului. Din câte ți-am spus, nu crezi c-ar putea ieși într-adevăr un caz penal? Ei, uite, tocmai asta așteaptă și frățiorul tău Ivan, și atunci să vezi ce pleașcă o să-i pice: o să pună mâna și pe Katerina Ivanovna, după care tânjește, și pe cele șaizeci de mii de ruble zestre. Pentru un amărât ca el, golan, este un început destul de promițător. Și bagă de seamă: nu numai că Mitenka n-o să-i țină nicio supărare, dar o să-i rămână chiar îndatorat până la sfârșitul zilelor. Am aflat și am toate motivele să cred că-i așa, că nu mai departe decât săptămâna trecută, Mitenka, beat mort într-o cârciumă, cu o droaie de țigănci în jurul lui, a strigăt în gura mare că nu este vrednic de logodnica sa, Katerina Ivanovna, și că numai fratele lui, Ivan, merită să aibă o femeie ca dânsa. Cât despre Katerina Ivanovna, până la urmă cred că n-o să dea pe ușă

afară un bărbat atât de seducător ca Ivan Feodorovici; și acum chiar stă în cumpănă între ei. Nu știu, zău, ce-o fi având omul ăsta de v-a fermecat în așa hal pe toți încât ați căzut în extaz! Și el în timpul ăsta râde în sinea lui și probabil se gândește: „Eu cu foloasele și voi cu ponoasele”.

— De unde știi toate astea? De ce vorbești cu atâta siguranță? îl întrebă deodată Alioșa tăios, încruntându-se.

— Dar tu de ce mă întrebi? și de ce tremuri dinainte de teama răspunsului pe care aș putea să ți-l dau? Prin urmare, crezi și tu că spun adevărul.

— Știu eu că nu-l înghiți pe Ivan. Ivan nu e omul care să jinduiască după bani.

— Ce vorbești? Dar frumusețea Katerinei Ivanovna? Aici nu-i vorba numai de bani, cu toate că nici șaizeci de miare nu sunt chiar de lepădat.

— Ivan are năzuințe mai înalte. Să nu-ți închipui că-l ispitesc câteva mii de ruble! Ivan nu umblă nici după bani, nici după o viață tihnită. Poate că și el caută suferința.

— Ce aiureală mai e și asta? De, voi ăștia... nobilii!...

— Mișa, sufletul lui e tare zbuciumat și mintea, bântuită de gânduri. Ivan are probleme mari, cărora nu le-a găsit încă dezlegarea. Oamenii ca dânsul n-au ce căuta cu milioanele, tot ce-l interesează pe el este să găsească o soluție.

— Asta înseamnă plagiat, Alioșa. L-ai parafrazat pe babacul tău. Ce enigmă v-a mai pus Ivan în față? strigă Rakitin. Se vedea cât de colo că era plin de fiere. Se schimonosise la față și gura i se strâmbase. O enigmă puerilă, la mintea cocoșului. Pune-ți cât de cât creierul la contribuție, și ghicești pe loc. Articolul lui este derizoriu, o inepție. Ai auzit și tu adineauri teoria aceea stupidă: „Dacă nu există nemurirea sufletului, înseamnă că nu există nici virtute, și deci totul este permis”. (ții minte ce a strigat atunci frățiorul tău Mitenka: „Asta n-am s-o uit niciodată!”) O teorie care poate să-i încânte pe nemernici, ba nu, nu pe nemernici, e o prostie, de ce să folosesc vorbe goale... ci pe niște copii cu fumuri în cap, abia ieșiți de pe băncile școlii, „cu o insondabilă profunzime de gândire”. Un fanfaron; și-apoi, în fond: „Ce mi-e roade oase, ce mi-e oase roade?”

Toată teoria lui e o aiureală. Omenirea nu se poate să nu găsească în sine puterea de a trăi în numele virtuții, chiar fără să creadă în nemurirea sufletului! O va afla în dragostea pentru libertate, pentru egalitate, pentru fraternitate... Rakitin se înfierbântase, aproape că-și pierduse cu totul controlul. Deodată însă se opri brusc și după o clipă adăugă cu un rânjet și mai strâmb ca înainte: Am trăncănit destul. De ce zâmbești? Ai impresia că spun prostii?

— Nu, nici prin gând nu mi-a trecut așa ceva. Știu foarte bine că ești inteligent, ți s-a părut... probabil, am zâmbit numai așa, într-o doară. Înțeleg de ce te-ai înfierbântat, Mișa. După înflăcărarea ta îmi dau seama că nici ție nu-ți este indiferentă Katerina Ivanovna. Am bănuit mai de mult frățioare, de aceea, vezi, nu poți să-l suferi pe Ivan. Ești gelos pe el?

— Nu cumva sunt gelos și pe bănuții ei? Hai, spune tot, nu-i așa?

— Nu, nici vorbă nu poate fi de bani, n-am avut intenția să te jignesc.

— Te cred, dacă zici. Să vă ia dracu' pe amândoi, și pe tine, și pe frățiorul tău Ivan! Nu puteți pricepe că orișicum, chiar dacă n-ar fi Katerina Ivanovna la mijloc, tot nu l-aș putea îndrăgi. Ei, fir-ar să fie, de ce să-mi fie drag? Dumnealui binevoiește să mă facă cu ou și cu oțet, și eu să n-am dreptul să i-o plătesc?

— Nu l-am auzit niciodată vorbind despre tine, nici de rău, nici de bine, nici măcar nu ți-a pomenit numele vreodată.

— Ba, mă rog, eu am aflat că mai acum câteva zile, acasă la Katerina Ivanovna, m-a aranjat cum e mai frumos, drăguțul de el, ca să vezi că totuși îl interesează preaplecata dumitale slugă! Nu știu, zău, care dintre noi e gelos pe celălalt!... Nu știu! Vorbind despre mine, a binevoit să insinueze că dacă nu mă hotărăsc mai curând să îmbrac rasa de arhimandrit și să mă dedic vieții monahale, n-o să treacă mult, și o să plec negreșit la Petersburg, unde o să mă aciuez în redacția unei reviste mai voluminoase, în calitate de critic, și, după ce o să scriu

vreo zece ani la revista respectivă, am s-o trec în cele din urmă pe numele meu. Și când va apărea sub conducerea mea, am să caut să-i dau o orientare liberală și ateistă, chiar cu ceva lustru socialist, totul făcut însă cu tact, fiindcă, de fapt, n-am să țin nici cu unii, nici cu alții, singurul meu scop fiind să-i pot duce de nas pe neghiobi. Și frățiorul tău spunea mai departe că, în orice caz, nuanța socialistă a publicației n-o să mă împiedice câtuși de puțin să depun la bancă în contul meu banii realizați din abonamente ca, odată și odată, când se va ivi vreo ocazie, prin mijlocirea vreunui ovreiaș oarecare, să mă folosesc de ei pentru a clădi la Petersburg o casă cât toate zilele, în care o să se mute redacția, rămânând ca etajele celelalte să le dau cu chirie. Știa cu precizie chiar și locul unde o să ridic casa: lângă podul nou de piatră peste Neva, ce, după cât se pare, e în proiect, urmând să fie construit între Liteinaia și Vîborgskaia...

— Ce vorbești, Mișa?! Tare mi-i teamă c-așa o să se și întâmple, punct cu punct! râse înveselit Alioșa.

— Ești cam sarcastic dumneata, Aleksei Fiodorovici!

— Nu, nu, zău, am glumit, iartă-mă! Mă gândeam la cu totul altceva. Dar dă-mi voie să te întreb: cine a putut să-ți împărtășească toate amănuntele astea, de la cine le-ai auzit? Nu cumva ai fost și tu atunci la Katerina Ivanovna, când s-a vorbit despre tine?

— Nu n-am fost, în schimb a fost Dmitri Fiodorovici, și eu am auzit toate astea din gura lui; nu că mi le-ar fi spus chiar mie personal, dar am tras cu urechea, fără să vreau bineînțeles, pentru că eram în iatacul Grușenkăi în momentul acela și nu puteam să ies de acolo atâta timp cât el se afla în odaia de alături.

— Ah, da, uitasem că sunteți rude...

— Rude? Eu rudă cu Grușenka? protestă Rakitin, roșind brusc. Ce, ai înnebunit? Cred că ți-a sărit o doagă!

— Dar de ce? Nu sunteți rude? Eu așa am auzit...

— Unde puteai să auzi una ca asta? mă rog, dumneavoastră, domnilor Karamazovi, sunteți mari seniori, boieri de viță veche, când toată lumea știe că taică-tău a făcut toată viața pe măscăriciul la masa unuia și a altuia, și

abia dacă era primit de milă la bucătărie! Eu, de, ce sunt decât un biet fecior de popă, un păduche, pentru niște boieri ca domniile voastre, totuși, n-aveți dreptul să mă jigniți așa de la obraz și să-mi râdeți în nas. Am și eu demnitate, Aleksei Fiodorovici. Înțelege odată că n-am cum să fiu rudă cu Grușenka, o femeie de stradă!

Rakitin își ieșise din fire.

— Iartă-mă, zău, te rog să mă ierți, n-aveam de unde să știu toate astea... Dar de ce o faci pe Grușenka femeie de stradă? Crezi într-adevăr că-i o femeie... din alea? Alioșa roși. Îți repet: așa am auzit, că sunteți rude. Știam că te duci mereu pe la ea, și chiar tu mi-ai spus că nu-i vorba de dragoste între voi... N-aș fi crezut c-o privești cu atâta dispreț? Merită, oare, să fie chiar atât de disprețuită?

— Dacă mă duc la ea, înseamnă ca am motivele mele, și cu asta am terminat. Cât despre rudenie, mai curând cred că stimabilul tău frățior, dacă nu chiar babacul, o să caute s-o vâre, vrând-nevrând, în familia voastră; eu în orice caz n-am nimic comun cu ea. În sfârșit, am ajuns. Du-te mai bine la bucătărie. Ei, dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Doar nu puteau să isprăvească atât de repede masa!? Nu cumva Karamazovii or mai fi făcut vreun pocinog? Să știi că-i așa. Uite-l pe babacul și uite-l și pe Ivan Fiodorovici în spatele lui. Au ieșit acum de la egumen. Ce o fi cu părintele Isidor că strigă după ei în cerdac? Văd că taică-tău strigă și el și dă din mâini, cine știe ce blestemății o mai fi spunând! Stai, stai, uite-l și pe Miusov, pleacă cu trăsura, îl vezi? Și moșierul Maksimov aleargă mâncând pământul! Ehe, aici a fost un scandal de toată frumusețea! Vasăzică, n-au mai apucat să șadă la masă. Nu cumva or fi sărit să-l bată pe egumen? Sau poate or fi mâncat ei o papară strașnică!... Zău c-ar merita!...

Rakitin avea dreptate. Scandalul izbucnise într-adevăr. Un scandal nemaipomenit, pe nepusă masă. Și totul din pricina unei „inspirații” de moment.

Capitolul VIII

SCANDALUL

În clipa când Miusov și Ivan Fiodorovici ajunseră la egumen și se pregăteau tocmai să intre, în sufletul lui Piotr Aleksandrovici, care de felul lui era un om cumsecade și delicat, se petrecu un proces tot atât de delicat ca și el, și anume: i se făcu dintr-o dată rușine pentru izbucnirea lui furioasa. Își dădu seama că, de fapt, Fiodor Pavlovici nu era decât o secătură, pentru care n-ar fi trebuit să aibă decât cel mai adânc dispreț, și că nu făcea să-și piardă capul și să-și iasă din sărite din pricina lui, așa cum se întâmplase în chilia starețului. „În orice caz, monahii nu sunt vinovați cu nimic, îi trecu deodată prin minte, în timp ce urca treptele de la cerdacul egumenului, iar din moment ce aici sunt numai oameni cumsecade (mi se pare chiar că egumenul se trage dintr-un neam de boieri), atunci de ce n-aș fi drăguț, amabil și politicos cu ei?... Să caut, deci, să evit orice discuție; dimpotrivă, am să le cânt în strună și să le câștig simpatia cu amabilitățile mele și... Și până la urmă nu se poate să nu-și dea și ei seama că n-am nimic comun cu acest Esop, cu bufonul, cu saltimbancul ăsta, că am fost înșelat și eu, ca și dânșii...”

Cât despre tăierea pădurii și dreptul de pescuit (unde anume, habar n-avea nici el), voia să le cedeze definitiv mânăstirii, odată pentru totdeauna, chiar în aceeași zi, cu atât mai mult cu cât nu era cine știe ce pierdere pentru el, și totodată să stingă procesul intentat mănăstirii.

Bunele sale intenții se conturară și mai bine în clipa când pătrunseră în sufrageria părintelui egumen. De fapt, nu era chiar o sufragerie, fiindcă în tot corpul de case egumenul nu ocupa decât două camere, ce-i drept, mult mai comode și mai încăpătoare decât chilioarele starețului. Dar nici aceste odăi nu erau mobilate prea confortabil:

aceleași scaune de brad, îmbrăcate cu piele, de modă veche, așa cum se făceau pe la 1820; podelele nevopsite; în schimb, totul strălucea de curățenie, iar la ferestre erau o mulțime de flori scumpe; unicul lucru care atrăgea privirea în momentul acela și care constituia un lux era masa somptuos aranjată cu toate că și aici era vorba de ceva relativ: fața de masă era albă ca neaua, vesela strălucea; trei feluri de pâine, bine coaptă, două sticle de vin, două ulcele pline cu minunatul mied făcut la mănăstire și o carafă mare de sticlă cu cvas renumit în tot ținutul. Numai vodca lipsea. Rakitin avea să spună mai târziu că urmau să se aducă la masă cinci feluri de bucate: ciorbă de cegă tânără cu pateuri de pește, pe urmă pește rasol, pregătit după o rețetă specială, într-adevăr delicios; după aceea chifteluțe de nisetru, înghețată, compot și la sfârșit un fel de jeleu. Rakitin era la curent cu totul fiindcă, împins de curiozitate, își băgase nasul în bucătăria egumenului, unde avea cunoștințele lui. Nu știu pe cine nu cunoștea omul ăsta, avea unde vrei și unde nu vrei legături și nu exista secret pe care să nu-l dibăcească prin iscoadele sale. Neastâmpărat și invidios din fire, Rakitin era perfect conștient de capacitățile sale, dar, îngâmfat peste măsură, avea o părere exagerată despre propriile sale aptitudini. Era convins că odată și odată avea să ajungă cumva un om mare; Alioșa, însă, care ținea din toată inima la el, era chinuit de gândul că prietenul său avea un fond necinstit, cu atât mai mult cu cât Rakitin nu-și dădea seama de asta, dimpotrivă, știind cu certitudine că nu va fi în stare niciodată să bage mâna în buzunarul altuia, se socotea cu toată sinceritatea de o ireproșabilă onestitate. În această privință nu numai Alioșa, dar nimeni pe lume nu avea nicio înrâurire asupra lui.

Rakitin, neavând nicio trecere în mânăstire, nu fusese invitat la masă, ca fiind o persoană fără importanță, în schimb, fuseseră poftiți părintele Iosif și părintele Paisie, împreună cu un al treilea ieromonah. Intrând în sufragerie, Piotr Aleksandrovici, Kalganov și Ivan Feodorovici îi aflară pe monahi acolo. Venise și moșierul Maksimov, care

aștepta într-un colț. Părintele egumen făcu câțiva pași spre mijlocul încăperii, ca să-și întâmpine musafirii. Era un bătrân înalt, uscățiv, dar încă în putere, cu un păr negru, în care străluceau o mulțime de fire argintii, prelung la față, cu un aer grav și auster. Egumenul se înclină tăcut în față oaspeților, lăsându-i să se apropie ca să le dea binecuvântarea. Miusov dădu chiar să-i sărute mâna, dar monahul se grăbi să și-o retragă, așa încât gestul rămase suspendat în gol. În schimb, Ivan Fiodorovici și Kalganov primiră binecuvântarea după obiceiul pământului, adică întovărășită de cea mai candidă și mai docilă pupătură de mână.

— Trebuie să ne cerem iertare, înaltpreasfinția voastră, începu Piotr Aleksandrovici cu un zâmbet amabil, dar pe un ton solemn și respectuos, c-am venit fără însoțitorul nostru Fiodor Pavlovici, pe care ați avut bunătatea să-l poftiți de asemenea la masă; s-a văzut nevoit să renunțe la invitația domniei voastre, și nu fără motiv. În chilia preacuviosului părinte Zosima, răscolit de vrajba ce s-a încuibat din păcate între dânsul și feciorul lui, în focul discuției i-au scăpat câteva vorbe nepotrivite, adică necuviincioase... lucru pe care Domnia voastră (Miusov se uită la ieromonahi) cred că l-ați și aflat. De aceea, dându-și seama de greșeala săvârșită și căindu-se sincer, a fost cuprins de rușine și, cum nu se simțea în stare să-și biruie sfiala, ne-a rugat, pe mine și pe fiul său Ivan Fiodorovici, să vă exprimăm în locul lui adânca sa părere de rău, mâhnirea și căința lui... într-un cuvânt, speră și dorește să-și răscumpere cândva greșeala, până atunci vă roagă să-i dați binecuvântarea și să treceți cu vederea cele întâmplate...

Miusov tăcu. Rostind ultimele cuvinte ale tiradei sale, se simți atât de încântat de propria sa persoană, încât aproape că-i trecuse cu totul supărarea pe care o încercase puțin mai înainte. Iubea din nou cu toată sinceritatea și din adâncul inimii întreaga umanitate. Egumenul îl ascultă într-o atitudine de reculegere și, dând ușor din cap, spuse:

— Îmi pare rău că n-a putut să vină. Poate că stând la masă s-ar fi simțit bine cu noi, precum și noi ne-am fi simțit

bine cu dânsul. Luați loc, vă rog, domnilor.

Se întoarse apoi spre icoană și începu cu glas tare o rugăciune. Toți își plecară cu smerenie capetele; moșierul Maksimov făcu chiar un pas înainte și-și împreună mâinile, în semn de adâncă evlavie.

Tocmai atunci Fiodor Pavlovici socoti cu cale să mai facă și ultima boroboață. Trebuie să spunem că la început fusese într-adevăr decis să plece, dându-și seama că după purtarea pe care o avusese în chilia starețului nu mai putea să se ducă cu sufletul împăcat la egumen la masă. Nu că i-ar fi crăpat obrazul de rușine sau s-ar fi simțit cu musca pe căciulă, poate chiar dimpotrivă; înțelegea, totuși, că a mai rămâne la masă după toate astea ar fi însemnat o lipsă de bun-simț. În momentul în care însă caleașca lui hodorogită trase în fața hanului și se urcă în ea, avu o ezitare. Îi veniră în minte cuvintele pe care le rostise în chilia starețului: „De câte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare pe fața pământului, că toată lumea mă primește ca pe un măscărici și atunci îmi zic în sinea mea, dacă-i vorba așa, chiar am să și fac pe măscăriciul, fiindcă toți, până la unul, sunteți mai nemernici și mai proști ca mine”. Și-i cășună deodată să se răzbune pe toată lumea pentru ticăloșiile pe care el însuși le făcuse. Își aminti că odată, era mult de atunci, nu știu cine-l întrebase: „De ce-l urăști pe cutare?”, la care răspunsese cu obrăznicia lui de saltimbanc: „Să-ți spun de ce: omul nu mi-a făcut nimic, ce-i drept, în schimb, eu i-am făcut o porcărie crasă, și de atunci nu mai pot să-l văd în ochi, îl urăsc, numai și numai din pricina acelei porcării!” Depănându-și astfel amintirile, cum ședea așa, gânditor, avu o fluturare de zâmbet răutăcios, privirile i se aprinseră deodată și buzele începură să-i tremure. „Din moment ce am început, de ce să nu duc lucrul până la capăt? își spuse el. Tot nu mai pot să spăl rușinea orice aș face, de ce n-aș merge atunci cu nerușinarea mai departe și să-i mai scuip odată în față, ca totul să fie perfect și să vadă toți că puțin îmi pasă de ei!” Porunci vizitiului să aștepte, iar el făcu calea întoarsă și, intrând din nou în mănăstire, se duse glonț la egumen. Nu știa încă prea bine

ce o să facă, dar simțea că nu mai este stăpân pe sine și c-ar fi de ajuns un simplu bobârnac, o nimica toată, că să mai înfăptuiască încă o ticăloșie, ceva care să întreacă orice măsură, dar numai o ticăloșie, în nici un caz o crimă, sau cine știe ce gest nesăbuit, care l-ar putea duce în fața justiției. Găsea totdeauna puterea să se înfrâneze în ultima clipă, lucru de care el însuși se minuna uneori. Intră în sufragerie tocmai când rugăciunea era pe sfârșite și toată lumea se pregătea să se așeze la masă. Oprindu-se în prag, Fiodor Pavlovici făcu din ochi ocolul încăperii, stăruind asupra fiecăruia în parte, și izbucni deodată într-un hohot de râs, prelung, obraznic și răutăcios, privindu-i cutezător drept în față.

— Credeați c-am plecat, și eu după ușă! răcni el, făcând să răsune pereții.

O clipă, cei de față îl priviră țintă fără o vorbă, și toți simțiră dintr-o dată că în scurt timp o să se întâmple ceva odios și fără niciun sens și că, inevitabil, o să izbucnească un scandal. Piotr Aleksandrovici, care până atunci fusese într-o stare de spirit cât se poate de pașnică, fu cuprins brusc de o furie aprigă. Tot ceea ce își aflase în cele din urmă împăcarea și se domolise în sufletul lui se trezi subit, țâșnind la suprafață.

— Nu, nu mai pot să suport! strigă el. E peste puterile mele... nu mai pot!

Tot sângele i se urcase la cap. Nu mai știa ce spune, se poticnea la fiecare cuvânt, dar acum nu-i mai păsa nici de stil, nici de nimic. Și fără altă vorbă își luă pălăria.

— Ce nu mai poate dumnealui? întrebă Fiodor Pavlovici. Ce este „peste puterile” domniei sale și ce „nu mai poate”? Preasfinția ta, pot să intru ori nu? Mă primiți la masă?

— Poftiți, cu dragă inimă, răspunse egumenul. Domnilor! Dacă-mi permiteți, adăugă el fără nicio tranziție, v-aș ruga din tot sufletul să lăsați deoparte orice neînțelegere ce s-ar putea să existe între dumneavoastră și să poftiți cu dragoste, ca o familie pașnică și cu frică lui Dumnezeu, la neîndestulătoarea noastră masă...

— Nu, nu, imposibil! protestă Piotr Aleksandrovici, ieșindu-și din fire.

— Dacă Piotr Aleksandrovici simte că nu poate să rămână, cred că nici eu atunci n-am să pot rămâne, și nici n-am să rămân. De asta m-am și întors. De-acum încolo am să-l urmez pas cu pas pe Piotr Aleksandrovici; dacă pleacă, plec și eu cu dânsul, dacă rămâne, o să rămân și eu. L-ați supărat rău când ați pomenit despre familia pașnică, părinte egumen; dumnealui nu vrea să recunoască în ruptul capului că suntem rubedenii! Nu-i așa, von Sohn? Uite-l și pe von Sohn! Bună ziua, von Sohn!

— Mie... mie-mi spuneți așa? bolborosi perplex moșierul Maksimov.

— Firește că dumitale! trâmbiță Fiodor Pavlovici. Cui altuia? Doar nu-ți închipui cumva că părintele egumen ar putea fi von Sohn!

— Dar pe mine nu mă cheamă von Sohn, numele meu e Maksimov.

— Ba nu, ești von Sohn dacă-ți spun! Preasfinția voastră, poate că nu știți cine a fost von Sohn... Odată, demult, a avut loc un proces la curtea cu juri; un cetățean fusese asasinat într-un locaș de pierzanie – așa li se spune la dumneavoastră, mi se pare, stabilimentelor ăstora; fusese ucis și prădat, și cu toate că era la o vârstă destul de respectabilă, îl băgaseră într-o ladă, pe care au bătut-o în cuie și au expediat-o cu fraht în regulă de la Petersburg la Moscova, cu vagonul de bagaje. În timp ce lada era bătută în cuie, știți ce făceau matracucele? Cântau din guzlă[25] că niște nerușinate – vreau să zic, adică, la pian. Ăsta a fost von Sohn. Ai înviat din morți, nu-i așa von Sohn?

— Cum asta? Ce vrea să spună? ridicară glasul ieromonahii.

— Să mergem! strigă Piotr Aleksandrovici, întorcându-se către Kalganov.

— Ba, dați-mi voie! chelălăi pițigăiat Fiodor Pavlovici, făcând un pas înainte. Dați-mi voie să spun tot ce am de spus. Adineauri, în chilie, v-ați supărat pe mine că n-am fost cuviincios și m-ați făcut de două parale pentru că am

[25] Guzlă - instrument muzical popular specific popoarelor slave, făcut dintr-o cutie de lemn plată, cu una sau mai multe coarde.

pomenit despre porcușori. Așa-i place dumnealui Piotr Aleksandrovici Miusov, scumpa mea rubedenie, ca tot ce spune un om să aibă *plus de noblesse que de sincerite*[26]; eu, dimpotrivă, prefer să aibă *plus de sincerite que de noblesse*[27], nu mă sinchisesc eu de noblesse. Am spus bine, von Sohn? Dacă-mi dați voie, părinte egumen, eu, deși sunt un panglicar și mă port ca atare, înțeleg totuși să fiu cavaler și om de onoare și vreau să aud adevărul pe față. Da, sunt un om de onoare, în timp ce la Piotr Aleksandrovici nu este vorba decât de o ambiție jignită, nimic mai mult. Poate că am venit adineauri aici ca să văd tot și să arăt care-i adevărul. Feciorul meu Aleksei, precum știți, își caută mântuirea sufletului; sunt tatăl lui, și datoria mea este să-i port de grijă. În tot acest timp am ascultat, m-am prefăcut și fără să bănuiască nimeni am stat la pândă, iar acum am să vă ofer ultimul act al reprezentației. Care-i mentalitatea la noi? Cine a greșit odată e pierdut pe veci! Ei, uite, eu nu sunt, nu pot să fiu de acord cu asta! Eu vreau totuși să mă îndrept. Preacuvioși părinți, sunt pur și simplu revoltat de purtarea domniilor voastre! Spovedania este o mare taină, pe care o cinstesc și în fața căreia sânt gata să mă închin până la pământ. Când colo, ce mi-a fost dat să văd? Acolo, în chilie, oricine intră cade în genunchi și se spovedește în gura mare. Este permis, oare, să te spovedești așa, în auzul tuturor? Sfinții părinți au statornicit că spovedania trebuie să se facă la ureche, numai atunci rămâne o taină, și așa a fost din vechime. Cum e posibil să arăt de față cu toată lumea că sunt așa și pe dincolo... înțelegeți ce vreau să zic? Uneori poate că mi-e rușine să spun tot. E scandalos ce se petrece aici! Nu, Cuvioșiile voastre, așa cum procedați dumneavoastră nu mai lipsește mult ca omul să ajungă la autoflagelare...Cu prima ocazie am să fac un memoriu către Sinod, iar pe fecioru-meu am să-l iau acasă...

Nota bene. Fiodor Pavlovici simțise dincotro bate vântul. Cândva se răspândiseră unele zvonuri răutăcioase, care

[26] Mai multă nobleţe decât sinceritate (fr.).
[27] Mai multa sinceritate decât nobleţe (fr.)

ajunseseră până la urechile arhiereului (și nu numai în legătură cu mănăstirea noastră, dar și cu alte mănăstiri unde stăreția prinsese rădăcini), că starețiii ar fi foarte cinstiți de credincioși în dauna cinului ecumenic și, între altele, că ei ar abuza de taina spovedaniei etc, etc. Tot atâtea capete de acuzație fără niciun temei, care au căzut de la sine încă de atunci și la noi, și în alte părți. Diavolul prostiei însă, care pusese stăpânire pe Fiodor Pavlovici și care îl făcea acum să alunece zgândărindu-i nervii, din ce în ce mai adânc în abisul rușinii, îi suflă la ureche această veche învinuire, din care el însuși nu înțelegea nicio iotă. Nici măcar nu se pricepuse s-o formuleze ca lumea, cu atât mai mult cu cât în ziua aceea nimeni nu îngenunchease, nici nu se spovedise în gura mare, așa cum pretindea el, în chilia starețului. Fiodor Pavlovici nu avusese, așadar, prilejul să vadă nimic din toate astea cu ochii lui, mulțumindu-se doar să repete unele zvonuri și calomnii perimate, de care abia dacă-și mai aducea aminte, în momentul când îi scăpase însă această prostie, își dăduse chiar el seama că era ceva absurd și căutase să dovedească pe loc auditorului, și mai mult sieși, că nu era totuși nimic absurd la mijloc. Și deși știa că fiecare cuvânt nu făcea decât să adauge o absurditate și mai mare la cele de mai înainte, nu fu în stare să-și pună frâu gurii și-și dădu drumul la vale.

— Ce murdărie! protestă Piotr Aleksandrovici.

— Îmi dați voie, interveni egumenul. În vechime se spunea: „și dezlegându-și limba, mi-a spus multe și grele cuvinte de ocară, unele spurcate. Iară eu, auzindu-l, mi-am zis în sine: acest leac de la Iisus este și trimis a fost pentru tămăduirea sufletului meu trufaș”. De aceea, vă mulțumim cu smerenie, scumpul nostru oaspete!

Și se înclină adânc în fața lui Fiodor Pavlovici.

— Ie-te-te! Bigotism și poliloghie răsuflată! Fraze și gesturi stereotipe! Minciuni învechite și plecăciuni până la pământ: tipicărie curată! Cunoaștem noi plecăciunile astea! „O sărutare pe buze și un pumnal în inimă”, ca în

Hoții lui Schiller[28]. Nu-mi place ipocrizia, Cuvioșiile voastre, eu iubesc adevărul; dar nu în peștișori stă adevărul, și asta am spus-o sus și tare! Părinți monahi, de ce postiți, rogu-vă? De ce așteptați răsplata în ceruri? Pentru o răsplată ca asta aș fi în stare să postesc și eu! Nu, Cuvioase, caută mai bine să fii virtuos în viață, să aduci folos societății, nu te fereca în mănăstire ca să stai acolo pe mâncare și pe băutură și să ai totul de-a gata, și nu aștepta o răsplată de acolo, de sus, asta-i ceva mai greu de înfăptuit. Mă pricep și eu, cum vedeți, părinte egumen, să ticluiesc fraze frumoase. Ia să vedem ce ați pregătit aici (și se apropie de masă). Porto Factori vechi, mied din beciurile fraților Eliseev, halal schimnici! Asta nu prea aduce a peștișori! Ia te uită ce de sticluțe au înșirat sfinții părinți, he-he! Cine vi le-a adus plocon toate astea? Mujicul rus! Bietul om, care muncește din greu și care-și aduce aici cu mâinile lui bătătorite banul câștigat cu trudă, rupându-l de la gura familiei și sustrăgându-l cerințelor statului! Sugeți sângele norodului, sfinți părinți!

— Asta-i prea de tot, cum îți îngădui asemenea necuviință?! izbucni părintele Iosif.

Părintele Paisie tăcea cu înverșunare. Miusov ieși buzna afară, urmat de Kalganov.

— Ei, și acum, Sfinției voastre, nu-mi rămâne decât să mă duc și eu după Piotr Aleksandrovici! Puteți fi siguri că nu mai calc pe aici; chiar dacă m-ați ruga în genunchi, tot n-am să vin. V-am trimis o mie de rublișoare și v-ați ascuțit dinții, he-he-he! Nu, n-am să vă mai dau nicio para chioară! Mă răzbun pentru tinerețea mea, pentru umilințele pe care le-am îndurat! urlă el, bătând cu pumnul în masă, într-un acces de prefăcută revoltă. Nu știți ce-a însemnat în viața mea mănăstirea asta! Câte lacrimi amare n-am vărsat din pricina ei! Ați ridicat-o împotriva mea pe propria mea soție – o apucată! M-ați afurisit în șapte soboruri, m-ați făcut de râs și de ocară în tot ținutul! Ajunge, părinților, trăim într-un veac liberal, în veacul vapoarelor și al căilor ferate. Nici o mie și nici o sută de

[28] Cuvinte rostite de Karl Moor în Hoţii lui Schiller.

ruble, nici chiar o sută de copeici, nimic n-o să mai vedeți de la mine!

Din nou, nota bene. Mănăstirea noastră n-a însemnat niciodată nimic în viața lui și niciodată Fiodor Pavlovici n-a avut prilejul să verse măcar o lacrimă din pricina ei. Dar atât de mult se înfierbântase vorbind despre acele pretinse lacrimi, încât o clipă fu aproape convins că era într-adevăr așa și, cuprins de înduioșare, îl podidi plânsul; în același moment, însă, simți că era timpul să se oprească. Drept răspuns la minciunile lui veninoase, egumenul dădu iarăși din cap și rosti cu solemnitate:

— Stă scris: „îndură cu inima ușoară necinstea ce se abate fără voie asupra ta, fără să te tulburi și fără să-l urăști pe cel care te necinstește”. Așa o să facem și noi.

— Ie-te-te! Fățărnicie, cai verzi pe pereți! Lăsați fățărniciile, nu vă mai osteniți, cuvioșilor, că eu plec. Iar pe fecioru-meu Aleksei am să-l iau definitiv de aici, în virtutea drepturilor mele părintești. Ivan Fiodorovici, supusul meu fiu, îngăduie-mi să-ți poruncesc să mă urmezi! Von Sohn, ce rost are să mai stai aici? Vino la mine, în oraș. Să știi că n-o să te plictisești. Cale de o verstă cel mult, și pe urmă, în loc de ulei de post, o să-ți dau purcel cu casă; o să ne punem burta la cale și o să-ți dau să bei coniac și după aceea lichior; am și mamurovka[29]... Hai, von Sohn, nu pierde ocazia! mai zise el și ieși din odaie țipând și gesticulând.

În momentul acela, zărindu-l, Rakitin i-l arătase lui Alioșa.

— Aleksei, îi strigă de departe taică-său, dând cu ochii de el, să faci bine să te muți înapoi acasă! Adu-ți și perna și salteaua, să nu te mai prind că rămâi o clipă aici!

Alioșa se opri locului înmărmurit, privind cu ochii mari scena, fără să spună un cuvânt. Fiodor Pavlovici se sui în caleașca, urmat de Ivan Fiodorovici, care tăcea posomorât. Ivan nici măcar nu întoarse capul să-și ia rămas-bun de la fratele lui. În momentul acela se mai întâmplă ceva, un circ întreg, ceva aproape neverosimil, anume parcă făcut ca să

[29] Lichior de mure, preparat în casă.

pună capac la toate. Moșierul Maksimov răsări deodată lângă trăsură. Alergase într-un suflet, gâfâind, de teamă să nu întârzie; Rakitin și Alioșa îl văzuseră cum fugea mâncând pământul. Era atât de nerăbdător, încât, în pripă, puse piciorul pe scara trăsurii, pe care se mai afla încă piciorul stâng al lui Ivan Fiodorovici și, apucându-se cu mâinile de marginile caleștii, se săltă de jos, grăbit să urce cât mai repede.

— Stai că vin și eu, vin și eu cu voi! strigă el țopăind în loc și râzând cu toată gura, vesel, purtând fericirea zugrăvită pe față, gata la orice. Luați-mă și pe mine!

— Ei, n-am zis eu că-i von Sohn!? strigă triumfător Fiodor Pavlovici. Von Sohn în carne și oase înviat din morți! Cum de te-ai urnit de acolo? Ce căutai tu acolo și cum de te-ai îndurat să pleci de la masă? Obraz de toval, nu glumă! Lasă, că nici al meu nu-i de lepădat, dar al tău, frățioare, merită toată admirația! Hai, urcă mai repede! Fă-i loc, Vania, să vezi ce-o să mai petrecem. Să se ghemuiască și el colea, la picioarele noastre. Acolo o să stai, nu-i așa, von Sohn? Ori să-l urcăm mai bine pe capră, lângă vizitiu?... Hai, suie pe capră, von Sohn!...

Ivan Fiodorovici, care între timp se așezase la locul lui în trăsură, fără să scoată o vorbă, îl izbi cu atâta putere în piept pe Maksimov, încât bătrânul zbură cât colo. Și mult nu lipsi ca să cadă pe spate.

— Dă-i drumul! îi strigă Ivan furios vizitiului.

— Ce-i cu tine? Ce faci? De ce l-ai lovit? Sări cu gura Fiodor Pavlovici, dar, până una-alta, caleașca o și luase din loc, și Ivan Fiodorovici nu se mai învrednici să-i răspundă.

— Așa ești tu! rosti Fiodor Pavlovici, după ce tăcuse vreo două minute, uitându-se chiondorâș la fiu-său. N-ai fost tu cu ideea să mergem la mănăstire? Tu m-ai încurajat și mi-ai dat ghes; atunci de ce ești așa furios?...

— Ajunge câte prostii ai spus până acum, mai odihnește-te puțin!... i-o reteză cu asprime Ivan Fiodorovici.

Bătrânul tăcu alte două minute.

— Bun ar fi niște coniac la drum, rosti el sentențios. Dar nici de astă dată nu primi niciun răspuns. Poate că bei și tu

o picătură când ajungem acasă...

Ivan tăcea mereu.

Taică-său se potoli iarăși pentru două minute.

— Pe Alioșa, să știi, în orice caz îl scot din mănăstire, chiar dacă dumitale, mult stimate Karl von Moor, nu-ți face prea mare plăcere...

Ivan ridică din umeri disprețuitor, întoarse apoi capul și rămase așa, privind drumul. Până acasă niciunul dintre ei nu mai suflă o vorbă.

Cartea a treia

SENZUALII

Capitolul I

ÎN ODĂILE SLUGILOR

Din centrul orașului și până acasă la Fiodor Pavlovici Karamazov era o bună bucată de drum, deși nu se afla chiar la periferie. Casa, cam dărăpănată, avea totuși un aspect destul de plăcut, o clădire cu parter și mezanin, cu pereții cenușii și acoperiș de tablă vopsit în roșu. Putea să mai reziste încă mult și bine, era destul de spațioasă și de primitoare. Casa avea multe și felurite cămări, felurite cotloane și scărițe, unde nici nu te-ai fi așteptat. Șobolanii mișunau peste tot, dar Fiodor Pavlovici nu părea deloc incomodat de foiala acestor jivine. „Cel puțin așa nu mi-e urât serile, când se întâmplă să rămân singur”, zicea el. De obicei, își trimitea slugile să se culce în odăile din curte, iar el se încuia singur în casă peste noapte. Pavilionul din curte, în care se aflau odăile slugilor, era și el destul de încăpător și solid construit. Fiodor Pavlovici rânduise tot acolo și bucătăria, deși mai avea una în casă: nu putea să sufere mirosul bucatelor, așa încât, și vara și iarna, mâncarea i se aducea de afară. Locuința, fusese clădită ca pentru o familie numeroasă, putea să adăpostească de cinci ori mai mulți stăpâni și mai multe slugi. Dar pe vremea când se desfășoară povestirea noastră, singurii locatari erau Fiodor Pavlovici și cu Ivan Fiodorovici, iar în pavilionul din curte își duceau veacul trei slugi: bătrânul Grigori, Marfa, soția lui, și Smerdiakov, un om încă tânăr. E cazul, așadar, să spunem câte ceva și în privința lor. Despre bătrânul Grigori Vasilievici Kutuzov am mai avut prilejul să vorbim mai pe larg. Era un om dârz, neînduplecat, care-și vedea de drumul lui cu îndărătnicie, mergând drept la țintă, dacă această țintă i se părea pentru un motiv ori altul (uneori perfect ilogic) un adevăr de netăgăduit. Altminteri, un suflet cinstit și cu desăvârșire

dezinteresat. Nevastă-sa, Marfa Ignatievna, deși o viață întreagă își plecase capul fără să cârtească în fața bărbatului ei, după slobozirea iobagilor se ținuse de capul lui să-l părăsească pe Fiodor Pavlovici și să plece la Moscova, unde (cum strânseseră ceva parale) să deschidă o dugheană și să facă negoț; dar Grigori știa una și bună, că „muierea minte” („pentru că muierea de felul ei este păcătoasă”) și că nu se poate să se ducă de la casa fostului lor gospodin[30], oricum ar fi el „pentru că asta-i datoria noastră acum”.

— Ce știi tu ce-i aceea datorie? îi spusese el Marfei Ignatievna.

— Știu, cum de nu, Grigori Vasilievici, dar ce datorie avem să rămânem mai departe aici, asta zău că nu pricep! îl înfruntase Marfa Ignatievna.

— Treaba ta, dacă nu pricepi, dar așa rămâne. Altă dată să faci bine și să nu mai crâcnești!...

Și așa se și întâmplase: nu plecase niciunul dintre ei, iar Fiodor Pavlovici stabilise ce simbrie să le dea; nu era mare lucru, în schimb, le-o plătea regulat. Pe deasupra, Grigori știa în chip neîndoielnic că avea o vădită influență asupra boierului. Simțea acest lucru, și așa era într-adevăr; bufon plin de șiretlicuri și încăpățânat din fire, Fiodor Pavlovici care, „în anumite împrejurări ale vieții”, cum spunea el, era destul de voluntar, spre propria lui surprindere, se dovedea slab de înger în alte „împrejurări ale vieții”. Știa el care anume, știa și se temea de ele. Trebuia uneori să fie cu ochii în patru, și atunci îi venea greu să se lipsească de un om credincios, și mai devotat decât Grigori nu putea fi nimeni pe lume. În cariera sa, Fiodor Pavlovici fusese de nenumărate ori amenințat cu bătaia, cu o bătaie soră cu moartea chiar, dar de fiecare dată Grigori îl scosese din încurcătură, deși nu se sfia după aceea să-l dojenească în lege. Bătaia nu l-ar fi speriat chiar într-atâta pe Fiodor Pavlovici; mai era însă o primejdie care-l păștea, un lucru mult mai grav, mai subtil, mai complicat; erau momente când nici el nu era în stare să înțeleagă dorința aceea

[30] Stăpân de iobagi; domn.

imensă de a avea lângă el un om apropiat și credincios, dorință care uneori punea subit stăpânire, fără să-și dea seama cum, pe sufletul lui. Era un caz aproape patologic; omul acesta libidinos și adeseori, în senzualitatea lui, crud ca o insectă veninoasă, în momentele de beție simțea deodată un fel de neliniște spirituală, o teamă, ceva ca un șoc moral, cu simptome concrete. „Sunt momente când simt cum mi se zbate sufletul în gât”, spunea el. Tocmai în asemenea clipe îi plăcea să știe că în preajma lui, dacă nu chiar în aceeași odaie, cel puțin în acareturile din curte, se află un om credincios, ferm, altfel croit decât el, un om care să nu fie un desfrânat și care, deși era martor la toate dezmățurile lui, vedea și-i cunoștea toate secretele, accepta totul din devotament, fără să-l țină din scurt și mai ales fără să-i reproșeze nimic sau să-l amenințe cu pedeapsa ce l-ar putea aștepta fie pe lumea asta, fie în lumea de apoi, iar la caz de nevoie să-l apere – de cine? De cineva necunoscut, dar primejdios și înfricoșător. Trebuia neapărat să existe un alt om, un om bătrân și îndatoritor, pe care în clipele când își simțea inima grea să-l cheme ca să-i privească fața, poate chiar să schimbe cu el o vorbă cu totul străină de gândurile lui; un om pe care e destul să-l vezi că n-are nimic, că nu este supărat, ca să răsufli ușurat, iar dacă-l vezi cumva cătrănit, să simți cum te apasă mai mult tristețea. Se întâmpla uneori (destul de rar, de altfel) ca Fiodor Pavlovici să iasă în toiul nopții afară, în curte, și să se ducă să-l scoale din somn pe Grigori, ca să-l cheme la el pentru o clipă. Omul venea și Fiodor Pavlovici, după ce flecărea cu el un timp, îl trimitea la culcare, făcând tot felul de ironii și glume pe socoteala lui, apoi se urca în pat, scuipa de necaz și adormea numaidecât.

Ceva asemănător i se întâmplase curând după venirea lui Alioșa. Fecioru-său îl „lovise drept în inimă”, fiindcă „trăind printre oameni, vedea tot și nu găsea nimic de condamnat”. Mai mult, aducea cu sine ceva cu totul neobișnuit: o lipsă totală de dispreț față de el, o neistovită duioșie și o dragoste cât se poate de curată și spontană pentru tatăl lui, de care acesta nu era câtuși de puțin vrednic. Bătrânul berbant, în ochii căruia familia nu

prețuia nimic și care până atunci îndrăgise numai „păcatul”, încercase o surpriză la care într-adevăr nu se aștepta. După plecarea lui Alioșa, se văzuse silit să-și mărturisească în sinea lui că înțelesese ceva ce nu voise să înțeleagă până atunci.

Am mai spus la începutul acestei povestiri că Grigori avusese o ură neîmpăcată pe Adelaida Ivanovna, prima soție a lui Fiodor Pavlovici și mama celui mai mare dintre feciori, Dmitri, în timp ce pe soția de-a doua, Sofia Ivanovna, „apucata”, o apărase din răsputeri chiar împotriva stăpânului său și a tuturor celor care încercau să spună un singur cuvânt rău sau să vorbească despre ea cu prea multă ușurință. În sufletul lui, simpatia pe care o nutrea pentru biata oropsită se transformase cu timpul într-un sentiment de venerație și, cu toate că trecuseră douăzeci de ani de la moartea ei, n-ar fi permis nimănui nici cea mai ușoară aluzie răutăcioasă la adresa ei, răspunzând prompt după cum se cuvenea celui care ar fi ponegrit-o. După înfățișare, Grigori părea să fie un om rece și grav, scump la vorbă și câtuși de puțin ușuratic. De la prima vedere nu puteai să-ți dai prea bine seama dacă-și iubea ori nu nevasta, o femeie blajină și supusă. O iubea totuși cu adevărat, lucru pe care și ea îl știa. Marfa Ignatievna nu părea să fie o femeie proastă, dimpotrivă, poate era chiar mai isteață decât bărbatul ei, în orice caz, mai chibzuita în treburile de fiecare zi. Cu toate acestea, îl ascultase totdeauna fără să cârtească, fără să răspundă, de când făcuse casă cu el și, fără doar și poate, îl respecta pentru superioritatea lui morală. De menționat că toată viața soții vorbiseră cu multă economie între ei și numai în legătură cu lucrurile de primă necesitate ale vieții cotidiene. Cu aerul lui grav și pătruns de ceea ce face, Grigori își chibzuia socotelile și-și rumega grijile singur, așa că Marfa Ignatievna înțelesese, odată pentru totdeauna, că bărbatu-său nu avea trebuință de sfaturile sale. Simțea că Grigori prețuiește cum se cuvenea faptul că ea știa să tacă, care pentru el era o dovadă de înțelepciune. De bătut n-o bătuse decât o singură dată, și atunci nu chiar cu tot dinadinsul. Nu se împlinise încă anul

de când Fiodor Pavlovici se căsătorise cu Adelaida Ivanovna, și într-o zi, la țară, fetele și femeile din sat, care pe vremea aceea erau încă iobage, fuseseră chemate să cânte și să joace la curtea boierului. Suratele începură prin a cânta. Printre lozii[31], la un moment dat, Marfa Ignatievna, tânără nevestică pe atunci, se desprinse din mijlocul corului de femei și începu să joace „ruseasca”, dar nu așa cum se joacă la horă, ci cum învățase s-o danseze pe timpul când era fată în casă la bogătașii Miusov, la teatrul lor de la conac, unde actorii erau struniți de un maestru de dans special adus de la Moscova. Grigori o văzuse și, o oră mai târziu, acasă, o târnuise puțintel, ca să se învețe minte. Asta fusese tot, de atunci n-o mai bătuse niciodată, dar și Marfa Ignatievna, la rândul său, se jurase că n-o să se mai prindă în horă toată viața ei.

Dumnezeu nu le blagoslovise căsnicia cu prunci, nu avuseseră decât unul singur, dar și acela se prăpădise. Pe cât se pare, Grigori se topea de dragul copiilor și nici nu căuta să ascundă că-i plac prichindeii, adică nu se rușina să arate cât îi sunt de dragi. Când Adelaida Ivanovna fugise de acasă, îl luase în brațe pe Dmitri Fiodorovici, care pe atunci n-avea decât trei ani, și un an de zile încheiat îl dădăcise, pieptănându-l cu mâna lui și îmbăindu-l în covată. Mai târziu le purtase de grijă și celorlalți doi, adică lui Ivan Fiodorovici și lui Alioșa, lucru pentru care drept răsplată căpătase o palmă; despre asta însă am vorbit. În schimb, din partea copilului său nu avusese alte bucurii decât acelea ale așteptării, în timp ce nevastă-sa era însărcinată. După naștere însă, Grigori fusese cuprins de groază și mâhnit până în adâncul sufletului când își văzuse odrasla: pruncul avea șase degete la mână. Grigori simțise că se scufundă pământul cu el și până în ziua botezului nu mai scoase un cuvânt din gură, ba chiar se refugiase în grădină, anume ca să nu fie silit să vorbească. Era primăvară, și trei zile în șir argatul săpase pământul pentru straturi. A treia zi, în sfârșit,

[31] Lozie - specie de salcie sau de răchită din ale cărei ramuri se fac împletituri.

trebuia să aibă loc botezul; până atunci, se vede că Grigori rumegase în sinea lui unele lucruri. Intrând în casă, unde așteptau oaspeții și preotul și unde venise și Fiodor Pavlovici, care trebuia să fie naș, tatăl se trezise spunând din senin că pruncul „nu se cădea să fie botezat”. Nu ridicase glasul și nici nu lungise vorba, abia-abia dacă îngăduise câteva cuvinte, uitându-se tot timpul ținta, cu o privire nătângă, la preot.

— De ce? întrebă acesta zâmbind mirat.

— Fiindcă este... un zmeu... murmură Grigori.

— Zmeu? Ce fel de zmeu? Grigori tăcu o bucată de vreme.

— O încurcătură a firii... bodogăni el nu prea deslușit, dar stăruitor și fără șovăială, ca și cum n-avea niciun chef să se întindă la vorbă.

Toată lumea începuse să râdă, iar bietul prunc primise, firește, taina botezului. Grigori se rugase cu toată cucernicia lângă cristelniță, fără să-și schimbe totuși părerea asupra nou-născutului. Se ținuse deoparte până la sfârșit, fără a mai încerca să se pună de-a curmezișul, dar în cele două săptămâni cât îi fusese dat să trăiască pruncului, care tot timpul zăcuse bolnav, aproape nu se învrednicise să-l privească o singură dată, ca și când nici nu voia să știe de el, căutând să-și facă mereu de lucru pe afară. Când însă două săptămâni mai târziu copilașul muri de febră aftoasă, Grigori îl așeză cu mâna lui în sicriu, privindu-l cu jale, fără un cuvânt, iar când groapa micuța și puțin adâncă fusese acoperită cu țărână, îngenunchease și bătuse o mătanie adâncă, atingând mormântul cu fruntea. De atunci, ani de-a rândul, nu suflase un cuvânt despre pruncul sau, iar Marfa Ignatievna se ferise la rându-i să vorbească vreodată despre el de față cu barbatu-său, iar dacă i se întâmpla câteodată să-și aducă aminte de „puișorul mamei”, îl pomenea numai în șoaptă, chiar dacă în momentul acela Grigori Vasilievici nu era acasă. Băgase însă de seamă că din ziua înmormântării Grigori începuse să se intereseze de cele „sfinte”; citea și recitea mereu Mineiul, singur, în gând, punându-și mai întâi ochelarii săi mari, cu lentile rotunde și ramă de argint. Rareori obișnuia

să citească cu glas tare, și atunci mai mult în postul mare. Îi plăcea Cartea lui Iov[32], și făcuse cine știe de unde rost de o culegere de zicale și cazanii ale „cuviosului nostru părinte Isaac[33] Sirianul, cel blagoslovit de Dumnezeu”, pe care se îndărătnici să le buchisească ani și ani de zile, aproape fără să priceapă o iotă, sau poate tocmai de aceea îi și era atât de dragă și punea atâta preț pe cartea aceea. În ultima vreme începuse să-și plece cu bunăvoință urechea la predicile hlâstoviților, al căror tâlc se străduia să-l pătrundă (se întâmplase să se ivească tocmai atunci cineva dintre ei prin vecini), păru cumva tulburat în adâncul lui, dar nu se hotărî totuși să treacă la noua credință. Și cum era și de așteptat, lectura cărților sfinte îi întipări pe figură o și mai adâncă seriozitate. Se prea poate ca Grigori să fi avut din fire o aplecare spre misticism. Întâmplarea făcuse ca nașterea pruncului cu șase degete și moartea lui să coincidă cu încă un fapt, tot atât de curios, ceva cu totul neașteptat și unic în felul său, care – așa cum va spune el însuși după aceea – îi pusese ca o pecete în suflet. În ziua când mititelul cu șase degete fusese îngropat, Marfa Ignatievna fu trezită în toiul nopții de plânsetele unui nou-născut. Speriată, femeia se grăbise să-și scoale soțul din somn. Grigori trase cu urechea și declară că mai curând s-ar părea să fie niște gemete, „zău dacă nu e glas de femeie”. Se dădu jos din pat și-și puse hainele pe el; era o noapte de mai destul de caldă. Ieșind în cerdac, Grigori se dumiri că gemetele veneau din grădină. Peste noapte însă poarta se încuia pe dinăuntru cu cheia și nimeni n-ar fi putut pătrunde în curtea împrejmuită cu gard solid și înalt de uluci. Omul se întoarse în casă, aprinse felinarul, luă cheia și, fără să ia în seamă groaza aproape isterică a nevesti-sii, care susținea

[32] Într-o scrisoare adresată soţiei sale în 1875, Dostoievski arata: „Citesc Cartea Iui Iov şi ea mă duce într-o stare de extaz bolnăvicios, mă las de citit şi mă plimb câte un ceas prin cameră, aproape plângând... Cartea asta, Ania, ciudat, este una dintre primele cărţi care m-au zguduit pe când eram copil".

[33] Călugăr din secolul VII, de la care au rămas câteva cărţi de învăţătură religioasă.

morțiș că se aude scâncet de copil și că nu poate fi decât puiul ei, care plângea, chemând-o la el, intră tăcut în gradină. Acolo își dădu seama că zgomotele vin dinspre baia de lângă poartă și că era într-adevăr glas de femeie. Deschizând ușa, i se arătă în fața ochilor o priveliște care-l țintui în loc: nebuna orașului, care bătea toată ziua străzile, Lizaveta Smerdiașciaia, cum îi spunea lumea, reușise nu știu cum să pătrundă în baie, unde dăduse naștere unui prunc. Copilul zăcea pe jos, în timp ce mama se zbătea în chinurile morții. Nu reuși să afle nimic de la ea pentru simplul motiv că femeia nu știa să vorbească. Toate acestea însă necesită unele explicații.

Capitolul II

LIZAVETA SMERDIAȘCIAIA

Era totuși la mijloc o împrejurare care îl cutremurase puternic pe Grigori, implântând mai adânc în sufletul lui o bănuială cumplită, respingătoare, care de mult îi dădea târcoale. Nebuna, Lizaveta, era o femeie aproape pitică; „să tot fi avut doi arșini și ceva”, cum povestiră mai târziu, după moartea ei, pomenind-o, înduioșate, băbuțele cuvioase de la noi din oraș. Avea o față tânără – de-abia împlinise douăzeci de ani – sănătoasă, lătăreață și rumenă, dar lipsită de orice expresie și o privire fixă, supărătoare, deși placidă. Tot timpul, vara, ca și iarna, Lizaveta umbla desculță, doar cu o cămașă de pânză groasă pe ea. Chica neagra, foarte deasă și creață, ca lâna unui berbec, îi stătea zbârlită pe cap, închipuind o căciulă imensă. De asemenea, totdeauna îi era murdară de glod, de noroi uscat și presărată cu talaș, frunzulițe și aschiuțe agățate, pentru că nebuna obișnuia să-și facă culcușul pe pământul gol, chiar dacă era mocirlos. Taică-său, Ilia, un târgoveț, scăpătat și fără niciun căpătâi, și pe deasupra cu o sănătate șubredă, dăduse de mult în darul beției și se aciuase ca argat la casa unor gospodari mai înstăriți, și ei tot târgoveți de-ai noștri. Cât despre mama Lizavetei, închisese de ani de zile ochii. Ros de o boală și înăcrit, Ilia o bătea de-o zvânta pe Lizaveta de câte ori fata se abătea pe acasă. Noroc că nu venea prea des. Umbla, mai mult vagabonda, și toată lumea se obișnuise cu ea, socotind-o săracă cu duhul și deci ocrotită de Dumnezeu. Atât tăică-său, cât și stăpânii acestuia, ca și alți oameni de inimă din oraș, mai ales din rândul negustorimii, încercaseră mereu s-o îmbrace cât de cât mai cuviincios, să nu mai umble așa, în cămașă; în pragul iernii, bunăoară, îi puneau cu sila pe umeri un cojoc și o încălțau cu cizme.

De obicei, nebuna îi lăsa s-o înțolească fără să dea semne de împotrivire, apoi pleca pe aci încolo; ajungând însă în pridvorul bisericii, primul lucru pe care-l făcea era să-și lepede hainele căpătate de pomană – basmaua, fusta, cojocul și cizmele – și, părăsindu-le acolo, o pornea numai cu cămașa pe ea, așa cum era deprinsă. Odată, guvernatorul, proaspăt numit în gubernia noastră, venind în inspecție prin oraș, se simțise profund jignit în cele mai alese simțăminte ale sale văzând halul în care umbla Lizaveta, și deși se dumerise de la prima ochire că era o biată nenorocită „săracă cu duhul”, după cum de altfel i se și raportase, semnalase totuși celor din jur faptul că o fată tânără, care cutreiera străzile numai în cămașă, încălca buna-cuviință, și ca atare porunci să se ia măsurile de rigoare. Însă guvernatorul plecase, și Lizaveta fusese lăsată mai departe de capul ei. Până la urmă, taică-său se prăpădise, și atunci biată fată, rămasă orfană, fusese și mai mult îndrăgită de persoanele cucernice din partea locului. Într-adevăr, s-ar fi zic că toată lumea o iubea, pentru că nici măcar puștimea de pe străzi nu se lega de ea și n-o necăjea, și, precum se știe, afurisiții de copii de la noi din oraș, mai ales băieții de școală, nu scapă niciun prilej să se țină scai de câte cineva. Dacă intra în câte o casă de oameni, nimeni nu s-ar fi îndurat s-o alunge, dimpotrivă, toți o mângâiau și-i dădeau câte o părăluță. Fata lua paraua și se ducea imediat s-o pună fie în cutia milelor de la biserică, fie la pușcărie. Dacă în piață se întâmpla s-o miluiască cineva cu un covrig sau un colac, Lizaveta nu se lăsa până nu-l dădea de pomană primului copil ce-i ieșea înainte sau vreunei cucoane pe care o oprea în cale; și de obicei cucoanele primeau cu dragă inimă prinosul ei. Lizaveta nu punea nimic altceva în gură decât pâine neagră și apă. Uneori intra în câte o prăvălie mai bogată, se așeza, și chiar dacă în juru-i erau cele mai scumpe mărfuri sau bani, patronii nu se temeau de ea, știind că orișice i-ar fi pus la îndemână, să fi rătăcit și o mie de ruble pe acolo, pe lângă ea, Lizaveta nu s-ar fi atins în ruptul capului nici de o copeică. De intrat, rareori se întâmpla să intre în biserică, iar de dormit, dormea peste

noapte fie în pridvorul locașului sfânt, fie, sărind pârleazul (mai sunt încă și astăzi destule pârleazuri la noi în oraș), în vreo grădină. Acasă, adică la stăpânii unde se adăpostise răposatul ei tată, se ducea cam odată pe săptămână; numai iarna venea în fiecare seară să doarmă – fie în tindă, fie în staul. Toată lumea se minuna cum poate îndura o viață ca asta, dar fata se obișnuise, și pe cât era de mărunțică, era sănătoasă tun.

Unii boieri de pe la noi pretindeau că le face pe toate din mândrie, ceea ce era într-adevăr absurd: cum putea fi vorba de mândrie, când biata fată nu era în stare să rostească o vorbă, abia dacă-și răsucea limba în gură – și asta încă foarte rar – și scotea un muget nedeslușit? Și iată că într-o noapte caldă de septembrie (e cam multișor de atunci), cu lună plină, care lumina ca ziua, la o oră destul de târzie pentru târgul nostru, o bandă de boieri cheflii, vreo cinci sau șase tineri afumați, se înapoiau de la club „pe din dos”. Ulicioara pe care o apucaseră era străjuită de ambele părți de garduri de nuiele, dincolo de care se întindeau grădinile de zarzavat ale caselor învecinate; la capătul ei se afla un podeț aruncat peste băltoaca lungă și puturoasă care, după spusele unora de la noi din oraș, ar fi, chipurile, o apă curgătoare. La poalele unei îngrădituri de nuiele, culcată printre urzici și bălării, tinerii noștri dădură peste Lizaveta care dormea dusă. Domnișorii, care se întrecuseră cu băutura, se opriră în dreptul ei râzând în hohote și făcând tot felul de glume fără perdea. Unuia dintre junii boiernași îi veni atunci în minte o întrebare excentrică, aproape neverosimilă: „Ar putea oare cineva, oricine ar fi el, chiar în situația în care se aflau ei, să vadă într-o vită de speța asta o femeie?” etc, etc. Toată lumea răspunse cu dezgust că nu, e absolut imposibil. Întâmplarea făcuse ca din banda aceea de cheflii să facă parte și Fiodor Pavlovici, care sări numaidecât cu gura, susținând sus și tare că da, putea foarte bine să vadă în ea o femeie, și că împrejurarea ar avea chiar ceva picant etc, etc. Ce-i drept, pe atunci se maimuțărea mult mai mult ca acum, vrând cu orice preț să-și ia în serios rolul de măscărici; îi plăcea să se dea în spectacol numai și numai

ca să stârnească hazul boierilor, în aparență ca și când ar fi fost pe picior de egalitate cu ei, când, de fapt, nu era decât sluga lor. Asta se întâmpla în perioada când tocmai îi venise veste de la Petersburg că soția lui, Adelaida Ivanovna, își dăduse obștescul sfârșit, și când umbla cu doliu la pălărie, bând seară de seară și făcând niște chefuri de pomină, încât și cei mai desfrânați oameni din oraș aveau un sentiment penibil în fața lui. Chefliii, bineînțeles, se porniră pe râs, înveseliți de o declarație atât de paradoxală; unul dintre ei începu să-l întărâte pe Fiodor Pavlovici, iar ceilalți scuipară cuprinși de scârbă, fără să-și piardă totuși buna dispoziție, apoi își văzură mai departe de drum. Mai târziu, Fiodor Pavlovici se jura pe toți sfinții că plecase împreună cu ceilalți; poate că așa a și fost, nimeni n-a reușit să afle adevărul, niciodată nu s-a știut nimic precis în privința aceasta; după vreo cinci sau șase luni, însă, tot orașul sărise indignat, văzând-o pe Lizaveta cu pântecele la gură, și care mai de care se întreba și căuta să afle cine își făcuse păcatul cu ea. Cine își bătuse joc de o nenorocită? În același timp se răspândi un zvon cum că făptașul ar fi Fiodor Pavlovici. De unde se scornise vorba asta? Din banda de cheflii din noaptea aceea nu mai rămăsese în oraș decât unul singur, om respectabil, în toată firea, consilier de stat, cu o familie numeroasă și fete de măritat, care în niciun caz nu s-ar fi apucat să trâncănească vrute și nevrute, chiar dacă s-ar fi întâmplat ceva cu adevărat; ceilalți cinci se risipiseră care încotro. Gura lumii însă nu-și găsea astâmpăr, scoțându-l pe Fiodor Pavlovici vinovat. Firește, Fiodor Pavlovici nici nu încercase măcar să împrăștie bârfelile: cum s-ar fi putut el înjosi să răspundă unui dughengiu sau târgoveț oarecare? Se ținea mândru și nu catadicsea să deschidă gura decât atunci când se afla într-un cerc de funcționari sau de boieri din oraș, pe care căuta să-i înveselească. Așa stând lucrurile, Grigori se ridică cu toată energia în apărarea stăpânului său, și nu numai că-i ținu partea, luptând împotriva tuturor calomniilor scornite pe seama lui, dar ajunse să se certe tare și să ia la ocară o mulțime de lume, izbutind, de bine, de rău, să-i convingă pe unii că nu era

nimic adevărat. „Numai putoarea asta e de vină”, susținea el cu tărie, iar nemernicul nu putea fi nimeni altcineva decât Karp „Ghiventul” (așa era poreclit un faimos client al pușcăriilor, care tocmai atunci evadase din temniță și se ascundea pe undeva prin oraș). Supoziția părea destul de plauzibilă. Toată lumea îl cunoștea pe Karp și-și aducea aminte că tocmai pe vremea aceea, adică pe la începutul toamnei, tâlharul cutreiera noaptea orașul și chiar apucase să jefuiască trei cetățeni. Nici buclucul ce i se întâmplase și nici zvonurile ce umblau prin târg nu reușiră să îndepărteze simpatia unanimă față de biata nebună, dimpotrivă, lumea căuta s-o ocrotească și să aibă grijă de ea mai mult decât înainte. Kondratieva, o negustorească cu dare de mână, căreia îi murise bărbatul, făcuse în așa fel ca, pe la sfârșitul lui aprilie, s-o ia la ea acasă pe Lizaveta, hotărând să nu-i mai dea drumul până-i va veni sorocul să nască. Dar cu toate că era păzită cu strășnicie, în ultima zi, pe înserat, Lizaveta izbutise să-și ia tălpășița din casa Kondratievei fără să prindă nimeni de veste, ca până la urmă să se oploșească în grădina lui Fiodor Pavlovici. Cum de reușise să sară gardul înalt și solid în starea în care se afla – rămăsese o enigmă pentru toți. Unii pretindeau c-o „trecuse” cineva peste uluci, alții c-o „purtase în brațe” însuși necuratul. După toate probabilitățile însă, performanța aceasta se înfăptuise în chipul cel mai firesc, deși destul de complicat, și Lizaveta, care era foarte îndemânatică atunci când era vorba să sară gardurile în grădinile oamenilor ca să aibă unde înnopta, izbutise, cu chiu, cu vai, să se cațăre și pe ulucile lui Fiodor Pavlovici, iar de acolo, cu riscul de a se alege cu o vătămătură, să sară în grădină așa, gravidă, cum era. Grigori se repezi îndată s-o cheme pe Marfa Ignatievna, ca să-i dea cât mai grabnic ajutor lehuzei, iar el alergă după o moașă bătrână care locuia prin vecini. Fătul scăpă cu viață, însă maică-sa își dădu sufletul în zorii zilei. Grigori luă în brațe pruncul, îl aduse la el acasă, o puse pe nevastă-sa să șadă pe scaun și i-l așeză în poală, la sânul ei, spunându-i „Copilul orfan e sub paza Celui-de-Sus, e copilul tuturor, și al nostru mai mult ca al tuturora. Ni l-a trimis băiatul nostru, fie-i țărâna

ușoară, și i-a fost să se nască dintr-un fecior al satanei și o sfântă. Dă-i să sugă și șterge-ți lacrimile” . Și așa Marfa Ignatievna ajunse să crească plodul, îl botezară Pavel, iar după tată, toată lumea, ca și cum ar fi fost de la sine înțeles, îi spuseră Fiodorovici.

Fiodor Pavlovici nu făcu nicio obiecție, socotind situația destul de amuzantă, deși continua să nege cu perseverență, c-ar fi avut vreun amestec aici. În oraș, faptul că pruncul lepădat își găsise adăpost la el în casă era privit cu simpatie.

Mai târziu, Fiodor Pavlovici îi găsi și un nume de familie, Smerdiakov, după porecla mamă-sii, Lizaveta Smerdiașciaia. Făcându-se mare, băiatul, Smerdiakov, ajunse al doilea rândaș al lui Fiodor Pavlovici, și, în momentul când începe povestirea noastră, locuia în pavilionul din curte, împreună cu cei doi bătrâni, Grigori și Marfa. Îndeplinea slujba de bucătar. Poate c-ar mai fi câte ceva de spus în legătură cu el, dar n-aș vrea să rețin prea mult atenția cititorilor asupra unor slugi, de aceea mă voi grăbi să intru în miezul romanului, sperând că, pe măsură ce vor întoarce paginile, povestea lui Smerdiakov li se va dezvălui de la sine în chipul cel mai firesc, fără să mai fie nevoie de o prezentare mai amănunțită.

Capitolul III

SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ÎN VERSURI

Auzind porunca pe care taică-său i-o dăduse în gura mare din caleașca în momentul când se pregătea să părăsească mănăstirea, Alioșa rămase câteva minute încremenit locului, fără să înțeleagă nimic. Nu c-ar fi putut exista ceva pe lume care să-l înmărmurească, nu, așa ceva nu i se întâmplase niciodată. Dimpotrivă, deși din cale-afară de îngrijorat, o porni numaidecât spre bucătăria egumenului, unde avu prilejul să afle boroboața pe care o făcuse taică-său. După care o apucă spre oraș, sperând că pe drum întrebarea care-l frământa se va lămuri într-un fel sau altul. Trebuie să spun din capul locului că răcnetele bătrânului și porunca lui de a se muta fără întârziere acasă, „cu pernă și saltea cu tot”, nu-l făcuseră să se alarmeze câtuși de puțin. Își dădea seama că atât ordinul trâmbițat din trăsură, cât și răcnetele acelea teatrale de care fusese însoțit nu puteau fi decât efectul unei înflăcărări „de moment”, cum s-ar zice, un gest înfăptuit numai așa, de dragul artei. La fel se întâmplase cu un târgoveț de la noi din oraș, care de ziua lui onomastică, având casa plină de musafiri, la un moment dat, furios că nu mai capătă nicio picătură de vodcă, se apucase să facă praf toată vesela, să rupă hainele de pe el și de pe nevastă-sa, să spargă mobila din odaie, ba chiar și geamurile, și toate astea fără niciun motiv, numai așa, de dragul artei; așa și cu taică-său mai adineauri. A doua zi, târgovețul, dezmeticindu-se după beție, își dăduse cu pumnii în cap când văzuse toate cești le și farfuriile sparte pe jos. Alioșa era încredințat că până la urmă bătrânul o să-l lase să se întoarcă la mănăstire, dacă nu chiar în aceeași zi, atunci în ziua următoare. Știa de asemenea că

taică-său era în stare să lovească în oricine, numai în el nu. Alioșa avea convingerea că nimeni pe lume nu s-ar fi îndurat să lovească în el, și nu numai că nu s-ar fi îndurat, dar, să fi vrut chiar, n-ar fi fost în stare. Pentru el era o axiomă, un lucru în privința căruia nu mai încăpea nicio îndoială, stabilit odată pentru totdeauna, de aceea își văzu de drum fără să șovăie o clipă.

Teama care-l frământa în clipa de față era cu totul de altă natură, și cu atât mai chinuitoare cu cât nu putea s-o definească; se temea de o femeie, anume de acea Katerina Ivanovna, care îl rugase atât de stăruitor prin biletul înmânat puțin mai înainte de către doamna Hohlakova să treacă neapărat pe la dânsa – pentru ce anume, habar n-avea. Stăruințele ei și sentimentul că trebuie în orice caz să se ducă îl apăsau ca și cum ar fi avut o piatră pe inimă, și toată dimineața, cu cât trecea timpul, cu atât apăsarea aceea devenea din ce în ce mai dureroasă, cu toate peripețiile și bâlciul ce avusese loc mai întâi la schit, apoi la egumen etc, etc. Neliniștea lui nu era pricinuită de faptul că nu știa ce are să-i spună dânsa și ce o să-i răspundă el. Și nici de femeia din ea nu se temea; cunoștea desigur prea puține femei, deși toată viața, din copilărie și până când intrase în mănăstire, trăise numai printre ele. Îl speria numai gândul de a da ochii cu o anumită femeie, și această femeie era Katerina Ivanovna. De când o văzuse pentru prima oară, îi fusese teamă de ea. Nu avusese prilejul s-o întâlnească decât de vreo două-trei ori cel mult, și parcă-și amintea că într-un rând chiar schimbaseră în treacăt câteva cuvinte. Îi lăsase impresia unei fete frumoase, mândre și autoritare. Cu toate astea, nu frumusețea ei îl făcea să se frământe. Și cu cât se străduia mai mult să-și explice – deși fără niciun rezultat – teama ce-l stăpânea, cu atât mai mult o simțea prinzând rădăcini în sufletul lui. Firește, țelul pe care și-l propusese Katerina Ivanovna era cât se poate de nobil, nu se putea să nu recunoască: fata își pusese în gând cu tot dinadinsul să-l salveze pe fratele lui, Dmitri, de la pierzare, deși acesta avea destule păcate față de ea, și voia s-o facă numai din mărinimie. Și totuși, cu toate că era conștient de

sentimentele frumoase de care era animată și pe care nu se putea să nu le admire, Alioșa, pe măsură ce se apropia de casa ei, simțea că-l trec fiorii.

Știa că fratele său, Ivan Fiodorovici, care-i era atât de aproape, nu poate fi acum la dânsa; Ivan era, probabil, acasă cu taică-său, și nici pe Dmitri n-o să-l găsească acolo – de asta era și mai sigur – și bănuia și pentru care pricină. Prin urmare, vor sta de vorbă între patru ochi. Mai înainte însă de această inevitabilă discuție, ar fi dorit foarte mult să-l vadă pe Dmitri, să treacă un moment pe la el, pe acasă, fără să-i arate biletul, numai așa, ca să schimbe câteva cuvinte cu dânsul. Dmitri însă locuia departe, și cu siguranță că la ora aceea era plecat. Alioșa stătu în cumpănă o clipă și, în sfârșit, își luă inima în dinți. Își făcu în grabă semnul crucii din obișnuință, și, zâmbind enigmatic, se îndreptă cu pași apăsați spre înfricoșătoarea duduie.

Se putea orienta destul de bine în cartierul unde locuia Katerina Ivanovna. Dacă ar fi luat-o prin Strada Mare, ca să traverseze apoi piața și așa mai departe, ar fi avut o bucată bună de drum. Deși orășelul nostru nu este decât un târgușor de provincie, casele sunt răspândite pe o suprafață destul de mare, și ca să ajungi dintr-un loc într-altul ai de mers, nu glumă. Se gândea însă că-l așteaptă taică-său, care poate încă nu apucase să uite ceea ce-i poruncise, și putea să-și piardă răbdarea; încă un motiv să întindă pasul, ca să ajungă la timp și într-o parte, și într-alta. Făcându-și aceste socoteli, se hotărî, în cele din urmă, să scurteze drumul apucând-o pe niște ulicioare dosnice, pe care le cunoștea ca-n palmă. Ar fi însemnat deci s-o ia de-a dreptul, prin locuri pustii, pe lângă niște garduri stinghere, sărind uneori pârleazurile, ca să tăie prin ogrăzile oamenilor, pe unde știa, de altfel, că era numai lume cunoscută, care-i dădea binețe. În felul acesta putea să răzbată cu mult mai repede în Strada Mare. Calea pe care-și îndreptase pașii trecea la un moment dat pe lângă casa părintească, adică foarte aproape de ea, prin dreptul grădinii învecinate, în mijlocul căreia se afla o căscioară scundă și strâmbă, cu patru ochiuri de geam. Din

câte aflase, proprietara ei era o bătrână târgoveață paralitică. Locuia împreună cu fiesa, jupâneasa, care trăise multă vreme în capitală, unde ajunsese să se șlefuiască, ca una ce-și făcuse veacul numai prin case mari, în serviciul nu mai știu căror generălese; se întorsese numai de vreun an acasă, de când maică-sa căzuse la pat, și mai umbla încă și acum prin oraș gătită că o sorcovă. Cele două femei se zbăteau în cea mai neagră mizerie, și în fiecare zi veneau după un codru de pâine și o strachină de supă în bucătăria lui Fiodor Pavlovici. Marfa Ignatievna le dădea cu dragă inimă de mâncare. Dar, deși ajunsese să trăiască din milă oamenilor, fata nu se îndurase să-și vândă niciuna dintre rochiile ei elegante cu care se împopoțona mai tot timpul, cu toate că una dintre ele avea o trenă cât toate zilele. Alioșa aflase toate aceste detalii întâmplător din gura prietenului său Rakitin, care știa absolut tot ce se petrecea în oraș și, bineînțeles, cum le auzise, le și uitase. Trecând prin dreptul casei cu pricina, își aminti fără să vrea de rochiile fetei și de trenă, și cum mergea așa, cu capul în piept, trist și îngândurat, ridică privirile deodată și... cine credeți că i se arătă înaintea ochilor?

De după gardul de nuiele al grădinii învecinate, cocoțat probabil pe ceva, fiindcă se vedea de la piept în sus, frate-său, Dmitri, care dădea din mâini, făcându-i semne disperate; pare-se, îl chema la el, temându-se totuși să-l strige, ba chiar să vorbească mai tare, ca să nu-l audă cineva. Din câțiva pași, Alioșa fu lângă gard.

— Bine c-ai întors capul, era cât pe ce să te strig! șopti dintr-o suflare, fericit, Dmitri Fiodorovici. Hai încoace iute! Iute! Nici nu știi ce bine îmi pare c-ai venit! Tocmai mă gândeam la tine...

Alioșa se bucura și el că-l întâlnise, dar nu putea să înțeleagă de ce trebuia neapărat să sară gardul. Mitea îl apucă de cot cu mâna lui puternică, gata să-l sprijine. Ridicându-și anteriul, Alioșa își făcu vânt peste gard cu îndemânarea unui ștrengar desculț.

— Hai, vino cu mine! șopti Mitea, care era în al nouălea cer.

— Unde? întrebă tot în surdină Alioșa, uitându-se în

toate părțile și văzând că locul în care se aflau era cu desăvârșire pustiu. Nu se zarea țipenie de om în afară de ei. Cu toate că grădinița nu părea întinsă, căsuța gazdelor era la cel puțin cincizeci de pași depărtare. Nu-i nimeni aici, de ce vorbești în șoaptă?

— De ce? Ei, fir-ar să fie! izbucni deodată Dmitri Fiodorovici în gura mare. De ce vorbesc așa? Ca să vezi cum îți pierzi capul uneori! Am venit aici în cea mai mare taină, ca să pândesc ceva – ce, nu-ți spun, e secret. Lasă, că-ți explic mai încolo, dar cu gândul că-i un secret, am început să fac pe misteriosul ca un nătărău și vorbesc în șoaptă fără să fie nevoie. Haide! Vino cu mine! Și ține-ți gura! Stai să te sărut! Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port... Când te-am zărit, tocmai spuneam în gând versurile astea...

Grădina se întindea pe o deseatină și ceva, fiind împresurată de tot felul de arbori mari, tei, arțari, și mesteceni, sădiți de-a lungul gardului. în mijloc se afla un luminiș, de unde se scoteau anual câteva puduri de fân. Din primăvară și până în toamnă gradină era închiriată pentru câteva ruble. Printre copacii de lângă gard creșteau tufe de zmeură, agrișe și coacăze, iar pe lângă casa se zăreau niște straturi de zarzavat întocmite de curând. Dmitri Fiodorovici își conduse oaspetele în colțul cel mai depărtat de casă. Acolo, printre teii cu coroană deasă și tufe bătrâne de coacăze, bozii, călini și liliac, le apăru deodată în față un chioșc străvechi, dărăpănat, înnegrit de vreme și lăsat într-o rână, cu pereții șubrezi, dar cu acoperișul încă destul de trainic ca să te poți adăposti de ploaie. Chioșcul fusese construit de mult, cu vreo cincizeci de ani în urmă, de proprietarul de atunci al casei, un oarecare Aleksandr Karlovici von Schmidt, locotenent-colonel pensionar. Acum totul era părăginit, dușumelele putreziseră, se clătinau sub picioare și stăruia un iz de mucegai. Înăuntru se afla o masă verde de lemn, bătută în pământ, iar în jurul ei – bănci tot așa, verzi, pe care încă se mai putea ședea. Alioșa observă numaidecât că frate-său era mai expansiv ca de obicei; intrând în chioșc, văzu pe masă o sticlă de coniac pe jumătate golită

și un păhărel.

— Coniac! râse Mitea, probabil că-ți spui acum: „Iarăși a tras la măsea!” Să nu dai crezare vedeniilor. Nu da crezare gloatei mincinoase. Și părăsește orice îndoială...[34] Nu beau, „mă desfăt”, cum spune porcul acela de Rakitin, amicul tău, care ca mâine o să ajungă consilier de stat și tot așa are să spună: „Mă desfăt”... Șezi! Ce te-aș mai lua în brațe, Alioșka, și te-aș strânge la pieptul meu, te-aș strânge să te fărâm, căci în toată lumea asta, cu adevărat, cu a-de-vă-rat (auzi tu? pricepi?) nu te iubesc decât pe tine!

Ultimele cuvinte le rostise cu un glas pătimaș.

— Pe tine și încă pe cineva, pe o „ticăloasă” de care sunt amorezat lulea, și de aceea am și ajuns ca vai de capul meu. Dar, vezi tu, a fi amorezat e una, și cu totul altceva e să iubești. Poți să fii mort după o femeie, și în același timp s-o urăști! ține minte ce-ți spun! Sunt vesel deocamdată! Șezi aici, la masă, lângă mine. Vreau să mă uit la tine în timp ce vorbesc. Iar tu ai să taci. Am să vorbesc numai eu, pentru că a venit vremea să dau totul pe față. Știi, poate c-ar fi mai bine să vorbesc mai încet, pentru că și aici... da, și aici... pereții s-ar putea să aibă urechi, și încă ce urechi: tocmai acelea la care te-ai fi așteptat mai puțin. Și acum ai să afli tot, așa cum ți-am promis; o să-ți explic mai pe urmă de ce sufletul meu te caută cu nesaț, de ce te așteptam cu nerăbdare zilele acestea și chiar mai adineauri. (Sunt cinci zile de când am ancorat aici.) De ce am dorit atâta să te văd în tot acest timp? Pentru că numai ție pot să-ți mărturisesc tot, pentru că așa trebuie, pentru că am nevoie de tine, pentru că mâine am să mă duc iarăși de râpă, pentru că mâine viața se va sfârși ca să reînceapă din nou. Nu știu dacă ți s-a întâmplat vreodată să visezi că te prăbușești din vârful unui munte într-un hău fără fund... Uite așa mă prăvălesc eu acum, ca în vis. Dar nu mi-e frică, nu, și nici ție să nu-ți fie frică. Adică tot mi-e frică, dar e mai mult o teamă dulce. Adică nu e dulce, ci simt așa, ca o

[34] Versuri dintr-o poezie de N.A. Nekrasov, apărută în revista Otecestvennîe zapiski (1846); Dostoievski o mai citează în Satul Stepanicikovo şi în însemnările din subterană.

beție... Naiba să mă ia, n-are importanță ce se întâmplă cu mine! Suflet oțelit, suflet slab, suflet de muiere – orice-aș fi! Să admirăm mai bine natura; uite ce zi însorită, cerul e senin, curat, frunzele verzi, e încă vară, nu-i decât patru după-amiază, și ce liniște! Unde te duceai?

— La tata, dar voiam să trec mai întâi pe la Katerina Ivanovna.

— La ea și la tata! Ei, nu! Ce coincidență! Știi tu pentru ce te-am chemat, pentru ce te-am așteptat, pentru ce te-am dorit din adâncul inimii, cu nesaț, cu toate fibrele ființei mele, chiar și cu coastele? Ca să treci mai întâi pe la tata și pe urmă la ea, la Katerina Ivanovna, să isprăvesc totodată și cu dânsul, și cu ea. Să le trimit un înger. Puteam să trimit pe oricine, dar eu aveam nevoie să trimit un înger. Și când colo, fără să-ți spun nimic, te-ai gândit să te duci și la ea, și la el.

— Chiar voiai să mă trimiți? izbucni Alioșa, în timp ce pe față i se întipărea o expresie de adâncă mâhnire.

— Stai, tu știai asta! Și văd că m-ai înțeles de la primul cuvânt. Dar taci, nu spune nimic deocamdată! Nu trebuie să plângi și nici să-ți fie milă!

Dmitri Fiodorovici se scula în picioare și, ducând un deget la frunte, rămase o clipă pe gânduri.

— Probabil că te-a chemat chiar ea, ți-a scris cumva o scrisoare sau cam așa ceva, asta te-a pus pe drumuri, altfel, ce rost avea să te duci la ea?

— Uite biletul pe care mi l-a trimis, răspunse Alioșa, scoțând răvașul din buzunar.

Mitea îl citi în fugă.

— Și ca să scurtezi drumul ai luat-o pe ulicioară! O, zei! Vă mulțumesc că l-ați îndreptat încoace și mi-a căzut în plasă ca peștișorul de aur în năvodul bătrânului nătărău din poveste! Ascultă, Alioșa, ascultă, frățioare! Acum sunt hotărât să dau totul pe față. Căci trebuie să te spovedești cuiva când ai o povară pe suflet. Îngerului ceresc i-am mărturisit tot, acum trebuie să mă destăinuiesc și îngerului pământesc. Fiindcă tu ești un înger. Trebuie deci să mă asculți, să cântărești totul și să mă ierți... am neapărată nevoie de iertarea cuiva, a unui suflet mai curat decât al

meu. Ascultă-mă: dacă două ființe se desprind la un moment dat de tot ce este pământesc și-și iau zborul în necunoscut, sau dacă numai una dintre ele se desprinde, înălțându-se în slăvi și, înainte de a-și lua zborul sau de a închide ochii pe veci, vine la cealaltă, care rămâne, și-i spune: fă cutare și cutare lucru pentru mine, ceva ce nimeni nu cere niciodată nimănui, ceva ce nu se poate cere decât pe patul de moarte – ar fi posibil oare să întâmpine un refuz... dacă celălalt îi este prieten sau dacă-i e frate?

— Spune-mi ce vrei și am să fac, dar spune-mi despre ce este vorba și cât mai repede, zise Alioșa.

— Mai repede... Hm! Nu te grăbi așa, Alioșa; ești grăbit și tulburat. Nu mai are niciun rost să te grăbești acum. În momentul de față lumea a pătruns pe o cale nouă. Ei, Alioșa, rău îmi pare că n-ai gândit niciodată până la exaltare! Adică ce vorbesc?! Tu și să nu fi gândit! De ce, prostul de mine, îți spun: Nobil omul să fie[35]... De cine-i oare versul acesta?

Alioșa se hotărî să aștepte. Își dădea seama că, poate, tot ce avea de făcut în ziua aceea trebuia să se desfășoare chiar acolo, în grădină. Mitea rămase o clipă pe gânduri, cu coatele sprijinite pe masă și cu capul în palme. Tăceau.

— Lioșa, spuse el, tu n-o să râzi de mine! Aș vrea să-mi încep...spovedania... cu imnul bucuriei al lui Schiller. An die Freude! Dar nu știu nemțește, știu numai atât: An die Freude[36], să nu crezi că îndrug verzi și uscate pentru că sunt beat. Nu sunt beat. Coniacul e coniac, dar ca să mă îmbăt eu am nevoie de două sticle. Și Silen, cu obrazul rumen, Pe măgarul poticnit... Și eu, cum vezi, n-am băut nici măcar un sfert din sticlă și nu sunt Silen. Nu sunt Silen, ci silex, pentru că am luat o hotărâre nestrămutată. Te rog să mă ierți pentru calamburul ăsta... azi va trebui să-mi ierți multe, nu numai un calambur. Nu te supără, nu vreau să lungesc vorba, am să-ți spun tot ce trebuie să-ți spun și am să ajung îndată acolo. N-am să-ți scot sufletul.

[35] Din poezia lui Goethe, Dumnezeiesc (1783), în româneşte de Maria Banuş.

[36] Oda bucuriei, una dintre cele mai cunoscute poezii schilleriene, scrisa în anul 1785.

Stai, cum vine asta....

Dând capul pe spate, rămase o clipă gânditor, și deodată își luă avânt:

Se-ascundea gol, singuratic,
Trogloditul printre stânci,
Ori, năvălitor sălbatic,
ținuturi pustia și lunci.
Din pădure vânătorul
Fioros se arătă,
Și vai de navigatorul
Ce pe-acolo rătăcea!
Din Olimp când Ceres, biata,
Cobora la cei de jos,
Căutându-și, plânsă, fata,
Nu i se-aducea prinos:
Adăpost curat ori fructe
Dăruite n-a aflat
N-aveau zeii, nici în lupte,
Foc pe-altare înălțat.
Pâinea caldă, bunii struguri
Nu-ndulceau vreun ospăț
Numai cărnuri sângerânde,
Sfâșiate în dezmăț.
Rătăcea zeița-n lacrimi
Printre oamenii cei cruzi:
Minți întunecate, patimi
Cântec, rugă să n-auzi.

Un hohot de plâns se smulse din pieptul lui Dmitri. Îl apucă pe Alioșa de mână:

— Prietene, prietene drag, în umilință, în umilință este omul și acum. Mult trebuie să îndure bietul om pe pământ, cumplit de multe, atâtea nenorociri, care se abat pe capul lui! Să nu crezi că sunt doar un țărănoi prost, ajuns peste noapte ofițer, vrednic doar să sufle în fundul paharului și să-și facă de cap. Ei, frățioare, poate că mint, dar să știi că nu e clipă aproape în care să nu mă gândesc la umilința hărăzită omului. Deie Domnul să nu mint și să nu mă laud

în clipa asta! Mă gândesc la om, fiindcă și eu sunt din aceeași plămadă:

Smuls din neagra-i înjosire,
Să vezi omul bun, frumos,
Cum se leagă cu iubire
De pământul generos.[37]

Dar ce-i de făcut? Cum să mă leg pentru totdeauna de pământ? Eu nu scurm pământul, nu-i spintec sânul; să mă fac mujic sau ciobănaș? Merg, și nu știu unde o să ajung: acolo unde bântuie rușinea și duhoarea sau spre zarea luminii și a bucuriei? Asta-i nenorocirea, căci totul pe lumea asta este o enigmă! De câte ori mi se întâmplă să mă cufund în cea mai abjectă, mai ticăloasă mocirlă a desfrâului (și mereu mi se întâmplă să mă cufund), totdeauna îmi spun în gând versurile astea închinate lui Ceres și omului. Crezi, oare, că m-au ajutat să fiu mai bun? Nu, niciodată! Pentru că sunt un Karamazov. Pentru că atunci când alunec în prăpastie, alunec năprasnic, cu capul în jos și cu picioarele în sus, ba chiar simt o plăcere să mă prăbușesc așa, gândindu-mă ce frumos îmi sade în poziția asta umilitoare. Și atunci, din străfundul becisniciei mele, încep să recit versurile acestea în slavă. Sunt blestemat, sunt o lepădătură, un ticălos, dar să știi, și mie mi-e drag să sărut marginea odăjdiilor pe care le îmbracă Dumnezeul meu: chiar dacă în momentul acela mă las târât de diavol pe urmele lui, sunt totuși fiul tău, Doamne, și te iubesc, deși simt tresăltând în mine bucuria fără de care lumea n-ar putea să existe:

Bucuria-i arcul zornic în a firii veșnicii;
Mișcă-al lumii mare ornic
Suflul sfintei bucurii.
Ea rotește-n ceruri astre,
Și din germen iscă flori, în tăriile albastre

[37] De fapt, Dmitri Karamazov îşi începe spovedania nu cu Oda bucuriei, ci cu o alta poezie a lui Schiller, Sărbătoarea din Eleusis (1798).

Mișcă nevăzuții sori.
Sorb nectar de bucurie
Din natură buni și răi,
Larg deschise să le fie înfloritele ei căi.
Vin și dragoste ne-mparte
Buni prieteni, sărutări, îngerii de cer au parte,
Viermele de desfătări.[38]

Dar ajunge cu versurile! Îmi dau lacrimile, și tu nu spui nimic, mă lași să plâng. Chiar dacă-i o prostie de care toată lumea își bate joc, tu știu că n-ai să râzi de mine. Îți ard ochișorii. Gata, am terminat cu poeziile! Vreau să-ți vorbesc despre „viermi”, despre viermii cărora Domnul le-a hărăzit desfătări:

Îngerii de cer au parte,
Viermele, de desfătări.

Eu, frățioare, eu sunt viermele ăsta, și poezia parcă-i scrisă anume pentru mine! Noi, toți Karamazovii, suntem la fel, și în sufletul tău, îngere, viermele trăiește și e sortit să dezlănțuie adevărate furtuni! Furtuni, îți spun, fiindcă desfătarea se dezlănțuie ca o furtună, mai aprigă chiar decât o furtună! Frumosul este ceva cumplit, înfiorător! înfiorător, înțelegi? Pentru că nu poți să-l cuprinzi, nu poți să știi ce-i acolo în fond, și nici n-ai cum să știi, fiindcă Dumnezeu ne-a pus în față numai enigme. Aici se întâlnesc toate extremele, și toate contradicțiile sălășluiesc laolaltă. Eu, frățioare, nu sunt un om cult, dar am stat și am cugetat mult. Sunt atâtea taine care ne înconjoară! Prea multe enigme apasă asupra bietului om pe acest pământ. Dezleagă-le cum te taie capul, și ieși la liman teafăr, nevătămat, dacă-ți dă mâna. Frumosul! Și apoi, nu pot să suport gândul că unii oameni cu suflet mare și luminați la minte încep prin a slăvi idealul Madonei, ca să ajungă la urmă să năzuiască spre un alt ideal, idealul Sodomei. Dar

[38] Din Oda bucuriei de Fr. Schiller, în româneşte de I.C. Mătăsaru. Mitea recita mai întâi strofa a patra, apoi cea de-a treia.

și mai îngrozitor este atunci când omul în al cărui suflet sălășluiește idealul Sodomei nu înseamnă că-și întoarce fața de la celălalt ideal, al Madonei, fiind singurul care-l însuflețește și pentru care inima lui arde, arde cu adevărat, ca în anii neprihănitei tinereți. Nu, sufletul omului e larg, mult prea larg, n-ar strica să fie puțin îngustat! Dracu' să înțeleagă! Acolo unde mintea vede numai rușine inima descoperă frumosul. Poate oare Sodoma să reprezinte frumosul? Crede-mă că pentru cei mai mulți oameni frumosul este însăși Sodoma! Poți tu să dezlegi taina asta? Și te cutremuri când te gândești că frumosul este nu numai ceva care te înspăimântă, ci în același timp și o taină nepătrunsă. Aici se dă lupta între diavol și Dumnezeu, iar câmpul de bătălie este însuși sufletul omului. Dar fiecare, cum se zice, vorbește despre ce-l doare. Și acum, ascultă, să trecem la fapte.

Capitolul IV

SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. ANECDOTICĂ.

Zi și noapte o țineam într-un chiolhan. Adineauri, tata a spus că risipeam mii de ruble că să sucesc capul fetelor. Nu-i decât o fantasmagorie, o născocire infamă; de fapt, adevărul e cu totul altul decât cel pe care-l crede el, și nici de plătit n-am plătit niciodată pentru... Știi tu ce. Pentru mine banii nu înseamnă nimic, un simplu detaliu, scânteia amorului, decorul. Azi cutare coniță e stăpâna inimii mele, ca mâine să-i ia locul o femeie de stradă. Și pe una, și pe cealaltă le fac să petreacă, cu muzică, cu veselie și tărăboi, cu țigănci, azvârlind banii în dreapta și-n stânga. Dacă-i nevoie, le dau și lor, pentru că și femeile primesc, da, primesc chiar cu plăcere, de ce să n-o spun dacă-i așa, și sunt mulțumite, te privesc cu recunoștință. Mi-au făcut și cuconițele ochi dulci, n-or fi fost ele prea multe, dar au fost totuși câteva cuconițe în viața mea; mie însă mi-au plăcut mai mult ulicioarele, fundăturile pustii și întunecoase, așa cum găsești dincolo de gura pieței. Acolo se pândește la fiecare pas aventura, surpriza, acolo găsești tăvălite în noroi bucăți de aur curat. Firește, e numai o alegorie. În orășelul nostru nu știu să fi existat vreodată asemenea fundături, decât doar la figurat. Dacă ai fi și tu ca mine, ai înțelege ce înseamnă asta. Mi-au fost dragi și desfrâul, și ticăloșia lui. Îmi plăcea cruzimea: nu sunt oare o ploșniță, o lighioană veninoasă? Am spus: sunt un Karamazov! Într-o zi s-a proiectat un picnic. Era o mulțime de lume, aproape tot târgul. Am plecat cu șapte troici. Era iarnă, o vreme mohorâtă; în sanie, am strâns mânuța unei fetișcane de lângă mine și am sărutat-o cu sila: era o copilă, fata unui funcționar sărac, drăgălașă, blândă, inofensivă. Multe, foarte multe mi-a permis, sărăcuța, pe întuneric. A crezut,

biata fată, că a doua zi neapărat o să vin să-i cer mâna (trebuie să știi că eram foarte căutat ca logodnic în perspectivă), iar eu nu i-am mai spus nimic după aceea, cinci luni n-am mai suflat un cuvânt. Vedeam cum mă urmărea din câte un colț al sălii de dans (la noi se dădeau mereu baluri) cu ochișorii ei, vedeam ce foc mocnește în ei, focul smeritei indignări. Și jocul ăsta nu făcea decât să sporească desfătarea viermelui pe care-l cocoloșeam în sufletul meu. După vreo cinci luni s-a măritat cu un funcționar și a plecat din oraș... supărată și poate încă îndrăgostită de mine. Acum am aflat că trăiește fericită. Bagă de seamă, niciodată n-am spus nimănui nimic, nu i-am scos vorbe; cu toate poftele mele ticăloase și mocirla în care-mi place să mă tăvălesc, nu sunt un om necinstit. Văd c-ai roșit, îți strălucesc ochii. ți-e silă de atâta murdărie, pentru tine-i prea mult. Și totuși, ce ți-am spus până acum e floare la ureche, așa ceva găsești și la Paul de Kock; în vremea asta însă, viermele nesățios ce sălășluia în sufletul meu creștea și începuse să prindă puteri. Am un album întreg de amintiri, frățioare. Să le dea Dumnezeu sănătate femeilor, că mult sunt dulci! Nu-mi plăcea niciodată să mă despart cu scandal. Și niciodată nu le dădeam de gol, n-a fost nicio femeie în viața mea pe care s-o fi compromis. Ajunge însă. Crezi poate că numai ca să-ți dezvălui toată murdăria asta te-am chemat? Nu, am alte lucruri mai interesante să-ți povestesc; să nu te miri că n-am nici cea mai mică sfială față de tine, ba chiar mă simt parcă în largul meu.

— Asta o spui fiindcă am roșit, îi răspunse prompt Alioșa. N-am roșit pentru că vorbești așa și nici pentru faptele tale, să știi, ci fiindcă-mi dau seama că sunt și eu ca tine.

— Tu? Fugi încolo! E prea de tot!

— Prea și nu tocmai, urmă cu însuflețire Alioșa (se vedea că era de mult preocupat de gândul acesta). Stăm amândoi pe aceeași scară. Eu pe treapta cea mai de jos, tu ceva mai sus, să zicem, pe a treisprezecea. Cel puțin așa îmi face mie impresia; la drept vorbind însă, este unul și același lucru, absolut același. Când ai pus piciorul pe prima treaptă, nu se poate, orice ai face, să nu le urci pe toate

până sus.

— Atunci ar trebui să nu punem piciorul pe ea?

— Cine poate, firește, să nu-l pună!

— Da' tu poți?

— Mi-e teamă că nu.

— Taci, Alioșa, taci, dragul meu, ți-aș săruta mânuța, uite așa, mi-au dat și lacrimile, zău. Șmechera aceea de Grușenka se pricepe la oameni; știi ce mi-a spus mai zilele trecute? Că odată și odată o să te pape dintr-o înghițitură. Pur și simplu! și acum, după toate murdăriile astea, să întoarcem fila pătată de muște și să trecem la tragedia mea, care-i tot așa de pătată de muște, adică năclăită de tot felul de porcării. Vezi tu, deși bătrânul mințea când a spus că-mi plăcea să sucesc capul unor fecioare neprihănite, să știi că totuși asta e tragedia de care vreau să-ți vorbesc; mi s-a întâmplat însă numai o singură dată, și nici atunci n-am mers până la capăt. Bătrânul, când mi-a aruncat în față asta, habar n-avea de nimic, fiindcă n-am suflat o vorbă până acum, tu ești primul căruia îi spun – firește, în afară de Ivan. Ivan cunoaște toată povestea. A aflat-o cu mult înaintea ta. Dar Ivan e mut ca mormântul.

— Ivan e mut ca mormântul?

— Da.

Alioșa era numai ochi și urechi.

— În batalionul de linie[39] în care eram încadrat, deși aveam grad de sublocotenent, eram totuși pus sub observație, ca și cum aș fi fost un deportat. Toată lumea din târg, în schimb, mă primea cu brațele deschise. Mâncam banii cu lingura, încât toți mă credeau bogat, de altfel și eu tot așa credeam. Dar poate că nu era numai ăsta motivul pentru care mă bucuram de atâta simpatie. Oamenii clătinau din cap, și totuși, zău, țineau la mine. Locotenent-colonelul meu, om bătrân însă, nu putea să mă înghită. Mereu se lega de mine; noroc că era cineva în oraș, o persoană influentă, care mă luase sub aripa sa ocrotitoare, și cum toată lumea mă privea cu ochi buni, nu prea avea ce să-mi facă. De fapt, însă, eu eram de vină,

[39] În rusă, *lineinîi* batalion, aparţinând trupelor de grăniceri.

fiindcă dinadins nu-i arătam respectul cuvenit. Mă țineam mândru. Bătrânul, încăpățânat ca un catâr, altminteri de treabă, primitor și bonom, fusese de două ori însurat, și de fiecare dată rămăsese văduv. Prima nevastă, care era dintr-o familie de oameni simpli, îi lăsase o fată, aproape o țărăncuță. Când am cunoscut-o eu, fata avea vreo douăzeci și patru de ani și trăia la taică-său împreună cu o mătușă, sora răposatei sale mame. Mătușa era femeie din popor, altminteri cât se poate de inofensivă, în timp ce nepoată-sa, adică fiica mai mare a locotenent-colonelului, tot așa din popor, ca și ea, părea mai voluntară. Cum însă, când povestesc câte ceva, îmi place să arăt și calitățile, trebuie să-ți spun, dragul meu, că-n viață n-am avut parte să întâlnesc o femeie cu o fire mai încântătoare decât această duduiță. O chema Agafia, închipuiește-ți: Agafia Ivanovna. Și nu era deloc urâtă, tip de rusoaică: înaltă, zdravănă, cu pielea albă, cu niște ochi de toată frumusețea, dar cu trăsături cam vulgare. Nu se măritase încă, deși avusese până atunci doi pretendenți pe care-i refuzase, și totuși, precum se vedea, asta n-o făcuse să-și piardă veselia. Am fost destul de apropiați, a, nu, să nu crezi cumva cine știe ce, a fost cu totul altceva, cea mai curată prietenie. Mi se întâmplase să leg adeseori prietenii cu femeile, prietenii cinstite, fără niciun dedesubt. Vorbeam cu ea destul de liber, și ea făcea haz. Multor femei le place să le vorbești deschis despre anumite lucruri, unde mai pui că era și domnișoară, ceea ce mă amuza cu atât mai mult. Și încă ceva: de fapt, nici nu puteai s-o consideri domnișoară. Amândouă – și ea, și mătușa – trăiau în casa locotenent-colonelului, acceptând de bunăvoie o situație umilitoare, deoarece nu se socoteau vrednice să stea în rând cu lumea cealaltă. De altminteri, era foarte iubită, cu atât mai mult cu cât toată lumea avea nevoie de ea, Agafia fiind o croitoreasă de mâna întâi, cu o iscusință deosebită; și pe urmă nici nu cerea bani, tot ce făcea, făcea numai din dragoste, totuși, dacă i se dădea ceva, nu refuza. În schimb locotenent-colonelul!... Locotenent-colonelul era una dintre figurile proeminente ale târgului nostru. Trăia pe picior mare, casa lui avea

ușile larg deschise pentru toată lumea din oraș, la el era mereu masa întinsă și se dansa. Când am descins eu în localitate și am intrat în batalion, tocmai umbla zvonul prin târg că în curând avea să sosească a doua fată a comandantului, o frumusețe excepțională, care fusese până atunci într-un pension din capitală pentru fetele din aristocrație și terminase școala. Era vorba chiar de Katerina Ivanovna, pe care locotenent-colonelul o avusese din a doua căsătorie. Soția de-a doua a comandantului meu era fată de familie, taică-său fusese general, deși, după cum aflasem din sursă sigură, ca și prima, nu-i adusese nicio para zestre. Prin urmare, neamuri mari și sărăcie lucie, poate ceva speranțe, încolo, nimic în mână. Totuși, când veni duduița (numai așa, în vizită, nu de tot), târgul nostru parcă era în zi de sărbătoare, tot cuconetul nostru, elita locului, două excelențe, o colonelească și altele, și altele, câte mai erau, o luară în primire, trăgând care mai de care de ea, zor, nevoie, s-o distreze. Era regina balurilor, plimbărilor, au dat spectacole cu tablouri vivante în folosul nu știu căror guvernante etc. Eu tăceam și-mi vedeam de chefurile mele; tocmai atunci însă am făcut o dandana cum știam numai eu să fac, de a vuit tot orașul. Odată eram la comandantul bateriei; dând cu ochii de mine, Katerina Ivanovna m-a măsurat din cap până în picioare, eu însă nu m-am apropiat nici măcar un pas, adică „nu mă interesează, puțin îmi păsa cine ești”. Nu m-am învrednicit să-i vorbesc decât peste câteva zile, tot la o serată, când i-am adresat câteva cuvinte: dumneaei însă m-a privit de sus și a strâmbat din buze. „Aha, mi-am zis în sinea mea, lasă, că ți-o plătesc eu!” Pe vremea aceea eram grozav de mojic, adică de câte ori aveam prilejul, trânteam câte o grosolănie. Și mai era ceva ce mă irita la ea, și asta mai cu seamă: simțeam că ea, „Katenka”, nu este numai o fetișcană naivă de pension, ci și un om de caracter, o ființă mândră și cu adevărat virtuoasă, și îndeosebi inteligentă și cultă, pe când eu nu aveam parte de nimic din toate astea. Crezi poate că voiam să-i cer mâna? Nici gând, tot ce doream era să mă răzbun, pentru că nici nu catadicsea să se uite la mine, când știa o lume că eram o mândrețe de

băiat. O țineam numai într-un chef și un tămbălău, zi și noapte. Până la urmă, comandantul mi-a dat trei zile de arest. Tocmai atunci s-a întâmplat să-mi trimită tata șase mii de ruble, bineînțeles după ce renunțasem formal la toate drepturile, adică îi scrisesem negru pe alb că „suntem chit” și n-am să-i mai cer niciun gologan. Pe vremea aceea habar n-aveam de nimic; până am venit încoace, frățioare, n-am priceput mare lucru din daraverile astea bănești cu tata. Dar ducă-se dracului acum, o să vorbim mai târziu despre asta. Primisem, zic, șase mii de ruble de la tata și cam tot atunci îmi venise o scrisorică de la un prieten, care-mi comunica un lucru foarte interesant, și anume, că cei de sus nu erau deloc mulțumiți de comandantul nostru, că îl bănuiesc de a fi intrat în banii regimentului și că se pregăteau să-i dea o lovitură. Într-adevăr, puțin după aceea se abătuse pe la noi la regiment comandantul diviziei și mi-l făcuse cu ou și cu oțet pe locotenent-colonel. Apoi i s-a ordonat să demisioneze. Nu-ți mai dau toate amănuntele, e suficient să-ți spun că omul avea dușmani berechet și că de la o zi la alta s-a trezit ca într-un pustiu, lumea s-a răcit față de el și de toată familia lui. Atunci am prins momentul ca să fac prima figură; întâlnind-o într-o zi pe Agafia Ivanovna, cu care rămăsesem prieten, i-am adus la cunoștință; „știi că tăticului matale îi lipsesc patru mii cinci sute de ruble, banii statului?” „Ce prostii sunt astea? Cum poți să vorbești așa? Generalul abia controlase și tata avusese toți banii la regiment...” „I-o fi avut, nu zic nu, dar acum nu-i mai are.” Biata fată a tras o spaimă grozavă; „De ce vrei să mă sperii, zice, de unde știi asta?” „Fii pe pace, zic, că nu spun nimănui, mă cunoști doar că sunt mut ca mormântul, dar uite ce vreau; la o adică, dacă s-ar întâmpla să-i ceară cele patru mii cinci sute de ruble și dânsul n-o să aibă de unde să le scoată, trimite-o pe surioara matale, pe duduita de la pension, să vină într-ascuns la mine, împrejurarea face să am tocmai patru mii de ruble în casă, poate mă îndur să i le dau ei în mână, bineînțeles cu obligația de a păstra cu sfințenie secretul.” „Vai, cum poți să fii așa ticălos?!” (chiar așa a spus). Atât de rău și de ticălos!

„Cum îți permiți?” și a plecat furioasă foc; i-am mai strigat odată din urmă să n-aibă nicio grijă, c-o să păstrez secretul cu sfințenie, toată viața. Trebuie să-ți spun că femeile astea două, adică Agafia și mătușă-sa, au fost ca niște îngeri, fără nicio exagerare, îngeri adevărați în toată istoria ce a urmat, iar cât o privește pe surioara cea mândră, pe Katia, țineau la ea ca la ochii din cap, s-ar fi târât pe brânci în fața ei, o slujeau ca niște servitoare... Cum a ajuns acasă, Agafia s-a și apucat să-i împărtășească vorbă cu vorbă discuția noastră. Am aflat precis că așa se întâmplase, știu sigur, cum te văd și mă vezi. Nu i-a ascuns nimic, adică a făcut exact ce voiam și eu.

Între timp, sosește la regiment un maior nou să preia comanda batalionului. Maiorul își ia postul în primire. Bătrânul comandant se îmbolnăvește subit, nu e în stare să se miște din pat, rămâne două zile închis în casă și întârzie să lichideze socotelile cazone. Doctorul Kravcenko m-a asigurat după aceea că într-adevăr locotenent-colonelul fusese bolnav. Eu totuși știam ce știam. Mi se spusese sub pecetea tainei că de vreo patru ani încoace, după ce socotelile erau verificate de superiori, banii regimentului dispăreau imediat. Comandantul îi dădea cu împrumut unui om de încredere, negustorului Trifonov, un văduv în vârstă, cu barbă și cu ochelari de aur. Trifonov se ducea la iarmaroc, își făcea treaba cu ei, după care îi restituia comandantului, aducându-i și ceva plocoane de la târg și, bineînțeles, dobânda respectivă. Ultima oară însă (și sunt sigur că era așa, pentru că-mi spusese chiar băiatul lui Trifonov, singurul lui moștenitor, un mucos, o pușlama și o secătură cum rar am văzut), înapoindu-se de la iarmaroc, Trifonov nu mai trecuse pe la comandant. Locotenent-colonelul se dusese întins la el. „Mie? Mi-ai dat dumneata mie ceva? Vezi-ți de treabă, n-am primit nimic și nici nu puteam să primesc!” i-o retezase scurt negustorul. Și așa, bietul comandant zăcea acasă, cu un ștergar ud înfășurat în jurul capului și cu gheață pe frunte; tocmai atunci sosește și furierul cu un ordin: „Banii regimentului trebuie restituiți imediat, până în două ore”. Locotenent-colonelul semnează de primire – i-am văzut cu

ochii mei semnătura în registru – se ridică și, sub cuvânt că se duce să se îmbrace, intră la el în iatac, își ia arma de vânătoare, o pușcă cu două țevi, o încarcă cu un cartuș militar, își scoate cizma dreaptă, își reazemă pieptul de țeava și începe să dibuie cu piciorul desculț cocoșul. Agafia însă, care nu uitase ce-i spusesem eu, cuprinsă de bănuieli, se apropie tiptil de ușă și descoperă totul; intră buzna în iatac, se repede la el și-l apucă în brațe pe la spate; în același moment arma se descarcă, dar glonțul nimerește în tavan, fără să rănească pe cineva; aleargă toată lumea din casă, pun mâna pe el, îi smulg arma și nu-l mai lasă să facă o mișcare... Toate acestea le-am aflat punct cu punct curând după aceea. Eram acasă, se înserase, și tocmai mă pregăteam să ies în oraș; m-am dichisit, m-am pieptănat, mi-am stropit batista cu parfum, mi-am pus chipiul, când deodată s-a deschis ușa și m-am pomenit față în față cu Katerina Ivanovna.

Se întâmplă unele lucruri ciudate în viață: bunăoară, nimeni n-o văzuse pe stradă când intrase la mine, așa că nu i-au ieșit vorbe în oraș. Pe de altă parte, eu locuiam cu chirie la două bătrâne, văduve de funcționari, supuse și respectuoase, care îmi purtau de grijă; le-am pus în vedere cu strășnicie să nu sufle o vorbă, și așa au făcut, au tăcut ca niște stane de piatră. Mi-am dat seama, cred că-ți închipui, din primul moment, pentru ce venise. Katerina Ivanovna a intrat în odaie, s-a uitat drept în ochii mei; avea o privire hotărâtă, aproape sfidătoare, numai buzele și cutele din jurul gurii mai păstrau oarecare sfială. „Sora mea mi-a spus că-mi dați patru mii cinci sute de ruble dacă vin să le iau ... singură. Am venit... dați-mi banii!...” Atât a reușit să spună, fiindcă i s-a tăiat răsuflarea de spaimă, glasul i s-a frânt, iar colțurile buzelor și cutele din jurul gurii au început să-i tremure.

— Alioșka, ce faci, asculți sau dormi?

— Mitea, știu c-o să-mi spui numai adevărul, rosti Alioșa tulburat.

— Numai și numai adevărul. Și dacă-i vorba să merg până la capăt, uite cum s-au petrecut lucrurile... am să-ți spun tot, tot, n-o să mă cruț câtuși de puțin! Primul gând

ce mi-a încolțit în minte a fost karamazovian sadea. Odată, mai de mult, mă mușcase un fel de scorpion, și două săptămâni încheiate zăcusem în pat cu febră; în clipa aceea tot așa: am simțit că mă mușcă de inimă un scorpion, o lighioană răufăcătoare, veninoasă, pricepi? Am măsurat-o din cap până în picioare. Ai văzut-o pe Katia, nu-i așa? E într-adevăr frumoasă. Dar în momentul acela avea un alt fel de frumusețe. Era frumoasă prin noblețea ei sufletească, în vreme ce eu nu eram decât un ticălos; era sublimă prin mărinimia ei și jertfa pe care voia s-o facă numai ca să-și salveze tatăl, pe când eu nu puteam fi decât o ploșniță. Și totuși, era în mâna mea toată, mă-nțelegi, toată, cu trup și suflet depindea de mine, de o ploșniță, de un nemernic! Era ca și condamnată. Și am să-ți mărturisesc cinstit: gândul acela, otrava scorpionului pătrunsese atât de puternic în mine, încât simțeam că leșin numai la presimțirea voluptății. Ai fi zis că nu mai era chip să mă împotrivesc, nu mai încăpea niciun conflict moral, că nu puteam face altfel decât să mă port ca o ploșniță, ca o tarantulă fioroasă, fără pic de milă... Mi s-a tăiat răsuflarea... Ascultă: chiar a doua zi, bineînțeles, m-aș fi dus să-i cer mâna, ca să închei toată povestea, cum s-ar zice, în chipul cel mai onorabil, în așa fel ca nimeni să nu prindă de veste și nici să nu afle vreodată nimic. Pentru că, deși pornirile-mi sunt josnice, sunt totuși un om cinstit. Numai că atunci, în aceeași clipă, parcă mi-a șoptit cineva la ureche: „încearcă numai, și du-te să-i ceri mâna, și ai să vezi că nici n-o să te primească; una ca dânsa e în stare să poruncească să te dea în brânci afară!” „N-ai decât să-mi scoți vorbe în tot orașul, că nu-mi pasă!” M-am uitat la ea și am văzut că așa era, într-adevăr, că glasul acela lăuntric avea dreptate și că avea să se întâmple exact așa cum îmi șoptise. Firește c-avea să mă dea afară, i se citea pe față. M-a cuprins o furie turbată, și-n momentul acela mi-a cășunat deodată să-i joc un renghi, un renghi mârșav, să-i fac o mitocănie, ca-n gura pieței; s-o privesc cu un zâmbet batjocoritor, așa cum stătea în fața mea, și să-i trântesc în față, să-i spun de la obraz, cu tonul pe care numai un precupeț poate să-l aibă: „Patru mii de ruble? Ce, nu ți-e

bine? Fugi încolo! Am glumit! Crezi că merge chiar așa de ușor, domnișoară? Două sute, mai treacă-meargă, ba poate că ți-aș da cu cea mai mare plăcere, dar patru mii – nu arunci chiar așa, dintr-o dată, patru mii de ruble pe fereastră, duduită! Mi-e teamă că te-ai deranjat de pomană!”

Vezi tu, poate că... atunci aș fi scăpat-o din mână, căci ar fi plecat valvârtej pe ușă, în schimb, ar fi fost o răzbunare într-adevăr infernală, și măcar pentru atâta merită. Probabil că toată viața după aceea mi-aș fi mușcat mâinile, însă, cu orice preț, tot i-aș fi făcut figura! Mă crezi, niciodată nu mi s-a întâmplat să mă uit cu atâta ură la o femeie; în clipele acelea – asta mi-e crucea! – să știi, m-am uitat la ea vreo trei sau poate chiar cinci minute cu o ură neîmpăcată, o ură pe care numai un fir de păr o desparte de dragoste, de cea mai înfocată dragoste! M-am dus atunci la fereastră și mi-am lipit fruntea de geamul înghețat: era atât de rece, încât am simțit ca o arsură pe piele. N-am lăsat-o să aștepte prea mult, nu te teme, m-am întors îndată, apropiindu-mă de masă, am descuiat sertarul și am scos dinăuntru o obligație de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble (o țineam ascunsă în dicționarul de limba franceză). Fără un cuvânt, i-am arătat-o, am împăturit-o apoi frumos, i-am înmânat-o, am deschis ușă ce da spre tindă și i-am făcut o plecăciune adâncă, ceremonioasă, plină de respect, crede-mă! A tresărit, s-a uitat la mine atent, palidă ca o moartă, aproape albă ca varul, și fără să scoată o vorbă, nu brusc, ci moale, cu toată bunăvoința, încet, s-a aplecat până la picioarele mele, atingând podeaua cu fruntea, nu așa cum învățase la pension, ci după datina rusească! Apoi s-a ridicat repede și a fugit. Iar după plecarea ei, ce crezi – aveam sabia la mine – am vrut să mi-o înfig în inimă; pentru ce? Nu știu nici eu, cea mai mare prostie, firește, ceva absurd, probabil că eram într-un moment de exaltare. Pricepi tu, există asemenea clipe de exaltare când te încearcă gândul morții! Nu m-am sinucis totuși, am sărutat doar sabia și am vârât-o la loc în teacă; puteam, de altfel, nici să nu-ți pomenesc despre asta. Am impresia că și acum,

povestindu-ți lupta ce s-a dat atunci în sufletul meu, am înflorit puțin lucrurile, ca să mă împăunez. Ei și, ce-are a face, ducă-se dracului toate iscoadele cugetului omenesc! Asta a fost tot ce s-a „întâmplat” între mine și Katerina Ivanovna. Acum Ivan și cu tine știți tot. Numai voi doi, nimeni altcineva!

Dmitri Fiodorovici se ridică în picioare, frământat, făcu vreo doi pași, scoase batista, își șterse fruntea, apoi se așează din nou, dar nu pe locul unde șezuse până atunci, ci pe banca din față, lângă celălalt perete, așa că Alioșa trebui să se întoarcă spre el.

Capitolul V

SPOVEDANIA UNEI INIMI ARZĂTOARE. „RĂVĂȘITĂ”

— Acum cunosc prima parte, zise Alioșa.

— Și-ți dai seama, cred, că este o dramă care s-a petrecut acolo, departe. Cea de-a doua însă este o tragedie, și o să se petreacă aici.

— Din cea de-a doua parte, până una-alta, n-am reușit încă să pricep nimic.

— Dar eu? Parcă eu înțeleg ceva?

— Stai, Dmitri, mai este încă ceva foarte important. Spune-mi, ești logodit, nu-i așa?

— Nu m-am logodit imediat, ci abia la vrei trei luni după întâmplarea aceea. A doua zi chiar mi-am spus că ce a fost s-a sfârșit, e un lucru definitiv încheiat, care nu mai poate să aibă nicio urmare. Mi se părea nevrednic din partea mea să mă mai duc să-i cer mâna. Pe de altă parte, nici ea n-a mai dat niciun semn de viață timp de șase săptămâni, cât a mai stat în oraș. O singură dată doar, chiar a doua zi după ce fusese la mine, slujnica lor s-a strecurat binișor la mine în odaie și, fără să spună un cuvânt, mi-a lăsat un pachet. Pe pachet adresa mea – pentru cutare. Când l-am deschis, am găsit înăuntru restul de la cele cinci mii de ruble. Avusese nevoie numai de patru mii cinci sute, plus încă vreo două sute și ceva, care se pierduseră la vânzarea obligației. Îmi trimitea două sute șaizeci de ruble cu totul, parcă așa țin minte, bani lichizi, încolo nimic, niciun bilet, niciun cuvințel, nicio explicație. Am căutat în pachet ceva, vreun semn cu creionul – nici pomeneală! Am făcut un chef monstru cu banii pe care-i primisem, așa că noul comandant s-a văzut silit să-mi dea un avertisment. Iar cât despre fostul comandant, a predat foarte frumos la țanc banii regimentului, spre mirarea tuturor, pentru că nimeni

nu credea că-i mai are. Și după ce i-a predat în bună regulă, s-a și îmbolnăvit. A zăcut la pat vreo trei săptămâni, după care a avut o congestie cerebrală, și în cinci zile a murit. Înmormântarea s-a făcut cu toate onorurile militare, căci nu apucase încă să-și dea demisia. Katerina Ivanovna, sora ei și mătușa, la vreo cinci zile după ceremonia funebră, au plecat la Moscova. Abia atunci, adică în ziua plecării (nu le-am mai văzut între timp și nici nu le-am condus), am primit un plic minuscul, albastru, cu hârtie dantelată, cuprinzând doar câteva cuvinte scrise cu creionul: „Am să vă scriu, așteptați. K.” și atâta tot.

Acum să-ți povestesc și ce a mai fost după aceea. La Moscova lucrurile au luat o întorsătură cu totul neașteptată, fulgerătoare, ca în O mie și una de nopți. Cea mai apropiată rudă a ei, o generăleasă, a avut nenorocirea să piardă două nepoate, amândouă moștenitoarele ei directe, care s-au prăpădit de vărsat în aceeași săptămână. Nefericita bătrână a primit-o pe Katia cu brațele deschise, ca pe copilul ei, bucurându-se de parc-ar fi fost o stea picată din cer și, luând-o sub aripa-i ocrotitoare, a trecut toată averea pe numele său, asta, bineînțeles, pentru mai târziu: deocamdată i-a numărat în mână șaizeci sau optzeci de mii de ruble, bani gheață, în chip de zestre, să facă cu ele ce vrea. E o bătrână isterică, am cunoscut-o și eu la Moscova. Și într-o bună zi mă pomenesc că-mi sosesc prin poștă patru mii cinci sute de ruble; am rămas încremenit de uimire, poți să-ți închipui, aproape că mi-a pierit glasul. Trei zile mai târziu primesc și scrisoarea făgăduită. O am și acum la mine, nu mă despart niciodată de ea, am s-o păstrez până la moarte; vrei să ți-o arăt? Trebuie s-o citești, neapărat; îmi oferă pur și simplu mâna ei, cam așa: „Te iubesc, te iubesc la nebunie, chiar dacă dumneata nu ții câtuși de puțin la mine, nu-mi pasă, dar te rog să fii bărbatul meu. Nu te speria, n-am să-ți stingheresc în niciun fel viața, am să mă mulțumesc să fiu doar o mobilă din casă, covorul pe care calci... Știu c-am să te iubesc toată viața, vreau să te salvez de dumneata însuți...” Alioșa, zău, nu sunt vrednic nici măcar să tălmăcesc

rândurile astea cu vorbele mele ticăloase, cu tonul ăsta abject, cu vocea asta trivială, de care niciodată nu m-am putut dezbăra! Mă crezi, când am primit scrisoarea parcă mi s-a împlântat un cuțit în inimă, și astăzi mai simt acolo cuțitul, să nu-ți închipui că astăzi nu mă mai doare! I-am răspuns imediat (nu puteam cu niciun preț să plec la Moscova). O scrisoare scrisă cu lacrimi de sânge; de un singur lucru mi-e rușine: îi spuneam ca dânsa este bogată acum, că are zestre, în timp ce eu nu sunt decât un golan, un pârlit fără o lețcaie, auzi tu, cum am putut să-i pomenesc de bani?! Trebuia să șterg totul, dar nu știu cum mi-a scăpat din fuga condeiului! În aceeași zi i-am scris și lui Ivan, care pe atunci era la Moscova, explicându-i atât cât se putea într-o scrisoare – a ieșit până la urmă o epistolă de șase pagini – cum stau lucrurile și l-am rugat să se ducă la dânsa. Ce te uiți la mine? Ei da, știu, Ivan e îndrăgostit de ea, este îndrăgostit și astăzi, știu că după părerea voastră, după părerea oamenilor de lume, am făcut o prostie, dar poate că tocmai prostia asta o să ne salveze acum pe toți! Uf! Parcă tu nu vezi cum îl respectă, ce stimă are pentru el! Oare acum, când are ocazia să facă o comparație între noi, mai poate ea să iubească un om ca mine, mai ales după toate câte s-au petrecut aici?

— Sunt convins că numai pe tine te iubește, așa cum ești tu, și că în niciun caz nu poate să fie îndrăgostită de un om ca el.

— Ascultă-mă ce-ți spun, nu pe mine mă iubește, ci virtutea ei! scăpă fără să vrea, aproape cu necaz, Dmitri Fiodorovici. Și începu să râdă, dar o clipă mai târziu îi scăpărară ochii și, înroșindu-se ca focul la față, trânti deodată cu pumnul în masă. Îți jur, Alioșa, strigă el într-o pornire de sinceră mânie, înverșunat împotriva lui însuși, poți să crezi ori nu, treaba ta, dar îți jur pe Dumnezeul meu, îți jur pe legea lui Hristos că, deși am rânjit adineauri vorbind despre sentimentele ei nobile, știu că sufletul meu nu prețuiește nimic, că sunt de un milion de ori mai prejos decât ea și că toate sentimentele ei frumoase sunt curate, da, curate ca ale unui înger din ceruri! Aici e toată tragedia, fiindcă îmi dau seama de asta. Ei, și ce dacă omul

declamă uneori? Parcă mie nu-mi place să declam? Și totuși sunt sincer, cât se poate de sincer. Cât despre Ivan, îmi închipui cât trebuie să blesteme el soarta, mai ales el, care-i atât de inteligent! Gândește-te și tu cine-i alesul! Un monstru care aici, cu toate că-i logodit și-și dă seama că toată lumea e cu ochii pe el, n-a fost în stare să se țină în frâu, să caute să nu mai ducă o viață dezmățată, așa cum face acum, în văzul și cu știrea logodnicei lui! Și unul ca mine să fie alesul, iar el dat la o parte! Pentru ce? Pentru că din recunoștință domnișoara vrea neapărat să se jertfească, să-și mutileze soarta și să-și strice singură viața! E absurd! N-am vorbit niciodată cu Ivan despre asta. Ivan bineînțeles, nu mi-a spus nici el nimic, n-a făcut nici cea mai mică aluzie; dar destinul se va împlini până la urmă, cel destoinic își va lua locul ce i se cuvine, iar netrebnicul își va pierde urma într-o fundătură, în văgăuna lui murdară, în mocirla în care-i place să se tolănească, așa cum s-a obișnuit și cum îi e mai bine, și acolo o să și moară fericit, în mizerie și duhoare. Am trăit prea intens, iar cuvintele pe care le rostesc sunt tocite, le spun parcă fără să mă gândesc, dar de întâmplat așa o să se întâmple, cum am hotărât. Am să mă cufund în mocirlă, iar ea o să se mărite cu Ivan.

— Stai, frate, oprește-te! îl întrerupse Alioșa, care se frământa tot. Până acum nu mi-ai explicat un lucru: spune-mi, ești încă logodit, nu-i așa, ești logodit? Cum vrei atunci să rupi logodna dacă ea, mireasa, nu vrea?

— Oficial sunt logodit și logodna a fost consfințită, cum am sosit la Moscova, cu mare pompă, cu icoane, după obiceiul pământului. Ne-a binecuvântat generăleasa și – mă crezi – chiar a lăudat-o pe Katia fiindcă, zice, „ai știut să-ți alegi bărbatul, e destul să mă uit în ochii lui ca să-mi dau seama”. În schimb, pe Ivan nu putea să-l sufere, nici măcar nu l-a felicitat. La Moscova am stat mult de vorbă cu Katia, m-am zugrăvit așa cum sunt, i-am vorbit deschis, cinstit, cu toată sinceritatea. A ascultat tot ce i-am spus; apoi au fost sfieli și gingășii, cuvinte dulci s-au murmurat... S-au spus, nu-i vorbă, și cuvinte pline de trufie. M-a silit să jur că am să mă îndrept. I-am făgăduit. Și acum...

— Și acum?

— Și acum te-am chemat și te-am adus aici – vezi, să nu uiți ziua de azi, să n-o uiți toată viața! – ca să te trimit la ea, la Katerina Ivanovna, și...

— Ce?

— Să-i spui că n-am să mai vin niciodată și că-mi iau rămas-bun de la ea.

— Dar cum... în felul ăsta? Se poate?

— Da, te trimit pe tine în locul meu, pentru că eu nu mă simt în stare. Gândește-te și tu: cum aș putea să-i spun eu însumi?

— Și tu unde vrei să te duci?

— În mocirlă, așa cum am trăit și până acum.

— La Grușenka! exclamă îndurerat Alioșa, împreunându-și mâinile. Înseamnă că avea dreptate Rakitin! Credeam că te-ai dus cât te-ai dus pe la ea și că s-a terminat.

— Un om logodit? Cum îți închipui? Logodit cu o fata ca ea, așa, în văzul lumii? Am și eu un pic de onoare. Din momentul în care am început să mă duc pe la Grușenka înseamnă că am rupt logodna, onoarea mea era pătată, îmi dau foarte bine seama. Ce te uiți așa la mine? și dac-ai ști că atunci când am fost la ea prima oară mă dusesem numai ca să-i trag o mamă de bătaie. Aflasem un lucru de care acum sunt convins, și anume, că Grușenka primise de la acel căpitan, omul tatii, o poliță semnată de mine, ca să mă dea în judecată și să-mi închidă astfel gura, să nu mai fac scandal. Voiau să mă sperie. De aceea m-am dus la ea, ca s-o iau la palme. O mai văzusem și altă dată. Nu e o femeie din acelea care-ți sucesc capul de la prima vedere. Cunoșteam povestea cu negustorul bătrân care, pe deasupra, acum mai este și beteag, l-a lovit damblaua, dar tot o să-i rămână ceva părăluțe de pe urma lui. Știam că moare după bani, se pricepe să-i scoată și din piatră seacă, îi dă cu dobândă și jupoaie oamenii, că este o femeie descurcăreață cum nu se află alta, o ticăloasă care nu știe de milă. Și cum îți spuneam, mă dusesem s-o bat, și când colo am rămas la ea. Furtuna s-a dezlănțuit, a dat ciuma peste mine și m-am molipsit, și azi încă mă simt ca atins de

o molimă, și-mi dau seama că s-a sfârșit cu mine, că n-are să mai fie nimic altceva. Cercul s-a închis. Atâta mi-a fost! și tocmai în ziua aceea, ca un făcut, aveam în buzunar – eu, calicul – trei mii de ruble. Am plecat cu ea la Mokroe – sunt vreo douăzeci și cinci de verste până acolo – unde am adus lăutari, țigănci, șampanie, le-am dat țăranilor să bea șampanie până s-au îmbătat, am aruncat cu pumnii bani muierilor și fetelor din sat. După trei zile eram lefter, dar ca un șoim! Crezi poate că șoimul a obținut ceva? Nimic, nici gând de așa ceva! Îți spun: există un anumit farmec. Și farmecul ăsta îl are Grușenka, nemernica, îl are în trupul ei, și în piciorușul ei, până și în degetul cel mic de la piciorușul stâng. Am văzut cu ochii mei, i-am sărutat piciorușul, și atât – îți jur! Zicea: „Dacă vrei, mă mărit cu tine, deși ești un golan. Spune-mi că n-o să mă bați și o să mă lași să fac tot ce poftesc, și atunci, cine știe, poate că mă mărit cu tine”, și râdea. Și acum tot așa râde!

Dmitri Fiodorovici se sculă clocotind, parcă, de furie și se opri locului ca amețit. Ochii-i erau injectați.

— Și acum chiar vrei să te însori cu ea?...

— Dacă mă vrea, chiar acum pe loc, dacă nu, mă mulțumesc să rămân și așa: argat pe lângă casa ei. Tu, Alioșa, tu... se opri în fața mezinului și, apucându-l de umeri, începu să-l zgâlțâie de zor. Știi tu, copil neprihănit, că toate astea se petrec ca într-un delir, un delir mai presus de orice închipuire, fiindcă ascunde o adevărată tragedie! Află, deci, că oricât aș fi de josnic, un om pierdut, stăpânit de patimi murdare, hoț însă, pungaș de buzunare sau un borfaș care să se strecoare prin antreurile caselor Dmitri Karamazov nu poate fi. Și totuși, află acum că sunt un hoț, un pungaș ordinar, un borfaș! Când m-am dus la Grușenka s-o învăț minte, ți-am spus că aveam la mine niște bani. Chiar în dimineața aceea, Katerina Ivanovna mă chemase la dânsa, rugându-mă să plec în mare taină (de ce, nu știu, se vede că așa voia ea), în capitala guberniei și să-i trimit de acolo, de la poștă, trei mii de ruble Agafiei Ivanovna. Nimeni nu trebuia să prindă de veste aici în oraș, de aceea stăruia să mă duc în capitală. Am fost apoi la Grușenka, având cele trei mii de ruble în buzunar, și cu

ele am plecat amândoi la Mokroe. Pe urmă fața de Katerina Ivanovna m-am arătat așa ca și cum fusesem în capitală, însă nu i-am dat nicio recipisă, nu i-am dat-o nici până astăzi – chipurile, am uitat. Și acum, ce crezi? O să te duci la dânsa astăzi și o să-i spui: „își ia rămas-bun de la dumneavoastră”. La care ea o să te întrebe: „Da' banii?” Ai putea să adaugi: „E o secătură, un desfrânat, robul unor pofte pe care nu e-n stare să și le stăpânească. N-a expediat banii, i-a cheltuit, n-a avut puterea să se împotrivească ispitei, ca o brută ce este.” Și totuși, ce-ar fi dacă ai putea să-i explici: „Dar să știți că nu e un hoț, iată cele trei mii de ruble, vi le trimite înapoi să le expediați dumneavoastră Agafiei Ivanovna, iar el își ia rămas-bun pentru totdeauna”. Pe când acum dacă te întreabă „și unde sunt banii?”...

— Mitea, ești într-adevăr un om nefericit, îmi dau seama! Și totuși, nu e o nenorocire chiar atât de cumplită, nu te omorî cu firea, nu trebuie să fii disperat!

— Nu cumva îți închipui c-o să mă împușc dacă nu fac rost de cele trei mii de ruble ca să i le dau înapoi!? Nu, n-o să mă împușc, fii pe pace! Nu mă simt în stare deocamdată, poate mai târziu, cine știe!? Acum mă duc la Grușenka... De mi-aș frânge gâtul odată, să știu că s-a terminat!

— De ce te duci la ea? Ce vrei să faci?

— Să mă însor cu ea dacă m-o socoti vrednic să-i fiu bărbat, iar dacă o să-i vină amantul, am să ies frumușel din iatac. Am să spăl de noroi galoșii amicilor ei, am să aprind samovarul, am să alerg la băcănie după târguieli...

— Katerina Ivanovna o să fie înțelegătoare, îți spun eu, rosti deodată solemn Alioșa. O să înțeleagă cât de adânc te căiești și o să se împace cu tine. Este o femeie superioară și o să-și dea seama că nu există pe lume om mai nefericit decât tine.

— Nu, n-o să se împace chiar așa cu toate, râse Mitea. Există, frățioare, în toată povestea asta ceva cu care nicio femeie nu se poate împăca. Știi ce ar fi mai bine?

— Ce?

— Să-i dau înapoi cele trei mii de ruble.

— Dar de unde să le luăm? Ascultă, eu am două mii de ruble, Ivan cred c-ar putea să-ți dea și el o mie, ia banii și du-te de îi dă.

— Și când o să pot avea în mână aste trei mii de ruble? Tu ești încă minor, și până să apuci să-ți vezi banii, mai va, și eu vreau chiar astăzi, auzi tu, azi, neapărat, să te duci la ea, să-i spui rămas-bun din partea mea, cu sau fără bani – indiferent, pentru că nu mai pot răbda, mă înțelegi, altfel nu se mai poate, am ajuns la capătul răbdării! Mâine o să fie prea târziu. Ce-ar fi să te duci la tata?

— La tata?

— Da, la el în primul rând. Du-te și cere-i lui banii.

— Dar n-o să-mi dea, Mitea.

— Păi cum o să-ți dea? Bineînțeles că n-o să-ți dea nimic. Tu știi, Aleksei, ce înseamnă disperarea?

— Știu

— Ascultă: din punct de vedere juridic, tata nu-mi datorează nimic. Am luat tot, până la ultimul ban, știu foarte bine. Dar moralmente, spune tu, moralmente îmi este sau nu dator? Doar a pus la bătaie cele douăzeci și opt de mii ale mamei ca până la urmă să agonisească o sută. Să-mi dea numai trei mii din douăzeci și opt, atâta-i cer, numai trei mii, ca să-mi izbăvească sufletul din iad. Multe păcate îi vor fi iertate pentru fapta asta pe lumea cealaltă! Iar eu, dacă-mi dă banii ăștia, mă vede Dumnezeu, am să lichidez definitiv cu el, și niciodată n-o să mai audă de mine. Este ultima oară când are prilejul să se poarte ca un tată adevărat. Spune-i că însuși Dumnezeu îi trimite prilejul ăsta.

— Mitea, n-o să-ți dea banii pentru nimic în lume.

— Știu că n-o să mi-i dea, știu foarte bine. Și mai ales acum. Mai știu încă ceva: tata abia deunăzi a prins de veste, sau poate chiar numai ieri a aflat cu certitudine (ține minte ce-ți spun), că Grușenka, pare-se, nu glumește și vrea cu tot dinadinsul să se mărite cu mine. Bătrânul îi cunoaște firea, știe ce fel de pisică e. Și atunci cum îți închipui, după toate astea, c-o să-mi mai dea și bani ca să-mi mijlocească el, cu mâna lui, însurătoarea, când e nebun după ea? Asta încă nu-i tot, pot să-ți mai spun ceva:

am aflat c-a scos acum cinci zile de la bancă trei mii de ruble, pe care le-a schimbat în hârtii de câte o sută; a făcut apoi un pachet cam așa de mare, l-a sigilat cu șapte peceți și l-a mai legat, pe deasupra, cruciș cu un șiret roșu. Vezi ce de amănunte cunosc! Pe urmă a scris deasupra: „Îngerului meu Grușenka, când o vrea să vină la mine”; singur cu mâna lui a mâzgălit pe hârtie cuvintele astea, tacticos, în cel mai desăvârșit secret, așa încât nimeni nu știe că ține bani în casă, decât doar sluga lui, Smerdiakov, pentru care poate să pună mâna în foc că-i perfect cinstit. De trei sau patru zile o așteaptă pe Grușenka, trăgând nădejde că până la urmă o să vină după pachet, i-a și trimis vorbă, la care dânsa i-a răspuns că „poate o să vin”. Păi dacă se duce la bătrân, mai pot eu să mă însor cu ea? Pricepi tu acum de ce stau ascuns aici și pe cine pândesc?

— Pe ea?

— Da. Am avut la mine în batalion un soldat de prin părțile astea, Foma, care ține cu chirie o cămăruță la târfele de aici, din curte. Le mai dă și el o mână de ajutor, noaptea păzește casa, iar ziua vânează gotcani, ca să aibă din ce trăi. La el în odaie mi-am instalat cartierul general; nici el, și nici gazdele nu cunosc misterul, adică nu știu că stau la pândă aici.

— Numai Smerdiakov îl cunoaște?

— Numai el. Și tot el trebuie să-mi dea de știre dacă Grușa vine la bătrân.

— El ți-a vorbit despre pachet?

— Da, el. Dar să știi că e un secret pentru toată lumea. Ivan habar n-are de nimic, nici de bani, nici de altceva. Bătrânul vrea să-l trimită la plimbare pentru vreo două-trei zile la Cermașnea; cică s-ar fi ivit un mușteriu care oferă opt mii de ruble pentru tăierea copacilor din dumbravă: „Dă-mi o mână de ajutor, l-a rugat el, și fă un drum până acolo”; prin urmare, cum spuneam, o să plece pentru două-trei zile. Tata ar dori ca Grușenka să vină în lipsa lui Ivan.

— Vasăzică, o așteaptă acum?

— Nu, azi n-o să vină. Știu eu ce știu. Sunt sigur că n-o să vină! exclamă Mitea. Așa crede și Smerdiakov. Tata s-a

pus pe băutură, stă la masă cu Ivan și bea. Du-te la el, Aleksei, și cere-i cele trei mii de ruble.

— Mitea, dragul meu, nu-ți dai seama ce spui! strigă Alioșa, sărind de pe bancă unde ședea și cercetându-l cu luare-aminte pe Dmitri Fiodorovici, care părea că aiurează. O clipă îi veni să creadă că-și pierduse mințile.

— Ce este? Nu sunt nebun, rosti Dmitri Fiodorovici, uitându-se țintă la el, cu un fel de solemnitate. Nu-ți fie teama; am spus să te duci la tata și știu ce vorbesc: eu cred în minuni.

— În minuni?

— Da, în minunile Celui-de-Sus. Dumnezeu îmi cunoaște sufletul și vede disperarea în care sunt. El vede tot. Crezi, oare, că el o să lase a se înfăptui asemenea grozăvie? Alioșa, eu cred în minuni, du-te.

— Mă duc. Spune-mi, mă aștepți aici?

— Da. Îmi dau seama că nu se face așa, cât ai bate din palme, nu se poate să te duci la dânsul și să-i spui așa, tam-nisam! Acum probabil că-i beat. Am să aștept trei, patru, cinci, șase, șapte ore, dar să știu că astăzi, neapărat, fie chiar la miezul nopții, o să mergi în orice caz la Katerina Ivanovna, cu sau fără bani, și să-i vorbești așa: „Am venit să-ți spun din partea lui: rămâi cu bine!”

— Mitea! și daca Grușenka vine astăzi... sau dacă nu chiar azi, atunci mâine, sau poimâine?

— Grușenka? Am să stau la pândă tot timpul, și când oi vedea-o, am să dau buzna peste ei, să-i împiedic...

— Și dacă...

— Dacă o fi ceva, sunt în stare să și omor. N-aș putea suporta.

— Să omori? Pe cine?

— Pe bătrân. De ea nici nu mă ating.

— Ce vorbești, frățioare?!

— Nu știu, nu-mi dau seama de nimic... Poate c-am să-l omor, poate că nu. Mă tem c-o să se răscolească în mine o ură neîmpăcată în momentul acela. Simt că-l urăsc numai văzându-i mutra, nasul, ochii, zâmbetul acela nerușinat. Prea e dezgustător! Uite, de asta mă tem. Mi-e teamă că n-am să mă pot stăpâni...

— Mă duc, Mitea. Cred că Dumnezeu va veghea să nu se întâmple nicio nenorocire.

— Du-te, iar eu am să stau aici și am să aștept minunea. Și dacă totuși minunea nu se va întâmpla, atunci...

Cu gândurile răvășite, Alioșa plecă la taică-său.

Capitolul VI

SMERDIAKOV

Îl găsi pe Fiodor Pavlovici la masă. Prânzul fusese ca de obicei servit în salon, deși casa avea și o sufragerie. Salonul era cea mai spațioasă dintre toate încăperile, altminteri mobilată destul de pretențios, dar numai cu lucruri demodate. Mobilierul de culoare albă, îmbrăcat cu un material roșu uzat, ce părea să fie mătase, era de pe vremea bunicilor. Niște oglinzi cu rame sculptate, și ele tot de modă veche, în stil baroc, albe, iar pe alocuri aurite, ocupau spațiul dintre ferestre. Pe pereții acoperiți cu un tapet alb de hârtie, plesnit pe ici, pe colo, atârnau două portrete: chipul unui prinț, fost guvernator general peste întreaga regiune cu vreo treizeci de ani în urmă, și al unui arhiereu de mult adormit întru Domnul. în colțul dinspre răsărit se aflau niște icoane, în fața cărora, noaptea, ardea candela... nu pentru că stăpânul casei ar fi fost evlavios, ci ca să lumineze încăperea. Fiodor Pavlovici se culca foarte târziu, pe la trei-patru dimineața; până atunci se plimba de colo până colo prin odaie, sau ședea tolănit în jilț și se gândea. Așa își făcuse el obiceiul. De multe ori se întâmpla să doarmă singur cuc în toată casa, după ce trimitea slugile să se culce în pavilionul din curte; în ultima vreme însă, feciorul, Smerdiakov, rămâneau cu el peste noapte în antreu, unde își făcea culcușul pe o laviță. În momentul când Alioșa intră pe ușă, prânzul era pe sfârșite, tocmai se aduseseră cafeaua și dulceața. Fiodor Pavlovici era obișnuit să-și încheie masa cu un păhăruț de coniac și dulciuri. Ivan Fiodorovici se afla și el acolo și-și lua cafeaua. Grigori și Smerdiakov serveau. Atât stăpânii, cât și servitorii păreau plini de însuflețire și voioși. Fiodor Pavlovici râdea cât îl ținea gura; Alioșa încă din odaia de alături îi auzi râsul strident, cu care urechea lui se

familiarizase, și-și dădu seama că taică-său nu apucase încă să se îmbete, era numai bine dispus.

— Uite-l c-a venit, uite-l! strigă Fiodor Pavlovici, încântat de sosirea lui Alioșa. Șezi aici, lângă noi, și ia o cafeluță, că doar e de post, mă-nțelegi, de post, și e fierbinte, o bunătate. Nu te îmbii cu coniac, fiindcă postești, da' ia spune, n-ai vrea totuși un păhăruț de coniac? Nu, mai bine să-ți dau un lichioraș, am unul fain de tot! Smerdiakov, du-te și adu sticla din dulap, uite cheile, al doilea raft din dreapta, hai, mișcă!

Alioșa încercă să refuze lichiorul.

— Tot trebuie să aducă, dacă nu pentru tine, atunci pentru noi, zise Fiodor Pavlovici radios. Dar ia stai, ai mâncat?

— Am mâncat, răspunse Alioșa, deși nu luase în gură decât o bucată de pâine și băuse un pahar de cvas la bucătăria egumenului. O ceașcă de cafea fierbinte însă aș bea cu cea mai mare plăcere.

— Dragul de el! Bravo! Vrea o cafeluță! Nu cumva mai trebuie încălzită? Nu, încă mai clocotește și acum. E o cafea pe cinste, mai ales că-i făcută de Smerdiakov! La cafea și la plăcinte Smerdiakov este mare meșter, dar, ce-i drept, nu mi-e rușine cu el nici când e vorba să gătească o ciorbă de pește! Să vii într-o zi la ciorbă de pește, numai vezi să ne înștiințezi dinainte... Adică stai, ce ți-am poruncit mai adineauri? Parcă ți-am spus să te muți chiar azi cu tot calabalâcul... Ei, ți-ai adus salteaua? He-he-he!...

— Nu, n-am adus-o, zâmbi Alioșa.

— Dar ai tras o spaimă, hai? Nu-i așa că te-ai speriat? Drăguțul de el; cum aș putea să-l necăjesc tocmai pe el! Ascultă, Ivan, nu pot să-l văd cum se uită în ochii mei și râde, nu pot, și pace! Îmi crește inima numai când îl văd, zău, nu știi ce drag mi-e băiatul ăsta! Alioșka, vino să-ți dau binecuvântarea mea părintească.

Alioșa se ridică de la locul lui, dar între timp Fiodor Pavlovici se răzgândi.

— Nu, deocamdată să-ți fac numai cruce, uite așa, șezi. Nici nu știi ce bine ai picat, tocmai vorbeam despre ceva care te interesează. Să mori de râs, și mai multe nu!

Măgarul lui Valaam[40] a prins grai, și să vezi ce dă din el acum!

Măgarul lui Vălaam nu era altul decât lacheul Smerdiakov, un flăcău de vreo douăzeci și patru de ani, tăcut de felul lui și îngrozitor de ursuz. Nu c-ar fi fost sălbatic din fire, sau din cale-afară de rușinos, dimpotrivă, părea fudul și se uita de sus la toată lumea. N-aș fi vrut încă să vorbesc despre el, și totuși n-am încotro. Așadar, Smerdiakov fusese crescut de Marfa Ignatievna și de Grigori Vasilievici, dar copilul „se făcea mare și n-avea în el nicio simțire de recunoștință”, se plângea Grigori; era ca o sălbăticiune, un pui de lup care privea oamenii pitit într-un ungher. Cea mai mare plăcere a lui în copilărie eră să spânzure pisicile și apoi să le îngroape cu alai. Drept care, se înfășura într-un cearșaf în loc de odăjdii și începea să cânte, bălăngănind deasupra stârvului o tinichea în chip de cădelniță. Toate astea le făcea într-ascuns, să nu prindă nimeni de veste. Într-o zi însă, Grigori dăduse peste el și-l croise zdravăn cu nuiaua. Băiatul se vârâse într-un ungher, și o săptămână întreagă se uitase la el pe sub sprâncene. „Nu ne iubește, procletul, îi spunea Grigori Marfei Ignatievna, aista nu iubește pe nimeni.” „Ce, tu ești om ca toți oamenii? îl lua bătrânul în primire pe Smerdiakov. Tu nu ești plămadă omenească, tu te-ai născut din mâzga de pe podeaua băii, așa că să știi și tu cine ești...” După cum a ieșit mai târziu la iveală, Smerdiakov nu i-a iertat niciodată cuvintele astea. Grigori îl învățase buchile și, când împlinise doisprezece ani, încercase să-i explice Sfânta Scriptură. Toată osteneala lui însă nu fusese de niciun folos. Într-o zi – erau cam la a doua sau a treia lecție – copilul începuse a zâmbi zeflemitor.

— De ce râzi? îl întrebase Grigori, privindu-l încruntat peste ochelari.

— De-aia. Dumnezeu cică a făcut lumea în prima zi, iar soarele, luna și stelele – în a patra. Atunci de unde a luat lumină în prima zi?

[40] După legenda biblică, măgarul lui Valaam a început să vorbească în urma bătăilor primite.

Grigori rămăsese încremenit. Puștiul își măsura cu o privire ironică dascălul. Până și căutătura lui avea ceva arogant. Grigori își ieșise din răbdări. „Uite de unde!” se oțărâse el, lipindu-i o palmă învățăcelului. Băiatul nu spusese nici cârc, dar se vârâse iarăși într-un ungher timp de câteva zile. Cam la o săptămână după aceea, avusese pentru prima oară o criză de epilepsie, meteahnă de care n-a mai scăpat până la sfârșitul zilelor. Aflând treaba asta, Fiodor Pavlovici își schimbase dintr-o dată purtarea față de bietul copil. Până atunci prea puțin îi pasă de el, nu-l certă niciodată și de câte ori îi ieșea în cale, îi dădea câte un bănuț. Dacă într-o zi era în toane bune, îi trimitea ceva dulciuri de la masă. Cum auzise însă ce beteșug are, începuse să-i poarte de grijă, chemase îndată un medic, care încercă prin diverse mijloace să-l însănătoșească, dar se dovedi până la urmă că era o boală fără leac. În medie, crizele reveneau cam odată pe lună, la intervale și cu intensități variabile, unele fiind destul de ușoare, altele – cumplite. Fiodor Pavlovici îi poruncise cu strășnicie lui Grigori să nu-l mai bată sub niciun motiv și începu să-l primească în casă. De asemenea, nu mai voise să-l lase cu niciun chip pe copil să-și muncească creierul cu învățătura. Dar într-o zi – băiatul avea pe atunci vreo cincisprezece ani – Fiodor Pavlovici îl surprinsese dând târcoale dulapului cu cărți și căutând să deslușească prin geam titlurile. Fiodor Pavlovici avea o bibliotecă mai mult sau mai puțin înzestrată, peste o sută de volume, dar nimeni nu-l văzuse vreodată cu o carte în mână. Descoperind interesul pe care-l arăta Smerdiakov pentru cărți, bătrânul îi încredințase pe loc cheile, îmbiindu-l: „Citește, te fac bibliotecarul meu; decât să te învârți fără rost prin curte, mai bine stai aici și citește. Uite, ia-o pe asta, și Fiodor Pavlovici îi dăduse Serile în cătunul de lângă Dikanka”.

Băiatul se apucase să citească, dar fusese dezamăgit, nu zâmbise nici măcar o singură dată, dimpotrivă, era din ce în ce mai încruntat.

— Ei, ce zici, ți-a plăcut? Așa-i că e nostimă? îl întrebase Fiodor Pavlovici.

Smerdiakov nu-i răspunse nimic.

— Zi, prostule!

— Nu-i adevărat ce scrie acolo, bălmăjise Smerdiakov hlizindu-se.

— Du-te dracului, suflet de slugoi, ia Istoria universală a lui Smaragdov[41], aici tot ce scrie este adevărat, citește-o.

Dar Smerdiakov nu apucase să citească nici zece pagini, și se plictisise. Așa că până la urmă dulapul cu cărți fusese din nou încuiat. Curând după aceea, Marfa și Grigori îi raportară lui Fiodor Pavlovici că Smerdiakov devenise din cale-afară de cusurgiu, nu putea să vadă în ochi nici urmă de gunoi, și, de câte ori se așeza la masă, tot mesteca de zor cu lingura în ciorbă, se apleca asupra străchinii, lua o lingură de zeamă și o ridica în dreptul ochilor, cercetând-o în lumină.

— Ce-ai găsit acolo, un gândac? îl întreba uneori Grigori.

— Sau poate o muscă? adăuga Marfa.

Tânărul, care avea acum mania curățeniei, nu se învrednicea niciodată să le răspundă, dar tot așa proceda și cu pâinea, cu carnea și cu tot ce i se dădea de mâncare: ridica dumicatul în aer, se uita la el în zare, îndelung, ca la microscop, și abia după aceea se îndupleca să-l ducă la gură. „Măi să fie, ce boier!” mormăia Grigori, privindu-l pe sub sprâncene.

Fiodor Pavlovici, auzind despre trăsneala cea nouă a lui Smerdiakov, își pusese în gând să-l scoată bucătar, drept care îl trimisese la Moscova să-și facă ucenicia. Smerdiakov stătuse acolo câțiva ani și se înapoiase acasă grozav de schimbat. Deși foarte tânăr încă, părea ofilit, cu o față smochinită, gălbejită, de scopit. În sufletul lui, nu se petrecuse însă nicio schimbare: rămăsese tot atât de puțin sociabil ca și mai înainte. După cum se aflase mai încolo, și la Moscova, tot așa, nimeni nu putea să scoată o vorbă din gura lui; orașul nu-i trezise niciun interes, așa că nici nu văzuse mare lucru, iar ceea ce apucase să vadă nu-i reținuse câtuși de puțin atenția. Fusese o singură dată la teatru, dar ieșise de acolo îmbufnat și morocănos. În

[41] Manual apărut în 1845, alcătuit de S.N. Smaragdov, profesor la liceul Aleksandrovski din Sankt Petersburg.

schimb, se întorsese acasă dichisit, cu niște haine frumoase, cu lenjerie și cu un surtuc foarte curat; își peria cu grijă îmbrăcămintea de două ori pe zi, iar cizmele elegante de box și le ungea cu vacs englezesc special, lustruindu-le până străluceau ca oglinda. Era un excelent bucătar, Fiodor Pavlovici se gândise să-i plătească o simbrie; toți banii pe care-i primea Smerdiakov îi dădea pe îmbrăcăminte, pomezi, parfumuri etc. Cu toate astea, avea același dispreț pentru sexul feminin, ca pentru toată lumea, în general; era scorțos cu femeile și le ținea la distanță. Fiodor Pavlovici începuse acum să-l privească cu alți ochi. Crizele lui se repetau din ce în ce mai des și, în zilele când nu se simțea bine, Marfa Ignatievna gătea ea mâncarea, ceea ce trebuie să spunem că nu-i convenea deloc lui Fiodor Pavlovici.

— Ce-i cu tine, băiete, de ai mereu crize? îl întreba el uneori, uitându-se chiorâș la bucătar și cercetându-l cu un ochi scrutător. Barem de te-ai însura și tu odată, ori poate aștepți să-ți găsesc eu o nevastă?...

Smerdiakov pălea de necaz, dar nu răspundea nimic. Până la urmă, Fiodor Pavlovici îl lăsă în apele lui. Se mulțumea să știe că are un om cinstit pe lângă casă, lucru de care se convinsese definitiv, și că Smerdiakov n-ar fi furat pentru nimic în lume, și nici nu s-ar fi atins de un lucru ce nu era al lui. Într-o zi, fiind beat, Fiodor Pavlovici pierduse prin curte, în noroi, trei hârtii de câte o sută de ruble, pe care tocmai le primise de la cineva; nu băgase de seamă că dispăruseră decât a doua zi, dar în timp ce se scotocea prin buzunare, zări câteșitrele hârtiile pe masă. Cum și de unde răsăriseră acolo? Smerdiakov, pasămite, le găsise în curte și le adusese în casă încă din ajun. „Măi băiete, n-am ce zice, om ca tine mai rar!” îl lăudase atunci Fiodor Pavlovici, răsplătindu-l cu zece ruble. Fiodor Pavlovici – cred că e cazul s-o spunem – nu numai că era pe deplin încredințat de cinstea lui, dar în felul său chiar ținea la el, deși Smerdiakov îl privea tot atât de întunecat cum se uita îndeobște la toată lumea și tăcea mai tot timpul. Mare minune când scotea vreun cuvânt! Dacă pe vremea aceea i-ar fi venit cuiva în minte să se întrebe ce

putea, oare, să-l intereseze pe flăcăul acela, la ce se gândea, cu siguranță că n-ar fi reușit să deslușească nimic pe figura lui, privindu-l. Și cu toate astea, i se întâmpla uneori, fie în casă, fie prin curte, sau chiar în plină stradă, să se oprească locului și să stea așa, îngândurat, zece minute în șir. Un fizionomist care s-ar fi uitat la el mai de aproape ar fi zis, probabil, că nu era vorba de un efort de gândire sau de vreo preocupare precisă, ci mai curând de un fel de meditație în gol. Pictorul Kramskoi are un tablou excelent intitulat Contemplație, înfățișând o pădure iarna, și în pădure, pe o cărare, într-un suman jerpelit, cu niște opincuțe prăpădite în picioare, stând locului singur-singurel, un țărănuș rătăcit, cu aerul că nu se gândește la ceva precis, ci mai curând „contemplă” ceva. Dacă i-ai da un brânci, ar tresări deodată și s-ar uita la tine, ca și cum s-ar fi trezit din somn, fără să înțeleagă ce se întâmpla. Ce-i drept, s-ar dezmetici numaidecât, dar, dacă l-ai întreba la ce s-a gândit, n-ar putea să răspundă. În schimb, a păstrat întipărită în suflet impresia sub a cărei stăpânire se afla în timp ce ședea așa, în contemplație. Toate aceste impresii, pline de farmec pentru el, se acumulează încetul cu încetul, se aduna pe nesimțite în sufletul lui, fără să-și dea seama, și, desigur, fără să știe pentru ce și pentru cine; poate că după ce se vor fi depus acolo, ani și ani de-a rândul, la un moment dat omul va părăsi totul și, luând calea pribegiei, va pleca la Ierusalim să-și caute mântuirea, sau poate va da foc satului în care s-a născut, dacă nu cumva le va face pe amândouă. Asemenea contemplatori abundă în mijlocul poporului. Probabil că Smerdiakov era unul dintre ei; și el de bună seamă își aduna impresiile cu nesaț, fără să știe pentru ce.

Capitolul VII

O CONTROVERSĂ

Așadar, măgarul lui Valaam prinsese grai. Obiectul discuției era destul de ciudat: dimineața, în timp ce-și făcea târguielile la băcănia negustorului Lukianov, Grigori auzise pe cineva povestind că un soldat rus care căzuse prizonier undeva, prin nu știu ce ținuturi îndepărtate, la granița dinspre Asia, fiind silit sub amenințarea cu moartea și a celor mai cumplite torturi să se lepede de legea creștină și să treacă la islamism, nu se înduplecase în ruptul capului să-și schimbe credința, drept care fusese schingiuit și jupuit de viu și-și dăduse duhul preamărind numele lui Hristos, lucruri care se aflau scrise în ziarul sosit chiar în ziua aceea. Servind la masă, Grigori tocmai despre asta povestise. Lui Fiodor Pavlovici îi plăcea spre sfârșitul prânzului, când era la desert, să glumească și să stea de vorbă cu cineva, fie și cu Grigori. Iar în ziua aceea se simțea în largul lui, era bine dispus și cu gândurile cam împrăștiate. După ce ascultase istorisirea lui Grigori, sorbind câte puțin din păhărețul de coniac, își dăduse părerea, spunând ca soldatul cu pricina trebuia trecut neapărat în rândul mucenicilor, iar pielea jupuită adusă undeva, la vreo mânăstire: „Vă închipuiți cum ar da lumea năvală și ce de bănet s-ar aduna!” încheiase el. Văzând că Fiodor Pavlovici nu era câtuși de puțin înduioșat, dimpotrivă, începuse să ia în deșert ca de obicei, lucrurile sfinte, Grigori făcuse o mutră acră. Tocmai atunci Smerdiakov, care stătea lângă ușă, se găsise să rânjească în bătaie de joc. Bucătarului îi era când și când îngăduit să servească și el la masă, mai ales la desert, iar de la venirea lui Ivan Fiodorovici nu era zi în care să lipsească de la postul lui.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Fiodor Pavlovici, văzându-l

că rânjește și înțelegând că voia să bată în Grigori.

— Uite-așa, răspunse prompt Smerdiakov cu glas tare, mă gândeam la isprava soldatului și-mi ziceam c-o fi, nu zic nu, un lucru vrednic de laudă, dar, ca să spun drept, cred că n-ar fi fost niciun păcat dacă, strâns cu ușa, s-ar fi lepădat și de legea lui Hristos, și de taina botezului ca să scape cu viață, fiindcă, oricum, mai târziu putea să-și ispășească slăbiciunea săvârșind alte fapte bune.

Fiodor Pavlovici sări în sus.

— Cum așa, niciun păcat?! Minți, pentru o vorbă că asta să știi c-o să mergi drept în iad, și ce-o să te mai prăjească acolo și pe o parte, și pe alta, ca pe o ciozvârtă de berbec!...

Alioșa intrase pe ușă tocmai când discuția era în toi. Fiodor Pavlovici, după cum am văzut, îi făcuse o primire cât se poate de călduroasă.

— Ai picat la tanc, la tanc ai picat! chicotea el fericit, silindu-l să se așeze și să asculte.

— Socoteala asta cu ciozvârta de berbec nu-i adevărată, vă spun eu că n-o să se întâmple nimic și nici n-ar trebui să se întâmple, dacă-i pe dreptare, ripostă grav Smerdiakov.

— Cum pe dreptate? se miră în gura mare Fiodor Pavlovici, din ce în ce mai vesel, făcându-i semn lui Alioșa cu genunchiul.

— Ce ascultați la ticălosul ăsta! se burzului mânios Grigori, privindu-l drept în ochi pe Smerdiakov.

— Mai încet cu ticăloșia, Grigori Vasilievici! i-o reteză liniștit și stăpân pe sine Smerdiakov. Să stăm strâmb și să judecăm drept: dacă am ajuns în mâinile unor nelegiuiți, și ei îmi cer să hulesc numele Domnului meu și să mă lepăd de taina botezului, am tot dreptul s-o fac, pentru că așa-mi spune cugetul meu și pentru că aici nu mai încape vorba de păcat!

— Ai mai spus-o odată, lasă poliloghiile, mai bine dovedește că așa este! strigă Fiodor Pavlovici.

— Ciorbă-lungă! bombăni scârbit Grigori.

— Mai încet cu ciorba-lungă, Grigori Vasilievici, măsoară-ți cuvintele și cată să judeci cu capul! Căci nici n-o să apuc bine să le spun nelegiuiților: „Mă lepăd de

legea creștinească și afurisesc numele Domnului-Dumnezeului meu cel adevărat”, și pe loc, chiar în momentul când am să rostesc vorbele astea, pronia cerească mă va judeca, aruncând asupra mea anatema, și voi fi urgisit din sânul sfintei biserici ca orice păgân. Așa o să se întâmple, cum vă spun, chiar în clipa când mă voi gândi numai să le rostesc; n-o să treacă niciun sfert de secundă, și gata – am și fost afurisit! Nu-i așa, Grigori Vasilievici?

Se vedea că simte o vădită plăcere să-l ia martor pe Grigori, când, de fapt, răspundea la întrebările puse de stăpânu-său; și cu toate că își dădea foarte bine seama de asta, căuta să dea impresia că Grigori este acela care-l trage de limbă.

— Ivan! strigă deodată Fiodor Pavlovici. Apleacă-te să-ți spun ceva la ureche. Știi, toate astea le spune pentru tine, ca să-l auzi. Fă-i pe plac.

Ivan Fiodorovici ascultă cu toată seriozitatea destăinuirea bătrânului, care părea grozav de încântat.

— Stai, Smerdiakov, taci o clipă! îi strigă din nou Fiodor Pavlovici. Ivan, mai apleacă-te odată!

Ivan Fiodorovici se supuse din nou, cu aerul cel mai serios din lume.

— Mi-ești tot atât de drag ca și Alioșka. Să nu crezi că nu-mi ești drag. Vrei un pic de coniac?

— Vreau. „Văd că te-ai pilit serios, bătrâne!” își spuse în sinea lui Ivan, uitându-se cu luare-aminte la taică-său. Era foarte atent la ceea ce spunea Smerdiakov, care părea să-i fi trezit o vie curiozitate.

— Anatema asupra ta, blestematule! izbucni pe neașteptate Grigori. Cum ai tu obrazul să judeci, ticălosule, dacă...

— Nu sudui, nu sudui, Grigori! îi taie vorba Fiodor Pavlovici.

— Așteaptă puțin, Grigori Vasilievici, așteaptă numai o clipă, lasă-mă să spun tot ce am de spus, fiindcă n-am terminat încă. În momentul când pronia cerească mă va osândi, am să fiu și eu, cum s-ar zice, un fel de păgân; botezul pe care l-am primit o sa-și piardă harul. E ori nu e

așa?

— Concluzia, concluzia! îl zori Fiodor Pavlovici, sorbind fericit din pahar. Hai, pune punct odată!

— Și din moment ce nu mai sunt botezat în legea creștinească, înseamnă că nu i-am mințit pe călăii mei atunci când m-au întrebat dacă „sunt ori nu sunt creștin”, fiindcă însuși Dumnezeu m-a scos din rândul creștinilor, numai și numai pentru gândul ce mi-a venit în minte înainte chiar de a fi apucat să deschid gura. Iar din moment ce locul meu nu mai e printre creștini, atunci cum s-ar putea, și cu ce drept, să mi se ceară socoteală pe lumea cealaltă, ca unui creștin adevărat, că m-am lepădat de Hristos, când eu, numai cât mi-a trecut prin gând să mă lepăd de el, și am și fost surghiunit din sânul creștinătății? Iar dacă nu mai sunt creștin, înseamnă că nu mai pot să mă lepăd de Hristos, fiindcă nu mai am de cine să mă lepăd. Și atunci poate cineva să-i ceară socoteala unui tătar spurcat, Grigori Vasilievici, fie și în ceruri, pentru că nu s-a născut creștin, și poate cineva să-l pedepsească pentru asta că doar, vorba aceea, nimeni nu poate lua două piei de pe o vită! Și apoi, și Dumnezeu chiar, dacă i-ar cere cumva socoteală tătarului după moarte, gândesc că n-o să-i dea decât o osândă mai ușoară (și asta numai fiindcă nu poate să-l lase chiar așa, nepedepsit), chibzuind că omul n-are nicio vină dacă s-a născut pe lume din părinți spurcați. Doar nu poate Dumnezeu să-l ia cu anasâna pe tătar și să spună despre el c-ar fi fost creștin!? Ar însemna atunci că și Atotputernicul minte. Crezi dumneata că poate fi în stare Cel-de-Sus să spună vreodată o minciună, fie chiar numai una singură?

Grigori rămase cu gura căscată, zgâindu-se la orator. Deși nu pricepu prea bine despre ce era vorba, ceva totuși reușise să deslușească din încâlcitura aceea de cuvinte, și încremeni locului, ca un om care s-ar fi izbit deodată cu fruntea de perete. Fiodor Pavlovici își deșertă paharul și slobozi un hohot de râs strident.

— Alioșka, ei, cum îți place? Văzuși? Cazuistul! O fi fost pe la iezuiți, Ivan. Ia ascultă, mă, duhnești cale de o poștă a iezuit! Spune, cine te-a învățat să vorbești așa? Află însă

că minți, cazuistule, minți cu nerușinare, minți și iar minți! Nu mai plânge, Grigori, lasă, c-o să-l facem noi praf acum! Răspunde, măgarule! Să zicem c-ai avea dreptate față de schingiuitorii tăi, dar gândește-te că tu, în sufletul tău, totuși, ți-ai lepădat credința, și singur ai spus chiar că în aceeași clipă ai fost anatemizat, adică ai fost afurisit, iar aceluia asupra căruia s-a aruncat anatema fii sigur că n-o să-i fie moale, băiete, în iad! Ei, acum ce mai zici, scumpul meu iezuit?

— Fără îndoială că în sufletul meu mi-am lepădat credință, și totuși, nu văd care ar fi păcatul aici... Poate numai unul mititel, adică un păcat din cele mai obișnuite.

— Cum adică, din cele mai obișnuite?

— Minți, afurisitule! șuieră printre dinți Grigori.

— Judecă și dumneata, Grigori Vasilievici, răspunse domol și liniștit Smerdiakov, sigur de biruință, dar vrând totuși să facă pe mărinimosul cu cel învins. Judecă și dumneata: Sfânta Scriptură spune că dacă ai cât de cât credință în sufletul tău, măcar cât bobul de mazăre, și poruncești muntelui: ,,Ridică-te și aruncă-te în mare", așa o să fie, negreșit. Dacă eu sunt un necredincios, iar dumneata atât de credincios, încât mă blestemi mereu, încearcă numai de poruncește muntelui să se urnească din loc și să se arunce nu în mare (fiindcă ar fi prea departe), dar uite, măcar în scursura asta clocită din spatele grădinii noastre și ai să vezi că nici nu se va clinti măcar, oricât ți-ai sparge dumneata pieptul poruncindu-i. Și asta înseamnă că nici dumneata nu ai destulă credință, Grigori Vasilievici, și că știi numai să-i ocărăști pe alții cum îți vine la gură. Și apoi, trebuie să ne mai gândim că, în zilele noastre nu numai dumneata, dar nimeni pe lume, începând cu cele mai simandicoase persoane și sfârșind cu cel mai pârlit mujic, nu poate să urnească muntele din loc și să-l prăvălească în mare, în afară poate de un singur om de pe fața pământului, sau cel mult doi, care își caută mântuirea sufletului în secret, undeva, prin pustiul egiptean, și acolo li s-a pierdut urma; dacă este așa, înseamnă că toți ceilalți sunt niște necredincioși, și atunci, te întreb: crezi dumneata oare că pe toți aceștia, câți or fi pe lume, adică

întreaga omenire, în afară de cei doi pustnici, Dumnezeu o să-i afurisească și, în marea lui îndurare, pe care i-o cunoaștem cu toții, n-o să ierte chiar pe nimeni dintre ei? Dimpotrivă, eu, în sinea mea, chiar dacă mi s-a clătinat credința, nădăjduiesc, totuși, c-o să capăt iertarea, spălându-mi păcatul în lacrimi de pocăință.

— Stai! strigă Fiodor Pavlovici jubilând. Prin urmare, tu crezi că există totuși pe lume doi oameni în stare să urnească munții din loc? Ivan, ia aminte, uite rusul întreg!

Ivan Fiodorovici zâmbi amuzat.

— Ai perfectă dreptate, este într-adevăr o trăsătură specifică pentru credința poporului.

— Ești de acord, vasăzică! înseamnă că am dreptate, dacă și tu ești de aceeași părere! Alioșka, tu ce zici? Așa este sau nu credința rusească?

— Nu, tocmai că Smerdiakov nu crede ca un rus, rosti grav și hotărât Alioșa.

— Nu mă refeream la credința lui, ci la aceasta trăsătură, știi, istoria cu cei doi pustnici, numai la amănuntul acesta caracteristic, neînsemnat, dar unic în felul lui; este rusesc, nu-i așa, rusesc sadea?

— Da, e o trăsătură într-adevăr specific rusească, încuviință zâmbind Alioșa.

— Vorba asta, care ți-a ieșit din gură, merită un galben de aur, măgarule, și chiar ai să-l capeți, negreșit, dar încolo să știi că minți, minți și iar minți, auzi tu, dobitocule! Află că nimeni dintre noi nu crede, pentru că suntem cu toții niște oameni superficiali, și apoi nici nu avem timp, și nu avem timp în primul rând pentru că suntem prea ocupați, în al doilea rând pentru că Dumnezeu nu ne-a lăsat destul răgaz: a făcut ziua numai de douăzeci și patru de ore, așa că nu avem nici când să dormim cât am vrea, darmite să ne pocăim! și tu te-ai lepădat de credință față de călăii tăi tocmai când ar fi trebuit să te gândești mai presus de toate la credința ta și când ar fi trebuit să dovedești cât ești de credincios! E sau nu-i așa, măi băiete?

— O fi și așa, dar judecă și dumneata, Grigori Vasilievici, dacă nu cumva tocmai asta îmi ușurează păcatul. Căci

dacă aș crede în adevărul acestor cuvinte, dacă aș crede așa cum ar trebui să cred, atunci ar fi un mare păcat să nu înfrunt orice chinuri pentru credința pe care o am și să trec la legea spurcată a mahomedanilor. Atunci însă n-aș mai ajunge să înfrunt niciun fel de chinuri, pentru că ar fi de ajuns să-i strig muntelui: „Ridică-te și zdrobește-i pe călăii mei”, și el s-ar urni din loc și i-ar strivi ca pe niște gândaci, iar eu aș pleca mai departe, înălțând cântări de slavă Domnului-Dumnezeu. Dar dacă eu în clipa aceea am încercat tot și i-am strigat din răsputeri muntelui: „Strivește-i pe călăii mei”, și el nici nu s-ar fi clintit din loc, atunci, spune și dumneata, n-aș pune la îndoială credința mea într-o clipă atât de cumplită, când aș simți răcorile morții? Și așa tot știu că nu sunt chiar întru totul vrednic să intru în împărăția cerurilor (căci muntele nu s-a urnit la porunca mea, și deci credința mea înseamnă că nu are nicio trecere acolo sus și nici nu mă așteaptă cine știe ce răsplată în ceruri), pentru ce atunci, pe lângă toate celelalte, m-aș lăsa jupuit de piele așa, fără să mă aleg cu niciun folos? Căci oricum, chiar dacă aș fi jupuit de piele până la jumătatea spinării, muntele nu s-ar clinti la porunca sau la țipetele mele. Într-o clipă atât de înfricoșătoare, în care nu mai e vorba de îndoieli, ci de fiorii morții, îți pierzi de bună seama și mințile, și tot, nu mai ai deci cumpătul să judeci. Și atunci, nu văd de ce ar fi atât de greu păcatul dacă, încetând să mai caut vreun folos sau vreo răsplată, mi-aș păstra măcar pielea întreagă. De aceea mă bizui pe îndurarea Celui-de-Sus și trag nădejde c-am să fiu iertat...

Capitolul VIII

LA UN PĂHĂREL DE CONIAC

Disputa luase sfârșit; ciudat, însă, Fiodor Pavlovigi, care era atât de bine dispus la început, între timp se întunecase la față. Încruntat, stăpânul casei mai dădu de dușcă un păhărel de coniac, care era într-adevăr de prisos.

— Ia căraţi-vă de aici, iezuiților! se răsti la slugi. Șterge-o imediat, Smerdiakov! N-ai grijă, c-o să capeți galbenul făgăduit, numai pleacă odată! Lasă, nu mai fi așa amărât, Grigori, du-te acasă la Marfa, să-ți aline sufletul nemângâiat și să-ți facă patul să te culci. Nu te lasă canaliile să-ți tihnească mâncarea! răbufni el înciudat, după ce servitorii, ascultându-i porunca, ieșiră pe ușă. Smerdiakov se înfiinţează aici în fiecare zi la vremea mesei. Ce o fi văzut la tine de pare atât de interesat, cu ce l-ai momit? adăugă el, adresându-i-se lui Ivan Fiodorovici.

— Cu nimic, răspunse acesta. I-a cășunat așa c-aș fi un om în fața căruia trebuie să se încline; un slugoi, un țopârlan! Carne de tun sortită să cadă în primele rânduri când va veni momentul.

— În primele rânduri?

— Da, și el, și alții, mai buni decât el, dar bineînțeles c-au să fie și de-alde ăștia ca el. Întâi dintr-ăștia, pe urmă și ceilalți mai buni.

— Și când o să vină momentul?

— Racheta o să ia foc, dar nu se știe dac-o să ardă până la capăt. Deocamdată, poporul nu se dă în vânt după de-alde ăștia, vorbă-lungă, ca Smerdiakov.

— Ai dreptate, frățioare, uite, vezi, unul ca ăsta, măgarul lui Valaam, se gândește și se tot răzgândește, și cine știe până la urmă unde l-o duce capul!...

— Acumulează idei, spuse Ivan zâmbind.

— Vezi tu, știu perfect că nici pe mine nu poate să mă

înghită, așa cum nu înghite pe nimeni, ca și pe tine de altfel, deși „i-a cășunat”, cum zici tu, c-ai fi un om în fața căruia trebuie să se încline. Cât despre Alioșka, ce să mai vorbesc, pur și simplu îl disprețuiește. Numai că ce-i al lui e-al lui, nu pune mâna pe nimic, nu umblă cu bârfeli, e mut ca un pește, nu spune nimic din casă, o vorbă nu suflă, și face niște plăcinte cu carne să te lingi pe degete! Dar, la urma urmei, ducă-se dracului, merită să-ți răcești gura discutând despre el?...

— Nu, sigur că nu.

— Cât despre ideile ce i-ar putea încolți în minte, vorbind în general, părerea mea este că mujicul rus trebuie mustruluit cu nuiaua. Am spus-o dintotdeauna. Mujicul nostru este un ticălos, nu trebuie să-ți fie nici atâtica milă de el, și-i foarte bine că până și astăzi mai este din când în când croit cu nuiaua. Toată vlaga pământului rusesc stă în nuiaua de mesteacăn. Când s-or distruge pădurile, atunci să știi de la mine c-o să se prăpădească și pământul rusesc. Eu sunt pentru oamenii deștepți. Dar dacă am încetat acum să-i biciuim, fiindcă de, suntem prea deștepți, în schimb mujicii au început să se biciuiască singuri. Și bine fac. Căci cu măsura cu care măsurați vi se va măsura, așa cum zice Scriptura... Într-un cuvânt, vor fi răsplătiți. Iar la noi, în Rusia, e o adevărată porcărie. Dragul meu, dacă ai ști tu cât urăsc Rusia... adică propriu-zis nu pe ea, ci toate racilele astea... dar poate că până la urmă și Rusia. *Tout cela c'est de la cochonnerie.*[42] Știi ce-mi place mie? Îmi place spiritul fin, ingeniozitatea.

— Iar ai mai dat pe gât un păhărel. Cred că-ți ajunge.

— Stai, nu mai beau decât unul și încă unul, și cu asta, gata, am terminat. Dar mi-ai luat vorba din gură. Odată, fiind în treacăt pe la Mokroe, am stat la taifas cu un moșneag, și știi ce mi-a povestit? „Nouă, zice, mult ne place să batem fetele, și atunci le dăm pe mâna flăcăilor să le mustruluiască. Și după ce flăcăul o bate măr, a doua zi ia fata de nevastă, așa că vezi matale că și mândruțele au partea lor”. Auzi ce sadici! Orice ai zice, e nostim, nu?

[42] Totul e o porcărie (fr.)

Ce-ar fi să mergem odată acolo, să vedem și noi, hai? De ce-ai roșit, Alioșka? Nu te rușina, băiețaș! îmi pare rău că adineauri n-am rămas și eu la masă la egumen, să le fi povestit părinților cum vine treaba asta cu fetele din Mokroe. Alioșka, să nu fii supărat pe mine că l-am necăjit pe egumen. Dar, frate dragă, sunt furios. Dacă există Dumnezeu – ei, da, atunci nu zic nu, sunt vinovat, și am să dau socoteală pentru asta; dar dacă totuși nu există, crezi oare că ce le-am făcut eu cuvioșilor tăi e de ajuns? Să le tai capul, și încă ar fi puțin, ascultă-mă ce-ți spun, pentru că pun bețe-n roate progresului. Nu știu dacă mă crezi, Ivan, dar să știi că treaba asta mă roade. Nu, văd că nu-mi acorzi nicio încredere, citesc în ochii tăi. Probabil că le dai dreptate celor care zic că nu sunt decât un măscărici. Dar tu, Alioșka, tu ce spui, sunt eu, sau nu sunt un măscărici?

— Nu cred că ești un măscărici.

— Și sunt convins că asta e părerea ta și c-ai spus-o cu toată sinceritatea. Ai o privire deschisă și vorbești din toată inima. În timp ce Ivan nu poate fi sincer. E prea trufaș pentru asta... Dar eu, totuși, parc-aș vrea să se termine odată cu schitulețul acela al tău. Bine ar fi să se stârpească tot misticismul ăsta de pe pământul rusesc, să-și bage mințile în cap odată pentru totdeauna toți nătărăii! Gândește-te ce de argint, ce de aur ar intra la monetăria statului!

— De ce să-l stârpești, n-are niciun sens, zise Ivan.

— De ce? Pentru ca adevărul să triumfe mai curând – iată pentru ce.

— Nu-ți dai seama că dacă acest adevăr ar triumfa, dumneata, în primul rând, ai fi deposedat, și apoi... cine știe, poate ai plăti chiar cu capul?...

— Aș! și totuși, poate că ai dreptate... Ce prost sunt! sări deodată Fiodor Pavlovici, plesnindu-se cu palma peste frunte. Ei, păi dacă-i așa, atunci schitulețul tău poate să rămână unde e, Alioșka. Iar noi, ca niște oameni deștepți ce suntem, o să stăm frumos la căldurică și o să ne desfătăm cu câte un păhăruț de coniac, Ivan, cine știe, poate că așa o fi lăsat Dumnezeu! Zi: există Dumnezeu sau nu există? Stai, spune precis, vorbește serios! De ce râzi?

— Râd, pentru că mi-am adus aminte de observația dumitale atât de spirituală de adineauri în legătură cu existența celor doi bătrâni care, după cum crede Smerdiakov, sunt în stare să urnească munții din loc.

— Cum, și tu crezi că s-ar putea spune același lucru și despre mine?...

— Întocmai.

— Asta înseamnă că și eu sunt rus get-beget și că și eu am trăsătura asta specific rusească, dar ce-ai zice, filosofule, dacă te-aș prinde și pe tine cu mâța în sac, hai? Vrei să te prind? Ei, dacă vrei, punem rămășag c-am să te prind chiar mâine. Și totuși, spune drept: există ori nu Dumnezeu? Vorbește, omule, serios! Am nevoie de un răspuns chibzuit.

— Nu, nu există Dumnezeu.

— Alioșka, există Dumnezeu?

— Există.

— Ivan, dar nemurirea există? Cât de cât, fie chiar atâtica?

— Nu există nici nemurire.

— Niciun fel de nemurire?

— Nimic.

— Adică un zero absolut, sau mai e încă „ceva”? Poate că totuși există „ceva”... Tot ar fi mai bine decât nimic!

— Zero absolut.

— Alioșka, exista nemurirea?

— Exista.

— Și Dumnezeu, și nemurirea?

— Da. Nemurirea e în Dumnezeu.

— Hm! Mai curând aș crede că dreptatea este de partea lui Ivan. Doamne, când stai să te gândești câtă credință, câtă energie a irosit omul pentru această himeră de atâtea milenii! Cine-și bate joc oare în halul ăsta de biata omenire? Ivan, pentru ultima oară te întreb categoric: există ori nu Dumnezeu? Te întreb pentru ultima oară.

— Și eu îți răspund pentru ultima oară că nu există.

— Dar atunci cine își bate joc de oameni, Ivan?

— Dracu', pesemne, spuse zâmbind Ivan Fiodorovici.

— Dar ce, crezi că dracu' există?

— Nu, nu există nici dracu'.

— Păcat. Ei, fir-ar să fie, nu știu ce-aș fi în stare să-i fac ăluia care l-a născocit pe Dumnezeu! Chiar dacă l-ar spânzura cu capul în jos, și încă ar fi prea puțin!

— Dacă oamenii nu l-ar fi născocit pe Dumnezeu, n-ar fi existat civilizația.

— N-ar fi existat? Fără Dumnezeu?

— Nu, și nici coniacul n-ar mai fi fost pe lume. Ei, dar, cum văd eu, până la urmă va trebui să-ți luăm sticla din față.

— Stai, stai, stai, dragule, încă un păhărel! Mi se pare că l-am jignit pe Alioșa. Te-ai supărat, Aleksei? Dragul meu Alekseicik! Băiețașul tatii!

— Nu, de ce să fiu supărat? Îți cunosc gândurile. Inima dumitale este mai bună decât capul.

— I-auzi ce spune, că inima mea e mai bună decât capul! Doamne, ce tot îndrugă băiatul ăsta? Ivan, îl iubești pe Alioșka?

— Îl iubesc.

— Să-l iubești (Fiodor Pavlovici era din ce în ce mai afumat). Ascultă, Alioșa, recunosc, am fost mojic cu starețul tău, dar, ce vrei, îmi ieșisem din fire. Tu știi, Ivan, că bătrânul ăsta e un om de duh, nu crezi?

— Se prea poate.

— Îți spun eu, *il y a du Piron la-dedans*[43], este un iezuit, un iezuit rus. Suflet nobil altminteri, turbează în sinea lui când se gândește că trebuie să joace teatru... să facă pe sfântul.

— Dar el crede în Dumnezeu.

— Nici cât negru sub unghie. N-ai știut? Singur o spune orișicui, adică nu chiar așa, orișicui, ci oamenilor deștepți care vin la el. De pildă, guvernatorului Schultze i-a mărturisit scurt și cuprinzător: cred, dar nu știu în ce.

— Serios?

— Dacă-ți spun!... Dar să știi că-l stimez. Are în el ceva mefistofelic sau, mai bine zis, ceva din Arbenin, parcă așa

[43] Are ceva din Piron (fr.): Alexis Piron (1689-1773), poet francez, autor de epigrame licenţioase.

îl cheamă, știi care, cel din romanul Un erou al timpului nostru... Vezi tu, bătrânul este un libidinos; atât de libidinos, că și azi chiar mi-ar fi teamă s-o las pe fiică-mea sau pe nevastă-mea să se duca la el să se spovedească. Să-l auzi când se pune el pe taclale... Acum vreo doi ani ne-a chemat la el la un ceișor cu un păhăruț de lichior (știi, cuconițele îi trimit lichioruri), și unde a început să ne povestească despre vremile de altădată, ei, ce să-ți spun, ne țineam cu mâinile de burtă de atâta râs... Mai ales avea una bună cu o slăbănoagă pe care a lecuit-o. „Dacă nu m-ar durea picioarele, zicea, v-aș juca ceva.” Ce zici de el? „Multe pozne am mai făcut și eu în viață!” Știi că l-a pungășit pe negustorul Demidov cu șaizeci de mii de ruble?

— Cum, i-a furat banii?

— Negustorul venise la el cu banii ca la un om de încredere. „Păstrează-mi-i dumneata, că mâine am percheziție.” Și bătrânul i-a păstrat de tot. „Ce bani, zice, păi nu i-ai donat bisericii?” „Mare ticălos ești!” i-am spus eu. „Nu, zice, nu sunt ticălos, am mâna largă”... A, stai, stai, că nu era el... Altcineva. Am încurcat țițele, era vorba de altcineva... nici n-am observat. Ca să vezi! și acum încă un păhărel, și basta, ajunge, ia sticla, Ivan! Vă înșiram aici moși pe groși, și tu nici nu te-ai gândit să mă oprești, Ivane... de ce nu mi-ai spus că mint?

— Știam c-o să te oprești singur.

— Minți, nu m-ai oprit, pentru că nu poți să mă suferi. Mă disprețuiești. Ai venit să stai la mine, în casă, și mă disprețuiești.

— Bine, atunci plec; prin gura dumitale vorbește coniacul.

— Te-am rugat cu frumosul să te duci la Cermașnea... pentru o zi sau două, iar tu nici habar n-ai.

— Mă duc mâine, dacă insiști atât.

— Ba nu, n-o să te duci. Stai aici ca să mă spionezi, parcă eu nu știu, îndrăcitule, de aceea nu vrei să pleci, nu-i așa?

Bătrânul nu-și mai găsea astâmpăr. Sunt unii bețivi care la un moment dat, când li se urcă băutura la cap, de unde

până atunci erau la locul lor, simt deodată nevoia să-și dea arama pe față și să facă scandal.

— Ce te uiți așa la mine? Crezi că nu citesc în ochii tăi? Te uiți la mine și parcă spui: „Ce mutră de bețiv!” Privirea ta mă suspectează, nu vezi în ea decât dispreț... Știi tu foarte bine pentru ce ai venit... Când Alioșka se uită la mine, îi râd ochii. Alioșka nu mă disprețuiește. Aleksei, să nu-l iubești pe Ivan...

— Nu te supăra pe fratele meu! De ce-l jignești? îl înfruntă brusc Aleksei.

— Se poate, da, se prea poate, mai știi? Uf, cum mă doare capul. Ia de aici coniacul, Ivan, a treia oară îți spun! (Căzu pe gânduri câteva clipe și deodată avu un zâmbet viclean, stăruitor.) Nu te supăra, Ivane, nu te supăra pe mine că-s om bătrân și fără minte. Știu că nu mă iubești, totuși, nu fi supărat! Nici n-ai pentru ce să mă iubești. Ai să pleci, nu-i așa, la Cermașnea... vin și eu după aceea și-ți aduc ceva bun. Am să-ți arăt acolo o fetișcană, ehei, de când am pus ochii pe ea! Deocamdată umblă încă desculță. Să nu te sperii de fetișcanele care umblă cu picioarele goale și să nu strâmbi din nas – nu știi ce perle găsești printre ele!... Și își sărută vârful degetelor. Pentru mine... se înviora el deodată, ca și cum s-ar fi trezit subit din beție în clipa când atacase subiectul lui preferat. Pentru mine!... Of, copii! Copilașii, purcelușii tatii mititei, pentru mine... de când trăiesc n-a existat o singură femeie urâtă, asta mi-e legea! Puteți voi pricepe una ca asta? Aș, da' de unde! În vinele voastre curge lapte, nu sânge, nici n-ați ieșit încă bine din găoace! Pe cinstea mea, la orice femeie poți să găsești ceva, ei, fir-ar să fie, ceva interesant, ceva ce nu găsești decât la ea, numai să știi să cauți și să ai ochi bun! Este și ăsta un talent! Pentru mine nu există femeie slută; ajunge că-i femeie, asta face mai mult ca orice... Da' ce puteți voi să înțelegeți!... Până și *les vieilles filles*[44], chiar și la ele descoperi uneori câte ceva, că-ți stă mintea în loc cum de au putut fi oameni atât de dobitoci să nu observe nimic și le-au lăsat așa să se ofilească! Pe o golancă sau pe

[44] Fetele bătrâne (fr.).

o slută trebuie întâi și-ntâi s-o uimești, îți spun eu, așa trebuie să procedezi. N-ai știut? Sigur, trebuie s-o uimești, să-i iei piuitul, s-o faci să se uite la tine în extaz, buimacă și rușinată că ditai boierul a putut să se îndrăgostească de o huidumă ca ea, boccie și negricioasă. Zău, mare noroc că pe lume sunt și vor fi totdeauna mujici și boieri și că orișicând se va afla pe fața pământului câte o fetișcană care spală podelele și un stăpân să-i poruncească; atâta, și încă ar fi de ajuns pentru ca viața să poată fi fericită! Bunăoară... să-ți spun ceva, Alioșka, pe răposata maică-ta am știut todeauna s-o uimesc, bineînțeles însă în alt mod. Nu prea era ea obișnuita cu alintările; numai așa, câteodată, când mi se năzărea mie, mă aruncam la pământ în fața ei, mă târam în genunchi și-i sărutam piciorușele, și totdeauna, să știi, totdeauna – îmi aduc aminte ca acum – o făceam să râdă, un râs mărunțel, tremurat, ascuțit, nu prea tare însă, un râs nervos, cu totul special. Râsul ăsta numai ea îl avea. Știam că așa începe de obicei criza, că a doua zi o să se zbuciume din nou ca turbată, și că râsul acela mărunțel nu înseamnă beatitudine, dar – cu toate că nu era decât o iluzie – în fond, totuși, era beatitudine! Ca să vezi cum se descoperă esențialul în toate când știi cum să procedezi! Într-o zi, Beleavski – un tânăr chipeș și putred de bogat, care-i făcea ochi dulci și se înnădise de la o vreme pe la noi – la mine în casă, de față cu ea chiar, mi-a tras o palmă. Și ce crezi, ea, oaia, era cât pe ce să-mi scoată ochii pentru palma aceea, așa s-a repezit la mine: „Te-a bătut, te-a bătut, a îndrăznit să dea în tine, ți-a tras o palmă! Se vede, zice, c-ai vrut să mă vinzi lui... Altminteri, cum putea să-și permită unul ca el să te lovească așa, în față mea?! Nici să nu te mai arăți în ochii mei! Acum să te duci, auzi tu, chiar acum să-l provoci la duel!”... A trebuit să merg cu ea la mănăstire, să se potolească, nu știu ce i-or fi descântat acolo preacuvioșii. Dar, uite, asta mi-e crucea, să știi, Alioșa, că n-am jignit-o cu ceva pe biata apucată, draga de ea! Doar o singură dată, în primul an de căsnicie: prea se închină toată ziua, mai ales păzea cu sfințenie sărbătorile Născătoarei, și atunci mă dădea afară din iatac. Și într-o bună zi, ce m-am gândit eu, ia hai s-o

lecuiesc de misticism! „Privește, i-am zis, uite icoana pe care tu o crezi făcătoare de minuni; chiar acum am s-o scot din perete și am s-o scuip în fața ta și ai să vezi că n-o să pățesc nimic!”... Doamne, ce ochi a făcut, credeam c-o să mă strângă de gât: a sărit deodată în sus, a dat din mâini, apoi și-a acoperit față, a început să tremure și a căzut jos... așa moale, ca o cârpă... Alioșa! Alioșa! Ce-i cu tine, ce s-a întâmplat?

Bătrânul se ridică brusc, speriat. Din momentul în care începuse să vorbească despre maică-sa, tânărul se schimbase la față clipă cu clipă. Se înroșise ca focul, îi ardeau ochii în cap și-i tremurau buzele... Bătrânul beţiv vorbea mai departe, împroșcând cu scuipat, fără să bage de seamă nimic, până când, deodată, cu Alioșa se petrecu ceva curios, ceva ce reproducea gest cu gest descrierea manifestărilor „apucatei”: tânărul sări de la masă, întocmai cum se pare că făcuse maică-sa după spusele bătrânului, dădu din mâini, își acoperi fața cu palmele și se prăbuși pe scaun, zbătându-se cuprins de o criză de isterie, cutremurat tot de un plâns mut, sfâșietor. Asemănarea cu maică-sa era atât de uluitoare, încât bătrânul rămase pur și simplu înmărmurit.

— Ivan, Ivan, apa, iute, apă! Așa făcea și ea, exact așa! Întocmai ca maică-sa! Ia o gură de apă și stropește-l, așa o potoleam și pe ea. Din cauza maică-sii, numai din cauza ei s-a tulburat... îi șopti el lui Ivan.

— Mi se pare c-a fost și mama mea, dumneata ce crezi? izbucni deodată Ivan, mânios și disprețuitor.

Bătrânul tresări sub privirea lui, ce scăpără scântei. Și în momentul acela se petrecu ceva tot atât de ciudat, ceva ce nu ținu mai mult de o clipă: bătrânul, pe cât se pare, uitase cu desăvârșire că Alioșa și cu Ivan avuseseră aceeași mamă...

— Cum maică-ta? murmură el zăpăcit. De ce spui așa? Despre care mamă vorbești?... Parcă ea... Ei, fir-ar să fie! Așa e, a fost și maică-ta! Auzi drăcie! Unde mi-era capul? Niciodată n-am pățit așa ceva, iartă-mă, și eu, care credeam că... He-he-he! se opri. Un zâmbet stupid de om beat îi lăți gura până la urechi.

În momentul acela însă în antreu se stârni o zarvă și o gălăgie nemaipomenită, se auziră strigăte furioase, apoi ușa se trânti de perete și Dmitri Fiodorovici dădu buzna în salon. Speriat, bătrânul se repezi la Ivan:

— Mă omoară, mă omoară. Nu-l lăsa, nu-l lăsa! țipă el, agățându-se de haina lui Ivan Fiodorovici.

Capitolul IX

SENZUALII

Grigori și Smerdiakov se năpustiră în odaie pe urmele lui Dmitri Fiodorovici. Se luptaseră cu el în antreu, încercând să-l împiedice (așa cum le dăduse poruncă Fiodor Pavlovici cu câteva zile mai înainte) să intre înăuntru. Folosindu-se de faptul că în momentul când izbutise să pătrundă în salon Dmitri Fiodorovici se oprise o clipă ca să se uite împrejur, Grigori ocoli masa, trânti cele două canaturi ale ușii din fund ce ducea în celelalte încăperi și se proțăpi în dreptul ei, cu brațele date în lături, ca răstignit, gata să apere intrarea, ca să spunem așa, până la ultima picătură de sânge. Văzând acest lucru, Dmitri scoase un strigat, mai bine zis un răcnet strident, și tăbărî asupra bătrânului servitor.

— Aha, prin urmare-i acolo! Acolo ați ascuns-o! Dă-te la o parte, ticălosule! și încercă să-l smucească din loc pe Grigori, care îl îmbrânci cât colo.

Turbat de mânie, Dmitri ridică mâna și-l lovi cu toată puterea. Bătrânul se prăbuși ca mort, iar Dmitri sări peste trupul lui și ieși valvârtej pe ușă.

Palid și tremurând tot, Smerdiakov rămase în salon, în celălalt colț al camerei, strâns lipit de Fiodor Pavlovici.

— E aici, striga Dmitri Fiodorovici, am văzut-o cu ochii mei când a cotit spre casă, dar n-am apucat să mă țin după ea! Unde este?

Însă în momentul în care fecioru-său țipase: „E aici!” se întâmplă ceva cu totul inexplicabil cu Fiodor Pavlovici. Ca prin farmec, orice urmă de spaimă îl părăsi.

— Puneți mâna pe el, țineți-l! urlă el, și se repezi după Dmitri Fiodorovici. Grigori se ridică de jos, încă buimac din pricina loviturii. Ivan Fiodorovici și Alioșa alergară după bătrân. În cea de-a treia cameră se auzi deodată un

zgomot, ca și cum s-ar fi prăbușit ceva pe jos, făcându-se zob: era un vas mare de sticlă (fără prea mare valoare) așezat pe un soclu de marmură, pe care Dmitri Fiodorovici îl răsturnase din fugă.

— Șo pe el! Prindeți-l! Ajutor! țipa bătrânul.

Ivan Fiodorovici și Alioșa îl ajunseră din urmă și de bine, de rău, îl făcură să se întoarcă în salon.

— De ce te ții după el? Vrei să te omoare? se răsti mânios Ivan Fiodorovici.

— Vanecika, Lioșecika! înseamnă că Grușenka e aici! Ați auzit, zicea c-a văzut-o când a intrat...

I se puse un nod în gât. Nu se aștepta ca Grușenka să vină chiar în ziua aceea, și vestea c-ar fi în casă îl făcuse dintr-o dată să-și iasă din minți. Tremura din toate încheieturile și, văzându-l, ai fi zis că înnebunise.

— Păi ce, n-ai fi văzut-o dacă ar fi venit? îi strigă Ivan.

— O fi intrat prin dos?

— Ușa e încuiată și cheia e la dumneata în buzunar... Dmitri se înapoie în salon. Găsise, firește, ușa din dos încuiată. Și cheia, într-adevăr, se afla în buzunarul lui Fiodor Pavlovici. Pretutindeni toate ferestrele erau de asemenea închise; prin urmare, Grușenka nu avea pe unde să intre și nici pe unde să iasă.

— Pune mâna pe el! strigă din nou cu un glas pițigăiat Fiodor Pavlovici când dădu iarăși cu ochii de feciorul cel mare. Mi-a furat banii din dormitor!

Și, smulgându-se din brațele lui Ivan, se repezi la Dmitri. Acesta însă ridică mâinile și, înșfăcându-l de cele două smocuri de păr care i se mai păstraseră pe tâmple, îl smuci zdravăn și-l bușî de podele. După care îl mai lovi de câteva ori cu tocul încălțămintei în obraz. Bătrânul gemu sfâșietor. Deși nu era așa de voinic ca fratele lui, Ivan Fiodorovici îl cuprinse în brațe și-l târî de lângă bătrân. Alioșa, încordându-și toate puterile, îi sări în ajutor, ținându-l pe Dmitri din față.

— Ce faci, nebunule, vrei să-l omori?! răcni Ivan.

— Așa-i trebuie! țipă Dmitri gâfâind. Nu-i nimic dacă a scăpat cu zile acum, mai vin eu pe aici și, până la urmă, tot îi vin de hac! N-o să-l puteți păzi.

— Dmitri! Pleacă, pleacă, imediat! strigă autoritar Alioșa.

— Aleksei! Spune-mi tu, numai în tine am încredere; Grușenka a fost adineauri aici sau n-a fost? Am văzut-o cu ochii mei cum a trecut drumul încoace, când a ieșit din ulicioară. Am strigat-o și atunci a fugit...

— Îți jur că n-a fost aici și că nimeni n-o aștepta astăzi!

— Dar am văzut-o cu ochii mei... înseamnă că ea... Lasă, că aflu eu numaidecât unde e! La revedere, Aleksei! Nicio vorbă lui Esop despre bani, du-te chiar acum la Katerina Ivanovna și zi așa cum ți-am poruncit: „M-a trimis să-ți spun: rămâi cu bine, mă-nțelegi? Rămâi cu bine! Auzi tu: rămâi cu bine, și basta!” Și încearcă să-i descrii scena.

În vremea asta, Ivan și Grigori apucaseră să-l ridice pe bătrân de jos și să-l așeze într-un fotoliu. Avea tot obrazul însângerat, însă era lucid și sorbea fiecare cuvânt al lui Dmitri. Avea mereu impresia că Grușenka se ascunde undeva în casă. Înainte de a ieși din salon, Dmitri Fiodorovici îi aruncă o privire plină de ură.

— Nu-mi pare rău câtuși de puțin că te-am umplut de sânge! strigă el. Ferește-te, bătrâne, vezi să nu ți se spulbere visul, pentru că și eu am unul! Te blestem și... nu mai vreau să știu în vecii vecilor că-ți sunt fiu!... Și ieși ca o furtună pe ușă.

— E aici, nu se poate, trebuie să fie aici! Smerdiakov, Smerdiakov, abia horcăia bătrânul, chemându-l cu degetul pe Smerdiakov.

— Nu-i aici, bătrân nebun ce ești! se răsti la el, furios, Ivan. Poftim, a leșinat! Apă, un prosop!! Mișcă, Smerdiakov!

Smerdiakov alergă după apă. Fiodor Pavlovici fu dezbrăcat, dus în dormitor și întins pe pat. Îi înfășurară capul cu un prosop ud. Slăbit din pricina coniacului, a emoțiilor puternice și a loviturilor pe care le primise, bătrânul, cum puse capul pe pernă, închise ochii și ațipi. Ivan Fiodorovici și Alioșa se înapoiară în salon. Smerdiakov se pregătea tocmai să ducă afară cioburile vasului spart, în timp ce Grigori sta lângă masă, întunecat la față și cu ochii pironiți în pământ.

— Ar trebui să-ți pui ceva rece la cap și să te culci și tu, îl sfătui Alioșa. Lasă, că avem noi grijă de el; fratele meu te-a lovit rău... în cap.

— A îndrăznit să dea în mine! rosti răspicat și cu obida Grigori.

— A îndrăznit să dea și în tata... nu numai în tine! răspunse Ivan cu o strâmbătură.

— L-am scăldat în covată... Și el cum a putut... repetă Grigori.

— Pe naiba, dacă nu l-aș fi smuls din mâinile lui, poate că-l omora. Crezi că mult îi trebuie lui Esop? îi șopti Ivan lui Alioșa.

— Doamne ferește! exclamă acesta.

— De ce Doamne ferește? urmă pe același ton Ivan, cu fața crispată de ură. O lighioană înghite pe alta. Și cale bună...

Alioșa se scutură ca străbătut de un fior.

— În ce mă privește, probabil că aș face totul ca să împiedic un omor, așa cum am făcut și acum. Rămâi aici, Alioșa, eu mă duc să fac câțiva pași prin curte, mă doare capul.

Alioșa se duse în iatacul bătrânului și rămase acolo, după paravan, la căpătâiul lui, mai bine de o oră. La un moment dat, taică-său deschise ochii și se uită la el, căutând parcă să-și adune gândurile și să cumpănească ceva în minte. O neliniște cumplită i se zugrăvi pe față.

— Alioșa, șopti el îngrijorat, unde-i Ivan?

— În curte, îl doare capul. Ne păzește.

— Dă-mi oglinjoara, e acolo, ad-o încoace!

Alioșa îi întinse o oglinjoară rotundă pe care o găsi pe scrin. Bătrânul se privi: i se umflase nasul, și pe frunte, deasupra sprâncenei stângi, se zărea o vânătaie zdravănă.

— Ce zice Ivan? Alioșa, dragul meu, singurul meu copil, mi-e frică de Ivan; mi-e frică de el mai mult decât de celălalt. Numai de tine nu mi-e teamă...

— Nici de Ivan nu trebuie să te temi. E iute la mânie, dar să știi c-o să te apere.

— Alioșa, și celălalt? A șters-o la Grușenka, nu-i așa? Dragul meu, îngerașule, spune-mi adevărul: adineauri

Grușenka a fost aici sau n-a fost?

— Nimeni n-a văzut-o. A fost numai o părere, nici n-a dat pe aici!

— Dacă Mitka vrea să se însoare cu ea, n-are decât!

— Dar n-o să vrea ea să-l ia.

— N-o să-l ia, nu, n-o să-l ia, n-o să-l ia, îți spun eu! Pentru nimic în lume n-o să-l ia!... repeta întruna bătrânul, ca și cum lucrul acesta i-ar fi făcut o plăcere deosebită. Fericit, apuca mâna lui Alioșa și i-o strânse la piept. Ochii îi sclipeau, înlăcrimați. Știi, iconița aceea a Născătoarei, despre care vorbeam adineauri, ia-o și ține-o tu. Poți să te întorci la mănăstire, îți dau voie... am glumit, nu te supăra... Mă doare capul, Alioșa... Lioșa, hai, împacă-mi inimioara, îngerașule, și spune-mi adevărul!

— Tot mai vrei să știi dacă a fost ori nu aici? rosti îndurerat Alioșa.

— Nu, nu, nu, te cred pe cuvânt, dar uite ce-aș vrea: du-te tu la Grușenka, sau fă în așa fel ca s-o vezi; descoase-o, auzi tu, descoase-o, caută să afli din doua cuvinte, ghicește după ochii ei la cine vrea să se ducă: la el ori la mine? Cum? Ce-ai zis? Hai, spune, poți ori nu poți?

— Am s-o întreb, dacă o văd, murmură Alioșa peste măsură de încurcat.

— Nu, ție n-o să-ți spună nimic, îi luă vorba din gură bătrânul, e o șerpoaică. O să-ți sară de gât și o să-ți spună că vrea să rămână cu tine. Nu știi ce ființă vicleana și nerușinată e! Nu, nu, tu nu te poți duce la ea!

— Și nici n-ar fi frumos, tată, zău, n-ar fi frumos deloc!

— Unde te-a trimis el adineauri, când a strigat: „Du-te” și a luat-o la goană?

— La Katerina Ivanovna.

— După bani? Te-a trimis să-i ceri bani?

— Nu, nu după bani.

— E lefter, n-are o para chioară. Ascultă-mă, Alioșa, eu am să stau noaptea asta și am să chibzuiesc. Tu du-te, vezi, poate c-o întâlnești... Vino iar, mâine, de dimineață, auzi, să vii neapărat. Mâine am să-ți spun vreo două vorbe, ai să vii?

— Da.

— Dacă vii, fă-te că ai venit așa, singur, ca să mă vezi. Nu trebuie să știe nimeni că eu te-am chemat. Să nu-i spui nimic lui Ivan.

— Bine.

— Du-te, îngerașule, mi-ai luat apărarea adineauri, asta n-am s-o uit niciodată. Și mâine am să-ți spun două vorbe... numai că trebuie să mă gândesc...

— Cum te simți?

— Mâine am să fiu pe picioare, sănătos, da, da, sănătos tun!

În timp ce străbătea curtea, Alioșa îl zări pe Ivan stând pe lavița de la poartă; își nota ceva cu creionul în carnețel. Alioșa îi aduse la cunoștință că bătrânul se trezise și era lucid și că-l lăsase să se ducă peste noapte să doarmă la mănăstire.

— Să știi, Alioșa, că mi-ar face mare plăcere să te văd mâine dimineață, spuse Ivan prietenos, ridicându-se pe jumătate de pe bancă.

Alioșa rămase surprins de cordialitatea cu care-i vorbise.

— Trebuie să mă duc mâine la doamna Hohlakova, îi răspunse el. Și poate că și la Katerina Ivanovna, dacă n-o găsesc astăzi acasă...

— Te duci totuși la ea! Să-i spui „rămâi cu bine, rămâi cu bine”! Da? zâmbi Ivan.

Alioșa se fâstâci.

— Mi se pare că, din urletele lui de adineauri și din câte mi-a mai spus înainte, am cam priceput despre ce-i vorba. Dmitri te-a rugat – nu-i așa? – să te duci la dânsa și să-i spui din parte-i... că... în sfârșit, „că-și ia rămas-bun de la ea”.

— Frate! Cum o să se isprăvească, oare, toată nebunia asta în care au intrat Dmitri și cu tata? exclamă deodată Alioșa.

— Cine știe?! Poate că-n niciun fel: lucrurile au să se potolească de la sine. Femeia asta trebuie să fie o bestie. În orice caz, deocamdată, trebuie să-l păzim pe bătrân să nu facă un pas afară din casă, iar pe Dmitri să nu intre înăuntru.

— Frate, aș vrea să-ți mai pun o întrebare: crezi oare că

orice om are dreptul să-şi judece semenii şi să hotărască cine merită să trăiască pe lume şi cine nu?

— Ce caută aici meritele? De cele mai multe ori întrebarea îşi află de la sine răspunsul în inima oamenilor, însă nu ţinând seama de meritele celorlalţi, ci de alte considerente mult mai fireşti. Cât despre drept, cine nu are dreptul să dorească?

— Da, dar nu moartea altuia.

— Şi de ce nu chiar şi moartea? Ce rost are să te minţi singur, când toţi oamenii trăiesc aşa şi poate nici n-ar fi în stare să trăiască altfel. Te gândeai la ceea ce-am spus mai înainte: „două lighioane care se înghit una pe alta”? Dă-mi voie, în cazul acesta, să te întreb: mă socoti şi pe mine capabil la fel ca Dmitri să vărs sângele lui Esop, adică să-l omor? Da?

— Vai de mine, nu, Ivan! Nici nu mi-a trecut prin minte aşa ceva! şi nu cred că Dmitri ar putea fi capabil...

— Îţi mulţumesc, oricum, zâmbi Ivan. Să ştii că totdeauna am să-i iau apărarea. Cât priveşte dorinţele, dă-mi voie să-mi rezerv toată libertatea. La revedere, pe mâine! Nu mă judeca şi nu te uita la mine ca la un criminal, adăugă el zâmbind.

Fraţii îşi strânseră cu putere mâinile, aşa cum nu şi le strânseseră niciodată până atunci. Alioşa simţi că fratele său voia să se apropie de el şi că făcuse primul pas cu un anumit scop, călăuzit de o intenţie precisă.

Capitolul X

AMÂNDOUĂ ÎMPREUNĂ

Alioșa părăsi casa părintească mai abătut și mai descurajat decât la venire. Gândurile îi erau răvășite, destrămate; se temea totuși să și le adune și să tragă o încheiere din conflictele dureroase la care asistase în ziua aceea. În sufletul lui stăruia un simțământ ce se îngemăna cu deznădejdea, pe care nu-l mai încercase până atunci. Și dominând totul, se înălța, ca un munte, întrebarea fatală, cea care îl preocupa mai presus de orice, deși nu putea să-i găsească niciun răspuns: cum se va sfârși toată încurcătura cu femeia aceea îngrozitoare, încurcătură în care tatăl și fratele său Dmitri erau amândoi amestecați? Cu puțin mai înainte fusese martor la ciocnirea lor. Era acolo, doar, și-i văzuse față în față. Singurul, pe drept cuvânt, nefericit, cumplit de nefericit, nu era decât Dmitri: pe el îl pândea adevărata nenorocire. Și pe lângă el mai erau și alții pe care lucrurile acestea îi priveau mult mai mult decât și-ar fi închipuit. Situația lua o întorsătură aproape enigmatică. Fratele său Ivan făcuse primul pas, vrând să se apropie de el, așa cum își dorise până atunci din tot sufletul, și acum faptul acesta îl speria. Dar femeile acelea? Ciudat, deunăzi, când pornise spre Katerina Ivanovna, se simțise teribil de stingherit, așa cum nu mai era în clipa de față: dimpotrivă, se grăbea să ajungă acolo, ca și cum ar fi așteptat din partea ei un sfat, un îndemn sau o îndrumare. Și totuși, parcă îi venea și mai greu acum să-i transmită ceea ce îl rugase Dmitri; chestiunea celor trei mii de ruble fusese definitiv lichidată, și prăbușirea lui Dmitri, care se socotea dezonorat și pierduse orice speranță, era desigur inevitabilă. Pe lângă aceasta, fratele său îi ceruse să descrie scena petrecută în casa tatălui lor!

Era ora șapte seara când Alioșa plecase cu gândul de a

se duce la Katerina Ivanovna, și afară începuse să se întunece. Katerina Ivanovna locuia într-o casă încăpătoare și confortabilă de pe Strada Mare. Alioșa știa că stătea cu două mătuși. Una dintre ele era mătușa Agafiei Ivanovna, o făptură tăcută, care, împreună cu sora ei vitrega, îi făcuse toate voile atunci când se întorsese de la pension acasă la tatăl ei. Cealaltă era o cucoana moscovită, simandicoasă și plină de ifose, deși scăpătată. În oraș se vorbea că cele două femei nu ieșeau din cuvântul Katerinei Ivanovna și ședeau pe lângă ea mai mult așa, pentru decor. Cât despre Katerina Ivanovna, nu se simțea obligată să se supună decât protectoarei sale, generăleasa, care era bolnavă și rămăsese la Moscova, punându-i în vedere la plecare să-i scrie regulat și amănunțit de două ori pe săptămână.

În momentul când Alioșa intră în vestibul, rugând-o pe camerista care-i deschisese ușa să-l anunțe, în salon probabil se și aflase de venirea lui (poate că-l văzuse cineva pe fereastră), fiindcă auzi imediat oarecare forfoteală, pași grăbiți de femeie și foșnet de rochii, ca și cum în aceeași clipă două sau trei persoane se grăbiseră să părăsească odaia. Și nu înțelegea de ce sosirea lui stârnise asemenea agitație. Fu poftit însă numaidecât în salon. Încăperea în care se afla era spațioasă și încărcată cu mobilă, dar fără să aibă nimic din atmosfera saloanelor de provincie. Peste tot, divane și sofale, fel de fel de măsuțe – și mai mici, și mai mari – tablouri, vaze și lămpi pe mese, flori din belșug și chiar și un acvariu în dreptul ferestrei. Fiind pe înserat, era cam întuneric înăuntru. Totuși Alioșa zări, aruncată pe divanul unde probabil șezuse cineva până atunci, o mantilă de mătase, iar pe masa de alături, doua cești pe jumătate pline cu șocolată, biscuiți, un vas de cristal cu stafide brumării și un altul cu bomboane. Alioșa își dădu seamă că în casă mai erau și alți musafiri, cărora li se făcuse toată această primire, și încruntă din sprâncene. În aceeași clipă însă o mână ridică draperia de la ușă, și Katerina Ivanovna intră cu pași repezi în odaie, cu un zâmbet fericit, exuberant pe buze și cu brațele întinse. Slujnica aduse îndată și puse pe masă două luminări aprinse.

— Slavă domnului, bine c-ai venit în sfârșit! Toată ziua m-am rugat pentru dumneata ca să vii! Ia loc.

Frumusețea Katerinei Ivanovna îl impresionase pe Alioșa din primul moment, adică în urmă cu trei săptămâni, când fratele său Dmitri îl adusese aici să i-l prezinte la stăruințele ei. Cu prilejul acelei întrevederi însă nu apucaseră să schimbe nici câteva cuvinte. Crezând că Alioșa se simte stingherit de prezența ei, Katerinei Ivanovna i se făcuse milă de dânsul și vorbise tot timpul numai cu Dmitri Fiodorovici. Alioșa stătuse deoparte tăcut, în schimb reușise să vadă cât se poate de lămurit o mulțime de lucruri. Fusese surprins în primul rând de aerul autoritar, de atitudinea ei degajată și mândră totodată, de încrederea în sine pe care o dovedea fata aceea trufașă. Toate aceste trăsături erau prea evidente pentru ca Alioșa să se gândească o clipă dacă nu cumva exagerează. Ochii ei mari, negri, arzători i se părură într-adevăr extraordinar de frumoși și într-o perfectă armonie cu obrazul ei prelung, palid, aproape gălbui. Ochii ei însă, ca și gura minunat conturată, aveau un farmec deosebit, pentru care fratele său putea desigur să-și piardă capul, dar care totodată nu puteau să-i întrețină prea multă vreme dragostea. Când, după acea primă întâlnire, Dmitri se ținuse de el, implorându-l să nu-i ascundă impresia pe care i-o făcuse logodnică lui, Alioșa își mărturisise părerea aproape fără înconjur.

— Ai să fii fericit alături de ea, dar mă tem că... fericirea asta n-o să-ți aducă liniștea.

— Asta-i, frățioare, femeile ca dânsa rămân așa cum sunt și nu se pleacă niciodată în fața destinului. Așadar, tu crezi că n-am s-o iubesc toată viața?

— Nu, de iubit poate că ai s-o iubești, și totuși, alături de ea n-o să fii totdeauna fericit.

Spunându-și părerea, Alioșa roși la gândul că-i scăpase din gură o „neghiobie” pe care numai stăruințele fratelui său îl făcuseră s-o dea în vileag. Mărturisirea lui i se păruse stupidă chiar din clipa când o rostise cu glas tare. Îi era pur și simplu rușine că fusese în stare să-și exprime atât de categoric opinia lui despre o femeie. Cu atât mai

surprins fu acum, când, aruncându-și ochii asupra Katerinei Ivanovna, care se grăbea să-i iasă în întâmpinare, simți în adâncul său că s-ar putea foarte bine să se fi înșelat data trecută. Acum obrazul ei era luminat de o bunătate candidă, fără urmă de ipocrizie, de cea mai curată și mai zeloasă sinceritate. Nu mai avea nimic din „mândria și aroganța” care-l uimiseră atunci; pe chipul ei nu se mai oglindeau acum decât energie, noblețe sufletească, curaj și o senină și nestrămutată încredere în propriile sale puteri. Din primul moment când se uită la ea, tânărul își dădu seama că era conștientă de situația tragică a relațiilor dintre dânsa și omul pe care-l iubea și că știa probabil tot, absolut tot, dinainte. Oricum, era într-adevăr curios că, deși pe deplin conștientă de tot ce se întâmpla, mai putea să păstreze pe figură atâta seninătate și atâta încredere în viitor! Alioșa se simți deodată vinovat față de dânsa, vinovat de un lucru săvârșit cu premeditare, și în același timp învins și captivat de ea. Pe de altă parte, observă numaidecât că era grozav de tulburată, într-o stare de spirit neobișnuită, vecina cu exaltarea.

— Te-am așteptat fiindcă numai de la dumneata pot afla adevărul, numai și numai de la dumneata!

— Am venit… murmură Alioșa încurcat. Eu… m-a trimis el…

— A, el te-a trimis, aș fi jurat că-i așa! Acum știu tot, tot! exclamă Katerina Ivanovna cu o scânteiere în ochi. O clipă, Aleksei Fiodorovici, să-ți spun mai întâi de ce te-am așteptat. Vezi, poate că eu știu mai multe decât dumneata, așa că n-am nevoie să aflu nimic din gura dumitale. Am nevoie de altceva: vreau să știu părerea dumitale personală, ce crezi dumneata despre el, să-mi vorbești deschis, fără să atenuezi nimic, poate chiar brutal (da, oricât de brutal!), să-mi spui, ce părere ai despre el și cum vezi situația lui, acum, după ultima voastră întrevedere? Poate că-i mai bine așa decât dacă aș căuta să am o explicație între patru ochi cu el, cu atât mai mult cu cât nu vrea să vină pe aici. Ai înțeles ce aștept de la dumneata? Și acum, pentru că te-a trimis la mine (eram sigură că așa o să facă!), mărturisește-mi cinstit care a fost ultimul lui

cuvânt!...

— M-a trimis să vă spun din partea lui... rămas-bun și că n-o să mai vină niciodată pe aici... vă spune „adio”.

— Rămas-bun? Chiar așa a spus, ești sigur că așa s-a exprimat?

— Da.

— Poate c-a vorbit numai așa, într-o doară, sau la întâmplare, poate c-a greșit cuvântul, o fi spus altceva, adică o fi vrut să spună altceva decât ce a spus...

— Nu, a insistat în mod special asupra expresiei „rămas-bun”. De trei ori m-a rugat să nu uit.

Katerina Ivanovna se aprinse la față.

— Ei, uite, vezi, acum, tocmai acum am nevoie, Aleksei Fiodorvici, de ajutorul dumitale! Am să-ți arăt care-i părerea mea, iar dumneata să-mi răspunzi dacă am ori nu dreptate. Ascultă, dacă vorbele astea pe care te-a rugat să mi le transmiți le-ar fi rostit numai așa, într-o doară, fără să insiste deloc asupra lor, fără să le sublinieze, ar fi însemnat că totul s-a sfârșit între noi... Da, ar fi fost într-adevăr sfârșitul! După cum zici însă a stăruit în mod special asupra lor, mai ales dacă ți-a poruncit să nu uiți cumva să mi le comunici exact așa cum ți le-a spus insistând pe rămas-bun; înseamnă că era tulburat, poate chiar exasperat... Până și el s-a speriat de hotărârea pe care a luat-o! Nu m-a părăsit cu pasul sigur al unui om care știe ce face, ci și-a dat drumul orbește la vale. Faptul c-a apăsat pe acest cuvânt cred că nu era din partea lui decât o bravadă...

— Da, da, așa e, întări cu toată convingerea Alioșa. Acum și mie mi se pare că așa a fost.

— În cazul acesta, înseamnă că el încă nu e cu desăvârșire pierdut! E numai într-un impas, pradă deznădejdii, și deci mai pot încă să-l salvez! Stai, nu cumva ți-a vorbit ceva despre niște bani, trei mii de ruble?

— Nu numai că mi-a vorbit, dar tocmai din pricina asta e atât de distrus. Mi-a spus că se simte dezonorat și că, orice s-ar întâmpla de acum încolo, pentru el e totuna, răspunse cu căldură Alioșa, în sufletul căruia începuse să mijească iarăși speranța la gândul că poate, totuși, mai există o

ieșire, o punte de scăpare pentru fratele lui. Așadar... dumneavoastră știți ce-i cu banii? adăugă el și amuți brusc.

— Știu precis, mai demult. Am telegrafiat la Moscova și mi s-a răspuns că nu s-au primit banii. Înseamnă că nu i-a expediat, dar n-am spus nimic. Abia săptămâna trecută am aflat cât era de strâmtorat. Nu vreau acum decât un singur lucru: să-și dea seama la cine trebuie să vină, cine îi este cel mai credincios prieten. Dar dacă el nu vrea să creadă că are în mine cel mai devotat prieten, n-a căutat niciodată să mă cunoască, nu vede în mine decât femeia! Toată săptămâna m-am frământat gândindu-mă cum să fac să nu-i fie rușine de mine pentru că a cheltuit banii. Adică nu, să-i fie totuși rușine de alții, de toată lumea, de sine însuși chiar, dar nu de mine. Doar lui Dumnezeu îi mărturisește tot ce are pe suflet, fără nicio sfială? Cum de nu și-a dat încă seama ce sunt în stare să îndur pentru el? De ce, de ce n-a reușit încă să mă cunoască? Cum a putut să nu mă cunoască după toate câte s-au întâmplat? Vreau să-l salvez, să-l salvez definitiv. Să uite că sunt logodnica lui! Se teme să nu fie dezonorat în ochii mei! De dumneata nu s-a temut, dumitale ți-a dezvăluit tot! De ce nu m-a socotit niciodată demnă de atâta încredere?

Ultimele cuvinte fură rostite cu lacrimi în glas; și deodată o bufni plânsul.

— Trebuie să vă mai spun, rosti Alioșa cu o voce tremurătoare, ce s-a petrecut adineauri între el și tata. Și-i descrise scena dintre cei doi, povestindu-i cum fusese trimis după bani, cum după aceea Dmitri intrase buzna în casă, snopindu-l în bătaie pe bătrân, și cum, în cele din urmă, insistase din nou cu tot dinadinsul să meargă la dânsa și să-i spună din partea lui „rămas-bun”... Pe urmă a plecat la femeia aceea... adăugă Alioșa cu glas scăzut.

Katerina Ivanovna râse nervos.

— Și dumneata crezi că n-aș fi în stare s-o suport și pe femeia aceea? spuse Katerina Ivanovna cu un râs nervos. Crezi, oare, că n-aș putea să suport? Sunt sigură însă că n-o să se însoare cu ea. Îți închipui cumva că un Karamazov poate fi mistuit o veșnicie de o pasiune ca asta? Fiindcă e vorba numai de patimă aici, nu de iubire. N-o să

se însoare cu ea, pentru că ea n-o să se mărite cu el... Și Katerina Ivanovna avu din nou un zâmbet ciudat.

— Poate c-o să se însoare totuși, rosti Alioșa trist, cu ochii în pământ.

— Îți spun eu că n-o să se însoare! Fata aceea e un înger, știi dumneata? exclamă ea cu o neașteptată ardoare. Este cea mai extraordinară ființă dintre toate ființele extraordinare de pe fața pământului! E într-adevăr o femeie încântătoare, dar în același timp un suflet bun și nobil, un om plin de voință. De ce te uiți așa la mine, Aleksei Fiodorovici? Te surprinde ce-ți spun, sau poate că nu mă crezi? Agrafena Aleksandrovna, îngerașule! strigă ea deodată, întorcând capul spre odaia de alături. Vino aici, Alioșa e băiat tare cumsecade și cunoaște toate frământările noastre, vino să te vadă!

— Așteptam după perdea să mă chemați, rosti un glas duios, aproape dulceag.

Perdeaua se ridică și... Grușenka în persoană, veselă și încântată, se apropie de masă. Alioșa tresări deodată înfiorat. O privi țintă, fără să-și poată lua ochii de la ea. Asta era, vasăzică, femeia aceea îngrozitoare, „bestia", cum o numise acum o jumătate de ceas Ivan! Și totuși, în fața lui se afla ființa cea mai obișnuită și mai simplă din lume, o femeie blajină, plăcută, nostimă, ce-i drept, dar aidoma tuturor femeilor nostime din lume, adică o femeie „ca toate celelalte". Era într-adevăr frumoasă, chiar foarte frumoasă, o autentică frumusețe rusească, menită să aprindă multe inimi pătimașe. Durdulie, destul de înaltă, deși ceva mai scundă decât Katerina Ivanovna (care era foarte înaltă), Grușenka se mișca lin, fără zgomot, cu mlădieri alintate, în care se simțea aceeași galeșă afectare ca și în glasul ei. Nu avea pasul hotărât și sprinten al Katerinei Ivanovna, ci se apropia de ei plutind ușor, fără zgomot. Parcă nici nu atingea podeaua cu picioarele. Ajungând lângă masă, se lăsă alene într-un fotoliu, și tot așa alene îi foșni rochia scumpă de mătase neagră în timp ce-și înfășură cu un gest plin de răsfăț gâtul rotund și alb ca spuma și umerii largi cu un șal scump de lână neagră... Nu putea să aibă mai mult de douăzeci și doi de ani și

arăta exact vârsta pe care o avea. Era albă la față, cu o bănuială de umbră trandafirie, cu ovalul figurii ceva mai lat în partea de jos, cu maxilarul inferior puțin ieșit în afară. Buza de sus era foarte subțire, iar cea de jos, răsfrântă, de două ori mai groasă și parcă umflată. În schimb, părul ei minunat, blond-închis, sprâncenele bogate, negre și o pereche de ochi superbi albaștri-cenușii, adumbriți de gene lungi, l-ar fi făcut chiar și pe omul cel mai distrat sau mai indiferent, furat de șuvoiul mulțimii ieșite la plimbare, în îmbulzeală, să se oprească locului, fascinat, și să rămână încă multă vreme cu amintirea ei întipărită în suflet. Ceea ce îl impresiona dintru început pe Alioșa fu mai ales expresia copilăroasă, candidă a chipului său. Avea privirea unui copilaș, și tot așa „se bucura" ca un copilaș de orice; se apropiase de masă încântată, și acum părea că așteaptă ceva, curioasă și nerăbdătoare ca un copil, și în același timp cu o deplină încredere. Îți râdea inima numai când îi vedeai ochii. Și mai avea ceva de care Alioșa nu-și dădea seama lămurit, un farmec pe care totuși îl simțise inconștient: moliciunea și gingășia mișcărilor sale atât de mlădioase, de felină. Cu toate astea, trupul îi era destul de plinuț, de voinic. Șalul nu putea să-i ascundă rotunjimile umerilor bogați, nici pieptul pietros de adolescentă. Trupul acesta părea să tăinuiască formele unei Venus din Milo, deși chiar de pe acum întrucâtva exagerate. Cunoscătorii frumuseții feminine rusești ar fi pronosticat cu certitudine, cântărind-o pe Grușenka din ochi, că frumusețea ei, atât de proaspătă acum, la treizeci de ani avea să-și piardă armonia, o să se lăbărțeze, că trăsăturile feței i se vor accentua, că-n jurul ochilor și pe frunte vor începe a miji foarte curând crețuri subțiri, că tenul i se va înăspri și pielea i se va înroși, într-un cuvânt, că frumusețea ei era trecătoare, o frumusețe cum poți întâlni destul de frecvent printre femeile ruse. Alioșa, bineînțeles, nu-și pusese asemenea probleme; dar, cu toate că era încă sub vraja acestui chip, avea o senzație penibilă și se întreba cu oarecare părere de rău: de ce oare tărăgăna așa cuvintele, de ce vorbea afectat? Găsea probabil că-i mai frumos să gângurească așa, cu nefirești

mlădieri în glas, lungind mieros fiece silabă pe un ton cântat. Era probabil o deprindere proastă, o fandoseală de un gust cam îndoielnic, mărturie a faptului că fusese crescută într-un mediu vulgar, însușindu-și din copilărie concepțiile mahalalei despre buna-cuviință. Și totuși, felul ei de a vorbi, lungind silabele, i se părea lui Alioșa într-o flagrantă contradicție cu expresia copilăroasă, naivă și fericită a chipului, cu scânteierea senină, de prunc fericit, a ochilor! Katerina Ivanovna o așezase într-un fotoliu în fața lui Alioșa și-i sărutase de câteva ori pătimaș buzele zâmbitoare. Părea îndrăgostită de Grușenka.

— Știi, acum ne-am văzut pentru primă oară, Aleksei Fiodorovici, îi explică ea încântată. țineam neapărat s-o cunosc, s-o văd, voiam chiar să mă duc la dânsa, și uite că mi-a împlinit dorința, a venit ea la mine. Eram sigură că noi două o să descurcăm toate ițele, toate, toate! Îmi spunea mie inima că așa o să fie... M-au rugat să renunț, să nu fac pasul ăsta, dar presimțeam că asta e singura ieșire, și, cum vezi, n-am greșit. Grușenka mi-a explicat tot, toate intențiile ei; ca un înger blând a coborât la mine și mi-a adus împăcarea și bucuria...

— Domnișoara, bună și dulce cum e, nu s-a socotit înjosită să vorbească cu mine, gânguri Grușenka, păstrând pe buze același surâs drăgălaș, fericit.

— Să nu te mai prind că vorbești așa, zâna mea fermecată! Stai, încă o guriță. Uite, buză de jos parcă-i puțin umflată, s-o sărutăm, ca să se umfle mai tare, uite așa, și așa, și așa... Privește-o, Aleksei Fiodorovici, e ca un înger picat din cer, simți cum îți râde inima numai când te uiți la ea.

Alioșa roși în timp ce un tremur mărunt, aproape insesizabil, îi învăluia trupul...

— Prea mă răsfățați, frumoasă domnișoară, și zău dacă merit atâta alintare!

— Nu merită! Auzi, că nu merită! Tocmai ea! exclamă cu aceeași exaltare Katerina Ivanovna. Nu știi dumneata, Aleksei Fiodorovici, ce căpșor năstrușnic avem noi și ce inimioară mândră, oho, tare mândră, care face numai ce-i place! Nu cunoști sufletelul nostru, Aleksei Fiodorovici, cât

e de nobil și de generos, așa-i că nu-l cunoști? Numai că, din păcate, n-am avut parte de fericire. Am jertfit totul, da, da, fără nicio șovăire, unui om care cine știe dacă merita așa ceva, sau poate că era prea ușuratic. Fiindcă a fost un om în viața noastră, un ofițer, care ne-a furat inimioara, și atunci i-am dăruit tot, tot; asta a fost mai demult, acum vreo cinci ani, pe urmă ne-a părăsit și s-a însurat cu alta. Acum e văduv, ne-a scris c-o să vină aici după noi. Află că toată viața numai pe el l-am iubit, numai și numai pe el! O să vină, și Grușenka o să fie iar fericită, după ce cinci ani – gândește-te că sunt cinci ani la mijloc – a fost vai de sufletul ei! Dar cine ar putea să ne reproșeze ceva, cine ar putea să se laude că ne-ar fi câștigat bunăvoința? Doar bătrânul acela șchiop, negustorul; acela însă a fost mai curând ca un tată pentru noi, un ocrotitor. Ne-a găsit în pragul disperării, zbuciumată, părăsită de omul pe care l-am iubit atât... voiam tocmai să ne facem seama, să ne înecăm, și bătrânul acela ne-a scăpat de la moarte, da, ne-a scăpat!

— Nu știu de ce mă apărați așa, frumoasă domnișoară, prea sunteți grăbită în toate! ciripi Grușenka.

— Eu să te apăr? Pot eu să te apăr oare? Cum crezi că mi-aș permite așa ceva? Grușenka, îngerașule, dă-mi mânuța încoace. Ia uite numai ce mânuță mică, și durdulie, Aleksei Fiodorovici, ți-e mai mare dragul s-o privești! O vezi? Ea mi-a adus fericirea, m-a înviat din morți și am s-o sărut și pe-o parte, și pe alta, uite-așa, și-așa, și iar așa!

Și Katerina Ivanovna, care părea beată de fericire, sărută de trei ori mânuța într-adevăr încântătoare, dar poate puțin cam grăsulie a Grușenkăi. Iar Grușenka stătea cu mâna întinsă și râdea nervos, încântată, într-o cascadă de sunete, contemplând-o pe „frumoasa domnișoară”; era evident că-i făcea o deosebită plăcere s-o vadă sărutându-i-o. „E prea exaltată!” se gândi Alioșa, îmbujorându-se; inima îi zvâcnea neliniștită.

— De ce vreți să mă faceți să roșesc, frumoasă domnișoară, sărutându-mi mâna de față cu Aleksei Fiodorovici?

— Cum aș putea să vreau așa ceva? se miră Katerina

Ivanovna. Vai, scumpa mea, ce greșit mă înțelegi!

— Poate că nici dumneavoastră, frumoasă domnișoară, nu mă înțelegeți, poate că sunt mult măi rea decât vă închipuiți. Fiindcă sunt rea, nu fac decât ce-mi place mie. Pe Dmitri Fiodorovici eu l-am prins în mreje numai așa, ca să-mi bat joc de el.

— Și acum tot dumneata o să-l scapi! Mi-ai dat cuvântul. O să-i explici – nu-i așa? – o să-i arăți că iubești pe altul, că-l iubești de mult și că vrea să se însoare cu dumneata...

— Ba nu, nu v-am promis nimic. Dumneavoastră mi-ați spus să fac așa, eu însă n-am promis nimic.

— Vrei să spui că nu te-am înțeles bine? rosti Katerina Ivanovna cu un glas înfundat și pălind ușor. Mi-ai promis...

— Ba nu, domnișoară, îngeraș, nu, nu v-am promis nimic! îi tăie vorbă Grușenka domol și cu același glas cumpănit și aceeași senină candoare zugrăvită pe figură. Uite, acum poți să-ți dai seama, domnișoară, că sunt rea și fac numai ce-mi place! Da, da, așa e, nu fac decât ce-mi trăsnește prin cap. Poate că v-am promis ceva, nu zic nu, mai adineauri, dar acum stau și mă gândesc: dar dacă mi-o plăcea el iar, adică Mitea, fiindcă mi-a plăcut odată tare mult, aproape o oră întreagă. Și cine știe dacă n-o să mă duc chiar acum la el să-i spun să rămână la mine de azi încolo... Vedeți, așadar, ce schimbătoare sunt...

— Bine, dar adineauri spuneai... cu totul altceva... abia putu să îngâne Katerina Ivanovna.

— Ah, adineauri! Ei, ce să-i faci, păcătoasa asta de inimă se moaie numaidecât. Când mă gândesc prin câte a trecut, săracul, din pricina mea! Și dacă, ducându-mă acasă, mi se face iarăși milă de el... atunci?

— Nu m-aș fi așteptat...

— Ei, domnișoară, domnișoară, ce suflet bun și nobil aveți! Acum cine știe dac-o să mă mai îndrăgiți, așa proastă cum sunt și cu firea ăsta păcătoasă a mea!... Dați-mi mânuța asta dulce, de îngeraș, drăguță domnișoară, se rugă ea duios, luând mâna Katerinei Ivanovna cu un fel de evlavie. Dați-mi-o, scumpă domnișoară, ca s-o sărut, așa cum ați sărutat-o pe a mea. De trei ori mi-ați sărutat-o, țineți minte? Poate c-ar trebui

la rândul meu să v-o sărut de trei sute de ori ca să fim chit. Ce să-i faci, ce-o fi o fi, Dumnezeu cu mila! Poate c-am să fiu roaba dumneavoastră și am să caut să vă fac pe plac în toate cele, întocmai ca o roabă. Și acum, fie ce-o fi, cum o vrea Dumnezeu, fără niciun fel de legăminte și promisiuni! Mânuța asta, ah, mânuța asta dulce! Domnișorica mea scumpă, zână mea din povești, frumoasă cum nu e alta pe lume! Grușenka duse încet la buze mâna Katerinei Ivanovna cu un gând, ce-i drept, cam ciudat : ca „să fie chit”, înapoindu-i sărut pentru sărut.

Katerina Ivanovna nu-și retrase mâna; asculta cu un grăunte de speranță promisiunea din urmă, și ea tot atât de curios formulată, a Grușenkăi, care se arăta gata să i se supună în totul „ca o roabă”; și se uita țintă în ochii ei, care păstrau aceeași expresie candidă, încrezătoare, aceeași seninătate și voie bună... „Poate că-i prea naivă!” se gândi Katerina Ivanovna cu o licărire de nădejde. Între timp, Grușenka, fermecată de „mânuța ei dulce”, o ducea încet-încet la gură. În momentul când însă era gata s-o atingă cu buzele, se opri câteva clipe, ca și cum ar fi chibzuit ceva.

— Știți ceva, dragă domnișoară, îngeraș scump... rosti ea deodată cu cel mai duios și mai dulce glăscior. Totuși, n-am să vă sărut mânuța! și Grușenka izbucni într-un râs sprințar, zglobiu.

Katerina Ivanovna tresări.

— Cum vrei... Dar de ce?

— Ca să-ți aduci aminte că mi-ai sărutat mânuța și eu nu ți-am sărutat-o! O licărire ciudată îi fulgeră în privire. Se uită drept în ochii Katerinei Ivanovna.

— Neobrăzata! șopti Katerina Ivanovna, ca și cum s-ar fi luminat deodată ceva în mintea ei, și sări în picioare roșie ca focul de mânie. Grușenka se sculă și ea tacticos.

— Am să-i spun și lui Mitea că mi-ai sărutat mânuța, dar că eu n-am catadicsit să ți-o sărut. Ce-o să mai râdă!

— Ieși afară, ticăloaso!

— Vai, ce rușine, domnișoară, ce rușine, nu m-aș fi așteptat să aud asemenea cuvinte din gura dumitale, drăguță domnișoară, nu-i frumos!

— Ieși afară, creatură de vânzare! urlă Katerina Ivanovna. Toată față i se schimonosise și tremura.

— Ei, asta-i bună, ba nu zău, creatură de vânzare! Da dumneata ce erai când umblai după parale prin casele burlacilor pe înserat, spune, nu te duceai să-ți pui frumusețea la mezat, ce, parcă eu nu știu?!

Katerina Ivanovna dădu un țipăt, și poate ca ar fi tăbărât asupra ei dacă Alioșa n-ar fi reținut-o cu toată puterea.

— Niciun pas, niciun cuvânt! Lăsați-o în pace, nu-i mai răspundeți nimic, o să plece singură, o să plece chiar acum!

În aceeași clipă, alarmate de țipătul Katerinei Ivanovna, cele două mătuși și fata din casă năvăliră în odaie. Câteșitrele se repeziră spre ea.

— Am să plec, zise Grușenka, luându-și mantila de pe divan. Alioșa, dragul meu, nu vrei să mă conduci?

Alioșa își împreună mâinile a rugă.

— Pleacă, pleacă mai repede!

— Alioșenka, iubitule, condu-mă, te rog! Am să-ți spun ceva drăguț, drăguț de tot! Numai pentru tine, Alioșenka, am făcut tot circul ăsta. Hai, scumpule, vino cu mine, să vezi că n-o să-ți pară rău!

Alioșa se întoarse, frângându-și mâinile. Grușenka dispăru pe ușă, râzând în hohote.

Katerina Ivanovna se zbătea pradă unei crize de nervi. Plângea cu sughițuri, se înăbușea mereu. Toată lumea forfotea în jurul ei.

— Nu ți-am spus eu?... o dojenea cea mai în vârstă dintre mătuși. Am căutat să te împiedic cu orice chip să faci pasul ăsta ... prea ești inimoasă... nu înțeleg, zău, cum de ți-a putut trece prin minte așa ceva! Ce știi tu de ce poate fi în stare o lepădătură ca asta, care se spune că-i mai mârșavă ca toate... De, cine poate să-ți țină piept, prea ești încăpățânată, fetițo, nu faci decât ce te taie capul!

— Este un tigru! răcnea Katerina Ivanovna. De ce m-ai oprit, Aleksei Fiodorovici? Ah, ce bătaie i-aș fi tras!

Nu mai era în stare să se stăpânească în fața lui, sau poate nici nu voia să se stăpânească.

— Ar trebui bătută cu biciul de către călău, pe eșafod, în

fața lumii întregi!...

Alioșa începu a se retrage spre ușă.

— Doamne! strigă deodată Katerina Ivanovna, înălțându-și brațele către cer; dar el, el! Cum a putut să se poarte atât de urât cu mine, atât de neomenos?... I-a povestit tot lepădăturii ăsteia, tot ce s-a întâmplat atunci, în ziua aceea nenorocită, fie blestemată în veci! „Te duceai să-ți pui frumusețea la mezat, drăguță domnișoară!” Știe tot, tot! Fratele dumitale este un ticălos, Aleksei Fiodorovici!

Alioșa ar fi vrut să-i spună ceva, dar nu găsea niciun cuvânt. Și simțea cum i se strânge inima dureros.

— Pleacă, Aleksei Fiodorovici! Mi-e rușine, mă simt îngrozitor de prost! Mâine... te implor în genunchi, vino mâine! Nu mă judeca, te rog, iartă-mă, nu știu încă ce am să fac!

Alioșa ieși în stradă împleticindu-se. Îi venea și lui să plângă, așa cum plângea ea. Servitoarea îl ajunse din urmă.

— Domnișoara a uitat să vă dea biletul acesta din partea doamnei Hohlakova, îl are la dumneaei de la prânz.

Alioșa primi cu un gest automat micul plic roz și, inconștient de ceea ce face, îl vârî în buzunar.

Capitolul XI

ÎNCĂ O REPUTAȚIE PIERDUTĂ

Din oraș și până la mănăstire era cale de o verstă, ba poate chiar ceva mai mult. Alioșa porni grăbit pe drumul care la ora aceea era pustiu. Se lăsase noaptea, și abia dacă puteai să deslușești ceva la treizeci de pași mai încolo. La jumătatea drumului era o răscruce. Acolo, sub o răchită singuratică, se zărea ceva ca o umbră de om. Când Alioșa ajunse în dreptul copacului, mogâldeața o zbughi din loc, repezindu-se asupra lui cu un urlet sălbatic:

— Banii sau viața!

Alioșa tresări înfricoșat.

— Mitea! exclamă el cu mirare.

— Ha-ha-ha! Te-ai speriat? Mă gândeam: unde să-l aștept? Lângă casa ei? Acolo sunt trei drumuri care se despart, puteai să treci pe lângă mine fără să te văd. Atunci m-am hotărât să te aștept aici. Știam în orice caz că n-ai pe unde s-o iei prin altă parte, fiindcă alt drum nu există până la mănăstire. Hai, spune-mi ce-a fost, adevărul adevărat, strivește-mă ca pe un gândac... Dar ce ai?

— Nimic, frățioare... m-am speriat, atâta tot. Vai, Dmitri! Alioșa izbucni în plâns, simțea de mult nevoia să se descarce, dând drumul lacrimilor; iar acum, dintr-o dată, parcă se frânsese ceva în pieptul lui. Adineauri l-ai umplut de sânge pe tata... Era cât pe-aci să-l omori... l-ai blestemat... Și acum... acum îți arde de glumă... banii sau viața!

— Ei și? Nu se cade? Sau crezi că nu se potrivește cu situația?

— Nu... nu... am zis și eu așa...

— Stai. Privește ce noapte: e întuneric beznă, și norii ăștia, și vântul care s-a stârnit! M-am ascuns aici sub copac să te aștept, și-n vremea asta mă gândeam (să mă

bată Dumnezeu dacă nu-i așa), de ce să mă chinuiesc, la ce bun să mai aștept? Uite copacul, am o batistă, am cămașa, tocmai bine ca să încropesc o funie și, dacă o mai înnădesc cu bretelele, de ce să mai fac umbră pământului, de ce să-l mai pângăresc cu ticăloșia mea? Apoi te-am auzit venind, Doamne, parcă m-am luminat deodată; uite, zic, mai există totuși un om pe care-l iubesc, omulețul acela de colo, frățiorul meu drag, mai drag decât orice pe lumea asta, singurul om pe care-l iubesc cu adevărat! Și am simțit că țin atât de mult la tine în clipa aceea, că m-am gândit: am să mă arunc de gâtul lui! Dar tot atunci mi s-a năzărit și ideea asta neroadă: „Ia hai să-l sperii; așa, ca să mai râdem puțin!” Și am țipat ca un dobitoc ce sunt: „Banii sau viața!” Iartă-mă, te rog, pentru tâmpenia asta, nu știu ce m-a apucat, dar să știi că în sufletul meu totul e... așa cum trebuie să fie... Ei, fir-ar să fie, haide, dă-i drumul, spune odată ce a fost acolo! Ce a spus? Lovește-mă, calcă-mă în picioare, nu-ți fie milă de mine! S-a înfuriat rău?

— Nu, nu, a fost altceva... Mitea, nici nu-ți închipui ce s-a întâmplat. Le-am găsit acolo... pe amândouă.

— Care amândouă?

— Am găsit-o pe Grușenka la Katerina Ivanovna. Dmitri Fiodorovici rămase înmărmurit.

— Nu se poate! strigă el. Aiurezi! Grușenka la ea?! Alioșa îi povesti tot ce se petrecuse din momentul în care intrase în salonul Katerinei Ivanovna. Vorbi cam zece minute, poate nu tocmai curgător și ordonat, dar izbutind totuși să-i redea îndeajuns de clar peripețiile, cuvintele și gesturile mai semnificative și să-i împărtășească destul de sugestiv – uneori printr-o simplă observație – propriile lui impresii. Dmitri îl asculta în tăcere, cu ochii ațintiți drept înainte. Avea o privire fixă, neliniștitoare, dar Alioșa își dădea seama că înțelegea tot, că vedea în sinea lui lămurit tot ce se întâmplase. Pe măsură ce povestirea se depăna, pe chipul lui Dmitri Fiodorovici se așternea o umbră nu atât mohorâtă, cât amenințătoare. Încruntat, cu dinții încleștați, privirea lui devenea parcă din ce în ce mai fixă, mai îndărătnică, mai fioroasă... Cu atât mai neașteptată fu, așadar, schimbarea ce se petrecu subit un moment mai

târziu, când, aproape fulgerător, figura lui până atunci mânioasă și înfricoșătoare se destinse deodată, gura i se descleștă, și Dmitri Fiodorovici izbucni în cel mai impetuos, cel mai sincer hohot de râs. Râdea cu atâta poftă, încât se cutremura tot, și o bună bucată de vreme nu fu în stare să scoată o vorbă.

— Și zi așa, nu i-a pupat mânuța! A șters-o fără să i-o fi pupat! strigă el cuprins de o exaltare bolnăvicioasă, s-ar putea spune aproape insolentă, daca n-ar fi fost atât de spontană. Și cealaltă zici că urla și c-a făcut-o tigru! Chiar așa, tigru, și este! Care va să zică, s-o urce pe eșafod? Ba bine că nu, n-ar strica, zău, n-ar strica, sunt exact de aceeași părere, asta și merită! Numai că, vezi tu, frățioare, eșafodul o fi el bun la ceva, dar mai întâi ar trebui să se lecuiască. O, da, o văd foarte bine pe această regină a nerușinării, povestea asta cu mânuța o arată așa cum e, o scorpie infernală! Regina tuturor scorpiilor, câte or fi existând pe fața pământului! Este într-adevăr extraordinară în felul ei! Și zici c-a fugit acasă? Eu... ah... Mă duc imediat la ea! Alioșka, nu mi-o lua în nume de rău, și eu cred tot așa, că nu merită decât să-i pui ștreangul de gât, și încă ar fi prea puțin...

— Dar Katerina Ivanovna? întreba întristat Alioșa.

— Și pe ea o văd, o văd toată, așa cum poate n-am văzut-o niciodată! Exact așa ca și cum aș fi descoperit cele patru continente ale lumii, vreau să zic cele cinci continente[45]. Auzi ce i-a dat prin gând! E ea întreagă, așa cum o știu, Katenka, eleva de pension, care, din mărinimie, ca să-și scape tatăl din impas, nu s-a temut să meargă acasă la un ofițer imbecil, un mitocan, știind că s-ar putea să aibă de înfruntat cele mai josnice insulte! Dar câtă mândrie în nevoia asta aprigă de a pune totul în joc, de a arunca mănușa destinului, de a merge până în pânzele albe! Spui că mătușa ei a încercat s-o oprească? Știi, mătușica asta este și ea tot un fel de zbir, soră bună cu generăleasa de la Moscova; umbla și ea tot așa, cu nasul

[45] Deşi descoperită în anul 1821, Antarctida a fost puţin studiată în secolul trecut şi nici nu era socotita cel de-al şaselea continent.

pe sus, mai dihai chiar decât soră-sa, până ce bărbatu-său a fost prins c-a băgat mâna în banii statului, drept care a pierdut tot ce avea – și moșia, și tot; și de unde până atunci soțioara dumnealui era țanțoșă de nu-i găseai pereche, dintr-o dată i-a căzut nasul și nu l-a mai ridicat nici până azi. Și zici c-a încercat s-o oprească, și Katia n-a vrut s-o asculte? „Sunt în stare să răzbesc oriunde, totul mi se pleacă până la picioare! Dacă vreau, pot s-o vrăjesc și pe Grușenka!” Și știi, credea într-adevăr că poate, se bizuia prea mult pe talentele ei! De, cine-i de vină? Îți închipui cumva că intenționat a sărutat cea dintâi mâna Grușenkăi, că avea cine știe ce planuri ascunse? Nu, s-a îndrăgostit pur și simplu de Grușenka, ba nu, nu de Grușenka, ci de visul pe care-l urzise, de iluzia ei, gândindu-se tot timpul în sinea sa: e visul meu, e iluzia mea! Alioșa, frățioare, spune-mi, zău, cum ai reușit să scapi de ele când sunt așa cum sunt? ți-ai ridicat anteriul și-ai rupt-o la fugă, nu? Ha-ha-ha!

— Mi se pare că nu-ți dai seama, frate, cât de adânc ai jignit-o pe Katerina Ivanovna povestindu-i Grușenkăi tot ce s-a întâmplat în ziua aceea, lucruri pe care Grușenka n-a găsit ceva mai bun de făcut decât să i le arunce în față: „Te duceai pe înserat acasă, la burlaci, să-ți pui frumusețea la mezat!” Există oare insultă mai grea pentru o femeie? Pe Alioșa îl chinuia gândul că fratele său se bucura parcă în sine de umilința Katerinei Ivanovna, deși era cu neputință de crezut.

— Ba! Dmitri Fiodorovici se încruntă, luându-și o mutră fioroasă, și deodată se plesni cu palma peste frunte. Deși Alioșa îi istorisise totul din fir-a-păr, arătându-i cum fusese insultată Katerina Ivanovna și pomenindu-i și de ceea ce-i strigase la urmă: „Fratele dumitale este un ticălos!”, abia acum parcă se dumirea. Da, așa este, mi se pare că i-am povestit Grușenkăi despre „ziua aceea nenorocită”, cum zice Katia. Da, da, știu bine că i-am povestit, mi-aduc aminte! Asta s-a întâmplat tot acolo, la Mokroe, eram beat, țigăncile cântau... Dar am plâns cu lacrimi amare și m-am zvârcolit, am căzut în genunchi și m-am închinat cu gândul la chipul Katiei, și Grușenka a înțeles. A înțeles tot, îmi

amintesc că și ea a lăcrămat... Ah, fir-ar al dracului! Păi se putea oare altfel? Atunci a lăcrămat, și acum... acum „i-a înfipt cuțitul în mimă”! Așa-s muierile... Puse ochii în pământ și rămase așa, pe gânduri. Da, sunt un ticălos! Ce mai încolo, încoace, un ticălos sadea! rosti el deodată sumbru. Ce importanță are dacă am plâns ori nu, sunt un ticălos! Spune-i că recunosc, sunt așa cum m-a numit ea, dacă asta poate să-i aducă vreo mângâiere. Și acum, destul, te las cu bine, ce să mai pălăvrăgim! Nu-i nicio bucurie. Să ne căutăm fiecare de drum. Și să știi că de azi încolo nu mai vreau să te văd până când o veni momentul! Rămâi cu bine, Aleksei!

Îi strânse cu putere mâna și cu capul în piept, ținând mereu ochii plecați în pământ, se smulse din loc și porni grăbit spre oraș. Alioșa se uită după el, ca și cum nu-i venea să creadă că plecase chiar de tot. Și într-adevăr, după câțiva pași, Dmitri se opri brusc.

— Stai, Aleksei, vreau să-ți mai spun ceva, numai ție îți spun! Uită-te la mine, uită-te bine; aici, vezi tu, aici se pregătește o mârșăvie cumplită, ceva cum nu s-a mai pomenit (spunând „aici, vezi tu, aici”, Dmitri Fiodorovici se izbi cu pumnul în piept cu un aer ciudat, ca și cum „mârșăvia” de care vorbea s-ar fi aflat, ar fi stat la păstrare acolo, undeva, pe pieptul lui, poate ascunsă într-un buzunar sau cusută și atârnată de gât). Tu mă cunoști, sunt un ticălos patentat! Dar să știi un lucru: tot ce am făcut până acum, adică până în ziua de azi, tot ce am să mai fac de aci înainte – auzi tu? – nici pe departe nu se poate compara în josnicie cu mârșăvia pe care acum, uite, chiar acum, în clipa asta, o port aici, în sân, și bagă de seamă, e ceva care dospește și e pe cale să se împlinească, ceva care depinde numai de mine, un lucru pe care aș putea să-l împiedic sau să-l înfăptuiesc. Dar până la urmă, totuși am să-l săvârșesc, n-am să-l împiedic, nu! Acum câteva ceasuri ți-am povestit tot, numai despre treaba asta n-am suflat un cuvânt, pentru că, oricum ar fi, nici chiar așa obraz gros n-am! Mai pot încă să mă opresc; și oprindu-mă, chiar mâine mi-aș putea recâștiga măcar pe jumătate onoarea pierdută, dar n-am să mă opresc, știu

bine că nu, am să îndeplinesc până la capăt mârșăvia, iar tu să fii martor că ți-am mărturisit dinainte, cu bună știință! Haos și beznă! N-am ce să-ți explic, ai să afli totul odată și odată, când o să vină momentul. Mocirla împuțită și scorpia infernala! Adio! Nu te ruga pentru mine, nu merit și nici n-am nevoie deloc, nu, n-am deloc nevoie... nu-mi trebuie deloc! La o parte!...

Și, întorcându-se pe călcâie, plecă, de astă dată definitiv. Alioșa porni mai departe spre mănăstire. „De ce mi-o fi spus adio? N-o să-l mai văd niciodată? De ce? repeta mereu în neștire. Ba am să-l văd neapărat, chiar mâine, am să-l caut, am să-l caut anume, ce tot îndrugă el?!..."

Alioșa ocoli mănăstirea și, apucând-o prin crângul de pini, ajunse la schit. I se deschise poarta, deși la ora aceea nimeni nu mai putea să pătrundă înăuntru. Intră în chilia starețului cu inima zvâcnind: „De ce oare, de ce am plecat? De ce bătrânul mă trimite «în lume»? E atâta liniște aici, în lăcașul ăsta sfânt, iar acolo – numai ispite și o beznă în care te pierzi, în care rătăcești de la primul pas..."

În chilie se mai aflau fratele Porfiri și un ieromonah, părintele Paisie. Ieromonahul venea din oră în oră să se intereseze de sănătatea părintelui Zosima, care – după cum află cu groază Alioșa – se simțea din ce în ce mai rău. Atât de rău, încât în ziua aceea nu mai putuse să șadă la sfat ca în fiecare seară cu frații monahi. De obicei, după vecernie, înainte de culcare, toți călugării se adunau în chilia starețului și fiecare i se spovedea, mărturisindu-și cu glas tare păcatele săvârșite peste zi, gândurile nevrednice, visurile, ispitele, până chiar și certurile – dacă din întâmplare s-ar fi sfădit cu cineva. Unii se spovedeau în genunchi. Bătrânul le dădea dezlegarea, îi împăca, povățuia pe toată lumea, statornicea canoanele; și, după ce-i binecuvânta, îi lăsa să plece. Aceste „spovedanii" frățești constituiau capul de acuzație adus stăreției de către adversarii acesteia, sub cuvânt c-ar fi o profanare a unei taine bisericești, aproape o luare în deșert a celor sfinte, cu toate că nici nu putea fi vorba de așa ceva. Unii chiar se sileau să argumenteze forului eparhial că în felul acesta spovedania nu-și mai atingea scopul, ci îi ducea cu

bună știință pe monahi în ispită și păcat. Se zicea că o bună parte din frații monahi nu aveau nicio tragere de inimă să meargă la stareț pentru a se spovedi, și dacă totuși făceau acest pas, îl făceau numai pentru că se întruneau cu toții la el, în chilie, și ca să nu treacă drept trufași și răzvrătiți cu gândul. Se mai zvonise de asemenea că unii dintre călugări, seara, înainte de spovedanie, se înțelegeau între ei: „Eu am să spun că m-am supărat pe tine azi-dimineață, iar tu să recunoști că-i așa” numai ca să aibă ce mărturisi și ca să scape mai ușor. Alioșa știa că într-adevăr chiar așa se și întâmpla câteodată. Mai știa că unii frați monahi erau peste măsură de indignați din pricina obiceiului care cerea ca orice scrisoare primită de acasă să treacă mai întâi prin mâinile starețului, care o deschidea înaintea celui căruia îi era adresată. Se presupunea, firește, că toate aceste rânduieli erau împlinite în deplină libertate și sinceritate, din adâncul sufletului, în numele supunerii de bunăvoie și a îndrumărilor izbăvitoare, dar, de fapt, uneori toate se făceau cu fățărnicie, de ochii lumii și fără râvnă. Totuși, călugării cu experiență și cu oarecare prestigiu în mănăstire țineau la punctul lor de vedere, chibzuind că „pentru cei care se adăpostiseră între zidurile sfântului locaș, cu gândul de a-și căuta mântuirea, toate ascultările și canoanele pe care le împlineau erau fără doar și poate spre binele lor, menite să-i izbăvească; iar acela care, dimpotrivă, se simte împovărat și cârtește înseamnă că n-are nicio chemare pentru schimnicie, și degeaba a mai venit aici, în mânăstire, locul lui fiind în lume. Cât despre păcat și despre ispita diavolului, nu numai printre mireni, dar nici chiar în locașul Domnului nu poți avea chezășia că vei fi ferit de ele, și deci cu atât mai vârtos nu se cuvine să cauți singur prilejul de a cădea în păcat”.

— E tare slab, mereu ațipește, îi spuse părintele Paisie lui Alioșa după ce-l binecuvântă. Cu mare greutate poți să-l trezești. Și nici n-are rost. S-a trezit mai adineauri, acum vreo cinci minute, ne-a rugat să dăm din partea lui binecuvântarea fraților monahi, cerându-le să privegheze la noapte pentru sufletul lui. Mâine-dimineață vrea să se

împărtășească din nou. Te-a pomenit și pe tine, Aleksei, a întrebat unde ești și i s-a spus că te-ai dus în oraș. „Da, da, l-am binecuvântat la plecare; acolo-i locul lui deocamdată, nu aici”, astea au fost cuvintele lui. A pomenit de tine cu drag și cu duioșie; îți dai seama de câtă cinste te-ai învrednicit? Nu pricep numai de ce a hotărât să-ți facă deocamdată ascultarea în lume? Pesemne că simte ceva în soarta ce ți-a fost hărăzită! Trebuie să înțelegi, Aleksei, că oricum ar fi, dacă te întorci în lume, te întorci numai ca să împlinești ascultarea pe care ți-a poruncit-o starețul tău, nicidecum pentru deșertăciunile și plăcerile lumești...

Părintele Paisie ieși. Nu mai încăpea nicio îndoială că bătrânul era pe cale să-și dea obștescul sfârșit, deși putea să mai trăiască încă o zi sau două. Alioșa își puse în gând cu toată râvna să nu mai părăsească mănăstirea și să rămână la căpătâiul lui până se va săvârși din viață, cu toate făgăduielile făcute lui Fiodor Pavlovici, doamnei Hohlakova, fratelui său și Katerinei Ivanovna că se va duce să-i vadă a doua zi. Inima îi ardea cuprinsă de focul iubirii, și în sinea lui se caia amarnic din cauză că, în vreme ce colindă prin oraș, fusese în stare – chiar pentru o clipă numai – să uite că aici, la mănăstire, zăcea pe patul de moarte omul pe care-l cinstea mai presus de orice pe lume. Intrând în iatacul starețului, îngenunche și bătu o mătanie adâncă, până atinse podeaua cu fruntea, în fața celui care zăcea în așternut. Bătrânul dormea în tihnă, nemișcat, respirând molcom, încât aproape că nici nu-l auzeai suflând. Pe chipul său se vădea o liniște desăvârșită.

Trecând din nou în odăița de alături – unde în dimineața aceea bătrânul își primise musafirii. Alioșa își scoase cizmele și, fără să se mai dezbrace, se culcă pe divanul îngust și tare, pe care dormea de la o vreme încoace, seară de seară, mulțumindu-se să-și aducă numai o pernă. Cât privește salteaua, pe care taică-său îi strigase s-o ia acasă, de mult se lipsise de ea. Își scotea numai anteriul, cu care se învelea în chip de cuvertură. Înainte de culcare însă, căzu în genunchi și se rugă îndelung. În ruga lui fierbinte nu-i cerea nimic altceva Atotputernicului decât să-i limpezească îndoielile și să pogoare din nou în sufletul său,

ca în alte dați, duioșie senină, duioșia aceea ce-l cuprindea după ce aducea mărire și slavă Domnului, căci închinăciunea lui de fiecare seară era tocmai un asemenea imn. Bucuria ce se așternea atunci în inima lui era de obicei însoțită de un somn tihnit și odihnitor, în timp ce-și făcea rugăciunea, simți la un moment dat în buzunar pliculețul roz trimis de Katerina Ivanovna prin servitoarea care fugise după el până în stradă. Se zăpăci o clipă, dar își termina rugăciunea. Apoi, după oarecare ezitare, desfăcu plicul. Înăuntru era o scrisorică purtând semnătura Lizei, fetița doamnei Hohlakova, care făcuse tot felul de giumbușlucuri pe socoteala lui în dimineața aceea, de față cu starețul.

„Aleksei Fiodorovici – i se destăinuia fata – *îți scriu pe furiș, ca să nu prindă nimeni de veste, nici chiar mămica, deși știu că este foarte urât din partea mea. Dar nu pot să mai trăiesc dacă nu-ți mărturisesc simțământul ce a încolțit în sufletul meu și pe care deocamdată nimeni nu trebuie să-l cunoască, nimeni în afară de noi doi. Dar cum să-ți spun ceea ce doresc din toată inima să-ți împărtășesc? Se zice că hârtia nu roșește, dar te rog să mă crezi că nu-i adevărat și că și ea poate să roșească, așa cum am roșit și eu. Dragă Alioșa, află că te iubesc, te iubesc din copilărie, de la Moscova, când tu erai altfel, da, cu totul altfel decât azi, și dragostea mea o să țină până la sfârșitul vieții. Inima mea te-a ales pe tine ca să ne unim soarta și să ne isprăvim împreună zilele la adânci bătrâneți. Bineînțeles, cu condiția ca să părăsești mănăstirea, Chiar dacă n-avem încă vârsta potrivită, o să așteptăm atâta cât spune legea. Până atunci am să mă fac bine, am să încep să umblu și să dansez. În privința asta nu mai încape nicio îndoială.*

Vezi ce bine am pus totul la cale? De un singur lucru nu pot să-mi dau seama, și anume: ce o să crezi despre mine după ce ai să citești scrisoarea? Îmi place să râd și să mă țin de pozne, chiar azi-dimineață, de pildă, te-am necăjit, dar te asigur că adineauri, înainte de a lua pana în mână, m-am rugat la icoana Născătoarei, așa cum mă rog și

acum, mă rog cu lacrimi în ochi.

Taina mea se află acum în mâinile dumitale; mâine, când ai să vii, știu că n-am să mă pot uita la dumneata. Vai, Aleksei Fiodorovici, ce o să fie dacă și mâine n-am să mă pot stăpâni și am să izbucnesc în râs ca o proastă, așa cum s-a întâmplat azi-dimineață când m-am uitat la dumneata? O să-ți închipui că-mi arde iarăși de șotii și n-o să mai ai încredere în ceea ce ți-am scris! De aceea te rog, te implor, dragul meu, dacă ai un pic de milă pentru mine, mâine, când o să intri, să nu te uiți în ochii mei; mi-e teamă că atunci când privirile noastre s-or întâlni să nu mă umfle iarăși râsul, numai când mă gândesc c-o să vii tot cu anteriul acela până în călcâie... Chiar de pe acum simt așa, ca un fior, când îmi vin în minte toate astea... De aceea, dragul meu, te rog, când o să intri, să nu-mi dai nicio atenție măcar câteva minute, să te uiți într-altă parte, la mămica sau pe fereastră...

Ca să vezi că până la urma ți-am scris o scrisoare de dragoste; Doamne, ce am făcut! Alioșa, te rog să nu mă disprețuiești și dacă dumneata vezi ceva rău în asta și ești supărat pe mine, iartă-mă. Soarta reputației mele, poate definitiv pierdută, se afla în mâinile dumitale.

Astăzi știu sigur c-o să plâng. La revedere, până în clipa – ah, teribilă clipă! – când ne vom întâlni din nou!

Lise.

P.S. Alioșa, să vii – auzi? – să vii neapărat! Lise.”

Uluit, Alioșa citi de două ori scrisoarea, rămase apoi pe gânduri și deodată începu a râde molcom, cu inima înseninată. Tresări: cum putea oare să râdă, era un păcat! O clipă mai târziu însă râse din nou, tot atât de molcom și tot atât de fericit. Puse scrisoarea la loc în plic, se închină și se întinse pe divan. Frământarea ce-i stăpânea sufletul se potoli dintr-o dată. „Doamne, pogoară mila ta asupra tuturor celor pe care i-am văzut azi, izbăvește-i pe cei nefericiți, iar celor aprigi la mânie călăuzește-le pașii! La Tine e mântuirea: mântuiește-i cum vei voi. Tu, care ești numai iubire, împărtășește-le tuturora bucuria!” șopti el făcându-și cruce, și adormi fără grijă.

PARTEA A DOUA

Cartea a patra

DEZLĂNȚUIRI ISTERICE

Capitolul I

PĂRINTELE FERAPONT

A doua zi, Alioșa se deșteptă din somn înainte de revărsatul zorilor. Starețul, care se trezise între timp, se simțea istovit de puteri; cu toate acestea, ceru să fie mutat din pat în fotoliu. Avea mintea limpede, și chipul său – pe care se zugrăvea o adâncă oboseală – era senin, aproape fericit, privirea – veselă, prietenoasă, îmbietoare. „Nu știu dacă o să mai apuc seara asta”, îi mărturisi el lui Alioșa; apoi ceru să fie spovedit și împărtășit fără zăbavă. Părintele Paisie fusese dintotdeauna duhovnicul său. După săvârșirea celor două taine, fu uns cu sfântul mir. Ieromonahii începură să se adune, și chilia se umplu treptat de schimnici. Se luminase de ziuă. Pe lângă cei de la schit veneau acum și călugării de la mănăstire. După ce slujba se isprăvi, bătrânul ținu să-și ia rămas-bun de la toată lumea și-i îmbrățișa rând pe rând pe toți. Chilia fiind neîncăpătoare, cei care sosiseră mai înainte ieșeau afară, ca să le facă loc nou-veniților. Alioșa nu se dezlipea de stareț, care ceruse să fie din nou mutat în jilț. Vorbea căutând pe cât îi îngăduiau puterile să le împărtășească înțelepciunea sa, și glasul lui, deși firav, își păstrase încă limpezimea. „Ani de zile v-am fost povățuitor, ani și ani de zile v-am vorbit mereu, așa încât m-am obișnuit să grăiesc cu glas tare și să vă călăuzesc pașii, de aceea, dragi părinți și frații mei iubiți, chiar acum, cât mă vedeți de slab și de prăpădit, îmi vine mai greu să tac decât să glăsuiesc”, glumi bătrânul, privind cu înduioșare la monahii îngrămădiți în jurul său. Din tot ce spusese starețul atunci, Alioșa avea să-și amintească mai târziu numai unele cuvinte, fiindcă, deși graiul îi era deslușit și-n glasul lui nu

se simțea nicio șovăială, bătrânul sărea mereu de la o idee la alta. Erau atâtea lucruri despre care ținea să vorbească, de parcă s-ar fi străduit să dea în vileag tot ce-i mai rămăsese de spus, să mai repete odată în pragul morții tot ce nu apucase să spună în viață până la sfârșit, și nu numai din dorința de a-i lumina, ci ca și cum ar fi fost însetat să împărtășească tuturor bucuria și exaltarea ce puseseră stăpânire pe sufletul lui, să-și deschidă pentru ultima oară inima față de toți...

„Iubiți-vă unii pe alții, cuvioșilor, îi povățui bătrânul (din câte putu să-și amintească mai târziu Alioșa), și iubiți norodul ce păzește legile Domnului. Să nu credeți că noi am fi cumva mai sfinți decât mirenii pentru că am venit să ne ferecăm între zidurile acestui locaș; dimpotrivă, cine s-a hotărât să vină aici, prin faptul însuși că și-a îndreptat pașii încoace, a recunoscut că este mai nevrednic decât toți mirenii la un loc, decât toată suflarea de pe fața pământului... Și lucrul acesta fiecare monah trebuie să-l simtă și să-l priceapă, cu atât mai lămurit, cu cât îi va fi dat să stea mai mult închis între zidurile mănăstirii. Altfel, nici nu avea rost să mai vină aici. Și doar atunci când se va dumeri, în sfârșit, nu numai că este mai nevrednic decât toți mirenii, dar că-i e sortit să poarte față de toată omenirea, pentru toată suflarea din lume, povara întreagă a păcatelor omenești, păcatele tuturor, ca și ale sale proprii, doar atunci va atinge țelul pentru c-are ne-am unit. Căci trebuie să știți, dragii mei, că fiecare dintre noi, fără doar și poate, poartă în numele tuturor vina tuturor păcatelor câte s-au săvârșit, și nu numai în numele lumii întregi, ci fiecare în parte este vinovat pentru toți oamenii de pe fața pământului și pentru fiecare dintre ei în parte. A pricepe aceasta înseamnă a ajunge pe culmile vieții monahale, ca și ale vieții oricărui om pe pământ. Fiindcă monahii nu se deosebesc cu nimic de ceilalți oameni, ei sunt așa cum ar trebui să fie toți oamenii din lumea aceasta. Numai când ne vom da bine seama de lucrul acesta, inima noastră se va înduioșa, cuprinsa de o

nesfârșită iubire, adevărata iubire ecumenică, hărăzită a nu cunoaște niciodată sațul. Numai când vă veți lumina pe deplin, fiecare dintre voi va fi în stare să răscumpere păcatele tuturor cu dragostea lui, să spele păcatele lumii întregi cu lacrimile sale... Fiecare să privească adânc în inima lui și să se spovedească fără de istov față de cugetul său. Să nu vă temeți de păcat, chiar atunci când simțiți că ați greșit, dacă într-adevăr căința voastră e cinstită, și mai ales să nu-i puneți niciun fel de condiții Domnului-Dumnezeu. Și iarăși vă mai spun: să nu vă semețiți. Să nu vă arătați semeți nici față de cei mici, nici față de cei mari. Nu-i urâți pe cei care se leapădă de voi, pe cei care vă hulesc și își bat joc de voi sau clevetesc împotriva voastră. Nu-i urâți pe atei, pe cei care învață de rău, pe materialiști, nici măcar pe cei mai răi dintre ei, nu numai pe cei buni, căci mulți dintre ei sunt oameni de omenie, mai ales în zilele noastre. Pomeniți-i în rugăciunile voastre, așa cum vă spun: «Miluiește-i, Doamne, pe cei care n-au pe nimeni să se roage pentru sufletul lor; mântuiește-i, Doamne, și pe cei care nu vor să ți se închine ție». După care aveți grijă să adăugați: «Rugămintea asta nu pornește din mândrie, Doamne, căci eu însumi sunt cel mai nevrednic dintre toți»... Iubiți norodul ce urmează căile Domnului și nu lăsați veneticii să vă risipească turma, căci de veți lâncezi în trândăvie, cuprinși de o trufașă scârbă de lume, și mai ales dacă arghirofilia va pune stăpânire pe voi, ei vor veni din toate țările și vor risipi turma voastră. Lămuriți fără preget mulțimii cuvântul Sfintei Scripturi... Nu fiți lacomi de bani... Nici argintul, nici aurul să nu vă ispitească, căutați să nu vă atingeți nici de unul, nici de celălalt... păstrați în suflet credința și țineți sus flamura ei. Cât mai sus...”

Cuvântarea starețului fusese, desigur, ceva mai dezlânată decât s-ar părea din cele arătate mai sus și decât ar rezulta din însemnările pe care avea să și le facă după aceea Alioșa. Uneori, glasul i se curma dintr-o dată și se oprea gâfâind, ca și cum ar fi încercat să-și adune puterile,

dar tot timpul părea că vorbește ca într-un extaz. Îl ascultau cu toții înduioșați, deși mulți dintre cei de față se minunau de cuvintele lui, socotind că au probabil un tâlc ascuns... Mai târziu aveau să-și amintească de fiecare vorbă rostită atunci. La un moment dat, Alioșa, care părăsise pentru câteva clipe chilia, fu surprins de emoția zugrăvită pe chipurile monahilor care se înghesuiau în chilie sau se îmbulzeau la ușă, părând că așteaptă ceva. Era o așteptare plină de neliniște pentru unii, solemnă pentru alții. Toată lumea era încredințată că în clipa când bătrânul va închide ochii, se va întâmpla un lucru cu totul extraordinar. Într-un fel, așteptarea aceasta putea fi privită ca o mărturie de ușurătate; totuși, chiar și cei mai austeri dintre monahi păreau a fi sub înrâurirea ei. Mai ales chipul ieromonahului Paisie vădea cea mai adâncă austeritate. Alioșa plecase, așa cum am spus, la un moment dat din chilie, chemat fiind în taină de un monah, trimis de Rakitin, care tocmai sosise de la oraș cu o scrisoare destul de ciudată din partea doamnei Hohlakova. Aceasta îi împărtășea o știre într-adevăr senzațională, sosită tocmai la tanc. Printre femeile credincioase din popor, care fuseseră la schit în ajun să se închine și să ceară binecuvântarea starețului, se afla și o bătrânică de la noi din oraș, anume Prohorovna, văduvă de subofițer. Mătușica venise să întrebe dacă poate cumva să-l treacă în pomelnic, în rând cu cei răposați, pe feciorul ei Vasenka, plecat cu serviciul tocmai hăt-departe, în Siberia, la Irkutsk, dat fiind că de mai bine de un an nu mai avea nicio știre de la dânsul. Starețul îi răspunsese cu asprime, oprind-o cu strășnicie să facă un lucru ca ăsta, care, pentru el, era curată vrăjitorie. O iertase totuși, dându-și seama cât era de neștiutoare și, „ca și cum ar fi citit în cartea destinului” (scria doamna Hohlakova), o mângâiase spunându-i: „că fecioru-său Vasenka trăiește cu siguranță și c-o să aibă parte să-l vadă curând, sau, dacă nu, în orice caz va primi carte de la dânsul, așa că să se ducă liniștită acasă și să aibă răbdare”. „Și ce crezi? adăugă

entuziasmata doamna Hohlakova: proorocirea s-a adeverit întocmai, ba chiar peste orice așteptare. N-a apucat bine băbuța să intre pe ușă, că i s-a și înmânat o scrisoare din Siberia sosită între timp. Mai mult chiar, în epistola trimisă din Ekaterinburg, Vasea își înștiința mama că e în drum spre Rusia, împreună cu încă un funcționar, și că se înapoiază definitiv acasă, așa că peste cel mult trei săptămâni de la primirea scrisorii nădăjduia să-și îmbrățișeze mama.” Doamna Hohlakova îl ruga deci stăruitor, din toată inima, pe Alioșa să le comunice numaidecât egumenului și tuturor cuvioșilor părinți această nouă „minune profetică”. „Trebuie să afle toți, toți!” spunea dânsa în încheiere. Scrisoarea părea să fi fost alcătuită în pripă; fiecare rând trăda emoția celei care se apucase s-o alcătuiască fără să stea mult pe gânduri. Alioșa însă nu mai avea ce le împărtăși monahilor, întrucât între timp aflaseră cu toții despre ce era vorba. Monahul pe care Rakitin îl trimisese după el să-l cheme avusese în același timp misiunea „să-i spună cu tot respectul Preasfinției sale părintele Paisie că Rakitin vrea neapărat să-i vorbească într-o chestiune foarte importantă, atât de importantă, că nu suferă nici cea mai mică zăbavă și că-și cere cu toată smerenia iertare pentru această îndrăzneală”. Călugărașul îi adusese la cunoștință părintelui Paisie cele de mai sus înainte de a-i fi spus ceva lui Alioșa, așa că, atunci când se înapoie în chilie, îndată după lectura scrisorii, acestuia nu-i mai rămăsese altceva de făcut decât s-o înmâneze duhovnicului ca pe o mărturie scrisă. Cât era el de sever și de neîncrezător din fire, după ce citi, încruntat, rândurile care vesteau „minunea”, părintele Paisie nu-și putu ascunde emoția. Ochii începură să-i strălucească, un zâmbet grav și plin de convingere îi lumină fața și, fără să vrea, scăpă aceste cuvinte, la care nimeni nu se aștepta:

— O să mai vedem și altele!

— O să mai vedem și altele! repetară într-un glas monahii. La care duhovnicul se încruntă din nou și-i rugă

să nu sufle o vorbă nimănui până ce știrea nu se va adeveri pe deplin, căci mirenii sunt necumpătați de felul lor; și apoi, întâmplarea aceasta „putea foarte bine să aibă o explicație firească”, adăugă el cu chibzuială, așa, ca să fie cu sufletul împăcat, dar fără să pară chiar atât de convins de reticențele sale. Cum era și de așteptat, cei de față își dădură numaidecât seama că vorbise numai așa, într-o doară, și, bineînțeles, în câteva clipe vestea făcu înconjurul mănăstirii, ajungând și la urechile mirenilor veniți la liturghie. Cel mai tulburat dintre toți la auzul „minunii” petrecute fu, pe cât se pare, monahul sosit cu o zi mai înainte „de la Sân Silvestru”, din Obdorsk, un schituleț pierdut prin îndepărtatele ținuturi din nord. E vorba de călugărul care îl întâmpinase în ajun pe părintele Zosima împreună cu doamna Hohlakova și care, arătându-i copila „tămăduită”, îl întrebase ritos: „Cum vă încumetați să faceți asemenea lucruri?”

Știrea îl lăsă cu totul descumpănit pe bietul monah, care nu știa ce să mai creadă. Cu o zi înainte fusese să-l vadă în chilioara lui de lângă prisacă pe părintele Ferapont și se întorsese de acolo buimac și răscolit până în adâncul sufletului. Părintele Ferapont era un călugăr bătrân, care trăia ca un schimnic, postind cu strășnicie și ferecat în tăcere, și care, după cum am mai spus, era cel mai neîmpăcat dușman al părintelui Zosima, și mai ales al stăreției, orânduială care din punctul lui de vedere era pe cât de nesocotită, pe atât de dăunătoare. Și cu toate că făcuse legământul tăcerii și nu schimba o vorbă cu nimeni, părea să fie un adversar de temut, fiindcă o bună parte dintre călugări erau de aceeași părere cu el, și foarte mulți credincioși îl venerau ca pe un adevărat ascet și ca pe un sfânt printre sfinți, deși toată lumea îl lua drept smintit. Dar tocmai sminteala asta a lui îi atrăgea. Părintele Ferapont n-ar fi călcat în ruptul capului pragul chiliei starețului Zosima. Și, cu toate că trăia printre călugării de la schit, pentru același motiv – vreau să zic, fiindcă îl știau cu toții într-o ureche – nu-l sâcâiau prea mult cu

respectarea regulilor sihăstriei. Bătrânul avea cam la vreo șaptezeci și cinci de ani, dacă nu chiar mai mult, și locuia dincolo de prisaca schitului, într-un colț, într-o chilioară veche de bârne, pe jumătate dărăpănată, lipită de zidul împrejmuitor, o chilie clădită demult, încă din secolul trecut, pentru un alt mare ascet, care făcuse de asemenea legământul tăcerii, părintele Iona. Acesta trăise până la vârsta de o sută cinci ani, și încă și azi călugării de la mănăstire, ca și oamenii de prin partea locului, povestesc fel de fel de lucruri care mai de care mai curioase din viața lui. Cu șapte ani în urmă, părintele Ferapont primise îngăduința să locuiască în chilioara sau, mai bine zis, cocioaba aceea stingheră, care, așa părăginită cum era, semăna mai curând cu un paraclis datorită icoanelor dăruite de credincioși și păstrate acolo, fiecare cu candela ei, ce ardea zi și noapte. Părintele Ferapont fusese pus, pasămite, să îngrijească de ele și să aprindă candelele. Se spunea (și chiar așa și era într-adevăr) că toată hrana lui se rezuma la doi funți de pâine, tainul lui pe trei zile, pe care i-l aducea de două ori pe săptămână prisăcarul, și cu toate că acesta locuia și el în preajma stupăriei, părintele Ferapont rareori se îndura să schimbe cu dânsul câte un cuvânt. Cei patru funți de pâine și prescura pe care părintele egumen avea grijă s-o trimită smintitului în fiecare duminică, după vecernie, era merindea lui pe o săptămână întreagă. Numai apa din cană îi era primenită în fiecare zi. La slujbă se ducea doar când și când. Lumea, care venea să-i ceară binecuvântarea, putea să-l vadă stând zile întregi în genunchi, adâncit în rugăciune, fără să întoarcă măcar capul. Dacă se îndura cumva să deschidă gura, vorbea puțin și grosolan, și tot ce spunea el era cam ciudat și fără noimă. Se mai întâmplă totuși, câteodată, deși foarte rar, să aibă chef de vorbă, dar de cele mai multe ori nu puteai să scoți de la el mai mult decât un cuvânt bizar, pe care vizitatorul își bătea capul zadarnic să-l înțeleagă, pentru că până la urmă, cu toate rugămințile, schimnicul să se închidă în el, refuzând să-i

dea orice altă explicație. Părintele Ferapont nu avea niciun rang bisericesc, era doar un monah ca toți ceilalți. Umblau tot felul de zvonuri năstrușnice pe socoteala lui – ce-i drept, numai printre oamenii cei mai ignoranți – cum că ar fi fost în legătură cu duhurile cerești cu care stătea adesea de vorbă, și de aceea își ținea gura ferecată față de pământeni. Călugărașul din Obdorsk se strecurase în stupărie și, luându-se după îndrumările prisăcarului – un monah tot atât de tăcut și de ursuz și el – își îndreptă pașii spre ungherul unde se afla chilioara părintelui Ferapont. „Poate cu dumneata s-o îndura să grăiască, fiindcă nu ești de prin partea locului, dacă nu, să știi că nu scoți nimic de la el”, îl preveni prisăcarul. După cum avea să povestească el însuși mai târziu, călugărașul nostru se apropie de chilie cu inima înghețată de teamă. Era destul de târziu, și părintele Ferapont ședea afară, pe o băncuță scundă, lângă ușă. Un ulm bătrân și uriaș foșnea ușor deasupra capului său. Începea să se răcorească. Călugărașul din Obdorsk căzu la picioarele rătăcitului și-i ceru binecuvântarea.

— Ce, n-oi fi vrând acum, călugăre, să mă pun și eu pe brânci în fața ta?! îl luă în primire pustnicul. Scoală de acolo!

Monahul se ridică de jos.

— Binecuvântează și vei fi binecuvântat. Șezi aci. De unde vii?

Privindu-l, călugărașul nostru fu mai ales uimit că părintele Ferapont, în pofida vârstei lui înaintate și a postului aspru pe care-l păzea cu cea mai mare strășnicie, se dovedea a fi un om voinic, înalt, căruia trecerea anilor nu izbutise să-i încovoaie spinarea; bătrânul se ținea drept și, cu toate că avea o față suptă, era rumen în obraji și sănătos. Se vedea cât de colo că-și păstrase intactă forța fizică, care părea să fie considerabilă. Avea o statură atletică, iar la vârsta lui încă nu apucase să încărunțească de tot – părul din cap îi era încă negru și foarte des, la fel și barba. Iar ochii mari, cenușii, strălucitori, dar grozav de

bulbucați, te încremeneau locului. Când vorbea, pronunța apăsat vocala o. Umbla îmbrăcat cu un mintean lung, roșcat, dintr-o țesătură trainică, cum se zicea pe vremuri „de pușcăriaș”, ce-i lăsa gâtul și pieptul dezgolite, și era încins cu o funie groasă. De sub mintean ieșea la iveală o cămașă de pânză, aproape neagră, pe care n-o scotea cu lunile de pe el. Se spunea că purta pe sub haine, înfășurate pe trup, niște lanțuri grele, de treizeci de funți. Iar drept încălțăminte, avea niște ghete rupte, prăpădite, în care-și vâra piciorul gol.

— Vin tocmai de la Sân Silivestru, dacă știți, schitulețul acela din Obdorsk, rosti umil pribeagul, cercetându-l puțin speriat cu ochișorii săi ageri.

— Fusei și eu pe acolo, pe la alde Silivestru al tău. Ba chiar și statui o bucată de vreme acolo. Ce face Silivestru, e bine, sănătos?

Călugărașul se zăpăci.

— Oameni fără minte și fără rost! Ia spune, cum postiți?

— Trapeza noastră păzește rânduiala călugărească din bătrâni: în postul mare, lunea, miercurea și vinerea nu se gătește nimic. Marțea și joia ni se dau pâine, pâine albă, o fiertură îndulcită cu miere, poame sau varză acră și făină de ovăz. Sâmbăta – ciorbă de varză, tăiței cu mazăre și un terci cu sos; totul cu oloi. În toată săptămâna, duminica, pe lângă ciorbă, căpătăm pește uscat și un terci. În săptămâna mare, șase zile în șir, de luni și până sâmbătă seara, nu se cuvine să te ospătezi decât cu pâine și apă și cu verdețuri crude, dar toate cu socotință; și, dacă se poate, să nu mănânci chiar în fiecare zi, așa cum e rânduit pentru săptămâna întâi din post. În sfânta Vinere mare nu punem nimic în gură, și tot așa și sâmbăta, până la ceasurile trei după-amiază, când ne îngăduim să luăm o fărâmă de pâine cu apă și să bem câte o cană cu vin. În joia mare se gătește fără oloi, în schimb, se mănâncă uscături stropite cu olecuță de vin. Căci așa a hotărât soborul din Laodiceea de joia mare: „Cine nu ține ultima joi din postul mare spurcă tot postul”. Și așa, cum vă spun,

e datina pe la noi. Dar ce înseamnă cumpătarea noastră pe lângă străşnicia cu care posteşti dumneata, preacuvioase – adăugă călugărașul, prinzând curaj – dacă în toate zilele câte sunt într-un an, chiar și de sfintele Paști, te îndestulezi numai cu pâine și apă, și tainul nostru de pâine, pe două zile, cum că ar fi fost în legătură cu duhurile Sfinției cerești cu care stătea adesea de vorbă, și de aceea își ținea gura ferecată față de pământeni. Sfinției tale ți-ajunge o săptămână întreagă! Mare minune, zău, puterea asta pe care o are Sfinția ta să se lipsească de toate!

— Da', ghebele, hai? îl întrebă tam-nisam părintele Ferapont pronunțând h în loc de gh.

— Ghebele? îl îngână nedumerit călugărașul.

— Ei, vezi! Eu pot să mă lipsesc de pâinea lor, nu-mi face trebuință, mă duc în pădure, și acolo găsesc și ghebe, și mure ca să-mi astâmpăr foamea, pe când ei nu pot să trăiască fără pâine, prin urmare, diavolul îi ține încă legați. Știi ce spun azi limbile spurcate: cum că ce-i mult nu-i bun și n-are rost să posteşti atâta. Așa judecă ei cu mintea lor nelegiuită și trufașă.

— Așa e, da, chiar așa, oftă călugărașul.

— I-ai văzut cum umblă cu dracu'? îl iscodi bătrânul.

— Cine? întrebă cu sfială călugărașul.

— Acu' un an, de Rusalii, fusei la egumen, că de atunci nici că-i mai căleai pragul. Și ce să vezi: unu' avea pe dracu' în deşte, altul, pitit sub anteriu, doar coarnele și le lăsase afară, iar la altul se ițea din buzunar, și uite-așa i se învârteau ochii în cap, pasămite îi era frică de mine; altul îl purta în măruntaie, da, da, acolo găsise să-și facă sălaș, în măruntaiele lui spurcate, altuia i se agățase de gât și se ținea vârtos de el și umbla așa cu el spânzurat de grumaz, dar de văzut nu-l vedea.

— Dar... dumneata? îl iscodi călugărul din Obdorsk.

— Dacă-ți spun că eu văd tot, nimic nu-mi scapă! Când să plec de la egumen, dădui cu ochii de unul care se dosise după ușă, zicând că poate nu l-oi zări. Și era ditai

matahala, așa, ca de vreun arșin și jumătate, ba chiar și mai bine. Și avea o coadă, uite atâta, groasă și cenușie. Ce făcu, ce nu făcu Sarsailă, că-și și vârî sfârcul cozii în crăpătura ușii. Apăi că nici eu nu-s gogoman! Tranc cu ușa peste el, de-i prinsei coada înăuntru. Și unde mi-ți urla împelițatul ca din gură de șarpe, și uite așa se tot zvârcolea, iară eu dă-i, blagoslovește-l cu sfânta cruce, odată, înc-o dată și înc-o dată! Și așa îi venii tartorului de hac. Să-l fi văzut cum a crăpat, taman ca un paing când îl stâlcești! Acu' o fi putrezit în cotlonul lui, ba cred că i s-o fi și împuțit hoitul, dară ei nu văd nimic și nici nu le pute. Se împlinește anul de când nu mai dădui pe acolo. Numai ție îți spusei taina, fiindcă nu ești de pe aici.

— Cumplite lucruri mi-a fost dat să aud din gura Sfinției tale! Și, prinzând din ce în ce mai mult curaj, se încumetă să întrebe: Preafericite și luminate părinte, adevărat să fie oare ce vorbește lumea despre Sfinția ta, căci până hăt-departe peste țări și mări, ți-a mers pomina cum că zi și noapte ai sta de taină cu Sfântul Duh?...

— Coboară uneori la mine.

— Și cum coboară? Ce chip ia?

— De pasăre.

— Sfântul Duh în chip de porumbel?

— Acela-i Sfântul Duh, și ăsta de care-ți spun eu e Duhul Sfânt. Află că nu-i totuna. Duhul Sfânt coboară și în chip de altă pasăre; rândunică, sticlete, pițigoi.

— Și cum știi că nu-i un pițigoi de rând?

— Fiindcă vorovește.

— Și cum vorbește? Ce fel de grai?

— Grai omenesc.

— Și ce spune?

— Azi, bunăoară, îmi dădu de știre c-o să vină pe aici un nătărău să mă întrebe vrute și nevrute. Prea multe poftești să știi, călugăre!

— Înfricoșătoare cuvinte ai rostit, Preafericite și cuvioase părinte! spuse călugărașul dând din cap, dar în ochișorii lui speriați se deslușea o umbră de neîncredere.

— Vezi tu copacul ăsta? întrebă părintele Ferapont după un răstimp de tăcere.

— Îl văd, Sfinția ta.

— Pentru tine-i un ulm ca toți ulmii; pentru mine însă-i altceva.

— Ce anume? stărui călugărașul, după câteva clipe în care așteptase în zadar să afle ce poate fi.

— Să-ți spun ce mi se întâmplă uneori peste noapte; vezi cele două cioturi? Câteodată, în puterea nopții, Hristos își întinde brațele spre mine și mă cată. Îl văd și mă cutremur. Vajnică și cumplită arătare.

— Dar de ce ți-e frică dacă știi că-i Hristos?

— Și dacă mă ia și mă ridică în văzduh?

— Așa viu?

— N-ai auzit de înălțarea întru duh și slavă a lui Ilie? Te ia odată, așa, în brațe, și pleacă cu tine...

În urma acestei discuții, monahul din Obdorsk se întoarse destul de nedumerit în chilioara fratelui care-i dăduse găzduire; oricum ar fi fost, însă inima lui înclina mai mult spre părintele Ferapont decât spre starețul Zosima. Călugărul din Obdorsk ținea în mare cinste postul, și deci nu fusese câtuși de puțin mirat că un monah care postea cu atâta strășnicie ca părintele Ferapont era în stare să „vadă minuni”. Ce-i drept, cuvintele pustnicului păreau cam fără noimă, dar Dumnezeu de bună seamă știa ce voia el să spună, căci îndeobște cei săraci cu duhul spun și fac lucruri chiar și mai ciudate. Cât despre coada lui Sarsailă, pe care părintele Ferapont o prinsese în ușă, era gata să creadă cu dragă inimă și cu toată sinceritatea în existența ei reală, nu numai în sens simbolic. În afară de asta, înainte chiar de a fi venit aici, la mănăstire, simțise o aversiune față de stăreție, pe care, deși n-o cunoștea decât din auzite, o socotea ca atâția alții o inovație pur și simplu dăunătoare. Între timp, cum apucase să stea o zi întreagă în mănăstire, observase că unii dintre frații monahi mai fără scaun la cap, care de asemenea nu se împăcau cu stăreția, cârteau într-ascuns împotriva ei. Prin firea lui,

călugărul din Obdorsk era un om descurcăreț și ager la minte, dornic să știe și să afle cât mai multe. Iată de ce vâlva pe care o făcuse noua „minune”, săvârșită de starețul Zosima, îl uluise peste măsură. Mai târziu, Alioșa avea să-și aducă aminte că printre cei care se îmbulzeau să intre în chilia starețului, sau se învârteau prin preajma ei, zărise în repetate rânduri mutrișoara curioasă a oaspetelui din Obdorsk, care rătăcea din grup în grup, trăgând cu urechea și iscodind pe unul sau pe altul. Pentru moment, nu-i dăduse nicio atenție; abia mai încolo avea să prefire în gând mai pe îndelete toate întâmplările petrecute în ziua aceea de pomină... Deocamdată, avea alte griji pe cap; simțindu-se obosit, starețul Zosima se întinsese pe pat; dar, cum ședea așa, cu ochii închiși, își amintise deodată de el și trimisese pe cineva să-l cheme. Alioșa veni într-un suflet. La căpătâiul bătrânului nu se mai aflau acum decât părintele Paisie, părintele ieromonah și fratele Porfiri. Starețul deschise cu trudă ochii și se uită la el cu luare-aminte:

— Nu te așteaptă acasă, fiule? îl întrebă el. Alioșa se codi să răspundă.

— Poate că au nevoie de tine... Ai făgăduit ieri cuiva să mergi astăzi?

— Am făgăduit... tatii... Și fraților... Și încă cuiva...

— Ei, vezi! Du-te. Și nu te întrista. Să știi că n-am să-mi dau obștescul sfârșit până nu voi apuca să spun, așa ca să poți auzi și tu, ultimul cuvânt pe care buzele mele îl vor rosti pe lumea asta. Și cuvântul ăsta ție îți este hărăzit. Ție ți-l voi lăsa moștenire. Ție, fiul meu drag, căci știu că mă iubești. Și acum du-te, dac-ai făgăduit că te duci.

Alioșa se supuse, deși nu se îndură să-l părăsească. Făgăduiala, însă, pe care bătrânul i-o făcuse, încredințându-l că va avea parte să audă ultimul cuvânt rostit de el înainte de a se săvârși din viață, și mai ales că acest cuvânt voia anume să i-l lase lui cu limbă de moarte, îi lumină sufletul, cuprins de emoție. Se grăbi deci să plece, ca să poată isprăvi mai curând tot ce avea de făcut

la oraș și să se înapoieze la vreme. Tocmai atunci părintele Paisie găsi cu cale să-i dea unele îndrumări, spunându-i pe neașteptate câteva cuvinte care se săpară adânc în inima lui. Asta se petrecu îndată după ce ieșiră împreună din chilia starețului.

— Să nu uiți, flăcăule, rosti din senin, fără niciun ocoliș, părintele Paisie, că știința lumească, cu toate mijloacele ei înmănuncheate într-o putere uriașă, a cercetat mai ales în veacul din urmă tot ce ne-a rămas din cuvântul domnului în cărțile sfinte, și că după această neînduplecată cercetare, din tot ce purta har în sine, cărturarii lumii acesteia nu s-au ales cu nimic. Numai că ei au cercetat crâmpei cu crâmpei și n-au știut să vadă întregul, încât nu se poate să nu cuprindă mirarea în fața orbirii lor. Fiindcă întregul se înalță în ochii lor nestrămutat, acum ca și odinioară, și porțile iadului nu-s atât de largi ca să-l poată mistui. Oare n-a dăinuit atâta amar de vreme, nouăsprezece veacuri în șir, și nu dăinuiește oare și astăzi în sufletul atâtor oameni, ca și în sufletul mulțimilor? Ba dăinuiește chiar la fel de neclintit ca-n vremurile de demult și în sufletul celor atei care ar vrea să spulbere totul! Căci până și cei care tăgăduiesc creștinismul și se ridică împotriva lui au fost plăsmuiți după chipul și asemănarea lui Hristos, și așa rămân, cum au fost plăsmuiți. Nici înțelepciunea, nici clocotul inimii lor n-au fost în stare să izvodească un alt chip pentru om pe potriva meritelor lui mai presus decât cel pe care ni l-a înfățișat în vechime cuvântul lui Hristos. Iar din toate încercările ce s-au făcut, n-au ieșit decât niște monstruozități. ține minte asta mai cu seamă, flăcăule, fiindcă duhovnicul tău ți-a hărăzit să pleci în lume. Poate, când te vei întoarce cu gândul la această zi slăvită, îți vei aduce aminte și de vorbele pe care ți le-am spus acum, să-ți fie călăuză în viață, căci ești crud încă, și ispitele lumești sunt mult prea mari ca să le poți înfrunta cu puterile tale. Și acum, du-te, orfane!

Părintele Paisie îl binecuvântă; în timp ce ieșea pe porțile mănăstirii, rumegând în minte vorbele neașteptate

pe care le auzise, Alioșa pricepu deodată că în monahul acela auster și aspru avea să găsească un nou prieten și un cârmaci sufletesc plin de duioșie, ca și cum părintele Zosima l-ar fi lăsat în grija lui cu limbă de moarte. „Poate chiar așa s-au și înțeles”, se gândi el. Cuvintele nebănuite și pline de înțelepciune ale părintelui Paisie, aceste cuvinte în sine, desprinse de altele pe care le ascultase cu puțin înainte, dovedeau osârdia cu care noul său duhovnic căuta să-i înarmeze mintea crudă ca să poată înfrunta ispitele și să ridice în jurul sufletului tânăr, ce-i fusese încredințat, cel mai trainic zid din câte se puteau închipui.

Capitolul II

ACASĂ LA FIODOR PAVLOVICI

Prima grijă a lui Alioșa fu să treacă pe la taică-său. Apropiindu-se de casă, își aminti că în ajun bătrânul îi ceruse să intre fără să prindă de veste fratele său, Ivan. „De ce oare? chibzuia în sinea lui nedumerit Alioșa. Chiar dacă vrea să stea de vorbă cu mine între patru ochi, de ce trebuie totuși să mă strecor în casă pe furiș? În halul în care era aseară, s-o fi gândit probabil să-mi spună altceva și n-a mai apucat”, se liniști el. Cu toate acestea, se bucură când, întrebând-o pe Marfa Ignatievna, care ieșise să-i deschidă poarta (Grigori căzuse la pat și zăcea la el în odaie), unde e fratele lui, femeia îl încunoștință că Ivan Fiodorovici plecase de acasă cu vreo două ceasuri mai înainte.

— Și tata?

— S-a sculat și-și bea cafeaua, răspunse cam înțepată Marfa Ignatievna.

Alioșa intră. Bătrânul ședea singur la masă, îmbrăcat cu o haină de vară cam ponosită și cu papuci în picioare. Ca să-și omoare timpul, verifica niște socoteli cu un aer destul de absent. Nu mai era nimeni în toată casa (Smerdiakov ieșise în oraș după târguieli pentru prânz). Se vedea însă că numai de socoteli nu-i ardea în momentul acela. Se sculase devreme și căuta să pară că nu-i pasă de cele întâmplate, dar era tras la față și arăta destul de obosit. Peste noapte îi apăruseră pe frunte niște vânătăi cât toate zilele și era legat acum la cap cu o basma roșie. Avea nasul umflat și plin de asemenea de pete vineții, nu prea mari, dar care accentuau răutatea și iritarea zugrăvite pe chipul său. Bătrânul își dădea și el seama de asta, așa că-l

întâmpină pe Alioșa cu o privire în care nu se citea nicio bunăvoință.

— Cafeaua e rece, îi spuse el răstit, așa că nu te îmbii să bei. Iar azi n-am decât ciorbă de pește de post la masă și nu invit pe nimeni. De ce ai venit?

— Așa, ca să te întreb de sănătate, îi răspunse Alioșa.

— Mda. De altfel, chiar eu ți-am poruncit aseară să vii. Fleacuri!! Ai făcut drumul de pomană. Dar știam eu că tot o să te trambalezi până aici...

Îi vorbise în dușmănie. Se sculă apoi și se uită în oglindă (poate pentru a patruzecea oară în dimineața aceea), examinându-și cu îngrijorare nasul umflat. După care își potrivi cu cochetărie basmaua pe frunte.

— Îmi sade mai bine cu roșu, albul prea aduce a spital, declară el sentențios. Ce se mai aude pe la voi? Ce face părintele Zosima?

— E rău de tot, s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine, răspunse Alioșa, dar taică-său era cu gândul aiurea, și nu-l auzi; de altfel nici habar nu mai avea ce-l întrebase.

— Ivan a ieșit în oraș, rosti el din senin. Nu știe ce să mai facă să-i sufle logodnica lui Mitka, de aceea sade pe capul meu, adăugă apoi cu parapon, strâmbând din buze, și se uită la Alioșa.

— Cum așa? Ți-a spus el? se miră tânărul.

— Da, și încă mai de mult. Altfel cum? Sunt mai bine de trei săptămâni de când mi-a mărturisit. Doar n-oi fi crezând c-a venit aici ca să mă înjunghie pe la spate, hai? Avea el un motiv ca să vină, nu-i așa?

Alioșa își pierdu cumpătul.

— Vai de mine! Se poate să vorbești așa? protestă el.

— Bani nu-mi cere, ce-i drept e drept; și așa tot n-ar fi văzut o lețcaie de la mine. Eu, dragul meu Aleksei Fiodorovici, dacă vrei să știi, am de gând să mai trăiesc încă mult și bine, și fiecare gologan îmi face trebuință. Cu cât o să trăiesc mai mult, cu atât o să am mai mare nevoie de bani, continuă el, plimbându-se de colo până colo prin odaie, cu mâinile în buzunarele hainei de vară, largi și

soioase, din pânză galbenă de in. Deocamdată, poți să spui ce vrei, sunt un bărbat în toată puterea: n-am decât cincizeci și cinci de ani și mă bizui c-o să mă țin tare încă cel puțin douăzeci de ani de aci înainte. Dac-o fi să îmbătrânesc însă, și o să mă fac urât ca dracu', femeile n-or să mai vină chiar cu atâta plăcere la mine, și atunci bănișorii ăștia or să-mi prindă bine. Uite, de aceea, dragul meu băiat, Aleksei Fiodorovici, de aceea pun ban peste ban, ca să am la o adică, așa să știi! Pentru mine strâng și pentru sufletelul meu, fiindcă vreau să-mi fac de cap câte zile oi mai avea, află de la mine. Când îți faci de cap, viața e mai dulce, băiete; toată lumea-i foc și pară împotriva desfrâului și toată lumea trăiește în dezmăț și-și face mendrele, dar pe ascuns, nu așa ca mine, la lumina zilei. Tocmai de aceea, fiindcă îmi place sinceritatea, toate lepădăturile au tăbărât asupra mea să mă sfâșie. Cât despre împărăția cerurilor, Aleksei Fiodorovici, să știi că n-o râvnesc nici atâtica, și apoi un om în toată firea nici n-ar avea ce să caute acolo în rai, la tine, chiar dacă ar exista. După mine însă, odată ce ai apucat să închizi ochii, nu te mai trezești, puiule, în vecii vecilor, și din tot ce se vede aici nu mai rămâne nimic. Dacă vă veți îndura să dați de pomană pentru sufletul meu, bine, dacă nu, puteți să vă duceți dracului! Asta e filosofia mea. Aseară, Ivan a vorbit foarte frumos, deși eram beți turtă. Altminteri, numai gura-i de el, nu-i chiar așa de savant cum vrea să pară, ce știe el e aproape egal cu nimic; tace tot timpul, se uită la tine, zâmbește și tace, și așa face lumea să creadă că-i mare lucru de capul lui.

Alioșa îl asculta în tăcere.

— De ce nu vorbește niciodată cu mine? și chiar atunci când catadicsește să-mi spună ceva, își ia niște aere... Mare pramatie mai e și Ivan ăsta al tău! Cât despre Grușka, dacă vreau, pot să mă însor cu ea și azi. Pentru că atunci când ai parale, e destul să vrei ceva, Aleksei Fiodorovici, și toate ți se împlinesc după pofta inimii. Tocmai de asta se teme și Ivan și nu mă scapă din ochi: să

nu mă căsătoresc; de aceea se tot ține de capul lui Mitka și-i dă ghes să se însoare cu Grușka, vrea să mă descotorosească de ea (ce-și închipuie el, că dacă n-o iau de nevastă, am să-i las lui bănișorii?!). Pe de altă parte, dacă Mitka se însoară cu Grușka, Ivan rămâne cu logodnica cea bogată, și-a făcut el bine socoteala! Mare pramatie mai e și Ivan ăsta al tău!

— Ce nervos mai ești! încă te mai frământă cele întâmplate ieri, mai bine te-ai duce să te culci, îl sfătui Alioșa.

— Uite, vezi, orice mi-ai spune tu, reflectă bătrânul ca și cum abia atunci ideea asta i-ar fi răsărit în minte, nu pot să mă supăr pe tine; să-mi fi spus însă așa ceva Ivan, aș fi sărit în sus. Numai cu tine sunt bun, altminteri sunt hain la suflet.

— Nu ești hain, viața te-a înrăit, zâmbi Alioșa.

— Ascultă, am vrut să-l bag în pușcărie pe banditul ăla de Mitka, și nici acum nu știu încă ce am să fac până la urmă. Probabil că așa o fi moda în ziua de azi, să-ți nesocotești părinții sub cuvânt că-i prejudecată; dar, după câte știu, nici chiar în momentul de față legea nu îngăduie copilului să-și cotonogească tatăl care l-a crescut, să-l tăvălească pe jos și să-l calce în picioare, umplându-i obrazul de sânge, și asta unde: chiar în casă la el! Și, pe deasupra, să se mai și laude, cu martori de față, că lasă, c-o să vină și-o să-i facă de petrecanie! Dacă vreau, să vezi cum îți-l strâng cu ușa și-l bag la răcoare pentru toată tevatura de ieri!

— Vasăzică, nu mai faci plângere împotriva lui?

— M-a convins Ivan să nu mai fac. Puțin îmi pasă, în definitiv, de părerea lui, dar vezi că e ceva la mijloc... Bătrânul se aplecă spre Alioșa și continuă în șoaptă, ca și când i-ar fi destăinuit un secret: Dacă-l bag la răcoare, tâlharul, când o afla ea că eu i-am făcut bucata, o să alerge în brațele lui. Pe când dac-o să audă că m-a snopit în bătaie, om bătrân și nevolnic, s-ar putea să-i întoarcă spatele și să vină la mine să mă vadă... Nu știu cum o fi

plămădit-o Cel-de-Sus, că toate le face anapoda!... O cunosc până în adâncul sufletului! Nu vrei un coniac? Bea și o cafeluță rece, îți torn și o picătură de coniac înăuntru, ca să-i dea gust, numai un fund de păhărel, băiețaș!

— Nu, mulțumesc, nu vreau. Dacă-mi dai voie, uite, am să iau pâinișoara asta cu mine, zise Alioșa, luând de pe masă o franzeluță de trei copeici și punând-o în buzunar. Știi, n-ar trebui să bei nici dumneata coniac, adăugă el, cercetând îngrijorat fața bătrânului.

— Ai dreptate, coniacul nu te liniștește deloc, dimpotrivă, te întărâtă și mai tare. Dar nu beau decât un păhărel... Din dulăpior...

Fiodor Pavlovici descuie „dulăpiorul”, își turnă coniac și, după ce bău, încuie la loc și puse cheia în buzunar.

— Ajunge, lasă, că n-o să crap dintr-un păhărel.

— Te-ai îmbunat acum, zâmbi Alioșa.

— Hm! Pe tine te iubesc și fără coniac; când am de-a face însă cu ticăloșii, sunt tot așa de ticălos ca și ei. Vanka nu vrea să plece la Cermașnea – și de ce, mă rog? Sigur, dumnealui trebuie să fie tot timpul cu ochii în patru, să vadă câte parale-i dau Grușenkăi când o veni la mine. Niște nemernici cu toții! Nici nu vreau să mai știu de Ivan. Cum dracu' a ieșit așa? N-are nimic din sufletul nostru. Ce-și închipuie dumnealui, c-o să-i las ceva?! Nici măcar testament n-am să fac, uite așa, ca să știi! Iar pe Mitka am să-l strivesc ca pe un gândac. Noaptea, când se întâmplă să calc pe câte un gândac negru, numai ce-l aud pocnind – trosc! – sub papuc. Uite-așa o să facă: trosc! și Mitka al tău. Da, da, al tău, fiindcă tu îl iubești. Ca să vezi, deși știu că ții la el, uite, nu mi-e frică. Dar dacă în locul tău ar fi Ivan, aș tremura de frică, îți spun drept, aș fi stat cu frica-n sân, știind că el îl iubește. Numai că Ivan nu iubește pe nimeni. Ivan nu-i de-al nostru, oameni ca el, băiețică, nu-s din aceeași plămadă cu noi, nimic nu se alege de ei, decât praful și pulberea... Să adie numai puțin vântul, și praful se împrăștie pe loc... Când ți-am spus aseară să treci azi pe aici, îmi venise o idee năstrușnică, voiam adică să aflu prin

tine ceva în legătură cu Mitka. Dacă i-aș da, de pildă, o mie sau două de ruble, s-ar învoi oare, așa calic și lichea cum este, să se cărăbănească de aici, să plece undeva pentru câțiva ani, să zicem așa, vreo cinci sau și mai bine treizeci și cinci de ani? Să plece însă fără Grușenka, să renunțe la ea, ce crezi, ar vrea?...

— Știu și eu... am... am să-l întreb, bâigui Alioșa. Pentru trei mii de ruble, poate că...

— Cotul! Nu mai e nevoie să-l întrebi acum! Nu trebuie! M-am răzgândit. Aseară mi-a intrat prostia asta în cap. Nu-i dau nimic, nicio lețcaie, sunt banii mei și-i țin pentru mine! strigă bătrânul agitat. Am să-l strivesc ca pe un gândac, dar de dat nu-i dau nicio para chioară! Să nu-i spui nimic, să nu-și facă degeaba iluzii. De altfel, nici tu n-ai ce căuta la mine, hai, cară-te! Stai, stai, logodnica aia, Katerina Ivanovna, pe care o tot ascunde de mine cu atâta grijă, se mărită cu el ori nu? Mi se pare că aseară ai fost pe la dânsa...

— Nu vrea să renunțe la el pentru nimic în lume.

— Uite pentru cine-și pierd capul domnișoarele astea cu nasul de ceară: pentru tot felul de secături, de bețivi și lichele! Acum, între noi fie vorba, băiețică, parcă ți-e și scârba când le vezi așa serbede la față, ce, se compară cu... Ehei! să fi avut acum anii lui și să fi arătat cum arătam altădată (pentru că să știi, măi copile, că eram mult mai chipeș decât el la douăzeci și opt de ani!), mi-ar fi căzut toate în brațe, așa cum îi pică lui! Mare canalie! Dar pe Grușenka tot n-are s-o aibă, nu, nu, n-are s-o aibă... îl fac zob! Își ieșise din sărite. Hai, pleacă, n-ai ce căuta la mine azi! se răsti el.

Alioșa se apropie să-și ia rămas-bun de la taică-său și se pomeni deodată sărutându-l pe umăr.

— Ce te-a apucat? se miră Fiodor Pavlovici. Ne mai vedem noi. Sau poate crezi că n-o să ne mai vedem niciodată?

— Ba nu, te-am sărutat numai așa, fără să-mi dau seama.

— Bine, și eu... Și eu... îngăimă bătrânul, privindu-l țintă.

Și cum Alioșa tocmai dădea să plece, îl strigă din urmă: Ascultă, băiețaș... mai vino pe aici, vino cât de curând, la ciorbă de pește, am să-ți fac o ciorbă grozavă, nu ca asta de azi, să vii neapărat! Chiar mâine, auzi? Ne vedem mâine, da?

După ce Alioșa trecu pragul, Fiodor Pavlovici se apropie de dulăpior și mai dădu pe gât o jumătate de păhărel de coniac.

— Și cu asta, basta! bombăni el. Încuie apoi dulăpiorul, puse cheița în buzunar și se duse la el în iatac, unde se trânti istovit pe pat. O clipă mai târziu dormea dus.

Capitolul III

CÂND ÎȚI PUI MINTEA CU ȘCOLARII

„Slavă ție, Doamne, că nu m-a întrebat nimic de Grușenka! se gândi Alioșa în momentul când părăsea casa părintească spre a se duce la doamna Hohlakova. Altfel, aș fi fost silit să-i povestesc cum ne-am întâlnit ieri.” Îndurerat, Alioșa simțea că peste noapte adversarii prinseseră puteri noi și că odată cu venirea zilei inimile lor se împietriseră și mai mult. „Tata e supărat și nervos, i-a intrat ceva în cap și nu-l mai scoți dintr-ale lui, dar ce o fi cu Dmitri? Și el probabil s-a înverșunat peste noapte, și clocotește acum furios, și el cu siguranță a pus la cale ceva... Of, trebuie neapărat să-l găsesc, trebuie să mă văd cu el chiar azi...”

Nu avu însă răgaz să-și depene mai departe firul gândurilor: pe drum îl aștepta o întâmplare care, deși în aparență era cu totul neînsemnată, îl tulbură până în adâncul sufletului. Abia apucase să traverseze piața și, cotind pe o ulicioară ca să iasă în strada Mihailovskaia, paralelă cu Strada Mare, de care este despărțită numai printr-un șanț (trebuie să știți că orașul nostru este străbătut de la un cap la altul de o mulțime de șanțuri și șănțulețe!), în dreptul podețului, Alioșa zări un grup de copii între nouă și doisprezece ani. Veneau de la școală, cu ghiozdanele în spinare, sau cu câte o tașcă de piele pe șold, și se pregăteau să se despartă, împrăștiindu-se pe la casele lor; unii erau îmbrăcați cu câte o hăinuță scurtă, alții cu paltonașe, iar câțiva dintre ei purtau niște cizmulițe înalte, cu carâmbul încrețit, pentru care au o deosebită slăbiciune odraslele răsfățate ale unor părinți cu dare de

mână. Strânși laolaltă, băieții discutau cu aprindere, sfătuindu-se pesemne între ei. Alioșa nu putea să treacă nepăsător pe lângă un copil, și asta încă de pe vremea când stătea la Moscova; îi erau mai cu seamă dragi prichindeii de trei-patru anișori, dar îi privea cu toată simpatia și pe copiii de școală, de unsprezece-doisprezece ani. De aceea, cu toate că era frământat de atâtea griji, simți că i-ar face plăcere să se apropie de grupul de băieți și să intre în vorbă cu ei. În timp ce se îndrepta spre ei, privind obrăjorii rumeni și chipurile lor însuflețite, observă că fiecare ținea în mână câte o piatră, unii chiar câte două. Peste șanț, la vreo treizeci de pași de ceata lor, lângă gard, se afla încă un puști, tot băiat de școală și el, judecând după tașca de pe șold; nu părea să aibă mai mult de zece ani, era palid la față, cu o figură bolnăvicioasă și cu niște ochișori negri care ardeau ca doi tăciuni aprinși. Puștiul era numai ochi, pândind fiece mișcare din grupul celor șase elevi, probabil colegii lui de clasă, cu care plecase odată de la școală puțin mai înainte, dar de care părea să-l despartă o neîmpăcată dușmănie. Alioșa se apropie de băieți și, uitându-se la un ștrengar cu părul bălai, numai cârlionți, îmbrăcat cu o hăinuță neagră, spuse:

— Pe vremea când mergeam și eu la școală, așa ca matale, purtam tașca pe partea stângă, ca să-mi fie mai la îndemână, știi, când aveam nevoie de ceva, puteam umbla mai ușor înăuntru cu mâna dreaptă; matale văd c-o porți pe dreapta. Nu te incomodează?

Alioșa începuse vorba de la un amănunt de ordin practic, fără să fi avut câtuși de puțin intenția să recurgă la un subterfugiu. Un adult nu poate să procedeze decât așa ca să poată câștiga încrederea unui copil, și cu atât mai mult a unei cete întregi de ștrengari. Discuția trebuie neapărat angajată pe un teren practic și cu toată seriozitatea, ca de la om la om. Era un lucru de care Alioșa își dădea seama instinctiv.

— E stângaci, se grăbi să-i răspundă în locul lui un alt băiețaș de vreo unsprezece ani, un puștan dezghețat, cu o

figură sănătoasă. Ceilalți își ațintiră cu toții privirile asupra lui Alioșa.

— Și pietrele tot cu stânga le aruncă, adăugă un alt școlar, în aceeași clipă, o piatră zbură în direcția grupului și-l atinse în treacăt pe băiatul stângaci fără să-l nimerească, deși fusese azvârlită năprasnic și cu iscusință. O aruncase puștiul de peste șanț.

— Pe el, copii! Nu te lăsa, Smurov! strigară cu toții într-un glas.

Smurov (stângaciul) însă nu așteptă să fie îmboldit a doua oară și căută să-și plătească polița pe loc, făcând să zboare asupra adversarului său un proiectil care căzu pe jos, fără să-și atingă ținta. Băiețașul de peste șanț ripostă la rândul său, luând iarăși la ochi grupul de copii; de astă dată însă nimeri în Alioșa, lovindu-l destul de tare la umăr. Puștiul avusese grijă să se aprovizioneze cu muniție din vreme. Se vedea de la treizeci de pași după buzunarele paltonașului doldora de pietre.

— A făcut-o dinadins! Pe dumneata te-a ochit! Dumneata ești Karamazov, nu-i așa? strigară băieții, care mai de care, râzând. Haideți, toți odată! Arde-i!

Șase pietre țâșniră în același timp din mijlocul cetei de copii. Una dintre ele îl izbi în cap pe adversar, care căzu întins la pământ, ca numaidecât după aceea să sară iarăși în picioare și să răspundă cu îndârjire la atac, aruncând mereu cu pietre asupra grupului. Proiectilele curgeau cu nemiluita și dintr-o parte, și din cealaltă; toți băieții țineau munițiile pregătite în buzunare.

— Ce faceți? Nu vi-e rușine? șase contra unul!? Ce, vreți să-l ucideți? strigă Alioșa, înfruntând bombardamentul ca să-l ocrotească cu trupul lui pe bietul copil stingher: în aceeași clipă câțiva dintre băieți încetară atacul.

— El a început mai întâi! protestă îndârjit, cu glăsciorul lui subțirel de copil, un pici cu hăinuță neagră, ai cărui ochișori mânioși scăpărau scântei. E un nemernic! Adineauri l-a lovit cu briceagul pe Krasotkin de l-a umplut de sânge. Krasotkin n-a vrut să-l pârască, dar să știți c-ar

merita să-l zvântăm în bătăi...

— Dar de ce? Probabil că tot voi l-ați întărâtat...

— Uite că iar v-a aruncat o piatră în spate! Vă cunoaște, strigară strengarii. Acum vă ochește pe dumneavoastră, nu pe noi. Pe el, băieți, hai, toți odată, dă-i la moacă, Smurov!

Proiectilele se încrucișară iarăși prin aer și bătălia reîncepu cu mai multă înverșunare. O piatră îl nimeri pe băiețelul de peste șanț drept în piept; copilul scoase un țipăt și, izbucnind în plâns, o luă la goană în sus, spre Mihailovskaia, urmărit de strigătele celor din grup: „Aha! te-ai speriat, ai dat bir cu fugiții, șomoiog de câlți!”

— Nici nu știți, Karamazov, de ce e-n stare scârba asta, ar trebui să-l facem harcea-parcea, și încă ar fi prea puțin! stărui pricinașul cu hăinuță neagră și ochișorii învăpăiați de mânie, care părea să fie mai mare decât ceilalți.

— Dar de ce? Îi place să pârască? întrebă Alioșa. Strengarii se uitară unul la altul zâmbind.

— Mergeți spre Mihailovskaia? continuă același băiat. Duceți-vă după el... Vedeți, s-a oprit, vă așteaptă, se uită la dumneavoastră.

— Da, da, se uita, se uită! întăriră copiii.

— Duceți-vă și întrebați-l dacă n-ar vrea un șomoiog de câlți, unul bine scărmănat! Auziți: așa să-l întrebați, cum v-am spus eu.

Puștimea se porni pe râs. Alioșa se uită la copii, care își ațintiră, la rândul lor, privirile spre el.

— Nu vă duceți, să nu vă lovească, îi atrase atenția Smurov.

— N-am să-i pomenesc nimic despre șomoiogul de câlți, probabil că-i o poreclă cu care-l necăjiți, am să încerc numai să aflu de ce sunteți așa porniți împotriva lui...

— Da, da, încercați, îi răspunseră în bătaie de joc copiii. Alioșa trecu podețul și începu să urce la deal, pe lângă uluci, spre micul dizgrațiat.

— Luați seama! îi strigară din urmă băieții. Ăsta nu știe de frică, să nu vă lovească cu briceagul pe la spate... cum l-a lovit pe Krasotkin...

Piciul îl aștepta fără să se clintească din loc. Apropiindu-se de el, Alioșa își dădu seama că avea de-a face cu un copil de vreo nouă ani, mărunțel și plăpând, cu o mutrișoară prelungă și slăbuță și cu o pereche de ochi negri, mari, care-l priveau cu ură. Băiețașul era îmbrăcat cu un paltonaș vechi, jerpelit, care-i rămăsese atât de mic, încât arăta ca vai de el. Mânecile, prea scurte, îi scoteau la iveală brațele goale. Pe genunchiul drept al pantalonului se lăfăia un petic cât toate zilele , iar în vârful cizmuliței de pe același picior, în dreptul degetului gros, se vedea o gaură mare, înnegrită cu cerneală. Buzunarele paltonașului erau umflate de pietre. Alioșa se opri la doi pași, măsurându-l din ochi mirat. Văzând că nu avea de gând să-l bată, puștiul se liniști și-i spuse:

— Eu sunt singur, și ei – șase... Dar lasă, că le vin eu de hac! și-l fulgeră cu privirea.

— Mi se pare că te-a lovit rău o piatră, remarcă Alioșa.

— Dar și eu l-am pocnit bine în cap pe Smurov! se lăudă prichindelul.

— Ziceau că știi cine sunt și că dinadins ai dat cu piatra în mine. Ce ți-am făcut? întrebă Alioșa.

Copilul se uită la el încruntat.

— Eu nu știu cine ești. Matale mă cunoști? îl descusu Alioșa.

— Nu te lega de mine! strigă întărâtat copilul, fără să se urnească totuși din loc, ca și cum ar fi așteptat ceva, străfulgerându-l din nou cu o privire încărcată de ură.

— Bine, mă duc, zise Alioșa. Dar să știi că nici prin gând nu mi-a trecut să râd de tine. Știu cum îți spun băieții ca să te necăjească, dar nu vreau să repet, rămâi cu bine!

— Călugăr puturos cu anteriu jegos! strigă după el puștiul, urmărindu-l cu aceeași privire aprigă și provocatoare, și se așeză în poziție de atac, fiind sigur că de astă data Alioșa o să tabere asupra lui să-l ia la bătaie, dar tânărul se mulțumi să întoarcă o clipă capul, aruncându-i o privire, și-și văzu mai departe de drum. Nu apucă să facă însă nici trei pași, și cea mai mare dintre

pietrele care umpleau buzunarele copilului îl izbi între umeri.

— Cum așa, mă lovești pe furiș? Vasăzică, aveau dreptate băieții când mi-au spus că ai obiceiul să ataci pe la spate!? exclamă Alioșa întorcându-se.

Dar strengarul – din ce în ce mai întărâtat parcă – dădu iarăși în el cu o piatră, de astă dată țintindu-l drept în față. Alioșa abia apucă să ridice brațul ca să se apere și proiectilul îl izbi cu putere în cot.

— Nu ți-e rușine? Ce ți-am făcut? strigă el.

Convins că de rândul acesta n-o să mai scape de bătaia așteptată, puștiul tăcea înfruntându-l; când văzu totuși că nici de astă dată nu izbutise să-l scoată din sărite, se burzului mânios ca un pui de fiară. Țâșni deodată brusc din loc și, înainte ca Alioșa să poată face o mișcare, dădu buzna peste el, își aplecă brusc capul, îi apucă mâna dreaptă și-l mușcă năprasnic de degetul mijlociu. Își înfipse dinții cu sete și timp de zece secunde nu-și descleștă gura. Alioșa scăpă un țipăt de durere și încercă să-și tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfârșit, drumul și se trase numaidecât îndărăt, căutând să păstreze între ei aceeași distanță. Își înfipsese dinții lângă unghie, aproape până la os, atât de adânc, încât începu să mustească sângele. Alioșa scoase din buzunar o batistă și-și înfășură strâns mâna rănită. Operația aceasta dură aproape un minut, timp în care băiețașul rămase pe loc, în așteptare. În cele din urmă, Alioșa își ridică spre el ochii senini.

— Așa, zise el. Vezi ce rău m-ai mușcat? Ești mulțumit, da? Și acu' vrei să-mi spui ce ți-am făcut?

Piciul se uita la el mirat.

— Nu știu cine ești, te văd acum pentru întâia oară, urmă tot atât de calm Alioșa, dar nu se poate să nu-ți fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit așa, de pomană... Hai, spune-mi, ce ți-am făcut, cu ce ți-am greșit?

În loc să-i răspundă, puștiul izbucni în plâns și o rupse la fugă pe stradă. Alioșa porni după el agale, și multă vreme încă îl văzu alergând din ce în ce mai departe, fără să-și

încetinească pasul și fără să întoarcă o singură dată capul, plângând mereu amarnic. Și-n sinea lui își propuse să-l caute neapărat, cum va avea un pic de răgaz, și să lămurească misterul acesta, care-l tulburase peste măsură. Deocamdată însă nu avea timp de pierdut.

Capitolul IV

ACASĂ LA DOAMNA HOHLAKOVA

După câteva minute, Alioșa ajunse la locuința doamnei Hohlakova, o casă boierească, frumoasă, de piatră, cu etaj, una dintre cele mai arătoase de la noi din târg. Cu toate că prefera să stea mai mult la conac, la o moșie a ei din altă gubernie, sau în casa de la Moscova, doamna Hohlakova mai poseda totuși și la noi în oraș o proprietate moștenită din moși-strămoși. După cum, tot așa, dintre cele trei moșii ce alcătuiau averea sa, cea mai întinsă se află tot aici, în județ; până în momentul de față însă, foarte rar se învrednicise să se abată prin gubernia noastră. Stăpâna casei se grăbi să-l întâmpine, în antreu.

— Ai primit scrisoarea prin care îți anunțam minunea cea nouă? îl întrebă precipitat doamna, care părea că nu-și mai găsește locul.

— Da.

— Ai arătat-o la toți – nu-i așa? – ca să afle toată lumea. Biata bătrână s-a pomenit cu fecioru-său acasă! El i l-a redat!

— Știți că-i pe moarte?

— Da, știu, am auzit. O! Nici nu-ți închipui cât doream să stau cu cineva de vorbă. Cu dumneata sau cu oricine. Ba nu, cu dumneata, firește, numai cu dumneata! Ce păcat că n-am mai apucat să-l văd odată! Tot orașul e în fierbere, toată lumea așteaptă. Dar știi că... e și Katerina Ivanovna aici?

— Ah, ce bine îmi pare c-am s-o văd! se bucură Alioșa. Mă rugase ieri să trec neapărat azi pe la dânsa.

— Știu, știu tot! Am aflat, mi-a povestit chiar dânsa tot, din fir-a-păr, ce s-a întâmplat ieri... toată scena oribilă cu

ființa aceea. *Cest tragique*![46] Să fi fost în locul ei... nu știu, zău, ce aș fi făcut dacă eram în situația ei! Dar și frățiorul matale, Dmitri Fiodorovici, ce om, sfinte Dumnezeule! Aleksei Fiodorovici, sunt atât de emoționată, că nu îmi dau seama ce spun, dar închipuie-ți că în momentul ăsta, da, chiar acum, stă de vorbă cu fratele dumitale, adică nu cu cel odios, de ieri, nu, Doamne ferește, ci cu celălalt, cu Ivan Fiodorovici. Au o discuție serioasă, serioasă de tot... Ce o fi între ei acum, te cutremuri numai când te gândești! Este într-adevăr ceva cumplit! Asta-i curată isterie, zău, o poveste de groază, nici nu-ți vine să crezi că poate să existe pe lume așa ceva! Singuri își sapă groapa, singuri se nenorocesc, Dumnezeu știe de ce, și, cu toate că-și dau foarte bine seama că se nenorocesc, par încântați! Abia te așteptam să vii! Te așteptam cu sufletul la gură! Nu mai pot să suport grozăvia asta! Îți spun, tot, tot, imediat, dar stai, că voiam să te întreb un lucru și mai important, vai, Doamne! era să uit tocmai ce era mai important! Nu știu ce-i cu Lise, de ce are o criză de nervi... Spune-mi ce crezi dumneata? Cum a auzit c-ai sosit, a apucat-o isteria!

— Maman, mi se pare că dumneata ai acum o criza, nu eu! ciripi Lise din odaia de alături. Ușa rămăsese puțin întredeschisă, iar glăsciorul era ușor alterat, ca atunci când cineva abia se ține să nu pufnească în râs. Alioșa băgase de seamă imediat că ușa nu era bine închisă și se gândea că probabil în momentul acela fata se uita la el din jilț, numai că el nu putea să vadă dacă într-adevăr îl privea.

— Nici n-ar fi de mirare, Lise, nici n-ar fi de mirare... ești atât de capricioasă, încât mare minune dacă n-o să am un atac de nervi. E tare bolnavă, Aleksei Fiodorovici, toată noaptea i-a fost rău, a avut temperatură, a gemut! A fost un chin până dimineața, și a venit, în sfârșit, Herzenstube. Doctorul spune că nici el nu mai înțelege nimic și că trebuie să avem răbdare. Ăsta-i Herzenstube, ce poți să-i faci, de câte ori îl chemăm, spune că nu pricepe nimic!

[46] E tragic! (Fr.)

Cum a aflat c-ai sosit, Lise a scos un țipăt, a început să tremure toată și a poruncit s-o aducem, aici, în odăița ei de altădată...

— Da' de unde, mamă, habar n-aveam c-a venit, să nu-ți închipui că din pricina lui am cerut să mă aduceți aici...

— Nu-i adevărat, Lise, Iulia a avut grijă să-ți raporteze îndată ce l-a văzut pe Aleksei Fiodorovici venind încoace. N-ai pus-o tu să stea la pândă?

— Mămică scumpă, zău, n-are niciun haz ce spui matale! Și dacă vrei să-ți îndrepți greșeala, spunând un lucru foarte, foarte inteligent, comunică-i atunci, rogu-te, din partea mea stimatului domn Aleksei Fiodorovici, care a intrat adineauri în casă, că dacă a mai avut obrazul să vină azi pe la noi, după tot ce a fost ieri, și când știe că toată lumea râde de el, înseamnă că n-are într-adevăr nicio licărire de spirit.

— Lise, prea te întreci cu gluma! Până la urmă, am să mă văd silită să iau măsuri drastice, să știi! Cine râde de dânsul? Eu sunt fericită c-a venit, aveam nevoie să-l văd, nevoie urgenta. Vai, Aleksei Fiodorovici, nu poți să-ți închipui ce-i pe sufletul meu!

— Dar ce ai, mămică scumpă, spune-mi ce ai?

— Ce am? Ah, capriciile astea ale tale, Lise, firea ta schimbătoare, boala, noaptea asta îngrozitoare cu temperatură și eternul Herzenstube, care mă scoate din sărite, da, da mai ales el, iarăși și iarăși el! și atâtea, și atâtea altele... Și, în sfârșit, minunea asta! Am fost ca năucă, nu știi cât m-a zguduit, dragul meu Aleksei Fiodorovici! și pe urmă dincolo, în salon, toată tragedia asta pe care nu mai pot s-o suport, zău! Îți spun cinstit, pur și simplu nu mai pot! În definitiv, poate că nu-i decât o comedie, și nu o tragedie. Ce crezi, starețul Zosima o mai duce până mâine? O, Doamne! Nu știu ce se întâmplă cu mine, închid uneori ochii, și mi se pare că totul este absurd, absurd...

— V-aș ruga, dacă nu vă supărați, îi tăie vorba deodată Alioșa, să-mi dați ceva, o bucată de pânză curată să mă leg

la deget. M-am rănit, și acum mă doare din ce în ce mai rău.

Alioșa își descoperi degetul vătămat. Batista era plină de sânge. Doamna Hohlakova trase un țipăt și se grăbi să închidă ochii.

— Doamne-Dumnezeule, ce rană îngrozitoare!

Cum zări însă mușcătura de la degetul lui Alioșa, Lise dădu brusc ușa de perete.

— Vino, vino înăuntru, îi porunci ea insistent, pe un ton care nu mai îngăduia nicio împotrivire, să lăsăm prostiile! Doamne, cum ai putut să stai atâta timp fără să spui nimic? Putea să-și piardă tot sângele, mamă! Unde te-ai rănit? Cum? Înainte de toate, aduceți apă, apă! Rana trebuie spălată, să ții adică degetul în apă rece, ca să treacă durerea, și să-l lași așa mult, mult... Iute, iute, mamă, adu-mi un vas cu apă. Mai repede, rosti ea surescitată. Era pur și simplu înspăimântată: rana lui Alioșa o făcuse să se piardă cu firea.

— Poate c-ar trebui să trimitem după Herzenstube? întrebă doamna Hohlakova.

— Mamă, ai să mă omori! Ce crezi c-o să facă Herzenstube al dumitale? O să vină și o să spună iarăși că nu pricepe nimic! Apă, apă! Mamă, pentru Dumnezeu, du-te matale și spune-i Iuliei să se grăbească. Și fata asta, tocmai când ai mai multă nevoie de ea, cine știe pe unde cască gura, niciodată nu e în stare să fie ceva mai sprintenă! Mai iute, mamă, mai iute, altfel, simt că mor...

— Dar nu e decât un fleac! exclamă Alioșa, speriat de panica lor.

Iulia sosi într-un suflet, aducând un vas cu apă. Alioșa își muie degetul în lighean.

— Mamă, pentru Dumnezeu, adu niște scamă, te rog, niște scamă și apa aceea tare pentru tăieturi, am uitat cum îi zice, aceea așa, tulbure! Avem, avem... Mamă, știi unde-i flaconul, la matale în iatac, în dulăpior, în dreapta, e un flacon mare, și tot acolo-i și scama...

— Ți-aduc imediat tot ce vrei, Lise, numai nu striga așa

și nu te alarma. Vezi cât de stoic suportă durerea Aleksei Fiodorovici. Unde te-ai putut răni în halul ăsta?

Doamna Hohlakova ieși valvârtej pe ușă. Lise tocmai asta și aștepta.

— Întâi și-întâi, să-mi răspunzi la ce te întreb, îl luă ea în primire. Unde ai fost în stare să-ți faci o asemenea rană? Pe urmă mai avem și altceva de vorbit. Ei?

Simțind cât era de prețios pentru ea răgazul acesta, deoarece maică-sa se putea întoarce din moment în moment, Alioșa îi povesti în câteva cuvinte, lăsând deoparte detaliile, dar destul de limpede și de precis, ciudata lui pățanie cu școlarii. După ce-l ascultă până la capăt, Lise ridică brațele spre cer.

— Ei, spune-mi și mie dacă se poate ca un om ca dumneata, și încă îmbrăcat așa cum ești, să-și pună mintea cu niște puști!? izbucni ea mânioasă, ca și cum ar fi avut cine știe ce drepturi asupra lui. Înseamnă că și dumneata ești un copil ca și ei, și încă unul mic de tot, cel mai mic dintre toți! Dar trebuie neapărat să afli ce-i cu băiețașul acela răutăcios și să-mi povestești tot; am impresia că aici se ascunde un secret. Și acum să trecem la altele; mai întâi însă aș vrea să știu ceva; Aleksei Fiodorovici, poți dumneata, cu toate durerile pe care le simți în momentul ăsta, să vorbești despre niște lucruri fără importanță, dar să vorbești ca un om cu capul pe umeri?

— Bineînțeles, de altfel, nici nu mă mai doare.

— Asta pentru ca ții degetul în apă. Trebuie s-o schimbăm imediat, pentru că se încălzește foarte repede. Iulia, adu imediat o bucată de gheață din beci și un alt vas cu apă. Ei, și acum, fiindcă a plecat, să vorbim serios: Aleksei Fiodorovici, dragul meu, fii bun, te rog, și dă-mi înapoi scrisoarea pe care ți-am trimis-o ieri, dă-mi-o chiar acum, fiindcă mămica se poate întoarce în orice clipă, și n-aș vrea...

— N-o am la mine.

— Ba nu-i adevărat, o ai la dumneata. Eram sigură c-o să-mi răspunzi așa. E aici în buzunarul ăsta. Nici nu știi cât

am regretat toată noaptea gluma asta stupidă. Dă-mi-o imediat, zău, dă-mi-o!

— Am lăsat-o la mănăstire.

— Cred că nu mă mai poți socoti o copilă, o fetiță mică, mică de tot, după o farsă idioată ca asta cu scrisoarea, nu-i așa? Te rog să mă ierți pentru asemenea nerozie; oricum ar fi însă, scrisoarea trebuie să mi-o aduci înapoi; dacă e adevărat că n-o ai acum la dumneata, să mi-o aduci chiar azi, neapărat!

— Astăzi în niciun caz n-am să pot, pentru că mă întorc la mănăstire, și după aceea vreo două, trei sau poate chiar patru zile n-am să mai vin pe la dumneavoastră: știi că părintele Zosima...

— Patru zile! Ei, asta-i bună! Ascultă, ai râs mult de mine?

— Defel.

— De ce?

— Pentru că am crezut tot ce mi-ai scris.

— Mă jignești!

— Câtuși de puțin. Când am citit scrisoarea, m-am gândit că toate au să se întâmple exact așa cum ai spus, fiindcă a doua zi chiar, după ce părintele Zosima o să închidă ochii, trebuie să părăsesc mănăstirea. Pe urmă vreau să-mi termin școala, să-mi dau toate examenele, iar când vom împlini amândoi vârsta cerută de lege, ne vom căsători. Am să te iubesc. N-am avut încă răgazul să cuget mai bine la toate astea, dar sunt convins că n-aș putea găsi nicăieri o soție mai buna ca dumneata, și starețul mi-a spus să mă însor neapărat...

— Dar ce sunt eu decât o biată infirmă, purtată de colo până colo cu jilțul? se împotrivi Lise cu obrajii înviorați.

— Am să te plimb chiar eu, dar sunt sigur că până atunci o să te faci sănătoasă.

— Ești nebun, rosti Lise nervoasă, dacă poți să tragi o concluzie atât de năstrușnică dintr-o gluma fără niciun temei!... Ah, uite că vine și mama, cred că era și timpul. De ce ai stat atâta, mamă? Nu știu cum faci dumneata că

totdeauna întârzii! Ah, uite-o și pe Iulia cu gheața!

— Of, Doamne, Lise, nu țipa, te rog, nu mai țipa așa! Din pricina țipetelor tale simt că... Ce să fac dacă te-ai apucat să vâri scama în altă parte?... Am căutat-o de am înnebunit... îmi vine să cred c-ai făcut-o într-adins.

— De unde puteam să știu c-o să vină mușcat de deget? Atunci poate chiar o făceam într-adins. Mămico, înger scump, ai început să spui mata lucruri foarte spirituale!

— Bine, fie și spirituale, dacă îți face ție plăcere, dar zău, Lise, ce inimă ai tu ca să vorbești așa despre degetul lui Aleksei Fiodorovici și despre toate celelalte?... Of, dragul meu Aleksei Fiodorovici, uite, așa mă omoară: nu că mi-aș face sânge rău pentru orice fleac, nici pentru Herzenstube sau mai știu eu pentru cine, ci toate la un loc, crede-mă sunt prea multe, mai multe decât pot să îndur!

— Ajunge, mamă, lasă-l pe Herzenstube în pace, râse înveselită Lise. Dă încoace repede scama și apa. Nu-i decât apă de plumb, Aleksei Fiodorovici, mi-am adus aminte, în sfârșit, cum îi spune, dar să știi că-i un leac miraculos. Mamă, închipuiește-ți că s-a încăierat cu niște băieți pe stradă și că unul dintre ei l-a mușcat de deget! Ei, spune și dumneata dacă nu-ți vine să crezi că și el este un copil, un copilaș mic de tot, și dacă mai are mutră după toate astea să se însoare, pentru că nu știi, mama, dumnealui vrea să se însoare! Închipuiește-ți numai cum i-ar ședea însurat, nu-i așa că te umflă râsul, să mori de râs, nu-i așa?

Lise râdea nervos și mărunt, ca de obicei, uitându-se galeș la Alioșa.

— Cum să se însoare, Lise, de unde și până unde, și pe urmă, zău, nu se face să... când s-ar putea ca băiatul acela să fi fost turbat...

— Vai, mamă! Crezi ca există copii turbați?

— De ce să nu existe, Lise? Râzi de parcă aș fi spus cine știe ce nerozie. Se prea poate ca băiatul acela să fi fost mușcat de un câine bolnav de turbare și să fi turbat și el, iar acum, la rândul lui, e-n stare să muște pe oricine s-ar întâmpla să fie în preajma lui. Vai, ce frumos te-a bandajat

la deget, Aleksei Fiodorovici, eu n-aș fi putut. Te mai doare?

— Aproape deloc.

— Nu ți-e frică de apă? îl iscodi Lise.

— Haide, ajunge, poate că nu mi-am dat seama când am pomenit de turbare, am spus și eu așa, o vorbă în vânt, și uite c-ai și început iarăși cu ironiile! Katerina Ivanovna, cum a aflat c-ai sosit, s-a repezit la mine, zice că vrea neapărat să te vadă, abia așteaptă să dea ochii cu dumneata.

— Vai, mamă! Du-te dumneata singură; el nu poate să meargă, nu vezi cât suferă, săracul?

— Nu mă mai doare deloc, de ce să nu mă duc?... protestă Alioșa.

— Cum? Pleci? Așa, vasăzică! De ăștia-mi ești?!

— Dar de ce? Cum termin ce am de vorbit, vin înapoi, și atunci o să putem pălăvrăgi cât poftești. Vreau s-o văd chiar acum pe Katerina Ivanovna, fiindcă, în orice caz, țin să mă întorc cât mai repede la mănăstire.

— Mamă, ia-l de aici imediat și du-te cu el! Aleksei Fiodorovici, nu te mai osteni să treci pe la mine după ce stai de vorbă cu Katerina Ivanovna. Nu mai zăbovi și du-te la mănăstire, acolo-i locul dumitale. Cale sprâncenată! Eu vreau să dorm, n-am închis ochii toată noaptea.

— Vai, Lise, glumești probabil, dar ce-ar fi dacă ai încerca într-adevăr să ațipești puțin! exclamă doamna Hohlakova.

— Nu știu ce i-am făcut de... Uite, aș mai putea să stau încă trei minute, dacă vrei chiar cinci... bâigui Alioșa.

— Chiar cinci! Ia-l mai repede de aici, mamă, e un monstru!

— Ce înseamnă asta, Lise, ai înnebunit? Să mergem, Aleksei Fiodorovici, nimeni nu poate să-i intre în voie astăzi, și mi-e teamă să n-o enervez și mai tare. O, ce calamitate e o femeie nervoasă, Aleksei Fiodorovici! Sau, mai știi, poate că într-adevăr i s-o fi făcut somn de când ești aici. Mare minune cum ai reușit atât de repede s-o

adormi! Ce fericire!

— Vai, mămico, nu știi ce plăcere îmi face când te aud vorbind așa, te pup pentru asta, mămico!

— Și eu, și eu, Lise. Ascultă, Aleksei Fiodorovici, spuse precipitat doamna Hohlakova, cu un aer grav și misterios, ieșind din cameră cu Alioșa, n-aș vrea câtuși de puțin să te influențez și nici să ridic vălul de pe ceea ce se petrece acolo în momentul de față, dar intră, te rog, înăuntru și ai să-ți dai seama ce lucruri îngrozitoare se întâmpla. Este cea mai fantastică comedie; nu încape nicio îndoială că-i îndrăgostită de fratele dumitale Ivan Fiodorovici, și în același timp face tot ce se poate ca să se convingă că-l iubește totuși pe celălalt frate al dumitale, pe Dmitri Fiodorovici. E îngrozitor, nu-i așa? Am să intru și eu cu dumneata și, dacă n-au să mă gonească, am să caut să stau până la capăt.

Capitolul V

O CRIZĂ DE ISTERIE ÎN SALON

În salon, discuția era pe sfârșite; cu toată fermitatea întipărită pe chipul său, Katerina Ivanovna era peste măsură de agitată. În clipa când Alioșa și doamna Hohlakova intrară in odaie, Ivan Fiodorovici tocmai se ridicase să plece. Era ceva mai palid ca de obicei și Alioșa îl cerceta din ochi îngrijorat. Și pe bună dreptate, deoarece sosise momentul când avea să cunoască în sfârșit dezlegarea unei probleme chinuitoare, a îndoielilor care-l frământau de la o vreme încoace. De mai bine de o lună, în diferite ocazii, ba unul, ba altul căutase să-i argumenteze că Ivan o iubea cu adevărat pe Katerina Ivanovna, și mai ales că ar fi avut intenția să i-o „sufle" lui Mitea. Până mai deunăzi ideea aceasta i se păruse cu totul neverosimilă, deși îi făcuse destul sânge rău. Alioșa ținea la amândoi frații săi și se gândea cu inima strânsă c-ar putea să existe o rivalitate între dânșii. Cu toate acestea, în ajun Dmitri Fiodorovici îi mărturisise cât era de fericit la gândul că frate-său s-ar putea să-i fie rival, ceea ce, zicea el, îi era de mare folos. Cum și în ce privință? Ca să se însoare cu Grușenka? Bine, dar aceasta – cel puțin asta era părerea lui Alioșa – ar fi fost într-adevăr o soluție disperată, ultima la care s-ar fi putut opri. Pe de altă parte, tot până mai deunăzi, crezuse cu tot dinadinsul în dragostea pătimașă pe care Katerina Ivanovna se îndărătnicea să i-o poarte lui Dmitri – asta însă numai până în ajun. Cine știe de ce, îi intrase ei în cap că nu poate iubi cu niciun chip un om în genul lui Ivan, ci numai un bărbat ca Dmitri, așa cum era el, și oricât de monstruoasă ar fi părut această dragoste... Cu o seară înainte însă, când apăruse în scenă Grușenka,

Alioșa își schimbase întrucâtva părerea. Cuvântul „isterie”, rostit la un moment dat de doamna Hohlakova, îi dăduse o tresărire lăuntrică, deoarece în noaptea aceea, când se crăpa de ziuă, plutind între somn și trezie, șoptise, ca și cum ar fi fost încă sub impresia unui vis: „Isterie, curată isterie!” Și chiar așa și era; visase peste noapte toate întâmplările la care asistase în ajun acasă la Katerina Ivanovna. Cu atât mai mult fusese impresionat acum de convingerea nestrămutată cu care doamna Hohlakova susținea sus și tare că Katerina Ivanovna îl iubea fără doar și poate pe fratele lui, Ivan, și că, în același timp, căuta să se mintă singură, cu bună știință; că pretinsa ei dragoste pentru Dmitri nu era decât un joc, un zbucium isteric”, o amăgire, un sentiment iluzoriu, dictat, pasămite, de nu știu ce obligație de recunoștință. „Poate că așa o fi într-adevăr”, se gândi el. Dar atunci care era situația lui Ivan? Alioșa simțea instinctiv că, prin firea ei, Katerina Ivanovna era făcută să domine, iar ca să-și exercite dominația avea nevoie de un bărbat ca Dmitri, în niciun caz de unul pe măsura lui Ivan. Dmitri (chiar dacă asta s-ar fi întâmplat după un răstimp mai îndelungat) putea, în cele din urmă, să-și plece grumazul, supunându-i-se, „spre fericirea lui”, ceea ce Alioșa aproape că-i și dorea, pe când Ivan – nu; Ivan niciodată n-ar fi fost în stare să se încline în fața ei. De altminteri, o asemenea umilință nu i-ar fi adus nicidecum fericirea. Cel puțin, asta era părerea pe care mezinul o avea despre Ivan, deși nici el n-ar fi știut să spună de ce. Muncit de aceste gânduri și îndoieli, Alioșa intră în salon. În momentul când pășea peste prag, însă, îi fulgeră prin minte o altă idee, cu totul neașteptată: „Dar dacă dânsa nu-l iubește nici pe unul, nici pe celălalt?” Trebuie să spunem că Alioșa se simțea prost de câte ori avea asemenea preocupări și că în ultima lună, de când îl obsedau mereu, își făcea imputări la tot pasul. „Ce mă pricep eu în dragoste, de unde și până unde cunosc atât de bine inima femeilor și, deci, cum îndrăznesc să trag vreo concluzie?” se mustra el de fiecare dată. Erau totuși

lucruri la care nu se putea să nu se gândească.

Simțea instinctiv că rivalitatea celor doi frați ai lui era o problemă mult prea importantă pentru viața fiecăruia dintre ei, o problemă de care depindeau multe. „O lighioană care o să înghită altă lighioană”, spusese la un moment dat, în ajun, Ivan, vorbind despre tatăl lor și despre Dmitri. Prin urmare, Dmitri era în ochii lui „o lighioană”, și încă de cine știe câtă vreme. Poate chiar din clipa când o cunoscuse pe Katerina Ivanovna. Probabil că-l luase gura pe dinainte cu cuvintele acestea fără să vrea, ceea ce era cu atât mai semnificativ. În cazul ăsta, cum ar mai putea fi vorba de pace? Nu era oare un motiv în plus de ură și zavistie în familia lor? Și apoi, de care dintre ei trebuia să-i fie milă? Și ce să le dorească? Ținea deopotrivă la amândoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca și pentru celălalt, prinși cum erau în asemenea cumplite contradicții? Orice om și-ar fi pierdut capul, cu atât mai mult el, care, prin firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Alioșa nu era în stare, atunci când iubea pe cineva, să rămână în pasivitate, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul. Dar ca să ajuți un om trebuie mai întâi să știi exact ce vrei, să știi adică de ce are nevoie și ce i-ar fi de folos fiecăruia în parte, și după aceea să procedezi cum e mai bine. Dar ce te faci când în locul unui țel precis nu găsești decât incertitudini și haos? Doamna Hohlakova pomenise mai adineauri de „isterie”, dar ce putea el să înțeleagă din toată isteria aceasta? Era o adevărată harababură, din care nu pricepea nici o iotă măcar!

Dând cu ochii de el, Katerina Ivanovna se arătă încântată și se grăbi să-l oprească pe Ivan Fiodorovici, care tocmai se ridicase să plece.

— O clipă! Mai stai puțin. Vreau să aud și părerea unei persoane în care am o încredere oarbă. Katerina Osipovna, rămâi și dumneata, spuse apoi, adresându-se doamnei Hohlakova. Îl pofti pe Alioșa să ia loc lângă dânsa, față în față cu doamna Hohlakova, care se așeză alături de Ivan

Fiodorovici.

— Acum îi am în jur pe toți prietenii mei dragi, singurii mei prieteni de pe lume! rosti ea cu ardoare. Lacrimi sincere de suferință tremurau în glasul ei, și în momentul acela inima lui Alioșa se deschise din nou, plină de simpatie pentru ea. Dumneata, Aleksei Fiodorovici, ai fost ieri de față la scena aceea... teribilă și ai văzut cum m-am purtat. Dumneata, Ivan Fiodorovici, n-ai nici cea mai mică idee de ceea ce s-a întâmplat; el însă a văzut cu ochii lui. Ce o fi crezut despre mine, nu știu; atâta știu doar: că dacă astăzi s-ar repeta scena de ieri, uite, chiar acum, sentimentele mele ar fi întru totul identice, aș spune aceleași vorbe și m-aș purta exact ca și atunci. Îți amintești – nu-i așa, Aleksei Fiodorovici? – tot ce am făcut; ții minte că la un moment dat ai încercat să mă oprești... (spunând acestea, se aprinse la față și ochii îi scăpărară în cap). Ei, uite, află acum de la mine, Aleksei Fiodorovici, că nu mă pot împăca defel cu trecutul, te rog să mă crezi pe cuvânt. În clipă de față nici nu știu măcar dacă-l mai iubesc. Mi-e milă de el, și mila nu este chiar cea mai bună dovadă de dragoste. Dacă mi-ar fi drag, dacă aș putea să-l mai iubesc așa cum l-am iubit, poate că nu mi-ar fi milă de el acum, ci l-aș urî...

Glasul i se frânse deodată și genele îi străluciră, înrourate de lacrimi. Alioșa simți ca o tresărire lăuntrică: „Fata asta este sinceră și cinstită și... într-adevăr nu-l mai iubește pe Dmitri!”

— Așa este, ai dreptate! exclamă doamna Hohlakova.

— Stai puțin, dragă Katerina Osipovna, nu v-am spus încă ceea ce era mai important, adică hotărârea pe care am luat-o astă-noapte. Îmi dau seama că lucrul pe care l-am pus la cale s-ar putea să fie îngrozitor pentru mine, dar știu că n-am să-mi calc niciodată – niciodată, vă asigur! – legământul făcut cu mine însămi și că am să mă țin de el până la sfârșitul zilelor. Bunul, dragul și mărinimosul meu sfetnic pe care m-am bizuit totdeauna, ca unul ce cunoaște atât de bine inima omului, singurul meu prieten din lume,

Ivan Fiodorovici, mă aprobă întru totul și laudă hotărârea la care m-am oprit.... El știe ce mi-am pus în gând.

— Da, o aprob, rosti Ivan Fiodorovici cu o voce scăzută, dar fără nicio șovăire.

— Aș vrea totuși ca și Alioșa (vai, Aleksei Fiodorovici, te rog să mă ierți că ți-am spus așa!), da, aș vrea ca și Aleksei Fiodorovici să-mi confirme de față cu cei doi prieteni ai mei dacă am sau nu dreptate. Nu știu de ce, dar inima îmi spune, dragă Alioșa, frățiorul meu scump (fiindcă – nu-i așa? – dumneata ești scumpul meu frățior), continuă ea cu însuflețire, cuprinzându-i degetele reci cu mânuța ei fierbinte, îmi spune mie inima că părerea dumitale, aprobarea dumitale au să mă liniștească, oricât de mari ar fi suferințele mele, că vorbele pe care le voi auzi din gura dumitale au să-mi aducă alinarea și au să mă împace cu soarta mea, da, da, așa îmi spune mie inima!

— Nu știu ce vreți de la mine... răspunse Alioșa, îmbujorându-se. Știu doar atât, că vă iubesc și că în clipa asta vă doresc mai multă fericire decât mie însumi!... Numai că, vedeți, eu nu mă pricep în treburile de felul acesta... se grăbi el să adauge fără nicio socoteală.

— În treburile de felul acesta, Aleksei Fiodorovici, da, în asemenea treburi, în împrejurarea de față, nimic nu prețuiește mai mult decât cinstea și datoria și încă ceva, ce anume n-aș ști să-ți spun, în orice caz un sentiment înalt, poate mai presus chiar decât datoria. Este vorba de un sentiment covârșitor, care a pus deplină stăpânire pe inima mea și mă atrage cu o putere irezistibilă. Hotărârea mea este luată și v-o pot împărtăși în două cuvinte: chiar dacă s-ar întâmpla ca el să se însoare cu... ființa aceea, începu ea solemn, chiar dacă s-ar însura cu femeia aceea pe care n-am s-o pot ierta în vecii vecilor, eu totuși n-am să-l părăsesc! De azi încolo, puteți fi siguri, n-am să-l mai părăsesc niciodată, niciodată, vă spun! repetă ea cu un fel de exaltare isterică, bolnăvicioasă, ușor forțată. Ceea ce nu înseamnă c-am să mă țin pas cu pas după el, că n-am să-l las în pace niciun moment, silindu-l să dea mereu cu ochii

de mine; dimpotrivă, intenția mea e să plec din localitate, să mă mut în alt oraș, indiferent unde, însă toată viața, da, toata viața am să fiu neîncetat cu gândul la el. Iar când își va da seama cât e de nefericit cu femeia aceea – și asta o să se întâmple foarte curând – să aibă la cine veni, știind c-o să găsească în mine un prieten, o soră... Numai o soră, bineînțeles – fiindcă nimic din ce-a fost între noi nu mai poate fi – dar până la urmă se va convinge, sper, că sora asta este ființa cea mai devotata, pe a cărei dragoste se poate bizui până la capăt și care și-a jertfit pentru el toată viața. Și sunt sigură c-am să izbutesc, nu se poate, am să fiu atât de stăruitoare, încât va ajunge să mă cunoască în sfârșit, și atunci o să-mi destăinuiască tot ce zace în sufletul lui, fără să se mai rușineze de mine! exclamă ea aproape ca într-un delir. Vreau să se închine la mine ca la Dumnezeu – cel puțin atâta îmi datorează și el, după ce m-a trădat și după tot ce am avut de suferit ieri din pricina lui. Și o să vadă atunci c-am să-i rămân credincioasă până la sfârșitul zilelor, cu toate că el și-a călcat cuvântul față de mine și m-a înșelat. Am să fiu... am să caut să fiu instrumentul fericirii lui (nu știu cum să mă exprim mai bine!), resortul, mecanismul fericirii lui, și asta toată viața, da, da, așa cum vă spun, toată viața, în așa fel ca să se poată bucura de ea cât o mai avea de trăit de aci înainte! Asta-i hotărârea pe care am luat-o! Și Ivan Fiodorovici îmi dă dreptate.

Gâfâia. Poate că ar fi vrut să-și mărturisească gândurile cu mai multă demnitate, ceva mai sobru și mai firesc, dar se grăbise să spună tot ce avea de spus, și de aceea vorbise fără niciun fel de reticențe. Cuvintele ei vădeau o juvenilă impetuozitate și, în același timp, o puternică surescitare, prilejuită de incidentul din ajun, precum și de nevoia de a se înălța în ochii lor. Își dădu și ea seama de asta și se întunecă deodată la față, mijindu-i în ochi o expresie răutăcioasă. Alioșa observă imediat schimbarea și i se strânse inima de mila. Tocmai atunci se găsi și Ivan să toarne gaz peste foc.

— Eu n-am făcut decât să-mi exprim o părere, zise el. La oricare altă femeie, această hotărâre ar fi părut exagerata și i-ar fi zdrobit inima. Ceea ce nu e cazul cu dumneata. Alta în locul dumitale nu ar fi avut dreptate, dumneata însă o ai. Nu știu cum aș putea să lămuresc acest lucru, dar îmi dau seama că ești perfect sinceră, și de aceea îți dau dreptate...

— Da, dar numai pentru un minut... Și ce înseamnă minutul acesta? Jignirea pe care a suferit-o ieri, iată ce, nimic altceva! exclamă doamna Hohlakova, care, deși își propusese să nu se amestece în niciun fel, își pierduse răbdarea și intervenise brusc în discuție, părerea ei fiind cea mai aproape de adevăr.

— Da, da, așa este, continuă Ivan cu aprindere, furios că fusese întrerupt. Așa este, dar dacă în cazul altei femei minutul acesta putea fi determinat numai de impresia scenei de ieri și ar fi durat exact un minut, cunoscând firea Katerinei Ivanovna, sunt convins că pentru dânsa o să dureze toată viața. Ceea ce pentru alții n-ar fi decât o vorbă în vânt pentru dânsa va rămâne pururea o datorie sfântă, grea, chiar apăsătoare, dar fără doar și poate nestrămutată. Sentimentul datoriei împlinite va fi hrana sa sufletească! De aci înainte, viața dumitale, Katerina Ivanovna, va fi ocupată cu contemplarea dureroasă a propriilor dumitale sentimente, a eroismului și a suferinței de care ai avut parte. Odată și odată însă, suferința trebuie să se domolească, pentru a se transforma într-o dulce contemplare a unei hotărâri realizate cu consecvență până la capăt, o hotărâre orgolioasă în fond, pentru că s-a născut din orgoliu, și, în orice caz, presupune mult curaj din partea dumitale. Oricum ar fi, dumneata ai să învingi până la urmă, și conștiința acestei biruințe îți va da cea mai deplină satisfacție, în felul acesta ajungând să te împaci și cu restul...

Nu era greu să-ți dai seama că Ivan vorbește cu necaz și c-o făcea cu un anumit scop, ba, mai mult chiar, nici măcar nu căuta să ascundă intenția ironica

— Vai, Doamne, dar e cu totul altceva, cu totul altceva! îl întrerupse din nou doamna Hohlakova.

— Aleksei Fiodorovici, vorbește dumneata! Trebuie, trebuie neapărat să cunosc și părerea dumitale! exclamă Katerina Ivanovna, izbucnind în plâns.

Alioșa se ridică imediat în picioare.

— Nu-i nimic, nu-i nimic! îngăimă ea printre lacrimi, sunt nervoasă după o noapte întreagă de insomnie, dar alături de doi prieteni buni, ca dumneata și fratele dumitale, mă simt încă tare... pentru că știu că voi doi n-o să mă părăsiți niciodată...

— Din păcate, chiar mâine trebuie să plec la Moscova, așa încât o să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme... N-am ce face... o anunță din senin Ivan Fiodorovici.

— Mâine chiar, la Moscova?! exclamă Katerina Ivanovna cu figura crispată. Ah, Doamne, ce fericire! adăugă apoi cu glasul schimbat și cu ochii zvântați de lacrimi.

De la o clipă la alta se petrecuse în ea o transformare atât de neașteptată, încât Alioșa nu știa ce să mai creadă: acum nu mai vorbea o tânără fată jignită de moarte, care până mai adineauri se zbuciumase cu inima însângerată, ci o femeie cu desăvârșire stăpână pe sine, care, judecind după înfățișare, părea mulțumită, dacă nu chiar încântată.

— O, să nu-ți închipui cumva că sunt fericită pentru că pleci, bineînțeles că nu! se corectă ea imediat cu cel mai fermecător zâmbet al unei femei de lume. Sunt convinsă că unui prieten ca dumneata nici n-ar putea să-i treacă prin gând una ca asta; dimpotrivă, nici nu-ți dai seama ce rău îmi pare că sunt nevoită să mă lipsesc de prezența dumitale (spunând aceasta, se repezi la Ivan, să-i strângă cu efuziune mâinile), dar mă bucur din toată inima c-o să ai prilejul să vorbești personal cu mătușa mea și cu Agașa, și o să le poți înfățișa situația în care mă aflu în momentul de față în toată grozăvia ei. Agașei te-aș ruga chiar să-i spui totul cinstit, deschis, însă nu știi ce nenorocită am fost, și ieri, și azi-dimineață, și cât m-am frământat

gândindu-mă cum să fac să le împărtășesc vestea asta cumplită... Pentru nimic în lume nu mă simt în stare să aștern pe hârtie tot ce s-a întâmplat ieri... Dar, dacă-i vorba să pleci dumneata, o să-mi vină mai ușor să le scriu, știind c-ai să fii și dumneata acolo în momentul când au să deschidă scrisoarea mea și o să le poți da toate explicațiile. O, ce fericită sunt! Dar, bineînțeles, numai din pricina asta, te rog să mă crezi. Fiindcă nimeni nu te-ar putea înlocui pe dumneata... Mă duc să le scriu... încheie ea brusc, pregătindu-se să iasă din odaie.

— Și Alioșa? Cum rămâne cu părerea lui Aleksei Fiodorovici, pe care ziceai că ții atât de mult s-o cunoști? întrebă doamna Hohlakova, puțin iritată, cu o nuanță sarcastică în glas.

— N-am uitat de ea, răspunse Katerina Ivanovna, oprindu-se locului, dar nu înțeleg de ce ești atât de pornită împotriva mea tocmai acum, când vezi și dumneata ce se întâmplă, Katerina Osipovna? îi reproșa ea cu amărăciune și mânie. Am spus și repet: am nevoie de sfatul său, mai mult chiar, țin cu tot dinadinsul să cunosc ultimul său cuvânt! Și am să fac exact așa cum va hotărî că-i mai bine, ca să-ți dai seama cât prețuiește pentru mine părerea dumitale, Aleksei Fiodorovici... Dar ce ai?

— Niciodată n-aș fi crezut, niciodată nu mi-aș fi putut închipui una ca asta! exclamă Alioșa îndurerat.

— Ce anume?

— Cum se poate, când te-anunță că pleacă la Moscova, să te arăți atât de fericită? Ai făcut-o intenționat! Pe urmă ai căutat să-i explici că, de fapt, nu-i chiar o fericire atât de mare, ci că, dimpotrivă, îți pare rău că pierzi... un prieten, dar și asta tot intenționat ai spus-o... așa, ca la teatru, pur și simplu ai jucat o comedie!

— Cum, ca la teatru?... Ce înseamnă asta? se încruntă Katerina Ivanovna, îmbujorându-se toată.

— Oricât ai spune că-l regreți ca prieten, nu te-ai ferit, totuși, să-i trântești în față că-ți pare foarte bine că pleacă, îngăimă Alioșa, care stătea mai departe în picioare, așa

cum rămăsese de când se ridicase de pe divan.

— Nu înțeleg ce vrei să spui...

— Nici eu... în momentul acesta parcă mi s-a luminat deodată totul... îmi dau seama că nu mă exprim cum trebuie, dar până la urmă trebuie să spun tot ce am de spus... continuă el, cu o voce tremurătoare, sugrumată de emoție. Acum sunt convins că dumneata nu-l iubești pe Dmitri...și nici nu l-ai iubit vreodată... Și cred că nici el nu te iubește... Și n-a fost niciodată îndrăgostit de dumneata... poate cel mult te-a respectat... Nu știu cum am curajul să spun toate astea, dar odată și odată tot trebuie să dea cineva pe față adevărul... fiindcă aici, cum văd, nimeni nu îndrăznește să spună adevărul...

— Adevărul? Care adevăr? îl întrerupse Katerina Ivanovna într-o izbucnire aproape isterică.

— Adevărul...îngăimă Alioșa, ca și cum s-ar fi prăbușit în gol. Cheamă-l pe Dmitri – am să-l scot din pământ dacă-i nevoie – să vină aici, să te ia de mână, apoi să-l ia de mână pe Ivan și să vă unească pe vecie. Dumneata îl chinuiești pe Ivan pentru că ții la el... îl faci să sufere pentru că, de fapt, pe Dmitri nu-l iubești cu adevărat, e mai curând un fel de isterie... pentru că așa ți-a intrat în cap...

Alioșa se opri brusc și nu mai scoase niciun cuvânt.

— Ești... ești... un copil descreierat! Asta ești! i-o reteză scurt Katerina Ivanovna, palidă la față și cu gura strâmbată de furie.

Ivan Fiodorovici pufni a râs și se sculă în picioare, ținând pălăria în mână.

— Te înșeli, Alioșa, băiețașule! rosti el cu expresie pe care Alioșa nu avusese până atunci prilejul s-o vadă pe chipul său, o expresie juvenilă de deplină sinceritate, împletită cu o emoție spontană, vie, nestăvilită. Katerina Ivanovna nu m-a iubit niciodată! Totuși, știa c-o iubesc, deși nu i-am mărturisit niciodată dragostea mea; știa, dar nu m-a iubit. Și nici nu cred că m-a considerat prieten vreodată, în niciun moment; este o femeie prea orgolioasă ca să aibă nevoie de prieteni. Mă ținea lângă dânsa numai

ca să se răzbune. Eu eram silit să plătesc toate jignirile, toate insultele pe care le-a avut de suportat zi de zi, tot timpul, din partea lui Dmitri, de la prima lor întâlnire... De atunci chiar i-a rămas ca un ghimpe în inimă, fiindcă de la prima lor întâlnire a trebuit să fie insultată. Așa e ea făcută! Și-n tot acest timp menirea mea a fost s-o ascult vorbindu-mi necontenit despre dragostea sa pentru Dmitri. Acum plec, dar să știi, Katerina Ivanovna, că de fapt dumneata pe el îl iubești, poți să mă crezi pe cuvânt. Cu cât te insultă mai greu, cu atât ești mai îndrăgostită de dânsul. Probabil că-i ceva morbid la mijloc, aș spune chiar isteric. Fiindcă dumneata îl iubești așa cum e, și numai așa îl iubești, pentru că te jignește. Dacă s-ar îndrepta cumva, sunt convins că l-ai părăsi numaidecât și nici nu te-ai mai gândi măcar la dânsul. Dumneata ai nevoie de el ca să te poți extazia în fiece clipă de eroismul de care dai dovadă, rămânându-i credincioasă, și în același timp să-i poți reproșa necontenit necredința lui. Tot ce faci dumneata e numai din orgoliu. O, nu mă îndoiesc câtuși de puțin că te simți într-adevăr umilită, înjosită, dar nimeni nu-i de vină decât orgoliul dumitale... Sunt prea tânăr și te-am iubit din toată inima. N-ar fi trebuit să-ți spun toate astea, ar fi fost poate mai demn din partea mea să plec fără un cuvânt, îmi dau seama, și te-aș fi scutit totodată de o jignire în plus. Dar plec departe acum, și nu cred c-am să mă mai întorc vreodată aici. Ne despărțim pentru totdeauna... Sunt sătul de atâtea istericale... Și cu asta am terminat, nu știu ce-aș mai avea de spus... Rămâi cu bine! N-aș vrea să fii supărată pe mine cumva, fiindcă, te rog să mă crezi, sunt de o mie de ori mai pedepsit decât dumneata; numai faptul că n-am să te mai văd niciodată, și încă-i destul. Rămâi cu bine! Nu-mi da mâna, n-am nevoie. Ai fost prea conștientă atâta timp cât m-ai chinuit ca să te pot ierta. Poate, cine știe, mai încolo cândva, am să te iert totuși, dar acum n-am ce face cu mâna dumitale. *Den Dank, Dame, begehr ich nicht!*[47] adăugă el cu un zâmbet silit, dovedind astfel, spre

[47] N-am, doamnă, nevoie de nicio răsplată! (germ.); din poezia

surprinderea tuturor, că și el obișnuia să-l citească pe Schiller, ba chiar să-l recitească de atâtea ori, încât să-i învețe pe de rost poeziile, lucru pe care până atunci Alioșa niciodată nu și l-ar fi putut închipui. Cu aceste cuvinte, Ivan ieși din salon fără să-și ia rămas-bun măcar de la stăpâna casei, doamna Hohlakova. Alioșa își frângea disperat mâinile.

— Ivan, vino înapoi! îl strigă el pierdut. Nu, nu, știu, pentru nimic în lume n-o să se mai întoarcă! rosti apoi, ca săgetat de un gând copleșitor. Și numai eu, numai eu sunt de vină, eu am început! Cu câtă răutate a vorbit Ivan și ce urât! A fost nedrept și veninos... continuă Alioșa, care părea că începuse să delireze.

Katerina Ivanovna se răsuci pe loc și ieși din odaie.

— N-ai făcut nimic rău, fii pe pace, ai fost un înger, zău, un înger adevărat, îi șopti încântată doamna Hohlakova tânărului, care se frământa neîmpăcat. Am să fac tot ce-mi stă în putere ca să-l împiedic să plece la Moscova...

Și pentru ca disperarea în care se zbătea Alioșa să fie și mai cumplita, gazda părea transfigurată de bucurie. În momentul acela Katerina Ivanovna intră din nou în salon, ținând în mână două hârtii de câte o sută de ruble.

— Am o mare rugăminte la dumneata, Aleksei Fiodorovici, începu ea cu un glas în aparență liniștit și molcom, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Acum o săptămână – da, așa mi se pare, acum o săptămână a fost – Dmitri Fiodorovici, probabil împins de mânie, a avut o ieșire foarte urâtă față de cineva pe care l-a umilit pe nedrept. Există undeva, pe aici, un local rău famat, un fel de tavernă. Acolo s-a întâlnit cu un fost ofițer, un căpitan, omul de încredere al tatălui dumitale, care se folosește de el ca să-i aranjeze anumite afaceri. Nu știu ce o fi avut Dmitri Fiodorovici cu căpitanul ăsta, că era furios pe el, mai mult n-aș putea să-ți spun. Cum l-a văzut însă, l-a înșfăcat de barbă, l-a scos afară din local și, fără să țină seama că era atâta lume în jur, l-a târât așa prin mijlocul

Mănuşa de Fr. Schiller; în româneşte de I.C. Mătăsaru.

străzii, punându-l într-o situație cât se poate de umilitoare. Se pare că băiatul ofițerului, un copil de școală, care era acolo de față, s-a luat după ei, plângând și rugându-se de Dmitri Fiodorovici să-l cruțe pe taică-său; se ducea când la unul, când la altul, cerând cu lacrimi în ochi ajutor, dar toată lumea râdea. Iartă-mă, Aleksei Fiodorovici, dar de câte ori îmi amintesc de asta și mă gândesc că el a fost capabil să facă un lucru atât de rușinos, mă cuprinde indignarea... așa ceva numai Dmitri Fiodorovici poate fi în stare să facă la mânie... când e robit de patimile lui!... Nici măcar nu pot să povestesc ca lumea... Mereu pierd șirul. Am căutat să mă interesez de nenorocitul acela și am aflat că este un biet om amărât ca vai de el și că se numește Sneghirev. Nu știu ce-o fi făcut de l-au dat afară din armată... Și acum se zbate în cea mai neagră mizerie, cu o casă întreagă de copii, dintre care unii bolnavi, și o nevastă care, după câte mi s-a spus, nu e în toate mințile. Locuiește de mult în oraș și-și câștigă și el pâinea cum poate, copiază diferite acte, dar cu ce agonisește abia dacă-și ține zilele. M-am uitat la dumneata... adică m-am gândit, nu știu ce am de mă încurc mereu așa... Aleksei Fiodorovici, dragul meu Aleksei Fiodorovici, aș vrea să te rog pe dumneata să-ți faci drum până acolo și să cauți să intri, sub un pretext oarecare, la el în casă, adică la fostul ofițer – of, Doamne, iarăși m-am încurcat! – și cât se poate de delicat și cu toate menajamentele, așa cum știi numai dumneata (Alioșa roși brusc), să-i dai acest ajutor, două sute de ruble. O să primească... adică o să-l convingi dumneata să primească... Sau nu, cum să facem? Vezi, nu este vorba de o despăgubire pentru ce a pătimit. N-am câtuși de puțin intenția să-l plătesc ca să renunțe la proces (se pare c-ar avea de gând să depună o plângere împotriva lui Dmitri Fiodorovici), nu, totul pornește numai dintr-un sentiment de milă, din dorința de a-i da o mână de ajutor, mână pe care i-o întinde logodnica lui Dmitri Fiodorovici, nicidecum el... într-un cuvânt, cred că știi dumneata ce să-i spui... M-aș duce chiar eu, dar sunt convinsă că dumneata

o să te descurci mai bine decât mine. Locuiește în strada Ozernaia, în casa precupeței Kalmîkova... Te rog din suflet, Aleksei Fiodorovici, fă asta pentru mine; și acum... trebuie să plec, mă simt cam obosită... La revedere.

Și, întorcându-se brusc, dispăru după draperie, înainte ca Alioșa să fi apucat să sufle o vorba, deși dorea cu tot dinadinsul să-i mai spună ceva. Poate să-i ceară iertare, să-i arate că numai el era vinovat, orice, numai să-i spună ceva. Inima i se frângea de durere și n-ar fi vrut să plece așa, fără un singur cuvânt. Doamna Hohlakova îl luă însă de braț și-l trase după dânsa afară. În antreu se opri ca să-l mai țină de vorba, întocmai ca la venire.

— E mândră, caută pe cât poate să se stăpânească, dar e o inimă de aur, o ființă încântătoare, mărinimoasă! îi șopti gazda. O, nu poți să-ți închipui ce dragă îmi e, mai ales, uneori, și ce bine, ce bine îmi pare din nou în clipa de față! Dragul meu Aleksei Fiodorovici, dumneata n-ai de unde să știi, dar noi toți, toți, și eu, și cele două mătuși ale ei, toată lumea, chiar și Lise, de o lună încoace, nu dorim altceva și nu ne rugăm lui Dumnezeu decât să se despartă odată de scumpul dumitale frățior, Dmitri Fiodorovici, care nici habar n-are de ea și n-o iubește nici măcar atâtica, și să se mărite cu Ivan Fiodorovici, un băiat admirabil, cult, care o pierde din ochi de dragă ce-i este. Am pus la cale un adevărat complot și poate numai din pricina asta nu m-am hotărât încă să plec...

— Dar ați văzut cum a plâns, s-a simțit atât de jignită! protestă Alioșa.

— Să nu te încrezi niciodată în lacrimile unei femei, ascultă-mă pe mine, Aleksei Fiodorovici. în cazurile astea mă declar totdeauna împotriva femeii și cred că dreptatea-i de partea bărbatului!

— Mamă, dumneata ai să-l strici până la urmă, vrei pesemne să-l nenorocești! se auzi de după ușă glăsciorul subțiratic al Lizei.

— Nu, nu! Eu sunt de vină, numai eu! se tângui nemângâiat Alioșa și, cuprins de o copleșitoare rușine

pentru ieșirea lui de adineauri, își acoperi fața cu mâinile.

— Dimpotrivă, ai fost un înger, crede-mă, un înger! Am spus și o repet de o mie de ori!

— Mamă, de ce zici c-a fost un înger? se înfiripă din nou glăsciorul Lizei.

— Când am văzut toate astea, nu știu de ce am avut deodată impresia că-l iubește, de fapt, pe Ivan, continuă Alioșa, ca și cum n-ar fi auzit întrebarea ei, și atunci, fără să vreau, mi-a scăpat prostia aceea... ce o să se întâmple, Doamne, ce o să fie?

— Cu cine, cu cine? se amestecă din nou în vorbă Lise. Mamă, vrei să mă omori cu zile. Te întreb mereu, și matale nici nu te gândești să-mi răspunzi!

În momentul acela servitoarea dădu buzna pe ușă.

— Vai, coniță, i-e rău Katerinei Ivanovna... plânge... se zbate, are o criză de nervi...

— Dar ce s-a întâmplat? strigă Lise, de astă dată alarmată de-a binelea. Mamă, să vezi că până la urmă o să am eu o criză în locul ei!

— Lise, pentru numele lui Dumnezeu, nu țipa, vrei să mă omori? Sunt lucruri pe care la vârsta ta nu se cade încă să le cunoști și care nu îi interesează decât pe oamenii mari; lasă, că vin eu mai încolo să-ți spun tot, adică atâta cât se poate. O, Doamne, mă duc, trebuie să mă duc!... Să știi că-i un semn bun dacă are o criză, Aleksei Fiodorovici, ascultă-mă pe mine, nici nu-ți închipui ce lucru excelent poate fi o criză de nervi! E tocmai ce-i trebuia. În asemenea cazuri, mă declar totdeauna împotriva femeilor, n-am să mă pot împăca niciodată cu lacrimile și cu istericalele astea muierești. Iulia, dă fuga și spune-i că vin numaidecât. Cine-i de vină decât dumneaei dacă Ivan Fiodorovici și-a luat lumea în cap și a plecat?! Dar până la urmă să știi că n-o să plece la Moscova. Lise, pentru Dumnezeu, nu mai țipa! A, da, nu țipi tu, eu am țipat, iart-o pe mămica ta, dar sunt atât de fericită, fericită, fericită! Ai văzut, Aleksei Fiodorovici, ce tânăr părea Ivan Fiodorovici adineauri, când a ieșit din salon? A spus tot ce a avut de

spus și a plecat! Îl consideram un savant, un om care a trecut pe la universitate și, când colo, cine s-ar fi așteptat să-l audă vorbind cu atâta căldură și sinceritate, cu atâta prospețime, ca un tânăr fără experiență, tânăr, tânăr de tot, și atât de frumos, atât de frumos cum numai dumneata puteai să vorbești... Și poezia aceea germană, puteam să jur că ești chiar dumneata! Alerg, Aleksei Fiodorovici, vezi, grăbește-te și dumneata să te achiți de misiunea ce ți s-a dat și caută să fii cât mai repede îndărăt. Lise, nu ai nevoie de nimic? Pentru Dumnezeu, nu-l mai reține pe Aleksei Fiodorovici niciun moment, lasă, c-o să se întoarcă îndată la tine...

Doamna Hohlakova se îndură, în sfârșit, să plece. Înainte de a ieși din casă, Alioșa încercă să deschidă ușa Lizei.

— Pentru nimic în lume! protestă fata. Acum chiar că nu mai vreau să te văd. Vorbește prin ușă. Ia spune, cum se face c-ai ajuns îngeraș? Atâta vreau să știu.

— Dintr-o prostie, Lise, și încă ce prostie! Te las acum!

— Nu pleca!

— Lise, nici nu-ți închipui ce-i pe sufletul meu! Vin îndată, dar să știi că mi s-a întâmplat o mare, mare nenorocire! și Alioșa se năpusti pe ușă afară, în stradă.

Capitolul VI

O ALTĂ CRIZĂ DE ISTERIE, ÎNTR-O IZBĂ

Era într-adevăr grozav de nenorocit, așa cum nu i se mai întâmplase decât rareori până atunci. Nu putea să înțeleagă ce-l apucase să intervină într-un chip atât de stupid, „auzi ce nerozie am fost în stare să fac, și încă într-o chestiune de ordin sentimental! Ce mă pricep eu în treburile astea, ce-aș putea să înțeleg din ele?” se mustra el poate pentru a suta oară în ziua aceea, simțind cum îi dogoresc obrajii. „Vai, ce rușine! Și rușinea încă n-ar fi fost nimic, ce-am căutat am găsit, și pe drept cuvânt; din păcate, însă, cine știe ce alte necazuri cumplite au să se mai iște de aici, și toate numai din pricina mea... Și când mă gândesc că starețul Zosima m-a trimis să împac oamenii și să-i unesc! Asta se cheamă, oare, a-i uni?” Și, aducându-și aminte din nou cum „le unise mâinile”, îi veni să intre în pământ de rușine. „Am fost de bună-credință, de cea mai perfectă bună-credință, numai că altă dată n-ar strica să fiu ceva mai inteligent”, hotărî în sinea lui, fără a schița măcar un zâmbet în fața acestei concluzii neașteptate. Misiunea pe care Katerina Ivanovna i-o încredințase îi îndrumă pașii spre strada Ozernaia, iar întâmplarea făcea ca frate-său Dmitri să locuiască în același cartier, pe o străduță învecinată. Își propuse, așadar, ca, înainte de a se duce la căpitan, să se abată în orice caz și pe la dânsul, deși presupunea că n-o să-l găsească acasă. Bănuia c-o să se ascundă de el; cu orice preț însă trebuia să dea de urma lui. Timpul trecea; și de când plecase de la mănăstire, clipa de clipă, necontenit fusese cu gândul la bătrânul stareț, care se stingea din viață.

În același timp, mai era un lucru care îl preocupa cu deosebire, o bănuială pe care i-o trezise rugămintea adresată de Katerina Ivanovna; aceasta pomenise la un moment dat despre un copil de școală, băiatul căpitanului cu pricina, care, zicea dânsa, alergase după taică-său, plângând în hohote, și în aceeași clipă lui Alioșa îi trecuse prin gând că nu putea să fie de bună-seamă altul decât ștrengarul care-l mușcase de deget, în vreme ce îl tot descosea, vrând să afle cu ce-i greșise. Era aproape sigur că nu putea fi decât același băiat, deși n-ar fi putut să spună pe ce se bizuia certitudinea lui. Preocupările acestea, străine de frământarea ce îl obsedase până atunci, izbutiră pentru câteva clipe să-i abată într-altă parte atenția, și Alioșa hotărî în sinea lui să nu se mai gândească la „nenorocirea pe care o dezlănțuise”, și nici să se mai zbuciume atâta, chinuit de regrete zadarnice; să facă ce avea de făcut, și ce o fi să fie! și-n felul acesta mai prinse un pic de curaj. În clipa când cotea spre ulicioara unde locuia Dmitri, îl răzbi deodată foamea; scoase din buzunar franzeluța pe care o luase de acasă și se ospătă. Și odată cu asta se simți mai întremat.

Dmitri nu era acasă. Gazdele – un bătrân tâmplar, nevastă-sa și fecioru-său – îl priviră cam bănuitori. „De două zile n-a mai dat pe acasă, o fi plecat undeva”, se mulțumi să răspundă unchiașul la stăruințele lui. Alioșa își dădu seama că tâmplarul fusese dăscălit să-i răspundă așa. La întrebarea lui dacă nu cumva era la Grușenka, sau poate se ascundea iarăși la Foma (intenționat căutase să le arate că e la curent cu aceste intimități) gazdele îl priviră aproape îngrozite. „Îi țin partea, înseamnă deci că-l iubesc, se gândi Alioșa; asta nu-i rău.”

În sfârșit, izbuti să găsească pe strada Ozernaia casa precupeței Kalmîkova, o magherniță dărăpănată și povârnită într-o rână, cu trei ferestre spre stradă și o curte plină de gunoaie, în mijlocul căreia adăsta, stingheră, o vacă. Ușa de la intrare dădea într-o tindă; în odaia din stânga locuiau gazdele – o bătrână cu fiică-sa, destul de

vârstnică și ea, și, pe cât se părea, la fel de surde amândouă. La întrebarea lui – pe care se văzu silit s-o repete de câteva ori – dacă stătea cumva acolo căpitanul Sneghirev, una dintre ele se dumiri în sfârșit că era vorba de chiriașii lor și-i arătă cu degetul ușa de vizavi, care răspundea tot în tindă. Locuința în care se aciuase fostul ofițer era, de fapt, o izbă țărănească. Alioșa pusese tocmai mâna pe clanță, dând să deschidă ușa, când se opri mirat de liniștea mormântală ce domnea înăuntru. Știa totuși din spusele Katerinei Ivanovna că Sneghirev locuia cu familia. „Ori dorm, ori poate că m-au auzit venind și așteaptă să deschid; mai bine să bat la ușă”, se gândi el, și ciocăni ușor. În sfârșit, după câteva clipe, cineva dinăuntru se învrednici să-i răspundă.

— Cine-i acolo? strigă tare un glas care încerca să pară mânios.

Alioșa împinse ușa și păși peste prag. Odaia în care intrase era destul de încăpătoare, deși ticsită de oameni și de calabalâcuri. În stânga se deslușea un uriaș cuptor rusesc de țară. De la cuptor și până la fereastra din stânga, din perete în perete, era întinsă o frânghie pe care se zvântau tot soiul de cârpe. De o parte și de alta, lipite de perete, se aflau două paturi, acoperite cu pături croșetate. Pe unul dintre ele se lăfăiau patru perne îmbrăcate în stambă, puse teanc una peste alta, după mărime, în timp ce pe cel din dreapta nu se zărea decât o singură perniță mică. Colțul din fund, din aceeași parte, era mascat de o perdea sau un cearșaf întins tot pe o frânghie. Acolo era dosit încă un pat, înjghebat dintr-o laviță alăturată de un scaun, O masă rustică de brad, pătrată, stătea împinsă spre fereastră din mijloc. Cele trei ferestre, fiecare cu câte patru ochiuri de geam verzui și năclăite de murdărie, erau închise ermetic, nelăsând să răzbată înăuntru niciun firicel de aer și nici suficientă lumină. Pe masă se aflau o tigaie cu niște resturi de omletă, o felie de pâine din care mușcase cineva și un clondir de o jumătate de litru, pe fundul căruia mai stăruia un dram de fericire

pământească. Lângă patul din stânga, pe un scaun, ședea o femeie cu aere de cucoană, îmbrăcată într-o rochie de stambă. Era trasă la față și gălbejită; obrajii ei scofâlciți dădeau în vileag de la prima ochire că era vorba de o persoană suferindă. Dar ceea ce-l izbi dintru început pe Alioșa fu privirea sărmanei cucoane: nedumerită și totodată plină de ifose. Tot timpul, de altfel, cât musafirul se întreținu cu stăpânul casei, bolnava nu încetă să-și plimbe de la unul la altul ochii ei mari, căprui, care oglindeau aceeași trufașă mirare. Alături de ea, la ferestruica din stânga, stătea o fată tânără, lipsită de orice farmec, cu părul roșcat și rar, îmbrăcată sărăcăcios, dar curățel. Alioșa observă că-l măsura cu dispreț. La dreapta, tot lângă pat, se zărea încă o făptură de sex feminin. O biată ființă oropsită, de vreo douăzeci de ani, gheboasă și beteagă, care, după cum află mai apoi Alioșa, avea amândouă picioarele anchilozate. Două cârje stau rezemate în ungherul dintre pat și perete. Fata îl învălui într-o privire plină de blândețe; avea niște ochi nespus de frumoși și de blajini. La masă, înghițind ultimul dumicat din omletă, ședea un domn roșcovan de vreo patruzeci și cinci de ani, mai mult scund decât înalt, uscățiv și firav la trup, cu o bărbuță rară, roșcată, care semăna grozav cu un ghem zbârlit de câlți (asemănarea aceasta și mai cu seamă porecla „șomoiog de câlți”, după cum își aminti mai apoi Alioșa, îi răsăriseră în minte din primul moment). Era, probabil, cel care-l întrebase: „Cine-i acolo?” fiindcă alt bărbat nu se mai afla în odaie. În clipa când Alioșa intră înăuntru, omul sări numaidecât de la masă și, ștergându-se în pripă la gură cu un șervet rupt, se grăbi să-i iasă înainte.

— Un călugăr care umblă cu cerșitul pentru mânăstire; a și găsit cine să-l miluiască! pufni fetișcana care stătea în picioare în colțul din stânga al camerei.

Insul, care se repezise să-și întâmpine oaspetele, se răsuci pe călcâie spre ea și, cu un glas întretăiat de emoție, răspunse:

— Ba nu, stimată Varvara Nikolaevna, e vorba de altceva! Cum de n-ați ghicit, preaonorată duducuță? Apoi, întorcându-se către Alioșa: îmi dați voie, cucoane, nu vă fie cu supărare, să vă întreb, la rândul meu, ce v-a îndemnat, mă rog dumneavoastră, să vizitați aceste... subterane?

Alioșa îl privi cu atenție; nu-și amintea să-l fi văzut vreodată până atunci. Avea ceva colțuros în figură, ceva răvășit și surescitat. Precum se vede, trăsese binișor la măsea, deși nu era chiar beat. Părea arogant și în același timp – lucru ciudat – fricos ca un iepure. Arăta ca un om care pătimise multă vreme și fusese din plin umilit, dar care acum ar fi vrut să scoată capul în lume. Sau, mai curând, ca un om care abia așteaptă să te lovească, dar în același timp se teme să nu-l cotonogești tu. În felul său de a vorbi, până și-n glasul cu ascuțimi supărătoare urechii se simțea ceva deosebit, un fel de umor dement, uneori maliții os, alteori timid, inegal și cu intermitențe. Întrebase despre „subterane” tremurând tot, cu ochii holbați și băgându-se în sufletul lui Alioșa, care, fără să vrea, se dăduse un pas înapoi. Purta o haină ieftină de nanchin, de culoare deschisă, cârpită și pătată peste tot și prea largă pentru el. Pantalonii în carouri avuseseră probabil și ei cândva o culoare deschisă, care de mult nu mai era la modă. Dintr-o stofă subțire, mototoliți, stăteau parcă să se ridice pe picior, ca și cum i-ar fi rămas prea scurți, ca la un copil în creștere.

— Numele meu e... Aleksei Karamazov... se prezentă încurcat Alioșa.

— Ne-am dat din primul moment seama, mă rog dumneavoastră, cucoane, îi răspunse prompt insul, arătându-i astfel că știa cu cine are de-a face chiar dacă nu și-ar fi declinat numele. Îmi dați voie să mă prezint și eu: căpitanul Sneghirev. Am dori, totuși, nu vă fie cu supărare, să cunoaștem și noi motivul ce v-a determinat să...

— Eram, așa, în treacăt pe aici. Voiam să vă spun vreo două cuvinte, ceva personal... Dacă-mi permiteți...

— În cazul acesta, mă rog dumneavoastră, aveți aici un

scaun. Poftiți de stați. Știți, cum se spunea în comediile de odinioară: „Poftiți de stați!” și, trecând imediat la faptă, căpitanul întinse mâna spre un scaun liber (un scaun rustic de brad, necapitonat) și-l împinse în mijlocul camerei; apoi, luând încă unul aidoma pentru el, se așeză în fața lui Alioșa atât de aproape, încât li se atingeau genunchii.

— Nikolai Ilici Sneghirev, mă rog dumneavoastră, fost căpitan de infanterie în armata rusească, deși stigmatizat din pricina viciilor sale degradante, totuși căpitan. De fapt, ar trebui acum să mă numesc „Mă rog dumneavoastră” în loc de Sneghirev, întrucât, începând din a doua jumătate a vieții, cucoane, am început să folosesc această formula. Mă rog dumneavoastră, este apanajul umilinței, cucoane.

— Ai dreptate, zâmbi Alioșa. Se naște însă întrebarea dacă apanajul ăsta e involuntar sau folosit cu bună știință.

— Dumnezeu mi-e martor că nu poate fi decât involuntar. Niciodată n-am tămâiat pe nimeni cu „mă rog dumneavoastră”. M-am prăbușit însă, la un moment dat, și când m-am sculat de jos vorbeam cu „mă rog dumneavoastră”. Și asta-i tot din voința Celui-de-Sus. Cum văd, vă interesează problemele de actualitate, cucoane. Aș vrea totuși să știu prin ce am izbutit să trezesc curiozitatea domniei voastre, ca să binevoiți a-mi face această vizită, deși, după cum vedeți, condițiile în care locuiesc nu-mi îngăduie să ofer cuiva ospitalitate.

— Am venit pentru ... istoria aceea...

— Care istorie? îl întrerupse nerăbdător fostul ofițer.

— Știți... e vorba de incidentul acela dintre dumneata și fratele meu, Dmitri Fiodorovici, îi explică din ce în ce mai stingherit Alioșa.

— Ce incident? A, incidentul acela! Vasăzică, venirea dumneavoastră, dacă nu vă supărați, e în legătură cu „șomoiogul de câlți”, vreau să spun cu țăcălia mea? Domnul Sneghirev făcu o mișcare atât de bruscă, încât îl lovi cu genunchii. Buzele i se subțiaseră ca un fir de ață.

— Nu înțeleg...

— A venit să mă pârască, tată! L-am mușcat de deget! se

auzi deodată de după perdea glăsciorul băieţelului cu care Alioşa se întâlnise în dimineaţa aceea.

Draperia se dădu la o parte, şi Alioşa îşi văzu adversarul întins pe pătuceanul înjghebat dintr-o laviţă şi un scaun în colţul de cinste, sub icoane. Copilul era învelit cu paltonaşul lui şi cu o plăpumioară veche umplută cu vată. Părea bolnav şi, judecind după privirea-i arzătoare, avea probabil febră. Se uita ostentativ la Alioşa cu alţi ochi decât în dimineaţa aceea, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „Să te vedem dacă aici, acasă, mai îndrăzneşti să te atingi de mine!”

Fostul ofiţer făcu o mişcare, ca şi cum ar fi vrut să se scoale de pe scaun.

— Care deget, mă rog dumneavoastră? V-a muşcat de deget, nu vă fie cu supărare?

— Da... S-a încăierat pe stradă cu băieţii – ei erau şase, iar el era singur. Am vrut să mă apropii şi a dat cu piatra în mine, pe urmă m-am trezit cu încă o piatră în cap. L-am întrebat atunci ce i-am făcut. Nici nu ştiu când s-a repezit la mine şi şi-a înfipt dinţii în degetul meu până la os. De ce? N-am reuşit încă să aflu nici acum.

— Stai, că mi ţi-l croiesc eu acuşi cu nuiaua, cucoane! Îl bat de-l zvânt, mă rog dumneavoastră! zbieră fostul ofiţer, sărind năprasnic în picioare.

— Dar n-am venit să mă plâng, v-am povestit numai ce s-a întâmplat... Vă rog să nu-l bateţi. De altminteri, mi se pare că-i bolnav...

— Dar ce, credeaţi chiar c-o să-l bat, nu vă fie cu supărare? C-o să-l altoiesc pe Iliuşecika, puiul tatii, chiar acum pe loc, în faţa Măriei voastre, pentru deplina dumneavoastră satisfacţie? Chiar atât de grăbit sunteţi, Măria voastră? Sneghirev se răsuci atât de brusc spre Alioşa, încât ţi-ai fi închipuit că-i gata-gata să tabere asupra lui. Îmi pare foarte rău pentru gingaşul dumneavoastră deget, cucoane, dar decât să-l croiesc cu nuiaua pe Iliuşecika, pentru dreapta mulţumire a Măriei voastre, n-aţi binevoi mai curând să-mi retez chiar acum,

mă rog dumneavoastră, cu cuțitul, aste patru degete de la mână? Cred că patru degete ajung ca să vă potolească setea de răzbunare, nu vă fie cu supărare... n-o să-mi pretindeți și pe al cincilea, cucoane?...

Se opri, ca și cum i s-ar fi pus un nod în gât. Fiece mușchi de pe obraz îi zvâcnea, și se uita la Alioșa cu figura crispată, înfruntându-l din ochi. Părea turbat de mânie.

— Acum cred c-am înțeles tot, în sfârșit, rosti molcom, cu tristețe în glas Alioșa, fără să se ridice de pe scaun. Băiatul dumitale este un copil bun, care-și iubește tatăl, și-mi dau seama că s-a repezit să mă muște numai fiindcă sunt fratele omului care te-a umilit... Acum înțeleg tot, repetă el îngândurat. Dar fratele meu, Dmitri Fiodorovici, se căiește pentru ce-a făcut, știu asta, și dacă ar putea să vină aici, sau, mai bine, dacă ar avea prilejul să se întâlnească din nou cu dumneata în același local, ți-ar cere iertare în fața tuturor... dacă dumneata ții la lucrul acesta.

— Care va să zică, după ce mi-a jumulit barba, din moment ce a spus „pardon”, înseamnă că s-a achitat de orice obligație, mă rog dumneavoastră, și deci mă pot socoti pe deplin satisfăcut? Nu-i așa?

— O, nu dimpotrivă, o să facă tot ce ai să spui dumneata, orice ar fi să-i ceri!

— Prin urmare, dacă i-aș pretinde, bunăoară, Excelenței sale să îngenunche în fața mea, în spelunca aia care, chipurile, se numește „Stolicinâi gorod”[48], nu vă fie cu supărare, sau în piața din centrul orașului, ar face-o și pe asta, mă rog dumneavoastră?

— Da.

— M-ați dat gata, cucoane! M-ați înduioșat până la lacrimi, mă simt copleșit, nu vă fie cu supărare! Așa sunt eu, sentimental din fire. În cazul ăsta, mă rog dumneavoastră, să-mi dați voie să mă prezint și să vă fac cunoștință cu toată familia mea: cele două fiice și fiul meu, sângele meu, cucoane. Că dac-o fi să mor, cine o să-i mai iubească? Iar dacă mi-o fi dat să trăiesc, cine, decât ei,

[48] „Oraşul-capitală", metropola.

mititeii, ar putea să îndrăgească o pramatie ca mine? Bunul Dumnezeu a potrivit el bine lucrurile pentru fiecare om, cucoane. Căci și unul ca mine trebuie să aibă parte de dragostea cuiva...

— Așa e, nici nu știi ce adevăr ai spus! suspină Alioșa.

— Isprăvește odată cu maimuțărelile astea! E destul să-ți intre-n casă orice dobitoc, ca să te faci de batjocură în fața lui! Îl ocărî fata care stătea în picioare lângă geam, întorcând spre el o față scârbită, pe care se citea cel mai adânc dispreț.

— Puțină răbdare, Varvara Nikolavna[49], dați-mi voie să-mi susțin ideea până la capăt, îi răspunse autoritar taică-său, privind-o totuși într-un fel ce arăta că, de fapt, îi dă dreptate. Apoi, întorcându-se din nou spre Alioșa: Așa suntem noi – adică dumneaei! Și nimic pe lumea asta El nu binecuvânta...[50] în cazul de față însă, fiind vorba de genul feminin: „ea nu binecuvânta...”; și acum, permiteți-mi să vă prezint soției mele, Arina Petrovna. Doamna, care-i în vârstă de patruzeci și trei de ani, e beteagă de picioare, adică, vreau să spun, are amândouă picioarele, numai că nu poate să umble cu ele, mă rog dumneavoastră. E dintr-o familie de oameni simpli, nu vă fie cu supărare. Arina Petrovna, zâmbiți, vă rog. Dumnealui este Aleksei Fiodorovici! Și apucându-l de braț cu o putere pe care n-ai fi bănuit-o la el, Sneghirev îl sili să se ridice de pe scaun. Vă prezint unei doamne, se cuvine deci să vă ridicați, nu vă fie cu supărare! Mămico, să știi că nu e una și aceeași persoană cu Karamazov, acela care... hm, și așa mai departe, e fratele dumnealui, un om apreciat de toată lumea pentru virtutea și faptele sale bune. Dați-mi voie, Arina Petrovna, dați-mi voie, mămico, să vă pup mai întâi mânușița.

Și se aplecă să-i sărute mâna cu respect și duioșie. Revoltată, fata de la geam se întoarse cu spatele, ca să nu

[49] Într-o adresare familiară, patronimul poate fi, spre exemplu, Nikolavna, în loc de Nikolaevna; sau Nikolaici în loc de Nikolaevici.

[50] Versurile finale din poezia lui Puskin, Demonul (1823).

mai fie silită să privească spectacolul acesta. Privirea semeață și mândră a soției lui Sneghirev se lumină deodată, plină de bunăvoință.

— Bună ziua, luați loc, domnule Cernomazov.

— Karamazov, mămico, Karamazov! E o femeie simplă, nu vă fie cu supărare! îi șopti Sneghirev lui Alioșa.

— C-o fi Karamazov sau mai știu cum, eu am să-i spun tot Cernomazov... Luați loc, de ce v-a sculat de pe scaun? Doamna fără picioare, spune el; am picioare, domnule, dar îs umflate ca niște butuci, iar eu m-am uscat taman ca o scândură. Ehe, altădată eram grasă de plesneam, acușica însă nu-ș ce o fi cu mine, că parc-am înghițit un ac...

— E o femeie simplă, mă rog dumneavoastră, simplă de tot! îi suflă din nou căpitanul.

— Vai, tată, tată! îl dojeni cocoșata, care tăcuse tot timpul până atunci, și-și ascunse fața în batistă.

— Caraghiosule! se burzului domnișoara de la fereastră.

— Uite, așa merge treaba pe la noi, zise mămica arătând cu mâna spre fete. Cum se adună norii pe cer, dar norii trec, și iarăși o să cânte muzica. Pe vremuri, când eram militari, toată ziua casa ni-era plină de musafiri, uite, așa ca dumneavoastră. Că mie, domnule, să știți că nu-mi place lucru amestecat, una-i tanda, alta-i manda. Că orice suflet de om e slobod să iubească pe cine i-e drag. Mă pomenesc odată cu țârcovniceasa că vine la mine și-mi spune: „Aleksandr Aleksandrovici e un om să-l pui la rană, zice, da' Nastasia Petrovna, zice, e o scorpie”. „Ce-ți pasă, zic eu, fiecare iubește pe cine-i place, da' tu ce ești decât o stârpitură, și puți ca un hoit de cal!” „Apăi că ție, zice, ți-ar trebui cineva să te mai țină în frâu.” „Ia vezi, ia vezi, nepricopsito, zic, ai tu mutră să mă înveți pe mine!” „Eu, zice, când dau un vânt aproape că nu se simte, dar ale tale sunt puturoase rău.” „Întreabă-i, zic, pe toți domnii ofițeri dacă vânturile mele sunt puturoase sau dacă n-au niciun miros.” De atunci parcă mi s-a înfipt un ghimpe în inimă. Deunăzi, ședeam aici, și numai ce văd că intră în casă generalul ăla, știi, care a fost la noi de Paști. „Spuneți-mi,

Excelență, îl întreb eu, o cucoană de neam poate ori nu să dea vânturi când poftește?” „Da, zice, n-ar strica să deschideți un geam sau ușa, că e aer cam închis aici.” Și, uite, așa pățesc mereu!

„Eu, zic, nu vreau să-ți stric aerul, o să dau să-mi facă niște botine și o să plec pe-aici încolo.” Puii mamii dragi, scumpeturile mamii, n-o țineți de rău pe mămica voastră! Nikolai Ilici, dragule, cu ce ți-am greșit? Nu-l am decât pe Iliușecika, numai el, când vine de la școală, mă alintă. Aseară mi-a adus un măr. Iertați-mă, puii mamii, scumpi și dragi, iertați-o pe mămica voastră, îndurați-vă de ea, că-i singură-singurică pe lume! De ce vi-e așa silă de vânturile mele?

Biata femeie izbucni în plâns, lacrimile țâșneau gârlă din ochii ei. Căpitanul se duse repede lângă ea.

— Mămico, mămico, draga mea, nu mai plânge, destul, zău, nu mai plânge! Nu ești singură pe lume! Toți te iubim, te adorăm, toți, toți!

Îi sărută din nou mâinile, o mângâie cu duioșie pe obraz, apoi luă șervetul de pe masă și-i șterse fața. Alioșa avu impresia că și lui îi străluceau lacrimile printre gene. Deodată, Sneghirev se răsuci brusc spre el și-l întrebă furios:

— Ei, ai văzut? Ai auzit?

— Am văzut și am auzit, îngăimă Alioșa.

— Tată, tată! Cum poți dumneata să te... Dă-l afară, tată! izbucni fără veste băiețelul, ridicându-se în capul oaselor în pătucean și fulgerându-l cu ochișorii lui învăpăiați.

— Termină odată cu mascarada asta, nu ți-e lehamite de maimuțărelile astea neroade, care nu duc niciodată la nimic?... se oțărî Varvara Nikolaevna scoasă din fire, bătând cu piciorul în podea, fără să se clintească de la locul ei.

— De astă dată vă dau dreptate, da, aveți tot dreptul să fiți supărată, Varvara Nikolaevna, am să vă fac pe plac. Puneți-vă căciulită pe cap, Aleksei Fiodorovici; numai o clipă, să-mi iau și eu șapca, și plecăm. Avem de vorbit

lucruri serioase, dar nu aici, între zidurile astea. Duduia de colo este fata mea, Nina Nikolaevna, am uitat să v-o prezint – un înger cu chip de om... un înger picat din cer printre muritorii de rând... dacă puteți concepe una ca asta...

— Uite la el cum tremură ca varga, de parcă l-ar fi apucat năbădăile! continuă furioasă Varvara Nikolaevna.

— Și dumneaei, care bate din picior și care m-a gratificat adineauri cu numele de caraghios, este tot un înger cu chip de om, și pe drept cuvânt mă face de două parale. Să mergem, Aleksei Fiodorovici, ca să isprăvim odată... Și, apucându-l de braț, ieși cu el afară, în stradă.

Capitolul VII

ȘI LA AER CURAT

— Aici e aer curat, pe când în vastele mele apartamente simți că te înăbuși în toate privințele. Să facem câțiva pași împreună, cucoane. Aș fi încântat să știu c-am reușit cumva să vă trezesc interesul.

— Și eu am ceva să-ți spun, un lucru foarte important... zise Alioșa, dar nu știu cum să încep.

— Puteam, oare, să nu mă gândesc din primul moment că aveți ceva de vorbit cu mine? Altminteri, dacă n-ați fi avut treabă cu mine, în vecii vecilor nu mi-ați fi călcat în casă. Sau poate c-ați venit într-adevăr numai ca să vă plângeți de copilul meu... Parcă n-aș crede. Dar, fiindcă veni vorba de băiat, adineauri n-am avut cum să vă spun tot ce s-a întâmplat, acum însă am să vă arăt lucrurile așa cum au fost. Vedeți dumneavoastră, șomoiogul de câlți – știți care, țăcălia mea – era ceva mai bogat acum o săptămână; așa m-au poreclit copiii de la școală, „șomoiog de câlți”, din pricina țăcăliei. Și, cum vă spuneam, scumpul dumneavoastră frățior Dmitri Fiodorovici și-a înfipt atunci mâna în bărbuță mea și m-a târât așa afară din cârciumă, în mijlocul pieței; ca un făcut, tocmai atunci s-a întâmplat să iasă și copiii de la școală, și printre ei și Iliușa al meu. Când m-a văzut în ce hal eram, s-a repezit la mine țipând: „Tată, tăticule!” S-a agățat de mine, m-a strâns cu brațul lui, căznindu-se să mă scape din ghearele agresorului: „Lăsați-l, lăsați-l, unde se ruga de el în gura mare, e tata, e tăticul meu, vă rog, iertați-l!” Da, da, chiar așa a strigat: „Iertați-l!”; i-a apucat mâna cu mânuțele lui de copil, mâna cu care îmi căra pumni, și i-a sărutat-o... N-am să uit toată

viața obrăjorul lui în momentul acela, nu, n-am să-l uit niciodată!...

— Îți jur că fratele meu o să-și ceară iertare cu toată căința, chiar în genunchi, dacă dorești, acolo, în mijlocul pieței! izbucni Alioșa. Am să-l silesc s-o facă, altminteri, nici nu mai vreau să știu că mi-e frate!

— Aha! Vasăzică, era numai așa, un proiect! Nu vine din partea dumnealui, ci pornește numai din generozitatea inimii dumneavoastră nobile. Trebuia să-mi spuneți ăsta de la început. A, nu, dacă-i așa, dați-mi voie să vă vorbesc eu despre cavalerismul și despre noblețea fratelui domniei voastre – ca fost ofițer – fiindcă atunci și-a dat arama pe față cu prisosință. În sfârșit, când a terminat de dărăcit șomoiogul asta de câlți, mi-a dat drumul, și ce credeți că-mi spune: „și tu ești ofițer, zice, ca și mine, dacă poți să faci rost de un martor, om de onoare, trimite-l la mine; sunt dispus să-ți dau satisfacție, deși nu ești decât o secătură!” Sunt exact cuvintele lui. Ce spirit cavaleresc, nu-i așa? Am plecat apoi cu Iliușa, dar sunt sigur că scena asta de familie s-a întipărit pentru toată viața în inimioara lui. Ei, cum putem noi să ne mai păstrăm boieria? Judecăți și dumneavoastră, nu vă fie cu supărare, ați intrat adineauri la mine în palat și ce ați văzut? Trei domnițe, dintre care una oloagă și cam într-o ureche, alta tot așa, beteaga de picioare și gheboasă, iar ă treia cu picioarele tefere, dar foc de deșteaptă, prea deșteaptă chiar, e înscrisa la facultate, la Petersburg, și se zbate să plece înapoi, cu gândul de a descoperi pe malurile Nevei drepturile femeii ruse. Despre Iliușa nu mai vorbesc, n-are decât nouă ani, mititelul, și e un suflet stingher pe lume. Dacă ar fi să mă prăpădesc, ce credeți c-o să se întâmple în „subteranele” mele, atât aș vrea să vă întreb. Să-l provoc la duel? și dacă mă omoară pe loc, ce soartă or să aibă cu toții? Ce o să se aleagă de ei? Ba cine știe dacă nu s-ar putea să am ghinionul să rămân doar schilod și să nu mai fiu bun de nimic, dar gura, vezi, cere de mâncare! Cine să-i astâmpere foamea, cine să mă hrănească pe mine, cine să-i

hrănească pe toți? Să-mi trimit copilul pe stradă să cerșească în loc să meargă la școală? Așa că nu vă fie cu supărare, dar propunerea dumnealui pentru mine nu poate fi decât o vorbă în vânt și fără nicio noimă, nimic mai mult.

— Ba nu, o să-ți ceară iertare, o să se închine până la pământ în fața dumitale, chiar acolo, în mijlocul pieței! exclamă din nou Alioșa cu o scăpărare în ochi.

— Mă gândeam să-l dau în judecată, continuă căpitanul, dar deschideți numai puțin codul, și vedeți cam ce daune aș putea să primesc pentru asemenea insultă din partea celui care m-a ofensat. Și pe urmă nu vă mai spun că Agrafena Aleksandrovna m-a chemat la dânsa și a început să strige la mine: „Să nu te prind că-l dai în judecată; numai să îndrăznești, că ți-o coc eu! Am să dau sfoară în tot orașul, să afle toată lumea că te-a bătut pentru că ești un pungaș, și până la urmă ai să vezi că tot o să înfunzi pușcăria – eu ce-am fost decât un simplu mijlocitor? – și din ordinul cui lucrat! Nu m-a mânat chiar dumneaei împreună cu Fiodor Pavlovici? „Și asta încă nu-i tot, zice, să știi c-am să-ți fac vânt și nu mai vezi un gologan de la mine. Ba am să-i spun jupânului – așa-i zice dumneaei lui Samsonov, «jupânul» ca să-ți facă vânt.” Și atunci am stat eu și m-am gândit: dacă și negustorul mă izgonește, ce se întâmplă cu mine, de la cine mai apuc să câștig și eu un ban? Că numai pe ei doi îi mai aveam ca să câștig o bucată de pâine, fiindcă tatăl dumneavoastră, Fiodor Pavlovici, mi-a retras încrederea dumisale pentru un motiv care însă n-are nimic de-a face cu povestea asta. Mai mult încă, după ce m-a pus să semnez niște chitanțe, are de gând să mă dea chiar dumnealui în judecată. Ce puteam deci să fac decât să tac și să-nghit? Cât despre „subteranele” mele, le-ați văzut și dumneavoastră. Și acum aș vrea să va întreb ceva, dacă nu vi-e cu supărare: v-a mușcat rău de deget Iliușa al meu? Adineauri, de față cu el, nu puteam să vă cer mai multe amănunte.

— Da, m-a mușcat foarte rău, era ca turbat. De-abia acum îmi dau seama că voia să se răzbune pe mine, știind

că mă cheamă tot Karamazov, mai bine zis să te răzbune pe dumneata. Dar să fi văzut ce era când s-au bătut cu pietrele! E foarte periculos, ar putea să-l omoare, sunt copii fără minte, cine știe cum îl nimerește așa, din senin, o piatră și-i sparge capul!

— Și așa l-a pocnit una, dar nu la cap, ci în piept, ceva mai sus de inimă. Chiar azi s-a întâmplat, are o vânătaie cât toate zilele, a venit acasă plângând; gemea, mititelul, și acum, uite, a căzut la pat.

— Știi dumneata că tot el este cel care caută râcă? E furios pe toți din pricina dumitale; copiii mi-au povestit că deunăzi l-ar fi lovit cu un briceag în coastă pe unul dintre colegii lui, Krasotkin, așa mi se pare că-l cheamă...

— Am aflat și asta și mă cam pune pe gânduri, pentru că tatăl lui Krasotkin e funcționar și s-ar putea să dau de bucluc.

— Eu te-aș sfătui, urmă cu însuflețire Alioșa, să nu-l mai trimiți la școală câtva timp, până ce o să se liniștească băiatul... Și o să-i treacă mânia...

— Mânia! repetă căpitanul. Da, da, ai dreptate, și încă ce mânie! O fărâmă de om, și o mânie atât de cumplită! Dacă-mi dați voie, să vă explic și istoria asta. După întâmplarea cu pricina, băieții au început să se lege de el, împuindu-i toată ziua urechile cu șomoiogul de câlți. Așa-s copiii, nu știu ce-i mila: fiecare în parte este un îngeraș, dar când sunt împreună, și mai cu seamă la școală, adeseori nu cruță pe nimeni. Și, cum vă spun, atâta-l hărțuiau, că Iliușecika nu mai avea pace o clipă de răul lor, până ce, treptat, în sufletul lui s-a trezit sentimentul demnității. Un băiat obișnuit, un fiu mai slab, s-ar fi resemnat până la urmă și ar fi ajuns să-i fie rușine de tăică-său; dar băiețelul meu, nu, el a căutat să le țină piept tuturor, așa, de unul singur, luându-mi apărarea. A sărit să-și apere tatăl, să apere dreptatea, adevărul. Prin ce-o fi trecut bietul copil atunci când îi săruta mâinile scumpului dumneavoastră frățior, rugându-l cu lacrimi în ochi: „Iertați-l, zău, iertați-l pe tăticul meu, iertați-l pe tata!”

Știe numai Dumnezeu și cu mine. Uite, așa ajung copiii noștri, adică nu ai celor de seama dumneavoastră, ci copiii noștri, ai unor bieți oameni săraci și disprețuiți, dar de familie bună – așa, zic, ajung să afle la nouă anișori ce înseamnă dreptatea pe acest pământ. Cei cu dare de mână nu vor apuca niciodată, câte zile or avea, să cunoască durerea în toată profunzimea ei, pe când puiul tatii, Iliușecika, în momentul când i-a sărutat mâinile fratelui dumneavoastră a descoperit dintr-o dată pe de-a-ntregul adevărul vieții! Adevărul acesta i-a pătruns până-n adâncul inimii, strivindu-l! strigă pătimaș și cu un fel de exasperare căpitanul, lovind cu mâna dreaptă strâns încleștată în palma celei stângi, ca și cum ar fi vrut să-i arate cum îl strivise „adevărul” pe Iliușa. În ziua aceea a avut febră, mititelul, și toată noaptea s-a zvârcolit aiurind. Aproape că n-a scos o vorbă mai tot timpul până la culcare, stătea mut în colțișorul lui, dar din când în când îl observam că se uită la mine, ca numaidecât după aceea să se lipească iar de fereastră, făcându-se că învață, deși sunt convins că, numai de lecții nu-i ardea. A doua zi m-am îmbătat criță din necaz, ca un păcătos ce sunt, și nici habar nu mai am ce s-a mai întâmplat. Mămica a plâns, sărăcuța – nici nu știți ce dragă mi-e! – și de parapon am băut și ultimul ban. Nu vă uitați așa, cu dispreț, la mine, cucoane: în Rusia bețivii sunt oamenii cei mai de treabă. Adicătelea, oamenii cei mai de treabă în țara noastră sunt și cei mai bețivi. Și așa, cum vă spun, a doua zi am zăcut beat mort și nu mai știu prea bine ce s-a întâmplat cu Iliușa, și tocmai în dimineața aceea băieții au început să se agate de el: „șomoiog de câlți, îi strigau în bătaie de joc, mai ții minte cum l-au tras pe tat-tu afară din crâșmă de țăcălie și cum alergai pe lângă ei, rugându-te să-l ierte?” A treia zi, când s-ă întors de la școală, era galben ca un mort. „Ce-i cu tine?” Da' el, nimic – tăcea. În casă nu puteam să-l descos, fiindcă ar fi sărit numaidecât cu gura domnișoarele și mămica; fetele, de altminteri, aflaseră totul din primul moment. Varvara Nikolaevna a început să bombăne:

„Caraghiosule, panglicarule, nu există oare ceva serios în casa asta?” „Ai dreptate, i-am zis, Varvara Nikolaevna, mai există oare un dram de seriozitate în casa asta?” Și-așa am scăpat de gura ei. Pe înserat însă l-am scos pe copil la plimbare. Știți în fiecare seară ieșim amândoi să facem câțiva pași, uite, chiar pe drumul ăsta pe care am apucat-o acum, de aici din poartă și până la bolovanul acela mare stingher de colo, de lângă gard – vedeți? – unde începe izlazul comunal; îmi place fiindcă e pustiu pe aci și e foarte frumos. Mergeam ca de obicei, ținându-l de mânuță; are o mânuță mică, mică de tot, cu degete reci, subțirele; știți, mititelul e cam bolnăvior, e slab de piept. „Tăticule, mă pomenesc cu el ca spune deodată, tăticule!” „Ce este?” îl întreb eu: mă uit la el și-i văd sticlindu-i ochișorii. „Tăticule, cum s-a purtat atunci cu dumneata!” „Ce poți să-i faci, Iliușa!” zic. „Să nu te împaci cu el niciodată, auzi, tăticule, nu cumva să te împaci! Băieții spun că ți-ar fi dat zece ruble pentru asta.” „Nu, Iliușa, îl liniștesc eu, pentru nimic în lume n-aș primi un ban de la el!” Și unde începe să tremure tot și-mi ia mâna între mânuțele lui să mi-o sărute. „Tăticule, zice, zău, tăticule, de ce nu-l provoci la duel? La școală băieții râd de mine, spun că ești laș, că n-ai curaj să te bați cu el și c-o să primești cu siguranță cele zece ruble pe care vrea să ți le dea.” „Nu pot, Iliușa, să-l provoc, n-am încotro”, îi răspund eu, și caut să-i explic în câteva cuvinte ceea ce ți-am arătat și dumitale mai adineauri. M-a ascultat. „Tată, zice, tăticule, numai să nu te împaci cu el; lasă, când am să fiu mare, am să-l provoc eu și am să-l omor!” De-ați fi văzut cum îi ardeau ochișorii, ca niște tăciuni aprinși! Oricum, însă, ca tată, da, trebuia să-i spun ceva, măcar un cuvânt despre dreptate: „E păcat, zic, să omori un om, chiar și în duel”. „Tată, zice, tăticule, când am să mă fac mare, am să mă reped odată la el, am să-l dobor la pământ, am să-i zvârl cât colo sabia din mână și pe urmă am să ridic spada asupra lui și am să-i spun: «Aș putea să-ți iau viața acum, dar treacă de la mine, uite, te iert!»„ Vă dați seama ce gânduri a frământat în aste

două zile căpșorul lui? Zi și noapte n-a rumegat în sinea lui decât cum să se răzbune cu spada în mână; cred că și noaptea tot asta vedea în delir. Din ziua aceea venea mereu de la școală bătut măr; din păcate, însă, lucrurile astea le-am aflat de-abia deunăzi, și cred că dumneata ai dreptate: nu trebuie să-l mai las la școală. Când am auzit cum se războiește așa, singur-singurel, cu întreaga clasa și-i asmute pe toți, cum mi s-a înverșunat copilul și ce revoltă mistuitoare clocotește în inimioara lui, am început să tremur pentru el. Și iarăși am ieșit amândoi la plimbare. „Tată, îl aud deodată, cum mergea așa, tăticule, e adevărat, oamenii bogați sunt cei mai tari din lume?” ,,Da, Iliușa, îi răspund, când ai avere, nimeni pe lume nu se poate măsura cu tine.” „Tăticule, zice, să vezi că eu am să mă îmbogățesc; am să mă fac ofițer și am să mă bat cu dușmanii și, când am să-i răpun pe toți, țarul o să mă răsplătească. Pe urmă am să mă întorc iar acasă, și atunci să mai îndrăznească cineva!...” Apoi a tăcut și după câtva timp, îl aud iar spunându-mi (îi tremura gurița de emoție): „Tăticule, zice, orașul ăsta al nostru e tare păcătos”. „Ai dreptate, îi răspund, Iliușecika, nu-i nicio bucurie să trăiești în orașul asta!” „Tăticule, hai să ne mutăm în alt oraș, într-unul mai ca lumea, undeva unde nu ne cunoaște nimeni.” „Sigur că da, zic, o să ne mutăm, Iliușecika, numai să strâng ceva bani, și ne mutăm imediat.” Îmi părea bine să-i pot alunga gândurile negre, îndreptându-i atenta într-altă parte; și am început să croim amândoi tot felul de planuri, chibzuind ce o să facem când o să ne mutăm aiurea, cum o să cumpărăm un căluț și o teleguță. Pe fete și pe mămica o să le suim în trăsură și-o să le învelim bine, iar noi o să mergem pe de lături; pe el o să-l urc când și când pe cal, iar eu am să vin pe jos, că de, căluțul se cheamă c-o să fie al nostru și n-o să ne lase inima să-l împovărăm prea mult. Și iac-așa o s-o pornim la drum... Nu vă închipuiți ce încântat era, se bucura mai ales c-o să aibă un căluț al lui și o să umble călare. Știți și dumneavoastră doar că oricare copil de rus, încă din

leagăn, duce dorul unui căluț. Am pălăvrăgit așa multă vreme în seara aceea. „Slavă Domnului, mă gândeam, cum-necum, bine c-am izbutit să-l împac!” Asta a fost acum două zile, seara; ieri însă probabil că s-a mai întâmplat iarăși ceva. Dimineața s-a dus la școală și când a venit mai apoi acasă era negru la față de supărare. Seara l-am luat ca de obicei de mânuță și am plecat împreună să ne plimbăm; tăcea, tot timpul n-a scos un cuvânt. La un moment dat, s-a stârnit vântul, soarele s-a ascuns în nori; mirosea a toamnă afară și începuse să amurgească. Am mers o bucată de vreme, abătuți amândoi. „Ei, fătul meu, zic, ia să vedem noi cum să facem să ne pregătim de drum”, căutând, chipurile, să deschid iar discuția din ajun. Nu mi-a răspuns nimic. Am simțit doar cum i-au tresărit degețelele în palma mea. „Ei, mă gândesc, e de rău, cine știe ce s-o mai fi întâmplat!” Ajunsesem, ca și acum, în dreptul pietroiului ăstuia și m-am așezat jos. Sus, în tării, roiau zmeiele de hârtie și se înălțau vâjâind – să fi fost vreo treizeci, dacă nu și mai bine, că doar acum e sezonul lor. „Iliușa, zic, ar trebui să înălțăm și noi zmeul; să-l caut să-l lipesc pe cel de anul trecut; unde l-am pus?” Băiatul tatii însă tăcea mâlc și se uita într-o parte; nici măcar nu s-a învrednicit să întoarcă fața spre mine. În aceeași clipă, o răbufnire de vânt a prins a învârteji colbul prin aer, și numai ce mă pomenesc cu el că se repede la mine, să-mi înlănțuie grumazul cu mânuțele, și mă strânge tare, tare. Știți, când un copil e tăcut din fire și are o inimioară mândră, se luptă cât poate mai mult să nu plângă, dar când se umple paharul, atunci să te ții, lacrimile nu curg, ci țâșnesc gârlă, un adevărat potop. Toată fața mi-a scăldat-o cu șiroaie de lacrimi fierbinți. Plângea cu hohote, mititelul, și se zvârcolea, strângându-mă în brațe. Ședeam aici, pe piatră. „Tăticule, striga, tăticul meu drag, cum a putut să te înjosească așa?” M-a podidit și pe mine plânsul, și am stat amândoi îmbrățișați, ușurându-ne împreună amarul. „Tăticule, tăticuțule!” mă tot chemă mereu. „Iliușa, Iliușa!” îi răspundeam. Nu ne-a văzut nimeni,

nimeni decât bunul Dumnezeu, și mă gândesc c-o fi luat poate în seamă lacrimile vărsate atunci și mi le-o fi trecut la răboj. Vă rog să-i mulțumiți pentru asta frățiorului dumneavoastră, Aleksei Fiodorovici. Nu, cucoane, de dragul Măriei tale n-o să-mi bat eu copilașul!

Acum, că-i povestise tot ce-i stătea pe suflet, avu din nou o izbucnire de obidă în care se simțea aceeași exasperare aproape dementă ca și mai înainte. Alioșa simți totuși că reușise să-i câștige încrederea și că în niciun caz n-ar fi primit „să discute” în felul acesta dacă ar fi fost altcineva în locul lui, nici nu i-ar fi destăinuit ceea ce-i împărtășise până atunci. Asta îi dădu curaj.

— Ah, exclamă Alioșa, căruia îi lăcrăma inima, nu știu cum aș face să mă împac cu băiatul dumitale! Dacă ai vrea dumneata să...

— Bine, murmură căpitanul.

— Stai, stai, nu-i numai atât, mai avem, și altceva de vorbit, cu totul altceva. Ascultă, continuă Alioșa înfrigurat, am venit cu o misiune la dumneata; fratele meu, Dmitri, s-a purtat tot așa de rău și cu logodnica lui, pe care a jignit-o, un suflet nobil cum nu cred să mai existe altul pe lume, probabil o cunoști și dumneata din auzite. Și dacă-ți spun că s-a purtat rău cu dânsa și a ofensat-o, să știi că am tot dreptul s-o fac, și nu numai că am dreptul, dar sunt chiar dator s-o fac, căci, aflând cum te-a insultat și în ce strâmtoare ești în momentul de față, m-a trimis... adineauri... să-ți aduc acest ajutor... din partea ei... numai din partea ei. Să nu te gândești cumva c-ar putea fi de la el, adică de la Dmitri, care a părăsit-o, nu, asta în niciun caz, nici de la mine – fratele lui – nici de la oricine altcineva; e numai din partea ei! Te roagă, te imploră să primești ajutorul ăsta... Și unul, și altul ați fost insultați de aceeași persoană... Și dânsa tot atât de greu a fost jignită (dacă jignirile pot fi cântărite cumva), și în momentul acela s-a gândit la dumneata. E ca și cum o soră ar căuta să-și ajute fratele... Dânsa mi-a dat în grijă să te înduplec a primi banii aceștia, două sute de ruble, din partea ei, ca de

la o soră! N-o să știe nimeni, te rog să mă crezi, poți să fii sigur că n-o să auzi niciun fel de vorbe răuvoitoare din pricina lor... Iată-i, și-ți jur pe orice vrei că trebuie să-i primești, altfel... altfel ar însemna că în toată omenirea de pe fața pământului nu există decât dușmănie! Mai sunt însă și frați pe lumea asta... Ai un suflet nobil... trebuie, nu se poate să nu înțelegi lucrul ăsta!

Și Alioșa îi întinse cele două hârtii noi-nouțe de câte o suta de ruble. Se opriseră amândoi în dreptul pietroiului de lângă gard; nu se zărea țipenie de om în împrejurimi. Pe cât se părea, vederea bancnotelor avusese un efect extraordinar asupra căpitanului; bietul om tresări, însă numai din pricina surprizei încercate în primul moment; numai la asta nu s-ar fi așteptat, niciodată nu i-ar fi trecut prin gând că lucrurile ar putea să ia o asemenea întorsătură. Nici în vis măcar nu și-ar fi închipuit că ar fi posibil să capete vreodată de la cineva un ajutor cât de mic, darmite o sumă atât de importantă! După ce luă banii, preț de un minut aproape nu izbuti să articuleze un singur cuvânt, în timp ce pe chipul său se așternuse parcă o lumină nouă.

— Mie, mie vreți să-mi dați atâția bani, două sute de ruble?! Sfinte Dumnezeule! De patru ani n-am mai văzut atâta bănet, Doamne! Ca o soră... zici dumneata... adevărat să fie, zău, e adevărat?

— Îți jur că tot ce ți-am spus este adevărul curat! exclamă Alioșa.

Căpitanul se rumeni deodată la față.

— Stai puțin, dragul meu, stai puțin, dacă primesc banii ăștia, nu înseamnă că sunt un nemernic, nu-i așa? Cel puțin în ochii dumitale, Aleksei Fiodorovici, n-am să fiu, nu-i așa? Spune drept! N-am să fiu un ticălos? Nu, nu, ascultă-mă, Aleksei Fiodorovici, ascultă-mă, omul vorbea înfrigurat, punând mereu mâna pe el, dumneata vrei să mă convingi cu tot dinadinsul să primesc banii ăștia sub cuvânt că vin din partea unei „surori”, dar, în sinea dumitale, n-o să mă disprețuiești dacă-i primesc, ce zici?

— Nu, nu! Îți jur pe mântuirea sufletului meu că nu! Și nimeni n-o să afle nimic niciodată, n-o să știm decât noi, adică eu, dumneata, dânsa și încă o doamnă, o bună prietenă a ei...

— Că mult îmi pasă mie de cucoana aceea! Ascultă, Aleksei Fiodorovici, ascultă, a venit momentul să-mi dai ascultare, trebuie neapărat să mă asculți până la capăt, fiindcă dumneata nici nu poți să concepi ce înseamnă pentru mine aste două sute de ruble! continuă nenorocitul cuprins treptat de o haotică și în același timp aprigă exaltare. Părea buimac și rostea cuvintele precipitat, cu sufletul la gură, ca și cum s-ar fi temut că n-o să-l lase să spună tot ce avea pe suflet. Se cheamă deci că banii ăștia i-am căpătat în mod cinstit din partea unei „surori", o femeie sfântă, vrednică de tot respectul, dar, în afară de asta, știi dumneata că aș putea, în sfârșit, să îngrijesc de sănătatea mămichii și a Ninocikăi, draga tatii, îngerașul meu ghebos? Doctorul Herzenstube, în bunătatea inimii sale, a fost într-o zi la noi acasă și le-a consultat pe amândouă un ceas întreg. „Nu pricep nimic", mi-a mărturisit în cele din urmă, și totuși, apa minerală care se găsește la farmacia din oraș și pe care i-a prescris-o, i-ar fi cu siguranță de folos; i-a mai recomandat și niște băi pentru picioare. Apa minerală costă treizeci de copeici și ar trebui să bea vreo patruzeci de sticle. Am luat rețeta și am pus-o pe policioara de sub icoane, și tot acolo stă și acum. Ninocikăi a spus să-i facem niște băi fierbinți cu nu știu ce soluție, de două ori pe zi, dimineața și seara; păi, spune și dumneata, cum putem noi să urmăm asemenea tratament în vastele noastre apartamente – fără slugi, fără niciun ajutor, fără cadă, chiar și fără apă? Și Ninocika – nu ți-am spus încă – este reumatică, noaptea o doare toată partea dreaptă, mult se mai chinuiește, sărăcuța, și, dacă vrei să mă crezi, nu scoate nici măcar un geamăt, îngerașul, se stăpânește cât poate ca să nu ne deranjeze cumva, să nu ne trezească din somn. De mâncat, mâncăm ce se găsește, ce se întâmplă să fie pe masă, dar Ninocika

se mulțumește totdeauna cu resturile, cu ceea ce de obicei lepezi la câini. „și atâta încă-i prea mult pentru mine, vă iau bucățica de la gură, îmi dau seama că sunt o povară atârnată de gâtul vostru.” Auzi, e prea mult pentru dânsa! În bunătatea ei îngerească, biata copilă se roagă pentru fericirea noastră, a tuturor. De nu era dânsa cu vorba ei blajină, la noi în casă ar fi fost iadul pe pământ. Până și pe Varia reușește s-o îmblânzească. Și totuși, nici Varvara Nikolaevna, să știți, nu-i de condamnat, și ea este un înger, pentru care soarta a fost tot atât de vitregă. A venit acasă astă-vară cu ceva bani agonisiți din meditații, șaisprezece ruble, pe care le pusese deoparte, ca să se poată întoarce în octombrie la Petersburg. Iar noi i-am luat banii și i-am păpat frumușel, și acum nu mai are cu ce pleca la Petersburg. Și chiar de-ar fi avut, tot n-ar fi putut să ne părăsească, pentru că, știi, biata fată muncește pentru noi ca un ocnaș; duce toată casa în spinare, ca un cal de dârvală; ea are grijă de toți, cârpește, spălă, mătură, o culcă pe mămica, și mămica e tare năzuroasă, mămica începe să plângă din orice fleac, ce să-i faci dacă nu e în toate mințile!... Păi cu aste două sute de ruble aș putea să iau servitoare, pricepi dumneata, Aleksei Fiodorovici? Aș avea cu ce să îngrijesc de sănătatea celor ce-mi sunt dragi, aș putea, pe urmă, să-i dau bani de drum studentei noastre ca să plece la Petersburg, să cumpăr carne, să inaugurez un nou regim de alimentație la noi în casă. O, Doamne, mi se pare că visez!

Alioșa simțea crescându-i inima în fața bucuriei pe care i-o prilejuise; bietul om se hotărâse în sfârșit să accepte ajutorul.

— Stai, Aleksei Fiodorovici, stai puțin! În mintea căpitanului se născuse o nouă himeră, și sărmanul de el continuă cu o volubilitate frenetică. Știi dumneata că s-ar putea să se realizeze în sfârșit și visul lui Iliușa? Să cumpăram adică un căluț și o trăsurică, un telegar negru ca pana corbului, așa-i place lui, să fie neapărat negru ca pana corbului, și s-o pornim la drum, așa cum am plănuit

acum trei zile! Cunosc pe cineva în gubernia K., un avocat, prieten din copilărie, care mi-a trimis vorbă printr-un om de încredere că, dac-aș vrea să merg acolo, mi-ar da un post de secretar la el în birou. Cine știe, poate chiar mi l-ar da... Le-aș urca pe mămica și pe Ninocika în teleguță, pe Iliușa l-aș sui pe capră, iar eu aș merge pe jos, după trăsură, și, încet-încet, până la urmă am sosi... Doamne, dacă aș putea scoate de la cineva o mică datorie, de la care mi-am luat de mult nădejdea, mă gândesc că mi-ar ajunge și pentru asta!

— O să-ți ajungă, cu siguranță c-o să-ți ajungă! exclamă Alioșa. Katerina Ivanovna o să-ți mai dea bani, cât ți-or trebui. Și pe urmă, știi, am și eu ceva bani, ia cât ai nevoie. Trebuie să iei de la mine, te rog să primești ca de la un frate, de la un prieten, o să mi-i dai înapoi când o să poți... fiindcă o să te îmbogățești, sunt sigur c-o să te îmbogățești! Și, să știi de la mine, nici nu puteai să găsești o soluție mai fericită decât mutarea asta într-alt oraș! Crede-mă, ar fi într-adevăr o salvare și pentru dumneata și mai ales pentru băiatul dumitale, numai că trebuie să pleci cât mai repede, până nu începe iarna, frigul... Ai să ne scrii de acolo și o să rămânem prieteni... Nu, nu este un vis!

Alioșa era atât de mulțumit, încât se repezi să-l îmbrățișeze. Se opri însă numaidecât, privindu-l atent: cu gâtul întins, cu buzele țuguiate, palid la față și surescitat, Sneghirev mișca din buze, ca și cum ar fi vrut să spună ceva, dar fără să scoată niciun sunet. Nu se auzea nimic, doar gura i se mișca întruna, se mișca fără rost, într-un chip ciudat.

— Ce ai? strigă Alioșa, tresărind fără să vrea.

— Aleksei Fiodorovici... eu... dumneata... bolborosi bietul nepricopsit, privindu-l fix, cu aerul unui om care se pregătește să se arunce în gol, deși pe buzele lui flutura un zâmbet ușor. Eu... dumneata... Vreți să vă arăt o scamatorie, cucoane? șopti el deodată dintr-o suflare, de astă dată fără să se mai bâlbâie.

— Ce scamatorie?

— O scamatorie grozavă, cucoane, un hocus-pocus! stăruia căpitanul, continuând să vorbească în șoaptă; avea gura sucită spre stânga și se uita țintă la Alioșa, mijind ochiul stâng.

— Ce ai? Nu înțeleg, despre ce-i vorba? strigă Alioșa îngrozit.

— Ia uite-aici, uite! trâmbiță cu o voce ascuțită căpitanul. Și, fluturându-i pe dinaintea ochilor cele două hârtii filigranate, pe care le ținuse până atunci de un colț între degetul mare și arătătorul mâinii drepte, le apucă deodată și, făcându-le ghem, le mototoli în palmă. Ai văzut? Ai văzut? urla el, alb ca varul la față de mânie, și, ridicând pumnul în aer, trânti cu toată puterea ghemotocul în nisip. Ai văzut? repetă el, arătându-i bănii cu degetul. Și acum – poftim!... Săltând brusc piciorul, izbi cu sete în pământ și strivi sub călcâi, furibund, bancnotele, ca scos din minți, dând din mâini și țipând in gura mare, gata-gata să se înăbușe. Uite ce fac cu banii dumitale! Uite ce fac cu banii dumitale! Poftim! Apoi sări în lături și se proțăpi în fața lui Alioșa, mândru nevoie mare. Du-te și spune-le celor care te-au trimis că șomoiogul de câlți nu-și vinde onoarea! strigă el cu brațele ridicate la cer.

Și, răsucindu-se pe călcâie, o rupse la fugă. După câțiva pași se opri locului, se întoarse și-i făcu lui Alioșa un semn de rămas-bun cu mâna. Dădu apoi iarăși să plece, dar, după alți câțiva pași, se opri din nou. De astă dată zâmbetul ce-i schimonosea obrazul dispăruse și fața-i era năpădită de lacrimi. Învălmășit, înecându-se de plâns, căpitanul strigă cu o voce spartă:

— Ce i-aș fi spus băiețelului meu dacă primeam banii ăștia drept despăgubire pentru onoarea mea terfelită?

Și o luă iar la fugă, fără să mai arunce o singură privire îndărăt.

Alioșa îl urmări cu o adâncă tristețe în ochi. O, își dădea foarte bine seama că până în ultima clipă bietul om nici nu gândise măcar c-o să mototolească și o să lepede banii! Fugarul nu-și mai încetini pasul, nici nu se mai uită înapoi!

și de astă dată Alioșa era convins că n-o să se mai întoarcă. Nu voia nici să se țină după el, nici să-l cheme; știa el de ce. Dar când bietul om vitregit de soartă se făcu nevăzut, tânărul se aplecă să ridice de jos cele două hârtii. Erau doar mototolite și înfundate în nisip, dar intacte, ba chiar foșniră ca niște bancnote noi în momentul când le desfăcu, încercând să netezească. Le întinse cutele cu palma, apoi le împături și duse la Katerina Ivanovna să-i raporteze că misiunea pe a i-o încredințase se încheiase fără niciun succes.

Cartea a cincea

PRO ȘI CONTRA

Capitolul I

LEGĂMÂNTUL

Doamna Hohlakova se grăbi să iasă și de astă dată în întâmpinarea lui Alioșa. Era alarmată și nu-și mai găsea nicăieri locul: se întâmplase ceva foarte grav. După criza pe care o avusese, Katerina Ivanovna căzuse într-un leșin, urmat de o stare de slăbiciune cumplită, distrugătoare; s-a culcat și, cum a închis ochii, a început să delireze. „Are febră, am trimis după Herzenstube și le-am chemat și pe mătușile ei. Cucoanele au și sosit, sunt aici, dar Herzenstube n-a catadicsit încă să vină. Toată lumea-i strânsă în jurul ei în iatac și așteaptă. Ce o mai fi și asta, Doamne, ce-o mai fi! Nu-și dă seama de nimic! Mi-e teamă să nu aibă un atac.”

În timp ce relata toate astea, doamna Hohlakova avea aerul unui om într-adevăr speriat și tot timpul se lamenta. „E grav de tot, foarte grav!” repeta întruna, aproape la fiecare cuvânt, ca și cum ceea ce se întâmplase mai înainte ar fi fost nimica toată pe lângă ce era acum. Alioșa o asculta cu o strângere de inimă; când încercă să-i povestească însă aventura lui, gazda îl întrerupse de la primele vorbe: n-avea nicio clipă de pierdut. Îl rugă, deci, să-i țină de urât un moment Lisei și s-o aștepte.

— Dragul meu Aleksei Fiodorovici, îi șopti ea la ureche, nu știi ce surpriză am avut cu Lise, aproape că mi-au dat lacrimile! I-am iertat tot. Închipuiește-ți, imediat după plecarea dumitale a avut remușcări, îi părea grozav de rău că și-a bătut joc de dumneata și ieri, și azi-dimineață. Adică, de fapt, nu se poate spune că și-a bătut joc, a fost numai așa, o glumă. Îi venea să plângă de necaz, atât de rău i-a părut, încât nici nu-mi venea să-mi cred ochilor.

Niciodată până acum n-a avut remuşcări cu adevărat, nici chiar când râdea de mine; se căia numai aşa, în joacă. Dumneata ştii că râde mereu de mine? De data asta însă s-a căit cu tot dinadinsul, de data asta e un lucru cât se poate de serios. ţine foarte mult la părerea dumitale, Aleksei Fiodorovici, şi te-aş ruga să nu fii supărat pe dânsa, şi nici să n-ai pretenţii prea mari de la ea. Eu caut tot timpul s-o menajez, tot timpul, fiindcă nici nu-ţi închipui ce fată inteligentă e! Îmi mărturisea adineauri că i-ai fost bun prieten în copilărie, „cel mai sincer prieten din copilăria mea", aşa zicea; auzi, cel mai sincer – şi atunci eu ce mai sunt? De altfel, să ştii că toate sentimentele ei sunt foarte serioase, şi amintirile, şi mai ales vorbele ce-i ies din gură! Uneori scoate aşa câte un cuvânt că rămâi cu gura căscată, şi asta tocmai când te aştepţi mai puţin. De pildă, povestea aceea cu pinul: când Lise era mică de tot, aveam în grădină un pin, adică poate c-o mai fi tot acolo şi acum, aşa că n-are rost să vorbesc la trecut. Pinii doar nu sunt ca oamenii, nu se schimbă chiar aşa, de la o zi la alta. „Mamă, îmi spune ea mai deunăzi, eu mi-aduc aminte de un pin ca din vis", sau cam aşa ceva, nu mai ştiu, poate că s-a exprimat altfel, fiindcă, vezi dumneata, era un joc de cuvinte, şi „ca din vis" parcă nu sună aşa bine, e chiar stupid, iar fetiţa mea a făcut un calambur atât de original, încât, hotărât, nu mă simt în stare să-l redau. De altminteri, nici nu mai ţin minte ce mi-a spus. Şi acum te las într-un hal fără hal, zău, mi-e teamă să nu înnebunesc. Vai, Aleksei Fiodorovici, ştii dumneata că până acum de două ori mi-am pierdut minţile, dar m-au îngrijit şi-am scăpat. Du-te la Lise. Dă-i curaj, dumneata te pricepi atât de bine să îmbărbătezi omul! Lise, striga ea, apropiindu-se de uşa fetei, ţi l-am adus pe Aleksei Fiodorovici, cu toate că te-ai purtat atât de urât cu el şi l-ai jignit. Şi totuşi, uite, nu s-a supărat pe tine, crede-mă, nu e câtuşi de puţin supărat, dimpotrivă, se miră chiar cum de ţi-a trecut prin minte c-ar putea să se supere.

— Merci, maman; intră, Aleksei Fiodorovici.

Alioșa pași în cameră. Lise se uită la el intimidată și se înroși până în vârful urechilor. Îi venea să intre în pământ de i rușine și, așa cum se întâmplă de obicei când te simți la strâmtoare, începu să vorbească repede-repede despre tot felul de lucruri cu care ea n-avea nimic de-a face, ca și când ar fi fost singura ei preocupare în momentul acela.

— Aleksei Fiodorovici, am aflat de la mama istoria celor două sute de ruble și știu c-ai avut o misiune de îndeplinit... pe lângă ofițerul acela... Mi-a spus tot, tot ce s-a întâmplat, atunci, când cu scandalul – e într-adevăr ceva îngrozitor! – în ce hal a fost umilit bietul om, și cu toate că mama nu prea are talent la povestit... sare mereu de la una la alta... uite așa îmi curgeau lacrimile în timp ce o ascultam. Spune-mi cum a fost, i-ai dat banii? Ce face, sărmanul de el?

— Tocmai asta e, că n-am apucat să-i dau nimic. Toate mi-au ieșit pe dos, răspunse Alioșa, silindu-se la rândul lui să-i arate că era preocupat exclusiv de faptul că demersul lui dăduse greș și căutând un subiect de discuție cât mai neutru.

Lise însă observă din capul locului că se ferea să se uite în ochii ei, făcând vădite eforturi să vorbească despre lucruri indiferente. Alioșa se așeză pe un scaun la masă și începu să depene peripețiile prin care trecuse; de la primele cuvinte însă i se risipi stânjeneala, și istorisirea lui reuși s-o prindă cu totul pe Lise. Se afla încă sub impresia recentelor întâmplări și, emoționat cum era până în adâncul sufletului, îi înfățișă totul din fir-a-păr în chipul cel mai sugestiv. Odinioară, pe vremea când locuia la Moscova și se ducea pe la Lise, îi plăcea să-i povestească copilei câte-n lună și-n stele, lucruri trăite de el sau citite prin cărți, ori să-și amintească de cine știe ce isprăvi din copilărie. Uneori urzea cu închipuirea tot felul de năzdrăvănii, ticluind adevărate romane, cel mai adesea pline de haz. Și li se părea acum că sunt din nou împreună la Moscova, așa cum erau cu doi ani mai înainte. Lise se arăta adânc mișcată de tot ce-i era dat să afle din gura lui

Alioșa; îi vorbi mai ales cu multă căldură despre „Iliușecika”, al cărui portret încercă să i-l înfățișeze. După Ce-i zugrăvi scena în care bietul căpitan călcase banii în picioare, Lise nu se mai putu stăpâni:

— Vasăzică, n-ai apucat să-i dai banii? strigă ea. L-ai lăsat așa, să plece? Sfinte Dumnezeule, cum se poate, de ce n-ai alergat după el?...

— Nu, Lise, am făcut mai bine că n-am alergat, răspunse Alioșa. Și, ridicându-se de pe scaun, începu să se plimbe, îngândurat, de colo până colo prin odaie.

— Mai bine? De ce crezi că-i mai bine? Săracii oameni, au rămas fără o bucată de pâine, au să ajungă muritori de foame!...

— N-au să ajungă, fiindcă până la urmă totuși au să primească banii. Ai să vezi că mâine căpitanul o să-i primească, îți garantez; da, mâine o să-i ia în orice caz, zise Alioșa, furat de gânduri, măsurând de la un cap la altul încăperea. La un moment dat, se opri în fața ei: Vezi, Lise, chiar dacă am făcut o greșeală, îi mărturisi el, să știi că tot răul e spre bine.

— Ce greșeală ai făcut? și de ce ești atât de convins c-o să fie bine?

— Uite de ce: căpitanul este slab de înger și sperios. Un biet om chinuit, dar bun la suflet. Stau și mă întreb de ce s-o fi simțit oare, așa din senin, ofensat și ce i-a venit să calce banii în picioare? Te asigur că până în ultima clipă nici habar n-a avut c-o să reacționeze așa. Și bănuiesc că sunt mai multe motive în joc, care l-au făcut să se simtă umilit... nici nu se putea altfel în situația lui... în primul rând, cred că nu i-a venit deloc la îndemână când și-a dat seama că s-a bucurat prea tare de banii aceștia în fața mea, în loc să fi căutat să-și ascundă entuziasmul. Dacă s-ar fi bucurat mai puțin și nu m-ar fi lăsat să vadă cât de bine-i părea, dacă ar fi stat la îndoială și ar fi făcut fasoane ca alții, sau ar fi strâmbat din nas primindu-i, ar fi putut să-i ia fără niciun inconvenient, dar el, vezi, și-a manifestat prea sincer bucuria, și asta este umilitor. Ah, Lise, ce să-i

faci dacă omul e sincer și de treabă, e tot ce poate fi mai rău în asemenea cazuri! Avea voce stinsă, sugrumată și turuia mereu din gură, repede-repede, iar la un moment dat a chicotit, ba nu, nu – a plâns. zău, a plâns de fericire... mi-a vorbit despre fetele lui... mi-a spus că i s-ar fi propus un post undeva în alt oraș... Dar după ce și-a deșertat inima, s-a simțit prost dintr-o dată că mi-a mărturisit totul. Și din momentul acela a început să mă urască. Știi, sunt unii nevoiași, ca el bunăoară, care se rușinează grozav de sărăcia lor. Și mai ales, cred, s-a simțiți umilit pentru că a fost în stare să cedeze cu atâta ușurință și să se arate dispus să se împrietenească prea repede. De unde la început s-a repezit la mine, chipurile, ca să mă intimideze, deodată, cum a văzut banii, mi-a sărit de gât. Puțin a lipsit ca să mă ia în brațe, mereu punea mâna pe mine. Și asta iarăși! L-a făcut să se simtă umilit; iar eu, pe deasupra, am mai făcut o mare greșeală, o greșeală de neiertat: i-am spus că, dacă n-o să aibă destule parale ca să plece în altă parte, o să-i mai dăm niște bani, c-o să-i dau și eu cât i-o trebui. A rămas ca trăsnit: de ce trebuia să-i vin și eu în ajutor? Știi, Lise, nu există nimic mai penibil pentru omul sărac decât să vadă toata lumea îmbulzindu-se să-l ajute, așa, din senin, fără niciun motiv, și copleșindu-l cu milosteniile ei... așa spune părintele stareț Zosima. Nu văd cum aș putea să-ți explic mai bine, dar e un lucru pe care am avut de multe ori prilejul să-l observ. Dar ceea ce mi se pare mai important este faptul că, deși până în ultima clipă nici habar n-a avut c-o să arunce banii, totuși, a presimțit c-o s-o facă, sunt sigur. De aceea bucuria lui a fost atât de mare, pentru că în adâncul lui simțea c-o să-i arunce... Și din aceeași pricină, cu toate că, la primi vedere, s-ar părea c-am dat greș, să știi că totuși e bine. Și sunt convins că-i mai bine așa, mult mai bine chiar decât m-aș fi așteptat...

— Dar de ce, spune-mi, de ce crezi că-i așa bine? îl întrerupse Lise nedumerită.

— Dacă ar fi primit pur și simplu banii, în loc să-i calce în picioare, n-ar fi trecut niciun ceas poate și, întorcându-se

acasă, și-ar fi plâns amarnic umilința, și atunci n-ar mai fi fost nimic de făcut. Ar fi plâns, și a doua zi în zori ar fi venit întins la mine și mi i-ar fi aruncat în față, i-ar fi călcat în picioare, așa cum s-a întâmplat adineauri. Pe când așa, a plecat acasă mândru și triumfător, deși în sinea lui era încredințat că „și-a mâncat norocul”. În cazul acesta nu-i nimic mai ușor decât să-l conving mâine să primească banii, din moment ce a dovedit cu prisosință că este un om de onoare, lepădându-i din mână și călcându-i în picioare... Doar n-avea de unde să știe atunci când i-a mototolit și i-a aruncat pe jos că a doua zi am să-i aduc înapoi. Și totuși, avea mare nevoie de bani. Acum este mândru de ceea ce a făcut, dar la noapte are să-și dea seama, gândindu-se cât de bine i-ar fi prins ajutorul de care s-a lipsit. O să se frământe toată noaptea, o să-i vadă și-n vis, și mâine va fi în stare chiar să umble după mine ca să-și ceară scuze. Atunci am să vin și am să-i spun: „Ești un om mândru, ai dovedit-o din plin, te rog să ne ierți și să primești banii!” Și ai să vezi c-o să-i primească! Și, declarând „c-o să-i primească!”, Alioșa avea un aer aproape fericit. Lise bătu din palme.

— Sigur că da, ai dreptate, acum am înțeles, în sfârșit! Vai, Alioșa, de unde le știi dumneata pe toate? Ești atât de tânăr, și totuși te pricepi să citești în adâncul sufletului omenesc... Mie niciodată nu mi-ar fi trecut așa ceva prin minte...

— Totul e să-l putem convinge că n-are de ce să se creadă mai prejos decât alții, că, deși primește bani de la noi, suntem, toți o apă și un pământ, continuă Alioșa volubil, ba cine știe dacă el nu e ceva mai răsărit decât noi...

— Ceva mai răsărit... ce frumos ai spus, Aleksei Fiodorovici! Dar continuă, te rog, de ce te-ai oprit?

— Stai, nu m-am exprimat bine... nu „ceva mai răsărit”, dar n-are a face, pentru că...

— Sigur că n-are a face, bineînțeles! Iartă-mă, Alioșa, dragul meu... Știi, până acum nu te-am respectat... adică

te-am respectat totuși, dar așa ca și cum am fi fost pe aceeași treaptă, dar de azi încolo, te rog să mă crezi, am să te respect ca pe un om superior... Dragă Alioșa, zău, să nu te superi că, fac „spirite”, spuse ea, apropiindu-se o clipă, emoționată. Ce vrei, eu sunt un copil prost, pe când dumneata, dumneata... Ascultă, Aleksei Fiodorovici, nu cumva concluziile la care am ajuns noi, adică dumneata... ba nu, mai bine noi... ascund un grăunte de dispreț față de omul acela, sărmanul... pentru că-i disecăm sufletul, așa, cu aerul c-am fi mai presus decât el, ce zici? De unde putem ști noi chiar atât de sigur c-o primească banii?

— Nu, Lise, aici nu se ascunde niciun fel de dispreț, îi răspunse cu fermitate Alioșa, ca și cum s-ar fi așteptat la asemenea întrebare. M-am gândit la asta pe drum, venim încoace. Judecă și dumneata: mai poate fi vorba de dispută când și noi, doar, suntem la fel cu el, când toată lumea este apă și-un pământ? Oameni suntem cu toții, și niciunul din noi nu poate pretinde c-ar fi mai bun decât el. Și chiar zicem c-ar putea fi așa, oricare dintre noi în locul lui ar fost la fel... Nu știu ce părere vei fi având dumneata, Lise; dar eu în multe privințe îmi dau seama că sunt mic la suflet, pe când despre el, dimpotrivă, n-aș putea spune că are suflet mic, ci doar prea delicat... Nu, Lise, aici nu poate vorba de niciun fel de dispreț! Știi ce mi-a spus odată părintele Zosima? „Toți oamenii, fără deosebire, trebuie tratați ca niște copii mici, unii chiar ca niște bolnavi în spital”...

— Sigur că da, Aleksei Fiodorovici, sigur, dragul meu, ce-ar fi să tratăm și noi oamenii ca pe niște bolnavi?

— De ce nu, Lise? Sunt gata s-o fac, numai că nu mă simt încă destul de pregătit pentru asta, uneori îmi pierd răbdare alteori nu sunt în stare să văd nimic. Dumneata ești altfel.

— Da' de unde! Aleksei Fiodorovici, sunt atât de fericită!

— Ce bine-mi pare să te aud spunând așa, Lise!

— Aleksei Fiodorovici, câteodată ești bun ca pâinea caldă, alteori însă pari nu știu cum, puțin cam pedant... Și totuși, când te privesc mai bine, îmi dau seama că nu ești

deloc pedant. Du-te de deschide ușa, așa, binișor, și vezi dacă nu cumva mămica trage cu urechea, îi șopti ea repede, nervoasă.

Alioșa se duse să deschidă ușa și o asigură că nu era nimeni să asculte ce vorbeau.

— Vino aici, Aleksei Fiodorovici, șopti Lise roșind până în vârful urechilor. Dă-mi mâna, uite-așa! Ascultă, trebuie să-ți fac o mărturisire: știi, scrisoarea de ieri n-a fost o glumă, așa cum ți-am spus, ci era ceva serios...

Și-și acoperi numaidecât ochii, cuprinsă de sfială după o asemenea spovedanie. Apoi îi apucă brusc mâna și i-o sărută cu înfocare de trei ori.

— Minunat! Ah, Lise, minunat! exclamă Alioșa în culmea fericirii. Eram sigur că nu putea fi decât ceva serios.

— Poftim! Dumnealui era sigur! chicoti Lise încântată. Și, îmbujorându-se și mai tare, îi depărta mâna, fără să-i dea totuși drumul. Eu îi sărut mâna, și el nu găsește altceva de spus decât „minunat”! Dojana se dovedea a fi însă cu totul neîndreptățită, fiindcă și Alioșa era grozav de emoționat.

— Aș vrea să-ți fiu pe plac totdeauna, Lise, dar zău dacă știu cum să fac... îngăimă tânărul, roșind la rândul său.

— Alioșa, dragul meu, după ce că ești încrezut, mai ești și obraznic. Auzi dumneata! Domnul a catadicsit să mă aleagă drept soție, și acum, gata, nu-i mai pasă de nimic! Era sigur că i-am scris serios, auzi, auzi! Dar asta-i curată obrăznicie!

Alioșa izbucni în râs.

— De ce, nu trebuia să fiu sigur? Chiar atât de rău am făcut?

— Vai, Alioșa, dimpotrivă, ai făcut foarte, foarte bine! Lise îl privea galeș, fericită.

Alioșa își lăsase mai departe mâna într-a ei. Și, cum ședea așa, se aplecă deodată și o sărută pe gură.

— Ce-i asta? Ce faci? protestă fata.

Alioșa se fâstâci.

— Iartă-mă dacă am greșit cumva... Mi se pare c-am

făcut o prostie... Dar mi-ai reproșat că sunt rece, și atunci te-am sărutat... Acum îmi dau seama că m-am purtat ca un dobitoc...

Lise începu să râdă și-și ascunse fața în palme.

— Cu hainele astea pe dumneata! exclamă ea fără voie, râzând în hohote. Însă numaidecât încetă să râdă și-și ticlui o mutră serioasă, aproape încruntată. Mai domol cu sărutatul, Alioșa, fiindcă niciunul dintre noi nu se pricepe la treaba asta, și pe urmă mai avem încă mult de așteptat, încheie ea brusc. Mai bine spune-mi, de ce vrei să te însori cu o fată proastă ca mine și, pe deasupra, și bolnavă, dumneata, un om atât de inteligent, care pătrunde cu gândul până în miezul lucrurilor și căruia nu-i scapă nimic? Vai, Alioșa, de-ai ști ce fericită sunt tocmai fiindcă îmi dau seama că nu merit un om ca dumneata!

— Ba meriți, Lise, zău meriți! Zilele acestea am să părăsesc mănăstirea. Și, de vreme ce mă întorc în lume, trebuie să mă însor, știu asta. Așa mi-a poruncit el. Și atunci pe cine aș putea să iau de nevastă dacă nu pe dumneata?... Și cine în afară de dumneata ar vrea să se mărite cu mine? E un lucru la care m-am gândit bine. În primul rând, dumneata mă cunoști din copilărie, pe urmă ai o mulțime de calități care mie îmi lipsesc cu desăvârșire. Ai o fire mai veselă decât a mea și mai ales un suflet mai neprihănit, fiindcă mie mi-a fost dat să mă lovesc până acum de multe, foarte multe greutăți în viață... Dumneata nu știi, dar și eu sunt un Karamazov, din păcate! Ce-mi pasă că râzi și glumești chiar și pe socoteala mea! Dimpotrivă, îmi place să te aud râzând... Numai că dumneata când râzi pari un copil, în timp ce în sinea dumitale ești frământată de gânduri, ca o adevărată martiră...

— Ca o martiră? Cum asta?

— Da, Lise, să luăm de pildă întrebarea dumitale de adineauri: dacă nu cumva în adâncul nostru nu se ascunde un grăunte de dispreț pentru nefericitul acela, din moment ce suntem în stare să-i disecăm sufletul? Este o întrebare

pe care numai o martiră o putea iscodi... Eu nu știu cum să mă exprim, dar omul căruia îi pot încolți asemenea gânduri în minte este capabil să sufere cu adevărat. Stând acolo, în jilțul dumitale, probabil că te-ai gândit la o mulțime de lucruri...

— Alioșa, dă-mi mâna, de ce nu mi-o lași? murmură Lise cu un glas stins, copleșit de fericire. Ascultă, Alioșa, cum o să umbli îmbrăcat după ce ai să părăsești rasa călugărească? Nu râde, te rog, și nu te supăra că ți-am pus întrebarea asta, pentru mine să știi că-i un lucru foarte, foarte important.

— Drept să-ți spun, nu m-am gândit încă la asta, Lise, dar am să mă îmbrac așa cum vrei dumneata.

— Mi-ar plăcea să porți haină de catifea albastru-închis, jiletcă albă de pichet și pălărie gri, moale... Spune-mi, ce ai crezut adineauri, când m-am lepădat de scrisoarea mea? Ai fost convins, nu-i așa, că nu te iubesc?

— Câtuși de puțin.

— Ah, ce om imposibil ești! Nu pot să te sufăr!

— Vezi, eu am știut că... mi s-a părut că mă iubești, dar am căutat să-ți dau impresia că-n sinea mea sunt convins că nu mă iubești, așa... ca să nu te simți stingherită...

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău, și, poate, cu atât mai bine. Alioșa, mi-ești drag de nu mai pot! Adineauri, în timp ce te așteptam să vii, mă gândeam așa: am să-i cer scrisoarea, și dacă el o s-o scoată liniștit din buzunar să mi-o dea înapoi (lucru pe care nu m-aș fi mirat să-l faci, știindu-te cum ești), înseamnă că nu mă iubește deloc, nu simte nimic pentru mine, nu-i decât un băiețaș prost, care nici nu merită să fie iubit, și deci trebuie să-mi iau nădejdea de la el. Dumneata însă ai lăsat scrisoarea în chilie, și atunci am prins curaj; nu-i așa că ai lăsat-o înadins la mănăstire, bănuind că am să ți-o cer înapoi, fiindcă nu te-ai fi îndurat să mi-o dai? Nu-i așa? Spune dacă nu-i așa?

— Ba nu, Lise, nu-i așa, scrisoarea se află la mine, și adineauri tot la mine era, uite-aici, în buzunar. Alioșa

scoase râzând plicul și i-l arătă de departe. Dar să știi că nu ți-o mai dau, mulțumește-te să te uiți la ea așa cum o țin în mână.

— Cum? Prin urmare, ai mințit adineauri? Dumneata, un călugăr, ești în stare să minți?

— Ei da, se prea poate să fi mințit, râse Alioșa. Am mințit însă numai ca să nu mi-o iei înapoi. Țin foarte mult la ea! adăugă el cu patos, îmbujorându-se tot. Scrisoarea asta n-am s-o dau nimănui, niciodată, cât oi trăi!

Lise îl privea în extaz.

— Alioșa, ciripi ea, vezi dacă nu cumva mama trage cu urechea la ușă.

— Bine, Lise, am să mă uit, dar nu crezi c-ar fi mai bine să n-o fac, ce zici? De ce s-o bănuim pe mama dumitale de un lucru atât de urât?

— Urât? De ce urât? Dimpotrivă, are tot dreptul, cred, să asculte la ușa fiicei sale, nu văd ce-ar fi atât de urât aici, se înfierbântă Lise. Fii sigur, Aleksei Fiodorovici, că atunci când o să fiu și eu mamă, și o să am o fată așa ca mine, nimic n-o să mă împiedice să ascult la ușa ei.

— Vorbești serios, Lise? Bine, dar dumneata știi că asta nu-i frumos deloc?

— O, Doamne, de ce vrei dumneata neapărat să fie urât?! Înțeleg, dacă ar fi vorba de o discuție oarecare într-un salon și aș trage cu urechea, atunci într-adevăr ar fi un lucru destul de urât din partea mea, dar când știi că propria ta fiică stă închisă într-o odaie cu un băiat... Ascultă, Alioșa, să nu-ți închipui cumva că, după ce o să ne cununăm, n-o să te spionez și pe dumneata, și pe deasupra să știi că am să-ți deschid toate scrisorile și am să le citesc... Să nu spui că nu te-am prevenit...

— Firește, dacă-i așa... se bâlbâi Alioșa, dar, zău, nu-i frumos...

— Cu ce dispreț mi-o spui, Alioșa! Hai, dragul meu, să nu ne certăm chiar de la început, mai bine să vorbim deschis; e adevărat, nu se cade să tragi cu urechea, fiindcă e un lucru foarte urât, dreptatea e de partea dumitale, deci nu

de partea mea, și totuși, oricum ar fi, eu am să trag cu urechea.

— Bine, fă cum vrei. În ce mă privește, tot n-ai ce vedea și nici ce auzi, încuviință el râzând.

— Alioșa, dar n-o să ieși din cuvântul meu, nu-i așa? și asta trebuie tot așa stabilit de la bun început.

— Cu cea mai mare plăcere, Lise, nu însă când e vorba de ceva foarte important. În asemenea cazuri, chiar dacă n-ai să fii de acord cu mine, eu n-am să fac decât așa cum îmi dictează conștiința.

— Așa și trebuie. De altminteri, să știi, sunt gata să te ascult, și nu numai în lucrurile importante, dar în orice ar fi, ți-o jur de pe acum, și asta până la sfârșitul vieții! declară pătimaș Lise. Și cu dragă inimă, Alioșa, cu cea mai mare bucurie! Mai mult chiar: îți jur că niciodată, auzi, niciodată, n-am să te spionez, nici n-am să-ți citesc scrisorile, pentru că dumneata ai dreptate, nu eu. Oricât de curioasă aș fi să trag cu urechea – și știu c-o să fiu grozav de curioasă – n-am s-o fac, din moment ce dumneata consideri că e un lucru urât. Ești îngerul meu păzitor... Ascultă, Aleksei Fiodorovici, de ce ești așa trist de câteva zile încoace? și ieri ai fost trist, și azi tot așa. Știu că ai o mulțime de necazuri pe cap, dar mi se pare că în afară de ele mai e și altceva, poate ceva ascuns.

— Da, Lise, am un secret care mă apasă, ceva dureros, îi mărturisi trist Alioșa. Văd că mă iubești într-adevăr, din moment ce ai ghicit.

— Dar ce este? Ce te face să fii așa de abătut? Poți să-mi spui? se rugă ea cu sfială.

— Am să-ți spun altă dată... da, altă dată... îi răspunse Alioșa încurcat. Acum poate că n-ai să înțelegi. Și nici eu n-aș ști să te lămuresc.

— Cred că te frământi din pricina fraților și a tatălui dumitale, nu-i așa?

— Da, mă gândesc și la ei... spuse el dus pe gânduri.

— Să știi că nu-mi place deloc fratele dumitale Ivan Fiodorovici, Alioșa, îi mărturisi brusc Lise.

Alioșa rămase mirat de această declarație, dar nu-i ceru nicio explicație.

— Mi-e teamă că frații mei au să-și frângă gâtul, urmă el, și tata tot așa. Singuri se nenorocesc, cu mâna lor, și-i mai trag și pe alții după ei. Mă gândesc la „forța aceea sălbatică a Karamazovilor", despre care a pomenit într-o zi părintele Paisie – o forță elementară, brută, străină de orice năzuințe spirituale... Nu știu dacă forța aceasta va fi fost și ea binecuvântată cu har dumnezeiesc. Dar știu, în schimb, că și eu sunt un Karamazov... Călugăr, zici? Călugăr – eu? Lise! Ai spus că sunt călugăr, nu-i așa?

— Da.

— Și totuși, poate că nici măcar nu cred în Dumnezeu...

— Nu crezi în Dumnezeu? Ce vorbești? îngână temătoare, în șoaptă, Lise.

Alioșa însă nu-i mai răspunse nimic. Cuvintele lui neașteptate păreau să ascundă ceva prea misterios și prea intim în același timp, lucruri pe care nici el însuși, probabil, nu reușise încă să le lămurească prea bine, dar care, fără doar și poate, îi dădeau de gândit.

— Și tocmai acum, prietenul meu, omul cel mai bun de pe pământ, se pregătește să părăsească lumea aceasta. Dacă ai ști, Lise, cât de apropiat sunt sufletește de omul acesta, ce strâns legat sunt de el! Am să rămân singur de tot... Și atunci am să vin la dumneata... De acum înainte ne e dat să fim mereu împreună...

— Da, da, o să rămânem, împreună, amândoi! Tot timpul o să fim împreună de aici înainte, zi de zi, toată viața! Știi ce: sărută-mă, îți dau voie.

Alioșa o sărută.

— Acum du-te, și Hristos să te păzească de rele! (și făcu asupra lui semnul crucii.) Du-te la el, du-te, poate că-l mai apuci în viață! A fost o cruzime din partea mea că nu te-am lăsat să pleci. Am să mă rog azi pentru sufletul lui și pentru dumneata. Alioșa, ce fericiți o să fim! O să fim fericiți, nu-i așa?

— Așa cred, Lise.

Alioșa se despărți de ea fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova să-și ia rămas-bun. Dar, cum deschise ușa ce dădea spre scară, se pomeni față în față cu stăpâna casei. De la primul cuvânt, Alioșa își dădu seama că-i aținuse calea.

— Aleksei Fiodorovici, este ceva de speriat! Auzi, ce copilării, ce năzbâtii pot să-i dea prin gând! Sper că n-o să-ți faci niciun fel de iluzii... Astea-s prostii, prostii, prostii! exclamă doamna, ducându-se întins la el.

— Numai vă rog să nu-i spuneți nimic, stărui Alioșa, mi-e teamă să nu se enerveze, și asta îi face rău.

— În sfârșit, mă bucur că aud un cuvânt înțelept din gura unui tânăr cu mintea întreagă! Înseamnă deci că dumneata ai acceptat toate năzbâtiile ei numai pentru că ți-era milă de dânsa, știind cât e de bolnavă, sărăcuța, ca să n-o superi cumva contrazicând-o?

— Da' de unde! Am vorbit cât se poate de serios, răspunse apăsat Alioșa.

— Este imposibil să fie ceva serios, nici n-aș putea să concep una ca asta! Să știi că n-am să te mai primesc în casă; asta în primul rând, și pe urmă am să plec din oraș, și am s-o iau și pe ea cu mine.

— Dar de ce? Mai avem încă atâta vreme, în orice caz, trebuie să mai așteptăm cel puțin un an și jumătate.

— Sigur că da, Aleksei Fiodorovici, ai dreptate. Într-un an și jumătate o să aveți tot timpul să vă certați de o mie de ori și să vă despărțiți. Dar nu știi ce-i pe sufletul meu, sunt atât de nenorocită! Or fi ele prostii, dar ce pot să fac, uite, m-au dat gata! Mă simt exact ca Famusov în scena finală; dumneata ești Ciațki, iar ea Sofia[51]. Ca să vezi ce coincidență: am fugit într-un suflet ca să-ți ies înainte pe scară, la fel ca în piesă; și acolo, tot așa, deznodământul fatal se petrece pe scară! Am auzit tot și nu știu cum de m-am ținut să nu cad. Aici, vasăzică, era explicația unei nopți întregi de chinuri și a nevricalelor de adineauri!

[51] Personaje din piesa lui Griboiedov Prea multă minte strică (1822-23).

Fetei îi arde de dragoste, și mama se dă de ceasul morții! Nu-mi mai rămâne decât să-mi sap singură mormântul. Și acum, partea a doua, și cea mai importantă: ce e cu scrisoarea aceea despre care vorbeați mai înainte? Te rog să mi-o arăți imediat!

— Nu, nu se poate. Spuneți-mi mai bine cum se mai simte Katerina Ivanovna, eram nerăbdător să știu ce mai face.

— Tot așa, aiurează, nu și-a revenit încă. Au sosit și mătușile; oftează tot timpul și-și dau niște aere, de parc-ar fi cine știe cine!... L-am chemat pe Herzenstube, care s-a speriat atât de rău, că nu mai știam ce să-i fac să-și vină în fire, eram gata chiar să trimit după un doctor. L-am trimis acasă cu trăsura. Și acum de unde ai mai ieșit și dumneata cu scrisoarea aceea?! Ai dreptate, mai e până atunci încă vreun an și jumătate... Dar, te rog, gândește-te la tot ce ai mai sfânt și mai scump pe lume, gândește-te la duhovnicul dumitale, care trage să moară, și arată-mi scrisoarea, Aleksei Fiodorovici, doar sunt mama ei! Dacă vrei, o ții dumneata și mă lași s-o citesc, nu ți-o iau din mână.

— Nu, Katerina Osipovna, chiar dacă ar fi cu permisiunea ei, tot nu v-aș arăta scrisoarea. Lăsați, c-o să vin mâine, și atunci o să putem sta de vorbă, dacă poftiți, despre una sau alta. Și acum, la revedere! și Alioșa se grăbi să iasă afară, în stradă.

Capitolul II

SMERDIAKOV CU CHITARA

Alioșa nu avea timp de pierdut. În momentul când își lua rămas-bun de la Lise, o idee năstrușnică îi fulgerase prin cap, și anume, cum să facă să-l prindă printr-un tertip pe Dmitri, care probabil că se ascundea de el. Era destul de târziu, trecuse de trei după-amiază. Dorea din tot sufletul să ajungă cât mai curând la mănăstire, la căpătâiul „prealuminatului" care se afla pe patul de moarte, dar nevoia de a da ochii cu Dmitri se dovedi și mai puternică decât dorința ce-l mâna într-acolo; cu fiecare ceas ce trecea, în mintea lui se înrădăcina convingerea că până la urmă nu se poate să nu se producă o catastrofă îngrozitoare. Ce fel de catastrofă, nu știa nici el prea lămurit, după cum nu știa nici ce o să-i spună fratelui său. „Chiar dacă s-ar întâmpla ca binefăcătorul meu să moară fără mine, cel puțin n-o să am toată viața remușcări, gândindu-mă că îmi stătea în putere să-l salvez pe Dmitri, și totuși n-am făcut-o, mi-am văzut de drum mai departe, grăbindu-mă să ajung acasă. Iar dacă voi reuși să-l scot la liman, nu înseamnă oare c-am ascultat de porunca duhovnicului meu?"

Chibzuise în sinea lui să-l ia pe Dmitri pe nepusă masă, și iată cum: sărind gardul, așa cum făcuse în ajun, putea foarte lesne să pătrundă în grădină și să intre pe furiș în chioșc. „Dacă nu dau de el, se gândea Alioșa, am să mă ascund în chioșc, fără să le spun nimic nici lui Foma și nici gazdelor, și la nevoie, chiar am să stau acolo să-l aștept până diseară. În cazul când tot mai umblă s-o prindă pe Grușenka, nu se poate să nu vină în chioșc..." Alioșa nu zăbovi prea mult să-și ticluiască planul în amănunțime, în

schimb era hotărât să-l pună în aplicare chiar de-ar fi să nu se mai întoarcă la mănăstire...

Totul se petrecu însă așa cum chibzuise, fără să întâmpine nicio piedică în cale; sări gardul cam în același loc pe unde trecuse în ajun și reuși să se strecoare tiptil în chioșc. N-ar fi vrut să bage nimeni de seamă, fiindcă și proprietăreasa, și Foma (dacă erau cumva acasă) îi țineau, desigur, partea lui Dmitri și nu ieșeau din cuvântul lui, și, prin urmare, s-ar fi putut ori să nu-l lase pe Alioșa să intre în grădină, ori să se ducă îndată să-i dea de știre lui Dmitri că-l caută cineva. Nu era nimeni în chioșc. Alioșa se așeză pe bancă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, și rămase să-și aștepte fratele. Și, cum ședea așa, începu să cerceteze din priviri chioșcul, care i se păru mult mai dărăpănat și mai urât decât în ajun. În schimb, era o zi tot atât de frumoasă ca și cea de ieri. Pe masa vopsită în verde se vedea un rotocol lăsat de păhărțul cu coniac ce se vărsase, probabil, cu o zi mai înainte. Tot felul de gânduri răzlețe și nepotrivite cu împrejurările i se perindau prin minte, așa cum se întâmplă îndeobște de câte ori aștepți pe cineva și te cuprinde urâtul; se întreba bunăoară de ce intrând în pavilion se așezase exact în același loc ca și ieri, și nu în altă parte? Apoi se simți deodată abătut, abătut și neliniștit din pricina nesiguranței în care se afla. Nu trecu însă niciun sfert de oră, și undeva, pe aproape, prinse a picura un cântec de chitară. Zvonul venea dintr-un boschet aflat la vreo douăzeci de pași, unde se aciuase probabil cineva, sau se oprise chiar în momentul acela. Alioșa își aminti că-n ajun, seara, când se despărțise de fratele său, zărise, sau cel puțin așa i se păruse, lângă gard, la umbra unui tufiș, o bancă scundă verde. Prin urmare, erau niște oaspeți care poposiseră acolo. Dar cine putea fi oare? O voce siropoasă de bărbat cânta în falset, acompaniindu-se cu chitara:

Ce alean neîmpăcat
Cu lanțuri m-a ferecat,

Doamne, îndură-te de mine,
Și de mine, și de ea!
De ea, de iubita mea!
Și de mine, și de ea![52]

Cântărețul se întrerupse. După glasul în falset și după felul cum prefira melodia, părea să fie un lacheu. O altă voce, feminină, duioasă și parcă puțin temătoare, gunguri, sclifosindu-se:

— De ce nu veniți mai des pe la noi, Pavel Fiodorovici, zău, de ce ne ocoliți?

— Deloc, răspunse glasul partenerului, care, deși destul de curtenitor, avea un ton categoric și plin de demnitate. Probabil că se simțea stăpân pe situație, în timp ce femeia căuta să i se vâre în suflet.

„Trebuie să fie Smerdiakov, se gândi Alioșa, cel puțin așa îmi face impresia după voce, iar duduia nu poate fi decât fata proprietăresei, care s-a întors de curând de la Moscova, aceea care umblă în rochie cu trenă și se duce să ceară câte o strachină de ciorbă de la Marfa Ignatievna...”

— Îmi plac la nebunie poeziile, bineînțeles dacă-s bune, se auzi din nou vocea feminină. De ce nu mai cântați?

Și glasul răsuna iar:
Nu vreau sceptru, nici domnie,
Draga mea mândră să fie.
Ține-o, Doamne, sănătoasă,
Și pe mine, și pe ea!
Pe ea, pe iubita mea!
Și pe mine, și pe ea!

— Ultima dată parcă era mai frumos, își dădu cu părerea femeia. Ați cântat tot așa, cu sceptrul și cu domnia, și după

[52] Dostoievski îi scria în legătura cu acest cuplet lui N.A. Liubimov la 10 mai 1879: „Acest cântec nu e compus, ci cules de mine la Moscova. L-am auzit acum 40 de ani... El apare la mine pentru prima oară." (Bîloe, 1919, nr. 15, pag. 102).

aceea: „Draga mea dulce să fie”. E mai duios, nu? Se vede c-ați uitat cuvintele.

— Poeziile sunt niște aiureli! i-o reteză Smerdiakov.

— Vai, cum se poate?! Eu mă înnebunesc după ele.

— Cai verzi pe pereți, ascultă-mă pe mine! Gândește-te și dumneata: unde s-a pomenit pe lumea asta cineva care să vorbească în rime? Dacă toți oamenii ar vorbi așa... uite, să zicem bunăoară că stăpânirea ar porunci tuturor să vorbească numai în rime, crezi dumneata c-am mai apuca atunci să spunem chiar tot ce ne trece prin gând? De-aia, zic, poeziile nu-s treabă serioasă, Maria Kondratievna.

— Ce om deștept sunteți dumneavoastră! Toate le știți! se gudură, din ce în ce mai insinuantă, vocea feminină.

— Aș fi putut să știu și mai mult decât acum, aș fi ajuns să cunosc câte-n lună și-n stele, dar ce vrei, dacă așa mi-a fost mie scris de când am venit pe lume!... Altminteri, să fi îndrăznit careva să mă facă lepădătură, fiindcă sunt copil din flori și maică-mea a fost Smerdiașciaia, l-aș fi ucis în duel, cu pistolul! Că la Moscova tot așa îmi scoteau mereu ochii cu obârșia mea, și știu de ce: pentru că Grigori Vasilievici nu și-a ținut gura și le-a spus tot, ce și cum s-a întâmplat. Grigori Vasilievici mă ocărăște că de ce să cârtesc dac-așa mi-a fost dat să mă nasc... „Păi, zice, tu i-ai rupt matca.” Auzi, matca! Fie și-așa , dar zău dacă n-ar fi fost mai bine pentru mine să mă fi ucis careva în pântecele mamei decât să mai fi văzut lumina zilei! Că toată lumea din piață vorbește, ba chiar și mămica dumitale – ce să-ți mai spun, că știi și dumneata cât poate fi de nedelicată – a încercat de câteva ori să-mi dea peste nas, zicând că umbla cu o claie de păr pe atâta în cap și era o stârpitură de om de vreo doi arșini și cevașilea. De ce oare cevașilea, când e mai simplu să spui ca tot omul, ceva? Vezi dumneata, voia, chipurile, să vorbească simandicos, dar astea-s finețuri de mitocan, gusturi de țoapă. Cum crezi c-ar putea mojicimea să simtă ce simte omul cu carte? Mujicul rus nu poate să simtă nimic, fiindcă e incult. De copil chiar, când auzeam pe câte cineva spunând „cevașilea”, îmi venea să urlu de

ciudă. Urăsc întreaga Rusie, Maria Kondratievna.

— Să fi fost un bujor de iuncheraș, ori vreun husar tras prin inel, n-ați mai fi vorbit așa, ați fi scos sabia din teacă și v-ați fi dat sângele pentru Rusia!

— Pentru nimic în lume n-aș vrea să fiu husar, Maria Kondratievna, dimpotrivă, i-aș stârpi de pe fața pământului pe toți militarii!

— Și atunci cine o să ne mai apere țara dacă dă dușmanul peste noi?

— Nu-i nevoie s-o apere nimeni. În 1812 a fost invazia cea mare a oștilor lui Napoleon I, împăratul francțujilor, nu ăsta de acum, ci taică-său. Ce bine ar fi fost dacă ar fi pus atunci stăpânire pe noi francțujii! Un neam de oameni inteligenți, care ar fi cucerit o nație tâmpită, alăturându-și-o. Atunci altfel ar fi arătat lucrurile aici, la noi...

— Crezi că acolo, la ei acasă, sunt mai breji? Eu, una, drept să spun, n-aș da un băiat ferchеș de la noi pe trei tinerei de-ai lor, oricât ar fi ei de engleji! zise Maria Kondratievna cu dulceață în glas, însoțindu-și probabil cuvintele cu o privire nespus de galeșă.

— Sunt gusturi și gusturi...

— Dumneavoastră însă semănați a străin, da, da, chiar așa, un străin de neam mare, mare de tot, nu mi-e rușine s-o spun.

— Dacă vrei să știi, toți sunt niște stricați – și ai noștri, și cei de acolo. Niște secături, toți, numai că cei de acolo umblă cu cizme de lac, iar pușlamaua noastră pute a sărăcie, și nici măcar nu-i pasă... Poporul rus ar trebui bătut cu nuiele, așa cum pe bună dreptate spunea ieri Fiodor Pavlovici, cu toate că și el e nebun de legat, ca și feciorii lui!

— Parcă ziceați ieri că aveți foarte mult respect pentru Ivan Fiodorovici.

— Da, dar dumnealui m-a făcut lacheu puturos. Cine știe ce-o fi crezând că mocnește în mine! Ei, să fi avut eu ceva parale în buzunar, de mult mi-aș fi luat tălpășița! Dmitri

Fiodorovici se poartă mai rău ca o slugă, e prost ca noaptea și mai sărac ca un argat. Nu știe să facă nimic, și totuși, uite că are căutare. Poate că n-oi fi eu bun decât să stau la coada tigăii, dar dacă am noroc, aș putea să deschid la Moscova, undeva, pe Petrovka, un cafe-restaurant. Fiindcă știu să fac specialități, și nimeni la Moscova, decât doar dacă-i venit din străinătate, nu se pricepe să servească delicatese. Dmitri Fiodorovici e tinichea, dar, dacă l-ar provoca la duel pe cutare fecior de conte, să vezi că i s-ar da satisfacție, și te întreb, de ce ar fi mai breaz? În primul rând, e mai prost decât mine. Ce de bănet a irosit așa, fără niciun rost!...

— Trebuie să fie tare frumos un duel! își dădu cu părerea Maria Kondratievna.

— De ce?

— Parcă te ia așa cu fiori; ce curaj, mai ales când te gândești că niște ofițeri tinerei stau față în față și trag cu pistolul pentru vreo damicelă! Taman ca la panoramă. Ce păcat că domnișoarele n-au voie să privească, fiindcă, zău, grozav aș fi vrut să văd și eu un duel!

— O fi frumos când ești tu cel care ochește, dar când vezi un pistol ațintit drept spre mutra ta, parcă simți că te cam strânge în spate. O iei numaidecât din loc, Maria Kondratievna.

— Cum se poate?! Un om ca dumneavoastră?

Smerdiakov nu mai catadicsi să-i răspundă. După o clipă de tăcere, chitara prinse a zbârnâi din nou și vocea în falset cântă și ultima strofă:

Chiar de-aș trage la edec,
De plecat tot am să plec,
Viața vesel să-mi petrec,
Cuib să-mi fac în capitală!
Jalea să mi-o-ngrop, amin!
În veci să nu mai suspin!
În vecii vecilor, amin!

În momentul acela se întâmplă un lucru cu totul neprevăzut: Alioșa strănută. Perechea de pe bancă amuți. Alioșa se ridică și porni într-acolo. Era într-adevăr Smerdiakov – gătit foc, pomădat, frezat, cu ghete de lac. Chitara zăcea alături de el, pe bancă. Partenera era Maria Kondratievna, fiica proprietăresei; îmbrăcată cu o rochie albastră cu o trenă de vreo doi arșini, fata părea destul de curățică, deși era cam bucălată și plină toată de pistrui pe față.

— Nu știi, fratele meu Dmitri se întoarce curând? întrebă Alioșa cât se poate de calm.

Smerdiakov se ridică într-o doară de pe locul lui; Maria Kondratievna făcu și ea la fel.

— De unde vreți să știu ce face Dmitri Fiodorovici? Mai zic, dacă eram paznicul dumnealui, dar nu sunt, răspunse agale și răspicat Smerdiakov, pe un ton arogant.

— Te-am întrebat numai dacă știi cumva, îl lămuri Alioșa.

— Nu știu nimic despre dumnealui, și nici nu sunt curios.

— Fratele meu mi-a spus că dumneata îl ții la curent cu tot ce se petrece în casă și că i-ai făgăduit să-l anunți când o veni Agrafena Aleksandrovna.

Imperturbabil, Smerdiakov ridică ochii spre el.

— Dar, mă iertați că vă întreb, cum ați ajuns aici, fiindcă, după câte știu, poarta e închisă cu zăvorul de mai bine de un ceas? îl iscodi el, privindu-l drept în ochi.

— Am sărit gardul dinspre ulicioară și am intrat în chioșc. Sper că n-o să vă supărați?... adăugă Alioșa, întorcându-se către Maria Kondratievna. Trebuie neapărat să dau de fratele meu cât mai urgent.

— Vai, cum s-ar putea să ne supărăm pe dumneavoastră! protestă, izmenindu-se, Maria Kondratievna, măgulită de faptul că Alioșa binevoise să-i ceară scuze. Și Dmitri Fiodorovici tot așa vine în chioșc de cele mai multe ori, încât nici nu prindem de veste când a sosit.

— Nu știu unde să-l caut și țin foarte mult să-l văd. Poate că știi dumneata unde este. Te rog să mă crezi că e vorba de un lucru foarte important, mai ales pentru dânsul.

— Dumnealui nu ne spune niciodată nimic, ciripi Maria Kondratievna.

— Chiar și aici, când vin la dumnealor, cum s-ar zice, ca la niște vechi cunoștințe, începu iar Smerdiakov, Dmitri Fiodorovici tabără pe capul meu și caută să mă tragă de limbă, nu și nu că să-i spun ce face boierul, cine vine și cine pleacă de la dumnealui, și dacă n-aș putea să-i mai dau și alte noutăți despre dânsul. De două ori chiar m-a amenințat că mă omoară.

— Chiar așa? se miră Alioșa.

— Ce contează pentru dumnealui, cu firea pe care o are, după cum ați binevoit, cred, să vă dați seama și dumneavoastră ieri! „Dacă, zice, o scap cumva din ochi pe Agrafena Aleksandrovna și-o să se întâmple să rămână peste noapte acasă la noi, tu ești primul care o să mi-o plătești cu capul.”

Nici nu știți ce frică mi-e de dumnealui, că, de nu mi-ar fi așa frică, de mult ar fi trebuit să-l dau pe mâna autorităților. Dumnezeu știe ce e-n stare să facă!

— Deunăzi i-a spus: „Am să te pisez uite-așa, ca-n piuliță!” întări Maria Kondratievna.

— Ca-n piuliță?! Astea-s sigur vorbe în vânt... îi liniști Alioșa. Dacă aș ști cum să dau acum de dânsul, aș putea să-i pomenesc și despre asta.

— Tot ce pot să vă spun, își luă inima în dinți Smerdiakov, este că vin aici ca vechi prieten, că doar, nu-i așa, suntem vecini, altminteri ce rost ar avea? Pe de altă parte, aflați că Ivan Fiodorovici m-a trimis dis-de-dimineață acasă la fratele dumnealui, în strada Ozernaia, așa, cu mâna goală, fără niciun bilet, poruncindu-mi să-i spun lui Dmitri Fiodorovici să vină negreșit astăzi la restaurantul din piață, să ia masa împreună. M-am dus, dar nu l-am găsit acasă, deși nu era decât ora opt. „A fost, dar s-a isprăvit”, m-au lămurit gazdele. Parc-ar fi înțeleși între ei. Așa că s-ar putea ca în momentul ăsta să fie la restaurant cu fratele dumnealui, fiindcă Ivan Fiodorovici n-a venit azi la masă, iar Fiodor Pavlovici a mâncat acum o oră și s-a

întins puțin să se odihnească. Dar vă rog din suflet să nu-i pomeniți numele meu, că dumnealui e-n stare să ia zilele unui om pentru nimica toată!

— Ivan l-a poftit, vasăzică, la restaurant? întrebă Alioșa precipitat.

— Da.

— La „Stolicinîi gorod”, în piață?

— Chiar așa.

— Tot ce se poate! exclamă Alioșa, tulburat peste măsură, îți mulțumesc, Smerdiakov, mi-ai spus un lucru care mă interesa foarte mult, mă duc imediat acolo.

— Numai să nu mă dați de gol! îi aminti din nou Smerdiakov.

— Fii pe pace, am să spun c-am intrat numai așa, din întâmplare.

— Unde vă duceți? Stați, să vă deschid poarta, strigă după el Maria Kondratievna.

— Pe aici e mai aproape, am să sar iarăși gardul.

Vestea aflată îl răscolise adânc. Porni întins spre restaurant. Nu era, desigur, recomandabil să intre înăuntru cu straiele lui monahale, putea însă foarte bine să întrebe de ei la intrare, sau să-i roage să coboare o clipă. Dar în momentul când ajunse în dreptul localului, o fereastră se deschise larg și Ivan îi strigă jos, în stradă:

— Alioșa, n-ai putea să vii puțin până la mine? ți-aș fi foarte îndatorat...

— Cu dragă inimă, numai că nu știu dacă se cade să intru așa cum sunt îmbrăcat.

— Sunt într-un separeu, așteaptă-mă în pridvor, că vin să te iau...

O clipă mai târziu, Alioșa stătea la o masă lângă fratele său. Ivan mânca singur.

Capitolul III

FRAȚII AU PRILEJUL SĂ SE CUNOASCĂ MAI ÎNDEAPROAPE

De fapt, masa ocupată de Ivan nu se afla într-un separeu, ci era așezată în colțul de lângă fereastră, despărțit de restul încăperii printr-un paravan; cei care ședeau acolo erau feriți de orice privire indiscretă. Era prima sală de la intrare, unde se afla și bufetul instalat de-a lungul unui perete. Ospătarii forfoteau necontenit încolo și-ncoace. Nu se zărea decât un singur consumator, un bătrânel, după aspect militar în rezervă, care-și bea ceaiul într-un ungher. În schimb, celelalte saloane erau pline de freamătul obișnuit al localului, se auzeau țipete, dopurile săreau pocnind zgomotos, bilele se ciocneau pe masa de biliard, orga vuia. Ivan, după câte știa Alioșa, nu punea aproape niciodată piciorul în restaurantul acela și în general nu prea era amator de asemenea locante; prin urmare, intrase acolo numai în speranța că se va putea întâlni cu Dmitri, așa cum îi trimisese vorbă. Dmitri însă nu venise.

— Să-ți comand o ciorbă de pește sau altceva, doar nu trăiești numai cu ceai! zise Ivan, care părea cât se poate de încântat că izbutise să pună mâna pe Alioșa. Tocmai isprăvise de mâncat și-și sorbea ceaiul.

— Aș lua o ciorbă de pește, și pe urmă un ceai, mi-e o foame de lup, primi cu bucurie Alioșa.

— Dar niște dulceață de vișine nu vrei? Am văzut că au la bufet. Ți-aduci aminte ce mult îți plăcea dulceața de vișine când erai mic, la Polenov?

— N-ai uitat? Bine, să-mi aducă dacă vrei tu, și acum tot așa de mult îmi place.

Ivan sună și-i ceru ospătarului o ciorbă, un ceai și

dulceață.

— N-am uitat nimic, Alioșa, te țin minte copil până pe la vreo unsprezece ani – eu mergeam atunci pe cincisprezece. La anii aceia, când există asemenea diferență de vârstă între ei, de obicei frații nu izbutesc să fie prea apropiați unul de altul. Nici nu știu măcar dacă mi-erai cumva drag pe atunci. Pe urmă, în primii ani după ce am plecat la Moscova, am și uitat de tine. Mai târziu, când ai venit și tu acolo, mi se pare că ne-am întâlnit o singură dată, nici nu mai știu unde. Și acum, uite, sunt mai bine de trei luni de când am sosit aici, și până astăzi n-am schimbat un cuvânt. Mâine e vorba să plec iarăși și, în timp ce ședeam aici, mă gândeam: „Cum aș face să dau de el ca să-mi iau rămas-bun?” Și chiar în momentul acela te-am văzut trecând.

— Țineai chiar așa de mult să mă vezi?

— Mult de tot; aș vrea să te cunosc în sfârșit și să-ți dau și ție prilejul să mă cunoști. Și, cu asta, să ne luăm rămas-bun. După mine, cel mai bun lucru este să faci cunoștință cu un om înainte de despărțire. Să nu crezi că n-am observat în aceste trei luni cum mă urmăreai tot timpul cu privirile, simțeam mereu în ochii tăi că aștepți ceva. E tocmai ceea ce mă scoate din fire, de aceea nici n-am căutat să mă apropii de tine. Până la urmă însă am învățat să te stimez: „Puștiul ăsta, mi-am zis eu, e un om tare”. Ia aminte la ce-ți spun, să știi că vorbesc foarte serios, deși cu râsul pe buze. Ești tare, nu-i așa? Îmi plac oamenii tari, indiferent de domeniul în care și-ar exercita tăria lor de caracter, chiar dacă nu sunt decât niște băiețandri ca tine. Privirea ta, în care se simțea o continuă așteptare, nu m-a îndepărtat, dimpotrivă, cu timpul mi-a trezit simpatia... Am impresia că ții la mine, deși nu văd de ce, Alioșa...

— Într-adevăr, mi-ești drag, Ivan. Știi ce spune Dmitri: „Ivan este tăcut ca un mormânt”. Iar eu spun: Ivan este o enigmă. Și până în clipa de față ai rămas o enigmă pentru mine, deși am înțeles o mulțime de lucruri. Păcat numai că

nu le-am înțeles decât azi-dimineață!

— Ce anume? întrebă râzând Ivan.

— N-ai să te superi? zâmbi la rândul său Alioșa.

— Spune!

— Mi-am dat seama că ești tot atât de necopt ca oricare tânăr la douăzeci și trei de ani, un băiețaș care abia a deschis ochii pe lume naiv și cuminte, un pui de om cu cașul la gură, un copil! Sper că nu te-am supărat prea tare?...

— Dimpotrivă, e o coincidență într-adevăr uluitoare! exclamă vesel și cu însuflețire Ivan. Închipuiește-ți că după întrevederea de azi-dimineață, știi, atunci când am fost la dânsa, tot timpul m-am gândit numai la asta, la naivitatea mea de copil cu cașul la gură, la lipsa de experiență tipică pentru un tânăr de douăzeci și trei de ani! Exact cuvintele cu care ai început tu, ca și cum mi-ai fi ghicit gândurile. Știi ce-mi spuneam adineauri, stând aici? Dacă n-aș avea încredere în viață, dacă mi-aș pierde credința în femeia iubită, în existența ordinii universale, dacă m-aș convinge că totul nu este decât un haos blestemat și fără nicio noimă, poate chiar diabolic, de ar fi să sufăr cele mai cumplite dezamăgiri ce se pot abate asupra unui om, eu tot aș mai fi dornic să trăiesc, fiindcă, odată ce mi-am lipit buzele de cupa vieții, nu m-aș îndura s-o smulg de la gură până n-aș deșerta-o până la fund! Când am să ajung la treizeci de ani, probabil, am să lepăd cupa din mână, chiar dacă n-am s-o golesc până la fund, am să mă dau foarte frumos deoparte și am să mă duc... nici eu nu știu unde... Dar până atunci – sunt sigur de asta – tinerețea mea va reuși să treacă peste orice – și peste dezamăgiri, și peste dezgustul de viață. M-am întrebat de multe ori: există oare pe lume o deznădejde atât de covârșitoare încât să înăbușe cu desăvârșire în mine pofta asta turbată de viață, de care poate ar trebui chiar să-mi fie rușine? Și am hotărât în sinea mea că nu există, cel puțin până la treizeci de ani, fiindcă după aceea mi se pare că nici eu n-o să mai am chef să trăiesc. Sunt unii moraliști – mai toți, niște mucoși atinși

de ftizie, și mai cu seamă poeții – care s-au găsit să condamne pofta asta de viață, numind-o „ticăloasă”. Se prea poate să fie o trăsătură caracteristică a celor din neamul Karamazovilor, pe care, desigur, o ai și tu, dar nu înțeleg de ce trebuie să fie neapărat „ticăloasă”... Câtă forță centripetă mai are încă planeta noastră, Alioșa! Vreau să trăiesc, și am să trăiesc chiar în pofida oricărei logici! Să zicem că n-aș crede în existența ordinii universale, și totuși, uite, mi-s dragi mugurii cleioși ce se deschid primăvara, mi-e drag cerul albastru, mi-s dragi unii oameni, care – mă crezi? – nici măcar nu-mi dau seama pentru ce anume mă atrag, mi-e drag uneori eroismul omenesc, virtute în care poate de mult am încetat să mai cred, dar pe care, totuși, în adâncul meu, o cinstesc ca pe o amintire. Uite, că ți s-a adus ciorba, poftă bună! Așa-i că-i gustoasă? Se pricep s-o prepare. Am de gând să călătoresc prin Europa, Alioșa. Vreau să plec de aici; știu că mă duc într-un cimitir, dar nu pot să-ți spun cât îl iubesc și ce înseamnă pentru mine cimitirul ăsta! Atâția răposați dragi zac în pământ acolo, fiecare piatră de mormânt vorbește despre o viață apusă ca o flacără ce s-a stins, despre credința pătimașă în eroismul lor, despre lupta pe care au purtat-o în numele adevărului și al științei lor! Parcă mă și văd cum am să cad în genunchi și-am să sărut pietrele, stropindu-le cu lacrimi, deși în inima mea sunt convins că nu-i decât un cimitir, și nimic mai mult. Nu vor fi lacrimi de disperare, fiindcă, vărsându-le, mă voi simți fericit. Înduioșarea ce mă va cuprinde va fi o voluptate pentru mine. Mi-s dragi mugurii cleioși ce se deschid primăvara, cerul albastru, asta este! Nu mai e vorba nici de rațiune și nici de logică – iubești cu toate măruntaiele și cu tot sufletul tău, îți iubești clocotul primei tinereți... Pricepi ceva din toată poliloghia asta, Alioșka, sau nu pricepi nicio iotă? îl întrebă brusc Ivan, râzând.

— Te înțeleg foarte bine, Ivan; simți nevoia să iubești cu toată ființa și cu tot sufletul tău, așa cum tu însuți ai spus atât de frumos, și mă bucur grozav că ai asemenea poftă

de viață! exclamă Alioșa. Cred că toată lumea trebuie să iubească viața mai presus de orice.

— Să iubești viața mai mult chiar decât rostul ei?

— Negreșit, s-o iubești mai presus decât logica, precum singur ai spus, chiar în pofida logicii, căci numai așa ai să-i înțelegi rostul. De mult mi se năzărea asta. Menirea ta, Ivan, este pe jumătate împlinită, ai reușit să duci la bun sfârșit o parte din ea: ți-era drag să trăiești! Acum nu-ți mai rămâne decât să te îngrijești de cealaltă jumătate, și ești salvat.

— Și tu vrei acum să salvezi neapărat cealaltă jumătate? Dar, cel puțin așa mi se pare, nu m-am dat încă învins. Și în ce constă cealaltă jumătate, cum zici tu?

— În faptul că trebuie să-i sculăm din morți pe cei care poate nici n-au murit cu adevărat. Vrei să-mi torni puțin ceai? îmi pare bine că putem sta de vorbă în sfârșit.

— Cum văd, ești în vervă. Îmi plac grozav *les professions de foi*[53] ale unor novici... așa, ca tine. Ești un om tare, Aleksei! E adevărat c-ai de gând să pleci din mănăstire?

— Da. Bătrânul vrea să mă trimită în lume.

— Prin urmare, s-ar putea să ne mai întâlnim din nou pe la treizeci de ani, când am de gând să dau la o parte încetul cu încetul cupa. Tata, în schimb, n-o să se-ndure să renunțe la ea nici la șaptezeci de ani – mi-a spus-o cu gura lui, și încă foarte serios, cu toate că de obicei îi place să facă pe bufonul. S-a înșurubat în senzualitatea lui, ca și cum ar fi încremenit pe un soclu de piatră... Am impresia, de altfel, că după treizeci de ani nici nu-ți mai rămâne altă resursă decât senzualitatea... Dar s-o duci până la șaptezeci de ani, într-adevăr te apucă jalea! Mai bine să te oprești la treizeci, cel puțin așa mai păstrezi „o umbră de noblețe” și te poți amăgi singur. Nu l-ai văzut cumva pe Dmitri azi?

— Nu, nu l-am văzut, în schimb m-am întâlnit cu Smerdiakov.

Și Alioșa îi povesti în treacăt, dar destul de amănunțit,

[53] Profesiunile de credinţă (fr.).

întâlnirea lui cu Smerdiakov. Ivan îl asculta posomorât, ba chiar insistă să repete unele lucruri.

— M-a rugat să nu-i pomenesc lui Dmitri că mi-ar fi spus ceva, încheie Alioșa.

Ivan se încruntă și căzu pe gânduri.

— De ce te-ai întunecat așa? Din pricina lui Smerdiakov? îl întrebă Alioșa.

— Da. Să-l ia dracu'! Voiam într-adevăr să-l văd pe Dmitri, dar acum nu mai am niciun chef... răspunse Ivan în silă.

— Și vrei să pleci chiar atât de curând?

— Da.

— Și cum rămâne cu tata, cu Dmitri? Ce sfârșit o să aibă zavistia asta dintre ei? întrebă neliniștit Alioșa.

— Mereu aceeași litanie! Ce mă interesează pe mine? Ori poate crezi că m-a pus cineva să-l păzesc pe fratele meu Dmitri? i-o reteză iritat Ivan, dar numaidecât după aceea adăugă zâmbind cu amărăciune: Așa cum i-a răspuns Cain lui Dumnezeu când l-a întrebat despre fratele lui ucis. Probabil că la același lucru te-ai gândit și tu în clipa asta, nu? Dar ce dracu', doar n-o să rămân aici să-l supraveghez?! Am isprăvit tot ce am avut de făcut și acum plec. Nu cumva îți închipui c-aș fi gelos pe Dmitri, că în aste trei luni n-am căutat decât să i-o suflu pe aleasa inimii sale, Katerina Ivanovna? La naiba, aveam destule altele pe cap! Acum, c-am terminat, plec. Ai văzut și tu c-am terminat, ai fost acolo de față.

— Când? Deunăzi, la Katerina Ivanovna?

— Da, m-am descotorosit cât ai bate din palme. Ei și? Ce-mi pasă mie de Dmitri? N-are niciun amestec aici. Aveam socotelile mele cu Katerina Ivanovna. Știi și tu doar că Dmitri s-a purtat tot timpul ca și cum ar fi fost de conivență cu mine. Dinspre partea mea, nu i-am cerut nimic, el singur mi-a încredințat-o solemn, împreună cu binecuvântarea lui. Așa-i că-ți vine să râzi? Nu, Alioșa, nu, nici nu poți să-ți închipui ce ușurat mă simt acum! Adineauri, stând aici la masă – mă crezi? – mi-a venit chef

să comand șampanie, ca să sărbătoresc cel dintâi ceas de libertate. Ptiu, după o jumătate de an, să mă văd, așa, deodată, scăpat de toate! Nici n-aș fi bănuit ieri ca ajunge numai să vrei, ca să isprăvești, fără să te coste nimic.

— Vorbești despre dragostea ta, Ivan?

— Despre dragostea mea, dacă ții neapărat. Da, m-am îndrăgostit de o fată, o domnișoară de la pension. Cât m-am chinuit lângă ea și cât m-a chinuit ea pe mine! Și deodată, cum ședeam așa lângă ea... totul s-a spulberat. Acum câteva ceasuri am vorbit ca din carte, dar pe urmă, când am ieșit afară, mi-a venit să râd, nu știu dacă mă crezi? Da, da, poți să mă crezi pe cuvânt.

— Și acum văd că mi-o spui cu atâta veselie, observă Alioșa, cercetând chipul fratelui său, care într-adevăr se luminase deodată.

— De unde să fi știut că n-o iubeam deloc, dar deloc? He-he! și acum mi-am dat seama că n-o iubesc! Și totuși, muream după ea, atât de mult îmi plăcea! Chiar deunăzi, în timp ce-mi rosteam discursul, îmi plăcea grozav. Ca să-ți spun drept, îmi place și acum, și totuși, nu mi-a fost greu s-o părăsesc. Sau te gândești poate că mă laud?

— Nu. Dar cine știe dacă va fi fost o dragoste adevărată!

— Alioșka, râse Ivan, ce te pricepi tu în dragoste ca să vorbești despre ea?! Zău, nu-ți sade bine! Dar ce ieșire, ce ieșire ai avut deunăzi! Aoleu! Am uitat să te pup pentru asta... Cât m-a canonit! Cu adevărat mi-am pierdut vremea admirându-i istericalele... Of, știa dumneaei c-o iubesc! Pe mine mă iubea, nu pe Dmitri, sublinie vesel Ivan. Pentru Dmitri n-are decât o atracție morbidă, isterică. Tot ce i-am spus deunăzi este perfect adevărat. Numai că, vezi tu, o să treacă poate cincisprezece sau douăzeci de ani până să-și dea seama că nu e câtuși de puțin îndrăgostită de Dmitri, că mă iubește numai pe mine, omul pe care nu face decât să-l chinuiască. S-ar putea totuși ca să nu-și dea seama niciodată de asta, cu toată lecția pe care i-am servit-o azi. Și atunci e, mai bine așa: să mă scol și să plec odată pentru totdeauna. Ce-o fi făcând acum? Spune-mi ce s-a

mai întâmplat după plecarea mea?

Alioșa îi vorbi despre criza de nervi a Katerinei Ivanovna; îi povesti cum avusese un atac subit, pierzându-și cunoștința, și că și acum încă mai era în delir.

— Nu cumva te-o fi mințit Hohlakova?

— N-aș crede.

— Trebuie să aflăm ce-i cu ea. De altfel, nimeni încă, după câte știu, n-a murit dintr-o criză de isterie. Ce ți-e și cu istericalele astea! Cred că Dumnezeu, în marea lui bunătate, anume i le-a hărăzit femeii. Nu, n-am să mai trec pe acolo. La ce să mă amestec iar?

— Și totuși, adineauri i-ai spus că nu te-a iubit niciodată.

— Într-adins am făcut-o, Alioșka! Am să comand șampanie, vreau să ciocnim pentru eliberarea mea. Nici nu știi ce fericit sunt!

— Lasă, frate, mai bine nu... se împotrivi Alioșa. Și așa nu prea mă simt în apele mele.

— Văd eu că ești abătut de câtăva vreme.

— Și ai de gând să pleci chiar mâine-dimineață?

— Dimineață? N-am spus că plec de dimineață... Adică, cine știe, poate că așa o să fac... Dacă vrei să mă crezi, am luat astăzi masa aici numai ca să nu mănânc între patru ochi cu bătrânul, atâta m-a scârbit. Mi-aș fi luat eu de mult tălpășița. Dar de ce te neliniștește plecarea mea? Mai avem încă timp berechet până atunci. O eternitate întreagă, nemurirea!

— Ce fel de eternitate dacă pleci mâine?

— Ei și, ce-are a face? spuse râzând Ivan. O să avem destulă vreme să ne spunem tot ce avem de spus, doar pentru asta suntem aici! Ce te uiți așa mirat la mine? Răspunde: pentru ce crezi că ne aflăm aici? Că să vorbim despre dragostea mea pentru Katerina Ivanovna, despre babacul sau despre Dmitri? Despre străinătate? Despre situația fatală a Rusiei? Ori despre împăratul Napoleon? Pentru asta, da?

— Bineînțeles că nu.

— Prin urmare, îți dai și tu seama că nu pentru asta.

Fiecare cu ale lui; noi, ăștia, copilandrii cu cașul la gură, trebuie să rezolvăm în primul rând problemele externe, asta-i grija noastră cea mai mare. În clipa de față tot tineretul rus nu face decât să discute asemenea probleme. Așa cum oamenii vârstnici nu sunt preocupați decât de chestiunile practice! Ia spune-mi, de ce ai fost tot timpul cu ochii pe mine trei luni de zile? Nu ca să mă iscodești? Ca și cum ai fi vrut să mă întrebi: „Crezi oare în ceva, sau nu crezi în nimic?” Asta voiau să spună privirile pe care mi le-ai aruncat în aste trei luni, Aleksei Fiodorovici, nu-i așa?

Alioșa zâmbi:

— Fie și așa. Nu cumva râzi de mine acum?

— Să râd de tine? Cum aș putea să-mi necăjesc frățiorul, Care trei luni de zile încheiate m-a privit întruna, ca și cum ar fi așteptat ceva din partea mea. Uită-te în ochii mei, Alioșa, și eu sunt tot un puști, un copilandru care abia a deschis ochii, ca și tine, atâta doar că eu nu sunt novice. Ce crezi tu că fac azi băieții de o vârstă cu noi în Rusia? Sau cel puțin unii dintre ei? Să luăm, bunăoară, cârciuma asta infectă; se strâng cu toții aici și se așează în câte un colț. Nu se cunosc între ei și, după ce vor ieși din local, timp de patruzeci de ani după aceea nu vor mai ști nimic unul despre altul. Ei și? în jurul căror lucruri se învârt discuțiile pe care le poartă de câte ori au o clipă de răgaz, aici, în cârciumă? Numai și numai în jurul unor probleme de importanță universală: „Ce părere aveți despre existența lui Dumnezeu? Dar despre nemurire?” Iar cei care nu cred în Dumnezeu vor discuta, la rândul lor, despre socialism și despre anarhism, despre transformarea lumii după un nou calapod, ceea ce, în definitiv, e cam același lucru, problemele sunt aceleași în fond, numai că sunt privite dintr-un alt punct de vedere. În zilele noastre, un număr infinit de tineri ruși, care mai de care mai originali, nu fac altceva decât să dezbată asemenea chestiuni. Nu este așa?

— Da, pentru adevărații ruși existența lui Dumnezeu sau nemurirea sufletului, sau așa cum spui tu, aceleași

probleme privite dintr-un alt punct de vedere, sunt probleme esențiale și, deci, e normal să fie așa, rosti Alioșa, privindu-și fratele cu surâsul lui blajin și parcă întrebător.

— Ascultă, Alioșa, a fi rus nu înseamnă totdeauna a fi deștept; îți spun, nu există ceva mai stupid decât preocupările adolescenților ruși din zilele noastre. Pe unul dintre ei însă eu personal îl iubesc din toată inima!

— Ce bine ai adus-o din condei! rosti Alioșa râzând.

— Hai, spune, poruncește, cu ce să încep: cu Dumnezeu? Există Dumnezeu ori nu există?

— Începe cu ce vrei, chiar și cu „celălalt punct de vedere”. Ieri, acasă, la tata, parcă mi-aduc aminte, ai declarat că nu există.

Alioșa îl scrută mai adânc cu privirea.

— Ieri voiam numai să te necăjesc, pentru că vedeam cum îți scăpărau ochișorii. Dar acum nu mă dau în lături de la o discuție serioasă. Doresc să mă apropii de tine, Alioșa. Vezi tu, eu nu am prieteni și caut pe cât pot să mi-i fac. Ce-ai zice dacă, totuși, aș admite existența lui Dumnezeu? (Ivan râse.) Nu ți-ai fi închipuit una ca asta, nu-i așa?

— Bineînțeles, dacă nu cumva glumești și de astă dată.

— Glumesc! Ieri, în chilia starețului tău, tot așa mi s-a spus: că glumesc. Vezi, dragul meu, în secolul al optsprezecelea, un bătrân învechit în rele[54] a declarat că dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat, *s'il n'existait pas Dieu, il faudrait l'inventer*. Și într-adevăr, omul este acela care l-a născocit pe Dumnezeu. Surprinzător, aș zice chiar miraculos, nu este însă faptul că Dumnezeu există, ci miracolul constă tocmai în aceea că ideea necesității unui dumnezeu – idee atât de sfântă, de emoționantă și plină de înțelepciune și care nu poate decât să-i facă cinste omului s-a putut înfiripa în căpățâna unei fiare sălbatice și crude ca el. În ce mă privește, am renunțat de mult să mă gândesc dacă în realitate omul este

[54] Autorul se referă la Voltaire.

cel care l-a creat pe Dumnezeu sau Dumnezeu cel care l-a creat pe om! Bineînțeles, n-am să mă apuc să inventariez acum toate axiomele actuale pe care tineretul rus le-a scos prin deducție din ipotezele europene, căci ceea ce în Europa este o simplă ipoteză la noi devine numaidecât axiomă, și nu numai pentru tineretul rus, ci chiar și pentru profesorii săi, care de cele mai multe ori sunt tot niște adolescenți. Voi trece deci peste toate aceste ipoteze. De fapt, care este problema ce ne interesează? Să-ți dezvălui în cel mai scurt timp cine sunt, adică ce fel de om sunt, ce cred și ce năzuințe am, nu-i așa? Drept care îți declar de la bun început că admit existenta lui Dumnezeu, o admit pur și simplu fără niciun fel de complicații. Cu o singură rezervă totuși: dacă Dumnezeu există și a creat într-adevăr pământul, atunci fără îndoială că l-a plăsmuit după legile geometriei lui Euclid, sădind totodată în mintea omului noțiunea celor trei dimensiuni spațiale. Cu toate astea, s-au găsit și se mai găsesc încă și azi geometri și filosofi, unii chiar străluciți[55], care pun la îndoială faptul că universul nostru, sau, mai bine zis, întreaga creație ar fi fost alcătuită după principiile geometriei euclidiene; aceștia presupun, bunăoară, că două linii paralele care – după Euclid – nu se întâlnesc niciodată pe pământ ajung totuși să se întâlnească undeva în infinit. În ce mă privește, dragul meu, consider că, din moment ce nici atâta lucru nu sunt în stare să pricep, ce rost mai are atunci să vorbesc despre Dumnezeu! Mărturisesc cu toată umilința că nu mă simt capabil să rezolv probleme de felul acesta; spiritul meu euclidian, realist, refuză să caute soluția unor probleme ce nu au nimic de-a face cu lumea asta. Și tot așa te sfătuiesc și pe tine, dragul meu Alioșa, să nu-ți frământi în zadar mintea cu asemenea șarade, și mai ales să nu-ți pui niciodată întrebarea dacă Dumnezeu există sau nu. Sunt lucruri ce depășesc posibilitățile unei inteligențe inițial înzestrate cu noțiunea celor trei dimensiuni spațiale.

[55] Este vizat Nikolai Lobacevski (1792-l856), unul dintre creatorii geometriei neeuclidiene

Așadar, cum spuneam, admit existența lui Dumnezeu; o admit cu dragă inimă, după cum admit deopotrivă înțelepciunea, ca și finalitatea lui, care ne este cu desăvârșire necunoscută; cred în ordinea, în sensul vieții, cred în armonia eternă, cu care – zice-se – ne vom contopi cândva, cred în cuvântul spre care tinde întregul univers și care, fiind el însuși Dumnezeu, este în același timp „aspirația către dumnezeire”, cred în toate câte mai sunt, chiar și în infinit. Ce puzderie de cuvinte s-au făurit ca să exprime toate astea! Pe cât se pare, sunt pe calea cea bună, nu-i așa? Și tocmai închipuiește-ți că, în ultimă instanță, totuși, eu nu accept lumea asta a lui Dumnezeu în finalitatea ei, n-o accept, deși știu că există; pur și simplu n-o admit. Nu spun că nu-l accept pe Dumnezeu, înțelege-mă, ci nu accept lumea plăsmuită de el, această creație divină, și nici prin gând nu mi-ar trece c-am s-o pot accepta vreodată. În privința asta am de făcut o rezervă: sunt sigur, ca un prunc nevinovat, că suferințele se vor tămădui și vor pieri fără urmă, că toată farsa asta penibilă a contradicțiilor umane se va spulbera ca un jalnic miraj, ca o născocire meschină a spiritului omenesc euclidian, nevolnic și micuț cât un atom; în sfârșit, că în clipa finalului suprem, în momentul armoniei eterne, se va petrece și va ieși la lumină ceva atât de extraordinar, încât toate inimile vor dobândi împăcarea, toate nemulțumirile vor fi astâmpărate, toate crimele – ispășite și tot sângele pe care l-au vărsat oamenii – răscumpărat, și atunci vom ajunge poate nu numai să iertăm, dar să și găsim o justificare pentru tot ce se întâmplă pe fața pământului! Fie, fie, să iasă la lumină și să se statornicească, n-are decât! Dar eu, unul, nu accept – și nici nu vreau să accept – asta! Chiar dacă două linii paralele vor ajunge să se întâlnească la un moment dat, chiar dacă am să văd cu ochii mei lucrul acesta și, văzându-l, am să recunosc din gură că-i adevărat, n-am să-l accept totuși. Și acum știi cine sunt eu, Alioșa, și care-i teza mea. ți-am vorbit cât se poate de serios. Anume am început discuția într-un mod cu

totul absurd, dar până la urmă am ajuns la spovedanie, și pe tine asta te interesa. Nu te așteptai să-ți vorbesc despre Dumnezeu, țineai numai să afli în ce anume crede scumpul tău frate. Și, precum vezi, ți-am spus.

Încheind această lungă tiradă, Ivan se arătă cuprins de o emoție pe cât de puternică, pe atât de neașteptată.

— Și pentru ce zici c-ai început discuția „într-un mod cu totul absurd”? întrebă Alioșa, privindu-l îngândurat.

— În primul rând ca să nu dezmint firea mea rusească: discuțiile care se poartă la noi în jurul acestui subiect sunt în genere pur și simplu absurde. În al doilea rând, cu cât un lucru e mai absurd, cu atât are mai multe șanse să se apropie de fondul unei probleme. Cu cât e mai absurd, cu atât este mai evident. Absurditatea este simplă și concisă, în timp ce inteligența recurge la tot felul de subterfugii și ascunzișuri. Inteligența este vicleană, iar absurditatea – sinceră și naivă. Adineauri, bunăoară, mărturisindu-ți disperarea mea, cu cât am căutat să ți-o arăt în toată absurditatea ei, cu atât am fost parcă mai câștigat.

— Poți să-mi explici și mie de ce „nu accepți lumea aceasta”? îl întrebă Alioșa.

— Firește, nu-i niciun secret la mijloc, aici chiar intenționam să ajung. Frățiorul meu drag, să știi că nu vreau nici să te corup, nici să-ți zdruncin cumva convingerile, dimpotrivă, poate că dorința mea este să mă lecuiesc prin tine.

Pe buzele lui Ivan înflori deodată un zâmbet de copilaș cuminte. Niciodată până atunci Alioșa nu-l văzuse zâmbind așa.

Capitolul IV

RĂZVRĂTIREA

— Trebuie să-ți mărturisesc încă ceva, urmă Ivan. Eu n-am putut niciodată să pricep cum e posibil să-ți iubești aproapele. Fiindcă, cel puțin așa mi se pare mie, tocmai pe acela care-ți este mai apropiat nu poți să-l iubești decât, cine știe, doar așa, de la distanță. Am citit undeva despre Ioan cel Milostiv (un sfânt) că, venind la el într-o zi un ins flămând și rebegit de frig și rugându-l să-l încălzească, sfântul l-a culcat cu el în pat și, îmbrățișându-l, i-a suflat în gura puturoasă, fiindcă bietul om pătimea de nu știu ce boală cumplită. Ei, uite, eu sunt convins că toate faptele astea săvârșite de el pornesc dintr-o înclinație morbidă, un fel de isterie, că sfântul n-a fost sincer, dragostea lui fiind dictată de datorie, o penitență pe care și-a impus-o singur. Nu poți iubi un om decât dacă-și ascunde fața; e destul să-i vezi chipul, ca dragostea să dispară pe loc.

— Știu, fiindcă ne-a vorbit și părintele Zosima despre asta, și nu numai odată, observă Alioșa; de multe ori, zicea dânsul, înfățișarea e o piedică în calea dragostei față de semeni pentru unii oameni care n-au ajuns încă să cunoască viața. Există, totuși, pe lume atâta dragoste, Ivan, și dragostea asta, știu bine, se apropie foarte mult de cea a lui Hristos, te rog să mă crezi pe cuvânt...

— Eu, ce să-ți spun, n-am cunoscut încă și nici nu pot să pricep așa ceva – și ca mine sunt mulți. Se pune întrebarea dacă ăsta se datorește unor deficiențe înnăscute sau e ceva inerent firii omenești. După mine, dragostea creștinească față de aproape este un miracol imposibil pe pământ. Hristos a fost Dumnezeu. Adică ceea ce nu suntem noi. Să presupunem, de pildă, că eu aș avea o suferință adâncă;

nimeni altul însă n-o să-și poată da seama vreodată cât sufăr, pentru că este altul, nu eu, și, în afară de asta, foarte rar întâlnești un om care să admită că semenul lui poate fi un martir (ca și cum ar fi cine știe ce titlu de noblețe!). Și știi de ce nu vrea să admită? Pentru simplul motiv că, să zicem, miros urât, sau mutra mea i se pare stupidă, ori pentru că odată, nu mai știu când, l-am călcat pe picior. Și apoi, sunt suferințe și suferințe: o suferință umilitoare, pentru mine degradantă, cum ar fi, de pildă, foamea, mai degrabă poate să trezească mila cuiva; dacă însă suferința mea este de un ordin superior, bunăoară dacă, să zicem, aș avea de pătimit pentru o idee, prea puțini ar fi dispuși să-i dea crezământ și asta doar în cazuri extrem de rare, pentru că, uitându-se la mine, ar constata că n-am chipul pe care, după părerea lor, ar trebui să-l aibă omul sortit să sufere în numele unei idei. Și asta ajunge ca să-mi retragă pe loc bunăvoința lor, și fii sigur că n-o fac din răutate, nu, câtuși de puțin! De aceea, cred eu, cerșetorii și, mai ales, boierii scăpătați n-ar trebui să scoată niciodată capul în lume, mulțumindu-se să ceară de pomană prin gazete. Teoretic, firește, poți să-ți iubești aproapele, dar numai așa, de la distanță, niciodată însă când e-n preajma ta. Dacă totul pe lume s-ar petrece așa ca pe scenă, ca într-un balet, unde milogii apar costumați în zdrențe de mătase și dantele rupte și cerșesc dansând cu cea mai desăvârșită grație, atunci ai putea cel puțin să-i admiri. Să-i admiri, însă nu să-i și iubești. Dar cred că m-am cam întins la vorbă. țineam oricum să-ți împărtășesc punctul meu de vedere. Aș fi vrut să-ți vorbesc despre suferința omenească în genere, dar poate că-i mai bine să ne limităm numai la suferințele copiilor. În felul acesta, argumentația mea o să se reducă, probabil, cam la o zecime din ceea ce ar fi trebuit să fie, dar e mai bine totuși să ne oprim numai asupra copiilor. Este în dezavantajul meu, bineînțeles, dar n-are a face. În primul rând, copiii îți sunt dragi, chiar dacă-i ai tot timpul lângă tine, chiar dacă-s nespălați sau urâți (deși mi se pare că nu există

copii urâți). Și, pe urmă, nu-mi face plăcere să vorbesc despre adulți nu numai pentru că sunt respingători și nu merită să fie iubiți, dar și pentru că apasă asupra lor un păcat: acela de a fi mușcat din mărul oprit, de a fi ajuns astfel să cunoască binele și răul. Aș spune că și astăzi încă se mai înfruptă din mărul oprit. Pe când copilașii n-au apucat să se înfrupte din el și deocamdată nu au niciun păcat. Ție îți plac copiii, Alioșa? Știu că-ți plac, și sunt convins că mă înțelegi de ce nu vreau să-ți vorbesc decât despre ei. Și dacă suferă atât de crunt pe lumea asta, este pentru ca sunt sortiți, probabil, să ispășească păcatele săvârșite de părinții lor, atunci când au mușcat din măr; asta încă e o explicație metafizică, pentru care sufletul unui pământean nu poate avea nicio înțelegere. Nu se poate ca un nevinovat – un biet prunc neprihănit – să sufere pentru alții. N-o să-ți vină poate să crezi, Alioșa, dar să știi că-mi sunt nespus de dragi copiii. Să observi că tocmai oamenii cruzi, pătimași, sângeroși, ca de-alde noi, ăștia din neamul Karamazovilor, iubesc uneori din toată inima copiii. Vezi tu, copiii, cât sunt încă prunci, adică până pe la vreo șapte ani, bunăoară, se deosebesc teribil de oameni: parcă ar fi niște ființe complet diferite, înzestrate cu altă fire. Am cunoscut cândva un tâlhar care asasinase familii întregi de-a lungul carierei sale, pătrunzând pe furiș noaptea prin case să jefuiască, și care, printre alte victime, înjunghiase și câțiva copii. Curios e însă că, la pușcărie, prinsese dragoste de ei. Tot timpul nu făcea decât să stea la fereastră și să se uite la copiii care se jucau prin curtea închisorii. Ba chiar îl obișnuise pe unul dintre ei – un prichindel, uite, atâtica – să se apropie de ferestruica lui, și cu timpul piciul ajunsese să se împrietenească cu el... Tu nu știi pentru ce îți spun toate astea, Alioșa? Mă doare capul îngrozitor și nu știu de ce mă simt atât de deprimat...

— Ai un aer ciudat, se neliniști Alioșa, parcă nu ești în apele tale.

— Nu de mult, la Moscova, un bulgar mi-a vorbit, urmă

Ivan Fiodorovici fără să-i dea ascultare, despre atrocitățile săvârșite de turci și cerchezi în Bulgaria de teama unei răscoale generale a slavilor; trec totul prin foc și sabie, violează femeile, omoară copiii, țintuiesc prizonierii de garduri, petrecându-le cuie prin urechi, și-i lasă așa toată noaptea, ca a doua zi să-i atârne cu lațul de gât și așa mai departe; niște grozăvii că ți se face pârul măciucă. Am auzit spunându-se uneori că omul e crud „ca o fiară", ceea ce, după mine, este o nedreptate strigătoare la cer și o insultă pentru bietele jivine; nicio fiară de pe fața pământului nu se poate compara în privința asta cu omul, a cărui cruzime aproape că atinge perfecțiunea. Un tigru se mulțumește să-și sfâșie și să-și înfulece prada, e tot ce știe el să facă. Nici prin minte nu i-ar trece, bunăoară, să țintuiască oamenii de urechi, lăsându-i să se chinuie așa o noapte întreagă, chiar dacă ar putea s-o facă. Turcii, mai cu seamă, simt o voluptate deosebită să tortureze copiii, începând cu cei nenăscuți pe care îi scot cu jungherul, spintecând pântecele ce i-a zămislit, și sfârșind cu pruncii pe care-i aruncă în aer, ca să-i prindă apoi în vârful baionetelor, sub ochii mamei. Plăcerea lor cea mai mare era tocmai ca mama să fie de față la spectacol. Iată însă o scenă care mi s-a părut într-adevăr impresionantă. Închipuiește-ți un sugar în brațele maică-sii, încremenită de spaimă în mijlocul unui grup de turci care au tăbărât peste ei în casă. Ce crezi că le dă prin gând ticăloșilor? Spune și tu daca nu-i o figura grozavă: care mai de care mângâie pruncul și se hlizesc la el ca să-l facă să râdă, și până la urmă reușesc, mititelul începe să râdă. Atunci, unul dintre ei ațintește asupra lui pistolul de la o distanța de-o palmă. Băiețelul râde fericit și întinde mânuțele, dând să apuce jucăria aceea strălucitoare; în momentul acela bestia apasă pe trăgaci, slobozindu-i glonțul drept în față, și-i zdrobește căpșorul... Artistic, nu-i așa? Se zice că turcii se prăpădesc după dulciuri...

— De ce-mi spui toate astea, frățioare?

— Știi ce cred eu? Dacă diavolul nu există și este numai

o născocire a omului, atunci într-adevăr acesta l-a plăsmuit după chipul și asemănarea lui.

— Adică la fel ca pe Dumnezeu...

— Te pricepi să întorci vorba, cum zice Polonius în Hamlet începu a râde Ivan. Gata, m-ai prins, n-am încotro, ba chiar îmi pare bine! Dar frumos mai trebuie să arate Dumnezeul ăsta al tău dacă omul l-a plăsmuit după chipul și asemănarea sa! M-ai întrebat de ce-ți spun toate astea?... Vezi tu, sunt mare amator de curiozități, pe care-mi place să le colecționez – fie că le găsesc prin ziare, fie că-mi notez ce mi se povestește, așa cum se întâmplă. Există, bunăoară, tot felul de anecdote picante, din care am reușit să-mi alcătuiesc o colecție destul de frumoasă. Turcii, firește, nu puteau nici ei să lipsească, dar ei sunt de pe alte meleaguri. Cunosc însă unele cazuri autohtone, poate ceva mai interesante decât ale turcilor. Știi, la noi, bătaia, nuielele și biciul sunt la mare cinste, bătaia este ceva național; unde s-a pomenit la noi să țintuiască cineva un om de urechi? Oricum, de, se cheamă ca suntem europeni, dar nuielele, biciul sunt specialitatea noastră, și pentru nimic pe lume n-am renunța la ele! Se pare că în străinătate bătaia a ieșit din uz. Nu știu, poate acolo moravurile s-au îmblânzit, sau legile au fost în așa fel întocmite, încât nimeni să nu-și mai permită a croi bice pe spinarea cuiva, dar, ca să suplinească această lacună, oamenii au înlocuit bicele cu altceva, tot așa specific național, atât de specific, încât la noi ar părea absolut imposibil, deși se zice că ar fi început să prindă și aici, mai ales de când cu prozelitismul religios din înalta societate. Am acasă o broșură încântătoare, tradusă din limba franceză, în care se povestește o întâmplare destul de recentă petrecută acum vreo cinci ani, când a fost executat la Geneva un criminal, un anume Richard, un tâlhar pare-mi-se, de vreo douăzeci și trei de ani, care, înainte de a se urca pe eșafod, s-a pocăit, întorcându-se în sânul bisericii creștine. Numitul Richard era un copil din flori, pe care părinții îl dăduseră de suflet, cam pe la vârsta de șase

ani, unor țărani de la munte, niște ciobani elvețieni, care-l luaseră să-l crească numai ca să-l pună la muncă. Băiatul crescuse, așadar, ca un pui de fiară, fără să fi învățat nimic; ba, mai mult chiar, încă de când împlinise șapte anișori, ciobanii îl trimiseseră cu turma la păscut, pe ploaie și pe frig, aproape golaș și mai mult flămând decât mâncat. Nu mai e nevoie să-ți spun că niciunuia dintre ei nu-i păsa de bietul copil și nu simțea niciun fel de mustrare de cuget, dimpotrivă, fiecare se socotea îndreptățit să nu-i poarte de grijă, de vreme ce Richard le fusese dat pe veresie, așa, ca un lucru oarecare, și, deci, nu vedeau pentru ce ar fi obligați să-i dea de mâncare. Richard spune în mărturisirea lui că în anii aceia, aidoma fiului risipitor din Evanghelie, jinduia după lăturile pe care ciobanii le dădeau porcilor puși la îngrășat pentru vânzare; băiatul n-avea însă parte nici măcar de atât, și-l băteau de câte ori șterpelea din hrana pentru porci. Așa își petrecuse el copilăria și adolescența, până când, crescând și prinzând puteri, se apucase de furat. Sălbaticul își agonisea pâinea muncind cu ziua la Geneva, ca să cheltuiască tot câștigul pe băutură, trăia în rând cu drojdia societății, și până la sfârșit a ajuns să asasineze un bătrân ca să-l jefuiască. A fost prins bineînțeles, judecat și condamnat la moarte. Prin partea locului sentimentalismul nu prea are căutare. În pușcărie, Richard a fost luat în primire de preoți și de membrii diverselor asociații creștine, de tot felul de cuconițe însuflețite de simțăminte filantropice și așa mai departe. L-au învățat să citească și să scrie, i-au tălmăcit cuvântul Evangheliei și atâta l-au catehizat și l-au dăscălit, l-au tocat la cap și i-au împuiat urechile, că până la urmă l-au făcut să-și mărturisească solemn crima. Ba, mai mult chiar, s-a apucat să scrie cu mâna lui o declarație adresată tribunalului, prin care recunoștea că este cu drept cuvânt un ticălos, dar că, între timp, s-a învrednicit să descopere adevărul și că Dumnezeu l-a luminat, împărtășindu-i harul cunoașterii. Lucrul acesta a făcut vâlvă mare în rândurile populației bigote și filantropice a Genevei. Toată elita

orașului, tot ce era mai de soi, persoanele cu cea mai aleasă educație au luat cu asalt închisoarea. Care mai de care vrea să-l strângă în brațe și să-l sărute pe Richard. „Ești fratele nostru, harul Domnului a pogorât asupra ta!” strigau toți într-un glas. Richard lăcrăma de înduioșare: „Da, harul Domnului a pogorât asupra mea. În copilărie eram fericit să mă pot înfrupta din hrana porcilor; abia acum însă am cunoscut fericirea cea adevărată și mor întru Domnul!” „...Da, da, Richard, mori întru Domnul, ai vărsat sânge omenesc și trebuie să mori întru Cel-de-Sus. Chiar dacă n-ai nicio vină – fiindcă nu cunoșteai cuvântul lui Dumnezeu pe vremea când jinduiai la belșugul porcilor și când te snopeau în bătăi pentru că le șterpeleai din mâncare (ceea ce, de altminteri, este foarte urât, căci furtul e un lucru oprit) – ai vărsat totuși sânge omenesc și trebuie să-ți ispășești păcatul prin moarte.” Sosește, în sfârșit, și ultima zi hărăzită osânditului. Richard, cu obrazul scăldat în lacrimi, repetă întruna înduioșat: „E ziua cea mai frumoasă din viața mea, dat fiind că mă înfățișez stăpânului ceresc!” „Dă, îi țin isonul într-un glas preoții, judecătorii și cuconițele cu sentimente filantropice, este cea mai fericită zi din viața ta, căci vei intra în împărăția cerurilor!” Și-l petrec toți cu alai la eșafod, căruța infamiei în care l-au suit pe Richard fiind urmată de echipaje și de mulțimea celor care merg pe jos. Ajung la locul osândei. „Mori, frate”, îl îmbărbătează cu toții pe Richard. „Mori întru Domnul, căci ai avut parte să cunoști fericirea!” Și fratele Richard, sub o ploaie de sărutări frățești, este împins spre eșafod, urcat pe trepte, așezat sub cuțitul ghilotinei, după care i se taie capul – tot așa frățește – pentru că s-a împărtășit din harul ceresc! Cazul este, cred, reprezentativ. Broșurica a fost tradusă de nu știu care filantrop rus cu concepții luterane, din înalta societate, și distribuită ca supliment gratuit odată cu diferite ziare și publicații. Figura cu Richard este interesantă prin faptul că e națională. La noi ar părea absurd să decapitezi pe cineva numai pentru că s-a învrednicit să fie frate cu tine și

pentru că harul Domnului a pogorât asupra lui, dar, repet, avem și noi asemenea fenomene interesante. Bunăoară, la noi nu există o desfătare mai mare, mai intimă decât tortura consacrată prin tradiție, ca să zic așa națională, a bătăii cu biciul. Nekrasov pomenește într-o poezie[56] despre un mujic care-și lovește calul cu pleasna biciului peste ochi, peste „ochii lui blânzi”. Cine n-a avut parte să vadă astfel de scene? Este ceva specific rusesc. Nekrasov descrie căluțul numai piele și oase, covârșit de o povară peste puterile lui. Carul s-a împotmolit în noroi, și bietul căluț se trudește zadarnic să-l urnească din făgașuri. Mujicul îl bate, îl bate cu înverșunare, croindu-l așa cum apucă, înfierbântat de beția loviturilor; îl spetește în bătaie în neștire, cărându-i la bice cu nemiluita. „N-oi fi putând, știu, dar trebuie să urnești carul de aici, chiar de-ai crăpa, numai să-l urnești!” Gloaba se smucește, în timp ce mujicul n-o slăbește deloc, plesnindu-l cu șfichiul peste ochi pe nefericitul dobitoc fără apărare, peste „ochii lui blânzi”, înlăcrimați. Mârțoaga se opintește, reușind, în sfârșit, să scoată carul din făgaș, și pornește mai departe, într-o rână, umilită, tremurând toată și abia mai suflând, cu un mers șontâcăit, penibil, curios. Scena, așa cum o descrie Nekrasov, este cutremurătoare, totuși, acolo este vorba numai de un cal, și de ce a făcut Dumnezeu pe lume calul dacă nu ca să fie bătut? Așa cel puțin ne-au învățat tătarii, lăsându-ne ca amintire cnutul. De altfel, și oamenii au parte uneori de bice pe spinare. Să luăm, bunăoară, cazul unui anume domn bine[57], om cu școală, intelectual care, împreună cu consoarta lui, își bate sistematic copila, o fetiță de șapte anișori, biciuind-o cu nuiele; am notat totul foarte exact. Tăticul se bucură chiar când nuielele au

[56] Înainte de amurg (1859), din ciclul Despre starea vremii. Dostoievski reluase tema acestei poezii într-unui din episoadele romanului Crimă si pedeapsă.

[57] Bancherul Kroneberg, dat în judecată pentru maltratarea fiicei sale în vârstă de șapte ani. În Jurnalul unui scriitor (februarie, 1876), Dostoievski consacră un întreg capitol acestui caz judiciar.

noduri: „Așa are s-o doară mai tare”, zice el, și se apucă să-și „croiască” odrasla. Știu că există oameni care simt o plăcere sadică să bată, plăcere care sporește cu fiecare lovitură, în timp ce sângele lor se aprinde ca o flacără tot mai vie, clipă cu clipă. Omul își bate copila un minut, cinci, zece, mai mult, și loviturile se întețesc mai aprige și mai dureroase. Fetița țipă ca din gură de șarpe, apoi nici să țipe măcar nu mai poate, se îneacă: „Tată, tată, tăticule, tăticuțule!” Prin nu știu ce diabolică întâmplare, afacerea, devenind scandaloasă, ajunge în fața tribunalului. E angajat un avocat. Poporul rus și-a spus de mult părerea despre avocați – pentru el un avocat este „un suflet de vânzare”. Și avocatul nostru începe să vocifereze, apărându-și clientul: „Cazul e pe cât de simplu, pe atât de banal, o chestiune strict familială, un tată care-și bate copilul, și trebuie să recunoaștem că e o rușine pentru epoca noastră că un caz de felul acesta poate fi adus în fața instanței!” Convins de argumentele apărătorului, juriul se retrage pentru deliberare, ca, după câtva timp, să se reîntoarcă în sală, și să dea sentința; acuzatul e achitat. Publicul jubilează: așadar călăul a fost achitat! Ce rău îmi pare că n-am fost de față, fiindcă aș fi cerut să se instituie o bursă de onoare pentru zbirul acesta!... Ei, ce zici, mai mare dragul să vezi asemenea scene! Am însă alte cazuri și mai grozave, și tot în legătură cu cei mici, nici nu știi ce multe am strâns, Alioșa, o colecție întreagă de cazuri din viața copiilor ruși! Bunăoară, o fetiță de vreo cinci anișori, pe care părinții – altminteri „oameni culți, bine situați, respectabili, cu educație aleasă” – nu puteau s-o sufere. Îți repet, există indivizi care simt o plăcere deosebită să maltrateze copiii, însă numai și numai copiii. Cu toți ceilalți reprezentanți ai speciei omenești tartorii ăștia se poartă frumos, cu mânuși, ca niște persoane civilizate și umane, da, sunt europeni până în măduva oaselor, atâta doar că le face plăcere să tortureze copiii pe care îi iubesc tocmai pentru că le procură asemenea voluptate! Lipsa de apărare a unor biete făpturi care n-au pe cine să cheme

într-ajutor, încrederea lor angelică este cu atât mai mult o tentație pentru acești sadici, tentație care le înfierbântă sângele spurcat! În sufletul fiecăruia dintre noi, de altminteri, zace o fiară – fiara patimilor neîmblânzite care caută să se smulgă din lanț – fie că-i vorba de o mânie turbată, de instinctele sadice ațâțate de țipetele victimei, sau de mai știu ce beteșuguri căpătate după o viață de desfrâu, podagră, boală de ficat și așa mai departe. Și, cum îți spuneam, sărmana copilă urgisită era supusă de părinții ei – oameni civilizați, mă rog! – la cele mai variate torturi. O snopeau în bătăi, o biciuiau și o călcau în picioare fără niciun motiv, încât mititica de ea avea tot trupușorul plin de vânătăi. Ca, în cele din urmă, cruzimea lor să atingă o adevărată culme a rafinamentului: iarna, în toiul gerului, o țineau toată noaptea încuiată în privată, sub cuvânt că nu se cere afară când o prind nevoile peste noapte (ca și când un biet prunc de cinci ani, care doarme dus, cufundat în somnul lui de îngeraș, poate fi deprins cumva să se trezească atunci când trebuie să se ceară afară!), o ungeau pe obraz cu excremente, pe care o sileau chiar să le mănânce, și cine crezi că făcea treaba asta? Însăși mamă-sa, da, da, mama ei! O mamă care e în stare să doarmă liniștită, în timp ce se aud țipetele nefericitului copilaș, încuiat în miez de noapte în privată! Poți tu să-ți închipui cum o ființă atât de micuță, care nici nu e în stare încă să-și dea bine seama ce se întâmplă cu ea, stă închisă în locul acela infect, pe întuneric și în frig, și, bătându-se cu pumnișorii ei mici în pieptul zbuciumat de plâns, cu obrajii scăldați în lacrimi fierbinți, lacrimi suave, curate și pline de nevinovăție, se roagă lui „Doamne, Doamne”, s-o scape! Spune-mi, pricepi tu ceva din toată inepția asta, prietenul și fratele meu, dragul și smeritul meu novice? Ești tu cumva în măsură să-mi explici care-i rostul ei pe pământ și la ce ne poate folosi?! Se zice că omul n-ar putea trăi fără ea, fiindcă atunci n-ar mai avea posibilitatea să facă deosebirea dintre bine și rău. Dar pentru ce să cunoști deosebirea asta blestemată dintre bine și rău dacă trebuie

plătită atât de scump? Toată știința lumii, adunată la un loc, nu face cât lacrimile bietei copile și ruga ei către „Doamne, Doamne”. Nu-ți vorbesc despre suferințele oamenilor în toată firea, treabă lor dacă au mușcat din mărul oprit, dracu' să-i ia! – dar copiii, mititeii de ei!... Mi se pare că te chinuiesc, Alioșa, am impresia că stai pe ghimpi. Poate că-i mai bine să încetez.

— Ba nu, ba nu, vreau să mă chinuiesc, bâigui Alioșa.

— N-am să-ți mai descriu decât o singură scenă, cu titlu de curiozitate, fiind într-adevăr cât se poate de caracteristică. Am citit-o de curând într-o colecție istorică, în Arhiv, sau poate în Starina[58], nu mai țin bine minte, trebuie să cercetez. Asta se petrecea pe la începutul secolului, în vremurile de tristă amintire ale celei mai crâncene iobagii. Trăiască deci dezrobitorul norodului iobag! Cum îți spuneam, pe atunci, la început de veac, era un general, om cu relații înalte și mare latifundiar, unul dintre aceia (ce-i drept, chiar la vremea aceea destul de puțin numeroși) care, retrăgându-se din activitate după o carieră îndelungată, erau convinși că dobândiseră cumva dreptul de viață și de moarte asupra celor aflați la cheremul lor. Trebuie să știi că asemenea oameni au existat în realitate. Așadar, generalul nostru se retrage la țară, statornicindu-se la el, la conac, pe o moșie dotată cu două mii de suflete, și, plin de ifose de nu-și mai încape în piele, se uită de sus la vecinii săi mai modești, tratându-i ca pe niște lingăi sau măscărici din suita lui. Printre altele, generalul întreține o crescătorie de câini de vânătoare, o haită întreagă de câteva sute de copoi cu îngrijitorii respectivi, și ei aproape o sută la număr, toți în uniformă și toți călări. Într-o bună zi, un copil din curte, un băiețaș de vreo opt ani, azvârlind cu o piatră în joacă, nimerește întâmplător în ogarul preferat al generalului, și nu știu cum se face că-l ologește. „Ce are câinele, de ce șchiopătează, dragul de el?” întreabă zbirul. I se

[58] Russkii arhiv şi Russkaia starina – cele mai importante reviste istorice ale timpului.

raportează că băiatul aruncase în el cu o piatră și-l lovise. „Tu ai făcut asta?” îl ia la refec generalul. „Ia să mi-l înșfăcați!” poruncește dumnealui. Slujitorii pun mâna pe el, smulgându-l din brațele maică-sii, și-l închid în beci, unde rămâne toată noaptea. A doua zi dimineața, în zori, generalul se pregătește de plecare cu tot alaiul la vânat; se saltă în șa, înconjurat de oamenii lui de casă, de droaia de câini, de hăitași și de însoțitori, toți călări. Toată slugărimea de la conac stă strânsă buluc afară în curte, în frunte cu mama vinovatului ca să-i fie învățătură de minte. Întemnițatul este scos din beci. Era o zi posomorâtă, cețoasă și rece, de toamnă, cum nu se poate mai potrivită pentru vânătoare. Generalul poruncește ca băiețașul să fie dezbrăcat în piele goală; îi smulg hainele de pe el, lăsându-l despuiat, în timp ce bietul copil, pierit de groaza, tremura ca varga, fără a îndrăzni măcar să crâcnească... „Goniți-l!” ordonă generalul. „Fugi, fugi!” se pornesc hăitașii să strige, și băiatul o rupe la fugă... „șo pe el!” urlă generalul, asmuțind asupra lui droaia de copoi. În cele din urmă, dulăii îl încolțesc și-l rup în bucăți sub ochii maică-sii. Pare-mi-se că după asta generalul a fost pus sub tutelă. Ei, ia spune... ce crezi tu c-ar fi meritat să-i facă? Să-l pună la zid? Să-l împuște pentru ca morala să fie satisfăcută? Zi, Alioșka!

— Da, să-l împuște! murmură Alioșa cu un surâs stins, crispat, ridicând ochii spre Ivan.

— Bravo! strigă Ivan încântat. Dacă până și tu spui asta, înseamnă că... Halal călugăr! Vasăzică, și-n sufletul tău e cuibărit un pui de drac, Alioșa Karamazov!

— Poate că-i absurd ce am spus, dar...

— Ei, uite, asta e, vezi: există un „dar” la mijloc! exclamă Ivan. Află de la mine, călugărașule, că asemenea absurdități sunt mai mult decât necesare pe lume. Universul se sprijină pe absurdități, și fără ele mă întreb dacă s-ar mai putea întâmpla ceva pe fața pământului. Știm noi ce știm!

— Ce știi tu?

— Nu pricep nimic, continuă Ivan, ca și când ar fi vorbit în delir, și nici nu vreau să pricep. Mă mulțumesc numai cu faptele. De mult mi-am pus în gând să nu mai înțeleg nimic, încercând să înțeleg ceva, ar însemna să trădez faptele, și eu țin să mă limitez la ele...

— Pentru ce cauți să mă ispitești? izbucni, plin de amărăciune, Alioșa. Ai să-mi spui odată pentru ce?

— Mai încape vorbă?! Aici chiar voiam să ajung. Mi-ești tare drag și n-aș vrea să te pierd, Alioșa, nici să te las pe mâna starețului tău, Zosima.

Ivan tăcu o clipă, cu o umbră de tristețe pe față.

— Dacă vrei să știi, m-am ocupat numai de cazul copiilor, care este și cel mai flagrant. Pământul nostru însă este îmbibat de lacrimi omenești, și nu numai la suprafață, ci mult mai adânc, până în miezul lui, dar despre lacrimile astea nu-ți mai spun niciun cuvânt, am circumscris anume subiectul. Nu sunt decât o ploșniță, și recunosc, cu toată umilința, că nu pot cu niciun chip să pricep de ce lumea asta a fost zidită așa cum o vedem. Cred că oamenii sunt singurii vinovați. Gândește-te, li s-a dat raiul, și ei au râvnit libertatea; au furat focul din cer, știind de la bun început că asta o să le aducă numai necazuri, prin urmare n-are rost să-i compătimim. O, mintea asta păcătoasă a mea, spiritul meu realist, euclidian, îmi spune că suferința există, dar că nu e nimeni vinovat, că toate lucrurile decurg unele din altele, simplu și direct, că totul e trecător și totul se compensează, dar, vezi tu, astea nu sunt decât elucubrațiile lui Euclid! Îmi dau seama, și de aceea nu pot, nu, nu pot accepta să trăiesc după asemenea concepții absurde! Ce-mi pasă mie că nu există vinovați și că sunt conștient de lucrul acesta! Eu am nevoie de răzbunare, altminteri simt c-am să mă distrug singur. Și răzbunarea asta să nu se înfăptuiască cine știe pe ce lume, undeva, în infinit, cine știe când, ci chiar aici, pe pământ, s-o pot vedea cu ochii mei! Am crezut în ea și vreau s-o văd cu ochii mei, iar dacă la ceasul acela s-ar întâmpla să fiu mort, vreau să mă scol din mormânt, căci mi-ar părea

nespus de rău să se petreacă totul fără mine. Doar n-am suferit ca să îngraș cu ființa mea, cu ticăloșiile și suferințele mele, pământul pe care va înflori armonia viitoare, ca să se bucure de ea mai știu eu cine! Vreau să văd cu ochii mei ciuta tolănindu-se alături de leu și victima îmbrățișându-l pe cel care a înjunghiat-o. Vreau să fiu de față atunci când lumea va apuca să afle, în sfârșit, pentru ce a fost tot ce-a fost înainte. Dorința asta stă la temelia tuturor religiilor de pe lume, și eu sunt un om credincios. Dar copilașii, cum rămâne cu ei? Iată o problemă pe care eu, unul, îți mărturisesc, nu mă simt în stare s-o rezolv. Îți repet pentru a nu știu câta oară: există nenumărate probleme; eu însă m-am oprit numai asupra copiilor, deoarece în cazul lor lucrurile despre care ți-am vorbit apar cu o limpezime incontestabilă. Ascultă, dacă toată lumea trebuie să sufere pentru a răscumpăra prin suferință acea nepieritoare armonie, ce caută aici copilașii, explică-mi și mie, te rog. În ruptul capului nu pot să înțeleg pentru ce sunt sortiți să sufere și ei și de ce armonia trebuie neapărat plătită cu prețul suferințelor lor? De ce trebuie să ajungă și ei băligar, să îngrașe cu făptura lor, spre binele nu știu cui, pământul pe care va înflori armonia viitoare? Îmi pot explica, bunăoară, solidaritatea întru păcat a oamenilor, după cum îmi pot explica și solidaritatea lor în răzbunare, dar nu văd cum solidaritatea întru păcat se poate extinde și asupra pruncilor, și dacă este adevărat că și ei sunt răspunzători, deopotrivă cu părinții, pentru fărădelegile săvârșite de aceștia, așa ceva, crede-mă, depășește înțelegerea mea, e un adevăr ce nu aparține acestei lumi! Probabil un mucalit ar putea să-mi riposteze că în orice caz pruncul va crește cu timpul și va săvârși la rândul său destule păcate, dar ce ne facem atunci cu băiețașul acela de opt anișori rupt în bucăți de dulăi? O, Alioșa, zău, nu vreau să hulesc divinitatea! Îmi dau seama ce cutremurare va fi în tot universul când tăriile cerești și toată suflarea pământească își vor uni glasurile ridicând un imn de slavă, când tot ce este viu sau

care a trăit cândva pe lume va striga: „Drept ești tu, Doamne, pentru că judecățile tale s-au dat pe față!” Fiindcă atunci când mama se va îmbrățișa cu călăul copilașului ei, cu cel care a asmuțit copoii asupra lui, și câteșitrei, înlăcrimați, vor mărturisi în gura mare: „Drept ești tu, Doamne!”, desigur, vom fi atins treapta cea mai înaltă a cunoașterii și totul se va lămuri. Ei, uite, aici este buba, tocmai cu gândul ăsta nu pot să mă împac! și, cât timp mai sunt încă pe lume, mă grăbesc să iau măsuri. Vezi tu, Alioșa, dacă într-adevăr mi-o fi dat să apuc vremea aceea, sau dacă am să mă scol din mormânt atunci ca să mă conving cu ochii mei, în clipa când mama îl va îmbrățișa pe gâdele copilului, se prea poate să strig și eu într-un glas cu ea: „Drept ești tu, Doamne!” Eu însă nici atunci n-aș vrea să fac asemenea mărturisire. Cât mai e timp, deci, caut să-mi iau toate măsurile de apărare, și de aceea sunt hotărât să renunț cu desăvârșire la acea supremă armonie. Fiindcă armonia aceasta nu merită nici măcar o lăcrimioară vărsată de bietul copilaș chinuit, care se bătea cu pumnișorii în piept într-o cușcă împuțită, rugându-se lui „Doamne, Doamne” și vărsând șiroaie de lacrimi, pe care nimeni, nimeni nu le-a răscumpărat! Nu merită, de vreme ce lacrimile lui au rămas nerăscumpărate. Și trebuie neapărat să se găsească o compensație, altminteri nu poate să existe armonie. Dar cum, te întreb, în ce fel le răscumperi? Mi se pare un lucru imposibil. Răzbunându-le? La ce mi-ar folosi răzbunarea, ce să fac, oare, cu iadul în care sunt azvârliți călăii, ce mai poate îndrepta iadul după ce aceștia au fost de-acum supuși la cazne și au murit în chinuri? Ce fel de armonie mai poate fi aceea, atâta timp cât admitem focul gheenei? Dorința mea e să iert și să îmbrățișez pe toată lumea, nu vreau să mai pătimească nimeni. Iar dacă suferințele copiilor sunt sortite să se adauge noianului de suferințe necesare pentru răscumpărarea adevărului, declar de la bun început că tot adevărul lumii nu merită a fi plătit cu asemenea preț. Nu vreau, în definitiv, ca mama să-l

îmbrățișeze pe ucigașul odorului ei, pe cel care a pus câinii să-l sfâșie! Fiindcă nu are dreptul să-l ierte! Din partea ei, n-are decât să-l ierte dacă vrea să treacă peste nemărginita durere a inimii ei de mamă, absolvindu-l pe călău; nu are însă niciun drept să-l absolve în numele copilului ei sfâșiat de copoi, nu are dreptul să-l ierte pe ucigaș, chiar dacă însuși copilul ei i-ar cere s-o facă! Și, dacă așa stau lucrurile, dacă nu-i e îngăduit să acorde această iertare, atunci unde mai este armonia? Există, oare, în toată lumea asta o singură ființă care să poată și care să aibă și dreptul de a ierta? Nu vreau să primesc deci armonia, din dragoste pentru omenire nu vreau s-o accept. Mai bine să rămân cu suferințele nerăzbunate. Prefer să rămân nerăzbunat, chiar dacă nu am dreptate, fără a fi apucat să găsesc împăcarea sufletului meu mistuit de revoltă. Și apoi, cred că s-a pus un preț exagerat pe această armonie, biletul de intrare e prea scump pentru punga noastră. De aceea mă și grăbesc să-l restitui. Și, dacă vreau să fiu un om într-adevăr cinstit, sunt dator să-l restitui cât mai curând. Ceea ce și fac. Asta nu înseamnă că nu accept existența lui Dumnezeu, Alioșa; mă mulțumesc doar să-i dau înapoi cu tot respectul biletul meu de intrare.

— Asta e răzvrătire... murmură cu ochii în pământ Alioșa.

— Răzvrătire? N-aș fi vrut să aud din gura ta cuvântul ăsta, rosti Ivan apăsat. Crezi tu că ar putea cineva să trăiască tot timpul în răzvrătire? Ei uite, eu așa vreau să trăiesc. Te rog stăruitor să-mi răspunzi cinstit la o întrebare: închipuiește-ți că ți-ar fi dat să clădești cu mâna ta destinul omenesc spre fericirea tuturor, ca lumea să se poată bucura în sfârșit de liniște și pace, dar că, pentru a ridica această construcție, trebuie neapărat, e absolut necesar să ucizi în chinuri o singură făptură plăpândă, bunăoară pe copilașul acela care se bătea cu pumnișorii în piept, să pui la temelia construcției lacrimile lui nerăzbunate. Spune, ai accepta în aceste condiții să fii tu

arhitectul? Mărturisește cinstit!

— Nu, n-aș accepta, rosti încet Alioșa.

— Ai putea să concepi că oamenii pentru care vrei s-o durezi ar accepta să primească o fericire ce-și trage obârșia din sângele nevinovat al micului martir, și crezi tu că, primind-o, ei ar putea să fie pururea fericiți?

— Nu, n-aș putea să concep așa ceva. Apoi, deodată i se aprinse o lumină în ochi: Frate, vorbi Alioșa în continuare, m-ai întrebat adineauri dacă există pe lumea asta o singură ființă care să poată și să aibă dreptul de a ierta? Ființa aceasta există, să știi, și poate să ierte totul, și să-i ierte pe toți, da, da, pe toți și toate pentru tot, fiindcă ea însăși și-a dăruit sângele nevinovat pentru toți și pentru toate. Și tu o cunoști, ea este într-adevăr temelia clădirii de care vorbeai, către ea se vor ridica glasurile tuturor spre a-i spune: „Drept ești tu, Doamne, pentru că judecățile tale s-au dat pe față!”

— Aha, el, unicul neprihănit, și sângele lui! Nu, nu l-am uitat, dimpotrivă, mă miram tot timpul că nu-l scoți din sertar mai curând, potrivit bunului obicei al celor din tagma ta, care în orice discuție se referă la El, în tot momentul. Am să-ți spun ceva, Alioșa, dar să nu râzi; acum vreun an am compus un poem. Dacă mai poți să pierzi încă zece minute, ți-l povestesc.

— Ai scris un poem?

— A, nu, nu l-am scris! râse Ivan. În viața mea n-am îmbinat nici două rime. L-am plăsmuit numai și am căutat să-l memorez. L-am plăsmuit în focul inspirației. Tu o să fii primul meu cititor, adică primul om care-l va auzi. Care autor s-ar îndura să piardă o asemenea ocazie unică? (Ivan zâmbi.) Să ți-l povestesc sau nu?

— Te ascult.

— Poemul meu se numește Marele inchizitor. Este un lucru absurd, dar țin totuși să-l cunoști.

Capitolul V

MARELE INCHIZITOR

— Numai că și aici e nevoie de o introducere, altminteri nu se poate, vreau să zic de o introducere literară! – adăugă Ivan râzând. Ca să vezi – eu și literat! Acțiunea se petrece în secolul al șaisprezecelea, pe vremea când – cred c-ai învățat asta la școală – forțele providențiale interveneau în mod curent în operele poetice. Și nu mă refer numai la Dante. În Franța, slujbașii judecătorești și chiar călugării din mănăstiri organizau adevărate spectacole, în care Maica Domnului, îngerii, sfinții, Hristos și până și Dumnezeu apăreau pe scenă figurând printre personaje. La epoca respectivă, asemenea spectacole erau extrem de naive. În Notre-Dame de Paris[59] Victor Hugo arată cum în capitala Franței, sub Ludovic al XI-lea, pentru a sărbători nașterea dauphin-ului[60], s-a dat în sala primăriei o reprezentație populară gratuită înfățișând *Le bon jugement de la tres sainte et gracieuse Vierge Marie*[61], reprezentație în desfășurarea căreia Fecioara Maria apare în persoană pe scenă pentru a-și rosti le bon jugement. La noi, la Moscova, înainte de Petru cel Mare, aveau, de asemenea, loc, din vreme în vreme, spectacole dramatice similare, inspirate de diverse episoade din Vechiul Testament. Tot în aceeași perioadă circulau o mulțime de povestiri și „stihuri”, în care interveneau, după necesitățile

[59] Dostoievski aprecia acest roman ca fiind „un lucru genial, măreţ" şi publicase prima traducere rusă a cărţii în revista sa Vremea (1862). În expunerea făcută probabil din memorie, se strecoară unele inexactităţi.

[60] Prinţul moştenitor (fr.).

[61] Dreapta judecată a preasfintei şi milostivei Fecioare Maria (fr.).

acțiunii, sfinții, îngerii și, în general toți reprezentanții puterii cerești. În mănăstirile noastre, călugării tălmăceau, transcriau, ba chiar și compuneau asemenea poeme – și asta când? – tocmai pe vremea tătarilor! Există, bunăoară, un poem religios (bineînțeles tradus din grecește), intitulat Trecerea Maicii Domnului prin vămile văzduhului, cuprinzând unele scene care cred că nu sunt cu nimic inferioare celor zugrăvite de Dante. Dorind să viziteze iadul, Maica Domnului, călăuzită de arhanghelul Mihail, străbate „vămile văzduhului”. Prin fața ochilor săi se perindă păcătoșii, cu osândele la care sunt supuși. Printre altele, exista acolo, în iad, o categorie destul de curioasă de osândiți, ce-și ispășesc pedeapsa în focul gheenei – cei care se afundă atât de adânc în vâltoarea flăcărilor, încât nu mai sunt în stare să iasă la suprafață, și până la urmă „îi uită Dumnezeu”, o expresie extraordinar de sugestivă și de profundă, nu-i așa? Uimită și cu lacrimi pe obraji, Maica Domnului cade în genunchi în fața tronului divin, rugându-se de iertare pentru toți păcătoșii din iad, pe care i-a văzut canonindu-se acolo, absolut pentru toți, fără excepție. Convorbirea ei cu Dumnezeu e colosal de interesantă! Preacurata se roagă din tot sufletul, stăruind din răsputeri, iar când părintele ceresc îi arătă mâinile și picioarele străpunse de piroane ale fiului ei, întrebând-o: „Pot eu să-i iert oare pe cei care l-au chinuit?” Maica Precista se adresează sfinților, mucenicilor și tuturor îngerilor și arhanghelilor, solicitându-i să cadă împreună cu ea la picioarele Domnului și să ceară îndurare pentru toți păcătoșii, absolut toți, fără nicio deosebire. Până la urmă, Cel-de-Sus se lasă înduplecat de rugămințile ei și hotărăște ca, în fiecare an, caznele să înceteze o bucată de timp, începând din vinerea mare și până în ziua Sfintei treimi. Păcătoșii din iad îi mulțumesc, preamărindu-l: „Drept ești tu, Doamne, că ai făcut această judecată!” Dac-aș fi scris poemașul atunci, cred c-ar fi ieșit ceva în același gen. La mine apare în scenă el; ce-i drept, nu are decât o apariție mută, tot timpul nu scoate un cuvânt. Au

trecut cincisprezece veacuri de când a promis că va coborî din nou din împărăția lui, cincisprezece veacuri de când proorocul său a dat de știre lumii: „Eu vin curând”. „Iar de ziua și ceasul acela nimeni nu știe, nici Fiul, ci numai Tatăl”, așa cum a mărturisit el însuși când sălășluia încă pe pământ. Omenirea îl așteaptă însă cu aceeași credință și duioșie. O, îl așteaptă chiar cu o râvnă și mai mare, dat fiind că s-au scurs cincisprezece veacuri de când cerul a încetat să mai făgăduiască ceva omului.

Crede doar ce inima ta îți dorește,
Căci nimic cerul nu-ți mai făgăduiește![62]

Crede numai ceea ce inima ta îți dorește! Este adevărat că pe vremea aceea se mai întâmplau încă destule minuni. Erau sfinți care înfăptuiau o seamă de tămăduiri miraculoase; sau drept-credincioși cărora – după cum stă scris în povestea vieții lor – li se arăta aievea însăși Crăiasa cerurilor. Diavolul stătea însă de veghe, iar lumea începuse să pună la îndoială asemenea minuni. Tocmai atunci, în Nord, în Germania, a ieșit la iveală o nouă și cumplită erezie[63]. O stea uriașă „arzând că o faclă” (adică biserica) „a căzut peste izvoarele apelor, și apele s-au făcut amare ca pelinul”[64]. Ereticii aceștia luau în deșert numele Domnului, tăgăduindu-i minunile. În schimb, cu atât mai arzător, mai vârtos credeau în ele cei care își păstraseră neștirbită cucernicia. La fel ca odinioară, omenirea îl aștepta și-l iubea, punându-și toată credința în el și dorind să pătimească și să moară pentru slava Lui... Atâtea veacuri își ridicase glasul spre el, rugându-l cu râvnă și

[62] Versuri din poezia lui Schiller, Dorinţa (1801).

[63] Dostoievski are în vedere Reforma (sec. XVI e.n.).

[64] „...şi a căzut din cer o stea uriaşă, arzând ca o făclie, şi a căzut peste a treia parte din râuri şi peste izvoarele apelor. şi numele stelei se cheamă Absintos. şi a treia parte din ape s-a făcut ca pelinul şi mulţi dintre oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare." (Apocalipsa,— VIII, 11 – 12)

smerenie: „Vino, Doamne!” Atâtea veacuri îl implorase, încât, până la urmă, în nemăsurata lui milă, s-a înduplecat să pogoare din nou în mijlocul ei. Și, întruchipându-se din nou, s-a arătat în ființă – precum mărturisesc cărțile sfinte – unor drept-credincioși, mucenici și anahoreți. La noi, Tiutcev[65] – care credea cu nestrămutată convingere în cuvântul său, a vestit:

Purtând din greu povara crucii sale,
Ca rob umil, cerescul împărat,
O, glie, până-n zări te-a colindat,
Blagoslovind meleagurile tale.

Și așa a fost, să știi. Într-o zi, deci, a hotărât să se arate măcar pentru o clipă mulțimii, norodului ce se chinuia, pătimind, cu sufletul încărcat de păcate, dar care-l iubea totuși cu o dragoste copilărească. Acțiunea imaginată de mine se petrece în Spania, la Sevilla, în cele mai crâncene timpuri ale Inchiziției, când în tot cuprinsul țării, întru preamărirea Celui-de-Sus, zilnic se aprindeau ruguri și:

În autodafeuri, ereticii
Cu fast ardeau pe rug,
În crude sacrificii...[66]

Firește, nu e vorba de cea de-a doua venire din veacul de apoi, când urmează să se înfățișeze – după cum el însuși a făgăduit – în toată slava sa cerească, ivindu-se fără veste, „precum fulgerul ce pornește de la Răsărit și se arată până la Apus”. Nu, dorea numai să coboare o clipă în mijlocul odraslelor sale, și anume chiar în locul unde se înălța vâlvătaia rugurilor pe care erau dați pradă focului ereticii.

[65] Poetul Fiodor Tiutcev (1803-l873) s-a bucurat de înalta apreciere a lui Dostoievski. Versurile citate sunt din ultima strofă a poeziei Satele astea sărace... (1855).

[66] Proveniența acestor versuri n-a fost stabilită; se crede ca aparţin romancierului.

În nemărginita lui îndurare, voia să umble din nou printre oameni cu chipul pe care-l purtase cu cincisprezece veacuri în urmă. A descins, deci, într-una dintre piețele „toride” ale orașului meridional, în care nu mai departe decât în ajun, în prezența regelui, a curții, a cavalerilor, a cardinalilor și a fermecătoarelor doamne de la palat, sub ochii poporului din Sevilla, ce venise în număr mare la fața locului, marele inchizitor arsese pe rug „cu fast”, *ad majorem gloriam Dei*[67], aproape o sută de eretici. Apare acolo din senin, pe tăcute, fără să prindă nimeni de veste, și totuși, oricât ar părea de ciudat, toată lumea își dă seama că este el. Pasajul acesta ar putea să fie cel mai frumos din tot poemul, căci arată cum se face că toți l-au recunoscut.

Mânat de o forță irezistibilă, poporul se strânge în preajma lui, înconjurându-l; clipă de clipă, mulțimea sporește ținându-se pas cu pas după dânsul. Și-n vremea asta, el trece tăcut mai departe, cu același surâs plin de îndurare nemărginită. Soarele dragostei arde în inima lui și razele Luminii, Cunoștinței și Puterii, ce se revarsă din privirile sale, răspândindu-se asupra gloatei, trezesc în sufletul fiecăruia o iubire plină de osârdie pentru dânsul. Cu brațele întinse, el îi binecuvântează pe toți, și simpla atingere a mâinilor lui, sau chiar numai a veșmintelor sale, are virtutea de a lecui orice beteșug. „Tămăduiește-mă, Doamne, ca să te pot vedea la față!” strigă spre el un bătrân orb din născare, și-n aceeași clipă solzii ce-i acopereau ochii cad, și orbul își recapătă vederea și poate să-l privească. Poporul plânge și sărută pământul pe care calcă el. Copiii îi aruncă flori în cale, cântând și preamărindu-l: „Osana! El, este!” zboară din gură în gură zvonul prin mulțime. „Nu poate fi decât el!” Continuându-și drumul, el nu-și încetinește pașii decât în pridvorul Catedralei din Sevilla, unde tocmai fusese adus cu plânsete și jale un sicriaș alb în care se află o fetiță de șapte ani, singura fiică a unui cetățean de frunte din

[67] Deviza iezuiților: întru cea mai mare slavă a lui Dumnezeu (lat.).

partea locului. Sumedenie de flori sunt presărate peste trupșorul neînsuflețit. „Lasă, că el o să-ți învie copila”, îi strigă norodul mamei înlăcrimate. Parohul catedralei, care ieșise în pridvor să întâmpine sicriul, privește în jur mirat și se încruntă. Deodată, mama pruncului mort scoate un geamăt și se aruncă la picioarele lui: „Dacă ești într-adevăr tu, trezește-mi la viață copila!” îl imploră femeia cu brațele întinse spre dânsul. Procesiunea de înmormântare se oprește în loc, și racla este lăsată jos în pridvor, în dreptul lui. El își coboară ochii cu milă, și buzele lui șoptesc din nou, abia auzit: „Talita, kumi!”[68] și „fata s-a sculat”. Copila se trezește, se ridică în capul oaselor din coșciug și se uită cu ochi mari, nedumerită, în jur. Un zâmbet i-a înflorit pe chip, și încă mai ține în mână buchetul de trandafiri albi cu care fusese așezată în sicriu. Poporul freamătă și plânge cutremurat. Tocmai atunci se întâmplă să treacă prin fața catedralei cardinalul, marele inchizitor. Este un bătrân de aproape nouăzeci de ani, înalt și drept, cu fața suptă și ochii adânciți în orbite, niște ochi în care încă mai tremură o licărire ușoară, ca o scânteie.

O, de astă dată cardinalul nu mai poartă odăjdiile fastuoase cu care l-au împodobit în ajun, în văzul mulțimii, în momentul când dușmanii credinței romane piereau mistuiți de flăcările rugului! Nu, acum nu are pe el decât vechea lui rasă călugărească, făcută din pânză groasă. În urma lui, la oarecare depărtare, pășesc ajutoarele și servii lui, cu chipuri sumbre, straja lui „sfântă”. Oprindu-se în fața mulțimii, prelatul o cercetează din ochi de la distanță. Vede tot: coșciugul depus la picioarele lui și copila înviată din morți, și deodată se întunecă la față. Sprâncenele-i cărunte și dese se încruntă, și-n privirea lui scapără o lumină sinistră. Ridicând brațul, cardinalul face semn străjerilor să-l ia. Și atât de mare este autoritatea lui, atât de strunit și de plecat este poporul, deprins să i se supună fără a crâcni, încât gloata se dă în lături din calea lor și, în mijlocul unei tăceri mormântale, gărzile pun mâna pe el

[68] Copila, scoală-te (în lb. greacă) – Luca, VIII.54.

și-l duc. Ca la o poruncă, mulțimea se pleacă până la pământ în fața bătrânului inchizitor, care o binecuvântează și pleacă mai departe. Străjile coboară cu prizonierul în temnița boltită, sumbră și strâmtă din clădirea străveche, unde se țin ședințele tribunalului sfânt. Ziua se stinge și întunecimile nopții toride și „neînsuflețite” învăluie Sevilla. Aerul e înmiresmat „de lauri și lămâi”[69]. În bezna groasă ce domnește în închisoare, ușa de fier se deschide, și marele inchizitor, purtând o lampă în mână, pătrunde încet înăuntru. Este singur; ușa se închide la loc în urma lui. Bătrânul se oprește în dreptul ușii, privindu-l lung, un minut sau două, drept în față. Apoi se apropie de el pe îndelete, pune lampa pe masă și rostește: „Tu ești? Tu? Neprimind însă niciun răspuns, se grăbește să adauge: Taci, nu spune nimic. Ce ai putea să mai spui? Știu prea bine ce! Numai că tu n-ai dreptul să mai adaugi nimic la cele mărturisite odinioară. De ce ai venit atunci să ne tulburi? Căci venirea ta nu face decât să ne tulbure, cred că-ți dai seama. Știi tu însă ce o să se întâmple mâine? Eu nu te cunosc, și nici nu vreau să știu dacă ești tu acela sau semeni numai cu el; oricum ar fi, mâine am să te osândesc și am să te ard pe rug, ca pe cel mai nelegiuit dintre eretici, și ai să vezi atunci cum norodul, care azi ți-a sărutat picioarele, la un singur semn al meu, se va repezi să adune tăciunii împrăștiați în jurul rugului tău spre a înteți focul, știi tu asta? Da, poate că știi”, răspunde tot el tulburat, dus pe gânduri, cu ochii pironiți asupra deținutului.

— Zău, nu pricep, Ivan, ce înseamnă asta... spuse zâmbind Alioșa, care-l ascultase tăcut până atunci. E numai o simplă fantezie sau e vorba de o eroare din partea bătrânului, de un absurd quiproquo[70].

— N-ai decât să alegi cea de-a doua alternativă, dacă-ți place, râse Ivan, și dacă realismul nostru contemporan a reușit să te acapareze în asemenea măsură, încât să nu

[69] Vers din piesa lui Puşkin, Oaspetele de piatra (Scena II).

[70] Neînţelegere, confuzie (lat.)

mai poți accepta nimic ce ține de domeniul fanteziei, fie chiar un quiproquo, dacă vrei. Ce-i drept, continuă el râzând, bătrânul meu are nouăzeci de ani, și, cu ideea lui fixă, se prea poate să-și fi pierdut mințile. Cât îl privește pe deținut, înfățișarea lui avea într-adevăr prin ce să-l uimească. Dar tot așa de bine, în definitiv, ar putea să fie numai o halucinație, vedenia unui moșneag de nouăzeci de ani în pragul morții, cu imaginația înfierbântată de autodafeul din ajun, căruia îi căzuseră jertfă o sută de eretici. La urma urmei însă, ce ne interesează pe noi dacă-i un quiproquo sau dacă-i vorba de o fantezie gratuită? Bătrânul trebuie să spună, în sfârșit, tot ce are de spus, tot ce a gândit în sinea lui timp de nouăzeci de ani, să dea în vileag tot ce a ținut închis în el, în acești nouăzeci de ani.

— Și deținutul? Nu spune nimic? Se mulțumește doar să se uite la bătrân și să tacă?

— E obligat în orice caz să tacă, răspunse Ivan, din nou cu zâmbetul pe buze. N-ai auzit ce i-a spus mai înainte bătrânul? Că n-are dreptul să mai adauge niciun cuvânt la cele mărturisite odinioară. Dacă vrei, într-asta rezidă însăși esența catolicismului roman, așa cel puțin cred eu: „Tu i-ai încredințat totul papei, și deci, în momentul de față, totul se află în mâna lui; tu nu mai ai deocamdată ce căuta printre noi, nu ne mai tulbura, măcar până ce va să vină vremea de apoi”. Asta o spun chiar ei, și nu numai c-o spun, dar o aștern pe hârtie, cel puțin iezuiții. Am citit cu ochii mei, scris negru pe alb, de teologii lor. „Mai ai tu dreptul oare să ne dezvălui fie și o singură taină a lumii din care vii?” îl cercetează mai departe bătrânul, ca tot el să-și răspundă până la urmă: „Nu, nu mai ai dreptul acesta, fiindcă nu trebuie să mai adaugi nimic la cele mărturisite cândva, nici să le răpești oamenilor libertatea pentru care te-ai luptat din răsputeri cât ai fost aici pe pământ. Orice lucru nou pe care l-ai vesti oamenilor ar atinge cumva libertatea lor de credință, căci ar lua înfățișarea unui miracol, și, după câte știu, în urmă cu o mie cinci sute de ani pentru tine nu era nimic mai scump pe lume decât

libertatea credinței. Nu spuneai chiar pe vremea aceea: «Vreau să fiți liberi cu adevărat»? Ai avut acum prilejul să-i vezi pe oamenii aceștia «liberi», rostește deodată bătrânul, zâmbind dus pe gânduri. Ca să continue apoi, măsurându-l cu o privire încruntată pe captivul său: Da, să știi că ne-a costat scump treaba asta, dar acum, am ajuns, în fine, să ducem, în numele tău, la bun sfârșit misiunea noastră. Cincisprezece veacuri ne-am canonit cu libertatea asta, dar acum am isprăvit, da, da, am isprăvit odată pentru totdeauna. Ce, nu crezi c-am isprăvit pentru totdeauna? Te uiți la mine blând și nu vrei măcar să mă învrednicești cu un cuvânt de indignare? Cu toate astea, tocmai acum, poți să mă crezi, acum, în momentul de față, oamenii poartă în ei mai adânc ca oricând înrădăcinată convingerea că sunt liberi, cu desăvârșire liberi, deși chiar ei ne-au oferit libertatea lor, depunând-o smeriți la picioarele noastre. Asta e ceea ce am izbutit noi să facem, dar, te întreb, asta e oare cu adevărat libertatea dorită de tine, libertatea pe care ai visat-o?”

— Tot nu pricep, îl întrerupse din nou Alioșa, e o ironie, vrea cumva să glumească pe socoteala lui?

— Câtuși de puțin. Bătrânul e convins, dimpotrivă, că faptul de a fi sugrumat, în sfârșit, libertatea ca să-i fericească pe oameni este un merit al său și al ciracilor lui. „Fiindcă numai acum, i se destăinuie el (bineînțeles e vorba de Inchiziție), suntem în măsură pentru prima oară să ne gândim la fericirea oamenilor. Așa cum a fost el plămădit, omul e un răzvrătit din fire, dar crezi tu oare că răzvrătiții pot avea parte de fericire? Ți s-a spus răspicat, stăruie bătrânul, ți s-a atras doar atenția asupra acestui lucru, ți s-au dat destule avertismente, pe care însă tu le-ai nesocotit deopotrivă, respingând singurul mijloc care putea să-i facă pe oameni fericiți. Noroc că, plecând dintre noi, ai avut grijă să lași totul în seama noastră. Ne-ai hărăzit, ai întărit prin cuvântul tău dreptul pe care ni l-ai încredințat de a lega și dezlega totul, și cred că n-ai de gând acum – sigur că da, nici nu poate măcar să-ți treacă

prin gând cumva să ne privezi de el! Atunci de ce ai venit să ne tulburi?”

— Cum adică, „ți s-au dat destule avertismente și îndrumări”? întrebă Alioșa.

— Ei uite, tocmai ăsta e punctul principal asupra căruia caută să insiste cardinalul. „Înfricoșatul și preaiscusitul duh, duhul nimicniciei și al neființei – îl mustră mai departe bătrânul – strălucitul duh a grăit către tine în pustiu[71], și, după cum mărturisește Sfânta Scriptură, el a încercat să te «ispitească». E drept, ori nu? Există oare un adevăr mai deplin decât acela pe care el ți l-a dezvăluit, punându-ți cele trei întrebări, sau, precum spun Scripturile, cele trei «ispitiri» ale tale, adevăr pe care tu l-ai respins? Și totuși, dacă va fi avut loc vreodată pe lume o minune fără de seamăn, ea s-a întâmplat numai și numai atunci, în ziua celor trei ispitiri. Căci în asta constă toată minunea, în faptul că cele trei întrebări au fost rostite. Dacă ne-am închipui bunăoară, să zicem, că întrebările puse de înfricoșatul duh ar fi pierit fără urmă în cărți și c-ar trebui deci reconstituite cumva, plăsmuite din nou, alcătuite vorba cu vorbă, pentru a putea fi puse la locul lor în Scripturi, și că în acest scop ar fi fost adunate laolaltă toate capetele luminate de pe fața pământului – toți dregătorii, cei mai de seamă păstori ai bisericii, învățații, filosofii, poeții – reîncredințându-li-se misiunea de a născoci, de a formula trei întrebări, care nu numai să fie pe măsura unui eveniment de o însemnătate atât de mare, dar și să exprime în același timp în trei cuvinte, sau, mai bine zis, în trei poziții pe înțelesul minții omenești, întreaga istorie de mai târziu a umanității și a universului – crezi tu, oare, că tot acest areopag format din înțelepții pământului ar fi în stare să dea în vileag ceva care să se asemuiască măcar pe departe prin forță și prin adâncime cu cele trei întrebări pe care într-adevăr ți le-a pus atunci

[71] Marele inchizitor se refera la cele trei încercări ale diavolului de a-l duce pe Hristos în ispita. (Matei, cap. IV; Marcu, cap. I; Luca, cap. IV).

în pustiu puternicul și iscusitul duh? Aceste întrebări, miracolul prin care ele au ieșit la lumină dovedesc îndeajuns că aici avem de-a face nu cu inteligența omenească, a cărei soartă e pieritoare, ci cu o inteligență nepieritoare și desăvârșită. Fiindcă aceste trei întrebări, atât de strâns legate între ele, preconizează întreaga desfășurare de mai târziu a istoriei lumii, constituind totodată cele trei formule în care se îmbină toate contradicțiile istorice nerezolvate ale firii omenești. Pe vremea aceea era un lucru de care nimeni nu-și putea da seama chiar atât de precis, viitorul fiind încă învăluit în neguri; acum însă, după ce au trecut cincisprezece veacuri, vedem că în aceste trei întrebări era cuprins totul, și că tot ce preconizaseră ele s-au adeverit în așa măsură, încât nu se mai poate adăuga sau înlătura nicio iotă.

Hotărăște deci singur cine avea dreptate: tu sau acela care ți le-a pus? Amintește-ți prima întrebare, dacă nu cuvânt cu cuvânt, cel puțin sensul ei: «Vrei să te duci în lume așa, cu mâinile goale, făgăduind oamenilor o libertate pe care ei, în ignoranța și becisnicia lor înnăscută, nu pot s-o înțeleagă, de care chiar se feresc, îngroziți, fiindcă nu există și nici n-a existat vreodată nimic mai insuportabil pentru om și pentru societate decât libertatea! Vezi pietrele astea din acest pustiu dogorit de arșiță? Poruncește ca ele să se facă pâini, și omenirea întreagă, plină de recunoștință, va alerga pe urmele tale ca o turmă ascultătoare, deși tot timpul va fi cu frica-n sân ca nu cumva, la un moment dat, să-ți retragi brațul întins și, odată cu asta, să se isprăvească și pâinea dăruită de tine». Tu însă n-ai vrut să-l lipsești pe om de libertate și ai respins o asemenea propunere, socotind că nu mai poate fi vorba de libertate, de vreme ce supunerea a fost cumpărată cu pâine. Drept care ai răspuns că omul nu trăiește numai cu pâine; știi tu însă că în numele acestei hrane pământești duhul pământului se va ridica împotrivă-ți și, dând piept cu tine, te va birui și că atunci toată lumea îl va urma, strigând în gura mare: «Cine este

asemenea fiarei, care a făcut să se pogoare focul din cer?» Știi tu oare că peste veacuri, omenirea va da glas prin gura înțelepților și a învățaților săi că nu există pe lume crimă și, prin urmare, nu există nici păcat, ci numai flămânzi? «Dă-le mai întâi de mâncare, și abia după aceea le poți cere să respecte virtutea!» – va sta scris pe steagul celor care se vor scula împotriva ta, nimicind templul durat de tine. Pe ruinele templului tău se va zidi o altă clădire, un nou și înfricoșător Turn Babel; se va înălța piatră cu piatră, cu toate că și el va împărtăși soarta celui dintâi, rămânând, ca și acela, neterminat; puteai totuși să-i scutești pe oameni de toată această trudă de prisos, să le cruți o mie de ani de suferințe, fiindcă, până la urmă, tot spre noi se vor îndrepta, după ce se vor fi canonit în zadar zece veacuri în șir să-și isprăvească turnul! Și atunci, ne vor căuta iarăși pe sub pământ, prin catacombele în care vom sta ascunși (fiindcă ne va fi dat să fim din nou persecutați și schingiuiți), și găsindu-ne în cele din urmă, vor ridica glasul spre noi: «Dați-ne pâine, căci cei care ne-au făgăduit să pogoare focul din ceruri pentru noi nu ni l-au dat!» și noi vom izbuti să ridicăm până la capăt turnul început de ei, căci cine va da de mâncare mulțimii va apuca să-l ducă la bun sfârșit, și noi vom fi aceia care o vom hrăni în numele tău, amăgind-o în numele tău. O, în vecii vecilor, fără noi, oamenii nu vor ajunge să-și astâmpere foamea! Toată înțelepciunea lumii nu va putea să le dea pâine atâta timp cât vor rămâne liberi; dar ai să vezi că, până la urmă, ne vor aduce singuri plocon libertatea și, depunând-o la picioarele noastre, ne vor spune: «înrobiți-ne, dar astâmpărați-ne foamea!»

Abia atunci vor înțelege în fine că libertatea și faptul de a avea pâine în realitate și cu prisosință, așa ca să ajungă pentru toată lumea, sunt două lucruri incompatibile, fiindcă în vecii vecilor oamenii nu vor fi în stare să împartă pâinea între ei! și în același timp se vor convinge că niciodată nu vor putea fi liberi, fiindcă sunt slabi de înger, dedați la rele, becisnici și îndărătnici. Tu le-ai făgăduit

pâinea cerească, dar, iarăși te întreb, crezi într-adevăr că poate avea același preț în ochii stirpei omenești, nevolnice, desfrânate și pururea nerecunoscătoare ca pâinea reală, pământească? Dacă, în numele pâinii cerești, se vor găsi câteva mii sau zeci de mii de suflete care să te urmeze, cum rămâne cu milioanele și zecile de mii de milioane de făpturi omenești incapabile să renunțe la hrana pământească pentru cea făgăduită în ceruri? Sau ție nu-ți sunt dragi decât cele câteva zeci de mii de suflete mari și puternice, celelalte milioane – nenumărate, ca nisipul mării – de oameni slabi de înger, dar care te iubesc cu adevărat, fiind menite să slujească doar ca un suport material celor puternici și oțeliți? Nu, nouă ne sunt deopotrivă de dragi și cei slabi din fire. Deși nărăviți și îndărătnici, până la urmă tot ei vor fi cei mai supuși. Cuprinși de admirație, aceștia ne vor socoti niște zei, ca unii ce vom domni asupra lor – atât de înfricoșătoare li se va părea până la urmă libertatea! Dar noi vom căuta să-i convingem că nu facem decât să ascultăm de porunca ta și că domnim în numele tău. Îi vom înșela astfel din nou, de astă dată însă n-o să-ți îngăduim să vii printre noi. Și în același timp, înșelătoria aceasta va fi un nesecat izvor de suferință pentru noi, fiindcă vom fi mereu nevoiți să mințim. Iată care este sensul primei întrebări ce ți s-a pus atunci, în pustiu, și iată ce ai respins în numele libertății pe care o prețuiai mai presus de orice. În ea sălășluia ferecată taina cea mare a lumii acesteia. învrednicindu-te să primești miracolul «pâinii», ai fi reușit să împlinești acea năzuință eternă a omului – și nu numai a fiecărui individ în parte, ci a întregii umanități – pururea dornic să știe în fața cui trebuie să-și îndoaie genunchii! Fiindcă nu există pentru omul liber o grijă mai statornică și mai chinuitoare decât aceea de a afla mai degrabă în fața cui se cuvine să se plece până la pământ. Numai că el vrea să se plece înaintea unei forțe indiscutabile, atât de indiscutabile, încât toată lumea s-o respecte, îndoindu-și genunchii în fața ei. Căci, în primul rând, aceste ființe vrednice de plâns vor să găsească pe

cineva în fața căruia să se plece până la pământ, un om care să se ridice deasupra celorlalți, în care să creadă lumea întreagă și căruia să i se închine toți, absolut toți. De la începutul începutului necesitatea de a generaliza supunerea a constituit preocuparea cea mai arzătoare a fiecărui om în parte, precum și a întregii umanități. Din pricina acestei necesități, oamenii s-au tăiat adesea cu săbiile. Și făurindu-și singuri zei, s-au amenințat unii pe alții: «Lepădați-vă de zeii voștri, strigau ei, și veniți de vă închinați celor care se află în mare cinste la noi, altfel, va fi vai și amar de voi și de zeitățile voastre!» Și așa o să fie până la sfârșitul veacurilor. Chiar atunci când vor pieri toții zeii de pe fața lumii, vor continua totuși să îngenuncheze în fața idolilor. Și tu ai știut asta, nu se poate să nu fi cunoscut această fundamentală taină a firii omenești, și totuși, cunoscând-o, ai refuzat unica emblemă infailibilă ce ți s-a oferit, și în virtutea căreia omenirea ți s-ar fi supus fără să crâcnească, emblema pâinii reale, pământești. Tu însă ai refuzat-o în numele libertății și al pâinii cerești. Am să-ți arăt acum ce ai făcut mai departe, iarăși și iarăși în numele libertății! Adevăr zic ție că sufletul omenesc nu cunoaște altă grijă mai chinuitoare decât aceea de a găsi cui să-i încredințeze mai degrabă harul libertății cu care această nefericită făptură se naște pe lume. Numai aceluia însă care va izbuti să-i împace conștiința îi va fi dat să pună stăpânire și pe libertatea lui.

Emblema ce ți s-a oferit odată cu pâinea avea toți sorții de izbândă; dă-i pâine, și omul ți se va supune fără greș, e cea mai sigură chezășie; dar dacă în același timp cineva – nu tu, altcineva – s-ar întâmpla să-i prindă în mreajă conștiința, o, atunci, să știi, e-n stare să se lipsească până și de pâinea cu care îl îmbii și să-l urmeze pe acela care va fi izbutit să-i subjuge cugetul. Aici, recunosc, dreptatea era de partea ta. Taina existenței umane nu constă în a trăi, ci în a ști pentru ce trăiești. Fără o noțiune precisa a rostului său pe lume, în vecii vecilor omul n-ar accepta să trăiască; mai curând și-ar face singur seama decât să-și ducă mai

departe existența pe pământ, chiar dacă în jurul lui ar fi maldăre de pâine. Asta este realitatea; dar ce s-a ales până la urmă? În loc să cauți a pune stăpânire asupra oamenilor, îngrădindu-le libertatea, tu te-ai străduit să-i desfășori cât mai larg fruntariile! Ai uitat, se vede, că omul preferă liniștea și chiar moartea libertății de a alege singur între bine și rău! Fiindcă nu există ceva mai ademenitor pentru el decât libertatea conștiinței, dar în același timp nu există ceva mai cumplit! Iar tu în locul unor principii temeinice, care ar fi statornicit odată pentru totdeauna liniștea în conștiința umană, ai ales tot ce poate fi mai ciudat, mai nedeslușit și mai vag, tot ce depășește puterile oamenilor, procedând așa ca și cum nu i-ai fi iubit câtuși de puțin. Cine? Tocmai tu, care ai pogorât pe pământ ca să-ți jertfești viața pentru ei! În loc de a căuta să le zălogești libertatea, tu le-ai sporit-o și mai mult, aruncând pe veci chinuitoarea ei povară asupra împărăției sufletului omenesc. Ai vrut să ai parte de dragostea liber consimțită a omului, ai dorit ca el să te urmeze de bunăvoie, ademenit și subjugat de tine, de ideea ta. În locul legii străbune, pe care se putea bizui din momentul acela, omul trebuia să aleagă cu inima slobodă ce este rău și ce este bine, având înaintea ochilor doar chipul tău drept călăuză menită să-i îndrume pașii, dar cum de nu te-ai gândit că, așezând pe umerii lui o povară atât de grea ca libertatea de a alege, până la urmă el va ajunge să pună la îndoială până și chipul tău și să tăgăduiască adevărul propovăduit de tine? Într-o bună zi oamenii vor mărturisi în gura mare că adevărul nu poate sălășlui în tine, fiindcă era cu neputință să-i urgisească cineva atât de cumplit ca tine, lăsându-i să se zbată într-o incertitudine atât de chinuitoare, cu atâtea griji pe cap și atâtea probleme fără dezlegare! În felul acesta, tu însuți ai pus la cale surparea împărăției tale și n-ai deci niciun drept să arunci vina pe alții. Asta să fie oare, spune, ceea ce ți s-a oferit? În lume nu există decât trei forțe, unicele pe pământ, în măsură să înfrângă și să subjuge definitiv, în numele propriei lor fericiri, conștiința

acestor becisnici răzvrătiți. Și aceste forțe sunt miracolul, taina și autoritatea. Tu însă le-ai respins pe câteșitrele, rând pe rând, prin exemplul pe care tu însuți l-ai dat. Urcându-te pe streașină templului, preaiscusitul și înfricoșatul duh ți-a spus: «De ești tu fiul lui Dumnezeu, aruncă-te jos, căci scris este: El va porunci îngerilor săi să vegheze asupra ta și ei te vor ridica pe mâini, ca nu cumva să izbești de piatră piciorul tău; numai așa vei ajunge să afli de ești cu adevărat fiul lui Dumnezeu și cât de puternică este credința ta în tatăl ceresc». Tu însă l-ai ascultat până la capăt, dar ai refuzat să faci ceea ce-ți propunea el; n-ai vrut să te lași dus în ispită și nu te-ai aruncat jos. O, firește, ai fost într-adevăr plin de măreție, superb ca un Dumnezeu! Dar crezi tu oare că oamenii, seminția aceasta slabă și răzvrătită, sunt zei? O, bineînțeles, în momentul acela ți-ai dat seama că dacă ai fi făcut un singur pas, o singură mișcare ca să te arunci în gol, ar fi însemnat să-l ispitești pe Dumnezeu și să-ți pierzi totodată credința în el, așa încât, ajungând jos, te-ai fi zdrobit de pământul pe care veniseși să-l izbăvești, spre bucuria preaiscusitului duh care încercase să te ispitească. Dar încă odată îți spun: sunt oare mulți pe lume ca tine? Ai fost tu în stare să crezi cu tot dinadinsul – fie chiar numai o clipă – că oamenii au atâta putere în ei ca să înfrunte asemenea ispită? Sau îți închipui cumva că firea omenească a fost în așa fel plămădită, încât prin însăși alcătuirea ei să respingă miracolul și că în momentele de cumplită răscruce, când sufletul lui este bântuit de cele mai grele și mai chinuitoare probleme, omul se poate mulțumi cu ceea ce inima sa are toată libertatea să aleagă? O, tu ai știut că eroismul faptei tale va fi pomenit în Scripturi și că va răzbate astfel prin veacuri până în vremea de apoi, și în sinea ta ai nădăjduit că, mergând pe urmele tale, omul va rămâne alături de Dumnezeu, fără a mai avea nevoie de minuni. Cum de nu te-ai gândit însă că, lepădându-se de minuni, el se va lepăda în același timp și de Dumnezeu, fiindcă, de fapt, nu-l caută pe Dumnezeu,

cât mai ales minunile sale? și cum nu poate să trăiască fără minuni, omul va încerca să și le făurească singur, dând crezare miracolelor plăsmuite de el, închinându-se în fața minunăților săvârșite de vraci, în fața farmecelor urzite de vrăjitoare, chiar dacă ar fi de o sută de ori un răzvrătit, un eretic sau un ateu. Tu nu te-ai învrednicit să cobori de pe cruce când cei din jur își băteau joc de tine și te ațâțau, strigându-ți: «Pogoară-te acum de pe cruce, vom vedea și vom crede!» Tu nu te-ai învrednicit să cobori, fiindcă nu voiai să-l câștigi pe om printr-o minune, așteptând o credință liber consimțită din partea lui, nicidecum prilejuită de un miracol. Ceea ce doreai tu cu ardoare era o dragoste liberă, iar nu extazul unui rob fascinat de puterea ce i-a vârât pe veci frica în oase.

Dar și de astă dată ai greșit, socotindu-i pe oameni mai presus de ceea ce se arată a fi în realitate, când ei nu sunt decât niște robi, cu toate că, așa cum au fost plăsmuiți, în sufletul lor mocnește răzvrătirea. Privește în jurul tău și judecă singur: au trecut cincisprezece veacuri, du-te acum și vezi: cine sunt cei pe care i-ai înălțat până la tine? Îți jur că omul este mult mai nevolnic și mai ticălos decât l-ai crezut tu! Te poți cumva bizui să facă ceea ce ai făcut tu? Prețuindu-l peste măsură, ai procedat ca și când n-ai fi avut nici cea mai mică îngăduință, fiindcă însemna să ceri de la el mai mult decât putea să dea – și cine? Tocmai tu, care l-ai iubit mai presus decât pe tine însuți! Dacă însă l-ai fi prețuit mai puțin și nu i-ai fi cerut decât ceea ce putea să-ți dea, ar fi simțit mai mult dragostea ta, fiindcă nu l-ai fi îndatorat să poarte o povară chiar atât de grea. Omul este slab de înger și ticălos. Ce-are a face că în momentul de față încearcă în tot locul să se răzvrătească împotriva puterii noastre, împăunându-se cu fapta lui? Mândria lui de răzvrătit este copilărească, mândrie de școlari ce-au pus la cale o revoltă în clasă, izgonindu-l pe învățător. Bucuria lor va fi însă de scurtă durată, și o vor plăti cu vârf și îndesat. Vor dărâma templele și vor îneca pământul în valuri de sânge. Dar până la urmă nu se poate

să nu-și dea seama, în nerozia lor puerilă, că, deși s-au răsculat, sunt prea nevolnici ca să fie în stare a duce mai departe pe umeri povara propriei lor răzvrătiri. Și cu obrajii scăldați în lacrimi nătânge, vor recunoaște în sfârșit că cel care i-a plămădit, sădind în ei sămânța răzvrătirii, a făcut-o, fără doar și poate, numai în bătaie de joc. Vor mărturisi lucrul acesta cu deznădejdea în suflet și fiece cuvânt al lor va fi un cuvânt de hulă; hulind însă se vor simți și mai nefericiți, fiindcă prin firea lui omul nu se poate împăca totuși cu blasfemia și până la urmă va căuta să se răzbune pentru ea. Așadar, neliniște, tulburare și nefericire – cu asta s-au ales oamenii după toate suferințele pe care le-ai îndurat în numele libertății lor! Marele tău prooroc[72], în viziunea lui alegorică, spune că i s-au arătat în fața ochilor toți cei care au luat parte la prima înviere și că erau câte douăsprezece mii cu totul din fiecare seminție. Ca să fie atât de puțini, înseamnă că nici ei n-au fost oameni ca toți ceilalți, ci zei. Căci au aflat în ei destulă putere ca să poarte crucea și să viețuiască zeci de ani în pustiu, flămânzi și goi, hrănindu-se cu ierburi crude și rădăcini; te poți mândri, firește, cu acești copii ai libertății, ai dragostei liber dăruite, cu sublima lor jertfă adusă de bunăvoie în numele tău! Amintește-ți însă că aceștia erau doar câteva mii, și toți plămădiți ca niște zei, pe când ceilalți? Cu ce sunt vinovați oare ceilalți, adică toți cei nevolnici, care n-au fost în stare să facă ceea ce au izbutit a îndeplini cei călițI din fire? Cu ce este vinovat un suflet plăpând dacă nu poate cuprinde asemenea haruri înfricoșătoare? Nu cumva tu ai pogorât din ceruri numai în mijlocul celor aleși și numai pentru ei? Dacă-i așa, atunci la mijloc este o taină pe care mintea noastră n-o poate pricepe. Și dacă există într-adevăr o taină, atunci avem tot dreptul să vorbim în numele ei, mărturisind în fața lumii că libertatea inimii de a alege între bine și rău nu înseamnă mare lucru, că totul e taina căreia oamenii sunt datori să i se supună orbește, chiar împotriva conștiinței lor. Și chiar

[72] Sfântul Ioan Teologul, autorul Apocalipsei.

așa am și procedat. Am căutat să îndreptăm ceea ce ai făcut tu, punând la temelia faptei tale eroice miracolul, taina și autoritatea. Și oamenii s-au bucurat că sunt din nou mânați ca o turmă și că, în sfârșit, inima lor a fost ușurată de povara unui dar funest care le adusese numai necazuri. Am avut ori nu dreptate să procedăm așa, propovăduind învățătura aceasta oamenilor, spune! Crezi oare că noi n-am iubit omenirea, de vreme ce am înțeles cu atâta umilință slăbiciunile ei și am căutat din toată inima să-i ușurăm povara, îngăduind firii sale nevolnice chiar și păcatul, cu condiția ca să fie săvârșit cu știrea noastră? De ce atunci vii acum să ne tulburi? De ce mă privești în tăcere cu ochii tăi blânzi, convins că dreptatea e de partea ta? Mai curând aș vrea să te văd mânios, nu-mi trebuie dragostea ta, pentru că nici eu nu te iubesc. De ce aș încerca să mă prefac? Nu-mi dau seama oare cu cine vorbesc? știi dinainte tot ce aș avea să-ți spun, o citesc în ochii tăi. Cum aș putea oare să ascund de tine taina noastră? Poate că vrei totuși s-o auzi din gura mea. Atunci ascultă: noi nu suntem cu tine, ci cu el, asta este toată taina noastră! De mult nu mai suntem cu tine, ci cu el, au trecut opt veacuri între timp. S-au împlinit opt veacuri de când am primit din mâinile lui ceea ce tu ai lepădat cu indignare, darul din urmă, pe care el însuși ți l-a oferit atunci, când ți-a înfățișat împărățiile pământești. Noi am primit de la el Roma și spada cezarului, decretându-ne stăpânitorii pământului, singurii lui împărați, deși nici până în ziua de azi n-am apucat să ne desăvârșim lucrarea începută. Dar cine-i de vină? O, într-adevăr, lucrarea e abia înfiripată, dar totuși s-a înfiripat. Va trece încă multă vreme până să fie dusă la bun sfârșit, și până atunci lumea va mai avea încă multe de îndurat, dar în cele din urmă ne vom ajunge țelul și vom fi cezari. Atunci ne vom gândi la fericirea omenirii. Și cu toate acestea, tu ai fi putut să primești pe loc spada cezarului. Pentru ce ai respins acest ultim dar? Primindu-l, ai fi împlinit toate năzuințele oamenilor pe pământ: le-ai fi dat un stăpân căruia să i se

închine, încredințându-le propriile lor conștiințe, și le-ai fi pus la îndemână mijlocul de a se uni cu toții laolaltă într-un furnicar în care nu încap divergențe, fiindcă necesitatea alăturării mondiale este cea de-a treia și ultima pricină de frământare pentru oameni. Umanitatea a dorit dintotdeauna să se organizeze într-o asociație unitară. Multe popoare au avut o istorie glorioasă, dar cu cât acele popoare se aflau la un nivel de civilizație mai înalt, cu atât erau mai nefericite, fiindcă simțeau mai adânc decât altele necesitatea asocierii tuturor oamenilor. Marii cuceritori, de talia unui Tamerlan sau Ginghis-Han, au străbătut ca o vijelie pământul în dorința de a-și întinde stăpânirea asupra întregului univers, dar și ei, fie chiar inconștienți, au exprimat aceeași nestăvilită aspirație a omenirii spre o asociere generală. Primind dominația lumii și purpura cezarului, tu ai fi întemeiat o împărăție universală, statornicind în același timp pacea pe toată fața pământului. Fiindcă cine altul ar putea fi în măsură să stăpânească oamenii decât acela care le stăpânește cugetul și în mâinile căruia se află pâinea lor? Noi am primit, așadar, spada cezarului și, odată cu asta, firește, ne-am lepădat de tine pentru a-l urma pe el.

O, vor mai trece încă veacuri de becisnică domnie a gândirii libere, a științei și a antropofagiei, fiindcă, de vreme ce au început să ridice Turnul Babei fără noi, vor ajunge, în cele din urmă, la antropofagie. Abia atunci, fiara se va târî la picioarele noastre și le va linge supusă, stropindu-le cu lacrimi de sânge. Și noi o vom încăleca și vom înălța cupa, iar pe cupă va fi săpat cuvântul «Taină». Atunci, numai atunci se va statornici împărăția păcii și a fericirii omenești. Ești mândru de aleșii tăi, dar tu nu ai în jurul tău decât puțini aleși, în timp ce noi vom ajunge să-i mulțumim pe toți. Și pe urmă, gândește-te: câți dintre cei aleși sau dintre cei puternici, care ar putea să fie cândva aleșii tăi, nu vor fi obosit așteptându-te, câți dintre ei nu-și îndreaptă și nu-și vor mai îndrepta încă forțele și ardoarea inimii spre un alt ogor, sfârșind prin a ridica steagul

libertății lor împotriva ta însuți? Dar cine altul decât tine a înălțat acest steag? Pe când noi vom dărui tuturor fericirea, și nimeni atunci nu se va mai răzvrăti, oamenii nu se vor mai căsăpi unii pe alții, așa cum se căsăpesc în fiece clipă și în tot locul, acum, în numele libertății propovăduite de tine. O, noi vom izbuti să-i convingem că nu vor putea ajunge cu adevărat liberi decât atunci când vor renunța de bunăvoie la libertatea lor în favoarea noastră și când ni se vor supune cu desăvârșire nouă! Vom avea oare dreptate sau vom rămâne de minciună? Se vor convinge însă că dreptatea e de partea noastră când își vor aminti în ce cumplită sclavie și în ce frământare îi împinsese libertatea ta. Deplina independență, gândirea liberă și știința îi vor afunda într-o junglă atât de încâlcită și le vor pune în față asemenea miracole și taine atât de bine ferecate, încât unii dintre ei – cei răzvrătiți și aprigi – își vor face singuri seama; alții – și ei răzvrătiți, dar nevolnici – se vor nimici unii pe alții; iar restul – cei becisnici și nefericiți – se vor târî la picioarele noastre mărturisind în gura mare; «Da, ați avut dreptate, voi singuri stăpâniți taina, de aceea ne-am întors la voi, izbăviți-ne de noi înșine!» Primind pâinea din mâna noastră, își vor da seama, firește, că nu facem decât să le luăm pâinea, pe care au dobândit-o ei înșiși prin munca brațelor, și s-o împărțim între ei; și-și vor da seama deopotrivă că nu-i vorba de nicio minune la mijloc, că noi nu prefacem pietrele în pâine, dar nu se vor bucura atât de pâine, cât mai ales pentru că o primesc din mâna noastră! Fiindcă își vor aduce aminte, desigur, că odinioară, înainte de venirea noastră, pâinea pe care o câștigau prin puterea brațelor se preschimba în piatră din clipa când o luau în mână și că, de când s-au întors la noi, pietrele din mâna lor s-au prefăcut iarăși în pâine. Și atunci se vor dumiri pe deplin ce mult înseamnă să te supui pe veci! Atâta timp însă cât oamenii nu vor înțelege lucrul acesta, vor fi nefericiți. Spune-mi, cui i se datorește în primul rând incapacitatea lor de a înțelege? Cine a fărâmițat turma și a

împrăștiat-o pe căi necunoscute? Turma se va aduna însă la loc și se va supune iarăși, de astă dată pentru totdeauna. Și atunci noi vom hărăzi oamenilor o fericire tihnită și umilă, o fericire pe măsura unor făpturi nevolnice, așa cum au fost plămădiți. O, ai să vezi că până la urmă vom izbuti să-i convingem să nu se mai țină mândri, fiindcă numai tu le-ai băgat asemenea fumuri în cap când ai căutat să-i ridici atât de sus! Noi le vom dovedi că sunt slabi, că nu sunt decât niște bieți prunci, dar că fericirea hărăzită copiilor este mai dulce ca oricare alta. Și atunci, cuprinși de sfială, cu ochii ațintiți spre noi, se vor strânge în jurul nostru înfricoșați, ca niște pui sub aripile cloștii. Privindu-ne cu admirație și în același timp cu un fior de spaimă, se vor simți mândri cu noi, văzând cât suntem de puternici și de inteligenți și cât de lesne am izbutit să domesticim o turmă năbădăioasă de milioane și milioane de capete. Vor tremura zgribuliți în fața mâniei noastre, gândurile lor vor fi din ce în ce mai timide, ochii – veșnic înrourați de lacrimi, ca la copii sau la femei, pentru ca, la un singur gest din partea noastră, să treacă tot atât de ușor la veselie și râs, cu chipurile luminate de o bucurie copilăroasă și cu cântece fericite pe buze. Nici vorbă c-o să-i punem să muncească, dar în orele libere vom căuta să le înjghebăm o viață plăcută, ca un joc de copii, cu cântece naive, cu coruri și dansuri nevinovate. O, le vom da voie chiar să și păcătuiască, știindu-i slabi de înger și becisnici, și ei, la rândul lor, ne vor iubi ca niște copii pentru că vom fi fost atât de toleranți! Le vom spune că oricare dintre păcatele lor va fi de bună seamă răscumpărat, de vreme ce a fost săvârșit cu învoirea noastră, și că numai și numai din dragoste le îngăduim să păcătuiască, luând asupra noastră pedeapsa ce li se cuvine. Și, luând-o asupra noastră, cu atât mai vârtos ei ne vor iubi ca pe niște binefăcători care-i vor fi izbăvit de povara păcatelor înaintea lui Dumnezeu. în schimb, nu vor păstra nicio taină față de noi, nu vor căuta să ne ascundă nimic. Și după cum vor fi sau nu ascultători, le vom permite sau îi vom opri să trăiască cu soțiile și

ibovnicele lor, să facă sau nu copii cu ele, și ei se vor supune cu dragă inimă, fericiți. Cele mai chinuitoare secrete ce le apasă conștiința vor veni să ni le mărturisească nouă, dezvăluindu-ne tot, absolut tot ce au pe suflet, și noi îi vom dezlega; iar ei vor fi bucuroși să se încreadă în cuvântul nostru, pentru că, bizuindu-se pe noi, vor scăpa de o grijă împovărătoare și de înfricoșătorul chin la care îi supune în momentul de față necesitatea de a alege singuri și în deplină libertate. Și astfel vor fi toți fericiți, milioane de făpturi omenești, toți în afară de cei o sută de mii, în mâinile cărora se află destinele lor. Fiindcă numai noi, deținătorii secretului, noi singuri vom fi nefericiți. Vor fi mii de milioane de prunci fericiți și o sută de mii de martiri care-și vor lua asupra lor povara blestemată a cunoașterii binelui și răului. Ei vor muri în pace, se vor săvârși din viață în numele tău și dincolo de mormânt nu vor găsi decât moarte. Iar noi vom păstra cu grijă secretul și, pentru fericirea lor, îi vom amăgi, făgăduindu-le o răsplată veșnică în ceruri. Fiindcă, de bună seamă, chiar dacă lumea de apoi ar exista cu adevărat, ea nu va fi fost făcută pentru făpturile de seama lor. Se zice că, așa cum s-a proorocit, vei veni din nou printre noi, și biruința va fi a ta; vei veni însoțit de ceata celor aleși, a celor mândri și puternici; însă noi vom spune atunci că aceștia nu s-au izbăvit decât pe ei, în timp ce noi am izbăvit toată lumea.

Se zice de asemenea că la vremea aceea desfrânată ce șade pe fiară[73], ținând în mâinile ei cupa tainei, va fi dezonorată și că din nou se vor răzvrăti cei nevolnici și, sfâșiind purpura de pe ea, îi vor despuia trupul «nemernic». Eu însă mă voi ridica atunci și-ți voi arăta mii de milioane de prunci fericiți, care n-au știut ce este păcatul. Și noi, cei care am luat asupra noastră greșelile lor, pentru ca să poată avea parte de fericire, vom veni în fața ta și-ți vom spune: «Judecă-ne, dacă poți și dacă te încumeți s-o faci». Află că nu mă tem de tine. Să știi că și

[73] Imagine din Apocalipsa, cap. 17.

eu am stat în pustie, că și eu m-am hrănit cu aguride și rădăcini, că și eu am binecuvântat libertatea pe care tu le-ai hărăzit-o oamenilor, că și eu mă pregăteam să ajung în rândul aleșilor tăi, în rândul celor călițiși puternici cu dorința «de a împlini numărul». M-am dezmeticit însă, și n-am vrut să mai slujesc asemenea nebunie. Înapoindu-mă, așadar, m-am alăturat mulțimii celor care s-au străduit să îndrepte lucrarea ta. I-am părăsit pe cei mândri și m-am întors către cei umili, pentru a zămisli fericirea lor. Așa va fi, cum ți-am spus, și împărăția noastră va lua ființă. Îți repet: mâine chiar ai să vezi cum, la un singur gest din partea mea, turma asta atât de supusă se va repezi să îngrămădească jăraticul la poalele rugului, pe care îți vei ispăși osânda, fiindcă ai venit să ne tulburi. Căci nimeni pe lume nu cred să fi meritat cândva mai mult decât pedeapsa prin foc! Mâine deci am să te ard pe rug. Dixi.[74]”

Ivan se opri. Vorbise cu atâta însuflețire, încât se înfierbântase; isprăvind, un zâmbet îi lumină toată fața.

Alioșa, care-l ascultase până atunci în tăcere, cu toate că, spre sfârșit, din ce în ce mai tulburat de cuvintele lui, voise de câteva ori să-l întrerupă, făcând vădite sforțări să se stăpânească, se porni ca rupt din lanț:

— Bine, dar... dar e absurd! izbucni el deodată, cu obrajii înflăcărați. Poemul tău este spre lauda lui Iisus, nicidecum o ponegrire... așa cum ai vrut. Cine poate să creadă ce spui tu despre libertate? Oare așa se cade s-o înțelegem? Asta să fie oare concepția religiei ortodoxe?... Ceea ce arăți tu acolo e Roma, și nici măcar întreaga Romă... Este o erezie, e tot ce poate fi mai rău în sânul catolicismului, Inchiziția, iezuiții!... Inchizitorul tău e numai o ficțiune, așa ceva nu-i cu putință să existe! Care sunt păcatele oamenilor pe care zice că le ia asupra lui? Cine sunt acești deținători de taine care acceptă să poarte povara nu mai știu cărui blestem pentru a ferici omenirea? Când s-a văzut așa ceva? Îi cunoaștem noi pe iezuiți și știm câte lucruri urâte se spun pe socoteala lor! Cum îi înfățișează însă poemul tău? Sunt

[74] Am spus (lat.).

altfel, crede-mă, cu totul altfel decât îi prezinți tu... De fapt, menirea lor e să alcătuiască armata Romei în slujba viitorului imperiu mondial, în fruntea căruia urmează să fie suveranul pontif... ăsta e idealul lor. Un ideal care nu ascunde nicio taină și niciun fel de sublimă melancolie... în fond, nu este decât cea mai vulgară râvnire de putere, o lăcomie după josnicele plăceri lumești, dorința de a subjuga... de a întrona o nouă stare de sclavie, în care ei să joace rolul unor latifundiari... asta-i tot. Se prea poate ca până la urmă nici să nu creadă în Dumnezeu. Inchizitorul tău cu inima îndurerată nu este decât o fantezie...

Ivan râse.

— Stai, stai! Cum te-ai aprins! Fantezie, zici tu? Fie și așa! Se înțelege de la sine că nu poate fi decât o fantezie! Aș vrea totuși să te întreb ceva: ești convins într-adevăr că mișcarea catolică din ultimele secole nu se rezumă decât la setea de putere, la dorința de a dobândi unele satisfacții josnice? Nu cumva părintele Paisie ți-a băgat în cap ideile astea?

— Da' de unde, dimpotrivă! Părintele Paisie spunea într-o zi cam aceleași lucruri ca și tine... bineînțeles, nu chiar aceleași, se grăbi să-și ia vorba înapoi Alioșa.

— E o indicație cât se poate de prețioasă, oricât ai protesta că n-ar fi „chiar aceleași lucruri”. Eu te întreb de ce crezi tu că iezuiții și inchizitorii s-au unit numai și numai ca să-și asigure o meschină fericire pământeană? De ce dintre ei n-ar putea să răsară un martir, unul singur, mistuit de o covârșitoare suferință, însuflețit de dragoste față de oameni? Presupune că printre cei care aleargă după meschinele bunuri materiale s-ar ivi un singur om, unul singur, leit bătrânul inchizitor, un om care s-a hrănit cu rădăcini în pustie și s-a canonit din răsputeri să-și biruie trupul, ca să poată fi cu desăvârșire liber și să atingă astfel perfecțiunea, și care, în același timp, toată viața lui a iubit omenirea; unul singur care și-a dat seama, la un moment dat, că disciplina perfectă a voinței nu constituie o satisfacție morală chiar atât de mare când vezi că milioane

de alte ființe, plăsmuite după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, sunt sortite să rămână într-o stare de plâns, că niciodată făpturile acestea nu vor fi in stare să-și cucerească libertatea, că, așa cum sunt, niște bieți răzvrătiți fără vlagă, niciodată nu vor ajunge coșcogea uriașii în măsură să ducă la bun sfârșit construcția Turnului, că armonia la care visa marele idealist nu avea nici în clin, nici în mânecă cu asemenea gânsaci. Și când și-a dat seama de toate acestea, a făcut cale întoarsă și s-a alăturat... oamenilor inteligenți. Tu crezi că n-ar fi posibil așa ceva?

— Cui să se alăture? Cine sunt oamenii aceștia inteligenți? izbucni pătimaș Alioșa. Niciunul dintre ei nu are un grăunte de inteligență, niciunul nu deține vreo taină sau vreun secret... Ateismul, iată singura lor taină! Inchizitorul tău nu crede în Dumnezeu, ăsta-i tot secretul lui!

— Și dacă-ar fi așa? În sfârșit, acum văd c-ai înțeles și tu despre ce-i vorba. Așa este, într-adevăr ăsta-i tot secretul lui, dar nu-ți închipui ce suferință cumplită trebuie să fie asta pentru un om care și-a irosit viața în pustiu, fără a înceta o singură clipă să iubească oamenii? Spre asfințitul zilelor lui, ajunge să se lămurească însă pe deplin că numai îndrumările înfricoșătorului duh erau în măsură să organizeze cât de cât existența unor răzvrătiți atât de neputincioși, unor „ființe neisprăvite, făcute numai de probă, plăsmuite în bătaie de joc”. Convins de aceasta, el își dă limpede seama că trebuie să meargă pe calea arătată de înțelepciunea înfricoșătorului duh al morții și al distrugerii, și, fără a pregeta în fața minciunii și a înșelătoriei, îi conduce cu bună știință pe oameni la moarte și la distrugere, amăgindu-i tot timpul, ca nu cumva să observe încotro sunt purtați, ca măcar pe parcurs sărmanii orbeți să aibă iluzia fericirii. Bagă de seamă: este vorba de o înșelăciune săvârșită în numele celui în care bătrânul își pusese toată credința, ținând o viață întreagă ochii ațintiți spre idealul propovăduit de el! Oare asta nu înseamnă o

nenorocire destul de mare? și dacă s-ar găsi unul singur ca el, care să se așeze în fruntea acelei armate „lacome de putere, râvnind doar la josnice plăceri”, nu crezi că-i suficient pentru a urzi o tragedie? Ba pot să-ți spun chiar mai mult: unul singur ca el ajunge pentru a se descoperi, în sfârșit, adevărata idee călăuzitoare a întregului catolicism roman, cu toate armiile și iezuiții lui, ideea supremă a acestei mișcări. Îți mărturisesc cinstit: sunt convins că acest om unic n-a fost niciun moment absent din rândurile celor aflați în fruntea mișcării. Cine știe dacă asemenea excepții nu se vor fi găsit și printre înalții pontifi romani! Poate bătrânul ăsta afurisit, care, în felul lui, iubește cu o nemăsurată dragoste omenirea, mai există încă și azi, și chiar în mai multe exemplare, sub înfățișarea unor moșnegi singuratici ca și dânsul și unici în felul lor. Și nu printr-o simplă coincidență, ci ca o organizație, o uniune secretă, de mult înjghebată pentru a păstra cât mai bine taina, despre care ți-am vorbit, ferind-o cu grijă de lumea celor mărunți și neputincioși, pentru ca să-i poată face fericiți. Trebuie să existe asemenea asociație, nu se poate să nu existe. Mi se pare că și masonii au la origine tot ceva similar, de aceea cred că și sunt priviți cu atâta ură de catolici, care văd în ei niște concurenți, o sciziune a mișcării lor, când, de fapt, ar trebuie să fie o singură turmă și un singur păstor... Apărându-mi însă excepția, mi-e teamă să nu fac impresia unui scriitor care nu admite niciun fel de critică. Ajunge cât am vorbit.

— Poate că și tu ești mason! exclamă Alioșa. Nici tu nu crezi în Dumnezeu, adăugă el cu amărăciune, și în momentul acela i se păru că zărește un licăr de ironie în privirea lui Ivan. Cum se termină poemul tău? întrebă el cu ochii în pământ. Sau poate că s-a și terminat?

— Mă gândeam la următorul epilog: inchizitorul a spus tot ce avea de spus și așteaptă acum răspunsul prizonierului său. Tăcerea lui îl apasă. L-a ascultat tot timpul cu luare-aminte, liniștit, privindu-l pătrunzător, drept în ochi, fără să-i obiecteze nimic. Bătrânul ar vrea

totuși să-i audă glasul, să-i spună ceva, orice, măcar un cuvânt, fie el cât de amar, cât de cutremurător. Acesta însă se apropie de el și sărută blând buzele ofilite ale bătrânului de nouăzeci de ani. E singurul lui răspuns. Inchizitorul tresare. Ceva îi tremură în colțul gurii; se îndreaptă apoi spre ușă, o deschide și spune: „Du-te și să nu mai vii... să nu mai vii... niciodată, niciodată!” și-l lasă să iasă „în noaptea ce învăluie piața orașului”. Iar prizonierul pleacă.

— Și bătrânul?

— Sărutul îi rămâne ca un balsam pe inimă, și totuși, stăruie mai departe, neclintit, în hotărârea lui.

— Ca și tine, nu-i așa? răbufni Alioșa îndurerat.

Ivan începu să râdă.

— Toate astea sunt cai verzi pe pereți, Alioșa! o simplă fantezie, fără niciun sens, a unui student cu o imaginație deșucheată, care în viața lui n-a scris nici măcar două versuri. De ce vrei să iei totul în serios? Nu cumva îți închipui că voi fi având de gând acum să mă duc la ei, acolo, la iezuiți, să mă înrolez printre cei care se căznesc să îndrepte lucrările sale? O, Doamne, mult crezi că-mi pasă mie de toate astea?! ți-am spus doar: să ajung numai la treizeci de ani, și pe urmă gata, trântesc cupa de pământ!

— Și mugurii cleioși, și mormintele dragi, și cerul albastru, și aleasa inimii tale? Cum ai să trăiești, de unde ai să iei dragostea pe care zici că le-o porți? continuă cu lacrimi în glas Alioșa. Poți oare să-ți duci mai departe viața cu iadul asta în inimă și în cuget, spune-mi, poți? Nu, sunt sigur că de aceea pleci, ca să te înrolezi la ei... iar dacă nu, ai să te omori, fiindcă n-ai să poți rezista până la urmă!

— Există totuși o putere în stare să reziste la orice! rosti Ivan cu un zâmbet de gheață.

— Care?

— Puterea Karamazovilor... puterea ce-o trag din ticăloșia lor.

— Puterea de a te cufunda până peste cap în desfrâu, de a-ți pângări și sugruma sufletul, da?

— Poate și asta... dacă până la treizeci de ani n-am să izbutesc, cine știe, să scap cu fața curată, căci... după aceea...

— Cum ai să izbutești? Cu ajutorul cui? Cu ideile pe care le ai e imposibil.

— Tot cu mijloacele Karamazovilor.

— Adică „totul este permis” ? Asta vrei să spui?

Ivan se încruntă, galben ca ceara la față.

— Aha! rosti el cu un rânjet forțat. Văd c-ai prins cuvintele care l-au scos din sărite deunăzi pe Miusov... Și pe care Dmitri le-a parafrazat cu atâta candoare! Da, poate și așa, dacă-i vorba că „totul este permis”! Nu retractez. De altfel, formula găsită de Mitenka nu-i chiar așa rea.

Alioșa se uita la el fără să scoată un cuvânt.

— Trebuie să plec, frățioare. Credeam că în toată lumea asta te am măcar pe tine, continuă Ivan dintr-o dată înduioșat. Văd însă că în inima ta nu există niciun locșor pentru mine, dragul meu sihastru. Nu înțeleg să renunț la formula „totul este permis”, de aceea sunt sigur c-ai să te lepezi de mine, nu-i așa?

Alioșa se ridică, se apropie de el și-l sărută blând pe gură.

— E un plagiat! exclamă Ivan cuprins de o subită exaltare. Ai copiat gestul descris în poemul meu! Totuși, îți mulțumesc. Și acum, să mergem, Alioșa; nici tu, nici eu nu mai avem vreme de pierdut.

Frații părăsiră localul, oprindu-se totuși încă o clipă în prag.

— Ascultă, Alioșa, rosti Ivan cu fermitate, dacă o să mai am încă putere să trăiesc pentru mugurii cleioși, crede-mă c-am să-i iubesc numai de dragul tău. E destul să știu că exiști undeva pe lume ca să nu-mi fie lehamite de viață. Ești mulțumit? Dacă vrei, ia-o drept o declarație de dragoste. Și acum, drumurile noastre se despart. Ajunge, auzi tu? Ajunge cât am vorbit! Chiar dac-ar fi să nu plec totuși mâine (deși sunt aproape sigur) și s-ar întâmpla să ne mai vedem, să nu-mi pomenești nimic despre toate

astea. Te rog din tot sufletul. Cât despre Dmitri, de asemenea te rog stăruitor să nu-mi mai aduci niciodată vorba de el, încheie Ivan iritat. Și cu asta, am spus tot ce aveam de spus, nu-i așa? În schimb, îți promit că la treizeci de ani, când o să „trântesc cupa de pământ", oriunde te-ai afla, voi veni să mai stau de vorbă cu tine... chiar de s-ar întâmpla să fiu în momentul acela în America, auzi tu? Am să vin special pentru asta. Sunt tare curios să știu cum ai să arăți atunci. Ia seama, ți-am promis solemn. S-ar putea, totuși, ca de astă dată să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme, poate pentru șapte sau chiar zece ani. Haide, du-te la pater Seraphicus al tău, care e gata să-și dea obștescul sfârșit; mi-e teamă să nu-mi porți pică fiindcă te-am reținut, dacă s-ar întâmpla să moară în lipsa ta. La revedere, sărută-mă încă odată, așa, și acum du-te...

Ivan se răsuci pe călcâie și-și văzu de drum, fără să mai întoarcă o singură dată capul. La fel cum plecase cu o seară înainte Dmitri, deși în cu totul alte împrejurări decât cele de față. Gândul acesta străbătu ca o săgeată cugetul adumbrit de tristețe și amărăciune al lui Alioșa, care mai rămase o clipă locului să se uite după fratele său. Abia în momentul acela observă că Ivan se leagănă în mers și că, privit din spate, părea să aibă umărul drept mai căzut. Niciodată până atunci nu băgase de seamă lucrul acesta. Apoi Alioșa se rupse tot atât de brusc din loc și o porni întins, mai mult alergând, spre mănăstire. Începuse să se întunece și simțea o ușoară strângere de inimă; ceva nedefinit i se strecura în suflet, o presimțire pe care nu putea s-o lămurească. Ca și în ajun, se stârnise vântul, și pinii seculari fremătau cu un vuiet lugubru când intră în pădurea de lângă schit. Mergea cu pași iuți aproape în goană. „Pater Seraphicus, cine știe de unde o fi luat Ivan numele ăsta! cugeta în sinea lui Alioșa. Ivan, bietul de tine, când mi-o fi dat, oare, să te mai văd?... Ah, în sfârșit, uite și schitul! Doamne! Da, da, numai el, numai pater Seraphicus poate să mă izbăvească... da, numai la el mi-e scăparea!"

Adeseori după aceea Alioșa avea să se întrebe nedumerit

cum de fusese în stare în momentul când se despărțise de Ivan, să uite cu totul de Dmitri. Când nu mai departe decât în dimineața aceleiași zile își pusese în gând cu tot dinadinsul să se facă luntre și punte și să dea de urma lui, și-n orice caz să nu plece până nu va fi apucat să stea de vorbă cu el, chiar de ar fi fost să nu se mai întoarcă în noaptea aceea la mănăstire.

Capitolul VI

UN CAPITOL CARE DEOCAMDATĂ NU E PREA LIMPEDE

Luându-și rămas-bun de la Alioșa, Ivan Fiodorovici își îndreptă pașii spre casa părintească. Dar ce curios: cu cât se apropia de casă, o senzație apăsătoare de urât punea din ce mai adânc stăpânire pe sufletul lui. Și nu atât posomoreala aceea i se părea curioasă, cât mai ales faptul că nu putea să-și dea seama de unde venea. I se mai întâmplase doar și altă dată să nu se simtă în apele lui, cu atât mai mult deci n-avea de ce să se mire că era abătut în ajunul zilei când trebuia să rupă toate firele ce-l țineau prins de orașul acela și să purceadă pe un drum nou, în necunoscut; la fel de singur ca și mai înainte, cu atâtea și atâtea speranțe înflorite în inimă fără niciun temei, așteptând o mulțime de lucruri de la viață, poate chiar mai multe, incapabil totuși să definească nici nădejdile, nici așteptările și nici dorințele de care era bântuit. Poate că sufletul lui începuse a tânji după tot ceea ce îi oferea nou și necunoscut viața spre care pornea, dar nu din cauza asta era atât de tulburat. „Nu cumva mi s-a făcut lehamite de casa părintească?” se întrebă el. Într-adevăr, sunt atât de scârbit, încât, deși sunt convins că-i pentru ultima oară că-i mai trec pragul blestemat, mă cutremur numai când mă gândesc”... Dar nu, nu era asta. „Poate din pricina despărțirii de Alioșa, și a discuției dintre noi? Ani de zile am tăcut chitic, fără să fi deschis o singură data vorba față de cineva despre asta, și acum i-am împuiat urechile cu tot felul de nerozii!” Îi era necaz, lipsa lui de experiență și vanitatea sa juvenilă sufereau pentru că nu se pricepuse să dea în vileag tot ceea ce simțea că trebuie să-i spună, mai

ales lui Alioșa, singurul om de la care, cu siguranță, sufletul lui mai avea ceva de așteptat. Firește că și ăsta putea fi un motiv destul de puternic, îi era ciuda pe sine, îi venea să-și muște mâinile de necaz și totuși… totuși era altceva. „Sunt plictisit de moarte și nici eu nu știu ce vreau. Mai bine să nu mă mai gândesc.”

Încercă, deci, „să nu se mai gândească”, ceea ce însă nu-l făcu să se simtă câtuși de puțin ușurat. Senzația devenea din ce în ce mai supărătoare, mai enervantă, cu atât mai mult cu cât își dădea seama că era prilejuită de o cauză exterioară, accidentală. Așa cum uneori îți stăruie în fața ochilor o persoană sau un obiect oarecare, căruia, fiind ocupat sau prins într-o discuție, nu-i acorzi niciun fel de atenție. Cu cât trece timpul însă, persoana sau obiectul respectiv ajunge să te scoată din fire și te perpelești așa o bucată de vreme, până ce reușești, în sfârșit, să-ți dai seama de pricina care te indispune și s-o înlături. De cele mai multe ori e ceva derizoriu, o bagatelă, un lucrușor răzleț, o batistă căzută pe jos, o carte pe care n-ai pus-o la loc în raft etc, etc. Iritat și posomorât Ivan Fiodorovici coti spre casă și dintr-o dată, când mai avea doar cincisprezece pași până la poartă, se dumiri ce anume îl făcuse să se simtă prost dispus și-l sâcâise tot timpul până atunci.

Pe banca din fața porții ședea Smerdiakov, lacheul lui Fiodor Pavlovici, care ieșise pe înserat afară să se răcorească. Cum îl zări de departe, Ivan Fiodorovici înțelese că Smerdiakov fusese acela care-i stricase liniștea toată ziua și că nu putea să-l vadă în ochi. Senzația apăsătoare de mai înainte se limpezi în fine, căpătând un contur. Adineauri, când Alioșa îi relatase întâlnirea lui cu Smerdiakov, simțise un fior de dezgust ce-i întunecase sufletul, trezindu-i aversiunea. În focul discuției, în care se antrenase cu fratele său, uitase de Smerdiakov, deși senzația aceea penibilă și nedefinită stăruia mai departe în el, ca, după ce se despărțise de Alioșa, rămânând singur, să iasă din nou la iveală. „Cum e posibil ca un nemernic sadea ca ăsta, fir-ar el să fie, să mă neliniștească în așa

hal?!” se gândi el cu o răbufnire de ură.

Într-adevăr, de o bucată de vreme, mai ales în ultimele zile, nu știu ce-i cășunase pe omul acesta că nu putea să-l mai înghită deloc; totodată, Ivan Fiodorovici începuse să-și dea seama că, din zi în zi, aversiunea lui creștea tot mai mult. Poate că sentimentul acesta căpătase un relief atât de izbitor în ultima vreme, tocmai pentru că în primele zile după sosirea sa în localitate avusese cu totul altă atitudine față de Smerdiakov; îl privise cu simpatie, socotindu-l, în felul lui, un original. Obișnuia chiar să stea de vorbă cu el, deși unele dintre ideile sale i se păreau destul de absurde, și mai cu seamă era uimit de haosul ce domnea în mintea lui, după cum, de asemenea, nu putea să înțeleagă de ce-i atât de agitat un ins „contemplativ” ca el. Ajunseseră să discute până și unele probleme filosofice, întrebându-se, bunăoară, de unde izvorâse lumina în ziua întâi a creației, când soarele, luna și stelele aveau să fie făurite abia în cea de-a patra zi. Foarte curând, însă, Ivan Fiodorovici putuse să-și dea seama că pe Smerdiakov nu-l interesau nici soarele, nici luna, nici stelele; oricâtă atenție ar fi meritat acest subiect, el nu ocupa decât locul al treilea în cadrul preocupărilor lui și că, de fapt, cu totul altele erau lucrurile ce-l frământau. În schimb, cu prilejul acestor discuții, constatase că acesta era excesiv de orgolios, iar pe deasupra și foarte susceptibil. Orgoliul lui nemăsurat avea darul să-l irite pe Ivan Fiodorovici. Așa se născuse în el antipatia. Mai târziu intrase zâzania în casă, apăruse Grușenka, fusese apoi scandalul cu Dmitri, necazurile curgeau unul după altul. Cei doi tineri comentau de obicei toate întâmplările petrecute sub ochii lor, Smerdiakov, îndeobște, cu multă înfrigurare, deși niciodată nu spunea deschis ce gânduri avea. Iar atunci când scăpa fără să vrea câte un cuvânt, intențiile pe care le dădea în vileag erau atât de lipsite de logică, de incoerente, încât Ivan Fiodorovici nu știa ce să creadă. Și mai ales erau totdeauna extrem de vagi. Smerdiakov avea mania să-l descoasă, să-i pună tot felul de întrebări ocolite, cu o

tactică pregătită din vreme, curmând brusc discuta sau grăbindu-se să schimbe vorba când îi cerea să-i explice pentru ce-l întreba. Ceea ce-l scotea îndeosebi din sărite pe Ivan Fiodorovici și-i sporea și mai mult antipatia era familiaritatea inexplicabilă și supărătoare pe care Smerdiakov începuse cu timpul s-o manifeste față de el. Nu se putea plânge, totuși, că el și-ar fi îngăduit cumva să fie nepoliticos cu el, dimpotrivă: Smerdiakov îi vorbea întotdeauna cu cel mai mare respect, dar în așa fel, încât s-ar fi zis că erau amândoi de conivență, că există între ei nu știu ce complicitate secretă, sau ca și cum ar fi rostit o cuvenită formulă al cărei tâlc îl cunoșteau numai ei doi și care trebuia să rămână cu desăvârșire enigmatică pentru muritorii de rând ce forfoteau în jurul lor. Totuși, o bună bucată de vreme, Ivan Fiodorovici nu izbutise să deslușească adevărata cauză ce determinase aversiunea lui tot mai accentuată și pe care abia în ultimele zile începuse s-o întrezărească. De aceea, enervat cum era și scârbit, ar fi vrut de astă dată să treacă pe lângă el fără o vorbă, fără să-i arunce măcar o privire. Smerdiakov însă se ridică în picioare, și acest simplu gest îl făcu să bănuiască imediat că individul avea să-i spună ceva. Se uită la el și se opri din mers; la gândul însă că se oprise, totuși, în loc să-și vadă de drum, așa cum avusese intenția la început, se burzului în sinea lui de ciudă. Furios și plictisit, cercetă din ochi chipul supt, de scapet, al lui Smerdiakov, cu părul lins pe tâmple și moț în frunte. Acesta îl privea ironic, mijindu-și ușor ochiul stâng, ca și cum ar fi vrut să zică: „Încotro? Se poate să treci așa pe lângă mine fără să te oprești o clipă? Vezi bine doar că noi, ca doi oameni inteligenți ce suntem, avem atâtea de discutat!” Ivan Fiodorovici se cutremură tot de scârbă.

„Dă-te la o parte, secătură, doar n-oi fi crezând c-am să stau la taclale cu tine, dobitocule!” îi veni să răcnească, dar, spre marea lui mirare, se pomeni rostind cu totul alte cuvinte.

— Tata doarme sau s-a sculat? întrebă el încet și umil, ca

și cum ar fi vorbit altcineva în locul lui, și tot așa, fără să știe cum, se așează pe bancă.

El însuși fusese aproape înspăimântat de propria-i umilință în momentul acela, așa cum avea să-și amintească mai târziu, reconstituind scena. Smerdiakov se proțăpise în fața lui, cu mâinile la spate, uitându-se la el sigur de sine, aproape cu severitate.

— Încă doarme, îi răspunse el tacticos (cum s-ar zice: „Tu ai căutat să intri în vorbă, nu eu”), plecându-și fățarnic privirile. Mă mir de dumneavoastră, domnule! – adăugă el, întinzând piciorul drept înainte și jucându-se cu vârful ghetei de lac.

— De ce te miri? îl întrebă răstit Ivan Fiodorovici, căutând să pară calm, deși își dădea seama cu repulsie că era foarte nerăbdător să afle despre ce voia să-i vorbească feciorul și că n-are să se clintească de acolo până nu-și va fi astâmpărat curiozitatea.

— De ce nu plecați-la Cermașnea? îl întrebă Smerdiakov, zâmbind cu familiaritate. Și, cum se uita la el, mijind ochiul stâng, parcă voia să-i spună: „Dacă ești ager la minte, nu se poate să nu pricepi de ce zâmbesc!”

— Ce să caut la Cermașnea? se miră Ivan Fiodorovici.

Smerdiakov nu-i răspunse numaidecât.

— Fiodor Pavlovici atât a stăruit să vă duceți, rosti el agale, ca și cum n-ar fi acordat niciun fel de importanță cuvintelor lui: „De, ți-am dat și eu o explicație la întâmplare, numai așa, ca să zic ceva”.

— Ei, fir-ar să fie! se burzului Ivan Fiodorovici, bruscându-l deodată, de unde până atunci fusese atât de umil. Vorbește odată lămurit, ce vrei?

Smerdiakov își trase piciorul drept, alăturându-l de celălalt, și se îndreptă din spate, continuând să-l privească liniștit, cu același surâs ironic pe buze.

— Nimic, ce să vreau... am spus și eu așa, fiindcă veni vorba...

Preț de un minut, aproape, niciunul dintre ei nu mai scoase un cuvânt. Ivan Fiodorovici își dădea prea bine

seama c-ar fi trebuit să se scoale furios și să plece. Dar Smerdiakov stătea mai departe proțăpit în fața lui, în așteptare: „Ia să văd, ai să-ți ieși ori nu din sărite?” Cel puțin așa făcea impresia. În cele din urmă, Ivan Fiodorovici dădu să se ridice. Smerdiakov prinse mișcarea.

— Sunt într-o situație îngrozitoare, Ivan Fiodorovici, nu știu cum să fac să ies la liman... începu el cu un glas dârz, răspicat, deși, rostind aceste cuvinte, scăpase un oftat.

Ivan Fiodorovici se așează la loc pe bancă.

— Parcă au înnebunit amândoi ori au dat în mintea copiilor, urmă celălalt. Vreau să zic, tatăl și frățiorul dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici. Gândiți-vă că Fiodor Pavlovici o să se scoale acușica din somn și, cum o deschide ochii, o să înceapă iar să mă piseze în tot momentul: „N-a venit? De ce n-o fi venit?” și tot așa o s-o țină până la miezul nopții, ba chiar și mai târziu încă. Dacă Agrafena Aleksandrovna nu vine nici azi (și tare mă tem că nici prin gând nu-i trece măcar!), mâine dimineață dumnealui iar o să tabere pe mine: „De ce n-o fi venit? Ce-o fi având de nu vine? Când o să vină?” Ca și cum eu aș fi cu ceva vinovat în toată istoria asta... Pe de altă parte, nu apucă bine să se însereze, și numai ce-l vezi pe frățiorul dumneavoastră că apare nitam-nisam prin vecini, uneori chiar ziua-n amiaza mare, cu pistolul în mână și că începe să urle la mine: „Bagă de seamă, ticălosule, bagă de seamă, ciorbă lungă! Dacă o scapi cumva din ochi și nu-mi dai numaidecât de știre c-a venit, îți zbor creierii pe loc!” Mai trece o noapte, și Fiodor Pavlovici iarăși o ia de la capăt să-mi scoată sufletul: „De ce n-o fi venit? Când o să vină?” Ca și cum în ochii amândurora numai eu sunt de vină că cucoana dumnealor nu vrea să poftească! și parcă din zi în zi, ceas de ceas, sunt din ce în ce mai oțărâți amândoi. Uneori, mi-e așa teamă, că-mi vine să-mi pun capăt zilelor. Nu știu la ce mă pot aștepta de la dumnealor, domnule?!

— De ce te-ai băgat? Cine te-a pus să-i spui toate cele lui Dmitri Fiodorovici? îl luă la rost, iritat, Ivan Fiodorovici.

— Păi ce puteam să fac? Și apoi, dacă vreți să știți, nu m-am băgat singur, de capul meu. La început am tăcut chitic, nu mă încumetam să-l înfrunt, și cu timpul a ajuns să facă din mine sluga dumnealui, cum s-ar zice, un fel de Liciardă, la dispoziția lui. De atunci nu știe decât una și bună: „Te omor, bestie, dacă o scapi din ochi!” Să vedeți, domnule, dacă mâine n-o să m-apuce iarăși boala copiilor, și, când m-apucă, mă ține mult de tot.

— Te ține mult? Cum adică?

— Mult, mult de tot. Câteva ceasuri, poate și o zi întreagă sau două, dacă nu chiar și trei zile. Odată, când am căzut din pod, m-a ținut așa trei zile în șir. Mă lăsa puțin, și iar mă apuca – trei zile, cum vă spun, n-am știut pe ce lume sunt. Fiodor Pavlovici a trimis atunci după doctorul nostru, știți, după Herzenstube, care mi-a pus gheață pe frunte și mi-a mai dat să mai fac încă ceva... Puteam să mă curăț atunci.

— Bine, dar, după câte am auzit, crizele de epilepsie nu pot fi prevăzute dinainte, nimeni nu poate să-și dea seama când vin. De unde știi c-o să ai mâine o criză?! îl luă în primire Ivan Fiodorovici, scos din fire și în același timp curios.

— Asta cam așa e, nu se poate ști dinainte.

— Și pe urmă, data trecută, după cum zici, ai căzut din pod.

— Păi în fiecare zi mă urc în pod, așa că n-ar fi de mirare să cad și mâine. Dacă nu din pod, atunci poate în beci, că și în beci mă duc în fiecare zi după una sau alta.

Ivan Fiodorovici îl privi lung.

— Cum văd eu, îmi îndrugi moși-pe-groși, nu pricep unde vrei s-ajungi... rosti el cu glas scăzut, deși parcă amenințător. Nu cumva vrei să te prefaci? Să simulezi o criză de epilepsie care să te țină trei zile?

Smerdiakov stătea cu ochii în pământ și-și tot făcea de lucru cu vârful botinei drepte. Apoi își mută greutatea trupului de pe un picior pe altul, ridică fruntea și-i răspunse rânjind:

— Chiar dacă, să zicem, aș face-o, adică dacă aș putea să mă prefac, ceea ce-i floare la ureche pentru un om priceput, aș avea tot dreptul să mă folosesc de mijlocul ăsta ca să scap cu viață, fiindcă, vedeți, dacă s-ar întâmpla să zac la pat, și tocmai atunci să vină Agrafena Aleksandrovna la tăticul domniei voastre, cum ar avea obraz dumnealui să-i ceară socoteală unui biet bolnav că de ce nu l-a înștiințat? I-ar fi rușine.

Ivan Fiodorovici sări în sus, cu fața crispată de indignare.

— Ei, fir-ai tu să fii! Ce tremuri atâta pentru viața ta? Amenințările lui Dmitri sunt vorbe spuse la mânie, atâta tot. Nu-ți fie teamă c-o să te omoare. De omorât poate c-o să omoare pe cineva, dar nu pe tine!

— Ba dumnealui poate să omoare un om cum ar strivi o muscă. Și în primul rând pe mine. Dar, ca să vă spun drept, mai mult mi-e teama de altceva: mă tot gândesc să nu fiu luat drept complicele dumnealui daca l-o împinge păcatul să ridice mâna asupra tatălui dumneavoastră.

— De ce să te ia drept complice?

— Iac-așa. Au să creadă c-am fost înțeles cu dumnealui, fiindcă i-am destăinuit niște semnale pe care le aveam între noi.

— Ce semnale? Și cui zici că le-ai destăinuit? Vorbește mai lămurit, lua-te-ar dracu' să te ia!

— Trebuie să vă mărturisesc, urmă tărăgănat, flegmatic și doctoral Smerdiakov, că noi doi, adică Fiodor Pavlovici și cu mine, avem un secret. După cum știți (dacă ați băgat de seamă!), de câteva zile, când se înnoptează, sau chiar cum începe să se întunece afară, dumnealui se încuie în casă. Dumneavoastră de obicei vă urcați devreme în odaie, barem ieri n-ați coborât toată ziua, de aceea poate că nu știți cum se ferecă dumnealui peste noapte cu câte șapte zăvoare de la un timp încoace. Poate să vină oricine, că nu deschide la nimeni. Nici chiar lui Grigori Vasilievici nu i-ar descuia, doar dacă l-ar recunoaște după glas că-i dânsul. Numai că Grigori Vasilievici n-are ce să caute, pentru că în

casă acum nu servesc decât eu. Așa a hotărât dumnealui de când a început toată dandanaua asta cu Agrafena Aleksandrovna. Acum câteva zile însă, mi-a poruncit să nu mai stau cu dânsul peste noapte, să mă duc să dorm cu bătrânii, numai să am grijă să nu ațipesc până după miezul nopții. Să stau de veghe și, din când în când, să mă scol și să mai dau câte o raită prin curte. S-o pândesc pe Agrafena Aleksandrovna, fiindcă, în ultimele zile, parcă și-ar fi ieșit din minți, așa o așteaptă. Probabil și-a făcut următoarea socoteală: dacă vine, nu poate să vină decât noaptea târziu, prin ulicioară, fiindcă i-e frică de Dmitri Fiodorovici (Mitka, așa cum îi zice dumnealui). „Tu, zice, rămâi de pază până la miezul nopții sau chiar și mai târziu. Cum vei zări-o venind, aleargă să-mi dai de știre, bate-mi în ușă sau la geamul dinspre grădină. Bați așa de doua ori rar: un, doi, p-ormă de trei ori repede: cioc-cioc-cioc. Atunci am să știu că-i ea și am să descui binișor ușa.” Mi-a mai arătat încă un semn, asta în cazul când s-ar întâmpla ceva extraordinar. Să bat adică mai întâi de două ori repede: cioc-cioc, apoi să stau o clipă și să ciocănesc iar, dar numai o singură dată și tare de tot. Atunci dumnealui o să înțeleagă că s-a petrecut ceva neprevăzut și că trebuie să stau de vorbă cu dânsul și o să-mi deschidă, iar eu mă strecor înăuntru și să-i dau raportul. Asta în cazul când Agrafena Aleksandrovna, în loc să vină dânsa, ar trimite răspuns prin cineva. Ș-apoi s-ar putea să ne pomenim cu Dmitri Fiodorovici, și atunci iar trebuie să-l înștiințez că-i pe aproape. Nici nu știți cum tremură de frica lui Dmitri Fiodorovici! Dacă s-ar întâmpla, bunăoară, să-l zăresc pe Dmitri Fiodorovici dând târcoale casei, mi-a poruncit să viu neapărat să-i bat de trei ori în ușă, orișice ar fi, chiar dacă s-ar întâmpla ca între timp să fi sosit Agrafena Aleksandrovna, și ar fi încuiat cu dânsa înăuntru. Așa că primul semnal – cinci bătăi în ușă – vrea să zică: „A venit Agrafena Aleksandrovna”, iar al doilea, trei ciocănituri: „Trebuie să vă spun ceva”. Mi-a arătat chiar dumnealui de câteva ori și m-a dăscălit, ca să-mi intre bine în cap. Și

cum nimeni pe lume decât noi, adică dânsul și cu mine, habar n-are de semnalele astea, cum o să audă ciocănind, dumnealui o să vină să-mi deschide fără grija și fără să mai întrebe nimic (mai ales se teme să ridice glasul!). Din păcate însă, acum Dmitri Fiodorovici le cunoaște și dânsul.

— Cum de-a aflat? Cine i le-a destăinuit? Tu? De ce te-ai apucat să-i spui?

— De frică. Puteam oare să nu-i spun nimic? Dmitri Fiodorovici mă tot strângea mereu cu ușa; „Minți, văd eu că-mi ascunzi ceva! Am să-ți rup picioarele, auzi tu?” și atunci i-am mărturisit secretul, ca să vadă că-i sunt într-adevăr credincios și să fie convins că nici prin gând nu-mi trece să-l mint, dimpotrivă, îi spun tot ce știu.

— Dacă bănuiești cumva că s-ar putea folosi de semnalele astea ca să intre în casă, fă tot ce poți ca să-l împiedici.

— Dar dacă s-o întâmpla să zac bolnav în pat, cum aș putea să-l împiedic, vă întreb, dacă, să zicem, m-aș încumeta s-o fac, așa cum îl știu furios?

— Ei, fir-ar al naibii! Ești chiar atât de convins că mâine o să te apuce o criză de epilepsie, lua-te-ar naiba să te ia? Nu cumva îți râzi de mine?

— Cum aș îndrăzni să fac glume pe socoteala domniei voastre? De asta credeți că-mi arde mie acum, când tremur tot de frică? Parcă văd că mâine o să mă pălească iar boala copiilor, simt eu c-o să mă pălească de frică!

— Drăcia dracului! Dacă s-o întâmpla să cazi la pat, n-are decât să stea de pază Grigori. Atrage-i atenția să nu-i dea voie să intre în casă.

— Pot eu să-i destăinui semnalele fără știrea boierului? Și pe urmă, Grigori Vasilievici n-are cum să-l audă când vine și nici cum să-l împiedice să intre, fiindcă și dânsul bolește de ieri, și tocmai că Marfa Ignatievna zicea că vrea să-l doftoricească mâine. Așa e vorba, cel puțin. Să vedeți cum vine treaba asta, fiindcă-i foarte interesant: Marfa Ignatievna cunoaște un leac care nu se întâmpla niciodată să-i lipsească din casă. Este o băutură foarte tare, dreasă

cu buruieni, ce fel de buruieni n-aș ști să vă spun, asta-i secretul dumneaei. Și uite așa, de vreo trei ori pe an mi ți-l ia pe Grigori Vasilievici și-l doftoricește cu băutura aceea secretă de câte ori îl apucă durerile de șale și ologește de picioare. Și asta se întâmpla cam de trei ori într-un an. Atunci, dumneaei ia un ștergar, îl moaie în zeamă și mi ți-l freacă zdravăn o jumătate de oră, până i se roșește toată pielea, ba chiar parcă se și umflă oleacă, iar ce mai rămâne în sticlă îi dă dumnealui să bea, spunând în același timp o rugăciune, adică nu i-o dă chiar pe toată, fiindcă mai lasă și pentru dânsa un strop. După aceea trage și dumneaei o duște. Dar cum niciunul dintre ei n-are darul beției, cad amândoi morți și dorm duși ceasuri în șir. A doua zi, dimineața, Grigori Vasilievici mai totdeauna se ridică din pat sănătos tun, numai biata Marfa Ignatievna se scoală cu durere de cap. Dacă, așa cum v-am spus, Marfa Ignatievna se ține într-adevăr de cuvânt, mi-e teamă că niciunul dintre ei n-o să audă nimic, așa că nu văd cine o să-l poată împiedica pe Dmitri Fiodorovici să intre în casă. Au să doarmă bușteau amândoi.

— Moși-pe-groși! Prea ar fi să se potrivească toate la țanc: pe tine să te apuce o criză, ei să zacă așa, ca dușii de pe lume! răbufni Ivan Fiodorovici, încruntându-se amenințător. Sau poate că, adăugă el fără să vrea, așa vei fi având tu de gând să potrivești lucrurile?...

— Cum aș putea să le potrivesc... Și la ce bun. Totul depinde numai de Dmitri Fiodorovici, de ce o fi pus dânsul la cale... Dacă i s-a năzărit să facă ceva – o să facă; dacă nu, doar n-am să umblu acum după dânsul ca să-i dau ghes să intre buzna peste tatăl dumneavoastră!

— De ce să vină la tata? Nu înțeleg ce-ar putea să caute la dânsul, și încă așa, pe furiș, din moment ce, așa cum pretinzi tu, Agrafenei Aleksandrovna nici măcar nu-i trece prin gând să poftească, continuă Ivan Fiodorovici, palid de mânie. Chiar tu ai spus așa mai adineauri. De altfel, de când am intrat aici în casă am fost sigur că târâtura aia n-o să vină în casă, el își face iluzii. Și atunci, te întreb, pentru

ce Dmitri ar putea să tabere peste dânsul? Dacă ea tot n-are de gând să calce pragul acestei case? Spune! Vreau să știu ce crezi tu.

— Ce vă interesează ce cred eu? Știți foarte bine de ce o să vină! Căci de venit o să vină negreșit, fie mânat de furie, fie că, neîncrezător cum e de felul lui, când o să prindă de veste că sunt bolnav, o să intre la bănuială, și atunci n-o să-și mai găsească astâmpăr până n-o să pătrundă în casă valvârtej, s-o răscolească de la un capăt la altul, răsturnând totul cu josul în sus, așa cum a făcut rândul trecut. Să vadă cu ochii lui dacă n-a intrat cumva pe furiș înăuntru. Și apoi, dumnealui știe prea bine că Fiodor Pavlovici a pregătit pentru dânsa un plic, uite, cam așa, pe care a pus trei peceți și l-a legat cu panglicuță, scriind cu mâna dumnealui: „Îngerașului meu Grușenka, pentru când o vrea să vină la mine”, ca după trei zile să adauge: „Puișorului meu drag”. Tocmai asta mă pune pe gânduri.

— Mofturi! protestă Ivan Fiodorovici scos din fire. Dmitri în ruptul capului n-ar fi în stare să-l jefuiască, și cu atât mai puțin să-l ucidă pentru asta pe tata. Mai curând ar fi putut să-l omoare ieri din pricina Grușenkăi, să-l ucidă prostește într-un moment când, orbit de mânie, nu și-ar fi dat seama ce face, dar de jefuit – nu! Așa ceva în niciun caz n-o să facă!

— Numai că, vedeți, e foarte strâmtorat acum, Ivan Fiodorovici, și are nevoie urgentă de bani. Nici nu știți cum îi crapă buza după bani în momentul ăsta! îl lămuri Smerdiakov, răspicat și în același timp perfect liniștit. Pe deasupra, dumnealui e convins că, de fapt, banii ăștia, trei mii de ruble, sunt ai dumisale. Chiar dânsul mi-a spus: „Tata, zice, mi-a rămas dator trei mii de ruble în cap”. Și apoi, nu știu dacă vă dați seama, Ivan Fiodorovici, dar mai e încă un clenci la mijloc. Mai mult ca sigur ca Agrafena Aleksandrovna, dacă ar vrea, l-ar putea sili pe boier să se însoare cu dânsa. Numai să vrea dumneaei, și n-ar fi de mirare să-i cășuneze și treaba asta. Ziceam adineauri că n-o să-i facă cheful boierului bătrân să vină la dânsul, dar

cine știe dacă dumneaei n-o fi poftind ceva mai mult, poate că i s-o fi năzărit să fie cucoană!... Mi-aduc aminte că, odată, ibovnicul dumneaei, negustorul Samsonov, i-a spus că asta n-ar fi o afacere proastă și a râs. Și pe urmă, ea nu-i chiar așa seacă la minte. Ce interes ar avea să se mărite cu un golan ca Dmitri Fiodorovici? În cazul ăsta, vă dați seama, Ivan Fiodorovici, că, așa cum stau lucrurile, nici dumneavoastră, nici Dmitri Fiodorovici, și nici frățiorul dumneavoastră, Aleksei Fiodorovici, n-o să vă mai alegeți cu nimic când o fi să moară boierul cel bătrân, n-o să vă rămână nicio para chioară. Căci dacă Agrafena Aleksandrovna s-o mărita totuși cu dânsul, fiți sigur c-o să facă asta numai și numai ca să poată trece pe numele ei toată averea, tot bănetul care l-o avea dumnealui. Pe când dacă babacul dumneavoastră s-ar întâmpla să închidă ochii acum, până nu apucă să se însoare, ați avea de primit cel puțin câte patruzeci de mii de ruble fiecare, chiar și Dmitri Fiodorovici, care i-e drag boierului ca sarea-n ochi, fiindcă dumnealui, poate că v-a venit cumva la ureche treaba asta, n-a făcut niciun fel de testament... Și dumnealui, Dmitri Fiodorovici, e la curent cu toate astea...

Obrazul lui Ivan Fiodorovici se înăspri. Tânărul se scutura ca de un fior și se înroși la față.

— Și atunci, îl întrerupse el brusc pe Smerdiakov, de ce mă sfătuiești să plec imediat la Cermașnea? La ce te-ai gândit când m-ai îndemnat să plec? Cine știe ce se mai poate întâmpla aici după plecarea mea...

Ivan Fiodorovici începu să gâfâie.

— Chiar așa... rosti Smerdiakov, agale, ca omul care știe bine ce spune, privindu-l țintă pe Ivan Fiodorovici.

— Cum, chiar așa? îl îngână, fulgerându-l cu o privire scăpărătoare, încărcată de amenințări, Ivan Fiodorovici, care abia își mai ținea cumpătul.

— V-am spus toate astea fiindcă mi-e milă de dumneavoastră. Zău dacă n-aș lăsa totul baltă în locul dumneavoastră! La ce să mai stau aici cu balamucul ăsta? adăugă Smerdiakov, uitându-se fără sfială în ochii

scânteietori ai lui Ivan Fiodorovici.

Câteva clipe niciunul dintre ei nu mai rosti un cuvânt.

— Mare dobitoc trebuie să fii, dar... Și un ticălos fără pereche! izbucni deodată Ivan Feodorovici, sculându-se de pe bancă.

Dădu iar să intre pe poartă, dar se și întoarse din nou către fecior.

În momentul acela se petrecu ceva curios: mușcându-și buzele, cuprins de mânie, Ivan Fiodorovici înclești pumnii, gata să tabere asupra lui Smerdiakov. Prinzând de veste, acesta se trase imediat la o parte. Ivan Fiodorovici însă renunță și, tăcut și parcă dezorientat, se îndreptă spre poartă.

— Dacă vrei să știi, mâine, dis-de-dimineață, plec la Moscova! îi aruncă el furios, apăsând pe cuvinte. El însuși avea să se mire mai apoi, întrebându-se ce i-o fi venit să-i spună lui Smerdiakov că pleacă la Moscova.

— E cel mai bun lucru, se grăbi să-i răspundă celălalt, ca și cum n-ar fi așteptat decât asta. Numai că, în cazul când s-ar întâmpla ceva, s-ar putea să vă cheme de la Moscova printr-o telegramă.

Ivan Fiodorovici se opri din nou locului și se întoarsei spre el, dar între timp și cu Smerdiakov se petrecu parcă o schimbare. Familiaritatea și sângele rece cu care-i vorbise până atunci dispăruseră ca prin farmec. Încordat, atent, chipul, său avea de astă dată o expresie timidă, slugarnică, în timp ce privirea lui iscoditoare, pironită în ochii lui Ivan Fiodorovici, părea să-l întrebe: „Nu mai ai nimic de spus, nimic de adăugat?”

— Dar... în cazul când s-ar întâmpla ceva, ar putea tot așa de bine să mă cheme și de la Cermașnea! zbieră în gura mare Ivan Fiodorovici, fără să știe nici el de ce ridicase glasul.

— Da, sigur, s-ar putea să vă cheme și de acolo... Șopti Smerdiakov, pierzându-și parcă dintr-o dată curajul, fără a înceta totuși să-l privească drept în ochi.

— Numai că Moscova e mai departe, și Cermașnea –

colea. De ce ții neapărat să plec la Cermașnea, îți pare rău de banii cheltuiți cu călătoria, sau ți-e milă cumva de mine că trebuie să umblu atâta pe drumuri?

— Chiar așa... îngăimă Smerdiakov cu o voce șovăielnică și un zâmbet mârșav pe buze, gata parcă să sară înapoi la cel mai mic gest.

Dar, spre marea lui mirare, Ivan Fiodorovici izbucni într-un hohot de râs, și așa, râzând, intră pe poartă. Cine l-ar fi văzut în momentul acela n-ar fi câtuși de puțin convins că râsul lui putea fi o explozie de veselie. De altfel, nici el, pentru nimic în lume, n-ar fi fost în stare să explice lămurit ce se petrecea în sufletul său. Mergea ca și cum ar fi fost pus în mișcare de un resort.

Capitolul VII

„E O PLĂCERE SĂ STAI DE VORBĂ CU UN OM DEȘTEPT”

Ivan Fiodorovici vorbea la fel cum se și mișca, tot ca un automat. Intrând pe ușă, se întâlni cu Fiodor Pavlovici în sală, și cum îl văzu începu să dea din mâini și să strige: „Nu mai trec pe la dumneata, urc la mine, la revedere”. Și se strecură pe lângă taică-său, evitând să-l privească. Poate că în momentul acela era prea înverșunat împotriva lui, totuși, chiar și Fiodor Pavlovici rămase mirat de ostilitatea pe care i-o arătase atât de fățiș. Bătrânul avea probabil să-i spună ceva și, dornic să i se destăinuie mai curând, se grăbise să-i iasă în întâmpinare pe sală; surprins însă de o privire ironică, până ce acesta urcă treptele ce duceau la etaj, dispărând din câmpul vederii sale.

— Ce l-o fi apucat? îl întrebă el pe Smerdiakov, care intrase în casă imediat după Ivan Fiodorovici.

— Cine știe de ce s-o fi supărat?! îi răspunse în doi peri lacheul.

— Dracu' să-l ia! N-are decât să se supere dacă-i place! Adu samovarul și șterge-o! Fuga! Marș! Nimic nou?

Și începu să-l descoasă din fir-a-păr, exact așa cum spusese mai adineauri Smerdiakov, plângându-i-se lui Ivan Fiodorovici, adică numai și numai în legătură cu musafira mult așteptată. Putem, deci, trece cu ușurință peste discuția lor. O jumătate de ceas mai pe urmă, casa avea toate ușile zăvorâte, și bătrânul maniac se plimba de unul singur prin încăperi, tremurând de nerăbdare, așteptând din clipă în clipă să audă cele cinci ciocănituri, precum convenise. Din când în când își arunca ochii pe fereastră, deși afară era întuneric beznă și nu se zărea nimic.

Se făcuse foarte târziu, dar Ivan Fiodorovici încă mai stătea de veghe, cugetând la tot felul de lucruri. în noaptea aceea se culcă după orele două. Nu vom împărtăși, totuși, cititorilor mersul gândurilor lui și nici nu credem c-ar fi momentul acum să pătrundem în tainițele acestui suflet; odată și odată îi va veni și lui rândul. De altminteri, chiar dacă am încerca s-o facem, ar fi prea complicat, cu atât mai mult cu cât nici nu poate fi vorba de o înlănțuire de gânduri, ci mai curând de ceva destul de haotic, și în primul rând de o stare acută de surescitare. El însuși își dădea seama că pierduse orice control. Îi cășuna ba una, ba alta, tot felul de toane ciudate, uneori chiar cu totul năstrușnice. Așa, de pildă, la un moment dat, târziu după miezul nopții, simți o dorință irezistibilă, chinuitoare să coboare, să descuie ușa, să dea apoi buzna în încăperile slugilor și să-l snopească în bătaie pe Smerdiakov. Dacă însă l-ar fi întrebat cineva pentru ce, cu siguranță că n-ar fi fost în stare să găsească nicio explicație, decât doar aceea că-l ura din răsputeri pe lacheu, ca și când n-ar fi avut un dușman mai înverșunat decât el pe lume. Pe de altă parte, de câteva ori în noaptea aceea îl cotropi din senin o teamă inexplicabilă, umilitoare, o teamă care – simțea lămurit – îi sleia cu desăvârșire trupul de vlagă, îl durea capul și

se-nvârtea pământul cu el. O ură năprasnică îi strângea inima ca într-un cleşte şi parcă simţea nevoia să se răzbune pe cineva. Îl ura până şi pe Alioşa când îşi amintea de discuţia pe care o avusese cu dânsul, ceva mai înainte; în unele clipe se ura chiar şi pe sine. Cât despre Katerina Ivanovna, o uitase cu desăvârşire, aşa cum avu prilejul să constate mai apoi, şi cu atât mai mult fu surprins de faptul acesta cu cât ţinea minte precis că în clipa când se lăudase în salonul doamnei Hohlakova c-o să plece chiar a doua zi la Moscova, îşi spusese singur în gând: „Fugi încolo! Cine te crede c-o să pleci, nu e decât o fanfaronadă... nu te poţi smulge de aici chiar aşa de lesne cum vrei tu să arăţi!” Mult mai târziu, încercând să reconstituie întâmplările din noaptea aceea, Ivan Fiodorovici îşi aminti, scârbit până în adâncul sufletului, cum din când în când se scula brusc de pe divan şi, tiptil-tiptil, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l spioneze cineva, se ducea să deschidă uşa şi ieşea pe scară, să tragă cu urechea la zgomotele ce se auzeau de la parter, ascultând cum se plimbă de colo până colo, agitat, Fiodor Pavlovici; stătea aşa mult la pândă, câte cinci minute în şir, cuprins de o curiozitate bizară, cu răsuflarea oprită, simţind cum îi zvâcneşte inima în piept; nici el însuşi însă n-ar fi putut să spună cu ce scop făcea toate acestea şi pentru ce trăgea cu urechea. Tot restul vieţii lui avea să se gândească la fapta aceasta ca la o „ticăloşie”, socotind-o în adâncul sufletului drept cea mai urâtă dintre toate câte le săvârşise în zilele sale. Şi totuşi, în momentul acela, s-ar fi putut spune că în sufletul, lui nu era nici măcar un grăunte de ură împotriva lui Fiodor Pavlovici. Era împins numai de o aprigă curiozitate, şi-n timp ce-i auzea astfel paşii, căuta să-şi imagineze cam ce-ar putea să facă bunăoară acolo la dânsul, în apartament: îl simţea sau şi-l închipuia uitându-se când şi când pe fereastră în bezna de afară, îl vedea apoi oprindu-se brusc în mijlocul camerei, cu urechile ciulite, în continuă aşteptare, doar-doar va ciocăni cineva; pentru asta şi ieşise de două ori de la el, din odaie. Când, pe la orele două din noapte,

totul se liniști și Fiodor Pavlovici se înduplecă, în sfârșit, să se ducă la culcare, se întinse și el în așternut, ferm hotărât să adoarmă cât mai degrabă, simțindu-se răpus de oboseală.

Și într-adevăr se cufundă într-un somn greu, fără vise; în schimb, se trezi destul de devreme, pe la șapte, după ce se luminase de ziuă. Deschizând ochii, constată, spre surprinderea lui, că se simțea ca niciodată plin de energie. Sări jos din pat, se îmbrăcă în pripă, scoase apoi geamantanul și, repede-repede, se apucă să-și facă bagajele. Cu o zi mai înainte, spălătoreasă venise să-i aducă rufăria, și la gândul că toate se potriviseră la tanc și nimic nu-l oprea să plece așa, brusc, un zâmbet îi miji pe buze. Fiindcă plecarea lui trebuia neapărat să fie bruscă. Deși în ajun declarase de câteva ori (față de Katerina Ivanovna, iar mai pe urmă față de Alioșa și de Smerdiakov) c-o să plece a doua zi, în momentul când se culcase – ținea minte precis – nici habar nu mai avea de călătorie, sau în orice caz nici nu-i trecuse prin minte că, sculându-se din pat, în ziua următoare, prima lui grijă va fi să-și împacheteze lucrurile. În sfârșit, așeză tot ce avea de pus în geamantan și în sacul de voiaj. Pe la nouă, când Marfa Ignatievna veni să-l întrebe, ca de obicei, unde vrea să ia ceaiul, la dânsul în odaie sau jos, Ivan Fiodorovici coborî aproape bine dispus, deși vorbele, ca și gesturile lui erau cam pripite și dezordonate. Își salută destul de afectuos tatăl și ținu cu tot dinadinsul să afle cum o duce cu sănătatea, apoi, fără să mai aștepte răspunsul, îl înștiința că peste o oră pleacă definitiv la Moscova și că-l roagă să-i facă rost de cai. Bătrânul îl ascultă fără să manifeste niciun fel de surpriză, uitând chiar să se arate mâhnit, cel puțin așa, din politețe, că-i pleacă băiatul; în schimb, începu să dea semne de nerăbdare, amintindu-și în același moment de o afacere foarte importantă pentru el:

— Ei, vezi, vezi cum ești! Nu mi-ai spus nimic aseară... n-are a face, nici acum nu e încă timpul pierdut. Fă-mi și tu un hatâr, sufletele, și treci înainte prin Cermașnea. Din

gară de la Volovoe nu-s decât vreo douăsprezece verste până acolo, un mic ocol; o iei la stânga și ajungi îndată la Cermașnea.

— Mi-e peste putință, zău, nu pot... sunt optzeci de verste până la stația de cale ferată, și trenul spre Moscova pleacă la șapte seara, abia dacă am timp să-l prind.

— Lasă, că-l prinzi tu mâine sau poimâine; azi însă, te rog, du-te la Cermașnea! Măcar atâta să faci și tu ca taică-tău să fie cu inima împăcată! Să nu fi fost ocupat, m-aș fi dus chiar eu mai de mult; e vorba de ceva extrem de urgent, o ocazie excepțională, numai că, din păcate, nu pot să lipsesc pentru moment din oraș... Vezi tu, am o pădurice acolo, de fapt sunt două loturi – unul la Beghicevo și altul la Diacikino, amândouă încă neexploatate. Negustorii Maslovî, știi care, tatăl și feciorul, nu vor să-mi dea mai mult de opt mii de ruble, și abia anul trecut s-a prezentat un cumpărător care-mi oferea douăsprezece mii, acela însă nu era din partea locului, asta-i socoteala. Aici, la noi, nu există, cum s-ar zice, o piață de desfacere; Maslovî ăștia, tatăl și fecioru-său, au o avere de sute de mii de ruble, ei taie și spânzură, ce-ți dau, aia iei, fiindcă nimeni n-ar îndrăzni să le facă vreo concurență. Părintele din Ilinskoe mi-a scris însă joia trecută c-ar fi venit un negustor pe care-l cunosc destul de bine, unul Gorstkin, din Pogrebovo, adică tot cineva care nu-i de prin partea locului și deci n-are de ce să-i știe de frică lui Maslov, aici e clenciul. Zice că ar da pentru pădurice unsprezece mii în cap, auzi? Și nu rămâne decât o săptămână, așa scrie părintele. Dacă te-ai duce tu să te înțelegi cu el...

— De ce nu-i scrii părintelui să se ocupe dânsul de treaba asta?

— Ce se pricepe părintele? N-are ochi pentru așa ceva. Altminteri, un giuvaier de om, ce să-ți spun, uite, oricând i-aș încredința douăzeci de mii de ruble, așa fără nicio chitanță... numai că n-are ochi pentru așa ceva, parcă n-ar fi bărbat în toată firea, îl înșeală și o cioară. Și când te

gândești că-i om cu carte!... Iar Gorstkin, așa cum îl vezi, îmbrăcat ca un mujic, cu scurteica lui albastră, e un pehlivan fără pereche, aici e buba: minte de îngheață apele! Uneori stai și te întrebi ce l-o fi apucat. Acum doi ani, de pildă, ne-a spus că i-ar fi murit nevasta și c-ar fi însurat cu alta, și când colo era o minciună gogonată: nevastă-sa nici gând n-avea să moară, trăiește și acum, și la trei zile odată, îi trage câte un pui de bătaie! Vreau să știu dacă nu cumva și acum ne duce cu prețul, dacă are într-adevăr intenția să cumpere și e dispus să dea unsprezece mii.

— Păi nici eu n-am să fac vreo scofală, dacă-i vorba, fiindcă tot atât de puțin mă pricep și eu în treburile astea.

— Stai, așteaptă puțin, nu te pripi, o să-și dau eu unele indicații. Pe Gorstkin îl cunosc ce-i poate pielea de ani de zile, doar facem afaceri împreună. Vezi tu, trebuie să te uiți cu atenție la barba lui; are o amărâtă de bărbuță roșcată și rară. Dacă observi că-i tremură cumva și, că, în timpul discuției, omul se înfurie la un moment dat, atunci să știi că vorbește serios și vrea să ajungă la o înțelegere; iar dacă-și mângâie așa barbișonul, cu mâna stângă, zâmbind, înseamnă că vrea să te tragă pe sfoară, face pe șmecherul. Să nu te uiți niciodată în ochii lui, că după ochi nu poți să-l cunoști, e dat dracului! Să fii atent numai la barbișonul lui. Am să-ți dau un răvaș pentru el, să i-l arăți. Îl cheamă Gorstkin, dar nimeni nu-i spune pe numele lui adevărat, fiindcă gura lumii l-a poreclit Copoiul, așa l-am apucat; ai grijă, totuși, să nu-i spui așa, fiindcă se supără. Dacă te învoiești cu el și-ți dai seama că treaba se face, scrie-mi două cuvinte. Numai atât: „E serios”. Să ții morțiș la preț, unsprezece mii în cap; hai, o mie, să zicem, poți să-i mai lași. Gândește-te și tu, de la opt la unsprezece e o diferența de trei mii de ruble. E ca și cum aș fi găsit banii ăștia pe drum! Să știi că nu-i chiar așa ușor să pui mâna pe un mușteriu și, zău, îmi crapă buza după bani! Numai să-mi dai de știre că-i lucru serios, și-mi fac eu timp să mă reped pân-acolo ca să închei târgul. Altminteri, n-are rost

să umblu pe drumuri: cine poate să știe dacă popa nu visează cai verzi pe pereți? Zi, te duci sau nu te duci?

— Ei, scutește-mă odată, n-am timp!

— Atâta hatâr să-i faci și tu lui taică-tău! Ce-ți fi având așa inimi de piatră cu toții? Ce contează pentru tine o zi sau două? Unde-ți arde așa să zbori acum, la Veneția? Doar n-o să se dărâme Veneția în aste două zile. L-aș trimite pe Alioșa, dar ce se pricepe el în socoteli dintr-astea? De aceea stărui să pleci tu, fiindcă te știu om cu scaun la cap. Ce, parca eu nu văd? N-oi fi făcând negoț de cherestea, dar de priceput te pricepi. Trebuie să-ți dai seama numai dacă vorbește serios ori nu. ține minte ce ți-am spus, dacă-i tremură bărbuța înseamnă că are intenții serioase.

— Cum văd eu, chiar dumneata mă îndemni să plec la Cermașnea! Ei, drăcia dracului! exclamă Ivan Fiodorovici cu un zâmbet răutăcios.

Fiodor Pavlovici nu luă în seamă răutatea, sau poate că nu voi s-o bage în seamă, mulțumindu-se numai cu zâmbetul.

— Vasăzică, te duci, da? Un moment, să-ți dau scrisorica!

— Nu știu dacă mă duc, am să văd pe drum.

— Ce să mai vezi pe drum, acu' trebuie să te hotărăști. Zău așa, dragul tatii, te rog eu! Daca se face afacerea, scrie-mi două rânduri, pe care i le dai părintelui, și o să aibă el grijă să-mi trimită cât mai degrabă răvășelul. Pe urmă poți să pleci sănătos la Veneția, nu te opresc. O să-ți dea părintele cai să te întorci în gară, la Volovoe.

Bătrânul era într-al nouălea cer; ticlui la iuțeală biletul, trimise apoi după cai, porunci o gustare, coniac. De obicei, când avea un prilej de bucurie, era grozav de expansiv; de astă dată însă căuta să se stăpânească. Nu suflă niciun cuvânt, bunăoară, despre Dmitri Fiodorovici. Și nu părea câtuși de puțin emoționat de faptul că se despărțea de fecioru-său. S-ar fi zis că nici nu găsea măcar ce să-i spună. „Probabil că-i sătul până-n gât de mine”, se gândea

Ivan Fiodorovici, băgând de seamă lucrul acesta. Numai atunci când îl petrecu până în prag, bătrânul începu să se agite și dădu să-l îmbrățișeze. Ivan Fiodorovici însă se grăbi să-i întindă mâna, căutând să scape de pupături. Bătrânul prinse numaidecât mișcarea și se opri.

— Domnul cu tine! îl mai binecuvântă odată din prag. Ai să mai vii pe aici cândva, nu? Hai, vino, să știi că-mi faci o bucurie. Hristos să te aibă în paza lui!

Ivan Fiodorovici se urcă în trăsură.

— La revedere, Ivan, și să nu fii chiar așa supărat pe mine! îi strigă pentru ultima oară taică-său.

Toți ai casei – Smerdiakov, Marfa și Grigori – ieșiseră să-l conducă. Ivan Fiodorovici îi cinsti pe fiecare cu câte zece ruble. După ce se sui în trăsură, Smerdiakov se repezi să așeze mai bine velința.

— Vezi... mă duc la Cermașnea... spuse fără să vrea Ivan Fiodorovici, rostind aceleași cuvinte ce-i scăpaseră din gură în ajun, de astă dată însoțite de un râs nervos. Și multă vreme râsul acesta avea să-i răsune în urechi.

— Are dreptate lumea când zice că-i o plăcere să stai de vorbă cu un om deștept! răspunse apăsat Smerdiakov, uitându-se drept în ochii lui.

Trăsura o porni din loc. Călătorul nostru rămase pe gânduri, privind în același timp cu nesaț ogoarele, dealurile, copacii, stolul de gâște în tăria cerului înalt și senin. Răsuflă ușurat. Încercă apoi să intre în vorbă cu surugiul, ba chiar păru grozav de interesat de răspunsul acestuia, ca după o clipă să-și dea seama că, de fapt, cuvintele mujicului îi trecuseră pe la ureche și că habar n-avea ce-i spusese el. Tăcu, învăluit de voluptatea clipei: aerul era proaspăt, rece, și cerul – albastru. În momentul acela îi trecură prin minte chipurile lui Alioșa și al Katerinei Ivanovna, dar se mulțumi să zâmbească și, suflând ușor peste acele năluciri dragi, le făcu să se destrame. „Odată și odată o să le vină și lor timpul”, chibzui în sinea lui. Ajungând la poștă, schimbă telegarii și zbură mai departe spre Volovoe. „De ce mi-o fi spus că-i

mai mare dragul să stai de vorbă cu un om deștept? se gândi el la un moment dat, simțind cum i se taie răsuflarea. Și ce m-o fi apucat să-l înștiințez că plec la Cermașnea?” Sosi, în sfârșit, la stația Volovoe. Nici n-apucă bine să coboare din trăsură, că se și pomeni înconjurat de surugii. Pentru cele douăsprezece verste pe care le avea de făcut până la Cermașnea, trebuia să tocmească singur o droșcă. Porunci să înhame caii și intră în han. Privi în jurul lui, se uită și la nevasta căpitanului de poștă, și ce-i veni că deodată ieși din nou în cerdac.

— Nu-i nevoie, nu mai plec la Cermașnea. Ce ziceți, băieți, am timp să apuc trenul de șapte?

— Ajungeți taman la tanc, boierule. Înhămăm caii?

— Hai, dați-i zor! Mâine n-are nimeni drum spre oraș?

— Ba da, Mitri.

— N-ai vrea să-mi faci un serviciu? Treci pe la taică-meu pe acasă – știi unde? la Fiodor Pavlovici Karamazov – și spune-i că n-am mai plecat la Cermașnea. Poți să te duci?

— Cum să nu pot, mă duc neapărat, că doar îl cunosc pe Fiodor Pavlovici, ehe, încă de când!

— Uite și bacșișul, nu știu dacă el o să-ți dea ceva... adăugă Ivan, râzând bine dispus.

— Cam așa, îi ținu isonul Mitri. Mulțămim frumos, boierule; fiți pe pace, că mă duc.

La ora șapte seara, Ivan Fiodorovici se urcă în tren și porni ca vântul spre Moscova. „În lături cu tot ce a fost până acum! Am rupt definitiv cu trecutul, și orice veste m-ar ajunge din urmă, orice ar fi, nu mai răspund, nu vreau să mai întorc nicio clipă capul înapoi. Să plec, da, să plec într-o lume nouă, pe alte meleaguri, fără să mai privesc îndărăt!”

În loc să simtă însă vreo bucurie, sufletul i se întunecase, înecat în beznă, iar inima i se strângea, biruită de o tristețe cumplită, cum nu mai încercase până atunci. Toată noaptea se zbuciumă așa, în timp ce trenul gonea mai departe. Abia în zori, când ajunse la Moscova, parcă se mai dezmetici.

— Sunt un ticălos! își șopti el.

Cât despre Fiodor Pavlovici, după plecarea băiatului, parcă-i crescuseră aripi. Preț de vreo două ceasuri se simți aproape fericit, închinând de unul singur păhărușul cu coniac, dar tocmai atunci se întâmplă un lucru pe cât de neplăcut, pe atât de important și care-i făcu destul sânge rău: ducându-se să aducă ceva din pivniță, Smerdiakov căzu cum puse piciorul pe scară. Norocul lui că Marfa Ignatievna, care tocmai era prin curte, prinse de veste numaidecât. Nu-l văzuse căzând, în schimb, auzise țipătul acela ciudat, caracteristic, pe care îl cunoștea mult prea bine – țipătul epilepticului lovit de o criză. N-ar fi putut, așadar, să spună dacă atacul se produsese în clipa când feciorul cobora scara, din care pricină se prăbușise în nesimțire, sau dacă, dimpotrivă, căzuse mai întâi, și prin urmare comoția suferită fusese aceea care provocase criza. Nimeni nu putea să știe mai mult, dat fiind că îl găsiseră jos în pivniță, zbătându-se cuprins de convulsii, cu spume la gură. La început se temuseră să nu-și fi rupt o mână sau un picior, dar „îl păzise Dumnezeu”, cum spunea Marfa Ignatievna, și nu i se întâmplase nimic, în schimb, se canoniseră mult cu el până să-l scoată afară din pivniță. Și nici n-ar fi reușit de n-ar fi fost vecinii să-i ajute. Până și Fiodor Pavlovici, care asistase speriat și parcă rătăcit la toată ceremonia, le dăduse o mână de ajutor. Bolnavul nu-și venea deloc în fire; crizele îl lăsau pentru o bucată de vreme, ca să izbucnească apoi cu și mai multă putere, și toți presupuseră că lucrurile aveau să se petreacă exact așa cum fusese cu un an înainte, când din nebăgare de seamă căzuse din pod. țineau minte că atunci îi puseseră gheață la cap, și, cum în pivniță rămăsese un pic de gheață, Marfa Ignatievna se apucă să-l oblojească pe bolnav. Pe înserat, Fiodor Pavlovici trimise după Herzenstube, care sosi numaidecât. Medicul îl examina cu toată atenția pe Smerdiakov (era un doctor bătrân, respectabil, cu multă experiență și care-și consulta foarte meticulos pacienții, mult mai conștiincios decât alți

confrați ai săi de la noi din gubernie), și declară în cele din urmă că era vorba de o criză excepțională, dacă nu chiar „primejdioasă”, că deocamdată el, Herzenstube, n-a reușit încă să se lămurească, dar că a doua zi dimineața, dacă mijloacele folosite până atunci nu vor fi dat rezultate, va recurge la alte remedii. Bolnavul rămase să zacă în căscioara din curte, într-o cămăruță alăturată de odaia în care locuiau Grigori și Marfa Ignatievna. Din momentul acela necazurile începură să curgă cu duiumul pe capul bietului Fiodor Pavlovici; pentru prânz veni să-i gătească Marfa Ignatievna, care-i făcu o supă „lături sadea”, în comparație cu supa pe care i-o servea de obicei Smerdiakov, în timp ce friptura era atât de uscată, că nici nu puteai să-ți înfigi dinții în ea. La reproșurile pline de amărăciune, deși pe deplin îndreptățite, ale stăpânului, Marfa Ignatievna îi riposta că găina fusese bătrână și că dumneaei nu fusese la școală să învețe bucătăria. Către seară, alt ghinion: i se aduse la cunoștință că Grigori, care se cam plângea de dureri de vreo două zile, căzuse la pat, nici nu se mai putea mișca. Fiodor Pavlovici își bău la repezeală ceaiul și se încuie în casă, pradă celei mai răscolitoare, mai cumplite așteptări. Grușenka trebuia să vină în aceeași seară, de astă dată nu mai încăpea nicio îndoială dacă era să se bizuie pe vorbele lui Smerdiakov, care, dimineața, înainte de criză, îl asigurase că dânsa îi făgăduise c-o să vină neapărat. Bătrânului berbant îi bătea inima să se spargă, în vreme ce se plimba de colo până colo prin odăile pustii, trăgând cu urechea la cel mai mic zgomot. Trebuia să ia bine seama; cine știe dacă Dmitri Fiodorovici nu stătea la pândă undeva!? Prin urmare, în momentul când dânsa avea să-i ciocănească în geam (Smerdiakov îi spusese cu două zile mai înainte că-i explicase unde să bată), trebuia să se ducă repede să-i deschidă, să n-o țină nicio clipă în antreu, ca nu cumva – Doamne ferește! – să se sperie și s-o șteargă pe aci încolo. De aceea era foarte neliniștit, dar, în același timp, niciodată până atunci inima lui nu fusese legănata de o

speranță atât de dulce: nu se putea să nu vină, era convins că de astă data avea să vină în sfârșit...

Cartea a șasea

CĂLUGĂRUL RUS

Capitolul I

PĂRINTELE ZOSIMA ȘI OASPEȚII LUI

Intrând cu inima neliniștită, sfâșiată de durere, în chilia starețului, Alioșa se opri în prag uluit; de unde se temea c-o să-l găsească pe moarte, gata să-și dea sfârșitul, poate chiar fără cunoștință, îl văzu stând în jilț, slab ca o umbră, dar vesel și luminat la față, în mijlocul oaspeților, cu care vorbea tihnit și senin. Nu se ridicase decât de vreun sfert de oră din pat, dar oaspeții veniseră mai de mult la el în chilie și-l așteptaseră să se trezească, bizuindu-se pe spusele părintelui Paisie, care-i asigurase cu toată convingerea că „învățătorul se va mai scula odată ca să stea de vorbă cu cei dragi, așa după cum făgăduise dimineața”. Părintele Paisie avea o încredere oarbă în făgăduiala bătrânului muribund, ca în tot cuvântul ce-i ieșea din gură, și chiar dacă l-ar fi văzut zăcând fără cunoștință și fără suflare, știind că-i promisese să se mai scoale odată spre a-și lua rămas-bun de la ei, s-ar fi îndoit probabil de moartea lui și ar fi așteptat să se trezească din clipă în clipă ca să se țină de cuvânt. Spre dimineață, ducându-se să se întindă pe pat, părintele Zosima îl înștiință se: „N-am să închid ochii până nu-mi voi mai desfăta inima, stând de vorbă cu voi, iubiții mei, până nu voi apuca să mai privesc chipurile voastre dragi și să-mi deschid pentru ultima oară sufletul destăinuindu-mă vouă”. Pentru această ultimă întâlnire se întruniseră la el în chilie cei mai credincioși prieteni ai săi. Erau patru la număr: ieromonahii Iosif și Paisie, apoi părintele ieromonah Mihail, egumenul schitului, un om între două vârste, din popor și fără prea multă învățătură, dar cu o mare tărie

lăuntrică și însuflețit de o credință pe cât de naivă, pe atât de nestrămutată; după înfățișare, părea aspru din fire, când, de fapt, avea o inimă simțitoare, deși căuta să-și ascundă cu un fel de sfială gingășia simțirii. Al patrulea musafir era fratele Anfim, un călugăr bătrân, om simplu, neam de țărani săraci lipiți pământului, abia știind să deslușească buchile, tăcut și smerit, cel mai umil printre umili; monahul avea aerul unui ins care trăia sub impresia covârșitoare a unui lucru înfricoșător și plin de măreție, un lucru pe care mintea lui neștiutoare nu era în stare să-l înțeleagă. Părintele Zosima ținea nespus de mult la omul acesta atât de smerit, pentru care toată viața avusese o stimă deosebită, deși rareori poate i se întâmplase să schimbe câteva vorbe cu el. Ani de zile, pe vremuri, colindaseră împreună sfânta Rusie. Trecuseră între timp patruzeci de ani; pe atunci, părintele Zosima abia intrase în cinul monahicesc, făcându-și ucenicia într-o mănăstire săracă și prea puțin cunoscută din Kostroma, pentru care pornise să strângă danii însoțit de părintele Anfim. Atât gazda, cât și oaspeții stăteau în cea de-a doua odaie a starețului, acolo unde – așa cum am arătat mai înainte – se afla patul acestuia, o încăpere atât de strâmtă, încât musafirii (în afară de novicele Porfiri, care rămăsese în picioare) abia dacă aveau loc să șadă, înghesuiți în jurul jilțului, pe scaunele aduse de alături, începuse să se întunece, și chilioara era luminată de candele și luminările de ceară aprinse în fața icoanelor. Dând cu ochii de Alioșa, care se oprise cuprins de sfială în prag, bătrânul zâmbi fericit și întinse mâna spre el.

— Bună ziua, fătul meu drag și cuminte, bine că te văd, în sfârșit! Știam c-o să vii.

Alioșa se apropie de duhovnicul său și, căzându-i la picioare, izbucni în lacrimi. Inima i se frângea de durere și, înfiorat de teamă în adâncul sufletului, puțin mai lipsea ca să plângă în hohote.

— Lasă, nu mă jeli, că n-am murit încă, zâmbi starețul, punându-i mâna dreaptă pe creștet. Mă vezi doar că stau

liniștit de vorbă, cine știe, poate c-o să mai trăiesc încă douăzeci de ani de aci înainte, așa cum mi-a urat aseară femeia aceea de ispravă din Vîșegorie, care a venit la mine cu fetița ei, Lizaveta. Binecuvântează, Doamne, mama și copila Lizaveta (și făcu semnul crucii). Porfiri, ai dus pomana unde ți-am spus eu?

Își amintise pesemne de cele șaizeci de copeici pe care inimoasa vizitatoare i le dăruise pentru a milui „pe una mai nevoiașă decât ea”. Rostul acestor pomeni este de a dobândi iertarea păcatelor printr-un act de ispășire liber consimțită, și ele trebuie făcute numai din banii câștigați prin sudoarea frunții. Încă de cu seară, starețul îl trimisese pe Porfiri la o târgoveață, o văduvă împovărată de copii, căreia îi arsese casa din temelii, așa încât ajunsese acum să cerșească din ușă în ușă. Novicele se grăbi să-l liniștească spunându-i că îndeplinise întocmai porunca lui, ducându-se să dea obolul acesta „din partea unei binefăcătoare necunoscute”.

— Ridică-te, fiule, grăi apoi bătrânul către Alioșa, ca să-ți pot vedea fața. Ai fost pe acasă, da? Te-ai întâlnit cu fratele tău?

Cu atât mai curioasă i se păru lui Alioșa întrebarea atât de precisă pe care i-o pusese starețul cu cât acesta se referise la unul singur dintre frații lui, dar la care anume dintre ei? Pentru asta, vasăzică, îl îndepărtase de lângă dânsul și în ziua trecută, și în cea de azi!

— Numai cu unul dintre ei, răspunse tânărul.

— Eu te întreb de fratele tău mai mare, acela de ieri, în fața căruia am făcut o plecăciune până la pământ.

— Cu dânsul nu m-am văzut azi, n-a fost chip să-l găsesc.

— Grăbește-te să dai cât mai curând de el, du-te iarăși mâine și caută-l, nu mai zăbovi, fiule, lasă tot și du-te. Poate c-o să ajungi la vreme, până nu se întâmplă o nenorocire. Ieri m-am închinat până la pământ în fața pătimirilor ce-l așteaptă.

Starețul tăcu, furat de gânduri. Cuvintele lui aveau ceva straniu. Părintele Iosif, care-l văzuse cu ochii lui pe stareț

cum se prosternase în ajun cu fruntea la pământ, schimbă o privire cu părintele Paisie. Alioșa își pierdu cumpătul.

— Părinte, învățătorule, strigă el tulburat până în adâncul sufletului, vorbele Sfinției tale sunt prea nelămurite... Ce pătimiri îl așteaptă?

— Prea vrei să știi multe, fiule. Vezi tu, ieri am avut așa, ca o presimțire cumplită... cum să-ți spun, ieri mi s-a părut că-i citesc în ochi toată ursita. A avut o privire... o privire care m-a cutremurat până în adâncul inimii, pentru că am apucat să deslușesc în ea soarta pe care omul ăsta și-o pregătea singur, cu mâna lui. Numai odată sau de două ori în viață mi-a fost dat să citesc asemenea lucruri în ochii oamenilor... ca și când tot ce le-a fost scris s-ar fi oglindit într-o clipă în privirea lor, și vai, din păcate, ursita li s-a împlinit întocmai! Te-am trimis la el, Aleksei, în nădejdea că, poate, chipul fratelui său îi va ușura inima. Dar totul vine de la Domnul-Dumnezeu, și toate în mâna lui se află. „Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grâu când cade pe pământ, dacă nu va muri, rămâne stingher; dar dacă va muri, aduce multă roadă”. Să-ți fie spre luare-aminte. Află acum de la mine, Aleksei, că adeseori, în petrecerea mea pe acest pământ, te-am binecuvântat pentru chipul tău, urmă bătrânul cu un zâmbet blajin. Și iată, stau și mă gândesc: chiar dacă ți-a fost dat să părăsești aceste ziduri, sălășluind printre mireni, vei rămâne tot monah. Vei avea parte de mulți dușmani în lume, dar și dușmanii vor ajunge să te îndrăgească. Viața îți vă semăna în cale destule necazuri, dar tocmai în ele tu vei afla fericirea și, binecuvântând viața, îi vei face și pe alții s-o binecuvânteze, și asta înseamnă mai mult decât toate. Așa ești tu făcut. Sfințiile voastre, grăi mai departe, înduioșat, către oaspeții săi, niciodată până acum n-am mărturisit – nici chiar acestui tânăr – de ce-mi este el atât de drag. Ascultați: pentru mine chipul lui a fost pururea legat de o amintire și în același timp mi s-a părut că prevestește ceva. În zorii vieții mele, am avut un frate mai mare, care s-a săvârșit sub ochii mei, în floarea tinereții, la numai

șaptesprezece ani, pe când eu eram abia o fărâmă de copil. Cu trecerea vremii, am putut să mă încredințez că acest frate al meu a fost pentru mine ca un semn de sus, o proorocire, că de nu mi-era dat să-l întâlnesc în calea vieții mele, de n-ar fi fost el lăsat să treacă pe acest pământ, nici eu poate nu aș fi ajuns a îmbrăca straie monahicești, nici n-aș fi apucat drumul cel plin de har! Și acea arătare mi s-a înfățișat întâi și-ntâi în copilărie, pentru ca acum, când firul zilelor mele se apropie de sfârșit, s-o văd iarăși aievea în fața ochilor. Veți fi ascultând poate cu uimire vorbele ce vi le spun, Sfinției voastre, cu atât mai mult cu cât Aleksei nu seamănă ca două picături de apă cu el, ci doar aduce cumva la chip cu fratele meu; totdeauna însă mi s-a părut că sufletele lor sunt făcute din aceeași plămadă, aidoma unul cu altul, încât parcă îl aveam în toată ziua și-n tot ceasul înaintea ochilor pe celălalt, pe fratele meu, care din nou mi se arătase în taină, la asfințitul petrecerii mele pământești, ca o amintire de demult și în același timp ca o proorocire. Adesea, eu însumi eram uluit de această nălucire. Ascultă, Porfiri, urmă starețul, adresându-se novicelui. De multe ori ți-am văzut fața întunecată de mâhnirea ce-ți cășuna dragostea mea pentru Aleksei. Ai aflat acum de ce sufletul meu s-a îndreptat cu mai mare iubire către el, dar mai află încă, fiule, că tu însuți îmi ești tare drag și adesea m-am căit de întristarea ta. Vouă, dragii mei, aș vrea să-mi deschid inima și să vă vorbesc despre acel frate al meu, săvârșit în floarea tinereții, căci el e mărturia cea mai de preț, cea mai mișcătoare și mai plină de tâlc din câte am cules în zilele mele. Cu duioșie sufletul meu se întoarce către ea, și parcă văd în clipa asta desfășurându-se toată calea ce-am străbătut-o, și mai trăiesc odată tot ce-am trăit, de-a rândul, din zorii vieții până-n asfințit...

E locul să arătăm aici că aceste ultime cuvinte, pe care starețul le-a schimbat cu oaspeții săi în ziua sorocită a fi cea din urmă din viața sa, sunt păstrate în scris, în parte cel puțin. Aleksei Fiodorovici Karamazov a avut grijă să le

aștearnă pe hârtie, așa cum i se întipăriseră în minte, la câtva timp după moartea bătrânului. Ar fi greu de spus dacă se va fi mulțumit să noteze numai cuvintele rostite atunci, sau dacă nu va fi adăugat cumva și câte ceva din cele auzite cu alte prilejuri din gura învățătorului său. În afară de aceasta, judecând după felul cum sunt redactate însemnările acestea, s-ar zice că părintele Zosima vorbise fără întrerupere, ca și când le-ar fi povestit prietenilor din fir-a-păr viața sa. Cu siguranță însă că, așa cum reiese chiar din mărturisirile lui Aleksei Fiodorovici, întrevederea se desfășurase cu totul altfel; toată lumea luase parte la discuție, deși musafirii se feriseră să rupă șirul vorbelor bătrânului, silindu-se a grăi cât mai puțin. Totuși, din când în când, interveniseră și ei în cursul povestirii, fiecare având câte ceva de adăugat sau de istorisit unele lucruri. Pe de altă parte, nici bătrânul nu putea să vorbească așa, întruna, fiindcă uneori simțea că se înăbușă și i se tăia glasul; câteodată, chiar, se ducea să se întindă un pic pe pat, ca să se întremeze, fără să aţipească, în timp ce oaspeții stăteau mai departe la locurile lor, așteptându-l. În vreo două rânduri, discuția încetase, pentru ca toată lumea să dea ascultare Evangheliei citite de părintele Paisie. Pare totuși ciudat că nici unuia dintre cei de față nu i-ar fi trecut prin minte că starețul avea să închidă ochii pe veci în aceeași noapte; în seara aceea, ultima ce-i era dat s-o petreacă printre cei vii, după ce adormise adânc peste zi, s-ar fi zis că prinsese puteri noi, care-l ajutaseră să stea vreme îndelungată de vorbă cu cei apropiați. Însuflețirea aceea extraordinară se datora, desigur, emoției pe care i-o prilejuiseră aceste ultime clipe, din păcate însă numai pentru scurt timp, căci în aceeași noapte viața i se curmase brusc... Despre asta însă vom vorbi mai târziu. Acum aș vrea numai să atrag atenția cititorului că am socotit de cuviință să nu-i împărtășesc aici toată discuția cuvânt cu cuvânt, mulțumindu-mă să redau numai povestirea starețului după însemnările făcute de Aleksei Fiodorovici Karamazov. Mai concis, adică, și mai puțin

obositor, deși – repet – multe lucruri sunt reminiscențe din alte convorbiri înmănuncheate laolaltă.

Capitolul II

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAȚA IEROMONAHULUI STAREȚ ZOSIMA RĂPOSAT ÎNTRU DOMNUL, POVESTITE DE EL ÎNSUȘI ȘI SCRISE DE ALEKSEI FIODOROVICI KARAMAZOV

Date biografice

a) Despre fratele starețului Zosima, săvârșit în floarea tinereții,

Iubiții mei, aflați Cuviosiile voastre că am văzut lumina zilei într-o gubernie din îndepărtatele ținuturi de la miazănoapte, în târgul V. Taică-meu era boier de viță nobilă, dar fără a fi totuși om cu vază și fără a avea cin mare. La drept vorbind, nu-mi amintesc deloc de dânsul, fiindcă s-a stins din viață când eu eram un copil de numai doi anișori. După moartea lui, mama a rămas cu o căsuță de bârne și ceva cheag, nu cine știe ce, doar atâta cât să poată viețui cu copii fără să știe ce-i sărăcia. Eram doi copii: eu, Zinovie, și fratele meu, Markel, mai mare decât mine cu vreo opt arii. Markel era iute din fire, din te miri ce îi sărea țandăra, altminteri, bun la suflet, niciodată nu l-am auzit să-și bată joc de cineva. Acasă, cu mine, cu măicuța noastră, cu slugile, era atât de tăcut, că te prindea mirarea. Silitor la învățătură, nu-i plăcea să lege prieteșug cu ceilalți școlari, dar nici să se ia la harță cu ei, cel puțin așa avea să-mi povestească mai târziu mama. Cu vreo șase luni înainte de a muri – avea pe atunci șaptesprezece ani împliniți – începuse să-și facă mereu drum pe la un suflet stingher de la noi din târg, pare-mi-se un deportat politic, trimis din Moscova în surghiun pentru că era liber

cugetător. Mare cărturar altminteri, înțelept între înțelepții Universității din Moscova. Omul acesta îl îndrăgise pe Markel și-l primea cu inima deschisă. Seară de seară aproape, fratele meu se ducea la dânsul, și așa a petrecut toată iarna, până când l-au chemat înapoi din surghiun, ca să ia în primire o slujbă de stat la Petersburg, ca urmare a cererii lui, fiindcă avea sprijinul unor obraze de soi. Intrasem în postul cel mare, dar Markel nu voia defel să postească, se certa cu toată lumea din casă și ne lua pe toți în răspăr: „Ce parascovenii mai sunt și astea? zicea el. Nu există Dumnezeu”. Mi-aduc aminte că vorbele lui ne băgau pe toți în răcori, și pe mama, și pe slugi, ba chiar și mie – deși eram încă un copil, abia împlinisem nouă ani – îmi stătea inima în piept de spaimă când auzeam. Aveam patru slugi la noi în casă, câteșipatru iobagi cumpărați pe numele unui moșier, o cunoștință de-a noastră. țin minte că din acești patru oameni mama a vândut-o cu șaizeci de ruble pe bucătăreasa Afimia, care era bătrână și șchioapă, tocmind în locul ei o slujnică cu simbrie. În cea de-a șasea săptămână din post, fratele meu s-a simțit rău de tot; de felul lui totdeauna fusese plăpând și lingav, și de mult îl păștea o boală de piept. Era un băiat năltuț, dar firav, și avea un chip pe care ți-era drag să-l privești. Nu știu ce s-o fi întâmplat, se vede că răcise, dar doctorul, pe care mama îl chemase degrabă, i-a spus în taină că are ftizie galopantă și că atâta i-a fost sorocul, până în primăvară. Mama a început, biata, să plângă și să se roage de el, luându-l cu binișorul (ca să nu-l sperie), să meargă la biserică, să postească și să se împărtășească primind sfintele taine. La vremea aceea încă mai umbla pe picioare. Fratele meu s-a mâniat însă și a prins a huli locașul Domnului, dar după aceea a căzut pe gânduri: și-a dat seama pesemne că boala lui e rea și necruțătoare și că din pricină asta mama se ținea de el să ia calea bisericii (atâta timp cât mai putea umbla), să postească și să se împărtășească. Știa de mult, de altminteri, că-l roade un morb ascuns; cu un an înainte, ne spusese odată la masă,

liniștit de parcă n-ar fi fost nimic: „Cine știe cât o să mai trăiesc, poate că nu apuc nici anul”. Parcă și-a proorocit singur sfârșitul. Au mai trecut trei zile, și am intrat în Săptămână patimilor. De marți dimineața, fratele meu a început să postească, s-a dus chiar și la biserică.

„O fac numai de hatârul dumitale, mamă, că să te luminezi și să fii cu inima împăcată”, a zis el. Pe mama a podidit-o plânsul, plângea săraca și de bucurie, dar și de mare foc: „Se vede că i-or fi zilele numărate, prea s-a schimbat așa deodată”, se gândea ea. Markel însă n-a apucat să bată prea mult pragul bisericii, a căzut îndată la pat, așa încât s-a spovedit și a primit împărtășania acasă. Erau niște zile senine, însorite și înmiresmate, de primăvară: în anul acela Paștele cădea târziu. Toată noaptea fratele meu tușea să-și spargă pieptul și dormea ca vai de el, dar dimineață numai ce-l vedeai că se îmbrăcă și se așeza în jilț. Așa îl am și acum în fața ochilor: liniștit și blând, cu zâmbetul pe buze, mistuit de boală, dar vesel și fericit. Părea alt om, atât de neașteptată era schimbarea ce se petrecuse în sufletul lui. Bunăoară, dădaca noastră luase obiceiul că intra câteodată la el în cameră: „Hai, puișorule, îl îmbia bătrânica, să aprind și aici la tine o candelă la icoană!” Altădată n-ar fi îngăduit cu niciun preț să ardă candela în odaie la el, și nu s-ar fi sfiit chiar s-o stingă; acum însă o poftea el singur: „Aprinde-o, bunicuțo, aprinde-o. Înainte nu vă lăsam s-o aprindeți, ca un nemernic ce am fost. Când aprinzi candela, îi ridici slavă lui Dumnezeu, și cum stau așa și mă uit la dumneata, sufletul mi se bucură și mă închin și eu. Înseamnă că amândoi ne rugăm aceluiași Dumnezeu!” Vorbele lui ne păreau ciudate; mama se ascundea în iatac și plângea, dar când intra la el, își zvântă lacrimile și căută să i se arate cu o față senină. „Nu plânge, măicuță dragă, o îmbuna el, scris e să mai petrec încă mult printre voi și să ne veselim împreună, prea e frumoasă viața și plină de bucurie!” „Vai, dragul mamei, unde-i bucuria, când toată noaptea arzi ca para focului și tusea îți seacă pieptul!” „Măicuță, zicea el,

nu plânge, viața e un rai în care toți ne desfătăm, numai că noi nu vrem să ne dăm seama de asta, căci dacă am vrea, chiar mâine tot pământul ar fi un rai.” Vorbele lui sunau atât de ciudat și cu atâta hotărâre, încât toată lumea se minuna și lăcrima înduioșată. Adeseori veneau prietenii să ne vadă. „Dragii mei, îi întâmpina el, zău, nu știu prin ce m-am făcut vrednic de dragostea voastră... Cum am putut să n-o văd până acum și să n-o prețuiesc cum se cuvine?” De câte ori slugile intrau la el în cameră, nu înceta să le spună: „Dragii mei, de ce mă slujiți? Sunt eu oare vrednic să mă slujiți? Dacă s-o milostivi Dumnezeu și mi-o îngădui să mai trăiesc, am să vă slujesc și eu pe voi, fiindcă toți trebuie să ne slujim unii pe alții”. Mama îl asculta și dădea din cap: „Băiatul mamei, nu tu, ci suferința ta vorbește prin tine”. „Măicuță dragă, lumina vieții mele, o dezmierda el, așa e dat pe lume, se vede, să fie stăpâni și slugi, dar eu, uite, aș vrea să fiu sluga slugilor mele și să le slujesc, așa cum mă slujesc ele pe mine. Trebuie să știi, măicuță, că fiecare dintre noi e vinovat de toate și față de toți, iar eu mai mult decât oricine!” Mama zâmbea printre lacrimi: „Cum poți tu să fii vinovat față de toți, și încă mai mult ca oricine? Sunt doar atâția tâlhari și ucigași pe fața pământului; tu însă ce păcate ai săvârșit să te împovărezi mai mult decât toți?” Măicuță dragă, sângele tău sunt, zicea el (rostea uneori niște cuvinte atât de duioase, că te și mirai ascultându-l), și carne din carnea ta, lumina vieții mele, să știi că într-adevăr e așa cum îți spun: fiecare dintre noi este vinovat pentru toți și pentru toate, față de toți și față de toate. Nu știu cum să-ți lămuresc mai bine lucrul acesta, dar simt că așa este, și asta mă doare. Cum putem să trăim oare și să ne înveninăm singuri fără să vedem nimic, nimic?” în fiecare dimineață se trezea tot mai duios și mai fericit, fremătând de iubire. Când intra doctorul – venea acum să-l vadă un medic bătrân, un neamț, Eisenschmidt – îl întreba în glumă: „Ce zici, doctore, mai trăiesc o zi, două?” „Nu o zi, două, ci luni și ani de zile o să mai trăiești!” îi răspundea bătrânul. „Luni

și ani de zile! se minuna el. La ce bun să mai numărăm zilele, când e de ajuns una singură pentru ca omul să cunoască pe deplin fericirea! Dragii mei, de ce să ne învrăjbim, de ce să ne îngâmfăm și de ce să purtăm necaz unul altuia, haidem mai bine în grădină, să ne plimbăm și să ne zbenguim, să ne iubim între noi și să ne lăudăm, să ne îmbrățișăm și să binecuvântăm bunătățile vieții!” „Fiul dumitale nu mai are mult de trăit, i-a mărturisit doctorul mamei mele, care ieșise cu el în cerdac să-l petreacă. Boala i-a rătăcit mințile.” Ferestrele odăii lui dădeau în grădină; aveam o grădiniță umbrită de copaci bătrâni, ramurile înmuguriseră și păsărelele călătoare se întorseseră pe la cuiburi și-i ciripeau la geam, desfătându-l cu cântecul lor. Fratele meu se uita la ele cu drag, fericit că veniseră înapoi, și le cerea iertare: „Păsărelele Domnului, fericite păsărele, iertați-mă, căci și față de voi am greșit!” Nimeni nu pricepea ce vrea să spună, în timp ce el plângea de bucurie: „Câtă slăvită frumusețe a răspândit Dumnezeu în jurul nostru: păsărele, copaci, pășuni, semnul cerului, numai eu am trăit în ticăloșie, numai eu am pângărit totul și n-am știut să văd frumusețea și slava!” „Prea multe păcate iei asupra ta”, lăcrima biata mamă. „Măicuță dragă, lumina vieții mele, nu plâng de obidă, ci de bucurie; vreau să mă simt vinovat în fața tuturor, fiindcă nu sunt destoinic să-i iubesc mai mult și nici nu știu să-ți lămuresc ce simt. Dacă am greșit cumva față de ei, au să mă ierte, și atunci va fi raiul pentru mine. Oare nu sunt cu adevărat în rai acum?”

Câte și mai câte nu ne-a mai spus el atunci, că nici nu-mi amintesc. Într-o zi am intrat fără veste la dânsul în odaie, când era singur. Se înserа, cerul era senin, și soarele, în asfințit, poleia încăperea, prefirându-și razele pieziș. M-a chemat lângă el, și, când m-am apropiat, m-a cuprins de umeri și m-a privit în ochi drăgăstos și înduioșat; nu mi-a spus nimic, s-a uitat doar așa, la mine, o clipă. „Du-te, mi-a zis apoi, du-te de te joacă, trăiește în locul meu!” Am zbughit-o afară și mi-am văzut dejoacă. Mereu însă de

atunci mi-am adus aminte cum m-a legat cu limbă de moarte să trăiesc viața pe care n-a apucat s-o trăiască. Atâtea lucruri frumoase și minunate ne-a tot spus, lucruri pentru care noi, din păcate, n-am avut înțelegerea potrivită. La două săptămâni după Paști, fratele meu a murit; și a murit cu mintea întreagă și limpede. De vorbit, nu mai putea să vorbească, dar a rămas așa cum îl știam până în ultima clipă; se uita vesel la noi, îi râdeau ochii, ne căută cu privirile prin casă, ne zâmbea, ne făcea semn să venim lângă el. În târg trecerea lui dintru cele pământești a făcut multă vâlvă. Firește că toate astea pe mine m-au zguduit, dar nu peste măsură, deși la înmormântare am plâns amarnic. Nu eram decât un copilandru, încă destul de crud, și totuși, simțământul pe care l-am încercat atunci a lăsat o urmă neștearsă în inima mea. Cândva trebuia să se trezească și să pună din nou stăpânire asupra mea. Așa cum s-a și întâmplat.

b) Despre rostul Sfintei Scripturi în viața părintelui Zosima,

După ce fratele meu a închis ochii, am rămas singur cu mama. Și cum nu mă avea decât pe mine și nu eram chiar atât de săraci – dimpotrivă, ne puteam socoti chiar destul de înstăriți – cei din preajma noastră o sfătuiră pe maică-mea să mă trimită la Petersburg, așa cum făceau și alți părinți cu odraslele lor. ținându-mă acasă, ziceau ei, s-ar putea, cine știe, să-mi strice norocul. Drept care o povățuiră să mă ducă la Petersburg, să mă dea la școala militară, ca mai apoi să intru în garda împărătească. Mama a stat în cumpănă; nu se îndura, sărmana, să se despartă de mine, că doar atâta fecior mai avea, dar până la urmă a plâns ce-a plâns și s-a înduplecat, zicând că în felul acesta voi fi poate mai fericit. M-a dus la Petersburg și m-a dat la școală, și de atunci nici c-am mai avut parte s-o văd, căci după trei ani s-a stins din viață și ea; trei ani, atâta doar a mai apucat să ne jelească și să se frământe pentru noi. Din timpul cât am huzurit acasă nu mi-au rămas decât amintiri frumoase, căci nimic nu-i mai de preț pe lume pentru om

decât amintirea copilăriei petrecute în căminul părintesc, dacă dragostea și buna înțelegere sălășluiesc cât de cât în casă. Cât de păcătoasă ar fi o familie, aducerile-aminte pe care ți le lasă petrecerea în sânul ei au încă duioșia lor dacă sufletul tău este destoinic să se înduioșeze, în rândul amintirilor păstrate din casa părintească se află și Sfânta Scriptură, către care am simțit multă curiozitate încă de când eram un prichindel. Aveam pe atunci o carte – istoria sfântă – împodobită cu poze de toată frumusețea, căreia îi spunea: O sută patru cucernice povestiri din „Vechiul” și „Noul Testament”[75]. Pe ea am deprins să citesc. Și am ținut-o cu grijă până-n ziua de azi, uite-o colo, pe policioară, ca pe un scump giuvaier. Nici nu împlinisem opt ani însă, când am simțit pentru întâiași dată că se aprinde ca o lumină în sufletul meu; pe vremea aceea nu apucasem încă să învăț buchile, într-o zi, ducându-se să asculte liturghia, mama a mers numai cu mine la biserică (fratele meu nu știu pe unde era). Asta se întâmpla într-o luni, în Săptămâna patimilor. Era o zi însorită, și parcă văd și acum ca aievea cum se ridica egal din cădelniță fumul de tămâie, urcând spre bolta înaltă, în timp ce de acolo, de sus, printr-o ferestruică îngustă, se revărsau peste capetele noastre razele luminii cerești în care fumul îmbălsămat părea să se mistuie. Priveam pătruns de tot ce vedeam, și pentru întâia oară în viață am înțeles și am primit în adâncul inimii cuvântul lui Dumnezeu. Un tinerel a ieșit mai apoi în mijlocul bisericii cu o carte în brațe, o carte atât de mare, încât mi s-a părut că abia putea s-o ducă; țâncul a așezat-o pe analoghion, a deschis-o și a început să citească. Atunci am deslușit pentru întâia oară tâlcul scripturilor slomnite în locașul Domnului. „Era în ținutul Uz[76] un om drept și cucernic, și omul acesta avea atâtea și atâtea cămile, atâtea și atâtea oi, și măgari, și

[75] Cartea se păstrează la Muzeul F.M. Dostoievski; se pare că după ea scriitorul a învăţat să citească.

[76] Partea septentrională a Arabiei unde, conform legendei, a trăit Iov.

copiii lui ce-i odrăslise se desfătau, iar el îi iubea ca pe ochii din cap și mult se ruga pentru ei Celui-de-Sus, gândind că poate vor fi greșit cumva desfătându-se. Și iată că satana a venit dimpreună cu îngerii lui Dumnezeu și, înfățișându-se stăpânului ceresc, i-a spus că a cutreierat lumea în lung și-n lat, umblând pe pământ și pe sub pământ. «Văzutu-l-ai pe robul meu Iov?» l-a întrebat Domnul. Și lăudatu-s-a în fața lui cu robul său cel plin de har Iov. Iară diavolul a zâmbit la cuvintele sale, grăind: «Lasă-l pe mâna mea și vedea-vei atunci că robul tău va cârti împotriva ta și glăsuind te va blestema în gura mare». Și Dumnezeu l-a lăsat pe robul său drept și iubit pe mâna satanei și diavolul dosăditu-l-a, lovind în copiii și vitele lui, și i-a spulberat toată avuția, ca și când trăsnetul din ceruri s-ar fi abătut mistuind-o. Iar Iov, rupând veșmintele de pe el, s-a aruncat cu fața la pământ și a dat glas: «Gol am ieșit din pântecele mumei și gol mă voi întoarce în țărână. Domnul a dat, Domnul a luat – fie numele Domnului binecuvântat!»” Sfințiile voastre, iertați-mi, rogu-vă, lacrimile, dar toată pruncia mi se înfiripă acum ca aievea în fața ochilor și parcă din nou în pieptu-mi freamătă suflarea copilului de opt anișori, și inima mi-e pătrunsă de același fior, de aceeași uimire și bucurie ca și atunci. În ziua aceea toate erau făcute să mă uluiască: și cămilele, și satana, care se încumeta a grăi către Dumnezeu, și Dumnezeu, care se îndurase a da pieirii pe robul său, și robul însuși, care strigase: „Lăudat fie numele Tău, cu toate că mă pedepsești!” și tot așa m-a mișcat zvonirea domoală și dulce de cântec ce împânzea biserica: „împlinească-se ruga mea!”, și fumul de tămâie pe care-l cădelnița preotul, și rugăciunea murmurată în genunchi. Și până în ziua de azi, ori de câte ori mi-a fost dat să citesc această istorisire din Sfânta Scriptură, mi-au curs lacrimile. Nu mai departe decât ieri, bunăoară. Câtă măreție și ce nepătrunse taine pentru mintea noastră! Am aflat mai târziu în gura celor care iau în deșert numele lui Dumnezeu și-și bat joc de credință cuvinte pline de trufie:

„Cum de s-a înduplecat Dumnezeu, zic ei, să lase pe cel mai iubit dintre aleșii lui în ghearele diavolului, cum de a încuviințat necuratului să-i prăpădească vlăstarele și să-l năpăstuiască, lovindu-l cu o boală atât de ticăloasă, încât își curăța cu un ciob rănile de puroi? Și pentru ce? Ca să se poată mai apoi lăuda față de satană: «Vezi dară cât se învrednicește a răbda pentru mine alesul meu!»” Măreția și taina sălășluiesc tocmai în faptul că aici adevărul pieritor al lumii acesteia și adevărul cel veșnic stau față în față. Și adevărul veșnic se dovedește a fi mai presus decât adevărul lumii acesteia. Ca-n vremea de început a facerii, când Dumnezeu își încheia truda fiește cărei zile zicând: „Făcut-am, și ce am făcut e bine”, ziditorul s-a uitat la Iov și s-a lăudat cu zidirea sa. Iar Iov, aducându-i slavă, nu l-a slujit numai pe dânsul, ci scris a fost a sluji în veci de veci fiește căreia dintre zidirile sale, din seminție în seminție, căci pentru ăsta a fost plămădit. Doamne, ce izvod și ce învățătură! Ce minunat izvod e Sfânta Scriptură, ce har și ce putere fost-au dăruite odată cu ea omului! Parcă lumea întreagă, și omul, și firea lui cea lăuntrică sunt săpate în piatră, totul e arătat, totul capătă un nume, și asta pentru vecie! Câte taine dezghiocate și mărturisite: Dumnezeu îl ridică din nou pe Iov din mișelie și-i dă înapoi bogăția părăduită; anii trec, și Iov e binecuvântat cu alte vlăstare, pe care așijderea le iubește... Doamne! Cum poate el oare să-i mai iubească pe nou-născuți, când ceilalți copii nu mai sunt, când ceilalți i-au fost luați? Oare când își aduce aminte de ei mai poate el să fie fericit cu aceștia din urmă, așa cum era odinioară între ai săi, să fie cu adevărat fericit, oricât de dragi i-ar fi cei odrăsliți acum? Da, poate, firește că poate; e însăși marea taină a vieții ce preschimbă cu timpul durerea de demult în blândă și înduioșată bucurie; în locul clocotitoarei tinereți se așterne bătrânețea, cu blajina ei seninătate; nu e zi de la Dumnezeu în care să nu binecuvântez răsăritul soarelui, slăvindu-l ca și altădată în sufletul meu, dar și mai drag îmi este asfințitul, ce-și prefiră pieziș razele-i lungi de lumină,

amintirile duioase și învăluitoare, chipurile scumpe ce înfloresc lunga și blagoslovita cale a vieții mele.

Și peste tot pogoară adevărul divin, ce mângâie, împacă și apleacă inima spre iertare! Zilele mele sunt numărate, știu, simt asta, dar mai știu, de asemenea, că atât cât mi-o fi dat să trăiesc, viața mea pământească se îndreaptă cu fiece revărsat de zori către o altă viață, o viață fără de sfârșit, și pe care nimeni n-o cunoaște, dar care se apropie pas cu pas. Presimțind-o, sufletul meu se umple de slavă și tresaltă înfiorat, mintea mi se luminează și inima lăcrimează de bucurie... Prietenii și învățătorii mei, mi-a fost dat de multe ori să aud, iar în vremea din urmă tot mai mult umblă vorba că slujitorii Domnului, și îndeosebi cei de la țară, s-ar plânge cu amar că simbria lor e neîndestulătoare și că viața ce-o trăiesc e prea umilită. Și ei mărturisesc fățiș, cu orice prilej și-n tot locul, chiar și în ziare – am citit cu ochii mei – că nu mai sunt în stare a tălmăci norodului cuvântul Evangheliei deoarece cu așa simbrie nu ajung să-și acopere nevoile și, deci, de vor veni luteranii și ereticii și vor căuta să le răpească turma, dinspre partea lor, n-au decât, de vreme ce sunt plătiți ca vai de lume. Doamne! mă gândesc în sinea mea, fă să le prisosească simbria pe care pun atâta preț (căci plângerea lor e îndreptățită), dar adevăr grăiesc vouă: de este cineva vinovat, apoi să știți ca noi înșine suntem întâi și-ntâi barem pe jumătate! Să zicem că slujitorul Domnului n-ar avea răgaz cât i-ar trebui, să zicem că într-adevăr ar fi legat pe de o parte de munca câmpului, pe de alta de slujba bisericească; chiar așa de ar fi, doar nu se ostenește zi de zi întruna, tot îi mai rămâne vreme măcar un ceas pe săptămână să-și amintească și de Dumnezeu. De altminteri, ogorul nu trebuie îngrijit chiar tot anul. Și-așa, de s-ar strădui să adune norodul odată pe săptămână, la ceas de seară, fie și copiii pentru început, că pe urmă, auzind părinții, bineînțeles c-au să vină și ei. N-are nevoie pentru asta să ridice cine știe ce palate; poate prea bine să-i primească pe toți la el în casă; să nu-i fie teamă cumva

c-o să-i facă murdărie, că doar nu-i cheamă la dânsul decât pentru un ceas! Și deschizând în fața lor această carte, să citească din ea fără vorbe umflate, fără fandoseli și fără împăunare, să citească simplu, bucuros că le împărtășește învățătura Evangheliei și că ei îl ascultă; cu drag să le citească Sfânta Scriptură și doar să se oprească din când în când spre a le lămuri câte un cuvânt al cărui tâlc nu-l poate cunoaște un om fără carte. Să fie fără grijă c-au să înțeleagă tot, nu se poate să nu afle drum spre inima unui credincios pravoslavnic! Să le citească despre Avraam și despre Sarra, despre Isaac și Rebecca, să le citească apoi cum s-a dus Iacov la Laban și cum s-a luptat în vis cu stăpânul ceresc, zicând: „Înfricoșat este locul acesta”, și sufletul smerit al norodului de rând se va minuna. Să le citească mai ales copilașilor cum l-au vândut rob frații lui pe Iosif, mai mic decât ei, și cel mai iubit, iscusit tălmăcitor de vise și prooroc plin de har, și cum i-au spus pe urmă tatălui lor că fusese sfâșiat de o fiară, înfățișându-i veșmintele lui mânjite cu sânge. Să le arate cum au venit mai apoi frații lui după hrană în Egipt și cum nu l-au recunoscut pe Iosif, acum mare dregător, și cum el, iubindu-i, totuși i-a urgisit cu pârâ, i-a învinuit și l-a oprit lângă sine pe Beniamin. „Dragi îmi sunteți și vă urgisesc, pentru că-mi sunteți dragi.” Căci niciodată în viața lui nu i-a ieșit din minte cum l-au vândut în deșertul bântuit de arșiță, la fântână, unor negustători, și cum el și-a frânt mâinile și s-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-l vândă rob în țară străină, dar când i-a văzut iarăși, după ani și ani, inima lui din nou s-a umplut de o nețărmurită dragoste și, iubindu-i, i-a obijduit și i-a canonit. Prea cumplită fiindu-i însă suferința, s-a ascuns în alta odaie și, căzând pe pat, a plâns cu amar; și-a șters apoi ochii, a ieșit cu chipul luminat de bucurie și a grăit către ei înseninat: „Dragilor, sunt eu, Iosif, fratele vostru!” Să le spună cât s-a bucurat bătrânul Iacov aflând că scumpul său fecior e teafăr, și cum s-a îndurat de și-a părăsit țara și a plecat în Egipt, și cum s-a săvârșit pe pământul acela străin, după ce a rostit

cu limbă de moarte o proorocire, măreață între toate, pe care a ținut-o zăvorâtă în taină toată viața în inima sa blândă și temătoare de Dumnezeu, arătând că din semința lui, din mlădița lui Iuda, va ieși cea mai temeinică nădejde a lumii, acela care-i va aduce împăcarea și o va izbăvi! Sfințiile voastre și dascăli iubiți, iertați-mă și nu vă fie cu supărare dacă vă tălmăcesc din nou ca un prunc ceea ce voi prea bine cunoașteți și mi-ați putea tălmăci de o sută de ori mai iscusit și mai cu strălucire. Osârdia îmi îmbulzește cuvintele pe buze, căci tare mi-e dragă luminata Scriptură. Fie-mi iertate lacrimile. Așijderea de-ar lăcrima și slujitorul Domnului, citind aceste cuvinte, va vedea că inimile celor care-l ascultă se vor zgudui. Ajunge pentru ăsta o sămânță, un grăuncior mic, mic de tot: aruncați-o în sufletul norodului de rând, și puteți fi încredințați că nu se va irosi în zadar, dimpotrivă, va dăinui până la sfârșit în inima lui, sălășluind acolo tăinuită în beznă, în miasmele păcatelor, ca o scânteiere de lumină și ca o slăvită aducere-aminte. Vă îndoiți cumva că norodul va putea să înțeleagă? încercați atunci să-i citiți mai departe mișcătoarea poveste, atât de duioasă, a preafrumoasei Estera și a trufașei Vasti[77]; sau minunata pățanie a proorocului Iona[78] în pântecele chitului. De asemenea, nu uitați parabolele Domnului nostru, și mai cu osebire cele înfățișate în Evanghelia lui Luca (eu așa am făcut totdeauna), și nici întoarcerea lui Saul[79] pe calea credinței, precum e arătată în Faptele apostolilor (asta negreșit, da, negreșit!). Citiți-le, în sfârșit, din Minei măcar

[77] Vasti, soţia lui Artaxerxe cel Mare; Estera, nepoata lui Mardoheu, pe care Artaxerxe o ia de soţie şi o încoronează regină după alungarea trufaşei Vasti, este acea care obţine de la rege iertarea Iudeilor.

[78] Unul dintre cei doisprezece profeţi minori. Legenda biblica arata ca a fost în mod miraculos redat vieţii după ce a petrecut trei zile în pântecele unei balene

[79] Persecutor al creştinilor, despre care legenda spune ca, mergând pe drumul Damascului, a avut o revelaţie divină, în urma căreia s-a convertit la creştinism, luând numele de Pavel; martirizat la Roma în anul 67 şi ulterior canonizat.

viața lui Aleksei, omul lui Dumnezeu, bunăoară, și a celei mai mari mucenițe, Maria Egipteanca, căreia fostu-i-a hărăzit să-l vadă pe Dumnezeu și să-l poarte pe Mântuitorul în sufletul ei, și veți câștiga neapărat inima norodului cu aceste meșteșugite istorisiri. Pentru asta slujitorul Domnului n-ar trebui să jertfească decât un ceas pe săptămână, un singur ceas, oricât de neîndestulătoare i-ar fi simbria! și ar putea atunci să se încredințeze cât e de milostiv și de recunoscător poporul nostru și cum știe să-l răsplătească însutit pentru osteneala lui! Văzându-i strădania și auzindu-i cuvintele duioase, norodul îl va ajuta cu dragă inimă să-și muncească ogorul, și cu aceeași îndatorință îl va ajuta la roboteala casei, și mai vârtos îl va cinsti ca până atunci, sporindu-i astfel micșoara lui simbrie. Sunt lucruri simple, atât de simple, că ne și sfiim uneori a le da în vileag de teamă să nu râdă lumea de noi, și totuși, mijlocul acesta e fără greș! Cine n-are credință în Dumnezeu, acela nu crede nici în poporul lui. Iar cine crede în poporul lui Dumnezeu se va învrednici să-i vadă cucernicia, chiar dacă până atunci n-a avut ochi s-o cunoască. Numai norodul, cu puterea ce va să vină a duhului său, va izbuti să-i întoarcă la dreapta credință pe ateii noștri ce s-au rupt de pământul strămoșesc. Și apoi, ce preț mai are învățătura lui Hristos când nu vine să se adauge pilda? Fără cuvântul sfânt, norodul e ursit pieirii, căci sufletul său este însetat de acest cuvânt și de orice pildă grăitoare. În tinerețea mea, să tot fie vreo patruzeci de ani de atunci, am colindat cu părintele Anfim întreaga Rusie, strângând oboluri pentru mănăstire, și într-o noapte am mas în mijlocul pescarilor pe malul unui râu mare, navigabil. Alături de noi a poposit un flăcăiaș de vreo optsprezece ani, plăcut la înfățișare, care se grăbea să ajungă la locul unde, a doua zi, împreună cu alți luntrași, trebuia să tragă la edec șlepul unui neguțător. Băiatul privea cu ochii lui limpezi și duioși cuprinsurile. Era o noapte senină, blândă și caldă, o noapte de iulie. Aburi se ridicau de pe fața râului, ce curgea în matca-i largă, făcând

să adie spre țărm o suflare răcoroasă; peștișorii se zbăteau când și când în apă, păsărelele amuțiseră, întreaga fire, molcomită, se închina cucernic lui Dumnezeu. Numai eu și cu băietanul acela privegheam, stând împreună de vorbă despre frumusețea lumii acesteia și despre nepătrunsa ei taină. Fiecare firicel de iarbă, fiecare gâză, furnică sau albină aurie, deși lipsită de judecată, își cunoaște ca prin minune drumul, dovedind astfel cereasca taină pe care o împlinește necontenit. Vedeam cum la auzul cuvintelor mele inima chipeșului flăcăiandru începea să se înfierbânte. Mi-a mărturisit atunci cât de dragi îi sunt pădurea și „păsărelele codrului”. Se pricepea să le prindă, învățase a desluși graiul lor și știa cum să le ademenească: „Pentru mine nu poate fi ceva mai frumos pe lume decât pădurea, zicea el; deși lumea cu toate ale ei este frumoasă”. „Drept ai vorbit, am adăugat eu, totul pe lume-i frumos, neasemuit de frumos, pentru că-i adevărat. Privește calul, prietenul de nădejde al omului, ce mândru animal! Sau boul, sortit să-l hrănească pe om și să muncească pentru el, vezi-l cum stă pururea trist, cu capul plecat. Te uiți la ei și te miri de atâta blândețe, atâta bunătate și atâta încredere câte se vădesc în toată făptura lor! Ce frumoși sunt și cât de legați de stăpânul lor, care adesea îi bate fără niciun pic de milă!... Ți se înmoaie inima numai când te gândești că sunt fără de prihană, căci toată făptura, da, tot ce-a fost zămislit pe lumea asta, în afară de om, este fără prihană, și deci Hristos, înainte de a fi lângă noi, e alături de ființele necuvântătoare.” „Cum, s-a mirat flăcăul, și dobitoacele îl poartă în sufletul lor pe Hristos?” „Firește, i-am răspuns, Dumnezeu este unul și același pentru toți, orice făptură, orice lighioană, orice frunzuliță năzuiește către el, cântă slava lui, și aleanul și-l mărturisește lui Hristos, i-l mărturisește în neștire, ceea ce este însăși taina vieții sale fără de prihană. Uite, bunăoară ursul care rătăcește colo, prin pădure, ce fioros e și ce crunt, și totuși, când te gândești, nu are niciun păcat.” I-am povestit atunci cum, odată, la un mare sfânt, care-și

căuta mântuirea sufletului într-o chilioară ascunsă în desișul pădurii, a venit un urs, și cum sfântul, înduioșat, nu s-a temut să înfrunte fiara și, ieșindu-i în întâmpinare, i-a dat pâine și i-a zis: „Du-te cu Dumnezeu, Hristos să te aibă în pază!” și cum sălbăticiunea a plecat îmblânzită și ascultătoare, fără să-i pricinuiască vreun rău. Tânărul s-a tulburat aurind că ursul plecase din calea lui fără să-i cășuneze sihastrului vreo stricăciune, și că Hristos o are și pe fiară în paza sa. „Ce frumos, a zis el, ce frumusețe și minunăție e-n tot ce a lăsat pe lume bunul Dumnezeu!” și-a stat așa lângă mine, adâncit într-o molcomă și dulce visare. Atunci mi-am dat seama c-a înțeles. A adormit apoi alături de mine, ușor și nevinovat ca un prunc. Blagoslovită fie, Doamne, tinerețea! Înainte de culcare, m-am rugat pentru el. Pogoară, Doamne, pacea și lumina în sufletul făpturilor tale!

c) Amintiri din anii petrecerii în lume a starețului Zosima în primăvara vieții. Duelul.

La Petersburg am avut de stat vreme îndelungată la școala militară, aproape opt ani, și viața pe care o începusem a șters multe dintre amintirile copilăriei, fără să mă facă a le da cu desăvârșire uitării. În schimb, căpătasem atâtea deprinderi și chiar păreri noi, încât devenisem o ființă aproape sălbatică, crudă și absurdă. În primul rând, o data cu limba franceză, îmi însușisem o spoială de bună-cuviință și de aleasă purtare în lume; în același timp însă pentru ostașii care ne slujeau la școală nu aveam decât dispreț, socotindu-i niște vite încălțate, iar eu poate mai cu osebire, fiindcă de felul meu primeam mai lesne decât alți colegi orice înrâurire. odată ajunși ofițeri, eram gata oricând să ne vărsăm sângele când ar fi fost în joc onoarea regimentului nostru, cu toate că, de fapt, nimeni dintre noi nici habar n-avea ce înseamnă onoare, căci, dacă ar fi aflat, ar fi râs cu hohote. Înfumurarea deșartă, chefurile și zurbalâcurile erau pentru noi prilej de mândrie. N-aș putea spune c-am fi fost nărăvași din fire, dimpotrivă, eram niște băieți de treabă, atâta numai că ne

purtam ca niște bezmetici, și eu poate mai abitir decât toți, mai cu seamă că aveam și ceva parale, așa încât o pornisem abraș înainte, cu toate pânzele sus, mânat de neastâmpărul năprasnic al tinereții. Ceea ce mă miră mai ales acum este că, deși pe vremea aceea mi-era drag să citesc, niciodată, din câte țin minte, nu mi s-a întâmplat să deschid Biblia, de care totuși nu m-aș fi despărțit cu niciun chip, purtând-o mereu cu mine; pesemne că, fără să-mi dau seama, aveam grijă s-o țin pentru „ziua și ceasul acela” când mi-era dat s-o deschid iarăși. După patru ani de slujbă în armată, am ajuns, în cele din urmă, în orașul K., unde pe vremea aceea regimentul nostru se afla în garnizoană. În oraș era lume multă și de tot felul, oameni veseli, primitori și înstăriți; găseam pretutindeni ușa larg deschisă, fiind prin firea mea băiat de viață, și mai cu seamă pentru că aveam ceva parale; și banii, cum se știe, au multă căutare. Acolo s-a ivit împrejurarea ce m-a făcut să apuc drumul mănăstirii. Am prins drag de o tânără domnișoară drăgălașă, inteligentă și cuminte. O ființă pururea zâmbitoare și senină, cu o fire aleasă, fata unor oameni respectabili, bogați și cu vază, persoane simandicoase și cu trecere în lume. Eram primit cu brațele deschise, ca un prieten al casei. Mi s-a părut că tânăra fată mă privea cu ochi dulci, și, amăgită de o nălucire, inima mea a luat numaidecât foc. Abia mai încolo am apucat să-mi dau seama că de fapt n-o iubeam cu râvna unui suflet înflăcărat, ci prețuiam doar mintea-i ageră și simțirea-i aleasă, însușiri care nu se putea să nu-mi trezească respectul. Și dacă totuși am pregetat să-i cer mâna, am făcut-o numai din egoism: îmi venea greu, mă înfricoșam chiar la gândul c-ar trebui să mă despart în floarea tinereții de ispitele vieții slobode și flușturatice de holtei, mai ales că aveam bani destui pe mână. Am adus totuși vorba pe departe despre asta, dar, până una-alta, amânam mereu un pas care mi-ar fi putut lega soarta. Tocmai atunci s-a întâmplat să fiu trimis pentru două luni în misiune în alt județ. La întoarcere am aflat că între timp

domnișoara se măritase cu un bogat moșier din împrejurimi, care, deși ceva mai în vârstă decât mine, era încă tânăr, avea legături în capitală, în lumea cea mai de soi – lucruri de care duceam lipsă cu desăvârșire – un om subțire, politicos, tobă de carte, pe când ce știam eu era mai nimic. Am rămas ca trăsnit și-am simțit că-mi pierd capul. Culmea era că abia atunci mi-a fost dat să aud pentru întâia oară că tânărul moșier era mai de mult logodit cu fata pe care o îndrăgisem și-l întâlnisem chiar adeseori la ea în casă; niciodată însă nu-l luasem în seamă, orbit cum eram de fumurile mele. Cu atât mai vârtos, deci, m-am simțit jignit: cum se poate ca toată lumea să știe că-i logodită, și eu nici habar să n-am? O mânie turbată m-a cotropit din senin. Roșu de furie, mi-am amintit că de câteva ori îi mărturisisem aproape deschis dragostea mea și ea nu mă oprise niciodată și nu suflase o singură vorbă, prin urmare – am hotărât eu – își bătuse joc de mine. Mai târziu mi-am dat seama, așa cum era și firesc, că nici prin gând nu-i trecuse să-și râdă de mine, dimpotrivă, mi-am adus aminte că de câte ori am încercat să-i împărtășesc simțămintele mele, m-a întrerupt sprințară, grăbindu-se să schimbe vorba, dar în prima clipă n-am fost în stare să văd lucrurile așa cum erau, lăsându-mă copleșit de o aprigă dorință de răzbunare. Ce curios mi se pare acum, când mă gândesc, că mânia și înverșunarea de care eram stăpânit îmi stăteau ca o povară pe suflet și mă scârbeau din cale-afară. Nu eram hain din fire și nu puteam să țin multă vreme o supărare, dar căutam din răsputeri să-mi înveninez inima. Era infam ceea ce făceam și fără nicio noimă. Am tot pândit un prilej și, într-o bună zi, când se afla mai multă lume de față, am făcut tot ce-am putut ca să-l jignesc pe „rivalul” meu. Se înțelege că pricina era cu totul străină de cea adevărată: l-am luat în răspăr în legătură cu părerea pe care și-o mărturisise cu privire la o împrejurare de mare însemnătate la vremea aceea – trebuie să știți că asta se întâmpla prin 1821 – și după câte am auzit spunându-se mai apoi, mi-am bătut joc de el cu

mult haz și cu iscusință.

Am potrivit apoi lucrurile în așa fel ca să-mi ceară socoteală, și atunci i-am răspuns atât de obraznic, încât n-a mai avut încotro, a trebuit să ridice mănușa, cu toate că eră o deosebire ca de la cer la pământ între noi: nu numai că eram mult mai tânăr decât el, dar nici nu prezentam vreo importanță, nu aveam cine știe ce rang! Mai târziu, am aflat sigur că primise provocarea mea mai mult din gelozie: încă de pe când era logodit îi cășunase pe mine și intrase la bănuieli, și de aceea acum chibzuise în sinea lui că de n-ar fi avut curaj a se duela cu mine, după ce-l înfruntasem, auzind de cele întâmplate, fără să vrea, soția sa o să-l disprețuiască și dragostea ei putea să fie știrbită. Am găsit fără nicio bătaie de cap un martor, camarad de arme, locotenent la noi în regiment. Pe atunci, deși pedepsite cu asprime, duelurile erau la mare cinste printre militari, ca să vedeți ce lesne se înfiripă și prind rădăcini în lume cele mai nesăbuite prejudecăți! Era spre sfârșitul lui iunie; a doua zi, la șapte dimineața, trebuia să ne întâlnim undeva la marginea orașului, dar, ca un făcut, tocmai atunci s-a întâmplat ceva menit să schimbe sorții. Seara, întorcându-mă din oraș, oțărât și înveninat cum eram, m-am înfuriat pe ordonanța mea Afanasi și i-am ars două palme peste obraji. Cu atâta îndârjire l-am lovit, încât l-am umplut de sânge. Afanasi era doar de câtăva vreme la mine și mi se întâmplase să-l bat și altă dată, niciodată însă atât de crunt, de sălbatic. Au trecut de atunci patruzeci de ani, dar, nu știu dacă mă credeți, până și azi mă cuprinde rușinea și-mi sângerează inima de câte ori mi-aduc aminte de asta. în seara aceea însă m-am culcat și am dormit dus vreo trei ceasuri, ca să mă trezesc tocmai când se crăpa de ziuă. Și, cum îmi pierise somnul, m-am sculat din pat și m-am dus să deschid geamul; aveam o fereastră care dădea în grădină, afară răsărea soarele, era cald și frumos și păsărelele ciripeau: „Dar ce să fie asta, de ce oare mă simt covârșit de rușine și atât de mișel? mă întrebam în sinea mea. Nu cumva pentru că mă duc la o vărsare de

sânge? Nu, parcă n-ar fi asta. Atunci poate că mi-e frică de moarte?... Mă tem să nu mă ucidă? Nu, nici gând, e vorbă de altceva...” Și dintr-o dată s-a făcut lumină în cugetul meu: da, asta era. Aseară l-am snopit în bătaie pe Afanasi! Vedeam ca aievea cele întâmplate, ca și când m-aș fi apucat iar să-l bat; Afanasi stând smirnă în fața mea, în timp ce-l cârpesc peste obraji, stând așa, înțepenit, cu brațele lipite de trup, cu fruntea sus și ochii holbați, ațintiți spre mine, ca și când s-ar fi aflat în front, și tresărind la fiece lovitură, fără a îndrăzni măcar să ridice brațul ca să se apere! Ce înjosire: un om în stare să-l bată pe semenul lui! Ce ticăloșie! Amintirea asta mi-a rămas înfiptă ca un ac ascuțit în inimă. Stăteam ca năuc, în timp ce afară soarele scălda totul în lumină, frunzulițele se bucurau scânteind în bătaia razelor lui, iar păsărelele cântau slavă Celui-de-Sus... Mi-am cuprins fața în mâini și, prăbușindu-mă pe pat, am plâns cu lacrimi amare. Mi-am adus aminte atunci de fratele meu Markel și de vorbele cu care le întâmpina pe slugi cu puțin înainte de a-și da obștescul sfârșit: „Dragii mei dragi, de ce mă slujiți, de ce-mi arătați atâta iubire, sunt eu vrednic oare să mă slujiți? „Sunt eu vrednic oare?” m-am întrebat ca din senin. Așa și era: prin ce mă învrednicisem oare să fiu slujit de un om făcut ca și mine după chipul și asemănarea lui Dumnezeu? Pentru întâia oară în viață îmi puneam această întrebare. „Măicuță dragă, sângișorul meu, fiecare dintre noi e vinovat pentru toți ceilalți, numai că nimeni nu-și dă seama de asta, căci, de-ar ajunge să afle, ar fi raiul pe pământ!” „Doamne, s-ar putea oare să nu fie așa? mă gândeam cu lacrimile pe obraz. Ba nu, așa este, sunt mai vinovat și mai ticălos decât oricare alt om de pe fața pământului!” Atunci abia mi s-a arătat în adevărata-i lumină fapta pe care o pusesem la cale. Mă duceam să omor un om de treabă, inteligent, un suflet ales, care nu-mi greșise cu nimic; să întunec poate pe veci fericirea soției sale, s-o fac să se mistuie de suferință, ba poate chiar să-i sap mormântul... Zăceam așa, cu obrazul afundat

în pernă, fără să-mi dau seama cum trece timpul, când m-am pomenit la mine în odaie cu camaradul meu de regiment, locotenentul care venise înarmat cu pistoale. „A, s-a mirat el, te-ai și sculat? Atunci să mergem.” Am simțit deodată că-mi pierd capul și n-am mai știut ce-i cu mine; am ieșit totuși afară și am dat să ne suim în trăsură. „Așteaptă-mă puțin, i-am spus deodată camaradului meu, mă întorc numaidecât, mi-am uitat punga pe masă.” și am și zbughit-o în casă, ducându-mă glonț spre odăița lui Afanasi. „Afanasi, i-am vorbit eu, ți-am tras două palme aseară, te rog să mă ierți.” Ostașul a tresărit, ca și când s-ar fi speriat, dar în aceeași clipă i-am întâlnit privirea și am citit în ochii lui că nu era de ajuns... Atunci, așa cum eram cu epoleții pe umăr, i-am căzut la picioare, atingând pământul cu fruntea: „Iartă-mă, te rog!” Bietul om a încremenit de spaimă. „Înălțimea voastră, conașule, boierule, nu se cade... sunt oare vrednic eu...” și a început să plângă, tot așa ca și mine puțin mai înainte, și, cuprinzându-și fața în palme, s-a întors spre fereastră, cutremurat de plâns. Am alergat afară și, sărind în trăsură, am strigat: „Mână!” Apoi, întorcându-mă către colegul meu: „Ți s-a întâmplat vreodată să vezi cu ochii tăi un învingător? Îl ai acum în fața ta!” Tot drumul am râs și nu mi-a tăcut o clipă gura. Ce-oi fi pălăvrăgit habar n-am. Camaradul meu se tot uita la mine. „Ei, bravo, așa-mi place, băiete, văd eu c-o să faci cinste uniformei!” Când am ajuns la locul statornicit, i-am găsit pe ceilalți așteptându-ne. Ne-am așezat – potrivit cu rânduielile duelului – la o depărtare de doisprezece pași unul de altul. El era sorocit să tragă cel dintâi. Mă simțeam cu inima ușoară și-l priveam drept în față, fără să clipesc, și, cum mă uitam așa la el, mi-era nespus de drag, fiindcă știam dinainte ce o să urmeze. L-am văzut slobozind arma; glonțul mi-a zgâriat obrazul și mi-a sângerat puțin urechea. „Slavă Domnului, am suspinat eu, bine că n-ați făcut moarte de om!” Și, luând în mână pistolul, m-am răsucit pe călcâie și l-am azvârlit hăt-departe, în pădure.

„Acolo ți-e locul!” am strigat. După care, întorcându-mă cu fața spre adversarul meu: „Stimate domn, am rostit, iertați, vă rog, supărarea pe care v-a pricinuit-o un tânăr zevzec, silindu-vă să trageți cu arma în el. Zece ca mine nu fac cât domnia voastră, ba poate nici atâta nu prețuiesc. Spuneți-i din partea mea aceste cuvinte ființei pe care o cinstiți mai presus de orice pe lume.” Nici n-am apucat bine să isprăvesc, și câteșitrei au tăbărât cu gura pe mine. Adversarul meu era furios de-a binelea. „Se poate una ca asta, m-a dojenit el, dacă n-aveați de gând să vă bateți, pentru ce ne-ați mai pus pe drumuri?”

„Ieri am fost un zevzec, i-am răspuns eu, vesel. Azi însă mi-a venit mintea la cap.” „În privința zilei de ieri, nu zic nu, aveți dreptate, azi însă nu prea pare să fie așa, judecând după purtarea domniei voastre.” „Bravo, minunat! am spus eu bătând din palme. Așa-mi trebuie, recunosc, dreptatea e întru totul de partea domniei voastre.” „Stimate domn, aveți de gând să trageți sau nu?” „Nu, i-am întors eu vorba, dumneavoastră puteți trage, dacă vreți, dar cred c-ar fi mai bine să ne lăsăm amândoi păgubași.” Martorii urlau ca din gură de șarpe, și mai cu seamă locotenentul nu-și găsea astâmpăr deloc: „Se poate să faci de râs regimentul!? Auzi, să-ți ceri iertare în toiul duelului, așa ceva nu s-a mai pomenit! Zău, dacă știam...!” M-am uitat la câteșitrei și am urmat de astă dată fără a mai zâmbi: „Domnii mei, e chiar atât de necrezut oare să vezi în ziua de azi un om care se căiește de prostia lui și-și recunoaște cinstit greșeala?” „Dar nu în timpul unui duel!” a zbierat martorul meu. „Vasăzică, de asta sunteți supărați? m-am dumerit eu. Firește c-ar fi fost mai bine să-mi cer iertare când am ajuns aici, înainte de a fi apucat dumnealui să tragă, ca să nu-l silesc a săvârși cumva un păcat de moarte. Numai că rânduielile lumii noastre sunt atât de anapoda ticluite, încât n-am putut să fac astfel, căci abia după ce am stat în bătaia pistolului la o depărtare de doisprezece pași, cuvintele mele au căpătat greutate. Altminteri, adică dacă mi-aș fi mărturisit greșeala înainte

de a fi slobozit dânsul arma, ați fi zis: «Ce suflet de mișel, s-a speriat numai cât a văzut pistolul, n-are rost să-i dăm ascultare!» Domnilor, le-am vorbit eu din adâncul inimii, priviți în jur și vedeți cu ce minunate daruri ne-a binecuvântat Ziditorul: ceru-i senin, aerul proaspăt, iarba abia încolțită, păsărelele cântă, firea întreagă e plină de har și fără de prihană, numai noi, oamenii, suntem fără minte, nu vrem să recunoaștem izvodirea lui Dumnezeu și nu ne dăm seama că viața noastră e un rai. Căci dacă ne-am îndupleca să recunoaștem lucrul acesta, în aceeași clipă raiul în toată măreția lui s-ar statornici pe fața pământului, și cu toții ne-am îmbrățișa lăcrimând...” Aș mai fi avut încă multe de spus, dar n-am mai apucat, mi s-a tăiat răsuflarea și un dulce fior, fiorul tinereții mele, mi-a umplut inima de o negrăită fericire, așa cum niciodată nu mai simțisem până atunci. „Toate acestea sunt bune și adevărate, a încuviințat adversarul meu. Cum văd eu, sunteți un om cucernic și în orice caz foarte original.” „La voia dumneavoastră, dacă vă place să mă luați peste picior, am râs eu, mai târziu însă o să-mi dați dreptate.” „Sunt gata s-o fac de pe acum, s-a grăbit el să adauge, dacă doriți, poftim, vă întind mâna, cred că vorbiți într-adevăr cu sinceritate.” „Nu, m-am împotrivit eu, n-a sosit încă vremea, o să mi-o întindeți mai încolo, când am să fiu mai bun și mă voi socoti vrednic de stima domniei voastre, atunci poate îmi veți da mâna, și bine veți face.” și cu aceste cuvinte am purces spre casă; martorul meu m-a boscorodit tot drumul, iar eu îl îmbrățișam mereu și-l sărutam. Întâmplarea a ajuns numaidecât la urechile camarazilor mei de regiment, și în aceeași zi au ținut sobor să mă judece. „A făcut de rușine uniforma, trebuie neapărat să-și dea demisia”, le-a fost osânda. S-au găsit însă și unii care mi-au luat apărarea: „A stat fără să clipească în bătaia pistolului”. „Da, dar i-a fost frică să nu-l nimerească pe urmă vreun glonț și s-a grăbit să-și ceară iertare înainte de a se fi isprăvit duelul.” „Dacă i-ar fi fost frică, se îndârjeau sprijinitorii mei, ar fi tras mai întâi, și

abia după aceea și-ar fi cerut iertare, pe când el, ați văzut, și-a aruncat arma încărcată în pădure, nu, aici trebuie să fie altceva la mijloc, ceva cu totul aparte.” Mă uitam la ei și-mi venea să râd. „Dragi prieteni – i-am întrerupt în cele din urmă – și iubiții mei camarazi, n-are rost să vă tulburați atâta pe seama demisiei mele de vreme ce am și înaintat-o; azi-dimineață chiar am lăsat-o la cancelaria regimentului, și, îndată ce va fi primită, am de gând să plec la mănăstire, anume pentru asta mi-am și dat demisia.” La auzul acestor cuvinte, au izbucnit cu toții în râs. „De ce nu ne-ai spus de la început? strigau care mai de care. Acum s-au lămurit lucrurile, n-avem căderea să judecăm un monah!” și să te ții șolticării și haz! Râdeau însă fără nicio răutate, și glumeau voioși și cu inima ușoară, de parcă m-ar fi îndrăgit cu toții din senin, chiar și cei mai înverșunați dușmani ai mei. O lună întreagă, până mi s-a primit demisia, m-au purtat ca pe palme. „Părintele!” îmi spuneau toți în glumă. Fiecare găsea câte o vorbă bună pentru mine, unii căutau să mă înduplece să-mi strămut gândul, alții mă căinau: „Ce o să te faci?” Sau: „Băiatul are curaj, a stat neclintit sub focul pistolului, putea foarte bine să tragă la rândul lui; pasămite a visat în ajun că menirea lui e să intre la mănăstire, de aceea, vezi, a făcut ce a făcut!” La fel am fost întâmpinat și de lumea simandicoasă de la noi din oraș. De unde până atunci nu aveam cine știe ce căutare, găseam, ce-i drept, pretutindeni ușile deschise, dar atâta tot; acum, că-mi mersese vestea pentru isprava mea, care mai de care ținea să mă cheme și să mă aibă oaspete, iar dacă râdeau de mine, râsul lor pornea din dragoste. Trebuie să vă mai spun că, deși toată lumea vorbea deschis despre duel, răfuiala noastră nu avusese nicio urmare proastă, deoarece adversarul meu era rudă de aproape cu generalul. Cum duelul se încheiase fără să fi curs sânge, așa ca o hârjoană între oameni mari, și cum, pe de altă parte, îmi înaintasem demisia pe loc, oamenii stăpânirii socotiseră cu cale să ia totul în glumă. Atunci am început și eu să vorbesc fără nicio sfială despre această

împrejurare, deși toată lumea râdea de mine, dar, cum v-am mai spus, nimeni nu râdea cu răutate, ci cu inima plină de duioșie. De obicei, vorbeam serile, în mijlocul cuconetului; femeile mai ales mă ascultau atunci cu drag și-i sileau și pe bărbați să ia aminte. Unii îmi râdeau în față: „Cum pot eu să fiu vinovat pentru toată lumea, ce sunt eu de vină bunăoară că dumitale ți s-a năzărit să faci cutare lucru?" La care răspundeam: „Îmi dau seama că nu puteți pricepe lucrul acesta, de vreme ce omenirea a apucat de mult o altă cale și ne-am obișnuit să luăm minciuna drept adevăr, ba le mai cerem și altora să umble cu minciuna. O singură dată în viață am căutat să urmez porunca inimii mele și vedeți ce-a ieșit până la urmă: în ochii domniilor voastre trec drept un scrântit, un biet om sărac cu duhul; mă iubiți și în același timp vă bateți joc de mine." „Cum să nu fie iubit un om ca dumneata?" a rostit gazda râzând; în seara aceea casa era plină de musafiri. Deodată, din mijlocul oaspeților s-a desprins tânăra persoană din pricina căreia se iscase duelul și pe care până de curând o socoteam sorocită să fie logodnica mea; nici nu băgasem de seamă când sosise la sindrofie. Cum ziceam, așadar, s-a ridicat de la locul ei, s-a apropiat de mine și mi-a întins mâna: „Dă-mi voie să-ți spun, a rostit dânsa, că mie nici prin gând nu-mi trece să râd de dumneata, dimpotrivă, îți mulțumesc cu lacrimi în ochi și țin să-ți arăt toată stima mea pentru ceea ce ai făcut". Îndată s-a alăturat de noi și soțul, și într-o clipă s-a strâns toată lumea în jurul meu, și fiecare parc-ar fi vrut să mă ia în brațe. Eram fericit. odată cu ceilalți s-a apropiat și un domn între doua vârste, la care pentru întâia oară m-am uitat atunci mai cu luare-aminte, deși nu avusesem prilejul să-l întâlnesc în lume, și știam chiar și cum îl cheamă, numai că niciodată nu-i fusesem prezentat și nici nu schimbaserăm vreo vorbă împreună.

d) Oaspetele de taină

Omul acesta venise mai de mult la noi în oraș, unde fusese numit într-un post însemnat, și se bucura de mare

trecere în ochii tuturor; bogat fiind, îi mersese vestea pentru milosteniile lui – bunăoară, dăruise pentru înzestrarea azilului de bătrâni și a orfelinatului din localitate o suma destul de frumoasă și făcea îndeobște mult bine într-ascuns, fără nicio vâlvă, lucru care s-a aflat abia după moartea lui. Când l-am cunoscut, să tot fi avut vreo cincizeci de ani. Părea o fire închisă, judecind după înfățișare, și era zgârcit la vorbă; se însurase de zece ani cu o femeie tânără și avea trei copii mici. A doua zi după sindrofia despre care am vorbit, ședeam la mine acasă, când ușa s-a deschis pe neașteptate, și domnul acela a intrat în odaie.

Trebuie să vă spun că între timp schimbasem locuința; a doua zi chiar, după ce-mi înaintasem demisia, m-am mutat la o văduană de condicar, o femeie bătrână, care avea grijă și de gospodărie. M-am mutat, fiindcă în ziua aceea cu duelul, întorcându-mă acasă, m-am grăbit să-l trimit pe Afanasi înapoi, la regiment; îmi era rușine, drept să vă spun, să-l mai privesc în ochi după cele întâmplate. Ca să vedeți cât de lesne se poate rușina chiar și de o faptă bună un mirean ce nu și-a pregătit încă sufletul!

Pășind pragul odăii, oaspetele meu a început prin a-mi mărturisi: „De câteva zile vă ascult cu luare-aminte prin diferite case unde am fost, și am ținut să vă cunosc îndeaproape ca să putem sta de vorbă mai pe îndelete. M-ați îndatora foarte mult, domnul meu, dacă nu vă e cu supărare”. „Cu cea mai mare plăcere, ba chiar e o cinste pentru mine”, i-am răspuns, mirat eu însumi, văzând cât de adânc mă tulburase musafirul meu de la cea dintâi privire. Multă lume mă asculta cu râvnă și mă descosea în fel și chip, dar nimeni nu se apropiase încă de mine cu o înfățișare atât de serioasă, de gravă. Mai mult chiar, venise anume acasă la mine ca să putem sta de vorbă. „Mi-am dat seama că sunteți un om de caracter, a spus el, așezându-se, căci nu v-ați temut să vă puneți în slujba dreptății, știind că s-ar putea să aveți de înfruntat disprețul obștesc.” „Cred că laudele domniei voastre sunt cam

necumpătate”, i-am răspuns. „Defel, a stăruit dânsul, sunt convins că-i mult mai greu decât s-ar putea bănui să înfăptuiești un lucru ca ăsta. La drept vorbind, a adăugat el, asta m-a uimit mai presus de orice și m-a făcut să vin încoace. Dacă, fie-mi iertat, curiozitatea mea nu vă supără și nu vi se pare nelalocul ei, v-aș ruga să-mi spuneți ce anume ați simțit în clipa când v-ați hotărât să cereți iertare în timpul duelului, dacă, firește, vă mai aduceți aminte ce s-a petrecut atunci în sufletul domniei voastre? Să nu vă închipuiți că-i o întrebare lipsită de orice temei, dimpotrivă, dacă v-am pus-o, am făcut-o cu un scop ascuns, pe care, de bună seamă, am să vi-l destăinuiesc cândva, de va vrea Dumnezeu să ne apropie mai mult.”

În timp ce vorbea îl priveam drept în față, și, cum mă uitam așa la el, am simțit deodată trezindu-se în mine o încredere nemărginită și în același timp o curiozitate pe care n-o mai încercasem până atunci, și mi-am dat seama că într-adevăr ascundea în sufletul lui o mare taină. „Vreți să știți ce am simțit atunci când i-am cerut iertare adversarului meu, i-am răspuns. Cred însă că ar trebuie mai întâi să vă spun unele lucruri pe care încă nu le cunoaște nimeni.” Și i-am povestit întâmplarea cu Afanasi și cum am căzut în genunchi la picioarele ordonanței. Și am încheiat cu următoarele cuvinte: „Cred că înțelegeți acum, când ați aflat cum stau lucrurile, de ce mi-a venit atât de ușor în timpul duelului să-i cer iertare adversarului meu; primul pas l-am făcut încă de acasă și, odată ce am purces pe acest drum, nimic nu mi s-a mai părut peste mână, dimpotrivă, a fost o fericire pentru mine, îmi creștea inima de bucurie”.

M-a ascultat până la capăt, privindu-mă cu ochi buni. „Interesant. Da, da, grozav de interesant, am să mai trec pe aici cu voia dumneavoastră.” De atunci venea aproape seară de seară pe la mine. Și poate că ne-am fi împrietenit, dacă și-ar fi deschis inima, dar de fiecare dată se ferea să vorbească despre sine, mulțumindu-se să mă descoasă. Cu toate acestea, începusem să-l îndrăgesc și-i spuneam fără

ocolișuri tot ce simțeam; mă gândeam că n-am nevoie să mi se destăinuiască, fiindcă și așa îmi dădeam seama îndeajuns că-i un om drept. Pe deasupra, mă simțeam măgulit că un om atât de serios venea să stea de vorbă cu mine, care eram aproape un copil pe lângă el, și că părerile mele nu erau nesocotite. Și cum era un om luminat, am învățat de la el o mulțime de lucruri folositoare.

Într-o zi mi-a spus: „Și eu cred de mult că viața e într-adevăr un rai, adăugind apoi: numai la asta mă gândesc tot timpul”. Mă privea zâmbind: „Cred mai vârtos decât dumneata lucrul acesta, ai să afli într-o zi de ce”. Îl ascultam și mă gândeam: „Vrea să-mi mărturisească ceva”. „Raiul sălășluiește în adâncul sufletului fiecăruia dintre noi, îl port și eu, desigur, ascuns în sufletul meu, și dacă aș vrea, chiar mâine mi s-ar dezvălui și m-aș putea bucura toată viața de bunătățile lui”, vorbea cu un fior în glas și mă privea tainic, ca și când ar fi vrut să mă ispitească. Cu bună dreptate ai judecat că fiecare om, în afară de propriile sale păcate, e vinovat pentru toți și pentru toate, a adăugat el. Mă miră că ai putut să cuprinzi această idee în toată desfășurarea ei. Și tot atât de adevărat este că, atunci când oamenii vor ajunge să-și dea seama de asta, împărăția cerurilor se va statornici pe pământ, nu va mai fi un vis, ci o realitate”. „Dar când o să se împlinească asta? Crezi oare c-o să se poată împlini vreodată? am strigat eu cu durere în suflet. Dacă e tot un vis?” „Vasăzică, dumneata propovăduiești un lucru în care nu crezi? m-a dojenit el. Să știi însă că visul acesta, cum îl numești dumneata, se va înfăptui fără doar și poate, să nu te îndoiești niciodată c-o să se înfăptuiască. Dar nu chiar acum, fiindcă totul se supune anumitor legi. E vorba de o prefacere morală, de alcătuirea sufletului omenesc. Ca să ajungi a preface lumea, trebuie mai întâi ca sufletul omenesc să se schimbe, să se îndrumeze pe un alt făgaș. Oamenii nu se vor putea înfrăți decât atunci când fiecare dintre ei se va simți cu adevărat frate cu semenul său.

Oamenii nu vor izbuti niciodată nici cu ajutorul științei și nici în numele propriilor interese să împartă fără părtinire avutul și drepturile. Fiecare va socoti că are mai puțin decât i se cuvine și va cârti. Și pizmuindu-l pe vecinul său, va încerca să-i vină de hac. Dumneata întrebi când se va împlini acest vis? De împlinit se va împlini fără îndoială, dar numai după ce se va fi încheiat vremea însingurării în care oamenii stăruie să trăiască." „Vremea însingurării?" am întrebat nedumerit. „Da, a însingurării, a celei mai crâncene izolări de care lumea e stăpânită mai cu seamă în veacul nostru. Și vremea asta nu s-a încheiat, vezi bine, nu i-a sosit încă sorocul. Astăzi, fiecare om tinde să se înstrăineze cât mai mult de cei din preajmă, căutând în sine tot ce-i poate da viață din plin, și, cu toate strădaniile lui, nu numai că nu izbutește să priceapă sensul adevărat al vieții, dar până la urmă ajunge la un fel de sinucidere, în loc să se cunoască pe sine și să deslușească rostul său pe lume, rămâne un izolat. În veacul nostru societatea se fărâmițează, fiecare om se retrage în sine ca într-o vizuină, se însingurează, se ferește de ceilalți și-și ascunde avutul, ca până la urmă să se înstrăineze cu totul de ei și să-i îndepărteze din preajma lui. Și căutând să strângă de unul singur cât mai multe bogății se gândește: «Ce puternic sunt, am pe ce mă bizui». Nu știe, zevzecul, că, pe măsură ce strânge, se înnămolește tot mai mult într-o sinucigașă neputință. Omul s-a învățat să nu se mai bizuie decât pe mijloacele lui, și, răzlețindu-se de obște, a ajuns cu timpul să nu-și mai pună nicio nădejde în ajutorul semenilor, să nu mai creadă în oameni, nici în omenire, să tremure numai de teamă că s-ar putea cumva irosi agoniseala lui și drepturile pe care le-a câștigat. Pretutindeni, în ziua de azi, mintea sceptică a omului a început să nu-și mai dea seama că adevărata chezășie a vieții nu poate fi dobândită numai prin străduințele proprii, oricât s-ar osteni de unul singur, că pentru asta trebuie ca toți oamenii să se străduiască împreună, cu puteri unite. Dar odată și odată trebuie să se împlinească sorocul, și atunci această

completă însingurare va lua sfârșit și în aceeași clipă toți se vor dumiri dintr-o dată cât de potrivnică firii era izolarea în care se ferecaseră. Asta va fi năzuința vremii, și se vor minuna oamenii acelui veac cum de-au putut zăcea atâta timp în beznă, fără o zare de lumină. Și tot atunci se va arăta pe cer semnul ce va înfățișa pe fiul omului... Dar până va sosi clipa aceea trebuie să nu lăsăm din mână steagul, și măcar când și când, fie chiar în împrejurări răzlețe, omul e dator să dea pildă, smulgându-se din izolarea și înstrăinarea sa, pentru a săvârși o încercare eroică, împletind o legătură de strânsă și duioasă frățietate între semeni, chiar dacă ar fi să treacă în ochii tuturor drept nebun. Trebuie neapărat să facă asta pentru ca măreața idee să nu se irosească...”

Și așa petreceam seară de seară în discuții arzătoare ce ridicau sufletul în slavă. Părăsisem sindrofiile, din ce în ce mai rar călcam prin saloane; de altfel, nici nu mai eram, cum se zice, la modă. O spun fără să fac nimănui vreo vină, pentru că mă bucuram de aceeași dragoste din partea tuturor și eram întâmpinat peste tot cu plăcere, dar trebuie să recunoaștem că moda este atotputernica stăpână, căreia toată lumea i se pleacă. Cât despre oaspetele meu de taină, ajunsese până la urmă să-mi câștige admirația nu numai pentru strălucitele comori ale minții sale, ce-mi dădeau mereu prilej de încântare, dar și pentru că-l simțeam frământat de ceva, îmi spunea parcă inima că pune la cale în sinea lui nu știu ce ispravă măreață. La rândul lui, de bună seamă, îi plăcea faptul că nu arătam niciun fel de curiozitate, că nu încercam să-l trag de limbă, ferindu-mă, dimpotrivă, să mă dau în vorbă, măcar pe departe, despre ceea ce ținea ascuns într-însul. Totuși, de la o vreme, am băgat de seamă că și dânsul ardea de dorința de a-mi împărtăși unele lucruri. Cel puțin cam la o lună, după ce-mi intrase pentru întâia oară în casă, era chiar evident. „Știi, mi-a spus într-o zi, la noi în oraș lumea este din cale-afară de curioasă și a început să fie intrigată, se miră că vin atât de des pe la dumneata;

nu-i nimic, în curând totul o să se lămurească.” Uneori se întuneca din senin, muncit de o neliniște cumplită, dar, mai totdeauna, se scula atunci numaidecât și pleca. Alteori se uita la mine lung, pătrunzător. „Uite, acum o să-mi spună ce are pe suflet”, mă gândeam, dar el se răzgândea între timp și începea să vorbească despre cine știe ce lucru banal și din cale-afară de cunoscut. Câteodată mi se plângea de dureri de cap. Într-o zi, după ce a vorbit cu însuflețire multă vreme, l-am văzut pălind deodată. Trăsăturile i s-au încordat și a rămas cu ochii pironiți asupra mea.

— Ce aveți, nu vă simțiți bine? l-am întrebat eu. Tocmai mi se văitase că-l doare capul.

— Știi... eu... am ucis un om.

Zâmbea, dar era galben la față ca un mort. „De ce o fi zâmbind?” mi-a fulgerat prin gând înainte de a fi apucat să mă dezmeticesc. Am pălit la rândul meu și am dat un strigăt:

— Ce-ați spus?

— Vezi, mi-a fost greu pân-am rostit primul cuvânt, a adăugat cu o fluturare de surâs, dar de astă dată cred c-am păsit pe drumul cel bun. Deci, mai departe.

Multă vreme nu mi-a venit să-l cred și n-am pus niciun temei pe cuvintele sale, decât după ce trei zile în șir a venit la mine și mi-a povestit totul în amănunțime. Întâi mi s-a părut că-și pierduse mințile, ca până la urmă să mă conving, îndurerat și încremenit de uimire, că spunea adevărul. Cu paisprezece ani în urmă, oaspetele meu săvârșise o crimă amarnică și o cutremurătoare nelegiuire, ridicând zilele unei tinere și frumoase doamne, văduvă de moșier, care avea la noi în oraș o casă, unde trăgea de câte ori venea de la moșie. Era îndrăgostit de ea și-i mărturisise patima ce-l stăpânea, căutând s-o înduplece a se mărita cu dânsul. Doamna avea însă inima zălogită, iubea un alt bărbat, un ofițer superior, boier de viță, care se întâmplă tocmai să fie într-o campanie și pe care abia-l aștepta să se întoarcă. Așa stând lucrurile, cererea lui în căsătorie

întâmpinase o împotrivire nestrămutată și văduva îl rugase să nu mai vină pe la dânsa. Încetase deci s-o mai vadă; în schimb, cunoscând toată orânduirea locuinței, într-o noapte, pătrunse tiptil în grădină și, cu o îndrăzneală neasemuită, se strecurase în casă ei prin acoperiș, fără să țină seamă că în orice clipă putea să dea cineva peste el. Adesea însă, fărădelegile săvârșite cu asemenea cutezanță se întâmplă să izbutească mai lesne decât altele. Așadar, după ce se furișase în casă printr-o ferestruică a podului, coborâse scara ce ducea spre odăile de locuit, știind că slugile uită descuiată ușa de jos. Se bizuise deci pe neglijența lor și nu se înșelase. Orbecăind pe întuneric, luase în șir încăperile până ajunsese în dormitor, unde se afla o candelă aprinsă. Ca un făcut, cele două cameriste, care de obicei rămâneau în apropierea stăpânei peste noapte, plecaseră fără știrea ei în vecini, la cineva care-și serba onomastica. Celelalte slugi se culcau la parter, fie în bucătărie, fie în odaia lor. În clipa când a intrat în iatac și a văzut-o pe iubita lui adormită, i s-a învâlvorat din nou patima și, cu sufletul înveninat de gelozie, s-a simțit cotropit de o dorință năprasnică de răzbunare. Aproape fără să-și dea seama ce face, ca un om beat, s-a apropiat de pat și i-a implântat în inimă un pumnal. Biata femeie nici n-a mai apucat să dea un țipăt. Pe urmă, cu un sânge rece mârșav și cu o diavolească iscusință, a potrivit totul în așa fel ca bănuiala să cadă asupra oamenilor din casă: i-a șterpelit mai întâi punga cu bani, a descuiat apoi scrinul cu cheile găsite sub pernă și a mai furat și de acolo câteva lucruri la întâmplare, ca o slugă nepricepută, lăsând adică hârtiile de valoare și mulțumindu-se numai cu gologanii și câteva giuvaieruri de aur, mai arătoase, fără a băga în seamă altele mai mici, dar mult mai de preț.

N-a plecat însă fără să fi luat cu sine și o amintire, despre care voi avea prilejul să vorbesc mai încolo. A șters-o afară la fel cum intrase. Nici a doua zi, când toată lumea a fost în picioare, și nici după aceea nimeni n-a bănuit vreodată cine era adevăratul ucigaș! De altfel, nici

nu apucase să afle cineva de dragostea lui, fiindcă era un om tăcut din fire, scump la vorbă și nu avea prieteni față de care să-și fi deschis inimă. Toți îl socoteau o cunoștința oarecare de-a răposatei, nu chiar atât de apropiată, deoarece în ultimele două săptămâni nici nu-i mai călcase în casă. Din capul locului a căzut bănuiala pe un slujitor iobag, anume Piotr. Cu atât mai mult cu cât împrejurările erau împotriva lui. Răposata, care era îndatorată să dea un flăcău pentru oștire din rândul țăranilor de pe moșia sa, avea de gând, după cum ea însăși mărturisise, să-l trimită pe Piotr la cătănie, fiindcă era holtei și cam nărăvaș din fire. Argatul știa și el treaba asta. Lumea îl auzise chiar amenințând la cârciumă, întărâtat de băutură, c-o să-și omoare stăpâna. Cu două zile înainte de crimă fugise de acasă și stătuse ascuns undeva în oraș, nu se știe unde. A doua zi după nenorocire, niște oameni dăduseră peste el, beat mort, în drum, la marginea târgului. Avea asupra lui un cuțit și palma dreapta mânjită cu sânge. Ce-i drept, bietul năpăstuit o ținea una și bună, zicând că-i cursese sânge din nas, dar cine să-l creadă! Slujnicele, la rândul lor, au mărturisit că fuseseră la o petrecere și că ușa de la intrare rămăsese deschisă până la înapoierea lor. Mai erau încă și alte dovezi asemănătoare, în numele cărora argatul a fost arestat, deși nu se știa, bietul cu niciun păcat pe suflet. Și, după ce l-au băgat la închisoare, i s-a făcut proces, ca după o săptămână împricinatul să cadă bolnav la pat și să-și sfârșească zilele la spital, fără să-și fi venit în simțiri. Drept care s-a închis dosarul, și procesul n-a mai avut nicio urmare, așa încât judecătorii, autoritățile, toată lumea din oraș a rămas încredințată că într-adevăr ucigașul nu putea fi decât argatul decedat. Atunci a început canonul.

Oaspetele de taină, cu care între timp legasem prietenie, mi-a povestit că în primele zile a avut și nu prea mustrări de cuget. Multă vreme, ce-i drept, i-a părut rău după femeia iubită; îl durea gândul că nu mai era în viață și că, ucigând-o, odată cu ea ucisese și dragostea lui, fără să fi

stins în același timp și focul ce-i mistuia inima. Niciodată însă nu se căise pentru sângele nevinovat pe care-l vărsase, ca și când n-ar fi omorât cu mâna lui un om. Simțea că-și pierde mințile numai când își închipuia că ființa jertfită de el ar fi putut să ajungă în brațele altui bărbat, și vreme îndelungată a socotit că nu era posibil să facă altfel. În primele zile după săvârșirea omorului s-a frământat din pricina argatului iobag care fusese arestat, dar boala și apoi moartea acestuia au avut darul să-l liniștească; pe cât se părea, omul nu murise de spaimă sau pentru că fusese arestat (așa cel puțin judeca el pe atunci), ci fiindcă-l răzbise răceala în noaptea când, după ce fugise de la stăpâna lui, zăcuse beat mort în drum până în zori pe pământul jilav. Banii și giuvaierurile furate nu-i împovărau câtuși de puțin cugetul, deoarece nu săvârșise jaful ca să-și umple buzunarele (privind lucrurile tot din punctul lui de vedere de atunci), ci ca să încurce firele cercetărilor. Nu era vorba de o sumă prea mare și, de altminteri, s-a și grăbit să înzestreze cu ea, rotunjind-o cât a putut mai mult, azilul de bătrâni care tocmai luase ființă la noi în oraș. Prin această danie nădăjduia să-și împace cugetul și curios e că, într-adevăr, a izbutit să-și ușureze sufletul de povară pentru o bună bucată de timp. Asta am aflat-o chiar din gura lui. După aceea, a căutat să-și facă necontenit de lucru, îndeplinindu-și slujba cu o nepregetată sârguință, ba chiar a cerut să i se încredințeze o sarcină pe cât de spinoasă, pe atât de grea, care i-a dat de furcă doi ani încheiați, și, având o voință de fier, a izbutit să uite aproape cu totul cele întâmplate, iar dacă i se întâmpla câteodată să-i răsară trecutul în minte, se silea să-și abată gândurile aiurea. S-a străduit apoi să facă numai bine în jur, a întocmit și a înzestrat cu sume mari de bani tot felul de așezăminte folositoare de la noi din oraș, încât ajunsese să fie cunoscut în amândouă capitalele și chiar să fie ales, atât la Moscova, cât și la Petersburg, în rândul eforilor ce chiverniseau o seamă de societăți filantropice. Încetul cu încetul însă, neliniști chinuitoare, cărora în zadar căuta să

li se împotrivească, au început a-l bântui. Tocmai atunci s-a întâmplat să întâlnească o fată frumoasă și isteață și, placându-i, s-a și însurat cu ea. Spera să poată lua viața de la capăt și, străduindu-se din toată inima să-și împlinească datoriile ce le avea față de nevastă și de copii, să scape de tristețea unui trai singuratic și de umbrele trecutului. Așteptările lui însă s-au dovedit înșelătoare. Un gând sâcâitor a început a-i sfredeli cugetul încă din prima lună de căsnicie: „Soția mea mă iubește, ce-i drept, dar ce-ar fi să afle adevărul?” Iar mai apoi, când a purces grea și s-a grăbit să-l bucure împărtășindu-i vestea, s-a simțit și mai tulburat: „Cum pot să dau viață unei ființe noi, când am luat altei ființe zilele?” Copiii veneau unul după altul și, odată cu nașterea lor, îl copleșeau gândurile: „Cum o să am puterea să-i iubesc, să-i cresc, să le luminez mintea, cum aș putea îndrăzni să le vorbesc despre virtute, când mâinile mele sunt pătate cu sânge omenesc?” Avea niște drăgălași de copii, că toată ziua ar fi stat să-i dezmierde, și totuși: „Nu mă lăsa inima să privesc chipurile lor senine și neprihănite, nu mă simțeam vrednic de atâta fericire”. Făptura răpusă cu mâinile lui, viața ei secerată în floare, sângele care cerea să fie răzbunat începură să nu-i mai dea pace o clipă, ținându-se pas cu pas după dânsul, ca niște vedenii fioroase și amenințătoare. Vedenii cumplite îl chinuiau și-n somn. Fiind însă, așa cum am spus, un om tare, multă vreme s-a perpelit așa fără să crâcnească. „Poate că suferința îndurată în tăcere îmi va spăla până la urmă păcatul”, chibzuia în sinea lui. Se înșela amarnic și de astă dată; cu cât trecea timpul, cu atât canonul era mai necruțător. Toată lumea îi purta respectul pentru binefacerile lui, deși se temea de el, fiindcă umbla tot încruntat și ursuz, dar pe măsură ce se vedea crescând în ochii tuturor, mai aprig se zbuciuma în adâncul sufletului, încât aproape că nu mai putea să îndure. Mi-a mărturisit că uneori îi venea să-și curme viața. Mai târziu însă i-a încolțit un alt gând în minte, a prins să urzească în taină un vis care la început i s-a părut atât de nesăbuit, încât nu

vedea cum l-ar fi putut aduce la îndeplinire, dar care, pe zi ce trecea, prindea rădăcini tot mai adânci în el. Îi căşunase, adică, să se scoale într-o bună zi, şi, ieşind în faţa mulţimii, să mărturisească în gura mare c-a omorât un om. Trei ani s-a tot frământat, urmărit de gândul acesta, punând la cale în fel şi chip cum să-l înfăptuiască. În cele din urmă, credinţa că mărturisindu-şi nelegiuirea se va uşura de povară şi va redobândi de-a pururi liniştea pierdută a pus cu totul stăpânire pe sufletul lui. În acelaşi timp însă se cutremura de groază numai când se întreba cum să dea în vileag adevărul? Tocmai atunci a avut loc duelul meu. „A fost destul să mă uit la dumneata, ca să-mi calc pe inimă”, mi s-a destăinuit el. îl priveam fără să scot un cuvânt.

— Cum se poate, am strigat deodată, ridicând braţele spre cer, un lucru de nimic ca ăsta să fie în stare să trezească în sufletul dumitale o hotărâre atât de covârşitoare?

— Nu uita că hotărârea asta s-a plămădit în mine timp de trei ani, mi-a răspuns el, nu mai lipsea decât imboldul care s-o pună în mişcare, şi-acest imbold mi l-a dat acest lucru de nimic, cum zici dumneata. Te-am văzut şi, văzându-te, m-am mustrat în sinea mea şi te-am invidiat, a adăugat el cu asprime.

— N-o să te creadă nimeni, am clătinat eu din cap, doar au trecut paisprezece ani de atunci!

— Am dovezi temeinice. E de ajuns să le înfăţişez. M-au podidit lacrimile şi l-am îmbrăţişat.

— Un singur lucru te-aş ruga să-mi spui, a urmat el (ca şi cum de cuvântul meu ar fi atârnat totul!), ce să fac cu soţia, cu copiii? Biata femeie, mi-e teamă să nu se prăpădească de durere, iar copiii – cu toate că n-au să-şi piardă nici rangul şi nici averea – au să rămână toată viaţa odraslele unui ucigaş. Şi ce amintire, o, Doamne, ce amintire am să le las!

Nu găseam nimic să-i spun.

— Cum să mă despart de ei, să nu-i mai văd niciodată?

Fiindcă n-am să-i mai văd niciodată!

Am rostit în gând o rugăciune și m-am ridicat în picioare. Tremura sufletul în mine.

— Și atunci? m-a întrebat el.

— Du-te și mărturisește-ți păcatul în fața oamenilor. Totul pe lume este trecător, singur adevărul e veșnic. Copiii au să se facă mari și atunci au să-și dea seama de toată măreția faptei dumitale.

La plecare, hotărârea lui părea nestrămutată. După aceea însă, timp de două săptămâni, seară de seară a tot venit pe la mine: pregeta mereu, nu găsea destulă tărie în el. Mult m-a mai chinuit în vremea asta! Uneori părea pe deplin hotărât și-mi vorbea cu lacrimi în glas:

— Știu că din clipa când voi da totul pe față, raiul își va deschide porțile pentru mine, și le va deschide fără nicio zăbavă. De paisprezece ani viața mea e un iad. De astă dată vreau să-mi ispășesc păcatul. Voi îndura cu supunere suferința și voi începe o viață nouă. Poți cutreiera lumea cu minciuna în suflet, dar de întors nu te mai poți întoarce îndărăt. Azi nu numai pe aproapele meu, dar nici chiar pe copiii mei nu mă lasă inima să-i iubesc. Doamne, copiii mei! Poate c-au să-și dea seama cândva cât m-am chinuit și n-au să mă osândească! Nu în forță, ci în dreptate sălășluiește Dumnezeu.

— Nu se poate să nu înțeleagă cât de vitează-i fapta dumitale, îl mângâiam eu, dar nu acum, neapărat mai târziu își vor da seama că ai slujit dreptatea, adevărul ceresc, care-s mai presus de orice...

Pleca mai liniștit, dar a doua zi venea iarăși, palid la față de mânie, și mă lua în primire ironic:

— De câte ori vin la dumneata, te uiți atât de curios la mine, ca și cum m-ai întreba: „Tot n-ai făcut nimic?” Așteaptă, nu te grăbi să mă disprețuiești. Nu-i chiar atât de ușor cum ți se pare. S-ar putea, totuși, să nu fac pasul acesta. Sper că n-ai să mă denunți...

Nu numai că nu mi-aș fi îngăduit să-i arăt o curiozitate ce nu-și avea locul, dar nici măcar să-mi ridic ochii la

dânsul nu cutezam. Mă simțeam stors de puteri, ca după o boală grea, și sufletul meu era mereu înlăcrimat. Îmi pierise până și somnul.

— Adineauri m-am despărțit de soția mea, îmi mărturisea el. Știi dumneata ce înseamnă o soție? La plecare strengărușii mi-au strigat: „La revedere, tăticule, vino repede înapoi, să citim împreună Revista copiilor”. Nu, dumneata nu poți să înțelegi asta! Nenorocirea altuia nu sădește în mintea nimănui înțelepciunea.

Îi scânteiau ochii și-i tremurau buzele. A izbit cu pumnul de au sărit toate lucrurile de pe masă. De felul lui îl știam un om potolit; niciodată până atunci nu-l văzusem ieșindu-și din fire.

— Trebuie neapărat s-o fac? a strigat el. Crezi într-adevăr că trebuie? Nimeni n-a fost osândit, nimeni nu putrezește în ocnă din pricina mea, argatul a murit de moarte bună. Iar sângele, sângele l-am răscumpărat prin atâta canon și suferințe! De altfel, nici n-au să mă creadă, n-au să pună niciun temei pe dovezile aduse de mine. Trebuie totuși să mărturisesc, trebuie într-adevăr? Sunt gata să-mi ispășesc până la capăt nelegiuirea, numai să nu-mi nenorocesc soția și copilașii! Este oare drept să-i trag în prăpastie după mine? Nu ne înșelăm cumva? Unde este adevărul? și apoi, oamenii vor ști oare să-l înțeleagă și să-l prețuiască precum se cuvine, sunt ei în stare să-l recunoască?

„Doamne, m-am gândit eu, tot îi mai pasă încă de părerile lumii!” Mi-era așa milă de el, că i-aș fi împărtășit cu dragă inima soarta să fi știut că-i pot aduce vreo ușurare. Părea cuprins de o deznădejde fără margini. Îmi dădeam seama că nu mințea, și sufletul meu viu s-a cutremurat înțelegând ce înseamnă să iei o asemenea hotărâre.

— Spune-mi, ce să fac? Soarta mea e-n mâinile dumitale! a strigat el din nou.

— Du-te și mărturisește... am șoptit eu.

Simțeam că mi se frânge glasul, și totuși am rostit toate

cuvintele răspicat. Și luând de pe masă Sfânta Scriptură în tălmăcirea rusă, am deschis-o la Evanghelia lui Ioan, capitolul XII, versetul 24:

„Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grâu, când cade în pământ, dacă nu moare, rămâne stingher; iar dacă moare, aduce multa roadă.” Citisem versetul acesta cu puțin înainte de venirea lui.

L-a citit și el. „Așa e”, a recunoscut el cu un zâmbet amar. A tăcut câteva clipe, apoi a adăugat: „Găsești niște lucruri în cărțile astea că rămâi uluit. E așa de simplu să le vâri în ochii altora... Dar cine le-a scris? Oamenii? Nu cred!”

— Sfântul Duh, i-am răspuns eu.

— Nu te costă nimic s-o spui, a zâmbit el din nou, de astă dată însă cu un fel de ură parcă.

Am luat iarăși cartea, am deschis-o și i-am arătat Epistola către evrei, capitolul X, versetul 31. Am citit: „Înfricoșat lucru este să cădem în mâinile lui Dumnezeu cel viu!”

Citind, a tresărit înfiorat și a azvârlit cartea pe masă.

— Cutremurătoare cuvinte! Ai știut într-adevăr ce să alegi. S-a sculat apoi în picioare. Rămâi cu bine, a adăugat el, s-ar putea să nu mai vin niciodată... o să ne întâlnim în rai. Sunt paisprezece ani, vasăzică, de când am căzut „în mâinile viului Dumnezeu”, așa se cheamă acești paisprezece ani. Mâine am să mă rog de mâinile acestea să mă dezlege...

Aș fi vrut să-l iau în brațe să-l sărut, dar n-am îndrăznit: era încruntat la față și avea o privire grea. L-am lăsat să plece. „Doamne, a izbucnit un glas înlăuntrul meu, unde s-a dus omul ăsta?” și, căzând în genunchi în fața icoanei, am plâns și m-am rugat pentru el la Sfânta născătoare, ocrotitoarea noastră, și degrabă ajutătoare tuturora. Am stat așa în rugăciune, cu lacrimile pe obraz, o jumătate de ceas. Era târziu, aproape de miezul nopții, când ușa s-a deschis deodată și m-am pomenit cu el din nou în odaie. Nu știam ce să cred.

— Unde-ai fost? l-am întrebat.

— Mi se pare c-am uitat ceva... a murmurat el... o batistă... Dar chiar dacă n-am uitat nimic, lasă-mă să mă odihnesc puțin pe scaun...

S-a așezat. Rămăsesem în picioare în fața lui.

— Șezi și dumneata, m-a poftit el.

Preț de vreo două minute, niciunul dintre noi n-a mai spus nimic; stătea așa și se uita la mine; într-un târziu, a zâmbit – mi s-a întipărit de-a pururi în minte surâsul lui de atunci – și, sculându-se de pe scaun, m-a strâns cu putere la pieptul său și m-a sărutat...

— Adu-ți aminte cum am venit din nou la tine astă-seară, mi-a spus. Niciodată, auzi, niciodată să nu uiți asta!

Pentru prima oară de când ne cunoșteam mă tutuise. A deschis apoi ușa și a plecat. „Mâine, deci”, mi-am zis eu atunci în gând.

Și așa a fost. Habar n-aveam că a doua zi își sărbătorea ziua de naștere. Cum de la o vreme nu prea ieșeam în lume, n-aveam de unde să știu. În fiecare an, cu prilejul acesta, avea zaiafet mare acasă, aproape tot orașul se strângea la el. La fel s-a întâmplat și în anul acela. După masă a venit în mijlocul musafirilor cu o hârtie în mână, un raport îndreptat către mai-marii săi. Și cum șeful lui se afla printre oaspeți, a dat citire de față cu toți înscrisului prin care arăta din fir-a-păr cum săvârșise omorul. „Dumnezeu mi-a luminat sufletul, spuse el în încheiere, și, ca un nelegiuit ce sunt, cu vrerea mea mă surghiunesc dintre oameni, căci vreau să-mi ispășesc păcatul!” A adus apoi și a așezat pe masă mărturiile prin care socotea să-și dovedească vinovăția și pe care le păstrase cu grijă timp de paisprezece ani: medalionul și crucea desprinse de la gâtul victimei și cele câteva bijuterii de aur pe care le furase ca să abată aiurea bănuielile; medalionul cuprindea chipul logodnicului răposatei. Pe lângă lucrurile acestea mai erau acolo un carnet de însemnări și două scrisori: una din partea logodnicului, care-i dădea de știre c-o să se întoarcă în curând, și răspunsul pe care victima tocmai se

apucase să-l scrie și-l lăsase neisprăvit pe masă, cu gândul c-o să-l trimită a doua zi la poștă. Ce-l făcuse oare să ia cu sine scrisorile? Și pentru ce păstrase paisprezece ani încheiați aceste mărturii, când mai cuminte ar fi fost să le distrugă? Să vedeți însă ce s-a întâmplat: oaspeții au rămas încremeniți de uimire și s-au înfiorat de spaimă, dar nimeni nu i-a dat crezare, deși toată lumea l-a ascultat până la capăt cu luare-aminte. L-au ascultat însă ca pe un bolnav și, la câteva zile după aceea, tot orașul îl căina, zicând că bietul om se smintise. Cu toate astea, autoritățile și justiția s-au văzut silite să dea curs mărturisirilor lui, trăgându-l la judecată, dar după câteva zile cercetările au fost întrerupte, pentru că, deși lucrurile și scrisorile înfățișate dădeau de gândit, numai pe temeiul lor – chiar dacă într-adevăr erau ale răposatei – nu putea fi osândit. De altfel, n-ar fi fost de mirare să i le fi încredințat chiar ea cu mâna ei. După câte am aflat mai apoi, prietenii și familia victimei le recunoscuseră ca fiind ale ei, așa că dinspre partea asta nu mai încăpea nicio îndoială. Nici de astă dată, așadar, procesul nu s-a judecat. Cinci zile mai apoi s-a răspândit vestea că nenorocitul era greu bolnav și că nu se știa dacă mai scapă cu viață. Ce-a avut, n-aș putea să spun, pe câte se pare suferea de inimă, dar, la stăruințele soției și după o amănunțită cercetare, medicii chemați la un consult au descoperit că nici creierul nu era zdravăn. Eu, bineînțeles, n-am suflat un cuvânt, deși toată lumea, curioasă, căuta să mă tragă de limbă, iar când mi-am mărturisit dorința de a-l vedea, am întâmpinat o statornică împotrivire, mai ales din partea soției sale. „Dumneata l-ai scos din minți, m-a luat ea la rost. Și așa era ursuz de felul lui, iar în ultima vreme toată lumea a băgat de seamă că nu e în apele lui și că are tot felul de ciudățenii. Nu mai lipseai decât dumneata ca să-l faci din om neom! Atâta l-ai descântat, că i-ai zăpăcit mințile; o lună întreagă, zi și noapte, când îl căutai, era la dumneata acasă.” Și ce credeți? Nu numai soția lui, dar tot orașul mă trăgea la răspundere: „Numai dumneata ești vinovat”. Ce

puteam să le spun? În sufletul meu mă bucuram, fiindcă pentru mine boala care se abătuse asupra lui era o mărturie vădită a îndurării lui Dumnezeu față de cel care singur se înfierase și tot singur căutase să-și ia pedeapsa. Nu puteam să cred că este nebun. În sfârșit, mi-au îngăduit să dau ochii cu dânsul; el însuși ceruse stăruitor să mă vadă, ca să-și ia rămas-bun de la mine. Când am intrat în odaie, mi-am dat seama că nu numai zilele, dar până și ceasurile îi sunt numărate. Era slab, gălbejit, îi tremurau mâinile și sufla greu; privirea, în schimb, îi era senină și plină de duioșie.

— S-a făcut! mi-a spus el. Te aștept de atâta timp; de ce n-ai venit până acum?

Nu i-am spus că familia lui mă oprise să-l văd.

— Iată că Dumnezeu s-a milostivit de mine și mă cheamă la el. Știu c-am să mor, dar pentru întâia oară, după atâta amar de ani, sufletul meu e din nou fericit și împăcat. Raiul mi-a deschis porțile din clipa când am făcut ce trebuia să fac. Acum inima mi-a dat slobozenie să-mi iubesc și să-mi sărut copiii. Nici ei nu vor să mă creadă, așa cum nu m-a crezut nimeni, nici nevasta, nici oamenii legii, și nici n-au să pună vreodată temei pe spusele mele. E cea mai bună dovadă că Domnul s-a milostivit de odraslele mele. Am să mor, și numele ce-l vor moșteni va rămâne fără de pată. Îl simt acum pe Dumnezeu în mine și sufletul mi-e slăvit ca în rai... mi-am împlinit datoria...

Abia putea să vorbească, mereu i se tăia răsuflarea, dar în același timp îmi strângea mâna cu nădejde și ochii îi ardeau în cap. N-am putut să schimbăm multe cuvinte, căci soția lui își făcea mai tot timpul de lucru la dânsul în odaie. A mai apucat totuși să-mi șoptească:

— Îți mai aduci aminte cum am venit din nou la tine, atunci, în toiul nopții? Îți mai amintești că ți-am spus să nu uiți niciodată împrejurarea asta. Știi de ce mă întorsesem? Ca să te omor!

M-am cutremurat.

— După ce am plecat de la tine, am rătăcit multă vreme

pe străzi în miez de noapte, luptându-mă cu mine însumi. Și deodată m-am simțit cuprins de o ură cumplită împotriva ta. „Sunt în puterea lui, e singurul meu judecător și nu pot pregeta să-mi fac mâine osânda, fiindcă el știe tot.” Nu mă temeam că ai putea să mă dai în vileag (nici prin gând nu mi-ar fi trecut una ca asta), dar îmi ziceam: „Cum o să mai îndrăznesc să mă uit în ochii lui dacă nu mă duc să mă denunț de bunăvoie?” Chiar dacă te-ai fi aflat în cine știe care parte a lumii, peste mări și țări, numai faptul că ești în viață mi s-ar fi părut din cale afară de chinuitor! Cu niciun chip n-aș fi putut să mă împac cu gândul că trăiești, cunoscând totul despre mine, și că mă judeci. Te uram ca și cum tu ai fi fost singurul vinovat. M-am înapoiat atunci la tine, știind că ai pe masă un pumnal... Te-am poftit să te așezi și am stat așa în cumpăna preț de un minut. Dacă te-aș fi ucis, eram fără îndoială pierdut: mi-aș fi sfârșit zilele la ocnă pentru omor, chiar dacă n-aș fi pomenit nimic despre crima mea din trecut. Prea puțin însă îmi păsa de asta atunci, nici nu voiam să mă gândesc la asta. Te uram și-mi cășunase cu tot dinadinsul să mă răzbun pe tine pentru toate câte mi-a fost dat să pătimesc. Dar până la urmă satana a fost biruit în sufletul meu de stăpânul ceresc. Totuși, să știi că niciodată n-ai fost mai aproape de moarte ca în noaptea aceea...

O săptămână mai târziu și-a dat obștescul sfârșit. Tot orașul a mers după sicriul lui, petrecându-l la locul de veci. Protoiereul a rostit o cuvântare înduioșătoare. Lumea vorbea cu întristare despre boala cumplită care-i curmase înainte de vreme firul vieții. Iar după înmormântare, nu mai avea nimeni ochi să mă vadă, ba mulți chiar mi-au închis ușa. Totuși, unii – deocamdată numai câțiva, mai apoi însă din ce în ce mai mulți – au început să pună oarecare temei pe mărturisirile sale. Ba unul, ba altul venea pe la mine, încercând a mă iscodi, cuprins de curiozitate și cu o mulțumire ascunsă: mult se mai bucură muritorii când un om drept cade-n păcat! N-a fost chip să

scoată însă nimic de la mine; de altfel, după o bucată de vreme, am plecat pentru totdeauna din oraș. Cinci luni mai târziu, Dumnezeu m-a învrednicit să apuc drumul cel drept și smerit al schimniciei, binecuvântând destinul care m-a luminat și mi-a călăuzit pașii. Iar pe robul lui Dumnezeu Mihail l-am pomenit până în ziua de azi în toate rugăciunile mele.

Capitolul III

DIN VORBELE ROSTITE DE STAREȚUL ZOSIMA ȘI DIN ÎNVĂȚĂTURILE SALE

e) Monahul rus și menirea ce s-ar cădea s-o aibă

Sfinți părinți și învățători, vă întreb, ce este călugărul? În zilele noastre, oamenii luminați rostesc uneori în batjocură numele ăsta, alteori chiar în gura lor pare a fi o vorbă de ocară. Cu cât trece timpul, și mai vârtos se întâmpla asta. Căci din păcate, vai, sunt destui trântori, destui stăpâniți de dorul bucatelor și de poftele trupului, destule haimanale dezmățate și printre fețele călugărești! Oamenii luminați și de lume îi arată cu degetul: „Sunteți niște trândavi, niște mădulare prisoselnice ale obștii, niște milogi neobrăzați, deprinși a trăi din osteneala altora!” Și cu toate acestea câți călugări smeriți și blajini caută cu însetare singurătatea și nu au altă râvnă în sufletul lor decât să se roage fierbinte în tăcere lui Dumnezeu! Despre aceștia oamenii luminați nu suflă un cuvânt, binevoind a-i trece sub tăcere, dar mult s-ar mai minuna cei cu multă știință de carte să mă audă mărturisind că poate tocmai în mijlocul acestor blajini și cucernici, care nu doresc altă nevoință în sinea lor decât să se roage în sihăstrie, stă izbăvirea pământului rus în tot cuprinsul lui! Despre aceștia cu drept cuvânt se poate spune că sunt pregătiți pentru „ziua și ceasul acela”. Până atunci, ei păstrează în sihăstria lor chipul lui Hristos, plin de slavă și nevătămat, în lumina neprihănită a cerescului adevăr, așa cum ne-a fost lăsat moștenire de sfinții părinți ai bisericii, de apostoli și mucenici, iar când va fi trebuință, ei vor ști să-l pună în fața adevărului zăticnit al lumii acesteia. Măreață

idee! Și steaua aceasta se va aprinde la răsărit.

Și acum am să vă împărtășesc credința ce o am despre menirea călugărului în lume. Să fie oare numai o trufașă amăgire? Uitați-vă la mirenii care în deșertăciunea lor ar vrea să se ridice deasupra turmei păstorite de Dumnezeu. Nu vi se pare că ei schimonosesc chipul Domnului și adevărul său? Aceia au știința de partea lor, dar știința se bizuie pe simțuri, iar sufletul – pe jumătatea mai aleasă a ființei omenești – este pus la popreală și năpăstuit cu o aprigă mulțumire, aproape cu ură. În vremea din urmă tot mai mult proslăvesc libertatea, dar ce înseamnă, de fapt, această libertate a lor? Robia și pieirea lor sufletească. „De ai nevoi, zic ei, îndestulează-le, căci deopotrivă ești în drepturi cu puternicii lumii și cu cei mai avuți bogătași. Nu te sfii să ți le îndestulezi, dimpotrivă, caută să le sporești”, iată învățătura vremurilor de azi. Și în ochii lor ea înseamnă libertatea. Dar unde duce până la urmă dreptul acesta de a-ți spori nevoile? Cei bogați ajung niște însinguraţi și-și lasă sufletul să se părăginească, iar cei săraci sunt cuprinși de zavistie și ucid, fiindcă li s-a dat dreptul, dar nu li s-a arătat în același timp mijlocul de a-și îndestula nevoile. Se vorbește că oamenii se unesc tot mai strâns, între ei s-au împletit legături de frățietate, căci au biruit depărtările, împărtășindu-și unii altora gândurile pe căile văzduhului. Să nu dați, vai, crezământ acestei uniri! Înțelegând prin libertate sporirea și grabnica îndestulare a nevoilor, ei își strică firea, făcând să se nască în sufletul lor puzderie de pofte zănatice și fără de rost, însușindu-și cele mai deșarte deprinderi și năravuri. Și nu mai trăiesc decât pentru a se pizmui, a-și îndestula pântecele și a se făli. A petrece în ospețe, a ieși în lume, a avea calești, ranguri mari și robi care să te slujească a ajuns în vremea de azi o nevoie covârșitoare, mai presus chiar decât viața, cinstea și iubirea de oameni, care cu dragă inimă îi sunt jertfite. Nu-i de mirare că unii își pun capăt zilelor pentru ea. La fel se întâmplă și cu cei care nu sunt bogați, iar cei lipsiți de mijloace caută deocamdată să-și înece în beție neputința

de a-și împlini nevoile. N-o să mai treacă mult însă, și-n loc de vin se vor îmbăta cu sânge, împinși fiind pe calea aceasta. Și atunci vă întreb: poate fi liber un om ca ăsta? Cineva, „un luptător pentru o idee”, mi-a mărturisit cândva că la închisoare, nemaiavând niciun fir de tutun, atâta s-a canonit din pricina acestei opreliști, încât ar fi fost gata să se lepede chiar și de „ideea” pe care o slujea în schimbul tutunului. Și totuși l-am auzit spunând: „Mă duc să lupt pentru binele omenirii”. Unde să se ducă și de ce putea fi în stare un om ca ăsta? De o vitejie de o clipă doar, pentru că nu văd cum ar fi putut să îndure multă vreme suferința. Să ne mai mirăm atunci dacă, în loc de a cuceri libertatea, oamenii au căzut în robie? și că, în loc de a se osteni pentru iubirea frățească și unirea lor, au ajuns, dimpotrivă, să se rupă unii de alții și să se înstrăineze, precum spunea odată oaspetele meu de taină și învățătorul meu? Tocmai de aceea râvna de a sluji omenirea, ideea înfrățirii tuturor și a desăvârșirii lor se stinge treptat în lume, fiind privită cu un zâmbet zeflemitor. Și pe drept cuvânt, căci trebuie să ne gândim: cum se poate dezbăra de năravurile sale și unde poate să meargă cel care-a căzut rob poftelor sale, de vreme ce s-a obișnuit să-și îndestuleze fără zăbavă atâtea nevoi pe care el însuși le-a scornit? Ferecat cum este în singurătatea lui, nici nu-i mai pasă de ceilalți. Așa că dacă oamenii au ajuns să agonisească o mulțime de bunuri, în schimb li s-au împuținat bucuriile.

Cu totul osebit este drumul monahicesc. Lumea își bate joc când aude de ascultare, de post și de rugăciune, și totuși, ele sunt cărările ce duc spre adevărata libertate: prin ele izgonesc de la mine toate nevoile prisoselnice și fără de niciun folos, pun zăbală voinței celei spre deșertăciune și trufie aplecate și o biciuiesc prin ascultare, și așa, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi dobândi libertatea duhului meu și veselirea sufletului! Cine este, așadar, mai vrednic să înalțe în lumină marea ta idee și s-o slujească: bogatul zăvorât în singurătatea lui sau omul eliberat de tirania agoniselilor și a năravurilor? Sunt unii care-i aduc

mustrări monahului pentru că s-a răznit de lume: „Te-ai ferecat între zidurile mănăstirii ca să-ți mântuiești sufletul, lăsând de izbeliște omenirea, căreia, în numele dragostei frățești, s-ar cuveni a-i fi slujitor”. Veni-va însă ziua când vom vedea cine a slujit-o mai cu folos, sădind iubirea frățească, între oameni! Ei sunt cei care s-au ferecat, nu noi, numai că nu-și dau seama de asta! În trecut, din sânul nostru au ieșit călăuzitori ai poporului; de ce n-ar mai ieși încă și azi? Oamenii aceștia smeriți și blânzi, dedați cu postul și cu tăcerea, se vor ridica odată și odată și vor porni la luptă pentru ideea cea măreață. Izbăvirea Rusiei se află în mâinile poporului său. Iar mănăstirea rusă a stat totdeauna alături de popor. Și dacă astăzi poporul rus este însingurat, și noi tot așa suntem. Norodul împărtășește credința noastră, și un luptător care nu va purta credința în sufletul său nu va izbuti nimic la noi, în Rusia, oricât ar fi el de cinstit în inima lui și de scăpărător ca minte. țineți minte ce vă spun. Poporul îl va întâmpina pe ateu și-l va birui, și atunci se va statornici o Rusie pravoslavnică pe deplin unită. Fiți, așadar, străjile acestui popor și vegheați asupra sufletului său. Creșteți-l în tăcere. Iată menirea voastră duhovnicească, fiindcă poporul este locașul lui Dumnezeu.

f) Despre stăpâni și slugi; dacă e cu putință ca stăpânul și sluga să fie frați întru duh

O, Doamne, cine-i acela care spune că poporul e fără prihană? Văpaia ticăloșiei îl încinge ceas cu ceas, numai că scânteia ce-a aprins-o a sărit din tagma celor bogați, înstrăinarea s-a pripășit, așijderea, și-n mijlocul poporului: din sânul lui ies la iveală chiaburii și lipitorile satului; negustătorul este tot mai ahtiat după onoruri, își dă ifose de om luminat, deși abia dacă slomnește buchiile, și de aceea se îndărătnicește ca un netrebnic a nesocoti datinele din bătrâni și se rușinează de credința strămoșească. I-a cășunat să stea alături de obrazele alese, cu toate că nu-i decât un mujic ticăloșit! Poporul e măcinat de patima beției și nu se îndură a lepăda de la sine paharul cu vin.

Când te gândești cât de hain se poartă cu ai săi, cu nevasta, ba chiar și cu pruncii! Și asta numai din pricina băuturii. Am văzut trudind prin fabrici copii de zece ani: plăpânzi, piperniciți, gârbovi și dedați la rele. O încăpere în care abia puteai să-ți tragi suflarea, vuietul mașinilor și câtu-i ziulica de mare numai muncă și iarăși muncă, vorbe nerușinate și peste toate beția. Asta să-i fie oare hărăzit unui suflet de copil? Când el tocmai ar trebui să se bucure de lumina soarelui, să se joace ca toți cei de-o seamă cu el, să vadă la tot pasul numai pilde frumoase, să aibă parte măcar de o fărâmă de dragoste. De aceea vă spun, cucernici monahi, asemenea lucruri nu se cade a mai dăinui pe fața pământului, trebuie curmate în sfârșit suferințele bieților copilași! Ridicați-vă deci fără zăbavă și propovăduiți aceste învățături lumii. Și totuși, adevăr grăiesc vouă, Dumnezeu va mântui Rusia, căci, deși norodul zace afundat în mlaștina păcatelor și nu are tăria să-și părăsească stricatele-i năravuri, el știe totuși că păcatul a fost osândit de Dumnezeu și că, săvârșindu-l, cade-n greșeală; fiindcă norodul crede în Dumnezeu și în puterea dreptății și e în stare să verse lacrimi de căință. În timp ce mai-marii lumii s-au lepădat de aceste lucruri și, bizuindu-se mai presus de orice pe știință, vor să înscăuneze dreptatea pe fața pământului călăuziți numai de făclia minții lor și nu de Hristos, ca odinioară; ba mai mult încă, au răspândit zvonul că nu există nici fărădelege, și nici păcat. Și așa cum judecă el lucrurile, au dreptate: de vreme ce-l tăgăduiesc pe Dumnezeu, nu mai poate fi vorba de păcat. În Europa noroadele au început să se ridice cu arma în mână împotriva celor bogați, și pretutindeni căpeteniile lor le îndeamnă la vărsare de sânge, arătându-le că mânia ce le umple sufletele e pe deplin întemeiată. Dar „blestemată-i mânia lor, căci crudă este”. Rusia însă mântuită va fi de Dumnezeu, așa cum a mai fost și-n alte vremuri. Mântuirea ei se află în sânul poporului său, în credința și smerenia lui. Sfințiile voastre, duhovnici și dascăli, păstrați cu grijă credința norodului. Căci ce vă

spun nu este nălucire: toată viața am fost uimit de câtă cinstită și aleasă demnitate sălășluiește în sânul marelui nostru popor! Am văzut-o eu însumi și mi se cuvine deci s-o mărturisesc; am văzut-o și m-am minunat, am deslușit-o prin negura păcatelor în care poporul se zbate, am întrezărit-o sub înfățișarea lui ticăloasă.

Sunt două veacuri de când zace încătușat și, totuși, nici acum nu se îndeamnă să fie slugarnic; portul și graiul lui au rămas slobode ca și mai înainte. Nu este nici răzbunător, nici pizmaș. „Tu ești de neam mare, bogat, deștept și înzestrat – pare să-ți spună – să-ți dea Dumnezeu sănătate. Înțeleg să te respect, dar știu în același timp că și eu sunt om. Înțeleg să te respect și nu jinduiesc după bunurile tale. Și-n felul acesta îmi dovedesc demnitatea mea omenească.” Chiar dacă nu spune așa (fiindcă nu știe încă s-o spună), așa face de fapt. Am văzut cu ochii mei și-am avut prilejul să-mi dau seama de asta. Nu știu dacă-mi veți da crezământ, dar cu cât omul nostru din popor e mai sărac și mai smerit, cu atât firea lui aleasă iese mai bine în vileag, și știți de ce? Pentru că cei groși la pungă, chiaburii și ciocoii din sat, sunt – cei mai mulți – stricați și putregăiți până-n măduva oaselor. Mare, mare-i greșeala noastră, a monahilor, și mult e vinovată nesăbuința și nepăsarea noastră! Dar Dumnezeu va mântui făptura lui, căci Rusia noastră mare este prin smerenia ei. Mi-ar fi drag să văd – și uneori parcă și văd ca aievea – ce ne așteaptă în viitor: veni-va ziua când cel mai netrebnic dintre bogătași se va rușina de avuțiile lui față de cei lipsiți de toate bunurile, și când săracul, văzându-i ispășenia, va înțelege și cu dragă inimă îi va îngădui și-i va plăti cu dezmierdare rușinea ce-l cinstește. Așa va fi sfârșitul, credeți cuvântul meu, căci într-acolo ni se îndreaptă pașii. Egalitatea stă mai înainte de toate în demnitatea morală a oamenilor, și lucrul ăsta nu va fi înțeles decât aici, la noi în țară. Să se înfrățească, și atunci vor ajunge să trăiască laolaltă în bună frățietate; dar atâta timp cât nu se vor înfrăți nu vor ști să-și împartă bunurile între ei. Să păstrăm

deci chipul domnului nostru Hristos, și el va străluci ca un neprețuit diamant asupra lumii întregi... Amin, amin zic vouă!

Sfințiile voastre, duhovnici și învățători, mi-a fost dat să trăiesc cândva o împrejurare ce mi-a adus lacrimi în ochi. Pe vremea când pribegeam prin țară, ajungând în orășelul K., m-am întâlnit cu Afanasi, fosta mea ordonanță; trecuseră opt ani de când mă despărțisem de dânsul. M-a zărit din întâmplare în piață și, recunoscându-mă, n-a știut cum să vină mai repede la mine. Doamne, ce bucurie pe el! „Cum, dumneavoastră sunteți, boierule? Văd bine oare, dumneavoastră să fiți?” M-a luat la dânsul acasă. Între timp fusese lăsat la vatră, se însurase și avea doi copii mici. Făcea negoț pe picior, avea împreună cu nevastă-sa o tarabă în piață. Locuiau cu toții într-o odăiță sărăcăcioasă, dar curată și primitoare. M-a poftit să șed, a pus samovarul și-a trimis îndată după femeia lui, de-ai fi zis că era cine știe ce zi mare pentru el fiindcă-i intrasem în casă. Mi-a adus copiii să-i văd și m-a rugat: „Binecuvântați, Sfinția voastră!” „N-am har să-i binecuvântez, căci nu sunt decât un călugăr de rând, i-am zis eu, dar am să mă rog lui Dumnezeu pentru ei; pe tine, Afanasi Pavlovici, și așa te pomenesc în toate rugăciunile mele, încă de atunci – ți-aduci aminte, nu? – căci tot ce-a fost după aceea de la tine mi se trage.” Și am căutat să-i lămuresc, așa cum m-am priceput, cele întâmplate. Și ce să vedeți? Bietul om se tot uita la mine și parcă nu-i venea să-și creadă ochilor că eram într-adevăr eu, fostul lui ofițer, arătând așa cum arătam îmbrăcat în straie călugărești; în cele din urmă, l-a podidit plânsul. „De ce lăcrimezi, omule, l-am dojenit, să știi că pururea am să te port în gândul meu; cuvine-se mai curând să te bucuri cu mine, fătul meu, căci luminoasă și fericită e calea pe care am purces.” Abia dacă scotea câte un cuvânt, ofta întruna și clătina din cap, uitându-se la mine cu duioșie. „Ce s-a făcut cu averea domniei voastre?” m-a întrebat el. „Am dăruit-o mănăstirii, i-am răspuns, căci acolo trăim cu toți în obște.” Am băut ceaiul și m-am

ridicat să-mi iau rămas-bun, și numai ce-l văd că-mi aduce cincizeci de copeici pentru mănăstire, după care îmi îndeasă grăbit în mână încă un gologan de cincizeci: „Astă-i pentru domnia voastră, prinde bine la drum, în pribegie, boierule”. Am primit obolul, am făcut o plecăciune în fața lui și a femeii sale și am plecat gândindu-mă fericit: „în clipa asta pesemne amândoi, unul acasă, iar celălalt călător, suspinăm, dând din cap împăcați și cu inima înveselită și ne minunăm cum de-a făcut Dumnezeu să ne încrucișăm pașii”. De atunci nu l-am mai văzut niciodată. I-am fost stăpân, și el mie slugă, și iată că ne-am strâns în brațe cu drag, înduioșați, și astfel între noi s-a încheiat minunata înfrățire ce s-ar cădea să-i lege pe toți oamenii. Am stat și-am cugetat îndelung asupra acestei împrejurări, și azi încă mă întreb: Să fie oare chiar așa greu de crezut că această măreață și curată înțelegere între oameni s-ar putea statornici pretutindeni pe meleagurile noastre când îi va fi sunat ceasul? Eu cred cu tot dinadinsul că se va statornici și că se apropie ceasul acela.

Aș mai avea câte ceva să vă spun în legătură cu slugile. Odinioară, în tinerețe, mă oțăram adesea din pricina lor: ba că „bucătăreasa adusese la masă mâncarea prea fierbinte”, ba că „ordonanța nu-mi periase cum trebuie hainele”. Cuvintele auzite în copilărie în gura dragului meu frățior mi-au deschis însă ochii: „Sunt eu vrednic oare să mă slujească un om, și se cuvine oare să-i poruncesc numai pentru că omul ăsta-i sărac și fără carte?” Încă de pe atunci chibzuiam cu uimire cât de târziu ne vin în minte lucrurile cele mai simple și mai bătătoare la ochi. Slugile au rostul lor în viață și fără ele nu se poate, dar lasă și fă în așa fel ca sluga ta să aibă sufletul mai slobod decât dacă nu ți-ar fi slujit ție. De ce n-aș putea oare să-mi slujesc la rândul meu sluga, s-o slujesc așa ca să-și dea seama de asta fără nicio îngâmfare din partea mea și nicio umbră de bănuială din partea ei? De ce nu m-aș apropia de ea și de ce n-aș primi-o în sânul familiei, bucurându-mă în sinea

mea c-am primit-o? E un lucru pe care-l cred cu putință chiar și acum, dar odată și odată, când omul nu-și va mai căuta slugi ca în ziua de azi și nu se va mai îndura să facă din aproapele său o slugă să-i muncească, ci, dimpotrivă, sufletul lui va râvni cu tot focul să-și slujească semenii, după cuvântul Evangheliei, lucrul acesta va sta la temelia minunatei uniri sortite să-i lege pe oameni în timpul ce va să vină. De ce n-ar putea oare omul să-și afle mulțumirea numai în fapte de vrednicie, cum ar fi lumânarea minților și milostenia față de alții, iar nu în plăcerile josnice pe care și le împlinește azi: îndestularea stomacului, desfrâul, trufia și lauda de sine? Când oare nu va mai jindui să se ridice deasupra altora și când va înceta să-i pizmuiască? Să fie numai un vis? Ba nu, cred, dimpotrivă, cu tot dinadinsul că așa o să fie și mai cred așijderea că ceasul se apropie. Râd unii și alții de mine și mă tot iscodesc, întrebându-mă: când socotesc oare c-o să vină ceasul și ce mă face să cred c-o să vină cu adevărat? Mă bizui însă că noi, cu ajutorul lui Hristos, vom ajunge să înfăptuim acest minunat vis. Câte idei în istoria lumii n-au părut deșarte năluciri, pentru ca, totuși, zece ani mai târziu, când a sosit tainicul lor soroc, să se răspândească peste tot pământul. Adevăr grăiesc vouă, așa va fi și la noi: poporul nostru va străluci în fața lumii întregi și toți vor spune atunci: „Iată că piatra pe care ziditorii au dat-o deoparte scris a fost să ajungă piatră de temelie”. Iar pe cei care-și bat jos de visul acesta cuvine-se să-i întrebăm: „Dacă ceea ce spunem noi nu înseamnă pentru voi decât vorbe în vânt, când aveți de gând dar să înălțați capiștea voastră și să statorniciți dreptatea pe pământ fără ajutorul lui Hristos, călăuziți numai de facla minții voastre?” Și dacă ei vor glăsui, zicând sus și tare că drumul pe care merg ei este singurul ce duce spre unirea desăvârșită a oamenilor, asta doar cei mai naivi dintre ei sunt în stare să creadă, atât de naivi chiar, încât stai și te miri de ei. Se poate spune pe bună dreptate că închipuirea lor e mult mai bogată și ca-și fac mai multe năluciri decât noi. Și-au pus în gând să

înscăuneze dreptatea în lume, dar, lepădându-se de Hristos, vor ajunge până la urmă să scalde pământul în sânge, căci sângele cheamă alt sânge după sine, și cel care ridică sabia de sabie va pieri. Dacă n-ar fi fost făgăduința lui Hristos în această privință, s-ar nimici de bună seamă între ei până ce n-ar mai rămâne decât doi oameni pe lume. Dar cine știe dacă și aceștia doi, în deșertăciunea lor, vor fi în stare să-și țină patimile în frâu și dacă nu cumva unul dintre ei n-o să-l răpună pe celălalt, ca, rămânând apoi stingher, să-și facă singur seama. Așa s-ar întâmpla dacă Hristos n-ar fi făgăduit să curme vremea aceea de dragul celor smeriți și blajini. După duel – încă nu lepădasem uniforma pe atunci – am căutat într-o zi să aduc vorba la o sindrofie despre slugi, și-mi amintesc că toată lumea s-a arătat mirată: „Păi cum adică, m-au întrebat, să poftim slugile pe divan și să le aducem noi ceaiul la nas?” „De ce nu? le-am, răspuns. Măcar din când în când.” Ceea ce a stârnit un hohot de râs. Întrebarea era ușuratică, iar răspunsul meu vag – nu prea lămurit, dar cred că și așa cuprindea totuși un grăunte de adevăr.

g) Despre rugăciune, dragoste și despre legăturile cu alte lumi

Fătul meu, ia seama și nu uita să te rogi. Fiece rugăciune, dacă este pornită din inimă, mărturisește un simțământ nou, iar acel simțământ e la rândul său izvorul unei idei noi, ce nu ți-a trecut niciodată prin minte până atunci și care te va îmbărbăta; astfel, îți vei da seama că rugăciunea aduce cu sine un spor de înțelepciune. Nu uita deci să spui în fiecare zi în gând, ori de câte ori îți stă în putință: „Miluiește, Doamne, pe toți cei care s-au înfățișat astăzi înaintea ta”. Căci nu e ceas și nu e clipă în care mii de oameni să nu părăsească viața pământească, iar sufletele lor urcă la ceruri. Și câți dintre ei nu se despart de lume însinguraţi și stingheri, cu amară tristețe și adâncă mâhnire la gândul că nu-i nimeni să plângă după ei, că nimeni, poate, n-are habar de mai trăiesc sau nu! Și cine știe dacă tocmai atunci, din celălalt capăt al

pământului, nu se înalță spre Domnul ruga ta pentru odihna sufletului lor, deși nu i-ai cunoscut în viață și nici ei nu te-au cunoscut pe tine. Cât de înduioșat va fi sufletul singuratic ce se înfățișează cu teamă înaintea Domnului când va simți că în clipa înfricoșată mai e totuși cineva pe lume care se roagă pentru el, o ființă pământeană care-l iubește! Și Dumnezeu va căta cu drag la voi amândoi, căci dacă tu te-ai îndurat de sufletul acela, cu atât mai vârtos se va îndura el, în nemărginita lui milă și dragoste. Și-l va ierta poate tocmai pentru rugăciunile tale.

Fraților, nu pregetați, cuprinși de spaimă în fața ticăloșiei oamenilor; iubiți-i așa ticăloși cum sunt, căci astfel iubirea voastră va fi după chipul și asemănarea iubirii lui Dumnezeu, ridicându-se pe culmea cea mai înaltă a dragostei pământești. Iubiți toată zidirea dumnezeiască, în întregimea ei, precum și fiecare grăunte de nisip în parte. Căutați cu drag la fiece frunzuliță, la fiece rază de soare. Iubiți dobitoacele necuvântătoare, și firul de iarbă, iubiți orișice lucru neînsuflețit. Iubind, veți înțelege taina divină ce se ascunde în toate și, deslușind-o odată pentru totdeauna, cu fiecare zi vi se va arăta tot mai lămurit. Numai așa veți putea îmbrățișa întreaga lume cu o dragoste desăvârșită, atotcuprinzătoare. Iubiți dobitoacele: către ele și-a îndreptat Dumnezeu mai întâi gândul și le-a hărăzit o bucurie senină. Nu le-o stricați și nu le chinuiți, feriți-vă să le răpiți bucuria de a trăi, spre a nu sta împotriva celor lăsate de Dumnezeu. Omule, nu te semeți, socotindu-te mai presus decât dobitocul necuvântător, căci el fără de prihană este, pe când tu, cu toată semeția ta, pângărești pământul oriunde îți calcă piciorul, și-n urma ta rămâne o dâră de putregai. Și, din păcate, așa se întâmplă aproape cu fiecare dintre noi! Iubiți mai cu osebire pruncii, căci și ei sunt fără de prihană, ca îngerii din cer, și trăiesc pentru a ne umple sufletul de duioșie și pentru a ne curăța inimile noastre păcătoase, luminând asupra noastră ca un semn ceresc. Vai de cel care umilește un prunc! Eu de la părintele Anfim am învățat să iubesc copiii; așa cum îl

vedeți, dragul de el, tăcut și smerit, odinioară, cu banii adunați din cerșit, cumpăra turtă dulce și bomboane pentru ei, bucurându-i deopotrivă pe toți; nu putea să treacă pe lângă un copilaș fără să i se moaie inima, așa-i el făcut.

Ți se întâmplă uneori să stai în cumpănă, nedumerit, în fața păcatului omenesc, întrebându-te: „Cum să-l iau, cu anasâna sau cu smerită dragoste?” Alege totdeauna dragostea cea smerită. Și dacă te-ai hotărât așa, odată pentru totdeauna, nu-ți va fi greu să cucerești întreaga lume. Dragostea împletită cu smerenie este o putere înfricoșătoare, mai vajnică decât oricare alta de pe fața pământului, căci n-are asemănare. Zi de zi, clipă de clipă, să iei aminte la tot ce faci și să cauți să fii cumpătat. Mai deunăzi, bunăoară, ai trecut furios, cu sufletul învrăjbit și cu vorbe de ocară în inimă, pe lângă un copilaș, fără să te sinchisești de el, fără să-l fi văzut măcar, dar chipul tău aprig și fioros a lăsat poate o urmă în inimioara lui plăpândă, și, fără să-ți dai seama, ai aruncat în sufletul lui o sămânță rea, ce s-ar putea să încolțească. Și știi de ce? Pentru că n-ai căutat să-ți ferești obrazul de privirea lui și n-ai știut să sădești în tine o iubire sârguincioasă și grijulie. Fraților, iubirea ne învață să trăim, dar trebuie să știi mai întâi cum să dobândești puterea aceasta scump plătită, pe care o câștigi numai prin străduințe îndelungate și după multă zăbavă. Dragostea întâmplătoare, de o clipă, nu prețuiește nimic, căci de vrei să iubești se cade să iubești până la sfârșitul zilelor tale. Întâmplător poate iubi oricine, chiar un nelegiuit. Răposatul meu frate cerea iertăciune chiar și păsărelelor; pare un lucru năstrușnic, și totuși, cât e de înțelept, căci lumea e ca oceanul, unde totul curge, totul se învălmășește; lovești într-un loc, și iată că ți se răspunde tocmai din celălalt capăt al pământului. Chiar dacă a cere iertăciune păsărelelor poate părea o sminteală, nu este mai puțin adevărat că și pasărea cerului, și copiii, și orice viețuitoare din preajma ta ar trăi mai nestingherită – cât de puțin, dar totuși mai

nestingherită – dacă omul ar fi mai cu frica lui Dumnezeu. Adevăr grăiesc vouă, lumea e ca oceanul cel fără margini. Însuflețit de o nețărmurită dragoste, cu inima răpită ca de un farmec, te-ai închina atunci și păsărelelor, rugându-le să-ți ierte păcatele. Cuvine-se, deci, să prețuiești această răpire chiar dacă oamenii o socotesc o nebunie.

Prieteni dragi, rugați-vă Domnului să vă binecuvânteze dăruindu-vă bucuria. Bucurați-vă ca niște copii, ca păsările văzduhului. Să nu vă înspăimânte ticăloșia oamenilor, nici să vă gândiți că v-ar putea zăticni în ostenelile voastre, zădărnicindu-vă truda. Să nu ziceți: „Vajnic este păcatul, aprigă ticăloșia, și plină de vârtoșie răutatea ce ne înconjoară când noi suntem singuri și slabi. Răutatea lumii va ridica stavilă în calea străduințelor noastre, osteneala și toată fapta bună nu vor fi de niciun folos”. Nu lăsați să vă biruie deznădejdea, feții mei! Nu e decât un mijloc ca să scapi de ea: lasă de-ți încarcă sufletul cu toate păcatele oamenilor, socotindu-te singurul vinovat. Și pe bună dreptate, prietene drag, căci, de îndată ce te vei simți în adâncul inimii răspunzător pentru toți și pentru toate, ai să-ți dai seama că este într-adevăr așa, că numai tu ești vinovat de toate și față de toți. Iar dacă, dimpotrivă, încerci să arunci metehnele tale, trândăvia și neputința ta în seama celorlalți, vei sfârși prin a cădea în ispita trufiei satanice și prin a cârti împotriva lui Dumnezeu. Căci trufia e meșteșug diavolesc și anevoie ne putem da seama de ea, aici, pe pământ, de aceea ne putem înșela atât de ușor și cădea atât de lesne în greșeală, ba încă, pe deasupra, suntem încredințați c-am făcut cine știe ce lucru minunat și de ispravă. Multe dintre cele mai strașnice simțăminte și imbolduri ale firii noastre nu le putem pricepe aici, pe pământ; nu te lăsa uluit de ispită, nici nu-ți închipui cumva că pe temeiul acesta te-ai putea dezvinovăți; judecătorul ceresc nu-ți va cere să dai socoteală pentru ceea ce mintea ta nu s-a învrednicit să priceapă, ci pentru ceea ce era pe înțelesul tău. Și ai să te încredințezi că așa este când ai să te înfățișezi la scaunul judecății, pentru că atunci ai să le

vezi pe toate așa cum sunt și n-ai să mai poți tăgădui nimic. Este adevărat că trăind pe pământ, orbecăim în întuneric, și de n-am avea în fața noastră luminosul chip al lui Hristos, ne-am pierde cu toții, așa cum s-a întâmplat cu seminția de dinainte de potop. Multe lucruri sunt ascunse privirii muritorilor, în schimb, sălășluiește în noi tainica simțire a legăturii noastre vii cu lumea cealaltă, o lume mai desăvârșită și plină de slavă, iar rădăcinile gândurilor și simțămintelor noastre nu aici se află, ci pe alt tărâm. De aceea spun înțelepții că aici, pe pământ, nu suntem în stare a pătrundem în miezul lucrurilor. Luând sământă din altă lume, Dumnezeu a semănat-o pe aceste cuprinsuri pământene. Grădina lui a crescut, tot ce a putut să încolțească a răsărit, dar mlădițele tinere trăiesc numai datorită legăturii lor tainice cu lumea cealaltă, și dacă simțământul acesta slăbește sau se stinge cu totul, moare și ceea ce a răsărit în tine din sământa sădită de Dumnezeu. Atunci viața nu mai are niciun farmec pentru tine, ba chiar începe să te scârbească. Asta-i credința mea.

h) Poți fi oare judecătorul semenilor tăi? Despre păstrarea credinței până la sfârșit.

Pururea să-ți aduci aminte că n-ai căderea să-l judeci pe altul. Înainte de a judeca un răufăcător, judecătorul însuși ar trebui să-și dea seama că păcatele sale sunt cel puțin tot atât de mari ca și ale celui care-și așteaptă osânda, că și el e vinovat pentru toți și pentru toate, poate chiar și pentru nelegiuirea săvârșită de omul pe care trebuie să-l judece. Numai când va înțelege pe deplin lucrul acesta, va putea fi judecător. S-ar părea că bat câmpii, și totuși, e așa cum vă spun. Dacă inima mea ar fi fără prihană, poate că n-ar mai fi fost nici răufăcătorul care stă în fața mea. Iar dacă te simți într-adevăr vinovat de fărădelegea săvârșită de acela pe care-l judeci în sinea ta, primește și pedeapsa ce i se cuvine, ispășind-o în locul lui, și îngăduie-i să plece fără să-l dojenești. Chiar dacă legea te silește să-l judeci, cearcă să faci așa pe cât îți stă în putință, căci, plecând de la tine, el însuși se va osândi mai strașnic chiar decât l-ai

putea tu osândi. Iar dacă inima lui rămâne împietrită la sărutul tău și-și bate joc de tine, nu te lăsa ispitit: înseamnă că încă nu i-a sosit sorocul să deschidă ochii; dar o să sosească totuși cândva, și chiar de nu va fi așa, nu-i nimic: dacă nu el, altul va înțelege în locul lui și, cuprins de mustrări, se va învinui, osândindu-se singur, și astfel dreptatea va fi împlinită. Crede, crede, și nu te îndoi de cuvintele mele, căci și sfinții au nădăjduit și au crezut în adevărul acesta.

Cată și te ostenește, muncind fără preget. Dacă seara, la culcare, îți vei aduce aminte: „cutare sau cutare lucru am uitat să-l fac", scoală din pat și fă ce aveai de făcut. Dacă în preajma ta oamenii sunt răi și tembeli și nu vor să-ți dea ascultare, cazi la picioarele lor și cere-le iertare, căci nimeni altul decât tine nu e vinovat dacă nu vor să-și plece urechea la vorbele tale. Dacă se vor afla inimi încrâncenate ce nu vor îngădui învățătura ta, slujește-le în tăcere și cu smerenie, fără a pierde nădejdea. Dacă toți se vor îndepărta de tine și te vor alunga cu silnicie dintre ei, și de va fi să rămâi singur, așterne-te cu fața la pământ și, sărutându-l, stropește-l cu lacrimile tale; pământul va rodi datorită acestor lacrimi, chiar dacă, în singurătatea ta, nimeni n-a fost să te vadă, nici nu te-a auzit plângând. Neclintit fii în credința ta până la capăt, crede chiar dacă toți oamenii de pe pământ s-ar fi lepădat de credință și numai tu, unul, ai păstrat candela nestinsă, aducând prinos și laudă lui Dumnezeu, tu unul care-ai umblat până la urmă pe cărările lui. Iar de s-ar întâmpla să fiți doi, bucură-te, căci voi amândoi veți fi împreună o lume întreagă, lumea iubirii celei vii; îmbrățișați-vă cu duioșie și numele Domnului lăudați, căci cuvântul său s-a împlinit fie măcar în voi doi.

Iarăși îți spun, de s-ar întâmpla să cazi în păcat, și ticăloșia ta sau răutatea ce ai săvârșit fără de veste te vor întrista de moarte, bucură-te pentru alții, pentru vrednicia celui drept, bucură-te că, deși tu ai greșit, el a rămas fără de prihană și nu și-a spurcat inima.

Dacă mișelia oamenilor te va umple de mânie și de cumplită amărăciune, dacă sufletul tău se va îndârji asupra lor, ai grijă mai cu seamă de leapădă de la tine înverșunarea; du-te și caută truda cea grea pedepsindu-te, ca și cum tu singur ai fi vinovat de tot păcatul ce l-au înfăptuit. Primește și îndură suferința fără să cârtești, și inima ta se va îmbuna, și vei înțelege că numai tu porți cu adevărat păcatul, de vreme ce, ca unul ce-ai rămas neprihănit, aveai îndatorința să luminezi calea celor rătăciți și n-ai făcut-o. Luminând în drumul lor, făclia din mâna ta le-ar fi îndreptat pașii, iar făptașul s-ar fi oprit de la nelegiuirea ce-a săvârșit-o; chiar dacă făclia ar fi să ardă de prisos și ți-ai da seama că lumina ei nu-i duce pe calea mântuirii, rămâi neclintit și nu te îndoi de puterea luminii cerești: fii încredințat că, dacă nu s-au învrednicit încă să se izbăvească, se vor izbăvi mai târziu. Și dacă nu se vor izbăvi ei nici apoi, se vor izbăvi atunci odraslele lor, căci făclia ta nu se va stinge chiar dacă tu vei închide ochii. Cel fără de prihană moare, dar lumina lui arde mai departe. Iar mântuirea vine totdeauna după săvârșirea mântuitorului. Seminția omenească îi alungă de la sine pe prooroci și-i omoară, dar, pe de altă parte, oamenii cinstesc mucenicii, îndrăgindu-i după ce i-au canonit. Tu însă cată și trudește pentru toată lumea, gândind la timpul ce va să vină. Nu căuta răsplată, căci și așa mare este răsplata ce ți-a fost hărăzită pe acest pământ, bucuria duhovnicească de care au parte numai cei drepți. Nu te înfricoșa de cei puternici, nici de cei mari, fii înțelept și grijește de păstrează un chip cuviincios. Nu nesocoti dreapta măsură, nu uita sorocul, ci învață să le cunoști. Când rămâi singur, roagă-te lui Dumnezeu. Cu dragă inimă să te așterni la pământ și să-l săruți. Sărută-l și iubește-l cu nețărmurită dragoste și fără istov, iubește pe toți și pe toate, și inima ta să fie răpită în slavă prin rugăciune. Scaldă pământul cu lacrimile bucuriei tale, și scumpe să fie lacrimile acestea pentru tine. Nu te rușina de răpirea ce te-a cuprins, dimpotrivă, prețuiește-o ca pe un har ceresc,

har fără seamăn, din care numai cei aleși se împărtășesc.

i) Despre iad și despre focul gheenei – cugetări duhovnicești

Sfințiile voastre, monahi și învățători, stau uneori și mă întreb: „Ce este iadul?” Și cuget în sinea mea: „E suferința de a nu mai putea să iubești”. O singură dată în vecia cea fără de început și sfârșit, pe care n-o poți cuprinde cu gândul nici în timp, nici în întindere, i-e dat unui suflet, prin întruparea lui pe pământ, putința să spună: „Sunt și iubesc”. odată, numai o singură dată îi e hărăzită o clipă de iubire sârguincioasă, vie; de aceea tocmai i-a și fost sorocit să sălășluiască pe pământ, până va să i se împlinească „ziua și ceasul”. Și totuși, sufletul cel fericit a lepădat de la sine neasemuitul dar pe care n-a știut a-l prețui cum se cuvine, luându-l în râs, și nu s-a învrednicit pe nimeni a iubi, ci a rămas nesimțitor. Părăsind lumea aceasta, sufletul ajunge în sânul lui Avraam și stă de vorbă cu Avraam ca în parabola lui Lazăr[80] și a bogătașului; se bucură de priveliștea raiului și poate să urce chiar până la Dumnezeu, dar tocmai aici începe suferința lui cea mare, căci, neiubind pe nimeni, i-a fost dat să se înalțe în slava lui Dumnezeu, și el, care a nesocotit dragostea, are parte să șadă alături de cei care s-au învrednicit a iubi. Și cunoscând acestea toate cu limpezime, sufletul își aduce sieși mustrări: „Azi știu tot, cugetă el, și aș vrea să iubesc, dar iubirea mea nu mai poate fi o faptă scrisă în cartea vieții, și nici jertfă nu mai poate fi, căci petrecerea mea printre muritori și-a împlinit sorocul, și Avraam nu va veni să răcorească măcar cu un strop de apă vie (adică să-mi redea fosta viață pământească), văpaia setei de dragoste sufletească ce mă mistuie, a dragostei pe care am nesocotit-o cât am fost pe pământ; împlinitu-s-au vremurile, și ceasul meu a trecut! Oricât aș fi de fericit să-mi jertfesc viața pentru alții, acum nu se mai poate, căci viața pe care o puteam aduce prinos dragostei s-a istovit, și o adâncă genune o desparte de veșnicia în care acum

[80] Luca, XVI, 19-31.

sălășluiesc!” Se vorbește despre focul gheenei ca de un lucru cu o existență reală; nu încerc a pătrunde taina aceasta de care mă tem, dar mă gândesc că dacă ar fi cu adevărat așa, păcătoșii s-ar bucura cu drept cuvânt, căci suferința pe care ar încerca-o cu simțurile i-ar face să uite, fie măcar pentru o clipă, suferința morală, care este mult mai înfricoșătoare. Și de această din urmă suferință nu pot fi izbăviți, căci ea se află chiar înăuntrul lor, nicidecum în afară. Să zicem însă că ne-ar sta în putere să-i scăpăm de ea; mă întreb: oare atunci nu s-ar simți ei și mai nenorociți? Chiar dacă drepții din grădinile raiului i-ar ierta, văzându-i cât de cumplit se canonesc, și, în dragostea lor nemărginită, i-ar chema lângă ei, suferințele lor ar spori, căci ar aprinde în ei, încă și mai puternic, flacăra dorinței de a le răspunde cu o iubire vie și recunoscătoare, care însă acum nu mai este posibilă. Mă gândesc însă cu sfială că, cine știe, poate până la urmă, dându-și seama de neputința lor, vor simți totuși o ușurare și că, primind dragostea celor drepți fără a fi în stare să răspundă la ea, vor afla în însăși resemnarea lor putința de a închipui cumva icoana iubirii sârguincioase pe care au nesocotit-o pe pământ și de a înfiripa în ei ceva care să-i semene... Îmi pare rău, fraților și prieteni dragi, că nu știu să vă împărtășesc mai lămurit gândurile mele... Dar vai de cei care și-au pus singuri capăt zilelor, vai de sinucigași! Cred că nu pot fi suflete mai nenorocite decât ale lor. Zice-se că-i păcat să te rogi pentru odihna lor și biserica se leapădă de ei, așa precum ni se arată, dar în adâncul inimii mele cred totuși c-am putea să ne rugăm și pentru ei. Iubirea nu poate fi prilej de supărare pentru Hristos. Toată viața m-am rugat în taină pentru ei, vă mărturisesc cinstit, cuvioșilor, și acum încă nu uit să-i pomenesc în fiecare zi în rugăciunile mele.

O, de bună seamă că în temnițele iadului sunt zăvorîți așijderea și cei care s-au lăsat ispitiți de păcatul trufiei deșarte și al cruzimii, deși au cunoscut, fără doar și poate, au avut parte chiar să vadă adevărul cel nebiruit; sunt

acele ființe îngrozitoare care s-au legat cu tot sufletul de satana, însușindu-și trufia lui. Cu bună știință au ales aceștia temnițele iadului, și chinul lor nu va avea în vecii vecilor sfârșit, căci se cheamă că sunt cu a lor voință pătimitori. Blestemându-l pe Dumnezeu și viața ce le-a fost dată, ei s-au blestemat singuri. Și precum flămândul în pustiu își minte foamea, sugând propriul său sânge, la fel și ei se hrănesc cu trufia lor înverșunată. De săturat însă nu se vor sătura niciodată, pentru că nu se înduplecă să primească iertarea și-l blestemă pe Dumnezeu, care-i cheamă la el. Ochii lor nu-l pot privi decât cu ură și ar dori ca viul Dumnezeu să piară, nimicindu-se și pe sine și nimicind și toată zidirea izvodită de el. Aceștia în veci vor arde în viitoarea mâniei lor, râvnind cu nesaț moartea și neființa. Dar pururi moartea se va depărta de ei...

Aici se încheie manuscrisul lui Aleksei Fiodorovici Karamazov. Precum v-am mai spus, e vorba doar de niște însemnări fragmentare, sporadice. Bunăoară, informațiile biografice pe care le cuprind nu se referă decât la tinerețea starețului. Iar învățăturile și cugetările lui au fost înmănuncheate laolaltă, deși n-au fost împărtășite ascultătorilor cu prilejul ultimei întrevederi, ci în diferite împrejurări și la date deosebite. Nu putem ști care anume sunt cuvintele rostite de dânsul înainte de moarte, deoarece nicăieri lucrul acesta nu e menționat cu precizie, și dacă am sta să socotim în ce măsură au intrat în alcătuirea acestui manuscris povețele lui din trecut, am constata că, de fapt, Aleksei Fiodorovici a căutat să redea numai caracterul ultimei convorbiri și spiritul în care s-a desfășurat. Bătrânul s-a sfârșit fără veste. Oaspeții săi din ultima seară știau că nu mai are mult de trăit, dar nu se așteptau, oricum, să se stingă chiar atât de repede, dimpotrivă, după cum am arătat mai înainte, văzându-l atât de vioi și sârguincios la vorbă, prietenii erau convinși că starea sănătății sale se îmbunătățise simțitor, deși poate numai în chip trecător. Cu cinci minute înainte de moarte, după cum povesteau mai apoi, nimeni dintre ei nu s-ar fi

gândit c-o să se prăpădească. Bătrânul a simțit deodată o săgetătură în piept, s-a făcut alb ca varul și și-a apăsat cu putere mâinile pe inimă. Într-o clipă au sărit cu toții în picioare și s-au repezit să-l ajute; așa suferind cum era, starețul le-a zâmbit și, lăsându-se să lunece cu încetul din jilț pe podea, cu fața la pământ și brațele desfăcute, luminat de o fericire extatică, a sărutat pământul, precum el însuși îi învățase mai înainte, apoi, șoptind o rugăciune, și-a dat sufletul în tihnă și bucurie. Știrea morții lui s-a răspândit ca fulgerul prin schit, ca să ajungă îndată și la mănăstire. Prietenii răposatului întru Domnul și cei care îndeplineau îndeobște în sânul cinului mănăstiresc acest ceremonial s-au îngrijit de dichiseala rămășițelor pământești după datina strămoșească, în timp ce frații călugări intrau rând pe rând în biserică. După cum s-a aflat mai târziu, înainte de a se fi luminat de ziuă, vestea se întinsese prin târg. Dimineața evenimentul era comentat în tot orașul, și o droaie de oameni și luaseră drumul spre mănăstire. Vom avea însă prilejul să vorbim despre toate astea în cartea următoare, și, anticipând asupra desfășurării întâmplărilor, ne vom mulțumi deocamdată să spunem că înainte chiar de asfințitul soarelui s-a petrecut un lucru atât de neașteptat și – judecind după vâlva pe care a stârnit-o în rândurile monahilor, ca și în oraș, atât de curios și-n același timp atât de alarmant, de inexplicabil – încât până în ziua de azi, deși au trecut atâția ani de atunci, amintirea acelei zile pline de frământare a rămas încă proaspătă...

PARTEA A TREIA

Cartea a șaptea

ALIOȘA

Capitolul I

DUHUL PUTREZICIUNII

Trupul părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, fu – așa cum am spus – pregătit pentru îngropăciune după rânduiala mănăstirească. Precum se știe, nici schimnicii, nici călugării nu sunt spălați după moarte. „Când un monah se săvârșește întru Domnul – stă scris în evhologhion – monahul care e anume rânduit pentru aceasta îi șterge trupul cu un burete înmuiat în apă încropită, făcând mai întâi cu buretele cruce pe fruntea mortului, pe piept, pe mâinile, picioarele și pe genunchii lui, atâta tot.” Datina cuvenită o împlini părintele Paisie cu mâna lui. Și după ce șterse trupul cu apă încropită, îl îmbrăcă în straie monahale și-l înfășură în rasa călugărească; drept care – iarăși după cum spune tipicul – despică puțin rasa, ca trupul să fie învăscut în cruce. Pe cap îi puse apoi camilafca împodobită cu o cruce în opt colțuri. Camilafca lăsând-o descoperită, iar fața i-o acoperi cu învelitoarea cea neagră a potirului. În sfârșit, îi împreună mâinile peste icoana Mântuitorului. Dimineața, astfel dichisit, bătrânul fu așezat în sicriu (care de mult fusese pregătit), urmând să rămână toată ziua în chilie (adică în odaia cea mare, unde își primea de obicei oaspeții, fie călugări, fie mireni). Deoarece răposatul era ieroshimonah, rânduiala cerea ca la căpătâiul lui să citească pe rând ieromonahii și ierodiaconii de la mânăstire, și nu psaltirea, ci stâlpii. Priveghiul fu început îndată după molitvă de părintele Iosif; părintele Paisie, care își mărturisise dorința de a citi la căpătâiul mortului toată ziua și peste noapte, era foarte prins deocamdată cu tot felul de treburi și în același timp îngrijorat, ca și părintele stareț: cu cât trecea timpul, printre călugării de

la schit și în mulțimea mirenilor ce soseau mereu, cu grămada, dinspre arhondaricul mânăstirii și de la oraș, se manifesta din ce în ce mai vădit o stare de spirit cât se poate de curioasă, o agitație neobișnuită, așa zice chiar „necuviincioasă”, o așteptare înfrigurată. Și egumenul, și părintele Paisie se străduiau pe cât le stătea în putință să potolească lumea care, cu toată osteneala lor, se frământa parcă și mai avan. Când se luminase de ziuă, și dinspre oraș – ca și cum abia ar fi așteptat să închidă ochii preacuviosul – începuseră să curgă credincioșii veniți cu fel de fel de bolnavi, mai cu seamă copii, pasămite în nădejdea că trupul neînsuflețit va dobândi fără zăbavă harul de a tămădui beteșugurile, har ce, după credința lor, avea să iasă îndată în vileag. Abia atunci ne-am putut da seama cât de adânc se înrădăcinase în mulțime convingerea că răposatul stareț era încă din timpul vieții, cu drept cuvânt și fără tăgadă, un sfânt dintre cei mai luminați. Și nu s-ar fi putut spune că printre vizitatorii care se îmbulzeau în incinta mânăstirii erau numai oameni din popor. În ochii părintelui Paisie această nemăsurată speranță, mărturisită de drept-credincioși cu atâta grabă și atât de fățiș, nu era decât o diavolească ispită; el bănuise de mult că așa o să se întâmple, în niciun caz însă nu s-ar fi așteptat ca lucrurile să ia o asemenea amploare. Dând ochii cu unul sau altul dintre călugării mai neliniștiți, cuviosul căuta să-l lumineze: „Nu-i șade bine, fiule, unui monah să se pripească nădăjduind fără de socoteală într-o arătare peste fire, așa ceva nu poate fi iertat decât unui mirean”. Cucernicii însă îl ascultau și nu prea, ceea ce sporea îngrijorarea părintelui Paisie, cu toate că el însuși (dacă ar fi să ne amintim cum s-au desfășurat lucrurile), deși indignat de înfrigurarea mulțimii, osândind-o ca pe o necumpătată deșertăciune, în adâncul sufletului său nutrea într-ascuns aceleași speranțe și era tot atât de nerăbdător, fapt pe care nu se putea să nu-l recunoască în sinea lui. Simțea mai ales o strângere de inimă când îi ieșeau în cale anumite chipuri care, datorită unei tainice

presimțiri, îi trezeau supărătoare bănuieli. Așa, bunăoară, în mulțimea ce se îmbulzea în chilie îi observă cu o înfiorare de scârbă (fapt pentru care își aduse singur mustrări) pe Rakitin și pe călugărul din îndepărtatul schit din Obdorsk, care tot nu se îndurase să părăsească mânăstirea. Nu știa nici el de ce, dar prezența lor îi bătu numaidecât la ochi, cu toate că și vederea altora ar fi putut tot atât de bine să-l pună pe gânduri. Călugărul din Obdorsk mai ales nu-și găsea locul o clipă; ori încotro te-ai fi dus, dădeai peste el: ba descosându-i în fel și chip pe unii, ba trăgând cu urechea la vorbele schimbate de alții, ba șușotind misterios cu câte cineva. Îi citeai pe față nerăbdarea, părea chiar supărat că speranțele lui întârziau să se adeverească. Cât despre Rakitin, acesta, cum avea să reiasă mai târziu, sosise dis-de-dimineață la mănăstire, trimis anume acolo de doamna Hohlakova. Femeie de treabă altminteri, dar slabă de înger, doamna Hohlakova, neavând îngăduința să pătrundă în schit, din clipa când aflase vestea, stătea ca pe ghimpi, mistuită de o curiozitate atât de aprigă, încât nu știuse cum să facă să-l expedieze mai curând la fața locului, dându-i în grijă să nu scape nimic din vedere și să-i raporteze în scris, cam din jumătate în jumătate de oră, tot ce se va întâmpla. Avea o părere bună despre Rakitin, care în ochii săi era cel mai credincios și mai cucernic dintre toți tinerii din cercul ei – atât de bine se pricepea Rakitin să intre pe sub pielea unuia sau altuia, luând înfățișarea pe care acela ar fi dorit s-o aibă, bineînțeles atunci când era convins c-o să tragă vreun folos. Era o zi senină, scăldată în soare; credincioșii se preumblau grupuri-grupuri printre mormintele ce se înșirau unul lângă altul în preajma bisericii, sau stăteau risipite ici și colo prin curtea schitului. Dând ocol schitului, părintele Paisie își aduse aminte deodată că nu-l mai văzuse pe Alioșa din timpul nopții. Tocmai în momentul când se gândea la el, îl zări într-un colț mai ferit al schitului, lângă uluci, stând pe piatra de mormânt a unui călugăr de mult răposat, vestit prin sfințenia vieții sale.

Tânărul ședea întors cu spatele spre schit și cu fața către uluci, ca și cum s-ar fi ascuns după cruce. Apropiindu-se de el, monahul băgă de seamă că Alioșa își ținea fața îngropată în palme și plângea amarnic, zguduit de suspine înăbușite. Rămase deci câteva clipe locului, uitându-se la el în tăcere.

— Liniștește-te, fiule, liniștește-te, dragă prietene, rosti el în cele din urmă, cu un tremur în glas. Ce faci? Se cade, oare, să plângi când ar trebui să te bucuri? Au nu știi tu că aceasta este cea mai slăvită zi a lui? Gândește-te numai unde se află în clipa asta!

Alioșa își descoperi obrazul buhăit de plâns, ca al unui copil mic, și-i aruncă o privire, apoi, fără să scoată o vorbă, se întoarse și-și îngropa iarăși fața în palme.

— Poate că ai dreptate, adăugă îngândurat părintele Paisie. Plângi, fiule. Lacrimile astea Hristos ți le-a trimis. Și se depărta cugetând cu duioșie: „Lacrimile tale întristate îți vor aduce pacea sufletească și-ți vor însenina inima ta cea bună”. Se grăbise de altfel să plece de acolo, de teamă să nu-l podidească și pe el plânsul în fața suspinelor lui Alioșa. Timpul trecea și molitvele se țineau lanț. Părintele Paisie se duse de luă locul părintelui Iosif la căpătâiul mortului, pentru a citi mai departe din Evanghelie. După-amiază însă, cu puțin înainte de ora trei, se petrecu acel lucru ciudat despre care am pomenit la sfârșitul precedentei cărți, un lucru la care în niciun caz nu ne-am așteptat și care contrazicea atât de categoric toate speranțele făurite între timp, încât, precum am mai spus, până în ziua de azi, atât la noi în oraș, cât și în împrejurimi, acest eveniment este comentat cu aceeași însuflețire și cu o risipă de amănunte. În ce mă privește, va mărturisesc că mă simt aproape îngrețoșat de câte ori trebuie să vorbesc despre această întâmplare cu totul nesemnificativă și care în ochii mei nu este decât un prilej de ispită – în fond, e un lucru foarte firesc și fără niciun fel de importanță – și vă rog să mă credeți că aș fi căutat s-o trec sub tăcere în cele ce urmează dacă n-ar fi avut o

influență hotărâtoare și foarte clară asupra lui Alioșa, principalul – deși abia de aici înainte – erou al povestirii mele, provocându-i o adevărată criză de conștiință și aducând o transformare radicală în sufletul lui, o criză care, ce-i drept, i-a zguduit cugetul, dar în același timp i-a oțelit caracterul, dându-i un țel precis în viață.

Dar să ne întoarcem la istorisirea noastră. În zorii zilei, înainte chiar de a se fi luminat afară, cum am spus, rămășițele pământești ale starețului fuseseră așezate în sicriu și depuse în prima încăpere, unde își primea el de obicei oaspeții; în momentul acela cineva întrebase dacă trebuie sau nu să deschidă ferestrele. Pusă în treacăt și mai mult într-o doară, întrebarea trecuse aproape neobservată, fără să primească vreun răspuns. Cel mult dacă vreunii dintre cei de față se vor fi gândit cum poate fi cineva atât de absurd (dacă nu chiar ridicol), încât să-i treacă prin minte că trupul părintelui Zosima ar putea să intre în putrefacție, viciind aerul! Merită într-adevăr să-i plângi de milă că-i atât de zevzec și lipsit de credință când sumedenie de oameni așteaptă să se întâmple tocmai pe dos. Îndată după miezul zilei însă se petrecu un lucru pe care la început cei care se foiau pe ușa chiliei îl observară pe tăcute, cu vădită teamă de a-și mărturisi cu glas tare bănuiala ce abia se înfiripase în cugetul lor. Către orele trei după-amiază lucrul acesta deveni atât de evident, încât nu mai putea să încapă nicio îndoială, și într-o clipă știrea trecu din gură în gură printre credincioșii care împânzeau schitul, iar de acolo se răspândi în mănăstire, spre consternarea tuturor, ca până la sfârșit, în foarte scurt timp, să ajungă în oraș, făcând mare vâlvă nu numai în rândurile dreptcredincioșilor, dar și printre necredincioși. Aceștia din urmă nu-și ascundeau satisfacția, dar mai încântați decât ei se arătau unii credincioși, adeverind cuvintele rostite cândva de răposatul stareț: „Mult se mai bucură muritorii de rușinea omului neprihănit care-a căzut în păcat!” Încetul cu încetul, dar tot mai insinuant cu cât trecea timpul, o miasmă, ca de stârv, începu să se

răspândească din sicriu. Și duhoarea aceasta se accentua din ce în ce, pentru ca pe la orele trei să strice tot aerul din încăpere. De ani de zile nu se pomenise, ba nici chiar de când luase ființă mănăstirea, nu se știa să se fi iscat vreodată asemenea zarvă deșănțată – în alte împrejurări nici nu i-ar fi putut trece prin minte cuiva că s-ar putea petrece una ca asta – cum se stârni de astă dată în chip atât de năprasnic în rândurile călugărilor, făcându-i pe cei mai mulți dintre ei să cadă în ispită. Amintindu-și mai apoi, după ani și ani, de atâtea și atâtea întâmplări din ziua aceea, unii călugări mai cu scaun la cap încă se mai minunau în sinea lor, gândindu-se cu groază cât de departe ajunseseră atunci lucrurile. Atâția alții dintre ei, doar, oameni cucernici și cu frica lui Dumnezeu, monahi smeriți în sufletul lor, care duseseră o viață sfântă și fără prihană, răposaseră întru Domnul și trupurile lor neînsuflețite răspândiseră tot așa, de la o vreme, un miros greu, de putreziciune, ca orice mort. Și totuși nimeni nu se tulburase din pricina asta, nici nu se lăsase dus în ispită. Bineînțeles, și la noi la schit fuseseră unii călugări a căror amintire se păstrase încă vie în mănăstire după ani și ani, deoarece rămășițele lor pământești, după câte se spunea, rămăseseră nevătămate, fără a putrezi. Faptul acesta îi zguduise pe frații lor întru Domnul, lăsând o urmă neștearsă în sufletul lor, ca o nepătrunsă taină și o minune în fata căreia trebuie să te închini; mai mult chiar, monahii îl priveau ca pe o făgăduință că atunci când prin vrerea lui Dumnezeu le va sosi ceasul, mormintele lor vor fi așijderea încununate cu slavă. Așa, bunăoară, era deseori pomenit bătrânul monah Iov, care închisese ochii la vârsta de o sută cinci ani, după ce trăise ca un schimnic adevărat, vestit prin faptul că toată viața postise, păzind în același timp cu strășnicie legământul tăcerii. Pustnicul se prăpădise de mult, în primul deceniu al secolului al optsprezecelea, și mormântul său era arătat cu multă venerație credincioșilor care intrau pentru întâia oară în mânăstire, pomenindu-li-se în cuvinte învăluite despre

marile speranțe legate de el. (Acolo îl găsise părintele Paisie în dimineața aceea pe Alioșa). În afară de bătrânul călugăr răposat de un car de vreme, se mai vorbea despre încă un mare ieromonah, acesta mort mai de curând, ca să zicem așa, starețul Varsonofi, al cărui urmaș întru har fusese părintele Zosima, și pe care, cât trăise, toată lumea ce venea pe la mănăstire îl socotea sărac cu duhul. Se zice că amândoi zăceau în raclele lor la fel de întregi pe cât erau în viață, că atunci când fuseseră îngropați nimic nu arăta că trupurile lor începuseră să se descompună, iar chipurile lor, după moarte, parcă se luminaseră. Ba erau unii care se jurau că aerul din preajmă era îmbălsămat. Oricât de puternice ar fi fost însă aceste amintiri, ele nu izbuteau să explice îndeajuns toată agitația aceea deșănțată, stupidă și dușmănoasă pe care o prilejuise sicriul starețului Zosima. În ce mă privește, cred că e vorba de o serie întreagă de cauze diferite, care au coincis, determinând într-un fel ori altul acest incident atât de penibil. În primul rând trebuie să ținem seama de ostilitatea profundă de care era înconjurată stăreția, privită ca o inovație primejdioasă, ostilitate nemărturisită ce stăruia în mănăstire, mocnind în sufletele multora dintre călugări. Apoi cu siguranță că un rol tot atât de important îl juca invidia celor din jur. Răposatul fusese socotit sfânt încă din timpul vieții, încât aproape ca nu era îngăduit să te îndoiești de harul lui. Și nu atât prin minunile pe care le-ar fi săvârșit își câștigase atâtea simpatii, cât mai ales prin puterea iubirii sale, datorită căreia un mare număr de credincioși, din toată inima devotați, făcuseră zid în jurul lui. Totuși – sau, mai bine zis, tocmai de aceea – starețul stârnise invidia multora, o invidie care cu timpul se preschimbase într-o ură înverșunată, mărturisită pe față sau tăinuită cu grijă, și avea destui dușmani nu numai în mănăstire, dar și printre mireni. Așa că, deși nu făcuse niciodată și nimănui nici cel mai mic rău, se găsea câte cineva să se întrebe: „De ce, oare, l-o fi crezând lumea sfânt?” Era de ajuns deci să se

întrebe așa tot mereu ba unul, ba altul, ca până la urmă să dospească în jurul lui un noian de ură neîmpăcată. Iata de ce, după cum spuneam, simțind duhoarea de putreziciune pe care începuseră să o răspândească rămășițele lui pământești, și încă atât de repede – căci nu trecuse nicio zi de când își dăduse sufletul – mulți nu-și mai încăpeau în piele de bucurie; în timp ce acei care-i rămăseseră credincioși și-l veneraseră toată viața se simțeau cât se poate de ofensați de acest incident, ca și când ar fi fost vorba de o insultă personală. Și acum să arătăm mai pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile.

Din momentul în care s-a observat că trupul intrase în descompunere, era destul să privești mutra călugărilor care intrau în chilie ca să-ți dai seama pentru ce veniseră. Dacă intra câte cineva înăuntru, n-avea răbdare să stea mai mult de două-trei clipe, și făcea numaidecât calea întoarsă, ca să confirme zvonul celor ce așteptau afară. Unii clătinau trist din cap, alții nici măcar nu căutau să-și ascundă bucuria ce scapără în privirile lor dușmănoase. Nimeni însă nu-i dojenea, nimeni nu încerca să ia apărarea răposatului, lucru cu atât mai curios cu cât adepții acestuia erau în număr precumpănitor în mănăstire. Se vede că însăși pronia cerească îngăduise de astă dată celor puțini să dobândească o vremelnică biruință asupra celor mulți. În curând, începură să apară tot așa, ca să iscodească, și vizitatorii mireni, în majoritate din pătura cultă. Oamenii simpli rar dacă se încumetau să intre în incinta mănăstirii, deși la poarta schitului aștepta o gloată întreagă. După ora trei, afluența curioșilor spori în mod simțitor, pe măsură ce se răspândea printre mireni știrea senzațională. Unii, care poate nicidecum n-ar fi venit în ziua aceea sau cărora nici nu le era deloc aminte să vină, făcuseră special drumul până acolo, și printre ei se aflau destule persoane simandicoase din societatea orașului. Totuși, lumea se purta cuviincios încă, iar părintele Paisie, auster ca întotdeauna, citea mai departe, cu glas tare și răspicat, stâlpii, ca și cum n-ar fi observat nimic, deși

simțise de mult că se întâmplă ceva neobișnuit. Curând însă i-au ajuns și lui la ureche unele cuvinte rostite la început în șoapta, apoi cu mai mult curaj și mai deslușit. „Se vede că judecata lui Dumnezeu nu se potrivește cu cea omenească”, auzi spunându-se la un moment dat părintele Paisie. Constatarea fusese făcută de un mirean, un funcționar de la oraș, un bărbat între doua vârste, pe care toată lumea îl știa drept om bisericos; exprimându-și gândul însă, omul nostru se mulțumise doar să repete în gura mare ceea ce își șușoteau la ureche unii călugări. De mult cuvintele acestea amare se desprinseseră de pe buzele lor; și, ceea ce era și mai dureros, rostindu-le, pe chipul acestor monahi se citea tot mai lămurit o satisfacție răutăcioasă. Totuși, curând lumea începu să piardă buna-cuviință, ba chiar s-ar fi zis că se simțea îndreptățită să-și schimbe purtarea. „Cum e cu putință una ca asta? se minunau unii dintre monahi cu o ipocrită consternare. Firav cum era și uscățiv, o mână de om, numai piele și oase, cum se poate să duhnească așa?” „E semn de la Dumnezeu”, se grăbeau să adauge alții, și părerea acestora găsi credit numaidecât, fiind acceptată fără discuție. Căci, spuneau ei, deși e foarte firesc ca trupul omenesc să răspândească la un moment dat un miros greu după moarte – așa cum se întâmplă cu toți păcătoșii trecuți la odihna de veci – niciodată leșul unui om nu se împute atât de curând, ci mult mai încolo, după douăzeci și patru de ore cel puțin, pe când în cazul de față mortul „se pripise peste fire”, și aici cu siguranță nu poate fi decât mâna lui Dumnezeu, care-și arătase astfel vrerea. Dumnezeu voise anume să trimită un semn neîndoielnic muritorilor. Judecata lor te punea pe gânduri, și nimeni n-avea nimic de zis. Bibliotecarul mănăstirii, blajinul părinte ieromonah Iosif, la care răposatul ținea foarte mult, încercă să se împotrivească gurilor rele, argumentându-le că „nu toată lumea e de aceeași părere” și că nicio dogmă a bisericii ortodoxe nu pretinde ca rămășițele pământești ale preacucernicilor să nu putrezească. „Aceasta, zicea el, nu

este decât o închipuire deșartă, căci în multe țări pravoslavnice, bunăoară pe muntele Athos, nimeni nu se sinchisește câtuși de puțin când mortul începe să miroasă urât. Faptul că trupul celui adormit întru Domnul n-a fost atins de putreziciune nu poate fi o dovadă chiar atât de sigură că sufletul lui s-a mântuit și s-a ridicat în slavă printre drepți; asta se poate ști numai după felul cum arată oasele atunci când, peste ani de zile, vor fi dezgropate, după ce, firește, carnea se va fi prefăcut în țarină. Dacă oasele aflate în mormânt sunt galbene ca ceara, e semn că Dumnezeu l-a proslăvit pe adormitul de veci, socotindu-l printre drepți, iar dacă nu sunt galbene, ci negre, înseamnă că Ziditorul nu l-a învrednicit cu această slavă; așa-i datina pe muntele Athos, loc sfânt, unde credința pravoslavnică s-a păstrat neștirbită, luminând prin curăția ei fără prihană", a rostit în încheiere părintele Iosif. Din păcate însă cuvintele smeritului monah nu reușiră să înduplece pe nimeni, fiind, dimpotrivă, luate în răspăr. „Palavre cărturărești! Ce vă uitați în gura lui, e dintre aceia cu idei noi", se împotriveau unii călugări. „Noi ne ținem de credința veche, ce-ar fi să ne luăm după toate scornirile astea noi câte au ieșit acum pe lume?" adăugau alții. „Ce, parcă noi n-avem atâția sfinți?! De când tot stau acolo sub papucul turcesc, se vede c-au uitat ce spune pravila noastră. Au smintit legile pravoslavnice, nici clopote nu mai au la biserică!" le ținea isonul limbile ascuțite. Părintele Iosif se depărta mâhnit până în adâncul sufletului, cu atât mai mult cu cât simțea că vorbise fără prea multă convingere, ca și cum nici el n-ar fi pus temei pe cuvintele sale. Era în mare cumpănă, deoarece își dădea seama că se pune la cale ceva foarte urât, că răzvrătirea ce mocnise până atunci în mânăstire scotea acum capul. Treptat-treptat, urmându-i pilda, tăcură și alte glasuri cumpătate. Nu știu cum se făcuse, că toți cei care-l înconjuraseră cu dragoste pe părintele Zosima – și care primiseră cu dragă inimă și cu smerenie autoritatea stăreției – se pierduseră deodată cu firea, fără să-și dea

seama cum, așa încât de se întâmpla să-și încrucișeze pașii, abia mai cutezau să se uite cu sfială unul la altul. Adversarii acestei așa-zise inovații, în schimb, înălțau cu trufie fruntea. „Răposatul stareț Varsonofi nu numai că nu mirosea a hoit, dar îmbălsămase aerul cu mireasmă de flori, aminteau ei cu o mulțumire răutăcioasă; și dacă Cel-de-Sus l-a învrednicit cu atâta slavă, să nu credeți c-a făcut-o pentru stăreția lui, ci pentru că a trăit toată viața ca un sfânt.” Cu timpul, se auziră și alte cuvinte de hulă și nimeni nu se mai sfia să-i scoată fel de fel de ponoase starețului adormit întru Domnul. „Învățătura lui era eretică; viața, zicea el, bunăoară, e o bucurie fără seamăn, nu o vale a plângerii și a umilinței”, îl judecau unii mai mărginiți. „Se dăduse după moda nouă, nu voia să creadă că focul gheenei e foc adevărat”, întăreau alții și mai reduși la minte. „Nu ținea post, îi plăceau cofeturile, la ceai nu-i lipsea niciodată dulceața de vișine, că-l îndopa cu dulceață coconetul de la oraș. Se cade, oare, ca un schimnic să se desfete cu ceai?” îl acuzau invidioșii. „I se urcase la cap, își aminteau neînduplecați cei aprigi din fire; pasămite, se credea sfânt, toată lumea îi cădea la picioare, și el socotea că așa se și cuvine.” „Prea lua în deșert taina spovedaniei”, șușoteau dușmanii neîmpăcați ai stăreției. Și erau printre ei oameni bătrâni, neclintiți în credința lor, care păzeau cu cea mai mare strășnicie postul și legământul tăcerii; niciodată până atunci, cât trăise starețul, nu li se auzise glasul, și acum iată că prinseseră grai, din păcate, căci vorbele lor lăsau urme adânci în cugetul călugărilor mai tineri, care încă nu știau prea bine ce să creadă. Bunăoară, oaspetele din Obdorsk, călugărul de la sfântul Silvestru, era numai urechi, mereu ofta din adânc și tot dădea din cap. „Avea pesemne dreptate ieri părintele Ferapont”, chibzuia în sinea lui. Și chiar în momentul acela se arătă la lumina zilei și părintele Ferapont; ieșise din bârlogul lui parcă anume pentru a tulbura și mai mult sufletele.

Așa cum spuneam mai înainte, bătrânul schimnic

aproape că nu părăsea defel chilioara lui din prisacă; rareori dacă se ducea la biserică. Era o încălcare a tipicului de care toți ceilalți erau obligați să se țină; lui, însă, i se ierta, căci îl socoteau cam într-o ureche. Dar, ca să spunem adevărul adevărat, cârmuitorii mânăstirii se vedeau oarecum siliți a-i trece cu vederea unele ciudățenii. Le-ar fi venit greu, de altfel, să supună cu de-a sila canoanelor călugărești pe un schimnic preacuvios, care făcuse legământul postului și tăcerii și care se ruga zi și noapte (uneori chiar i se întâmpla să adoarmă stând în genunchi). „Este mai sfânt decât noi toți, căci ascultările sale sunt mult mai grele decât cer canoanele, ar fi zis călugării. Și dacă nu vine la biserică, n-are a face, știe el când trebuie să vină și când nu, după rânduiala sa...” Tocmai de aceea, ca să se preîntâmpine asemenea cârteli și ispite, bătrânul pustnic era lăsat în voia lui.

Precum se știe, părintele Ferapont îl ura de moarte pe starețul Zosima; fapt este că până la urmă îi ajunsese și lui la ureche ceea ce spunea gura lumii, cum că „judecata lui Dumnezeu nu se potrivea cu cea omenească” și că mortul „se pripise peste fire”. Se pare că primul care se grăbise să-i dea de știre fusese călugărul din Obdorsk care plecase de la el îngrozit în ajun. Am arătat, de asemenea, în cele de mai sus că părintele Paisie, care citea stâlpii la căpătâiul mortului, fără să se clintească de lângă sicriu, deși nu putea să audă și să vadă ce se întâmpla pe afară, ghicise totuși fără greș în sinea lui întorsătura pe care aveau s-o ia lucrurile, deoarece cunoștea prea bine lumea monahicească. Nu era câtuși de puțin tulburat, totuși, dimpotrivă, aștepta liniștit să vadă ce o să mai fie și urmărea îndeaproape, cu o privire pătrunzătoare, frământările mulțimii, știind dinainte lămurit care va fi sfârșitul. Deodată însă îi veni la ureche o larmă neobișnuită, ce se stârnise din senin în tindă, trecând în chip vădit peste marginile îngăduite bunei-cuviințe. O clipă mai apoi, ușa se dădu de perete și în prag răsări năprasnic părintele Ferapont. Se vedeau deslușit din chilie oamenii

care se țineau cârd după el, îmbulzindu-se jos, lângă treptele de la intrare, în majoritate călugări, printre care se amestecaseră și destui mireni. Nimeni însă nu se încumeta să urce în cerdac, nici să pătrundă în chilie; se opriră cu toții la picioarele scării, în așteptare, curioși să audă ce o să spună și să vadă ce o să facă bătrânul sihastru. Cu toată îndrăzneala lor, simțeau parcă o strângere de inimă, gândindu-se că părintele Ferapont nu venise acolo de pomană. Pustnicul se opri în prag și ridică mâinile spre cer; în momentul acela în dreapta lui, la subsuoară, se iți ră ochișorii ageri și mutra iscoditoare a călugărului din Obdorsk, singurul care nu-și putuse înfrâna curiozitatea și urcase treptele după el. Ceilalți, cuprinși de spaimă, în momentul când ușa se dădu de perete pocnind, se traseră îndărăt. Cu brațele spre cer, părintele Ferapont răcni:

— Urgisit, urgisit să fii!

Și, întorcându-se, făcu pe rând semnul crucii spre cele patru colțuri și spre cei patru pereți ai încăperii. Însoțitorii lui prinseră numaidecât tâlcul acestui gest, căci oriunde ar fi intrat, schimnicul nu se așeza, nici nu rostea o vorbă până nu alunga mai întâi duhul necurat.

— Piei, satană, piei, satană! rostea el la fiecare cruce. Urgisit, urgisit să fii! răcni el pentru a doua oară.

Era îmbrăcat cu anteriul lui de șiac, încins cu sfoară. De sub cămașa groasă de cânepă i se zărea pieptul păros și cărunt. Umbla desculț și, la fiecare mișcare a brațelor, lanțurile grele, pe care le purta sub veșminte, zornăiau.

Părintele Paisie se întrerupse din citanie și, făcând un pas înainte, se opri în fața lui în așteptare.

— Au ce urmare-i asta, preacuvioase? De ce faci lucruri neiertate? De ce vrei să ispitești smerita turmă? întrebă el într-un târziu, privind încruntat oaspetele nepoftit.

— Au ce urmare, ha? Ce urmare? Adevăr grăiesc ție, care ți-e credința? se izmeni, făcând pe prostul, părintele Ferapont. Venit-am să izgonesc fiara cea cumplită și spurcată, diavolul ce s-a sălășluit între voi! Să văd câți

încornorați s-au pripășit pe aici în lipsa mea. Să-i mătur pe toți cu târnul de mesteacăn.

— Vrei să izgonești duhul cel necurat și poate tocmai lui Mamona-i slujești! urmă neînfricat părintele Paisie. Au cine poate spune despre sine „sfânt sunt”? Nu cumva tu, părinte?

— Nevrednic sunt eu, nu sfânt. În jilț n-am să șed și n-o să îngădui să mi se închine precum unui idol! zbieră părintele Ferapont drept răspuns. Lumea de azi dă de râpă dreapta credință! Răposatul, sfântul vostru, adăugă el, întorcându-se către gloată cu degetul ațintit spre sicriu, nu credea în draci. Punea oamenii să ia curățenii ca sa-i izgonească. De aceea s-au prăsit aici ca păianjenii prin unghere. Și uite-l cum i s-a împuțit și lui hoitul. Ăsta-i semn de la Dumnezeu, luați aminte!

Cuvintele pustnicului se refereau la o întâmplare adevărată, petrecută pe vremea când părintele Zosima mai era încă în viață. Într-o bună zi, un călugăr începu a fi bântuit de vedenii; mereu i se arăta, fie în vis, fie aievea, necuratul. Înfricoșat, bietul monah venise să se spovedească starețului, care-i poruncise pentru dezlegare să țină post și să facă mereu rugăciuni. Văzând însă că nici așa nu simțea vreo ușurare, părintele Zosima îl sfătui să stăruie mai departe în postul și în rugăciunile lui, dar în același timp să ia și un leac pe care-l știa el. Povața bătrânului stârni oarecare vâlvă, ducându-i în ispită pe mulți dintre călugări. Se porniseră deci să-l foarfece pe șoptite, clătinând din cap, mai cu seamă părintele Ferapont, căruia unii clevetitori se grăbiseră să-i aducă la cunoștință „năstrușnica” poruncă a starețului într-o împrejurare atât de neobișnuită ca aceea.

— Mergi, cuvioase, rosti imperativ părintele Paisie, căci nu în mâna oamenilor stă cumpăna judecății, ci în mâna lui Dumnezeu. Se poate să fie într-adevăr un „semn”, pe care însă nici tu, nici eu, nici altcineva în toată lumea asta nu e-n stare să-l deslușească. Mergi, părinte, și nu mai zădărî turma! adăugă el apăsat.

— Nu s-a învrednicit să postească după rânduiala schimniciei, asta vrea s-arate semnul ceresc. E limpede ca lumina zilei și e păcat să ascunzi! nu-și mai găsea astâmpăr monahul, înfierbântat de râvna lui fanatică. Căzuse în patima bomboanelor, venea la el coconetul cu buzunările pline, toată ziulica se tot îndulcea cu ceaiuri, nu umbla decât să-și îndestuleze pântecele, și-l ghiftuia cu bunătăți, cum își ghiftuia mintea cu gânduri trufașe... De aceea, vezi, s-a făcut de ocară...

— Cum poți rosti asemenea vorbe nesocotite, cuvioase! își înălță mustrător glasul părintele Paisie. Mă închin în fața sihăstriei în care te-ai învrednicit să trăiești și a postului pe care-l ții cu sfințenie, dar vorbele-ți sunt necugetate de parcă ai fi un tânăr cu cașul la gură, ușuratic și nechibzuit. Pleacă, părinte, îți poruncesc! încheie monahul cu o voce tunătoare.

— Iacă, mă duc! răspunse părintele Ferapont oarecum descumpănit, fără să-și domolească totuși mânia. De, voi sunteți tobă de carte! Ce să vă puneți mintea voastră cea înțeleaptă cu un netrebnic ca mine! Că eu am venit ca un biet neștiutor aici și de atunci am avut vreme să uit și ce am mai știut, m-a ferit Dumnezeu-sfântul de înțelepciunea voastră; mic și slab cum sunt, a căutat să mă ocrotească...

Părintele Paisie stătea ca împietrit în fața lui și aștepta, hotărât să nu se clintească. Pustnicul tăcu în cele din urmă și, cuprins de o subită tristețe, își duse palma dreaptă la falcă și rosti cu un glas tărăgănat, privind sicriul:

— Când o fi să-l prohodiți, spre dimineață, o să-i cântați Ajutorul și Sprijinitorul, canonul preafericiților, iar mie, când o să-mi dau duhul, o să-mi cântați la căpătâi Toată dulceața vieții[81], stihoavnă mică, se tângui el cu lacrimi în ochi. V-ați umflat în pene, fumurile trufiei vi s-au urcat la cap, pustiu a rămas locul acesta! răcni el deodată ca ieșit

[81] La scoaterea din chilie a trupului neînsuflețit spre a fi dus la biserica și apoi de acolo la cimitir, se cânta Ajutorul și Sprijinitorul când decedatul a fost ieroshimonah și Toată dulceața vieții dacă a fost numai monah sau shimonah.

din minți și, vânturându-și brațele, se năpusti valvârtej pe trepte.

Mulțimea, care-l aștepta afara, șovăi o clipă: unii se luară după el, alții însă nu se clintiră din loc, pentru că ușa rămăsese întredeschisă și părintele Paisie ieșise în cerdac și se oprise acolo, în picioare, să-i privească. Bătrânul năbădăios însă tot nu se liniștise; se depărtă vreo douăzeci de pași, apoi, întorcându-se cu fața spre asfințit, ridică brațele la cer și se prăbuși jos, ca secerat, răcnind:

— Dumnezeul meu a biruit! Hristos a biruit soarele și iată-l cum scăpată! urlă el dând din mâini, cuprins de frenezie, după care își lipi obrazul de pământ și izbucni într-un hohot de plâns, scuturându-se tot și scurmând cu degetele țarina. De astă dată toată lumea se repezi într-acolo, se auziră țipete, plânsete... Un vânt de nebunie bântuia mulțimea.

— E un sfânt cu adevărat sfânt! Un om cu drept cuvânt fără prihană! mărturiseau toți fără nicio sfială. Uite cine s-ar cuveni să fie stareț! adăugau cu parapon unii.

— N-o să primească... e o cinste de care o să se scuture... Nu l-ar lăsa mima să slujească blestemata ceea de lege nouă... ce, crezi c-o să se ia după smintelile lor?... protestau alte glasuri.

Și cine știe cum s-ar fi sfârșit toată povestea dacă în momentul acela n-ar fi început să bată clopotele, chemând credincioșii la vecernie. Toți își făcură cruce. Părintele Ferapont se ridică, închinându-se la rândul său, ca și când ar fi vrut să înlăture o piază-rea și, fără să mai privească înapoi, se îndreptă spre sihăstria lui, continuând să strige în gura mare vorbe fără șir. Unii – prea puțini însă – se ținură după el; alții – mai numeroși – începură să se împrăștie, grăbindu-se să meargă la slujbă.

Părintele Paisie îl lasă pe părintele Iosif să citească mai departe Evanghelia și coborî din cerdac. țipetele zănatice ale fanaticilor nu izbutiseră să-l clintească și, totuși, se simțea trist și abătut, fără să-și dea seamă de ce anume. Își încetini pașii, întrebându-se nedumerit: „De unde-o fi venit

tristețea asta, de ce să mă pierd așa cu firea?” Și, aproape în aceeași clipă, descoperi cu mirare că mâhnirea ce-i îndoliase fără veste sufletul fusese prilejuită de un lucru în aparență fără nicio importanță, și anume: în gloata care se îmbulzea puțin mai înainte la ușa chiliei printre cei ce păreau mai agitați, îl zărise și pe Alioșa și, gândindu-se acum la toate astea, își amintea că în momentul când dăduse cu ochii de el simțise o strângere de inimă. „Atât de mare să fie locul pe care-l cuprinde băiatul ăsta în sufletul meu?” se întreba el mirat. Tocmai atunci îi ieși în cale Alioșa, care mergea cu pas grăbit, deși, precum se vedea, nu se ducea la biserică. Privirile li se încrucișară o clipa, dar Alioșa își feri numaidecât ochii, plecându-i în pământ. Părintele Paisie îi citi pe fața răsturnările cumplite ce se petreceau în acel răstimp în adâncul său.

— Și tu ai căzut în ispită? exclamă monahul. Te-ai dat și tu de partea celor cu credința îndoită? adăugă el cu amărăciune.

Alioșa se opri, aruncând-i o privire șovăitoare, și iar își coborî ochii în pământ. Stătea în profil, fără să se învrednicească măcar a întoarce capul spre cel care-i adresase cuvântul. Părintele Paisie îl cercetă cu luare-aminte.

— Unde te grăbești? Au bătut clopotele de vecernie, rosti el din nou, dar nici de astă dată nu primi vreun răspuns. Pleci din schit? Așa, fără dezlegare? Și fără să fi cerut binecuvântarea?

Un zâmbet chinuit miji pe buzele tânărului; și ce ciudat se uită – atât de ciudat – la călugărul care tot încerca să-l descoasă... El era duhovnicul în seama căruia fusese lăsat cu limbă de moarte de fostul său îndrumător spiritual, de stăpânul inimii și al minții lui, starețul său multiubit! Și totuși, fără a rosti un singur cuvânt, nesocotind respectul ce i-l datora, dădu din mână exasperat și o porni întins spre poarta mânăstirii.

— Ai să te întorci! șopti părintele Paisie, uitându-se după el uimit și îndurerat.

Capitolul II

O CLIPĂ...

Părintele Paisie nu se înșela presupunând ca „fiul său drag” se va întoarce de buna seama înapoi; ghicise (poate nu chiar pe deplin, dar cu destulă perspicacitate) adevărata explicație a stării sufletești ce-l stăpânea în momentul acela pe Alioșa. Cu toate acestea, trebuie să vă mărturisesc că-mi vine foarte greu să definesc semnificația reala pe care va fi avut-o acel moment – pe cât de ciudat, pe atât de nebulos – în viața eroului meu, atât de tânăr încă și atât de drag mie. La întrebarea îndurerată a părintelui Paisie: „Te-ai dat și tu de partea celor cu credința îndoită?” aș putea, firește, să răspund cu toată convingerea în locul lui: „Nu, nu era printre cei șovăielnici în credință!” Dimpotrivă, descumpănirea lui își avea obârșia tocmai într-o credința prea înfocată. Și totuși, cumpăna lui sufletească se stricase, exista într-însul o incertitudine atât de chinuitoare, încât după ani și ani Alioșa încă mai socotea această zi de tristă amintire ca pe una dintre cele mai nenorocite și mai apăsătoare din viața lui. Dacă însă cineva m-ar întreba răspicat: „Cum se poate ca toată suferința și zbuciumul lui să fi fost provocate numai și numai de faptul că trupul neînsuflețit al bătrânului stareț, în loc să fi dobândit virtuți tămăduitoare, începuse, dimpotrivă, să se descompună atât de grabnic?” aș răspunde fără înconjur: „Da, într-adevăr, chiar așa s-a întâmplat!” L-aș ruga totuși pe cititor să nu se pripească și să nu surâdă ironic de candoarea tânărului meu erou. N-am câtuși de puțin intenția să solicit îngăduința față de sentimentele lui sau să încerc cumva să-i justific convingerile naive invocând vârsta sa prea fragedă,

bunăoară, ori faptul că nu apucase să-și desăvârșească învățătura ș.a.m.d.; în pofida tuturor așteptărilor, voi mărturisi cu hotărâre că nutresc o deosebită stimă pentru inima sa, pentru felul său de a fi. Fără îndoială că un altul de seama lui, care ar fi dat dovadă de mai multă prudență, nelăsând impresiile să pătrundă chiar atât de lesne în adâncul sufletului său, care ar fi știut de timpuriu să fie mai calm în afecțiunile sale, un tânăr înzestrat cu un spirit poate judicios, dar prea rezonabil pentru vârsta lui (și tocmai de aceea mai superficial), n-ar fi pățit ceea ce i se întâmplase lui Alioșa. Dar zău dacă nu este mai lăudabil câteodată să te lași stăpânit de o pasiune fie chiar nechibzuită, dar generata de o puternică iubire, decât să rămâi rece în fața ei. Cu atât mai mult în primăvara vieții, căci, după părerea mea, un tânăr care se dovedește prea rezonabil în orice împrejurare nu-mi inspiră prea multă încredere și nici nu pun prea mare preț pe sufletul lui! „Da, îmi vor obiecta unii oameni cu scaun la cap, nu orice tânăr e-n stare să creadă într-o superstiție ca asta despre care vorbești dumneata, iar eroul dumitale nu poate fi, bineînțeles, un exemplu pentru ceilalți!” La care mă grăbesc să răspund: „Da, într-adevăr, eroul meu credea, credea cu sfințenie, cu nestrămutată convingere și, totuși, n-am de gând să solicit indulgența nimănui față de dânsul.”

Vedeți dumneavoastră, deși am declarat mai sus (poate cam precipitat) că n-am intenția să explic, să motivez ori să justific sentimentele eroului meu, mă văd totuși silit să lămuresc unele lucruri pentru o mai ușoară înțelegere a celor ce vor urma. De aceea vă spun de la început: în împrejurarea de față nu poate fi vorba de o minune privită ca atare, după cum nu poate fi vorba nici de o așteptare ilogică a unei minuni ce-ar fi trebuit să se întâmple. Alioșa nu avea nevoie de așa ceva pentru triumful unor convingeri ale sale (nu, asta în niciun caz) ori pentru ca nu știu ce idee preconceptă, ce se înrădăcinase în cugetul lui, să poată birui mai lesne o alta similară – cu certitudine, nu! În toate și mai presus de orice, pe primul plan el nu

vedea decât chipul venerabil și atât de iubit, chipul omului drept și fără prihană, pentru care avea un adevărat cult. Toată dragostea ce sălășluia în adâncul inimii lui tinere și curate, dragostea sa față „de toți și de toate”, se concentrase poate fără îndreptățire în vremea din urmă, mai precis în ultimul an – cel puțin în manifestările cele mai vii ale sufletului său – numai și numai asupra unei singure ființe, asupra bătrânului stareț, acum răposat întru Domnul, de care era atât de atașat. Ființa aceasta întruchipase atâta timp pentru dânsul supremul ideal, încât i-ar fi fost imposibil să-nu aspire cu toată râvna clocotitoare a sufletului său tânăr spre acest ideal, ajungând uneori să uite cu desăvârșire „de toți și de toate”. (Mai târziu avea să-și amintească, bunăoară, că în ziua aceea de grea cumpănă uitase de fratele său, Dmitri, la care se gândise cu duioșie și grijă în ajun, după cum, tot așa, uitase să treacă pe la Iliușecika, să-i ducă tatălui său cele două sute de ruble, pe care de asemenea deunăzi își propusese cu tot dinadinsul să i le dea.) Deci, așa cum am spus mai înainte, Alioșa nu avea nevoie de minuni, ci de împlinirea „dreptății supreme” care, după părerea lui, fusese încălcată, rănindu-i cu o nebănuită cruzime inima. Chiar dacă această „dreptate” mult-așteptată – dreptate cerută de însăși ordinea firească a lucrurilor – lua înfățișarea unor minuni pe care ar fi trebuit să le săvârșească neîntârziat rămășițele pământești ale fostului său îndrumător spiritual, iubit până la adorație, faptul acesta prezenta oare vreo importanță? La fel credea și același lucru îl aștepta toată lumea la mânăstire, chiar și aceia în fața înțelepciunii cărora se pleca Alioșa, de pildă părintele Paisie. Și fără a-și mai trudi sufletul cu fel de fel de îndoieli, Alioșa își înveșmântase năzuința în aceleași straie, împrumutate de la cei din jur. Răstimpul de un an de zile petrecut între zidurile mânăstirii îi plămădise cugetul, așezându-i-l într-un anumit tipar, și în sinea lui se obișnuise să aștepte ceva. Dar inima lui era însetată de dreptate, numai și numai de dreptate, și nu de minuni! Și

iată că acela care, după credința lui, trebuia să fie preamărit ca unul ce era mai presus decât toți muritorii, în locul slavei ce i se cuvenea cu prisosință, fusese prăvălit de pe soclu și târât în noroi! De ce? Cine hotărâse să fie așa? Cine a putut să judece în felul acesta? se frământa, chinuită de întrebări, inima-i tânără și nevinovată. Era deci o suferință prea mare pentru el, se simțea adânc jignit, ba chiar îndârjit, văzând cum omul fără prihană, cel mai drept între toți drepții lumii, fusese lăsat pradă batjocurilor răutăcioase ale gloatei nesăbuite ce nu-i ajungea nici măcar la călcâie. Minunea nu se înfăptuise, niciun miracol nu avusese loc, așteptările mulțimii, care ținea cu tot dinadinsul să se întâmple ceva numaidecât, se dovediseră zadarnice – fie – dar de ce trebuia să răbufnească toată această infamie? Cum de îngăduise cerul oare o asemenea dezonoare? De ce era nevoie, oare, ca trupul să se descompună atât de repede? De ce „se pripise peste fire”, cum spuneau cu dușmănie călugării? Ce rost avea acest „semn”, așa cum îl proclamaseră toți într-un glas cu părintele Ferapont, și de ce se credeau îndreptățiți să tragă asemenea concluzii? Unde este providența și unde sunt hotărârile ei ce cârmuiesc destinele omenești? Pentru ce se ascunde „tocmai atunci când e mai multă nevoie de ea”? (se gândea Alioșa); ce-o făcuse, oare, să se supună cu atâta docilitate legilor necruțătoare, oarbe și mute ale firii?

Iată tot atâtea întrebări din pricina cărora inima lui sângera și, bineînțeles, după cum am mai pus, pe primul plan se afla chipul omului pe care îl iubea mai presus de orice și care fusese „înjosit”, „târât în noroi”! Chiar dacă revolta lui era pe cât de absurdă, pe atât de inutilă, repet pentru a treia oară (și poate că părerea mea, sunt gata să recunosc, este tot atât de absurdă): îmi pare bine că eroul meu s-a arătat atât de puțin chibzuit în momentul acela de mare impas, pentru că un om inteligent va avea tot timpul să judece și să cumpănească lucrurile; când, dacă nu într-o împrejurare ca asta, iubirea își va croi făgaș în sufletul unui tânăr? Da, fiindcă veni vorba, cred c-ar fi cazul să

amintesc un fenomen ciudat, deși de foarte scurtă durată, ce s-a petrecut în conștiința lui în momentul critic când se simțise cu totul descumpănit. Acest ceva nou, care nu făcuse decât să scapere o clipă în mintea lui, pentru a se stinge imediat, era strâns legat de gustul amar pe care i-l lăsase discuția din ajun cu Ivan, discuție care îl obseda acum tot timpul. Și chiar și în clipa de față. O, n-aș putea să spun, firește, că în sufletul lui s-ar fi clintit cât de cât credințele lui fundamentale și, ca să zicem așa, spontane! Îl iubea pe Dumnezeu și credea cu aceeași nestrămutată convingere în el, deși se răzvrătise fără veste împotriva lui. Și totuși, impresia aceea vagă, dar penibilă și înveninată, pe care i-o lăsase discuția cu Ivan începuse să se agite în adâncul său, cerând tot mai imperios să iasă la iveală. Trecând în amurg prin păduricea de pini din preajma schitului, Rakitin îl zări la un moment dat lungit pe jos, cu fața la pământ, nemișcat, ca și când ar fi dormit. Se apropie și-l strigă.

— Tu ești, Aleksei? Cum… dădu el să spună uimit, dar se opri, fără să-și isprăvească vorba. „Cum, până aici ai ajuns?” era gata să-l întrebe.

Alioșa nici nu se uită la dânsul, dar după o mișcare ușoară pe care o făcu în momentul acela, Rakitin se dumiri că-l aude totuși și-l înțelege.

— Ce-i cu tine? se miră el, dar în aceeași clipă, în locul surprizei, pe fața lui începu să se întindă un surâs ironic din de în ce mai accentuat. Ascultă, sunt două ore și mai bine de când te caut. Ai dispărut de parc-ai fi intrat în pământ. Ce faci aici? Ce sunt prostiile astea? Uită-te măcar la mine…

Alioșa se ridică în capul oaselor și se rezemă cu spatele de copac. Nu plângea, dar i se citea pe chip suferința și avea privirea încruntată. Nici de astă dată însă nu-și ridică ochii spre Rakitin, ci-i întoarse într-o parte.

— Parcă ești alt om acum. Unde e faimoasa ta blândețe? Cine te-a supărat? Te-a jignit cineva?

— Lasă-mă! se burzului Alioșa, continuând să privească

lăturalnic și făcând un gest ostenit cu mâna.

— Oho, de ăștia mi-ești? Ai început și tu să te oțărăști ca muritorii de rând! Tu, îngerașule! Zău, mă uimești! Alioșka, îți spun cu toată sinceritatea, deși de mult am ajuns să nu mă mai mir de nimic. Și eu, care te credeam un om instruit...

Alioșa se învrednici, în sfârșit, să se uite la el dar cu o privire absentă, ca și când n-ar fi priceput ce spune.

— Și toate acestea numai pentru că bătrânul a început să miroasă a hoit? Serios? Credeai într-adevăr c-o să facă cine știe ce minuni? Cum se poate?! exclamă Rakitin, pe fața căruia se întipări din nou cea mai adâncă surpriză.

— Am crezut și cred, fiindcă vreau să cred și am să cred în vecii vecilor! Mai vrei ceva? răbufni enervat Alioșa.

— Nu, absolut nimic, iubitule. Ei, fir-ar să fie, niciun școlar de treisprezece ani nu mai poate să creadă așa ceva în ziua de azi! Ce dracu!... Te-ai supărat pe Domnul-Dumnezeul tău, vasăzică, ești făcut foc, ai început să te răzvrătești împotriva lui! Se poate oare una ca asta: să nu-l avanseze pe bietul om și să nu-i dea o decorație de sărbători?! Ei, bată-te să te bată, de ăștia mi-ești?!

Alioșa se uită lung la el, mijind ochii, și în privirea lui scăpără deodată ceva... un fulger de mânie ce nu părea deloc să fie iscat de Rakitin.

— Nu mă răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, dar nu vreau să „accept lumea” așa cum a creat-o el, atâta tot! rosti tânărul cu un surâs crispat, apăsând pe cuvinte.

— Ce vrei să zici? făcu ochii mari Rakitin, încercând să-l priceapă. Ce aiureală mai e și asta?

Alioșa nu-i mai răspunse nimic.

— Bine, bine, să lăsăm asta. Am trăncănit destul, să trecem la lucruri mai serioase: ia spune, ai mâncat ceva azi?

— Nu mai știu... mi se pare că da.

— Așa cum arăți, trebuie neapărat să mănânci ceva, ca să mai prinzi puteri. Mi se rupe inima când mă uit la tine. Am auzit că n-ai închis ochii toată noaptea, ați avut acolo

nu știu ce sobor. Și, colac peste pupăza, au mai venit și emoțiile și daraverile astea... sunt sigur că n-ai luat nimic în gură decât un pic de anafura. Uite, dacă vrei, am aici în buzunar o bucată de cârnat, l-am luat cu mine, așa, ca să fie, când am pornit la drum, dar probabil că n-o să...

— Dă-l încoace.

— A! De ăștia mi-ești! Păi bine, nenișorule, asta-i răscoala în toată legea... baricade! Așa ceva nu se întâmplă chiar în fiece zi. Vino la mine... Mi-aș stropi și eu beregata cu un păhărel de vodcă, sunt obosit mort. Dar tu n-ai pune, Doamne ferește, nici picătură de votcă pe limbă... sau poate că vrei și tu?

— Fie și vodcă, dă-mi orice vrei.

— Ei! Mare minune, nenișorule! Rakitin îl măsură din ochi nedumerit. Bine, vodcă sau cârnat, n-are a face, dar, cum văd eu, e treabă serioasă aici, aș zice chiar un act de curaj, așa că n-are rost să mai pierdem vremea. Haidem!

Alioșa se sculă și porni după el fără un cuvânt.

— Ce mutră ar face frățiorul tău Vanecika să te vadă acum! Dar, fiindcă veni vorba, ai aflat că frate-tău, Ivan Fiodorovici, a șters-o azi-dimineață la Moscova? știai că pleacă?

— Știam, răspunse nepăsător Alioșa și în aceeași clipă îi apăru fulgerător înaintea ochilor chipul lui Dmitri.

Dar tot așa de fulgerător se și mistui; își aminti atunci brusc că avea de făcut ceva urgent, un lucru care nu suferea nicio întârziere, că trebuia neapărat să se achite de o anumită obligație, să împlinească o datorie imperioasă; gândul acesta nu trezi în el nimic, zburându-i din minte fără să pătrundă mai adânc în inimă, așa încât îl uită pe loc. De multe ori însă, mai apoi, impresia aceasta fugitivă avea să revină, înfiripându-se din nou în el.

— Frățiorul tău Vanecika a spus într-o zi despre mine că nu sunt decât „o tinichea liberală, fără un pic de talent”, iar pe tine altă dată te-a luat gura pe dinainte și mi-ai dat să înțeleg cum c-aș fi „necinstit”... Fie! Lasă, c-o să vedem noi câte parale fac talentul și cinstea voastră (ultimele

cuvinte Rakitin le rosti printre dinți, ca pentru sine). Știi ce, continuă el cu glas tare, ia să ocolim noi frumușel mănăstirea și să mergem așa, drept înainte, spre oraș. Hm! Ar fi trebuit să trec mai înainte pe la Hohlakova. Am ținut-o la curent cu tot ce s-a întâmplat și ce crezi că mi-a răspuns printr-un bilet scris cu creionul (teribil îi mai place cucoanei ăsteia să scrie bilețele!): „Niciodată, zice, nu m-aș fi așteptat la una ca asta de la o persoană venerabila ca părintele Zosima!” „Una ca asta!” exact așa cum îți spun, negru pe alb! Cum vezi, și dumneaei s-a făcut foc. Ce ți-e și cu voi, ăștia!... Ia stai! strigă el deodată, și-l apucă pe Alioșa de umăr, silindu-l să se oprească. Știi ce, Alioșka, izbucni Rakitin ca luminat de o idee subită. Și se uită iscoditor în ochii lui. Se silea să pară jovial, dar se vedea cât de colo că se temea să-i mărturisească gândul ce i se născărise din senin, neștiind încă lămurit ce să creadă despre starea de spirit atât de ciudată a lui Alioșa, care îl surprinsese chiar și pe dânsul. Știi unde ar fi mai bine să mergem? îngăimă el intimidat și rugător.

— Mi-e totuna... unde vrei tu.

— Ce-ai zice să mergem la Grușenka, vrei? rosti în sfârșit Rakitin, tremurând tot de sfială și de nerăbdare.

— Bine, haidem la Grușenka, răspunse liniștit, fără să stea pe gânduri, Alioșa.

Primise propunerea lui atât de calm și de prompt, încât, uluit, Rakitin se dădu un pas înapoi.

— Măi, măi! se minună el și, apucându-l strâns de braț, îl trase după el pe potecă, de teamă să nu se răzgândească.

Pășeau amândoi în tăcere. Rakitin aproape că nu mai îndrăznea să deschidă vorba.

— Ce bine o să-i pară... dădu el să spună și se întrerupse. Firește că nu de dragul bucuriei pe care se gândea c-o să i-o prilejuiască Grușenkăi ținuse să-l ia pe Alioșa cu el; Rakitin era un om cu capul pe umeri și nu făcea decât ceea ce știa că poate să-i aducă vreun folos. De astă dată urmărea un îndoit scop: în primul rând, voia să se răzbune cumva, să vadă cu ochii lui „terfelirea unui cuvios”, să

asiste la „căderea” neîndoielnică a lui Alioșa „din rândul sfinților printre păcătoși”, și-i râdea inima numai gândindu-se dinainte la delectarea ce-l aștepta, iar în al doilea rând nădăjduia să obțină și un oarecare profit material cât se poate de avantajos pentru dânsul, dar despre asta vom avea ocazia să vorbim mai încolo.

„Așadar, a sosit momentul, se gândea el cu o bucurie răutăcioasă. Să-l înșfăcăm de guler, fiindc-a picat tocmai la tanc!”

Capitolul III

UN FIR DE CEAPĂ

Grușenka locuia în centrul orașului, aproape de Piața Soborului, la văduva unui negustor, Morozova, care-i închinase căsuța de bârne aflată în curtea din spate. Corpul principal de case era mare, de piatră, cu etaj, o construcție veche și părăginită; acolo trăia izolată proprietăreasa, femeie în vârstă, împreună cu două nepoate, amândouă fete bătrâne. Morozova, de fapt, nici nu avea nevoie să închirieze odăile din curte, dar toată lumea știa că acceptase s-o primească pe Grușenka (asta se întâmplase în urmă cu patru ani) numai de hatârul unei rubedenii ale sale, Samsonov, un negustor care era, oficial, protectorul Grușenkăi. Gura lumii vorbea că bătrânul gelos își instalase „protejata” la Morozova cu o anumită socoteală, gândindu-se că ochiul ager al proprietăresei va fi mereu ațintit asupra tinerei chiriașe. Foarte curând însă vigilența ei se dovedi de prisos, și în ultimul timp Morozova se vedea destul de rar cu Grușenka și nu-i mai făcea zile fripte spionând-o pas cu pas. Ce-i drept, trecuseră patru ani de când bătrânul adusese din capitala guberniei o copilă de optsprezece ani, timidă, rușinoasă, subțirică, plăpândă, tristă și gânditoare, și între timp cursese multă apă pe gârlă. La noi în oraș nu se prea știa mare lucru despre viața fetișcanei, și nici mai târziu, când unii și alții începuseră să se intereseze de „femeia nostimă” în care se preschimbase, în acești ani, Agrafena Aleksandrovna; nimeni nu reuși să afle ceva mai mult. Umbla, bunăoară, zvonul că la șaptesprezece ani ar fi fost sedusă de un ofițer care o părăsise curând după aceea; seducătorul se mutase din garnizoană și se însurase cu

alta, lăsând-o năpăstuită să se zbată în mizerie, acoperită de rușine. Se spunea că, deși bătrânul o scosese din cea mai cumplită sărăcie, protejata lui era totuși dintr-o familie onorabilă, de preoți, fata unui diacon sau cam așa ceva. În patru ani de zile, dintr-o biată orfană slabă de înger, nefericită și umilită, răsărise o frumusețe în toată puterea cuvântului, cu trăsături tipic rusești, o femeie rumenă și înfloritoare, energică și îndrăzneață, mândră, ba chiar arogantă, o femeie care se pricepea de minune să facă bani și să-i și chivernisească, strânsă la mână și calculată. Se știa de asemenea că, prin mijloace mai mult sau mai puțin cinstite, reușise să agonisească ceva părăluțe. În schimb, toată lumea putuse să se convingă pe deplin de un singur lucru, și anume, că era greu de tot să se apropie cineva de dânsa și că, în afară de bătrânul ocrotitor, niciun alt bărbat nu se putea lăuda c-ar fi obținut unele favoruri de la ea în toți acești patru ani. În privința asta nu mai încăpea nicio îndoială, cu atât mai mult, cu cât în ultimii doi ani se găsiseră destui martori care-și încercaseră norocul. Dar toate tentativele lor se irosiseră în zadar, ba încă unii dintre cei care suspinau după farmecele sale fuseseră nevoiți să bată în retragere în chip rușinos, făcându-se de râs în urma răspunsului sarcastic și tăios pe care îl primiseră din partea tinerei femei care arăta atâta fermitate. De un an încoace, precum se aflase, începuse să facă așa-numite „gheșefturi”, îndeletnicire pentru care dovedise aptitudini, așa încât multă lume spunea că trebuie să fie „ovreică sadea”. Propriu-zis nu dădea bani cu camătă, în schimb se știa bunăoară că o bucată de vreme fusese asociată cu Fiodor Pavlovici Karamazov, cumpărând împreună cu el pe nimica toată diferite polițe, pentru care plătea numai o zecime din valoarea lor reală, pentru ca apoi să-și scoată banii înzecit. Bătrân și văduv, și pe deasupra bolnav, Samsonov, care nu mai ieșea de mult din casă, beteag cum era de picioare, terorizându-și feciorii în puterea vârstei, om cu avere de sute de mii de ruble, zgârcit și hapsân, sfârșise prin a fi cu totul robit de

farmecele ispititoare ale protejatei sale, față de care în primii ani se purtase cu o mână de fier, dându-i doar atât cât îi trebuia ca să trăiască destul de modest, o ținuse adică „la post”, cum vorbeau unii mucaliți. Grușenka izbutise totuși să se emancipeze, inspirându-i totodată o încredere oarbă în fidelitatea ei față de el. Bătrânul (azi decedat), care învârtea afaceri pe picior mare, era și el un caracter foarte voluntar, dur ca o cremene, și mai ales un cărpănos fără pereche. Deși o sorbea din ochi pe Grușenka și n-ar fi putut trăi fără ea (mai ales în ultimii doi ani), nu o procopsise cu cine știe ce avere și ar fi rămas tot atât de strâns la pungă, chiar dacă l-ar fi amenințat că-l părăsește. Se mulțumise să-i dăruiască o sumă oarecare de bani, ceea ce făcuse multă vâlvă în oraș. „Te știu o femeie chibzuită, o dăscălise bătrânul, încredințându-i vreo opt mii de ruble, poți să lucrezi pe contul tău, dar ține minte ce-ți spun, în afară de întreținere, care rămâne, ca și până acum, pe cheltuiala mea, nu mai capeți de la mine, pân-oi închide ochii, nicio lețcaie. Și nici prin testament să nu te aștepți c-am să-ți las ceva.” Bătrânul își respectase cuvântul, lăsându-și toată averea feciorilor, pe care în timpul vieții îi ținuse pe lângă sine, cu neveste și copii, ca pe niște slugi, fără a pomeni măcar în testament de Grușenka. Toate acestea se aflaseră mai târziu. În schimb, o sfătuia mereu ce să facă și cum să-și fructifice „capitalul”, indicându-i câteva chilipiruri. Când Fiodor Pavlovici – care la început se asociase cu Grușenka pentru a vâna împreună un „gheșeft” – amorezat lulea, aproape că-și pierduse capul din pricina ei, bătrânul Samsonov, care era cu un picior în groapă, făcuse mult haz pe socoteala lui. Curios este că tot timpul cât ținuse legătura cu Samsonov, Grușenka fusese cu desăvârșire cinstită față de el; se pare chiar că era singurul om cu care căutase să fie cinstită. Mai apoi însă când intrase în joc și Dmitri Fiodorovici, și el tot atât de îndrăgostit, Samsonov încetase să mai râdă. Dimpotrivă, într-o zi, o sfătuise foarte serios pe Grușenka, atrăgându-i atenția cu oarecare severitate: „Dacă-i vorba să alegi între

tată și fiu, rămâi cu bătrânul, dar numai cu condiția ca ticălosul să te ia de nevastă și, mai cu seamă, înainte de nuntă să treacă pe numele tău măcar o parte din avere. Nu-ți încurca zilele cu căpitanul, fiindcă n-o să faci nicio pricopseala.” Iată, vorbă cu vorbă, povața pe care bătrânul desfrânat i-o dăduse cu gura lui, simțind că i se apropie sfârșitul. Și într-adevăr, la vreo cinci luni după aceea se și prăpădise. În treacăt fie spus, deși multă lume în oraș cunoștea pe atunci rivalitatea absurdă și monstruoasă dintre pasiunea amândurora pentru Grușenka, prea puțini își dădeau seama de natura reală a raporturilor ei cu cei doi bărbați – Fiodor și Dmitri Karamazov. Până și cele două slujnice ale sale (în urma nenorocirii întâmplate, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo) au arătat la proces că Agrafena Aleksandrovna îl primea pe Dmitri Fiodorovici numai de frică, pentru că ar fi amenințat-o „c-o omoară”. Grușenka avea două servitoare, o bucătăreasă bătrână de tot, bolnavă și aproape surdă, pe care o adusese din casa părintească, și pe nepoata acesteia, o fetișcană de vreo douăzeci de ani, destul de dezghețată, care era, chipurile, jupânească. Grușenka era mână strânsă și trăia cât se poate de modest. Locuința pe care o ținea cu chirie nu avea decât trei încăperi, mobila fiind tot a proprietăresei, o mobilă veche, de mahon, după moda de la o mie opt sute douăzeci. Deși se înserase de mult afară, în momentul când Rakitin și Alioșa ajunseră acolo, nicăieri în odăi nu era lampa aprinsă. Grușenka se odihnea la ea în salon, culcată pe o canapea largă și butucănoasă cu speteaza din imitație de mahon, tare și având îmbrăcămintea de piele roasă și ciuruită peste tot. Își pusese sub cap două perne luate de pe pat și stătea întinsă pe spate, fără să facă nicio mișcare, cu brațele încolăcite sub ceafă. Era dichisită, ca și cum ar fi așteptat o vizită, cu o rochie de mătase neagră și o bonetă spumoasă de dantelă, care-i ședea grozav de bine, și cu un șal tot de dantelă, aruncat pe umeri și prins la piept cu o broșa de aur masiv. Aștepta desigur pe cineva dorit cu înfrigurare.

Palidă la față, cu buzele dogoritoare și ochii aprinși, bătea nerăbdătoare cu vârful piciorului drept în brațul canapelei. În clipa când Rakitin și Alioșa intrară, în casă se produse un mic incident: auzind un zgomot în antreu, Grușenka sări în picioare înfricoșată, dând un strigăt: „Cine-i acolo?” Jupâneasa, care ieșise să întâmpine musafirii, o liniști însă imediat:

— Nu-i dumnealui, e altcineva, nu vă speriați.

„Ce-o fi pățit?” se gândi Rakitin, trăgându-l de braț pe Alioșa după dânsul în salon. O găsiră pe Grușenka stând în picioare lângă canapea, încă nedezmeticită din spaima pe care o trăsese. O șuviță de păr castaniu scăpată de sub bonetă îi atârna pe umărul drept. Grușenka însă nici nu băgă de seamă: abia după ce se uită mai bine la oaspeți și-i văzu cine sunt se gândi să și-o așeze cum trebuie.

— Tu ești, Rakitka? Mi-a sărit inima din loc. Cu cine ești? Pe cine mi-ai adus? Doamne, ia te uită cine a venit! exclamă ea, recunoscându-l pe Alioșa.

— Spune să aducă luminările, porunci Rakitin cu aerul degajat al unui obișnuit de-al casei, care își poate permite să dea dispoziții.

— Lumânări... a... sigur că da, lumânări... Fenia, adu-i o lumânare... Tocmai acum ți-ai găsit să vii cu el! Îl luă ea la rost pe Rakitin, făcând un semn cu capul spre Alioșa. Apoi, ducându-se la oglindă, își potrivi cu amândouă mâinile părul scăpat de sub bonetă. Părea contrariata.

— Pai n-ai vrut tu așa? întreba Rakitin, gata să se supere.

— Nu-i nimic, Rakitka, m-ai speriat, atâta tot, și Grușenka se întoarse zâmbind către Alioșa. Nu te teme de mine, dragul meu Alioșa, nici nu știi ce bine-mi pare c-ai venit așa, pe neașteptate. Vai, cum m-ai speriat, Rakitka! Am crezut că-i Mitea și vrea să intre buzna în casă. L-am păcălit deunăzi, l-am pus să jure pe onoarea lui că nu se îndoiește de mine, și uite că l-am mințit. I-am spus că trebuie să stau în seara asta cu moșneagul meu, Kuzma Kuzmici, să număr banii. Mă duc odată pe săptămână la

dânsul și rămân până seara târziu, fiindcă avem de făcut socoteli. Ne încuiem în odaie, dânsul face socoteli pe abac, iar eu trec cifrele în registre; numai în mine are încredere. Mitea e convins că sunt acolo, iar eu stau cu ușile zăvorite și aștept o veste. Nu știu cum v-a lăsat Fenia să intrați! Fenia, Fenia! Dă fuga până la poartă, deschide-o și vezi dacă nu e căpitanul pe afară. Poate c-o fi stând ascuns undeva și mă pândește! Mi-e o frică de el azi!

— Nu-i nimeni, Agrafena Aleksandrovna, m-am uitat bine peste tot. Mereu mă uit pe gaura cheii, că și eu tremur toată.

— Ai închis obloanele? Ar trebui să tragem și perdelele, uite-așa! și Grușenka se și duse să împreune draperiile grele. Să nu-i dea cumva prin gând să intre înăuntru, văzând lumină. Nici nu știi ce frică mi-e azi de frățiorul dumitale, Alioșa!

Grușenka vorbea tare și, deși i se citea spaima pe față, părea în același timp stăpânită de un fel de înfrigurare.

— De ce ți-o fi așa teamă de Mitenka azi? o iscodi Rakitin. Nu te-am pomenit chiar atât de fricoasă, și pe urmă cine nu știe cum îl joci tu pe degete!

— Nu ți-am spus că aștept o veste, o veste ca-n poveste? Numai Mitenka îmi lipsește acum! De altfel, nici el nu m-a crezut, îmi dau seama. N-a crezut că mă duc la Kuzma Kuzmici. Acum probabil că sta pitit undeva în grădină, acasă, la Fiodor Pavlovici, să-mi aștină calea. Cu atât mai bine: dacă stă la pânda acolo, înseamnă c-am scăpat de el! Am fost totuși la Kuzma Kuzmici, dar numai în treacăt, m-a condus chiar Mitea până acolo; i-am spus c-o să zăbovesc până la miezul nopții și ne-am înțeles să treacă să mă ia pe la douăsprezece. L-am lăsat să plece, apoi am intrat înăuntru și am stat cu bătrânul vreo zece minute, după care am șters-o înapoi acasă. Am alergat într-un suflet, de teamă să nu mă întâlnesc cu el!

— Și de ce te-ai gătit așa? Măi, măi, ce bonetă nostimă!

— Prea ești curios, Rakitin! Nu ți-am spus că aștept o veste? Când o să vină, într-o clipa sunt în picioare și-mi iau

zborul pe loc, și n-o să mă mai vedeți niciodată! De aceea m-am îmbrăcat așa, ca să fiu gata când o sosi.

— Și unde vrei mătăluță să zbori?

— Cine știe prea multe îmbătrânește curând.

— Ei, nu mai spune!? Uite la ea, parcă-i într-al nouălea cer... Nu te-am văzut niciodată așa. Te-ai dichisit de parc-ai merge la bal! O tot măsura de sus până jos Rakitin.

— Ce știi tu de baluri?

— Dar tu?

— Ei, află că eu am fost totuși la un bal. Acum trei ani, Kuzma Kuzmici și-a însurat feciorul și am privit toată sindrofia de sus, de la orchestră. Dar ce mă tot ții de vorbă, când am aici un musafir atât de simandicos? Și încă ce musafir! Alioșa, drăguțule, mă uit la dumneata și parcă nu-mi vine să-mi cred ochilor! Doamne, cum se face c-ai venit la mine?! Drept sa-ți spun, nu m-aș fi așteptat, nici prin minte nu mi-a trecut c-ai să vii vreodată, pentru nimic în lume n-aș fi crezut una ca asta! Deși n-ai picat într-un moment potrivit, mă bucur din toată inima că te văd. Șezi colea, pe divan, așa, micul meu luceafăr. Zău, tot mi se pare că visez... Eh, Rakitka, de ce nu l-ai adus ieri sau acum două zile?... Dar nu-i nimic, sunt mulțumită și așa. Poate-i chiar mai bine c-ai venit azi, în clipa asta, și nu acum două zile...

Grușenka se așeză zglobie pe canapea lângă Alioșa și rămase cu privirile ațintite asupra lui, ca în extaz. Îi părea bine într-adevăr că venise și nu mințea spunând ca-i mulțumită să-l vadă. Ochii îi străluceau și un zâmbet fericit, blajin, îi plutea pe buze, cu duioșie. Alioșa n-ar fi crezut niciodată că fața ei putea exprima atâta bunătate... Până deunăzi nu avusese ocazia s-o vadă mai de aproape și-și făcuse despre ea o părere înfiorătoare; perfidia pe care i-o pusese la cale în ajun, cu atâta răutate, Katerinei Ivanovna îl cutremurase, așa încât acum era peste măsură de mirat să întâlnească o ființă cu totul diferită de cea pe care se așteptase s-o vadă. Cu toată durerea și amărăciunea ce-i împovărau sufletul, avu răgaz s-o

privească mai cu atenție. De ieri și până azi, totul la ea se schimbase în bine: nu mai avea glasul acela mieros, gesturile afectate, insinuante, din ajun... Era mult mai naturală, mai spontană acum, mai sprintenă în mișcări și mai zglobie, avea un aer deschis și încrezător, și în același timp părea extrem de nervoasă.

— Doamne, ce de lucruri s-au întâmplat azi, zău! ciripi ea. Habar n-am de ce m-oi fi bucurând așa că te văd, Alioșa! Dacă m-ai întreba, crede-mă că n-aș ști ce să-ți răspund!

— Ba nu, zău, chiar nu știi de ce te bucuri? o luă în primire ironic Rakitin. Nu m-ai bătut mai înainte la cap să ți-l aduc: adu-l și adu-l, prin urmare știai foarte bine de ce.

— Mai înainte aveam un scop, acum însă nu mă mai interesează, a trecut momentul. Să vă aduc ceva. M-am făcut mai bună acum, Rakitka. Șezi și tu, de ce ai rămas în picioare? Ori te-ai și așezat? Nicio teamă, Rakitin își poartă singur de grijă. ÎI vezi, Alioșa? Uite-l cum s-a îmbufnat. Și știi de ce? Pentru că nu l-am poftit pe scaun înainte de a te fi poftit pe dumneata! Of, of, mult e supărăcios Rakitka al nostru! Da, da, îi sare țandăra din orice fleac! râse Grușenka. Ei, lasă, Rakitka, nu fi supărat, azi am o inimă de aur. Dar dumneata de ce ești trist, Alioșecika, ori tot te temi de mine? Și se uită drept în ochii lui, cu un zâmbet sprințar și ironic în privire.

— E necăjit, bietul băiat... n-a căpătat decorație, interveni Rakitin, îngroșându-și vocea.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Moșneagul lui s-a împuțit.

— S-a împuțit? Ce bazaconii tot îndrugi acolo? Nu pricep! Cine știe ce măscări îți stau pe limbă... Fă bine și taci, nătărăule! Alioșa, mă lași să stau pe genunchii dumitale? Uite-așa! Și, cu o mișcare sprintenă, Grușenka se cocoță râzând pe genunchii lui, ca o pisicuță zburdalnică, și-i încolăci umerii cu brațul. Să vezi cum o să-l fac eu să râdă pe băiețașul meu cel cucernic! Nu zău, chiar mă lași să stau pe genunchii dumitale? Nu te superi?

Dacă vrei, mă dau jos!

Alioșa tăcea mâlc, nici nu îndrăznea măcar să clipească, nu scoase o vorbă nici chiar când o auzi spunându-i: „Dacă vrei, mă dau jos!”, ca și cum ar fi încremenit locului din senin. Cu toate astea, nu simțea nimic din ceea ce și-ar fi putut închipui ori s-ar fi putut aștepta cineva, de pildă Rakitin, care-l pândea de pe scaun cu o scânteiere lascivă în ochi. Durerea ce-l copleșise era prea mistuitoare ca să nu înăbușe orice fior ce s-ar fi putut trezi în inima lui și, dacă ar fi fost pe deplin conștient de tot ce se petrecea cu el, și-ar fi dat seama că în momentul acela purta cea mai puternică armură împotriva tuturor ademenelilor și ispitelor ce l-ar fi încercat. Cu toată mâhnirea lui covârșitoare și dezorientarea în care se afla, spre marea sa mirare, un simțământ curios și nou punea treptat stăpânire pe sufletul său: femeia aceasta „infernală” nu-l mai înspăimânta ca până atunci, nu-l mai făcea să se cutremure în sine îngrozit, așa cum se întâmpla odinioară de câte ori se gândea la femei; mai mult chiar, deși se temea de ea atât de cumplit, o ținea acum pe genunchi – ceea ce nici n-ar fi putut să conceapă mai înainte – cu brațele încolăcite după grumazul lui, fără să mai simtă nicio sfială; dimpotrivă, în sufletul lui încolțise un sentiment nou, care n-avea nimic de-a face cu spaima, o curiozitate puternică, vie, spontana.

— Ia mai lăsați fleacurile! protestă Rakitin. Mai bine spune să vină cu șampania, sper că n-ai uitat ce mi-ai făgăduit?

— Adevărat. Știi, Alioșa, i-am promis că-l cinstesc cu șampanie dacă te aduce la mine. Foarte bine, să vină șampania, vreau și eu să beau! Fenia, Fenia, dă fuga și adu sticla aceea pe care a lăsat-o Mitea, hai, repede! Sunt eu zgârcită de felul meu, dar tot am să pun la bătaie o sticlă, și nu de dragul tău, Rakitka, bineînțeles. Ce ești tu decât o secătură, pe când Alioșa-i un prinț! Deși poate că numai de asta nu-mi arde acum, totuși am să beau cu voi, vreau să-mi fac de cap!

— Dar ce se întâmplă acum, ce-i cu „vestea” aceea despre care tot vorbești, dacă-mi permiți să te întreb și nu-i cumva un secret la mijloc? încercă din nou s-o descoasă, curios, Rakitin, silindu-se pe cât putea să nu se sinchisească de bobârnacele ce curgeau cu nemiluita asupra lui.

— Nu-i niciun secret; de altfel, tu știi despre cine-i vorba, rosti Grușenka, întunecându-se deodată la față, îngrijorată. Se întoarse apoi către el, dezlipindu-se pentru o clipă de Alioșa, pe care îl ținea mai departe de gât, cocoțată pe genunchii lui. Se întoarce ofițerul, Rakitin; auzi tu, vine ofițerul meu!

— Știam. Și unde-i acum? E chiar așa aproape?

— La Mokroe. Mi-a scris c-o să-mi trimită o ștafetă; chiar adineauri am primit scrisoarea. Și acum stau și aștept ștafeta.

— Ce vorbești! Dar de ce s-a oprit la Mokroe?

— Ar fi prea multe de spus, ajunge atât.

— Ce-o fi în sufletul lui Mitenka? Săracul de el! Sau poate că nu știe încă...

— Asta ar mai lipsi! Habar n-are. Dacă află, mă omoară. Numai că nu mai mi-e frică de el acum, nu mă mai tem de cuțitul lui. Taci, Rakitka, să nu te prind că-mi mai pomenești de Dmitri Fiodorovici, că destul sânge rău mi-a făcut! Nici nu vreau să mă mai gândesc la lucrurile astea. Nu-mi place să mă gândesc decât la Alioșa; sunt ocupata cu el acum... Haide, zâmbește, drăguțule, uită-te la mine... De ce nu vrei să fii mai vesel, de ce nu râzi de prostia și de fericirea mea?... Uite c-a zâmbit, a zâmbit, băiețașul! Cu ce ochi blânzi mă privește! Știi, Alioșa, mi-era teamă să nu te fi supărat pentru figura pe care i-am făcut-o deunăzi domnișoarei aceleia... zău, m-am purtat ca o cățea... și totuși, nu-mi pare rău, drept să-ți spun, că s-a întâmplat așa... M-am purtat și bine, și rău, rosti Grușenka visătoare și un zâmbet crud îi flutură pe buze. Mitea mi-a spus că urla ca scoasă din minți: „Ar trebui bătută cu biciul!” Se vede c-a fript-o rău la inimă. M-a chemat la dânsa, credea

c-o să mă prindă-n laț! Ce-și închipuia dumneaei, c-o să mă dea gata cu o ceașcă de ciocolată... Ba nu, zău, e mai bine că s-a întâmplat așa! Grușenka zâmbit din nou. Mă temeam numai să nu te fi supărat pe mine...

— Să știi că nu minte, Alioșa! exclamă deodată Rakitin, neputându-și ascunde uimirea. I-e frică de tine, ai fi crezut așa ceva? De un puișor de găină ca tine!

— O fi puișor de găină pentru tine, Rakitka... fiindcă tu n-ai inimă! Dar eu îl iubesc din tot sufletul! Alioșa, mă crezi că te iubesc din tot sufletul?

— Nerușinata! Ai auzit, Aleksei, ți-a declarat amor?!

— Și ce-i dacă-l iubesc?!

— Cum rămâne atunci cu ofițerul? Cu vestea picată din cer, vreau să zic, de la Mokroe?

— Dragostea mea pentru Alioșa e una, și ofițerul e altceva.

— Judecată de muiere!

— Nu mă mai sâcâi, Rakitka! se oțărî deodată Grușenka. ți-am spus doar că n-are a face una ca alta. Pe Alioșa îl iubesc altfel. E adevărat, Alioșa, că-ți pusesem gând rău într-o vreme. Așa-s eu, ticăloasă și apucată, ce vrei?! Uneori însă, când te priveam, mi se părea că văd licărind în ochii tăi conștiința mea. „Nu se poate, îmi ziceam, prea sunt ticăloasă ca să nu mă disprețuiască.” Și tot așa mi-am spus și acum doua zile, când am fugit din casă, de la domnișoara aceea. De altfel, e un lucru la care mă gândesc de mult. Știe și Mitea asta, i-am mărturisit și lui. Și Mitea mă înțelege. Mă crezi, Alioșa, îmi arde obrazul de rușine câteodată... când mă uit la dumneata, mi-e rușine de mine, zău... Nu-mi amintesc însă cum s-a întâmplat să-mi cazi cu tronc, și când anume...

Fenia aduse o tavă pe care se aflau o sticlă destupată și trei cupe de șampanie pline.

— A sosit șampania! strigă Rakitin. Ai cam luat-o razna, Agrafena Aleksandrovna, nu mai știi ce vorbești, dacă mai bei și un pahar, parcă te văd c-o să-ți ridici poalele și începi să dansezi! Eh, nici măcar atâta lucru nu s-au

priceput să facă! bombăni el cercetând sticla. A turnat-o baba în pahare la bucătărie și probabil s-a și încălzit! Nu-i nimic, las' că-i bună și așa!

Se apropie de masă și, ducând la gură un pahar, îl deșertă pe nerăsuflate, apoi îl umplu din nou.

— N-ai ocazie să bei șampanie chiar în fiecare zi, spuse el, lingându-se pe buze. Hai, Alioșa, ia-ți și tu paharul, să vedem dacă te țin curelele! Dar pentru ce să închinăm? Pentru porțile raiului, da? Ridică paharul, Grușa, bea și tu pentru porțile raiului.

— Ce tot îndrugi acolo?

Grușa luă cupa în mână. Alioșa bău o înghițitură și puse paharul la loc.

— Mai bine renunț, rosti el cu un zâmbet blajin.

— Parcă te lăudai c-o să bei! îl întărită Rakitin.

— Nu mai beau nici eu dacă dumneata nu bei, îi ținu isonul Grușenka. De altfel, nici nu mai am chef. Bea, Rakitka, deșartă tu sticla până la fund. Nu beau decât dacă bea Alioșa.

— Of, of, ce înduioșător! pufni Rakitin. Uite la ea cum i s-a cocoțat pe genunchi! El, barem, are durerea care-l seacă la suflet dar pe tine ce bâzdâc te-a apucat, mă rog? Dumnealui, pasămite, s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, era gata chiar să-și spurce gura cu cârnat...

— De ce?

— I-a murit unchiașul, părintele Zosima...

— Cum așa, a murit părintele Zosima?! se minună Grușa. N-am știut nimic, și se închină cu smerenie. Doamne, și eu, care ședeam pe genunchii lui! tresări ea speriată și se desprinse numaidecât de el, așezându-se alături pe canapea.

Alioșa o privi lung, mirat și parcă se mai lumină la față.

— Ce-ai cu mine, Rakitin, lasă-mă în pace! rosti el deodată dârz, ridicând glasul. De ce spui că m-am răzvrătit împotriva lui Dumnezeu? N-aș vrea să te urăsc, caută să fii și tu mai înțelegător. Am pierdut ceva fără de preț, o comoară cum tu n-ai avut niciodată, și n-ai dreptul să mă

judeci. Mai bine uită-te la dânsa: ai văzut cum a căutat să mă cruțe? Am venit aici cu gândul c-am să găsesc un suflet hain, mă ispitea ticăloșia pentru că și eu mă simțeam păcătos și rău, și am întâlnit o adevărată soră, o inimă de aur, un suflet duios... A căutat să mă cruțe... Agrafena Aleksandrovna, despre dumneata e vorba. Dumneata m-ai salvat, mi-ai așezat sufletul în vechiul făgaș...

Îi tremurau buzele și vocea i se curmă brusc, silindu-l să se oprească.

— Te-a salvat, zici? Nu, zău! rânji sarcastic Rakitin. Și când te gândești că mai deunăzi voia să-ți facă felul, știi asta?

— Stai, Rakitka! se repezi Grușenka. Destul, tăceți amândoi! Am să vă spun tot: te rog, Alioșa, să nu mai vorbești așa, pentru că-mi vine să intru în pământ de rușine! Sunt rea, să știi, nu sunt bună, așa cum mă crezi dumneata. Iar tu, Rakitka, fă bine și ține-ți gura, pentru că minți. Recunosc că i-am pus gând rău cândva, ai dreptate, voiam, cum zici tu, să-i fac felul, însă asta a fost mai demult, dar acum nu mai e adevărat, ce-ai spus e o minciună; acum e cu totul altceva... Să nu te mai prind că scoți un cuvânt, auzi tu, Rakitka! îl luă din scurt Grușa, care părea surescitată.

— Uite c-au înnebunit amândoi! șuiera printre dinți Rakitin, măsurându-i din ochi nedumerit. Le lipsește o doagă, curat balamuc! Amândoi s-au muiat, acu' să te ții lacrimi și suspine!

— Da, am să plâng, am să plâng! confirmă Grușenka. A spus că-i sunt ca o soră, asta n-am s-o uit niciodată, nu, n-am s-o uit niciodată! Să știi, totuși, Rakitin, că, așa rea cum sunt, tot am făcut și eu în viața mea pomană cu un fir de ceapă!

— Ai dat de pomană un fir de ceapă? Cum adică? Ei, fir-ar să fie, zău dacă n-au căpiat!

Exaltarea de care erau cuprinși amândoi îl mira și-l scandaliza totodată pe Rakitin, aproape că se simțea vexat, deși ar fi putut să-și dea seama că, printr-o coincidență cu

totul excepțională, și unul, și altul se aflau într-un moment de răscruce din viața lor, menit să le zguduie sufletele. Dar pe cât era de sensibil când se întâmpla să fie în joc propria-i persoană, pe atât de obtuz se dovedea Rakitin când era vorba de semenii lui, asta poate și fiindcă era prea tânăr încă și fără experiență, dar în bună parte pentru că era de un egoism feroce.

— Vezi, Alioșecika, râse nervos Grușa, întorcându-se spre el, m-am lăudat față de Rakitin c-am dat și eu de pomană o ceapă; față de dumneata însă ce rost ar avea să mă laud, dumitale am să-ți spun cu altă inimă adevărul curat. Nu e decât o poveste, dar o poveste foarte frumoasă, pe care o știu de când eram fetiță mică de la Matriona, bucătăreasa noastră. Ascultă: „A fost odată ca niciodată o femeie rea și hapsână. Și femeia aceea a făcut cât a făcut umbră pământului și, împlinindu-i-se sorocul, a murit. Și murind n-a lăsat după ea nicio faptă bună. Dracii au pus atunci gheara pe ea și au aruncat-o în iazul de foc. Iar îngerul ei păzitor sta pe mal și-și tot frământa mintea: «Oare ce fapta virtuoasa o fi săvârșit în viața ei ca să pot pune o vorbă bună pentru ea la Dumnezeu?» Și, aducându-și aminte, se duce el și-i spune lui Dumnezeu: «A smuls din grădină un fir de ceapă și l-a dat de pomană, a miluit o biată femeie săracă». «Ia firul cela de ceapă, zice Dumnezeu, și dă-i-l să se agate de el, și pe urmă caută s-o tragi afară. Dacă izbutești s-o scapi, să vină aici, în rai, iar dacă s-o rupe firul de ceapă, să rămână unde se afla acum.» Îngerul a coborât degrabă în iad și, întinzându-i firul de ceapă, a zis: «Apucă-te vârtos de el, femeie, și eu am să te scot afară». Și a început să tragă binișor, binișor de fir, până ce a scos-o aproape de tot din iad. Dar ce să vezi: ceilalți osândiți, când au prins de veste că îngerul vrea s-o scape, s-au agățat care mai de care de ea, să-i tragă și pe ei afară. Scorpia de femeie însă, haină cum era la suflet, a început să dea din picioare și să urle: «Pe mine vrea să mă scoată, nu pe voi, ceapa-i a mea, nu a voastră!» Nici n-a apucat să termine și firul de ceapă s-a rupt.

Femeia a căzut înapoi în iad și arde și acum în focul gheenei. Îngerul a izbucnit în plâns și a plecat”. Asta-i toată povestea, Alioșa, n-am uitat-o până în ziua de azi și nici n-am s-o uit vreodată, pentru că și eu sunt tot așa de haină la suflet ca și zgripțuroaica aceea. M-am lăudat adineauri față de Rakitin c-am miluit pe cineva cu un fir de ceapă, ție însă am să-ți mărturisesc adevărul: doar un fir de ceapă, unul singur, am dăruit de când mă știu pe lume, atâta pomană am și eu la viața mea. Să nu mai zici că sunt bună, Alioșa, nu-s deloc așa cum mă crezi dumneata, dimpotrivă, sunt rea, rea de tot și hapsână. Și-mi vine să mor de rușine, când te aud ridicându-mă în slavă! Și, fiindcă am început, am să-ți spun tot. Ascultă: am ținut morțiș să vii la mine și atâta l-am bătut la cap pe Rakitka să te aducă încoace, încât i-am promis chiar c-o să-i dau douăzeci și cinci de ruble dacă izbutește să pună mâna pe dumneata. Stai, Rakitka, așteaptă puțin!

Și, nici una, nici două, se duse la masă, descuie sertarul, își luă punga cu bani și scoase dinăuntru o hârtie de douăzeci și cinci de ruble.

— Ce mai e și aiureala asta? Ce ți-a venit? bâigui Rakitin fâstâcit.

— Ține, Rakitka! Vreau să mă achit de datorie, cred că n-ai să mă refuzi. Nu mi i-ai cerut chiar tu? Și fără altă vorbă îi azvârli în față.

— Ei, asta e, de ce să refuz!? își îngroșă vocea Rakitin, vizibil stingherit, silindu-se să pară cât mai arogant, ca să-și ascundă încurcătura. Prea ieftin ați scăpat. Doar de aceea sunt proști pe lume: ca deșteptii să tragă foloase!

— Și acum fă bine și pune-ți lacăt la gură, Rakitka, să nu mai scoți un cuvânt. Ce vreau să spun acuma nu-i pentru urechile tale. Șezi colo, în colț, și taci; tu nu ne iubești, așa că nu te mai amesteca în vorbă!

— De ce v-aș iubi? se oțărî Rakitin într-o răbufnire de ură. Băgase banii în buzunar, deși se simțea prost, fiindcă era de față Alioșa. Își făcuse socoteala c-o să-i primească mai târziu, fără știrea lui, iar acum îi plesnea fierea de

ciuda și de rușine. Chibzuise de asemenea, dintr-un calcul diplomatic, că-i mai bine să n-o contrazică de fel pe Grușa, cu toate că ea nu-l cruța, luându-l mereu în șfichi. Se vedea cât de colo că-l avea cu ceva la mână, dar de astă dată i se umpluse paharul:

— Iubești un om care a făcut ceva pentru tine... Dar voi doi, aș vrea să-mi spuneți, ce ați făcut pentru mine?

— Poți să iubești un om chiar dacă nu ți-a făcut niciun bine, așa cum iubește Alioșa.

— Și de unde știi tu că te iubește? Ce-mi tot împui capul cu dragostea lui?!

Stând în picioare în mijlocul încăperii, Grușenka vorbea înfrigurată, cu un tremur isteric în glas:

— Taci, Rakitka, tu nu poți să pricepi ce se petrece cu noi! Și te rog să nu mă mai tutuiești, nu-ți permit, ai cam început să-ți iei nasul la purtare! Stai la locul tău în colț și să nu mai scoți un cuvânt, așa cum îi sade bine unui lacheu. Și acum, Alioșa, am să-ți spun tot, ești singurul om căruia vreau sa-i mărturisesc adevărul, ca să vezi și dumneata ce pramatie sunt! Tot ce-ți spun e însă numai pentru dumneata, cu Rakitka n-am nimic de împărțit. Da, e adevărat, Alioșa, îți pusesem gând rău, eram hotărâtă să-ți fac bucata. Atât de ahtiată eram să-ți vin de hac, încât l-am cumpărat pe Rakitka numai ca să te aducă la mine. De ce țineam așa de mult la asta? Când dumneata nici habar n-aveai de mine! Dacă se întâmpla cumva să ne întâlnim față-n față, întorceai capul și puneai ochii în pământ; eu însă nu mă sfiam să te privesc și descoseam pe unul și pe altul, doar oi mai afla câte ceva. Chipul dumitale îmi stătea ca un ghimpe în inimă: „Mă disprețuiește, îmi ziceam eu, nici nu se îndură măcar să se uite la mine”. Și mi-era așa o ciudă, încât ajunsesem și eu să mă mir: „Cum se poate, să mă tem de un copilandru? Lasă, că-i fac eu bucata, uite-așa am să-l ronțăi și pe urmă am să-i râd în nas!” Clocoteam în mine. Nu știu dacă mă crezi, dar în tot orașul ăsta nimeni nu și-ar permite vreo necuviință față de Agrafena Aleksandrovna sub cuvânt că-i o femeie stricată, nici

măcar nu i-ar trece prin gând să spună așa ceva despre mine; nu-l am decât pe moșneagul meu, sunt legată de el, vândută pe viața, diavolul ne-a pus cununiile pe cap, încolo n-am avut de-a face cu niciun alt bărbat! Totuși, de cum te-am văzut pe dumneata, mi-am zis: „Pe ăsta trebuie să-l prind în gheară. Lasă, că-i vin eu de hac, și ce-am să mai râd pe urmă, ehe, ce-am să mai râd!” Ca să vezi ce cățea e femeia care ziceai ca ți-e ca o soră! Între timp, uite, s-a întors bărbatul care m-a scos din minți cândva, și stau acum și aștept să-mi dea un semn de viață. Știi ce a fost pentru mine omul ăsta care m-a părăsit? Acum cinci ani, când m-a adus aici Kuzma, nu îndrăzneam să scot capul în lume, mă feream tot timpul să nu mă vadă și să nu mă audă cineva, eram o fetișcană plăpândă și tare proasta. Stăteam singură cuc și mă istoveam plângând; nopți întregi nu dormeam, gândindu-mă mereu la același lucru: „Unde ești, câine? Cine știe în brațele cui oi fi acum și-ți râzi de mine! Ah, să mai dau ochii cu tine odată, o singură dată numai să-mi ieși în cale și ai să vezi ce te așteaptă, știu eu cum să mă răzbun!” Noaptea udam perna cu lacrimi și mă zbuciumam toată, răsuceam cuțitul în rană și-mi ațâțam mai vârtos ura: „Lasă, c-am să-ți plătesc eu cu vârf și îndesat!” mă pomeneam țipând uneori pe întuneric. Iar când îmi dădeam seama că n-am nicio putere asupra lui, când mă gândeam că poate în momentul acela își bate joc de mine, dacă nu cumva m-a și uitat, mă trânteam pe podele, plângeam cu lacrimi amare, văzând cât de nevolnică sunt, și tremuram ca scuturată de friguri până se lumina de ziuă. Dimineață mă sculam ca un câine întărâtat, bucuroasă aș fi sfâșiat pe toată lumea. Cu timpul însă am început să adun ban cu ban, mi s-a împietrit inima, am pus ceva carne pe mine. Crezi poate că m-am mai deșteptat la minte? Aș, de unde! Nimeni nu vede și nimeni pe lume nu știe, dar cum se înnoptează, încep iarăși să mă perpelesc ca acum cinci ani, când eram o fetișcană proastă, și plâng toată noaptea scrâșnind din dinți. „Vai de pielea lui ce o să pățească, am să-i plătesc cu vârf și îndesat!” mă gândesc.

Ai fost atent pân-acum? Bine. Ce părere o să-ți faci însă despre mine când am să-ți spun că de curând, poate să fie o lună de atunci, am primit o scrisoare de la el: a rămas văduv și vrea să vină aici, să mă vadă. Mi s-a tăiat deodată răsuflarea! Ah, Doamne! Și într-o clipă am și văzut ce-o să se întâmple: o să vină și o să mă cheme iarăși la el, e destul numai să fluiere odată, ca să mă târăsc la picioarele lui ca o cățelușă bătută, ca și când tot eu aș fi fost vinovată! Am simțit lămurit c-așa o să se întâmple și parcă nu-mi venea să cred: „Chiar așa otreapă să fiu? Ce o să fac? O să mă arunc iarăși de gâtul lui ori nu?" În luna asta ce-a trecut am strâns în mine mai multă fiere decât în toți ultimii cinci ani. Mă vezi doar cum fierb aici, ca turbată, și câtă răutate e-n mine! Acum ți-am spus tot! Mi-am făcut de lucru cu Mitea ca să nu alerg după celălalt. Taci, Rakitka, n-ai niciun drept să mă judeci, de altfel nici n-am vorbit cu tine! Când ați sosit voi, tocmai ședeam aici și mă gândeam în fel și chip, silindu-mă să iau o hotărâre. Niciodată n-o să știți ce a fost în sufletul meu! Alioșa, spune-i, te rog, domnișoarei să nu-mi țină supărare pentru bâlciul de alaltăieri!... Nimeni pe lume nu știe și nici n-ar putea să înțeleagă ce simt eu acum... Poate c-o să iau și un cuțit cu mine când o fi să plec, încă nu-mi dau seama ce-am să fac...

Rostind aceste cuvinte disperate, Grușenka se opri sugrumată de lacrimi, își cuprinse fața în palme și se aruncă pe canapea, cu capul în perne, plângând cu sughițuri, ca un copil mic. Alioșa se ridică în picioare și se apropie de Rakitin.

— Misa, zise el, să nu fii supărat pe dânsa chiar dacă te-a jignit, nu trebuie să i-o iei în nume de rău. Ai văzut ce a spus adineauri? Nu poți cere prea mult de la un biet suflet de om, trebuie să fim mai înțelegători...

Vorbea mânat de o pornire nestăvilită. Simțea nevoia să-și deschidă inima, și singurul om pe care-l avea la îndemână era Rakitin. Dacă n-ar fi fost el acolo, și-ar fi destăinuit simțămintele cu glas tare în fața pereților.

Prietenul lui însă îl măsură din ochi ironic și Alioșa nu mai spuse niciun cuvânt.

— Starețul ți-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii, și acum m-ai luat pe mine drept cal de bătaie, Alioșenka, omul lui Dumnezeu! spuse el zâmbind malițios.

— Nu râde, Rakitin, degeaba zâmbești sarcastic... Cum poți să vorbești așa despre răposatul? Nu există om pe fața pământului care să se poată asemui cu el! strigă Alioșa cu lacrimi în glas. Crede-mă că n-am dreptul să judec pe nimeni, fiindcă eu mă simt vinovat, poate mai vinovat decât oricine! Ce sunt eu pe lângă dânsa? Gândește-te că am venit aici ca să mă afund în mocirlă. Îmi spuneam: „Ei și, nu-mi pasă!” Și știi de ce? Pentru ca sunt un laș. Iar dânsa, vezi, s-a chinuit cinci ani de zile fără să aibă pe nimeni aproape să-i spună o vorba caldă, pornită din inima, și până la urmă a iertat totul, a uitat tot și plânge! Omul care și-a bătut joc de ea cu atâta cruzime s-a întors și o cheamă, și ea e gata să-l ierte și să alerge în brațele lui fericită. Nu, poți să fii sigur, n-o să ia niciun cuțit, nu, fără doar și poate! Vezi, eu nu sunt așa. Nu știu dacă tu ești, Misa, eu însă în niciun caz nu! Azi am primit o lecție strașnică, uite, chiar aici, în locul ăsta... Dragostea ei e mai presus decât ceea ce putem simți noi... Spune-mi, cunoșteai cumva lucrurile pe care le-a povestit adineauri? Ai mai auzit-o cândva vorbind despre ele? Nu, așa-i că nu? Dacă le-ai mai fi auzit, ai fi înțeles încă de atunci totul... și cealaltă, pe care a jignit-o acum două zile... trebuie s-o ierte și ea! Nu se poate să nu treacă peste asta când o să afle... și o să afle cu siguranță... E un biet suflet ce nu și-a găsit încă pacea, trebuie să fim înțelegători... cine știe ce comoară ascunde...

Se opri cu răsuflarea tăiată. Cât era de furios, Rakitin rămase cu ochii boldiți de mirare. Niciodată nu s-ar fi așteptat la o asemenea tiradă din partea unui om atât de potolit și de cuminte ca Alioșa.

— Halal avocat! Nu cumva ți-a căzut cu tronc? Agrafena Aleksandrovna, călugărașul nostru e mort după tine, l-ai

făcut praf! strigă el, râzând cu nerușinare.

Grușenka înălță capul adâncit în pernă și se uită la Alioșa, cu un surâs duios, care-i lumină toată fața buhăită de lacrimi.

— Nu-ți mai pierde vremea cu el, Alioșa, heruvimul meu! Nu vezi cu cine ai de-a face, parc-ai vorbi la pereți! Apoi întorcându-se către Rakitin: Mihail Osipovici, mă gândeam tocmai să te rog să mă ierți dacă te-am jignit cumva adineauri, dar acum pentru nimic în lume n-aș mai face-o! Alioșa, vino de șezi lângă mine, îl îmbie ea cu un zâmbet fericit, uite-așa, aici, și spune-mi (îl luă de mâini și se uită înseninată drept în ochii lui), spune-mi, te rog, ce crezi dumneata: îl iubesc sau nu? Mai pot eu, oare, să iubesc un om care mi-a făcut atâta rău sau nici nu-mi pasă de el? Până să veniți voi, am stat așa pe întuneric și m-am tot întrebat: da sau ba? Dă-mi dumneata dezlegarea, hotărăște dumneata, și voi face cum ai să-mi spui. Să-l iert ori să nu-l iert?

— Bine, dar l-ai și iertat, nu-i așa? zâmbit Alioșa.

— Ba da, mărturisi Grușenka gânditoare. Păcătoasa asta de inimă! Să bem pentru inima mea păcătoasă! strigă ea și, luând în mână paharul, îl goli pe nerăsuflate, apoi îl trânti de pământ. Cupa se sparse cu zgomot. Și pe buzele ei zâmbitoare flutura din nou o umbră de cruzime.

— Și totuși, poate nu l-am iertat încă, adăugă ea cu o expresie amenințătoare, privind în jos, ca și cum ar fi vorbit numai pentru sine. Poate că inima mea e numai gata să-l ierte. Am să caut s-o mai țin încă în frâu. Vezi dumneata, Alioșa, de fapt mi-s dragi lacrimile pe care le-am vărsat în acești cinci ani, mi-e dragă umilirea ce m-a făcut să sufăr atâta, ele mi-s dragi, nu el.

— N-aș vrea să fiu în pielea lui! șuieră Rakitin.

— Și nici n-ai să fii vreodată, Rakitka, fii pe pace! Tu nu ești bun decât să-mi faci ghetele, atâta tot; o femeie ca mine nu-i de nasul tău... și poate că nici de nasul lui...

— Nu-i de nasul lui? Atunci de ce te-ai înzorzonat așa? o necăji Rakitin, rânjind sarcastic.

— Nu te lega de gătelile mele, Rakitka, fiindcă nu poți să știi ce este în sufletul meu! N-am decât să dau jos toate zorzoanele, chiar acum, pe loc! îi răspunse ea ridicând glasul. Tu nu știi pentru ce m-am gătit așa! Poate că am de gând să-i ies înainte și să-i zic: „Mă vezi? Deschide ochii și uită-te bine!” Când m-a lăsat, eram o fetișcană de șaptesprezece ani, o slăbătură plângăreață și ofticoasă. Am să stau lângă el, am sa-l vrăjesc, am să-i înfierbânt sângele, ca după aceea să-i spun: „Ei, ai văzut cu cine ai de-a face, stimabile? Și acum, umbla sănătos! Nu tot ce zboară se mănâncă!” Pentru asta, poate, m-am gătit așa, Rakitka, încheie Grușa, râzând malițios. Sunt fiara, Alioșa, o fiară turbată. N-am decât să rup hainele de pe mine, să-mi schilodesc trupul, să-mi slutesc chipul, să-mi ard fața și s-o ciopârțesc cu cuțitul, să umblu pe străzi să cerșesc! parcă vreau, n-am decât să nu mai plec nicăieri, să rămân aici, dacă vreau, n-am decât să-i trimit chiar mâine lui Kuzma tot ce-am căpătat de la el, toți banii pe care mi i-a dat, și să mă duc să muncesc cu ziua până la sfârșitul vieții!... Crezi, oare, că n-am s-o fac, te îndoiești c-o să am atâta curaj? Ba, uite, să știi c-am s-o fac, am s-o fac chiar acum, să nu mă puneți la ambiție... iar pe dânsul am să-l iau la goană și am să-i dau, uite-așa, cu tifla, ce-o fi crezând că-s de nasul lui?!

Ultimele cuvinte le strigă în gura mare, ca apucată de istericale. Și, simțind că o podidesc din nou lacrimile, își ascunse fața în palme și se prăbuși peste perne, într-un hohot de plâns. Rakitin se ridică.

— Să mergem, zise el, e târziu, n-au să-ți deschidă la mânăstire.

Grușenka sări în sus.

— Cum, pleci, Alioșa? întrebă ea consternată. Ce faci? M-ai răscolit și mi-ai sângerat inima și acum, când se lasă noaptea, să stau iarăși singură?

— N-oi fi vrând să rămână la tine peste noapte? N-are decât, dacă poftește, dinspre partea mea, pot să plec și singur! glumi Rakitin caustic.

— Taci, vrăjmașule, taci din gură! se răsti Grușenka mânioasă. Niciodată n-am auzit din gura ta vorbele pe care mi le-a spus el.

— Dar ce ți-a spus, mă rog? mârâi Rakitin întărâtat.

— Nu știu, nu-mi dau seama ce, nu mă dumiresc, dar mi-a vorbit de la suflet la suflet, mi-a răscolit inima... Este primul om, singurul din lumea asta mare, care s-a îndurat de mine, el și numai el? De ce, heruvimul meu, n-ai venit mai înainte? strigă Grușa și se prăbuși exaltată la picioarele lui. Toată viața am așteptat un om ca tine, mereu am așteptat; știam că odată și odată o să vină cineva care să-mi aducă iertarea. Toată viața am crezut că, așa târâtură cum sunt, mă va iubi și pe mine cineva cu adevărat, cineva fără niciun gând păcătos!

— Dar ce-am făcut eu pentru dumneata? zâmbit Alioșa înduioșat și, aplecându-se, o luă cu gingășie de mână. Te-am miluit cu un fir de ceapă, o nimica toată!... Nu apucă bine să isprăvească, și-l podidiră și pe el lacrimile. În momentul acela se auzi trântindu-se ușa de la intrare și cineva pătrunse în casă. Grușenka sări deodată în picioare, înfricoșată de moarte. Fenia dădu buzna înăuntru, strigând în gura mare și fluturându-și brațele.

— Coniță, coniță scumpă, a sosit ștafeta! trâmbiță ea veselă, gâfâind. A trimis o troică de la Mokroe să te ia! Timofei, surugiul, e afară, schimbă caii... Scrisoarea, coniță, iată scrisoarea!

Țipa cât o ținea gura, vânturând scrisoarea din mână. Grușenka îi smulse plicul și-l apropie de lumânare. Era un bilet de câteva rânduri pe care ea îl deslușì dintr-o ochire.

— Mă cheamă! șopti ea pălind, cu față crispată de o amară grimasă. Du-te, cățelușă! Te-a fluierat!

Rămase locului o clipă, ca și când ar fi șovăit încă, apoi tot sângele îi năvăli în obraji, învăpăindu-i.

— Plec! strigă ea. Cinci ani din viață! Rămâneți cu bine! Rămâi cu bine, Alioșa, soarta mea s-a hotărât... Duceți-vă, duceți-vă, plecați cu toții, să nu vă mai văd în fața ochilor... Grușenka își ia zborul spre o viața nouă... N-aș vrea să-mi

porți dușmănie, Rakitka, cine știe dacă nu mă duc la moarte! Uf! Parc-aș fi beată! Și, depărtându-se brusc de ei, alergă în iatac.

— Acum nu-i mai pasă de noi! bodogăni Rakitin. Să mergem, altfel iar au să înceapă să țipe muierile astea, sunt sătul până-n gât de atâta boceală...

Alioșa se lăsă dus fără să-și dea seama. În curte aștepta o troică în jurul căreia forfoteau oameni cu felinare în mâna, ocupați să deshame caii. Prin poarta deschisa se zăreau cei trei cai de schimb, așteptând afară. Alioșa și Rakitin nici nu apucaseră bine să coboare treptele, când fereastra de la iatac se deschise deodată și Grușa strigă cu o voce răsunătoare:

— Alioșecika, multe salutări din partea mea frățiorului tău, Mitenka! Spune-i că n-aș vrea să fie supărat pe mine, cu tot necazul pe care i l-am făcut! Te rog să-i repeți cuvânt cu cuvânt ceea ce-ți spun eu acum: „Grușenka și-a legat soarta de un ticălos, nu de un suflet cinstit ca al tău!” Să știe că l-am iubit totuși un ceas, un singur ceas din viața mea, să nu uite niciodată ceasul acela! Să-i spui că așa i-a poruncit Grușenka, să nu-l uite până în clipa din urmă! Glasul i se stinse, înecat în lacrimi, și fereastra se închise cu zgomot.

— Hm, hm! mormăi Rakitin umflându-se de râs. După ce-i dă la cap bietului Mitenka, îi mai și pretinde să n-o uite toată viața! Ce sadism!

Alioșa nu-i răspunse însă, ca și când nici n-ar fi auzit, întinsese piciorul la drum, de parcă ar fi avut cine știe ce zor mare; în realitate nu-și dădea seama de nimic, mișcându-se aproape ca un automat. Rakitin se simți deodată săgetat de o durere ascuțită, ca și cum cineva i-ar fi zgândărit o rană proaspătă. Adineauri, când o pusese pe Grușenka față în față cu Alioșa, se așteptase la cu totul altceva; lucrurile luaseră însă o altă întorsătură decât aceea pe care ar fi dorit-o el.

— Ofițerul ei e un polonez, zise el silindu-se să-și păstreze sângele rece. Vorba vine ofițer; de fapt, e un biet

amărât, funcționar la vamă, undeva în Siberia, la granița dinspre China. După câte am auzit, și-a pierdut postul. I-o fi ajuns probabil la ureche ca Grușenka are ceva părăluțe și s-a întors la ea, așa se explică totul. Alioșa nici de astă dată nu se învrednici să-i răspundă. Rakitin își pierdu cumpătul:

— Ei, vasăzică, ai izbăvit un suflet păcătos?! rânji el plin e fiere. Ai întors o târfa pe calea cea bună? Ai izgonit cei șapte draci ce o munceau? Ca să vezi unde trebuia să se întâmple minunea pe care ați așteptat-o cu atâta râvnă astăzi!

— Încetează odată, Rakitin! îi răspunse Alioșa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă „disprețuiești”, pentru c-am putut să primesc cele douăzeci și cinci de ruble de adineauri! Mi-am vândut prietenul, nu-i așa? Numai că tu nu ești Hristos, și nici eu, Iuda!

— Crede-mă, Rakitin, c-am și uitat de banii aceia, protesta Alioșa. Tu singur ai pomenit de ei...

Rakitin se înfurie și mai tare.

— Duceți-vă dracului cu toții! zbieră el. Pentru ce naiba mi-oi fi pierzând vremea cu tine? De acum înainte nici nu mai vreau să știu cine ești! Pleacă, du-te unde vrei, călătorie sprâncenată!

Și, fără altă vorbă, o apucă pe o ulicioara lăturalnica, lăsându-l singur în întunecimea nopții. Alioșa ieși din oraș, și o luă peste câmp spre mânăstire.

Capitolul IV

CANA GALILEII

Ajunse la schit destul de târziu după rânduiala mănăstirii, și monahul de pază care ieși să-i deschidă îi îngădui să intre înăuntru pe poarta cea mică. Trecuse de nouă – ora sorocita odihnei și somnului după o zi plină de frământări. Alioșa deschise cu sfială ușa chiliei bătrânului, în care se afla sicriul, înăuntru nu era decât părintele Paisie care citea Evanghelia împreună cu novicele Porfiri; ucenicul, istovit de vegherea din ajun, când starețul le vorbise pentru ultima oară, și de zarva de peste zi, dormea somnul tinereții, culcat pe podele în odaia alăturată. Părintele Paisie îl auzi intrând, dar nu-și ridica ochii de pe carte; Alioșa se retrase în colțul din dreapta ușii se așeză în genunchi și începu să se roage. Inima îi era plină, gata să se reverse, dar totul colcăia de-a valma în el, niciun sentiment nu reușea să se contureze mai lămurit și să precumpănească asupra celorlalte, impresiile se succedau lent, fără încetare, ca într-un caleidoscop. Se simțea înduioșat, dar în același timp – lucru curios – nimic nu mai avea darul să-l mire. Vedea din nou în fața ochilor sicriul și mortul drag, strâns înfășurat în rasa monahală, și totuși jalea și durerea sfâșietoare ce-i storseseră atâtea lacrimi în dimineața aceea se mistuiseră ca prin farmec. Intrând în chilie, îngenunchease în fața sicriului, așa cum și-ar fi plecat genunchii în fața unei icoane, dar simțământul ce-i stăpânea cugetul și inima în momentul acela nu era întristarea, ci bucuria. Una dintre ferestre era larg deschisă, lăsând să pătrundă înăuntru aerul proaspăt, răcoros. „Înseamnă că duhoarea s-a întețit și mai tare dacă s-au înduplecat să deschidă fereastra”, își spuse el. Dar

gândul că rămășițele pământești ale starețului începuseră să se descompună – gând care abia cu câteva ceasuri mai înainte i se păruse atât de amarnic, de umilitor – nu-l mai făcu de astă dată să sufere, nici să se răzvrătească. Se ruga așa, în tăcere, dar îndată își dădu seama că înșiră cuvintele mecanic. Frânturi de idei i se perindau prin minte, licăreau o clipă, ca niște steluțe, ca să se stingă numaidecât, năpădite de alte gânduri răzlețe, dar în același timp era conștient că sufletul său își găsise împăcarea, că se sălășluise în el ceva temeinic și deplin. Uneori prindea să se roage cu râvnă, într-o pornire de dragoste și recunoștință... Nu apuca să-și ducă însă ruga până la capăt, căci după un timp mintea lui o lua iarăși razna; începea să se gândească la altceva, ca până la urmă să uite și de rugăciune, și de ceea ce îi curmase firul... Încercă să fie atent la cuvintele spuse de părintele Paisie, dar, ostenit cum era, mereu îl fura somnul...

„A treia zi, s-a făcut nuntă în Cana Galileii, citea monahul, iar mama lui Iisus era acolo. Și a fost chemat la nuntă și Iisus cu ucenicii săi.”

„Nuntă? Cum adică nuntă?... se căznea să-și adune gândurile Alioșa. E fericită... s-a dus la nuntă... Nu, n-a luat niciun cuțit cu dânsa, nu se putea să ia... N-a fost decât așa, o vorbă rostită «la necaz», nimic mai mult... Noi... noi trebuie să iertăm cuvintele de obidă. E o ușurare... altminteri, prea ar fi cumplită suferința... Rakitin a cotit pe ulicioară... cât timp o să-și aducă aminte de necazurile lui, o să cotească așa, pe câte o ulicioară... Dar drumul... drumul mare este drept, este larg și luminos, și limpede cum e cleștarul... Și soarele strălucește la capătul lui... Cum? Ce spune?”

„... nu mai aveau vin, căci s-a fost sfârșit vinul de nuntă. Atunci muma lui Iisus zis-a către el: «Nu mai este vin...»„

„A, mi se pare că mi-a scăpat ceva, tresări el, ce păcat, n-aș fi vrut să pierd niciun cuvânt, îmi place atât de mult partea asta: e vorba de Cana Galileii, cea dintâi minune... Da, o minune atât de frumoasă, neasemuit de frumoasa!

Nu la durere, ci la bucurie a venit pentru întâia oară Iisus în mijlocul oamenilor; prima minune pe care săvârșit-o era hărăzită să le sporească bucuria... «Cine îndrăgește oamenii trebuie să îndrăgească și bucuria lor...», așa spunea răposatul, era una dintre ideile lui călăuzitoare... Nimeni nu poate trăi fără bucurie, spune Mitea... Da, Mitea... Adevărul înseamnă minune, adevărul înseamnă iertare, asta tot din gura lui ați auzit-o adeseori...”

„... Zis-a ei Iisus: «Ce este mie și ție, femeie? Ceasul meu n-a venit până acum». Muma lui zis-a celor ce slujeau: «Faceți ce vă va spune...»”

„Faceți ce vă va spune... Bucurie, da, o bucurie hărăzii unor bieți oameni săraci lipiți pământului... Trebuie să fi fost tare sărmani dacă nici vin n-au avut de ajuns la nuntă. Istoricii arata că populația statornicita pe vremea aceea în împrejurimile lacului Ghenizaret era în cea mai mare parte alcătuită din oameni nevoiași... Și o altă inimă preamilostivă, sufleul slăvit al unei alte ființe pline de har, maică-sa, care se afla de asemenea printre oaspeți, a știut că nu numai pentru a împlini măreața și teribila lui menire a coborât pe pământ, a știut că inima lui putea împărtăși deopotrivă veselia simplă și nevinovată a unor făpturi cu mintea neluminată, dar lipsite de vicleșug, veselia celor care-l poftiseră la praznicul lor sărac... «Ceasul meu n-a venit până acum», i-a răspuns el, zâmbind blajin; cu siguranță că, rostind aceste cuvinte, i-a zâmbit cu blândețe... Dar, dacă stai să te gândești, pentru asta, oare, a coborât el pe pământ, ca să îndestuleze cu vin ospățul de nuntă al unor sărmani? și totuși, n-a pregetat să meargă la nuntă și să împlinească rugămintea ei... A, ia să vedem ce spune mai departe...”

„... Iisus le-a poruncit: «Umpleți vasele cu apă». Și le-au umplut până sus. Apoi le-a zis: «Acum scoateți și duceți starostelui mesei». Iar ei i-au dus. Și când starostele mesei a gustat apa, care se făcuse vin, și nu știa de unde este (ci slujitorii care scoseseră apa știau), starostele mesei a strigat pe mire. Și i-a spus: «Orice om pune întâi vinul cel

bun, și când (nuntașii) au băut bine, pune pe cel mai slab. Dar tu ai ținut vinul cel bun până acum.»„

„Dar ce-i asta? Ce s-a întâmplat? Cum se face că odaia a devenit dintr-o dată atât de încăpătoare?... Ah, da... e o nuntă... firește, o nuntă... Iată oaspeții, iată și tinerii căsătoriți, și mulțimea care se veselește și... dar unde este Preaînțeleptul staroste? Și cine șade acolo? Cine? Odaia s-a făcut mai încăpătoare... Cine se ridică de la masa pentru ospăț? Cine... Cum, și el e aici?... Dar cum zăcea în sicriu... Nu, e aici... s-a sculat, m-a văzut. Vine spre mine... Doamne!...

Da, într-adevăr, spre el, spre el venea chiar dânsul, unchiașul cel uscățiv, cu obrazul brăzdat de o mulțime de cute subțiri; se îndrepta spre el fericit, râzând cu blândețe... Coșciugul a dispărut ca prin farmec, iar dânsul e îmbrăcat așa cum l-a văzut în ajun, când fuseseră cu toții oaspeții lui... Fața îi era descoperită și ochii îi străluceau... Dar ce s-a întâmplat? Ce caută printre nuntași, să fi fost și el poftit la nunta din Cana Galileii?...

— Da, fiule, m-au poftit și pe mine, se auzi glasu-i domol, zvonind deasupra lui. De ce te-ai ascuns aici, în loc să vii în mijlocul nostru?... Hai, vino!

E glasul lui, glasul starețului Zosima... Nu încape nicio îndoială, sigur este el, odată ce îl cheamă... Îi întinde mâna și Alioșa se ridică în picioare.

— Ne veselim, urmează unchiașul cel uscățiv, bem din vinul cel nou, vinul bucuriei proaspete, nețărmurite; vezi ce de oaspeți s-au adunat? Iată colo mirele cu mireasa, iată și înțeleptul staroste al mesei gustând din vinul neînceput. De ce te miri că sunt aici? Am miluit și eu pe cineva cu un fir de ceapă, de aceea sunt aici. Și sunt aici, printre nuntași, mulți alții ca mine care n-au dat în viața lor de pomană decât un fir de ceapă, unul singur, atâta tot... Vezi dar ce înseamnă faptele noastre? Și tu, blajinule, tu, fiul meu drag, ai știut azi să miluiești cu un fir de ceapă o biată ființă flămândă. Purcede, fiule, purcede la lucru, blajinule, de vreme ce ai făcut începutul... Vezi soarele nostru, îl

vezi?

— Mă tem... nu îndrăznesc să mă uit la el... șopti Alioșa.

— Să nu-ți fie teamă. Înfricoșătoare e slava și puterea lui. Dar îndurarea sa e fără margini. Din dragoste pentru noi a luat chip de om și se veselește în mijlocul nostru, preschimbând apa în vin, ca să nu sece bucuria nuntașilor, căci așteaptă acum alți nuntași, îi cheamă pe toți să vina la el, să vină pentru vecie... Iată, sosește vinul cel nou, au adus vasele...”

Sufletul lui Alioșa era mistuit ca de o vâlvătaie, era dureros de plin, și lacrimi de fericire i se prelingeau pe obraji – întinse brațele, dând un țipăt, și se trezi...

Avea în față iarăși sicriul, fereastra era deschisă, și vorbele solemne ale Evangheliei picurau lin și răspicat. Alioșa însă nu mai asculta. Ciudat: adormise așa cum stătea, în genunchi, și iată că se trezise acum în picioare. Deodată, ca și când l-ar fi smuls cineva din loc, se apropie grăbit, cu pași apăsați, de sicriu. În treacăt îl atinse cu umărul, fără să bage de seamă, pe părintele Paisie. Cuviosul își înălță ochii din carte și-i coborî numaidecât, ca și cum ar fi priceput că se întâmplă ceva curios cu tânărul monah. Alioșa privi câteva clipe sicriul, mortul ce zăcea încremenit sub zăbranicul ce-i acoperea fața, cu icoana pe piept și camilafca împodobită cu o cruce în opt colțuri pe cap. Adineauri abia îi auzise glasul care încă îi mai suna în urechi... Ascultă încordat, doar-doar o mai deslușì un zvon, ceva... Apoi se întoarse dintr-o dată pe călcâie și ieși afară.

Coborî repede treptele, fără a mai zăbovi în cerdac. Întraripat, sufletul său era setos de libertate, avea nevoie de spațiu, de tot cuprinsul lumii. Bolta cerească, presărată cu stele scăpărătoare, se desfășura nemărginită deasupra lui. Din zenit până la orizont, curgea aburoasă Calea Lactee. Răcoarea și liniștea nopții învăluiau pământul. Turlele albe și cupolele aurite ale bisericii străluceau pe cerul de safir. În straturile din jurul casei, fastuoasele flori de toamnă adormiseră până în zori. Pacea statornicită pe pământ se îngemăna cu cea revărsată din înălțimi, taina

gliei se împerechea cu taina stelelor... Alioșa rămase locului câteva clipe, neclintit, Privind în jur, și dintr-o dată căzu jos, ca secerat.

Nu știa de ce îmbrățișează pământul, nu înțelegea de ce simte o dorință atât de fierbinte să-și lipească buzele de el, și-l săruta întruna plângând, stropindu-l cu lacrimi și jurându-i iubire, iubire pe veci. „Udă pământul cu roua lacrimilor tale de bucurie și scumpe fie-ți lacrimile ce le-ai vărsat...” răsuna un glas în adâncul său. De ce plângea? O, în momentul acela de exaltare simțea nevoia să plângă până și pentru stelele ce străluceau din tării și plângea fără să se sfiască de extazul lui. Să ierte totul și pe toată lumea, să-și ceară iertare de la toți și de la toate, și nu numai pentru faptele săvârșite de el, ci pentru toți și pentru toate câte le-au făcut, căci pentru el „aveau să se roage alții”, îi șoptea mai departe glasul lăuntric. Și cu fiece clipă simțea, da, simțea ca aievea, aproape palpabil, coborând în sufletul său o putere nestrămutată, ca bolta spuzită de stele. Un gând se statornicea în el temeinic, pentru vecie. Cel care se așternuse cu fața la pământ era un tânăr slab, pentru ca în locul lui să se ridice de jos un om care avea să lupte dârz toată viața și care era pe deplin conștient de schimbarea petrecută cu dânsul, își dădea seama de ea cu toată exaltarea de care era cuprins. Niciodată, până la capătul zilelor lui, Alioșa n-avea să uite această clipă. „Cineva a coborât atunci în sufletul meu”, spunea el cu cea mai deplina convingere...

Trei zile mai târziu, Alioșa părăsi mănăstirea, supunându-se dorinței duhovnicului său care-i poruncise „să plece în lume”.

Cartea a opta

MITEA

Capitolul I

KUZMA SAMSONOV

Dmitri Fiodorovici, căruia Grușenka, luându-și zborul spre o nouă viață, avusese grijă la plecare să-i trimită cel din urmă salut, „poruncindu-i” să nu uite niciodată ceasul în care îl iubise, deși nu știa nimic despre ultimele evenimente din viața ei, era, la rândul său, peste măsură de hărțuit și de zbuciumat. În ultimele două zile se afla într-o stare de tensiune atât de cumplită, încât – după cum avea să povestească el însuși mai apoi – puțin a lipsit să nu-l lovească apoplexia. În ajun, Alioșa îl căutase peste tot în zadar, după cum nici Ivan nu apucase să se vadă cu el la restaurantul unde rămăsese vorba să se întâlnească. Gazdele primiseră dispoziții să nu-l dea în vileag. Și-n vremea asta – tot după mărturisirile lui de mai târziu – Mitea se dădea de ceasul morții, „luptând din răsputeri împotriva sorții, ca să iasă la un liman”. Fusese în stare chiar să plece din oraș pentru câteva ore, mânat de niște interese urgente, deși se temea s-o scape o singură clipă din ochi pe Grușenka. Toate aceste împrejurări aveau să fie stabilite ulterior punct cu punct și cu cea mai mare precizie, deocamdată, mă voi mulțumi să amintesc doar ceea ce este strict necesar din peripețiile celor două zile de trista amintire premergătoare cumplitei nenorociri ce s-a abătut atât de năprasnic asupra lui.

Grușenka, deși îi dăruise o oră de dragoste cinstită și adevărată, îl chinuia într-adevăr uneori cu o cruzime fanatică. Ceea ce-l tortura mai ales era faptul că nu izbutea cu niciun preț să afle ce gânduri are; nu era chip să scoată ceva de la ea nici cu binele, nici cu răul. Grușenka nu se lasă prinsă chiar așa de lesne și Dmitri știa că dacă ar fi

insistat prea mult, s-ar fi supărat până la urmă pe el și l-ar fi părăsit poate definitiv. Bănuia – și pe bună dreptate – că și în sufletul ei se dădea o luptă, că și ea se afla într-o mare cumpănă, străduindu-se să ia o hotărâre, fără a izbuti să aleagă într-un fel sau altul, după cum presupunea, și nu fără temei – deși îi sângera inima la gândul acesta – că în unele clipe pur și simplu îl ura exasperat de pasiunea pe care o avea pentru dânsa. Și, într-adevăr, așa și era, cu toate că nu putea deloc să-și dea seama care putea fi de fapt pricina frământărilor sale. În ceea ce-l privește pe el, întrebarea chinuitoare care-l făcea să-și spargă capul se rezuma la următoarea alternativă: „Ori el, Mitea, ori Fiodor Pavlovici”. Un amănunt deosebit de interesant: Mitea era absolut convins că Fiodor Pavlovici avea să-i propună Grușenkăi, dacă nu cumva o și făcuse până acum, o căsătorie legală; nicio clipă nu-și închipuise că bătrânul muieratic spera să scape numai cu trei mii de ruble. Era concluzia la care ajunsese Mitea, cunoscând atât de bine felul de a fi al Grușenkăi. Iată de ce uneori i se părea că toată frământarea și toate ezitările ei se datorau numai faptului că nu știa încă pe care dintre ei să-l aleagă și de pe urma cui va trage mai multe foloase. Oricât de ciudat ar părea, Mitea nici nu se gândea măcar la întoarcerea „ofițerului”, adică a omului care jucase un rol atât de nefericit în viața Grușenkăi și pe care ea îl aștepta înfiorată de emoție și de teamă. Ce-i drept, în ultimele zile, Grușenka nu mai pomenise un cuvânt despre el. Cu toate acestea, aflase chiar de la dânsa despre scrisoarea pe care i-o trimisese cu o lună înainte seducătorul ei, ba chiar cunoștea fragmentar cuprinsul acestei solii. Grușenka nu se sfiise să i-o arate, din răutate, firește, dar care nu-i fusese mirarea văzând că Mitea nu făcuse niciun caz de ea. Era un lucru destul de greu de explicat; se poate să nu-i fi dat prea multă atenție pentru că, obsedat de zbuciumul și de monstruozitatea rivalității ce se iscase între el și tatăl său din pricina acestei femei, nu-și putea imagina, cel puțin în momentul acela, o situație mai nenorocită și mai

primejdioasă decât asta. Pur și simplu nu credea în existența acestui logodnic care răsărea din senin după o absență de cinci ani și, mai ales, nu credea că s-ar putea reîntoarce chiar atât de curând. Și apoi, în scrisoarea pe care Grușenka i-o pusese sub ochi, se pomenea în termeni destul de nebuloși despre eventuala înapoiere a rivalului, de altfel, scrisoarea era foarte confuză, afectată și plină de declarații sentimentale. Trebuie să adăugăm însă că Grușenka avusese grijă să acopere ultimele rânduri care se refereau mai precis la sosirea lui apropiată. Pe de altă parte, Mitenka își amintea, reconstituind mai apoi scena, că în momentul acela zărise pe chipul Grușenkăi o expresie involuntară de orgolios dispreț față de misiva sosită din Siberia. După aceea însă nu mai adusese niciodată vorba despre legăturile ei cu noul pretendent, așa încât până la urmă, Mitea ajunsese să nu se mai sinchisească de el. În mintea lui nu stăruia decât un singur gând și anume că, orice ar fi și oricum s-ar întoarce lucrurile, răfuiala cu taică-său trebuie să se încheie odată și odată și că deznodământul nu mai putea să întârzie mult. Aștepta, deci, cu sufletul la gură ca Grușenka să se decidă într-un fel, fiind convins că se va hotărî într-o clipă sub influența unei inspirații de moment. Oricând putea, așadar, să-i spună: „Ia-mă, sunt a ta pe veci” și atunci lucrurile aveau să se lămurească definitiv; fără să mai stea pe gânduri, Mitea o s-o ia în brațe și o să plece cu ea cât mai departe, departe de tot, dacă nu chiar la capătul pământului, în orice caz, undeva pe cele mai îndepărtate meleaguri ale Rusiei, unde se vor căsători, stabilindu-se incognito, ca să nu se mai știe nimic de ei, nici aici, nici acolo, nicăieri. Atunci, atunci o să înceapă cu adevărat o viață nouă! Visa necontenit, cu înfrigurare, această viață nouă, „cinstită” (în orice caz cinstită). Inima lui era însetată de o primenire atât de bună, încât să se simtă ca un nou-născut. Mocirla în care se fundase cu bună știre îl scârbea peste măsură și, ca atâția alții în împrejurări similare, era încredințat că nu putea fi altă avere pentru el decât să schimbe locul; să

trăiască în mijlocul unor oameni necunoscuți, în alte condiții decât până acum, să plece cât mai departe de orașul acesta blestemat, și atunci cu siguranță totul va renaște, totul va căpăta alta fața! Era singura lui nădejde, singurul lucru pe care-l râvnea din adâncul sufletului.

Asta bineînțeles în cazul primei ipoteze, cea fericita. Exista însă și o altă posibilitate, se gândea și la cealaltă soluție, pentru el îngrozitoare. Dacă Grușenka o să-i spună la un moment dat: „Pleacă, eu și Fiodor Pavlovici am hotărât să ne cununăm, n-am ce face cu tine”, atunci... atunci... Mitea nu știa prea bine ce s-ar fi putut întâmpla în cazul acesta și – trebuie să recunoaștem – n-a știut până în ultima clipă. N-avea nicio intenție precisă, nu se gândise la crimă. E adevărat c-o urmărea pas cu pas pe Grușenka, spionând-o neîncetat, și-și făcea sânge rău din pricina ei, dar cu toate astea nu se aștepta decât la un deznodământ fericit. Nu voia să admită nicio altă eventualitate. Aici însă începea o nouă tortură, se ridica o nouă problemă, străină de preocupările lui, dar tot atât de inexorabilă și fără nicio soluție.

Presupunând că Grușenka i-ar fi spus: „sunt a ta, ia-mă și du-mă cu tine” cum avea să se descurce? S-o ducă, prea bine, dar cu ce parale? Veniturile pe care ani de-a rândul Fiodor Pavlovici i le asigurase, lepădându-i când și când o sumă de bani ca pe o pomană, erau secătuite. Grușenka avea cu siguranță ceva pus deoparte, dar în privința aceasta Mitea se dovedea de o mândrie feroce: voia cu tot dinadinsul s-o ducă de acolo ca să înceapă alături de ea o viață nouă cu resursele lui proprii, nicidecum cu ale ei; nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să primească bani de la dânsa, era o idee intolerabilă pentru el, un lucru odios. Nu voi stărui mai mult asupra acestui amănunt și nici nu voi încerca să-l analizez, mulțumindu-mă să-l menționez numai ca pe un exemplu menit să arate starea lui de spirit în momentul acela. Cauza indirectă și inconștientă care o determina s-ar fi putut să fie însăși nemărturisita lui suferință prilejuită de faptul că-și însușise în mod necinstit

suma încredințată de Katerina Ivanovna. „Destul m-am purtat ca un ticălos cu una dintre ele, se mustra tot timpul, după cum avea să povestească el însuși mai apoi, ar însemna să fiu și cu cealaltă tot atât de nemernic; dacă afla cumva Grușenka, cu niciun preț n-ar mai vrea să se mărite cu o secătură ca mine!” Cum să-și procure atunci mijloacele necesare, de unde să facă rost de blestemații aceștia de bani? Dacă nu găsea fonduri nicăieri, totul era sortit să se ducă pe copcă, nu se mai putea întâmpla nimic, și asta „numai și numai pentru că n-am avut nicio lețcaie, mai mare rușinea!”

Mi-aș permite aici să anticipez arătând că, de fapt, știa de unde să facă rost de bani, știa poate chiar unde erau ascunși. Deocamdată mă mulțumesc să spun numai atât, dat fiind că mai încolo lucrurile se vor lămuri de la sine; aș mai avea totuși ceva de adăugat ca să explic – poate nu chiar atât de clar cât ar trebui – în ce consta principala dificultate pentru el; ca să-și procure aceste resurse care se aflau puse undeva la păstrare, ca să dobândească dreptul de a le lua, trebuia mai întâi să-i restituie Katerinei Ivanovna cele trei mii de ruble, altfel ar fi însemnat că „sunt un pungaș, o lichea, și n-aș vrea să încep o viață nouă ca un nemernic!” Hotărî deci, în sinea lui, să se dea peste cap și să găsească cele trei mii de ruble, ca s-o despăgubească pe Katerina Ivanovna cu orice preț și înainte de toate. Ideea aceasta se înrădăcinase în el în ceasurile din urmă ale vieții sale, ca să zicem așa, adică de două zile, din seara în care se întâlnise cu Alioșa pe drum, după ce Grușenka o înfruntase atât de crunt pe Katerina Ivanovna; aflând din gura lui Alioșa cele întâmplate, Mitea recunoscuse singur că era un ticălos, cerându-i fratelui său să-i împărtășească această mărturisire Katerinei Ivanovna, „dacă asta ar putea să-i aducă o cât de mică ușurare”. În noaptea aceea, despărțindu-se de Alioșa, Mitea simțise în disperarea lui că trebuia neapărat să-și achite datoria față de Katia „cu orice preț, chiar de-ar fi să ucidă și să prade pe cineva.” „Mai bine să fiu un ucigaș și un tâlhar în ochii

tuturor, ai victimei și-ai celorlalți, mai bine să mă duc la muncă silnică în Siberia, decât s-o las pe Katia să spună că i-am înșelat buna-credință și i-am furat banii ca să pot fugi în lume cu Grușenka, să încep o viață nouă și cinstită! N-aș putea să suport una ca asta!” hotărâse el în cele din urmă, scrâșnind din dinți; așa că într-adevăr avea toate motivele să se teamă uneori c-o să sfârșească lovit de apoplexie. Și totuși, nu voia încă să se dea bătut...

Ce ciudați sunt oamenii câteodată! S-ar fi spus că, de vreme ce ajunsese la această concluzie, nu-i mai rămânea decât să-și frângă mâinile de disperare; de unde să ia un coate-goale ca el o sumă de bani atât de mare? Cu toate acestea, până în ultima clipă sperase c-o să facă rost de parale, că poate au să-i pice din cer. Cam asta este îndeobște mentalitatea celor de teapa lui Dmitri Fiodorovici, care nu știu decât să cheltuiască și să azvârle pe fereastră bănetul primit de-a gata, drept moștenire, și care nici habar n-au cum se poate câștiga un gologan. După ce se despărțise de Alioșa totul începuse să se învălmășească în capul lui într-un vârtej fantastic în care îi erau prinse toate gândurile. Așa se explică de ce prima tentativă pe care o puse la cale era fără doar și poate un lucru absurd. Atunci când le ajunge cuțitul la os, oamenii ca el au probabil impresia că soluțiile cele mai fanteziste și mai imposibile sunt în același timp și cele mai ușor de realizat. Mitea se decise, așadar, să se ducă la negustorul Samsonov, protectorul Grușenkăi, pentru a-i propune un anumit „plan”, în schimbul căruia spera să capete pe loc suma de care avea nevoie, fiind pe deplin convins că, din punct de vedere comercial, „planul” în chestiune prezenta toate garanțiile. Singurul lucru asupra căruia plana un semn de întrebare era felul în care Samsonov avea să primească această propunere, în cazul când punctul său de vedere nu va fi strict comercial. Mitea, deși-l văzuse adesea pe Samsonov, nu-l cunoștea personal și nici nu avusese ocazia să stea vreodată de vorbă cu el. Dar cine știe de ce – și asta încă de mai de mult – era convins că

bătrânul *craidon*, acum cu un picior în groapă, n-o să aibă nimic împotrivă ca Grușenka să-și facă un rost cinstit în viața măritându-se cu „un om demn de încredere”. I se părea că bătrânul n-avea de ce să se opună, ba din contra, dorea el însuși lucrul acesta, fiind gata chiar să-l faciliteze dacă s-ar fi ivit un prilej. Din cine știe ce zvonuri ce-i ajunseseră la ureche sau poate din spusele Grușenkăi, dedusese că bătrânul l-ar fi preferat lui Fiodor Pavlovici. Poate că unora dintre cititori ideea de a solicita ajutorul acestui om și intenția de a recurge la dânsul ca și când ar fi vrut să-și primească mireasa, ca să zicem așa, chiar din mâinile protectorului ei li se va fi părând cinică, dacă nu chiar grosolană. Tot ce pot să spun este că Mitea considera trecutul Grușenkăi definitiv înmormântat. Se gândea la el cu o nemărginită milă și, în focul patimii ce-i dogorea inima, își închipuia că în momentul când Grușenka îi va mărturisi că-l iubește și că vrea să se mărite cu el, va ieși la iveală o nouă Grușenka și odată cu ea un Dmitri Fiodorovici renăscut, un om dezbărat de toate metehnele, înzestrat cu cele mai alese virtuți, și că amândoi vor trece atunci cu buretele peste păcatele săvârșite mai înainte de fiecare dintre ei, începând o altă viață. În ceea ce-l privea pe Kuzma Samsonov, Mitea nu se îndoia că omul acesta jucase un rol funest în trecutul Grușenkăi, dar în același timp era încredințat că ea nu-l iubise niciodată și se putea spune deci, pe bună dreptate, că-i „apusese steaua” demult, că era un om sfârșit, căruia nu-i mai rămăseseră decât sapa și lopata. Pe deasupra, nici nu mai putea fi considerat bărbat decât doar cu numele: tot orașul știa că Samsonov ajunsese o biată epavă, măcinată de boli, și că legăturile pe care le avea acum cu Grușenka erau, cum s-ar zice, „părintești”, că nu mai păstrau nicio urmă din ceea ce fusese între ei altădată, și asta încă de mult, poate chiar de mai bine de un an. În această privință trebuie să recunoaștem ca Mitea, care cu toate viciile lui era un om grozav de credul, dădea dovadă de o mare naivitate. Și tot din naivitate avea certitudinea că, pregătindu-se să treacă

în lumea celor drepți, bătrânul rămăsese totuși cel mai devotat prieten și ocrotitor al ei.

A doua zi după discuția pe care o avusese pe câmp cu Alioșa și din pricina căreia toată noaptea nu putuse să închidă ochii, Mitea se înființa, pe la orele zece dimineața, acasă la Samsonov și ceru să fie anunțat. Era o casă cu etaj, veche, mohorâtă, spațioasă și cu o mulțime de acareturi. La parter locuiau cei doi feciori ai lui Samsonov, amândoi însurați, sora lui, femeie destul de vârstnică, și una dintre fiicele sale care rămăsese nemăritată. O altă clădire, mai mică, din curte era ocupată de doi vechili, dintre care unul, tot așa, avea o familie numeroasă. Atât odraslele lui, cât și vechilii stăteau înghesuiți ca vai de lume, claie peste grămadă, în timp ce bătrânul locuia singur la etaj; nu îngăduise nimănui să stea cu dânsul, nici chiar fetei sale, care-l îngrijea și care trebuia să fie la cheremul lui, urcând în grabă scările – deși biata femeie suferea de astm – și asta nu numai la anumite ore dinainte stabilite, ci ori de câte ori taică-său trimitea după ea. Apartamentul de la etaj era compus din mai multe saloane vaste, mobilate după moda veche, ca mai toate casele de negustori, cu interminabile și anoste șiruri de jilțuri și scaune de mahon cât se poate de incomode, așezate de-a lungul pereților, cu policandre de cristal acoperite cu huse și oglinzi posomorâte între ferestre. Toate aceste încăperi erau pustii, fiindcă bolnavul nu locuia decât într-o singură odăiță izolată, iatacul lui, fiind servit de o slujnică bătrână cu basma pe cap și de un „fecior” care dormea pe o laviță în antreu. Samsonov abia dacă se mai putea mișca din cauza picioarelor umflate; când și când doar se ridica din jilțul îmbrăcat în piele, ca să facă odată sau de două ori ocolul camerei, cu ajutorul slujnicei care-l ținea de braț. Era un om aspru de felul lui și zgârcit la vorbă chiar și cu bătrânica asta. La început, când i se anunța vizita „căpitanului”, refuza să-l primească. Mitea însă nu se lăsă, insistând să fie anunțat din nou. Kuzma Kuzmici îl descusu în amănunțime pe fecior; cum arată musafirul, nu cumva

venise băut? Făcea scandal? Și când auzi că „nu era beat dar nu vrea în ruptul capului să plece”, îi trimise și de data asta vorbă că nu poate să-l primească. Mitea, care se așteptase să întâmpine rezistență și-și luase de acasă o bucată de hârtie și un creion, scrise doar câteva cuvinte:

„Într-o chestiune foarte importantă care o interesează direct pe Agrafena Aleksandrovna”, și trimise biletul.

După câteva clipe de gândire, bătrânul îi spuse feciorului să-l primească pe musafir în salon și-o trimise pe slujnică după băiatul mai mic al lui, cu porunca să vină neîntârziat. Fiu-său, un om voinic cât un munte și înzestrat cu o forță extraordinară, care obișnuia să umble bărbierit și purta straie nemțești (în timp ce bătrânul Samsonov nu lepădase nici caftanul, nici barba), se supuse numaidecât, fără să crâcnească. Băieții tremurau în fața tatălui lor. Negustorul îl chemase nu pentru că s-ar fi temut cumva de căpitan – nu era chiar așa de slab de înger de felul lui – ci numai ca să aibă un martor. Și așa, escortat de fiu-său care-l ducea de braț și de fecior, bătrânul apăru în sfârșit în salon. Putem fi convinși că și lui i se strârnise curiozitatea. Salonul în care-l aștepta Mitea era o încăpere imensă și sumbră, care făcea să ți se strângă inima de cum pășeai înăuntru, cu două rânduri de ferestre și o galerie de jur-împrejur, cu pereții în „imitație de marmură” și trei policandre uriașe de cristal învelite cu huse. Mitea se așezase pe un scăunel lângă ușa de la intrare, așteptându-și înfrigurat soarta. În momentul când negustorul se arătă în pragul ușii opuse, cam la vreo zece stânjeni de scaunul lui, Mitea sări în sus și, cu pași apăsați, „arșinici”, ca la armată, veni în întâmpinarea lui. Era îmbrăcat cuviincios, cu un surtuc încheiat până sus, cu o pălărie cu boruri și mănuși negre în mână, exact așa cum se înfățișase în urmă cu două zile la mânăstire, în chilia părintelui Zosima, unde venise să se întâlnească cu Fiodor Pavlovici și cu frații săi pentru reglarea socotelilor familiei. Kuzma Kuzmici îl aștepta în picioare cu un aer impunător și sever și, apropiindu-se de el, Mitea observă că bătrânul îl măsura din cap până în

picioare. Dintru început îl izbi obrazul buhăit într-un hal fără de hal în ultima vreme și buza de jos care, și așa destul de groasă, acum atârna ca o bucată de aluat. Kuzma Kuzmici își salută grav și tăcut oaspetele, îi arătă un jilț, apoi, ținându-se de brațul fiului său și icnind de durere, se așeză cu chiu, cu vai pe divanul din față. Văzând la ce canon îl supunea, Mitea fu cuprins de o vie căință și de o delicată sfială, prilejuită de simțământul nimicniciei lui în fața unei persoane atât de simandicoase pe care se încumetase totuși s-o deranjeze.

— Ce doriți de la mine, domnul meu? întreba negustorul după ce se așeză. Avea ceva răstit în glas și pronunța rar și răspicat fiece cuvânt, păstrând totuși un ton ceremonios.

Mitea tresari, dând să se ridice de pe scaun, dar se așeză imediat. Se apucă să-i explice precipitat, nervos, vorbind tare și făcând gesturi dezordonate, cu un fel de efervescență nestăpânită. Era evident că-i ajunsese cuțitul la os, că simțea cum se duce de râpă și căuta o ultimă scăpare, știind foarte bine că, în cazul când nu va reuși, nu-i mai rămânea decât să se înece. Bătrânul Samsonov înțelese desigur situația dintr-o aruncătură de ochi, deși nimic nu se clinti pe fața lui, împietrită și rece, ca de statuie.

„Venerabilul Kuzma Kuzmici va fi auzit probabil – și nu numai o singură data – vorbindu-se despre neînțelegerile dintre mine și tatăl meu, Fiodor Pavlovici Karamazov, care a găsit de cuviință să pună mâna pe moștenirea rămasă de pe urma mamei mele... tot orașul vuiește... fiindcă așa e lumea pe aici, pălăvrăgește vrute și nevrute... de altminteri, putea foarte bine să-i fi spus chiar Grușenka, pardon Agrafena Aleksandrovna... mult stimata Agrafena Aleksandrovna, pentru care am tot respectul...” începu Mitea, pierzând șirul de la primele vorbe. Dar cum nu credem c-ar fi necesar să reproducem toată poliloghia lui, ne vom mulțumi s-o rezumăm în câteva cuvinte. Situația se prezenta cam așa: încă de acum trei luni, Mitea se consultase special (intenționat spusese „special”) cu un

avocat din capitala guberniei, „un eminent jurist. Pavel Pavlovici Korneplodov, Kuzma Kuzmici, domnia voastră, dacă-mi dați voie, îl cunoașteți cu siguranță... o capacitate, aproape un om de stat... Dumnealui în orice caz, cunoaște... mi-a vorbit despre domnia voastră în termenii cei mai aleși...” și Mitea pierdu din nou șirul. Nu se simțea însă defel stingherit de întreruperile acestea, sărea foarte simplu peste ele, continuând din ce în ce mai volubil. Numitul Komeplod, după ce îi pusese o serie de întrebări și cercetase cu atenție documentele (Mitea pomeni cam cu jumătate de gură despre documente, grăbindu-se a trece cât mai repede peste acest obstacol), îi declarase că, în chestiunea satului Cermașnea, care trebuia, chipurile, să-i revină lui Mitea după moartea maică-sii, putea fără doar și poate să-l dea în judecată pe bătrânul vulpoi, să-l învețe minte... „fiindcă nu toate ușile sunt încuiate și justiția știe pe ce ușă să intre”. Într-un cuvânt, avea toate șansele să-i mai stoarcă lui Fiodor Pavlovici încă vreo șase mii de ruble, poate chiar șapte, fiindcă satul Cermașnea face pe puțin douăzeci și cinci, dacă nu douăzeci și opt de mii de ruble, adică mai mult ca sigur douăzeci și opt, „treizeci, treizeci în cap, Kuzma Kuzmici, și închipuiți-vă că zgripțuroiul nu mi-a dat nici măcar șaptesprezece mii!”... Pe vremuri, Mitea renunțase să mai deschidă o acțiune judiciară, fiindcă nu se pricepea defel să descurce chichițele avocățești; mai apoi însă, înapoindu-se aici în oraș, care nu-i fusese mirarea când aflase că taică-său îi intentase proces (Mitea se încurcă din nou și trecu mai departe fără alte explicații). Venise, așadar, să-l întrebe pe venerabilul Kuzma Kuzmici dacă n-ar binevoi cumva să-și asume drepturile pe care el, Mitea, le are asupra nemernicului aceluia și pe care e dispus să i le cedeze pentru trei mii de ruble, numai atât... Kuzma Kuzmici n-ar risca în niciun caz să piardă procesul, poate să-i jure pe cuvânt de onoare, dinpotrivă, ar avea prilejul să câștige șase sau chiar șapte mii în locul celor trei pe care i le-ar da lui... „și ar fi de dorit ca tranzacția să fie încheiată chiar

azi. Eventual v-aș da o hârtie, ceva, la mână, un act întocmit la notar... Pe scurt, sunt gata să vă dau orice garanție mi-ați cere. Să semnez orice chitanță... Putea face chiar acum actul dacă-i posibil, firește, numai dacă-i posibil, chiar azi-dimineață... Iar dumneavoastră în schimb mi-ați număra trei mii de ruble... fiindcă nu e nimeni mai bogat decât dumneavoastră în orașul ăsta... și astfel m-ați salva de la... într-un cuvânt, m-ați salva, ajutându-mă să fac o faptă nobilă, aș zice chiar un lucru sublim... pentru că nutresc cele mai curate simțăminte față de o anumită persoană pe care dumneavoastră o cunoașteți prea bine, și căreia îi purtați de grijă ca un adevărat părinte. Vă rog să mă credeți că n-aș fi venit la domnia voastră dacă n-aș fi fost convins că sunteți ca un părinte pentru dânsa. De fapt, aici s-au ciocnit trei capete, ca să zic așa, soarta asta, câteodată, Kuzma Kuzmici, e o cățea! Să fim realiști, Kuzma Kuzmici, realiști înainte de toate! Și cum dumneavoastră, ca să zic așa, ați renunțat de mult la orice pretenții, mai rămân două capete, nu știu dacă m-am exprimat prea fericit, dar ce vreți, nu sunt literat! Unul dintre aceste capete este al meu, iar celălalt – al mișelului care m-a jefuit. Alegeți dar: eu sau tâlharul acela? Totul e acum în mâinile domniei voastre, trei destine și două sorți... Iertați-mă, m-am încurcat, dar cred că m-ați înțeles până la urmă... citesc în ochii dumneavoastră că m-ați înțeles... Dacă nu, atunci nu-mi mai rămâne decât să mă înec! Asta e!”

Mitea își încheie haoticul său discurs și, spunând „asta e”, se ridică de pe scaun, în așteptarea unui răspuns la propunerea lui atât de absurdă. În timp ce rostea ultimele cuvinte, își dăduse dintr-o dată seama că bătălia era pierdută de la bun început și, mai ales, că îndrugase la prostii cu toptanul. „Ce curios, venind încoace pe drum, totul mi se părea că stă perfect în picioare și e cum nu se poate mai convingător, ca până la urmă să iasă o aiureală!” se gândi el disperat. Tot timpul cât îi argumentase, bătrânul nici nu se clintise măcar,

măsurându-l cu o privire glaciala. După ce-l lăsă să aștepte un minut. Kuzma Kuzmici rosti, în sfârșit, cât se poate de categoric și de tăios:

— Să ne fie cu iertăciune, domnule, dar noi nu ne băgăm în daraveri dintr-astea.

Mitea simți că i se moaie picioarele.

— Și eu ce mă fac, Kuzma Kuzmici? șopti el cu un zâmbet chinuit. Sunt pierdut, vă dați seama?

— Să ne fie cu iertăciune, dar...

Mitea tot nu se îndura să plece, neslăbindu-l din ochi. Deodată, pe chipul înmărmurit al bătrânului parcă flutură ceva. Mitea tresări.

— Vedeți dumneavoastră, domnule, așa ceva nu-i pentru noi, continuă tacticos bătrânul, asta înseamnă proces, avocați, adică numai buclucuri! Dar dacă vreți, știu eu pe cineva cu care ați putea sta de vorbă...

— Sfinte Dumnezeule, cine?... M-ați înviat din morți, Kuzma Kuzmici! îngăimă Mitea.

— Persoana despre care v-am spus nu e de prin partea locului și deocamdată nu l-ați putea găsi aici în oraș. Este un țăran care se ocupă cu negoțul de cherestea și-i poreclit Copoiu (Liagavîi). De un an de zile se tocmește cu Fiodor Pavlovici pentru păduricea voastră din Cermașnea, dar, după câte am auzit, n-au ajuns încă să rupă prețul. A venit acum de curând iarăși încoace și șade la părintele din Ilinskoe, în satul Ilinskoe – știți unde? – la douăsprezece verste de poșta din Volovoe. Mi-a scris zilele trecute în legătură cu asta, vreau să zic cu pădurea pe care vrea s-o cumpere, ca să-mi ceară sfatul. Fiodor Pavlovici are de gând să se ducă personal la el. De-aia, zic, ar fi bine să i-o luați înainte, să stați de vorbă cu Copoiu, și să-i spuneți tot ce mi-ați spuse mie adineauri, cine știe, poate că...

— Genială idee! îl întrerupse plin de entuziasm Mitea. Nu mai încape vorbă, ar fi un chilipir pentru el! Din moment ce e amator să cumpere și i se cere un preț prea mare, vă închipuiți ce-ar fi să se pomenească proprietar peste noapte, cu acte în regulă, ha-ha-ha! Mitea slobozi un

hohot de râs scurt și sec, atât de curios, încât bătrânul Samsonov avu o tresărire.

— Cum să vă mulțumesc, Kuzma Kuzmici! rosti Mitea înfierbântat.

— N-aveți pentru ce, clătina din cap Samsonov.

— Dar nici nu știți ce-ați făcut pentru mine, Kuzmici! M-ați scăpat de la moarte, o, îmi spunea mie că numai domnia voastră mă puteți ajuta... Mă duc chiar acum la popa acasă!

— Nu e nevoie să-mi mulțumiți.

— Alerg, zbor! Am abuzat de sănătatea domniei voastre N-am să vă uit toată viața, Kuzma Kuzmici! Asta v-o spune un rus, un r-rus adevărat!

— Așa-a.

Mitea dădu să-i strângă mâna, dar o licărire răutăcioasa din ochii bătrânului îl făcu să și-o retragă imediat. Se dojeni însă chiar în aceeași clipă că mai păstrează totuși o umbra de neîncredere. „E obosit, săracul...” se gândi el.

— Pentru dânsa! Pentru dânsa, Kuzma Kuzmici! Dumneavoastră mă înțelegeți, pentru dânsa o fac! zbieră el cât îl ținea gura și, făcând o plecăciune, se răsuci pe călcâie și se îndreptă precipitat spre ușă cu aceiași pași kilometrici, fără a mai întoarce capul. Tremura tot de bucurie. „Tocmai când era să mă înec, îngerul păzitor mi-a întins mâna, îi fulgeră prin minte. Dacă un om de afaceri cu autoritatea lui (ce bătrân venerabil, câtă demnitate!) mi-a indicat drumul ăsta... totul e ca și făcut. Trebuie să plec chiar acum. Am tot timpul să mă întorc până nu se înnoptează, da, da, până nu se înnoptează, în orice caz pot fi sigur c-am câștigat. Doar nu și-o fi râs de mine moșneagul!?” sporovăia de unul singur Mitea, în drum spre casă, și, cum era și firesc, nu-și putea închipui decât una din două: ori că primise într-adevăr un sfat serios, din moment ce venea din partea unui om de afaceri ca Samsonov (de la o persoană care învârtea tot felul de treburi) și care pe deasupra îl cunoștea pe așa-numitul Copoiu (ce nume caraghios!) ori-ori hodorogul bătrân îi

jucase un renghi! Din păcate, vai, ultima ipoteză era singura adevărată. Mai târziu, după nenorocire, bătrânul Samsonov avea să mărturisească râzând că-i jucase o festă „căpitanului”. Era un om împietrit, răutăcios din fire și ironic, ale cărui antipatii aveau ceva morbid. Exaltarea căpitanului, convingerea stupidă pe care o nutrea „un bețivan și o mână spartă ca el” că un om de seama lui Samsonov putea să-și piardă vremea cu asemenea „planuri” smintite, sentimentul de gelozie din pricina Grușenkăi, numele căreia acest „fluieră-vânt” venise să-i propună o afacere atât de năzdrăvană, ba încă-i mai și ceruse bani pe deasupra – nu știu ce anume îl făcuse pe bătrân să procedeze așa – dar în momentul când Mitea simțise că i se taie picioarele, scâncind ca un copil că-i pierdut, Samsonov îl măsurase din ochi cu o ură neîmpăcată și se gândise pe loc sa-i facă o farsă. După plecarea lui Mitea, Kuzma Kuzmici se întoarse palid de furie către fiu-său, poruncindu-i ca pe viitor să nu-i mai dea voie „golanului” să intre în curte, altminteri...

Și cu toate că amenințarea rămase în suspensie, până și fiu-său, care îl văzuse adesea burzuluindu-se mânios, simți un fior de spaimă. O oră întreagă după aceea bătrânul tremură apucat de furie, iar spre seară se simți rău și trimise după „doftor”.

Capitolul II

COPOIU

Așadar, trebuia să „zboare”, și el nu avea cu ce să plătească poștalionul, adică nu știa să aibă la sufletul lui decât doua băncuțe de câte douăzeci de copeici, era tot ce-i mai rămăsese din bănetul pe care îl vânturase odinioară! Singurul lucru de preț pe care-l poseda era un ceas vechi de argint, care nu mai mergea de mult. Îl puse, deci, în buzunar și se duse cu el la un ceasornicar evreu, care ținea o dugheană în Piață. Negustorul nu-i oferi decât șase ruble. „Mai mult chiar decât m-aș fi așteptat!” strigă Mitea fericit (tot timpul parcă plutea într-o stare de beatitudine); luă cele șase ruble și o întinse spre casă. Până la urma reuși să împlinească suma necesară, împrumutând trei ruble de la gazdele sale, care se temeau atât de mult la el, încât i le dădură cu dragă inimă, deși erau ultimii lor bani. În exaltarea lui, Mitea le spuse și lor că în momentul acela soarta lui era în joc și se apucă să le povestească, bineînțeles pe nerăsuflate, aproape tot „planul” pe care i-l înfățișase lui Samsonov, sfatul pe care acesta i-l dăduse, speranțele lui pentru viitor ș.a.m.d. Gazdele, cate cunoșteau mai dinainte câte ceva din viața lui intima, îi priveau ca pe unul de-al lor, considerând că, deși boier, nu era câtuși de puțin scorțos. Reușind astfel să strângă nouă ruble, Mitea trimise numaidecât după cai, grăbit cum era să ajungă la poșta din Volovoe. Mai apoi s-a stabilit cu precizie și s-a consemnat că „în ajunul respectivului eveniment, la amiază, nu avea niciun ban și că pentru a face rost de bani și-a vândut ceasul și în plus a mai împrumutat trei ruble de la gazdele sale, cele mai de sus fiind constatate cu martori”.

Țin să subliniez în mod special lucrul acesta pentru un motiv pe care îl veți afla mai târziu.

Zburând ca vântul spre poșta din Volovoe, Mitea, deși se simțea într-al nouălea cer la gândul că, în sfârșit, va reuși să descurce și să ducă la bun sfârșit „toate daraverile astea”, era totuși cu inima pierită, întrebându-se ce o să se întâmple cu Grușenka în lipsa lui. Dacă i-o cășuna tocmai acum să se ducă la Fiodor Pavlovici? De aceea plecase fără să-i spună nimic, punându-le în vedere gazdelor să nu sufle o vorba, dac-ar veni cineva și ar căuta să-i tragă de limbă... „Trebuie să mă întorc negreșit, dar negreșit chiar astă-seară, își tot spunea mereu în sinea lui, în timp ce droșca îl hurduca de zor. Poate că n-ar strica să-l iau cu mine și pe Copoiu... să facem actele...” se legăna el în iluzii, cuprins de înfrigurare; numai că, din păcate, „planul” pe care-l urzise nu era nicidecum sortit să se realizeze precum visase el.

În primul rând, pierdu o groază de vreme continuându-și drumul de la Volovoe pe un șleau de țară, care se dovedi a fi nu de douăsprezece, ci de optsprezece verste. Pe urmă, nu-l găsi acasă pe părintele din Ilinskoe, care plecase între timp în satul vecin. Până să dea de urma lui acolo, după ce porni să-l caute cu aceiași cai osteniți, se și înnoptase. Părintele, un omuleț sfios și blajin în aparență, îi explică imediat că într-adevăr Copoiu trăsese la dânsul acasă, dar că în momentul de față Se afla la Suhoi Posiolok și că, probabil, o să mâie acolo peste noapte, în căsuța pădurarului, deoarece voia să cumpere o postață de pădure și de prin partea locului. Mitea se ținu de dânsul să-l pună numaidecât în legătură cu persoana respectivă, asigurându-l că în felul acesta „îl salvează de la moarte”, cum s-ar zice. Părintele, la început, se codi, apoi se înduplecă să-l însoțească, probabil mai mult din curiozitate, numai că, din păcate, îl îndemnă să meargă „ușurel pe jos”, căci, zicea el, „să tot fie o verstă și ceva până acolo”. Mitea se învoi și o întinse la drum cu pasul lui „arșinic”, așa că bietul preot abia se ținea de dânsul,

silindu-se pe cât putea să nu rămână în urmă. Era un om încă în floarea vârstei și foarte circumspect. Mitea îl puse numaidecât la curent cu planurile sale, cerându-i stăruitor și nervos unele informații în legătură cu Copoiu. Nu-i tăcu gura tot drumul. Părintele îl asculta cu atenție, fără să-i dea totuși vreo lămurire. Orice l-ar fi întrebat se mulțumea să răspundă evaziv: „Nu știu, zău, habar n-am, de unde să știu eu...” ș.a.m.d. când Mitea îi povesti despre răfuiala pe care o avusese cu Fiodor Pavlovici din pricina moștenirii, preotul parcă avu o tresărire de spaimă; se vedea cât de colo că în anumite privințe îi era îndatorat bătrânului Karamazov. Totodată se arătă foarte surprins că Mitea vorbea mereu despre jupân Copoiu, când negustorul cu pricina, țăran get-beget, se numea de fapt Gorstkin, explicându-i că, deși dumnealui avea chiar apucături de copoi, nu se numea totuși așa în realitate, ba chiar se supăra foc dacă îndrăznea cineva sa-i pomenească de porecla asta: „Să-i spuneți neapărat Gorstkin, altfel n-o scoateți la capăt cu el, nici n-o să v-asculte”, avertiză preotul. Mitea se arătă mirat, nu prea tare însă, și-l lămuri că tot așa îl numise și Samsonov. La care părintele nu mai răspunse nimic, deși n-ar fi făcut rău deloc să-i deschidă ochii lui Dmitri Fiodorovici că din moment ce Samsonov îl îndreptase către țăranul acesta, spunându-i că-l cheamă Copoiu, rămânea de văzut dacă n-o făcuse cumva în bătaie de joc și dacă recomandația lui nu ascundea vreo intenție răutăcioasă. Mitea însă nu avea vreme de pierdut cu „asemenea fleacuri”. Își văzu de drum, grăbit să ajungă mai repede. Abia când sosi la Suhoi Posiolok băgă de seamă că, de fapt, nu făcuse o verstă până acolo, nici chiar o verstă și jumătate, Ci cel puțin trei. Tăcu totuși din gură, deși fierbea de mânie, și intră în casă. Pădurarul, pe care părintele îl cunoștea bine, locuia într-una dintre încăperi, cealaltă odaie care dădea în tindă – casa mare, cum i se zicea – fiind ocupată de Gorstka. Pătrunseră deci în casa mare și făcură lumină, aprinzând o lumânare de seu. Înăuntru era zăpușeală. Pe masa de brad se afla un

samovar stins, și alături, o tavă plină cu cești, o sticla goală de rom, un șip de un litru care mai păstra încă un pic de vodcă pe fund și niște resturi de pâine albă. Musafirul stătea trântit pe laviță, cu hainele făcute sul puse drept căpătâi, și sforăia de se cutremura odaia. Mitea se opri încurcat. „Trebuie să-l scol, n-am încotro, e un lucru așa de important pentru mine, am venit într-o goană până aici și vreau neapărat să mă întorc chiar azi înapoi”, se neliniști el; dar părintele și pădurarul se feriră să-și spună părerea. Mitea se apropie de cel care dormea dus și încercă să-l trezească scuturându-l destul de energic, dar omul nici nu se clinti măcar. „E beat mort, se gândi Mitea, ce să fac, Doamne, ce să fac?!” Stăpânit cum era de o aprigă nerăbdare, începu atunci să-l tragă de mâini și de picioare, să-l apuce de ceafă, silindu-se să-l ridice și să-l așeze în capul oaselor, dar, după multe și îndelungate eforturi, nu reuși să scoată de la el decât niște mugete stupide și niște sudălmi amarnice, bolborosite printre dinți.

— Ar fi mai bine să așteptați, rosti în cele din urmă preotul. Vedeți doar că nici să vorbească nu poate ca lumea!

— A băut toată ziua, îi ținu isonul pădurarul.

— Doamne-Dumnezeule! suspină Mitea, de-ați ști câtă nevoie am de el și ce-i pe sufletul meu!

— Totuși, ar fi mai bine să așteptați până mâine dimineața, îl sfătui din nou preotul.

— Până mâine dimineață? Fie-vă milă, oameni buni, e peste putință! Și, disperat, fu gata să se repeadă din nou asupra bețivanului, dar se răzgândi numaidecât, dându-și seama de zădărnicia încercărilor sale. Părintele tăcea, iar pădurarul picotea și era posac.

— Ce tragedii cutremurătoare întâlnești uneori în realitate! rosti Mitea, abătut cu desăvârșire. Sudoarea îi curgea șiroaie pe obraz. Folosindu-se de prilej, părintele îi spuse cu multă chibzuială că, beat cum era, chiar dacă ar izbuti să scoale omul din somn, tot n-ar ajunge la nicio socoteală cu el. „Iar dumneavoastră, cum văd, aveți un

lucru serios de discutat, așa că tot e mai bine să lăsați pe mâine dimineață...” Mitea dădu din mâini neputincios și trebui să se resemneze.

— Atunci, părinte, am să stau așa, cu lumânarea aprinsă, și am să aștept momentul când s-o trezi, am să încerc să vorbesc cu dânsul... Lasă, că plătesc lumânarea, căută să-l împace pe pădurar. Îți plătesc și pentru găzduire, să n-ai nicio grijă, o să-l pomenești pe Dmitri Karamazov! Numai cu dumneata, părinte, nu știu ce să fac, unde o să te culci?

— Păi eu m-aș cam duce acasă... Am să iau iepșoara lui, zise popa, arătând spre pădurar. Atunci, vă las cu bine și să fie într-un ceas bun!

Zis și făcut. Preotul se întoarse călare acasă, fericit că se descotorosise până la urmă de Mitea; dădu totuși încurcat din cap, cumpănind în sinea lui dacă n-ar fi cazul să-i aducă la cunoștință a doua zi dimineață binefăcătorului său, Fiodor Pavlovici, această întâmplare curioasă, „că de, mai știi, ceasul rău, să nu se supere cumva și să nu mai văd în veac nimic de la dânsul!” Pădurarul se scărpina în cap și se duse la el în odaie, fără să mai spună nimic, iar Mitea se așeză pe laviță, „așteptând momentul”, vorba lui. O tristețe fără margini îi învăluia sufletul ca o pâclă deasă. O adâncă și copleșitoare tristețe! Ședea așa, rumegând tot felul de gânduri, și nu putea să ajungă la niciun căpătâi. Feștila lumânării se micșora treptat, un greiere cânta după cuptor, în odaia încălzită peste măsură se făcuse o zăpușeală că de abia îți puteai trage suflarea. La un moment dat, îi năluci înaintea ochilor grădina cu poteca din spatele casei părintești, o ușă pare-se că se deschidea misterios și Grușenka se furișa înăuntru... Mitea sări în sus.

— Ce tragedie! gemu el.

Se apropie apoi mașinal de omul care zăcea amorțit și privi scrutător. Era un țăran uscățiv, încă în putere, prelung la față, cu părul bălai, numai cârlionți, și o barbă roșcovană, rară și lungă, îmbrăcat cu o cămașă de cit și o jiletcă neagră, din al cărei buzunar atârna lanțul unui ceas

de argint. Mitea se uita cu o nemăsurată ură la mutra acestuia, exasperat mai cu seamă de cârlionții lui. Toată tărăgăneala asta îl făcea să turbeze; venise doar cu o treabă care nu suferea nicio zăbavă, pentru care lăsase totul deoparte, călcându-și pe inimă, părăsind la voia întâmplării o seamă de interese capitale, și acum, că ajunsese aici, frânt de oboseală, trântorul ăsta, „de care depinde toată viața mea, sforăie ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic, de parcă ar fi căzut de pe altă planetă”. „O ironie a sorții!” oftă el, și simțind dintr-o dată că-și pierde mințile, tăbărî din nou asupra bețivanului, zor-nevoie să-l scoale de somn. Începu să-l scuture cu înverșunare, să-l zgâlțâie și să-l îmbrâncească, ba îi dădu și câțiva ghionti în coaste ca, după vreo cinci minute, văzând că nu e chip s-o scoată la capăt cu el, să se întoarcă, sleit de neputință și disperare la locul său.

— Ce prostie, ce prostie! bombăni Mitea, așezându-se pe laviță. Urâtă treabă! adăugă apoi, fără să știe nici el precis ce vrea să spună. Îl durea capul groaznic. „Ce-ar fi să las balta totul și să plec? îi fulgeră prin minte. Nu, rămân aici până mâine dimineață. Dinadins am să rămân, uite-așa! Atunci, de ce am mai venit? Și apoi, chiar de-aș voi, n-aș avea cum să plec de aici, cu ce să plec, e absurd!”

Îl durea însă capul tot mai rău și, cum ședea pe lavița nemișcat, ațipi și până la urmă îl cuprinse de-a binelea somnul. Dormi așa poate mai bine de două ore. Se trezi cu aceeași insuportabilă durere de cap, atât de cumplita, încât îi venea să urle. Îi zvâcneau tâmplele și-l junghia în moalele capului; rămase câteva clipe locului, buimac, fără să-și dea seama ce s-a întâmplat cu el. Într-un târziu abia, se dumiri că află într-o încăpere supraîncălzită, că ieșeau gaze din sobă că putea foarte bine să moară asfixiat. Bețivul zăcea și horcăia mai departe; topindu-se, lumânarea se scursese între timp toată și sta gata să se stingă. Mitea dădu un țipat și se repezi clătinându-se pe picioare, în tindă, iar de acolo în odaia în care dormea pădurarul. Acesta se trezi imediat din somn și, auzind că

soba din încăperea alăturată scotea fum cu puternic miros de cărbuni, se sculă să ia măsuri, primind totuși vestea cu o nepăsare destul de curioasă, spre mirarea lui Mitea, care se simți de-a dreptul jignit.

— Dac-a murit, dac-a murit, atunci... ce mă fac? strigă Mitea cuprins de disperare.

Ușile fură date de perete, ferestrele deschise, coșul sobei desfundat. Mitea aduse din tindă o găleată cu apă, își udă fruntea, apoi, găsind o cârpă, o muie în apă și o puse ca pe o prișniță pe creștetul Copoiului. Pădurarul îi aruncă o privire disprețuitoare și, după ce se încredința că fereastra era deschisă, bombăni posac: „Așa e bine!” și se duse la culcare, lăsând în cameră un felinar de tinichea aprins. Timp de o jumătate de oră, Mitea își făcu de lucru cu bețivanul, amețit de duhoarea cărbunilor din sobă, punându-i mereu prișnițe la cap, ferm hotărât să-l vegheze toată noaptea, dar la un moment dat se așeză să-și tragă suflarea un pic, numai un pic, și închizând ochii biruit de oboseală, fără să știe cum, se lungi pe laviță și adormi dus.

Se trezi târziu de tot, pe la orele nouă dimineața. Soarele bătea din plin înăuntru prin cele două ferestruici ale izbei. Mujicul cârlionțat de ieri ședea pe laviță, îmbrăcat de-acum cu podiovca[82]. Pe masă clocotea samovarul lângă o sticlă proaspătă cu votcă. Cea din ajun fusese golită, iar din cea de acum băuse mai bine de jumătate. Mitea sări ca ars în sus dar în aceeași clipa observă că afurisitul de țăran trăsese iarăși la măsea, era beat mort, iremediabil de beat.

Rămase așa un moment, cu ochii zgâiți la el, îngrozit. Îl privea la rândul său, tăcut și viclean, cu o indiferență jignitoare, ba chiar cu un fel de aroganță, cel puțin așa i se păru lui Mitea, care se și repezi să-i vorbească.

— Îmi dați voie, știți... eu... probabil că v-a spus pădurarul de dincolo ce-i cu mine: sunt porucicul Dmitri Karamazov, fiul bătrânului Karamazov, de la care

[82] Haină bărbătească trei sferturi strânsă în talie, specific rusească (un fel de suman).

dumneata vrei să cumperi păduricea...

— Minți! îi tăie vorba implacabil și cu sânge rece mujicul.

— Cum adică mint? Dumneata îl cunoști pe Fiodor Pavlovici?

— Nu cunosc niciun Fiodor Pavlovici! ripostă mujicul, căruia i se cam împleticea limba în gură.

— Păduricea, vrei să cumperi o postată de pădure de la el; ci trezește-te odată, omule, și dă-ți seama ce vorbești! Părintele Pavel din Ilinskoe a venit cu mine până aici... I-ai scris – nu-i așa? – lui Samsonov, și dânsul m-a trimis la dumneata... Încercă să-i explice Mitea cu sufletul la gură.

— Minți! rosti apăsat din nou Copoiu. Mitea simți că-i îngheață picioarele.

— Îmi pare rău, dar, crede-mă, zău că nu glumesc! Se poate să fii puțin ametit. Văd, totuși, că ești în stare să vorbești, să înțelegi... sau... sau eu nu mai pricep nimic!

— Ești boiangiu!

— Nu te supăra, dar eu sunt Karamazov, Dmitri Karamazov, și am venit să-ți propun o afacere... o afacere foarte avantajoasă... un adevărat chilipir, zău... e vorba de păduricea aceea.

Mujicul își mângâia grav barba.

— Ba nu, ai venit să iei în arendă ceva, lasă că știu eu ce ticălos ești! Un ticălos și jumătate!

— Te înșeli, zău, te rog să mă crezi! Mitea își frângea disperat mâinile. Mujicul își tot netezea barba, apoi, deodată, se uită la el cu o scăpărare de viclenie printre gene.

— Tu să-mi spui mie altceva: spune-mi unde stă scris în că ai voie să umbli cu potlogării? Auzi? Ești un pungaș, mă-nțelegi?

Mitea făcu un pas înapoi, încruntat, și deodată – după cum avea să povestească el însuși mai apoi – parcă îl pocni ceva „drept în frunte”. Într-o clipă, mintea i se lumină, „ca și cum s-ar fi aprins o făclie, și abia atunci m-am dezmeticit”. Rămase locului încremenit de uimire,

neputând să înțeleagă cum fusese în stare un om ca el, altminteri destul de chibzuit, să cadă într-o capcană atât de stupidă, să se angajeze de bunăvoie într-o aventură ca asta, să stăruie în greșeala lui aproape douăzeci și patru de ore, să facă slujbă în fața lui Copoiu, să-i pună prișnițe la cap... „Omul e beat, beat turtă, și încă o săptămână de aici înainte tot într-o beție o s-o țină, ce rost are să mai aștept? Dar dacă Samsonov m-o fi trimis aici intenționat? și dacă în vremea asta ea... O, Doamne, ce-am făcut?”

Mujicul ședea pe laviță și se uita la el râzând în barbă. În alte împrejurări, Mitea poate că l-ar fi ucis, într-o izbucnire de mânie, dar acum se simțea plăpând ca un copil. Se duse încet-încet de-și luă paltonul de pe laviță, se îmbrăcă fără să scoată o vorbă și părăsi încăperea. Nu găsi pe nimeni în odaia cealaltă – între timp pădurarul plecase de acasă. Scoase din buzunar cincizeci de copeici și le puse pe masă pentru găzduire, pentru lumânarea arsă și tot buclucul pe care i-l făcuse. Ieșind afară, se pomeni dintr-o dată în mijlocul pădurii; ori încotro își întorcea ochii, nu se vedeau decât copaci și iarăși copaci. O pomi la întâmplare; nu mai ținea minte nici măcar dacă, trecând pragul casei, trebuia s-o ia la stânga sau la dreapta! În ajun, când părintele venise cu el să-l conducă în toiul nopții, zorit cum era, nu fusese atent la drum. Nu simțea nimic, nici cea mai slabă dorință de răzbunare în adâncul lui, nici chiar împotriva lui Samsonov. Mergea așa, haihui, pe brâul cărăruii, cu mintea năucă și „gândurile răvășite”, fără să se sinchisească unde o s-ajungă. Nu mai avea niciun pic de vlagă în el, era atât de istovit și sufletește, și trupește, încât și un copil ar fi putut să-l doboare Cu chiu, cu vai, totuși, izbuti să răzbată afară din pădure-l un moment dat, i se deschiseră în față miriștile pustii, ce se întindeau până departe, la infinit. „Ce dezolare, cât vezi cu ochii totul e mort!” repeta în sinea lui, mergând tot înainte.

Avu noroc cu niște călători: un poștalion care plecase la drum pe un șleau de țară cu un negustor bătrân. Când ajunseră în dreptul lui, Mitea îl întrebă de cale, și cum și ei

mergeau spre poșta din Volovoe, se înțeleseră să-l ia și pe el în butcă. Abia după vreo trei ore sosiră la destinație. Mitea porunci niște cai, să-l ducă până la oraș, și deodată îl răzbi o foame de lup. În timp ce telegarii erau înhămați, i se pregăti un scrob, pe care îl înfulecă aproape pe nemestecate împreună cu un codru zdravăn de pâine și o bucată de cârnat, și-și stropi gâtlejul cu trei păhăruțe de votcă. Întremându-se astfel, se simți parcă mai înviorat și sufletul i se însenină iar. Se așternură ca vântul la drum, și-n timp ce dădea ghes surugiului, Mitea urzea în minte un nou „plan, absolut sigur”, chibzuind cum să facă rost chiar în aceeași seară de „afurisiții ceia de bani”. „Când te gândești că pentru trei mii de ruble nenorocite un om poate să se ducă de râpă! își spuse el cu dezgust. Trebuie s-o scot la capăt chiar azi!” Și dacă nu s-ar fi gândit necontenit la Grușenka și nu l-ar fi obsedat teama de a nu se fi întâmplat ceva cu ea, ar fi fost vesel cu adevărat. Gândul acesta însă îi stătea înfipt în creier ca un cuțit. În sfârșit, ajunseră în oraș și Mitea se duse întins acasă la ea.

Capitolul III

MINELE DE AUR

Cunoaștem împrejurările acestei vizite din relatarea pe care Grușenka, înfiorată de spaima, i-a făcut-o lui Rakitin. Tocmai aștepta „ștafeta”, bucurându-se în sinea ei că Mitea nu venise nici în ajun și nici în ziua aceea pe la dânsa și nădăjduind că poate dă Dumnezeu să nu vina până la plecarea ei, când se pomenise cu el dând buzna în casă. Se știe ce a mai urmat; ca să se descotorosească de el, Grușenka îl înduplecă să meargă cu ea până la Kuzma Samsonov, trebuia chipurile neapărat să se ducă la protectorul său, fiindcă avea niște socoteli de făcut; își luase apoi rămas-bun de la dânsul în poartă, punându-l să promită că va trece din nou s-o ia pe la miezul nopții, s-o conducă înapoi acasă. Mitea răsuflase ușurat: „Din moment ce șade la Kuzma până atunci, înseamnă că nu mai poate să meargă la Fiodor Pavlovici... dacă nu minte cumva”, se grăbise tot el să adauge. Impresia lui însă era că Grușenka nu mințise. Mitea făcea parte din categoria oamenilor geloși care, atâta timp cât se află departe de femeia iubită, o cred în stare de cine știe ce grozăvii, închipuindu-și că în lipsa lor „le pune coarne”, pentru ca după aceea, întorcându-se într-un suflet la ea, sfâșiați de îndoieli, pierduți, convinși că i-a înșelat, de cum văd înaintea ochilor figura ei veselă, zâmbitoare și plină de duioșie, să se simtă ca înviați din morți și, pierzând orice bănuială, să se dojenească singuri, rușinați de gelozia lor. Așadar, după ce o conduse pe Grușenka, Mitea o porni întins spre casă. Mai avea încă atâtea și atâtea de făcut pe ziua de azi! Cel puțin i se luase o piatră de pe inimă. „Numai să-l găsesc pe Smerdiakov, să vedem dacă nu s-a

întâmplat ceva ieri, dacă nu s-o fi dus cumva la Fiodor Pavlovici!” se gândi el. Așa că nici nu apucă bine s-ajungă acasă și viermele geloziei începu iarăși să-i roadă inima pururea neliniștită.

Gelozia! „Othello nu este gelos, dimpotrivă e un om extrem de credul”, spune undeva Pușkin[83], și prin ea însăși această constatare vădește într-un mod destul de elocvent neobișnuita profunzime de gândire a marelui nostru poet. Othello se simte zdrobit sufletește, concepția lui asupra lumii a fost zdruncinată din temelii în momentul când idealul său s-a spulberat. Othello însă nu este omul care să stea la pândă, sau să tragă cu urechea, fiind încrezător de felul lui. Pe el trebuie să-l mâie cineva de la spate, să-i dea ghes, să-l zgândăre și să-l întărâte mereu, depunând eforturi într-una, ca să-l facă să se dumirească, în cele din urmă, c-a fost înșelat. Cu totul alta este însă comportarea unui gelos autentic. E imposibil să-și închipuie cineva infamia și halul de decădere morală cu care se poate acomoda fără niciun scrupul un om gelos. Și totuși, cine ar putea să afirme că toți geloșii, fără deosebire, sunt suflete josnice și meschine? Dimpotrivă, un om însuflețit de cele mai nobile sentimente nutrind o dragoste curată și plină de abnegație, este în stare uneori să se ascundă sub masă, să cumpere conștiința unor nemernici, să accepte fără ezitare mijloacele cele mai mârșave și mai murdare ca să spioneze și să urmărească pas cu pas pe cineva. Othello, bunăoară, pentru nimic în lume n-ar fi putut să se împace cu ideea trădării; nu să ierte trădarea, ci chiar numai să se împace cu ideea aceasta, deși nu exista niciun grăunte de răutate în sufletul lui nevinovat ca inima unui prunc. Ceea ce nu se întâmplă în cazul unui gelos veritabil; nici nu ne putem da seama la ce se poate preta, ce fel de situații e gata să accepte și peste ce lucruri e capabil să treacă un om gelos! Căci, în general, geloșii sunt mai curând dispuși să ierte mai mul decât alții și femeile știu prea bine treaba asta. Un

[83] Caracterizare făcută de poet în notele sale din 1834-1836, intitulate Table-talk.

gelos, de pildă, e-n stare să ierte extrem de repede (firește, după o scenă foarte dramatică) o trădare mai mult decât evidentă, îmbrățișările și sărutările pe care le-a surprins chiar el, în cazul când poate dobândi într-un fel sau altul certitudinea că „s-a întâmplat pentru ultima oară”, că din clipa aceea rivalul său va dispărea fără urmă, va pleca hăt-departe, tocmai la capătul pământului, dacă nu se va decide cumva chiar el să-și ia iubita și s-o ducă undeva într-un loc unde temutul său potrivnic să n-o mai poată găsi în vecii vecilor. Bineînțeles, împăcarea nu va dura mai mult de un ceas, deoarece, chiar dacă rivalul ar dispărea în realitate, a doua zi gelosul va născoci un altul împotriva căruia se vot îndrepta bănuielile lui. S-ar părea ca o dragoste asupra căreia trebuie să ai tot timpul ochii ațintiți nu-ți poate da nicio satisfacție, o iubire pe care ești nevoit s-o păzești cu atâta strășnicie nu reprezintă nimic. Dar tocmai asta n-au să înțeleagă niciodată oamenii cu adevărat geloși, și printre ei, vă rog să mă credeți, se întâmplă să întâlnești suflete pe drept cuvânt alese. Interesant este mai ales faptul că asemenea omeni superiori, stând uneori la pândă în câte o cămăruță întunecoasă și trăgând cu urechea, își dau seama în adâncul sufletului lor ales cât de rușinoase sunt mijloacele pe care cu bună știință le folosesc, și totuși, cel puțin atâta timp cât pândesc din ungherul întunecos, nu simt niciun fel de mustrări de conștiință. De câte ori o avea pe Grușenka în fața ochilor, Mitea înceta să fie gelos, devenind pentru moment încrezător și nobil, ba chiar ajungea să se disprețuiască pentru toate gândurile ce-i trecuseră prin minte. Ceea ce înseamnă că dragostea lui pentru această femeie ascundea, de fapt, un sentiment mult mai frumos decât își închipuia el, că nu era vorba numai de o pasiune carnală, de „nu știu ce vraja a trupului”, așa cum îi spusese el lui Alioșa. În schimb, cum pleca Grușenka, Mitea începea din nou s-o suspecteze, socotind-o capabilă de cea mai perfidă și mai abjectă trădare. Și asta fără să aibă nicio umbră de remușcare.

Așadar, gelozia pusese din nou stăpânire pe sufletul lui.

În orice caz, trebuia să se grăbească. În primul rând, trebuia să găsească undeva cu împrumut o sumă de bani cât de mică.

Fiindcă cele nouă ruble din ajun se risipiseră cu călătoria, încât aproape că nu mai rămăsese cu nimic, și se știe doar că nu poți să faci niciun pas fără parale. Dar, odată cu planul cel nou pe care și-l făurise pe drum, în căruță, Mitea chibzuise și cum ar putea să încropească până una-alta ceva gologani. Avea acasă două minunate pistoale de duel, împreună cu cartușele respective, pe care nu apucase încă să le amaneteze, pentru că – din toate lucrurile ce-i mai rămăseseră – erau cele mai dragi. De curând cunoscuse întâmplător la cârciuma „Stolicinîi gorod” un tânăr funcționar, om căsătorit și cu oarecare dare de mână; tânărul, după cum aflase tot atunci, avea o adevărata pasiune pentru arme și era dispus să cumpere tot felul de pistoale, revolvere, pumnale etc, ca să le atârne pe pereți și să se fălească apoi cu ele față de prieteni, demonstrându-le, cu priceperea unui expert modul de funcționare al fiecărui sistem de revolver în parte, cum trebuie încărcat, cum se ochește cu el și așa mai departe. Fără să stea mult pe gânduri, Mitea se duse la dânsul și-i propuse să-i lase cele două pistoale amanet pentru suma de zece ruble. Încântat, funcționarul încercă a-l îndupleca să i le vândă. Cum însă Mitea nici nu voia să audă de una ca asta, îi dădu zece ruble cu împrumut, declarându-i ritos că pentru nimic în lume nu s-ar gândi să-i ia vreo dobândă. Și până Ia urmă se despărțiră ca doi vechi amici. De acolo Mitea se duse întins la taică-său, abia așteptând să-l cheme pe Smerdiakov în chioșc. Faptul acesta era menit să confirme împrejurarea că înainte cu trei-patru ceasuri de a se fi întâmplat cutare eveniment, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo, Mitea nu avea nicio lețcaie, drept care este nevoit să amaneteze pentru zece ruble un lucru de care se simțea foarte legat... ca după trei ceasuri, cel mult, să-i cadă așa, din senin, o pleașcă de câteva mii

de ruble... Văd însă că iarăși am anticipat asupra desfășurării evenimentelor.

Sosind la Maria Kondratievna, vecina lui Fiodor Pavlovici, avu parte să afle, spre consternarea sa, că Smerdiakov era bolnav, ceea ce îi strica fără doar și poate planurile. Ascultă cu luare-aminte toată pățania, cum căzuse bietul om în pivniță, cum avusese apoi o criză de epilepsie, cum aduseseră medicul și cât de grijuliu se arătase Fiodor Pavlovici; îl interesă mai ales știrea că fratele său, Ivan Fiodorovici, plecase la Moscova chiar în dimineața în care se întâmplase accidentul. „Probabil c-a trecut înaintea mea prin Volovoe”, se gândi el. Boala lui Smerdiakov îi puse o piatra pe inimă. „Ce să fac? Cine o să mai stea acum la pânda, cine o să-mi raporteze orice mișcare?” Mistuit de curiozitate, se apucă, deci, să le descoasă pe cele două femei dacă nu observaseră ceva cu o seară înainte. Pricepând numaidecât unde vrea să bată și ce anume ținea să știe, amândouă căutară să-l liniștească asigurându-l că nu venise nimeni peste noapte în afară de Ivan Fiodorovici, care dormise acasă, și că „totul e în regulă”. Mitea căzu pe gânduri. Fără îndoială, trebuia să stea cineva de pază și azi, dar unde: aici sau în poartă la Samsonov? În concluzie, își spuse că era necesar să spioneze și într-o parte, și într-alta, după cum va fi cazul, însă, deocamdată, deocamdată... trebuia să se ocupe de „planul” cel nou și, de data asta, infailibil, pe care-l urzise pe drum și care nu mai suferea nicio amânare. Se hotărî deci, să-i jertfească o oră: „într-un ceas am isprăvit, am să știu care-i situația, și atunci... atunci am să dau mai întâi o raită pe la Samsonov, să mă interesez dacă Grușenka-i acolo; mă întorc pe urmă aici imediat, stau până la ora unsprezece, iar mai încolo mă duc iarăși la Samsonov, s-o iau acasă”. Așa își făcuse el socoteala.

În doi timpi și trei mișcări, ajunse acasă, se spălă, se pieptănă, își perie hainele și, dichisindu-se, o porni spre doamna Hohlakova. Fiindcă, din păcate, acesta era mult lăudatul „plan”; Mitea se gândise să-i ceară cucoanei trei

mii de ruble cu împrumut. Nu știa nici el de ce, dar i se năzărise așa, deodată, că nu se poate să-l refuze. Probabil că cititorii se vor întreba nedumeriți pentru ce, dacă era atât de sigur de reușită, nu se adresase de la bun început unei persoane din lumea lui, în loc să fi solicitat bunăvoința lui Samsonov, un om crescut cu alte concepții și căruia nici măcar nu știa cum să-i vorbească? De o lună încoace însă Mitea aproape că nu mai era în relații cu Hohlakova, pe care de altfel n-o cunoștea decât destul de superficial, știind pe deasupra foarte bine că nici nu-l putea suferi. Din capul locului îl privise cu vădită apatie din pricină că era logodnicul Katerinei Ivanovna, iar, după părerea ei, tânăra fată ar fi trebuit să se despartă de dânsul cât mai degrabă și să se mărite cu „Ivan Fiodorovici, dragul de el, un giuvaier de băiat, cult și manierat, mă rog, un cavaler". Felul de a fi al lui Mitea, în schimb, o scotea din sărite. La rândul său, Mitea râdea de ea, ba chiar într-o împrejurare oarecare spusese despre dânsa că „pe cât e de fâșneață și bună de gură, pe atât e de incultă". Dimineața însă pe drum, înțeleagă, la un moment dat îi fulgerase prin minte: „Dacă ține atât de mult să nu mă însor cu Katerina Ivanovna, dacă dorește lucrul acesta cu tot dinadinsul (știa că doamna Hohlakova era în stare să facă o criză de isterie numai la gândul că ei doi s-ar putea să se căsătorească), nu văd de ce m-ar refuza când ar fi atât de simplu să-mi dea cele trei mii de ruble ca s-o părăsesc și să plec definitiv din oraș? Și când le intră ceva în cap acestor cuconițe răzgâiate din lumea aleasă, poți fi sigur că sunt dispuse la orice sacrificiu, numai să iasă totul după bunul lor plac. Unde mai pui că e și putred de bogată", chibzuia Mitea. Cât privește „planul" propriu-zis, rămânea mai departe în picioare; se gândea să-i propună același lucru în fond, adică să-i cedeze drepturile sale asupra pădurii Cermașnea, dar nu ca pe o tranzacție comercială, așa cum încercase cu Samsonov, a cărui bunăvoință se străduise s-o câștige fluturându-i pe dinainte posibilitatea de a scoate îndoit suma avansată

(șase sau chiar șapte mii de ruble în loc de trei), ci ca pe o nobilă garanție pentru banii împrumutați. Și cu cât rumega mai mult această idee nouă, Mitea se simțea cuprins de un fel de exaltare, așa cum i se întâmpla uneori de câte ori lua o hotărâre subită. Orice proiect nou era făcut să-l pasioneze, punând stăpânire deplină pe sufletul lui. Cu toate acestea, în momentul când păși în pridvor, simți un fior rece șerpuindu-i de-a lungul spinării: de abia acolo, în pragul casei, înțelese lămurit, cu o precizie matematică aproape, ca era ultima lui speranță, că altă posibilitate nu mai există, și, în cazul când nu va ajunge la niciun rezultat, „nu-mi mai rămâne decât să înjunghii pe cineva și să-l jefuiesc, ca să fac rost de cele trei mii de ruble...” Era ora șapte și jumătate când sună la ușa doamnei Hohlakova.

La început s-ar fi spus că-i surâde norocul: stăpâna casei primi surprinzător de repede, imediat ce i se anunță vizita lui. „Parcă m-ar fi așteptat”, se gândi Mitea și, într-adevăr, o clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova dădu buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească.

— Închipuie-ți că te așteptam, da, da, te așteptam! De unde putea să-mi treacă prin minte c-o să vii – nu-i așa? – și că totuși te așteptam, Dmitri Fiodorovici! Ca să vezi ce înseamnă instinctul! De azi-dimineață îmi spunea inima c-o să vii neapărat!

— E într-adevăr extraordinar, doamnă, rosti Mitea, așezându-se cu stângăcie pe un scaun. Dar... știți, am venit cu un motiv, e vorba de ceva foarte grav... da, un lucru extrem, extrem de grav... firește, numai pentru mine, și mă grăbesc să...

— Sunt convinsă că ceea ce te aduce la mine este extrem de grav, Dmitri Fiodorovici, știu dinainte asta și știu nu dintr-o încăpățânare retrogradă de a crede cu orice preț în minuni (ai auzit probabil despre părintele Zosima). Dimpotrivă, convingerea mea e întemeiată pe un calcul matematic, da, da, matematic, așa cum îți spun. Dumneata trebuia să vii la mine după povestea de ieri cu Katerina

Ivanovna, nu puteai face altfel, nu, sigur că nu, așa cum îți spun, matematic.

— Asta înseamnă să fii realist, doamnă! Dar dacă-mi dați voie să vă explic...

— Da, da, bine zici, Dmitri Fiodorovici. Acum am devenit și eu realistă. M-am lecuit de minuni, m-am învățat minte! știi că a murit părintele Zosima?

— Nu, doamnă, aflu abia acum, rămase el mirat. Și în aceeași clipă îi trecu prin fața ochilor chipul lui Alioșa.

— Da, astă-noapte s-a prăpădit și închipuie-ți...

— Doamnă, o întrerupse Mitea, în momentul de față eu nu pot să-mi închipui decât un singur lucru: sunt într-o situație disperată și dacă nu-mi veți întinde o mână de ajutor, totul se duce de râpă, și în primul rând eu. Iertați-mi vulgaritatea expresiei, dar mă simt ca și cum aș avea febră; tremur tot ca de friguri...

— Știu, știu. Nici n-ai putea să te simți altfel. Știu dinainte ce o să-mi spui. Îți urmăresc de mult destinul, Dmitri Fiodorovici, e atâta timp de când sunt atentă la dumneata și studiez... O, sunt un medic de suflete cu o vasta experiența rog să mă crezi, un medic încercat...

— Dacă dumneavoastră sunteți un medic încercat, doamna pot să vă spun că eu sunt un bolnav și mai încercat, se sili făcând un efort supraomenesc, să glumească Mitea galant, și presimt că, dacă îmi urmăriți cu atâta interes destinul, n-o să mă lăsați să pier. Dar mai înainte, dați-mi voie să va împărtășesc, în sfârșit, proiectul cu care am îndrăznit să mă prezint... și ce anume aștept din partea domniei voastre... Am venit, doamnă...

— Nu-i nevoie de nicio explicație, Dmitri Fiodorovici, e un lucru fără importanță. Dacă vrei să știi, nu ești primul om pe care-l voi fi ajutat. Ai auzit – nu-i așa? – de verișoara mea Belmesova. Bărbatul ei se afla pe marginea prăpastiei, se ducea de râpă, cum te-ai exprimat chiar dumneata adineauri atât de grăitor, și atunci l-am sfătuit să ia cai de prăsilă să-i crească. Nici nu poți să-ți închipui ce bine o duc în momentul de față, au o situație înfloritoare.

Dumneata, Dimitri Fiodorovici, te pricepi la cai?

— Habar n-am, doamnă, zău, vă rog să mă credeți, n-am nici cea mai mică idee! exclamă, sculându-se enervat de pe scaun, Mitea, care începuse să-și piardă răbdarea. Vă rog din suflet, doamnă, ascultați-mă, lăsați-mă să vorbesc măcar două clipe, să vă pot explica proiectul cu care am venit la dumneavoastră. De altminteri, nici n-am timp, sunt grozav de grăbit!... izbucni el exasperat, văzând că doamna Hohlakova se pregătea să-l întrerupă din nou și sperând că va reuși totuși să-i acopere glasul daca va striga mai tare decât dânsa. Am venit la dumneavoastră deznădăjduit, da, deznădăjduit la culme... ca să vă rog să-mi împrumutați trei mii de ruble-pentru care înțeleg să vă dau un gaj sigur, absolut sigur... doamnă, o garanție în care puteți avea perfectă încredere, îngăduiți-mi numai să va spun...

— Lasă, c-o să-mi explici mai pe urmă, mai pe urmă, începu să se agite la rândul ei doamna Hohlakova. ți-am spus că știu dinainte tot ce ai putea să-mi propui, știu tot. M-ai rugat să-ți împrumut o anumită sumă de bani, ai nevoie de trei mii de ruble, ei bine, eu îți ofer mai mult, mult mai mult, am să te salvez, Dmitri Fiodorovici, firește, numai dacă o să mă asculți.

Mitea sări în sus.

— Doamnă, sunteți bunătatea întruchipată! exclamă el cu patos. Doamne-Dumnezeule! Sunt salvat! Ați salvat un om de la o moarte năprasnică, doamnă, un om care era cu pistolul la tâmplă... Veșnica mea recunoștință...

— Am să-ți dau mai mult decât trei mii de ruble, infinit mai mult! adăugă doamna Hohlakova, privindu-l cu un surâs luminos.

— Infinit mai mult? Dar ce să fac cu atâția bani? N-am nevoie decât de aceste nenorocite de trei mii de ruble, în schimbul cărora voiam tocmai să vă ofer o garanție sigură, dacă-mi îngăduiți să vă înfățișez cu adâncă, nemărginită recunoștință un plan menit să...

— Ajunge, Dmitri Fiodorovici, cuvântul meu e cuvânt! îl întrerupse doamna Hohlakova cu generozitatea pudică a

celui care știe c-a făcut un bine. Am promis c-o să te salvez, și am să te salvez. Așa cum l-am salvat și pe Belmesov. Spune-mi, te rog, ce crezi dumneata despre minele de aur, Dmitri Fiodorovici?

— Despre minele de aur, doamnă? Vă mărturisesc că nu m-am gândit niciodată la așa ceva!

— Vezi că m-am gândit eu în locul dumitale. E o idee care de mult îmi umblă prin cap. De o lună mă tot uit la dumneata și mă frământă ideea asta. De nu știu câte ori te-am urmărit cu privirea când treceai pe lângă mine și de fiecare dată îmi puneam în gând: „Iată într-adevăr un om energic, al cărui loc e fără doar și poate, la o mină de aur". Ți-am studiat mersul. Am ajuns la aceeași concluzie: omul ăsta o să descopere cu siguranță nenumărate mine de aur.

— După mers, doamnă? zâmbi Mitea.

— De ce nu? Ți se pare curios că te-am judecat după mers? Dumneata nu crezi că poți cunoaște caracterul unui om după mers, Dmitri Fiodorovici? Bine, dar e un lucru pe care chiar științele naturii îl confirmă. O, sunt un om realist acum Dmitri Fiodorovici! Începând de azi, după istoria asta petrecută la mânăstire, și care, drept să-ți spun, m-a întors pe dos, am devenit un om realist, da, realist cu toată convingerea am de gând să mă ocup numai de lucruri practice. M-am vindecat! Ajunge! cum bine zicea Turgheniev.

— Dar, doamnă, cele trei mii de ruble pe care mi le-ați promis cu atâta generozitate...

— Nu-ți scapă, fii pe pace, Dmitri Fiodorovici! îi taie vorba numaidecât doamna Hohlakova. E ca și când le-ai avea în buzunar, și nu numai trei mii cât dorești dumneata, ci trei milioane, și asta în cel mai scurt timp! Uite la ce m-am gândit: dumneata trebuie să descoperi o mină, și atunci o să te umpli de bani, o să fii milionar; mai pe urmă, când o să te întorci iar în mijlocul nostru, o să fii un om de acțiune, un om care să ne stimulezi pe toți și să ne îndrumezi, arătându-ne cum e mai bine să facem. De ce să lăsăm totul pe mâna evreilor? Se poate una ca asta? Ai să

construiești diverse așezăminte, ai să întemeiezi tot felul de întreprinderi. Ai să vii în ajutorul oamenilor nevoiași, și sărăcimea o să te binecuvânteze! Trăim în secolul căilor ferate, Dmitri Fiodorovici. Reputația dumitale o să ajungă până la Ministerul de Finanțe, care se află în momentul de față într-un mare impas, și o să facă apel la dumneata. De când cu scăderea asta vertiginoasa a cursului rublei noastre, nu mai pot să dorm, te rog să nu crezi, Dmitri Fiodorovici, să știi că prea puțină lume mă cunoaște sub aspectul acesta...

— Doamnă, doamnă, o întrerupse Dmitri Fiodorovici înfiorat de o vagă presimțire, se prea poate – de ce nu? Să vă urmez sfatul care, într-adevăr, recunosc, e foarte înțelept și să plec așa cum spuneți acolo... la minele acelea... O să mai vin și o să mai stăm de vorbă despre asta... altă dată, de mai multe ori chiar... Deocamdată însă aceste trei mii de ruble, pe care cu atâta mărinimie... zău, m-ar scoate la liman, și dacă s-ar putea chiar azi... fiindcă, vedeți dumneavoastră, eu nu am niciun ceas de pierdut, nici măcar un ceas.

— Stai, stai, Dmitri Fiodorovici! interveni din nou cu stăruință doamna Hohlakova. Întrebarea-i asta: vrei să pleci la mine, așa cum ți-am spus, ori nu? Te-ai hotărât definitiv? Te rog să-mi răspunzi precis, matematic.

— Plec, doamnă, plec mai târziu... Mă duc unde vreți dumneavoastră... dar deocamdată...

— Așteaptă puțin! strigă doamna Hohlakova și, sărind de pe scaun, se apropie precipitat de biroul ei fastuos, cu nenumărate sertărașe, pe care începu să le deschidă rând pe rând, căutând ceva cu înfrigurare.

„Trei mii! se gândi Mitea, simțind că i se oprește inima în piept. Chiar acum, așa, fără nicio chitanță, fără nimic la mână... O, asta înseamnă într-adevăr să te porți ca un gentleman! Minunată femeie! Păcat numai că vorbește prea mult...”

— Iată! exclamă ea fericită, întorcându-se spre el, am găsit, în sfârșit.

În mână ținea o iconiță de argint, agățată de un șnur, ca să poată fi purtată la gât, eventual împreună cu o cruciuliță...

— E de la Kiev, Dmitri Fiodorovici, îi explică ea cu evlavie, din locul unde se află moaștele marii mucenice Varvara. Dă-mi voie să ți-o atârn chiar eu și să te binecuvântez în pragul unei vieți noi pentru faptele ce le vei săvârși de aici înainte!

Îi petrecu șnurul pe după grumaz și se căzni să-i strecoare iconița sub cămașă. Mitea, din cale-afară de jenat, se aplecă s-o ajute. În sfârșit, doamna reuși să facă loc iconiței pe sub cravată și gulerul cămășii, lăsând-o să atârne pe piele.

— Așa, acum poți pleca! rosti doamna Hohlakova, așezându-se cu solemnitate pe scaun.

— Doamnă, mă simt grozav de mișcat., și nu știu cum să mulțumesc... pentru bunăvoința dumneavoastră, dar... zău... dacă ați ști ce înseamnă fiece clipă acum pentru mine!... Suma care o aștept de la generozitatea domniei voastre... O, doamnă, fiindcă sunteți atât de buna, atât de mărinimoasa față de mine, încât sunt într-adevăr emoționat, exclamă el într-un moment de inspirație, va rog să-mi dați voie să vă împărtășesc taina... pe care, de altfel, o știți mai de mult... iubesc pe cineva... Am trădat-o pe Katia... pe Katerina Ivanovna, vreau să zic. Recunosc, m-am purtat ca o bruta cu ea, am fost necinstit, dar ce să fac dacă... dacă m-am îndrăgostit de altcineva... de o femeie pe care poate o disprețuiți, pentru ca știți prea multe lucruri despre ea, dar de care n-aș mai putea să mă despart acum pentru nimic în lume, și de aceea, vedeți aceste trei mii...

— Lasă asta, Dmitri Fiodorovici! i-o reteza doamna Hohlakova pe un ton cât se poate de categoric. Lasă asta, trebuie să renunți la femei! Deocamdată nu te interesează decât minele de aur, n-are niciun rost să cari acolo după dumneata și femei. Mai târziu, când o să te întorci acasă, în plina glorie și putred de bogat, o să-ți găsești o prietenă

de inima cu care să împărți bucuriile vieții, o persoană din cea mai înalta societate. O fată modernă, cultivată și fără prejudecăți. Până atunci, cu siguranță că se va rezolva problema feminina, care se tot agită în ultima vreme, și va apărea o femeie nouă...

— Doamnă, asta-i altceva... Încercă s-o înduplece Dmitri Fiodorovici, împreunându-și mâinile a rugă.

— Ba nu, e tocmai ce-ți trebuie, ceea ce dorești cu atâta nerăbdare, deși nu-ți dai seama încă. Trebuie să știi ca problema feminina, așa cum este pusă în clipa de față, nu are nicidecum în mine o adversară, Dmitri Fiodorovici. Ridicarea femeii, și chiar rolul ei politic pe care trebuie să-l joace în cel mai apropiat viitor – iată idealul spre care năzuiesc! În fond am și eu o fiică, Dmitri Fiodorovici, și pot să-ți spun ca, tot așa, sunt foarte puțini aceia care mă cunosc sub acest aspect. La un moment dat, i-am scris și lui Șcedrin[84] în legătura cu asta. El mi-a deschis ochii asupra menirii femeii și atunci, acum un an, i-am trimis, cum îți spuneam, o scrisoare, două rânduri, atâta tot: „Îmi dai voie să te strâng în brațe și să te sărut, iubite maestre, în numele femeii moderne, dă-i înainte!” Și am semnat „O mamă”. M-am gândit la început să spun „O mamă contemporană”, dar am avut oarecare îndoieli, și atunci m-am decis să iscălesc „O mamă”, parcă-i mai frumos, așa, ca ținută morala, și pe urmă mi-era teamă să nu facă vreo legătură între cuvântul „contemporană” și revista *Contemporanul*[85], ar fi fost oarecum o amintire destul de

[84] Mihail Efgrafovici Saltikov-Șcedrin (1826-1889), scriitor rus; începută în primii ani ai deceniului al 7-lea din secolul trecut, polemica dintre Dostoievski și el se prelungește și în Frații Karamazov. Șcedrin a răspuns referirii pe care Dostoievski o face la numele sau în roman printr-un articol apărut în nr 12 pe 1879 al revistei Otecestvennîie zapiski.

[85] Sovremennik, revista la care colabora Șcedrin, a avut de suferit adesea de pe urma rigorilor cenzurii țariste, ca și revista Otecestvennhe zapiski condusă de el. Apariția publicației Sovremennik, de altfel a și fost suspendată după atentatul lui Karakozov.

amară din pricina cenzurii... Vai de mine, dar ce ai, ce s-a întâmplat?

— Doamnă, izbucni Mitea în cele din urmă, sărind de pe scaun, cu mâinile împreunate a disperată implorare, să știți că încep să plâng, zău că plâng dacă mai amânați o singură clipă ceea ce cu atâta generozitate...

— Plângi, Dmitri Fiodorovici, plângi! E atât de bine să plângi... când ai un drum atât de lung în fața dumitale, lacrimile au să-ți ușureze inima, lasă, c-o să te întorci înapoi și ai să vezi cum o să te bucuri atunci. O să alergi într-un suflet din Siberia până aici, ca să ne putem bucura împreună...

— Dar dați-mi voie să spun și eu un cuvânt! răcni deodată Mitea. Pentru ultima oară, vă rog, vă conjur, spuneți-mi, puteți să-mi dați azi suma făgăduită? Dacă nu, când să vin după ea?

— Care sumă, Dmitri Fiodorovici?

— Cele trei mii de ruble pe care mi le-ați promis... pe care cu atâta mărinimie...

— Trei mii de ruble? De unde să am eu trei mii de ruble? rosti cu o candida mirare doamna Hohlakova.

Mitea simți ca o sfârșeala...

— Bine, dar... adineauri... ziceați... chiar ați spus că e ca și când i-aș avea în buzunar...

— A, nu, m-ai înțeles greșit, Dmitri Fiodorovici. Dacă-așa, m-ai înțeles greșit. Eu vorbeam despre minele de aur... adevărat că ți-am promis c-o să ai mai mult de trei mii de ruble, infinit mai mult, acum mi-aduc aminte, dar când ți-am, spus asta mă gândeam la minele de aur, numai și numai la ele

— Și banii? Cum rămâne cu cele trei mii de ruble! exclamă prostit Dmitri Fiodorovici.

— O, dacă ți-ai închipuit cumva c-o să-ți dau bani, să știi că n-am de unde. N-am nicio lăscaie deocamdată. Tocmai mă războiesc cu vechilul meu, așa că zilele astea am fost nevoită să împrumut cinci sute de ruble de la Miusov. N-am bani, zău n-am! De altfel, Dmitri Fiodorovici, chiar să

fi avut, tot nu ți i-aș fi dat. În primul rând, nu obișnuiesc să împrumut pe nimeni. Banii dați cu împrumut înseamnă prietenie stricată. Și în special dumitale pentru nimic în lume nu ți-aș da, pentru că îmi ești drag și vreau cu orice chip să te salvez, pentru că singurul lucru de care ai nevoie în momentul de față sunt minele de aur, da, da, așa cum îți spun, minele de aur!...

— Ei, fir-ar al dracului!... răcni Mirea trântind cu pumnul în masă.

— Aaa! țipă speriată doamna Hohlakova, zburând în celălalt capăt al salonului. Mitea scuipă și, răsucindu-se pe călcâie, ieși cu pași mari din odaie, apoi afară, în bezna nopții. Mergea pe stradă ca un nebun, bătându-se cu pumnii în piept exact în locul unde se lovise deunăzi pe înnoptat, în plin câmp, ultima oară când se întâlnise cu Alioșa. Ce semnificație vor fi avut oare aceste lovituri în piept, aplicate exact în același loc, și ce voia să arate cu asta – era deocamdată o taină pe care nimeni în lume n-o cunoștea, pe care n-o dezvăluise nici măcar lui Alioșa, o taină care ascundea pentru el un lucru mult mai cumplit decât dezonoarea: moartea, sinuciderea, așa cum hotărâse în ultimă instanță, în cazul când nu ar fi putut să facă rost de cele trei mii de ruble pe care voia s i le restituie Katerinei Ivanovna; numai așa spera să smulgă locul acela, de la piept, infamia pe care o purta cu sine și-i împovăra greu conștiința. Toate acestea însă se vor lămuri pe deplin la vremea lor; deocamdată mă mulțumesc să vă spun că, după ce se spulberă și ultima-i nădejde, omul ăsta voinic ca un taur, nu apucă să se depărteze nici zece pași de casa doamnei Hohlakova și începu a plânge ca un copil. Mergea drept înainte, ștergându-și în neștire lacrimile cu pumnii. La un moment dat, tocmai când să iasă în piață, se izbi din mers de cineva. O băbuță, pe care era cât pe ce s-o răstoarne, dădu un țipăt ascuțit.

— Păcatele mele, era să mă omoare! De ce nu te uiți, derbedeule!

— A, dumneata erai? exclamă Mitea, recunoscând-o pe

întuneric.

Era bătrâna slujnică a lui Kuzma Samsonov, pe care avusese răgazul s-o observe în ajun.

— Dar mătăluță cine ești, maică? îl întrebă cu alt glas băbuța. Cu orbecăiala asta ce pot eu să văd?

— Stai la Kuzma Kuzmici, nu? Nu-l îngrijești dumneata?

— Chiar așa, maică; dădui acum o fugă până la Prohorîci... Da' parcă nu te-aș cunoaște!

— Spune, mătușica, Agrafena Aleksandrovna mai e încă la dumneavoastră? întrebă Mitea arzând de nerăbdare. Am condus-o chiar eu astă-seară până acolo.

— A fost, măicuță, a fost; a stat puțin la noi și a plecat.

— Cum? A plecat? urlă Mitea. Când a plecat?

— Păi, n-a stat decât olecuță, i-a spus niscai snoave lui Kuzma Kuzmici, de l-a mai făcut să râdă, și și-a luat valea.

— Minți, talpa-iadului! răcni Mitea.

— Valeu! se sperie băbuța, dar Mitea se și făcuse nevăzut.

Alerga cât îl țineau picioarele spre casa Morozovei. Nu trecuse niciun sfert de ceas de când Grușenka plecase la Mokroe, și Fenia ședea în bucătărie cu bunica ei, Matriona, bucătăreasa, când dădu buzna înăuntru „căpitanul”. Dând cu ochii de el, Fenia începu să țipe ca din gură de șarpe.

— Țipi, ai? zbieră la ea Mitea. Unde e? și, fără să-i mai dea răgaz fetei, amuțită de spaimă, să scoată o vorbă, îi căzu la picioare:

— Fenia, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi unde este?

— Nu știu, conașule, zău dacă știu, Dmitri Fiodorovici. Habar n-am, să mă omori cu zile și tot n-aș putea sa-ți spun, se jura Fenia. Doar ați plecat împreună astă-seară...

— S-a întors înapoi!...

— Conașule dragă, zău nu s-a întors, să mă bată Dumnezeu dacă s-a întors acasă!

— Minți! urlă Mitea. De ce te-ai speriat așa? Am priceput acum unde e!...

Și ieși valvârtej afară. Fenia, care înghețase de groaza când se pomenise în casă cu el, răsuflă ușurată că scăpase atât de ieftin, deși își dădea foarte bine seama că nu pățise nimic numai pentru că Mitea nu avea niciun moment de pierdut. Când să iasă pe ușă, totuși, făcu un lucru atât de neașteptat, încât amândouă – și Fenia, și bătrâna Matriona – rămaseră buimăcite: pe masă se afla o piuliță de aramă cu pisălogul ei, care nu putea să fie mai lung de un sfert de arșin; cu o mâna pe clanță, Mitea înșfacă cu cealaltă, din zbor, pisălogul și, vârându-l în buzunar, o șterse pe-aci încolo.

— Dumnezeule, să știi că vrea să omoare pe cineva! striga Fenia gesticulând.

Capitolul IV

PE ÎNTUNERIC

Încotro alerga așa Mitea? De astă dată nu mai încăpea nicio îndoială: „Nu putea să se ducă decât la Fiodor Pavlovici! De la Samsonov a întins-o imediat acolo, e limpede ca lumina zilei! Acum a ieșit în vileag toată intriga, toată minciuna...” se frământa el cu mintea învolburată de gânduri. Trecu pe lângă ograda Mariei Kondratievna fără să intre înăuntru: „Nu are niciun rost, nu, nu... să nu prindă de veste... altfel, se duc imediat să-i dea de știre, să mă vândă. Maria Kondratievna trebuie să fie amestecată și ea în complot ca și Smerdiakov, probabil pe toți i-a cumpărat, cu siguranță toți!” Socoti că-i mai bine să schimbe drumul; făcu, un ocol destul de mare, apucând pe o străduța lăturalnică, străbătu Dmitrovskaia și, după ce trecu peste podeț, ieși pe o ulicioară pustie, pe care nu locuia nimeni, străjuită pe o parte de gardul de nuiele al unei grădini de zarzavat, iar pe ailaltă de zăplazul înalt și solid ce împrejmuia grădina lui Fodor Pavlovici. Alese un loc pe unde, după cum vorbea lumea, se pare că sărise odinioară Lizaveta Smerdeașciaia. Dacă ea a putut să-l sară, îi trecu prin gând deodată, de ce n-aș putea și eu?” Făcându-și vânt, se prinse cu mâinile de creasta ulucilor, apoi își încorda cu nădejde brațele și, dintr-un salt, se pomeni călare pe gard. Micuța clădire a băii din grădină se zărea în apropiere, dar, de unde stătea el, putea să vadă și ferestrele luminate ale casei. „Am avut dreptate, iatacul bătrânului e luminat, e acolo cu el!” Mitea sări în grădină. Deși știa că Grigori zăcea în pat și că Smerdiakov era, probabil, și el bolnav, așa cum i se spusese, deci n-avea cine să-l audă, se tupilă totuși instinctiv,

încremenind locului, cu urechea la pândă. Pretutindeni domnea o tăcere mormântală, nu se auzea niciun freamăt și, ca un făcut, până și vântul încetase să mai adie.

„Doar tăcerea foșnește”, îi trecu prin minte un vers.

„Numai să nu fi prins careva de veste când am sărit, dar cred că n-a auzit nimeni.” Stătu o clipă fără să se clintească, apoi o porni tiptil prin grădină, căutând să calce numai pe iarbă; înconjură cu băgare de seamă copacii și tufele ce-i ieșeau în cale, înaintând hoțește și trăgând cu urechea la fiece pas.

Trecură vreo cinci minute până să se poată apropia pe furiș de geamul luminat. Ținea minte că sub fereastră creșteau câteva tufe mari, înalte și dese, de călini și de bozii. Ușa spre gradina din latura stângă a casei, era încuiata, după cum se putu încredința, cercetând-o cu atenție în momentul când se strecură pe lângă ea. În sfârșit, ajunse în dreptul tufelor și se piti după ele. Abia dacă mai îndrăznea să sufle. „Să mai aștept puțin, chibzui el, dacă m-or fi auzit sărind gardul, probabil că stau și ascultă, să vadă ce-a fost... numai de nu mi-ar veni să tușesc... sau să strănut...”

Ramase așa locului vreo două minute; inima îi bătea în piept cu putere, încât simțea uneori că se înăbușă. „Degeaba, ca tot n-o să se potolească, se gândi el, nu pot să mai aștept!” se dosise după un tufiș peste care cădea lumina ferestrei „Călinul, șopti el fără să vrea, ce boabe roșii are!” Tiptil, pășind cu cea mai mare grijă, ca să nu facă niciun zgomot, se apropie de geam și se ridică în vârful picioarelor. Dormitorul lui Ivan Fiodorovici i se înfățișa ca în palmă. Era o încăpere destul de mică, din care un colț era despărțit de restul camerei prin niște paravane roșii „chinezești”, cum îi plăcea lui Fiodor Pavlovici să spună. „Paravanele chinezești! îi fulgera prin gând lui Mitea. Grușenka trebuie să fie acolo, după ele!” Privirile i se opriră asupra lui Fiodor Pavlovici. Bătrânul se dichisise cu un halat nou de mătase, în dungi, peste care era încins cu un șnur tot de mătase cu ciucuri. Mitea nu

ținea minte să-l fi îmbrăcat vreodată până atunci. Proaspăt primenit, purta o cămașă elegantă de olandă, cu butoni de aur. Pe cap avea legătura aceea roșie cu care îl văzuse Alioșa ultima oară. „E gătit foc”, își spuse Mitea. Fiodor Pavlovici stătea în dreptul geamului cu o expresie gânditoare pe fața; deodată, înălță fruntea și ascultă câteva clipe cu urechea ciulită, dar, cum nu se auzea niciun zgomot afară, se îndrepta spre masă și-și umplu pe jumătate paharul cu coniac, deșertându-l dintr-o sorbitură. Oftă din adânc, zăbovi câteva clipe, apoi se apropie distrat de oglinda dintre cele doua ferestre și ridică puțin legătura de pe frunte ca să-și examineze vânătăile și rănile care tot nu se vindecaseră încă. „E singur, se dumiri Mitea, îmi face impresia că-i singur.” Fiodor Pavlovici se depărta de oglindă și, întorcându-se pe neașteptate spre fereastră, aruncă o privire în curte. Mitea se trase repede în umbra tufișului.

O bănuială îi stăruia totuși înfipta în inimă ca un ac: „Păi dacă n-o fi după paravan, poate c-o fi dormind”. Pavlovici se depărta de fereastră. „Nu, din moment ce s-a uitat pe geam, înseamnă că n-a venit încă; de ce ar mai privi în bezna nopții?... Îl mistuie nerăbdarea...” Mitea se uită iar spre fereastră și începu din nou să-l spioneze. Bătrânul ședea pe un scaun și i se citea pe față că-i amărât. Își puse apoi coatele pe masă, cu mâna dreaptă sub falca. Mitea îl privea neclintit.

„E singur, singur, repeta el întruna. Dacă ar fi cu ea, n-ar avea mutra asta.” Dar ce curios: în același timp se simțea cuprins de o iritare stupidă și fără sens, ca și când i-ar fi fost ciudă că Grușenka nu se afla înăuntru. „Nu-mi pare rău că n-a venit, căută el o explicație, încredințându-se de absurditatea acestui sentiment, mă necăjește numai faptul că nu pot ști precis dacă e sau nu aici.” Reconstituind mai târziu scena, își amintea că în clipele acelea era extraordinar de lucid, că avea judecata limpede și-și dădea seama de tot ce se întâmpla până în cele mai mici amănunte. Totodată însă o nemulțumire

ciudată, pricinuită probabil de incertitudinea în care se afla și de nenumăratele-i bănuieli, punea vertiginos stăpânire pe sufletul său. „În definitiv, vreau să știu: e ori nu e aici?” își spunea clocotind de mânie. Și, luându-și inima în dinți, întinse mâna și bătu încetișor în cercevea: de două ori mai rar, apoi de trei ori mai repede, cioc-cioc-cioc, așa cum era semnalul stabilit între bătrân și Smerdiakov, prin care acesta din urmă trebuia să-i dea de știre stăpânului că „a venit Grușenka”. Străbătut de un fior, bătrânul ridică imediat capul și sări să deschidă geamul. Mitea se trase brusc înapoi, în umbră. Fiodor Pavlovici scoase capul pe fereastră.

— Grușenka, tu ești? Tu? întrebă el mai mult în șoapta, cu voce tremurătoare. Unde ești, puișor? Unde te-ai ascuns, îngerașule? De emoție i se tăiase răsuflarea și gâfâia.

„E singur!” se convinse, în sfârșit, Mitea.

— Dar unde ești? spuse iarăși bătrânul, de astă dată cu glas tare aplecându-se și mai mult peste pervaz; ieșise cu umerii afară și se uita în toate părțile. Vino încoace, hai, ca ți-am pregătit un cadou, vino să vezi!...

„Pachetul cu cele trei mii de ruble”, îi fulgeră prin minte, lui Mitea.

— Dar unde ești?... La ușă?... Stai, să-ți deschid...

Tot lungind gâtul spre dreapta, unde se afla ușa ce da în gradină, doar-doar va izbuti să deslușească ceva în întuneric, bătrânul era cât pe ce să cadă pe fereastră. Încă puțin, și ar fi alergat să descuie ușa, fără să mai zăbovească până primea răspunsul Grușenkăi. Mitea nu se clintea din loc uitându-se la el, așa cum stătea întors într-o parte. Cu câta repulsie privise întotdeauna profilul bătrânului, atât de precis conturat în momentul acela în lumina vie a lămpii ce-i cădea pieziș pe obraz dinspre stânga: mărul lui Adam ce atârna pleoștit, în afară, nasul coroiat, gura lăbărțată într-un zâmbet de voluptuoasă așteptare. Mitea își simți deodată pieptul învălvorat de o mânie aprigă, înverșunată: „Uite-l, ăsta e rivalul meu,

tiranul care-mi otrăvește zilele, călăul care vrea să-mi distrugă viața!” Se dezlănțuise în el cu o furie turbata ura aceea sălbatică, vindicativă, despre care-i vorbise în chioșc – cu patru zile înainte, ca și când ar fi avut o presimțire – lui Alioșa, drept răspuns la întrebarea acestuia: „Să-l omor pe tata? Cum poți să vorbești așa?”

„Nu știu, nu știu nimic, îi mărturisise el atunci, s-ar putea să-l omor, după cum s-ar putea să-l las în pace. Mă tem însă c-am să-l urăsc în momentul acela numai văzându-i mutra. Totul mi se pare odios, nasul lui, ochii, mărul lui Adam, zâmbetul acela nerușinat. Mi-e scârbă de el. Uite, de asta mi-e frică, mă tem că n-o să mă pot stăpâni...”

Și cu fiecare clipă simțea cum i se întețește o scârbă tot mai cumplită, aproape insuportabilă. Pierzându-și orice control, Mitea smulse din buzunar pisălogul de aramă...

„M-a păzit Dumnezeu în momentul acela”, avea să spună el mai târziu. Într-adevăr, tocmai atunci Grigori Vasilievici care zăcea bolnav în pat, se trezi. În seara aceea, se doftoricise folosind tratamentul despre care Smerdiakov îi pomenise lui Ivan Fiodorovici; ajutat de nevastă-sa, își fricționase capul cu vodcă amestecată cu o infuzie misterioasă și tot concentrată, dând pe gât ce mai rămăsese pe fundul sticlei, după ce mai întâi, Marfa Ignatievna îi descântase, șoptind o rugăciune pe care numai ea o știa”, și se culcase. Marfa Ignatievna, care gustase de asemenea din licoare, cum nu era obișnuită să tragă la măsea, adormise buștean. În puterea nopții însă Grigori se trezi brusc din somn, stătu o clipă să se dezmeticească și, cu toate că avea niște junghiuri crâncene în șale se opinti să se ridice în capul oaselor. Mai zăbovi așa încă puțin, pe gânduri, apoi se sculă din pat și începu să se îmbrace. Avea, se vede, remușcări, fiindcă se culcase, lăsând casa în voia sorții „într-o vreme de cumpănă ca asta”. Istovit de criza de epilepsie, Smerdiakov zăcea în nesimțire în odaia alăturată. Marfa Ignatievna dormea dusă. „A ajuns-o oboseala, săraca”, își spuse bătrânul

uitându-se la ea și ieși gemând în cerdac. Nu voia decât să arunce o privire în grădină, nu se simțea în stare să facă nici câțiva pași, înțepenit de junghiul din șale și de fulgerăturile din piciorul drept. Deodată însă își aduse aminte că uitase să încuie de cu seară portița dintre curte și grădină. Grigori era un om ordonat și grijuliu de felul lui, care înțelegea să păstreze cu sfințenie rânduiala statornicită și obiceiurile înrădăcinate din vechime. Strâmbându-se de durere, coborî șontâc-șontâc treptele cerdacului și o porni spre grădină. Într-adevăr, poarta era vraiște. Intră mașinal în grădină: poate că i se năzărise cumva, cine știe ce zgomot i-o fi venit la ureche, dar când își întoarse privirea spre stânga, observă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă. Nu era nimeni totuși în dreptul ei, nu se uita nimeni afară. „De ce a lăsat-o deschisă, ca-n toiul verii?” se miră Grigori; în aceeași clipă însă simți că se întâmpla ceva curios în livadă: la vreo patruzeci de pași de el, o mogâldeață se strecură pe dinaintea ochilor lui, un om, probabil, ce alerga furișându-se prin întunecimea nopții. „Doamne!” șopti el pierzându-și capul, uită și de dureri, și de tot și se duse să ațină calea fugarului. O apucă însă pe un drum mai scurt cunoscând pesemne locurile mai bine decât celălalt, care se îndrepta în goană spre baie, pentru ca, ocolind-o să poată sări ulucile... Grigori se ținea după el, alerga în neștire, fără să-l scape din ochi. Îl ajunse din urma tocmai în clipa când încălecase gardul. Urlând ca scos din minți, Grigori se repezi la el și-l prinse cu amândouă mâinile de picior.

Presimțirea nu-l înșelase: era într-adevăr el, „tâlharul, ucigașul!”

— Ucigașule, l-ai omorât pe taică-tău! zbieră bătrânul cât îl ținea gura, dar nu apucă să spună mai mult, că se și prăbuși, ca trăsnit la pământ.

Mitea sări înapoi în grădină și se apleca asupra lui. Ținea în mână pisălogul, pe care, fără să-și dea seama ce face, îl azvârli în iarbă la întâmplare. Pisălogul căzu la doi pași de

Grigori, dar nu în iarbă, ci pe potecă, la vedere. Mitea se uită cu luare-aminte câteva clipe la cel care zăcea întins la picioarele lui. Avea capul scăldat în sânge. Întinse mâna și-l pipăi. Reconstituind mai târziu întâmplările, își amintea precis că, în momentul acela, ținuse neapărat să-și dea seama, „să se încredințeze pe deplin” dacă-i sfărâmase cumva țeasta sau numai îl „zăpăcise”, lovindu-l în creștet cu pisălogul. Sângele însă gâlgâia neîncetat, era îngrozitor cât sânge putea să curgă din rană, revărsându-se cald printre degetele lui tremurătoare. Ținea minte că smulsese atunci din buzunar batista imaculată, pe care o luase de acasă înainte de a merge la doamna Hohlakova, și-l oblojise la cap pe bătrân, căutând în zadar să oprească șiroaiele ce-i curgeau pe frunte și pe față. Într-o clipă, batista era leoarcă de sânge. „Doamne, ce să fac? se dezmetici deodată Mitea. N-am cum să aflu dacă i-am spart capul sau nu... Și apoi, ce importanță mai are acum? adăugă el deznădăjduit. Dacă l-am ucis, nu mai e nimic de făcut... Cine te-a pus să-mi ieși în cale, moșnege, acum odihnește-te în pace!” rosti el cu glas tare, și făcându-și vânt peste gard, îl sări dintr-o dată și o rupse la fuga pe ulicioară. Batista plină de sânge, pe care o ținea cocoloșită în mâna, o vârî la repezeală în buzunarul de la spate al surtucului. Alerga mâncând pământul și cei câțiva trecători cu care i se încrucișa pașii pe întuneric aveau să povestească mai apoi că văzuseră în noaptea aceea un om gonind ca un bezmetic pe străzi. Se ducea pușcă spre casa Morozovei.

După plecarea lui, Fenia ieșise imediat să vorbească cu portarul Nazar Ivanovici, rugându-l stăruitor „pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i mai dea drumul înăuntru nici azi, nici mâine «căpitanului»”. Nazar Ivanovici îi făgădui s-o asculte, tocmai atunci, din păcate, proprietăreasa trimisese după el. Întâlnindu-se în curte cu nepotu-său, un flăcău de vreo douăzeci de ani abia venit la oraș, portarul îi spusese să rămână de paza în locul său, uitând să-i transmită consemnul cu privire la căpitan. Puțin mai

târziu, fiindcă primise de câteva ori bacșiș de la Mitea, când acesta bătu în poartă, băiatul se grăbi să-i deschidă și, vesel nevoie-mare și zâmbitor, îl înștiința numaidecât că „Agrafena Aleksandrovna nu-i acasă”. Mitea se opri brusc.

— Dar unde e, Prohor?

— A plecat cu Timofei la Mokroe, să tot fie vreo două ceasuri de atunci.

— De ce? strigă Mitea.

— Ce știu eu, cică ar fi chemat-o acolo un ofițer, a trimis s-o ia cu trăsura...

Mitea îl lăsă în plata Domnului și intră în casă valvârtej s-o caute pe Fenia.

Capitolul V

O HOTĂRÂRE NEAȘTEPTATĂ

Fenia era tot în bucătărie cu bunică-sa. Bizuindu-se pe cuvântul lui Nazar Ivanovici, femeile, care tocmai se găteau să se culce, nu mai încuiaseră ușa pe dinăuntru. Mitea dădu buzna peste ele și, năpustindu-se asupra fetei, o apucă de gât.

— Spune-mi unde a plecat! Cu cine e la Mokroe? zbiera el ca un apucat.

Amândouă dădură un țipăt.

— Spun tot, spun tot, Dmitri Fiodorovici, zău că spun sufletele, nu-ți ascund nimic, zău! strigă precipitat Fenia speriată de moarte. S-a dus la Mokroe după ofițerul dumneaei

— Care ofițer? răcni Mitea.

— Tot ăla, ofițerul ăla care a părăsit-o acum cinci ani de s-a pierdut urma, bolborosi Fenia cu sufletul la gură.

Dmitri Fiodorovici își desprinse mâinile de pe grumazul ei. Era palid la față ca un mort, cu gura încleștată, incapabil să scoată o vorbă, dar îți puteai da seama numaidecât după privirea lui că se lămurise pe deplin, că înțelesese totul de la primele cuvinte, că știa cum se desfășuraseră lucrurile pas cu pas. Firește că, în momentul acela, bietei Fenia nu-i era de fel aminte să vadă dacă Mitea pricepuse ceva din spusele ei ședea ca pironită pe ladă, așa cum o găsise el când dăduse buzna în casă, tremurând toată, cu brațele întinse ca pentru apărare, și se uita țintă la el cu ochii holbați și pupilele mărite de spaimă. Era cu atât mai înspăimântată, cu cât Mitea avea mâinile năclăite de sânge. Pe drum, probabil își trecuse palma peste frunte, ca să se șteargă de nădușeală, fiindcă

deasupra sprâncenelor și pe obrazul drept îi rămăseseră niște dâre și pete purpurii. Puțin mai lipsea ca Fenia să aibă o criză de nervi. Bătrâna bucătăreasă sărise în picioare și se zgâia la el cu o privire rătăcită, ca o nebună. Dmitri Fiodorovici stătu o clipă locului încremenit, apoi se așeză ca un automat pe un scaun, lângă Fenia.

Nu se gândea la nimic, speriat și năucit de lovitură. Situația însă era limpede ca lumina zilei: Sigur că da. Ofițerul! știa doar de existența lui. Chiar Grușenka îi adusese la cunoștință că primise o scrisoare de la dânsul. Prin urmare o lună de zile, o lună întreagă, uneltise asta în mare taină, și el habar n-avusese de nimic până în momentul când noul pretendent își făcuse iar apariția; nici măcar o singura dată nu se gândise la el! Cum a putut, totuși, da, cum a putut, oare să treacă atât de ușor peste el? Cum se face că l-a uitat imediat chiar în clipa când aflase c-o să se întoarcă ofițerul? Iată întrebarea ce-l chinuia, ridicându-se ca o arătare monstruoasă în fața lui și Mitea o contempla halucinat, împietrit de groază.

Rupând în fine tăcerea, molcom și blajin ca un copil cuminte și drăgăstos, începu a vorbi cu Fenia ca și când ar fi uitat că abia cu o clipă înainte o insultase și o brutalizase, făcând-o să tremure de spaimă. O descusu, punându-i o seamă de întrebări cu o precizie uluitoare, cu totul neașteptată în starea în care se afla. Iar Fenia, deși nu-și putea lua ochii, înfricoșată, de la mâinile lui pătate de sânge, îi răspundea prompt, cât se poate de îndatoritoare, însuflețită parcă numai de dorința de a-i mărturisi „adevărul-adevărat”. Simțea chiar o plăcere să-i dea cât mai multe amănunte, nicidecum însă pentru a-i spori suferința, ci fiindcă voia din toată inima să-i fie cumva de folos. Îi povesti, așadar, pe îndelete tot ce se întâmplase peste zi, îi pomeni, firește, despre vizita lui Rakitin, care venise însoțit de Alioșa, și cum în vremea asta ea stătuse de pază, iar înainte de plecare, conița îi strigase pe geam lui Alioșa, zicându-i să-i spună dumnealui, lui Mitenka, că-i trimite multe salutări și-l roagă să nu uite niciodată că

Grușenka îl iubise un ceas, unul singur din viața ei. La auzul acestor cuvinte, pe chipul lui Mitea înflori un zâmbet și obrajii palizi i se rumeniră. În momentul acela, biruindu-și teama ce-i înfrânase până atunci curiozitatea, Fenia își mărturisi mirarea:

— Ce-i pe mâinile dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici? Sunt pline de sânge!

— Da, răspunse Mitea aproape fără să-și dea seama ce spune, privindu-și mâinile cu un aer distrat, ca după aceea să nu se mai gândească nici la ele, nici la întrebarea pusă de Fenia.

Rămase așa, tăcut, o bucată de vreme. Trecuseră mai bine de douăzeci de minute de când intrase în bucătărie. Părea să-și fi venit însă în fire după spaima pe care o încercase, i se citea pe figura că în sufletul sau se petrecuse un reviriment, că o hotărâre nestrămutata se închegase în el. Se ridică în sfârșit de pe scaun cu un zâmbet visător.

— Ce-ai pățit, boierule, ce s-a întâmplat? stărui ea arătând din nou spre mâinile lui. Îi vorbise cu o unduire milă în glas, ca singura ființa mai apropiata de el.

Mitea își privi iarăși mâinile.

— E sânge, Fenia, răspunse el cu o expresie ciudată, sânge de om. Doamne-Dumnezeule, când te gândești pentru ce a trebuit să fie vărsat! Dar... vezi tu, Fenia... În fața mea e un gard (se uită la ea ca și cum ar fi pus-o să dezlege o enigmă) un gard înalt, atât de înalt, că te înfiori când îl vezi, și totuși mâine, în zori, când „soarele va sălta în tării”, Mitenka va sări peste el. Tu nu poți să înțelegi, Fenia, despre ce gard e vorba... nu-i nimic, mâine ai să afli și ai să te dumirești... Și acum, rămâi cu bine! N-am să stau în calea nimănui, nu, am să mă dau frumos la o parte... am să știu când trebuie să mă retrag. Trăiește, fericirea mea... m-ai iubit un ceas... nici tu să nu-l uiți în vecii vecilor pe Mitenka Karamazov... Așa nu spunea ea, Mitenka, ți-aduci aminte? Și, fără să mai adauge nimic, ieși din bucătărie.

Fenia se zgribuli, înspăimântată de felul brusc în care se despărțise de ea, mai speriată poate chiar decât atunci când dăduse buzna în casă, năpustindu-se asupra ei.

Exact după zece minute, Dmitri Fiodorovici bătea la ușa lui Piotr Ilici Perhotin, tânărul funcționar la care își lăsase amanet pistoalele în după-amiaza aceleiași zile. Era trecut de opt și jumătate și Piotr Ilici, după ce-și luase ceaiul, se îmbrăcase să iasă în oraș, la „Stolicinîi gorod”, să facă o partidă de biliard. Mitea îl prinse tocmai când se pregătea de plecare. Văzându-l așa plin de sânge pe față, Piotr Ilici se neliniști:

— Sfinte Dumnezeule! Ce-i cu dumneata?

— Am venit să-mi iau pistoalele; uite, ți-am adus banii, îi explică precipitat Mitea. Mii de mulțumiri. sunt foarte grăbit Piotr Ilici. Fii bun, te rog, și dă-mi-le mai repede.

Piotr Ilici se minuna și mai tare când observa ce de bani avea în mână Mitea: un teanc întreg de bancnote, pe care îl ținea la vedere – într-un chip într-adevăr ciudat și care avea darul să-i sporească mirarea – cu mâna dreaptă întinsă ca și când ar fi vrut să arate la toată lumea cât era de bogat. La rândul său, băiatul pe care Piotr Ilici îl avea în serviciu și care ieșise să-i deschidă ușa povesti după aceea că intrase în casă cu banii în mână, ceea ce înseamnă că venise cu ei și pe stradă. Erau numai hârtii de câte o sută făcute sul între degetele lui năclăite de sânge. Mai târziu, la întrebarea persoanelor curioase să afle cam ce sumă putea să fi avut asupra lui, Piotr Ilici declarase că teancul era destul de voluminos și de „compact”, așa că, după părerea sa, puteau să fie acolo vreo două, dacă nu chiar trei mii de ruble. Tot după declarațiile ulterioare ale acestuia, Dmitri Fiodorovici „nu era în starea lui normală, deși nu făcea impresia unui om beat; părea mai curând surescitat, neatent și în același timp grozav de preocupat, ca și cum ar fi căutat să-și adune gândurile, silindu-se să ia o hotărâre definitivă, fără să se poată decide într-un fel. Era și foarte grăbit, îmi răspundea tăios și-n doi peri, iar ceea ce m-a surprins mai mult la el este că nu părea defel

abătut, dimpotrivă, în unele momente avea chiar un aer cât se poate de voios, ca să zic așa”.

— Dar ce-i cu dumneata, ce-ai pățit? strigă Piotr Ilici, privindu-și buimac musafirul. Ești plin de sânge, ai căzut cumva, te-ai lovit? Uită-te numai cum arăți!

Și, apucându-l de braț, îl duse în fața oglinzii. Văzându-se așa mânjit pe față, Mitea tresări și se încruntă supărat.

— Ei, fir-ar al dracului, asta mai lipsea! bodogăni el furios. Și mutând iute banii dintr-o mână într-alta, smulse cu un gest brusc batista din buzunar. Dar și batista era într-un hal fără de hal (tamponase cu ea rana din creștetul lui Grigori și-l șterse pe față), nu mai avea nici măcar un colțișor curat; se făcuse scoarță, lipindu-se toată ghemotoc, așa încât nu se mai putea folosi de ea. Scos din răbdări, Mitea o aruncă jos.

— Dracu' s-o ia! N-ai ceva, o cârpă... să mă șterg... Așa vasăzică, ești numai mânjit pe față, n-ai pățit nimic? Ar fi bine să te speli, spuse Piotr Ilici. Uite aici apă, stai, să-ți torn eu.

— Apă? N-ar strica... dar ce să fac cu astea? întreba el cu o nedumerire pur și simplu bizară, arătându-i teancul de hârtii de o sută din mână și uitându-se cercetător la Piotr ca și cum numai el era în măsură să hotărască unde să-și pună banii.

— Bagă-i în buzunar sau lasă-i aici pe masă, că n-are cine să-i ia.

— În buzunar? Sigur că da, în buzunar. Bravo... Doamne ce aiureală! exclamă el deodată, ca și cum s-ar fi dezmeticit din fine. Dar mai întâi să isprăvim cu pistoalele, fii bun dă-mi-le, uite și banii... am mare nevoie de ele... nu pot să mai stau, n-am niciun moment de pierdut... Și, luând din teanc o hârtie de o sută, i-o întinse funcționarului.

— Păi n-am să-ți dau restul, îl înștiința acesta. Vezi, poate că ai bani mai mărunți...

— Nu, răspunse Mitea, cercetând iarăși din ochi teancul, ca și cum n-ar fi fost absolut sigur că era într-adevăr așa,

ba chiar frunzări primele bancnote de deasupra. Nu, toate sunt la fel, adăugă el, uitându-se din nou întrebător la Piotr Ilici.

— Cum de te-ai procopsit așa? se interesă acesta. Stai că-l trimit acum pe băiat la Plotnikov. Ăștia închid mai târziu prăvălia, poate că-ți schimbă ei. Misa! strigă el deschizând ușa ce da în antreu.

— Sigur că da, la Plotnikov, bravo! se bucură Mitea, ca luminat de o idee ce abia atunci îi răsărise în minte. Auzi tu, Mișa, adăugă el întorcându-se către băiatul care se înfățișase la poruncă, dă o fugă până la Plotnikov și spune-le că Dmitri Fiodorovici le trimite multe salutări și c-o să sosească și dumnealui numaidecât... Ascultă: spune-le din partea mea să-mi pregătească niște șampanie până vin eu, așa, ca la vreo trei duzini de sticle, și să le împacheteze bine, la fel ca data trecută, când am fost la Mokroe... Am comandat atunci patru duzini de sticle, îi explica el lui Piotr Ilici, apoi adresându-se iarăși băiatului: știu ei cum să le împacheteze, Mișa, fii pe pace! Să pună și niște brânză, niște pateuri de Strasbourg, somon afumat, șunca, icre, în sfârșit, toate bunătățile, tot ce au în prăvălie, așa, cam de o sută sau o sută douăzeci de ruble, ca rândul trecut... Și încă ceva: atrage-le atenția să nu uite să pună și ceva dulciuri: bomboane, pere, vreo doi-trei pepeni chiar patru, adică nu, ajunge unul singur, ciocolată, caramele, candel, fondante, la fel ca rândul trecut, când am plecat la Mokroe; cu șampanie cu tot să fie o socoteală rotundă așa, ca la vreo trei sute de ruble... Exact ca atunci. Vezi, ține minte, Mișa! Să știi că... Mișa îl cheamă, nu-i așa? întrerupse el iar, ca să-l întrebe pe Piotr Ilici.

— Stai, stai puțin, îl opri funcționarul, care-l ascultase atent până atunci, uitându-se la el din ce în ce mai neliniștit. Cred că-i mai bine să vorbești chiar dumneata cu ei când ai să te duci acolo, mi-e teamă să nu încurce lucrurile.

— Și mie mi-e teamă c-o să le încurce, parcă văd c-o să spună tocmai pe dos! Ah, Mișa, și eu, care voiam să te pup

pentru osteneală asta... Să știi că te cinstesc dacă faci așa cum ți-am spus, îți dau zece ruble, hai, șterge-o... șampania în primul rând; să nu uite șampania și niște coniac, o sticlă, două de vin roșu și alb, în sfârșit, să fie de toate, așa ca atunci... Lasă că știu ei ce-au pus atunci!

— Ci ascultă odată, măi omule! se răsti la el Piotr Ilici, pierzându-și răbdarea. Eu zic să dea o fugă să schimbe banii și să le spună să nu închidă încă prăvălia, o să te duci dumneata mai pe urmă și o să comanzi tot ce vrei... Dă încoace banii. Mișa, fuga marș, în doi timpi și trei mișcări să fii înapoi, ai auzit? Piotr Ilici, pe cât se pare, abia aștepta să-l expedieze de acasă, fiindcă băiatul se uita curios la musafir, zgâindu-se la petele de sânge de pe fața și mâinile lui și la teancul de bancnote dintre degetele-i tremurătoare. Rămăsese cu gura căscată de mirare și spaimă și probabil că nu înțelesese mai nimic din instrucțiunile lui Mitea.

— Și acum, hai la spălat! îl luă Piotr Ilici la zor. Pune banii aici pe masă sau bagă-i în buzunar... Uite-așa, să mergem! Scoate-ți surtucul. În timp ce-l ajuta să-și scoată gherocul, exclamă deodată surprins: Ia te uită, și haina e murdară de sânge!

— Nu... haina nu. Doar puțin aici, la mânecă... Acolo a fost batista. A trecut prin buzunar. M-am așezat pe batistă, probabil în timp ce stăteam de vorbă cu Fenia, și sângele a ieșit prin stofă, îi explică el cu cea mai mare candoare. Piotr Ilici îl asculta încruntat.

— Nu pot să înțeleg cum ai ajuns în halul ăsta, se vede că te-ai bătut cu cineva... murmură el.

Ținând cana în mână, îi turnă apă cu încetul ca să se spele. Grăbit să isprăvească, Mitea nu-și săpuni cum trebuie mâinile (Piotr Ilici își amintea că-i tremurau degetele). Gazda, care însă, cu cât trecea timpul, părea să-și atribuie o autoritate din ce în ce mai puternică asupra lui, îl luă în primire poruncindu-i să-și dea cu săpun și să-și frece mâinile ca lumea. E cazul să spunem că Piotr Ilici nu era omul care să se intimideze chiar așa, cu una, cu două.

— De ce nu-ți cureți unghiile? Așa, bun, acum dă-ți și pe față, uite, aici, la tâmplă și lângă ureche... Nu cumva vrei să pleci cu cămașa asta? Unde te duci așa? Nu vezi că manșeta dreaptă e murdară de sânge?

— Da, e murdară, recunoscu Mitea privindu-și manșeta.

— Schimbă-te.

— N-am timp. Uite ce am să fac... continuă cu aceeași candoare Mitea, punându-și surtucul, după ce se șterse pe față și pe mâini, am s-o suflec puțin, așa, ca să nu se observe sub haină... Ai văzut?

— Acum să-mi spui cum ai reușit s-ajungi în halul asta! Te-ai încăierat cu cineva? Ai făcut iarăși vreo boroboața la local, așa cum s-a mai întâmplat? Nu cumva ți-o fi cășunat iarăși pe nenorocitul acela de căpitan pe care l-ai snopit in bătaie și l-ai jumulit de barbă acum câtva timp? Îi aminti pe un ton mustrător Piotr Ilici. Hai, spune, pe cine ai mai bătut sau, mai știi, poate c-ai omorât pe cineva...

— Fleacuri! răspunse Mitea.

— Cum, fleacuri?

— N-are niciun rost! i-o reteză Mitea, apoi, zâmbind din senin. Adineauri, în piață, am strivit o băbuță.

— Ai strivit o băbuță?

— Un moșneag! strigă Mitea în gura mare, de parc-ar fi vorbit cu un surd, uitându-se drept în ochii lui, vesel nevoie-mare.

— Dracu' să te ia, ce era, babă sau moșneag?... Ai omorât pe cineva?

— Aș, până la urmă ne-am împăcat! Ne-am răfuit și după aceea ne-am împăcat. Undeva, nu-ți spun unde, ne-am despărțit în cei mai buni termeni... Un dobitoc... probabil m-a iertat, acum sunt sigur că m-a iertat... Dacă s-ar fi sculat de jos, nu mi-ar fi iertat-o în veci (adăugă Mitea făcându-i cu ochiul). Știi ceva? Mai dă-l dracului! Auzi, Piotr Ilici, lasă-l dracului, n-am niciun chef, ce rost are? N-am chef acum, încheie el scurt.

— Te-am întrebat doar așa, pentru că nu înțeleg, zău, ce plăcere ai să te iei la harță cu oricine... pentru o prostie, ca

atunci, cu căpitanul acela... Te-ai bătut, și acum o să-i tragi un chefuleț, uite, așa ești dumneata. Trei duzini de sticle! Ce faci cu atâta băutură?

— Bravo! Acum pistoalele. Zău, mă grăbesc! Aș fi vrut să mai stăm de vorbă, dragul meu, dar ce să fac, nu mai am niciun moment de pierdut! Și apoi, nici n-are rost, e prea târziu acum. A! Unde sunt banii, unde i-am pus? tresări el deodată și începu să se scotocească prin buzunare.

— Ia-i lăsat pe masă... i-ai pus chiar dumneata... uite-i acolo. Ai uitat? Zău, pentru dumneata banii n-au niciun preț, umbli cu ei de parc-ar fi niște gunoaie sau apă chioară! Poftim pistoalele. Ciudat, adineauri pe la șase, mi le-ai lăsat amanet pentru zece ruble, și acum te dă afară din casa bănetul – câte miare ai acolo, doua, trei?

— Or fi trei, râse Mitea vârând teancul de hârtii în buzunarul de la pantaloni.

— Să nu-i pierzi. Nu cumva ai descoperit o mină de aur?

— Mină? Mină de aur, zici? exclamă Mitea hohote. Te pomenești că vrei să pleci la minele de aur, Perhotin? Dacă ții într-adevăr să pleci, să știi că există aici oraș, o cucoană care îți numără imediat pe masă trei mii a ruble numai să te duci acolo. Mie mi-a și dat, ca să vezi cât de mult o interesează minele! O cunoști pe Hohlakova?

— Numai așa din vedere, dar am auzit despre dânsa. Ba nu zău, chiar ți-a dat trei mii de ruble? Cum, așa, tam-nisam? se minună Piotr Ilici, privindu-l neîncrezător.

— Mâine, când soarele se va înălța în tării, când veșnic tânărul Febus se va avânta cu caleașca în slăvi, lăudând pre Domnul și preamărindu-l, du-te la dânsa, vreau să zic la Hohlakova, și întreab-o dacă-i adevărat sau nu că mi-a dat trei mii de ruble... Întreab-o și ai să vezi!

— Nu știu în ce relații sunteți... dar din moment ce nu-o spui cu atâta convingere, înseamnă că-i adevărat... Așa, vasăzică, ai pus lăbuța frumușel pe trei miare și, în loc să pleci în Siberia, te duci... Apropo, unde ai de gând să te duci?

— La Mokroe.

— La Mokroe? în toiul nopții?

— A avut Mastriuk de toate și a rămas mofluz, fârtate! rosti deodată Mitea.

— Mofluz? Cu mii de ruble în buzunar?

— Nu mă gândeam la bani. Dă-i dracului! Vorbeam de năravul femeilor:

Nechibzuit și-nșelător
E al femeilor nărav...[86]

Așa spune Ulise, și-i dau toată dreptatea.

— Zău daca mai înțeleg ceva.

— Dar ce, crezi ca sunt beat?

— Mai rău decât atât!

— Sufletul meu e turmentat, Piotr Ilici, sufletul, dar ajunge, ajunge!

— Ce faci, încarci pistolul?

— Da, încarc pistolul.

Într-adevăr, Mitea deschisese cutia în care se aflau pistoalele și, scoțând cornetul cu praf de pușcă, se apucase să umple meticulos culata. Luă apoi un glonț și, înainte de a-l vâri pe țeava, îl cercetă, ținându-l cu două degete în lumină.

Piotr Ilici îi urmarea curios și puțin alarmat fiecare mișcare.

— De ce te uiți la el?

— Așa, o fantezie. Spune-mi, dacă ți s-ar năzări cumva să-ți tragi un glonț în cap, nu te-ai uita la el înainte de a încărca arma?

— Pentru ce să mă uit la el?

— Fiindcă mă gândesc c-o să mi se înfigă în creier, și atunci e interesant de știut cum arată... Dar toate astea-s prostii, năluciri de o clipă! Gata, s-a isprăvit! adăugă el băgând glonțul pe țeava și astupându-l cu câlți. Dragul meu Piotr Ilici, ascultă-mă pe mine, lumea asta e o aiureală întreagă, de-ai ști ce absurd e totul! Vrei să-mi dai un petic

[86] Versurile aparțin poetului rus Tiutcev.

de hârtie?

— Poftim.

— Nu, dă-mi o hârtie netedă, curată, să scriu ceva. Așa, merge. Și, luând pana de pe masă, Mitea scrise la repezeală două rânduri, așa cum stătea în picioare, pe urmă împături biletul și-l puse în buzunarul jiletcii. Așeză la loc pistoalele și încuie cutia, păstrând-o în mână. Se uită apoi gânditor la Piotr Ilici – cu un zâmbet ce-i stăruia îndelung pe buze.

— Să mergem, rosti el într-un târziu.

— Unde să mergem? Stai... Te pomenești că vrei să-ți zbori creierii... se neliniști Piotr Ilici.

— Mofturi! Fugi încolo! Vreau să trăiesc, iubesc ține minte! Mi-e drag Febus cu pletele-i de aur, mi-e lumina lui dogoritoare... Scumpul meu Piotr Ilici, spune dumneata ai știi să te dai la o parte?

— Cum adică, să mă dau la o parte?

— Să te dai la o parte din calea cuiva. Să lași drumul liber celei mai dragi ființe de pe lume și nu numai ei, dar și omului pe care-l urăști din tot sufletul. Să ajungi până la urmă să-i iubești chiar și pe cel pe care l-ai urât până atunci – iată ce înseamnă să te dai la o parte! Să lași drumul liber! Să le spun: „Dumnezeu să vă aibă în pază, calea-i deschisă, puteți trece fiindcă eu...”

— Fiindcă dumneata...

— Ajunge, să mergem!

Piotr Ilici se uită din nou atent la el.

— Cred c-ar trebui totuși să anunț pe cineva. Să nu te lase să pleci. Ce cauți la Mokroe?

— Femeia este acolo, femeia, mă-nțelegi? Și cu asta, basta, Piotr Ilici! Ți-am spus destul.

— Ascultă. Ești un sălbatic, dar totdeauna am avut o simpatie pentru dumneata... De-aia sunt îngrijorat.

— Îți mulțumesc, frățioare. Sunt un sălbatic, zici? Ei, sălbaticii ăștia, sălbaticii! Mereu îmi spun: sunt un sălbatic! A, iată-l și pe Misa, uitasem de el.

Mișa venise într-un suflet, cu un teanc de bani mărunți,

„la Plotnikov, raportă el, e forfotă mare”, toată lumea cară sticle, și pește, și ceai, așa încât totul are să fie gata la țanc. Mitea lua o hârtie de zece ruble și-și plăti datoria față de Piotr Ilici, și încă una, tot de zece, pe care i-o aruncă lui Mișa.

— Nu se poate! protestă Piotr Ilici. Nu permit așa ceva la mine în casă, prost obicei, zău! Pune-ți bine banii, uite, aici. Ce rost are sa-i risipești de pomană? Parcă văd că mâine rămâi lefter și vii iar să-mi ceri zece ruble... De ce-i îndeși pe toți în buzunar? O sa-i pierzi!

— Ascultă, omule, hai cu mine la Mokroe!

— Ce să caut acolo?

— Să destupăm o sticlă și să închinăm în cinstea vieții! Am poftă să beau, și mai ales am poftă să beau cu dumneata. N-am băut niciodată împreună, nu-i așa?

— Daca vrei să mergem la restaurant, sunt gata, tot mă găteam s-o pornesc într-acolo.

— La restaurant? N-am timp de pierdut. Hai mai bine la Plotnikov, putem sta în odaia din fund. Vrei să-ți spun o ghicitoare?

— Zi.

Mitea scoase din jiletcă peticul de hârtie, îl despături și i-l arătă. Biletul cuprindea aceste cuvinte, scrise mare și deslușit:

„Pedepsindu-mă pentru viața pe care am trăit-o, singur mi-am rostit osânda.”

— Zău, trebuie să anunț pe cineva, se neliniști din nou Piotr Ilici, după ce-l citi.

— N-o să ai timp, dragul meu. Mai bine hai să bem... Înainte marș!

Prăvălia lui Plotnikov se afla chiar la colțul străzii, la doi pași de locuința lui Piotr Ilici. Era cea mai mare băcănie de la noi din oraș, proprietatea unor negustori bogați, și pot să vă spun că nu era de lepădat. Găseai acolo tot ce vrei, ca în oricare magazin de felul acesta din capitală, toate articolele de băcănie: vinuri „din podgoriile fraților Eliseev”, fructe, țigări de foi, ceai, zahăr, cafea și câte și

mai câte... Trei vânzători și doi băieți de prăvălie erau la dispoziția mușteriilor. Deși în ultimii ani în ținutul nostru începuse să se simtă sărăcia, iar moșierii din partea locului se risipiseră și negoțul în general lâncezea tot mai mult, băcănia era la fel de înfloritoare ca odinioară, ba chiar numărul amatorilor de delicatese părea să nu fie în descreștere. Mitea era așteptat cu nerăbdare. Patronul ținea foarte bine minte că abia cu trei sau patru săptămâni în urmă cumpărase marfă și vinațuri de câteva sute de ruble, bani peșin (firește că nici nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea ceva pe veresie), că și atunci avusese tot așa un teanc de bani, pe care-i risipise fără nicio chibzuială, fără să întrebe o singură dată ce rost avea să cumpere atâta marfă, vinațuri etc. Făcuse mare vâlvă în tot orașul faptul că, atunci când plecase să petreacă la Mokroe cu Grușenka, „păpase trei mii de ruble, chefuind o noapte întreagă și ziua următoare că, după chiolhan, se înapoiase acasă scuturat de bani, fără o para chioară în buzunar”. Îi cășunase atunci să scoale în puterea nopții o șatră întreagă de țigani (pripășiți de curând pe la noi), care în două zile îi stoarseră și ultimul gologan, bând în neștire fel de fel de vinuri scumpe. Oamenii povesteau râzând că se apucase să-i îmbete cu șampanie pe bieții mujici care umblau desculți și că îndopase cu pateuri de Strasbourg și bomboane fetele și muierile din Mokroe. Râdea lumea să se prăpădească, mai ales la restaurant (firește, numai atunci când nu era el de față, fiindcă altminteri ar fi fost cam riscant), de mărturisirea pe care Mitea o făcuse cu atâta candoare în auzul tuturor că singura favoare pe care o obținuse cu prilejul acelei „trăsnăi” din partea Grușenkăi fusese „îngăduința de a-i săruta piciorușul, atâta tot i-a îngăduit”.

În momentul când Mitea și Piotr Ilici ajunseră în dreptul prăvăliei, văzură așteptând la ușă o trăsură trasă de trei cai cu zurgălăi și acoperită cu o cergă; pe capră ședea Andrei surugiul. Înăuntru, în prăvălie, reușiseră între timp să „garnisească” aproape o ladă întreaga cu marfă; nu mai

aștepta decât sosirea lui Mitea ca să pună capacul, s-o bata în cuie s-o urce în droșcă. Piotr Ilici făcu ochii mari.

— De unde a răsărit troica? îl întreba el pe Mitea.

— Venind încoace, mi-a ieșit în cale Andrei și-am poruncit să tragă în fața prăvăliei. Ce să mai pierd timp degeaba! Data trecută am plecat cu Timofei, dar a luat-o înainte; cine știe pe unde o fi zburând cu vrăjitoarea! Ce crezi, o să zăbovim mult pe drum, Andrei?

— Cel mult dac-or sosi cu un ceas înaintea noastră, poate nici atâta! se grăbi să-l liniștească Andrei. Mai adineauri m-am întâlnit cu Timofei, de l-am ajutat să înhame și știu cum mână el caii. Ce, se potrivește mersul lor cu al nostru, Dmitri Fiodorovici? Mă prind că nici un ceas n-o s-avem zăbavă! spuse cu foc surugiul, un om încă în puterea vârstei, roșcovan și uscățiv, îmbrăcat țărănește și ținând biciul cu mâna stângă.

— Cincizeci de ruble bacșiș, dacă sosim doar cu un ceas mai târziu!

— Pentru un ceas, îmi pun capul jos, Dmitri Fiodorovici, deși zic că n-o să apuce înainte nici cu o jumătate de oră, darămite cu un ceas!

Mitea n-avea astâmpăr o clipă, dădea porunci în dreapta și-n stânga și vorbea alandala, fără șir, într-un chip foarte ciudat. Începea o frază, se oprea și, uitând ce voise să spună, trecea la altceva. Piotr Ilici găsi de cuviință să intervină.

— De patru sute de ruble în cap, nicio copeică mai puțin, exact ca data trecută! comanda Mitea. Patru duzini de sticle de șampanie, să nu vă prind că-mi trageți chiulul cu vreuna.

— Ce faci cu atâtea sticle? Pentru ce? Stai! tună deodată Piotr Ilici. Ce-i cu lada asta? Ce ați pus înăuntru? Vrei să spui că aici e marfă de patru sute de ruble?

Vânzătorii, la fel de agitați și ei, îi explicară mieroși că în ladă nu erau decât șase sticle de șampanie și „diferite mezelicuri, așa ca pentru început”, aperitive, acadele, fondante etc. „Grosul” urma să fie împachetat și trimis

separat cât mai grabnic, ca și rândul trecut, tot cu o telegă specială, ca să ajungă la Mokroe curând după Dmitri Fiodorovici, așa, un ceas mai târziu.

— Cel mult un ceas, auziți? Și să puneți cât mai multe bomboane și acadele, fetele sunt moarte după zahăr stărui cu însuflețire Mitea.

— Bomboane, hai, fie! Dar ce vrei să faci cu patru duzini de sticle de șampanie? Nu-ți ajunge o duzină? îl luă la rost Piotr Ilici care nu-și mai găsea astâmpăr.

Încercă să se tocmească, ceru socoteala, și abia de izbuti să salveze o sută de ruble. În cele din urmă, căzu la învoială ca mărfurile cumpărate să nu depășească suma de trei sute de ruble.

— Mai duceți-vă dracului! strigă Piotr Ilici, ca și cum s-ar fi dezmeticit deodată. În definitiv, ce-mi pasă mie? Aruncă banii pe fereastră, dacă tot ți-au picat pleașcă!

Mitea îl sili să meargă cu el în odaia din fund.

— Vino încoace, economule, nu te mai prăpădi cu firea! O să ne aducă îndată o sticlă s-o destupăm. Zău, Piotr Ilici, de ce nu vrei să vii cu mine, ești un băiat de ispravă și mie mi-s dragi oamenii ca dumneata... Mitea se așeză pe un scaun împletit, la o mescioară minusculă, acoperită cu un șervet murdar. Piotr Ilici luă loc în fața lui; o clipă mai apoi șampania se afla pe masă. Totodată fură întrebați dacă nu doresc cumva să ia niște stridii, „proaspete, abia au sosit adineauri. marfă de soi, numai una și una”.

— Duceți-vă dracului cu stridiile voastre cu tot, să nu le văd în ochi, dați-mi pace, nu poftesc nimic! se răsti exasperat Piotr Ilici.

— N-avem timp de stridii, de altfel, nici nu mi-e foame știi, prietene, rosti tandru Mitea, niciodată nu mi-a plăcut dezordinea.

— Dar cui poate să-i placă! Trei duzini de sticle, păcatele mele, pentru niște mârlani! Oricine ar sări în sus când ar auzi așa ceva!

— Nu-i vorba de asta. Mă gândeam la ceea ce se cheamă ordinea superioara. E un lucru care mie îmi lipsește cu

desăvârșire. În sufletul meu nu exista acea ordine superioară. Dar... acum totul s-a isprăvit, n-are rost să ne mai văicărim...La naiba, e prea târziu! Toată viața mea a fost o aiureală; cred c-a sosit timpul să fie mai reală, să fac puțină ordine! Observi că vorbesc în calambururi?

— Calambururi? Eu aș zice mai curând că bați câmpii!

— *Slavă Celui-de-Sus! Slavă lui! Că-n suflet, cu cerul, îl port...* Versurile astea au izvorât cândva din mine; de fapt, nici nu sunt versuri, ci o lacrimă picurată din inima mea... eu le-am făcut... dar nu atunci când l-am tras de țăcălie pe căpitanul acela...

— Cum de ți-ai adus aminte de el tocmai acum?

— Știu eu de ce mi-am adus aminte de el... Mofturi! Totul se sfârșește odată și odată, totul se încheie, tragi o linie, și faci bilanțul...

— Zău, pistoalele tale mă pun pe gânduri!

— Mofturi! Și pistoalele ca toate celelalte! Bea și lasă fantasmagoriile. Mi-e dragă viața, am iubit-o chiar prea mult, atât de mult, încât acum sunt sătul până-n gât. Ajunge! Să-nchinăm pentru ea, dragul meu, să bem în cinstea vieții, pentru ea ridic paharul! De ce oi fi, oare, atât de mulțumit de mine? Știu că sunt un ticălos și totuși asta nu mă împiedică să fiu mulțumit de mine. Dar gândul că, așa ticălos cum sunt, mai pot fi mulțumit de mine mă chinuiește. Binecuvântez lumea așa cum a fost făcută, sunt gata să-l binecuvântez pe ziditor și toată lucrarea mâinilor sale, dar... trebuie totuși să nimicesc o lighioană scârboasă, ca să nu mai spurce pământul stricând viața altora... Să bem în cinstea vieții, frățioare! Ce poate fi mai scump decât viața? Nimic, într-adevăr, nimic! Să închinăm pentru viață și pentru regina reginelor!

— Pentru viață și, dacă vrei, și pentru regina ta. Goliră amândoi paharul. Cu toată exaltarea și vorbăria lui fără șir, Mitea părea trist, ca și când o povară nemăsurat de grea i-ar fi apăsat umerii.

— Mișa... Mișa e, nu-i așa? Mișa, dragul meu, vino încoace, băiețaș, și bea și tu un pahar pentru Febus cel cu

plete de aur, pentru Febus cel de mâine...

— De ce-i dai vin? interveni Piotr Ilici nemulțumit.

— Lasă-l, vreau eu să bea.

— Eeh!

Mișa deșertă paharul, făcu o plecăciune și o șterse numaidecât.

— Așa o să mă țină minte mai bine, argumentă Mitea. Iubesc o femeie, da, o iubesc! Ce este femeia? Regina lumii! Sunt trist, Piotr Ilici, de-ai ști cât sunt de trist. Cum zicea Hamlet: „Mă simt atât de trist, Horațiu, sunt copleșit de tristețe... Vai, bietul Yorik! Poate că Yorik sunt eu. Da, sunt Yorik deocamdată, hârcă am să fiu ceva mai încolo...

Piotr Ilici îl asculta fără să spună nimic. Tăcu și Mitea până la urmă.

— Ce-i cu cățelul cel de colo? întrebă el la un moment dat, într-o doară, pe un băiat de prăvălie, văzând într-un colț o cățelușă nostimă cu ochișori negri.

— E cățelușa Varvarei Alexeevna, stăpâna noastră, răspunse băiatul. A venit adineauri cu ea și a uitat-o în prăvălie. Trebuie s-o ducem acasă.

— Am mai văzut una tot așa... la regiment... zise Mitea visător. Numai că aceea avea un picioruș de dinapoi rupt... Ascultă, Piotr Ilici, aș vrea să te întreb ceva: ai furat vreodată în viața dumitale?

— Ce întrebare-i asta?!

— Numai așa, din simplă curiozitate. Bunăoară, un lucru care nu-ți aparține, pe care-l vezi spânzurând în buzunarul cuiva? Nu vorbesc de banii statului, fiindcă toată lumea își vâră mâinile-n ei și bineînțeles că și dumneata...

— Du-te dracului!

— Mă gândeam la bunul altuia; ai băgat vreodată mâna în buzunarul sau în punga cuiva? Spune drept!

— I-am furat odată mamei o monedă de douăzeci de copeici, aveam pe atunci nouă ani. Am luat-o pe furiș de pe masă și am ținut-o strâns în pumn.

— Și?

— Asta-i tot. Am păstrat-o trei zile, pe urmă mi-a fost

rușine, am mărturisit isprava și i-am dat-o înapoi.

— Și pe urmă?

— Pe urmă? Am mâncat, se înțelege, o chelfăneală zdravănă. Dar dumneata ai furat vreodată?

Mitea clipi șiret.

— Am furat.

— Ce anume? se interesă Piotr Ilici.

— O monedă de douăzeci de copeici de la mama, aveam nouă ani și am dat-o înapoi după trei zile. Mitea se sculă de la masă.

— Dmitri Feodorovici, nu plecăm? strigă din prag Andrei.

Mitea tresări.

— Sunteți gata? Să mergem! Încă o poveste și... dați-i un ciocan de votcă lui Andrei, fiindcă pleacă la drum! Bașca unul de coniac! Cutia asta (sunt niște pistoale înăuntru) puneți-o sub pernă. Rămâi cu bine, Piotr Ilici, dac-o fi să-ți amintești vreodată de mine, n-aș vrea să-mi porți cumva pică.

— Nu te mai întorci mâine?

— Ba da.

— Dacă nu vă supărați, socoteala! îi sări înainte băiatul de prăvălie.

— A, da, socoteala! Firește!

Scoțând iarăși din buzunar teancul de bancnote, smulse trei hârtii multicolore, pe care le aruncă pe tejghea, și o porni grăbit spre ușă. Toată lumea se ținu după el, petrecându-l cu temenele și urându-i cale bună. Andrei gemu satisfăcut după ce dădu coniacul peste cap și sări pe capră. Dar tocmai când Mitea se pregătea să se urce în trăsură, răsări ca din pământ în fața lui Fenia, care venise într-o fugă până acolo, încât abia mai putea să sufle; împreunându-și mâinile a rugă, slujnica se aruncă la picioarele lui.

— Conașule, strigă ea, Dmitri Feodorovici, suflete, să nu-ți faci păcatul cu conița! Și eu care am dat drumul la gură!... Și nici cu el să nu-ți faci vreun păcat, că-i ibovnicul

dumneaei, ăla dinainte! Vrea să se însoare cu Agrafena Alexandrovna, de-aia a venit din Siberia... Dmitri Feodorovici, tăicuțule, zău, să nu-i nenorocești!

— Te-te-te! Va să zică, asta era! Ehei, te duci acolo ca să faci tămbălău! murmură Piotr Ilici. Acum pricep totul. Ba bine că nu. Dmitri Feodorovici, dă-mi pistoalele, dacă vrei să fii om întreg! îi porunci lui Mitea. Auzi, Dmitri?

— Pistoalele? Lasă, dragul meu, c-o să le arunc pe drum într-o băltoacă, îl asigură Mitea. Fenia, scoală de acolo, nu te mai tăvăli pe jos! De azi înainte Mitea n-o să mai nenorocească pe nimeni, n-o să mai fie o pacoste pentru nimeni, dobitocul! Ascultă, Fenia, strigă mai apoi, după ce se urcă în droșcă, te rog să mă ierți dacă te-am jignit adineauri, îndură-te de mine, ticălosul... Și chiar dacă n-o să mă ierți, pentru mine-i totuna! Mi-e totuna, orice s-ar mai întâmpla de aici înainte! Mână, Andrei, dă-i bătaie!

Andrei urni troica din loc, făcând să sune zurgălăii.

— Rămâi sănătos, Piotr Ilici! Ultima lacrimă-i pentru dumneata...

„Nu-i beat și totuși ce bazaconii e-n stare să spună!” se gândi Piotr Ilici, uitându-se după el. Avusese intenția să mai rămână puțin să supravegheze încărcatul mărfurilor în căruța înhămată (tot cu trei cai) ce urma să plece cu restul de vinațuri și mezelicuri, bănuind că negustorii nu erau de bună-credință și voiau probabil să-i tragă clapa lui Mitea, dar, pierzându-și răbdarea, furios pe sine, scuipă cu parapon și plecă la local să joace biliard.

— Nu e băiat rău, numai că-i dobitoc... murmură el pe drum. Parc-am auzit ceva despre ofițerul acela „dinainte” al Grușenkăi. Ehe, dacă-i adevărat c-a venit, atunci... Or, pistoalele astea! Naiba să-l ia, ce sunt eu, dădaca lui? Treaba lor! De altfel nici nu cred c-o să se întâmple ceva. Numai gura-i de ei. Au să se îmbete ca porcii și au să se ia de piept, și, după ce au să-și moaie bine oasele, au să se pupe-n bot. Ce, ăștia sunt oameni în stare să facă vreo isprava? „Am să mă dau la o parte, vreau să mă pedepsească”, vorbe de clacă, n-o să se întâmple nimic! De

câte ori n-a urlat așa când se îmbăta la cârciumă! Numai că, de astă dată, nu mai e beat. „Sufletul mi-e beat”, altminteri nu pot să trăiască fără poezii, păcătoșii! Da ce sunt eu, dădaca lui? Cine l-a pus să se încaiere, tot râtul îi era plin de sânge. Cu cine s-o fi bătut? Lasă, că aflu eu acum la local. Și batista îi era murdară de sânge... Ptiu, a rămas în odaie la mine pe podea...

Era în cea mai proastă dispoziție când ajunse la local și, fără niciun chef, începu o partidă de biliard care îl mai înviori puțin. Mai juca după aceea încă una și la un moment dat se apucă să-i povestească partenerului său că Dmitri Karamazov pusese iarăși mâna pe niște bani, o sumă mai măricică, așa, ca la vreo trei mii de ruble – îl văzuse chiar el cu ochii lui – și că plecase iar să tragă un chiolhan la Mokroe cu Grușenka. Știrea avu darul să stârnească un interes neașteptat printre cei de față. Și, ceea ce era și mai curios, o discutară cu toată seriozitatea, fără să ia nicio clipă lucrurile în glumă; se întrerupse până și jocul.

— Trei mii? Unde o fi găsit trei mii de ruble?

Îl întrebară cum și de unde. Nimănui însă nu-i veni să creadă când le spuse că banii îi căpătase de la Hohlakova.

— Nu cumva l-o fi jefuit pe bătrân, ce ziceți?

— Mda, trei mii! Parcă nu miroase a bine...

— Nu s-a lăudat el în gura mare c-o să-i vină de hac bătrânului? Toată lumea a auzit doar. Ba la un moment dat a pomenit chiar de suma asta, trei mii de ruble...

Piotr Ilici ascultă cât ascultă și de la o vreme deveni mai zgârcit la vorbă, răspunzând laconic la întrebări. Se feri totodată să amintească ceva despre faptul că Mitea era plin de sânge pe mâini și pe față, deși pe drum se gândise să spună și asta. Începură o nouă partidă și, încetul cu încetul, discuția prilejuită de Mitea lâncezi. După cea de-a treia partidă însă Piotr Ilici refuză să mai joace și, lăsând tacul din mână, părăsi localul fără să mai cineze așa cum avusese de gând la început. În piață se opri nedumerit, surprins el însuși de ceea ce era pe cale să facă, dându-și

seama dintr-o dată că în loc să meargă acasă se îndrepta spre locuința lui Feodor Pavlovici, să se intereseze dacă nu se întâmplase ceva. „Era să ridic toată lumea în picioare și să provoc un scandal pentru un fleac de nimic. Ei, fir-ar el al dracului să fie, da ce sunt eu, dădaca lor?!”

Se îndreptă deci spre casă cum nu se poate mai prost dispus, dar după câțiva pași își aduse aminte de Fenia. „Naiba să mă ia, trebuia s-o trag de limbă adineauri, își spuse el înciudat, în momentul ăsta aș fi știut tot.” Ardea acum de nerăbdare să stea de vorbă cu ea, dorea atât de stăruitor lucrul acesta, încât pe la mijlocul drumului coti brusc spre locuința Morozovei, unde știa că sade Grușenka. Ajungând acolo, bătu în poartă și abia în clipa când loviturile răsunară în tăcerea nopții se dezmetici, mânios pe sine. Cu atât mai mult cu cât nu i se răspunse, toată lumea probabil dormea. „Și aici am să provoc un scandal!” se gândi el cu inima strânsă, dar în loc să plece începu iar să bată, de astă dată cu toată puterea. Bubuiturile făceau un tărăboi grozav. „Am să-i scol din somn, nu se poate să nu se trezească!” murmură el din ce în ce mai furios pe sine, întețind, totuși, în același timp bătăile în poartă.

Capitolul VI

SOSESC EU!

Între timp, Dmitri Feodorovici era în drum spre Mokroe. Avea de făcut mai bine de douăzeci de verste până acolo, dar troica lui Andrei zbura ca vântul, așa că puteau să străbată distanța aceasta cam într-un ceas și un sfert. Iuțeala cu care mergeau parcă îl mai înviora pe Mitea. Aerul era proaspăt și răcoros, stele mari scânteiau pe cerul senin. În noaptea asta, poate chiar la aceeași oră, Alioșa căzuse la pământ, jurându-i frenetic „să-l iubească toată viața”. În sufletul lui Mitea stăruia un vălmășag întreg de simțăminte și, cu toate că erau atâtea lucruri care îl torturau în momentul acela, toate dorințele lui îl mânau cu o forță nestăvilită numai către dânsa, către stăpâna destinului său, pe care se ducea s-o vadă pentru ultima oară în viață. Încolo, tot ce pot să vă spun este că inima lui nu avu nicio clipă măcar o cât de mică zvâcnire de revoltă. Poate că cititorii n-au să mă creadă, dar cât era el de gelos, Mitea nu simțea totuși niciun grăunte de gelozie față de noul său rival, de „ofițerul” care răsărise ca din pământ. Ar fi spumegat, desigur, furios, să-i fi ieșit oricare altul în cale și poate ca și-ar fi scăldat din nou în sânge mâinile-i nelegiuite, dar în momentul de față, în timp ce troica zbura în noapte, în sufletul lui nu exista niciun resentiment, niciun dram de ură sau de gelozie împotriva acelui bărbat, „primul” din viața Grușenkăi, pe care, ce-i drept, nu avusese încă prilejul să-l vadă. „De astă dată nu mai am ce să zic, au tot dreptul; e vorba doar de prima ei iubire pe care n-a putut s-o uite, deși au trecut cinci ani între timp; prin urmare, numai pe el l-a iubit toți anii aceștia. Și eu? Pentru ce i-am mai încurcat viața? Ce rost

am aici? Dă-te la o parte, Mitea, dă-le voie să treacă! Și-apoi ce s-a ales de mine acum? Și fără el tot un om sfârșit se cheamă că sunt, chiar dacă n-ar fi apărut ofițerul, povestea tot s-ar fi încheiat…”

Cam astea ar fi fost sentimentele pe care el le-ar fi putut mărturisi, dacă, bineînțeles, ar fi fost în stare să-și adune gândurile. Numai că Mitea nu mai era capabil să judece. Hotărârea din ultima clipă o luase spontan, fără nicio șovăială, ea încolțise în inima lui și Mitea o îmbrățișase cu toate consecințele, de la primele cuvinte rostite de Fenia. Și totuși, deși era înarmat cu ea, nu se simțea împăcat, dimpotrivă, în sufletul lui stăruia mai departe aceeași dureroasă frământare; hotărârea luată nu reușise să-l liniștească. Se adunaseră prea multe lucruri în urmă, care îl făceau să sufere acum. Uneori el însuși era mirat: sentința se afla doar scrisă negru pe alb: „Mă pedepsesc singur; eu însumi mi-am rostit osânda”; hârtia aștepta la el în buzunar dinainte pregătită, pistolul era încărcat, stabilise irevocabil cum să întâmpine a doua zi razele fierbinți ale lui „Febus cel cu plete de aur” și totuși, nu izbutea încă să încheie definitiv socotelile cu trecutul, cu tot ceea ce rămăsese în urmă, făcându-l să se chinuiască. Gândul la acesta stătea înfipt în el ca un cui, spre marea lui disperare. La un moment dat, voise chiar să-l oprească pe Andrei în drum, să sară jos din troică, să scoată pistolul încărcat și să isprăvească odată cu toate, fără să mai aștepte până-n zori. Momentul acela trecuse însă, se stinsese ca o scânteie. Troica zbura „mâncând pământul” și, pe măsură ce se apropia de țelul călătoriei, Mitea era tot mai mult cu gândul la ea, numai și numai la ea, izgonind lugubrele fantome ce-l bântuiau. O, dorea atât de mult s-o vadă, măcar în treacăt, fie chiar pe furiș! „Trebuie să fie cu el în clipa de față, s-o văd cel puțin cum arată când e împreună cu el, cu iubitul ei de odinioară, atâta tot.” Niciodată nu simțise învolburându-se în pieptul lui o dragoste atât de fierbinte pentru femeia aceea care apăruse ca o fatalitate în viața lui, niciodată nu cunoscuse

un sentiment atât de nou, încât și pentru el era un prilej de uimire și în același timp atât de duios, încât se confunda cu o rugă umilă, cu dorința de a dispărea cu desăvârșire din calea ei. „Și am să dispar cu adevărat” se decise el deodată, cuprins de o exaltare isterică.

Trecuse aproape un ceas în care Mitea nu scosese un cuvânt. Andrei, deși guraliv din fire, tăcea și el, ca și cum s-ar fi temut să deschidă gura, mulțumindu-se să-și îndemne la drum „gloabele”, niște căluți murgi, costelivi, dar sprinteni. Deodată, Mitea strigă cuprins de panică.

— Andrei! Dar dac-or fi dormind?

Era un lucru care abia în clipa aceea îi răsărise în minte. Până atunci nici nu se gândise măcar la eventualitatea aceasta.

— Tot ce se poate, Dmitri Feodorovici.

Mitea se încruntă: el se ducea acolo... însuflețit de asemenea sentimente... și ei dormeau duși... poate că și ea s-o fi culcat... O ură năprasnică țâșni ca o flacără în sufletul lui.

— Mână, Andrei! Hai, mai repede! răcni el, simțind că i se învârtește capul.

— Da poate că nu s-au culcat încă, își dădu cu părerea Andrei, după un răstimp de tăcere. Timofei zicea că-i lume multă...

— Unde, la poștă?

— Nu, nu la poștă, la Plastunov, la han, adicătelea, cum s-ar zice, la poșta pe tocmeală.

— Știu. Și zici că-i lume multă? De unde? Cine poate să fie? izbucni Mitea și mai alarmat la auzul acestei vești neașteptate.

— Timofei zicea că-s numai boieri. Doi de la oraș, cine anume, n-aș putea să vă spun, cic-ar fi de prin partea locului. Pe urmă încă doi, care au venit de la drum. S-ar putea să mai fie și alții, că nu l-am întrebat. Zicea că s-au așezat să joace.

— Cărți?

— Da. Și dacă s-or fi apucat să joace, apoi n-aveți nicio

grijă, că nu s-au culcat. Nu-i nici unsprezece.

— Mână, Andrei, mână! strigă din nou Mitea, stând ca pe ghimpi.

— Aș vrea să te întreb ceva, boierule, rosti Andrei după câteva clipe, să nu-ți fie cu supărare. Mă cam încearcă îndoiala, boierule...

— Ce este?

— Adineauri, Feodosia Markovna s-a aruncat la picioarele Măriei-tale, și te-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-ți faci păcatul cu conița, nici cu dânsa, nici cu altcineva... Și taman eu să fiu acela care să te ducă acolo, boierule... Să-mi fie cu iertăciune, c-am vorbit și eu așa, după capul meu prost.

Mitea își înfipse mâna în umărul lui și-l zgâlțâi cu înfrigurare.

— Tu ești surugiu, nu-i așa? Zi, ești surugiu!

— Surugiu, boierule...

— Știi atunci când trebuie să te dai la o parte! Nu înseamnă că, fiind surugiu, poți să calci peste oameni, numai să nu lași pe nimeni să ți-o ia înainte! Păzea, că dau peste voi! Nu, surugiule, să nu dai peste oameni! Ferește-te că strivești lumea, n-ai dreptul să strici viața nimănui; iar dacă ți-ai făcut totuși păcatul cu cineva, caută să-ți iei singur pedeapsa... dacă ai stricat viața cuiva, dacă s-a întâmplat să nenorocești pe cineva – ia-ți singur pedeapsa și pleacă! Mitea vorbea în gura mare, cuprins de frenezie. Deși în sinea lui nu prea știa ce să creadă, Andrei nu căută totuși să curme discuția.

— Așa o fi, boierule... Ce-i drept, e drept, Dmitri Feodorovici, nu se poate să calci așa omul în picioare, nici să-l canonești... Niciun dobitoc nu trebuie canonit, că și el e tot făptura lui Dumnezeu; nici calul măcar nu se cade să fie canonit, că vezi pe unii surugii cum îl deșală în bătaie... Parcă n-ar avea teamă de Dumnezeu, așa scot sufletul din el și-l tot mână mereu înainte.

— În iad? îi luă vorba din gură, Mitea cu o gâlgâire scurtă și ciudată de râs – un fel de tic al lui – apoi,

apucându-l iarăși de umăr pe surugiu: Andrei, suflet curat, spune-mi ce crezi tu: Dmitri Feodorovici Karamazov o să ajungă ori nu în iad?

— Păi de unde să știu eu, boierule, asta va să fie după sufletul Măriei-tale, cum ți-o fi năravul... Când fiul lui Dumnezeu a fost răstignit și și-a dat sufletul pe cruce, a coborât drept în iad de-a slobozit sufletele păcătoșilor care-și făceau osânda. Și unde a început iadul să geamă și să se vaite, crezând c-o să rămână în veci pustiu și n-o să mai găzduiască niciun păcătos. Atunci Dumnezeu i-a spus ca să-l împace: „Geaba te vaiți, iadule, c-o să-ți vină oaspeți de soi, boieri și dregători, și juzi și bogătani, și-o să fii iarăși plin cum ai fost de când lumea-i lume și cum o să mai fii pân-oi veni din nou pe pământ!” Așa se știe din bătrâni c-a lăsat Dumnezeu.

— Frumoasă legendă, zău, mi-a plăcut! Dă bice rotașului din stânga, Andrei!

— Iată pentru cine-i menit iadul, boierule, urmă surugiul îndemnând din șfichi murgul din stânga. Da Măria-ta ești taman ca un prunc, așa zicem noi... Cam iute, ce-i drept, la mânie, dar bunul Dumnezeu o să te ierte că inima ți-e milostivă.

— Dar tu, tu ai să mă ierți, Andrei?

— Pentru ce să te iert, boierule, că doară nu mi-ai făcut nimic?

— Ba nu, să mă ierți pentru toți, tu singur în numele tuturor, și chiar aici, în drum... Mă ierți pentru toți? Spune, suflet cinstit!

— Of, boierule! Ciudate lucruri vorbești și tare mi-e teamă să nu pățesc ceva c-a trebuit taman eu să te duc acolo...

Mitea nu-l auzi. Se ruga în șoaptă cu o frenezie sălbatică:

— Doamne, primește-mă, așa nelegiuit cum sunt și nu mă judeca! Lasă-mă nejudecat... Nu mă judeca, Doamne, pentru că mi-am luat singur osânda! Nu mă judeca pentru că te iubesc, Doamne! Sunt un ticălos, dar te iubesc; chiar

de-ar fi să mă trimiți în iad, tot am să te iubesc și am să strig din străfundul gheenei că pe Tine te iubesc acum și pururea și-n vecii vecilor... Numai nu mă văduvi de dragostea mea pământească, îngăduie-mi să mă bucur de ea până în clipa din urmă... să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore răgaz până la cea dintâi rază fierbinte din slavă... Căci mi-e dragă regina sufletului meu! Doamne, cât o iubesc! Nici n-aș putea face altfel decât s-o iubesc. Doar Tu mă vezi cum sunt. Am să mă duc și am să-i cad la picioare: „Ai dreptate să mă dai la o parte din drum... Rămâi cu bine, nu te gândi la victima ta, uit-o, nu trebuie să-ți faci sânge rău din pricina ei!”

— Mokroe! strigă deodată Andrei, întinzând biciul înainte.

Umbra masivă și impunătoare a clădirilor înnegrea întunericul palid al nopții, desfășurându-se pe o întindere considerabilă. Satul, o așezare de peste două mii de suflete, zăcea cufundat în somn; ici-colo doar mai licăreau câteva luminițe răzlețe.

— Mână, Andrei, mână! îndemnă Mitea înfrigurat.

— Nu s-au culcat! răspunse Andrei, arătând cu biciul hanul lui Plastunov din marginea satului. Cele șase ferestre ce dădeau spre uliță erau din plin luminate.

— Nu s-au culcat! exclamă Mitea fericit. Dă-i băiete, Andrei, ia-o la goană, să sune zurgălăii, fă gălăgie, să se audă că venim! Să știe toată lumea cine a sosit! Sosesc eu! Eu în persoană! răcni el ca scos din minți.

Andrei mână în galop troica ostenită și trase zgomotos droșca în fața cerdacului înalt, unde opri brusc căluții istoviți, care abia mai puteau să răsufle. Mitea sări jos; jupânul, care tocmai se pregătea de culcare, se uită curios din pridvor să vadă cine venise.

— Trifon Borisîci, dumneata ești?

Jupânul se aplecă, îl privi mai cu luare-aminte și coborî fuga treptele, să-l întâmpine cu plecăciuni servile.

— Dmitri Feodorovici! Bine ai venit, conașule!

Trifon Borisîci era un mujic îndesat și vânjos, de statură

mijlocie, puhav la obraz, cu o înfățișare aspră și neînduplecată – mai ales când avea de a face cu mujicii din Mokroe – dar care, atunci când adulmeca vreun câștig, se pricepea de minune să-și ticluiască o mutră slugarnică. Umbla îmbrăcat rusește, cu rubașcă și suman, avea punga doldora de bani, dar ambiția lui era să prindă cât mai mult cheag. Jumătate din sat încăpuse în ghearele lui, mai toată lumea îi era datoare. Arenda și cumpăra de la moșieri pământ, punându-i pe mujici să i-l lucreze în contul unor datorii de care nu reușeau să scape niciodată. Rămăsese văduv cu patru fete, dintre care una, văduvă și ea, se aciuase pe lângă dânsul împreună cu copilașii, nepoții bătrânului, muncindu-i ca femeie cu ziua. A doua, țărancă sadea, era măritată cu un cinovnic, un amărât de copist avansat de curând, pe care îl puteai vedea pozat în uniformă cu epoleți, într-una din încăperi, pe peretele împodobit cu minuscule fotografii de familie. Celelalte două fete mai mici, la hramul bisericii sau când se duceau în vizită, umblau îmbrăcate cu rochii albastre sau verzi strânse pe trup, după ultima modă, și cu o trenă de toată frumusețea, pentru ca în ziua următoare să se scoale ca de obicei cu noaptea în cap, să mături prin odăi cu târnuri de mesteacăn, să scoată lăturile și să curețe gunoiul după călători. Cu toată averea lui, Trifon Borisîci căuta cât putea să-i stoarcă de bani pe cheflii și ținea bine minte că de curând, să tot fie o lună de atunci, dacă nu și mai puțin, cu prilejul chefului pe care Dmitri Feodorovici îl făcuse împreună cu Grușenka, în douăzeci și patru de ore îl ușurase de vreo două sau trei sute de ruble. Se repezi deci să-i iasă înainte vesel nevoie mare, mirosind, după alaiul cu care sosise Mitea, că-i picase iarăși o pleașcă.

— Dmitri Feodorovici, conașule, ce bucurie!

— Stai, Trifon Borisîci, spune-mi mai întâi, unde-i dânsa?

— Agrafena Alexandrovna? pricepu numaidecât jupânul, cercetându-l din ochi. Este aici... la noi...

— Cu cine?

— Ia, niște călători... Un cinovnic, poleac pare-mi-se

după grai; el a trimis droșca după dânsa; pe urma un prieten de al dumnealui sau, știu eu, poate vreun tovarăș de drum, țivili amândoi...

— Și ce fac? Chefuiesc? E bogat?

— Aș, ce chef! Nicio pricopseală de capul lui, Dmitri Feodorovici.

— Nicio pricopseală? Și ceilalți?

— Doi boieri de la oraș... se întorc de la Cernei și au mas aici peste noapte. Unul, ăl mai tânăr, e neam cu domnul Miusov, dar am uitat cum îi zice... pe celălalt trebuie să-l cunoști, e moșierul Maximov, zice c-a fost de curând la mănăstire să se roage și acu umblă peste tot cu nepotul lui Miusov după dânsul...

— Ăștia-s toți?

— Toți!

— Stai, stai puțin, Trifon Borisîci, spune-mi acum încă un lucru, cel mai important: ce face dânsa, cum arată?

— Păi abia a venit; ce să facă, șade cu dumnealor!

— E veselă? Râde?

— Nu, parcă nu prea râde... Ba chiar mi se pare că-i nițel supărată, îl tot mângâie pe cap pe ăl tânăr.

— Pe poleac? Pe ofițer?

— Aș, ăla nu-i nici tânăr și nici ofițer; nu, boierule, nu pe el, ci pe nepotul lui Miusov, tânărul de care vă spuneam... nu știu cum îi zice, că i-am uitat numele.

— Kalganov?

— Așa, așa, Kalganov.

— Bine, am să văd eu. Sunt la cărți?

— Au jucat până-acu, dar s-au săturat; au băut ceai și cinovnicul a cerut vișinată.

— Bine, bine, Trifon Borisîci, am să văd eu ce-i de făcut. Acum spune-mi altceva: e vreun taraf de țigani?

— Nici pomeneală, Dmitri Feodorovici, i-a alungat stăpânirea. Dacă vrei, sunt aici în sat, la Rojdestvenskoe, niște ovrei care cântă la țambal și din scripcă, aș putea trimite pe cineva să-i cheme. Cât ai bate din palme, au și sosit.

— Trimite, trimite neapărat! aprobă în gura mare Mitea. Și scoală și fetele, pe Maria în primul rând, și pe Stepanida, și pe Arina. Două sute de ruble pentru cor!

— Cu banii ăștia scol tot satul, deși cred că s-au culcat. Numai că nu face să-ți cheltui paralele cu mujicii și fetele de aici, Dmitri Feodorovici. Să zvârli pe fereastră o groază de bănet pentru niște netrebnici ca ăștia și niște beţivani! Neam de neamul lor mârlanii ăștia n-au fumat ţigări din pachet, și dumneata rândul trecut i-ai *tractarisit*, mă rog, cu ţigări! Niște puturoși, niște tâlhari! Și fetele niște păduchioase. Mai bine mă duc să le scol pe fetele mele, și pe gratis, nu-i nevoie să-ți golești buzunarul; și ele s-au culcat, dar când le-oi da un picior, să vezi cum fac numaidecât ochi, și le pun să-ți cânte cât îi pofti! Când mă gândesc că i-ai cinstit cu șampanie pe mocofani! Eeh!

Mustrările lui erau numai de paradă; chiar el dosise data trecută șase sticle de șampanie și culesese la un moment dat de sub masă o hârtie de o sută de ruble. O strânsese ghemotoc în pumn și rămăsese cu ea.

— Cred c-am făcut praf atunci peste o mie de ruble, Trifon Borisîci, îți amintești?

— Ai făcut, boierule, așa cum zici, praf le-ai făcut, cum să nu-mi amintesc, cred că ai lăsat aici vreo trei miare.

— Și acum tot pentru asta am venit, ia uite colea! Mitea scoase din buzunar teancul de bancnote, vârându-i-l jupânului sub nas. Acum ascultă ce-ți spun și bagă la cap: peste un ceas sosesc tot felul de mezelicuri, vinaţuri, pateuri, bomboane – ai grijă să cari totul sus. Lada asta pe care am adus-o acum – uite-o aici, la Andrei – du-o tot sus; despachetează și servește șampania... Vezi, adu fetele, cheam-o și pe Maria, pe Maria neapărat...

Se întoarse apoi la droșcă și scoase cutia cu pistoale de sub perne.

— Stai să-ți plătesc, Andrei! Uite cincisprezece ruble pentru drum și încă cincizeci bacșiș... pentru credința și dragostea cu care m-ai servit... Să-ți aduci aminte de boier Karamazov!

— E prea mult, boierule, mă tem să primesc, șovăi Andrei. Dă-mi numai cinci ruble, mi-ajunge atât. Trifon Borisîci e aici de față. Să-mi fie cu iertare c-am vorbit așa, ca omul prost, da...

Mitea îl măsură cu privirea din creștet până-n tălpi.

— De ce ți-e frică? Ia mai du-te dracului! se oțărî la el, aruncându-i cinci ruble. Și acum, Trifon Borisîci, să mergi cu mine, uite-așa, binișor, și să-mi dai voie să mă uit la ei pe furiș, așa ca să nu mă vadă. Unde sunt, în odaia albastră?

Trifon Borisîci îl privi cu o umbră de teamă, dar îi împlini docil porunca; îl conduse pe tăcute în tindă, intră apoi în camera mare din față, vecină cu cea în care se aflau călătorii, și scoase afară lumânarea. După care îl aduse înăuntru și-l așeză pe întuneric într-un ungher, de unde putea să vadă oaspeții fără să bage nimeni de seamă. Dar Mitea nu stătu prea mult să-i spioneze și nici nu reuși să observe mare lucru; cum dădu cu ochii de ea, începu să-i bată inima și i se încețoșară privirile. Grușenka ședea la masă într-un jilț, iar lângă ea, pe canapea, chipeșul și mult-preatânărul Kalganov; Grușenka îl ținea de mână și părea foarte veselă, în timp ce junele, fără să se uite la dânsa, vorbea tare și parcă puțin înciudat, peste masă, cu Maximov, care își găsise loc în fața ei. Maximov râdea. Tot pe canapea ședea și el, iar alături, pe un scaun, la perete, un alt bărbat, pe care Mitea nu-l cunoștea. Cel de pe canapea stătea rezemat de spătar și trăgea din pipă. Mitea abia dacă apucă să-și dea seama că era un ins destul de trupeș, rotund la față, mic de stat, probabil, și cam îmbufnat. Al doilea bărbat necunoscut, prietenul lui desigur, părea grozav de înalt; mai mult decât atât nu reuși să observe, căci i se tăie deodată răsuflarea. Nu avu răbdare să stea la pândă nici un minut; puse cutia cu pistoale pe scrin și, simțind cum i se zbate inima în piept de emoție, sloi de gheață, Mitea pătrunse în odaia albastră.

— Ai! dădu un țipăt Grușenka speriată, zărindu-l prima

în prag.

Capitolul VII

DREPTUL PRIMULUI VENIT

Mitea se apropie de masă cu pași mari, apăsați.

— Domnilor, începu el cu glas tare, aproape strigând, dar în același timp poticnindu-se la fiecare cuvânt. Eu... nu vă speriați că nu-i nimic! Nu se întâmplă nimic, zău, nimic! și se întoarse către Grușa, care, așa cum ședea în jilț, se alăturase de Kalganov, apucându-l strâns de braț. Eu... sunt în treacăt, rămân aici numai noaptea asta. Mâine dimineață plec mai departe. Domnilor, permiteți unui călător pribeag... să stea cu dumneavoastră până mâine dimineață? Numai până mâine în zori, pentru ultima oară... În odaia asta...

Ultimele cuvinte le rosti adresându-se bondocului de pe canapea. Acesta își scoase pipa din gură cu un aer foarte grav și răspunse tăios:

— *Panie*[87], suntem aici într-un separeu. Vedeți că mai sunt și alte camere.

— Vai de mine, Dmitri Feodorovici, nici nu mai încape discuție! interveni Kalganov. Rămâi, te rog, cu noi. Bună seara!

— Bună seara, prieten scump și... și neprețuit! Să știi că totdeauna am avut o deosebită stimă pentru dumneata... exclamă Mitea fericit, întinzându-i impetuos mâna peste masă.

— Aoleu, ce mână puternică ai! Mi-ai rupt degetele! râse Kalganov.

— Așa strânge el mâna totdeauna, se amestecă în vorbă Grușenka, volubilă, păstrând o umbră sfioasă de zâmbet pe buze; își dăduse numaidecât seama, după figura lui, că

[87] Domnule (Polonă).

Mitea nu era pus pe scandal; continua totuși să se uite la el cu o neliniște amestecată cu o vădită curiozitate. Era ceva în înfățișarea sa care o uluise; în orice caz, nu s-ar fi așteptat c-o să se pomenească din senin cu el acolo, și cu atât mai puțin c-o să vorbească așa cum le vorbise.

Moșierul Maximov, care ședea în stânga mesei, se grăbi să le țină isonul.

— Bună seara! îl întâmpină el cu un glas mieros.

Mitea tăbărî asupra lui:

— Bună seara, bună seara, și dumneavoastră sunteți aici? Ce plăcere! Domnilor, domnilor, eu... Se întoarse iar către poleacul cu pipa, socotindu-l probabil cel mai de seamă dintre comeseni. Am venit într-o goană până aici... Țineam atât de mult să-mi petrec ultima zi, ultimul ceas în odaia asta... unde am adorat-o... pe regina mea!... Iartă-mă, *panie*, urmă el înfierbântat, continuând să vorbească în gura mare, am zburat ca vântul până aici, și am făcut legământ față de mine însumi... O, să n-aveți nicio grijă, este ultima mea noapte. Să bem, *panie*, să bem pentru că ne-am împăcat! Îndată au să aducă și vinul... Uite cu ce-am venit... Și fără niciun motiv, Mitea scoase iarăși din buzunar teancul de bani... Dă-mi voie, *panie!* Vreau muzică, gălăgie, trăsnete și fulgere, la fel ca data trecută... Dar viermele, viermele târâtor, care face degeaba umbră pământului, n-o să mai existe! în această ultimă noapte vreau să-mi amintesc de unica zi din viață când am fost fericit!...

Se opri sugrumat; ar mai fi avut încă multe de spus, dar nu izbuti să scoată decât niște sunete guturale ciudate. Polonezul, care îl privise țintă până atunci, se uită la teancul de bancnote, apoi la Grușenka, fără să priceapă nimic.

— Dacă poruncește *krolewna...* începu el.

— Ce-i aceea *krolewna!* Regină? îl întrerupse Grușenka. Îmi vine să râd când vă aud spunându-mi așa. Șezi, Mitea, ce tot bați câmpii acolo? De ce vrei să mă sperii? Te rog, fii cuminte. O să fii cuminte, nu-i așa, și n-o să ne sperii?

Dacă da, atunci îmi pare bine c-ai venit...

— Eu, eu să te sperii? protestă Mitea, ridicând brațele către cer. O, puteți pleca liniștiți, n-am să vă stau în cale, nu vreau să încurc viața nimănui!... Și spre surprinderea tuturor și poate chiar a lui, se prăbuși pe scaun și izbucni în plâns, cu fața întoarsă spre perete și degetele încleștate pe spătar, ca și când l-ar fi îmbrățișat.

— Ei vezi, vezi cum ești! Ce om! îl dojeni Grușenka. Uite, așa făcea de câte ori venea pe la mine; vorbea și vorbea câte-n lună și-n stele, de nu reușeam să aleg nimic până la urmă. Într-un rând s-a pornit tot așa din senin pe plâns, și acum iar l-a apucat, mai mare rușinea! De ce plângi? *Măcar de ai avea pentru ce!* adăugă ea enigmatic, apăsând iritată pe fiecare cuvânt.

— Eu... eu nu plâng... Ei, bună seara! Mitea se răsuci pe scaun și începu deodată să râdă, dar nu așa ca de obicei, printr-o gâlgâire bruscă de râs, ci pe tăcute, zguduit de un hohot înăbușit, prelung și nervos.

— Iar!... Hai, fii și tu mai vesel! îl îndemnă Grușenka. Îmi pare bine c-ai venit, zău, nici nu știi ce bine-mi pare, Mitea, auzi tu? Îmi pare foarte bine! Vreau să rămână cu noi, rosti ea pe un ton autoritar, ca și cum s-ar fi adresat tuturor celor de față, deși era evident că vorbele ei fuseseră anume adresate bondocului de pe canapea. Așa vreau eu! Dacă pleacă el, plec și eu, ne-am înțeles? adăugă ea cu o privire scânteietoare.

— Tot ce dorește regina mea e sfânt! încuviință poleacul, sărutându-i galant mâna. Vă rugăm să poftiți la masa noastră, *panie*, se întoarse apoi amabil către Mitea.

Acesta sări în picioare, gata să dea iarăși drumul unei tirade, dar se răzgândi.

— Să bem, *panie*! se mulțumi el să spună în loc de orice cuvântare.

Toată lumea râse.

— Slavă Domnului! Credeam că iar o să se pornească, suspină Grușenka nervoasă. Auzi, Mitea, îi porunci ea, să stai liniștit! Ce bună idee ai avut să aduci șampanie!

Mi-era poftă să beau, și nu pot să sufăr vișinata. Dar și mai bună idee ai avut să vii încoace, e o plictiseală aici... Ți s-a făcut de un chiolhan? Ci vârâ-ți odată banii în buzunar! De unde ai luat atâtea parale?

Rușinat, Mitea se grăbi să vâre în buzunar teancul de bancnote, pe care încă îl mai ținea strâns în pumn, așa încât toată lumea îl văzuse și mai ales cei doi polonezi. Se îmbujoră tot. Tocmai atunci jupânul sosi cu o sticlă de șampanie destupată și o tavă plină cu pahare. Mitea apucă sticla, dar era atât de fâstâcit, încât nu mai știu ce să facă. Kalganov i-o luă din mână și turnă în pahare.

— Mai adu una! porunci Mitea și, uitând să mai ciocnească cu polonezul pe care-l poftise cu atâta solemnitate să bea pentru împăcarea lor, dădu pe gât paharul fără să-i mai aștepte pe ceilalți. Părea cu totul alt om acum. Aerul solemn și tragic cu care intrase în odaie dispăruse, și-n locul lui i se așternuse pe față o expresie copilăroasă. Se făcuse mic și umil. Avea o sfială în privire și se uita încântat la toată lumea, chicotind mereu, nervos, recunoscător ca un cățeluș pedepsit, căruia stăpânul i-ar fi dat din nou drumul în casă făcându-i hatârul să-l mângâie. S-ar fi zis că uitase tot ce se întâmplase mai înainte și-i admira pe toți, zâmbind ca un copil. Era vesel nevoie mare și n-o mai slăbea din ochi pe Grușenka, ba chiar se mută cu scaunul lângă dânsa, lipindu-l de jilțul ei. Avu răgaz acum să-i cerceteze mai atent pe cei doi *pani*, deși nu-și putea da seama încă ce fel de oameni erau. Cel care ședea pe canapea îl impresiona prin ținuta lui, prin accentul lui polonez și mai ales prin pipa din gură. „Ei, și ce dacă fumează cu pipa, foarte frumos!” se gândea examinându-l. Omul, care părea să tot aibă vreo patruzeci de ani, cu figura lui cam puhavă, cu un năsuc mic de tot, subliniat de o mustăcioară cănită, subțire și arogantă, nu-i trezea deocamdată niciun fel de nedumerire. Nici chiar peruca grosolană, făcută cine știe în ce orășel din Siberia, cu părul lins pe tâmple, ce-i dădea o înfățișare stupidă, nu-l surprinse prea tare: „Se vede că așa-i place lui, să poarte

perucă!” își spuse contemplându-l mai departe, fericit. Celălalt pan, care ședea la perete, mai tânăr decât poleacul de pe canapea, avea o privire insolentă și sfidătoare și asculta în tăcere, cu un aer disprețuitor, discuțiile comesenilor. Singurul lucru care-l uimea la el era statura lui exagerat de înaltă, într-un contrast izbitor cu cea a polonezului de pe canapea. „În picioare, probabil că atinge unsprezece verșoci[88], dacă nu și mai mult”, îi trecu prin minte. Se gândi apoi că namila aceea era, de bună seamă, prietenul și omul de încredere al celuilalt, un fel de „gardă personală”, deprins să-i facă în totul pe plac bondocului. Ceea ce i se păru de asemenea foarte natural, ba chiar lăudabil. În sufletul cățelușului se stinsese orice pâlpâire de gelozie. Nu înțelegea nimic din purtarea Grușenkăi, nici din tonul enigmatic cu care rostise câteva fraze; nu-și dădea seama – cu un freamăt de nestăvilită bucurie – decât că Grușenka era drăguță cu el și că-l „iertase”, îngăduindu-i să șadă lângă dânsa. Se topi tot de fericire când o văzu muindu-și buzele în paharul cu șampanie. Până la urmă însă îl miră tăcerea ce domnea în odaie și roti jur împrejur o privire cercetătoare, ca și când ar fi așteptat ceva: „De ce stăm așa tăcuți, de ce nimeni nu spune nimic, domnilor?” părea că întreabă ochii săi zâmbitori.

— Nu vezi? Ne toarnă niște minciuni, că ne dor fălcile de cât am râs! spuse Kalgarov, ca și cum i-ar fi ghicit gândul, arătându-i-l pe Maximov.

Mitea se uită țintă la Kalganov, apoi își mută repede privirile asupra moșierului.

— Toarnă la minciuni, zău? rosti el cu un gâlgâit scurt de râs, de parcă ar fi auzit cine știe ce nostimadă. Ha-ha!

— Da. Închipuiește-ți, pretinde că prin o mie opt sute și

[88] Verșoc, *verșoace,* s. n. (Înv.) măsură mică de lungime, egală cu un palmac(*). – Ucr., rus. veršok.

(*) Palmac, *palmace,* s. n. - veche unitate de măsură pentru lungime, egală cu 3,4 cm și echivalând aproximativ cu a opta parte dintr-o palmă.

douăzeci toți cavaleriștii noștri s-au însurat cu poloneze; ei, spune dac-ai mai auzit asemenea bazaconie!

— Cu poloneze? repetă Mitea, cuprins de o nemărginită admirație.

Kalganov își dădea foarte bine seama de relațiile ce existau între Mitea și Grușenka și bănuia poate și rolul pe care-l juca polonezul, dar toate astea erau lucruri care nu-l interesau decât prea puțin, dacă nu chiar de loc; în momentul de față nu se ocupa decât de Maximov. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea să poposească împreună la han, unde dăduseră peste cei doi polonezi, pe care-i vedeau pentru prima oară în viață. Pe Grușenka însă Kalganov o cunoștea mai demult, fusese chiar acasă la dânsa cu cineva, dar nu izbutise să-i inspire niciun fel de simpatie atunci. Acum, în schimb, era drăgăstoasă cu el și, până la venirea lui Mitea, îl alintase tot timpul, deși Kalganov rămăsese insensibil la dezmierdările ei. Era tânăr de tot, abia dacă împlinise douăzeci de ani, îmbrăcat elegant, alb la față cu un chip drăgălaș și un păr blond, bogat, de toată frumusețea. Obrazul alb era luminat de o pereche de ochi minunați, azurii, cu o privire inteligentă, uneori adâncă, poate prea serioasă în genere pentru vârsta lui, deși Kalganov vorbea câteodată într-adevăr ca un copil și avea un aer teribil de candid, lucru de care nu se simțea de loc stingherit, chiar atunci când era conștient de asta. În totul, părea un ins destul de original și de capricios deși tandru din fire. În unele clipe i se întipărea pe figură o expresie concentrată, stăruitoare: se uita la tine ca și când ar fi fost atent la ceea ce spui, dar îți dădeai seama că în momentul acela se gândea la cu totul altceva, urzind cine știe ce visuri în sinea sa. Alteori era moale și indolent sau, dimpotrivă, se frământa tot pentru un fleac de nimic.

— Imaginează-ți, de patru zile îl car așa după mine, continuă Kalganov cu un glas leneș, tărăgănat, care la el însă nu trăda nicio afectare. Ți-aduci aminte cum i-a dat brânci fratele dumitale din trăsură? M-a intrigat grozav

atunci și l-am luat cu mine la țară, dar minte de îngheață apele, în așa hal că îmi crapă obrazul de rușinea lui. M-am hotărât deci să-l duc înapoi de unde l-am luat...

— *Pan* cu siguranță n-a văzut în viața lui o *pani*[89] poloneză și spune niște lucruri care nu există, observă polonezul cu pipa.

Polonezul cu pipa vorbea destul de bine rusește, mult mai bine decât voia să arate, silindu-se parcă într-adins să stâlcească cuvintele pe care le pronunța cu un accent polonez.

— Și eu am fost însurat cu o *pani* poloneză, chicoti Maximov.

— Da ce, dumneata ai fost ofițer de cavalerie? Parcă de ei era vorba adineauri. Ești cumva cavalerist? îl luă numaidecât în primire Kalganov.

— Chiar așa, ai dreptate, ce-a fost cavalerist? Ha-ha! râse Mitea, care era numai ochi și urechi și se uita curios de cum deschidea cineva gura, de parcă s-ar fi așteptat să audă cine știe ce lucru mare.

Maximov se întoarse către el.

— Să vedeți, voiam să spun că *panienki*[90]... sunt tare nostime... și cum o invită vreun ulan de al nostru și dansează cu el o mazurcă – hop! – îi sare numaidecât pe genunchi ca o pisicuță... o pisicuță albă... sub ochii *pan*-tatălui și *pani*-mamei, care se uită și nu zic nimic... o lasă în pace... iar a doua zi ulanul se înființează acasă la dumnealor să-i ofere mâna... da... așa cum vă spun, să-i ofere mâna! Hi-hi! chicoti din nou Maximov.

— *Pan lajdak*![91], mârâi *pan*-ul cel înalt, punând picior peste picior.

Mitea apucă să vadă o cizmă uriașă, grosolană, cu talpa de două degete, murdară de noroi. De altfel, amândoi polonezii erau îmbrăcați destul de prost, cu niște haine ponosite.

---

[89] Doamnă (Polonă.)

[90] Domnișoarele (Polonă).

[91] Domnul e un nemernic! (Polonă).

— *Pani* Agrippina, *pan* văzut la Polonia asta femei țopârlan, nu *pani* din lume mare, observă poleacul cu pipa.

— *Moiesz na to rachowac*![92] puse punctul pe i lunganul.

— Ei, poftim! Lăsați omul să vorbească! Nu mai poate nimeni să spună un cuvânt, fiindcă nu permit dumnealor! Cel puțin așa ne mai distrăm și noi! se răsti Grușenka.

— N-am nimic împotrivă, rosti apăsat cel cu perucă, uitându-se lung la Grușenka. Apoi tăcu grav și începu să tragă din pipă.

— Nu, nu, *pan* are dreptate, sări cu gura Kalganov, înfierbântat de parcă ar fi fost vorba de cine știe ce lucru de seamă. N-a fost niciodată în Polonia. Cum își permite atunci să vorbească așa? Fiindcă, după câte știu, dumneata nu te-ai însurat în Polonia...

— Nu, în gubernia Smolensk. Dar nevasta mea era poloneză, o adusese direct de acolo un ulan împreună cu maică-sa, cu o mătușă și încă o rubedenie, o cucoană cu un băiat mare, da, a venit cu ea aici și pe urmă... mi-a cedat-o mie. Era porucic, un tânăr tare cumsecade. La început voise să se însoare el cu dânsa, dar mai pe urmă s-a răzgândit, pentru că fata era șchioapă...

— Și dumneata te-ai însurat cu o șchioapă? îl întrebă Kalganov.

— Da. Ce-i drept m-au cam tras pe sfoară, niciunul din ei nu mi-a spus nimic despre treaba asta. Am crezut că așa-i place ei... să țopăie într-una... Îmi ziceam că probabil e o fire mai zglobie...

— Credeai că sare într-un picior de bucurie ca se mărită cu dumneata? exclamă Kalganov cu o voce cristalină de copil.

— Chiar așa, de bucurie. Dar mai apoi s-a dovedit că pricina era cu totul alta. După cununie, seara, când ne-am întors de la biserică, mi-a mărturisit adevărul și mi-a cerut iertare, din inimă; zicea că în copilărie își rupsese un picioruș sărind peste o băltoacă, hi-hi!

Kalganov râse cu poftă, ca un copil, răsturnându-se pe

[92] Fără îndoială! (Polonă).

spătarul canapelei. Grușenka îi ținu isonul, spre încântarea lui Mitea, care era într-al nouălea cer.

— Să știi că de astă dată a spus adevărul, n-a mai mințit! lămuri tânărul în gura mare, adresându-se lui Mitea. A fost însurat de două ori, vorbește acum de prima lui soție, fiindcă a doua nu știți cea făcut? A șters-o frumușel de acasă și e bine sănătoasă până-n ziua de azi!

— Serios? Mitea se întoarse către Maximov, prefăcându-se grozav de mirat.

— Da, a fugit; am trecut prin această încercare, confirmă cu modestie Maximov. A șters-o cu un *musiu*. Unde mai puneți că avusese grijă mai înainte să treacă pe numele ei un sătuc din averea mea. „Tu ești om învățat, zice, o să găsești oricând o bucată de pâine.” M-a dus cu zăhărelul. Ce credeți că mi-a spus odată un arhiereu: „Vezi, zice, una din nevestele dumitale a fost beteagă de un picior, iar cealaltă prea iute de picior? Hi-hi!”

Kalganov era din ce în ce mai agitat.

— Să știți că atunci când minte – și asta se întâmplă mai tot timpul – minte numai ca să ne facă plăcere. Nu-i așa că nimeni nu-i poate lua în nume de rău treaba asta? Uneori mi-e chiar foarte simpatic. E o lichea, nu zic ba, dar o lichea autentică. Am dreptate? Ce părere aveți? Alții sunt lichele din interes, cu scopuri precise, știind că se aleg cu anumite profituri, pe când el e o secătură sadea... Ieri, bunăoară, pretindea (tot drumul ne-am certat din pricina asta) că Gogol ar fi scris despre el în *Suflete moarte*. Dacă vă amintiți, e acolo un moșier Maximov pe care Nozdriov îl maltratează la un moment dat, bătându-l cu vergile; ca urmare, acesta este chemat în judecată „pentru ofensă personală adusă în stare de ebrietate moșierului Maximov”. Țineți minte? Ei bine, dumnealui pretinde, nici mai mult, nici mai puțin, că-i vorba de dânsul în carte și că lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa! Spuneți, vă rog, dacă-i posibil așa ceva! Cicikov a cutreierat țara cel mai târziu prin o mie opt sute douăzeci și ceva, așa încât nici măcar datele nu concordă. Cum era să-l bată atunci cu

vergile?! Nu-i așa că nu se putea?

Era ciudat că tânărul Kalganov se angajase cu atâta ardoare în această discuție; însuflețirea lui inexplicabilă era totuși sinceră. Mitea îi cânta în strună, zelos:

— Și dacă l-or fi bătut? strigă el, râzând.

— Eu n-am zis că m-au bătut cu vergile, dar de pățit tot am pățit ceva, găsi cu cale să pună lucrurile la punct Maximov.

— Adică ce? Ai mâncat, ori n-ai mâncat bătaie?

— *Ktora godzina, panie?*[93] întrebă plictisit poleacul cu pipa pe lunganul de pe scaun.

Acesta ridică din umeri drept răspuns: niciunul dintre ei nu avea ceas.

— N-oți fi vrând cumva să stăm ca muții!? Lăsați oamenii să vorbească. Dacă voi vă plictisiți, înseamnă să nu mai scoată nimeni un cuvânt? sări Grușa cu gura, ca și când le-ar fi căutat cu tot dinadinsul pricină. Abia acum își dădea seama și Mitea. De astă dată însă poleacul îi răspunse destul de iritat:

— *Pani, ja nic ne mowiem* împotrivă, *nic nie powiedzja!*[94]

— Bine, bine, spune mai departe, îl îndemnă Grușenka pe Maximov. De ce ați amuțit cu toții?

— Păi ce să vă mai spun, astea-s fleacuri! se grăbi să continue Maximov cu o vădită satisfacție, alintându-se un pic. De altfel, la Gogol istoria asta, în fond, e simbolică și numele personajelor sunt toate fictive: Nozdriov, de fapt, nu era Nozdriov, ci Nosov, iar Kuvannikov nici măcar nu seamănă, fiindcă se numea în realitate Șevorniov. Cât despre Fenardi, i se spunea într-adevăr așa, dar nu era italian, ci rus get-beget, îl chema Petrov; pot să vă spun însă că *mamzel* Fenardi era o femeiușcă tare nurlie, numai în tricou și cu o fustă scurta de tot cu paiete, și avea niște picioruțe teribil de nostime... E adevărat că s-a învârtit, dar nu chiar așa, ore în șir, ci numai patru minute... de ne-a zăpăcit pe toți...

---

[93] Cât e ceasul, domnule? (Polonă.)

[94] Doamnă, nu zic nimic, n-am zis nimic. (Polona).

— Atunci pentru ce te-au bătut? Ci zi odată, omule!

— Din pricina lui Piron.

— Care Piron? întrebă Mitea.

— Piron, faimosul scriitor francez. Eram cu mai mulți într-o crâșmă, la iarmaroc. Mă poftiseră să beau cu ei un pahar și, cum ședeam așa cu toții la masă, m-am apucat să le spun epigrame, de pildă... „Tu ești Boileau? Ce curios te-ai costumat”[95] la care Boileau răspunde că se duce la bal mascat, adică la baie; hi-hi! Au crezut că vreau să-mi bat joc de ei. Atunci le-am turnat pe loc încă una, o epigramă foarte caustică, pe care un om cultivat nu se poate să n-o știe:

Tu ești Sapbo, iar eu Phaon, ce încântare!
Dar vai, atât de rău îmi pare
Că nu știi drumul către mare![96]

Dumnealor, însă, s-au supărat și mai tare și au început să mă înjure cum le venea la gură, iar eu, ca s-o dreg, mă pune dracu și le mai povestesc o anecdotă, tot așa, foarte răspândită printre iubitorii de carte, în legătură cu Piron, care, drept răzbunare fiindcă n-a fost primit în sânul Academiei Franceze, a cerut să i se scrie pe mormânt următorul epitaf:

Ci-gît Piron, qui était rien,
Même académicien.[97]

Atunci au tăbărât pe mine și m-au luat la palme.

— Dar pentru ce? Nu înțeleg pentru ce?

---

[95] Primul vers al epigramei lui Ivan Krilov (1769-1844) la adresa versiunii ruse a poemului lui Boileau L-art poetique, realizată de D.I.Hvostov.

[96] Autorul reproduce epigrama lui Konstantin Batușikov (1787-1855), Madrigalul noii Sappho, adresat poetesei A.P.Bunina.

[97] Aici odihnește Piron, care n-a fost nimic/ Nici măcar academician(fr.)

— Pentru că eram prea cult, păcatele mele. Oamenii găsesc o mie și unul de motive când e vorba să-și snopească semenii, încheie Maximov sentențios.

— Hai, terminați odată cu prostiile astea, mi s-a făcut lehamite, credeam c-o să povestiți lucruri mai nostime! îl întrerupse deodată Grușenka.

Speriat, Mitea simți cum îi îngheață râsul pe buze. Poleacul cel înalt se ridică de pe scaun și, cu aerul superior al unui om cuprins de plictiseală în mijlocul unei societăți cu care n-are nici în clin, nici în mânecă, începu să măsoare în lung și în lat odaia, cu mâinile la spate.

Grușenka îl privi cu dispreț:

— Iar l-a apucat!

Mitea începu să se frământe și mai tare, cu atât mai mult cu cât observase că poleacul de pe canapea se uita la el cu ochi răi.

— *Panie,* izbucni el deodată, hai să bem, *panie!* Vreau să ciocnesc și cu dumnealui un pahar, să bem, *panowie!*

Puse apoi trei cupe una lângă alta și le umplu cu șampanie.

— Pentru Polonia, *panowie!* închin paharul pentru Polonia, pentru țara domniilor-voastre!

— *Bardzo to milo, panie, wypijemy*[98] răspunse grav, dar amabil, polonezul de pe canapea, întinzând mâna spre pahar.

— Și dumnealui, cum îi zice, hei, stimabile, poftim de ia un pahar! se agită Mitea.

— *Pan* Wrublewski, îi veni în ajutor cel de pe canapea. Lunganul se apropie de masă, cu pas legănat, și-și luă paharul, rămânând în picioare.

— Pentru Polonia, *panowie,* urra! strigă Mitea ridicând cupa.

Ciocniră câteșitrei. Mitea apucă sticla și umplu iarăși paharele.

— Acum să bem pentru Rusia, *panowie,* să ne înfrățim!

— Toarnă-ne și nouă, zise Grușenka, vreau și eu să

[98] Cu plăcere, domnule, să bem! (Polonă).

închin pentru Rusia.

— Și eu, i se alătură Kalganov.

— Da eu de ce să nu beau... pentru țărișoara mea, pentru măicuța noastră scumpă! chicoti Maximov.

— Toți, toți, să bea cu toții! strigă Mitea. Trifon Borisîci, mai adu niște sticle.

Hangiul aduse și ultimele trei butelii care mai rămăseseră.

Mitea turnă în pahare.

— Pentru Rusia, urra! proclamă el.

Băură toți, în afară de cei doi polonezi. Grușenka goli cupa până la fund. *Panii,* în schimb, nici nu se atinseră de paharele lor.

— Cum așa, *panowie?* întrebă Mitea. Ce fel de treabă-i asta?

Pan Wrublewski luă în mână paharul și, ridicându-l, rosti cu o voce răsunătoare:

— Pentru Rusia, cu hotarele ei dinainte de 1772!

— O *to bardzo pickno!*[99] întări celălalt, și amândoi își deșertară cupele.

— Tare mai sunteți proști, *panowie!* îi scăpă fără să vrea lui Mitea.

— *Panie!* Cei doi polonezi se ridicară țanțoși și gata de harță ca niște cocoși, mai ales *pan* Wrublewski.

— *Ale nie moina nie miec slabosci do swoego kraju?*[100] se răți el.

— Tăcere! Lăsați răfuielile! Să nu vă prind că vă certați! strigă autoritară Grușenka, bătând din picior. Se îmbujorase toată la față și-i scăpărau ochii. Începuse să se simtă paharul de șampanie băut pe nerăsuflate.

Mitea intră în panică:

— Vă cer iertare, *panowie!* Numai eu sunt de vină, n-am să mai fac. Wrublewski, *pan* Wrublewski, zău, n-o să se mai întâmple a doua oară...

— Ci taci odată! Șezi jos, caraghiosule! se răsti cu ciudă

[99] Minunat! (Polonă.)

[100] Ce, n-are voie omul să-și iubească țara? (Polonă.)

Grușenka, furioasă.

Toată lumea se așeză; se uitau unii la alții, fără să scoată un cuvânt.

— Domnilor, recunosc, vina e numai a mea! căută să rupă tăcerea Mitea, care tot nu înțelegea ce se întâmplase cu Grușenka de avusese asemenea ieșire. Dar de ce-am rămas așa cu toții? Ce să facem... ca să mai înviorăm atmosfera, da, să ne mai distrăm un pic?

— Ai dreptate, o să murim de plictiseală, rosti într-o doară Kalganov.

— Să jucăm iarăși cărți ca pân-acum, chicoti Maximov.

— Cărți? Bună idee! îl sprijini Mitea. Dacă numai *panowie...*

— *Pozno,* panie! răspunse parcă fără chef polonezul de pe canapea.

— Așa e! îi ținu hangul *pan* Wrublewski.

— *Pozno!* Ce-i aia *pozno?* întrebă Grușenka.

— Târziu, *pani,* e ceas târziu, o lămuri cel de pe canapea.

— Ba e târziu, ba fac tot felul de fasoane, orice ai spune strâmbă din nas! izbucni enervată Grușenka. Stau ca niște cobe amândoi și ar vrea ca toată lumea să se plictisească. Până ai venit tu, Mitea, au stat așa tot timpul, cu gurile încleștate, în fața mea, făcând pe grozavii...

— Zeița mea! se repezi polonezul cu pipa. *Co mowisz to sie stanie. Widze nelaske, jestem smutny! Jestem gotaw, panie!*[101] se grăbi el să încheie discuția, adresându-se lui Mitea.

— Începe dumneata, *panie!* spuse acesta, scoțând din buzunar teancul de bani, din care smulse două hârtii ca să le pună pe masă.

— Am de gând să pierd gros, în profitul dumitale, *panie!* Ia cărțile, banca o ții dumneata!

— S-aducă jupân cărțile, insistă grav poleacul cel mărunțel.

---

[101] Fac tot ce vrei. Văd că te porți așa rău cu mine, de aceea sunt trist! Sunt gata, domnule! (Polonă.)

— *To najlepszy sposob,*[102] întări *pan* Wrublewski.

— Jupânul? A, da, înțeleg, foarte bine, să le aducă el, aveți dreptate, *panowie!* Jupâne, o pereche de cărți! comandă Mitea.

Jupânul se întoarse numaidecât cu un pachet nou-nouț de cărți de joc și-i dădu totodată de știre că fetele începuseră să se adune și că peste puțin se vor înfățișa și ovreii cu țambalele; nu mai aveau de așteptat decât mezelicurile și vinațurile care trebuiau să vină cu troica. Mitea se ridică de la masă și se duse repede în odaia alăturată să dea dispoziții. Deocamdată însă nu sosiseră decât trei dintre fete: Maria lipsea. Și cum nu prea știa ce dispoziții să dea și nici pentru ce se sculase de la masă, porunci, până una-alta, să se scoată dulciurile din ladă și să se împartă acadele și bomboane fetelor. „Și niște votcă pentru Andrei! Dați-i votcă lui Andrei, se grăbi el să adauge, ca să nu mai fie supărat pe mine.” Maximov, care se luase după el, îl atinse binișor pe umăr.

— Dă-mi și mie cinci ruble, se rugă el în șoaptă, să am ce pune la bătaie, hi-hi!

— Bravo, foarte bine! Uite zece ruble, poftim! Mitea scoase iarăși din buzunar toți banii și, găsind o hârtie de zece ruble, i-o întinse lui Maximov. Dacă pierzi, vino să-ți mai dau, auzi....

— S-a făcut! șopti fericit Maximov, și se strecură înapoi în salon.

Mitea se întoarse și el și-și ceru iertare că-i lăsase să aștepte. Polonezii se așezaseră la masă și desfăcuseră pachetul de cărți. Păreau mult mai amabili decât înainte, aproape prietenoși. Poleacul de pe canapea își aprinse pipa din nou și se pregăti să împartă cărțile cu o impunătoare solemnitate.

— Ocupați-vă locurile, *panowie!* îi pofti *pan* Wrublewski.

— Eu nu mai joc, zise Kalganov, și așa am pierdut cincizeci de ruble.

[102] E cel mai bine așa. (Polonă.)

— *Pan* a fost *nieszczqsliwy*[103], *pan* poate acum să fie *szczqsliwy,*[104] stărui cel cu pipa.

— Cât e banca? Pui tot atât la bătaie? întrebă Mitea stârnit.

— Știu eu, *panie,* poate o sută, poate două, cât dumneata vrei.

— Un milion! râse Mitea.

— *Pan* căpitan poate auzit despre *pan* Podwisocki?

— Care Podwisocki?

— La Varșava merge banco cine vrea. Vine asta Podwisocki, vede *tysiec* (o mie) zloți și zice: *„Va banque!”* Bancher *mowi* (spune): „Panie Podwisocki, pui bani jos sau joci *na honor* (pe cuvânt de onoare)?” *„Na honor, panie”, mowi* Podwisocki. *„Tem lepiej, panie.”* (Cu atât mai bine, domnule.) Bancher dă cărți. Asta Podwisocki câștigi mia. „Aștepți, panie”, zice bancher; trage el sertar și ia un milion: „Ia *panie, o to* este *twoj rachunek.*[105] Banca avut un milion!” „N-am știut”, zice Podwisocki. „Panie Podwisocki, domnia-ta pus *na honor* și noi jucat *na honor.”* Și Podwisocki luat atunci milion.

— Prea e gogonată! exclamă Kalganov.

— *Panie* Kalganov, *w szlabetnej kompanji tak mowir nie przystojnie.*[106]

— Cine, un jucător polonez să-ți dea un milion? Poți să aștepți mult și bine! exclamă Mitea, dar se opri deodată încurcat. Scuză-mă, te rog, *panie,* mi se pare că iar am spus o prostie. Dă, dă, cum să nu dea, se poate? E vorba doar de *honor,* de onoarea polonează! Vezi că și eu o rup nițel pe polonește? Ha-ha! zece ruble pe fante.

— Și eu o rublă pe dama de verde, pe *panienka* asta nostimă și cu picățele, hi-hi! chicoti Maximov, punând în dreptul lui dama și făcându-și cruce pe sub masă ca să nu observe ceilalți.

---

[103] Ghinionist. (Polonă.).

[104] Norocos (Polonă.)

[105] Ia, domnule, ăsta-i câștigul dumitale. (Polonă)

[106] Nu se vorbește așa într-o societate distinsă! (Polonă.)

Mitea câștigă și, odată cu el, și Maximov.

— De două ori miza! strigă Mitea.

— Și eu încă o rublă, una singură, singură și mică... șopti Maximov, fericit că era în câștig.

— S-a dus dracului! exclamă Mitea. Șapte, *coupe!*

— *Coupe* avu aceeași soartă.

— Oprește-te! interveni din senin Kalganov.

— Ba nu: *coupe,* încă odată *coupe!* Mitea dubla potul, dar orice carte pe care miza era bătută. Rublele, în schimb, câștigau mereu.

— Iar *coupe!* izbucni exasperat Mitea.

— Ai pierdut două sute, *panie*. Mai pui două sute? întreba jucătorul cu pipa.

— Cum? am și făcut praf două sute? Poftim încă două! Două sute, *coupe;* și, luând brusc banii de pe masă, Mitea îi azvârli pe damă, dar în aceeași clipă Kalganov acoperi cartea cu mâna.

— Destul! se auzi vocea lui sonoră. Mitea făcu ochii mari.

— Ce te-a apucat?

— Gata, nu mai vreau! N-o să mai jucați!

— De ce?

— Uite-așa! Scuipă și pleacă. Nu te mai las să joci! Mitea se uită la el nedumerit.

— Lasă, Mitea, poate că are dreptate... și așa ai pierdut o grămadă de bani, rosti pe un ton ciudat Grușenka.

Cei doi polonezi se ridicară cu niște mutre teribil de ofensate.

— *Zartujesz, panie?*[107] îl apostrofă pe Kalganov mărunțelul, săgetându-l cu privirea.

— *Jak moina to robie, panie?!*[108] se burzului pan Wrublewski.

— Ce înseamnă asta? De ce țipați așa? îi luă la rost Grușenka. Parc-ați fi niște cocoși!

Mitea se uita la ei rând pe rând, surprins mai ales de

[107] Glumești, domnule(Polonă.)

[108] Cum îți permiți așa ceva, domnule?! (Polonă.)

expresia pe care o avea în momentul acela chipul Grușenkăi, și deodată îi fulgeră prin minte o idee cu totul neprevăzută, o idee într-adevăr bizară!

— *Pani* Agrippina! încercă să protesteze cu obrajii dogoriți de mânie, mărunțelul, dar în aceeași clipă Mitea se duse la el și-l bătu pe umăr.

— Stimabile, aș vrea să-ți spun două cuvinte, dacă nu ți-e cu supărare...

— Co chcesz, panie?[109]

— Să trecem dincolo, în odaia alăturată. Numai două cuvinte să-ți spun, două cuvintele dulci, care-o să-ți facă plăcere, îți garantez...

Mărunțelul îl privi mirat și în același timp cu o licărire de teamă. Totuși acceptă, cu condiția să vină și *pan* Wrublewski cu ei.

— Garda personală? Mă rog, să poftească, cred c-o s-avem nevoie și de dânsul. E chiar necesar! întări Mitea în gura mare. Înainte marș, *panowie!*

— Unde vă duceți? se neliniști Grușenka.

— Ne întoarcem într-o clipă, răspunse Mitea.

Un curaj extraordinar, o energie neașteptată îi luminau chipul, era cu totul alt om acum decât cel care intrase pe ușă cu un ceas mai înainte. Îi conduse pe cei doi jucători în camera din dreapta, nu în cea mare, unde începuse să se adune corul fetelor și se făceau pregătiri pentru oaspeți, ci în iatacul ticsit cu fel de fel de cufere și lăzi de zestre, unde se aflau două paturi cât toate zilele, purtând fiecare o clădărie de perne de cit. Într-un colț, pe o mescioară de brad ardea o lumânare. *Pan*-ul cel mărunțel și Mitea se așezară față în față la masă, iar uriașul *pan* Wrublewski rămase în picioare, lângă el, cu mâinile la spate. Cei doi polonezi îl priveau încruntați, dar în același timp extrem de curioși.

— Cu ce pot fi de folos domniei-tale? îngăimă cel cu pipa.

— Uite ce este, *panie,* scurt și cuprinzător: poftim banii (scoase din buzunar teancul de bancnote), ți-ajung trei

[109] Ce dorești, domnule? (Polonă.)

mii? Ia-i și cară-te unde vrei!

Pan se uita țintă la el, căscând ochii mari, ca și cum ar fi căutat să-i citească gândurile.

— *Trzy tysiecy, panie?*[110] și schimbă o privire cu Wrublewski.

— Trei mii, *panowie!* Ascultă, *panie*, văd că ești un om cu capul pe umeri, ia astea trei mii și cară-te de-aici! Du-te unde și-a înțărcat dracu copii, cu Wrublewski cu tot, auzi? Întinde-o imediat, chiar în clipa asta, odată pentru totdeauna, mă-nțelegi? Să ieși frumușel pe ușa asta, ca să nu te mai întorci niciodată. Ce ai dincolo: palton, șubă? Stai, că ți-l aduc eu. Pun să-nhame îndată caii la trăsură și *dowidzenia, panie!*[111] Ei, ce zici?

Mitea aștepta răspunsul, sigur de sine. Nu se îndoia câtuși de puțin de succesul negocierilor. Figura polonezului căpătă dintr-o dată o expresie cât se poate de hotărâtă.

— Și banii, *panie*?

— Uite cum facem cu banii: îți dau deocamdată cinci sute de ruble arvună, să plătești surugiul, iar restul de două mii cinci sute, mâine, în oraș. Îți jur pe onoarea mea că-i scot din pământ, din iarbă verde! tună Mitea.

Polonezii schimbară din nou o privire. „Ofițerul” se întunecă la față.

— Șapte, îți dau șapte sute, nu cinci, acum, în mână! Mitea sporise arvuna simțind că se strică târgul. Ce zici, *panie*? N-ai încredere în mine? În orice caz nu pot să-ți dau toți banii odată. Dacă ți-i dau acum pe toți, parcă văd că mâine te întorci iarăși la ea... De altfel, nici n-am la mine suma asta, am lăsat banii acasă, în oraș, bâigui Mitea, simțind că se pierde cu firea și temându-se de un eșec. Zău, îi am acasă, ascunși undeva...

În momentul acela un sentiment de demnitate ofensată se întipări pe obrazul celui mărunțel.

— Altceva nu mai vreți? întrebă el sarcastic. Pe *Apje!* și

[110] Trei mii, domnule? (Polonă.)

[111] La revedere, domnule! (Polonă.)

scuipă pe jos. *Pan* Wrublewski făcu la fel.

— Scuipi pentru că te bizui să storci mai mult de la Grușenka! strigă Mitea deznădăjduit, dându-și seama că nu mai era nimic de făcut. Sunteți niște claponi amândoi!

— *Jestem do zywego dotkniety!*[112] și, roșu ca racul de indignare, *pan*-ul cel scund se ridică de pe scaun și părăsi odaia, ca ți cum i-ar fi fost peste putință să mai asculte un singur cuvânt.

Legănându-se pe picioarele-i de cocostârc, Wrublewski se grăbi să-l urmeze. Mitea, umilit și încurcat, încheia procesiunea. Se temea de Grușenka și în același timp era convins că polonezul o să-l dea de gol. Așa cum se și întâmplă de altminteri: intrând în salon, acesta se opri cu un aer teatral în fața Grușenkăi.

— *Pani Agrippina, jestem do zywego dotkniety!* izbucni el, dar Grușenka, pierzându-și răbdarea, de parcă ar fi împuns-o în carne vie, îi tăie apa de la moară.

— Rusește, vorbește rusește, să nu mai aud niciun cuvânt polonez! Altădată parcă știai destul de bine rusește, n-o să mă faci să cred c-ai uitat tot în acești cinci ani! îi venise tot sângele în obraji de mânie.

— *Pani* Agrippina…

— Mă cheamă Agrafena sau Grușenka, cum poftești, vorbește rusește dacă vrei să te ascult!

Polonezul pufni cu un aer trufaș și rosti precipitat și plin de emfază, stâlcind cuvintele:

— *Pani* Agrafena, eu venit să uiți ce a fost mai înainte, să ierți la domnia-ta, să uiți tot, până azi…

— Cum adică, să mă ierți? Vrei să zici c-ai venit să mă ierți? Tu pe mine? îl întrerupse Grușenka, ridicându-se în picioare.

— *Tak Jest, pani,*[113] eu nu ești laș, eu ești generos. Dar eu fost-am *zdziwjony*[114] când am văzut asta amant la domnia-ta. Pan Mitea, în odaie acolo, oferit mie trei mii să

[112] Mă simt jignit până în adâncul sufletului! (Polonă.)

[113] Așa e, doamnă. (Polonă.)

[114] Mirat. (Polonă.)

plec. Eu l-am scuipat în obraz.

— Cum? Ți-a oferit bani pentru mine? strigă isteric Grușenka. Este adevărat, Mitea? Cum ai îndrăznit?! Ce, eu sunt de vânzare?

— *Panie, panie!* urlă Mitea, e o femeie cinstită, o sfântă. Jur că n-am fost niciodată amantul ei! Minți...

— Cum îndrăznești să mă aperi față de el? își ieși din sărite Grușenka. Am rămas cinstită nu din virtute și nici pentru că m-aș fi temut de Kuzma, ci ca să pot sta mândră înaintea ăstuia de aici și să am dreptul să-i azvârl în obraz că nu-i decât un ticălos! Și zici că n-a vrut să primească bani de la tine?

— Ba bine că nu, cum să nu vrea?! exclamă Mitea. Numai că avea pretenția să-i număr în palmă trei mii dintr-o dată, și eu i-am oferit șapte sute arvună.

— Așa, da, înțeleg; a auzit că am bani, de aceea a venit întins să se însoare cu mine!

— *Pani* Agrippina! zbieră polonezul, eu cavaler ești, nobil ești, nu *lajdak*! Eu venit să iei de nevastă la domnia-ta, și aici găsit alta *pani*, nu asta care cunoscut, *o pani uparta i bez wstydu!*[115]

— Cară-te de unde ai venit! Acuși pun să te arunce afară și ai să vezi cum ai să zbori cât ai zice pește! strigă Grușenka, furioasă la culme. Proasta, proasta de mine, pentru cine m-am canonit cinci ani de zile?! Dar nu, nu pentru el m-am canonit, în mine nu mocnea decât ura! Ce, ăsta e omul pe care l-am iubit? Așa arăta atunci? Parcă n-ar fi el, ci taică-său! Unde ți-ai comandat peruca asta? Cel pe care-l știu eu era ca un șoim, iar ăsta de aici e un rățoi. Celălalt râdea și-mi cânta la ureche... Și eu care cinci ani încheiați m-am istovit plângând ca o smintită, păcătoasa și netrebnica de mine!

Grușenka se prăbuși în fotoliu și-și ascunse fața în palme. În momentul acela, în odaia de alături, corul fetelor, care se adunaseră în fine, prinse a cânta un cântec sprințar de joc.

[115] O doamnă îndărătnică și nerușinată. (Polona.)

— Sodoma! răcni *pan* Wrublewski. Jupâne, dă afară muierile astea!

Jupânul, care de mult pândea curios la ușă, bănuind după țipetele ce se auzeau înăuntru că mușteriii se luaseră la ceartă, apăru ca la comandă.

— Gura! Ce urli așa? se răsti el la Wrublewski cu o lipsă de respect cu totul bizară.

— Mitocanule! răcni polonezul.

— Mitocan? Dar tu ce ești, cartoforule? Ți-am dat adineauri un pachet nou-nouț, și cum ți l-am dat, l-ai și dosit! Ai jucat cu cărți măsluite! Știi c-aș putea să te trimit în Siberia pentru că umbli cu cărți măsluite? E ca și când ai umbla cu bani calpi...[116] Și, apropiindu-se de canapea, Trifon Borisîci vârî degetele între pernele și spătarul mobilei și scoase la iveală un pachet intact de cărți.

— Uite pachetul meu, nici măcar nu l-ați desfăcut! Și-l ridică în sus, să privească toată lumea. Am văzut de dincolo cum l-ai ascuns și l-ai schimbat cu altul. Și zici că ești *pan?* Coțcarule!

— Și eu l-am prins de două ori trișând pe celălalt, interveni și Kalganov.

— Vai, ce rușine! Vai, ce rușine! se lamenta Grușenka, dând din mâini, cu obrajii în flăcări. Doamne, în ce hal a ajuns omul ăsta!

— Și mie mi-a făcut impresia că trișează! exclamă Mitea. Încolțit, *pan* Wrublewski se întoarse furios către Grușenka și-i strigă, amenințând-o cu pumnul:

— Târfă!

Nu apucă însă bine să închidă gura, că Mitea se și repezi la el, îl luă în brațe, și, cât ai bate din palme, îl scoase pe sus din salon și-l duse în odaia de alături, unde puțin mai înainte discutaseră câteșitrei.

— L-am pus jos pe podele! îi încunoștință el o clipă mai apoi, când se întoarse în salon, gâfâind surescitat. Face spume la gură, canalia, dar nu mai vine el îndărăt!... Mitea închise unul din canaturile ușii și, ținându-l deschis pe

[116] Calp – fals, falsificat.

celălalt, îl zori pe cel mărunțel: Stimabile, nu poftești? Hai!

— Dmitri Feodorovici, stărui Trifon Borisîci, spune-le, conașule, să-ți dea înapoi banii pe care i-ai pierdut! Te-au pungășit, conașule!

— Și eu am pierdut cincizeci de ruble, dar mă las păgubaș, declară Kalganov.

— Atunci și eu mă lipsesc de cele două sute ale mele, nu-mi trebuie! îi ținu isonul Mitea. Pentru nimic în lume nu le-aș mai primi, lasă, atâta consolare să aibă și ei!

— Bravo, Mitea, bravo! strigă Grușenka cu o clocotire de ură înverșunată în glas.

Roșu de ciudă, dar fără să-și piardă aerul marțial, mărunțelul se îndreptă spre ușă, se opri totuși în prag și se adresă Grușenkăi:

— Pani, jezeli ckcesz isc ze mtîtț, proszq, jezeli nie bywaj zdrowa![117]

Trecu apoi țanțoș pragul, pufnind pe nas indignat, rănit în amorul său propriu. Plin de ambiție, cu toată rușinea pe care o pățise, nu pierduse încă speranța că *pani* va fi totuși gata să-l urmeze, atât de mare era considerația pe care o avea pentru propria lui persoană. Mitea trânti ușa după el.

— Întoarce cheia, zise Kalganov. Dar în aceeași clipă se auzi răsucindu-se cheia în broască. Cei doi polonezi avuseseră singuri grijă să se încuie pe dinăuntru.

— Foarte bine! strigă Grușenka înverșunată și neîndurătoare. Nici nu se putea mai bine! Călătorie sprâncenată!

[117] Doamnă, dacă vrei să mergi cu mine, vino, dacă nu, rămâi cu bine! (Polonă.)

Capitolul VIII

COȘMARUL

Atunci se încinse un chiolhan în toată puterea cuvântului, aproape o orgie. Grușenka ceru vin, în gura mare: „Vreau să beau, am chef să mă îmbăt la fel ca data trecută. Îți aduci aminte, Mitea, ca atunci când ne-am cunoscut! Când ne-am văzut pentru prima oară!” Mitea era în delir, presimțea „fericirea”. Grușenka însă îl alunga într-una de lângă ea: „Du-te, veselește-te, spune-le să danseze, vreau să petreacă toată lumea, să joace și masa și casa, ca atunci, exact ca atunci!” exclamă ea în tot momentul. Era stăpânită de un neastâmpăr cumplit. Mitea se repezi să dea ordine. Între timp, în odaia de alături corul de fete se înjghebase. Camera în care stătuseră până atunci nu era destul de încăpătoare, fiind împărțită în două printr-o perdea de cit, îndărătul căreia se afla un pat imens, cu o pilotă groasă și un munte întreg de perne, tot de cit. În toate cele patru odăi „curate” ale casei era câte un pat. Grușenka se așeză chiar în ușă, în jilțul pe care i-l adusese Mitea, la fel ca „atunci”, când chefuiseră pentru prima oară împreună, ca să poată privi corul și dansurile. Veniseră aceleași fete ca în seara aceea; sosi apoi și taraful de ovrei cu țambaluri, și în sfârșit trase în fața hanului și mult așteptata căruță cu vinațuri și mezelicuri. Mitea umbla încolo și încoace agitat. Mereu alte chipuri necunoscute apăreau în încăpere, bărbați și femei, veniți să caște gura; erau țăranii din sat care, deși la sosirea lui Mitea dormeau duși, se treziseră, presimțind că vor fi cinstiți ca și rândul trecut, adică în urmă cu o lună. Mitea îi întâmpina pe toți cu bună seara, îmbrățișându-se cu cei pe care-i cunoștea mai bine; își amintea de fiecare în parte

după figură, destupa sticle după sticle și turna de băut oricui se întâmpla să-i iasă în cale. Șampania, de altfel, era numai pe gustul fetelor, pe când mujicii mai degrabă erau amatori de rom și coniac și mai cu seamă de punci fierbinte. Mitea porunci să se aducă cești cu ciocolată pentru toate fetele și ceru să i se țină la dispoziție toată noaptea trei samovare cu apă clocotită pentru ceai și punci, oricine o veni și o avea chef să bea, să fie servit. Într-un cuvânt, domnea cea mai zănatică harababură, dar Mitea se simțea în elementul lui, și, cu cât petrecerea, întețindu-se, devenea mai haotica, părea că-i sporește pofta de viață. Dacă în momentul acela vreunul dintre mujici i-ar fi cerut bani, ar fi fost în stare să scoată pe loc din buzunar teancul de bancnote și să le împartă în dreapta și-n stânga, fără nicio socoteală. De aceea și Trifon Borisîci îi tot dădea mereu târcoale: se lipsise și de somn și de tot și nu băuse decât foarte puțin (un singur păhărel de punci), ca să poată fi cu ochii în patru și să apere – așa cum înțelegea el – interesele lui Mitea. De câte ori simțea vreo primejdie, îl ținea din scurt cu un aer duios și slugarnic, stăruind să nu mai cinstească, așa cum făcuse „atunci”, cu vin de Rin și țigări „pe mujici și mai ales, Doamne ferește, să nu le dea bani”; nu mai putea de necaz văzând că fetele beau lichior și se îndopau cu bomboane: „Dă-le încolo de păduchioase, Mitri Feodorovici, spunea el, dacă le trag acum un picior și le poruncesc să-mi mulțumească fiindcă le-am omenit, ai să vezi c-or să-mi mulțumească, așa-s ele!” Mitea își aminti din nou de Andrei și porunci să i se trimită niște punci. „Nu l-am răsplătit cum trebuie, bietul om!” repeta el mereu în surdină, înduioșat. Kalganov mai întâi nu voi cu niciun chip să bea și strâmbă din nas auzind corul de fete, dar, după ce dădu pe gât două pahare de șampanie, se simți deodată grozav de bine dispus; umbla de colo până colo prin camere, declarându-se nespus de încântat de toți și de toate – și de cântece și de lăutari. Maximov plutea fericit în aburii beției și se ținea scai după el. Grușenka începuse și

ea să se cherchelească și i-l tot arăta lui Mitea pe Kalganov: „Ce băiat drăguț, mânca-l-ar mama!” Încântat, Mitea se repezea să-l sărute și pe el și pe Maximov. O, presimțea atâtea și atâtea! Și totuși, Grușenka nu-i spusese încă nimic, dimpotrivă, părea că anume tărăgănează lucrurile, mulțumindu-se doar să-i arunce din când în când o privire înfocată și în același timp plină de dulceață. În sfârșit, îl apucă de mână și-l trase către ea cu putere. Ședea în pragul ușii, în jilț.

— Ții minte cum ai intrat adineauri aici? Doamne, cum arătai!... De-ai ști prin ce spaimă am trecut! Serios, ai vrut să mă cedezi lui? Spune! Ai vrut într-adevăr?

— Nu voiam să-ți distrug fericirea! murmură Mitea în culmea fericirii.

Grușenka însă nici nu avea nevoie de vreun răspuns.

— Bine, du-te... distrează-te! Lasă, nu plânge, că te chem iar mai încolo...

Mitea plecă plutind în nori, iar ea rămânea mai departe să asculte muzica și să privească dansurile, fără să-l piardă totuși o clipă din ochi, ca după un sfert de oră să-l cheme iarăși lângă dânsa și el să se apropie docil.

— Stai aici lângă mine și povestește-mi cum ai prins de veste c-am plecat, cine ți-a spus mai întâi?

Și Mitea se apucă să-i povestească dezlânat, alandala, dar cu însuflețire; când și când însă – curios – se întuneca brusc la față și se întrerupea din vorbă.

— De ce te încrunți? îl întrebă ea.

— Nu-i nimic... am lăsat pe cineva bolnav. De aș ști că s-a făcut bine, măcar de aș ști c-o să-i treacă, zău c-aș da și zece ani din viață!

— Lasă-l în plata Domnului dacă-i bolnav. Și așa, va să zică, voiai cu tot dinadinsul să-ți zbori creierii mâine? Of, Doamne, ce nătărău! Pentru ce, zi, pentru ce? Îmi plac oamenii zănatici ca tine, bâiguia ea cu limba împleticită. Așadar, ești în stare să faci orice pentru mine? Da? Și, zi, voiai să-ți zbori creierii din pricina mea, prostuțule? Stai, așteaptă, poate că mâine am să-ți spun ceva, un cuvințel...

nu azi, mâine. Ce, tu ai vrut chiar azi? Nu, azi nu vreau eu... Hai, du-te, să văd eu că te distrezi!

La un moment dat îl chemă intrigată și neliniștită.

— De ce ești trist? Văd că ești trist... Nu, nu văd eu bine! stărui ea, uitându-i-se pătrunzător în ochi. Deși ești tot timpul de gât cu țăranii și nu se aude decât gura ta, îmi dau seama că ai totuși ceva. Vreau să fii vesel, auzi, așa cum sunt eu, să te distrezi... E cineva aici care mi-e drag, ghici, cine?... Ia te uită, a adormit puiul mamei, s-a îmbătat mititelul!

Vorbea despre Kalganov care într-adevăr se amețise și, cum ședea pe canapea, ațipise o clipă. Nu i se închiseseră ochii numai din pricina vinului, ci mai ales fiindcă se simțise deodată trist, i se făcuse „urât", cum spunea el. Cântecele fetelor care, cu cât petrecerea se întețea, erau tot mai deșucheate și mai fără frâu, îi stricaseră tot cheful. Ca și jocurile, de altfel: două fete făceau la un moment dat pe ursii, iar Stepanida – o zvârlugă de fată, înarmată cu un băț – era ursarul care-i dădea ghes lui „moș Martin" să joace tontoroiul. „Mișcă picioarele, Mario, striga ea, că te altoiesc!" În cele din urmă, ursii se rostogoliră pe jos în niște poziții pur și simplu indecente, în hohotele de râs ale mujicilor și suratelor, care se strânseseră cu droaia. „Ei și, de ce să nu petreacă și ei? spunea mereu, sentențios, Grușa, care era într-o stare de beatitudine. De câte zile fericite crezi că au parte bieții oameni într-un an?" Kalganov însă privea cu un aer dezgustat, de parcă s-ar fi murdărit. „Obiceiurile astea din popor sunt atât de triviale, niște zbânțuieli de fiare când stau la pândă în nopțile de primăvară", declarase el, renunțând să mai privească. Fusese scandalizat mai ales de un cântec cu un refren sprințar. Era vorba acolo de un boier care, petrecând pe lângă un grup de fete, le iscodește:

Mândruliță, le-ntreba,
Drag vis vouă, drag ori ba?

Mândrele însă chibzuiesc între ele că n-are rost să-l iubească;

Că boierul crunt ne-o bate,
Drag să ne fie, surate!
Trece și un țigan și le întreabă:
Țiganul zâmbre făcea...
Drag vis vouă, drag ori ba?
Dar nici țiganul nu poate fi iubit:
Ba țiganu-i cu ciorditul,
Noi rămânem cu bocitul.
Mulți trec așa și le îmbie, chiar și un soldat:
Ostașul mi le-ntreba,
Drag vă sunt eu, drag ori ba?
Dar și el este întâmpinat cu dispreț:
Cu ranița nu mă-mpac,
Că-n raniță eu...

Aici urma un vers destul de scabros, cântat pe șleau, pe care publicul îl primi cu o vie satisfacție. Pomelnicul se încheia cu un negustor:

Precupețul le-ntreba,
Drag vis, zice, drag ori ba!
Și fetele răspund într-un glas da, pentru că:
El cu mușteriii-n piață
Eu acasă, cocoțneață.

Kalganov își ieșise din sărite:

— Mereu același cântec! izbucnise el furios. Cine dracu le-o fi născocind?! Nu mai lipsea decât să vină un șef de gară sau un evreu să le întrebe pe fete: cu siguranță că i-ar fi făcut marț pe ceilalți!

Înfuriat, declarase apoi că se plictisește și se așezase pe canapea, unde ațipise îndată. Era mai palid ca de obicei la față și căpșorul lui drăgălaș stătea răsturnat pe spătarul canapelei.

— Uite ce drăguț e!... îl admiră Grușenka, care se apropiase de el însoțită de Mitea. I-am mângâiat adineauri căpșorul, are un păr ca inul, și des... Și aplecându-se asupra lui cu duioșie, îl sărută pe frunte.

Kalganov deschisă ochii, o privi și, ridicându-se de pe canapea, întrebă îngrijorat de Maximov.

— Ia uite de cine-i arde lui! râse Grușenka. Mai stai o clipa și cu mine. Mitea, du-te de-l caută pe Maximov.

Moșierul nu le mai slăbea de loc pe fete; când și când doar se repezea să mai dea de dușcă un păhăruț de lichior, ba mai băuse între timp și două cești cu șocolată. Era roșu ca focul în obraz, nasul i se făcuse stacojiu, îi lăcrămau ochișorii și avea ceva lasciv în privire. Maximov veni într-un suflet să le spună c-ar vrea să danseze *sabotiera* „da-că-i cântă cineva melodia”.

— M-au învățat de mic toate dansurile la modă...

— Bine, bine, du-te cu el, Mitea. Am să mă uit de aici.

— Nu, nu, vreau și eu să-l văd cum dansează, sări în sus Kalganov, respingând cu toată candoarea invitația Grușenkăi de a rămâne o clipă cu ea.

Toată lumea se strânse ca la urs. Maximov începu să joace, dar în afară de Mitea nimeni nu făcu haz de țopăielile lui. Tot dansul consta din niște sărituri cu picioarele răsucite în afară, în așa fel ca dansatorul să se lovească cu palmele peste tălpi. Kalganov nu se arătă de loc încântat; Mitea, în schimb, se repezi să-l sărute pe Maximov.

— Bravo, îți mulțumesc! Ai obosit, spune ce poftești: o bomboană, sau mai bine o țigară?

— O țigară.

— Nu vrei să bei ceva?

— Un păhăruț cu lichior... N-ai cumva niște bomboane de șocolată?

— Uite colo, pe masă, o grămadă, ia ce-ți poftește inima, drăguțule!

— Nu, aș vrea niște șocolată cu vanilie... așa ca pentru moșnegi... Hi-hi!

— Ce să-ți fac, nenișorule, specialitatea asta ne lipsește....

Bătrânul îi șopti la ureche:

— Ascultă, drăcușorul ăla de fată, știi care, Mariuška, hi-hi, cum aș face s-o cunosc mai de aproape, dacă ai bunătatea să...

— Ia te uită după ce-i umblă ochii! Mai pune-ți pofta-n cui, nenișorule!

— Da ce, fac vreun rău cumva cu asta? se întrista Maximov.

— Bine, bine. Aici, bădie, toată lumea a venit numai să cânte și să joace, dar dracu știe! Așteaptă... Până una-alta, mănâncă, bea și distrează-te! Ai nevoie de bani?

— Mai încolo poate, zâmbi Maximov.

— Bine, bine...

Mitea își simțea fruntea cuprinsă ca de flăcări. Ieși în tindă și de-acolo în cerdacul ce înconjura hanul. Aerul proaspăt îl mai învioră puțin. Stătu așa un timp, singur, pe întuneric, într-un colț, cu capul în palme. Gândurile-i răzlețe se adunară brusc laolaltă și toate senzațiile se contopiră, învăluindu-l într-o lumină orbitoare. Cumplită, cutremurătoare lumină! „Dacă-i vorba să-mi trag un glonte în cap, acum cred c-ar fi momentul! îi fulgeră prin minte. Să iau cu mine pistolul și să isprăvesc odată pentru totdeauna cu toate, în cotlonul ăsta întunecos.” Stătu în cumpănă o clipă. Venind în goana cailor aici, știa că lăsase în urmă rușinea, furtul săvârșit și sângele, sângele pe care-l vărsase... I-ar fi fost mult mai lesne atunci, o, mult, mult mai lesne! Fiindcă atunci i se părea că totul se sfârșise: n-o mai avea pe Grușenka, o cedase altuia, era definitiv pierdută pentru el, dispăruse... O, atunci pasul acesta i se părea mai ușor de făcut, sau, în orice caz, necesar, inevitabil, căci ce-ar mai fi avut de așteptat pe lumea asta? Pe când acum!... Nu s-au schimbat, oare, lucrurile? Acum cel puțin s-a spulberat o fantomă, o gogoriță înfricoșătoare. Iubitul ei „de odinioară”, bărbatul fatal din viața ei, cu drepturi incontestabile, pierise fără urmă. Fantoma ce plutea ca o cumplită amenințare se transformase ca prin farmec într-o stârpitură ridicolă, pe care o dusese pe sus în iatac și o încuiase cu cheia. Și astfel, fantoma n-avea să mai apară niciodată. Grușenka se simțea rușinată acum, i se citea în ochi dragostea pe care i-o purta. Să tot trăiești de aici înainte, da, să trăiești și...

dar nu poate, nu, nu se poate, ce blestem! „Doamne, învie-l pe cel ce s-a prăvălit la picioarele gardului! Înlătură de la mine paharul ăsta! Tu ai făcut atâtea minuni, Doamne, atâtea minuni, tot pentru niște păcătoși ca și mine! Dar poate că totuși bătrânul trăiește... O, dac-ar fi așa, aș ști eu să-mi spăl cinstea pătată, am să dau numaidecât înapoi banii pe care i-am furat, de-ar fi să-i scot din piatră seacă... Să nu mai rămână nici urmă de rușine decât în inima mea! Dar nu, nu, astea nu sunt decât visurile unui suflet laș! O, ce blestem!”

Și totuși, o rază de speranță licărea în beznă. Mitea se smulse din loc și se repezi înapoi, în salon, grăbit să se ducă la ea, la regina lui! Fiindcă a lui era, a lui pentru vecie! „Un ceas, o clipă de dragoste în brațele ei nu merită, oare, să fie plătită cu viața, chiar de-ar fi să-ndur toate chinurile rușinii?” era întrebarea absurdă ce stăruia în cugetul său. „Ea, și numai ea, s-o văd, s-o ascult, să-i aud glasul, să nu mă mai gândesc la nimic, să uit totul, totul, măcar în noaptea asta, măcar un ceas, o singură clipă!” În ușă se întâlni nas în nas cu Trifon Borisîci, care tocmai se pregătea să iasă în cerdac, îi făcu impresia că era în toane rele și parcă puțin îngrijorat și că îl căuta:

— Pe mine mă căutai, Borisîci?

— Nu, nu pe dumneata, se zăpăci jupânul. De ce să te caut? Da unde ai fost?

— De ce umbli așa încruntat? Ești supărat pe mine? încă puțin și o să te poți duce și dumneata la culcare... Cât e ceasul?

— O fi trei, dacă nu chiar patru.

— Bine, bine, isprăvim îndată.

— Vai de mine, nu face nimic. Puteți sta cât poftiți...

„Ce-o fi având?” se gândi în treacăt Mitea, intrând în odaia în care dansau fetele. Grușenka însă dispăruse de acolo. N-o găsi nici în salonul albastru, unde Kalganov, singur, moțăia pe canapea. Mitea aruncă o privire după perdea: era acolo. Ședea pe un cufăr, în colț, cu capul în palme, aplecată peste pat, și plângea sfâșietor, silindu-se

din răsputeri sa-și înăbușe suspinele, ca să nu prindă nimeni de veste. Văzându-l, îi făcu semn să se apropie. Mitea se strecură repede în dosul draperiei. Grușenka îl apucă de braț.

— Mitea, Mitea, dac-ai ști cum l-am iubit! începu ea în șoaptă. Doamne, cât l-am iubit în ăștia cinci ani! Oare pe el îl iubeam sau ura ce clocotea în mine? Nu, nu, pe el? Of, Doamne, pe el! Aș minți dac-aș spune că nu-i așa! Mitea, aveam numai șaptesprezece ani, și el era atât de drăguț cu mine, mă răsfăța, era vesel tot timpul, cânta... Sau poate așa mi s-a părut mie. Ce eram decât o biată fetișcană fără minte?... Și ce schimbat e acum, parc-ar fi alt om! Nici la față parcă nu mai seamănă cu el. Aproape că nu l-am recunoscut. Pe drum, venind cu Timofei încoace, mă tot gândeam: „Cum o să dau ochi cu el, ce-o să-i spun, cum o să ne putem uita unul la altul?...” Stăteam cu inima pierită... Și el parca mi-ar fi turnat o găleată cu lături în cap! Mi-a vorbit: chiar ca un dascăl, așa uscat, cu vorbe meșteșugite, era atât de serios, încât m-am fâstâcit. N-am fost în stare să spun un singur cuvânt. La început am crezut că-i e rușine de lunganul acela. Și mă frământam, uitându-mă la ei, de ce, oare, nu pot să-i spun nimic... Știi, cred că nevastă-sa l-a stricat, femeia aceea pentru care m-a părăsit pe mine... Ea l-a făcut să se schimbe așa. Mitea, ce rușine! Vai, ce rușine mi-e, ce rușine, Mitea! Îmi vine să intru-n pământ când mă gândesc la viața mea! Fir-ar ei afurisiți acești cinci ani din viață, că nu știu cum să-i mai blestem!

Și se porni iarăși pe plâns; nu se desprinse totuși de Mitea, agățându-se mai vârtos de brațul lui.

— Mitea, dragule, stai, nu pleca, vreau să-ți spun ceva, numai o vorbă, șopti ea deodată, ridicându-și fața spre el. Asculta, poți tu să-mi spui pe cine iubesc din toată lumea asta, care-i aici? Fiindcă am drag pe cineva. Știi cine? Zi! Un zâmbet îi lumină obrazul puhav de lacrimi și ochii îi luceau în întuneric. Adineauri a intrat aici un șoim și am simțit cum îmi zvâcnește inima în piept. „Proasto, uite pe

cine iubești!” mi-a șoptit ea. Când ai intrat pe ușă parcă s-a luminat toată odaia. „De ce i-o fi așa frică?” mă întrebam. Fiindcă ți-era frică. O, Doamne, cum tremura sufletul în tine, aproape că nici gura nu puteai s-o deschizi! „Doar nu s-o fi temând de sine, îmi ziceam, ca și când tu te-ai putea speria de cineva! „Nu, mă gândeam, de mine i-e frică, numai de mine”. Fenia ți-o fi spus probabil cum i-am strigat pe fereastră lui Alioșa că l-am iubit un ceas pe Mitenka și acum mă duc... În brațele altuia. Prostuțule! Mitea, Mitea, cum am putut să fiu atât de proastă să-mi închipui c-aș mai putea iubi pe altul după ce te-am iubit pe tine? Mă ierți, Mitea? Mă ierți ori nu, spune! Mă iubești? Da? Mă iubești?

Sări în picioare și-și puse mâinile pe umerii lui. Mut de fericire, Mitea îi privea ochii, surâsul ce-i flutura pe față și deodată o cuprinse în brațe și începu s-o sărute ca un nebun.

— Mai poți să mă ierți după ce te-am chinuit atâta? Pe toți v-am chinuit din pricina urii ce mocnea în mine. Din ură l-am scos din minți pe bietul bătrân... Îți amintești cum ai băut odată cu mine și ai dat cu paharul de pământ? N-am uitat, și azi am spart și eu paharul după ce-am închinat „pentru ticăloasa asta de inimă”. Mitea, șoimule, de ce nu mă săruți? M-ai sărutat o singură dată și acum te-ai oprit, te uiți la mine și mă asculți... La ce bun? Sărută-mă, strânge-mă mai tare în brațe, uite-așa! Dacă-i vorba să iubești, atunci iubește-mă! De aci înainte am să-ți fiu roabă toată viața! E așa de bine să fii roabă!... Sărută-mă! Ba-te-mă, chinuiește-mă, fă ce vrei cu mine... Of, merit orice suferință... Stai! Așteaptă, mai târziu, ajunge acum... Îl respinse ea brusc. Pleacă, Mitka, am chef să beau acum, vreau să mă îmbăt, să mă fac praf, și când m-oi îmbăta, să dansez, așa vreau eu și așa-mi place!

Și, smulgându-se din brațele lui, dădu perdeaua la o parte și fugi. Mitea o urmă beat de fericire. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, aș da toată lumea pentru o singură clipă!” îi fulgeră prin minte. Grușenka bău pe nerăsuflate un pahar

de șampanie și se ameți numaidecât. Zâmbind încântată, se așează în jilț, la locul ei de mai înainte. Îi ardeau obrajii, buzele-i dogoreau învăpăiate, i se împăienjeniseră ochii și privirea ei pătimașă te prindea ca într-o vraja. Până și Kalganov simți un fior în adâncul inimii și veni lângă ea.

— Ai simțit când te-am sărutat în somn? murmură ea. Acum m-am îmbătat... Tu nu ești beat? Dar Mitea de ce nu bea? De ce nu bei, Mitea? Eu am băut, tu ce mai aștepți?...

— Sunt beat! Beat de fericire... tu m-ai îmbătat așa, dar acum vreau să mă îmbăt cu șampanie! Goli încă un pahar și – curios! – i se păru că tocmai paharul asta îi venise de hac, învăluindu-l în fumul beției, și că până atunci nu băuse decât apă chioară.

Retrăind mai apoi întâmplările, își amintea foarte precis de senzația asta. Din clipa aceea totul începu să se învârtejească în jurul lui ca într-un delir. Umbla, râdea, intra în vorbă cu unul, cu altul, fără să știe prea bine nici ce spunea, nici ce făcea. Un singur sentiment arzător stăruia cu aceeași intensitate, „ca un tăciune aprins, în inima lui”, după. cum povestea el mai târziu. Se ducea la ea, se așeza alături, o privea, o asculta... Grușenka devenise teribil de guralivă, mereu chema pe câte cineva lângă ea sau striga pe câte o fată din cor, îmbiind-o să se apropie și, după ce o săruta sau făcea semnul crucii asupra ei, o lăsa să plece. Te așteptai să izbucnească în plâns din moment în moment. În schimb, „moșulică” – așa îi zicea ea lui Maximov – o amuza grozav. Bătrânul era mai tot timpul în preajma ei și-i săruta mereu mâinile, „degețel cu degețel”; în cele din urmă, îi veni iarăși pofta să joace și înjghebă un dans pe melodia unui cântec vechi, acompaniindu-se singur din gură. Refrenul, mai ales, era foarte sprințar:

Purcelușa, groh-groh-grob,
Vițelușa, mu-mu-mu,
Și rățușca, mac-mac-mac,
Gâsculița, ga-ga-ga.
Găinușa se plimba,

uite-așa mi se plimba,
Cot-co-dac, zicea, cot-cot,
Cot-co-dac, cot-cot-co-dac!

— Dă-i ceva, Mitea, spunea Grușenka, dă-i niște bani, că-i sărac. Oamenii ăștia necăjiți, vai de sufletul lor... Știi, Mitea, c-am de gând să mă călugăresc? Vorbesc serios. Într-o bună zi am să intru la mănăstire. Alioșa mi-a spus azi o vorbă pe care n-am s-o uit toată viața... Da, da... Acum însă vreau să dansez. Mâine la mănăstire, dar azi să dansăm! Am chef să fac nebunii, oameni buni, ei și? Dumnezeu o să mă ierte. Dacă aș fi Dumnezeu, i-aș ierta pe toți oamenii: „Dragii mei păcătoși, mergeți în pace, v-am dezlegat de toate păcatele!” Am să mă duc și eu în lume să cer iertare: „Ierta-ți-mă, oameni buni, iertați o biată femeie fără minte!” Sunt o fiară sălbatică, da, o fiară, dar vreau să mă rog. Și eu am dat de pomană un fir de ceapă. Până și o femeie ca mine, cât ar fi ea de netrebnică, simte nevoia să se roage! Mitea, lasă fetele să joace, nu le mai zăpăci. Toți oamenii sunt buni, toți, fără doar și poate. Și viața-i atât de frumoasă! Noi suntem răi, dar viața-i atât de frumoasă. Suntem și răi și buni, de-a valma, când buni, când răi... Nu, mie să-mi răspundeți la ce vă întreb, hai, toată lumea-ncoace, veniți cu toții aici, vreau să știu: de ce sunt așa bună? Fiindcă sunt bună, bună ca pâinea caldă... Cum se face că sunt atât de bună? sporovăia întruna Grușenka, din ce în ce mai guralivă, pe măsură ce aburii beției i se urcau la cap, sfârșind prin a declara c-ar vrea și ea să danseze. Și chiar se ridică din jilț, clătinându-se pe picioare. Mitea, să nu-mi mai dai să beau, chiar dacă te rog, să nu-mi mai dai niciun strop, auzi? În loc să te liniștească, băutura te dă peste cap. Parcă se învârtește casa cu mine, și soba, și tot... Vreau să dansez... ce frumos știu să dansez... Precum se vedea, avea intenții foarte serioase; ca dovadă, trase afară din buzunar o batistă albă, extrem de fină, pe care o apucă de un colț, ca s-o poată flutura în timpul dansului. Mitea bătu din palme și fetele amuțiră, pregătindu-se să-și împletească glasurile la

primul semnal. Auzind că Grușenka vrea să joace, Maximov chiui de bucurie și începu să-i dea târcoale, țopăind și cântând:

Picioruțe ca țepușe,
Unghioarele scorușe
Și codița sfredeluș...

Grușenka însă îl goni cu batista.

— Sst! Mitea, de ce nu vine nimeni? Să vină toată lumea... să privească! Cheamă-i și pe cei de dincolo, de la arest... De ce i-ai încuiat? Spune-le că vreau să dansez, să vină și ei să mă vadă...

Cu o spontaneitate de om beat, Mitea se apropie de ușa încuiată și începu ă bată cu pumnul în ea.

— Hei, voi de colo!... Ieșiți afară, Grușenka vă cheamă s-o vedeți dansând!

— *Lajdak!* îl sudui dinăuntru unul din polonezi.

— Și tu *podlajdak!* Pușlama ce ești!

— Nu te mai lega de Polonia, îi făcu observație, doctoral, Kalganov, beat turtă și el.

— Ia mai taci, țâncule! Pe el l-am făcut pușlama, n-am spus că-n toată Polonia ar fi numai pușlamale. Un singur *lajdak* nu înseamnă o țară întreagă. Taci cu nenea, gigea băiatu, na o bomboană!

— Ce urâcioși! Parcă n-ar fi oameni, zău! De ce n-or fi vrând să se împace? bombăni Grușenka și începu să danseze.

Corul prinse a cânta *Cerdac, cerdăcel!* Cu căpșorul dat pe spate și gurița întredeschisă, zâmbitoare, Grușenka flutură batista, dar de la primii pași simți c-o lasă picioarele și se opri nedumerită în mijlocul camerei.

— Nu mai am putere... șopti ea sfârșită. Iertați-mă, nu mai pot... Vă rog să mă iertați... Făcu o închinăciune corului, apoi în dreapta, în stânga, în toate părțile pe rând: Iertați-mă vă rog... nu vă supărați...

— S-a afumat conița! Porumbița s-a cam ciupit, se auziră de ici, de colo glasuri.

— E criță, chicoti Maximov către fete.

— Mitea, du-mă de aici... ia-mă, Mitea, șopti Grușenka sleită de puteri și Mitea se și repezi s-o ia în brațe și trecu numaidecât cu prețioasa lui povară după draperie.

„Ar fi timpul să plec”, își spuse Kalganov și ieși din salonul albastru, trăgând ușa după el. Chiolhanul însă se desfășură mai departe, dezlănțuindu-se din ce în ce mai zgomotos. Mitea o culcă pe Grușenka pe pat și o sărută pătimaș pe gură.

— Nu, lasă-mă... se rugă ea. Nu te atinge de mine până nu sunt a ta... Ți-am spus doar c-o să fiu a ta, dar până atunci nu te atinge de mine... cruță-mă... Chiar așa, de față cu ei, alături de ei, nu, nu se poate... Gândește-te că e și el aici. Prea ar fi scârbos...

— Fac tot ce vrei tu! Nici în gând măcar... Știu să te respect... bolborosi Mitea. Ai dreptate, prea ar fi scârbos aici, nu se cade... Și, fără să-i dea drumul din brațe, se așează în genunchi lângă pat.

— Știu, știu că ești pătimaș, dar ai un suflet ales, abia izbuti să îngaime Grușenka. Totul trebuie să fie curat între noi... de-acum înainte... și noi să fim cinstiți... și buni, oameni de omenie, nu fiare... Ia-mă, du-mă de aici, departe, departe de tot, auzi? Nu-mi place aici, vreau cât mai departe, departe de tot...

Mitea o ținea înlănțuită cu brațele.

— Da, da, sigur că da! O să te duc cu mine, o să plecăm în lume... O, aș da acum toată viața pentru un an, unul singur, numai să știu ce s-a întâmplat cu sângele acela!

— Care sânge? întrebă Grușenka uimită.

— Nimic, nimic! scrâșni din dinți Mitea. Grușenka, tu zici că totul trebuie să fie cinstit între noi și nu știi că sunt un tâlhar. Am furat bani de la Katia... Ce ticăloșie, Doamne!

— Katia? Cine-i Katia? Domnița? Nu, n-ai furat nimic. Lasă, c-o să-i duci înapoi, îți dau eu de la mine... De ce țipi așa? Tot ce-i al meu e și-al tău de-aici înainte. Ce nevoie avem de bani? Și așa tot o să-i spânzurăm... Noi doi, și să nu-i spânzurăm! Ți-ai găsit! O să trăim și noi muncind pământul. Uite, așa am să-l scurm cu mâinile astea. Auzi

tu, trebuie să muncim! Așa a poruncit Alioșa. Nu vreau să-ți fiu ibovnică, vreau să fiu nevasta ta credincioasă; am să trudesc ca o roabă pentru tine. O să mergem împreună la domnița, să-i cădem la picioare și s-o rugăm de iertare. Și pe urmă o să plecăm în lume, chiar dacă nu s-o îndura să ne ierte, noi tot o să ne luăm lumea în cap. Dă-i înapoi banii și iubește-mă pe mine... Las-o pe ea în pace. Să nu te mai gândești la ea de-aci înainte. Dacă te prind că tot o mai iubești, să știi c-o strâng de gât... Îi străpung ochii cu acul...

— Pe tine te iubesc, numai pe tine, și în Siberia tot numai pe tine am să te iubesc...

— În Siberia? De ce în Siberia? Fie și acolo, dacă așa vrei tu... totuna mi-e... o să muncim... În Siberia e zăpadă multă... Mie îmi place să merg prin nămeți... Și zurgălăii să facă cling-cling... Auzi? Sună clopoțelul... Unde-o fi sunând? Vine cineva... acum nu se mai aude nimic...

Frântă de oboseală, Grușenka închise ochii și ațipi o clipă. Într-adevăr, undeva, departe, se iscase un clinchet de clopoțel ce amuțise brusc. Mitea își puse capul pe pieptul ei. Nici nu băgase de seamă că nu se mai auzea clopoțelul, după cum nu băgase de seamă nici că în salon cântecele și harababura chefliilor, ce făceau o gălăgie de vuia toată casa, încetaseră ca prin farmec și-n locul lor se așternuse o liniște de mormânt. Grușenka deschise ochii.

— Ce s-a întâmplat? Am adormit? Da... clopoțelul... Se vede că m-a furat somnul; visam că plecasem la drum cu sania... clopoțelul suna și eu picoteam toropită. Parcă eram cu cineva drag, cu tine... undeva departe, departe de tot... Te țineam strâns în brațe și te sărutam; mi-era frig și mă lipisem de tine... și zăpada sclipea... știi cum scânteiază omătul într-o noapte cu lună... și mi se părea că nu mai sunt pe pământ... M-am trezit și iată că iubitul meu era aici, lângă mine, ce bine e așa...

— Da, lângă tine, repetă Mitea, sărutându-i rochia, pieptul, mâinile.

Deodată, rămase cu ochii la ea nedumerit: i se păru că se

uită drept înainte, dar nu la el, ci mai sus, peste capul său, cu o privirea stranie, fixă, concentrată... pe fața ei se citea și uimire și parcă și spaimă.

— Mitea, cine se uită la noi? șopti ea.

Mitea se întoarse și văzu că într-adevăr era cineva care desfăcuse draperiile și se oprise apoi să-i observe. Și nu era singur, mai erau și alții cu el. Sări numaidecât în picioare și făcu un pas spre musafirul nepoftit.

— Poftiți aici un moment, rosti un glas în surdină, dar răspicat și stăruitor.

Mitea ieși de după perdea și rămase locului pironit. Odaia părea ticsită de lume; nu mai erau însă aceiași oameni, ci alții noi. Un fior i se scurse prin șira spinării, făcându-l să se scuture. Îi recunoscuse pe toți dintr-o privire. Bătrânul cel înalt și trupeș, în palton și cu chipiu cu cocardă, era ispravnicul Mihail Makarîci. Iar filfizonul de lângă el, „ofticosul” acela cu cizmele lustruite lună, substitutul de procuror. „Are un ceas care l-a costat patru sute de ruble, ni l-a arătat odată.” Iar tânărul scund cu ochelari... uitase cum îl cheamă, dar îl cunoștea din vedere, era judecătorul de instrucție, proaspăt absolvent al facultății de drept. Iar ăsta de aici, Mavriki Mavrikici, zapciul, pe ăsta îl cunoștea foarte bine. Dar ceilalți cu insigne pe piept ce căutau aici? Și mai erau doi, doi țărani... și mai departe, în ușă, Kalganov cu Trifon Borisîci...

— Domnilor... ce doriți, domnilor? întrebă Mitea, și, ca și când și-ar fi ieșit deodată din minți, strigă în gura mare, ca un smintit: Am în-țe-les!

Tânărul cu ochelari făcu un pas spre el și spuse plin de importanță, dar parcă puțin cam precipitat:

— Avem de... În sfârșit, v-am ruga să luați loc un moment aici, pe canapea... Trebuie să stăm de vorbă imediat.

— Bătrânul! răcni Mitea înnebunit de groază. Bătrânul... sângele... Am în-țe-les! și căzu ca secerat pe scaunul de lângă el.

— Înțelegi? Ai înțeles? Criminalule, paricidule, sângele

bătrânului – tatăl tău, ucigașule – strigă după răzbunare! Începu să urle fără veste căruntul ispravnic, repezindu-se la Mitea. Își ieșise din fire și tremura tot, roșu de furie.

— A, nu, așa nu se poate! interveni tânărul cel scund. Mihail Makarîci, Mihail Makarîci! E imposibil, nu se procedează așa!... Vă rog să mă lăsați pe mine să-i vorbesc... Nu m-aș fi așteptat la una ca asta din partea dumneavoastră...

— Dar este monstruos, domnilor, monstruos! exclamă ispravnicul. Uitați-vă la el: în toiul nopții, beat mort, cu o târfă după el și cu mâinile pline de sângele lui taică-său... E un adevărat coșmar!

— Vă rog din suflet, Mihail Makarîci, cu toată stima ce vă port, să vă înfrânați sentimentale! îi suflă repede la ureche substitutul de procuror... Altminteri, mă văd silit să iau...

Dar nu mai apucă să termine, fiindcă în momentul acela tânărul judecător de instrucție se întoarse către Mitea și rosti cu glas tare, solemn:

— Domnule porucic în rezervă Karamazov, trebuie să vă aduc la cunoștință că sunteți acuzat de asasinarea tatălui dumneavoastră, Feodor Pavlovici, care a fost ucis în noaptea asta.

Mai spuse ceva, după care procurorul adăugă și el câteva cuvinte, dar Mitea, deși asculta, nu mai înțelegea nimic... Se uita la toți cu o privire rătăcită...

Cartea a noua

ANCHETA

Capitolul I

CUM ȘI-A ÎNCEPUT CARIERA FUNCȚIONARUL PERHOTIN

Piotr Ilici Perhotin, pe care l-am lăsat bătând din răsputeri în poarta zăvorâtă cu strășnicie a negustoresei Morozova, izbuti până la urmă să atragă atenția celor din casă. Făcuse atâta zarvă, încât Fenia care, după tot ce pățise cu două ore mai înainte din pricina lui Dmitri Feodorovici, stătea cu frica în sân și, de emoție sau de „inimă rea”, nu cutezase încă să se culce, cât pe ce era să aibă o criză de isterie, crezând că Dmitri Feodorovici venise din nou (deși îl văzuse ceva mai înainte plecând cu trăsura); căci cine altul decât dânsul – își zicea ea – ar fi avut curajul să bată cu atâta furie? Ieși, deci, repede în curte să aștină calea portarului, care se trezise din somn și tocmai se îndrepta spre poartă, rugându-l din suflet să nu lase pe nimeni înăuntru. Acesta însă după ce-l interogă pe Perhotin, aflând cine este și că dorește cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu Fedosia Markovna într-o chestiune extrem de importantă, se hotărî să-i deschidă. Piotr Ilici fu condus în bucătărie, dar Fedosia Markovna, „ca să fie mai liniștită”, ținu neapărat să rămână cu ei și portarul. De la primele cuvinte, Perhotin află un lucru esențial și anume că Dmitri Feodorovici, plecând val-vârtej s-o caute pe Grușenka, luase de pe masă pisălogul, ca mai târziu să se întoarcă fără el și cu mâinile pline de sânge: „Uite, așa picura sângele de pe ele, pic, pic, tot mereu!” exclamă Fenia, care inventase pe loc amănuntul acesta cu imaginația ei tulburată, fiind absolut convinsă că așa fusese într-adevăr. Piotr Ilici îl văzuse și el plin de sânge, deși nu ținea minte să-i fi picurat ceva de pe mâini, ba

chiar îi turnase să se spele. De altfel, nici nu interesa prea mult dacă sângele avusese sau nu timp să se zvânte, important în primul rând, era de știut unde plecase, așa năprasnic, Dmitri Feodorovici înarmat cu pisălogul sau ce dovezi certe existau că s-ar fi dus întins acasă la Feodor Pavlovici, ca să se poată trage concluzii categorice în această privință. Piotr Ilici stărui cu deosebire asupra acestui punct și, cu toate că până la urmă nu reuși să stabilească nimic precis, rămase aproape convins totuși că cel în cauză n-avea unde să alerge așa decât acasă la taică-său și că, prin urmare, acolo se întâmplase cu siguranță *ceva.* „Când s-a întors înapoi, adăugă Fenia înfiorată, și i-am spus tot, țin minte că l-am întrebat: «Dmitri Feodorovici, conașule, de ce ești murdar de sânge pe mâini?»„ la care el i-ar fi răspuns ca era sânge de om, mărturisindu-i că omorâse pe cineva. „Mi-a spus cu gura dumnealui, mi-a mărturisit chiar dânsul, și se vedea că tare se căiește; pe urmă a sărit deodată în sus și s-a năpustit pe ușă afară ca un nebun. Am stat locului și m-am gândit: unde o fi fugind așa? Să știi că se duce la Mokroe s-o răpună pe conița. Atunci am alergat după dânsul să-l rog să nu-i facă nimic, mă gândeam să-l caut acasă, dar când să trec prin dreptul băcăniei lui Plotnikov, ce să vezi, dumnealui tocmai se pregătea să se urce în trăsură; era curat pe mâini, pesemne că se spălase.” (Fenia remarcase imediat amănuntul acesta și-l reținuse.) Bătrâna, bunica Feniei, întări pe cât se pricepu spusele fetei. Piotr Ilici le mai întrebă una-alta și plecă, în cele din urmă, mai răscolit sufletește și mai alarmat decât la venire.

Lucrul cel mai simplu pe cât se părea și mai la îndemână ar fi fost probabil să se ducă imediat acasă la Feodor Pavlovici, să vadă dacă nu se întâmplase ceva, iar în cazul când bănuielile lui ar fi fost întemeiate, să se intereseze cum și ce fel și, abia după ce s-ar fi edificat pe deplin, să meargă să-l avertizeze pe ispravnic. Oricum, era hotărât să-i dea de știre. Afară însă era întuneric beznă, iar poarta caselor lui Feodor Pavlovici solidă de tot, și ar fi însemnat

să bată iarăși cu toată puterea și să facă tărăboi. Pe de altă parte, nu era în relații cu Feodor Pavlovici pe care îl cunoștea prea puțin și, atunci, care ar fi fost urmarea? Să zicem c-ar fi bătut, așadar, la poartă și i s-ar fi deschis: dacă nu se întâmplase nimic? A doua zi, Feodor Pavlovici, cum îi plăcea lui să-și bată joc de toată lumea, ar fi dat zvon în tot orașul că un oarecare funcționar, anume Perhotin, îl sculase în toiul nopții să se intereseze dacă nu cumva fusese ucis! Ce scandal ar fi fost! Iar Piotr Ilici se temea de scandal mai presus de orice pe lume. Totuși, sentimentul care pusese stăpânire pe el era atât de puternic, încât după ce bătu din picior și-și adresă sie-și cele mai aprige insulte, o porni ca din pușcă, dar nu spre Feodor Pavlovici, cum se gândise la început, ci acasă la doamna Hohlakova, s-o întrebe dacă într-adevăr la cutare oră îi pusese în mână trei mii de ruble lui Dimitri Feodorovici. În cazul când răspunsul ar fi fost negativ, era ferm hotărât să se ducă imediat la ispravnic, fără să mai treacă pe la Feodor Pavlovici; dacă însă primea o confirmare, nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să meargă și el să se odihnească, lăsând orice fel de investigații pentru a doua zi. Firește că ideea de a se înființa așa, tam-nisam, pe la unsprezece noaptea, acasă la o cucoană din lumea mare, pe care nici măcar n-o cunoștea personal, obligând-o poate să se scoale din pat ca să-i pună o întrebare cel puțin bizară, era în măsură să provoace mai degrabă un scandal decât dacă s-ar fi dus la Feodor Pavlovici. Dar așa se întâmplă de obicei în asemenea cazuri cu oamenii cei mai prudenți și mai flegmatici din lume. Iar în împrejurarea de față, Piotr Ilici numai flegmatic nu se poate spune că era! Și până la sfârșitul vieții n-avea să mai uite ne-astâmpărul ce se încuibase cu asemenea covârșitoare forță în sufletul lui, pentru a se transforma, în cele din urmă, într-un adevărat supliciu, silindu-l să acționeze – împotriva voinței sale. Bineînțeles că pe drum își făcu cele mai aspre imputări pentru că se hotărâse să se ducă totuși la numita doamnă, dar de zece

ori în șir poate își spusese până atunci, scrâșnind din dinți, „am să merg până în pânzele albe”, și se ținu de cuvânt. Când ajunse la Hohlakova era ora unsprezece punct. Portarul îi deschise fără să stea prea mult pe gânduri, dar la întrebarea lui, dacă doamna doarme ori nu, singurul lucru pe care putu să-l spună fu acela că de obicei cucoana era culcată la ora asta. „Duceți-vă, oricum, sus și spuneți să vă anunțe, și dacă o vrea să vă primească – bine, dacă nu – nu.” Piotr Ilici urcă scara, dar de astă dată avu de întâmpinat unele dificultăți. Lacheul refuză categoric să-l anunțe, acceptând să cheme în schimb camerista. Piotr Ilici o rugă politicos, dar stăruitor s-o înștiințeze pe conița că Perhotin, un funcționar din localitate, voia neapărat să-i vorbească într-o chestiune extrem de gravă și că în niciun caz nu și-ar fi permis s-o deranjeze, cerându-i o întrevedere, dacă n-ar fi fost la mijloc o treabă atât de urgentă. „Dar să-i spui exact așa cum te-am rugat”, insistă Piotr Ilici. Fata plecă, iar el rămase în vestibul să aștepte. Doamna Hohlakova nu se culcase încă, deși se retrăsese la dânsa în iatac. Era grozav de enervată în urma convorbirii cu Mitea și presimțea că și-n noaptea aceea va avea de pătimit din pricina migrenei care o chinuia cu regularitate în asemenea cazuri. Ascultă surprinsă cererea pe care i-o înfățișă camerista, poruncindu-i iritată să-i răspundă solicitatorului că nu poate să-l primească, deși vizita neașteptată a unui „funcționar din localitate”, pe care nici măcar nu-l cunoștea, avu darul de a stârni curiozitatea ei femeiască. Piotr Ilici se încăpățână ca un catâr, stăruind să fie anunțat din nou și rugând-o pe cameristă să-i comunice doamnei „exact așa, cuvânt cu cuvânt”, că venise „într-o chestiune extrem de gravă, și dacă nici de astă dată nu vrea să-l primească, s-ar putea să regrete mai târziu”. „Parcă m-aș fi aruncat din vârful unui munte”, povestea el mai târziu. Fata îl măsură uimită din cap până în picioare și se duse să-l anunțe pentru a doua oară. Doamna Hohlakova, la fel de uimită și dânsa, stătu o clipă în cumpănă, apoi întrebă cum arată vizitatorul și află că era

un om „tânăr, bine îmbrăcat și politicos”. În treacăt fie zis, Piotr Ilici era destul de chipeș ca înfățișare, lucru pe care, de altfel, îl știa prea bine. Doamna Hohlakova se hotărî, în sfârșit, să-l primească. Și așa cum era, cu rochia de casă pe ea și-n papuci, își aruncă pe umeri un șal negru. „Funcționarul” fu rugat să poftească în salonul în care cu câteva ceasuri mai înainte discutase cu Mitea. Stăpâna casei îl întâmpină cu un aer sever și mirat și, fără să catadicsească măcar să-i ofere un scaun, îl întrebă din capul locului ce dorește.

— Doamnă, iertați-mă dac-am îndrăznit să vă tulbur, dar e vorba de o cunoștință comună: Dmitri Feodorovici Karamazov, începu el.

Dar nici nu apucă bine să-i pronunțe numele și pe chipul gazdei se zugrăvi o mânie indescriptibilă. Fără să-l mai lase să adauge un singur cuvânt, doamna Hohlakova îl luă la trei păzește, furioasă, cu o voce pițigăiată:

— Cât mai aveți de gând să mă chinuiți cu individul ăsta odios? strigă ea scoasă din fire. Cum v-ați permis, stimate domn, să deranjați la ora asta, în sânul familiei, pe o doamna pe care nici măcar n-o cunoașteți... ca să-i vorbiți despre o persoană care, nu mai departe decât acum trei ore, a dat aici buzna să mă omoare, a bătut din picior și pe urmă a ieșit așa cum nimeni n-ar avea obrazul să iasă dintr-o casă onorabilă... Să știți c-am să mă plâng șefilor dumneavoastră, nu încape nicio scuză aici, vă rog să părăsiți imediat casa... Chiar acum să plecați, în definitiv sunt și eu mamă... și...

— Să vă omoare! Cum, și pe dumneavoastră a vrut să vă omoare?

— Vai de mine! A și omorât pe cineva? întrebă doamna Hohlakova alarmată.

— Binevoiți, doamnă, să ascultați ceea ce vreau să vă spun și am să vă lămuresc în două cuvinte, răspunse apăsat Perhotin. Azi, pe la cinci după-amiază, domnul Karamazov a venit la mine să-mi ceară împrumut prietenește zece ruble și știu precis că la ora aceea n-avea

nicio leţcaie în buzunar. În aceeaşi seară, pe la nouă, a trecut din nou pe la mine, cu un teanc de bani în mână, numai hârtii de câte o sută, cred că avea vreo două sau trei mii de ruble în total. Era plin de sânge pe mâini şi pe faţă şi nu părea în toate minţile. L-am întrebat de unde luase atâţia bani. Mi-a răspuns ca-i primise cu câteva minute mai înainte de la domnia-voastră, zicea că l-aţi fi împrumutat cu trei mii de ruble ca să se angajeze la minele de aur...

O emoţie extraordinară, aproape anormală, se oglindi pe chipul doamnei Hohlakova.

— Doamne-Dumnezeule! Să ştiţi că l-a asasinat pe taică-său, bietul bătrân! strigă ea, fluturându-şi mâinile. Nu i-am dat nimic, niciun ban! Vai de mine, repede, repede, domnule!... Nu-mi mai spuneţi nimic! Daţi fuga de-l scăpaţi pe bătrân! Duceţi-vă într-un suflet acasă la taică-său!

— Dacă-mi permiteţi, doamnă, prin urmare, n-a luat niciun ban de la dumneavoastră? Ţineţi minte precis că nu i-aţi dat nimic?

— Nimic! Absolut nimic! N-am vrut să-i dau pentru că n-a ştiut să preţuiască aşa cum se cuvine bunătatea mea. A bătut din picior şi a plecat furios. Ba, la un moment dat, s-a şi repezit la mine, norocul meu a fost că m-am ferit la timp!... Nu vă mai spun – n-are niciun rost să mă ascund de dumneavoastră – că m-a scuipat în obraz, dacă vă puteţi închipui una ca asta! Dar de ce stăm în picioare? Vai de mine, luaţi loc, vă rog... Mă scuzaţi că vă... Sau nu, mai bine duceţi-vă repede acolo, poate că reuşiţi să-l scăpaţi pe bietul bătrân de la moarte, prea ar fi îngrozitor!

— Şi dac-o fi apucat să-l omoare?

— Vai, Doamne, aşa este! Ce-i de făcut atunci? Ce credeţi dumneavoastră că am putea să facem?

Îl sili, vrând-nevrând, să ia loc şi se aşeză în faţa lui. Piotr Ilici îi povesti cât mai laconic cu putinţă, dar destul de amănunţit, tot ceea ce se întâmplase, mai bine zis, lucrurile pe care le văzuse cu ochii lui, pomenindu-i, între altele, şi despre vizita pe care o făcuse Feniei, ca şi despre

destăinuirile ei în legătură cu pisălogul. Detaliile aflate din gura lui avură un efect zguduitor asupra doamnei care și așa era destul de tulburată și care, tot timpul cât ținu istorisirea, mai la fiece cuvânt, dădea câte un țipăt de spaimă și-și acoperea ochii cu mâna...

— Închipuiți-vă, am presimțit c-o să se întâmple așa! Am eu un dar în privința asta: de câte ori îmi spune inima c-o să se întâmple un lucru, să știți că se întâmplă neapărat! De atâtea ori m-am uitat la individul ăsta fioros și m-am gândit în sinea mea: „Până la urmă sunt sigură că de mâna lui o să mor!” Și așa s-a și întâmplat... Chiar dacă n-a fost scris să-i cad victimă eu, ci taică-său, sărmanul! Se vede că Dumnezeu a vrut să mă ocrotească! Și pe urmă mai e încă ceva: cred că i s-a făcut rușine fiindcă eu, cu mâna mea și chiar aici în odaia asta, îi atârnasem de gât puțin mai înainte o iconiță a mucenicei Varvara, o am chiar de acolo unde se află moaștele sfintei... Doamne, când mă gândesc c-am fost la un pas de moarte! Ședeam așa lângă el și numai ce-l văd deodată întinzând gâtul spre mine! Știți, Piotr Ilici (ah, ier-tați-mă, dar parc-ați spus că vă numiți așa...) eu, de fapt, nu cred în minuni, dar povestea asta cu iconița și minunea care s-a întâmplat cu mine, zău, m-au cutremurat pur și simplu și acum iarăși sunt gata să cred în orice! Ați auzit probabil de părintele Zosima... Vai de mine, nici nu mai știu ce vorbesc... Închipuiți-vă: m-a scuipat în obraz, deși avea iconița aceea la gât!... Atâta tot, a scuipat, cu toate că putea să mă și omoare și... Și uite unde i s-a năzărit să se ducă! Și acum ce-i de făcut, ce credeți c-ar trebui să facem?

Piotr Ilici se sculă, declarându-i că o să meargă imediat la ispravnic să-i povestească totul din fir-a-păr, iar dânsul să procedeze cum o socoti de cuviință.

— Ah, ce om! Admirabil, într-adevăr, admirabil! Îl cunosc foarte bine pe Mihail Makarovici. Duceți-vă negreșit la dânsul. Vai, Piotr Ilici, ce bine v-ați gândit, iată ce înseamnă să ai prezență de spirit! Mie niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte așa ceva! Zau dac-aș fi știut cum să mă

descurc într-o împrejurare ca asta!

— Mai ales că și eu sunt bun prieten cu ispravnicul, ținu să adauge Piotr Ilici.

Rămăsese în picioare, abia așteptând să scape odată de cuconița aceasta atât de exuberantă, care nu tăcea din gură o clipa, neîngăduindu-i să-și ia rămas bun și să plece.

— Știți, ciripea ea într-una, să treceți neapărat pe la mine, să-mi spuneți și mie ce-ați mai auzit acolo... daca s-a descoperit ceva... și ce au de gând să facă cu el acum, ce pedeapsă vor să-i dea... La noi nu există pedeapsa cu moartea, nu-i așa? Veniți negreșit, fie și la trei noaptea sau la patru, ba chiar și la patru jumătate... Dați ordin să mă scoale, să mă zgâlțâie bine dacă s-ar întâmpla să nu mă trezesc... O, Doamne, dar ce, parc-am să pot închide ochii?! Nu vreți să vă însoțesc?

— Nnnu, cred că nu e nevoie... dar poate că n-ar strica să confirmați în scris – două-trei rânduri numai, nu trebuie mai mult – că nu i-ați dat niciun ban... mai știi cum se întorc lucrurile...

— Sigur că da, nici vorbă! (Fericită, doamna Hohlakova se și repezi la birou.) Vă mărturisesc că sunt impresionata de prezența dumneavoastră de spirit, sunt pur și simplu uluită, mai rar mi-a fost dat să văd un om care să se descurce atât de ușor într-un caz atât de complicat!... Serviciul dumneavoastră e chiar aici, în oraș? Ce plăcere!

Vorbind mereu, scrise la repezeală pe o jumătate de coală cu litere de-o șchioapă:

„Declar că în viața mea nu i-am împrumutat nefericitului Dmitri Feodorovici (pentru că e într-adevăr nefericit, sărmanul de el!) suma de trei mii de ruble. Nici azi și nici mai înainte nu i-am dat vreun ban! Jur pe tot ce am mai sfânt pe lume!

Hohlakova”

Apoi se întoarse către Piotr Ilici:

— Poftim declarația! Duceți-vă, poate că izbutiți să-l salvați. Este într-adevăr un act de bravură din partea dumneavoastră! Și, făcând de trei ori semnul crucii asupra

lui, se grăbi să-l conducă până în vestibul. Nici nu știu cum să vă mulțumesc! Nu vă puteți închipui cât de recunoscătoare vă sunt că v-ați gândit înainte de toate la mine! Cum se face că nu ne-am întâlnit până azi? Casa mea vă e deschisă oricând de aici înainte, mi-ar face o deosebită plăcere să mai poftiți. Grozav de bine îmi pare că aveți un post aici în oraș... O persoană atât de corecta, cu atâta prezența de spirit... Probabil că sunteți foarte apreciat la serviciu de șefii dumneavoastră, în sfârșit, vreau să spun că nu se poate să nu-și dea seama ce fel de om sunteți și, în ce mă privește, vă rog să mă credeți, c-am să fac tot ce-mi stă în putință... O, iubesc grozav de mult tineretul! Pur și simplu sunt îndrăgostită de el!... Tineretul e temelia țării, în el își pune toată speranța Rusia noastră care-i atât de nenorocită în momentul de față... O, duceți-vă, duceți-vă!...

Piotr Ilici o luă imediat la picior, altminteri cu siguranță că nu l-ar mai fi lăsat niciodată să plece. Și totuși, doamna Hohlakova îi făcuse o impresie cât se poate de agreabilă, izbutind să atenueze întrucâtva neliniștea de care era stăpânit la gândul că se vârâse cu bună știre într-o poveste atât de urâtă. De, fiecare om cu gusturile lui... „Nu pare de loc bătrână, se gândi el plăcut surprins, dimpotrivă, îmi vine să cred mai curând c-am stat de vorbă cu fie-sa.”

La rândul său, doamna Hohlakova fusese pur și simplu fermecată de tânărul funcționar. „Atâta iscusință la un om de vârsta lui, în ziua de azi! Ce discernământ, ce maniere și ce figură simpatică! Să mai spună cineva că tineretul nostru nu e bun de nimic, poftim un exemplu!” ș.a.m.d. Uitase cu desăvârșire de „cumplita nenorocire”, și numai după ce se întinse în pat își aduse aminte că fusese doar „la un pas de moarte”. „Vai, e îngrozitor!” suspină ea, ceea ce n-o împiedică să adoarmă de îndată ce închise ochii, cufundându-se în cel mai adânc și mai dulce somn.

Trebuie să va spun că n-aș fi insistat atât asupra unor amănunte episodice și de minimă importanță dacă această întâlnire cu totul extravagantă dintre junele funcționar și o

văduvioara încă în floarea vârstei n-ar fi avut ulterior o influență covârșitoare asupra carierei unui om atât de ordonat și corect ca tânărul nostru, fapt care mai constituie încă și astăzi un prilej de uimire în orașul nostru și despre care vom mai avea poate câte ceva de spus după ce vom fi încheiat vastul roman al fraților Karamazov.

Capitolul II

HĂITAȘII

Ispravnicul nostru Mihail Makarovici Makarov, locotenent-colonel în rezervă, numit ulterior consilier de curte, era văduv și cunoscut de toată lumea ca o persoană de treabă. Deși se stabilise numai de trei ani la noi în oraș, reușise să câștige simpatiile tuturor cu atât mai mult cu cât se dovedise a fi „om de lume”. Casa lui era veșnic plină de oaspeți, ba s-ar fi spus chiar că nu putea să trăiască fără ei. Nu era zi în care să nu aibă doi-trei musafiri la masă sau dacă nu, măcar unul singur, altminteri nu i-ar fi tihnit mâncarea. Dădea uneori ospețe cu o mulțime de invitați sub cele mai diverse și mai neașteptate pretexte. La drept vorbind, ospețele nu excelau prin cine știe ce specialități culinare, în schimb, masa era îmbelșugată, plăcintele – o bunătate, iar băuturile, fără a fi prea alese, compensau calitatea lor mediocră prin cantitate. Odaia de la intrare fusese amenajată ca sală de biliard cu tot dichisul respectiv, vreau să spun cu o serie de gravuri în rame negre pe pereți, înfățișând cai de curse, ornamentul de rigoare, precum se știe, al sălilor de biliard din oricare casă de holtei. Seară de seară se jucau cărți, în cel mai rău caz la o singură masă, dacă nu la mai multe. De multe ori însă se aduna la el toată protipendada orașului și atunci veneau și mamele cu fete de măritat, pe care le scoteau la dans. Văduv, Mihail Makarovici locuia împreună cu fiica lui, văduvă și ea de ani de zile, și cu cele două nepoate. Fetele – domnișoare mari – terminaseră școala și, acum erau destul de nostime și pline de viață, deși toată lumea știa că n-au niciun fel de zestre, reușiseră totuși să atragă

în casa bunicului tineretul dornic de petreceri. În ceea ce privește serviciul, Mihail Makarovici nu era cine știe ce capacitate, dar se achita de îndatoririle lui ca oricare altul. Ca să spunem însă adevărul adevărat, în realitate, ispravnicul era un om destul de incult și cam încurcă-lume, care nu prea știa bine unde încetează atribuțiile lui. Erau anumite reforme ale stăpânirii care n-aș putea spune că l-ar fi derutat, dar pe care, în orice caz, le înțelegea greșit și nu pentru că ar fi fost incapabil să le priceapă cum trebuie, ci fiindcă era indolent și nu-și dădea osteneala să pătrundă adevăratul lor sens. „Sufletul meu e mai curând de ostaș decât de civil”, mărturisea el însuși. Nici măcar despre elementele de bază ale reformei agrare nu reușise să-și facă o idee prea clară, sporindu-și an de an cunoștințele, ca să zic așa, mai mult fără să vrea, prin activitatea sa practică; cu toate astea, era și el moșier. Piotr Ilici era convins deci c-o să-l găsească pe ispravnic înconjurat ca de obicei de musafiri, deși nu știa cine anume ar putea să fie. Întâmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea printre cei veniți să joace cărți, să se fi aflat și procurorul împreună cu tânărul medic al zemstvei[118], Varvinski, proaspăt sosit de la Petersburg, unul din cei mai străluciți absolvenți ai Academiei noastre de științe medicale. Procurorul, sau mai bine zis, substitutul de procuror, Ippolit Kirillovici, căruia totuși cetățenii noștri îi spuneau procuror, era un om mai deosebit, încă tânăr – nu avea mai mult de treizeci și cinci de ani – din păcate însă predispus la ftizie, căsătorit cu o cucoană foarte corpolentă și fără copii. Ambițios din fire și irascibil, deși, altminteri, cu o inteligență destul de ascuțită și, pe cât se părea, chiar bun la suflet. Din nefericire pentru el însă avea o părere mult prea bună despre sine în comparație cu

[118] Zemstva - formă de guvernare locală instituită în timpul reformelor liberale din Imperiul Rus de țarul Alexandru al II-lea. Prima zemstvă a fost creată prin lege în 1864, celelalte instituindu-se treptat (de exemplu, în Basarabia se aplică legea abia în 1870). După Revoluția din Octombrie, sistemul zemstvelor a fost abandonat.

calitățile reale pe care i le hărăzise natura, de aceea părea veșnic nemulțumit. Părea să aibă, de altfel, unele aspirații mai înalte, și anumite înclinații artistice. Bunăoară, se pretindea un iscusit psiholog și un profund cunoscător al sufletului omenesc, atribuindu-și nu știu ce dar personal care-l ajuta să recunoască de la prima ochire criminalul și să descopere crima. De aceea se plângea că șefii lui ierarhici nu știu să-i aprecieze cum trebuie meritele, nedreptățindu-l și asta numai din pricină că, susținea el, avea dușmani în sferele înalte. Ba chiar, în clipele de amărăciune, amenința c-o să se facă avocat și o să pledeze în procese penale. Cazul neprevăzut, întâmplat în familia Karamazov, paricidul recent descoperit, îl trezi brusc din amorțeală: „Crima asta cu siguranță c-o să facă mare vâlvă în toată țara”, zicea el. Dar fiecare lucru la timpul său.

În odaia vecină mai era cineva care le ținea de urât domnișoarelor: tânărul nostru judecător de instrucție, Nikolai Parfenovici Neliudov, sosit numai de două luni de la Petersburg. Faptul că toate persoanele pomenite mai sus se aflau adunate ca la comandă „în seara crimei” acasă la reprezentantul puterii executive, fusese privit mai apoi ca o coincidență într-adevăr uluitoare, prilejuind o mulțime de comentarii. Și totuși, lucrurile se petrecuseră în modul cel mai simplu și mai firesc: bunăoară, Ippolit Kirillovici, a cărui soție avea de două zile o durere cumplită de dinți, fugise de acasă numai ca să scape de văicărelile ei; medicul, dat fiind temperamentul său, nu putea să-și petreacă seara decât la o masă de joc, iar Nikolai Parfenici Neliudov își pusese în gând cu trei zile înainte să meargă în seara aceea la Mihail Makarovici. Plănuise să vina așa, ca din întâmplare, pentru a-i juca o festă nepoatei mai mari a ispravnicului, Olga Mihailovna, a cărei aniversare pica tocmai în ziua aceea, dând astfel în vileag cu perfidie că-i cunoștea secretul și tachinând-o că ținuse anume ascuns lucrul acesta ca să nu fie obligată să invite la bal tot orașul. Se gândea chiar cu un fel de voluptate ce bine au să se distreze cu toții, cum au să se facă tot felul de aluzii

la vârsta domnișoarei și cum, la rândul său, are s-o necăjească, spunându-i că se teme probabil să mărturisească anii pe care-i are și amenințând-o că a doua zi va divulga tuturor taina etc, etc. Băiat drăguț, Neliudov era un mare „ștrengar”, cum îl poreclise cuconetul de la noi din oraș și, pe cât se părea, dumnealui nu era de loc supărat că i se spunea așa. De familie bună, făcând parte din înalta societate, judecătorul de instrucție era un tânăr bine-crescut, însuflețit de sentimente frumoase și, cu toate că îi plăcea să chefuiască, rămăsese destul de candid în fond și de o politețe ireproșabilă. Mic de stat, firav, delicat de felul lui, purta de obicei niște inele mari pe degetele fine și albe. În exercițiul funcțiunii, devenea dintr-o dată teribil de grav și știa să-și respecte cu sfințenie îndatoririle pentru care avea un adevărat cult. De altminteri, în cursul interogatoriului, se pricepea ca nimeni altul să-i încuie pe criminalii și infractorii din rândurile oamenilor simpli, inspirându-le dacă nu respectul față de persoana lui, în orice caz un fel de stupoare.

Intrând în casa ispravnicului, Piotr Ilici rămase perplex constatând că onorata societate era la curent cu cele întâmplate. Toată lumea se ridicase de la mesele de joc și discuta cu aprindere cazul. Până și Nikolai Parfenovici, care le părăsise pe domnișoare, avea un aer bătăios. Piotr Ilici fu întâmpinat încă din prag de vestea formidabilă că bătrânul Feodor Pavlovici fusese într-adevăr asasinat în seara aceea, acasă la el, asasinat, și jefuit. Treaba asta o aflaseră puțin mai înainte de sosirea lui și iată cum.

Marfa Ignatievna, soția lui Grigori, omul pe care Dmitri Feodorovici îl culcase la pământ la picioarele gardului, dormea dusă la ea în pat și ar mai fi putut să doarmă până a doua zi dimineață dacă la un moment dat nu s-ar fi trezit brusc din somn; o trezise probabil urletul înfiorător al lui Smerdiakov, care zăcea fără cunoștință, doborât de o criză de epilepsie, în odaia alăturată. Totdeauna Marfa Ignatievna aștepta cu inima pierită urletul acesta, care anunța cu regularitate izbucnirea unui nou acces și care

toată viața o băgase în sperieți. Nici acum încă nu reușise să se obișnuiască cu el. Bătrâna sări buimacă din pat și intră buzna în camera învecinată. Cum înăuntru era întuneric beznă, nu putu să-și dea seama decât că bolnavul horcăia, zbuciumându-se îngrozitor în așternut. Marfa Ignatievna începu să țipe speriată și să-și strige bărbatul, dar își aminti deodată că în momentul când se sculase din somn nu era nimeni în pat lângă ea. Se întoarse repede înapoi și începu să bâjbâie cu mâna în culcuș, ca să constate că într-adevăr patul era gol. Prin urmare, bătrânul ieșise afară, dar unde putea să zăbovească atât? Marfa Ignatievna alergă în cerdac și începu să-l cheme cu jumătate de glas. Nu primi, firește, niciun răspuns, dar în tăcerea adâncă a nopții i se păru că aude niște gemete în grădină. Ciuli urechea: de astă dată gemetele se deslușiră mai bine: nu mai încăpea nicio îndoială că veneau din livadă. „Doamne! se gândi ea năucă, parcă ar fi Lizaveta Smerdeașciaia, atunci noaptea!” Coborî cu inima strânsă treptele și descoperi îndată că poarta dinspre grădină era deschisă. „O fi acolo, bietul om”, își spuse ea, îndreptându-se spre poartă. Auzi lămurit glasul lui Grigori rostindu-i numele: „Marfa, Marfa!” Era atât de slab, de stins, încât o trecu un fior. „Doamne, apără-ne și păzește-ne!” șopti bătrâna și se repezi în direcția de unde venea chemarea. Și așa dădu peste Grigori. Nu-l găsi însă în locul unde fusese răzbit de lovitură, ci mai încolo, la vreo douăzeci de pași de gard. Reconstituindu-se mai apoi faptele, se stabili că, venindu-și în fire, Grigori încercase să se târască spre casă, dar că pe drum își pierduse de câteva ori cunoștința. Marfa Ignatievna văzu numaidecât că era scăldat în sânge și începu să țipe ca din gură de șarpe. Grigori îngăimă încet, abia auzit: „L-a omorât... l-a omorât pe taică-său... ce țipi așa, proasto?... Dă fuga... cheamă...” Dar Marfa Ignatievna nu se putea liniști de loc, urla într-una; observând însă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă și că înăuntru ardea lumina, alergă într-acolo, strigându-l de zor pe Feodor Pavlovici. Cum însă nu se

gândea nimeni să-i răspundă, își aruncă ochii pe geam și în aceeași clipă i se înfățișă o priveliște și mai cumplită: boierul zăcea nemișcat pe podele, cu fața în sus. Halatul de culoare deschisă și cămașa albă erau năclăite de sânge la piept. Lumânarea de pe masă lumina din plin pata de sânge și chipul mortului. Înnebunită de groază, femeia se trase repede îndărăt de la fereastră și o rupse la fugă, străbătând într-un suflet grădina, țâșni afară pe poartă și alergă, cât o țineau picioarele, alături, la Maria Kondratievna. Cele două vecine, mama și fiica, dormeau duse, dar urletele înspăimântate și ploaia de pumni în oblon le treziră din somn și într-o clipă ieșiră amândouă la fereastră. Țipând în gura mare și jelindu-se, Marfa Ignatievna le povesti nenorocirea întâmplată într-o învălmășeală de cuvinte fără șir, din care totuși femeile reușiră să priceapă esențialul, și le ceru ajutor. În noaptea aceea, Fonia, vagabondul, rămăsese întâmplător să doarmă la ele acasă. Îl sculară și pe el și câteșitrei alergară la locul crimei. Pe drum, Maria Kondratievna își aduse aminte că pe la orele nouă seara auzise un răcnet înfiorător care răscolise împrejurimile și care părea să vină din grădina lui Feodor Pavlovici – probabil că asta se întâmplase în momentul când, agățându-se de piciorul lui Dmitri Feodorovici care încălecase zăplazul, bătrânul Grigori îi strigase: „Ucigașule!” „Am auzit așa, deodată, un țipăt, și pe urmă nimic”, povestea din fugă Maria Kendratievna. Ajungând în locul unde zăcea Grigori, cele două vecine împreună cu Foma îl transportară pe rănit în bojdeuca din curte. Aprinzând lumina, văzură că Smerdiakov încă se mai zbătea la el în odaie, cu spume la gură și cu ochii încrucișați. Îl spălară la cap pe Grigori cu apă și oțet și când, în sfârșit, își veni în fire, prima lui grijă fu să întrebe dacă „l-a răpus cumva pe boier”. Vecinele, însoțite de Foma, se duseră atunci să vadă ce-i cu boierul, dar când intrară în grădină descoperiră că nu numai fereastra, dar și ușa era larg deschisă, cu toate că în fiecare seară Feodor Pavlovici se fereca în casă cu

strășnicie, ba chiar în ultima săptămână nu-i permitea nici măcar lui Grigori să-i bată la ușă. Văzând-o așa dată de perete, nici femeile și nici Foma nu îndrăzniră să treacă pragul de teamă „să nu pățească cine știe ce pe urmă”. Câteșitrei făcură deci calea întoarsă; Grigori îi puse pe loc să dea fuga îndată acasă la ispravnic. Maria Kondratievna plecă numaidecât și ridică toată lumea în picioare. Sosise doar cu cinci minute înaintea lui Piotr Ilici, așa încât acesta nu mai trebui să se ostenească a înfățișa ipotezele și deducțiile personale, devenind din capul locului un martor ocular, a cărui depoziție confirma bănuielile îndreptate împotriva presupusului criminal. (De fapt, până în momentul acela, în adâncul sufletului său Piotr Ilici încă mai șovăise să creadă în veracitatea acestei supoziții.)

Se deciseră să treacă imediat la acțiune. Ajutorul pristavului fu imediat trimis să aducă patru martori și autoritățile pătrunseră astfel în locuința lui Feodor Pavlovici și începură instruirea cazului, îndeplinind toate formalitățile cerute de lege și pe care cred că n-ar avea niciun rost să le mai descriu acum. Se procedă, așadar, pe loc la o primă anchetă. Medicul zemstvei, de curând venit în oraș, un om inimos din fire, ținu neapărat, aproape că se rugă să meargă și el cu ispravnicul, procurorul și judecătorul de instrucție, în rezumat: se constată că Feodor Pavlovici, al cărui cadavru îl găsiră la el în iatac, avea capul spart – cu ce? – probabil cu aceeași armă de care se slujise mai apoi făptașul ca să-l doboare pe Grigori. Peste puțin descoperiră și corpul delict, după ce mai întâi îi dădură primele îngrijiri medicale lui Grigori și-i ascultară mărturia. Rănitul povesti destul de coerent, deși cu o voce slabă ce se stingea mai la fiecare cuvânt, toată pățania lui. Înarmați cu un felinar, începură să caute în preajma gardului și aflară numaidecât pisălogul azvârlit pe potecă, la vedere. În camera lui Feodor Pavlovici, unde se înfăptuise crima, nu se observa nicio dezordine, nimic altceva decât un plic mare, format oficial, din hârtie groasă, care zăcea pe jos, lângă pat, după paravan, și pe

care scria: „Un cadou de trei mii de ruble pentru îngerașul meu Grușenka, dacă o să vină la mine”, iar dedesubt, adăugat de aceeași mână: „și pentru puișorul meu drag”. Plicul sigilat, cu peceți mari de ceară, era rupt și n-avea nimic înăuntru: banii dispăruseră. Tot pe jos găsiră și o panglicuță îngustă, roz, cu care probabil fusese legat plicul. Declarațiile lui Piotr Ilici cuprindeau un amănunt care atrăsese în mod deosebit atenția procurorului și a judecătorului de instrucție, și anume faptul că Dmitri Feodorovici ar fi avut intenția să se sinucidă în zorii zilei. Perhotin declarase că, pe cât se părea, hotărârea lui în această privință era nestrămutată, după cum îi spusese el însuși cu gura lui, mai mult chiar, își încărcase și revolverul și scrisese și un bilet, pe care-l băgase în buzunar etc, etc. Mai apoi, când Piotr Ilici, căruia tot nu-i venea să creadă, îl amenințase c-o să-l dea în vileag, Mitea îi răspunsese rânjind: „Numai că n-o să ai când”. Prin urmare, trebuiau să se grăbească, să plece fără întârziere la Mokroe, ca să poată pune mâna pe ucigaș până nu apuca să-și zboare creierii. „E clar, e clar!” repeta surescitat procurorul. „Așa procedează toți fluieră-vânt de-alde ăștia ca el: «Mâine îmi pun capăt zilelor, dar, până una-alta, vreau să fac o beție cruntă?»„ Povestea cu băuturile și mezelicurile cumpărate de Mitea îl aținea și mai mult: „Vă aduceți aminte de flăcăul acela care l-a omorât pe negustorul Olsufiev? Știți ce-a făcut după ce l-a jefuit de o mie cinci sute de ruble? Tot așa, cu banii în mână, aproape în văzul tuturor, fără să-i treacă măcar prin minte să-i dosească, a întins-o pe loc la frizer, ca după aceea să se ducă la dame.” Din păcate însă ancheta și percheziția pe care o aveau de făcut la domiciliul lui Feodor Pavlovici, precum și celelalte formalități, îi mai ținură în loc. Toate astea cereau timp, așa că se gândiră să trimită, cu vreo două ore mai înainte, la Mokroe pe Mavriki Mavrikievici Smerțov, zapciul, care venise în ajun la oraș să-și încaseze leafa. Îi dădură instrucțiuni precise ca, până la sosirea autorităților, să nu facă niciun fel de tămbălău, ci,

mulțumindu-se numai să nu-l scape o clipă din ochi pe „criminal” și, stând necontenit la pândă, să aibă din timp pregătiți martorii necesari, câțiva polițiști etc. Mavriki Mavrikievici se conformă întru totul ordinelor primite, păstrând cel mai deplin incognito; numai lui Trifon Borisîci, pe care îl cunoștea de mult, îi suflă la ureche câteva cuvinte. Întâmplător, tocmai atunci Mitea se întâlni pe întuneric nas în nas cu hangiul, care ieșise după el să-l caute, și i se păru că jupânul era schimbat la față și-i vorbea mai altfel decât înainte. Totuși, nici Mitea, nici ceilalți mușterii nu băgaseră de seamă că erau spionați. Trifon Borisîci reuși chiar să șterpelească și să pună bine cutia cu pistoale. Oamenii stăpânirii sosiră abia pe la orele cinci dimineața, în zori, când, în fața hanului, se opriră două troici în care se aflau ispravnicul, procurorul și judecătorul de instrucție. Doctorul rămăsese acasă la Feodor Pavlovici, ca să poată face, a doua zi de dimineață, autopsia cadavrului, mai ales că îl interesa în cel mai înalt grad starea lui Smerdiakov. „Cazurile astea de epilepsie, în care crizele se țin lanț timp de patruzeci și opt de ore, manifestându-se cu o violență neobișnuită, sunt extrem de rare și aparțin științei”, le declarase el surescitat celor care se pregăteau să plece la Mokroe, iar aceștia îl felicitaseră râzând pentru descoperirea făcută. Atât procurorul, cât și judecătorul de instrucție reținuseră însă asertiunea medicului care afirmase cu certitudine că Smerdiakov n-o să mai apuce ziua următoare.

Încheind această lungă digresiune, după părerea mea strict necesară, cred c-ar fi timpul să reluăm firul povestirii de acolo de unde ne-am oprit în capitolul precedent.

Capitolul III

TRECEREA UNUI SUFLET OMENESC PRIN VĂMILE VĂZDUHULUI. PRIMUL CALVAR

Mitea ședea pe scaun, uitându-se ca o fiară încolțită la cei de față, fără să priceapă nimic. Deodată sări în picioare și, cu brațele ridicate spre cer, începu să strige:

— Nu sunt vinovat! Sângele ăsta nu-l am pe conștiință! Nu, n-am vărsat sângele tatălui meu!... Am vrut să-l omor, dar nu sunt vinovat! Nu l-am ucis eu!

Nici nu apucă bine să isprăvească și Grușenka ieși de după perdea și se aruncă la picioarele ispravnicului.

— Numai eu sunt de vină, numai eu, c-așa am fost eu blestemată! țipă ea sfâșietor, cu lacrimile pe obraji, întinzând spre el mâinile. Din cauza mea l-a omorât!... Eu l-am chinuit, eu l-am împins în păcat! Atâta ce l-am canonit și pe bietul bătrân, răposatul, din răutate, numai de răul meu a făcut asta! Numai eu sunt vinovată, întâi și-ntâi eu, pe mine să cadă păcatul!

— Da, tu ești criminala! Tu ești capul răutăților! Dezmățato, târâtură, totul e numai din vina ta! răcni ispravnicul, amenințând-o cu pumnul, dar fu numaidecât pus la respect cu toată strășnicia.

Procurorul îl luă chiar de braț.

— Mihail Makarovici, asta-i curată harababură! izbucni el, sufocându-se de indignare. Stingheriți cercetările... vreți să stricați totul?...

Nikolai Parfenovici fierbea și el de necaz:

— Trebuie să se ia măsuri! Da, să se ia măsuri! Altfel nu se poate!...

— Judecați-ne împreună! urla ca scoasă din minți Grușenka, stând mai departe în genunchi. Pedepsiți-ne pe

amândoi, vreau să merg cu el la moarte!

Mitea se aruncă în genunchi lângă ea și o cuprinse în brațe.

— Grușa, viața mea, sângele meu, lumină sfântă! Nu ascultați ce spune, să nu credeți niciun cuvânt! zbieră el. Nu e cu nimic vinovată, n-a vărsat nicio picătură de sânge, vă jur că-i nevinovată!

În momentul acela, după câte își amintea, retrăind mai apoi întâmplările, vreo doi-trei indivizi se repeziră să-i despartă, scoțând-o pe Grușenka din odaie; când se dezmetici în sfârșit, Mitea se văzu stând la masă. Alături și în spatele lui străjuiau niște inși cu insigne pe piept. În fața lui, pe canapea, luase loc judecătorul de instrucție, Nikolai Parfenovici, care-l îmbia mereu să bea o gură de apă din paharul de pe masă. „Bea, ca să te mai înviorezi puțin, să vezi c-o să te liniștească, nu te speria, fii calm”, repeta mereu cu aerul cel mai amabil din lume. Mitea povestea mai târziu că toată atenția lui în clipele acelea era prinsă de inelele mari de pe degetele judecătorului, dintre care unul cu ametist și altul cu o piatră galbenă, străvezie și foarte strălucitoare. Mult timp după interogatoriu, încă se mai gândea cu mirare cum fusese posibil ca inelele acelea să exercite o atracție atât de irezistibilă asupra lui, în ceasurile chinuitoare pe care le trăise atunci, încât nu fusese în stare să-și ia ochii de la ele și să le uite ca pe niște obiecte cu totul nepotrivite situației în care se afla. La stânga, în locul unde șezuse mai înainte Maximov, se instalase procurorul, iar la dreapta, locul Grușenkăi era ocupat de un tânăr rumen în obraji, îmbrăcat, chipurile, cu niște straie vânătorești, destul de ponosite, în fața căruia, Dumnezeu știe de unde, apăruseră ca prin farmec o călimară și niște coli de hârtie. Era grefierul pe care judecătorul de instrucție îl adusese cu el. Ispravnicul stătea la fereastră, în celălalt capăt al odăii, iar lângă el, tot în dreptul geamului, Kalganov.

— Bea puțina apă! îl îndemnă blajin, pentru a zecea oară, judecătorul de instrucție.

— Am băut, domnilor, am băut... nu înțeleg... ce mai așteptați: striviți-mă, tăiați-mi capul, hotărâți-mi odată soarta! exclamă Mitea, uitându-se țintă la judecătorul de instrucție, cu ochii aproape ieșiți din orbite.

— Așadar, dumneata afirmi categoric că nu ești vinovat de moartea tatălui dumitale, Feodor Pavlovici? întrebă blând, dar în același timp apăsat Nikolai Parfenovici.

— Nu sunt vinovat! E adevărat, am vărsat sânge de om, dar nu era sângele tatălui meu, ci al celuilalt bătrân, sărmanul! Și-mi pare rău de el, rău îmi pare! Eu l-am ucis, eu i-am luat zilele bietului moșneag, eu, cu mâna mea, l-am culcat la pământ... Dar e îngrozitor totuși să răspunzi pentru o crimă cu alta pe care n-ai săvârșit-o, o crimă și mai cumplită, dar de care nu sunt vinovat... Îmi aduceți o acuzație zdrobitoare, domnilor, parcă mi-ați fi dat cu o măciucă în cap! Dar cine, cine l-a omorât pe tata? Cine a putut să-l omoare, dacă nu eu? E într-adevăr un mister, o absurditate, ceva neverosimil!...

— Da, asta e întrebarea: cine a putut să-l omoare?... Începu judecătorul de instrucție, dar procurorul Ippolit Kirillovici (de fapt, substitutul de procuror, e mai comod însă pentru noi sa-l numim așa) îi tăie vorba numaidecât și, schimbând cu el o privire, zise:

— Nu trebuie să-ți faci sânge rău din pricina bătrânului Grigori Vasiliev. Sluga dumneavoastră trăiește, și-a venit în simțiri, deși l-ai lovit destul de rău – după cum ne-a declarat el, lucru pe care chiar dumneata l-ai recunoscut adineauri – și este în afară de orice pericol, cel puțin așa ne-a asigurat doctorul.

— Grigori trăiește? Sunteți sigur, n-a murit va să zică?! exclamă Mitea dând din mâini. Se lumină deodată la față. Mulțumescu-ți ție, Doamne, că mi-ai ascultat ruga și ai săvârșit această minune fără seamăn pentru mine, păcătosul și netrebnicul!... Da, da, mi-ai ascultat ruga fiindcă toată noaptea m-am rugat!... Și Mitea se închină de trei ori. Simțea ca un nod în gât.

— Mai mult chiar, de la el, adică de la numitul Grigori,

deținem cele mai prețioase declarații în legătură cu dumneata... Încercă să continue procurorul, dar Mitea sări brusc în picioare...

— O clipă, domnilor, numai o clipă, vă rog! Mă duc la dânsa...

— A, nu, dă-mi voie! Acum nu se poate! Imposibil! strigă cu o voce stridentă Nikolai Parfenovici, ridicându-se la rândul său.

Gealații cu insigne pe piept îl siliră pe Mitea să se așeze la loc...

— Îmi pare rău, domnilor! N-aș fi lipsit decât un moment... voiam numai să-i spun că sângele ăsta, care mi-a apăsat toată noaptea conștiința, s-a spălat, a dispărut fără urmă și că, totuși, nu sunt un criminal! Doar e logodnica mea, domnilor! rosti Mitea avântat și cu un ton pătruns de respect față de Grușenka, rotindu-și privirile peste chipurile celor din jur. O, nici nu știu cum să vă mulțumesc, domnilor! Mă simt ca înviat din morți, mi-ați redat viața cu un singur cuvânt!... Bătrânul ăsta... m-a purtat în brațe, domnilor, m-a scăldat în covată când am rămas singur pe lume la trei ani, părăsit de toți, a fost mai mult decât un tată pentru mine!...

— Așadar, dumneata, începu judecătorul.

— Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie, numai un moment vă rog, îl întrerupse Mitea și, punând coatele pe masă, își îngropa fața în palme. Lăsați-mă să-mi adun gândurile, să răsuflu puțin. E prea mult pentru un biet om ca să nu se simtă zdruncinat până în fundul rărunchilor, inima omului nu este o tobă să îndure atâtea lovituri, domnilor...

— Poate ar fi bine să mai iei o gură de apă... Îngăimă Nikolai Parfenovici.

Mitea își descoperi obrazul și se porni pe râs. Avea o privire mai veselă acum și părea cu totul transfigurat. Până și glasul său era altul: anchetatorii aveau acum în fața lor un om la fel ca și ei, conștient că poate să stea de vorbă cu dânșii ca de la egal la egal, o veche cunoștință care-i întâmpina ca și cum s-ar fi întors cu o zi înapoi, când

nu se întâmplase încă nimic și s-ar fi întâlnit cu toții la cine știe ce reuniune mondenă. E locul să menționăm aici că de la început, de când venise la noi în oraș, Mitea fusese primit cu brațele deschise în casa ispravnicului, ca după aceea vizitele lui să se rărească treptat, iar în ultima lună să înceteze cu totul, așa că ispravnicul de câte ori îl vedea pe stradă se încrunta răspunzându-i la salut numai cu politețe, lucru pe care Mitea îl observase de mult. Pe procuror îl cunoștea mai puțin; din când în când, obișnuia să facă însă câte o vizită de curtoazie soției acestuia, o persoană nervoasă și cam fantezistă. De ce se ducea pe la dânsa nici el, cred, n-ar fi știut să spună; fapt e că soția procurorului îl primea de fiecare dată cu plăcere, și se interesa de el tot timpul, fără vreun motiv special. Cu judecătorul de instrucție nu avusese încă timpul să intre în legături mai strânse, dar se întâlnise cu el în câteva rânduri la niște cunoștințe comune și de vreo două ori chiar stătuse mai mult de vorbă cu dânsul, de preferință despre femei.

— Constat că ești un anchetator foarte abil, Nikolai Parfenovici, râse Mitea înviorat. Acum însă am să caut să-ți dau și eu o mână de ajutor. O, nu știți ce bine mi-ați făcut, domnilor, parc-aș fi înviat din morți... Vă rog să nu-mi luați în nume de rău că vorbesc așa deschis cu domniile-voastre și fără niciun fel de fasoane. De altfel, vă mărturisesc cinstit c-am băut cam multișor și sunt puțin turmentat. Mi se pare c-am avut onoarea, Nikolai Parfenovici... onoarea și plăcerea să vă întâlnesc în casa unei rude ale mele, Miusov... Domnilor, n-am pretenția, firește, să fiu pe picior de egalitate cu dumneavoastră, îmi dau prea bine seama de situația în care mă aflu. Asupra mea planează... da, dacă Grigori a făcut, așa cum spuneți, declarații în legătură cu mine... probabil că planează asupra mea o bănuială cumplită! E teribil, într-adevăr teribil înțeleg foarte bine! Dar să trecem la fapte, domnilor, vă stau la dispoziție, sper c-o să terminăm repede, nu-i așa, domnilor? Ascultați Nu-i așa că n-o să dureze prea mult,

din moment ce nu mă știu cu nimic vinovat?

Mitea vorbea iute, volubil, nervos, expansiv, ca și cum ar fi fost într-adevăr convins că avea în față pe cei mai buni prieteni ai săi.

— Prin urmare, vom nota deocamdată că dumneata respingi categoric acuzația ce ți se aduce, rosti solemn Nikolai Parfenovici și, întorcându-se spre grefier, îi dictă în șoaptă ceea ce trebuia să consemneze.

— Să notați? Vreți să notați? Bine, scrieți, sunt de acord, n-am nimic împotrivă, domnilor, sunt perfect de acord... Numai că, să vedeți... Stați, stați, scrieți așa cum vă spun: recunosc că m-am făcut vinovat de agresiune, de lovire gravă a unui biet unchiaș. De asta da, sunt vinovat. E adevărat că, în adâncul sufletului meu, mă simt vinovat și de altceva, dar asta nu mai trebuie să scrieți! adăugă el, adresându-se grefierului. Face parte din viața mea particulară și nu vă interesează pe dumneavoastră, domnilor, fiindcă nu văd de ce v-ar interesa ce se petrece în tainițele inimii mele... Și că nu sunt vinovat de moartea bătrânului meu tată! E ceva fără sens! O idee pur și simplu absurdă!... Am să vă dovedesc pe loc și o să vă convingeți îndată că am dreptate. Veți vedea c-o să râdeți pe urmă, o să râdeți cu hohote, domnilor, că v-a putut trece prin minte cumva o asemenea bănuială!...

— Liniștește-te, Dmitri Feodorovici, interveni judecătorul ca și când ar fi căutat să-i transmită calmul său, potolindu-i efervescența. Înainte de a continua interogatoriul, aș vrea – dacă bineînțeles accepți să răspunzi – să confirmi faptul că dumneata – după cum reiese chiar din spusele dumitale de până acum – nu prea îl priveai cu ochi buni pe răposatul Feodor Pavlovici și că erai tot timpul în ceartă cu dânsul... Cel puțin acum un sfert de oră, dacă nu mă înșel, ai declarat în gura mare că aveai intenția să-l ucizi, „Nu l-am omorât, ai strigat dumneata, dar am vrut să-l omor”.

— Am strigat eu așa? De, știu eu, tot ce se poate, domnilor! Da, așa e, din păcate am vrut să-l omor, de multe ori mi-a trecut prin gând... din păcate, da, e

adevărat!...

— Prin urmare, ai vrut s-o faci. Bun. N-ai putea acum să ne explici ce anume a determinat ura asta înverșunată împotriva tatălui dumitale?

Mitea se întunecă deodată la față.

— Ce să vă mai explic, domnilor! dădu el din umeri, coborând privirile în pământ. Nu mi-am ascuns niciodată sentimentele, tot orașul le cunoaște, sau cel puțin aceia care vin mai des la local. Chiar acum câteva zile mi le-am mărturisit în chilia starețului Zosima... Și în aceeași seară l-am bătut pe tata atât de crunt că puțin a lipsit să nu moară de mâna mea. Ba chiar am jurat că a doua oară când o să vin am să-l omor neapărat, am jurat asta de față cu martori... O, dacă-i vorba de martori, puteți găsi cu duiumul! O lună întreagă am urlat c-o să-l ucid, toată lumea din oraș a auzit!... Faptele sunt evidente, faptele au elocvența lor, sunt grăitoare, dar sentimentele, domnilor, sentimentele sunt cu totul altceva! (Mitea se întunecă și mai tare). Mi se pare totuși, domnilor, că nu aveți niciun drept să-mi scormoniți sentimentele. Îmi dau perfect de bine seama că sunteți învestiți cu o anumită autoritate, dar sentimentele mele mă privesc pe mine exclusiv, sunt lucruri prea intime și, deci, strict personale... După cum știți însă nu le-am ascuns niciodată... am vorbit în gura mare despre ele la tractir, mărturisindu-le oricui voia să-mi dea ascultare și... Și nici acum n-am să fac din ele un secret. Văd că în cazul de față există dovezi zdrobitoare împotriva mea: am spus la toată lumea c-am să-l ucid și uite că omul a fost într-adevăr asasinat! Cine poate să fie ucigașul dacă nu eu? Ha-ha! Va iert, domnilor, vă iert din toată inima! Sunt și eu uluit peste măsură, simt că se încrețește pielea pe mine, căci dacă nu l-am omorât eu, atunci cine a săvârșit crima? Nu-i așa?? Dacă nu sunt eu asasinul, atunci cine să fie? Domnilor, întrebă el brusc, vreau să știu, vă rog stăruitor să-mi spuneți: unde a fost ucis? Cum? Cu ce și cum? Vă rog să-mi spuneți și mie!

Vorbise precipitat, uitându-se când la procuror, când la

judecătorul de instrucție.

— L-am găsit la dânsul în birou, pe jos, întins pe spate, cu capul spart, răspunse procurorul.

— E îngrozitor, domnilor! Mitea se cutremură înfiorat și punând cotul pe masă își acoperi ochii cu mâna.

— Mai departe... zise Nikolai Parfenovici. Vreau să știu, așadar, motivul care a determinat ura dumitale. Pare-mi-se c-ai declarat în public c-ar fi o gelozie la mijloc.

— Da, și gelozie, dar nu numai atât.

— Răfuieli bănești?

— Da, bănești.

— Dacă nu mă înșel, ai pomenit despre o sumă de trei mii de ruble, ce-ți revenea din moștenirea rămasă de pe urma răposatei dumitale mame și pe care bătrânul nu ți-a achitat-o.

— Care trei mii?! Era o sumă mult mai mare! protestă Mitea. Mi-a oprit mai mult de șase mii, poate chiar peste zece mii! Da, așa e, am spus la toată lumea, am urlat la toate răspântiile. Dar până la urmă m-aș fi mulțumit și cu trei mii. Restul – ducă-se dracului! Aveam nevoie urgentă de trei mii de ruble... de aceea consideram că pachetul cu trei mii de ruble, pe care-l ținea sub pernă pentru Grușenka, mi se cuvenea mie de fapt, era averea mea, domnilor, de care m-a prădat.

Procurorul și judecătorul schimbară o privire semnificativă; procurorul își permise chiar să facă un semn din ochi colegului său.

— O să revenim mai târziu asupra acestui punct, zise judecătorul. Ne dai voie, nu-i așa, să luăm notă și să consemnăm în procesul-verbal faptul că dumneata considerai cele trei mii de ruble din plic drept proprietatea dumitale?

— Puteți scrie, domnilor, îmi dau seama că este o dovadă în plus împotriva mea, dar să știți că nu mă tem de dovezi, ba, mai mult chiar, eu însumi mă acuz. Ați auzit, mă acuz eu însumi! Am impresia, domnilor, că v-ați făcut o părere greșită despre mine, mă credeți altfel de cum sunt, adăugă

el trist și mohorât. Aveți de-a face cu un om cinstit, onorabil, să nu uitați asta. Un om care a făcut multe ticăloșii, dar care în sufletul lui a fost și a rămas cinstit... În sfârșit, nu știu cum să vă explic... toată viața n-am dorit decât să fiu un om cinstit, onorabil, cum s-ar zice; am pătimit pentru onoarea mea, am căutat-o cu felinarul, ca Diogene, și totuși, o viața întreagă m-am purtat ca un ticălos, ca toată lumea, de altfel, domnilor... adică nu, nu! Nu ca toată lumea! De ce să vorbesc cu păcat, numai eu, eu singur am fost în stare să mă port așa, nu se poate să fie toată lumea ca mine! Mitea se strâmbă de durere. Simt că-mi plesnește capul, domnilor, dar nu-i nimic, să continuăm: nu puteam să-l sufăr, e adevărat, nu puteam să-l văd în ochi, avea ceva necinstit în el, i se citea asta pe față, detestam fanfaronada lui, plăcerea lui de a călca în picioare tot ce este sfânt, zeflemelile lui, lipsa lui de credință, totul, totul la el mi se părea odios! Dar acum, după ce a murit, nu mai gândesc așa.

— Nu?

— Nu c-aș gândi altfel, propriu-zis, dar îmi pare rău că l-am urât.

— Te căiești?

— Nu, nu poate fi vorba de căință... Asta nu mai trebuie să notați. Nici eu nu sunt o comoara de om, domnilor, dacă-i vorba de bunătate, și nici prea chipeș nu sunt, așa că n-aveam niciun drept să mă uit cu scârbă la el, nu-i așa? Asta puteți s-o scrieți!

O melancolie ciudată punea treptat stăpânire pe el. Și, pe măsură ce răspundea la întrebările judecătorului, devenea din ce în ce mai posac. Tocmai atunci însă se întâmplă un lucru cu totul neașteptat. Deși fusese scoasă cu forța din odaie de la începutul interogatoriului, Grușenka se afla destul de aproape, n-o despărțeau decât două încăperi de odaia albastră, în care se instalaseră anchetatorii, întâi o odăiță cu o singură fereastră, în care ședea ea, pe urmă salonul unde avusese loc petrecerea și se dansase. Nu mai era nimeni cu dânsa în afară de

Maximov care, înlemnit de spaimă, se agățase de ea ca de unica lui salvare. Ușa era păzită de un gealat cu insignă în piept. Grușenka plângea. La un moment dat, simțind că nu mai poate pune stavilă durerii, sări in sus frângându-și mâinile și ieși valvârtej afară, la Mitea al ei, țipând sfâșietor: „Păcatele mele, păcatele mele!” Atât de năprasnic se petrecu totul, încât gealatul de la ușă nu mai avu răgaz să-i taie drumul.

Auzind răcnetul său, Mitea începu să tremure ca varga, zvâcni de pe scaun și se repezi înaintea ei, urlând și el disperat. Nu-i lăsară totuși să se apropie unul de altul, atât doar că apucară să se mai vadă odată. Mitea se simți înșfăcat de o mână care-l opri locului și începu să se zbată din răsputeri, încercând să scape din strânsoare; abia dacă putură să-l stăpânească trei-patru oameni. Grușenka avu și ea aceeași soartă; Mitea o văzu întinzând mâinile spre el și țipând în timp ce o scoteau afară. Când incidentul se termină în sfârșit, se pomeni din nou pe scaun, la masă, față-n față cu judecătorul, strigând iarăși și iarăși, fără încetare:

— Ce aveți cu ea? De ce o chinuiți așa? E nevinovată, vă jur că-i nevinovată!...

Procurorul și judecătorul de instrucție își dădeau toată silința să-l potolească. Trecură așa vreo zece minute, până când Mihail Makarovici, care ieșise odată cu Grușenka, se întoarse grăbit în odaie și-i comunică, vădit impresionat, procurorului:

— Am dus-o jos, tocmai la celălalt capăt, dar daca-mi dați voie, domnilor, aș vrea să-i spun un cuvânt nenorocitului ăstuia. În prezența domniilor-voastre, bineînțeles!

— Vai de mine, mai încape vorbă, Mihail Makarovici!? încuviință judecătorul de instrucție. Nu avem nimic împotrivă!

— Dmitri Feodorovici, ascultă-mă, băiatule... Începu bătrânul. Pe chipul lui tulburat se citea o nețărmurită compătimire, o duioșie aproape părintească pentru bietul om. Am coborât cu Agrafena Alexandrovna a dumitale și

am lăsat-o cu fetele jupânului, le-am spus să aibă grijă de ea. E și moșneagul acela acolo, Maximov, nu se dezlipește de dânsa. Am înduplecat-o să fie cuminte, auzi? Am căutat s-o liniștesc și cred c-am reușit s-o conving, i-am spus că dumneata ești obligat să te dezvinovățești și de aceea trebuie să te lase în pace și să nu te necăjească, altfel s-ar putea să te încurci și să dai vreun răspuns greșit, care ți-ar îngreuna și mai mult situația, pricepi? Într-un cuvânt, așa cum i-am vorbit m-a înțeles. E femeie deșteaptă, frate dragă, și tare de treabă, nu zici c-a vrut să mă sărute pe mine, om bătrân?! Cât s-a mai rugat pentru dumneata! M-a trimis să-ți spun că poți fi liniștit în privința ei, așa că, fătul meu, acum, când mă întorc la dânsa, trebuie să-i spun că ți-ai venit în fire și că nu-i porți de grijă. Hai, potolește-te, fii om de înțeles! Dinspre partea mea, domnilor, vă mărturisesc că mă simt cu păcat față de ea: este un suflet de creștin, o ființă blândă ca un mielușel și n-o cred în stare să facă vreun rău. Așadar, pot să-i spun, Dmitri Feodorovici, c-o să stai liniștit, da?

Inimă bună, bătrânul adăugase multe de la el, dar durerea Grușenkăi, atât de adânc omenească, reușise să-i zguduie sufletul blajin, încât acum era cu lacrimile în ochi. Mitea se repezi la el.

— Iertați-mă, domnilor, nu vă supărați, dați-mi voie, vă rog, numai o clipă! strigă el. Sunteți un înger, Mihail Makarovici, nu știu cum să vă mulțumesc pentru tot ce-ați făcut pentru dânsa. Am să stau liniștit, da, da, am să fiu chiar bine dispus. Și fiindcă aveți un suflet atât de bun, de o nemărginită bunătate, vă rog să-i spuneți că sunt vesel, da, vesel și cu râsul pe buze de bucurie, știind că dumneavoastră sunteți lângă ea, ca un înger păzitor. C-o să isprăvesc repede și, cum o să scap, am să vin s-o văd, să aibă răbdare! Apoi, întorcându-se către anchetatori: Domnilor! Am să-mi deschid inima în fața domniilor-voastre, am să vă spun tot ca să terminăm mai curând. Ce veselie o să fie pe noi și cum o să mai râdem împreună după aceea, când o să isprăvim, nu-i așa?

Femeia aceasta, domnilor, este regina sufletului meu! O, lăsați-mă să vă vorbesc despre ea, îngăduiți-mă să vă împărtășesc taina mea scumpă... Vad că am de-a face cu niște oameni de omenie: este lumina ochilor mei, e ca o sfântă pentru mine! O, dac-ați ști! Ați auzit-o cum a strigat: „Cu tine merg și la moarte!” Și ce-a avut de la mine, un amărât de golan, o sărăcie? De ce mă iubește? Merit eu, un neisprăvit, un netrebnic ca mine cu mutra asta păcătoasă, să mă iubească într-atât, încât să meargă cu mine la ocnă? Pentru mine s-a târât adineauri la picioarele domniilor-voastre, ea, care-i atât de mândră și al cărei suflet e atât de curat! Cum să n-o admir, cum să nu-mi mărturisesc dragostea în gura mare, cum să n-o doresc cu toată ființa mea, așa cum o doresc în clipa asta? O, domnilor, iertați-mă! Dar acum, acum mă simt în sfârșit liniștit!

Căzu pe scaun și, cu fața îngropată în palme, izbucni în lacrimi. De astă dată însă erau lacrimi de fericire. Își reveni însă numaidecât. Bătrânul ispravnic părea încântat, ca și juriștii de altfel: simțeau că interogatoriul intrase pe un nou făgaș. După ce-l petrecu pe ispravnic până la ușă, Mitea se întoarse aproape voios.

— Ei, și acum, domnilor, sunt cu totul la dispoziția domniilor-voastre! Și... dacă n-ar fi fost toate aceste amănunte care să ne încurce, poate ne-am fi înțeles din capul locului. Uite că iar am pomenit despre ele... Sunt la dispoziția dumneavoastră, dar pentru asta jur că avem nevoie de încredere reciprocă, eu de încrederea domniilor-voastre, iar dumneavoastră de încrederea mea, altfel n-o s-o scoatem la capăt niciodată. O spun chiar în interesul anchetei. La treabă, domnilor, la treabă... Și mai ales nu-mi mai scormoniți sufletul, nu mă mai chinuiți cu tot felul de mărunțișuri, întrebați-mă numai ce este strict necesar, cercetați numai faptele, faptele precise, și sunt gata să vă dezvălui tot. Lăsați dracului amănuntele!

Mitea spuse astfel tot ce avea de spus. Interogatoriul se desfășură mai departe.

Capitolul IV

AL DOILEA CALVAR

— Nici nu-ți dai seama cât de mult ne reconfortează bunăvoința pe care o dovedești, arătându-te gata să răspunzi la întrebări, Dmitri Feodorovici... Îl lăudă Nikolai Parfenovici înseninat. Un sentiment de vădită satisfacție făcea să-i lucească ochii mari, cenușii, ușor bulbucați, a căror miopie ieșea și mai mult în vileag acum, că-și scosese ochelarii. Ai spus un lucru foarte înțelept în ce privește încrederea reciprocă; ai dreptate, fără încredere nu se poate limpezi o problemă atât de importantă, dacă într-adevăr persoana asupra căreia planează bănuiala dorește, speră și e în stare să se dezvinovățească. Dinspre partea noastră, vom face tot ce ne stă în putere... cred că ți-ai putut da seama după comportarea noastră de până acum... Ești de acord, Ippolit Kirillovici? se adresă el procurorului.

— Bineînțeles, încuviință acesta, deși ceva mai rece decât Nikolai Parfenovici.

Trebuie să vă spun că Nikolai Parfenovici, proaspăt venit la noi în oraș, simțise de la început, de când își luase slujba în primire, o adâncă stimă pentru Ippolit Kirillovici de care se atașase sufletește. Era poate singurul om care credea orbește în excepționala pătrundere psihologică și în darul oratoric al sărmanului nostru procuror „nedreptățit”, considerându-l cu adevărat o victimă a indolenței celor mari. Îl cunoștea din auzite încă de la Petersburg. La rândul său, tânărul judecător de instrucție era unicul om din lume la care procurorul „persecutat” părea să țină cu toată sinceritatea. În drum spre Mokroe, avuseseră destul răgaz să discute și să cadă de acord în privința afacerii pe

care trebuiau s-o ancheteze și acum Nikolai Parfenovici, cu mintea lui ageră, prindea din zbor sensul celei mai ușoare aluzii, descifra pe loc orice schimbare de fizionomie a colegului său mai vârstnic, îl înțelegea dintr-un cuvânt spus pe jumătate, dintr-o privire, ba chiar numai dintr-o simplă clipire a ochilor.

— Domnilor, lăsați-mă să vă istorisesc tot ce s-a întâmplat, dar vă rog insistent să nu mă întrerupeți cu întrebări inutile, am să vă spun tot, îi preveni Mitea înfrigurat.

— Perfect. Îți mulțumim. Dar înainte de a asculta destăinuirile dumitale, așa vrea, dacă-mi dai voie, să mai precizez un lucru care ne interesează în mod deosebit și anume: este vorba de cele zece ruble pe care le-ai împrumutat ieri, în jurul orei cinci, de la prietenul dumitale Piotr Ilici Perhotin, lăsând amanet pistoalele.

— Așa e, domnilor, le-am amanetat pentru zece ruble! Ei și? Asta-i tot, ce pot să vă spun mai mult? Le-am amanetat când m-am întors de da țară.

— Te-ai întors de la țară? Dar ce, ai fost plecat din oraș?

— Da. domnilor, am fost la patruzeci de verste de aici, n-ați știut?

Procurorul și Nikolai Parfenovici se uitară unul la altul.

— În general, cred că ar fi mai bine să începi prin a ne descrie punct cu punct ziua de ieri, de pildă, ce-ai făcut ieri dimineață? Aș vrea să te întreb, cu permisiunea dumitale, pentru ce ai plecat din oraș, când anume ai plecat și la ce ora te-ai întors înapoi... În sfârșit, tot ce ne poți spune în legătura cu această plecare...

— Păi eu ce zic, tocmai de aici trebuia să porniți, râse Mitea. Și dacă vreți să știți ar fi mai bine să reiau firul întâmplărilor nu de ieri, ci de alaltăieri dimineața. Numai așa o să înțelegeți de ce, unde și cu ce scop am plecat. Așadar, domnilor, alaltăieri am fost la un negustor din oraș, Samsonov, să-i cer împrumut trei mii de ruble contra unei garanții foarte serioase. Era ceva foarte, foarte urgent...

— Dacă-mi dai voie, îl întrerupse politicos procurorul. Cum se explică nevoia asta urgentă de bani? Și de ce îți trebuia neapărat suma asta, trei mii de ruble în cap?

— Ei, domnilor, iarăși o întrebare de prisos, ne pierdem în amănunte: de ce, pentru ce, de ce atâta și nu atâta și așa mai departe... Dac-o să continuăm așa, n-o să ne ajungă nici trei volume pentru toată povestea asta, ar trebui chiar și un epilog.

Mitea vorbea cu o blajină familiaritate, deși oarecum impacientat, ca un om însuflețit de cele mai bune intenții și care nu dorește altceva decât să mărturisească cinstit adevărul.

— Domnilor, urmă el, făcând la rândul său o paranteză, n-aș vrea să-mi luați în nume de rău încăpățânarea asta a mea. Puteți fi siguri că vă port tot respectul și că sunt perfect conștient de situație. Să nu credeți cumva că sunt turmentat. M-am trezit din beție. Și chiar dac-aș fi beat n-ar fi nimic. Vorba aceea:

Treaz de-oi fi, sunt dobitoc
Când mă-mbăt sunt isteț foc.

Ha-ha! îmi dau seama, domnilor, că până se vor lămuri lucrurile, nu mi-e permis să fac asemenea spirite, înseamnă să fiu ireverențios, dar vă rog să-mi dați voie să-mi păstrez demnitatea mea omenească. Înțeleg prea bine că în momentul de față există o diferență între noi: în ochii dumneavoastră trec totuși drept un criminal și, deci, în niciun caz nu putem discuta de la egal la egal. Și pe urmă, dumneavoastră aveți obligația să mă urmăriți, doar nu mă pot aștepta să mă felicitați pentru pocinogul pe care l-am făcut cu Grigori. Nu se poate să lovești așa un biet om bătrân și să-i spargi capul fără să tragi consecințele. Probabil că pentru treaba asta o să-mi faceți proces și o să stau la răcoare vreo șase luni de zile, dacă nu chiar un an, nu știu ce pedeapsă prevede codul penal în asemenea cazuri. Dar fără pierderea drepturilor civile... fără

pierderea drepturilor, nu-i așa, domnule procuror? Cum vă spuneam, domnilor, îmi dau perfect de bine seama de diferența ce există între noi... Totuși, trebuie să recunoașteți că întrebările de felul acesta – unde ai călcat, cum ai călcat, când ai călcat și în ce ai călcat – sunt în stare să încurce și pe Dumnezeu. Dacă s-o întâmpla să mă zăpăcesc și o să consemnați mai știu eu ce trăsnaie în procesul-verbal, negru pe alb, unde o să ajungem? Nicăieri! Și apoi, dac-am început vorbăria asta lăsați-mă s-o duc până la capăt, iar dumneavoastră, ca oameni de omenie și cu studii înalte, o să fiți indulgenți. În concluzie, deci, vă rog din tot sufletul să renunțați la tipicul obișnuit al unui interogatoriu! Nu vă gândiți dinainte: să începem chestionarul cu mărunțișuri, cu tot felul de fleacuri, cerându-i, bunăoară, să ne spună cum s-a sculat, ce a mâncat, cum a scuipat și după ce vom „adormi atenția criminalului” să-l pocnim în moalele capului cu o întrebare care sa-l turtească: „Pe cine ai ucis, pe cine ai prădat?” Ha-ha! Asta-i procedura reglementară, chițibușurile pe care se bizuie toată strategia dumneavoastră! Dar, domnilor, cu asemenea chițibușuri îi puteți adormi pe mujici, la mine însă nu se prind! Știu eu cum merge treaba, că doar am făcut și eu armata, ha-ha-ha! Nu vă supărați, domnilor, vă rog să-mi iertați impertinența! exclamă el, privindu-i cu o blândețe neașteptată, aproape curioasă. Se cade să fiți ceva mai indulgenți cu Mitea Karamazov, sunt lucruri care, poate, nu i se iartă unui om deștept, dar lui Mitea, da! Ha, ha!

Nikolai Parfenovici râdea ascultându-l. Procurorul, în schimb, nici nu zâmbea măcar, mulțumindu-se să se uite la el atent, cu o privire pătrunzătoare, ca și cum ar fi căutat să nu scape nicio vorbă, nicio mișcare, nicio tresărire a celei mai mici cutișoare de pe obrazul lui.

— Dar noi am procedat așa din capul locului, observă Nikolai Parfenovici, continuând să râdă. Am stabilit să nu te derutăm cu întrebări inutile, nu te-am pus să ne spui nici cum te-ai sculat, nici ce ai mâncat, am început cu

esențialul.

— Înțeleg, înțeleg și apreciez! Sunt mișcat de bunătatea pe care mi-o arătați, bunătate, într-adevăr, a unor suflete nobile. Suntem aici trei persoane onorabile – nu-i așa? – prin urmare, discuția noastră trebuie să se bizuie pe încrederea reciprocă, pe care e firesc s-o nutrească unii față de alții oamenii civilizați, oamenii de lume, legați între ei prin onoarea și rangul lor social. În orice caz, dați-mi voie ca, într-un moment de grea cumpănă cum e cel de față, când onoarea mea este târâtă în noroi, să vă consider drept cei mai buni prieteni ai mei! Sper să nu luați acest lucru ca pe o ofensă, nu-i așa, domnilor!

— Câtuși de puțin, dimpotrivă, ți-ai exprimat minunat sentimentele, Dmitri Feodorovici! aprobă solemn Nikolai Parfenovici.

— Iar cât privește amănuntele, domnilor, jos cu toate chițibușurile avocățești! strigă Mitea exuberant. Altfel, cine știe ce dracu mai iese până la urmă! Am dreptate?

— Am să-ți urmez întocmai sfaturile judicioase, îi luă vorba din gură procurorul. Totuși, nu pot să renunț la întrebarea pe care ți-am pus-o. Este foarte important să știm pentru ce ai avut nevoie de această sumă, adică exact de trei mii de ruble.

— Pentru ce? Pentru una, pentru alta... În sfârșit... ca să plătesc o datorie de onoare.

— Cui?

— De astă dată refuz categoric să răspund, domnilor! Nu pentru că n-aș putea sau ar trebui să-mi calc pe inimă, ori m-aș teme s-o fac, Doamne ferește! Este un fleac, nimica toată, dar nu vreau să răspund din principiu: este vorba de viața mea particulară și nu permit nimănui să se atingă de ea! E un principiu la care țin. Întrebarea dumitale, domnule procuror, nu are nicio legătură cu împrejurarea de față, și tot ce nu are legătură cu ea face parte din viața mea intimă! Trebuia să restitui o datorie, o datorie de onoare. Cui? Nu vreau să vă spun!

— Ne dai voie să consemnăm acest lucru? întrebă

procurorul.

— Cu cea mai mare plăcere. Luați notă că refuz să spun și nici n-am să spun vreodată. Ar fi nedemn din punctul meu de vedere. Dacă vreți, puteți adăuga și asta. Cum văd eu, aveți timp de pierdut ca să notați atâtea năzbâtii!

— Dă-mi voie, stimate domn, să te previn și să-ți atrag atenția asupra unui lucru pe care dumneata poate nu-l cunoști, rosti autoritar procurorul cu un aer deosebit de grav. Dumneata ai tot dreptul să nu răspunzi la întrebările pe care ți le punem, iar noi la rândul nostru nu avem niciun drept să te tragem de limbă, dacă dintr-un motiv sau altul refuzi să răspunzi la întrebările noastre. Asta rămâne la alegerea dumitale. Totuși, suntem datori să-ți deschidem ochii și să-ți arătăm că-ți periclitezi singur situația refuzând să dai anumite explicații. Și acum, continuă, te rog...

— Domnilor, nu mă supăr... eu... Îngăimă Mitea rușinat de admonestarea procurorului. Cum vă spuneam, Samsonov ăsta, la care m-am dus atunci...

N-are rost, cred, să redau peripețiile pe care cititorul le cunoaște din cele arătate mai înainte. Vrând să termine mai repede, Mitea se străduia să prezinte cât mai amănunțit întâmplările, fără să piardă totuși prea mult timp. Dar cum, pe măsură ce vorbea, declarațiile lui erau consemnate, trebuia să se întrerupă în tot momentul. Enervat, blestema mereu în sinea lui procedeul, deși deocamdată nu-și pierduse încă răbdarea. Din când în când doar răbufnea: „Domnilor, dar asta l-ar scoate din fire și pe Dumnezeu!” sau: „Domnilor, de ce mă fierbeți așa de pomană? Continua să fie totuși la fel de prietenos și expansiv ca și până atunci. Le povesti, de pildă, cum fusese tras pe sfoară de Samsonov (acum nu mai avea nicio îndoială că bătrânul îi jucase un renghi) și cum își vânduse ceasul pentru șase ruble, ca să aibă bani de drum. Spre nemăsurata lui indignare, amănuntul acesta inedit și pentru procuror, ca și pentru judecătorul de instrucție, se bucură de o atenție deosebită din partea anchetatorilor

care găsiră de cuviință să-l consemneze în procesul-verbal, întrucât era o nouă confirmare a faptului că nu avusese nicio lețcaie în buzunar cu două zile mai înainte. Cu cât trecea vremea însă Mitea devenea tot mai posac. Le povesti călătoria pe care o făcuse în căutarea lui Copoiu, noaptea petrecută în cocioaba unde fusese cât pe ce să moară asfixiat de emanațiile din sobă etc, și ajungând la întoarcerea lui în oraș, se apucă să descrie în amănunțime, fără să fie rugat, chinurile prin care trecuse din pricina geloziei. Oamenii legii îl ascultau în tăcere, cu luare-aminte; reținură mai ales faptul că, pentru a o urmări mai ușor pe Grușenka, el avea mai demult instalat un post de observație în grădina Mariei Kondratievna, de unde putea să supravegheze spatele casei lui Feodor Pavlovici și că Smerdiakov îl ținea la curent cu tot ce se petrecea; toate acestea fură consemnate minuțios în procesul-verbal. Le vorbi apoi cu pasiune și pe îndelete despre gelozia lui, cu toate că-i era penibil să-și dea în vileag niște sentimente atât de intime, să le expună așa, la lumina zilei, „de râsul lumii”; de dragul adevărului căuta să-și calce pe inimă, trecând peste orice reticență. Până la urmă însă văzând privirile severe și impasibile ale procurorului și judecătorului de instrucție ațintite asupra lui, în timp ce le făcea aceste destăinuiri, se simți nespus de intimidat: „Frumos îmi șade, se mustra el, cuprins de amărăciune, merită oare mucosul ăsta, Nikolai Parfenovici, cu care zilele trecute flecăream vrute și nevrute despre femei, și procurorul ăsta ofticos să-mi deschid așa sufletul în fața lor, ce rușine!” Ca să-și spună apoi în gând, drept consolare, un vers: „Taci, inimă, și rabdă; smerește-te și taci!” își înfrână însă nerăbdarea și reluă firul povestirii. Ajungând la incidentul cu doamna Hohlakova, se simți din nou bine dispus; ba chiar avu chef să le istorisească o anecdotă care circula pe socoteala acestei cuconițe și care nu avea nicio legătură cu ancheta, dar judecătorul îi taie numaidecât vorba, rugându-l politicos să se rezume la lucrurile „esențiale”. Când le descrise apoi disperarea ce-l

cuprinsese în momentul în care ieșise din casa Hohlakovei, mărturisindu-le c-ar fi fost în stare atunci „să înjunghie pe cineva, numai să facă rost de cele trei mii de ruble”, anchetatorii îl opriră din nou, ca să consemneze în procesul-verbal că „intenționase să înjunghie pe cineva”. Mitea nu obiectă nimic. În sfârșit, le povesti cum prinsese de veste că Grușenka îl trăsese pe sfoară, luându-și imediat tălpășița de la Samsonov, deși lui îi spusese c-o să stea cu bătrânul până la miezul nopții. „A fost spre norocul Feniei că n-aveam niciun moment de pierdut, altminteri, domnilor, cred c-aș fi ucis-o acolo, pe loc!” îl luă gura pe dinainte. Și de astă dată, cuvintele lui fură notate cu sfințenie. Mitea așteptă posomorât până ce grefierul isprăvi de scris, dar când se pregătea să urmeze, povestindu-le cum alergase într-un suflet acasă la taică-său și intrase în grădină, procurorul îl opri și, deschizând o servietă mare, pe care o ținea lângă el pe canapea, scoase dinăuntru pisălogul de aramă și i-l arătă.

— Cunoști obiectul ăsta? îl întrebă el. Mitea zâmbi întunecat.

— Ah, da! Cum să nu-l cunosc?! Vrei să mi-l dai puțin să mă uit la el... Ba nu, dracu să-l ia, ce-mi trebuie!

— Ai uitat să pomenești despre el, observă judecătorul de instrucție.

— Ei, drăcie! Doar nu vă închipuiți că l-aș fi tăinuit, până la urmă trebuia să vorbesc și de el! Am uitat, atâta tot!

— Ești atât de bun să ne spui cât mai amănunțit cum ți l-ai procurat?

— Poftim, cu cea mai mare plăcere, domnilor.

Mitea le relată cum înșfăcase pisălogul și fugise din casă.

— Dar în ce scop te-ai înarmat cu acest instrument?

— În ce scop? Știu eu, așa, fără niciun scop! L-am luat și am fugit afară!

— Dar de ce l-ai luat, dacă nu voiai să faci nimic cu el?

Mitea fierbea de necaz. Se uită țintă la „mucosul acela” cu un zâmbet strâmb, înciudat. Se simțea din ce în ce mai

prost când se gândea că-și deschisese sufletul față de „asemenea indivizi”, vorbindu-le atât de sincer și cu atâta spontaneitate despre gelozia lui.

— Dar mai dă-l dracului de pisălog! izbucni el fără să vrea.

— Totuși...

— L-am luat ca să mă apăr de câini. Era întuneric... L-am luat așa, să am ceva asupra mea pentru orice eventualitate.

— Mai înainte tot așa aveai obiceiul să ieși înarmat din casă, noaptea, dacă zici că ți-e frică să umbli pe întuneric?

— Ei, drăcia dracului! Cu dumneavoastră nu se poate discuta, domnilor! strigă Mitea scos din fire. Și, roșu la față de mânie, se întoarse către grefier și-i dictă în pripă, cu un tremur isteric în glas: Scrie imediat... zi așa... „am luat pisălogul și m-am dus glonț la tatăl meu... Feodor Pavlovici... să-i dau cu el în cap, să-l omor!” Sunteți mulțumiți, domnilor? V-ați liniștit? apostrofă el pe oamenii legii, privindu-i sfidător.

— Îți dai seama, cred, că nu putem lua în serios o declarație făcută într-un moment de enervare, iritat de întrebările noastre pe care ții cu tot dinadinsul să le bagatelizezi, deși sunt de o mare, de o extremă importanță! îi răspunse procurorul glacial.

— Îmi pare rău, domnilor! Dar ce vreți să vă spun? Am luat pisălogul... ei și? Pentru ce se întâmplă să iei ceva în mână în asemenea cazuri? Habar n-am! L-am luat pur și simplu și am fugit. Asta-i tot! Mai mare rușinea, zău, domnilor, *passons*[119]... Altfel, jur că nici nu mai deschid gura!

Își luă capul în palme, sprijinindu-și coatele pe masă. Ședea întors din profil către ei și privea stăruitor peretele din față silindu-se să înăbușe un sentiment dușmănos ce stătea să-l copleșească. Era gata să se ridice brusc de pe scaun, declarându-le că nu mai scoate un cuvânt „chiar dacă i-ar tăia capul”.

[119] Să trecem peste asta. (Fr.)

— Vedeți, domnilor, urmă el în silă, am impresia, cum stau așa și vă ascult, că visez cu ochii deschiși... Știți, mi s-a întâmplat de câteva ori să visez același lucru... e un vis ciudat, ce revine din când în când... parcă mă urmărește cineva noaptea, cineva de care mi-e teribil de frică bâjbâie așa pe întuneric, căutându-mă, și eu atunci mă ascund după ușă sau după dulap... Și mi-e rușine că mă ascund, cu atât mai mult cu cât îmi dau seama că el știe foarte bine unde mi-e ascunzătoarea, dar se face că nu mă vede înadins, ca să mă chinuie mai tare și să poată savura pe îndelete spaima mea... Așa cum faceți și dumneavoastră acum! Exact așa!

— De multe ori se întâmplă să ai asemenea visuri? se informă procurorul.

— Da... Mitea se strâmbă. Nu cumva vrei să consemnezi și asta în procesul-verbal?

— Nu, nu vreau, în orice caz însă visele dumitale sunt destul de curioase.

— Numai că de astă dată nu mai e un vis! E realitate, domnilor, realitatea vieții! Eu sunt lupul, iar dumneavoastră vânătorii. Ce mai așteptați? De ce nu hăituiți fiara?

— Comparația dumitale e cu totul deplasată... Îi reproșa pe un ton blajin Nikolai Parfenovici. Nu mai apucă să urmeze, căci Mitea luă iarăși foc, deși explozia năprasnică de mânie de mai înainte îi răcorise inima și-l făcuse să se mai îmbuneze.

— Nu, domnilor, nu! exclamă el. Puteți să nu acordați niciun credit unui criminal ori unui infractor pe care-l torturați cu întrebările dumneavoastră, dar unui om cinstit, domnilor, unui om însuflețit de cele mai lăudabile sentimente (o spun cu tot curajul!), nu, nu se poate să nu-i dați crezare!... Nu aveți niciun drept să nu-l credeți... Dar...

Capitolul V

AL TREILEA CALVAR

Mitea își continuă mărturisirile ceva mai temperat, deși se vedea clar că își da toată silința să nu omită cumva vreun amănunt. Povesti cum sărise peste gard în grădina tatălui său, cum se apropiase tiptil de casă și tot ce se întâmplase apoi sub fereastră. Clar și răspicat, ca și când ar fi căutat să cizeleze fiecare cuvânt în parte, zugrăvi sentimentele pe care le încercase în clipele acelea când ardea de nerăbdare să afle dacă Grușenka era sau nu înăuntru. I se păru curios că atât procurorul, cât și judecătorul de instrucție, îl ascultau de astă dată cu un aer cât se poate de rezervat, uitându-se la el cu niște priviri înghețate și învrednicindu-se rareori să-i pună câte o întrebare. Mitea nu izbutea să descifreze nimic pe figurile lor. „S-au supărat, se simt jigniți probabil, dracu să-i pieptene!” își spuse el. Când le destăinui cum îi trecuse prin gând, în cele din urmă, să recurgă la semnalul prin care bătrânul urma să fie anunțat în cazul când ar fi venit Grușenka, nici procurorul, nici judecătorul nu acordară vreo atenție cuvântului semnal, ca și cum nici nu l-ar fi auzit. Lipsa lor de curiozitate avu darul să-l intrige pe Mitea. Ajunse, în sfârșit, la momentul când îl văzuse pe taică-său aplecându-se pe fereastră și când, învolburat de o ură năprasnică, smucise pisălogul din buzunar. Mitea făcu o pauză și, cum ședea așa, privind din profil peretele din fața lui, își dădea seama că-n vremea asta cei doi anchetatori îl sorbeau din ochi.

— Și atunci, zise judecătorul, ai scos arma și... și pe urmă ce s-a mai întâmplat?

— Pe urmă? Pe urmă l-am ucis... i-am dat una cu

pisălogul în tâmplă și i-am spart capul... asta ar fi versiunea dumneavoastră! izbucni el, scăpărând fulgere de indignare din ochi. Mânia ce se stinsese o clipă în sufletul lui se dezlănțui de astă dată cu o forță nestăvilită.

— Asta ar fi versiunea noastră, repetă Nikolai Parfenovici, dar versiunea dumitale care e?

Mitea își lăsă privirile în pământ și tăcu o bucată de vreme.

— Versiunea mea, domnilor? rosti el, în sfârșit, încet de tot. Știu eu, poate că lacrimile cuiva sau poate că maică-mea s-o fi rugat lui Dumnezeu pentru mine, ori sfântul duh va fi pogorât în clipa aceea în sufletul meu – nu știu, în orice caz însă diavolul a fost biruit. M-am tras înapoi de la fereastră și am rupt-o la fugă spre gard... Tata s-a speriat – nu m-a observat decât atunci – a dat un țipăt și a dispărut imediat de la geam, parcă-l văd și acum. Am străbătut în goana mare grădina, am ajuns la poalele ulucilor și... acolo m-a prins Grigori, tocmai încălecasem gardul când m-a înhățat...

Abia atunci ridică ochii spre ascultători. Amândoi continuau să se uite la el, atenți și impasibili. Inima îi zvâcni înfiorată de indignare.

— Vă bateți joc de mine! exclamă el.

— De unde deduci asta? îl întrebă Nikolai Parfenovici.

— Nu credeți niciun cuvânt din tot ce v-ara spus, iată de unde! Îmi dau seama doar că atinsesem punctul culminant: bătrânul zace acolo cu capul spart, iar eu, după ce v-am descris atât de dramatic cum am simțit deodată imboldul să-l omor și chiar cum am scos pisălogul din buzunar, să spun c-am fugit așa, tam-nesam, de la fereastră... Un adevărat poem! Un poem în versuri! Și chiar mă credeți pe cuvânt?! Haida-de! Tare sunteți mucaliți, domnilor!

Mitea se răsuci atât de brusc, încât scaunul trosni din încheieturi.

— N-ai observat cumva, începu procurorul fără să ia câtuși de puțin în considerație indignarea lui, în momentul când ai plecat de la fereastră, dacă ușa dinspre grădină,

din spatele casei, era deschisă sau nu?

— Nu, nu era deschisă.

— Nu era?

— Dimpotrivă, era încuiată, ferecată, cine putea s-o deschidă? Adică staţi! Uşa! exclamă el tresărind, ca şi când s-ar fi dumerit, în fine. Aţi găsit-o cumva descuiată?

— Da.

— Păi cine putea s-o deschidă dacă n-aţi descuiat-o dumneavoastră? întrebă Mitea, peste măsură de mirat.

— Uşa era dată de perete. Ucigaşul tatălui dumitale, fără îndoială, a intrat in casă pe acolo şi tot pe acolo a ieşit afară! rosti răspicat, apăsând pe fiece cuvânt, procurorul. E limpede ca lumina zilei. Asasinatul a fost săvârşit în odaie şi nu prin fereastră. Asta s-a stabilit precis la anchetă după poziţia în care se afla corpul şi după multe alte indicii. În privinţa asta, nu încape nicio îndoială.

Mitea părea consternat.

— Dar nu se poate, domnilor! strigă el, pierzându-şi capul. Eu... eu n-am intrat în casă... categoric vă spun. Tot timpul cât am zăbovit în grădină şi până în momentul când am plecat, uşa a fost încuiată. Am stat aşa la pândă sub fereastră şi m-am uitat la tata pe geam, atâta tot... Ţin minte foarte bine tot ce s-a întâmplat până în ultima clipă. Şi chiar dacă n-aş fi ţinut minte, sunt sigur c-a fost aşa, de vreme ce nimeni altul în afară de mine, de Smerdiakov şi de răposatul, nu cunoştea semnalul şi, fără semnal, pentru nimic în lume n-ar fi deschis cuiva!

— Semnalul? Care semnal? întrebă avid procurorul cu o curiozitate aproape morbidă, pierzându-şi dintr-o dată toată gravitatea.

Ai fi zis că încearcă să se strecoare şerpeşte, să-l învăluie pe furiş. Simţea că se ascunde aici un lucru de o importanţă capitală pe care nu ajunsese încă să-l cunoască şi se gândea cu inima strânsă că Mitea va refuza poate să-l dea în vileag.

Mitea clipi viclean din ochi, zâmbind ironic, maliţios.

— Va să zică, nu ştiai nimic! Şi dacă nu vreau să-ţi spun?

Era un semnal pe care nu-l cunoștea decât răposatul, eu și Smerdiakov, atâta tot, și bunul Dumnezeu firește, dar n-aș crede c-o să puteți afla de la el secretul. Și e un lucru extrem de interesant, pe baza lui s-ar putea eșafoda o construcție întreagă, ha-ha! Fiți pe pace, domnilor, temerile dumneavoastră sunt neîntemeiate, fiindcă am să vă spun tot! Nu știți încă cu cine aveți de-a face! Inculpatul se denunță singur, depune împotriva lui însuși! Da, fiindcă eu sunt un om de onoare, așa cum nu sunteți dumneavoastră!

Procurorul înghiți fără să clipească, rând pe rând, toate ofensele, tremurând tot de nerăbdare să afle faptul acela inedit. Mitea le descrise precis și detailat semnalele pe care Feodor Pavlovici le inventase pentru Smerdiakov, explicându-le semnificația fiecărei bătăi în geam, le făcu și o demonstrație ciocănind în masă, ca să-și poată da mai bine seama și la întrebarea lui Nikolai Parfenovici dacă semnalul folosit de el atunci când ciocănise la fereastră era cel prin care bătrânul trebuia să ia cunoștință că „a venit Grușenka” răspunse că da, într-adevăr îi anunțase venirea Grușenkăi.

— Acum nu mai rămâne decât să ridicați schelăria! spuse el în încheiere pe un ton agresiv, întorcând disprețuitor capul.

— Și semnalele astea zici că nu le cunoștea decât răposatul dumitale tată, Smerdiakov și dumneata? Încolo nimeni nu mai știa de ele? insistă Nikolai Parfenovoci.

— Numai noi trei, tata, feciorul din casă, Smerdiakov și cu mine, și poate bunul Dumnezeu. Notați: bunul Dumnezeu – nu strică! Și dumneavoastră o să aveți odată nevoie de el!

Toate astea fură, bineînțeles, consemnate în procesul-verbal. În timp ce grefierul așternea mărturia lui pe hârtie, procurorul se trezi deodată spunând, ca și când i-ar fi venit în minte o idee la care nu se gândise până atunci:

— În cazul acesta, dacă Smerdiakov cunoștea și el

semnalul, iar dumneata respingi atât de energic învinuirea de a-ți fi ucis tatăl, nu cumva feciorul o fi fost acela care a bătut în geam așa cum conveniseră, făcându-l pe bătrân să-i deschidă ușa, ca pe urmă... pe urmă să-l asasineze?

Mitea se uită la el cu o ironie acerbă și în același timp cu privirea încărcată de ură. Se uită lung de tot la el, fără să spună un cuvânt, atât de lung, încât procurorul începu să clipească.

— Ai prins vulpea! rosti el într-un târziu. Ai înhățat-o de coadă, pârdalnica! He-he! Îți citesc lămurit gândurile, domnule procuror! Credeai c-o să sar în sus, c-o să mă agăț de o vorbă aruncată în vânt, răcnind în gura mare: „Sigur că da, Smerdiakov trebuie să fie criminalul. Recunoaște, mărturisește cinstit că într-adevăr așa ți-ai închipuit! Nu? Altfel, să știi că nu mai scoți nimic de la mine!

Procurorul însă nu voi să mărturisească. Tăcea, așteptând.

— Ei uite, ai greșit, n-am de gând să arunc vina pe Smerdiakov!

— Și chiar nu-l bănuiești de loc?

— Dar ce, dumneavoastră îl bănuiți cumva?

— L-am bănuit și pe el la un moment dat. Mitea își pironi privirea, tăcut, în podea.

— Să lăsăm gluma deoparte, rosti el posac, după un timp. Din capul locului, adică din momentul când am ieșit de după perdea, trebuie să vă spun că m-a fulgerat un gând: „Smerdiakov!” Stăm aici la masă, strigând din fundul rărunchilor că n-am vărsat eu sângele tatii și nu sunt vinovat și, între timp, îmi suna mereu în ureche: „Smerdiakov!” Numele ăsta nu-mi ieșea din cap și pace. Adineauri chiar mi-a trecut din nou prin minte: „Smerdiakov!” Dar numai o clipă, atâta tot, fiindcă mi-am zis imediat: „Nu, n-a fost el!” Nu, domnilor, nu el este făptașul!

— Atunci poate că bănuiești pe altcineva. O altă persoană, se interesă cu menajamente Nikolai Parfenovici.

— Nu știu cine sau ce persoană anume putea să facă asta, dacă e mâna lui Dumnezeu aici sau a satanei, în orice caz,... nu poate fi vorba de Smerdiakov! i-o reteză scurt Mitea.

— De ce afirmi atât de categoric, de ce îl aperi cu atâta insistență?

— Din convingere. Fiindcă asta-i părerea mea. Smerdiakov este de felul lui un netrebnic și un laș. Un laș, întruchiparea tuturor lașităților din lume într-un singur om, lașitatea în carne și oase, umblând pe două picioare! Pesemne ca l-a ouat o găină. De câte ori îi vorbeam, tremura varga de frică să nu-l ucid, deși nici măcar nu mișcăm mâna. E un biet pui de găină bolnav de epilepsie și cam nătărău; și un copil de opt ani ar putea să-l culce la pământ. Ca să vedeți hal de om! Nu, domnilor, nu e Smerdiakov criminalul. De altfel, nici nu era așa ahtiat după bani. De câte ori voiam să-l cinstesc, se codea să primească... Pentru ce l-ar fi omorât pe bătrân? Și pe urmă se pare c-ar fi copilul lui din flori!

— Am auzit și noi legenda asta. Dar și dumneata ești fiul tatălui dumitale și, totuși, parcă ziceai c-ai vrut să-l omori.

— Încă o piatră în grădina mea! Afurisită piatră, și tare dureroasă! Dar nu mi-e frică. O, domnilor, nu credeți, oare, că-i abject să-mi aruncați în față lucrul ăsta? E cu atât mai abject cu cât eu însumi v-am vorbit despre el! Adevărat, așa e, am vrut să-l omor, ba mai mult chiar, mi-a stat în putere să-l ucid! Am declarat eu însumi asta de bunăvoie, singur m-am acuzat, am mărturisit chiar c-am fost la un pas de crimă! Și totuși, nu l-am ucis, m-a apărat îngerul meu păzitor, n-ați înțeles nici pân-acum treaba asta... Tocmai de acea e urât din partea dumneavoastră, urât și abject să-mi vorbiți așa! Nu l-am ucis eu, nu! Auzi, domnule procuror? Nu l-am ucis eu!

Se opri, sugrumat de indignare. De când începuse interogatoriul nu fusese atât de agitat.

— Ce a declarat Smerdiakov? se interesă el, după o tăcere de câteva clipe. Am dreptul să întreb?

— Ai dreptul să ne pui orice întrebare, răspunse procurorul cu același aer sever și distant. Orice întrebare în legătură cu faptele, iar noi – ți-o spun încă odată – suntem datori să-ți răspundem. L-am găsit pe Smerdiakov zăcând fără cunoștință în patul lui, în toiul unei crize de epilepsie, o criză de o violență neobișnuită, pare-se a zecea din ajun. Doctorul, care ne însoțea, l-a examinat și ne-a declarat că s-ar putea să nu mai apuce ziua de mâine.

— Atunci numai dracul mai putea să-l omoare pe tata! răbufni fără să vrea Mitea dându-se astfel de gol că, până în momentul acela, încă se mai întrebase: „Să fie, oare, Smerdiakov?”

— O să mai revenim asupra acestui punct, căută să încheie politicos discuția Nikolai Parfenovici. Acum, dacă ești atât de bun, continuă, te rog.

Mitea ceru să i se lase un pic de răgaz, pe care anchetatorii i-l acordară cu multă bunăvoință. După ce se odihni puțin, Mitea își depănă mai departe spovedania. Se vedea însă clar că trebuia să facă un efort ca să vorbească. Se simțea sleit de puteri, umilit, răscolit până în adâncul sufletului. Pe deasupra, parcă dinadins, procurorul îl sâcâia punându-i o mulțime de întrebări în legătură cu tot felul de „amănunte”. De pildă, începuse tocmai să povestească cum, stând călare pe gard, îl lovește în cap pe Grigori care-l apucase de picior și cum sărise, apoi, jos să vadă ce i se întâmplase, când procurorul îi tăie vorba, rugându-l să-i descrie cât mai amănunțit poziția m care stătea în vârful gardului. Mitea făcu ochii mari.

— Am stat uite-așa, călare... cu un picior de partea asta și cu celălalt dincolo, peste ulucă...

— Și pisălogul?

— Pisălogul îl aveam în mână.

— Nu era în buzunar? Ții bine minte? A trebuit să ridici mâna ca să lovești?

— Cred că da, dar ce rost au toate astea?

— N-ai vrea să te așezi pe scaun în poziția în care te aflai pe gard ca să ne arăți exact cum ai ridicat mâna și în ce

parte ai dat lovitura?

— Vă bateți joc de mine? întrebă Mitea, măsurându-l cu dispreț, dar procurorul nici nu clipi măcar. Mitea se răsuci enervat pe scaun, așezându-se călare, și ridică brațul.

— Uite-așa l-am miruit! Așa l-am răpus! Mai vreți ceva?

— Mulțumesc. Dacă ești bun acum să ne explici pentru ce ai mai coborât după aceea? În ce scop? Ce te gândeai să faci?

— Ei, fir-ar să fie... m-am dat jos pentru că l-am văzut căzând... Mai știu eu pentru ce oi fi coborât?!

— În halul în care erai? Și tocmai când te pregăteai să fugi?

— Da, în halul în care eram și tocmai când mă pregăteam să fug.

— Ai fi vrut să-i dai ajutor?

— Ce ajutor... De, știu eu, poate c-am vrut să-i vin într-ajutor... nu-mi amintesc.

— Cum adică, nu mai știai ce se întâmplă cu dumneata? Erai inconștient, va să zică?

— Ba nu! Câtuși de puțin! Mi-aduc aminte precis tot ce s-a întâmplat. Tot, până în cele mai mici amănunte. Am coborât să mă uit ce-a pățit și l-am șters pe față cu batista.

— Știm, am văzut și noi batista. Sperai cumva c-o să-l faci sa-și vină în simțiri?

— Nu știu dacă m-am gândit la asta. Am vrut să mă conving dacă mai trăiește.

— Aha, va să zică, ai vrut să te convingi. Și?

— Nu sunt medic, așa că n-am putut să-mi dau seama. Am fugit, încredințat că-l omorâsem, dar iată că și-a revenit.

— Perfect, încheie procurorul. Mulțumesc. Atâta am vrut să știu. Continuă, te rog.

Din păcate, Mitea nici nu se gândi măcar să spună – deși își aducea foarte bine aminte – că sărise jos de pe gard numai de mila bătrânului și că, aplecându-se asupra bietului om pe care îl culcase la pământ, rostise chiar câteva cuvinte prin care-și mărturisea părerea de rău:

„Cine te-a pus, moșnege, să-mi ieși în cale, acuma ce să-ți fac?!” De aceea procurorul trase concluzia că Mitea coborâse de pe ulucă „într-un moment ca ăsta și în halul în care era” numai ca să se încredințeze dacă *unicul* martor al crimei pe care o săvârșise mai era încă în viață sau murise! Ce tare de înger trebuie să fie omul ăsta, ce prezență de spirit și ce sânge rece trebuie să aibă și cât de calculat va fi fost dacă, până și într-o împrejurare ca asta, a putut... ș.a.m.d. Procurorul avea deci pentru ce să fie mulțumit: „Am reușit să-l scot din țâțâni cu „amănuntele” astea și, nervos cum e, l-a luat gura pe dinainte”.

Mitea făcu un efort ca să vorbească mai departe. Dar și de data asta Nikolai Parfenovici îl întrerupse după primele cuvinte:

— Cum ai putut să intri buzna în camera slujnicei, Feodosia Markova, așa, plin de sânge pe mâini și pe față, după cum s-a constatat după aceea?

— Habar n-aveam că eram plin de sânge, nici n-am băgat de seamă! răspunse Mitea.

— E perfect plauzibil, se întâmplă de multe ori asta, încuviință procurorul, schimbând o privire semnificativă cu Nikolai Parfenovici.

— Ai dreptate, domnule procuror, chiar așa și este, n-am observat repetă Mitea și-și continuă spovedania.

Venise, în sfârșit, momentul să le împărtășească hotărârea lui subită de a se da „la o parte”, lăsând „calea deschisă celor sortiți fericirii”. Acum însă nu se mai simțea în stare să-și deschidă inima, așa cum făcuse mai adineauri, vorbindu-le din nou despre „regina sufletului său”. Îi era lehamite de oamenii aceștia, insensibili, care căutau „să i se înfigă în carne ca niște căpușe”. De aceea, la întrebările lor stăruitoare, se mulțumi să răspundă scurt și răspicat:

— Eram decis să-mi iau viața. Îmi dădeam seama că nu mai aveam niciun rost pe lume. Se înapoiase omul pe care-l iubise cândva și care, firește, avea toate drepturile asupra ei. Ce-i drept, se purtase ca un nemernic cu ea, dar

se întorcea acum, după cinci ani, să-i ofere din nou dragostea lui și să repare greșeala pe care o săvârșise față de ea, printr-o căsătorie legală. Am înțeles atunci că pentru mine totul era pierdut... Lăsasem în urmă cinstea pătată și sângele acela, sângele lui Grigori... La ce bun să mai trăiesc? M-am dus să răscumpăr pistoalele depuse chezășie și le-am încărcat cu gândul ca în zorii zilei să-mi zbor creierii...

— Iar peste noapte, mare zaiafet!...

— Ei, da, așa e, peste noapte mare zaiafet! Dar terminați odată, domnilor, ce dracu?! Am vrut să mă împușc, asta-i sigur. Chiar aici, la marginea satului, în zori, la orele cinci, mi-aș fi ridicat singur viața. Pregătisem chiar și o scrisoare, am scris-o acasă la Perhotin, atunci când am încărcat arma. Poftim, citiți! Să știți însă că astea nu le spun pentru dumneavoastră! se grăbi el să adauge cu un nemăsurat dispreț.

Scoase biletul din buzunar și-l aruncă pe masă; anchetatorii îl citiră cu toată atenția și, potrivit uzanțelor, îl adăugară hârtiilor de la dosar.

— Și nici atunci când te-ai dus la domnul Perhotin nu ți-a dat prin gând să te speli pe mâini? Nu ți-era teamă c-o să te suspecteze?

— Să mă suspecteze? N-avea decât, pentru mine totuna era. Aș fi venit încoace și, dimineața, la cinci mi-aș fi zburat creierii, înainte de a fi apucat să faceți vreun pas. Dacă nu se întâmpla toată dandanaua asta cu taică-meu, n-ați fi știut nimic și n-ați mai fi bătut atâta drum. Am spus eu că aici trebuie să-și fi băgat dracul coada! El l-a răpus și tot el a avut grijă să vă dea numaidecât de știre! În doi timpi și trei mișcări ați și ajuns aici! Fantastic, într-adevăr!

— Domnul Perhotin a declarat că, în momentul când ai intrat în casă la el, țineai în mână... așa cum erai, plin de sânge... niște bani... o mulțime de bani... un teanc întreg de bancnote de o sută. Le-a văzut și băiatul de serviciu.

— Da, domnilor, mi se pare că așa a și fost.

— Atunci, se pune o mică problemă, începu nespus de

mieros Nikolai Parfenovici, ai putea să ne spui de unde ai luat suma asta de bani, din moment ce, după calculele noastre și din felul cum au decurs evenimentele, rezultă clar că n-ai mai apucat să treci pe acasă?

Procurorul se încruntă ușor la auzul acestei întrebări cam prea directe, dar se feri totuși să-l întrerupă.

— Nu, n-am mai apucat să trec pe acasă, recunoscu Mitea, în aparență cât se poate de liniștit, dar ținând ochii în pământ.

— Dați-mi voie atunci să repet întrebarea, continuă insinuant Nikolai Parfenovici. De unde ai făcut rost de atâția bani când singur ai declarat că la ora cinci...

— Aveam mare nevoie de zece ruble și mi-am amanetat pistoalele la Perhotin, pe urmă m-am dus la Hohlakova să-i cer împrumut trei mii de ruble pe care a refuzat să mi le dea etc. etc. Și toate celelalte, i-o reteză scurt Mitea. Da, domnilor, îmi scăpară măseaua după bani, ca deodată să-mi pice așa, din senin, câteva mii de ruble; ce ziceți de asta? Ei, acum că v-am pus pe jeratic, știu cel puțin că stați amândoi cu inima pierită de teamă că n-am să vă spun de unde am făcut rost de bani! Și chiar așa o să fie, de astă dată ați ghicit bine: n-am de gând să vă spun nimic, n-o să scoateți nimic de la mine, domnilor! rosti el răspicat și ferm hotărât.

Anchetatorii tăcură câteva clipe.

— Trebuie să înțelegeți, domnule Karamazov, că-i absolut necesar să știm lucrul acesta, rosti domol și smerit Nikolai Parfenovici.

— Înțeleg foarte bine și, totuși, n-am să vă spun nimic.

Procurorul interveni, reamintindu-i că, firește, persoana anchetată are tot dreptul să nu răspundă la unele întrebări, în cazul când crede că răspunsurile lui ar putea să-i aducă vreun neajuns și așa mai departe; e bine, totuși, să ia în seamă faptul că, trecând sub tăcere anumite lucruri, mai ales când este vorba de o chestiune atât de importantă, își agravează singur situația...

— Și așa mai departe! Destul, domnilor, am mai auzit

toate astea! îl întrerupse ritos Mitea. Îmi dau perfect de bine seama ce importanță prezintă această întrebare și știu că aici este nodul problemei, dar totuși nu vreau să vă spun nimic.

— Treaba dumitale, în fond asta nu ne privește pe noi, ci pe dumneata, s-ar putea să-ți tai singur craca de sub picioare, îi atrase atenția, cam nervos, Nikolai Parfenovici.

— Uitați-vă ce este, domnilor, să lăsăm gluma deoparte. Mitea ridică privirea din pământ și se uită dârz în ochii lor. Din capul locului am presimțit că aici o să avem de întâmpinat un obstacol. Când mi-am început însă mărturisirile, nu-mi dădeam încă seama prea bine de situație, totul plutea ca într-o ceață; am fost chiar atât de naiv, încât v-am propus să stabilim o „încredere reciprocă". De-abia acum văd că aceasta încredere n-a existat niciun moment între noi, altminteri n-am fi ajuns să ne ciocnim de acest obstacol! Și uite că totuși ne-am ciocnit! Nu pot să vă spun nimic și basta! Nu vă fac niciun reproș, dimpotrivă, înțeleg prea bine cum stau lucrurile – firește că nu mă puteți crede pe cuvânt!

Și se închise în el posomorât.

— N-ai putea, totuși, fără să-ți calci în picioare hotărârea și trecând sub tăcere esențialul, să ne spui măcar pe departe, să ne sugerezi cel puțin motivele grave care te obligă să păstrezi cea mai deplină discreție într-un moment atât de critic pentru dumneata?

Mitea zâmbi trist, parcă furat de gânduri.

— Sunt mult mai bun decât credeți dumneavoastră, domnilor. Uite, am să vă spun de ce trebuie să tac, am să vă sugerez, deși nu meritați. Sunt redus la tăcere, domnilor, pentru că aici se ascunde un lucru care mă dezonorează. Răspunsul la întrebarea de unde am luat banii este atât de degradant pentru mine, încât nici chiar asasinarea și jefuirea propriului meu tată – dacă, să zicem l-aș fi ucis ca să-i pot fura paralele – n-ar fi fost o infamie mai cumplită. Iată de ce refuz să vorbesc. Nu pot, pentru că mi-e rușine. Dar ce faceți? Vreți să consemnați și asta în

procesul-verbal?

— Da, și asta, se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— N-ar trebui să fie pomenit acolo cuvântul „infamie” V-am făcut această mărturisire din prea multă bunăvoință, când puteam foarte frumos să tac din gură. M-am gândit, totuși, să vă dau informația cerută, pe care dumneavoastră ați căutat imediat s-o folosiți împotriva mea. Bine, faceți cum vreți! încheie Mitea disprețuitor și scârbit. Nu mi-e frică de dumneavoastră... sunt prea mândru ca să mă tem.

— N-ai vrea să ne spui de ce natură este sentimentul acesta de rușine care te împiedică să vorbești? încercă din nou să-l iscodească Nikolai Parfenovici.

Procurorul făcu din nou o grimasă.

— Nu-nu! *Cest fini*[120], nu vă mai osteniți. Nu face să mă murdăresc. Destul m-am înjosit cât m-am întins la vorbă până acum. Nu meritați nici dumneavoastră, nici altcineva, să-mi deschid sufletul, oricine ar fi acela... Destul, domnilor, eu am terminat!

Vorbise cât se poate de categoric. Nikolai Parfenovici nu mai insistă, dar, uitându-se la Ippolit Kirillovici, înțelese din privirea lui că acesta nu-și pierduse încă toate speranțele.

— N-ai putea să ne spui cel puțin cât de mare era suma pe care o aveai la dumneata când ai intrat la domnul Perhotin? Câți bani țineai în mână în momentul acela?

— Nu, nu vă pot spune nimic.

— Pare-mi-se că i-ai pomenit domnului Perhotin de trei mii de ruble, pe care ziceai că ți le-ar fi împrumutat doamna Hohlakova.

— Tot ce se poate. Ajunge, domnilor, nu vreau să vă spun câți bani aveam asupra mea.

— Atunci ai putea cel puțin să ne povestești cum ai ajuns aici și ce ai făcut de când ai sosit.

— Of, Doamne, n-aveți decât să întrebați oamenii de aici! Dar dacă țineți neapărat, vă pot pune și eu la curent.

Se apucă deci să le relateze cum se desfășurase seara

[120] S-a sfârșit. (Fr.)

petrecută la Mokroe, dar cred că n-are rost să mai repetam ceea ce am arătat mai înainte. Se mulțumi cu o expunere seacă, trecând peste amănunte. Nu suflă un cuvânt despre apoteoza miraculoasă a dragostei sale, mulțumindu-se să menționeze că, având în vedere „unele împrejurări neprevăzute”, renunțase la sinucidere. Fără să dea nicio explicație, nicio justificare, niciun detaliu. Și nici anchetatorii nu insistară: evident, erau lucruri care nu prezentau niciun interes pentru ei.

— Toate acestea vor fi verificate mai târziu. Vom avea prilejul să revenim asupra lor când vom lua declarații martorilor, formalitate care, bineînțeles, va avea loc în prezența dumitale, încheie Nikolai Parfenovici. Acum, te rog să pui pe masă tot ce ai prin buzunare și, în primul rând, banii pe care-i ai asupra dumitale.

— Banii, domnilor? La dispoziție. Îmi dau seama că-i necesar. Mă miră chiar că nu mi-ați cerut-o până acum. E adevărat că nici nu puteau să facă picioare, de vreme ce am fost tot timpul sub ochii dumneavoastră. Poftim, uite-i aici, luați-i, numărați-i, mi se pare că asta-i tot.

Scoase din buzunar până la ultimul ban, chiar și mărunțișul, două monede de câte douăzeci de copeici, pe care le avea în buzunarul jiletcii. Se apucară să-i numere: erau opt sute treizeci și șase de ruble și patruzeci de copeici.

— Asta-i tot? întrebă judecătorul de instrucție.

— Da.

— Din declarația dumitale reiese c-ai lăsat trei sute de ruble în băcănie la Plotnikov. I-ai dat lui Perhotin zece ruble, douăzeci surugiului, la cărți ai mai pierdut încă două sute, apoi...

Nikolai Parfenovici făcu socoteala banilor cheltuiți. Mitea îl ajută, fără să se arate câtuși de puțin contrariat. Reconstituiră totul din memorie și adunară ban cu ban. Judecătorul de instrucție calculă suma totală.

— Așadar, cu cele opt sute de ruble care s-au găsit asupra dumitale, ai avut circa o mie cinci sute?

— Așa se pare, rosti scurt Mitea.

— Atunci de ce toată lumea susține c-ai fi avut mai mult?

— N-au decât.

— Dar dumneata ai afirmat același lucru, nu-i așa?

— Și eu am afirmat.

— Bine, rămâne să verificăm suma în raport cu declarațiile martorilor. În privința banilor să nu duci nicio grijă: vor fi puși bine și vei reintra în posesia lor la sfârșit... când se va termina povestea asta... dacă, bineînțeles, se va constata, vreau să zic, în cazul când se va dovedi că ai drepturi incontestabile asupra lor. Și acum...

Nikolai Parfenovici se ridică brusc în picioare pentru a-l încunoștiința pe Mitea cu solemnitate că „este obligat și se vede silit” să facă o percheziție amănunțită „atât vestimentară, cât și corporală”.

— Poftim, domnilor, pot să-mi întorc buzunarele daca vreți și Mitea se și apucă să le întoarcă pe dos.

— Trebuie să te dezbraci.

— Cum? Să mă dezbrac? Ei, drăcie! Nu puteți să mă percheziționați așa, îmbrăcat?

— Nu se poate, Dmitri Feodorovici, trebuie să-ți scoți hainele.

Mitea se supuse îmbufnat.

— Cum doriți. Dar vă rog nu aici, să trecem dincolo, după perdea. Cine face percheziția?

— După perdea, firește, încuviință Nikolai Parfenovici, înclinând capul.

Și pe fața-i prelungă se întipări o expresie plină de gravitate.

Capitolul VI

PROCURORUL REUȘEȘTE SĂ-L ÎNCUIE PE MITEA

Atunci se petrecu un lucru fără doar și poate uluitor, la care Mitea în viața lui nu s-ar fi așteptat. Nici măcar nu i-ar fi putut trece prin cap o clipă mai înainte, că cineva și-ar permite vreodată să se poarte așa cu Mitea Karamazov! Era o situație atât de umilitoare pentru el și atâta „aroganță și desconsiderare" din partea lor! Dacă ar fi fost obligat să-și scoată numai surtucul, mai treacă-meargă, dar dumnealor îl poftiră să se dezbrace de tot! Ba nu, ce să-l poftească, îi porunciră pur și simplu! Da, da, îi porunciră, fără multă vorba! Și Mitea se supuse fără să crâcnească, se supuse din mândrie și pentru că-i disprețuia. Și nu trecuseră numai el și cu Nikolai Parfenovici după perdea; venise cu ei și procurorul împreună cu câțiva gealați. „Ca să le dea o mână de ajutor, se gândi Mitea, sau ce știu eu ce se mai poate întâmpla?!"

— Să-mi scot și cămașa? întrebă el răstit, dar nimeni nu se învrednici să-i răspundă

Nikolai Parfenovici și procurorul erau ocupați cu examinarea hainelor lui; surtucul, jiletca, pantalonii și șapca; amândoi păreau absorbiți de această operație. „Fără pic de rușine, se gândi Mitea, să mai fi păstrat măcar o umbră de politețe."

— Vă întreb încă odată: trebuie să-mi scot și cămașa sau nu? repetă el mai apăsat și mai nervos.

— Ai răbdare, că-ți spunem noi, îi răspunse Nikolai Parfenovici plin de superioritate, sau cel puțin așa i se păru lui Mitea.

Judecătorul de instrucție și procurorul, amândoi cu un

aer foarte grav, țineau un Conciliabul cu jumătate de glas.

Surtucul, mai ales în partea stângă, jos, la spate, avea niște pete mari de sânge proaspăt închegat, așa încât nu apucase încă să se usuce și să se scuture. Pantalonii erau și ei murdari de sânge. Nikolai Parfenovici pipăi sub ochii martorilor gulerul, manșetele și toate cusăturile vestonului și pantalonilor, căutând ceva, probabil niscai bani tăinuiți. După toate celelalte, nici măcar nu se ferea să arate că-l socotește în stare să ascundă bani în cusăturile îmbrăcămințiii! „Mă tratează ca pe un borfaș de rând, nu ca pe un ofițer!” își zise Mitea. Cei doi își împărtășeau presupunerile cu o sinceritate de-a dreptul bizară, fără a se sinchisi câtuși de puțin că se afla și el de față. Bunăoară, la un moment dat, grefierul care nu știu cum, se strecurase și el după draperie, făcându-și de lucru slugarnic pe lângă anchetatori, atrase atenția judecătorului asupra șepcii care ajunse să fie luată și ea în cercetare. „Vă aduceți aminte de Gridenko? Știți care: conțopistul, interveni el. S-a dus într-o vară să ridice leafa pentru toată cancelaria, ca la întoarcere să spună că s-ar fi îmbătat și ar fi pierdut banii. Unde credeți că i-au găsit mai pe urmă? în căptușeala chipiului: erau numai hârtii de o sută, pe care le făcuse sul și le cususe în căptușeală!” Anchetatorii își aminteau perfect de cazul lui Gridenko, de aceea puseră deoparte șapca lui Mitea, s-o examineze îndeaproape odată cu hainele.

— Îmi dai voie! exclamă deodată Nikolai Parfenovici, observând manșeta mânecii drepte de la cămașa lui Mitea, răsucită înăuntru și pătată de sânge. Ce-i asta? Sânge?

— Da, răspunse laconic Mita.

— Vreau să spun al cui… și de ce e întoarsă înăuntru?

Mitea îl lămuri că-și murdărise cămașa în timp ce-l ștergea de sânge pe Grigori și că-și suflecase manșeta mai apoi, când se spălase pe mâini la Perhotin.

— Trebuie să-ți dezbraci și cămașa, este foarte important… pentru constituirea probelor materiale.

Mitea se aprinse la față de mânie.

— Cum adică? Să rămân așa, în pielea goală? protestă el.

— N-ai nicio grijă. O să vedem noi ce-i de făcut. Deocamdată, fii bun și scoate-ți ciorapii.

Mitea îl fulgeră cu privirea.

— Nu, zău, nu glumești? E absolut necesar?

— Fii sigur că nu ne arde de glumă! riposta Nikolai Parfenovici încruntat.

— Bine, dacă trebuie... eu... murmură Mitea și se lăsă pe marginea patului să-și dea jos ciorapii.

Îi venea să intre în pământ de rușine: toată lumea era îmbrăcată, numai el -— gol pușcă! Ce curios: așa dezbrăcat, la piele, se simțea într-adevăr vinovat, și mai ales îi făcea impresia că toată demnitatea lui era la pământ și că oricine avea acum dreptul să-l disprețuiască. „Când toți sunt despuiați nu mai încape nicio rușine, dar când unul singur e în pielea goală și ceilalți se uită la el e pur și simplu scandalos! îi trecu prin minte. Am impresia că trăiesc un coșmar, numai în vis ți se întâmplă asemenea lucruri!” Ce chin până să-și scoată ciorapii: nu erau prea curați, ca de altfel toată rufăria, și acum aveau să vadă toți în ce hal sunt! Și pe urmă simțea un fel de repulsie pentru picioarele lui; nu se știe de ce îi intrase în cap că degetele mari erau monstruoase, mai ales unghia de la cel drept, îngroșată, plată și îndoită în jos, și acum toată lumea o să fie cu ochii pe ea! Copleșit de rușine, căută să braveze situația prin grosolănie, silindu-se cu tot dinadinsul să fie cât mai vulgar. Își smulse cămașa de pe el.

— Poate doriți să căutați și în altă parte? Vă rog, nu vă jenați!

— Deocamdată, nu.

— Și eu ce să fac? Să stau așa despuiat? întrebă el turbând de mânie.

— Pentru moment, da... Fii bun și așteaptă aici, poți să iei pătura de pe pat să te învelești, dacă vrei, iar eu... eu mă duc să văd ce facem cu lucrurile.

Hainele fură arătate martorilor și, după ce se încheie procesul-verbal de rigoare, Nikolai Parfenovici ieși din

odaie, însoțit de un om care ducea îmbrăcămintea. Ippolit Kirillovici se duse și el. Nu mai rămaseră cu el după perdea decât paznicii, care tăceau, fără să-l slăbească o clipă din ochi pe arestat. Mitea se înfășură în pătură, înfrigurat. Și cum învelitoarea era prea scurtă, tot trăgea de ea în jos, fără a reuși să-și acopere picioarele dezgolite. Nikolai Parfenovici zăbovi mult, „exasperant de mult”. „Mă ia drept un mucos! scrâșnea din dinți Mitea. Și dobitocul ăla de procuror s-a cărăbănit și el, îi cădea nasul pesemne să stea cu mine, îi era silă să mă vadă așa despuiat.” Era convins că după percheziție au să-i aducă lucrurile înapoi, așa încât fu peste măsură de revoltat când îl văzu pe Nikolai Parfenovici întorcându-se urmat de un mujic cu niște haine în brațe, dar care nu erau ale lui!

— Îmbracă-te, îi spuse judecătorul fără nicio sfială, mulțumit de reușita investigațiilor sale. Domnul Kalganov ținând seama de interesul pe care-l prezintă cazul dumitale, a avut amabilitatea să-ți trimită un rând de haine și o cămașă curată. Din fericire, le avea în geamantan. Poți să păstrezi ciorapii și rufăria de corp.

Mitea se făcu foc.

— N-am nevoie de hainele altora! strigă el amenințător. Să faceți bine să mi le dați pe ale mele!

— Imposibil.

— Dați-mi hainele mele! Ce am eu cu Kalganov, dracu să-l ia cu țoale, cu tot!

După multă bătaie de cap, de bine, de rău, îl convinseră să se îmbrace. În sfârșit, Mitea se liniști. Anchetatorii îi explicară că, fiind murdare de sânge, hainele lui constituiau ceea ce se cheamă „un corp delict” și trebuiau deci alăturate celorlalte „probe materiale”, că dânșii, „chiar dacă ar vrea, n-au voie să i le lase, având în vedere întorsătura pe care putea s-o ia cazul de față” etc, etc. Până la urmă, Mitea se înduplecă să le dea ascultare și începu să se îmbrace în pripă, ursuz și tăcut. Se mulțumi doar să spună că hainele erau mai scumpe decât ale lui și că n-ar vrea să „se înțolească” cu ele. Și pe urmă erau și

„ridicol de strâmte”. Adică ce, să facă pe caraghiosul fiindcă așa le-a venit gust dumnealor?

Anchetatorii însă se străduiră să-i arate că exagerează, că domnul Kalganov era doar un pic mai înalt decât el și că deci numai pantalonii aveau să fie ceva mai lungi decât ar fi trebuit. Surtucul însă, într-adevăr, îl cam strângea la umeri.

— Pe dracu, nu vedeți că nici nu pot să mă închei... bodogăni Mitea. Fiți buni, vă rog, și spuneți-i din partea mea domnului Kalganov că eu, personal, nu i-am cerut nimic și că am fost silit să umblu costumat ca un măscărici.

— Dumnealui înțelege situația și-i pare foarte rău... firește nu de haine, ci de tot ce s-a întâmplat... se bâlbâi Nikolai Parfenovici.

— Mă doare în cot de părerile lui de rău! Ei, acum unde mergem? Sau trebuie să rămân mai departe aici?

Îl poftiră să treacă iar dincolo. Ieși de după perdea cătrănit, ferindu-se de privirile celorlalți. Cu straiele acelea de căpătat, se simțea îngrozitor de umilit chiar și în ochii mujicilor ori ai lui Trifon Borisîci, care apăruse o clipă în prag și se făcuse nevăzut. „A venit să se uite ca la urs”, se gândi Mitea. Se așeză în același loc ca la început, înainte de percheziție. „Ce fantasmagorie, îmi vine să cred că visez!” Simțea într-adevăr că-și pierde mințile.

— Acum nu mai rămâne decât să mă bateți cu vergile! rosti el printre dinți, întorcându-se către procuror.

Pe Nikolai Parfenovici îl ignora cu desăvârșire, nici măcar nu voia să se uite la el sau să-i adreseze cuvântul. „Prea a ținut cu tot dinadinsul să-mi examineze ciorapii, canalia! Mi-a spus chiar să-i întorc pe dos, dinadins m-a pus, ca să vadă toată lumea ce murdari sunt!”

— Ei, să începem audierea martorilor, spuse Nikolai Parfenovici, de parcă i-ar fi ghicit gândurile.

— Mda... Îngână procurorul, ca și când ar fi fost preocupat de altceva.

— Noi am făcut tot posibilul ca să te ajutăm, Dmitri Feodorovici, urmă Nikolai Parfenovici, dar din moment ce

ai refuzat categoric să explici proveniența sumei pe care o aveai asupra dumitale...

— Ce inel ai dumneata acolo? se pomeni întrebând din senin Mitea, ca și cum s-ar fi trezit dintr-o adâncă meditație, și arătă cu degetul unul din cele trei inele mari ce împodobeau mâna dreaptă, o mână delicată și fină, a lui Nikolai Parfenovici.

— Care inel? îl privi acesta mirat.

— Inelul acela... de pe degetul mijlociu, cel care are o piatră cu vinișoare. Ce fel de piatră e? stărui Mitea capricios ca un copil alintat.

Nikolai Parfenovici zâmbi ușor.

— Un topaz fumuriu. Dacă vrei să-l vezi mai de aproape, pot să-l scot...

— Nu, nu-i nevoie! protestă Mitea vehement, furios pe sine pentru această întrebare stupidă. Nu-l mai scoate, n-are niciun rost... Ei, fir-ar să fie... M-ați terfelit cum e mai rău, domnilor! Vă închipuiți oare că dacă l-aș fi ucis într-adevăr pe tata aș fi încercat cumva să-mi acopăr crima, aș fi dat din colț în colț, aș fi umblat cu minciuni și m-aș fi ascuns? Nu, vă înșelați, Dmitri Karamazov nu este omul pe care-l credeți dumneavoastră, puteți fi siguri că n-ar fi capabil de așa ceva. Vă jur că, dacă aș fi fost vinovat, n-aș mai fi zăbovit până veneați dumneavoastră, n-aș mai fi așteptat până în zori, așa cum v-am spus c-aveam de gând, mi-aș fi curmat zilele cu mult înainte de răsăritul soarelui! Acum îmi dau bine seama. În douăzeci de ani de viață n-am învățat cât am învățat în noaptea asta blestemată!... Așa credeți oare că m-aș fi purtat în acest timp? Și chiar acum, stând aici cu dumneavoastră, aș fi avut inima să vorbesc așa cum vorbesc, să mă mișc așa cum mă mișc, să privesc lumea și să mă uit în ochii dumneavoastră, dacă eram într-adevăr un paricid?! Când numai la gândul că s-ar fi putut să-l fi ucis din întâmplare pe Grigori m-am perpelit toată noaptea, dar nu de teamă! O, nu, nu numai de teama pedepsei ce m-ar fi așteptat! Ce infamie! Și dumneavoastră îmi pretindeți acum ca, în fața

unor oameni care iau totul în zeflemea, în fața unor oameni care nu văd și nu cred nimic, orbi ca niște cârtițe, să-mi deschid sufletul și să dau în vileag o nouă mârșăvie, o încă nebănuită ticăloșie, ca. să scap de acuzația pe care mi-o aduceți? Mai bine să înfund ocna! Nimeni altul nu putea să-l ucidă și să-l jefuiască pe taică-meu decât acela care a descuiat astă-noapte ușa casei; omul care a pătruns înăuntru pe ușă e ucigașul. Cine poate să fie nu știu, nu-mi dau seama, degeaba îmi storc creierii să-l dibuiesc; în orice caz, să știți că nu este Dmitri Karamazov, asta-i tot ce pot să vă spun. Și acum ajunge! Lăsați-mă în pace... Trimiteți-mă la ocnă sau pe eșafod, unde poftiți, dar nu mă mai canoniți, vă rog. Am terminat. Chemați martorii!

Mitea rosti ultimele cuvinte ale acestui intempestiv monolog ca și cum ar fi fost ferm hotărât să nu mai deschidă gura pe viitor. Procurorul îl ascultă fără să-l slăbească o singură clipă din ochi și când tăcu, în sfârșit, spuse cu sânge rece, calm de parcă ar fi vorbit despre un lucru foarte banal:

— În legătură cu ușa asta deschisă, fiindcă tot ai pomenit de ea, aș vrea să-ți atrag atenția asupra declarațiilor extrem de interesante și de prețioase ale bătrânului Grigori Vasiliev, omul pe care dumneata l-ai lovit. După ce și-a revenit în simțiri, Grigori, în cursul interogatoriului pe care i l-am luat, a insistat mai ales asupra următorului fapt: la un moment dat, ieșind în cerdac, spune el, i s-a părut că aude un zgomot și a intrat în grădină pe poarta care rămăsese deschisă. Asta s-a întâmplat înainte de a te fi zărit pe dumneata alergând pe întuneric. Pe de altă parte, dumneata ai declarat că ai rupt-o la fugă din locul unde te aflai, sub fereastră, în clipa când l-ai văzut pe tatăl dumitale ieșind la geam. Intrând în grădină, Grigori s-a uitat în stânga, spre casă, și a observat fereastra deschisă, dar în același timp, a observat că și ușa, care se afla mult mai aproape de el, era dată de perete, în timp ce dumneata susții că a fost închisă tot timpul cât ai stat în grădină. Nu-ți ascund faptul că, în declarația lui, Vasiliev afirmă

categoric că dumneata ai ieșit din casă – menționez – nu te-a zărit în momentul acela, ci mai târziu, când ajunseseși în mijlocul grădinii și alergai spre gard...

Nici nu apucase bine procurorul să-și încheie tirada, și Mitea sărise nerăbdător de pe scaun.

— Moși-pe groși! protestă el furios. Este o minciună sfruntată! Cum putea să vadă ușa deschisă din moment ce era încuiată... Minte!

— Mă simt dator să-ți repet din nou că depoziția lui Grigori este categorică. Bătrânul n-are nici cel mai mic dubiu. Dimpotrivă, insistă asupra acestui fapt. L-am interogat de câteva ori.

— Exact, și eu am revenit de câteva ori asupra acestei chestiuni! confirmă cu însuflețire Nikolai Parfenovici.

— Dar nu-i adevărat, vă spun că nu-i adevărat! E o calomnie sau o halucinație de nebun! urlă Mitea. Nu vă dați seama că bătrânul bate câmpii, a fost rănit, a pierdut atâta sânge, cine știe ce i s-o fi năzărit când și-a venit în simțiri... Aiurează!

— Numai că bătrânul a observat ușa deschisă nu atunci când s-a trezit din leșin, ci mai înainte, în momentul când a intrat în grădină, venind dinspre locuința slugilor.

Mitea simțea că se sufocă.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu poate să fie adevărat! E o calomnie, vrea să se răzbune pe mine... Nu putea să vadă ușa deschisă... V-am spus doar că n-am ieșit pe ușă.

Procurorul se întoarse către Nikolai Parfenovici și rosti autoritar:

— Arată-i!

— Cunoști acest obiect? îl întrebă Nikolai Parfenovici, scoțând din servietă și punând pe masă un plic mat de hârtie groasă, păstrând încă urmele celor trei peceți cu care fusese sigilat. Plicul era gol și rupt pe una din margini. Mitea rămase cu ochii holbați.

— Ăsta-i... ăsta-i plicul tatii, bolborosi el. Plicul cu trei mii de ruble... trebuie să scrie pe el... Îmi dați voie: „puișorul meu drag”... da, uite aici: „trei mii”, vedeți, trei

mii! strigă el.

— De văzut, vedem, dar n-am mai găsit niciun ban înăuntru. Zăcea aruncat pe jos, lângă pat, după paravan.

Câteva clipe, Mitea încremeni locului buimăcit.

— Domnilor, aici e mâna lui Smerdiakov! exclamă el într-un târziu din adâncul pieptului. El l-a ucis pe tata ca să-l jefuiască! Numai el știa unde ținea ascuns plicul... El este criminalul, de astă dată nu mai încape nicio îndoială!

— Dar și dumneata știai despre existența lui, după cum știai, de asemenea, că-l ținea sub pernă.

— Niciodată. Habar n-am avut, nu știam nici măcar cum arăta, e pentru prima oară că-l văd. Am auzit doar că există de la Smerdiakov... Numai el știa unde-l pusese bătrânul, eu nici idee n-aveam...

Mitea simți din nou cum i se pune un nod în gât.

— Totuși, mai adineauri ai declarat chiar că plicul se afla sub perna răposatului dumitale tată. Ai spus cu gura dumitale că-l ținea sub pernă, prin urmare cunoșteai ascunzătoarea.

— E scris aici negru pe alb! confirmă Nikolai Parfenovici.

— Ce aberație, e absurd! De unde să fi știut că-l ținea sub pernă?! Poate că nici nu era acolo... Am spus și eu așa, la întâmplare, c-ar fi putut să fie acolo... Ce zice Smerdiakov? L-ați întrebat unde era plicul? Aici e buba... Am trăncănit verzi și uscate, fără să mă gândesc că toate astea au să se întoarcă împotriva mea... Am mințit fără să-mi dau seama, am spus numai așa, într-o doară, c-ar fi fost, chipurile, sub pernă și dumneavoastră... Nu știți cum e câteodată? Când nici nu te aștepți, îți scapă un cuvânt din gură și-i dai așa înainte, fără să mai stai să te gândești. Smerdiakov e singurul om care știa exact unde se afla plicul, nimeni în afară de el nu cunoștea secretul... Nici chiar mie nu mi-a spus unde e! Cu siguranță că-i el, el și numai el e criminalul, pentru mine în momentul ăsta este evident, e limpede ca lumina zilei! argumenta din ce în ce mai surescitat Mitea, spunând în mod stupid mereu același lucru, cu un fel de înverșunare și înfierbântându-se pe

măsură ce vorbea. Trebuie să înțelegeți odată, oameni buni, arestați-l imediat, arestați-l până nu-i prea târziu... L-a omorât probabil după ce-am sărit gardul, în timp ce Grigori zăcea fără cunoștință, e cu ochi și cu sprâncene... I-a dat de știre, așa cum se înțeleseseră între ei, și tata i-a deschis... Numai el cunoștea semnalul, fără semnal tata pentru nimic în lume n-ar fi descuiat ușa...

— Dumneata uiți un singur lucru, observă procurorul cu același sânge rece, dar cu un fel de bucurie triumfătoare în glas, și anume, că nu avea nevoie să folosească semnalul din moment ce ușa era deschisă încă de când te aflai în grădină...

— Ușa, ușa... murmură Mitea uitându-se țintă la procuror și se lăsă neputincios pe scaun.

Câteva clipe nimeni nu mai spuse nimic.

— Da, ușa!... E un blestem! Până și Dumnezeu e împotriva mea! exclamă el privind în gol.

— Vezi, rosti grav procurorul, acum judecă și dumneata, Dmitri Feodorovici: pe de o parte, această declarație la fel de covârșitoare și pentru dumneata, ca și pentru noi, arătând că ușa pe care ai ieșit era deschisă. Pe de altă parte, tăcerea dumitale inexplicabilă, încăpățânarea, aș zice chiar înverșunarea dumitale de a nu spune nimic în legătură cu proveniența banilor care s-au găsit asupra dumitale, când abia cu trei ceasuri mai înainte – după cum reiese din propria dumitale declarație – ți-ai amanetat pistoalele pentru zece ruble! în condițiile astea, gândește-te și dumneata: ce putem crede noi și la ce concluzie trebuie să ajungem? Nu mai poți pretinde acum că suntem „niște oameni cinici și fără inimă, care iau totul în zeflemea”, incapabili să înțeleagă elanurile nobile ale sufletului dumitale... Dimpotrivă, trebuie să-ți dai seama că, în situația noastră...

Palid la față ca un mort, Mitea se frământa tot, biruit de o emoție copleșitoare.

— Bine! strigă el deodată, am să vă mărturisesc taina, vă spun îndată de unde aveam banii!... Am să vă dezvălui și

această infamie, ca să nu mai pot acuza după aceea pe nimeni, nici pe domniile voastre și nici pe mine...

— Crede-mă, Dmitri Feodorovici, stărui cu un glas mieros Nikolai Parfenovici jubilând, o mărturisire sinceră și deplină făcută în clipa asta s-ar putea să-ți fie mai târziu de un real folos, contribuind simțitor la ușurarea situației dumitale, chiar dacă...

În momentul acela însă procurorul îi făcu un semn pe sub masă și vorbitorul se opri la timp. De altfel, Mitea nici nu-l asculta.

Capitolul VII

TAINA CEA MARE A LUI MITEA. PROTAGONISTUL NU ARE NICIUN SUCCES.

— Domnilor, începu el cu o figură răvășită, banii ăștia... vă mărturisesc cu mâna pe conștiință... banii ăștia erau *ai mei.*

Atât procurorul, cât și judecătorul de instrucție făcură niște mutre lungi: numai la asta nu s-ar fi așteptat.

— Păi cum puteau să fie ai dumitale, bâigui Nikolai Parfenovici, când la orele cinci după amiază, după propriile dumitale declarații...

— Dă-le dracului de declarații, ce-a fost, ce n-a fost la ora cinci după amiaza, nu asta interesează acum! Banii erau ai mei, îmi aparțineau, adică, mai bine zis, erau de furat... Nu, așa e, de fapt, nu erau ai mei, ci furați, furați de mine, o mie cinci sute de ruble în cap, i-am avut asupra mea tot timpul, necontenit...

— Și de unde i-ai luat?

— De la gât, domnilor, uite, de aici, de la gât i-am luat, de la gâtul meu... I-am avut aici, cusuți într-un petic de

pânză, îi purtam de mult la mine, de o lună de zile. De o lună de zile îmi port așa la gât rușinea, dezonoarea.

— Dar de la cine i-ai... sustras?

— Ai vrut să zici .,furat" nu-i așa? Spune lucrurilor pe nume. Da, recunosc, e ca și când i-aș fi furat, sau dacă vreți i-am „sustras". După părerea mea însă asta se numește furt. Și aseară, într-adevăr, i-am furat de tot.

— Aseară? Dar parcă ziceai că-i o lună de zile de când... de când ești în posesia lor...

— Dar nu i-am luat de la tata, nu vă speriați, nu de la dânsul i-am furat, ci de la ea. Lăsați-mă să vă povestesc până la capăt, nu mă mai întrerupeți mereu! Să știți că nu-i chiar atât de ușor. Să vedeți, acum o lună de zile m-a chemat Katerina Ivanovna Verhovțeva, fosta mea logodnică... O cunoașteți?

— Cum de nu! Mai întrebi?

— Știam că o cunoașteți. E un suflet cu adevărat nobil, un mărgăritar între mărgăritare; din păcate, însă, mă urăște, de mult mă urăște, o, de mult de tot... și pe bună dreptate, recunosc!

— Katerina Ivanovna? se miră anchetatorul. Procurorul de asemenea, se uita la el consternat.

— Vă rog, nu-i rostiți numele în deșert! E o ticăloșie din partea mea s-o amestec pe ea în toată dandanaua asta. Da, mi-am dat seama că mă urăște... că mă urăște de mult... de la început chiar, din ziua când a venit acasă la mine... Destul însă, destul, asta nu mai e nevoie s-o știți, nu meritați și nici n-are rost... Atâta voiam numai să vă spun, că m-a chemat acum o lună la dânsa și mi-a încredințat trei mii de ruble, rugându-mă să trimit banii sorei sale și încă unei persoane, tot o rubedenie de-a ei de la Moscova (ca și cum n-ar fi putut să-i trimită și singură!). Și eu... s-a întâmplat ca tocmai atunci să fiu la o răspântie a vieții, în clipa fatală când, în sfârșit, când m-am îndrăgostit de cealaltă, de *dânsa* stăpâna inimii mele, care așteaptă acum jos, Grușenka... Am luat-o atunci cu mine și am venit amândoi aici la Mokroe, unde am tras un chef monstru,

încât în două zile am prăpădit jumătate din banii aceia blestemați, adică o mie cinci sute de ruble, iar restul i-am pus bine. Astea sunt cele o mie cinci sute pe care le-am oprit atunci, purtându-le ca pe o amuletă la gât, pentru ca ieri să-i scot în sfârșit din ascunzătoare și să mai fac un chiolhan. Opt sute de ruble sunt la dumneata în mână, Nikolai Parfenovici, e tot ce-a mai rămas din cele o mie cinci sute pe care le aveam ieri.

— Dă-mi voie, dar acum o lună, dacă nu te superi, ai cheltuit trei mii de ruble, nu o mie cinci sute, cum zici – toată lumea știe!

— Cine știe? I-a numărat cineva? Am pus eu pe cineva să-i numere!

— Îmi pare rău, dar n-ai spus chiar dumneata c-ai tras un chef care te-a costat trei mii de ruble în cap?

— Așa e, ai dreptate, am trâmbițat în tot orașul, zvonul a mers din gură în gură și nimeni nu s-a îndoit c-a fost într-adevăr așa; chiar aici, la Mokroe, toată lumea era convinsă c-am făcut praf trei mii de ruble. În realitate însă n-am cheltuit decât o mie cinci sute, iar restul le-am cusut, cum v-am spus, într-un săculeț; așa stau lucrurile, domnilor, acuma știți de unde am luat banii de ieri...

— Este aproape miraculos... ciripi Nikolai Parfenovici.

— Dă-mi voie, îl întrerupse procurorul, nu cumva mai știe și altcineva despre asta, poate c-ai povestit cuiva întâmplarea... cum că ai ascuns adică banii ăștia acum o lună.

— N-am vorbit cu nimeni.

— Ciudat. Cu nimeni chiar, cu nimeni?

— Nimeni, absolut nimeni.

— Dar de ce? Nu înțeleg ce te-a făcut să învălui într-un mister atât de adânc lucrul ăsta! Ca să mă exprim mai clar: acum, că te-ai îndurat să dai în vileag în sfârșit taina dumitale „infamantă”, cum o socotești dumneata, deși pot să-ți spun că, de fapt – bineînțeles, relativ vorbind – nu este cine știe ce grozăvie. Cel puțin după părerea mea, faptul că ți-ai însușit aceste trei mii de ruble, deși nu-ți

aparţineau, dar pe care cu siguranţă le-ai fi restituit până la urmă, nu reprezintă decât o faptă nesocotită, în orice caz nu o „infamie” atât de mare cum pretinzi dumneata, mai ales ţinând seama de caracterul dumitale... Cel mult poate fi vorba de o extravaganţă, o faptă peste măsură de nesăbuită, dar numai atât, nesăbuită, nu infamantă... Ţi-o spun pentru că e atâta lume care cunoaşte povestea celor trei mii de ruble sustrase doamnei Verhovţeva. În ultima lună, cel puţin, banii ăştia au prilejuit o mulţime de supoziţii şi de comentarii, aşa încât chiar dacă nu ne-ai fi mărturisit nimic, noi eram la curent, în orice caz, am mai auzit zvonul ăsta... şi cred ca şi Mihail Makarovici; de altfel, nu mai este un simplu zvon, ci un cancan pe care acum îl foarfecă tot oraşul. Şi apoi, există indicii că dumneata însuţi, dacă nu mă înşel, ai încredinţat totuşi cuiva taina asta, adică i-ai mărturisit că deţineai aceşti bani de la doamna Verhovţeva... Tocmai de aceea mă miră foarte mult că le atribui o importanţă exagerată şi că până în ultima clipă ai făcut un mister atât de grozav din cele o mie cinci sute de ruble pe care, după cum afirmi, le-ai pus deoparte. Da, ai urzit în jurul lor un secret care în imaginaţia dumitale a luat proporţii pur şi simplu înspăimântătoare... Este de necrezut c-ai fost în stare să te chinui atâta din pricina lui... adineauri chiar ai declarat că mai degrabă ai înfunda ocna decât să-l destăinuieşti...

Procurorul tăcu în sfârşit. Se înfierbântase vorbind şi spusese tot ce avea pe suflet, fără a mai căuta să-şi ascundă nemulţumirea, mai mult încă, necazul ce-l stăpânea, fără să mai ţină seama chiar de exigenţele retorice, alcătuind un discurs cam dezlânat, aproape incoerent...

— Dar nu pentru că mi-ar fi fost ruşine de cele o mie cinci sute de ruble, nu asta mă chinuia pe mine, infamia cea mare este că am reţinut banii ăştia din suma de trei mii de ruble, rosti răspicat Mitea.

Procurorul râse ironic.

— Dar nu ştiu ce găseşti aici atât de infamant, îi replică

el enervat. De ce ți se pare atât de odios faptul că ai separat o parte din bani de ceilalți sau, dacă vrei, de ce crezi c-ai făcut un lucru atât de condamnabil împărțind suma în două? E mult mai grav faptul că ți-ai însușit cele trei mii de ruble decât modul cum ai înțeles să dispui de bani. Apropo, vrei să ne spui pentru ce ai înjumătățit așa suma? În ce scop ai făcut treaba asta? Ce urmăreai? N-ai putea să ne explici și nouă?

— O, Doamne, tocmai scopul interesează în cazul de față, aici e punctul nevralgic! exclamă Mitea. Am păstrat banii ăștia – o mie cinci sute de ruble – de păcătos ce sunt, am făcut adică treaba asta dintr-un calcul odios, un calcul care în cazul de față e pur și simplu o infamie... și această infamie a ținut o lună de zile!

— Nu înțeleg.

— Mă mir. Să vă explic atunci, poate că într-adevăr nu e destul de clar. Vă rog să urmăriți cu atenție argumentația: să zicem, așadar, că mi-am însușit cele trei mii ce mi-au fost încredințate ca unui om de onoare și, cu banii în buzunar, fac un chef monstru, cheltuindu-i pe toți într-o singură noapte și că, a doua zi dimineața, mă prezint la persoana care mi i-a dat în mână și-i spun: „Iartă-mă, Katia, sunt un netrebnic, ți-am prăpădit toți banii la beție.” Spuneți-mi, vă rog, e frumos, e bine ce-am făcut? Nu, nu e bine de loc, dimpotrivă, e o treabă murdară, necinstită, m-am purtat ca o bestie, ca un detracat[121] incapabil să-și țină pornirile în frâu, nu-i așa? Totuși, nu sunt hoț! Am sau nu dreptate? Nu sunt hoț sadea! Sunteți de acord că nu sunt un hoț? Am păpat banii, ce-i drept, i-am cheltuit pe toți la petrecere, dar nu i-am furat. Iată acum o nouă variantă și mai avantajoasă pentru mine. Vă rog să mă urmăriți, altminteri îmi pierd șirul – mi se învârte capul – deci, a doua variantă: am făcut tot așa un bairam, care m-a costat însă mai puțin n-am risipit decât o mie cinci sute de ruble, adică numai jumătate din bani. A doua zi mă duc

[121] *detracat* - smintit, țicnit, dezechilibrat; decăzut din punct de vedere moral

imediat la dânsa cu ce mi-a mai rămas. „Katia, îi spun eu, ți-am adus o mie cinci sute de ruble, e tot ce mai am, sunt un nemernic, un descreierat. Banii ceilalți i-am topit, i-am lăsat pe toți la cârciumă, dacă și ăștia rămân mai departe la mine, praful se alege de ei! Te rog, scapă-mă de ei, să nu mai cad în păcat!” Ce aș fi în acest caz? Tot ce vreți: o secătură, un netrebnic, nicidecum însă un pungaș, fără doar și poate că nu, fiindcă un pungaș n-ar fi făcut ce-am făcut eu, n-ar mai fi venit să-i aducă banii rămași, ci i-ar fi băgat pur și simplu în buzunar; și dânsa și-ar fi dat seama atunci că, din moment ce i-am restituit cele o mie cinci sute de ruble, i-aș fi plătit și restul, adică suma pe care am risipit-o la beție; aș fi muncit toată viața, aș fi făcut tot ce mi-ar fi stat în putere, și până la urmă din pământ, din piatră seacă, aș fi scos banii și i-aș fi înapoiat. În felul acesta, chiar dacă în fond rămâneam un ticălos, nu eram totuși un pungaș, în niciun caz n-aș fi fost pungaș, orice ați spune!

— Să zicem că ar fi o mică deosebire la mijloc, rosti cu un surâs glacial procurorul. E curios, totuși, că această deosebire dumitale ți se pare atât de monstruoasă.

— Da, mi se pare monstruoasă! Oricine poate să fie ticălos; la drept vorbind, suntem cu toții mai mult sau mai puțin ticăloși; dar ca să poți săvârși o hoție trebuie să fii într-adevăr un ticălos fără pereche! Eu, ce să vă spun, nu mă pricep la subtilități... Știu doar un singur lucru cu preț; un hoț e mai abject decât un ticălos. Acum ascultați mai departe: banii aceștia i-am purtat o lună întreagă la gât, nu depindea decât de mine ca să mă decid într-una din zile să-i duc înapoi și să pun astfel capăt odată ticăloșiei. Numai că n-am fost în stare să mă decid. Zi de zi încercam să iau, în sfârșit, o hotărâre și-mi dădeam ghes: „Ce faci, nemernicule, hotărăște-te într-un fel, ce aștepți?” Și totuși, o lună întreagă n-am putut să iau această hotărâre! Ei, ce credeți, e frumos din partea mea? Spuneți!

— Să zicem că nu-i prea frumos, măcar atâta lucru pot să înțeleg și eu. Dar nu despre asta e vorba, răspunse

procurorul tot atât de reținut. De altfel, cred c-ar fi mai bine să nu mai despici firu-n patru, renunțând la asemenea subtilități, și să revii la obiect. Adevărul este că, până în momentul de față, încă n-ai binevoit să ne explici, deși te-am întrebat în repetate rânduri, pentru ce ai împărțit din capul locului suma ce ți s-a încredințat, adică, mai clar, de ce ai cheltuit numai jumătate din ea la petrecere și ai păstrat restul? Pentru ce ai ascuns acești bani, ce urmăreai să faci cu ei? Insist asupra acestei chestiuni, Dmitri Feodorovici!

— Așa e, da, ai dreptate! exclamă Mitea, lovindu-se peste frunte. Iertați-mă, vă țin așa ca pe ghimpi de atâta timp, în loc să vă explic esențialul; cu siguranță că atunci ați fi înțeles de mult, pentru că infamia constă tocmai în scopul pe care-l urmăream! Să vedeți: răposatul pusese ochii pe Agrafena Alexandrovna și se ținea de capul ei, iar eu mă perpeleam de gelozie, crezând că dânsa stă în cumpănă, ne-știind pe care din doi să aleagă, pe mine ori pe el. Și în același timp mă frământa un gând: ce mă fac dacă dânsa se va decide, în sfârșit, să nu mă mai poarte într-una cu vorba și-mi va spune într-o bună zi: „Pe tine, numai pe tine te iubesc, nu pe el, ia-mă și du-mă la capătul pământului”. Și eu, care n-aveam la sufletul meu decât două bănculțe de douăzeci de copeici! Cum să plec cu ea, cu ce s-o duc, ce să fac? Simțeam că-mi fuge pământul de sub picioare! Pe vremea aceea n-o cunoșteam încă prea bine și nu înțelegeam ce se petrecea în sufletul ei; credeam că-i ahtiată după bani și mi-era teamă ca n-$_0$ să-mi ierte niciodată sărăcia. Și atunci, ce vă închipuiți c-am făcut? Am pus deoparte, ca un șarlatan, o mie cinci sute de ruble, adică jumătate din suma ce-mi fusese dată în primire, și premeditat, cu sânge rece, am cusut banii într-un petic de pânză, înainte de zaiafet. Iar cu ce mi-a mai rămas am plecat să chefuiesc. Ce ticăloșie! Acum ați înțeles?

Procurorul și judecătorul de instrucție izbucniră în râs.

— Dimpotrivă, eu cred c-ai procedat foarte înțelept, ba chiar ai avut o ținută morală. Ai știut să fii cumpătat, n-ai

azvârlit toți banii pe gârlă! chicoti Nikolai Parfenovici. Ce ți se pare atât de îngrozitor?

— Dar nu vă dați seama că erau bani de furat?! Doamne-Dumnezeule… mă înspăimântați! Cum puteți fi atât de neînțelegători?! Tot timpul cât am simțit în sân banii ăștia mi-am repetat într-una: „Ești un hoț, ești un hoț!” Din pricina lor luna asta din urmă m-am purtat ca un descreierat, din pricina lor am sărit la bătaie în cârciumă și l-am burdușit atât de rău pe tata, toate le-am făcut numai pentru că mă știam vinovat de hoție! Nici măcar fratelui meu, Alioșa, n-am îndrăznit, n-am fost în stare să-i mărturisesc potlogăria asta cu banii. Prea cumplită mi se părea mișelia mea și prea murdară! Dar, în același timp, nu era zi și nu era ceas în care să nu-mi spun: „Dmitri Feodorovici, poate că nu ești totuși un hoț! încă nu. De ce? Pentru că mâine poți foarte bine să te duci la Katia și să-i dai banii înapoi”. Abia aseară, când am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, m-am hotărât să-mi smulg de la gât amuleta, lucru pe care până în momentul acela nu mă încumetasem să-l fac. Abia atunci, când am smuls-o, am devenit categoric un hoț, un pungaș veritabil, un om stigmatizat pentru toată viața De ce? Pentru că odată cu amuleta mi-am spulberat iluzia că am să mă duc într-o bună zi la Katia și-am să-i spun: „Sunt un ticălos, recunosc, nicidecum însă un hoț!” Ați priceput acum, da, ați priceput?

— Și de ce tocmai ieri te-ai hotărât s-o faci? îl întrerupse Nikolai Parfenovici.

— De ce? Ce întrebare ridicolă! Pentru că mă condamnasem singur la moarte, știam că-n zorii zilei, la orele cinci dimineața, am să mor. Mă gândeam că-i același lucru să mori ca un om cinstit sau ca un ticălos. Și abia atunci mi-am dat seama că nu-i totuna! Mă credeți, domnilor? Toată noaptea am stat ca pe jeratic, m-am chinuit îngrozitor, dar nu pentru că aș fi scurtat zilele bătrânei noastre slugi și nici pentru că știam ce mă paște după asta, și c-o să iau, de buna seamă, drumul Siberiei, și

tocmai când? În clipa în care dragostea ce mă mistuia își aflase, în sfârșit, răsplata și cerul își deschidea porțile în fața mea! O, nici vorba că și asta mă frământa, dar nu peste fire, în orice caz nu atât de cumplit cum mă muncea gândul ăsta blestemat că mi-am smuls de la gât banii și i-am risipit ca un hoț sadea, așa că am ajuns acum într-adevăr un hoț! O, domnilor, vă spun din nou cu toată suferința inimii mele: multe lucruri mi-a fost dat să învăț în noaptea asta! Am învățat că e cu neputința nu numai să trăiești ca un ticălos, dar nici chiar să mori nu poți când știi cât ești de ticălos... Nu, domnilor, trebuie să mori cinstit!

Mitea era palid. Avea o expresie chinuită pe figură și părea sleit de puteri, deși în același timp era extrem de agitat.

— Încep să te înțeleg, Dmitri Feodorovici, rosti procurorul cu o voce tărăgănată, în care se simțea o undă de compasiune și bunăvoință, dar tot ce spui mi se pare mai curând rezultatul tensiunii nervoase în care te afli... ai nervii zdruncinați, aici cred că este explicația. Dar îmi dai voie să te întreb, pentru ce în decurs de aproape o lună nu te-ai dus să restitui persoanei respective o mie cinci sute de ruble ca să scapi odată de obsesia asta? Pentru ce n-ai căutat să ai o explicație cu dânsa, de ce, având în vedere impasul în care te găseai, așa cum ne-ai spus chiar dumneata, de ce, zic, n-ai încercat o altă soluție care în mod firesc trebuia să-ți fi venit în minte, adică să-i fi mărturisit cinstit greșelile și să-i fi cerut după aceea suma de care aveai nevoie pentru plecare? Cu siguranță că dânsa, cu neprecupețita sa generozitate, văzând zbuciumul dumitale, nu te-ar fi refuzat în niciun caz, mai ales dacă i-ai fi dat o creanță, ceva la mână, sau și mai bine garanția pe care zici c-ai oferit-o negustorului Samsonov și mai apoi doamnei Hohlakova. Fiindcă – nu-i așa – convingerea dumitale e ca această garanție rămâne mai departe în picioare?

Mitea se aprinse deodată la față.

— Chiar atât de nemernic mă socotești? Cred că nu vorbești serios! rosti el indignat, privindu-l țintă pe procuror, ca și când nu i-ar fi venit să-și creadă urechilor.

— Te asigur c-am vorbit cât se poate de serios... de ce te îndoiești?... se miră la rândul său procurorul.

— O, ar fi însemnat să fac cea mai mare blestemăție! Nu vă dați seama, domnilor, că mă chinuiți? Bine, am să vă spun tot, am să dau în vileag toată murdăria ce zace în sufletul meu, ca să vedeți și dumneavoastră și să vă minunați, constatând cu rușine în ce hal ajung să se ticăloșească simțămintele omenești! Află, domnule procuror, că și eu m-am gândit la soluția asta de care mi-ai pomenit adineauri. Da, domnilor, în blestemata asta de lună mi-a trecut și mie prin cap la un moment dat același lucru, eram aproape hotărât să mă duc la Katia! Ca să vedeți cât de mârșav am putut să fiu! Dar cum puteam să mă duc la ea, să-i spun de la obraz c-am înșelat-o, ba mai mult chiar, să-i cer și bani? Pentru ca s-o pot înșela până la capăt, să-i pretind ei să suporte toate cheltuielile prilejuite de infidelitatea mea, să cer bani de la ea, de la Katia, ca după aceea să plec în lume cu cealaltă, cu rivala ei, cu femeia care o urăște și care a jignit-o atât de cumplit! Numai un om nebun s-ar putea gândi la una ca asta, domnule procuror!

— Sper că n-am înnebunit încă, dar m-am antrenat în discuție și, înfierbântat cum eram, ce-i drept, nu m-am gândit la eventualitatea asta... la gelozia asta feminină... dacă, după cum spui dumneata, poate fi într-adevăr vorba de gelozie... da, firește, s-ar putea să fie așa ceva, încheia procurorul zâmbind.

— Prea era puturoasă combinația asta, ar fi mirosit urât de tot, era mârșăvie atât de cumplită, răcni Mitea, încât nici nu mai știu ce să spun! Ei, aflați, domnilor, c-ar fi fost în stare să-mi dea banii ăștia și chiar mi i-ar fi dat, cu siguranță că mi i-ar fi dat din răzbunare, ca să simtă voluptatea răzbunării. Mi-ar fi dat pentru că mă disprețuiește, pentru că are totuși ceva diabolic în ea și

pentru că atunci când o încinge mânia nu mai cunoaște nicio măsură! Iar eu i-aș fi primit, o, da, i-aș fi luat și atunci toată viața... o, Dumnezeule! Vă rog să mă iertați, domnilor, că strig așa în gura mare, dar trebuie să vă spun că și eu m-am gândit la soluția asta și încă destul de recent, alaltăieri noapte chiar, în timp ce-l dădăceam pe Copoiu, și până și ieri, da, până și ieri, mi-aduc perfect de bine aminte, toată ziua de ieri m-a urmărit această idee și, poate, dacă n-ar fi survenit povestea aceea...

— Care poveste? întrebă Nikolai Parfenovici curios, dar Mitea nu-l auzi.

— V-am făcut o mărturisire cutremurătoare, rosti el în încheiere, mohorât. Vă rog s-o apreciați, domnilor. Ba nu, e încă prea puțin, aș vrea să vă dați seama de ceea ce valorează ea, altminteri, dacă nici această mărturisire n-a fost în stare să vă zguduie, înseamnă că nu aveți niciun dram de stimă pentru mine, v-o spun deschis. Mor de rușine când mă gândesc c-am putut să-mi deschid sufletul pe deplin în fața unor oameni ca dumneavoastră! O, mai bine mă împușc! Dar văd, văd bine că nu mă credeți! Cum, vreți să scrieți și asta?! strigă el îngrozit.

— Evident, răspunse mirat Nikolai Parfenovici, o să consemnăm tot ce-ai spus acum. Vrem să menționăm că până în ultima clipă ai avut intenția să te duci la doamna Verhovțeva să-i ceri suma asta... Te asigur, Dmitri Feodorovici, că este o declarație foarte importantă și că tot ce ne-ai mărturisit în legătură cu banii poate atârna greu în balanță și e în interesul dumitale, da, în interesul dumitale...

Mitea dădu din mâini disperat.

— Fie-vă milă, domnilor! Măcar atâta lucru să nu scrieți, e prea umilitor! Mi-am sfâșiat inima în două și dumneavoastră ați profitat de ocazie să scormoniți în carne vie... biata mea inima sfârtecată... O, Doamne! și, cuprins de deznădejde, își ascunse fața în palme.

— Nu-ți mai face sânge rău, Dmitri Feodorovici, îl liniști procurorul. La sfârșit o să-ți citim tot ce-am scris și o să

modificăm frazele cu care s-ar întâmpla să nu fii de acord. Acum însă aș vrea să-ți pun o mică întrebare și te rog să observi că revin pentru a treia oară asupra acestui lucru: este adevărat că nimeni, dar absolut nimeni, n-a aflat din gura dumitale de existența banilor pe care zici că-i purtai cusuți în chip de amuletă? Trebuie să-ți mărturisesc că mi se pare ceva neverosimil.

— Nimeni, nimeni! Am spus doar că nimeni; înseamnă că n-ați înțeles nimic din moment ce stăruiți atâta! Lăsați-mă în pace!

— Treaba dumitale, până la urmă o să se lămurească și asta, mai avem încă vreme, dar judecă și dumneata: dispunem până acum de zeci de mărturii, după care dumneata însuți ai fi răspândit zvonul, trâmbițând în toate colțurile orașului c-ai făcut praf aici, într-o singură noapte, la chef, trei mii de ruble – trei mii – mă-nțelegi, nu o mie și cinci sute, cum afirmi dumneata! Chiar și acum, adică ieri, când ai apărut din nou aici cu alți bani, te-a auzit atâta lume spunând în gura mare c-ai venit tot cu trei mii de ruble în buzunar...

— Sunt convins că dispuneți nu de zeci, ci de sute de mărturii, două-trei sute poate de mărturii de felul acesta; doua sute de oameni, ba poate chiar o mie cred c-au auzit! exclamă Mitea.

— Ei, vezi, vezi, toți confirmă, toată lumea atestă același lucru. Nu crezi că înseamnă totuși ceva cuvântul ăsta *toți?*

— Asta nu dovedește nimic. Am mințit pur și simplu și, după mine, au început să mintă și ceilalți.

— Dar ce nevoie aveai „să minți”, după cum zici dumneata?

— Dracu știe! Poate din fanfaronadă... ca să se afle ce multe parale am cheltuit la beție... Sau poate ca să uit de banii pe care i-am dosit... da, probabil că pentru asta... ei, drăcie... de câte ori m-ați întrebat același lucru? Ce vreți de la mine, am mințit și basta! Am apucat să mint odată și după aceea n-am mai vrut să-mi iau vorba înapoi. De ce minte uneori omul?

— E greu de știut, Dmitri Feodorovici, de ce minte uneori omul, rosti sentențios procurorul. Dar vrei să ne spui dacă amuleta aceea pe care o purtai la gât era mare?

— Nu.

— Cam cât de mare, aproximativ?

— Cât o hârtie de o sută îndoită.

— Poate c-ar fi mai bine să ne arăți resturile. Cred că le ai la dumneata, nu?

— Ei, na-ți-o... ce prostie... nu știu unde sunt.

— Dă-mi voie, unde și când ai scos-o de la gât? După câte știu din declarația dumitale, n-ai mai trecut pe acasă.

— După ce-am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, am smuls-o de la gât și am scos banii.

— Pe întuneric?

— Ce nevoie aveam de lumină? Am tras odată cu degetul și s-a rupt.

— Fără foarfece, așa, pe stradă?

— În piață mi se pare. Ce-mi trebuiau foarfece? Era o cârpa veche, s-a rupt imediat.

— Și ce-ai făcut cu ea?

— Am aruncat-o.

— Unde?

— În piață, în piață, nu ți-am spus?! Dracu mai știe unde, undeva în piață! Dar ce nevoie ai de ea?

— Este extrem de important, Dmitri Feodorovici: este o probă materială în favoarea dumitale, de ce nu vrei să înțelegi atâta lucru? Cine te-a ajutat să coși banii acum o lună?

— Nu m-a ajutat nimeni, singur i-am cusut.

— Știi să coși?

— Un soldat trebuie să știe să coasă. Parcă-i mare filozofie?!

— De unde ai luat materialul, adică peticul acela în care ai cusut banii?

— Îți bați joc de mine?

— De loc, te rog să crezi că nu-mi arde de glumă, Dmitri Feodorovici.

— Nu mai țin minte de unde, că de luat, trebuie să-l fi luat de undeva.

— Cum se poate să nu-ți amintești atâta lucru?

— Zău dacă-mi aduc aminte, poate c-am rupt o rufă, ceva.

— Foarte interesant: probabil c-o să găsim acasă la dumneata obiectul acela. O cămașă sau altceva, din care ai rupt o fâșie. Ce fel de pânză era: de bumbac sau de in?

— Dracu știe ce-o fi fost! Stai... Mi se pare că n-am rupt nimic. Era percal... Dacă nu mă-nșel, am cusut banii într-o bonetă de a gazdei mele.

— Într-o bonetă de a gazdei dumitale?

— Da, i-am șterpelit o bonetă.

— Cum i-ai șterpelit-o?

— Așa, parcă țin minte că într-o zi am găsit o bonetă și am luat-o, să am pe ce să-mi șterg pana de cerneala. Am luat-o fără să știe, era o zdreanță cu care nimeni n-avea ce face. Mai rămăseseră niște petice la mine în odaie și mi-au prins bine atunci, c-am avut în ce să cos banii... Așa mi se pare. Dacă nu mă-nșel, i-am cusut într-o peticuță dintr-astea. O vechitură de percal, spălată de o mie de ori.

— Îți amintești precis?

— Precis, nu. Așa mi se pare. Dă-o dracului!

— În cazul acesta poate că gazda dumitale și-o aduce aminte, măcar dânsa, dacă i-a dispărut vreo boneta.

— Aș, nici n-a băgat în seamă. Dacă-ți spun că era o vechitură, nu făcea nici doi bani.

— Dar acul, ața, de unde le-ai luat?

— Gata, nu mai spun nimic, am tăcut! Mi-ajunge! își ieși din răbdări Mitea.

— Pare foarte curios c-ai uitat cu desăvârșire unde anume, în care loc din piață, ai aruncat amuleta.

— Puneți atunci să măture toată piața mâine, poate c-așa o s-o găsiți, rânji Mitea. Ajunge, domnilor, ajunge! se rugă el chinuit. Îmi dau seama că nu mă credeți! Nu credeți niciun cuvânt din tot ce v-am destăinuit! Greșeala e a mea, nu a domniilor-voastre, din capul locului n-ar fi trebuit să

spun nimic. Pentru ce, pentru ce, Doamne-Dumnezeule, m-am înjosit mărturisindu-vă taina mea? Râdeți de mine, citesc în ochii dumneavoastră că vă bateți joc. Numai dumneata, domnule procuror, m-ai făcut să mă cobor aici! Ai de ce să fii mândru, într-adevăr, n-ai decât să-ți ridici singur osanale... Să v-ajungă blestemul meu, călăilor!

Își lăsă capul în jos și-și îngropa fața-n palme.

Procurorul și judecătorul tăcură și unul, și altul o clipă; mai apoi, Mitea ridică fruntea și se uită la ei năuc, cu o privire rătăcită. Pe figura lui se întipărise o deznădejde nemărginită, fără leac, dar părea calmat; stătea așa amorțit, aproape inconștient de ce se întâmpla împrejur. Totuși, ancheta trebuia să-și urmeze cursul. Nu mai aveau vreme de pierdut. Venise acum rândul martorilor să fie audiați. Era opt dimineața. Lumânările fuseseră stinse de mult. Mihail Makarovici și Kalganov, care mai tot timpul cât ținuse interogatoriul se foiseră încolo și încoace pe ușă, ieșiseră amândoi din odaie. Procurorul și judecătorul de instrucție păreau și ei frânți de oboseală. Vremea era mohorâtă, cerul acoperit de nori și ploua cu găleata. Mitea privea spre fereastră fără să se gândească la nimic.

— Pot să mă uit pe geam? îl întrebă la un moment dat pe Nikolai Parfenovici.

— Sigur că da, cât poftești, răspunse acesta.

Se sculă de pe scaun și se duse la fereastră. Ploaia biciuia geamurile mici și verzui. În apropiere se zărea drumul noroios, iar mai încolo se pierdeau în ceață șiruri negre de izbe, sărăcăcioase și urâte, care păreau și mai întunecate și mai hâde încă așa, bătute de ploaie. Mitea își aduse aminte de „Febus cel cu plete de aur” și de faptul că plănuise să-și zboare creierii odată cu primele-i raze. „Într-o dimineață ca asta, ar fi fost poate și mai nimerit”, se gândi el cu un surâs amar. Apoi, cu un gest resemnat, se întoarse către „călăii” lui.

— Domnilor! li se adresă el din nou. Îmi dau seama că sunt pierdut. Dar ea? Spuneți-mi ce se-ntâmplă cu dânsa, vă rog din suflet! Trebuie oare să împărtășească soarta

mea? E nevinovată, aseară, când a strigat că „păcatul e numai al ei”, își pierduse capul, nu mai știa ce vorbește. Vă jur că n-are nici cea mai mică vină! Toată noaptea asta, cât am stat aici cu dumneavoastră, m-am frământat din pricina ei... Nu-mi puteți spune ce aveți de gând cu dânsa?

— În privința asta, Dmitri Feodorovici, să n-ai nicio grijă îi răspunse procurorul, grăbindu-se parcă să-l liniștească. Deocamdată nu avem niciun motiv serios să tulburăm cumva persoana care te interesează. Și sper că nici mai târziu, în cursul cercetărilor... Din acest punct de vedere fii sigur că vom face tot ce ne stă în putință. Poți fi absolut liniștit.

— Vă mulțumesc, domnilor, știam că sunteți totuși oameni corecți și de cuvânt, orice s-ar întâmpla. Mi-ați luat o piatra de pe inimă... și acum, ce mai rămâne de făcut? În ce mă privește, sunt gata.

— Da, n-ar strica să ne grăbim. Trebuie să trecem imediat la audierea martorilor, lucru pe care suntem obligați să-l facem în prezența dumitale, așa că...

— Ce-ar fi să bem mai întâi câte un ceai? îl întrerupse Nikolai Parfenovici. Măcar atât ni se cuvine și nouă, cred!

Hotărârâ aici, în cazul când ceaiul era gata (Mihail Makarovici tocmai plecase să vadă ce-i cu el), să bea câte un pahar și după aceea „să-i dea bătaie”, rămânând să-și ia adevăratul ceai de dimineață și „gustărica” de rigoare, în tihnă, mai târziu, când vor avea un pic de răgaz. Băutura era pregătită și sosi imediat. Mitea la început refuză paharul pe care Nikolai Parfenovici i-l oferea amabil, ca după aceea, răzgândindu-se, să-l ceară chiar el și să-l deșerte pe nerăsuflate. Părea peste măsură de obosit, aproape neverosimil de obosit. S-ar fi zis că o noapte întreagă de beție asociată cu cele mai puternice senzații, n-ar fi izbutit să doboare un om cu o constituție atât de robustă și, totuși, era frânt de oboseală, abia dacă se mai putea ține pe scaun. În unele clipe i se părea că obiectele din cameră joacă în fața ochilor săi. „Încă puțin, și am să încep să aiurez”, se gândi el.

Capitolul VIII

DECLARAȚIILE MARTORILOR. „COPCHILAȘUL”

Începu audierea martorilor. Cred însă că nu mai are rost să facem o expunere atât de amănunțită ca până acum. De pildă, nu mai e nevoie, credem, să citățm formula prin care Nikolai Parfenovici avea grijă să atragă atenția fiecăruia dintre ei că e dator să declare adevărul și numai adevărul cu mâna pe conștiință și că mai târziu va trebui să repete aceleași declarații sub prestare de jurământ. De asemenea, e inutil să mai arătăm că fiecărui martor în parte i se cerea să semneze procesul-verbal, cuprinzând declarația respectivă și multe altele încă. Vom aminti numai că punctul principal în jurul căruia gravitau întrebările anchetatorilor erau cele trei mii de ruble, mai precis, dacă prima dată, adică în urmă cu o lună, când venise să chefuiască la Mokroe Dmitri Feodorovici cheltuise trei mii în cap sau numai o mie cinci sute și câți bani avusese asupra lui în ajun: trei mii sau o mie cinci sute? Din păcate, toate mărturiile erau împotriva lui Mitea. Niciuna nu pleda în favoarea lui. Ba câteva din ele scoaseră chiar la iveală fapte noi și surprinzătoare, ce infirmau cu totul declarațiile lui. Primul căruia i se luă interogatorul fu Trifon Borisîci. Hangiul se prezentă în fața anchetatorilor fără niciun pic de teamă, dimpotrivă, cu o mutră aspră, pe care se citea cea mai aprigă indignare împotriva acuzatului, așa încât fiecare lucru spus de el părea nespus de veridic și de un incontestabil prestigiu. Vorbea laconic, rezervat, așteptând să i se pună întrebările la care răspundea precis și după o matură chibzuință. Dârz și fără nicio șovăială, jupânul declară că inculpatul cheltuise înainte cu o lună cel puțin trei mii de ruble și că toți mujicii care au fost de față sunt

martori că, într-adevăr „Mitri Feodorîci” a pomenit el însuși, cu gura lui, de suma asta. „Numai la țigănci câte parale a lepădat... Numai ele i-au păpat un miar, dacă nu și mai bine.”

— Cred că nu le-am dat nici cinci sute, rectifică posomorât Mitea, păcat că eram beat și n-am mai apucat să-i număr.

De astă dată, Mitea ședea retras, cu spatele spre draperie, și asculta mohorât declarațiile, cu o figură tristă și obosită, ca și când s-ar fi gândit: „N-aveți decât să spuneți ce poftiți, pentru mine acum e totuna!”

— Ba le-ați dat peste o mie, Mitri Feodorîci, îl înfruntă hotărât Trifon Borisîci, uite-așa aruncați banii, cu ghiotura, în vânt, și ele se repezeau să-i culeagă de pe jos! Te pui cu țiganii? Prăsilă de geambași și de hoți, umblă numai după ciordeală, dacă nu i-ar fi luat la goană lumea de pe aici, poate c-ar fi venit acum să spună cu cât s-au procopsit în noaptea aceea. Chiar eu cu ochii mei am văzut banii în mâna dumneavoastră, de numărat, ce-i drept, nu i-am numărat, fiindcă nu m-ați lăsat, dar așa, după ochi, pun capul jos că erau mai mult de o mie cinci sute... De unde o mie cinci sute! Am mai văzut doar bănet în viața mea și pot să-mi dau seama...

Cât privește suma cu care Mitea venise în ajun, Trifon Borisîci declară că Dmitri Feodorovici îi dăduse de știre, îndată ce coborâse din trăsură, cum c-ar fi venit cu încă trei miare.

— Chiar așa să fie, Trifon Borisîci? încercă să obiecteze Mitea. Ți-am spus cu precizie c-am venit cu trei mii?

— Ați spus, Dmitri Feodorovici, chiar așa ați spus. Era și Andrei de față. Uitați. Andrei e aici, n-a plecat încă, puteți sa-l chemați. Și pe urmă, dincolo, în salon, când ați cinstit fetele din cor, n-ați strigat dumneavoastră c-o să lăsați aici a șasea miișoară, cu celelalte, adică, după câte am înțeles? Au auzit și Stepan, și Semeon, chiar și Piotr Fomici Kalganov, că doar era lângă dumneavoastră, poate-și mai aduce aminte...

Declarația cu privire la cea de-a șasea mie avu un efect vădit asupra anchetatorilor. Le plăcuse formula: trei și trei, prin urmare șase, trei mii atunci și încă trei acum, în total șase, era cât se poate de clar.

Fură apoi interogați rând pe rând mujicii la care se referise Trifon Borisîci: Stepan, Semeon, surugiul Andrei și la urma și Piotr Fomici Kalganov. Primii doi împreună cu surugiul confirmară fără nicio ezitare declarația lui Trifon Borisîci. În plus, înregistrară cu toată atenția destăinuirile lui Andrei în legătură cu discuția pe care o avusese cu Mitea pe drum și, mai ales, întrebarea acestuia „unde crede c-o să ajungă dumnealui, Dmitri Feodorovici, în cer sau în iad și dacă va avea sau nu parte de iertare pe lumea cealaltă?” „Psihologul”, Ippolit Kirillovici, ascultă depoziția cu un zâmbet subțire, propunând ca și această declarație, privitoare la soarta pe care Dmitri Feodorovici se gândea c-ar putea să-i fie hărăzită după moarte, să fie „atașată la dosar”.

Chemat la rândul său de anchetatori, Kalganov intră în odaie cu o mutră plictisită și răspunse la întrebări îmbufnat și năzuros, adresându-se deopotrivă procurorului și lui Nikolai Parfenovici, ca și când atunci i-ar fi văzut pentru prima oară în viața lui, deși se cunoșteau destul de bine și se întâlneau aproape zilnic. Începu prin a spune că el „nu știe și nici nu vrea să știe nimic”. Confirmă că auzise și despre „a șasea mie”, și că în momentul acela se afla într-adevăr lângă Mitea. La întrebarea câți bani avea după părerea sa inculpatul, răspunse că „habar n-are” stăruind în schimb asupra faptului că polonezii jucaseră cu cărți măsluite. Adeveri, de asemenea, la insistențele anchetatorilor, că după ce polonezii fuseseră expediați din odaie se produsese un reviriment în relațiile dintre Mitea și Agrafena Alexandrovna care-i mărturisise acestuia că-l iubește. Vorbi respectuos și cu mult tact despre Agrafena Alexandrovna, că și cum ar fi fost o doamnă din lumea mare, fără să-și permită o singură dată să-i spună pe nume, „Grușenka”. Cu toată aversiunea lui manifestă de a

da orice fel de declarații, Ippolit Kirillovici îl descusu vreme îndelungată și datorită lui reuși să cunoască mai amănunțit „romanul” pe care-l trăise Mitea în noaptea aceea. Mitea îl lăsă să vorbească, fără să-l întrerupă. Martorul primi, în sfârșit, permisiunea să plece și ieși fără să-și ascundă indignarea.

Venise rândul polonezilor să fie anchetați. Aceștia se culcaseră de cu seară în odăița în care stătuseră încuiați, dar nu reușiseră să închidă ochii toată noaptea și, în momentul când autoritățile sosiseră la fața locului, se îmbrăcaseră numaidecât și-și strânseseră lucrurile la iuțeală, bănuind că vor fi interogați și ei. Intrară amândoi foarte țanțoși, deși cu oarecare teamă, în încăpere. Cel mai marcant dintre ei, adică mărunțelul, era funcționar de categoria a douăsprezecea în disponibilitate, avusese un post de veterinar în Siberia și se numea *pan* Mussjalowicz. *Pan* Wrublewski era liber-profesionist, în speță dentist. Răspunzând la întrebările anchetatorilor, și unul, și altul se adresau lui Mihail Makarovici, deși acesta ședea deoparte. În naivitatea lor îl socoteau mai mare decât ceilalți în grad și deci personajul cel mai important dintre toți cei de față; tot timpul nu-l mai scoteau din „*pan* colonel”. Numai după ce Mihail Makarovici le atrăsese în câteva rânduri atenția se dumeriră că declarațiile trebuiau adresate lui Nikolai Parfenovici. Vorbeau destul de curent rusește cu toate că unele cuvinte le rosteau stâlcit. *Pan* Mussjalowicz pomeni cu atâta pasiune și cu asemenea ifose despre relațiile lui din trecut și din prezent cu Grușenka, încât reuși să-l scoată din sărite pe Mitea care se burzului la el, răcnind că nu permite unui „ticălos” să se exprime așa despre dânsa de față cu el. *Pan* Mussjalowicz se simți grozav de ofensat de cuvântul „ticălos”, cerând să fie consemnat în procesul-verbal. Mitea clocotea de mânie.

— Da, ticălos, ticălos! Puteți să scrieți ce vreți în procesul-verbal, puțin îmi pasă, eu tot ticălos am să-i spun! striga el.

Nikolai Parfenovici, deși nu uită să treacă în

procesul-verbal cuvântul incriminat, dădu totuși dovadă cu prilejul acestui incident, de un tact într-adevăr remarcabil: îl admonesta cu severitate pe Mitea, dar în același timp renunță să mai insiste asupra laturii romantice a cazului anchetat, intrând imediat în miezul problemei. Iar declarațiile celor doi pani avură darul să suscite în cel mai înalt grad interesul anchetatorilor printr-un fapt deosebit de important și anume, tentativa lui Mitea de a-l mitui pe *pan* Mussjalowicz, oferindu-i trei mii de ruble ca să-și ia tălpășița; șapte sute era gata să i le înmâneze pe loc, urmând să-i achite restul, adică două mii trei sute de ruble „mâine dimineață, în oraș”. Își dăduse cuvântul de onoare că la Mokroe nu venise cu atâția bani, dar ca avea suma întreagă depozitată undeva, în oraș. Luat prin surprindere, Mitea declară în primul moment că nu-i promisese formal să-i dea banii chiar a doua zi, dar cum Wrublewski confirmă la rândul său declarația lui *pan* Mussjalowicz, după ce se gândi puțin, Mitea recunoscu încruntat că probabil așa se întâmplase, cum spuneau ei, dar că în clipa în care făcuse această promisiune era cu capul în nori. Procurorul primi declarația cu brațele deschise; pentru acuzare era limpede acum (de altfel, la concluzia asta se și ajunse mai târziu) că jumătate sau o parte din bani se aflau probabil ascunși undeva în oraș, dacă nu chiar la Mokroe; în felul acesta se lămurea și o împrejurare oarecum derutantă pentru anchetatori și care, cu toate ca de minimă importanță, pledase până atunci în favoarea acuzatului, anume faptul că Mitea nu avea asupra lui decât opt sute de ruble. Acum și acest unic sprijin se prăbușise. La întrebarea procurorului de unde se bizuia să facă rost de cele două mii trei sute de ruble ca să i le plătească polonezului, din moment ce declarase că nu avusese la el decât o mie cinci sute, cu toate ca-l asigurase formal, „pe cuvânt de onoare”, c-o să-i achite toată suma, Mitea răspunse că voia să-i ofere „poleacului”, în locul banilor făgăduiți, concesiunea cu acte în regulă a drepturilor lui asupra satului Cermașnea, tranzacție pe care o propusese

mai înainte lui Samsonov și doamnei Hohlakova. Procurorul întâmpină cu un zâmbet acest „subterfugiu naiv.

— Și dumneata crezi că el ar fi acceptat să intre în posesia acestor „drepturi” în loc să primească în mână două mii trei sute de ruble bani gheață?

— Ar fi acceptat, sunt convins c-ar fi acceptat, se însufleți Mitea. Gândiți-vă, nu mai era o chestiune de două mii de ruble, ci de patru, dacă nu chiar de șase mii, pe care îi putea scoate foarte ușor! Ar fi pus imediat în mișcare o droaie de avocăței și cârciogari poleaci și ovrei, și i-ar fi smuls până la urmă bătrânului nu numai trei mii, ci ar fi luat toată Cermașnea ca din palmă.

Cum era și de așteptat, declarația lui *pan* Mussjalowicz fu consemnată pe loc, aproape cuvânt cu cuvânt, în procesul-verbal, după care panii avură voie să plece. Nu se pomeni un singur cuvânt, în timpul audierii, despre faptul că trișaseră la cărți. Nikolai Parfenovici le era prea îndatorat și nu voia să-i mai plictisească pentru niște bagatele, cu atât mai mult cu cât probabil nu fusese la mijloc decât o răfuială între jucători în stare de ebrietate. Că doar se băuse din gros și se făcuse destulă zarvă în noaptea aceea... Așa încât banii, adică cele două sute de ruble, rămaseră definitiv în buzunarul lor. În continuare, îl chemară pe Maximov. Bătrânul moșier intră timid și se apropie cu pași mărunței de anchetatori, descumpănit și peste măsură de abătut. Tot timpul interogatoriului rămăsese jos cu Grușenka; ședea lângă ea tăcut, „doar din când în când începea să bocească și-și tot ștergea ochișorii cu batista lui în pătrățele”, povestea mai târziu Mihail Makarovici. Grușenka căuta să-l liniștească și să-l îmbărbăteze. Cu lacrimi în ochi, bătrânelul mărturisi din capul locului păcatul de care se făcuse vinovat, luând cu împrumut de la Dmitri Feodorovici zece ruble, „bat-o vina de sărăcie”, pe care era gata să le restituie... La întrebarea bruscă a lui Nikolai Parfenovici dacă putea să aprecieze cam ce sumă avea asupra lui Dmitri Feodorovici, fiind cel

mai în măsură s-o facă, atunci când scosese banii din buzunar ca să-l împrumute cu zece ruble, Maximov răspunse categoric „douăzeci de mii”.

— Ai văzut vreodată în viața dumitale douăzeci de mii de ruble? îl întrebă zâmbind Nikolai Parfenovici.

— Am văzut, dar nu douăzeci, ci doar șapte. Le-am văzut când nevastă-mea a ipotecat moșia. Mi le-a arătat numai așa, de la distanță, ca să-mi facă în necaz. Erau numai sute, un teanc cam atâta. Și Dimitri Feodorovici avea tot așa, numai hârtii de o sută…

Nu-i mai cerură alte lămuriri. Sosise, în sfârșit, rândul Grușenkăi. Anchetatorii se gândeau, firește, cu oarecare teamă, la efectul pe care venirea ei ar putea să-l aibă asupra inculpatului și Nikolai Parfenovici îi adresă câteva cuvinte, sfătuindu-l să fie cuminte și să stea liniștit; drept răspuns, Mitea se mulțumi să pună capul în piept, vrând astfel să arate că „nu va provoca nicio scenă”. Grușenka veni însoțită chiar de Mihail Makarovici în persoană. Intră înăuntru, cu o figură sobră, adumbrită de tristețe, dar aproape calmă, și se așeză încet pe un scaun, când Nikolai Parfenovici o pofti cu un gest să ia loc în fața lui. Era foarte palidă și probabil ca o luase cu frig, pentru că se zgribulea, înfășurându-se mereu în șalul ei negru de toată splendoarea. Avea într-adevăr frisoane ușoare, preludiul îndelungatei boli de care avea să zacă după iureșul acelei nopți. Sobrietatea ei, privirea deschisă și gravă, gesturile cumpănite, făcură asupra tuturor o impresie favorabilă. Mult nu lipsea ca Nikolai Parfenovici să se „amorezeze” de ea. El însuși mărturisi mai apoi, nu mai știu în ce împrejurare, că abia în momentul acela își dăduse seama cât era de „frumoasă” femeia asta pe care, deși o mai văzuse și altă dată, o socotise până atunci un fel de „hetairă[122] de provincie”. „Știe într-adevăr să se poarte ca o doamnă din lumea mare”, declară el entuziasmat într-un cerc de cucoane. Aprecierea lui fu primită cu indignare și-i

[122] Hetairă - nume dat curtezanelor din Grecia antică. Din fr. *hétaïre.*

atrase pe loc epitetul de „ștrengar”, de care se simți teribil de măgulit. Intrând în odaie, Grușenka își aruncă ochii în treacăt asupra lui Mitea; acesta se uită la ea îngrijorat, dar văzând-o cum arăta, se liniști. După întrebările introductive și recomandările de rigoare, Nikolai Parfenovici, bâlbâindu-se ușor, dar în același timp cu o politețe desăvârșită, o întrebă: „În ce relații sunteți cu porucicul în rezervă Dmitri Feodorovici Karamazov?” Grușenka răspunse cu glas scăzut, dar ferm:

— E un cunoscut de-al meu și l-am primit la mine în casă în ultima lună, ca pe un cunoscut.

La întrebările indiscrete ce urmară, nu se sfii să mărturisească deschis că, deși îi plăcea „câteodată”, nu fusese totuși îndrăgostită de el, căutase numai să-l prindă în mreajă „de vicleană și păcătoasă ce sunt”, la fel cum făcuse și cu „moșneagul acela”; își dăduse seama de la început că Mitea era teribil de gelos pe Feodor Pavlovici, ca pe toată lumea, de altfel, dar gelozia lui i se părea amuzantă, atâta tot. Nici prin gând nu-i trecuse vreodată să se ducă la Feodor Pavlovici acasă, îl ațâțase doar așa, în bătaie de joc. „Numai de ei nu-mi ardea mie luna asta; la altcineva mă gândeam eu și-l așteptam să vină, un om care era foarte vinovat față da mine... Dar cred, încheie ea, că astea sunt lucruri care mă privesc numai pe mine, nu văd de ce v-ar interesa pe dumneavoastră și de ce trebuie să vă răspund.”

Nikolai Parfenovici se supuse dorințelor ei și nu mai stărui asupra laturii sentimentale, pentru a se ocupa de probleme mai serioase, punându-i adică și ei întrebarea referitoare la cele trei mii de ruble. Grușenka confirmă că, într-adevăr, în urmă cu o lună, la Mokroe, Mitea cheltuise exact suma respectivă, cu toate că dânsa, ce-i drept, nu numărase banii, dar auzise din gura lui Dmitri Feodorovici că făcuse praf cu ocazia aceea trei mii de ruble în cap.

— V-a spus-o în particular sau mai era cineva de față? Ori poate că l-ați auzit numai vorbind cu altcineva despre asta în prezența dumneavoastră? o luă repede procurorul.

Grușenka declară că-i spusese același lucru față cu alții, ca și între patru ochi, și că-l auzise de asemenea vorbind și cu altă lume.

— L-ați auzit o singură dată sau de mai multe ori? insistă procurorul, la care Grușenka răspunse că da, îl auzise de câteva ori pomenind despre parale.

Ippolit Kirillovici se arătă extrem de mulțumit de această declarație. În continuare, se dovedi că Grușenka știa de proveniența banilor și că într-adevăr Dmitri Feodorovici îi luase de la Katerina Ivanovna.

— Poate ați auzit cumva întâmplător că totuși suma pe care a cheltuit-o atunci ar fi fost mai mică de trei mii de ruble și că ar fi păstrat o parte din bani?

— Nu, așa ceva n-am auzit niciodată, declară Grușenka. Dimpotrivă, așa cum reieșea din lămuririle ei, Mitea i-ar fi mărturisit în repetate rânduri în ultimele luni că rămăsese lefter. „Tot aștepta să-i dea ceva taică-său”, încheia Grușenka.

— Nu vă aduceți aminte să fi spus vreodată în prezența dumneavoastră... așa, în treacăt, sau într-un moment de enervare, o întrebă brusc Nikolai Parfenovici, c-ar avea intenția să atenteze la viața tatălui său?

— Din păcate, da, a spus și asta! oftă Grușenka.

— O singură dată sau de mai multe ori?

— De câteva ori, când era furios.

— Și ați fost convinsă c-o să-și aducă intenția la îndeplinire?

— Nu, niciodată! răspunse ea apăsat. Îl știam un om cumsecade și aveam toată încrederea în el.

— Domnilor, dați-mi voie, interveni deodată Mitea, dați-mi voie, vă rog, să-i spun Agrafenei Alexandrovna un singur cuvânt, aici, de față cu dumneavoastră.

— Poftim, se învoi Nikolai Parfenovici.

Mitea se ridică pe jumătate de pe scaun.

— Agrafena Alexandrovna, ce-ți spun acum e sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!

Făcând această invocație, se așeză la loc. La rândul său, Grușenka se sculă în picioare și se înclină cu evlavie, cu fața la icoană.

— Slavă ție, Doamne! rosti ea cu fervoare și, fără să se mai așeze, adăugă întorcându-se către Nikolai Parfenovici: Așa e, nu mai încape nicio îndoială, puteți să-l credeți pe cuvânt! Îl cunosc; e-n stare să-nșire mai știu eu ce năzbâtii doar așa, ca să glumească, sau din încăpățânare, dar pentru nimic în lume nu și-ar călca pe conștiință! Nu, fiți siguri că nu este el omul care să mintă! N-a spus decât adevărul, vă puteți bizui pe cuvântul lui!

— Îți mulțumesc că mi-ai dat curaj, Agrafena Alexandrovna, șopti cu voce tremurătoare Mitea.

Interogată în legătură cu banii pe care-i avusese asupra lui în ajun, Grușenka mărturisi că nu știa câți vor fi fost, dar că-l auzise repetând de câteva ori în gura mare că venise cu trei mii de ruble. Cât privește sursa lor, Mitea îi destăinuise numai ei că i-ar fi „furat” de la Katerina Ivanovna, drept care ea îl asigurase că nici nu poate fi vorba de un furt și că trebuie să-i restituie neapărat chiar a doua zi. Procurorul ținu să afle cu tot dinadinsul care bani zicea inculpatul că i-ar fi furat de la Katerina Ivanovna – cei din ajun, sau suma de trei mii de ruble cheltuită în urmă cu o lună – și martora preciza că Mitea se referise la banii de acum o lună, cel puțin așa înțelesese ea.

Cu aceasta, interogatoriul luă sfârșit și Grușenka ceru voie să se retragă. Nikolai Parfenovici îi aduse la cunoștință îndatoritor că poate să plece imediat spre oraș și întrebă într-o doară dacă i-ar putea fi cu ceva de folos, de pildă, să-i pună la dispoziție niște cai, ori dacă dorește cumva s-o conducă, ei... ar fi dispus...

— Vă mulțumesc cu plecăciune, îi răspunse Grușenka, înclinându-se, mă întorc cu bătrânul acela, cu moșierul, îl iau cu mine în trăsură, dar până atunci aș vrea să-mi dați voie, dacă se poate, să aștept jos, vreau să știu ce-ați hotărât cu Dmitri Feodorovici.

Ieși apoi pe ușă. Mitea era calm, părea chiar mai

întremat sufletește, dar numai pentru moment. Cu cât trecea timpul o sfârșeală ciudată îl toropea din ce în ce. I se închideau ochii de oboseală. Audierea martorilor se isprăvise. Anchetatori erau acum ocupați cu redactarea definitivă a procesului-verbal. Mitea se scula de pe scaun și se duse să se întindă într-un colț, lângă perdea, pe un cufăr mare de-al jupânului, acoperit cu o scoarță și, cum puse capul jos, și adormi. Visă ceva curios, un vis ce n-avea niciun fel de legătură nici cu locui unde se afla, nici cu împrejurările. Se făcea că mergea prin stepă, undeva, într-un ținut în care își făcuse pe vremuri serviciul și că un mujic mâna căruța cu doi cai ce-l purta peste câmpul noroios. I-e frig, pare să fie un început de noiembrie și ninge cu fulgi mari ce se topesc de cum ating pământul. Mujicul îl duce ca vântul, fluturându-și brațele de zor; are o barbă lungă și blondă și nu pare bătrân, mai curând e un om între două vârste, așa, ca de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu un suman cenușiu. În apropiere se zărește un sat cu niște izbe negre. O parte din case au fost mistuite de foc, n-au mai rămas decât grinzile pe jumătate arse. La marginea satului stau înșiruite în drum o mulțime de femei slabe, cocârjate, cu niște chipuri pământii. Una din capătul șirului, o nevastă înaltă, osoasă, ca de vreo patruzeci de ani, deși poate că în realitate nu are mai mult de douăzeci, prelungă la față și scofâlcită, ține la piept un copilaș care plânge, dar sânii ei probabil sunt atât de secătuiți, încât nu mai au nici picătură de lapte. Și pruncul plânge într-una și-și întinde brațele goale, cu pumnișorii învinețiți de frig.

— De ce plânge? De ce? întreabă Mitea, trecând în goană prin fața năpăstuitelor.

— Copchilașul, răspunde chirigiul, scâncește bietul copchilaș!

Și Mitea e mirat să-l audă spunând pruncului „copchilașul”, ca la țară, dar îi place că i-a spus așa: sună parcă mai duios.

— Dar de ce plânge? stăruie el în neștire. De ce are mânuțele goale, pentru ce nu-l înfofolesc?

— E rebegit, bietul copchil, până și hăinuțele de pe el au înghețat, păi cum dară să-i țină de cald?!

— Dar de ce? De ce? o ține una și bună Mitea, de parc-ar fi bătut în cap.

— Vai de zilele lor amărâte, sunt săraci lipiți, le-au ars casele, n-au o bucată de pâine, focul a pustiit tot, de-au ajuns acu să cerșească!

Mitea tot nu pricepe.

— Nu, nu, răspunde-mi la ce te întreb: de ce stau așa în mijlocul drumului mamele astea năpăstuite de foc? De ce au rămas săraci lipiți pământului bieții oameni? De ce e copchilul flămând și cât vezi cu ochii stepa-i pustie? De ce nu se îmbrățișează cu toții și nu se sărută? De ce nu cântă ceva vesel cu toții? De ce au chipurile negre de mizerie? De ce nu-i dau de mâncare sărmanului copchilaș?

Își dă seama că e absurd să pună asemenea întrebări, că n-are niciun rost să le pună, dar nu poate să facă altfel și știe totuși că întrebările lui sunt pe deplin îndreptățite. O înduioșare, pe care n-a mai încercat-o până atunci, îi biruie inima și parcă îi vine să plângă și ar vrea să facă ceva pentru ca micuțul să nu mai scâncească, să zvânte lacrimile mamei, care s-a uscat toată și s-a înnegrit la față de atâta suferință, să nu mai existe de aici încolo nicio lacrimă pe lume, și asta chiar acum pe loc, imediat, fără să mai stea o clipă pe gânduri, cu toată râvna de care poate fi în stare un Karamazov.

— Vin și eu cu tine. N-am să te mai părăsesc niciodată, toată viața am să fiu alături de tine, o aude pe Grușenka, spunându-i pătimașă la ureche vorbe dragi.

Inima i se aprinde încinsă de o văpaie și o lumină vie îl soarbe, chemându-l în depărtare; ar dori acum să trăiască, să trăiască mult de tot. Să meargă pe un drum bun, tot înainte, spre lumina care-l cheamă îmbietoare, să plece cât mai repede într-acolo, chiar acum!

— Ce? Unde? strigă Mitea, deschizând ochii și ridicându-se în capul oaselor pe cufăr, ca și când s-ar fi trezit dintr-un leșin. Zâmbea înseninat.

În fața lui stătea Nikolai Parfenovici care-l invita să asculte citirea procesului-verbal pentru a-l iscăli. Abia atunci Mitea își dădu seama ca dormise o oră, dacă nu și mai mult. Nu era atent la ceea ce-i spunea Nikolai Parfenovici. Nu putea să înțeleagă de unde venise perna pe care o găsise sub căpătâi, când știa bine că nu fusese acolo atunci când se întinsese, frânt de oboseală, pe cufăr.

— Cine mi-a pus perna sub cap? Ce inimă bună s-a îndurat de mine?! exclamă el într-un elan de recunoștință, cu un tremur în glas, ca și când ar fi fost vorba de cine știe ce dar neprețuit.

Inima cea milostivă, care își păstră până la urmă anonimatul, putea fi unul dintre martori, dacă nu cumva chiar grefierul adus de Nikolai Parfenovici rugase pe cineva să-i pună perna sub cap; Mitea însă era atât de impresionat, încât îi dădură lacrimile. Se apropie apoi de masă și declară că e gata să semneze orice.

— Am visat ceva atât de frumos, domnilor… rosti el cu o voce ciudată, transfigurat, cu fața luminată parcă de fericire.

Capitolul IX

PLECAREA LUI MITEA

După semnarea procesului-verbal, Nikolai Parfenovici dădu citire cu solemnitate ordonanței prin care se arăta că: în anul, luna și ziua cutare, în cutare loc, judecătorul de instrucție de la cutare judecătorie de pace a procedat la interogarea numitului (urma stabilirea identității lui Mitea) învinuit de (aici erau enumerate conștiincios toate capetele de acuzație ce i se puneau în sarcină) și având în vedere că prevenitul, deși nu recunoaște acuzațiile ce i se aduc, n-a putut totuși să producă nicio dovadă în apărarea sa, în timp ce martorii (cutare și cutare) precum și împrejurările, cutare și cutare, confirmă pe deplin aceste acuzații; având în vedere cutare și cutare articol din codul penal etc, ordonă: pentru a fi împiedicat să se sustragă de la rigorile anchetei și judecății, numitul (adică Mitea) va fi depus preventiv la cutare închisoare, lucru ce va fi adus la cunoștința prevenitului, o copie după ordonanța respectivă urmând a fi comunicată procurorului etc. etc. Pe scurt, i se punea în vedere lui Mitea că, din momentul acela, se afla în stare de arest și urma să fie transportat la oraș, unde i se fixase un domiciliu nu prea atrăgător. Mitea ascultă cu luare-aminte și ridică din umeri.

— N-am nimic de zis, domnilor, aici nu încape nicio supărare, sunt gata să mă supun... Îmi dau seama că nu vă rămâne altceva de făcut.

Nikolai Parfenovici îl lămuri blajin că trebuie s-o pornească imediat spre oraș, însoțit de zapciul Mavriki Mavrikievici care se afla de față.

— O clipă, îl întrerupse Mitea și, mânat de un imbold nestăvilit, se adresă tuturor celor prezenți în odaie:

Domnilor, suntem cu toții cruzi, cu toții ne-am purtat adeseori ca niște călăi cu semenii noștri și i-am făcut să plângă, am făcut să lăcrimeze mamele și pruncii, dar dintre toți – v-o spun lămurit odată pentru totdeauna – eu sunt cel mai ticălos. Așa este! În fiecare zi m-am bătut cu pumnul în piept și am jurat să mă îndrept și, totuși, în fiecare zi am săvârșit mereu alte mârșăvii. Îmi dau seama că oamenii ca mine au nevoie de o lovitură năprasnică, o lovitură pe care soarta trebuie să le-o dea fără veste, ca să-i prindă în laț și să-i trezească la realitate cu forța. Niciodată, o, da, niciodată nu m-aș fi putut ridica singur din mocirlă, oricât m-aș fi străduit! Iată însă că trăsnetul s-a abătut asupra mea. Accept suferința, primesc să fiu pus la stâlp și înfierat în fața tuturor! Vreau să pătimesc și sper că suferința mă va curăți de noroi! Și mă va curăți, nu-i așa, domnilor? Totuși, țin să vă mai spun încă odată: nu sunt vinovat de moartea tatălui meu! Primesc pedeapsa nu pentru că l-am ucis, ci pentru, că am vrut să-l ucid și poate chiar aș fi făcut-o într-o bună zi... Dar am de gând să lupt, să lupt împotriva dumneavoastră, vă mărturisesc cinstit. Am să vă țin piept până la capăt și pe urmă... cum o vrea Dumnezeu! Rămâneți cu bine, domnilor, să nu fiți supărați pe mine pentru că în timpul interogatoriului mi-am permis unele ieșiri față de domniile-voastre, încă nu-mi venise mintea la cap... Peste o clipă am să fiu un simplu pușcăriaș, dar până atunci Dmitri Karamazov vă întinde pentru ultima oară mâna ca un om liber. Luându-mi rămas bun de la dumneavoastră, mă despart de toată lumea...

Glasul i se curmă brusc; întinse mâna, dar Nikolai Parfenovici, care se afla chiar lângă el, se feri aproape fără să-și dea seama, ascunzându-și mâinile la spate. Mitea observă gestul cu o tresărire și lăsă brațul în jos.

— Ancheta nu s-a terminat încă, bâigui Nikolai Parfenovici stingherit. Cercetările vor continua la oraș și, în ce mă privește, crede-mă, sunt gata să-ți urez succes... Îți doresc să poți dovedi pe deplin că ești nevinovat... Voi fi totdeauna înclinat să te consider un om mai curând

nenorocit decât vinovat, Dmitri Feodorovici... Noi toți câți suntem aici, dacă mi-e permis să vorbesc în numele tuturora, suntem dispuși să recunoaștem că fondul dumitale sufletesc e plin de calități, dar, din păcate, vai! ești robul unor patimi excesive...

Sfârșind această cuvântare, judecătorul de instrucție, mărunțel cum era, își ticlui o mutră plină de demnitate. Mitea avu impresia că „mucosul" o să-l ia acum de braț și o să se retragă cu el într-un colț ca să continue discuția despre „darnicele" în care se antrenaseră de curând. Dar câte gânduri năstrușnice și fără nicio legătură cu situația nu încolțesc chiar în mintea condamnaților în drum spre eșafod!

— Domnilor, știu cât sunteți de buni și de omenoși, nu s-ar putea, oare, s-o mai văd odată? Pentru ultima oară? întrebă Mitea.

— Fără discuție, dar având în vedere... vreau să zic, în momentul de față, nu se poate decât în prezența...

— Puteți rămâne, bineînțeles.

O aduseră din nou pe Grușenka. Dar spre decepția lui Nikolai Parfenovici, despărțirea fu cât se poate de sobră, fără efuziuni și vorbărie prea multă. Grușenka se aplecă adânc în fața lui Mitea.

— Ți-am spus că sunt a ta și am să mă țin de cuvânt. Am să vin după tine oriunde ți-o fi dat să-ți faci osânda. Mergi sănătos, omule! Te-ai nenorocit singur, fără să fii vinovat!

Îi tremurau buzele și lacrimi îi curgeau pe obraji.

— Iartă-mă că te iubesc, Grușenka! Iartă-mă că dragostea mea a fost o pacoste pentru tine! Mitea ar fi vrut parcă să-i mai spună ceva, dar se răzgândi și, rupându-se din loc, ieși din odaie.

În jurul lui se învârteau santinelele, care nu-l slăbeau o clipă din ochi. Jos, în curte, unde cu câteva ceasuri mai înainte trăsese la scară, cu larmă mare, troica lui Andrei, acum așteptau două căruțe gata de plecare. Mavriki Mavrikievici, un om scund și îndesat, puhav la față, striga furios, iritat de nu știu ce încurcătură neprevăzută. Pe un

ton răstit, zapciul îl pofti să se suie în căruță. „Altădată, când îi dădeam de băut, nu-mi făcea asemenea mutre”, se gândi Mitea, pregătindu-se să se urce. Trifon Borisîci coborî și el din cerdac. La poartă se îmbulzeau o droaie de oameni, țărani, neveste, căruțași, zgâindu-se cu toții la arestat.

— Rămâneți sănătoși, oameni buni! le strigă Mitea. Iertați-mă!

— Păi să ne ierți și dumneata, boierule! îi răspunseră două-trei glasuri.

— Te las cu bine, Trifon Borisîci!

Trifon Borisîci însă nici nu-și întoarse capul, probabil fiind peste măsură de ocupat. Umbla de colo până colo prin curte, zbierând de mama focului. A doua căruță, care urma să plece cu cei doi jandarmi din escortă, nu era încă gata de drum. Mujicul care trebuia să mâne caii abia își trăgea sufletul, urlând cât îl ținea gura că de fapt nu era rândul lui, ci al lui Akim. Dar Akim nu se zărea nicăieri: cineva se dusese să-l caute și mujicul stăruia să-l aștepte, că trebuie să vină.

— Ce oameni, Mavriki Mavrikievici, n-au niciun pic de obraz! Fierbea Trifon Borisîci indignat. Aseară Akim i-a dat douăzeci de copeici și acum, după ce-a băut banii, poftim, uite ce gură face! Mă miră, zău, cum puteți avea atâta răbdare cu niște păcătoși ca ăștia, Mavriki Mavrikievici, nici nu mai știu ce să spun!

— Dar pentru ce e nevoie de a doua căruță, Mavriki Mavrikievici? interveni Mitea. Ajunge una singură, că doar nu-ți închipui c-o să ai de furcă cu mine pe drum sau c-o să încerc să fug?! Ce rost are să mai ceri și escortă?

— Dumneata, domnule, învață mai întâi cum trebuie să vorbești, dacă nu știi încă. Să nu mă iei pe mine așa, că doar nu m-am bătut pe burtă cu dumneata!... Și păstrează-ți sfaturile pentru altă ocazie... Îl luă la trei păzește Mavriki Mavrikievici, bucuros că are pe cine să-și verse focul.

Mitea se înroși ca focul și nu mai scoase un cuvânt. Îl

luase cu frig. Ploaia încetase, dar cerul posomorât era acoperit cu nori și un vânt tăios îl plesnea peste obraz. Îi trecu un fior în lungul spinării. „Te pomenești că am febră!” se gândi el. În sfârșit, zapciul se sui greoi în căruță și se așeză comod, fără să țină seama că-l înghesuie într-un colț. Era în toane rele, nu părea câtuși de puțin încântat de misiunea ce i se încredințase.

— Rămâi sănătos, Trifon Borisîci! strigă din nou Mitea, dar de astă dată n-o mai făcuse cu dragă inimă, ci dintr-o pornire răutăcioasă, deși involuntară.

Trifon Borisîci însă stătea țanțoș, cu mâinile la spate, înfruntându-l cu o mutră severă și scandalizată și nici nu catadicsi măcar să-i răspundă.

— Adio, Dmitri Feodorovici, adio! se auzi deodată glasul lui Kalganov, care ieșise chiar în momentul acela în cerdac.

Tânărul o rupse la fugă spre căruță, așa cum era, cu capul gol. ca să-i întindă mâna pe care Mitea abia mai apucă să i-o strângă.

— Rămâi cu bine, inimă de aur, n-am să uit niciodată ce bun ai fost cu mine! strigă el cu căldură, dar în aceeași clipă căruța se urni din loc și mâinile li se desfăcură pe negândite. Zurgălăii prinseră a suna și căruța ieși pe poartă.

Kalganov se întoarse ca o furtună în tindă, unde se vârî într-un colț și, punând capul în piept, cu fața îngropată în palme, izbucni într-un plâns cu sughițuri. Stătu așa multă vreme acolo, plângând ca un copilaș mic, nu ca un tânăr de douăzeci de ani. O, în sinea lui era atât de convins că Mitea-i vinovat! ,,Ăștia să fie oamenii? S-ajungă chiar în halul ăsta?” se gândea el amărât, aproape cu disperare. I se făcuse lehamite de viață și de tot. „Merită, oare, să trăiești?” se întreba, copleșit de tristețe.

PARTEA A PATRA

Cartea a zecea

ȘTRENGARII

Capitolul I

KOLEA KRASOTKIN

Suntem în noiembrie, la începutul lunii. Afară e un ger de minus unsprezece grade și, de când s-a lăsat gerul, e gheţuș pe jos. Peste noapte a căzut un pic de zăpadă uscată pe pământul înghețat bocnă și acum vântul aspru și tăios o viscolește, purtând-o pe străzile mohorâte ale orășelului și mai ales prin piață. Vremea e tot închisă, dar ninsoarea a încetat. Pe una din străzile ce dau în piață, în preajma băcăniei negustorilor Plotnikov, se află o căsuță îngrijită și curată ca un pahar, pe afară, ca și pe dinăuntru, proprietatea văduvei funcționarului Krasotkin. Bărbatul, fost secretar al administrației guberniale, s-a prăpădit de mult, de aproape paisprezece ani, iar soția, o cuconiță încă nostimă, ca la vreo treizeci de ani, a rămas să trăiască mai departe singură în căsuța ei, din „veniturile personale”. Fire duioasă și veselă, ducea o existență tihnită și onorabilă. Și-a început văduvia de la optsprezece ani, n-a apucat să stea cu bărbatu-său decât un an de zile, în care timp a avut cu el un copil. De atunci, adică de la moartea soțului, a înțeles să-și închine fiece clipă din viață creșterii scumpului său odor, Kolea, care, deși maică-sa îl pierdea din ochi de drag, în toți acești paisprezece ani, i-a adus, fără doar și poate, mai multe necazuri decât bucurii. Biata femeie tremura tot timpul pentru el, nu era zi să nu stea cu inima pierită la gândul că băiatul putea să fie cumva bolnăvior, că s-ar putea să răcească sau să facă cine știe ce trăsnaie, să se urce bunăoară pe un scaun și să vină în nas etc.,etc. De când Kolea a intrat în clasele primare și, mai apoi, la gimnaziu, a învățat cot la cot cu el, ca să-l ajute la lecții și să-l mediteze, a căutat să intre în relații cu profesorii și cu nevestele acestora, până și pe colegii lui Kolea nu știa cum să-i alinte și să-i lingușească numai să

nu se atingă cumva de băiețelul ei, să nu-l dea în tărbacă sau să-l bușească. Până la urmă, copiii au început să-l ia peste picior și să-l necăjească spunându-i „Puiul mamei”. Kolea însă a reușit numaidecât să le închidă gura. Pușiul nu știa de frica nimănui și era „voinic al dracului”, după cum i-a mers îndată faima printre coșcolari și, în același timp, descurcăreț, voluntar, cu multă inițiativă și încăpățânat nevoie-mare. Învăța bine și se spunea că la aritmetică și la istoria universală era mai tare chiar decât profesorul Dardanelov. Băiatul, deși umbla cu năsucul în vânt și-i lua pe toți cam de sus, avea totuși darul de a fi un bun coleg și nu se ținea mândru. Accepta respectul pe care i-l arătau ceilalți copii ca pe un lucru de la sine înțeles, în schimb era prietenos cu toți. Cunoștea măsura și știa la nevoie să fie la locul lui, după cum față de cei mari nu trecea niciodată peste o anumită limită, care, atunci când e depășită, face ca orice faptă să devină un act de nedisciplină, de rebeliune și dezordine. Cu toate acestea, nu se dădea în lături ori de câte ori avea ocazia să pună la cale vreo poznă, ca cel din urmă șrengar, și nu o poznă oarecare, ci numai figuri „extra”, cât mai extravagante, mai formidabile, ca să aibă motive temeinice de a se grozăvi. Era teribil de orgolios. Prin felul lui de a fi aproape despotic, reușise să aibă deplină autoritate chiar și asupra maică-si. Biata femeie se pleca în fața voinței lui – o, de când se plecase! – dar ceea ce o făcea să sufere îndeosebi era gândul că băiețelul ei n-o iubește. Tot i se părea că fecioru-său e nesimțitor în felul cum se poartă cu dânsa și i se întâmpla uneori să-i reproșeze, cu ochii scăldați în lacrimi, răceala de care dădea dovadă. Kolea nu putea să sufere însă efuziunile sentimentale și, cu cât i se cereau mai insistent asemenea mărturii, cu atât devenea mai închis. N-o făcea însă intenționat, ci pentru că așa era firea lui. În privința asta maică-sa se înșela: băiatul ținea foarte mult la dânsa, numai că nu-i plăceau „giugiulelile”, cum zicea el în limbajul lui școlăresc. La ei în casă se afla un dulap cu cărți ramase de la taică-său și, cum lui Kolea îi era drag să citească, o bună parte din volume trecuseră prin mâinile lui, maică-sa, firește, n-avea de ce să fie

supărată din pricina asta, se mira doar uneori că băiatul, în loc să iasă pe afară să se joace, ședea ceasuri întregi lângă dulap, cu nasul vârât în câte o carte. Și astfel Kolea ajunsese să citească și lucruri care nu erau pentru vârsta lui. În ultima vreme, cu toate că în genere se ferea să treacă peste anumite margini atunci când punea la cale câte o trăsnaie, făcuse câteva isprăvi care o îngroziseră pur și simplu pe maică-sa. E drept că nu era vorba de ceva imoral, ci doar de niște năzbâtii pe cât de temerare, pe atât de absurde. În vara aceea, prin iulie, în timpul vacanței școlare, mama și feciorul plecaseră pentru o săptămână la o rudă mai îndepărtată, stabilită în altă localitate, la vreo șaptezeci de verste distanță, unde soțul rudei era slujbaș la gară (cea mai apropiată stație de cale ferată de orașul nostru; de acolo avea să ia Ivan Feodorovici Karamazov, o lună mai târziu, trenul spre Moscova). Kolea, întâi și întâi, se apucase să cerceteze cu toată atenția calea ferată și să studieze sistemul de circulație a trenurilor, gândindu-se că, la întoarcere, colegii au să rămână cu gura căscată când vor vedea ce de mai lucruri știe. Întâmplarea făcuse ca tot atunci prin partea locului să se afle și alți băieți cu care Kolea se împrietenise imediat; unii din ei ședeau chiar în clădirea gării, iar restul, prin vecinătate, în totul vreo șase sau șapte băieți între doisprezece și cincisprezece ani, dintre care doi erau chiar de la noi din oraș. O gașcă de ștrengari care se jucau împreună și se țineau de năzbâtii. A patra sau a cincea zi după venirea lui Kolea, dracii de copii, necopți la minte, făcuseră un rămășag cât se poate de stupid pe două ruble; Kolea, cel mai mic din grup, și de aceea privit cu oarecare superioritate de ceilalți, din orgoliu și dintr-un spirit nefast de bravadă, se oferise ca, în momentul când trebuia să treacă trenul de unsprezece noaptea, să se culce pe terasament între șinele de cale ferată și să stea așa nemișcat, cu fața în jos, până ce și ultimul vagon v-a fi lunecat în plină viteză pe deasupra lui. Ce-i drept, avuseseră grijă în prealabil să facă cercetări speciale, în urma cărora ajunseseră la concluzia că un om poate sta foarte bine lungit între șine, fără ca trenul,

trecând peste el, să-i pricinuiască vreun rău. Oricum însă nu era fleac să rămâi locului încremenit până se vor fi scurs toate vagoanele! Kolea susținea sus și tare că poate înfrunta încercarea. La început, ceilalți îl luaseră peste picior, făcându-l fanfaron, dar cu asta nu reușiseră decât să-l întărâte și mai mult. Kolea nu mai putea de ciudă că niște băiețandri de cincisprezece ani își dădeau asemenea ifose față de el, ba în primele zile nici nu catadicsiseră măcar să-l primească la ei în gașcă, zicând că-i prea „țânc", ceea ce întrecea orice măsură! În cele din urmă, stabiliseră să se ducă la oarecare distanță de gară, așa, cam la o verstă, pentru ca trenul să aibă răgaz să intre în viteză. Zis și făcut. Era o noapte fără lună, dar nu ceea ce se cheamă îndeobște o noapte întunecoasă, ci neagră ca păcura. La ceasul hotărât, Kolea se lungise între șine. Ceilalți cinci așteptau jos, în tufișuri, la poalele terasamentului, mai întâi cu inima zvâcnind de emoție, apoi înfiorați de groază și cuprinși de remușcări. În sfârșit, se auzise în depărtare uruitul trenului care plecase din stație. O clipă mai târziu, două lumini roșii se aprinseseră în beznă: monstrul venea spre ei, făcând să duduie pământul. „Fugi, fugi!" începuseră să strige copiii în panică, dar era prea târziu; între timp, trenul se apropiase vertiginos și trecuse ca o nălucă. Băieții se repeziseră imediat la Kolea, care zăcea nemișcat între șine. Începuseră să-l zgâlțâie care mai de care, încercaseră să-l ridice. Kolea însă, în cele din urma se sculase singur în picioare și, fără să spună un cuvânt, coborâse taluzul, pentru ca în momentul când ajunsese jos să le declare că făcuse pe mortul numai așa, ca să-i sperie; de fapt, își pierduse într-adevăr cunoștința, așa cum îi mărturisise mai apoi mamei sale – asta însă mult mai târziu. De atunci îi rămăsese pentru totdeauna faima de „năzdrăvan". Era alb ca varul la față când se întorsese acasă. A doua zi făcuse puțină febră, dar îi venea tot timpul să zburde, vesel și încântat de ispravă. Abia mai încolo se aflase toată pățania. După înapoierea lui în oraș, începuse să-i meargă vestea la școală și, la un moment dat, isprava lui ajunsese la urechile direcției. Biata mamă alergase într-un suflet să

se roage pentru odorul ei, și, până la urmă, profesorul Dardanelov, care era bine văzut și se bucura de oarecare trecere printre colegi, luase apărarea băiatului și reușise să-l scape cu fața curată, așa încât întâmplarea nu avusese consecințe prea grave. Dardanelov, un om încă în floarea vârstei și holtei, era de mult îndrăgostit de doamna Krasotkina și cu un an înainte, luându-și inima în dinți și tremurând tot de teamă și timiditate, se încumetase chiar să-i ceară mâna, dar ea îl refuzase net, convinsă că, acceptând propunerea lui, ar fi însemnat să-și trădeze feciorul. Cu toate acestea, după anumite indicii misterioase, Dardanelov se socotea îndreptățit să creadă că nu-i era chiar atât de indiferent sentimentalei văduvioare, o femeie atât de încântătoare, dar din păcate atât de virtuoasă. Trăsnaia lui Kolea se pare însă că reușise să spargă gheața și, drept răsplată pentru faptul că nu pregetase să-i ia apărarea, i se dăduse a înțelege lui Dardanelov firește, doar așa, pe departe – că ar putea să nutrească unele nădejdi, și cum profesorul era și el un fenomen de candoare și delicatețe, această ușoară aluzie fusese de ajuns deocamdată pentru ca să se simtă pe deplin fericit. Îi era drag copilul, dar socotea nedemn din partea lui să încerce a-i câștiga bunăvoința, de aceea la școală se purta aspru cu el și se arata exigent. De altfel, și Kolea îl ținea la distanță și-i vorbea totdeauna cu răceală; își făcea lecțiile sârguincios, așa încât era al doilea din clasă, și toți colegii lui aveau convingerea nestrămutată că în domeniul istoriei universale Kolea era atât de informat, încât „îl tăia” chiar și pe Dardanelov. Într-adevăr, într-o zi, Kolea îi pusese tam-nesam întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” La care Dardanelov începuse să bată câmpii, vorbind despre dislocarea și migrațiunile popoarelor și despre legende în general, dar cine anume înființase Troia și cum se numeau fondatorii ei nu fusese în stare să răspundă, ba chiar lăsase să se înțeleagă ca, după părerea lui, dintr-un motiv ori altul, întrebarea era neserioasă și nu prezenta niciun fel de interes. Copiii însă rămăseseră încredințați că Dardanelov habar n-avea cine întemeiase Troia. Kolea avusese grijă să se documenteze mai înainte

asupra acestui subiect din Istoria lui Smaragdov pe care o descoperise în dulapul cu cărți al tatălui său. Până la urmă, toți băieții fuseseră curioși să afle cine întemeiase, de fapt, Troia, dar Krasotkin nu voise cu niciun chip să le dezvăluie secretul, păstrându-și astfel prestigiul neștirbit.

După boroboața cu calea ferată, Kolea își schimbase întrucâtva atitudinea față de maică-sa. Când Anna Feodorovna (văduva lui Krasotkin) aflase de isprava odraslei sale, se înspăimântase atât de tare, încât puțin lipsise ca să-și piardă mințile. Câteva zile avusese niște crize de nervi care, cu mici intermitențe, se ținuseră lanț și atât de serioase, încât Kolea, speriat cu tot dinadinsul, îi făgăduise pe cuvântul lui de onoare și de om întreg că n-o să mai facă niciodată asemenea năzbâtii. Doamna Krasotkina îl pusese chiar să jure în fața icoanei, în genunchi, pe memoria tatălui său, și băiatul se supusese stăruințelor ei. „Năzdrăvanul” Kolea plânsese de emoție ca un copil de șase ani și în ziua aceea mama și feciorul se îmbrățișaseră de nenumărate ori, vărsând potop de lacrimi. A doua zi însă Kolea era același copil „nesimțitor” ca și mai înainte, doar ceva mai tăcut, mai modest, mai încruntat și mai retras. Totuși, cam la o lună și jumătate după aceea făcuse iarăși o poznă și, cu acest prilej, numele lui ajunsese până la urechea judecătorului de pace; de astă dată era vorba de cu totul altceva, o ispravă pe cât de stupidă, pe atât de ridicolă, în care nu mai jucase el rolul principal, fiind doar amestecat într-un fel oarecare în povestea cu pricina. Dar despre asta vom vorbi mai încolo. Mama continua deci să stea cu frica în sân și să se frământe și, pe măsură ce temerile ei sporeau, speranțele lui Dardanelov începeau să prindă aripi. Dar, fiindcă veni vorba, trebuie să spunem că băiatul era pe deplin dumerit în privința lui Dardanelov, al cărui alean îl ghicise și că, bineînțeles, nutrea cel mai adânc dispreț pentru, „sentimentalismele” lui; într-o vreme chiar avusese lipsa de tact să-și manifeste disprețul de față cu maică-sa, dându-i să înțeleagă pe departe că pricepe ce urmărește dumnealui. După năzdrăvănia cu trenul însă își schimbase atitudinea și nu-și mai permitea niciun fel de aluzii față de

maică-sa în această privință, dimpotrivă, vorbea respectuos despre profesorul său, lucru pe care Anna Feodorovna, fire extrem de sensibilă, îl remarcase imediat cu o infinită recunoștință, în schimb, de câte ori cineva dintre musafiri ce veneau la ei în casă pomenea din întâmplare numele lui Dardanelov în prezența băiatului, mama se îmbujora la față ca un trandafir, iar Kolea se uita încruntat pe fereastră sau își cerceta preocupat cizmulițele, să vadă dacă n-au cumva vreo spărtură, ori chema răstit câinele, un dulău mițos, mare și urât, pe nume Perezvon, pe care nu știu unde îl găsise în urmă cu o lună și-l adusese plocon acasă, ținându-l închis la el în odaie, în cel mai mare secret, fără să știe niciunul dintre colegii lui. Vai de el însă cât îl canonise ca să-l învețe tot felul de giumbușlucuri și, până la urmă, bietul dobitoc ajunsese să urle de dorul băiatului ori de câte ori acesta pleca la școală, pentru ca la întoarcere să-l întâmpine cu schelălăituri de bucurie, sărind în jurul lui ca scos din minți, stând sluj, lungindu-se pe jos și făcând pe mortul etc, etc. Arătând adică tot ce știa, fără să-l fi pus nimeni, numai din dorința de a-și arata cu orice preț devotamentul.

Am uitat să vă spun că numele lui Kolea Krasotkin a mai fost pomenit într-unul din capitolele precedente: el este ștrengarul pe care la un moment dat Iliușa, băiatul căpitanului în rezervă Sneghirev, l-a lovit cu briceagul în șold, luând apărarea tatălui sau pe care școlarii îl porecliseră în bătaie de joc „Șomoiog de câlți”.

Capitolul II

PRICHINDEII

Așadar, în dimineața aceea geroasă de noiembrie, bântuită de un vânt năprasnic, Kolea Krasotkin rămăsese acasă. Era duminică și nu avea școală. Trecuse de unsprezece și el trebuia neapărat să facă un drum, fiind vorba de o chestiune foarte „importantă”, și uite că era obligat să stea priponit locului, de vreme ce toată casa fusese lăsată în paza sa. Ca niciodată, printr-o împrejurare cu totul excepțională, toți locatarii adulți erau plecați în oraș. Pe aceeași sală cu văduva funcționarului Krasotkin ședea cu chirie, într-un mic apartament compus din două odăițe, soția unui medic împreună cu doi copilași. Chiriașa era de aceeași vârstă cu Anna Feodorovna și bună prietenă cu dânsa; cât privește pe soțul ei, doctorul, plecase de un an de zile, mai întâi la Orenburg, iar de acolo la Tașkent și de șase luni nu mai dăduse niciun semn de viață. Dacă n-ar fi avut-o în apropiere pe doamna Krasotkina, a cărei prietenie îi mai îndulcea suferința, biata femeie părăsită s-ar fi istovit de atâta plâns. Și după ce era atât de nenorocită, soarta îi mai adusese încă o belea pe cap: în ajun, Katerina, unica slujnică a doamnei doctor, îi dăduse de știre că e pe cale să nască, lucru care probabil avea să se întâmple chiar până-n ziuă. Vestea căzuse ca o lovitură de trăsnet; era curios mai ales că nimeni până atunci nu apucase sa-și dea seama de starea ei. Revenindu-și din buimăceala care o copleșise în primul moment, soția doctorului se gândise că nu mai avea nicio clipă de pierdut și că trebuia s-o ducă de urgență pe Katerina la un fel de mic sanatoriu pe care-l ținea, în vederea unor accidente de felul acesta, o moașă de la noi din oraș. Și cum se atașase foarte mult de slujnica ei, se grăbise să-și pună numaidecât planul în aplicare, ba chiar rămăsese peste noapte lângă

ea s-o asiste. A doua zi dimineața, nu știu pentru ce anume, se văzuse nevoită să solicite ajutorul doamnei Krasotkina, cunoscând că dânsa avea posibilitatea să intervină pe lângă niște persoane sus-puse ca sa-i acorde sprijinul lor. Așa că amândouă cucoanele lipseau de acasă și, cum și slujnica doamnei Krasotkina, baba Agafia, era plecată la piață, Kolea se pomenise dintr-o dată unicul paznic și ocrotitor al celor doi puști, o fetiță și un băiețel, odraslele doamnei doctor, ce rămăseseră singuri-singurei. Nu se putea spune, firește, că i-ar fi fost cumva frică să păzească o casă întreagă, mai ales că-l avea și pe Perezvon care primise ordin să stea „smirnă” sub banca din antreu și care, de câte ori Kolea, plimbându-se de colo până colo prin odăi, ajungea în vestibul, tresărea și începea să se gudure, lovind tare cu coada în podea. Din păcate, nu se auzea niciun fluierat! Kolea se uita la el crunt și bietul dobitoc se prefăcea din nou, docil, în stană de piatră.

Ceea ce-l încurca în momentul de față pe Kolea erau copiii. Cu toate că nu simțea decât un dispreț profund pentru pățania atât de neașteptată a Katerinei, în schimb, îi erau foarte dragi țâncii rămași fără tată și avusese chiar grijă să le ducă o carte. Cel mai mare dintre ei, Nastia, o fetiță de opt ani, știa să citească, iar Kostea, prâslea, care abia împlinise șapte ani, ar fi stat toată ziua s-o asculte buchisind povești. Krasotkin bineînțeles le-ar fi putut găsi distracții mai plăcute, de pildă, să-i așeze în front și să se joace cu ei de-a soldații sau de-a v-ați ascunselea, pitindu-se prin toate încăperile, așa cum făcuse de atâtea ori. Nu se sfia de loc să se potrivească la mintea lor, ba la un moment dat se răspândise zvonul printre colegi că, în timpul liber, acasă, Krasotkin se joacă de-a caii cu micii lui chiriași, săltând și încordându-și grumazul ca un rotaș. Kolea însă respinsese cu mândrie această acuzație, argumentând c-ar fi fost într-adevăr rușinos să se joace de-a caii „în secolul nostru” cu niște băieți de seama lui, adică de treisprezece ani, dar că el o făcea numai de dragul puștilor, la care ținea foarte mult și, în consecință, nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală pentru sentimentele lui. În schimb, cei doi prichindei nu mai

puteau după el. De data asta însă lui Kolea nu-i mai ardea de zburdat. Avea de pus la care un lucru extrem de important, ba poate chiar, ca să zicem așa, oarecum misterios, de ordin personal, și uite că vremea trecea, iar Agafia, în seama căreia ar fi putut să lase copiii, tot nu se mai îndura să se întoarcă din piață. Kolea ieșise de câteva ori pe sală și deschisese ușa ce da într-una din încăperile ocupate de chiriașă, ca să arunce o privire grijulie asupra micuților care ședeau cu nasul în carte, așa cum le poruncise el, zâmbindu-i tăcuți, cu gura până la urechi, de fiecare dată când băga capul pe ușă, doar-doar s-o îndura să intre înăuntru să le arate cine știe ce năzdrăvănie de toată nostimada. Kolea însă era preocupat și nu trecea pragul odăii. Când ceasul bătu de unsprezece ori, băiatul luă hotărârea irevocabilă ca, în cazul când până în zece minute afurisita aceea de Agafia tot nu va fi sosit din piață, să plece de acasă fără s-o mai aștepte, bineînțeles după ce-i va fi pus mai întâi pe copii să-i promită solemn că n-au să se sperie când s-or vedea singuri, s-au să miorlăie de frică și n-au să facă nicio boroboață. Și acum, că se hotărâse în fine, își îmbrăcă paltonașul bine căptușit și cu guler de blană, un fel de lutru sau cam așa ceva, își atârna tașca de umăr și, nesocotind rugămințile maică-si, care se ținea mereu de capul lui să-și pună neapărat galoșii când iese în oraș „pe un ger ca ăsta”, se uită la ei cu dispreț și se încăpățână să plece numai cu cizmulițele în picioare. Perezvon văzându-l îmbrăcat, începu să bată de zor cu coada în podea, fremătând tot, gata de ducă, ba chiar scoase un scheunat jalnic; socotind însă nerăbdarea înfrigurată a dulăului potrivnică disciplinei, Kolea îl mai lăsă un minut sub bancă. Abia după ce deschise ușa ce da în sală se înduplecă să-l fluiere. Dulăul zvâcni din loc nebun de bucurie și începu să se gudure fericit pe lângă el. Kolea intră din nou să vadă ce făceau prichindeii, îi găsi stând ca și mai înainte la masă, dar, în loc să citească, acum erau în toiul unei discuții aprinse. Mai toată vremea discutau, comentând diverse împrejurări din viață și de fiecare dată Nastia, fiind cea mai mare, reușea să impună punctul ei de vedere. Dacă totuși nu era de acord cu ea,

Kostea apela mai totdeauna la înțelepciunea lui Kolea Krasotkin, a cărui sentință era definitivă pentru ambele părți. De astă dată dezbaterile copiilor părură să-l intereseze pe Krasotkin care se opri în prag să asculte. Văzând atenția cu care-i învrednicea, copiii își continuară disputa cu și mai multă înfocare.

— Poți să-mi spui ce vrei, că nu te cred, în vecii vecilor n-am să te cred, ciripea Nastia cu însuflețire, că moașa găsește copiii în grădină printre căpățânile de varză! Unde-ai mai pomenit tu iarna varză în grădină?! Așa că mătușica n-avea cum să-i aducă o fetiță Katerinei...

Kolea exclamă a mirare:

— Țț-țț, ia te uită!

— Eu cred așa, că de adus, tot ea trebuie să-i aducă, dar numai la femeile care sunt măritate.

Kostea se uită țintă la Nastia, ascultând-o gânditor, ca și cum ar fi cumpănit în minte ceva.

— Ce proastă ești tu, Nastia! rosti el, în sfârșit convins, fără să se piardă cu firea. Păi Katerina nu știi că nu-i măritată. Cum poate atunci să aibă un copil?

Nastia se aprinse și mai tare.

— Habar n-ai! i-o reteză ea îndârjită. De unde știi că nu-i măritată, poate că bărbatu-său e la închisoare și de aia, vezi, are copil acum.

Kostea, un omuleț cu capul pe umeri, o întrebă serios:

— Dar ce, bărbatu-său e la închisoare?

— Sau nu, uite cum, îl întrerupse Nastia impetuoasă, părăsind prima ipoteză, ca și când ar fi uitat pe loc ceea ce spusese mai înainte. Ai dreptate, n-are bărbat, dar a vrut să se mărite și atâta s-a gândit și s-a răzgândit cum să facă să se mărite, că-n loc să capete un bărbat, s-a pomenit c-un copil.

— Așa da, poate, se dădu învins Kostea. De ce n-ai spus așa de la început, de unde vrei să știu eu?

— Aoleu, copii, copii, e bucluc mare cu voi! suspină Kolea intrând în odaie.

— Ai venit și cu Perezvon? se bucură Kostea, cu fața luminată de râs, și începu a trosni din degete, chemând câinele la el.

— Măi puștime, nu știu ce să fac, li se destăinui grav Kolea. Trebuie să-mi dați o mână de ajutor. Pesemne că Agafia și-a rupt piciorul de n-a venit nici până acum, precis și indiscutabil, și eu am de mers undeva. Ce ziceți, îmi dați drumul să plec sau nu-mi dați?

Copiii se uitară îngrijorați unul la altul, mutrișoarele lor încântate începură să se lungească. De altfel, nu înțelegeau încă prea bine ce li se cerea.

— N-o să faceți vreo poznă în lipsa mea? N-o să vă cățărați pe dulap, să vă rupeți, Doamne ferește, picioarele? N-o să bociți de frică?

Copiii păreau tare plouați.

— În schimb, am să vă arăt ceva, un tunuleț de bronz care trage cu praf de pușcă de-adevăratelea.

Chipurile micuțe se înseninară ca prin farmec.

— Arată-ne tunulețul! se rugă Kostea, fericit.

Kolea deschise tașca și scoase dinăuntru un tun mic de bronz pe care îl puse pe masă.

— Arată-ne, arata-ne! îi îngână el mișcând jucăria din loc. Vedeți, are și roți, și poți să tragi cu el. Îl încarci cu alice, și odată face bum!

— Și poate să omoare pe cineva?

— Mai e vorbă?! Uite-așa mi ți-i culcă pe toți la pământ, numai să știi să ochești.

Kolea le dădu toate indicațiile: unde trebuie turnat praful de pușcă, unde se pun alicele, cum se trage și, în sfârșit, le explica ce înseamnă un recul. Copiii erau numai ochi și urechi. Mai ales povestea cu reculul îi lăsă cu gura căscată.

— Și chiar ai praf de pușcă?! se interesă Nastia.

— Am.

— Arată-ne și praful de pușcă, stărui ea cu un surâs rugător.

Krasotkin deschise din nou tașca și luă dinăuntru o sticluță pe fundul căreia, într-adevăr, se aflau un pic de pulbere și un ghemotoc de hârtie cu câteva alice. Ba chiar destupă sticluța, lăsând să curgă câteva fire de praf în palmă.

— Numai să nu fie foc pe aproape, altfel face explozie și

ne curățăm cu toții! îi avertiză el, pentru ca efectul să fie deplin.

Copiii priviră pulberea cu o teamă respectuoasă ce le sporea și mai mult admirația. Kostea rămăsese cu ochii la alice.

— Alicele nu iau foc? întrebă el.

— Nu.

— Dă-mi și mie câteva, îl imploră băiețelul.

— Din astea pot să-ți dau, poftim, dar să nu i le arăți mămichii până mă întorc, să nu creadă cumva că-i praf de pușcă. O să moară de frică numai când le-o vedea, și pe urmă să te ții, o să vă ia la trei-păzește cu nuiaua!

— Mama nu ne bate niciodată cu nuiaua, ripostă prompt Nastia.

— Știu, am vrut numai să fac o figură de stil. Nu trebuie s-o mințiți niciodată pe mămica, numai acum – ați auzit? Să nu-i spuneți nimic până mă întorc. Ei, atunci cum rămâne, puștilor, pot să plec ori nu? N-o să plângeți de frică în lipsa mea?

— Ba da, se smiorcăi Kostea, gata să se pornească.

— Ba da, ba da! se grăbi să-i țină isonul Nastia, speriată.

— Of, copii, copii, mare bucluc cu voi, la vârsta asta! Văd eu că n-am încotro, guguștiucilor, trebuie să stau aici cu voi până cine știe când. Și timpul, timpul trece!

— Spune-i lui Perezvon să facă pe mortul, se ruga Kostea.

— Fie, dacă nu se poate altfel, să-l punem și pe el la treabă! Aici, Perezvon! porunci Kolea dulăului, care se apucă să arate pe loc tot ce știa.

Era o lighioană mițoasă, de mărimea unui câine obișnuit de curte, cu un fel de blană fumurie. Chior de ochiul drept și cu urechea stângă tăiată, dobitocul scheuna, sărea, făcea sluj, mergea în două picioare, se răsturna pe spate, cu labele în sus și rămânea așa, ca mort. Tocmai când executa figura din urmă, ușa se deschise, și Agafia, slujnica doamnei Krasotkina, o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă și ciupită de vărsat, răsări în prag cu tot felul de cumpărături din piață. Ținând tașca cu târguieli în mâna stângă, Agafia se opri locului să privească năzdrăvăniile

potăii. Kolea, deși stătuse până atunci ca pe ghimpi, nu suspendă reprezentația, lăsându-l pe Perezvon să stea răsturnat o bucată de timp și abia după aceea îl fluieră. Dobitocul sări în sus și începu să zburde, fericit că-și împlinise datoria.

— Apoi că ăsta-i odată câine! rosti cu convingere Agafia.

— De ce ai întârziat, femeie? o luă de scurt Krasotkin.

— Femeie! I-auzi, mucosul!

— Eu, mucos?!

— Mucos, da. Ce-ți pasă dac-am întârziat? Am întârziat, fiindcă așa a trebuit, bodogăni slujnica, făcându-și de lucru la gura sobei, fără să fie cumva mânioasă sau necăjită; dimpotrivă, părea încântată să se hârjonească cu conașul cel mucalit.

— Ascultă, bătrână fără minte! începu Kolea, sculându-se de pe divan. Poți tu să juri pe tot ce ai mai sfânt pe lume, dacă nu chiar pe ceva mai grozav, că în lipsa mea o să fii cu ochii în patru și o să ai grijă de puști? Fiindcă eu trebuie să plec.

Agafia râse.

— De ce să jur? Las, că văd eu de ei și așa...

— Nu, nu! Numai dacă-mi juri pe mântuirea sufletului tău. Altfel nu plec.

— N-ai decât. Ce-mi pasă mie, tot e ger afară, șezi frumușel acasă!...

— Puștime, urmă Kolea, adresându-se copiilor, femeia asta o să stea cu voi până mă întorc eu sau până vine mămica voastră, pentru că din moment în moment trebuie să sosească și dânsa. Pe deasupra, o să vă dea și ceva să mâncați. O să le dai, nu-i așa, Agafia?

— Le dau, de ce să nu le dau?!

— Atunci la revedere, guguștiucilor, acum pot să plec și eu liniștit. Ascultă, bunicuțo, rosti el cu importanță, dar ceva mai încet, trecând pe lângă Agafia. Sper că n-o să le îndrugi verzi și uscate despre Katerina, c-așa sunteți voi, muierile, vă mănâncă limba! Trebuie să ai în vedere vârsta lor fragedă. Aici, Perezvon!

— Ci du-te cu Dumnezeu! se burzului Agafia. Pamblicarule! Ce te-aș mai altoi eu pentru vorbele astea!

Capitolul III

ȘCOLARUL

Kolea însă n-o mai auzi. În sfârșit, era slobod să-și ia valea. Ieși pe poartă și, după ce se uită roată împrejur, șopti, zgribulindu-se de frig: „Oho, e ger!” și o porni la drum înainte, ca puțin mai încolo s-o apuce la dreapta pe o ulicioară ce răspundea în piața. Spre capătul străzii, în dreptul penultimei case, își încetini pasul și, scoțând din buzunar un țignal, fluieră cu putere într-un fel anumit, ca să-și anunțe sosirea. Nu avu prea mult de așteptat; un minut mai târziu, o zbughi pe poartă afară un băiețel rumen, de vreo unsprezece ani, îmbrăcat cu un paltonaș călduros destul de curățel, ba chiar elegant. Era Smurov, elev într-a-ntâia, un puști pe lângă Kolea Krasotkin, care era cu două clase mai mare. Băiatul unui funcționar cu dare de mână, Smurov o șterse de acasă pe furiș, deoarece părinții pare-se că nu prea vedeau cu ochi buni prietenia lui cu Krasotkin pe care toată lumea îl cunoștea ca pe un cal breaz. Dacă cititorul își mai aduce aminte, Smurov făcuse și el parte din grupul celor șase școlari care-l bombardaseră cu pietre pe Iliușa în urmă cu două luni și care, mai apoi, îi spusese lui Alioșa Karamazov toată povestea acestuia.

— E un ceas de când te aștept, Krasotkin, îi reproșa băiatul care părea destul de dezghețat, în timp ce amândoi o luau la picior, grăbindu-se să iasă în piață.

— Am întârziat răspunse Krasotkin. Am avut treabă. Nu ți-e teamă c-o să mănânci o papară dacă ne vede cineva împreună?

— Fugi de-aici! Ce, crezi că se atinge cineva de mine?! L-ai luat și pe Perezvon?

— Da.

— Vrei să mergi cu el acolo?

— Da.

— Ei, dac-ar fi fost Jucika!

— Jucika s-a dus, nu mai exista. A dispărut în neagra veșnicie.

Smurov se opri locului.

— Ce-ar fi dacă... îngăimă el. Iliușa spune că Jucika era tot așa, fumurie și mițoasă, ca Perezvon. Ce-ar fi să-i spui că e Jucika, poate c-o să creadă!?

— Ține minte, școlarule, primo: să te ferești de minciună ca de foc; secundo: să te ferești de ea chiar dacă-i vorba să faci o faptă bună. Și încă ceva, sper că nu le-ai spus că vin...

— Doamne ferește, atâta lucru pricep și eu! Dar mi-e teamă că tot n-o să-i treacă supărarea chiar când l-o vedea pe Perezvon, oftă băiatul. Știi, tată-său, căpitanul, Șomoiog de câlți, zicea că-i aduce azi un cățel, un dog de Milano veritabil, cu totul negru. Speră să-l împace așa pe Iliușa, dar mie parcă nu-mi vine să cred.

— Și Iliușa ce face?

— Rău, rău de tot! Cred c-are oftică. Încolo își dă seama de toate, dar abia poate să respire, zău, nu-mi place de loc cum respiră! Ieri a cerut să-l plimbe puțin prin odaie, l-au încălțat, dar n-a putut să facă nici câțiva pași. „Vezi, tată, zice, ți-am spus că cizmulițele astea sunt păcătoase, s-au lăbărțat, totdeauna mi-a fost greu să umblu cu ele.” Săracul, crede că din pricina lor nu poate să meargă și el abia se ține pe picioare de slab. Mi-e teamă că n-o s-o mai ducă nicio săptămână. Herzenstube vine mereu să-l vadă. Acum au parale, s-au îmbogățit.

— Pungașii!

— Cine?

— Doctorii, ticăloșii ăștia de doctori! Toți, în general și fiecare în particular, bineînțeles, Eu nu cred în medicină. E o știință inutilă, asta-i tot ce pot să-ți spun. Chestiunea asta, de altfel, trebuie s-o mai studiez. Dar de unde și până unde ați devenit așa, deodată, sentimentali? Mi se pare că toată clasa se duce acolo.

— Nu chiar toată clasa, dar vreo zece dintre noi se duc în fiece zi. Asta nu înseamnă nimic.

— Un singur lucru nu pot să înțeleg: ce caută aici Karamazov? Mâine sau poimâine fratele lui o să fie judecat pentru crimă și dumnealui mai are timp de pierdut cu astfel de sentimentalisme copilărești!

— Aici nu mai poate fi vorba de niciun sentimentalism. Tu n-ai venit acum să te împaci cu Iliușa?

— Să mă împac? Ce expresie ridicolă! De altfel, nu permit nimănui să mă judece.

— Să vezi ce bucurie o să fie pe Iliușa când are să te vadă! Nici prin gând nu-i trece c-o să vii. De ce, zău, de ce te-ai încăpățânat atâta timp să nu te duci la el? exclamă Smurov cu ardoare.

— Uite ce e, drăguță, asta mă privește personal. Mă duc din capul meu acolo, fiindcă așa vreau eu și așa am poftă, pe când voi toți v-ați dus fiindcă v-a tras după el Alexei Karamazov. Orice s-ar zice, e o mare diferență. Și apoi, de unde este, poate că nici nu vreau să mă împac cu el? Ce prostie!

— Nu-i adevărat, nu ne-a tras după el Karamazov, cine ți-a spus asta? Băieții s-au dus singuri acolo; ce-i drept, prima oară au fost cu Karamazov. Și nu-i vorba de nicio prostie. Au venit rând pe rând, mai întâi unul, pe urmă altul. Taică-său nu știa ce să mai facă de bucurie. Zău, mi-e teamă c-o să înnebunească, săracul, dacă se prăpădește Iliușa. Și-și dă seama că-i moare băiatul. Nu pot să-ți spun ce fericit a fost că ne-am împăcat cu Iliușa. De altfel, Iliușa întreabă mereu de tine, dar numai atât, întreabă ce mai faci și după aceea tace. Ascultă-mă pe mine, taică-său ori o să înnebunească, ori o să se spânzure. Nici înainte de asta nu prea părea a fi în toate mințile. Să știi că-i un om tare cumsecade; sunt convins ca atunci a fost o greșeală la mijloc. Numai criminalul acela care și-a ucis tatăl e de vină că l-a luat la bătaie.

— Și totuși, pentru mine Karamazov rămâne o enigmă. Aș fi putut să-l cunosc de mult, dar sunt ocazii în care îmi place să mă țin mândru. Și apoi, mi-am făcut despre el o părere pe care rămâne s-o controlez, să văd dacă stă în picioare.

Kolea tăcu îngândurat; Smurov nu mai spuse nici el

nimic. Avea un adevărat cult pentru Kolea Krasotkin și nici prin gând nu i-ar fi trecut să i se adreseze vreodată ca de la egal la egal. Krasotkin îl făcuse teribil de curios, spunându-i că se duce „de capul lui” la Iliușa. Cu siguranță că era un mister la mijloc; ce l-o fi apucat așa, deodată, pe Kolea să meargă acolo și de ce neapărat azi? Tocmai treceau prin piața înțesată în ziua aceea cu căruțe pline cu orătănii. Precupețele vindeau la tarabe covrigi, ață etc. Târgurile astea duminicale, numite în popor iarmaroace, au loc de mai multe ori pe an la noi, în oraș. Perezvon, într-o excelentă dispoziție, o lua mereu înainte, abătându-se la tot pasul din drum, când la dreapta, când la stânga, să adulmece câte ceva. De câte ori se întâlnea cu vreun câine, se apropia de el, bucuros să-l miroasă, potrivit regulilor de bună purtare ale speței canine.

— Îmi place să observ realitatea, Smurov, rosti la un moment dat Kolea. Ai văzut cum se miros între ei câinii când se întâlnesc? E și asta o lege a naturii.

— Caraghioasă lege, ce să-ți spun!

— Ba nu e caraghioasă de loc, te înșeli. În natură nu este nimic caraghios, numai așa ni se pare uneori nouă, oamenilor, fiindcă avem atâtea prejudecăți. Dacă ar fi în stare să-și dea cu părerea și să critice, cu siguranță că și câinii, la rândul lor, ar găsi o mulțime de lucruri ridicole în felul nostru de a fi, mai ales în relațiile sociale dintre oameni și cei care îi guvernează, mai multe chiar decât găsim noi la ei, da, da, mai multe, repet, sunt convins că-i întrecem în privința stupidităților de acest gen! Asta-i ideea lui Rakitin și e într-adevăr extraordinară. Eu sunt socialist, Smurov.

— Ce înseamnă să fii socialist? se interesă băiatul.

— Adică toată lumea să fie egală, să aibă toți aceeași avere, să nu mai existe căsătorie, iar cât privește religia și celelalte legi, să rămână la bunul plac al fiecăruia și așa mai departe. Ești încă prea mic ca să pricepi lucrurile astea. Dar știi că e frig!

— Da. Minus douăsprezece grade. Adineauri tata s-a uitat la termometru.

— Ai observat, Smurov, că în toiul iernii, când sunt

cincisprezece sau chiar optsprezece grade sub zero, nu tremuri chiar atât de tare ca în primele zile când se lasă așa, deodată, un ger de douăsprezece grade, cum e acum, și nu e prea multă zăpadă? Asta înseamnă că oamenii încă nu s-au obișnuit cu frigul. La oameni obișnuința e totul, și asta în orice domeniu, chiar în relațiile dintre state sau în politică. Obișnuința este motorul principal. Ia uite ce comic e mujicul acela!

Kolea îi arătă un mujic zdravăn, cu o figură blajină, încotoșmănat într-un cojoc, care făcea de planton lângă căruța lui, pocnindu-și de zor palmele înmănușate ca să se mai încălzească. Omul avea o barbă lungă și bălaie, plină de promoroacă.

— Vezi că ți-a înghețat barba! îi strigă Kolea impertinent, în momentul când ajunse în dreptul lui.

— Că doară n-a înghețat numai a mea! îi răspunse mujicul sentențios, fără să se tulbure câtuși de puțin.

— Ce-ai cu el, lasă-l în pace! se rugă Smurov.

— Nu-i nimic, n-o să se supere, pare un om cumsecade. Rămâi cu bine, Matvei.

— Umblă sănătos.

— Da ce, te cheamă Matvei?

— Matvei. N-oi zice că n-ai știut?!

— Zău n-am știut, am spus numai așa, într-o doară.

— Ca să vezi! Ești școlar?

— Școlar.

— Și te bate des?

— Nu chiar așa des, dar strașnic.

— Și te doare?

— Cum se întâmplă.

Țăranul oftă din rărunchi.

— De, asta-i viața!

— S-auzim de bine, Matvei!

— Umblă sănătos, flăcăule! Văd că ești inimos.

Băieții plecară mai departe.

— E un țăran de treabă, îi spuse Kolea lui Smurov. Îmi place să stau de vorbă cu poporul și-mi pare bine când pot să-i dau dreptate.

— De ce l-ai mințit că ne bate la școală? întrebă Smurov.

— Așa, ca să-i fac plăcere.

— Cum adică?

— Ascultă, Smurov, nu pot să sufăr oamenii care te bat la cap fiindcă n-au fost în stare să priceapă ceva de la început. Sunt lucruri care nu se pot explica. După părerea lui, orice școlar mănâncă bătaie și așa se și cade, să fie bătut, altminteri ce fel de școlar mai e acela pe care nu-l altoiește nimeni? Dacă i-aș fi spus că n-am încasat nicio palmă la școală, ar fi însemnat să-l amărăsc. Dar tu nu poți să pricep încă asta, Smurov. Trebuie să știi cum să vorbești cu poporul,

— Dar, te rog, nu te mai lega de nimeni, să nu iasă cine știe ce dandana ca atunci, cu Gîsea.

— Ți-e frică?

— Nu râde, Kolea, zău mi-e frică. Tăticu s-ar face foc. Mi-a spus să nu mă mai prindă că umblu cu tine, că-i bucluc.

— Nu-ți fie teamă, că de data asta n-o să se mai întâmple nimic. Bună ziua, Natașa! o salută el pe o precupeața.

— Care Natașa, că pe mine mă cheamă Maria, riposta cu o voce pițigăiată precupeața, o femeie în puterea vârstei.

— Îmi pare bine că te cheamă Maria, să ne vedem sănătoși!

— Mă năpârstocule, nici n-ai răsărit bine, și te și legi de oameni?

Kolea dădu din mâini, ca și când ea s-ar fi legat de el și nu i-ar fi dat pace.

— N-am timp acum, n-am timp, lasă, c-o să-mi spui duminica viitoare!

— Ce să-ți spun duminica viitoare? Ce ai cu bieții creștini de te legi ca strechea de ei, haimana? se oțărî Maria. Aoleo, ce mamă de bătaie ți-aș mai trage! Toată lumea știe că te ții numai de blestemății și batjocorești oamenii!

Precupețele de la tarabele din vecinătatea Mariei se porniră pe râs. Tocmai atunci, de sub bolta ce dădea spre ocolul dughengiilor, ieși la iveală un om mânios din cine știe ce pricină, băiat de prăvălie după înfățișare, dar nu de prin partea locului, ci un venetic pare-se, cu un caftan lung, albastru și o șapcă cu cozoroc, tânăr, cu părul numai

inele, prelung la față și palid și cu obrazul ciupit de vărsat. Flăcăul mânios veni întins spre Kolea, amenințându-l cu pumnul.

— Te cunosc eu! strigă el furios. Ce, crezi că nu te cunosc?

Kolea îl privi cu atenție. Nu-și amintea de loc să-l fi văzut vreodată sau să fi avut vreo răfuială cu el. Dar câte ciorovăieli nu avusese pe stradă?! Parcă putea să le țină minte pe toate?!

— Mă cunoști? întrebă el ironic.

— Te cunosc! Da, da, te cunosc! repeta într-una, ca un zevzec, târgovețul.

— Să fii sănătos! Acum n-am timp, s-auzim de bine!

— De ce te ții de drăcii? urlă nevricosul. Te mănâncă pielea? Ce, crezi că nu te cunosc? Iar te-ai apucat de prostii?

— Ascultă, nenișorule, că mă țin sau că nu mă țin de drăcii, asta nu-i treaba dumitale! rosti ștrengarul, oprindu-se locului, fără să-l slăbească din ochi.

— Cum nu-i treaba mea?

— Uite-așa, nu te privește!

— Atunci pe cine? Pe cine privește, hai? Zi, pe cine?

— În momentul de față îl privește numai pe Trifon Nikitici, nenișorule, ai înțeles?

— Pe Trifon Nikitici? Care Trifon Nikitici? se miră în prostie, tot atât de burzuluit, flăcăul, cu privirile pironite asupra lui.

Ticluindu-și o mutră gravă, Kolea îl măsură din cap până în picioare și-l întrebă tam-nesam, pe un ton răstit și în același timp insinuant:

— Ai fost la înălțare?

Flăcăul se fâstâci.

— La înălțare? Care înălțare? Pentru ce? Nu, n-am fost.

— Îl cunoști pe Sabaneev? continuă și mai răstit Kolea.

— Care Sabaneev? Nu, nu-l cunosc.

— Atunci ce mai vrei, du-te dracului! i-o trânti în față școlarul și, cotind pe o stradă la dreapta, își văzu de drum, ca și când și-ar fi dat seama că nu-i de demnitatea lui să stea de vorbă cu un nătărău care nici habar n-avea cine-i

Sabaneev.

Flăcăul se dezmetici, în sfârșit, din buimăceală și începu să se frământe mai vârtos.

— Stai, n-auzi?! Care Sabaneev? Ce tot bătea câmpii? ceru el lămuriri precupețelor, zgâindu-se la ele prostește.

Femeile nu mai puteau de râs.

— E dracu gol băiatul ăsta! zise una.

— Cine să fie Sabaneev ăla de care vorbea? nu-și mai găsea astâmpăr flăcăul, dând din mână din ce în ce mai agitat.

— Apoi c-o fi ăl de a fost băgat la Kuzmicevi, că altul cin' să fie?... Își dădu cu părerea o femeie.

Flăcăul o privi buimac.

— La Kuzmicev? sări cu gura alta. Păi ăla nu-i Trifon. Îl cheamă Kuzma, nu Trifon, c-așa îi zicea băiatul, Trifon Nikitici, așa că nu poate să fie el.

— Nu-i nici Trifon, nici Sabaneev, e Cijov sadea! se amestecă în vorbă a treia precupeață care tăcuse până atunci, ascultând serioasă discuția. Alexei Ivanîci Cijov, așa-l cheamă, Alexei Ivanîci, dacă vă spun!

— Da, da, așa e, Cijov! îi ținu isonul a patra precupeață. Flăcăul nu mai știa ce să creadă și se uita năucit când la una, când la alta.

— Dar de ce m-o fi întrebat dacă-l cunosc, ce-o fi vrut să zică, oameni buni? izbucni aproape cu disperare. „îl cunoști pe Sabaneev?" Dracu știe cine o mai fi și Sabaneev ăla!

— Măi, tare mai ești sucit, bre, omule! Ți-am spus doar că-l cheamă Cijov, nu Sabaneev, Alexei Ivanovici Cijov! se stropși la el una dintre lelițe.

— Care Cijov? Hai? Zi, dacă știi!

— Ăla lungu', cu chică, ăla, bre, care a fost astă-vară în piață.

— Și ce am eu cu Cijov al tău, femeie?

— Apoi ce știu eu ce-i fi având?!

— Chiar așa, cine vrei să știe ce-oi fi având cu el?! adăugă alta. Tu trebuie să știi, că faci atâta gura! Ție doar ți-a spus, neghiobule, nu nouă! Ori poate chiar nu-l cunoști de-adevăratelea?

— Pe cine?

— Pe Cijov.

— Dar-ar dracii în el de Cijov, duce-te-ai învârtindu-te cu el împreună! Am să-i rup oasele! M-a luat în bășcălie!

— Tu să-i rupi oasele lui Cijov? Vezi să nu ți le rupă el ție! Vai de capul tău, tontălăule!

— Nu lui Cijov, nu lui, iazma dracului, cobe! Băiatului am să-i rup oasele! Puneți mâna pe el, puneți mâna pe el, că și-a bătut joc de mine!

Femeile râdeau să se prăpădească. În momentul acela Kolea ajunsese departe și-și vedea de drum țanțoș, cu un aer triumfător. Smurov se ținea după el, întorcând mereu capul spre grupul ce rămăsese locului vociferând. Îi venea și lui să râdă, deși se temea să nu intre iar în cine știe ce bucluc din pricina lui Krasotkin.

— Cine e Sabaneev ăla despre care l-ai întrebat? se interesă el, deși cunoștea dinainte răspunsul.

— De unde vrei să știu eu?! Acum au să se ciorovăiască așa până diseară. Grozav îmi place să-i pun pe foc pe zevzeci, oricine ar fi ei și de orice condiție. Poftim, uite încă un capsoman! Îl vezi? Mujicul acela de colo. E o vorbă: „Nu există imbecil mai mare decât un francez imbecil”, dar și mutrele noastre rusești își dau de multe ori arama pe față. Spune și tu dacă nu-i stă scris pe față că-i nătărău! Ce zici?

— Lasă-l în pace, Kolea, hai să mergem.

— Pentru nimic în lume, de-abia mi s-a stârnit cheful. Hei, bună ziua, bade!

Tocmai trecea pe lingă ei un țăran voinic, puțin afumat, cu o figură naivă, rotund la față și cu nenumărate fire argintii în barbă. Omul își ridică ochii și se uită la băiat.

— Bună să-ți fie inima, dacă nu cumva îți arde de glumă! răspunse el tacticos.

— Și dacă-mi arde? întrebă Kolea râzând.

— Atunci să fii sănătos! E bine să mai și glumești câte-odată. Nu strică.

— Iartă-mă, neică, am glumit.

— Să te ierte Dumnezeu.

— Dar dumneata mă ierți?

— Cu dragă inimă. Cale bună!

— Ia uite, domnule, mi se pare că nu ești chiar așa de prost!...

— Oricum, mai deștept ca tine, răspunse prompt, cu aceeași seriozitate, mujicul.

Kolea își cam pierdu cumpătul.

— N-aș crede!

— Ți-o spun eu.

— O fi.

— Păi vezi, frățioare?!

— Rămâi cu bine!

— Umblă sănătos!

— Sunt fel de fel de mujici, îi spuse Kolea lui Smurov, după câteva clipe de tăcere. De unde puteam să știu c-o să dau peste unul isteț? Totdeauna sunt gata să recunosc când un om din popor e deștept.

În depărtare se auzi bătând ornicul catedralei: era unsprezece și jumătate. Băieții iuțiră pasul, iar restul drumului îl făcură aproape fără să mai schimbe o vorbă, deși avură o bucată bună de mers până la locuința căpitanului Sneghirev. La vreo douăzeci de pași de casă, Kolea se opri și-l trimise înainte pe Smurov, pentru a-l ruga pe Karamazov să iasă un moment afară.

— Vreau să știu cum stau lucrurile, îi explică el.

— Dar de ce-l mai chemi? obiectă Smurov. Intră direct, să vezi ce-o să se bucure când o să te vadă! Ce rost are să faci cunoștință cu el afară, în frig?

— Știu eu de ce-l chem aici, în frig! i-o reteză autoritar Kolea (îi plăcea grozav să-l intimideze pe puști) și Smurov alergă să execute ordinul.

Capitolul IV

JUCIKA

Kolea se sprijini de gard cu un aer grav și rămase în așteptarea lui Alioșa. Da, de mult dorea să dea ochii cu dânsul. Îi auzise adesea pe băieți vorbind despre el, dar până atunci, de câte ori îi pomeneau numele în prezența lui, Kolea lua o mutră indiferentă, ba odată îndrăznise chiar să-l „critice". În sinea lui însă grozav ar fi vrut să-l cunoască; tot ceea ce aflase despre Alioșa avea ceva simpatic și atrăgător. Așadar, era un moment decisiv: trebuia, înainte de toate, să rămână stăpân pe situație și să se arate pe deplin independent. „Altminteri, ar putea să creadă că n-am decât treisprezece ani și să mă ia drept un copilandru de-o seamă cu ceilalți. Ce-o fi având el de împărțit cu toată pustimea asta? Am să-l întreb când o să ne cunoaștem mai bine. Păcat că sunt atât de scund. Tuzikov e ceva mai mic ca vârstă decât mine și e totuși cu o jumătate de cap mai înalt. În schimb, am o mutră inteligentă; nu sunt frumos, știu, ba poate chiar urâțel, dar am o mutră inteligentă. Nu trebuie să-mi dau drumul la gură chiar așa, de la început, n-are rost să-i sar de gât de la primul cuvânt, ar putea să creadă cine știe ce... Mai mare rușinea!"

Deși părea atât de sigur pe el, în realitate Kolea se simțea neliniștit. Îl necăjea mai ales faptul că era atât de scund; dacă regreta ceva era nu atât „urâțenia" lui, cât statura. Acasă, încă de anul trecut, făcuse un semn într-un colț pe perete cu creionul, ca să-și măsoare înălțimea, și de atunci la fiecare două luni se apropia cu inima strânsă de semnul cu pricina, ca să vadă cu cât se mai înălțase între timp. Dar vai! Din păcate, creștea grozav de încet și din pricina asta de multe ori îl cuprindea disperarea. Cât privește înfățișarea, nu era nicidecum „urâțel", avea chiar

un obrăjor drăgălaș, palid și pistruiat. Ochitorii ageri, cenușii, nu prea mari, aveau o privire îndrăzneață și adeseori, sub imperiul unei emoții puternice, începeau să scânteieze. Pometii cam proeminenți, gura mică, buzele nu prea groase și foarte rumene și un născior mic, în vânt, voluntar. „Cârn, ce mai încolo-încoace, cârn sadea!” bodogănea Kolea de câte ori se uita în oglindă și întorcea spatele dezgustat, „Poate că nici mutra mea nu-i chiar atât de inteligentă?” se întreba uneori, gata să se îndoiască până și de asta. Să nu vă închipuiți totuși că era chiar atât de preocupat de chipul și de statura lui și că n-ar fi avut altă grijă pe lume. Dimpotrivă, oricât de amare erau clipele petrecute în fața oglinzii, Kolea uita îndată de ele, avântându-se cu toată râvna, pentru o bună bucată de vreme, „în lumea ideilor și în viața reală”, cum își definea el însuși îndeletnicirile.

Alioșa ieși îndată din casă și veni spre el, întinzând pasul. De departe încă, băiatul observă pe chipul său mărturiile evidente ale unei bucurii. „Să fie chiar atât de încântat că mă vede?” se gândi Kolea cu o mulțumire ascunsă.

Trebuie să menționăm că, între timp, Alioșa se schimbase foarte mult, arăta cu totul altfel decât atunci când ne-am despărțit de el; lepădase rasa monahală în locul căreia purta acum un costum ce-i venea ca turnat, pălărie moale cu boruri rotunde și-și tunsese pletele. Toate aceste schimbări îl prindeau de minune, ba chiar se putea spune că era un tânăr chipeș. Obrazul lui drăgălaș era pururea luminat de o voioșie molcomă, senină, lipsită de exuberanță. Kolea fu mai cu seamă mirat văzându-l că ieșise din odaie, așa cum era, numai în haină, grăbit probabil să dea mai curând ochii cu el. Alioșa îi întinse mâna fără multă vorbărie.

— În sfârșit, spuse el, de când te așteptăm!

— Am fost nevoit să întârzii, am să vă explic îndată de ce. În orice caz, sunt încântat să vă cunosc. De mult așteptam un prilej, mi s-a vorbit atâta despre dumneavoastră... Îngăima Kolea cu răsuflarea întretăiată de emoție.

— Oricum, tot ne-am fi cunoscut odată și odată; și eu am auzit o mulțime de lucruri despre dumneata, dar cred c-am venit cam târziu aici.

— Spuneți-mi, ce se mai aude?

— Iliușa e foarte rău, mi-e teamă c-o să se prăpădească.

— Nu se poate! Trebuie să recunoașteți, domnule Karamazov, că medicina asta e curată porcărie! răbufni Kolea plin de parapon.

— Iliușa își aduce mereu aminte de dumneata, știi, te-a pomenit până și în delir. Probabil c-a ținut foarte mult la dumneata înainte... Înainte de... accidentul acela... cu briceagul. Și cred că mai este încă ceva la mijloc... Dar ce-i cu câinele ăsta, e al dumitale?

— Da. Îl cheamă Perezvon.

— Nu e Jucika? exclamă Alioșa, uitându-se cu mâhnire în ochii lui. Să fi dispărut chiar așa, fără urmă?

— Știu că ați vrea cu toții să fie Jucika, am auzit, spuse Kolea cu un zâmbet misterios. Ascultă, Karamazov, am să-ți spun tot, de aceea te-am chemat afară când am venit, ca să-ți explic tot ce s-a întâmplat, înainte de a intra în casă, începu el cu însuflețire. Așadar, astă primăvară l-au înscris pe Iliușa în clasa întâi la noi la școală. Știi cum sunt guguștiucii ăștia dintr-a întâi niște plozi fără minte. Din prima zi l-au luat în primire. Eu sunt cu două clase mai mare, așa că nu prea mă amestec cu ei, îi privesc numai de la distanță. Am observat ca, așa firav și slăbuț cum e, băiatul avea totuși mândria lui și nu voia cu niciun preț să se dea bătut; îi scăpărau ochișorii și le ținea piept cu bărbăție. Îmi plac copiii ca el. Puștimea se ținea mai vârtos de capul lui și-l hărțuia tot timpul. Avea pe el, sărăcuțul, un paltonaș ponosit, pantalonașii îi rămăseseră scurți și cizmulițele erau sparte. Poți să-ți închipui ce-l mai batjocoreau. Nu știau ce să mai facă să-l umilească! Ei, uite, asta nu mi-a mai plăcut; am sărit numaidecât să-i iau apărarea și i-am scărmănat bine pe toți. Îi bat de-i zvânt, Karamazov, și ei mă adoră! se lăudă Kolea, volubil. De altfel, să-ți spun drept, mie îmi sunt dragi copiii. Am și eu acasă doi prichindei, din pricina lor am și întârziat. Din ziua aceea l-au lăsat în pace pe Iliușa, iar eu l-am luat sub

aripa mea protectoare. Mi-am dat seama de la început că puștiul are o fire mândră, dumitale pot să-ți vorbesc deschis, e mândru, să știi, grozav de mândru și, cu toate astea, față de mine era supus ca un sclav, totdeauna la ordinele mele, mă asculta cu sfințenie, ca pe Dumnezeu, căuta chiar să mă imite cu orice chip. În recreație venea întins la mine și ne plimbam împreună, duminica tot așa. Știi dumneata cum sunt băieții la școală, cum văd pe câte un elev mai mare că se împrietenește cu vreun puști, încep să râdă de el ca niște zevzeci; e și asta o prejudecată. În definitiv, ce, n-am voie? Să zicem că e o fantezie de a mea și basta, nu-i așa? N-avea decât de învățat de la mine, i se ascuțea mintea; spune-mi și mie, de ce n-aș putea să dezvolt inteligența unui copil dacă așa-mi place? Așa cum ai făcut și dumneata, Karamazov, când te-ai apropiat de puștimea asta, ai vrut – nu-i așa? – să influențezi tânăra generație, s-o ajuți să se dezvolte, într-un cuvânt, să-i fii de folos. Am dreptate! Trebuie chiar să-ți mărturisesc că tocmai asta m-a interesat în primul rând la dumneata, trăsătura asta de caracter pe care o cunoaștem din auzite. Dar să revenim a subiect: la un moment dat am observat că în sufletul băiatului a început să iasă la iveală și să se manifeste din ce în ce mai vădit o sensibilitate exagerată, un fel înclinație spre sentimentalism, iar eu, de când mă știu pe lume, sunt un dușman neîmpăcat al râzgâielilor de felul ăsta! Și pe urmă, mai era și această contradicție: fiind mândru față de mine, era totuși supus ca un rob, da, chiar așa, supus ca un rob, eu toate că uneori i se aprindeau ochișorii și dintr-o dată nu mai voia să asculte ce-i spuneam, începea s-o ia razna. Uneori îi împărtășeam pe larg unele idei; n-aș putea să spun că se ridica împotriva părerilor mele, nu era vorba de asta, simțeam însă că are un dinte împotriva mea și că-mi face opoziție pentru că rămâneam sloi de gheață la afecțiunea pe care mi-o arăta. Ca să-l învăț minte, cu cât căuta să se alinte mai mult, cu atât mă purtam mai rece cu el; o făceam intenționat fiind convins că așa trebuie să mă port. Voiam sa-i oțelesc firea, să-l echilibrez, să fac om din el... și așa mai departe... cred că înțelegi ce vreau să spun. Într-o zi, observ că-i schimbat,

e abătut și parcă-l frământă ceva. Trece o zi, două, trei, și băiatul e din ce în ce mai amărât, dar nu din pricina răcelii de care se lovea dorința lui de a fi alintat, ci dintr-un alt motiv, mai puternic, mai serios, un motiv de ordin superior. „Ce tragedie s-o fi întâmplat?” mă gândesc eu. Caut să-l trag de limbă și ce crezi că-mi spune? Se împrietenise, nu mai țin minte cum și în ce împrejurări, cu Smerdiakov, feciorul care era în serviciu la răposatul dumitale tată (pe atunci mai trăia încă), și Smerdiakov îl învățase – ce știa, bietul copil fără minte? – un joc, chipurile, ca să se distreze, ceva pe cât de stupid pe atât de barbar, de o rară cruzime; să ia, adică, niște miez de pâine în care să înfigă un ac și să-l arunce unui câine vagabond, o jigodie lihnită de foame, care înfulecă pe ne-mestecate tot ce găsește de mâncare, și după aceea să vadă ce o să se întâmple. Au meșterit ei așa o bucată de pâine și au azvârlit-o, apoi, Jucikăi, despre care se tot vorbește acum. Era o biată potaie pe care stăpânii o țineau nemâncată și care lătra toată ziua în vânt. (Dumneata, Karamazov, poți suporta s-auzi un câine lătrând așa, în prostie? Pe mine mă scoate din fire!) Javra s-a repezit imediat la pâine și, după ce a înghițit-o, a început să chelălăie și a rupt-o la fuga. Fugea așa, în neștire, chelălăind într-una, până s-a făcut nevăzuta, îmi povestea Iliușa. Mi-a mărturisit tot cu lacrimi în ochi, plângea și mă strângea în brațe, tremurând ca o frunză. „Fugea și chelălăia, fugea, săraca, și chelălăia într-una”, repeta el mereu; era teribil de impresionat de întâmplarea asta. Am înțeles că avea remușcări. Trebuie să-ți spun că am căutat să iau lucrurile cât mai în serios. Voiam în primul rând să-i dau o lecție, ca să-și schimbe purtarea de până atunci, așa încât, mărturisesc, am recurs la o stratagemă: m-am prefăcut grozav de indignat, așa cum cred că nu eram, de fapt. „îți dai seama, zic, ce barbarie ai săvârșit? Cum ai putut să fii atât de ticălos? Bineînțeles, n-am să scot un cuvânt, nimeni n-o să afle nimic dar deocamdată nu vreau să mai am de-a face cu tine. Am să mă gândesc bine la toate astea și am să-ți dau de știre prin Smurov (băiețașul cu care am venit și care, tot așa, mi-e foarte devotat), dacă

e cazul să rămân mai departe prieten cu tine sau dacă am să-ți întorc spatele pentru totdeauna, ca unui nemernic. Îți închipui ce-a fost pe el atunci! Chiar în aceeași clipă însă, îți mărturisesc, mi-am dat seama c-am fost poate cam prea sever, dar ce puteam face? Așa credeam eu că-i bine atunci. Mai trece o zi, și-l trimit pe Smurov să-i comunice că nu mai vreau „să vorbesc” cu el, așa cum se spune la noi la școală când doi băieți se ceartă și strică prietenia. Voiam să-l țin pe jeratic vreo câteva zile, și după aceea, când am să văd că-i pare rău într-adevăr, să mă duc la el și să-i întind mâna. Așa eram hotărât să fac. Dar ce să vezi?! Puștiul l-a ascultat până la capăt pe Smurov și deodată au început să-i scapere ochișorii: „Spune-i din partea mea lui Krasotkin, a strigat el, că de-aici încolo am să arunc la toți câinii cocoloașe de pâine cu ace, n-o să scape nici unul, așa să-i spui, nici unul!” „Aha, m-am gândit eu, iar ți-ai luat nasul la purtare, lasă, că-ți scot eu gărgăunii din cap, puișorule!” Din ziua aceea n-am pierdut niciodată prilejul să-i arăt că-l disprețuiam; de câte ori mă întâlneam cu el, întorceam capul sau zâmbeam ironic. Tocmai atunci s-a întâmplat și scandalul acela cu taică-său, cu Șomoiog de câlți, ți-aduci aminte? Îți dai seama deci că terenul era pregătit pentru ca bietul copil să ajungă la exasperare. Băieții, văzând că nu mai voiam să știu de el, au început iar să-l ia în răspăr și să strige: „Șomoiog de câlți, Șomoiog de câlți!” Și atunci s-au încins încăierările acelea pe care acum le regret din tot sufletul; am impresia că l-au bătut rău de tot. Într-o zi, la ieșirea din clasă, tot așa se înverșunase împotriva lor; stăteam la vreo zece pași de el și mă uitam. Îți jur că nu-mi amintesc să fi râs măcar o singură dată, dimpotrivă, îmi părea rău de el, nu pot să-ți spun ce rău îmi părea! Încă o clipă, și poate c-aș fi sărit să-i iau apărarea. Tocmai atunci însă ni s-au încrucișat privirile și ce i s-o fi năzărit, nu știu, că deodată a pus mâna pe briceag și, până să prind de veste, s-a repezit la mine și mi l-a înfipt în șoldul drept. Nici n-am clipit măcar, să știi că nu mă sperii chiar așa cu una, cu două; m-am mulțumit doar să-i arunc o privire disprețuitoare, ca și când i-aș fi spus: „Hai, ce faci, de ce nu mai dai? Așa merit

pentru c-am fost prieteni! Poftim, sunt gata!” N-a mai ridicat mâna însă a doua oară și s-a pierdut cu firea; speriat, a lepădat briceagul din mână, a izbucnit în plâns și așa, plângând, a rupt-o la fugă. Bineînțeles că nu l-am pârât, le-am poruncit tuturor să-și țină gura, ca nu cumva să ajungă vreun zvon la cancelarie; nici mamei chiar nu i-am spus decât după ce s-a vindecat rana – de altfel, nici n-a fost mare lucru, ia, acolo o zgârietură! Am auzit pe urmă că tot în ziua aceea s-a bătut cu pietre și te-a mușcat de deget, dar cred că înțelegi acum în ce hal era săracul! Ce să fac, a fost o prostie din partea mea! Nici după aceea, când s-a îmbolnăvit, n-am venit să-i iert, adică să mă împac cu el, și acum îmi pare rău. Dar n-am venit pentru că aveam un plan. Cam asta-i tot... da, mi se pare într-adevăr c-am procedat stupid.

— Păcat, zău, păcat! exclamă Alioșa, pe care povestea asta îl impresionase. Ce rău îmi pare! Dacă aș fi știut c-ați fost atât de legați, de mult aș fi venit la dumneata și te-aș fi rugat să mergem împreună la el. Crede-mă, de când zace la pat, de câte ori începe să aiureze, își amintește de dumneata. N-am știut că te iubește atât de mult! Și zici că n-ai putut cu niciun chip să dai de urma câinelui? Și taică-său, și băieții, l-au căutat în tot orașul. Așa bolnav, plânge mereu, de trei ori până acum l-am auzit cum îi spunea lui taică-său: „Vezi, de aia m-am îmbolnăvit, pentru că am ucis-o pe Jucika, m-a pedepsit Dumnezeu!” E imposibil să-i scoți din cap asta! Dacă i-ai fi adus-o acum pe Jucika și ar fi văzut-o cu ochii lui că trăiește totuși, cred că s-ar fi sculat din pat de bucurie. Ne bizuiam cu toții că dumneata ai s-o găsești.

— Nu înțeleg de unde și până unde ați crezut una ca asta? De ce v-ați bizuit că am să dau de urma ei?! De ce tocmai eu trebuie s-o găsesc? întrebă Kolea, nespus de intrigat. De ce ați fost atât de convinși că numai eu puteam face treaba asta?

— Așa, s-a auzit că ești în căutarea ei și că atunci când ai s-o găsești, o să vii cu ea aici. Mi se pare că Smurov ne-a dat să înțelegem așa ceva. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putere ca să-l convingem că Jucika trăiește, că a văzut-o

cutare, pe cutare stradă. Deunăzi i-am adus un iepuraș viu; s-a uitat la el, a zâmbit ușor și m-a rugat să-i dau drumul pe câmp. Și i-am împlinit dorința. Acum taică-său a venit din oraș cu un cățeluș, un dog de Milano, nu știu de unde l-o fi găsit. Credea că o să-l împace așa, dar mă tem că i-a făcut și mai rău...

— Încă ceva, Karamazov, cel fel de om e taică-său? Îl cunosc, dar aș vrea să știu și părerea dumitale: e într-adevăr un caraghios, un măscărici, așa cum pare?

— Ah, nu! Există oameni foarte sensibili, dar pe care viața i-a strivit. Maimuțărelile lor nu înseamnă nimic altceva decât o ironie mușcătoare la adresa celor pe care nu îndrăznesc să-i atace direct, spunându-le deschis ce cred despre ei, fiindcă au tremurat și s-au umilit prea mult în fața lor. Crede-mă, Krasotkin, caraghioslâcurile acestea ascund uneori o tragedie cumplită! Acum tot ce i-a mai rămas pe lume, tot rostul vieții lui e Iliușa, și dacă se întâmplă să-i moară băiatul, ori o să-și piardă mințile, ori o să-și pună capăt zilelor. Sunt aproape convins, e destul numai să mă uit la tine.

— Te înțeleg, Karamazov, văd că dumneata cunoști oamenii! rosti Kolea patetic.

— Când am zărit câinele, am crezut c-ai venit cu Jucika.

— Ai răbdare, Karamazov, poate că o s-o găsim până la urmă și pe Jucika; deocamdată însă am venit cu Perezvon. Am să-i dau drumul în casă, poate că totuși o să-i facă mai mare plăcere lui Iliușa decât dogul acela de Milano. Stai puțin, aș vrea să-ți mai spun ceva. Vai, Doamne, te-am ținut atâta afară! exclamă el deodată. Ești numai în haină, și eu te țin de vorbă aici, pe gerul ăsta, ca să vezi ce egoist sunt? O, suntem cu toții niște egoiști, Karamazov!

— Nu face nimic... e cam frig, într-adevăr, dar să știi că nu răcesc chiar așa de ușor. Să mergem. Dar spune-mi, te rog, care este numele dumitale, știu doar că te cheamă Kolea... dar mai departe?

— Nikolai, Nikolai Ivanov Krasotkin sau, cum se spune oficial: fiul lui Krasotkin, răspunse Kolea, râzând fără rost. Bineînțeles, se grăbi el să adauge, nu mă împac de loc cu numele meu; Nikolai mi-e antipatic.

— Dar de ce?

— E banal, e vulgar...

— Ai treisprezece ani? întrebă Alioșa.

— Aproape paisprezece... Foarte curând, adică, mai precis peste două săptămâni, împlinesc paisprezece ani. Trebuie să-ți mărturisesc cu ocazia asta o mică slăbiciune pe care o am, și ți-o mărturisesc pentru că am ajuns să ne cunoaștem în sfârșit și ca să-ți dai seama din capul locului cu cine ai de-a face; să știi că nu pot suferi să mă întrebe cineva câți ani am, ba chiar mai mult decât atât, mă scoate din fire... și încă ceva... gurile rele au scornit pe socoteala mea cum că săptămâna trecută m-aș fi jucat cu cei dintr-a-ntâi de-a hoții, ceea ce e pur și simplu o calomnie! E adevărat că m-am jucat cu ei, dar n-am făcut-o în niciun caz pentru plăcerea mea; cine spune așa minte cu nerușinare! Am toate motivele să cred că zvonul acesta stupid a și ajuns la urechile dumitale, de aceea vreau să știi că m-am jucat numai și numai de dragul lor, pentru că nu sunt în stare să născocească nimic fără mine. Așa e aici, pe la noi, lumea nu mai știe ce să inventeze și cum să mai scornească fel de fel de vorbe. Orașul nostru este un oraș de clevetitori, zău dacă nu-i așa!

— Și chiar dacă te-ai fi jucat pentru plăcerea dumitale, nu înțeleg de ce ți se pare atât cât rușinos?!

— Ei, asta e, pentru plăcerea mea... Spune-mi, dumneata ai fi în stare să te joci de-a caii?

Alioșa zâmbi.

— Dar oamenii mari nu se duc la teatru să vadă aventurile cutărui sau cutărui erou sau mai știu eu ce peripeții cu hoți ori lupte pe câmpul de bătaie (așa cum se joacă, bunăoară, copiii de-a hoții și vardiștii)? Nu-i același lucru, în fond, când stai și judeci mai bine? Jocul de-a războiul sau de-a hoții în timpul recreațiilor la școală este și el o artă în fașă, pornește din aceeași năzuință artistică abia înmugurită într-un suflet fraged. Jocurile acestea sunt adeseori mai izbutite decât reprezentațiile teatrale, cu singura deosebire că la teatru te duci să vezi jucând niște actori, pe când în cazul de față actorii sunt copiii înșiși. Și totul are un aer firesc.

— Adevărat? Asta e convingerea dumitale sinceră? rosti Kolea mirat, privindu-l drept în ochi. Știi că e o idee grozav de interesantă! Cum ajung acasă, îmi pun creierul în mișcare și am să meditez în liniște la tot ce mi-ai spus. Drept să-ți spun, eram sigur c-o să am multe de învățat de la dumneata. De aceea am venit, ca să învăț de la dumneata, Karamazov! încheia Kolea cu însuflețire.

— Și eu de la dumneata, adăugă Alioșa zâmbind, și-i strânse mâna.

Kolea era încântat, cu atât mai încântat cu cât Alioșa îi vorbea ca de la egal la egal, ca și cum ar fi fost „un om mare”.

— Ai să ai acum prilejul să vezi o figură clasa-întâi, Karamazov, o adevărată reprezentație, exact ca la teatru! spuse el râzând nervos. Pentru asta am și venit.

— Să intrăm mai întâi alături, la proprietar, toți băieții și-au lăsat paltoanele acolo, pentru că la ei în cameră e zăduf și e și înghesuială.

— O, eu nu pot să stau decât foarte puțin, am să intru așa îmbrăcat. Perezvon o să rămână în antreu să facă pe mortul: „Ici, Perezvon, couche, fă pe mortul!” Ai văzut? Nici nu mai mișcă. Știi ce? Am să intru înăuntru să văd cum se prezintă situația și la momentul oportun am să-l fluier: „Ici, Perezvon!” și odată o să dea buzna în casă, ca nebunul. Numai de n-ar uita Smurov să deschidă ușa la timp! Am să-i atrag atenția și ai să vezi atunci o figură grozavă.

Capitolul V

LA CĂPĂTÂIUL LUI ILIUȘA

Odaia în care locuia familia căpitanului Sneghirev – o veche cunoștință de-a noastră – despre care am mai avut ocazia să vorbim, în momentul acela era atât de ticsită, încât abia se mai putea respira. Se adunase mai multă lume decât putea încăpea înăuntru. Câțiva dintre colegii lui Iliușa veniseră să-l vadă și deși toți, începând cu Smurov, ar fi fost gata să jure că Alioșa n-avea niciun amestec și că nu el mijlocise împăcarea, aducându-i aici, în realitate așa se întâmplase. Dăduse însă dovadă de multă abilitate cu acest prilej, reușind să-i aducă rând pe rând, fără să recurgă la niciun fel de „sentimentalism” și fără să lase impresia unui lucru premeditat, ci așa, ca din întâmplare. Venirea copiilor fusese un adevărat balsam pentru Iliușa, alinându-i oarecum suferințele. Prietenia duioasă și dragostea pe care i-o arătaseră băieții, până mai deunăzi dușmanii lui neîmpăcați, îl mișcaseră până în adâncul sufletului. Nu mai lipsea decât Krasotkin, și asta îl durea cumplit. Dintre toate amintirile lui pline de amărăciune niciuna nu era atât de chinuitoare ca povestea cu Krasotkin, unicul lui prieten și apărător, asupra căruia se năpustise cu briceagul. Cel puțin asta era impresia lui Smurov, un băiețaș ager la minte; el făcuse de altfel primul pas, împăcându-se cu Iliușa. Dar atunci când Smurov îi dăduse a înțelege lui Krasotkin că Alioșa ar avea „ceva de vorbit” cu el și că ar vrea să treacă pe la dânsul, Kolea îi tăiase numaidecât apa de la moară, poruncindu-i pe un ton răstit să-i spună „lui Karamazov” că știe el ce trebuie să facă, că n-are nevoie de sfaturile nimănui și că, dacă se va hotărî să-l viziteze pe bolnav, o să-și aleagă singur momentul, pentru că are „socotelile lui”. Asta se întâmplase cu două săptămâni în urmă. Iată de ce Alioșa

nu mai trecuse pe la el, așa cum avusese de gând la început. Cu toate acestea, între timp, îi mai trimisese de câteva ori vorbă prin Smurov. De fiecare dată însă Kolea refuzase categoric să-i dea ascultare, comunicându-i la rândul său lui Alioșa că, dacă va veni cumva la el să-l cheme, n-o să se mai ducă în vecii vecilor la Iliușa și că roagă să fie lăsat în pace. Până în ultima zi, Smurov nici habar n-avusese că în cele din urmă Kolea se hotărâse totuși să-l vadă pe Iliușa; doar în ajun, la despărțire, în momentul când îi întinsese mâna, Kolea îl anunțase din senin să stea acasă a doua zi dimineață, că vine să-l ia, să meargă împreună la Sneghirevi, atrăgându-i atenția să nu scape vreun cuvânt față de cineva în legătură cu asta, pentru că vrea să le facă o surpriză. Smurov se executase întocmai. Gândul c-o să vină și cu Jucika îi încolțise în minte datorită unor vorbe pe care Kolea le spusese în treacăt odată: „Sunteți niște măgari cu toții. Auzi, să nu puteți găsi voi un câine, din moment ce trăiește!” După o bucată de vreme însă, când Smurov făcuse o aluzie în privința asta, Kolea își ieșise din sărite: „Dar ce sunt dobitoc să umblu după câinii altora, când îl am acasă pe Perezvon? Cum poți să-ți închipui că javra putea să mai trăiască după ce-a înghițit acul? Ce înseamnă sentimentalismele astea idioate?!”

De două săptămâni Iliușa nu se mai dăduse jos din pătuțul lui așezat în colț, sub icoane. Iar la școală nu mai fusese încă din ziua în care se întâlnise cu Alioșa și-i mușcase degetul. În aceeași zi boala îl culcase la pat, deși timp de o lună mai putuse să facă din când în când doi, trei pași prin odaie sau în antreu; mai apoi îl lăsaseră cu totul puterile și nu mai putea să umble decât sprijinit de taică-său. Bietul om tremura pentru viața băiatului, aproape că nu mai pusese strop de băutura pe limbă și mai că-și ieșise din minți de spaimă că s-ar putea să-și piardă odorul; de multe ori – mai ales după ce-l plimba de braț prin odaie, ajutându-l apoi să se întindă iarăși în pat – se refugia în antreu, și acolo, ghemuit într-un ungher întunecos, cu fruntea lipită de zid, plângea cu lacrimi amare, cutremurându-se tot și silindu-se să-și înăbușe

suspinele, de teamă să nu observe copilul.

Intrând apoi în odaie, nu știa cum să-l mai alinte și să-l înveselească, îi spunea o mulțime de povești și anecdote hazlii, făcea comicării, maimuțărind tot felul de indivizi ridicoli pe care-i întâlnise în cine știe ce împrejurare sau imitând urletele ori țipetele lighioanelor. Iliușa se simțea prost când taică-său se scălâmbăia sau făcea pe bufonul. Deși se străduia să nu arate cât de mult îi displace treaba asta, își dădea seama cu durere în suflet că tatăl său îndurase multe umilințe în viață și-și aducea mereu aminte de ziua aceea „de groază”, în timp ce-i stăruia în urechi, obsedantă, porecla „Șomoiog de câlți” scornită de băieți. Ninocika, surioara lui cea beteagă, un suflet duios și blajin, nu putea nici ea să-l vadă pe taică-său schimonosindu-se în halul ăsta. (Varvara Nikolaevna plecase mai demult la Petersburg, la cursuri.) În schimb, mămica, în nebunia ei, se amuza nespus și râdea din toată inima când bărbatul ei imita câte o persoană caraghioasă sau făcea cine știe ce giumbușlucuri. Numai așa se mai potolea, pentru că era mai tot timpul țâfnoasă și se plângea că toată lumea o neglijează, că nimeni nu-i poartă respectul cuvenit, că, dimpotrivă, care mai de care caută s-o jignească etc, etc. În ultimele zile se petrecuse și cu ea o schimbare. Se uita din ce în ce mai des spre pătucul în care zăcea Iliușa și cădea mereu pe gânduri. Se făcuse mult mai tăcută acum Și se astâmpărase, iar dacă o mai apuca uneori plânsul, plângea pe tăcute, ca să n-o simtă nimeni. Căpitanul observase cu nedumerire și în același timp cu o strângere de inimă această schimbare. La început, sărmana de ea își făcuse mult sânge rău din pricina băieților care veneau toată ziua-bună ziua la ei, dar mai târziu se obișnuise cu veselia gălăgioasă și cu discuțiile copiilor, ba chiar se distra atât de bine cu ei, încât dacă la un moment dat ar fi încetat să le mai calce în casă, ar fi fost teribil de necăjită. De câte ori ștrengarii povesteau câte ceva sau începeau să se joace, mămica bătea din palme și râdea să se prăpădească. Pe unii chiar îi chema lângă ea să-i sărute. Mai ales îl îndrăgise grozav pe Smurov. Cât privește pe căpitan, se simțise într-al nouălea cer când băieții veniseră

să-i țină de urât lui Iliușa; îi creștea inima de bucurie numai când îi vedea, legănându-se cu speranța că poate astfel Iliușa n-o să mai fie atât de abătut și o să se pună mai repede pe picioare. Până în ultimele clipe nu avu nici cea mai mică îndoiala – deși tremura pentru viața copilului – că Iliușa al lui o să se facă bine. Îi întâmpina cu multă deferentă pe micii oaspeți, se învârtea în jurul lor, căutând să le împlinească toate gusturile; ar fi fost în stare să-i poarte și-n cârcă, ba chiar fusese cât pe ce s-o și facă, dar, băgând de seamă că jocul ăsta nu era pe placul lui Iliușa, se lăsase păgubaș. Cumpăra pentru ei tot felul de bunătăți, turtă dulce, nuci, făcea pentru toți ceai, îi servea cu tartine. Trebuie să spunem cu această ocazie că, în ultima vreme, nu mai ducea lipsă de bani. Acceptase până la urmă cele două sute de ruble trimise de Katerina Ivanovna, exact așa cum prevăzuse Alioșa. Apoi, aflând mai în amănunțime condițiile în care trăiau și auzind că pe lângă toate celelalte se mai îmbolnăvise și băiatul, Katerina Ivanovna se dusese personal să-i vadă, cu care prilej făcuse cunoștință cu întreaga familie și izbutise s-o farmece chiar și pe nevasta cea zănatică a căpitanului. De atunci, darurile ei curgeau neîncetat, iar căpitanul, înnebunit de groază la gândul că odorul lui scump ar putea să se prăpădească, dăduse la o parte orice mândrie, primindu-i smerit ajutoarele. Chemat de Katerina Ivanovna, doctorul Herzenstube venea din două în două zile, dar vizitele lui nu aduceau nicio ameliorare, cu toate că îl îndopa cu tot felul de medicamente pe bolnav. În schimb, chiar în ziua aceea, care era o duminică, aștepta sosirea unui nou medic de la Moscova, considerat ca o somitate în capitală. Fusese solicitat de Katerina Ivanovna care-l plătise cu bani grei, dar nu special pentru Iliușecika, ci în cu totul alt scop, așa cum vom vedea mai încolo, când vom avea ocazia să vorbim și despre lucrul acesta. Și cum ilustrul practician tot se deranjase să vină, îl rugase să-l consulte și pe copil, având grijă să-l înștiințeze din vreme pe căpitan. Acesta din urmă însă nu prevăzuse de loc vizita lui Kolea Krasotkin, deși de mult se tot gândea că poate băiatul, din pricina căruia Iliușecika se frământa atâta, se

va decide, în sfârșit, să le calce în casă. În momentul când se deschise ușa și Krasotkin răsări în prag, toată lumea, și gazda și copiii, se strânsese buluc în jurul pătuțului din colț, să privească un cățeluș mic de rasă – născut chiar în ajun – veritabil dog de Milano, pe care căpitanul îl arvunise cu o săptămână înainte ca să-i procure o distracție și să-l împace pe Iliușa, văzând că bolnavul încă mai tânjea îndurerat după potaia dispărută fără urmă. Iliușa aflase de câteva zile c-o să capete un cățeluș, dar nu o potaie de rând, ci un animal de soi, dog autentic de Milano (ceea ce desigur era cu totul altceva). Din delicatețe sufletească, bolnavul se silea să dea impresia că era într-adevăr încântat de cadoul pe care-l primise, dar toți, și taică-său și băieții, își dădură seama imediat că puiul de câine nu făcuse decât să-i amintească și mai dureros de biata Jucika, moartă din vina lui. Cățelușul mușina încolo și încoace prin așternut, în timp ce Iliușa, cu un zâmbet trist pe buze, îl mângâia cu mâna lui slabă și palidă, aproape străvezie; evident, îi plăcea, totuși... nu era Jucika. Din păcate, Jucika nu mai exista, dar s-o fi avut acum pe Jucika împreună cu cățelușul cel mic, o, atunci... atunci ar fi fost cu adevărat fericit!

— Krasotkin! strigă deodată unul din băieți, dând cu ochii de Kolea.

Se stârni oarecare agitație, copiii se înșirară de o parte și de cealaltă a pătuțului, descoperindu-l deodată pe Iliușa. Căpitanul se grăbi să iasă în întâmpinarea oaspetelui.

— Poftiți, poftiți... sunteți un musafir mult dorit! bâigui el. Iliușecika, domnul Krasotkin a binevoit să vină la tine...

Kolea însă, după ce-i strânse în treacăt mâna, se strădui să arate că știe să se poarte ca un om de lume. Întorcându-se numaidecât spre soția căpitanului (care, supărată foc, bombănea că băieții se îmbulziseră în jurul lui Iliușecika și n-o lăsau să vadă și ea cățelușul), se înclină în fața ei, pocnind militărește din călcâie, apoi se răsuci în loc cu fața spre Nikolaevna, pe care o salută în același mod, având în vedere că și ea era o reprezentantă a sexului frumos. Tot acest ceremonial avu darul s-o încânte pe biata nebună.

— Din primul moment îți dai seama când un tânăr e manierat! zise ea gesticulând. Că musafirii noștri de obicei vin de-a-n-călarelea, unul peste celălalt...

— Cum așa, mămico, cum vin de-a-n-călarelea? îngăima căpitanul afectuos, dar în același timp cu teamă ca „mămica” să nu facă vreo gafă.

— Uite așa. Unul îl ia în cârcă pe celălalt în antreu și intră așa de-a-n-călarelea într-o casă onorabilă. Halal musafiri, ce să zic?

— Dar cine, cine a intrat așa, mămico?

— Uite, băiatul acela – îl vezi? – l-a luat în cârcă pe cel de colo, și ăsta a intrat călare pe ăstălalt...

Între timp, Kolea ajunsese în dreptul pătuțului pe care zăcea Iliușa. Bolnavul devenise dintr-o dată foarte palid. Se ridicase în capul oaselor, cu privirile pironite asupra lui; Kolea, care nu-l mai văzuse de mai bine de două luni pe prietenul lui de odinioară, se opri înmărmurit: nu se aștepta câtuși de puțin să-l întâmpine un obrăjor atât de supt și gălbejit, ochii aceia mai arzători ca oricând parcă, mânuțele acelea firave! Și-n timp ce se uita așa la el, uimit și îndurerat, îi atrase atenția respirația lui sacadată și buzele crăpate de febră. Făcu un pas înainte și, paralizat de emoție, spuse:

— Ei bătrâne... cum mai merge?

Glasul însă i se frânse brusc și simți că-l părăsește curajul, fața i se crispa, iar colțurile gurii îi tremurară și se lăsară în jos. Iliușa zâmbi trist, fără să poată rosti un cuvânt. Kolea ridică mâna și-l mângâie în neștire pe cap.

— Nu-i nimic! îngăimă el încet, vrând parcă să-l îmbărbăteze, dar fără să-și dea seama prea bine ce spune.

Tăcură amândoi o clipă.

— Ce ai acolo, un cățeluș? Acum l-ai primit? întrebă Kolea, căutând să ia un ton indiferent.

— Daaa! șopti prelung Iliușa, gâfâind.

— Are botul negru, înseamnă c-o să fie rău, ai să vezi c-o să trebuiască să-l pui în lanț, observă Kolea, sfătos și cu toată convingerea, ca și cum nu exista nimic mai important în momentul acela decât cățelușul și botișorul lui negru. Adevărul era că își dădea toată silința să se stăpânească,

ca nu cumva să se facă de rușine, pufnind în plâns ca „un puști”, și nu izbutea. Când o să crească mare o să fii nevoit să-l ții în lanț, ascultă-mă pe mine.

— O să se facă o namilă cât toate zilele! exclamă un băiat din grup.

— Sigur că da, păi cum, doar e dog de Milano, o să crească mare de tot, cât un vițel! se grăbiră să confirme

Căpitanul sări și el cu gura.

— Da, da, ca un vițel, chiar ca un vițel! Special am căutat unul rău, rău de tot, de altfel și părinții lui sunt colosal de mari, uite, cam pe-atâta, și fioroși!... Luați loc, vă rog, uite aici, pe pătuțul lui Iliușa, sau poate mai bine pe bancă. Poftiți, poftiți, cu toată dragostea, sunteți un musafir de zile mari... Ați venit împreună cu Alexei Feodorovici?

Krasotkin se așeză pe pătuț la picioarele lui Iliușa. Pe drum desigur își făcuse un plan, gândindu-se cum să înceapă discuția cu cât mai multă dezinvoltură și cu un aer detașat, și acum nu mai știa ce să spună.

— Nu... am venit cu Perezvon... Știi că am și eu un câine. Perezvon, așa-l cheamă. E un nume slavon. L-am lăsat s-aștepte afară, dar numai odată să fluier, și intră glonț în casă. Am venit cu el. Apoi, întorcându-se brusc spre Iliușa, îl luă repede, întrebându-l pe nepusă masă: Bătrâne, îți mai aduci aminte de Jucika?

Obrăjorul lui Iliușa se crispă deodată. Copilul îl privi pe Kolea cu niște ochi de martir. Alioșa, care rămăsese în prag, se încruntă și-i făcu semn pe furiș să nu-i mai pomenească de Jucika, dar băiatul nu băgă de seamă sau nu voi, poate, să bage de seamă.

— Unde este... Jucika? întrebă Iliușa cu o voce stinsă.

— Ehe, frățioare, Jucika a ta s-a topit! Și-a luat câmpii.

Iliușa tăcu, uitându-se din nou la el cu o atenție concentrată. Alioșa, întâlnind privirea lui Kolea, îi făcu iarăși semn să curme discuția, dar băiatul își întoarse ochii, ca și cum n-ar fi observat nimic.

— Cine știe pe unde i-or fi rămas oasele?! Păi, ce, mai putea să fie zdravănă după ce-a înghițit hapul?! continuă necruțător Kolea, cu toate că și el parcă începuse să simtă că nu mai poate respira în voie... Asta cu care am venit e

Perezvon, câinele meu... nume neaoș slavon... ți l-am adus să-l vezi.

— N-am ne...vo...ie, rosti în sfârșit Iliușa.

— Ba nu, ba nu, trebuie să-l vezi, trebuie... Ai să te distrezi. Pentru asta l-am adus... e tot așa îmblănit ca și celălalt... Îmi permiteți, doamnă, să-l chem înăuntru? se întoarse el către soția lui Sneghirev, în timp ce pe figura lui se oglindea o emoție cu totul inexplicabilă.

— Nu, nu-i nevoie, zău nu! protestă amărât, cu inima sfâșiată, Iliușa. Și-n ochii lui pâlpâi o mustrare.

— Lăsați... mai bine lăsații, altă dată... interveni căpitanul, zvâcnind de pe cufărul pe care ședea la perete.

Kolea ținea însă morțiș la ideea lui și, apucând-o înainte, strigă deodată: „Smurov, ușa!” Băiatul deschise ușa și Kolea șuieră din țignal. Perezvon intră buzna în odaie.

— Sus, Perezvon, fă frumos, hai, frumos! tună Kolea, sărind în picioare, și câinele se ridică în două labe și stătu smirna în fața lui Iliușa.

În momentul acela avu loc o adevărată lovitură de teatru: Iliușa tresări brusc și se aplecă peste marginea patului cât putu mai mult spre Perezvon, sorbindu-l din ochi, aproape fără să mai sufle.

— E... Jucika! exclamă el deodată cu un glăscior istovit de suferință și fericire.

— Dar cine credeai c-o să fie? zbieră Kolea încântat, și, luând în brațe câinele, îl ridică până în dreptul lui Iliușa.

— Privește, bătrâne, îl vezi: e chior de un ochi și are urechea stângă crestată, așa cum mi-ai spus tu. După semnele astea am reușit să dau de urma Jucikăi, Am găsit-o chiar atunci, la o zi, două după istoria aceea! N-avea stăpân, era a nimănui, un biet câine vagabond! dădea el explicații, întorcându-se precipitat rând spre Sneghirev, când spre soția acestuia, când spre Alioșa apoi din nou spre Iliușa. Se pripășise în curte la Fedotovi, acolo își făcea veacul, dar nu-i dădea nimeni nicio coajă de pâine. Trebuie să fi fugit de undeva de la țară!... Și așa am găsit-o... Vezi, bătrâne, că n-a înghițit totuși cocoloșul acela de pâine pe care i l-ai aruncat atunci? Dacă l-ar fi înghițit, se ducea pe copcă, e limpede ca bună ziua. Din

moment ce trăiește, înseamnă c-a reușit totuși să-l dea afară. N-ai observat tu când l-a dat afară. De dat, l-a dat însă, nu încape îndoială, numai că s-a înțepat la limba, de aia, vezi chelălăia. A rupt-o la fugă chelălăind și tu ai crezut atunci că înghițise cocoloșul. Îmi închipui ce-o fi urlat săraca, pentru că știi, la câini, pielița care le căptușește gura e foarte sensibilă... mult mai sensibilă decât la om, mult, mult mai sensibilă! perora cu însuflețire Kolea, al cărui chip strălucea de fericire.

Iliușa nu era în stare să scoată o vorbă. Se uita la Kolea cu ochii lui mari, aproape ieșiți din orbite, cu gura căscată, alb la față ca varul. Dacă Krasotkin, care nu bănuia nimic, ar fi știut cât de crâncenă, cât de nefastă putea să fie această împrejurare pentru bietul copil, în halul în care era de bolnav, cu siguranță că nu s-ar fi hotărât niciodată să pună la cale surpriza pe care i-o făcuse acum. Dintre toți cei ce se aflau în odaie, singurul care-și dădea seama de asta părea să fie Alioșa. Cât despre căpitan, era ca un copil mic.

— Jucika! Va să zică, asta-i Jucika? strigă el într-o explozie de bucurie. Iliușecika, e Jucika, Jucika ta! Mămico, ai auzit, e Jucika! șl-l podidi plânsul.

— Și eu să n-am habar de nimic! exclamă Smurov contrariat. Bravo, Krasotkin! Nu v-am spus eu c-are s-o găsească? Uite c-a găsit-o...

— A găsit-o! îi ținu isonul unul dintre copii.

— Bravo, Krasotkin! se auzi al treilea glăscior.

— Bravo, bravo! îl aclamară cu toții, aplaudând.

— Stați, stați! interveni Kolea, încercând să domine gălăgia. Să vă spun cum a fost, că aici e toată frumusețea! Așadar, am găsit-o și am luat-o cu mine acasă; am ascuns-o însă tot timpul, o țineam încuiată în odaie. Nu am arătat-o nimănui până azi. Doar Smurov știa ceva de acum două săptămâni, dar eu îi dădeam mereu zor cu Perezvon, așa că nici el n-a mirosit nimic. În vremea asta am învățat-o să facă tot felul de giumbușlucuri. Să vedeți numai ce năzdrăvănii știe să facă! Special m-am ocupat de ea, ca să ți-o aduc dresată, bătrâne, da, da, dresată, cum s-ar zice, un câine savant, să vezi și tu ce a ieșit din Jucika ta! Nu

aveți cumva o bucățică de carne? Am să vă arăt o figură să vă prăpădiți de râs! O bucățică de carne, cred că se găsește așa ceva prin casă...

Ieșind în antreu, căpitanul se duse fuga alături, la proprietari, unde tocmai se pregătea mâncarea. Ca să nu piardă un timp prețios, Kolea, care nu-și mai găsea astâmpăr, îi porunci lui Perezvon: „Fă pe mortul!" Dulăul se învârti în loc și se culcă pe spate, încremenind așa, cu labele în sus. Băieții râdeau, în timp ce Iliușa privea cu același surâs chinuit pe buze. Nimeni însă nu făcea atâta haz de „moartea" lui Perezvon ca „mămica"; râdea cu poftă de năzdrăvanul de câine și tot plesnea din degete, chemându-l:

— Perezvon, Perezvon!

— Acum nu s-ar mai scula de acolo pentru nimic în lume! rosti Kolea triumfător, mândrindu-se pe bună dreptate cu isprava lui. Puteți să-l strigați cu toții, că nici nu se clintește măcar, doar dacă aude glasul meu, într-o clipă e-n picioare! Ici, Perezvon!

Câinele se ridică imediat și începu să se gudure, sărind și scheunând de bucurie. Tocmai atunci se întoarse și căpitanul cu o bucată de carne fiartă.

— Nu-i prea fierbinte? întrebă Kolea serios și grijuliu, luându-i carnea din mână. Nu, nu este. Câinii nu prea se împacă de obicei cu mâncarea fierbinte. Fiți atenți, vă rog! Iliușecika, uite-te încoace, bătrâne, de ce nu te uiți? L-am adus special pentru tine și văd că nici nu te interesează!

De astă dată demonstrația consta din următoarea figură: pe botul câinelui, care stătea neclintit, încordat, vibrând ca o strună întinsă, se punea o bucățică ispititoare de carne. Bietul animal trebuia să rămână în poziția asta, fără să se clintească, atâta cât avea chef stăpânu-său să-l țină, chiar și o jumătate de ceas. Kolea nu-l supuse la caznă decât un moment.

— Pil! strigă el, și în aceeași clipă bucata de carne de pe botul câinelui zbură ca prin farmec în gura lui.

Publicul își manifestă, bineînțeles, entuziasmul.

— Pentru asta n-ai vrut să vii până acum, numai ca să dresezi câinele? se miră Alioșa, în glasul căruia se simțea o

involuntară mustrare.

— Da, pentru asta! recunoscu Kolea candid. Voiam să vi-l prezint în toată splendoarea lui!

— Perezvon! Perezvon! îl chemă Iliușa, plesnind din degetele-i firave ca să-l îmbie să vină.

— Ce vrei? Stai, că știe să se urce și singur în pat! Ici, Perezvon! Kolea bătu cu palma așternutul și Perezvon țâșni ca o săgeată din loc.

Iliușa îi cuprinse capul cu amândouă mânuțele și Perezvon îl linse recunoscător pe obraz. Băiatul se lipi de el și se culcă din nou, ascunzându-și obrăjorul în blana lui mițoasa.

— Doamne! Doamne! repeta căpitanul, care plutea în slăvi.

Kolea se așeză pe marginea patului.

— Iliușa, vreau să-ți mai arăt ceva. Știi, ți-am adus tunul. Atunci când ți-am vorbit despre el, dacă-ți amintești, ai spus: „Ah, ce n-aș da să-l văd și eu!” Și uite c-am venit cu el.

Și, fără să mai zăbovească, scoase din tașcă tunulețul de bronz. Fericit cum era și surescitat, ar fi vrut să facă totul deodată. Altă dată ar fi așteptat să se potolească vâlva stârnită de Perezvon; acum însă părea că nu se mai gândește să-și drămuiască efectele: „Vă place, nu-i așa, și vă bucurați, atunci, poftim, uite încă o bucurie în plus!” Și el se simțea într-al nouălea cer.

— De când am pus ochii pe jucăria asta pentru tine, bătrâne, pentru tine! Am descoperit-o la Morozov, îl știi, nu-i așa, funcționarul acela; zăcea de pomană la el, o avea de la frate-său; am făcut schimb cu dânsul, i-am dat o carte din biblioteca tatii: *Ruda lui Mahomed* sau *Și nebunia e buna la ceva*. E o carte veche de vreo sută de ani, foarte piperată, a apărut la Moscova pe vremea când nu exista încă cenzura și Morozov e mare amator de asemenea opuri. Unde mai pui că mi-a mai și mulțumit...

Kolea ținea tunul în palmă, așa ca să-l poată vedea și admira toată lumea. Iliușa se ridicase într-o rână și nu se mai sătura privind jucăria, fără să-i dea drumul lui Perezvon, pe care-l ținea mai departe încolăcit pe după

grumaz. Senzația pe care o stârnise Kolea atinse punctul culminant atunci când anunță că are și praf de pușcă și că ar putea chiar să facă o demonstrație, bineînțeles dacă lucrul acesta „nu le deranjează pe doamne”. „Mămica” ținu neapărat să vadă mai de aproape tunul și dorința îi fu îndeplinită pe loc. Jucăria de bronz avu darul să-i placă nespus de mult și începu chiar s-o plimbe încolo și încoace pe genunchi. Răspunse foarte prompt la rugămintea lui Kolea, care-i ceruse permisiunea să tragă cu tunul, arătându-se imediat de acord fără să înțeleagă prea bine ce voia de la ea. Băiatul le arătă praful de pușcă și alicele. Căpitanul, în calitate de fost ofițer, luă asupra sa operația încărcării și-și turnă în palmă câteva fire de pulbere, opinând c-ar fi mai bine să lase alicele pentru alta ocazie. Tunul fu așezat pe podea cu gura întoarsă, în așa fel ca să nu fie nimic în bătaia ei, se introduse pulberea și se dădu foc încărcăturii cu un chibrit. Detunătura fu într-adevăr impresionantă. Mămica tresări în primul moment, ca imediat după aceea să izbucnească în râs, veselă nevoie mare. Băieții aveau un aer triumfător, dar cel mai încântat dintre toți era căpitanul când se uita la Iliușa. Kolea ridică de jos jucăria, oferindu-i-o împreună cu praful de pușcă și alicele.

— E pentru tine, pentru tine! De când le păstrez! Repeta el fericit.

— Zău, dați-mi-l mie! Dați-mi mai bine mie tunulețul! sări cu gura mămica, rugându-se ca un copil mic.

I se citea pe față neliniștea și teama chinuitoare că s-ar putea să fie refuzată. Kolea se zăpăci. Căpitanul începu să se agite alarmat și se repezi s-o împace pe nebună.

— Mămico, mămico! Tunulețul e-al tău, zău, e al tău, dar o să-l țină deocamdată Iliușa, pentru ca lui i l-a dat. Nu-i același lucru? Iliușecika o să te lase să te joci cu el când dorești, o să fie și al tău și al lui, al amândurora...

— Nu vreau așa, de ce al amândurora, vreau să fie numai al meu, nu al lui Iliușa! se încăpățână mămica, mai-mai să se pornească pe plâns.

— Ia-l, mamă, ia-l dumneata! strigă deodată Iliușa. Krasotkin, pot să-l dau mămichii? se întoarse el rugător

spre Kolea, ca și când s-ar fi temut să nu-l supere dacă va dărui altcuiva jucăria.

— Sigur că da, bineînțeles! se învoi numaidecât Kolea și, luând tunulețul din mâna lui Iliușa, îl oferi mămichii cu cea mai respectuoasă plecăciune.

Nebuna lacrimă înduioșată.

— Iliușecika, puiul mamei, uite cine-o iubește pe mămica! exclamă ea drăgăstoasă și începu să plimbe tunul încoace și încolo pe genunchi.

— Mămico, lasă-mă să-ți sărut mânuța! se apropie impetuos de ea căpitanul, punându-și pe loc intenția în aplicare.

— Nu există băiat mai drăguț pe lume decât domnișorul ăsta bun și dulce! decretă simandicoasa doamnă, arătându-l cu mâna pe Kolea.

— Să știi că pulbere pot să-ți aduc câtă vrei, Iliușa. Singuri o fabricăm. Borovikov a aflat compoziția; douăzeci și patru părți silitră, zece sulf și șase cărbune de mesteacăn, se amestecă și se pisează la un loc și se adaugă câte puțină apă, până se face o pastă pe care o treci apoi printr-o piele de tobă, și gata praful de pușcă!

— Smurov mi-a vorbit și el despre pulberea voastră, dar tăticu spune că nu e același lucru cu praful de pușcă adevărat, obiectă Iliușa.

— Nu e același lucru? se miră Kolea roșind. Văd că totuși ia foc; ce-i drept, eu nu mă pricep, dar...

— Nu, nu, se grăbi să se scuze căpitanul, simțindu-se cu musca pe căciulă. Am spus numai că praful de pușcă veritabil se fabrică după altă rețetă, dar, firește, se poate prepara și așa...

— Eu n-am de unde să știu, dumneavoastră sunteți mai informat, firește... Noi l-am pus într-un borcan de pomadă și i-am dat foc și-a ars perfect, până la capăt, n-a rămas decât foarte puțină cenușă. Dar nu era decât pastă, poate dac-am fi trecut-o printr-o piele de tobă... Bineînțeles, dumneavoastră vă pricepeți mai bine... Pot să vă spun doar ca Bulkin a mâncat o bătaie numărul unu de la taică-său pe chestia asta. Ai auzit? îl întrebă pe Iliușa, întorcându-se spre el.

— Am aflat, răspunse copilul, care-l asculta cu cea mai mare plăcere pe Kolea, sorbindu-i fiece cuvânt.

— Pregătisem o sticlă întreagă pe care Bulkin o ținea ascunsă sub pat. Nu știu cum s-a făcut c-a descoperit-o taică-său. „Da ce, vreți să-mi aruncați casa în aer?” s-a speriat el. Și dă-i, și trage-i! Se gândea chiar să mă reclame la școală. I-a interzis acum să mai vină pe la mine. Și nu numai el, mai sunt și alți băieți pe care părinții nu-i mai lasă de loc să umble cu mine. De pildă, Smurov. Mi-a mers faima; cică aș fi un „copil rău”, zâmbi Kolea disprețuitor. Și toate mi se trag de la figura cu trenul.

— Ah, da, am auzit și eu de asta! exclamă căpitanul. Ba nu zău, cum ați avut atâta curaj? Și nu v-a fost frică de loc, de loc? Trebuie să fie ceva îngrozitor!

Căpitanul nu știa cum să-l mai lingușească.

— Nu prea! răspunse Kolea indiferent. Apoi, întorcându-se către Iliușa: Afurisita aia de gâscă mi-a stricat toată reputația.

Povestind, Krasotkin se silea să pară cât mai degajat, dar tot nu era încă stăpân pe sine și nu izbutea să găsească tonul potrivit.

— Ah, da, am auzit, știu și eu povestea cu gâsca! exclamă Iliușa fericit. Mi-a spus-o cineva, dar n-am înțeles prea bine; chiar ai avut de-a face cu un judecător adevărat?

— O prostie, un fleac de nimic, dar știi cum e obiceiul pe la noi, din țânțar se face armăsar! începu cu dezinvoltura Kolea. Treceam într-o zi prin piață; tocmai veniseră niște țărani cu un cârd de gâște. M-am oprit să le privesc. Un flăcău de aici din oraș, Vișneakov (acum s-a băgat băiat de prăvălie la Plotnikov), mă vede stând locului și mă întreabă: „Ce te zgâiești așa la gâște?” Mă uit la el: un vlăjgan așa ca la vreo douăzeci de ani, rotund la față, o mutră de gogoman! Trebuie să știți că eu nu disprețuiesc poporul. Dimpotrivă, chiar mi-e drag… De fapt, noi suntem în regres față de el – asta e o axiomă – mi se pare c-ai zâmbit, dacă nu mă înșel, Karamazov?

— Ferească Dumnezeu, sunt numai urechi, îl asigură Alioșa cu figura cea mai nevinovată din lume și Kolea,

susceptibil din fire, se liniști.

— Teoria mea, Karamazov, e cât se poate de simplă și clară, continuă el volubil și încântat. Cred în popor și mă bucur de câte ori pot să-i dau dreptate, fără să-l corcolesc însă, asta e *sine qua*... Dar începusem să vă spun povestea cu gâsca. Mă întorc, așadar, spre nătărăul acela și-i zic: „Uite așa, mă întrebam la ce s-o fi gândind acum gâsca?” Flăcăul se uită la mine ca picat din lună. „Și la ce, zice el, se gândește?” „Vezi, zic, carul ăla de colo, cu ovăz? Dacă bagi de seamă, ovăzul curge din sac și gâsca își tot lungește gâtul pe sub roata căruții, să ciugulească grăunțele. Vezi?” „Văd, cum să nu văd” îmi răspunde. „Știi la ce mă gândeam, dacă în momentul ăsta carul s-ar urni puțin din loc, ce se întâmplă cu gâsca? I-ar tăia gâtul roata sau nu i l-ar tăia?” „I l-ar tăia, nici vorbă!” mă asigură el, râzând cu gura până la urechi. „Ia să încercăm”, îi propun eu atunci. „Să încercăm”, zice. N-am avut prea multă bătaie de cap: el s-a apropiat pe nesimțite de cal, iar eu m-am dat într-o parte să mân gâsca sub car. Țăranul nu știu unde căsca gura, mi se pare că vorbea cu cineva; în ce mă privește, n-am avut nevoie să mișc niciun deget. Gâsca și-a întins singură gâtul sub roata carului să ciugulească ovăzul. I-am făcut semn flăcăului, care a smucit puțin de căpăstru, și hârști, roata a retezat gâtul orătăniei! Nenorocul nostru a fost că tocmai atunci țăranii au prins de veste și au tăbărât cu gura pe noi: „înadins ai făcut-o!” „Ba nu, zău n-am vrut!” „Ba da”. Și dă-i țipete: „Hai la judecată!” M-au luat și pe mine: „Și tu ți-ai vârât coada, nu se poate, că doară te știe tot târgul cine ești!” Și într-adevăr așa e, nu înțeleg cum, dar toată lumea din piață mă cunoaște ca pe un cal breaz! adăugă Kolea, cu un fel de mândrie. Am mers deci cu toții la judecător, bineînțeles și cu gâsca. Flăcăul nostru s-a speriat și a început să bocească întocmai ca o muiere. Țăranul cu paguba striga în gura mare: „Păi ce, așa merge? Atunci n-ar mai rămâne o gâscă în piață!” Firește, nu lipseau nici martorii. Judecătorul a isprăvit repede cu noi: flăcăul trebuia să-i plătească țăranului o rublă despăgubire și gâsca să-i rămână lui. Și altă dată să nu mai facă pozne

dintr-astea. Gogomanul însă se tot văicărea: „Ce sunt eu de vină, el m-a îndemnat!” și arăta spre mine. Am răspuns cu sânge rece că nici prin gând nu mi-a trecut așa ceva, că m-am mulțumit doar să-mi exprim o părere, să fac o ipoteză. Judecătorul Nefedov a zâmbit, dar a luat numaidecât un aer grav și, pentru că-i venea să râdă, s-a răstit la mine: „Să știi, zice, c-am să raportez totul la direcția școlii, pentru ca altă dată să nu mai faci asemenea ipoteze în loc să-ți vezi de lecții și să tocești cartea”. Gogoși! N-a raportat nimic la școală; totuși, s-a răspândit zvonul și toată pătărania a ajuns la urechile direcției că mult mai sunt lungi urechile dumnealor! Cel mai înverșunat a fost Kolbasnikov, profesorul de limbi clasice, dar a sărit Dardanelov și mi-a luat iar apărarea. Kolbasnikov acum e furios, se repede la toată lumea ca un măgar turbat! Știi, Iliușa, că s-a însurat; Mihailov, tatăl miresei, i-a dat numai o mie de ruble zestre, iar mireasa e frumoasă ca muma-pădurii! Să dai și să fugi! Cu ocazia asta cei dintr-a treia i-au făcut o epigramă: *Mare dandanale într-a treia: cică Alde Kolbasnikov ar fi ginerică*. Așa mai departe, e foarte nostim, am să ți-o aduc s-o citești, bătrâne. Despre Dardanelov n-am ce să zic, ce-i al lui e-al lui, omul știe carte. Întotdeauna am avut o deosebită stimă pentru asemenea persoane, și nu fiindcă mi-a luat apărarea...

— Vorba e că l-ai tăiat atunci când cu Troia; n-a putut să spună cine a întemeiat-o! observă Smurov, mândru de Krasotkin. Pățania cu gâsca îl încântase.

— Chiar așa, când l-ați întrebat cine a întemeiat Troia n-a știut să răspundă? se amestecă în vorbă căpitanul. Am auzit că l-ați pus în mare încurcătură. Iliușecika mi-a povestit totul cum a venit de la școală...

— El știe tot, tăticule, tot, nu-l taie nimeni! exclamă Iliușecika. Se preface numai că-i așa și pe dincolo, dar e cel mai tare din clasă la toate materiile.

Iliușa îl sorbea din ochi fericit.

— Povestea cu Troia a fost o prostie. În fond, nu era decât un fleac, cel puțin asta-i părerea mea! spuse cu falsă modestie Kolea.

Izbutise, în sfârșit, să găsească tonul firesc, deși tot mai era ceva care-l neliniștea: îl rodea faptul că, deși istorisise cu atâta vervă boroboața cu gâsca, Alioșa ascultase tot timpul serios și tăcut, fără un zâmbet pe față; și, ambițios cum era, băiatul simțea ca un ghimpe în inimă: „De ce o fi tăcând așa? Nu cumva mă desconsideră? Și-o fi închipuind probabil că cerșesc laudele? Dacă-și permite cumva să creadă că eu...”

— Pentru mine nu prezintă nicio importanță, absolut niciuna, repetă el din nou tranșant și cu ifos.

— Uite că eu știu cine a întemeiat Troia! rosti tam-nesam un băiețel drăgălaș, de vreo unsprezece ani, sfios și tăcut de felul lui, care până atunci stătuse lângă ușă fără să sufle o vorbă. Îl chema Kartașov.

Kolea se uită la el grav și mirat. Întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?” rămăsese pentru toată școala o enigmă pe care nu puteai s-o dezlegi decât citindu-l pe Smaragdov. Și singurul care avea cartea lui Smaragdov era Krasotkin. Într-o zi însă, pe când posesorul ei era ocupat cu altceva, Kartașov, zărind-o printre celelalte cărți, o luase în mână pe furiș, deschizând-o din întâmplare chiar la pagina unde se vorbea despre întemeierea Troiei. Isprava asta o făcuse mai demult, dar, până în momentul acela puștiul nu îndrăznise să mărturisească în auzul tuturor că știa cine fuseseră întemeietorii cetății, temându-se să nu-l zgândărească pe Kolea care cu siguranță că nu l-ar fi cruțat. Acum însă îl luase gura pe dinainte. De altfel, de mult ardea de nerăbdare să-și dea în vileag erudiția.

— Hai, spune, cine a întemeiat-o? îl puse la încercare Kolea, întorcându-se spre el condescendent și mândru, gata să înfrunte toate consecințele, deși ghicise după figura puștiului că acesta era într-adevăr informat.

În momentul acela, în armonia generală se produse ceea ce se cheamă o disonanță.

— Troia a fost întemeiată de Teucros, Dardanus, Ilus și Tros, scanda băiețelul, roșindu-se atât de tare, încât ți-era și milă să-l vezi.

Copiii însă îl ținură un timp sub focul privirilor, fără să-l slăbească o clipă. Abia după aceea își întoarseră ochii cu

toții spre Kolea care, cu cel mai desăvârșit sânge rece, îl măsură disprețuitor din cap până în picioare pe țâncul cel obraznic.

— Ce vrea să zică au întemeiat? binevoi, în sfârșit, să-l întrebe Kolea. Și, în general vorbind, ce înseamnă să întemeiezi o cetate sau un stat? Cum au procedat adică, au venit fiecare cu câte o cărămidă în mână s-o pună la temelie, ori cum?

Toți începură să râdă. Vinovatul, din roșu se făcu stacojiu, și înghiți în sec; puțin mai lipsea ca să-l podidească lacrimile. Kolea îl lăsă să se perpelească așa încă un minut.

— Ca să vorbești despre un eveniment istoric de asemenea proporții ca întemeierea unei națiuni, trebuie mai întâi să-ți dai seama ce înseamnă asta, rosti el sentențios și autoritar. De altfel, pe mine toate palavrele astea muierești mă lasă rece și în general nu am cine știe ce considerație pentru istoria universală, încheie el indiferent, adresându-se tuturor.

— Cum, pentru istoria universală? întrebă speriat căpitanul.

— Da, pentru istoria universală. Ce rost are să-ți încarci memoria cu toate prostiile săvârșite de oameni, fiindcă asta-i în fond istoria. Pentru mine nu există decât matematicile și științele naturii! decretă emfatic Kolea, pândindu-l cu coada ochiului pe Alioșa, singurul de-a cărui părere se temea.

Alioșa însă tăcea mai departe cu același aer serios. Să fi rostit un singur cuvânt, discuția cu siguranță s-ar fi încheiat pe loc, dar Alioșa se mulțumea să tacă și ,,tăcerea lui putea foarte bine să însemne desconsiderare”. Kolea fierbea.

— Să ne gândim, de pildă, la studiul limbilor clasice; curată scrânteală, altceva nu pot să spun... Mi se pare că nici de astă dată nu ești de acord cu mine, Karamazov...

— Nu, nu sunt de acord, mărturisi Alioșa cu o fluturare de zâmbet.

— Limbile moarte, dacă vreți să știți părerea mea, nu sunt nimic altceva decât o măsură polițienească, pentru

asta au și fost introduse în școală! continuă Kolea să bată câmpii. Special au fost introduse, pentru că sunt anoste și plicticoase și, în plus, mai au și darul să îndobitocească omul. „Școala și așa e anostă, ia să vedem ce-am putea face ca să fie și mai anostă? E stupidă, într-adevăr, dar poate că n-ar strica totuși să fie și mai stupidă!” Și atunci au născocit studiul limbilor moarte. Asta-i părerea mea și sper că n-am să mi-o schimb niciodată! rosti el brusc, în concluzie, cu o umbra de roșeață în obraji.

— Așa e, îi ținu partea convins, cu glăsciorul lui cristalin, Smurov, care-l ascultase tot timpul cu urechile ciulite.

— Și e cel mai tare la latină! exclamă un băiețel.

— Da, tata, îl auzi cum vorbește, și totuși, e cel mai bun din clasă la latină, confirmă Iliușa.

— Ei și? găsi de cuviință să se apere Kolea, deși laudele lor îi făceau evident plăcere. Tocesc la latină pentru că trebuie să tocesc, pentru că i-am promis mamei să termin școala și, din moment ce vrei să faci un lucru, cred eu, trebuie să-l faci așa cum se cuvine, dar în sinea mea disprețuiesc din tot sufletul clasicismul și toate celelalte porcării... Nici acum nu ești de acord, Karamazov?

— De ce „porcării”? zâmbi din nou Alioșa.

— Bine, dar gândește-te și dumneata: clasicii au fost traduși în toate limbile; ce nevoie mai avem atunci să învățăm limba latină ca s-o putem studia? Îți spun eu, a fost introdusă numai ca măsură polițienească, da, da, ca să îndobitocească lumea! Nu e o porcărie?

— Cine te-a învățat toate astea? exclamă Alioșa mirat.

— În primul rând, pot să-mi dau și eu seama de ele fără să mă învețe nimeni; în al doilea rând, să știi că în privința traducerilor din clasici, profesorul Kolbasnikov a spus exact același lucru în fața clasei a treia...

— A venit doctorul! răsări deodată Ninocika, care tăcuse tot timpul până atunci.

Într-adevăr, în dreptul porții tocmai se oprise careta doamnei Hohlakova. Căpitanul, care de dimineață tot aștepta să vină doctorul, se repezi să-i iasă în întâmpinare. „Mămica” se îndreptă din umeri, silindu-se să-și ia o înfățișare cât mai demnă. Alioșa se duse lângă bolnav și-i

potrivi perna. Ninocika îl urmărea grijulie din jeț, să vadă dacă i-o așează cum trebuie. Băieții își luară în grabă rămas bun; câțiva dintre ei promiseră c-o să mai treacă pe înserat. La chemarea lui Kolea, Perezvon sări jos din pat.

— Nu plec, nu! îi spuse Kolea din fugă lui Iliușa. Am să aștept în antreu până termină doctorul și, cum l-oi vedea ieșind, mă întorc iarăși cu Perezvon.

Doctorul însă și apăruse în ușă. Încotoșmănat într-o șubă din blană de urs, avea o figură impunătoare, cu favorite stufoase, negre, între care lucea bărbia proaspăt rasă. Trecând pragul, oaspetele se opri locului nedumerit: „Ce-i asta? Unde sunt?” murmură el, rămânând așa cum era îmbrăcat, fără să-și scoată măcar șapca de lutru cu cozoroc tot de lutru. Toată lumea aceea adunată acolo, mizeria ce domnea înăuntru, rufăria întinsă la uscat într-un colț, toate erau făcute să-l contrarieze. Căpitanul se înclină în fața lui până la pământ.

— Aici e... aici... bolborosi el umil. Aici, la mine... trebuia să veniți...

— Sne-ghi-rev? întrebă cu glas tare, plin de importanță, doctorul. Dumneata ești domnul Sneghirev?

— Eu, da... eu...

— Aha!

Medicul mai aruncă o privire dezgustată în jur și se înduplecă, în sfârșit, să-și scoată blana, lăsând la vedere ditai decorația atârnată de gât. Căpitanul prinse șuba din zbor, în timp ce musafirul își scotea șapca.

— Unde este bolnavul? întrebă el tare și răspicat.

Capitolul VI

UN COPIL PRECOCE

— Ce crezi c-o să spună doctorul? întrebă Kolea dintr-o suflare. Ce mutră antipatică, nu-i așa? Nu pot să sufăr medicina!

— Iliușa nu mai are mult de trăit. Mi se pare că sfârșitul e inevitabil, răspunse cu tristețe Alioșa.

— Ce șarlatanie! Medicina este o șarlatanie curată! Îmi pare atât de bine însă că te-am cunoscut, Karamazov! De mult așteptam momentul ăsta. Păcat numai că s-a întâmplat să ne întâlnim în împrejurări atât de tragice...

Ar fi vrut să mai adauge încă ceva, mai cald, mai simțit, dar se opri încurcat. Înțelegând ce se întâmplă cu el Alioșa zâmbi și-i strânse mâna.

— Am învățat de mult să prețuiesc în dumneata un om deosebit, pentru care am toată stima, bolborosi Kolea, fâstâcindu-se din nou și nemaiștiind ce să spună. Am auzit că ești mistic și c-ai trăit un timp la mănăstire. Știu că ești mistic, dar... asta nu m-a împiedicat... Contactul cu realitatea o să te lecuiască... Nici nu se poate altfel cu o fire ca a dumitale.

— Ce înțelegi dumneata prin mistic? Și de ce să mă lecuiască? întrebă Alioșa oarecum mirat.

— De Dumnezeu și de toate celelalte.

— Cum, dumneata nu crezi în Dumnezeu?

— Dimpotrivă, n-am nimic cu Dumnezeu. Firește, Dumnezeu nu este decât o ipoteză... dar... recunosc că este necesar ca să se mențină ordinea... vreau să zic ordinea universală și așa mai departe... Și dacă n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat, adăugă băiatul, simțind că roșește din nou.

Se temea ca nu cumva Alioșa să creadă că vrea cu tot dinadinsul să-și etaleze erudiția și să-i arată că judecă

întocmai ea un om în toată firea. „Mie nici prin gând nu-mi trece să fac pe savantul față de el”, își spuse el supărat. Și nu mai putea de necaz.

— Mărturisesc că, în general, nu prea îmi plac discuțiile de felul ăsta, spuse el tăios. De altfel, poți foarte bine să iubești omenirea și fără să crezi în Dumnezeu, nu-i așa? Voltaire nu credea în Dumnezeu și totuși iubea umanitatea, am dreptate? („Iar ai început, iar!” se mustră el.)

— Voltaire credea în Dumnezeu, dar, pe cât se pare, credea și nu prea, după cum nici omenirea nu știu dacă o iubea chiar așa de mult, rosti molcom Alioșa, cumpănindu-și cuvintele și pe un ton cât se poate de firesc, ca și cum ar fi vorbit cu un om de seama lui, sau chiar mai vârstnic decât el.

Kolea fu impresionat de ezitarea lui Alioșa, de neîncrederea în propria sa părere despre Voltaire și mai cu seamă de faptul că voia parcă să-l lase pe el, un copil, să rezolve această problemă.

— Dumneata l-ai citit pe Voltaire? îl întrebă în încheiere Alioșa.

— Nu, n-aș putea să spun... Am citit însă Candide în rusește, o traducere veche, mizerabilă, ridicolă chiar... („Iar, iar!”)

— Și ai înțeles?

— Sigur că da, tot... adică... de ce crezi că n-aș fi putut înțelege? E adevărat că sunt și unele lucruri picante... Pot foarte bine totuși să-mi dau seama că este un roman filozofic, că a fost scris în sprijinul unei idei... de astă dată Kolea se împotmoli de tot. Eu sunt socialist, Karamazov, un socialist incorigibil! declară el din senin, fără nicio legătură cu ceea ce spusese mai înainte.

Alioșa începu să râdă.

— Socialist? Dar când ai avut timp să ajungi socialist? La treisprezece ani? Mi se pare că atâția ai, dacă nu mă înșel.

Kolea se simți ofensat.

— În primul rând, dacă nu te superi, am paisprezece, nu treisprezece, îi împlinesc peste două săptămâni! ripostă el cu aprindere. În al doilea rând, nu pricep ce legătură are

vârsta cu lucrurile astea. Convingerile mele interesează, nu câți ani am, nu-i așa?

— Când o să ai câțiva ani în plus, o să vezi singur ce importanță poate avea vârsta pentru convingerile unui om. Am avut impresia că dumneata nu faci decât să repeți niște cuvinte pe care le-ai auzit undeva, răspunse Alioșa tot atât de liniștit și de modest.

Kolea însă îl întrerupse impetuos.

— Îmi dai voie, pentru dumneata totul se reduce la supunere și misticism. Cu toate astea, trebuie să recunoști că, de pildă, credința creștină n-a favorizat în definitiv decât oamenii bogați și aristocrația, ajutându-i să mențină în sclavie pătura de jos, nu-i așa?

— Ah, asta cu siguranță c-ai citit-o undeva sau te-a dăscălit cineva, sunt convins! exclamă Alioșa.

— Dă-mi voie, de ce trebuie neapărat s-o fi citit undeva? Și te rog să mă crezi că nu m-a dăscălit nimeni. Pot să judec lucrurile și singur... Și, dacă vrei să știi, n-am nimic împotriva lui Hristos. A fost o persoană plină de omenie și, dacă ar fi trăit în zilele noastre, sunt convins că s-ar fi alăturat revoluționarilor și poate ar fi jucat chiar un rol de seamă... Mai mult ca sigur.

— Unde, unde ai putut să descoperi toate astea? Cu ce neghiob te-ai împrietenit? exclamă Alioșa.

— Îmi pare rău, dar adevărul nu poate fi ascuns sub oboroc! E drept că am deseori prilejul să discut cu domnul Rakitin, dar... de fapt, se pare că și bătrânul Bielinski a spus același lucru[123].

— Bielinski? Nu-mi amintesc. N-a scris nicăieri așa ceva.

— Chiar dacă n-a scris, în orice caz se pare c-ar fi spus. Am auzit de la un... dar, la dracu...

— Dumneata l-ai citit pe Bielinski?

— Cum să-ți spun, vezi... nu... l-am citit în întregime, dar... am citit totuși un fragment, știi, acolo unde vorbește despre Tatiana, de ce n-a plecat cu Oneghin.

— De ce n-a plecat cu Oneghin? Cum, dumneata... poți

[123] Dostoievski se referă la o discuție pe care a avut-o cu criticul democrat-revoluționar Vissarion Grigorievici Belinski (1811-1848) cu privire la Hristos, relatată pe larg în Jurnalul unui scriitor.

să înțelegi asemenea lucru?

— Dar ce, crezi că sunt un puști ca Smurov?! rânji sarcastic Kolea. Să nu-ți închipui totuși că aș fi cine știe ce revoluționar înfocat. Se întâmplă de multe ori să nu mă înțeleg cu domnul Rakitin. Dacă am pomenit adineauri despre Tatiana, nu înseamnă că sunt de acord cu emanciparea femeilor. Convingerea mea este că femeia rămâne totuși o ființă inferioară și ca-i datoare să se supună. *Les femmes tricottent*[124], vorba lui Napoleon, spuse Kolea zâmbind fără rost. În această privință cel puțin, împărtășesc întru totul părerea acestui pseudo mare om. Și tot așa cred că-i o măgărie să-ți părăsești țara, plecând, bunăoară, în America; mai rău decât o măgărie, e o nerozie sadea! Ce să cauți în America când și la noi poți fi foarte bine de folos omenirii? Mai ales acum. Avem în față un câmp nelimitat pentru a desfășura o activitate rodnică. Așa am și răspuns.

— Ai răspuns? Cui? S-a găsit cineva să-ți propună să pleci în America?

— Mărturisesc că da, a încercat cineva, dar am refuzat categoric. Asta, bineînțeles, rămâne între noi, Karamazov, auzi? Niciun cuvânt nimănui! Ești singurul om care știe treaba asta. N-am niciun chef să încap în ghearele secției a III-a și să-mi îmbogățesc cunoștințele în clădirea de la Podul Țepnoi.

Cât vom trăi nu uităm noi
Căsuța de la Podul Țepnoi![125]

Îți amintești? Formidabil, nu-i așa? De ce râzi? Nu cumva crezi că-ți spun gogoși? („Ce-ar fi dac-ar afla întâmplător că nu există decât un singur număr din *„Kolokol”* în biblioteca tatii, unicul, de altfel, pe care l-am citit?” își

[124] Femeile croșetează. (Fr.)

[125] Versuri de Dmitri Mihaev (1835-1889) din Orășelul de sare, în care poetul critică modul în care se țineau diverse lecții populare, într-o casă de lângă Podul Țepnoi. Versurile au căpătat însă și o altă semnificație, deoarece tot lângă Podul Țepnoi, se afla și Cancelaria imperială a Secției a-III-a (Siguranța Statului).

spuse el cu un fior.

— Vai de mine, nici nu-mi trece prin gând să râd de dumneata și nu cred că minți. Tocmai asta e, vezi, sunt convins că nu m-ai mințit, pentru că probabil, din păcate, e adevărul adevărat! Dar pe Pușkin l-ai citit? De pildă, *Oneghin*... fiindcă ai pomenit despre Tatiana.

— Nu, încă nu, dar vreau să-l citesc. Să știi, Karamazov, ca eu n-am niciun fel de idei preconcepute. Sunt curios să ascult ce spun ambele părți. Dar de ce m-ai întrebat?

— Așa.

— Spune-mi, Karamazov, așa e că mă disprețuiești? Mult de tot? îl întrebă Kolea ritos, umflând pieptul, ca și când s-ar fi pregătit să-l înfrunte. Te rog să-mi vorbești deschis, fără menajamente.

— Să te disprețuiesc, pe dumneata? se miră Alioșa. Pentru ce? Îmi pare rău numai că un suflet încântător ca al dumitale, înainte chiar de a fi apucat să cunoască viața, a putut fi denaturat din pricina unor simple absurdități.

— Nu-mi purta mie de grijă, te rog! i-o reteză Kolea, sigur pe sine. E adevărat că sunt susceptibil. Susceptibil chiar până la prostie, până la vulgaritate. Adineauri ai zâmbit și mi s-a părut că...

— Ah, dac-ai ști pentru ce am zâmbit! Să vezi, am citit acum, de curând, părerea unui cetățean din Germania, care a trăit însă un timp în Rusia, despre tineretul nostru școlar. Uite ce zice: „Arătați-i unui elev rus o hartă a firmamentului despre care până atunci nici habar n-avea și, a doua zi chiar, o să v-o dea înapoi corectată”. O lipsă totală de cunoștințe și-n schimb o încredere în sine exagerată, asta a vrut să spună neamțul despre școlărimea rusă.

— Și să știi că exact așa e! râse Kolea. *Exactissimo!* Cu semn de exclamare! Bravo, neamțule! Atâta numai că nemțoiul ăsta al dumitale n-a știut să vadă și părțile ei bune, nu-i așa? Încredere în sine – fie! – însă e vorba doar de o manifestare a tinereții, ceva se poate îndrepta cu timpul, dacă într-adevăr e nevoie. În schimb, noi avem altceva, avem încă de mici copii un spirit de independență, avem curajul gândirii și al opiniilor în locul slugărniciei

umile de care dau dovadă în fața autorității acești cârnățari... Și totuși, neamțul a spus un lucru foarte adevărat! Bravo lui! Chiar așa fiind însă nemții trebuie sugrumați. Oricât ar fi ei de tari în știință, trebuie sugrumați...

— Dar pentru ce? zâmbi din nou Alioșa.

— Am spus o prostie, recunosc. Uneori sunt chiar ca un copil, când mă simt în largul meu mă ia gura pe dinainte și încep să bat câmpii. Dar acum bag de seamă, noi stăm aici și discutăm câte-n lună și-n stele și doctorul a intrat cam de multișor înăuntru. Poate că o consultă și pe „mămica”, și pe Ninocika, sărăcuța de ea! Știi, Ninocika îmi place foarte mult. În momentul când ieșeam din cameră, mi-a șoptit: „De ce n-ai venit până acum?!” Și cu câtă dojana în glas! Am impresia că trebuie să fie grozav de bună și tare nefericită, biata fată!...

— Da, da! Ai să vii acum mai des pe aici și ai să vezi ce suflet are. O să-ți fie de folos să cunoști asemenea făpturi, ca să înveți să prețuiești oamenii și, cunoscându-le mai bine, o să mai ai de învățat încă multe alte lucruri care de asemenea au să-ți priască, îi argumentă Alioșa cu râvnă. Nimic nu te poate ajuta mai mult decât asta ca să te schimbi.

— O, nu-ți închipui ce rău îmi pare și cât mă căiesc în sinea mea că n-am venit mai curând! suspină Kolea cuprins de amărăciune.

— Da, e păcat! Ai văzut ce bucurie i-ai făcut mititelului? Și cât s-a mai frământat așteptându-te!

— Nu-mi mai spune nimic! Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap! Dar așa îmi trebuie: n-am vrut să vin dintr-o ambiție meschină, odioasă, de care n-am să mă pot dezbăra toată viața, deși mă străduiesc cât pot s-o birui. Acum de-abia îmi dau seama ce netrebnic sunt din o mie și unul de motive, Karamazov!

— Nu, ești un om cu însușiri minunate, păcat numai că firea dumitale a fost denaturată. Îmi explic perfect de ce ai avut o influență atât de mare asupra acestui copil cu suflet curat și de o sensibilitate aproape bolnăvicioasă! îi răspunse cu însuflețire Aleoșa.

— Mie îmi spui asta, mie? exclamă Kolea. Și eu care credeam, da, da, închipuie-ți, de câteva ori am avut impresia ca dumneata mă desconsideri. O, dac-ai ști cât țin la părerea dumitale!

— Se poate oare să fii atât de bănuitor? Să n-ai niciun pic de încredere în oameni? La vârsta dumitale! Vezi, adineauri, când eram cu toții dincolo în cameră, uitându-mă la dumneata în timp ce povesteai, îmi spuneam că trebuie să fii foarte susceptibil.

— Adevărat? Dar ce ochi ai dumneata! Pun rămășag că asta s-a întâmplat în timp ce povesteam pățania cu gâsca. M-am gândit atunci că probabil te uiți la mine cu un nemăsurat dispreț, pentru că mă laud; în momentul acela am simțit că te urăsc și am început să bat câmpii, îndrugând tot felul de bazaconii. Mai apoi, adică de când stăm aici de vorbă împreună, mi s-a părut că atunci când am spus: „Dacă Dumnezeu n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat”, dumneata ai avut cu siguranță impresia că vreau să fac pe savantul în fața dumitale, cu atât mai mult cu cât era o frază pe care am citit-o undeva, într-o carte. Îți jur însă că n-am făcut-o din vanitate, ci așa, nu știu cum să-ți explic, poate, de bucurie, zău... de bucurie... deși nu e frumos de loc, știu bine, să împui capul unui om... În schimb, acum m-am convins că nu mă disprețuiești și că n-a fost decât o fantasmagorie de a mea. O, Karamazov, sunt un om profund nenorocit! Uneori mi se năzare, așa, din senin, Dumnezeu știe ce, mi se pare că toată lumea râde de mine și atunci aș fi în stare să distrug tot, tot, să răstorn chiar și rânduiala lumii!

— Și-i chinuiești pe cei din jurul dumitale, zâmbi Alioșa.

— Da, așa e, îi chinuiesc pe cei din jur și mai ales pe biata mamă. Spune-mi, Karamazov, nu crezi ca sunt grozav de ridicol în clipa asta?

— Dar ce-ți mai trece prin gând, scoate-ți odată din cap lucrul ăsta! izbucni Alioșa. Ce înseamnă să fii ridicol? De câte ori un om nu este sau nu pare ridicol? Și apoi, azi, mai toți oamenii capabili se tem să nu fie ridicoli și-și amărăsc astfel singuri zilele. Mă miră numai că ai început să ai obsesia asta atât de curând, cu toate că e un lucru pe care

l-am observat nu numai la dumneata. Astăzi până și copiii suferă de teama ridicolului. Este o adevărată molimă sufletească. Cred că diavolul însuși bântuie, sub masca amorului propriu, generația actuală, adăugă Alioșa fără să zâmbească, deși lui Kolea, care-l privea țintă, i se păru că observă o umbră de surâs pe buzele lui. Văd că și dumneata ești ca toți ceilalți, mai bine zis, ca mulți dintre ei, și totuși, n-ar trebui să fii ca toată lumea, înțelegi? încheie Alioșa.

— Chiar dacă toți sunt așa?

— Da, chiar dacă toți sunt așa. Dumneata singur să fii altfel. Și, de fapt, nici nu ești la fel ca ceilalți; bunăoară, nu te-ai sfiit să-ți mărturisești cusururile ba chiar și ceea ce ți se pare ridicol la dumneata. Cine ar mai face asemenea mărturisiri în ziua de azi? Nimeni, cu atât mai mult cu cât nici nu simt nevoia să se analizeze. Caută să fii altfel decât ceilalți și, chiar de-ar fi să rămâi unicul în felul dumitale, rămâi așa.

— Formidabil! Știam eu că nu m-am înșelat asupra dumitale! Dumneata ai darul să mângâi un om. O, nu-ți dai seama, Karamazov, cât am dorit să te întâlnesc, de când te caut! Zău, într-adevăr și dumneata te-ai gândit la mine? Așa spuneai adineauri, că te-ai gândit.

— Da, te cunoșteam din auzite și m-am gândit într-adevăr la dumneata... chiar dacă m-ai întrebat numai din vanitate, nu-i nimic.

— Observi, Karamazov, că explicația noastră seamănă cu o declarație de dragoste, spuse Kolea cu jumătate de glas, parcă oarecum rușinat. Nu ți se pare ridicol?

— De loc; chiar dac-ar fi ridicol, n-are a face, din moment ce e bine, rosti Alioșa zâmbind senin.

— Ascultă, Karamazov, trebuie să recunoști că și dumitale ți-e rușine de mine, așa, un pic... Te văd după ochi... un surâs viclean, dar fericit licări pe chipul lui Kolea.

— De ce să-mi fie rușine?

— Atunci de ce ai roșit?

— Dumneata m-ai făcut să roșesc! râse Alioșa, îmbujorându-se de-a binelea. Ei da, nu știu de ce mă simt

puțin rușinat... bolborosi el ușor stingherit.

— O, nu știi ce drag îmi ești și cât te prețuiesc în momentul ăsta, tocmai pentru că ți-e rușine! Pentru că și dumneata ești la fel cu mine! exclamă Kolea entuziasmat.

Îi ardeau obrajii și-n ochi avea o strălucire vie.

— Ascultă, Kolea, dumneata o să fii un om nefericit în viață, spuse pe neașteptate Alioșa.

— Sunt convins de asta, confirmă băiatul. Cum de le știi dinainte pe toate?

— Și totuși ai să binecuvântezi viața.

— Așa e! Ura! Ești un prooroc! O, să vezi ce bine o să ne înțelegem amândoi, Karamazov! Știi, ceea ce mă încântă mai ales este faptul că-mi vorbești de la egal la egal. Cu toate că nu suntem egali, nu, nici vorbă, dumneata ești cu mult mai presus decât mine! Dar o să ne înțelegem de minune! În ultimul timp îmi spuneam mereu: „Ori o să fim prieteni din prima clipă, ori o să ne despărțim dușmani până la moarte!”

Alioșa râse înveselit.

— Dacă-ți spuneai așa, înseamnă că de atunci începuseși să ții la mine.

— Da, țineam, țineam mult de tot la dumneata, mi-erai foarte drag și nu voiam decât să te cunosc! Toate le știi! Ah, iată și doctorul! Doamne, ce le-o fi spus, uite numai ce figură are!

Capitolul VII

ILIUȘA

Doctorul tocmai ieșea din odaie, înfofolit în șubă și cu șapca pe cap. Avea o mutră iritată, aproape scârbită, ca și cum tot timpul s-ar fi temut să nu se murdărească. Își roti în treacăt ochii prin antreu, aruncând o privire încruntată spre Alioșa și Kolea. Alioșa făcu semn vizitiului să tragă trăsura în fața ușii. Căpitanul, gheboșat, aproape frânt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvânt. Părea distrus, înnebunit de groază.

— Excelență, excelență... e cu putință? dădu el să spună și se poticni, mulțumindu-se să facă un gest disperat și uitându-se la el pentru ultima oară rugător, ca și cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil.

— Ce pot să fac? Nu sunt Dumnezeu! îi răspunse medicul cu o voce indiferentă, pe un ton din obișnuință autoritar.

— Domnule doctor... excelență... și chiar așa curând, curând de tot?

— Trebuie să fii pregătit pentru orice, declară medicul, apăsând pe fiecare silabă, și, cu ochii în pământ, se pregăti să treacă pragul și să se urce în trăsură.

— Excelență, pentru Dumnezeu! îl acostă din nou căpitanul în panică. Excelență!... Nu-i nimic, nimic de făcut? Nu mai există nicio scăpare?...

— Asta nu mai depinde de mine, rosti doctorul nerăbdător. Totuși, hm, și se opri locului, dacă, de pildă, ai putea să trimiți... bolnavul... cât mai urgent, imediat chiar (cuvintele „cât mai urgent, imediat chiar” i le trânti în față răstit, aproape mânios, făcându-l pe căpitan să tresară înfiorat) la Siracuza, atunci... având în vedere condițiile climaterice prielnice... s-ar putea să se producă...

— Siracuza!... exclamă căpitanul, ca și când n-ar fi

înțeles încă despre ce e vorba.

— Siracuza, adică în Sicilia! rosti cu glas tare, sarcastic, Kolea, chipurile ca să-l lămurească.

Doctorul se uită la el.

— În Sicilia! Doamne, excelență!... Vedeți și dumneavoastră! simțind că-i piere pământul de sub picioare, bietul om arătă cu mâinile jur împrejur. Și mămica, și familia?

— Nnnu, familia n-are nevoie de Sicilia, ți-aș recomanda mai curând s-o trimiți în Caucaz, la primăvară... pe fiica dumitale, în Caucaz, iar soția... soția, după ce va face un tratament în Caucaz pentru reumatism... ar trebui să pleci imediat cu dânsa la Paris, la clinica de psihiatrie a doctorului Lepelletier, aș putea să-ți dau o recomandație pentru dânsul, și atunci... atunci s-ar putea să se producă...

— Domnule doctor! Dar vedeți și dumneavoastră! Căpitanul făcu din nou același gest disperat, arătându-i pereții de scândură ai magherniței.

— A, asta nu mă privește pe mine, zâmbi ironic doctorul. Eu ți-am răspuns numai la întrebarea dumitale, indicându-ți mijloacele moderne de tratament pe care știința ți le poate pune la dispoziție... Încolo... Îmi pare rău, dar...

— Nu-ți fie frică, don doftor, câinele meu nu mușcă, îl liniști în gura mare Kolea caustic, văzând că medicul se uita puțin alarmat la Perezvon care stătea în prag.

În glasul băiatului se simțea un tremur de mânie. Intenționat îi spusese „don doftor”, după cum mărturisi el mai apoi, ca să-i facă sânge rău.

— Cuuum? Dând capul pe spate, medicul îl fulgeră cu o privire, apoi se întoarse către Alioșa și-l întrebă, ca și cum l-ar fi scos la raport: Ciiine essste?

— Stăpânul lui Perezvon, don doftor, nu merită să te ocupi de persoana mea! rosti din nou apăsat Kolea.

— Zvon? repetă doctorul, care nu înțelesese prea bine.

— Vezi că nu știi de unde vine zvonul?! La revedere, don doftor, să ne vedem cu bine la Siracuza!

— Ciiiine esste? Ciiine essste? se zbârli medicul furios.

— Un școlar de la noi din oraș, domnule doctor, un

ștrengar, nu-i dați atenție, răspunse precipitat Alioșa încruntându-se. Kolea, taci din gură! se răsti el la Krasotkin. Nu trebuie să-i dați atenție, domnule doctor, repetă el puțin iritat.

— Bătaie, bătaie și iar bătaie! izbucni doctorul exasperat, lovind cu piciorul în podea.

— Știi, don doftor, că Perezvon al meu poate să și muște câteodată! îl avertiză cu o voce tremurătoare Kolea, palid la față, săgetându-l cu o privire ce scapără scântei. Ici, Perezvon!

— Kolea, dacă mai spui un singur cuvânt, nu mai vreau să te văd niciodată! strigă Alioșa autoritar.

— Nu există decât un singur om pe lume care poate să-i poruncească lui Nikolai Krasotkin – auzi, don doftor? – și omul acesta e dumnealui, spuse Kolea, arătând spre Alioșa. Mă supun deci, la revedere!

Răsucindu-se brusc pe călcâie, deschise ușa și intră în odaie. Perezvon o zbughi după el. Medicul rămase câteva secunde locului, ca împietrit, uitându-se cu niște ochi zgâiți la Alioșa, apoi scuipă pe jos și o porni grăbit spre trăsură, bufnind și trăsnind: „Asssta... assssta, assssta-i nemaipomenit!” Căpitanul se repezi să-l ajute să se urce în caretă. Alioșa intră la rândul său în cameră. Kolea stătea la căpătâiul lui Iliușa. Copilul îl ținea de mână și-l chema mereu pe taică-său. O clipă mai apoi se întoarse și acesta.

— Tată, tăticule, vino aici... noi... bolborosi bolnavul peste măsură de agitat, dar se opri sleit de puteri; întinse brusc brățușțele slabe, numai piele și os și, cuprinzând pe Kolea și pe taică-său într-o singură îmbrățișare, îi strânse pe amândoi cât putu de tare lângă el.

Bietul căpitan tresaltă, zguduit de suspine mute, în timp ce lui Kolea îi tremurau buzele și bărbia.

— Tată, tăticule! îmi pare așa de rău de dumneata, tăticule! gemu cu obidă Iliușa.

— Iliușecika... băiatul tatii., doctorul a spus c-o să te faci bine... o să fim fericiți... doctorul... Îngăimă căpitanul.

— Vai, tăticule! Crezi că eu nu știu ce ți-a spus doctorul cel nou despre mine... Parcă n-am văzut! exclamă Iliușa, strângându-i mai cu foc pe amândoi în brațe și vârându-și

obrăjorul în umărul părintelui său. Tăticule, nu mai plânge... când o să mor, să-ți iei un alt băiat în locul meu, un băiețaș bun de tot... să-l alegi pe cel mai bun dintre toți, să-i spui și lui tot Iliușa și să-l iubești așa, ca pe mine...

— Taci, bătrâne, lasă, c-o să te faci bine! strigă Kolea exasperat.

— Dar nici pe mine să nu mă uiți, să nu mă uiți niciodată, tăticule, continuă Iliușa. Să vii la mormântul meu... auzi, tăticule, să mă îngropi lângă piatra noastră, știi, bolovanul acela la care mergeam amândoi, să ne plimbăm, și în fiecare seară să vii acolo, la mine, împreună cu Krasotkin... Și cu Perezvon, să-l iei și pe el... Eu am să vă aștept... Tată, tăticule!

Glasul i se curmă, istovit; stăteau așa câteșitrei îmbrățișați, fără să spună nimic. Ninocika plângea încetișor în jețul ei. Mămica, văzându-i pe toți plângând, începu și ea să bocească.

— Iliușecika! Iliușecika! îl jelea ea.

Krasotkin se desprinse, în sfârșit, din strânsoare.

— La revedere, bătrâne, mă așteaptă mama la masă... spuse el repede. Îmi pare rău că n-am anunțat-o! Să nu se neliniștească... Mă întorc însă iar după masă, am să stau cu tine toată ziua, până diseară, și am să-ți tot povestesc... am atâtea să-ți spun... Vin și cu Perezvon; acum îl iau cu mine, mi-e teamă să nu înceapă să urle când o vedea că plec și atunci n-o să mai aveți liniște cu el; la revedere!

Și ieși buzna pe ușă. Se ținuse tot timpul să nu plângă, dar în antreu se pierdu cu firea. Alioșa îl găsi cu obrajii scăldați în lacrimi.

— Kolea, trebuie neapărat, auzi tu, neapărat să te ții de cuvânt și să vii, altfel o să fie tare amărât sărăcuțul... Îi spuse el stăruitor.

— Neapărat! O, îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap că n-am venit mai curând! murmură Kolea plângând, fără să se mai rușineze de Alioșa.

În aceeași clipă, căpitanul ieși valvârtej în antreu, trântind repede ușa în urma lui. Avea ceva de halucinat pe figură și-i tremurau buzele. Se opri în fața celor doi tineri și ridică brațele la cer.

— Nu-mi trebuie niciun băiat bun! Nu-mi trebuie alt copil! bolborosi el, scrâșnind sălbatic din dinți. De te voi uita, Ierusalime, să...

Nu mai apucă să termine însă, ca și cum i s-ar fi pus un nod în gât, și, sfârșit de puteri, se lăsă în genunchi lângă laviță. Își strângea capul în pumni și plângea în neștire cu sughițuri, silindu-se să-și stăpânească pe cât putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru. Kolea fugi afară.

— La revedere, Karamazov. Dumneata ai să vii? îl întrebă răstit și supărat pe Alioșa.

— Vin sigur deseară.

— Ce-a spus despre Ierusalim... Ce mai era și asta?

— E un verset din Biblie! „De te voi uita, Ierusalime”, adică dacă s-ar întâmpla să dau vreodată uitării tot ce am mai scump pe lume, să mă înstrăinez de tot ce-mi este mai drag, să mi se usuce...

— Am înțeles, ajunge! Să vii neapărat! Ici, Perezvon! răcni el, de astă dată furios, și porni cu pași mari, grăbit, spre casă.

Cartea a unsprezecea

FRATELE IVAN FEODOROVICI

Capitolul I

ACASĂ LA GRUȘENKA

Alioșa o luă spre Piața Catedralei, unde se afla locuința Morozovei, negustoreasa la care ședea cu chirie Grușenka. De dimineață îi trimisese vorbă prin Fenia să treacă neapărat pe la dânsa. Descosând-o pe slujnică, Alioșa aflase că Grușenka nu-și mai găsea astâmpăr, fiind stăpânită încă din ajun de o inexplicabilă agitație. În ultimele două luni, de când cu arestarea lui Mitea, Alioșa fusese mereu pe la ea, fie că-l rugase frate-său să se ducă, fie din proprie inițiativă. La vreo trei zile după ce Mitea fusese închis, Grușenka căzuse la pat și zăcuse greu bolnavă timp de aproape cinci săptămâni, dintre care o săptămână încheiată fără să-și vină în fire. Se schimbase mult între timp, slăbise și era palidă la față, cu toate că de vreo două săptămâni începuse să iasă din casă. Alioșa o găsea și mai atrăgătoare decât înainte și simțea o adevărată plăcere să-i întâlnească privirea în clipa când intra pe ușă. Avea o altă privire acum, mai adâncă și mai energică. Îți dădeai seama imediat de transformarea ce se petrecuse în sufletul său, simțeai sălășluind în el o voință fermă, echilibrată, statornică și salutară. O cută ușoară i se săpase între sprâncene, dând chipului său drăgălaș o expresie meditativă, concentrată, aproape austeră la prima vedere. Nu mai rămăsese nimic din superficialitatea ei de mai înainte. Alioșa era totuși surprins și i se părea curios oricum faptul că, în ciuda nenorocirilor ce se abătuseră asupra bietei femei – logodită cu un om care fusese arestat, chiar în seara când își unise soarta cu a lui, sub învinuirea de a fi săvârșit o crimă înfiorătoare – în ciuda bolii ce o doborâse la pat îndată după arestarea logodnicului și a sentinței inexorabile ce-l amenința,

Grușenka nu-și pierduse voioșia tinerească de altădată. Privirea ei, atât de mândră odinioară, avea acum o anume seninătate, deși uneori răbufnirile unei vechi supărări îi aprindeau o văpaie sinistră în ochi. Supărarea asta ce mocnea de mult în inima ei, în loc să se domolească cu timpul, dimpotrivă se învenina din zi în zi mai mult, iar pricina pentru care își făcea atâta sânge rău era Katerina Ivanovna. Până și în delir, când zăcea bolnavă în pat, îi pomenise mereu numele. Alioșa își dădea seama că era cumplit de geloasă pe ea din cauza lui Mitea, a deținutului Mitea pe care, deși ar fi putut să-l vadă oricând dorea, Katerina Ivanovna nu-l vizitase măcar o singură dată la închisoare. Gelozia și supărarea ei îi dădeau destulă bătaie de cap lui Alioșa, singurul om căruia Grușenka îi încredința zbuciumul său sufletesc, cerându-i de fiecare dată sfatul; iar el de multe ori nu mai știa ce să-i spună.

Intrând pe ușă, era puțin îngrijorat. Grușenka se înapoiase de curând din oraș; nu trecuse nicio jumătate de oră de când venise de la Mitea de la închisoare și, după graba cu care se ridică de la masă spre a-l întâmpina, Alioșa ghici că-l așteptase până atunci ca pe ghimpi. Pe masă se aflau niște cărți de joc împărțite așa ca și când ar fi jucat până atunci „popa-prostul”. Pe canapeaua de piele din fața ei zăcea, în halat și cu o scufie de bumbac în cap, Maximov, bolnav și slăbit, dar cu un zâmbet blajin pe buze. Bătrânul vagabond se oploșise acolo, în casă, de vreo două luni, adică de când sosise cu Grușenka de la Mokroe. În ziua aceea, când ajunseseră, în sfârșit acasă, după ce înfruntaseră ploaia și glodurile drumului, ud până la piele și cu inima înghețata de frică, Maximov se așezase pe canapea, îndreptându-și spre ea privirea rugătoare. În primul moment, copleșită de nenorocirea ce o lovise, Grușenka, furată de necazurile sale și având pe deasupra și un pic de febră, aproape că uitase cu totul de el. Abia într-un târziu se oprise brusc locului și privirile îi căzuseră asupra lui; bătrânul încercase să râdă, pierdut, nenorocit, uitându-se drept în ochii ei. Grușenka o strigase atunci pe Fenia și poruncise să-i aducă ceva de mâncare. Maximov nu se mișcase toată ziua de pe canapea, iar când se

întunecase de tot afară și obloanele fuseseră închise, Fenia o întrebase pe stăpână-sa:

— Ce facem cu dumnealui, coniță, rămâne aici peste noapte?

— Da, fă-i patul pe canapea, răspunsese Grușenka.

Interesându-se mai îndeaproape de soarta lui, aflase că omul n-avea niciun căpătâi. „Domnul Kalganov, protectorul meu, mi-a spus de la obraz că nu mă mai primește să stau la dânsul și mi-a dăruit cinci ruble”, îi mărturisise el. „Bine, dacă-i așa, să te țină Dumnezeu sănătos, rămâi aici”, hotărâse Grușenka în durerea ei și-i zâmbise milostiv. Bătrânul simțise cum i se topește inima văzând-o că-i surâde așa, și buzele începuseră să-i tremure într-un plâns mut, ca o mărturie de recunoștință. De atunci se aciuase acolo în casă ca un câine de pripas. Nu plecase nici mai apoi, când Grușenka zăcuse bolnava în pat. Nici Fenia și nici maică-sa, bucătăreasa Matriona, nu se înduraseră să-l alunge, având mai departe grijă să-i dea de mâncare și să-i aștearnă în fiecare seară să se culce pe canapea. Cu timpul, Grușenka ajunsese să se obișnuiască cu el și, de câte ori se întorcea de la Mitea (nici nu se întremase bine după boală și, de îndată ce se sculase din pat, se și dusese să-l vadă la închisoare), ca să-și omoare timpul, se așeza la taclale cu „Maximușka”, pălăvrăgind ore întregi despre fel de fel de nimicuri, numai să nu se mai gândească la necazul ei. Bătrânul avea haz când începea să povestească și până la urmă ajunsese să nu se mai poată lipsi de el. În afară de Alioșa, care nu venea nici el chiar zi de zi, Grușenka aproape că nu mai primea pe nimeni în casă. Iar moșneagul ei, negustorul, „era pe ducă”, după cum vorbea lumea în târg și, într-adevăr, cam la o săptămână după procesul lui Mitea, închise ochii pe veci. Cu trei săptămâni înainte de moarte, simțind că i se apropie sfârșitul, se înduplecase, în sfârșit, să-și cheme feciorii cu neveste și copii cu tot, poruncindu-le să nu mai plece de la căpătâiul lui. Și tot atunci le pusese slugilor în vedere să nu-i mai dea drumul în casă Grușenkăi sub niciun cuvânt, iar dacă s-ar întâmpla să vină cumva, să-i spună din partea lui „că-i dorește să trăiască mult și bine,

să fie fericită și să nu-și mai aducă aminte de el niciodată”. „Totuși, Grușenka mai în fiecare zi trimitea pe cineva să întrebe ce mai face.

— Bine c-ai venit! exclamă ea bucuroasă, lepădând cărțile din mână și ridicându-se să-l întâmpine pe Alioșa. Maximușka mă tot speria că n-o să mai vii! Ah, nu știi ce nevoie am de tine! Ia loc. Ce să-ți dau? Vrei o cafea?

— N-ar strica, spuse Alioșa, așezându-se la masă. Sunt flămând ca un lup.

— Ei, vezi! Fenia, Fenia, adu cafeaua! strigă Grușenka. De când te așteaptă pe foc. Fenia, adu și niște plăcinte, ai grijă să fie calde, auzi tu? Nu știi ce bucluc am avut, Alioșa, cu plăcintele astea! I-am dus și lui la pușcărie, și ce crezi? uite-așa mi le-a aruncat înapoi, n-a vrut să pună gura pe ele! Ba chiar a azvârlit o bucată pe jos și a călcat-o în picioare. „Bine, am spus eu, atunci am să le las gardianului și, dacă până deseară nu te răzbește foamea, înseamnă că te hrănești numai cu venin, șarpe!” și am plecat. Iar ne-am certat. Mă crezi, de fiecare dată când mă duc la el începe iarăși scandalul.

Grușenka îi povestise totul pe nerăsuflate, surescitată. Maximov zâmbea timid, cu ochișorii în pământ.

— Dar azi de ce v-ați mai certat? întrebă Alioșa.

— Nu m-aș fi așteptat niciodată să se facă zâzanie între noi pentru așa ceva! Închipuiește-ți: l-a apucat gelozia pe „fostul” meu! „De ce-i dai bani? Va să zică, ai început să-l ții ca pe un pește?” E gelos, tot timpul îl roade gelozia! E gelos și când doarme și când mănâncă. Nu zici că săptămână trecută i-a cășunat până și pe Kuzma!

— Păi doar știa despre „fostul” tău!

— Ca să vezi! A știut de la început, și tocmai azi, ce i s-o fi năzărit, c-a sărit cu gura și a început să mă insulte. Mi-e și rușine să repet ce mi-a spus, zevzecul! Când să plec, a venit și Rakitka. Nu cumva l-o fi asmuțind el? Ce zici? întrebă ea cu gândul aiurea.

— Te iubește. Asta e, te iubește peste măsură. Și mai e și nervos acum.

— Păi cum să nu fie nervos dacă mâine îl judecă!? Tocmai de aceea m-am și dus la el, ca să vorbim despre

asta. Mi-e groază numai când mă gândesc ce o să se întâmple mâine! Tu zici că el e nervos, dar eu, crezi că eu nu sunt? Și de ce-i arde! Îi dă zor înainte cu poleacul! Zevzecul! Nu mai rămâne decât să fie gelos și pe Maximușka.

— Nevastă-mea era foarte geloasă, se amestecă în vorbă Maximov.

— Hai, fugi încolo! zâmbi fără să vrea Grușenka. Pe cine putea să fie geloasă?

— Pe slujnice.

— Ia taci, Maximușka, zău că mă scoți din sărite, nu-mi arde acum de glume. Și nu te mai zgâi la plăcinte, pune-ți pofta în cui, știi doar că-ți fac rău! Și nici vișinată n-ai voie... Poftim, acum trebuie să-mi scot sufletul și cu el, parcă aș fi deschis un azil de bătrâni... spuse Grușenka râzând.

— Nu merit atâta bunătate, parcă eu nu știu că sunt un bicisnic... Începu cu tremur în glas Maximov. Sunt oameni mai folositori decât mine, care ar trebuie să se bucure de generozitatea dumitale.

— Eh, toți oamenii sunt folositori, Maximușka! De unde putem ști care-i mai mult și care-i mai puțin? Barem de n-ar fi fost poleacul acela... Ce l-o fi apucat să se îmbolnăvească tocmai azi? Am trecut și pe la el. Și acum, uite-așa, de ciudă, am să-i trimit și lui niște plăcinte. Nici nu mi-a trecut prin gând, dar fiindcă Mitea tot mi-a făcut scandal că i-am trimis, de ce să nu-i trimit, dacă-i vorba așa, și chiar acum, imediat. A, uite și Fenia cu scrisoarea! Tot de la poleci, firește, păi se putea să treacă o zi fără să-mi ceară iarăși bani?!

Într-adevăr, *pan* Mussjalowicz îi adresase din nou o scrisoare lungă, în stilul lui afectat și pretențios, prin care îi cerea trei ruble împrumut. În același plic se afla și o chitanță prin care debitorul își lua obligația de a restitui banii în termen de trei luni; chitanța purta de asemenea girul lui pan Wrublewski. Grușenka primise o sumedenie de misive în genul ăsta de la „fostul” ei. Asaltul începuse cu două săptămâni înainte, chiar în ziua când se dăduse pentru prima oară jos din pat. Știa că tot timpul cât zăcuse

bolnavă, cei doi pani veniseră zilnic să se intereseze de starea ei. Debutul îl făcuse o lungă epistolă teribil de emfatică și de încâlcită, scrisă pe coală ministerială și pecetluită cu sigiliul de familie. Grușenka n-o citise decât pe jumătate și o aruncase, fără să fi înțeles mare lucru din ea. De altfel, numai de așa ceva nu-i ardea în momentul acela. A doua zi însă primise altă scrisoare prin care *pan* Mussjalowicz o ruga să-i împrumute două mii de ruble pe termen scurt. Grușenka nu se învrednicise nici de astă dată să-i răspundă. Mesajele însă se ținuseră lanț, zi de zi toate la fel de solemne și de pompoase, cu singura deosebire că suma cerută cu împrumut se micșorase treptat, ca să ajungă până la urmă la douăzeci și cinci de ruble, apoi la zece, până ce, în sfârșit, Grușenka primise un răvaș prin care i se solicita numai o singură rublă, cererea fiind ca de obicei însoțită de o chitanță semnată de amândoi polecii. Înduioșată, Grușenka se dusese pe înserat să vadă ce-i cu ei. Îi găsise într-un hal fără de hal, într-o mizerie aproape sordidă, lihniți de foame, fără foc în cameră și fără țigări, datori vânduți gazdei. Cele două sute de ruble pe care le câștigaseră de la Mitea se topiseră de mult. Cu atât mai mirată fusese Grușenka văzând aerul lor țanțoș și detașat, ca și primirea ceremonioasă, cu fraze bombastice, pe care i-o făcuseră. Amuzată, le dăduse zece ruble, iar a doua zi îi povestise râzând întâmplarea lui Mitea care nu se arătase câtuși de puțin gelos. De atunci panii se ținuseră scai de ea, bombardând-o zilnic cu scrisori și cereri de bani pe care ea le satisfăcea întotdeauna. Și tocmai în ziua aceea pe Mitea îl apucase din senin gelozia.

— Am trecut pe la el ca o proastă, în drum spre închisoare, dar n-am stat decât o clipă. Știi că-i bolnav – fostul meu, vreau să zic, începu ea volubilă și agitată. Nu știu ce mi-a venit să-i povestesc lui Mitea: „închipuiește-ți, i-am spus eu râzând, poleacul meu a luat ghitara să-mi cânte romanțele de odinioară, credea pesemne c-o să-mi înmoaie inima și o să mă înduplece să mă mărit cu el”. Atunci, lui Mitea i-a sărit deodată țâfna și a început să mă insulte... Ei, stai tu, dacă-i vorba pe așa, am să le trimit și

lor niște plăcinte! Fenia, cine a venit cu scrisoarea, tot fetișcana aceea? Dă-i trei ruble și pune într-o hârtie vreo zece bucăți de plăcintă, să le ducă din partea mea. Auzi, Alioșa, să-i spui lui Mitea că le-am trimis plăcinte, neapărat să-i spui!

— Nici nu-mi trece prin gând, răspunse Alioșa zâmbind.

— Da ce, crezi că o să sufere din pricina asta? Habar n-are, se preface numai, puțin îi pasă de mine în fond! rosti cu amărăciune Grușenka.

— Cum se preface?

— Ești un prost, Aleoșenka, nu pricepi nimic, păcat de tine că minte ai, slavă Domnului, destulă. Pe mine nu mă doare că e gelos, chiar dacă n-are de ce; m-ar durea dacă n-ar fi gelos. Așa sunt eu, niciodată n-o să mă supere gelozia cuiva, fiindcă și eu am o fire aprigă și sunt gata să devin bănuitoare din te miri ce. Pe mine mă doare faptul că nu mă iubește și că *se preface* numai că-i gelos. Ce, crezi că n-am ochi să văd? Tot îmi vorbește mereu de cealaltă: Katka a făcut așa, Katka pe dincolo! A chemat un medic de la Moscova special pentru proces, să-l scape! Katka a adus pe cel mai mare și mai iscusit avocat! Înseamnă că nu mai poate după ea dacă o laudă atâta față de mine, mizerabilul! Și fiindcă se simte cu musca pe căciulă, mereu îmi caută pricină, vrând, chipurile, să arunce toată vina asupra mea! „Tu n-ai trăit cu poleacul, zice, până nu m-ai cunoscut pe mine? De ce să nu-mi fac și eu acum gustul cu Katka” Asta e! Vrea să-mi arunce totul mie în spinare. Dinadins caută mereu ceartă cu lumânarea, ascultă-mă pe mine, dinadins, atâta numai că eu...

Grușenka nu mai apucă să termine, și ducând batista la ochi, începu să plângă amarnic.

— N-o iubește pe Katerina Ivanovna, spuse convins Alioșa.

— Am să văd eu curând dacă o iubește sau nu... rosti Grușenka amenințătoare, luând batista de la ochi.

Avea figura crispată. Alioșa simți o strângere de inimă văzând că din blajin, pașnic și zâmbitor cum era, chipul i se întunecase de la o clipă la alta, înăsprit de ură.

— Să lăsăm prostiile! se răsti ea deodată. Să nu-ți

închipui că pentru asta te-am chemat, dragă Alioșa! Și numai eu singură mă frământ așa! Mă uit la ceilalți, și văd că nimeni nu se sinchisește, nimeni n-are habar. Cel puțin, tu te gândești la el? Mâine e procesul! Spune-mi și mie cum au să-l judece? Feciorul acela e criminalul, el l-a ucis, numai el! Doamne! Se poate să-l condamne așa, nevinovat, în locul lui? Feciorul n-a pățit nimic, nici măcar nu s-au legat de el!

— Ba nu, a fost anchetat și el și chiar foarte sever, zise Alioșa furat de gânduri. Au ajuns însă la concluzia că nu-i vinovat. Acum e bolnav. De când a avut criza aceea de epilepsie zace la pat. Și într-adevăr e ceva serios.

— Doamne, de ce nu te duci la avocat să vorbești cu el între patru ochi? Se zice că i-ar fi dat trei mii de ruble ca să vină de la Petersburg.

— Am pus mână de la mână, Ivan, Katerina Ivanovna și cu mine, ca să-i plătim onorariul, în schimb medicul l-a adus ea pe socoteala ei de la Moscova, i-a dat două mii de ruble. Fetiukovici, avocatul, ar fi cerut poate mai mult, dar cum s-a făcut atâta vâlvă în toată Rusia în jurul acestui caz – toate ziarele, toate revistele vorbesc despre el – Fetiukovici a acceptat să pledeze mai mult pentru glorie, gândindu-se să nu scape un proces atât de celebru. L-am văzut chiar aseară.

— Și? I-ai vorbit? stărui Grușenka nerăbdătoare.

— M-a ascultat până la capăt, dar nu mi-a răspuns nimic. Zicea că părerea lui e definitiv formată. Dar mi-a promis totuși c-o să ia în considerație ce i-am spus eu.

— Să ia în considerație!... Pungașii! O să-l nenorocească! Da doctorul, doctorul... pentru ce l-o mai fi adus aia?

— Ca expert. Vor să-l scoată nebun pe Mitea, să arate c-a săvârșit crima fără să-și dea seama ce face, într-un acces de demență, numai că Mitea nici nu vrea să audă de așa ceva. Alioșa zâmbi ușor.

— Și să știi c-aveau dreptate dacă l-ar fi omorât el! exclamă Grușenka. Fiindcă era nebun, da, da, nebun de legat, păcatele mele, că numai eu sunt de vină! Dar de ucis nu l-a ucis el, nu! Și când te gândești că toți, toți, toată lumea din oraș susține că el este criminalul! Până și Fenia

a dat asemenea declarații, încât îți vine să crezi că într-adevăr l-a omorât. Și cei de la băcănie tot așa, și funcționarul acela... Și pe urmă chiar el a spus în gura mare la local! O lume întreagă l-a auzit! Toți, toți au declarat împotriva lui, toți se ridică să-i dea la cap!

— Da, sunt din ce în ce mai multe declarații, spuse Alioșa posomorât.

— Și Grigori, ai văzut? Grigori Vasilievici susține morțiș că ușa era deschisă, de câteva ori a spus la anchetă c-a văzut-o cu ochii lui așa, vraiște, nu-i chip să-l scoți din asta, am fost la el, i-am vorbit – degeaba! Nu zici că m-a și înjurat!

— Da, e poate cea mai gravă declarație din toate câte există împotriva fratelui meu.

— Cât despre nebunie, să știi că Mitea nici acum nu e în toate mințile, îi destăinui Grușenka îngrijorată și cu un aer misterios. De mult voiam să-ți spun, Alioșa, zilnic mă duc la el, și de fiecare dată îl ascult și mă minunez. Despre ce crezi că-mi vorbește mereu în ultima vreme? Îi merge gura într-una și nu pot să aleg nici două vorbe din ce trăncănește acolo, mă tot gândesc c-o fi spunând cine știe ce lucru mare, și eu, proastă cum sunt, nu înțeleg nimic. Îmi tot pomenește despre un „copchilaș”, mereu îi dă zor cu el, dracu știe al cui o fi plodul acela: „De ce să fie așa sărac bietul copchilaș?”, sau: „Pentru copchilașul acela am să mă duc la ocnă, în Siberia. N-am ucis, dar trebuie să mă duc la ocnă!” Ce vrea să spună cu asta, ce-i cu copilul acela, zău dacă am priceput ceva?! Vorbea atât de frumos despre el, încât am început să plâng – nu știi ce frumos vorbea! – și atunci a plâns și el. Când a văzut că-mi dau lacrimile, m-a sărutat și a făcut cruce asupra mea. Oare ce să fie asta, Alioșa, ce-i cu „copchilașul” acela?

Alioșa zâmbi din nou.

— Nu știu ce tot caută la el Rakitin, în orice caz însă... asta nu-i de la Rakitin. Ieri n-am fost să-l văd, mă duc azi.

— Nu, nu e Rakitka; frate-său, Ivan Feodorovici, nu știu ce-l tot descântă, se duce mereu pe la el... Începu Grușenka și se opri brusc.

Alioșa se uită la ea înmărmurit.

— Se duce la el? Cum, Ivan vine la el? Mitea mi-a spus că nici n-a dat ochii cu dânsul.

— Ei vezi! Ăsta-i păcatul meu! M-a luat gura pe dinainte! se zăpăci Grușenka, îmbujorându-se toată. Stai, Alioșa, taci puțin, acum, dacă tot am început, barem să-ți spun adevărul întreg: a fost de două ori la închisoare. Prima oară, chiar în ziua când a sosit – știi, atunci când a venit valvârtej de la Moscova, eram încă pe picioare, nu mă răzbise boala – și pe urmă, a doua oară, acum o săptămână. I-a atras atenția lui Mitea ca nu cumva să scape vreo vorbă față de tine, și, îndeobște, nimeni nu trebuia să afle că se duce la el, ținea să rămână totul secret.

Alioșa căzu pe gânduri, căznindu-se să înțeleagă ceva.

Știrea îl uluise peste măsură.

— Ivan nu mi-a pomenit niciodată nimic despre procesul lui Mitea, rosti el agale. De altfel, în astea două luni a fost destul de scump la vorbă cu mine, de câte ori mă duceam la el, părea supărat c-am venit, așa că de vreo trei săptămâni încoace nici n-am mai trecut pe la dânsul... Hm... Dacă a fost acum o săptămână la Mitea... E adevărat că de atunci Mitea s-a schimbat mult...

— S-a schimbat, să știi că s-a schimbat! se grăbi să confirme Grușenka. Trebuie să fie ceva la mijloc, un lucru pe care vor să-l țină neapărat ascuns! Chiar Mitea mi-a spus că-i vorba de un secret, un mare secret. Îmi face impresia că e ceva atât de grav, încât din pricina asta nu-și mai poate găsi de loc liniștea. Înainte era vesel, plin de viață, de altfel și acum de obicei e tot așa, dar tocmai când e mai bine dispus începe să dea din cap, să umble încolo și încoace prin celulă și să-și răsucească părul de la tâmplă – asta înseamnă că are ceva pe suflet. Știu eu ce știu! Încolo e vesel, și azi a fost tot așa vesel!

— Parcă ziceai adineauri că era furios...

— Păi chiar a și fost și vesel, și furios. Din te miri ce îi sare țâfna, acum e foc și pară, acum îl vezi zâmbitor, ca după un moment să tune și să fulgere iar. Zău, Alioșa, mă uit câteodată la el și parcă nu-mi vine să cred: când știe ce grozăvie îl așteaptă, cum mai poate să râdă așa ca un copil

pentru orice fleac?

— Este adevărat că ți-a interzis să-mi vorbești despre Ivan? Ți-a atras atenția să nu-mi spui nimic?

— Chiar așa: ,,Să nu-i spui nimic”. Mai ales de tine se ferește. Cică ar fi un secret, așa știu de la el... Alioșa, dragul meu, du-te la Mitea și vezi, poate că reușești să afli ce-i cu secretul acela. Vino pe urmă să-mi spui și mie, se rugă Grușenka, cutremurându-se înfiorată. Nu mă cruța, vreau să știu ce zile amărâte mă așteaptă, că parc-a fost un blestem pe capul meu! De aceea te-am chemat.

— Crezi că e ceva în legătură cu tine? Păi, dac-ar fi fost într-adevăr așa, nu te gândești că n-ar fi pomenit nimic despre asta?

— Ce știu eu? Poate că vrea totuși să mi-l spună și nu îndrăznește. Mi-a dat numai să înțeleg. Zice că-i un secret, dar ce fel de secret nu-mi spune.

— Și tu ce crezi?

— Ce să cred? Că mi-a ajuns funia la par, asta cred. Vor să se descotorosească de mine pentru că-i dumneaei la mijloc! Nu poate fi vorba decât de Katka, numai de la ea vin toate. Tot îmi dă zor „ba că-i așa, ba că-i pe dincolo”, adică eu nu sunt „așa” ca dumneaei! Asta ce înseamnă? Mi-a dat să înțeleg. Vrea să mă părăsească, ăsta-i secretul. Ei trei, Mitea, Katka și Ivan Feodorovici, au pus totul la cale. De mult țineam să te întreb, Alioșa: acum o săptămână Mitea mi-a spus că Ivan e mort după Katka, de aceea se duce mereu pe la ea. E adevărat sau nu? Spune deschis, nu mă cruța.

— Nu vreau să te mint, dar nu cred că Ivan o iubește pe Katerina Ivanovna.

— Așa m-am gândit și eu! Ca să vezi cum mă minte, ca un nerușinat! Înadins a făcut pe gelosul azi, ca să mă scoată vinovată pe mine mai târziu. E prost, nu știe să se prefacă, spune și el ce-l taie capul... Dar lasă, că-i arăt eu lui, îi arăt eu! „Tu, zice, crezi că eu l-am ucis...” Auzi ce a fost în stare să-mi spună, să-mi reproșeze mie așa ceva! Să-l ierte Dumnezeu! Să vezi însă ce-o să pățească dumneaei, Katka, la proces, are s-o pățească urât de tot! Am să-i spun acolo o vorbuliță să mă țină minte... Am să-i

trântesc totul în față, tot, tot!

Și Grușenka izbucni din nou într-un hohot amarnic de plâns.

— Grușenka, rosti Alioșa, ridicându-se să plece, eu atâta pot să-ți spun: în primul rând că Mitea te iubește, da, te iubește mai mult ca orice pe lume și numai pe tine, te rog să mă crezi. Știu ce vorbesc; da, sunt convins ca-i așa. În al doilea rând că n-am să încerc în niciun fel să-i smulg secretul, iar dacă s-ar întâmpla cumva să deschidă el vorba, am să-i atrag atenția de la început că ți-am promis să nu-ți ascund nimic. Și atunci am să trec pe la tine să-ți spun. Dar... am impresia că... totuși, Katerina Ivanovna nu are niciun amestec aici și că trebuie să fie vorba de cu totul altceva. Sunt aproape sigur că-i așa. Nu pare să fie ceva în legătură cu dânsa! Și acum te las cu bine!

Alioșa îi strânse mâna. Grușenka tot nu se potolea. Tânărul își dădea seama că nu punea niciun temei pe cuvintele lui, dar cel puțin își mai ușurase obida, împărtășindu-i tot ce avea pe inimă. Îi părea rău s-o lase atât de amărâtă, dar nu putea altfel, trebuia să se grăbească. Mai avea încă atâtea de făcut.

Capitolul II

PICIORUȘUL BOLNAV

În primul rând trebuia să treacă neapărat pe la doamna Hohlakova și voia să se achite cât mai grabnic de această obligație, ca să nu ajungă prea târziu la închisoare. De vreo trei săptămâni doamna Hohlakova era cam suferindă: i se umflase piciorul și, deși nu era nevoită să zacă în pat, toată ziulica stătea întinsă pe divan la dânsa în budoar, într-un ispititor neglijeu, altminteri destul de decent. Alioșa observase într-o zi, surâzând în sinea lui cu toată nevinovăția, că, așa bolnavă cum era, doamna Hohlakova începuse să aibă o grijă deosebită de toaleta ei: era mereu

gătită cu fel de fel de bonetele, matineuri și fundulițe și Alioșa cam simțea dincotro bate vântul, deși căuta să alunge din minte asemenea gânduri deșarte. În afară de oaspeții obișnuiți ai casei, în ultima lună doamna Hohlakova primea din ce în ce mai des vizitele tânărului Perhotin. Alioșa n-o mai văzuse de patru zile și acum, intrând în vestibul, se gândi să meargă din capul locului la Liza, de vreme ce venise special pentru dânsa; încă din ajun fata îi trimisese vorbă prin cameristă să treacă neapărat pe la ea, fiindcă avea ceva „foarte important” de discutat cu dânsul, ceea ce, din anumite motive, îl făcuse curios. În timp ce camerista se ducea să-l anunțe, doamna Hohlakova, care nu știu cum prinsese de veste că sosise, se grăbi să-i dea de știre că-l roagă să intre „numai o clipă” în budoarul ei. Alioșa se hotărî să răspundă mai întâi la apelul mamei, altminteri din minut în minut ar fi trimis pe cineva în camera fetei să-l cheme. Stăpâna casei stătea culcată pe sofa, dichisită ca de zile mari, și părea mai agitată ca niciodată. Alioșa fu întâmpinat de la ușa cu strigăte de bucurie.

— Vai, nu te-am văzut de secole! O săptămână întreagă! Îți dai seama? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum patru zile, da, da, miercuri. Sunt sigură c-ai venit pentru Lise, voiai să te strecori iarăși tiptil, ca să nu te aud... Dragul, dragul meu Alexei Feodorovici, de-ai ști câtă bătaie de cap îmi dă! Dar despre asta lasă c-o să vorbim mai târziu. Deși e un lucru foarte important, poate cel mai important în momentul de față, dar să rămână pentru mai târziu. Dragul meu Alexei Feodorovici, să știi că ți-o încredințez cu totul dumitale. De când a murit părintele Zosima – fie-i țărâna ușoară? (și se închină) – mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puțin așa te consider eu, deși îți stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atât de bun? Dar asta nu interesează acum, lasă, c-o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ți spun uneori pe nume, Alioșa, sunt destul de bătrână, cred, ca să mi se permită (și zâmbi cu cochetărie), dar și despre asta o să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenția

dacă observi c-o iau razna; să-mi spui numai atât: „Dar principalul?” Vai, Doamne, măcar de-aș ști ce este important acum și ce nu? Dar când Lise și-a luat cuvântul înapoi – fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decât o copilărie promisiunea pe care ți-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Feodorovici! – ți-ai dat seama și dumneata probabil că n-a fost decât o fantezie capricioasă de fetiță bolnavă, care a stat prea mult înțepenită în fotoliu, dar, slavă Domnului, acum a început să meargă! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanovna de la Moscova pentru fratele dumitale, bietul om, ce rău îmi pare de el, mâine o să fie... dar ce să mai vorbim! Doamne, ce o să fie mâine! Mor numai când mă gândesc! Și mai ales mor de curiozitate... Într-un cuvânt, aseară, doctorul acela a fost la noi și a văzut-o pe Lise... I-am plătit cincizeci de ruble vizita. Dar nu-i vorba de asta, nu... Uite, că iar m-am încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu știu ce-o fi cu mine de mă pripesc așa! Poți să-mi spui de ce? Că eu habar n-am. Of, zău dacă mai știu unde mi-e capul! Toate mi s-au încâlcit în minte, uite-așa, ca un ghemotoc. Mă tem că iar o să te plictisesc și o să-ți iei câmpii, și pe urmă nu te mai văd iarăși cu săptămânile. Vai, Doamne, dar de ce stăm așa? Un moment, să-ți aducă mai întâi o cafea... Iulia, Glafira! Cafeaua!

Alioșa se grăbi să-i mulțumească, spunându-i că tocmai băuse una.

— La cine?

— La Agrafena Alexandrovna.

— La... La monstrul acela cu chip de om? Când te gândești că din pricina ei s-au nenorocit toți! La drept vorbind, nu știu nici eu, dar am auzit că e ca o sfântă acum, păcat numai că s-a trezit cam târziu. Mai bine ar fi fost mai înainte, când trebuia. Acum ce rost mai are? Taci, taci, Alexei Feodorovici, sunt atâtea lucruri despre care vreau să-ți vorbesc, încât mi-e teamă că până la urmă n-o să mai apuc sa-ți spun nimic. Ce zici de grozăvia asta cu procesul... trebuie să merg neapărat, am și început să mă pregătesc, au să mă ducă de acasă cu fotoliul, iar acolo pot să stau și pe scaun, am să vin cu servitorii. Știi că și eu

figurez printre martori? Cum am să vorbesc, ce am să le spun? Zău dacă știu ce să le spun! Trebuie să depun și jurământ, nu-i așa?

— Eu cred că nu-i neapărată nevoie să vă duceți.

— Dar dacă pot să stau pe scaun! Ah, uite cum mă încurci mereu! Când te gândești, procesul, crima aceea oribilă și fără niciun sens, ca până la urmă să plece cu toții în Siberia! Unii au să se însoare... Și toate astea repede, repede, totul se schimbă de la o zi la alta, nu mai rămâne nimic din ce a fost, toți îmbătrânesc și toți iau calea cimitirului. Fie și așa, sunt obosită. Kati, *cette charmante personne*[126], mi-a spulberat toate speranțele. Acum ce crezi c-o să facă? O să-l urmeze pe unul din frații dumitale în Siberia, iar celălalt o să se ducă și el după dânsa și o să se stabilească în orașul vecin și au să se chinuiască așa unii pe alții! Ei, uite, toate astea mă înnebunesc, și în primul rând publicitatea: ziarele din Moscova și din Petersburg numai despre asta vorbesc, cred că s-a scris de un milion de ori până acum. Ah, da, închipuiește-ți ca au scris și despre mine c-am fost ca să zic așa, „prietena” fratelui dumitale – acolo e un alt cuvânt, pe care nu-mi vine să-l repet! Ei, spune dacă-i posibil așa ceva!

— Nu se poate! Unde și când s-a scris?

— Stai că-ți arăt îndată. Ieri am primit gazeta și am avut răbdare să citesc tot până la capăt. E vorba de un ziar din Petersburg, *„Ecouri”*[127], așa se numește, care apare de un an încoace și, cum sunt mare amatoare de ecouri, am ținut să mă abonez și eu, și acum, poftim, mi s-a împlinit dorința cu vârf și îndesat! Citește, te rog. Și-i întinse ziarul pe care-l păstra sub pernă.

Era atât de necăjită, atât de consternată, încât avea dreptate să spună că i se încâlceau toate în cap. Știrea era într-adevăr abracadabrantă și avusese probabil un efect zguduitor asupra doamnei Hohlakova, deși, spre norocul ei, în mod obișnuit nu era în stare să se concentreze asupra unui singur lucru, sărind mereu de la una la alta,

[126] Aceasta persoană fermecătoare. (Fr.)

[127] Dostoievski se referă, probabil, la ziarul petersburghez Glasul (Golos), de orientare liberală.

așa încât o clipă mai târziu se prea putea să fi uitat și de ziar, și de articolul cu pricina. Alioșa știa că procesul făcuse mare vâlvă în toată țara și, Doamne, câte corespondențe și informații stupide nu-i fusese dat să citească, în ultimele două luni, în ziare, strecurate printre altele autentice, despre fratele lui, despre Karamazovi în general și chiar despre el însuși! Bunăoară, o gazetă venise cu știrea că îngrozit de fapta criminală a fratelui său, Alioșa ar fi îmbrăcat rasa monahală, intrând pe veci la mănăstire; nu mai știu care fițuică dezmințea această aserțiune, anunțând că, dimpotrivă, în complicitate cu starețul Zosima, ar fi spart casa de bani a mănăstirii și „ar fi spălat putina”. Articolul, proaspăt apărut în ziarul *„Ecouri”*, era intitulat *Corespondență din Scotoprigonievsk*[128] (din păcate, vai! așa se cheamă târgușorul nostru, deși m-am ferit cât am putut până acum să-i dau în vileag numele) în legătură cu procesul Karamazov. Era o informație destul de laconică. Doamna Hohlakova nu era pomenită decât prin aluzii mai mult sau mai puțin voalate; de altfel, numele tuturor persoanelor citate în acest articol erau fictive. Se spunea numai că ucigașul al cărui proces stârnise atâta senzație, fost căpitan de infanterie, era un individ insolent și despotic, un retrograd, un pierde-vară preocupat numai de aventurile amoroase, care se bucura, de favorurile „cuconițelor răsfățate de soartă”. Una din aceste „văduvioare solitare”, o femeie care mai făcea încă pe tinerica, deși avea o fată de măritat, fusese atât de pătimaș îndrăgostită de el, încât numai cu două ore înainte de crimă îi oferise trei mii de ruble ca să plece împreună cu ea la o mină de aur. Pe cât se pare, totuși criminalul preferase să-și ucidă tatăl și să-l jefuiască, bizuindu-se că fărădelegea lui nu va fi descoperită, decât să plece în Siberia în compania farmecelor ofilite ale adoratoarei sale trecute de patruzeci de ani. Această picantă corespondență se încheia, așa cum era de așteptat, printr-o diatribă plină de o nobilă indignare la adresa

[128] Textual, oborul de vite.

imoralității paricidului și a moravurilor putrede caracteristice epocii de tristă amintire a iobăgiei. Alioșa o citi din curiozitate până la sfârșit și restitui ziarul.

— Ei, spune, nu crezi că-i vorba de mine? ciripi fermecătoarea doamnă. Firește că de mine, de vreme ce eu i-am propus cu un ceas înainte să plece la minele de aur, și când colo uite ce-a ieșit, „farmecele ofilite ale unei cucoane trecute de patruzeci de ani”! Parcă eu pentru asta i-am propus!? Nu vezi cu câtă rea-credință e scris? Iartă-i, Doamne, pentru „farmecele” astea, așa cum i-am iertat și eu! Dar știi cine-i autorul acestei corespondențe? E prietenul dumitale Rakitin.

— Tot ce se poate, deși eu personal n-am auzit așa ceva.

— Cu siguranță că-i el, nu mai încape nicio îndoială! Din moment ce l-am dat afară din casă... Cred că știi ce s-a întâmplat...

— Știu numai atât, că l-ați poftit să nu mai calce aici în casă, dar de ce, n-am auzit... cel puțin de la dumneavoastră.

— Prin urmare, ai aflat de la el! Și, mă rog, ce zice, mă batjocorește rău?

— Da. Dar așa batjocorește el pe toată lumea. Nu mi-a spus însă niciodată de ce i-ați interzis să mai vină la dumneavoastră. De altfel, ne vedem foarte rar. Nu suntem prieteni.

— Atunci n-am încotro, trebuie să-ți spun. Am să mă spovedesc dumitale, pentru că aici cred că am și eu o parte de vină. De fapt, nu e mare lucru, o nimica toată, o bagatelă, așa că până la urmă nici nu știu dacă a fost ceva. Vezi, dragul meu (doamna Hohlakova își luă un aer galeș și un surâs dulce și misterios îi flutură pe buze). Vezi, dragul meu, eu bănuiesc... te rog să mă ierți, Alioșa, dar îți vorbesc ca o mamă... adică nu, nu, dimpotrivă, îți spun ca unui tată... ce să caute mama aici... În sfârșit, ca și cum m-aș fi spovedit părintelui Zosima, ăsta-i cuvântul potrivit, e mai bine așa, nu spuneam chiar eu adineauri că pentru mine ești ca un schimnic?... Așadar, bietul băiat, vreau să zic prietenul dumitale Rakitin (o, Doamne, nici măcar nu pot să fiu supărată pe el! Necăjită, da, ba chiar furioasă,

dar nu cine știe ce), într-un cuvânt, zănaticul ăsta, închipuiește-ți, s-a îndrăgostit de mine! Eu n-am băgat de seamă decât mai târziu, mult mai târziu, cu toate că de la o vreme, adică de vreo lună încoace, începuse să vină din ce în ce mai des pe la mine, aproape zilnic, deși ne cunoșteam de atâta timp. Eu habar n-aveam de nimic... Și deodată parcă mi s-a luminat mintea și am început să-l observ mai atent. Nu pot să-ți spun ce surprinsă am fost! Știi că de două luni primesc vizitele unui tânăr funcționar de la noi din oraș, Piotr Ilici Perhotin, un băiat eminent, tare simpatic și la locul lui. Cred că l-ai întâlnit, de altfel, de câteva ori la mine. Nu-i așa că-i un tânăr eminent și serios? Nu vine chiar așa des, cam la trei zile odată (și chiar dac-ar veni în fiecare zi, n-are a face!), totdeauna elegant și pus la punct. În general, ador tineretul, Alioșa, îmi place societatea unor tineri capabili și la locul lor, așa cum ești dumneata, iar Perhotin are într-adevăr creierul unui om de stat și vorbește atât de frumos! Trebuie neapărat să intervin pentru el, să-i întind o mână de ajutor. Are stofă de diplomat. În ziua aceea nenorocită aș putea spune că m-a scăpat de la moarte venind la mine în toiul nopții. Iar prietenul dumitale Rakitin umblă totdeauna cu niște cizmoaie cât toate zilele și, când își întinde picioarele, acoperă tot covorul... Și, cum ziceam, la un moment dat a început să-mi facă unele aluzii, ba într-o zi, la plecare, mi-a strâns mâna tare de tot. Ei, ce crezi? Din ziua aceea m-a apucat durerea de picior! Bineînțeles avea mereu ocazia să se întâlnească cu Piotr Ilici la mine în casă și, închipuiește-ți, nu știu ce-i cășunase pe el, că mereu îl împungea, ar fi fost în stare să-l înghit de viu. Mă uitam la ei și abia mă țineam să nu izbucnesc în râs. Într-o zi, ședeam așa singură, adică nu, începuse să mă supere piciorul și ședeam întinsă, rând s-a anunțat Mihail Ivanovici. Nu zici că-mi adusese o poezie – câteva strofe – dedicată piciorului meu bolnav, în care descria toată suferința mea! Stai, cum spunea:

Ce-mi făcuși tu, picioruș,
Mi te-mbolnăviși acuși...

sau cam așa ceva, nu mai țin minte, niciodată n-am fost în stare să învăț versuri pe dinafară, dar le am aici, pot să ți le arăt dacă vrei, sunt delicioase, delicioase! Și nu e vorba numai de piciorușul meu, dar au și o morală, o idee extraordinară, îmi pare rău c-am uitat cum era! Într-un cuvânt, meritau să fie scrise într-un album! Eu firește că i-am mulțumit frumos, iar dânsul a fost grozav de încântat. Dar tocmai când îl complimentam, cine crezi că intră pe ușă: Piotr Ilici. Cum a dat cu ochii de el, Mihail Ivanovici s-a făcut negru ca noaptea. Mi-am dat seama că Piotr Ilici îi stricase toate socotelile, probabil că Mihail Ivanovici voia să-mi mai spună ceva după ce-mi citise poezia, am observat imediat, dar tocmai atunci a picat Piotr Ilici și n-a mai apucat să scoată o vorbă. Nu știu ce mi-a venit să-i arăt și lui Piotr Ilici poezia, fără să-i spun însă cine o scrisese. Sunt sigură, sunt absolut sigură că a ghicit din capul locului, deși nici acum nu vrea să recunoască, pretinde că nici măcar nu i-a trecut prin minte, dar știu eu că spune numai așa. Piotr Ilici a pufnit în râs și s-a apucat să foarfece versurile: „Sunt proaste, zice, parc-ar fi scrise de un seminarist”, și dă-i, și dă-i – se înfierbântase rău de tot băiatul! Prietenul dumitale însă în loc să ia lucrurile în glumă și-a ieșit din sărite... Doamne, am crezut c-au să se încaiere! „Sunt ale mele, zice, le-am scris numai așa, în joacă, fiindcă după mine nu există prostie mai mare decât să faci poezii. Dar din întâmplare versurile mele sunt bune. Lui Pușkin al dumneavoastră vreți să-i ridicați un monument pentru meritul de a fi cântat în versuri picioruşele femeilor, pe când poezia mea are un conținut serios; dumneata vorbești ca un om cu mentalitate învechită, retrogradă; dumneata habar n-ai de ideile umanitariste, nici nu ești în stare să înțelegi năzuințele înaintate ale vremii, ești refractar la progres; în fond, ce poți să pretinzi de la un conțopist și un șperțar!” Atunci eu am început să țip, implorându-i să înceteze. Dumneata îl cunoști pe Piotr Ilici, nu se poate spune că-i un laș, dar atunci și-a luat deodată un aer foarte demn, uitându-se ironic la Rakitin și, după ce l-a ascultat până la sfârșit, a

căutat să se scuze: „Eu, zice, n-am știut că sunt ale dumitale. Dacă știam, zice, bineînțeles că le-aș fi lăudat... În genere, poeții sunt extrem de irascibili...” Și așa mai departe, o avalanșă de ironii servite pe un ton cât se poate de politicos. Chiar el mi-a explicat după aceea că l-a luat peste picior, deși eu am crezut la început că vorbea serios. Ședeam tot așa întinsă, ca și acum, și mă gândeam: „Se cade sau nu se cade să-l dau afară pe Mihail Ivanovici pentru că-și permite să zbiere în halul ăsta la un musafir de al meu?” Mă crezi, stăteam așa, cu ochii închiși, și cumpăneam în sinea mea: se cade ori nu se cade? Nu mă puteam decide cu niciun chip, mă tot frământam cu firea și uite-așa îmi zvâcnea inima în piept! Să țip sau să nu țip? Un glas parcă îmi șoptea: „Țipă! Iar altul: Nu, nu țipa!” Și chiar în momentul când am auzit că-mi spune „nu țipa”, am dat un țipăt și am leșinat. Îți închipui ce zarvă a fost! Atunci m-am ridicat în picioare și i-am spus ritos lui Mihail Ivanovici: „îmi pare foarte rău, zic, dar mă văd nevoită să te înștiințez că nu mai ai ce căuta la mine în casă” și i-am arătat ușa. Vai, Alexei Feodorovici, îmi dau seama că n-am făcut bine, am mințit, fiindcă nu eram câtuși de puțin supărată pe el, dar în momentul acela mi s-a părut c-ar putea să iasă o scenă de toată frumusețea... În orice caz, pot să-ți spun c-a fost cât se poate de naturală, pentru că am izbucnit imediat în plâns și am tot plâns după aceea câteva zile în șir; apoi, într-o zi după masă am uitat tot, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic De atunci n-a mai pus piciorul aici în casă, se împlinesc două săptămâni de când n-a mai dat pe la mine. Mereu mă gândeam: „Cum așa, chiar n-o să mai vină niciodată pe aici?[1i] Chiar și ieri m-am gândit la asta, iar aseară mi-a sosit ziarul. Am rămas înmărmurită când am citit; cine putea să scrie așa ceva? Natural că dânsul, cum a ajuns atunci acasă, s-a așezat imediat să scrie articolul; apoi l-a trimis la ziar, care l-a publicat foarte frumos. Asta a fost acum două săptămâni. Dar, vai, Alioșa, văd că m-am întins așa la vorbă și tocmai ce trebuia să-ți spun nu ți-am spus! Mereu mă ia gura pe dinainte!

— Din păcate, tocmai azi se întâmplă să fiu foarte grăbit,

trebuie să ajung și la fratele meu, încercă să scape Alioșa.

— A, da! Mi-am adus aminte! Ascultă, știi ce-i aceea un șoc?

— Ce fel de șoc?! se miră Alioșa.

— Un șoc nervos, știi, cum se spune la tribunal. O stare de spirit specială în numele căreia ți se iartă orice. Orice ai fi făcut, ești achitat.

— Dar la ce vă referiți?

— Stai să vezi: Katia... – vai, ce ființă încântătoare, într-adevăr încântătoare, îmi pare rău numai că nu pot să-mi dau seama pe cine iubește! – a fost deunăzi pe la mine, dar n-am reușit să scot nimic de la dânsa. Cu atât mai mult cu cât în ultima vreme e teribil de rezervată, îmi vorbește numai despre sănătatea mea și atâta tot, și încă pe ce ton... „Treaba ta, mi-am zis, Domnul cu tine!...” Ah, da, era vorba de șocuri nervoase! Cum îți spuneam, a sosit doctorul ăsta, care poate să constate dacă cineva e nebun. Dumneata știai de venirea lui? Firește că știai, din moment ce chiar dumneata l-ai adus, adică nu dumneata, ci Katia. Tot ea! Vezi, se poate întâmpla omul să fie sănătos tun, și așa, din senin, să aibă un șoc nervos. Încolo, e perfect conștient. Își dă seama de tot ce face și totuși e într-o stare specială. Ei bine, de bună seamă că și Dmitri Feodorovici a avut un șoc. E o descoperire într-adevăr providențială pentru justiția modernă. Doctorul a fost la mine să mă întrebe cum s-a comportat în seara aceea – știi dumneata, când cu minele de aur – în ce stare era, ce impresie mi-a făcut. Bineînțeles că era într-o stare specială dacă a venit la mine și-a zbierat! „Bani, bani și iar bani, trei mii de ruble, să-mi dai imediat trei mii”, ca după aceea să se ducă să-și omoare tatăl! „Nu vreau să ucid, zice, nu vreau” și până la urmă totuși a ucis. Se zice că tocmai de aceea au să-l achite, pentru că a încercat să se împotrivească, deși până la urmă tot a ucis.

— Dar nu l-a ucis el! o întrerupse cam repezit Alioșa, din ce în ce mai nervos și mai nerăbdător.

— Știu, l-a omorât bătrânul acela, Grigori...

— Cum Grigori? exclamă Alioșa.

— Da, da, Grigori. Dmitri Feodorovici l-a lovit, a zăcut

cât a zăcut, apoi s-a ridicat de jos și, văzând ușa deschisă, a intrat înăuntru și l-a ucis pe Feodor Pavlovici.

— Dar pentru ce, pentru ce?

— Fiindcă avusese un șoc nervos. După ce Dmitri Feodorovici l-a lovit în cap, în momentul când și-a venit în simțiri, a avut așa, deodată, un șoc, și în starea asta a săvârșit crima. Chiar dacă spune că n-a ucis el, e posibil să nu-și mai amintească ce a făcut. Totuși, ar fi mult mai bine să fi ucis Dmitri Feodorovici. Și chiar așa a și fost; deși susțin că Grigori e criminalul, de ucis, cu siguranță c-a ucis Dmitri Feodorovici, sunt convinsă, și să știi că-i mai bine așa, mult, mult mai bine! Ah, să nu-ți închipui c-aș putea avea vreo simpatie pentru un fiu care a fost în stare să-și ucidă tatăl, nu-i aduc nicio laudă pentru asta, dimpotrivă, copiii trebuie să-și respecte părinții, dar, totuși, cred că-i mai bine să fi săvârșit el crima, pentru că atunci dumneata nu mai ai niciun motiv să-l plângi, fiindcă s-a nenorocit singur – inconștient sau, mai bine zis, conștient, dar fără să știe ce se întâmplă cu el. Mai bine să-l achite; e mai uman așa și totodată au să iasă în evidență binefacerile justiției moderne. Eu, să-ți spun drept, habar n-am avut până acum, dar am auzit că e o constatare făcută mai demult; ieri, când am aflat, am fost atât de impresionată, încât era gata să trimit după dumneata să te cheme. Dacă o să fie achitat, după proces am să insist să vină la mine la masă; am să-i invit pe toți aici, să închinăm un pahar în cinstea noii proceduri penale. Nu cred că e periculos și, pe urmă, o să vină atâta lume – chiar dacă ar încerca să facă ceva, au să sară cu toții să-l scoată afară. Iar mai târziu, cine știe, s-ar putea să ajungă judecător de pace într-alt oraș sau ceva tot în genul ăsta, fiindcă un om care a trecut printr-o cumpănă atât de grea e în măsură să judece mai bine decât alții. Și mai ales, cine nu poate să aibă în ziua de azi un șoc? Și dumneata, și eu, toți am trecut prin asta; există doar atâtea cazuri. Bunăoară, șade omul pașnic și fredonează o romanță, când, așa, din senin, i se năzare ceva, ia pistolul și trage în primul venit; după aceea, bineînțeles, e achitat. Am citit acum de curând despre asta, sunt lucruri pe care le confirmă toți medicii. Medicii

confirmă acum tot, absolut tot, da, da! Nu-ți mai spun că și Lise a avut un șoc nervos. Și ieri și alaltăieri am plâns din pricina ei, pentru ca abia azi să-mi dau seama în sfârșit că, probabil, a avut un șoc. Atâta sânge rău ce-mi face fetița asta! Cred că și-a pierdut mințile. De ce te-o fi chemat? A trimis după dumneata sau ai venit singur?

— Ba nu, m-a chemat și chiar vreau să mă duc la ea, răspunse Alioșa sculându-se, hotărât cu tot dinadinsul să plece.

— Vai, dragul meu, scumpul meu Alexei Feodorovici, să știi că ăsta-i oful meu cel mai mare! exclamă doamna Hohlakova cu lacrimi în ochi. Martor mi-e Dumnezeu că ți-o încredințez din tot sufletul pe Lise și nu-mi pare rău că te-a chemat, chiar dacă se ferește de mama ei. Fratelui dumitale Ivan Feodorovici însă, te rog să mă ierți, nu i-aș putea încredința fata cu inima ușoară, deși am și acum aceeași părere bună despre el și socotesc un adevărat cavaler. Închipuiește-ți c-a venit s-o vadă pe Lise și eu nici n-am știut.

— Cum? Când? se miră Alioșa, care rămăsese în picioare în fața ei, cu gândul să plece.

— Am să-ți spun tot, cred că pentru asta te-am și chemat, acum nu-mi mai dau nici eu seama. Să vezi: de când s-a înapoiat de la Moscova, Ivan Feodorovici n-a fost decât de două ori pe la mine. Prima oară mi-a făcut o vizită de curtoazie, ca la o veche cunoștință, iar a doua oară – acum câteva zile – a venit știind că era Katia la mine. Firește, nu pot avea nicio pretenție de la dânsul, îmi dau seama, că n-are timp să se țină de vizite, cât este de ocupat în momentul de față, *vous comprenez, cette affaire, et la mort terrible de votre papa*[129], dar acum aflu că între timp a mai fost odată pe aici, acum șase zile, dar nu la mine, ci la Lise. N-a stat decât cinci minute și a plecat. Mi-a spus Glafira după trei zile și trebuie să-ți mărturisesc c-am fost grozav de surprinsă. Am chemat-o numaidecât pe Lise care mi-a râs în nas: „A crezut, zice, că dormi, și

[129] Înțelegi, procesul ăsta și moartea cumplită a tatălui dumitale. (Fr.).

atunci a intrat la mine; voia să se intereseze de sănătatea matale". Și probabil așa a și fost. Dar Lise, vai, Doamne, nu pot să-ți spun cât mă necăjește fata asta! Închipuiește-ți că în aceeași noapte, acum patru zile vreau să spun, când ai fost ultima oară pe la noi, a avut un atac de nervi, dar un atac destul de serios; s-o fi auzit cum țipa! De ce pe mine nu mă apucă niciodată nevricalele? A doua zi altă criză, a treia zi alta și ieri starea asta morbidă! Așa, din senin, a început să strige la mine: „Nu pot să-l sufăr pe Ivan Feodorovici, zice, te rog foarte mult să nu-l mai primești dacă vine; să-i trimiți vorbă că nu ești acasă!" Am rămas încremenită. „Și pentru ce, mă rog, i-am obiectat eu, să nu mai primesc în casă un băiat atât de civilizat și de cult, asupra căruia s-a abătut o nenorocire atât de mare?" Pentru că, orice ai zice, toate poveștile astea sunt o adevărată calamitate pe capul unui om, nu-i așa? Atâta i-a trebuit Lisei ca să pufnească în râs și încă într-un fel destul de jignitor. Mi-a părut bine totuși c-am reușit cel puțin s-o înveselesc. Poate c-au să-i treacă nervii acum, mi-am zis, mai ales că și eu mă gândeam să nu-l mai primesc pe Ivan Feodorovici, drept pedeapsă pentru vizitele astea ciudate, făcute fără știrea și permisiunea mea, ba chiar voiam să-i cer explicații. Azi-dimineață însă Lise abia s-a sculat din somn și ce să vezi: nu știu ce i-o fi cășunat pe Iulia, că, nici una, nici două, jart îi trage o palmă! Nu e monstruos? Eu, care totdeauna le-am spus jupâneselor mele *dumneata!* Și după un ceas, cine crezi c-o ia în brațe pe Iulia și-i sărută picioarele: Lise. Și tot ea îmi trimite apoi vorbă că nu mai vrea să mă vadă și că niciodată n-o să mai calce la mine în cameră. Cu chiu, cu vai, așa cum sunt, cu piciorul ăsta bolnav, mă târăsc până la ea și cum mă vede îmi sare de gât, mă sărută și începe să plângă și, tot așa, sărutându-mă, fără nicio vorbă, mă scoate pur și simplu pe ușă afară, încât până la urmă n-am izbutit să aflu ce-i cu ea. Singura mea speranță ai rămas acum dumneata, dragul meu Alexei Feodorovici, soarta mea e în mâinile dumitale! Te rog du-te s-o vezi pe Lise și încearcă s-o descoși, așa cum știi numai dumneata, poate că afli ce s-a întâmplat și pe urmă vino sa-mi spui și mie, ca la o mamă, pentru că îți

dai seama că dacă lucrurile au să meargă tot așa, mă prăpădesc, sau mor, sau fug de acasă. Nu mai pot, crede-mă, nu mai pot! Sunt destul de răbdătoare de felul meu, dar la un moment dat se poate să-mi pierd răbdarea, și atunci... atunci mi-e groază când mă gândesc ce o să se întâmple atunci! Ah, Doamne, în sfârșit, Piotr Ilici! exclamă ea și, ca prin farmec, se lumină la față, zărindu-l în prag pe Piotr Ilici Perhotin. Ai întârziat, vezi, ai întârziat! Bine, stai jos și spune, hotărăște-mi soarta, ce zice avocatul? Unde te duci, Alexei Feodorovici?

— La Lise.

— Ah, da! N-ai să uiți ce te-am rugat, nu-i așa? E soarta mea în joc!

— N-am să uit și dacă am să pot... dar nu știu, fiindcă am întârziat prea mult, îngăimă Alioșa, grăbindu-se s-o șteargă.

— Ba nu, ba nu, să vii neapărat, nu „dacă am să pot”, altfel mor! strigă după el doamna Hohlakova, dar Alioșa și închisese ușa.

Capitolul III

DRĂCUȘORUL

Intrând în odaia fetei, Alioșa o găsi pe Lise tolănită în fotoliul pe care o scoteau s-o plimbe pe vremea când nu putea încă umbla pe picioare. Fata nu se ridică să-l primească, nici măcar nu se clinti din loc, numai ochii ei ageri se ațintiră pătrunzători asupra lui. Avea o privire înfrigurată și era palidă, aproape lividă la față. Alioșa rămase surprins văzând cât se schimbase în aceste trei zile, i se păru chiar ceva mai slabă ca înainte. Lise nu se învrednici să-i dea mâna. El îi atinse ușor degetele fine, lungi, ce zăceau inerte în poala, apoi se așeză tăcut în fața ei.

— Știu că te grăbești să ajungi la închisoare, spuse fata pe un ton răstit. Și mama care te-a ținut aproape două ore ca să-ți povestească ce a fost și cum a fost cu mine și cu Iulia.

— De unde știi?

— Am ascultat la ușă. Ce te uiți așa la mine? Așa-mi place mie, ascult la ușă și am să ascult mereu, de câte ori o să am chef, nu văd ce poate fi rău într-asta! Și n-am de gând să-mi cer iertare.

— Ești supărată?

— Dimpotrivă, mă bucur. Stăteam acum și mă gândeam pentru a nu știu câta oară: ce bine am făcut că mi-am luat cuvântul înapoi și n-am vrut să mă mărit cu dumneata. Fiindcă dumneata nu ești bun de bărbat; dacă fiind soția dumitale m-aș îndrăgosti de altcineva și te-aș trimite să-i duci un bilet, ai fi în stare cu siguranță să faci comisionul ăsta, ba chiar să-mi aduci și răspunsul. La patruzeci de ani încă o să mai umbli cu scrisorile mele.

Și începu să râdă în gura mare. Alioșa zâmbi.

— Ai în dumneata un grăunte de răutate și în același

timp o mare candoare.

— Candoare, se poate, de aceea probabil nu mi-e rușine de dumneata. Și nu numai că nu-mi este rușine, dar nici nu vreau să-mi fie rușine de dumneata, da, tocmai de dumneata. Alioșa, spune-mi de ce nu pot să te respect? Mi-ești tare drag dar nu am niciun pic de respect pentru dumneata. Dacă te-aș respecta, nu ți-aș vorbi așa, fără nicio sfială.

— Probabil.

— Crezi într-adevăr că nu mi-e rușine de dumneata?

— Nu, nu cred.

Lise râse din nou, nervos; vorbea precipitat.

— I-am trimis niște bomboane fratelui dumitale, Dmitri Feodorovici, la închisoare. Alioșa, știi ce drăguț ești! Toată viața am să te iubesc mult de tot, pentru că mi-ai dat voie cu atâta ușurință să nu te mai iubesc.

— Pentru asta m-ai chemat azi?

— Țineam să-ți împărtășesc o dorință de a mea. Uite, grozav aș vrea să mă chinuiască cineva, un om care să se însoare cu mine și apoi să mă chinuiască, să mă înșele, și-n cele din urmă să mă părăsească, să plece. Nu vreau să fiu fericită!

— Îți place haosul?

— Ah, da, haosul, asta doresc! Aș avea poftă să dau foc casei. Caut mereu să-mi închipui cum ar fi dacă m-aș duce și i-aș da foc pe furiș, așa, tiptil-tiptil. Toată lumea se muncește să-l stingă, și focul arde înainte, iar eu, știind ce s-a întâmplat, tac chitic. Știu și tac chitic. Vai, ce tâmpenie! Groaznic mă plictisesc!

Și făcu un gest de om sătul până-n gât.

— Trăiești în huzur și bogăție, rosti cu glas scăzut Alioșa.

— Dar ce, crezi că-i mai bine să fii sărac?

— Mai bine.

— Așa spunea pesemne monahul acela al dumitale, răposatul. Dar nu-i adevărat. Vreau să fiu bogată și toți ceilalți oameni să fie săraci. Să mă îndop toată ziua cu bomboane și frișca și să nu dau nimănui nicio fărâmiță. Ah, nu vreau s-aud nimic, nu vreau s-aud nimic! dădu ea din mâini, deși Alioșa nici măcar nu deschisese gura. Mi-ai mai

spus lucrurile astea și altă dată, le știu pe de rost. Sunt plicticoase. Daca aș fi săracă, sunt convinsă că aș omorî pe cineva și, chiar așa, bogată fiind, poate c-am să ucid. Ce rost are să stai degeaba? Știi, mi-ar plăcea grozav să secer, să secer un lan de secară. Am să mă mărit cu dumneata și o să trăim la țară, o să te faci țăran, țăran sadea, și o să avem un mânz, vrei? Îl cunoști pe Kalganov?

— Îl cunosc.

— Umblă cu capul în nori. Zice că n-are niciun sens să trăiești cu adevărat, că-i mai plăcut să visezi. Viața reală e plicticoasă, pe când așa, poți să-ți închipui tot ce dorești. Vrea să se însoare, mi-a și făcut o declarație de dragoste. Știi să te joci cu o sfârlează?

— Știu.

— Și el tot așa e, ca o sfârlează; nu trebuie decât să-l învârtești, să-i dai drumul și, după aceea, să-l mâi tot timpul cu biciul. Poate c-am să mă mărit cu el și am să-l mân toată viața cu biciul. Nu te simți prost că stai cu mine?

— Nu.

— Trebuie să fii tare supărat pe mine că nu-ți vorbesc despre cele sfinte. Nu țin de loc să fiu sfântă. Spune-mi, ce-am să pățesc pe lumea cealaltă, dacă s-ar întâmpla să fac un păcat mare de tot, cel mai mare din toate? Dumneata trebuie să știi precis.

— O să-ți iei osânda pe care ți-o va da Dumnezeu, răspunse Alioșa, uitându-se la ea cu atenție.

— Asta și vreau. Am să mă prezint, o sa-mi primesc osânda și pe urmă o să le râd în nas tuturor. Nu știi ce poftă am să dau foc casei, Alioșa, casei noastre, sau nu mă crezi?

— De ce nu? Există copii de doisprezece ani care sunt tot așa de dornici să dea foc la ceva și până la urmă chiar o și fac. E și asta o boală.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, se poate foarte bine să existe copii dintr-ăștia cum spui dumneata, dar eu vorbeam despre altceva.

— Dumneata confunzi răul cu binele, e numai o criză trecătoare. Asta se datorează probabil bolii de care ai

suferit mai înainte.

— Văd că mă disprețuiești! Eu n-am poftă să fac bine, dimpotrivă, nu vreau să fac decât rău și asta n-are nici în clin, nici în mânecă cu boala mea.

— De ce să faci rău?

— Ca să distrug tot. Ah, ce minunat ar fi să nu mai rămână nimic! Știi, Alioșa, uneori îmi trece prin minte să fac cât pot mai mult rău, numai și numai răutăți, așa, cu duiumul; și să mă îndeletnicesc cu treaba asta pe ascuns o bună bucată de vreme, pentru ca, la un moment dat, să afle toată lumea cine-i făptașul și să se strângă ca la urs în jurul meu, arătându-mă cu degetul, iar eu să mă uit așa la toți și să le râd în nas. Mă gândesc ce plăcut o să fie. De ce o fi, oare, atât de plăcut, Alioșa?

— Știu eu? Poate pentru că simți nevoia de a distruge un lucru folositor sau, cum ziceai adineauri, de a da foc. Se întâmpla și asta uneori.

— Și să știi că nu sunt vorbe în vânt. Chiar am de gând să fac treaba asta.

— Te cred.

— Ah, ce mult te iubesc pentru că ai spus: „te cred”! Și dumneata nu minți niciodată, niciodată! Dar poate că-ți spun lucrurile astea numai așa, ca să te necăjesc...

— N-aș crede... deși poate că simți și nevoia asta! Și-ți place să mă necăjești.

— Așa, puțin. Vezi, niciodată nu pot să te mint, rosti ea cu o lumină ciudată în ochi.

Alioșa era mai cu seamă surprins de seriozitatea cu care-i vorbea; nu mai avea nimic ștrengăresc în ea, nici urmă din aerul ei poznaș de mai înainte, deși, așa cum o știa el, zburdălnicia și hazul n-o părăseau nici chiar în clipele ei „grave”.

— Sunt momente când oamenii sunt atrași chiar și de crimă, rosti el îngândurat.

— Da, da! Ai spus exact ceea ce gândesc eu; sunt atrași de ea, iubesc crima și o iubesc nu numai în unele „momente”, ci tot timpul. Știi, în privința asta parcă s-ar fi înțeles cu toții să mintă, și mint într-una, necontenit. Când îi auzi, toți urăsc din suflet răul, dar în sinea lor îl iubesc.

— Tot mai citești cărți proaste?

— Tot. Sunt ale mamei, dânsa le citește, le ține ascunse sub perne, iar eu i le șterpelesc.

— Cum de nu-ți dai seama că te distrugi singură?

— Chiar asta și vreau, să mă distrug! E aici în oraș un băiat de școală care a stat lungit între șine până a trecut trenul pe deasupra lui. Fericitul! Ascultă, fratele dumitale va fi judecat pentru că și-a ucis tatăl, nu-i așa? Ei, uite, toată lumea e satisfăcută că l-a ucis.

— Satisfăcută? Că l-a ucis pe tata?

— Da, da, toată lumea! Toți se arată îngroziți, dar în sinea lor simt o satisfacție. Și în primul rând eu.

— Se poate să fie și ceva adevărat în ceea ce spui, rosti în surdină Alioșa.

— Ca să vezi ce idei pot să-ți treacă prin cap! exclamă cu o voce stridentă Lise, într-o explozie de entuziasm. Tocmai dumitale, părintele? Nici nu-ți închipui cât prețuiești în ochii mei, Alioșa, pentru că nu ești în stare să minți niciodată! Stai să-ți povestesc ceva, un vis teribil de comic: mi se întâmplă uneori să visez draci. Parcă sunt la mine, în odaie, noaptea, cu lumânarea aprinsă, și peste tot mișună o sumedenie de încornorați, prin toate colțurile, chiar și sub masă. La un moment dat, se deschide ușa și în prag se îmbulzesc iarăși o droaie de diavoli care vor să intre înăuntru, să pună gheara pe mine. Încă puțin și mă înhață. Îmi fac atunci cruce și dracii se trag înapoi, speriați, dar tot nu se îndură să plece, stau mai departe în ușă, stau pitiți prin colțuri și așteaptă. Și deodată mă apucă o poftă năprasnică să hulesc, luând în deșert numele lui Dumnezeu, și încep să blestem, și atunci sar toți buluc asupra mea, rânjind de bucurie, și dau să mă înhațe; dar în aceeași clipă îmi fac cruce și iarăși o zbughesc toți înapoi! Știi ce nostim e, simți mereu cum ți se taie răsuflarea!

— Și eu am uneori asemenea visuri, spuse Alioșa.

— Zău? spuse Lise ca și când nu i-ar fi venit să creadă. Ascultă, Alioșa, să nu râzi de mine, e vorba de ceva foarte important: e posibil oare ca doi oameni să aibă același vis?

— Probabil că da.

— Alioșa, îți spun încă odată: e ceva foarte important,

continuă Lise peste măsură de mirată. Visul în sine poate că nu înseamnă nimic, curios e faptul că ai putut visa același lucru ca și mine. Știu că dumneata nu mă minți niciodată; te-aș ruga să nu mă minți nici acum: spune-mi, e adevărat? Nu glumești?

— E adevărat.

Lise părea foarte tulburată. Câteva clipe nu mai spuse nimic.

— Alioșa, te rog, vino mai des pe la mine, rosti ea într-un târziu, stăruitor.

— Am să vin mereu să te văd, toată viața, îi răspunse convins tânărul.

— Sunt atâtea lucruri pe care numai dumitale ți le încredințez, îi mărturisi Lise. Mie și dumitale, atâta tot. Ești singurul om de pe lume căruia i le spun. Îmi place să stau de vorbă cu dumneata mai mult chiar decât cu mine însămi. Și pe urmă, de dumneata nu mi-e rușine. Alioșa, de ce nu mi-o fi rușine de dumneata chiar așa, de loc? E adevărat că ovreii fură copii de Paști și-i ciopârțesc?

— Nu știu.

— Am aici o carte în care scrie că nu știu unde a fost judecat un ovrei care a ciopârțit un băiețel de patru ani. Întâi și-ntâi i-a tăiat degetele de la mânuțe și după aceea l-a răstignit pe perete; l-a bătut în cuie cu brațele desfăcute; a declarat apoi la proces că băiețelul a murit după patru ore. Foarte repede, nu? Zicea că a gemut și s-a văitat tot timpul, iar el stătea în fața lui și-l privea. Ce splendid!

— Splendid?

— Superb! Uneori îmi închipui că eu l-am răstignit. Îl văd cum sta atârnat de perete și geme, în vreme ce eu mănânc compot de ananas, instalată pe un scaun în fața lui. Îmi place la nebunie compotul de ananas! Dar dumitale?

Alioșa o privea fără să-i răspundă. Chipul fetei, galben ca ceara, se întunecă deodată, crispat, și-n ochi i se aprinse o lumină ciudată.

— Știi, când am citit povestea asta cu ovreiul, am tremurat și am plâns toată noaptea. Mi se pare că aud mereu țipetele și gemetele băiețașului (la patru ani copiii

își dau seama de toate) și, în același timp, nu-mi iese din cap ideea cu compotul de ananas. A doua zi dimineață am trimis cuiva un bilet rugându-l să vină neapărat la mine. A venit și i-am vorbit despre copil și despre compotul de ananas. I-am povestit tot, tot, i-am spus la urmă chiar că „e splendid”. A început să râdă și a recunoscut și el că într-adevăr e splendid. Apoi s-a sculat și a plecat. N-a stat decât cinci minute. Asta ce înseamnă, decât că mă disprețuia, nu-i așa că mă disprețuia? Răspunde-mi, Alioșa, mă disprețuia sau nu? Lise se îndreptă, în fotoliu și ochii începură să-i strălucească și mai viu.

— Spune-mi, o întrebă Alioșa neliniștit, dumneata l-ai chemat pe omul acela?

— Da.

— I-ai trimis o scrisoare?

— Da.

— Numai pentru asta, ca să-i ceri părerea despre ideea dumitale cu copilul?

— Nu, îl chemasem pentru altceva. A fost însă prima întrebare pe care i-am pus-o cum a intrat pe ușă. Mi-a răspuns râzând, pe urmă s-a sculat foarte frumos și a plecat.

— Omul acesta a fost cinstit cu dumneata, rosti Alioșa domol.

— Dar m-a disprețuit? Nu-i așa c-a râs de mine?

— Nu, pentru că și el crede probabil în compotul de ananas. Și el e tare bolnav acum, Lise.

— Chiar crede, într-adevăr! întări Lise, fulgerând-l cu privirea.

— Să știi însă că nu disprețuiește pe nimeni, urmă Alioșa. Dar nici nu crede în nimeni. Și din moment ce nu crede în oameni, se prea poate să-i disprețuiască.

— Prin urmare, și pe mine, da? Și pe mine?

— Și pe dumneata.

— Admirabil! scrâșni Lise. Când a ieșit râzând pe ușă mi-am dat seama ce splendid e să disprețuiești. Tot atât de splendid ca și copilul acela cu degetele retezate... Și-i râse în obraz exasperată, privindu-l cu dușmănie. Alioșa, aș vrea... Scapă-mă, Alioșa! strigă ea deodată și,

smulgându-se dm fotoliu, se repezi la pieptul lui și-l strânse în brațe. Scapă-mă! gemu ea. Crezi c-aș putea să spun vreunui om de pe lume ceea ce ți-am mărturisit dumitale acum? Nu ți-am spus decât adevărul. Să știi, tot ce ți-am spus e adevărat! Mi s-a făcut lehamite de viață, vreau să mă sinucid. Nu mai am niciun chef să trăiesc, totul mi se pare urât! Urât, da, urât, totul e urât! Alioșa, de ce nu mă iubești de loc, de loc? izbucni ea în cele din urmă, furioasă.

— Ba te iubesc! răspunse din toată inima Alioșa.

— Și ai să plângi după mine, da?

— Da.

— Nu pentru că n-am vrut să fiu soția dumitale, ci așa, pentru mine, numai pentru mine?

— Da.

— Îți mulțumesc. Eu nu am nevoie decât de lacrimile dumitale. Toți ceilalți n-au decât să mă condamne, să mă calce în picioare, toți, toți, fără nicio excepție! Pentru că eu nu iubesc pe nimeni. Auzi: pe ni-me-ni! Dimpotrivă, îi urăsc pe toți! Du-te, Alioșa, trebuie să te duci la fratele dumitale! își aminti ea deodată, desprinzându-se de el.

— Cum să te las așa? întrebă Alioșa aproape speriat.

— Du-te la fratele dumitale. Să nu închidă poarta la închisoare, du-te, uite pălăria! Sărută-l pe Mitea din partea mea, hai, pleacă!

Îl împinse cu sila spre ușă. Alioșa se uita la ea nedumerit, întristat, când simți deodată în palma dreaptă o hârtie împăturită și sigilată cu ceară, probabil o scrisoare. O privi: era adresată lui Ivan Feodorovici Karamazov. Își ridică ochii spre Lise. Obrăjorul ei avea o expresie aproape amenințătoare.

— Să i-o dai, auzi, să nu te prind cumva că nu i-ai dat-o! îi porunci ea într-o izbucnire frenetică, tremurând toată. Chiar astăzi, imediat! Altfel, mă otrăvesc! Pentru asta te-am chemat! și trânti ușa după el, încuind-o cu zăvorul.

Alioșa puse răvașul în buzunar și se îndreptă spre scară, fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova pe care o uitase cu desăvârșire. Când se convinse în sfârșit că nu mai era nimeni în sală, Lise trase zăvorul, întredeschise

ușa și vârî degetul în crăpătură; închise apoi ușa brusc, strivindu-și degetul. După câteva clipe își slobozi mâna din strânsoare, se apropie încet de fotoliu și, așezându-se în el, dreaptă ca o strună întinsă, își cercetă mânioasă degetul învinețit, sub unghia căruia mustise o picătură de sânge. Îi tremurau buzele și șoptea într-una, iarăși și iarăși, pe nerăsuflate:

— Ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso!

Capitolul IV

UN IMN DE SLAVĂ ȘI UN SECRET

Era destul de târziu când Alioșa sună la poarta închisorii, începuse să se întunece afară (ziua-i atât de scurtă în noiembrie). Știa însă c-o să poată intra fără nicio greutate. În această privință și la noi în oraș obiceiul pământului e același ca peste tot. La început, după arestarea lui Mitea și perioada de instrucție preventivă, vizitele familiei și ale persoanelor străine fuseseră îngrădite de anumite formalități cât se poate de stricte, dar cu timpul strictețea aceasta începuse să mai slăbească, nu pentru că n-ar fi fost necesară, dar se făcuseră unele excepții. Ba chiar se ajunsese atât de departe cu concesiile, încât uneori întrevederile deținutului aveau loc într-o încăpere special amenajată și, ca să zicem așa, chiar între patru ochi. Altminteri, de această situație privilegiată nu se bucurau decât foarte puține persoane: Grușenka, Alioșa și Rakitin. Grușenka reușise să câștige bunăvoința ispravnicului Mihail Makarovici; bătrânul se simțea vinovat din pricina ieșirii brutale pe care o avusese față de ea, în seara de pomină de la Mokroe. Mai apoi însă, când aflase în amănunțime toată povestea vieții, ei, își schimbase cu desăvârșire părerea despre dânsa. Și ceea ce părea și mai curios, deși ferm convins că Mitea era vinovat, după arestarea acestuia devenise tot mai indulgent. „Cine știe, poate c-o fi fost om de treabă altminteri, numai băutura și viața asta destrăbălată l-au nenorocit. Uite așa, de pomană”, se gândea el. De unde mai înainte nu avea ochi să-l vadă, acum parcă simțea un fel de milă pentru el. De asemenea, ispravnicul ținea foarte mult la Alioșa, pe care-l cunoștea destul de bine; cât privește pe Rakitin care luase obiceiul de a-l vizita pe deținut, era prieten cu „duducile ispravnicului”, cum le spunea el, și mai toată ziua se

învârtea pe la ei prin casă. Pe deasupra, medita și copiii directorului închisorii, un bătrân blajin, dar tipicar când era vorba de slujbă. Alioșa se cunoștea și el mai demult cu directorul căruia îi plăcea să discute pe îndelete probleme „superioare”. Iar față de Ivan Feodorovici, bătrânelul nu numai că avea o deosebită stimă, dar se simțea chiar intimidat de dânsul, mai ales de argumentația lui, deși el însuși se considera un filozof de seamă, chiar dacă era un „autodidact”. În schimb, avea o nețărmurită simpatie pentru Alioșa. De un an încoace, directorul se apucase să studieze evangheliile apocrife și simțea mereu nevoia să-și împărtășească părerile tânărului său prieten. Mai înainte se ducea din când în când să-l vadă la mănăstire și acolo stătea ceasuri întregi de vorba cu el și cu ieromonahii. Așa că Alioșa, chiar dacă s-ar fi întâmplat să sosească prea târziu la închisoare, n-avea decât să intervină pe lângă el și lucrurile s-ar fi aranjat imediat. De altfel, îl cunoștea toată lumea acolo, până la ultimul gardian. Santinela, firește, nu-i făcea niciun fel de dificultăți, cu condiția ca să aibă încuviințarea celor în drept. De câte ori venea cineva să-l vadă, Mitea cobora din celula lui la vorbitor. Intrând înăuntru, Alioșa se pomeni față în față cu Rakitin care tocmai își lua rămas bun de la Mitea. Discutau amândoi cu glas tare. Mitea râdea, iar Rakitin pufnea supărat. În ultima vreme, Rakitin evita să-l întâlnească pe Alioșa, cu care nu vorbea aproape de loc; abia dacă se învrednicea să-l salute. Dând cu ochii de el, vizitatorul se încruntă și-și plecă repede privirea în jos, făcându-și de lucru cu nasturii paltonului călduros, din stofă groasă, cu guler de blană. Apoi începu să-și caute umbrela.

— Să nu uit ceva, murmură el, așa, numai ca să nu tacă din gură.

— Vezi să nu iei ceva ce nu-ți aparține, îi atrase atenția Mitea, râzând singur de gluma lui. Rakitin se făcu foc.

— Asta să le-o spui Karamazovilor tăi, neam de jecmănitori, nu lui Rakitin! strigă el, tremurând de mânie.

— Ce te-a apucat, omule? Am glumit! protestă Mitea. Ei, drăcia dracului! Apoi către Alioșa, arătând cu mâna spre Rakitin, care ieșea grăbit pe ușă: Îl vezi? Așa sunt toți. Cât

a stat aici, a râs și-a fost bine dispus, și acum deodată i-a sărit mustarul! Nici măcar nu te-a salutat. Chiar așa rău v-ați certat? De ce ai venit atât de târziu? Te-am așteptat ca pe ghimpi toată dimineața. Dar nu-i nimic! O să ne scoatem acum paguba!

— Ce tot caută pe aici? De când te-ai împrietenit cu el? întrebă Alioșa, făcând un semn cu capul spre ușa pe care ieșise Rakitin.

— Cu Mihail? Nu, n-aș putea să spun că suntem prieteni. Nici nu merită, e un porc! Mă crede un... ticălos. Și nici nu știe de glumă – așa sunt toți, ăsta-i cusurul lor. Niciodată nu vor fi în stare să priceapă o glumă. Și sufletul lor e sterp și uscat, uscat și sterp, așa cum era al meu când am ajuns aici, la închisoare, și mă uitam la zidurile astea. Dar e deștept, e deștept foc. Ei, Alexei, capul meu, sărmanul, s-a dus dracului! Mitea se așeză pe bancă și-l puse pe Alioșa să șadă lângă el.

— Da, mâine e procesul. Cum asta, chiar ai pierdut orice speranță, frățioare? întrebă timid Alioșa.

— Ce spui? Mitea îi aruncă o privire indiferentă. Ah, da, te gândeai la proces! Dă-l dracului! Până azi am vorbit cu tine numai și numai despre proces. Toate astea-s fleacuri! Sunt alte lucruri mai importante, despre care n-am discutat niciodată. Așa e, mâine-i procesul, dar când ți-am spus că s-a dus dracului scăfârlia mea, nu mi-era aminte de proces. Capul meu, uite, e tot aici, pe umeri, numai că s-a dus dracului ce era înăuntru. De ce mă privești atât de scandalizat?

— Ce tot îndrugi acolo, Mitea?

— Ideile, ideile! Etica. Ce este etica?

— Etica? se miră Alioșa.

— Da. Este o știință, așa-i?

— Există într-adevăr o știință care se numește așa... dar... drept să-ți spun, n-aș putea să-ți explic prea bine ce este cu ea, să-ți dau o definiție.

— Rakitin știe. Multe mai știe și omul ăsta, lua-l-ar dracu! Pot să-ți spun însă că n-o să se călugărească. Și-a pus în gând să plece la Petersburg. Zice că vrea să devină critic și să dea o nouă orientare, mai nobilă, criticii. S-ar

putea să facă într-adevăr carieră și să fie chiar de folos. Of, toți umblă numai după asta, vor să facă neapărat carieră! Dracu s-o ia de etică! Vorba e, m-am dus de râpă, Alexei, omul lui Dumnezeu! Pe tine te iubesc cel mai mult dintre toți. Mi se luminează sufletul când mă uit Ia tine. Cine a fost Karl Bernard?

— Karl Bernard? se miră din nou Alioșa.

— Nu, nu Karl, stai, m-am încurcat: Claude Bernard. Ce a fost? Chimist?

— Trebuie să fie un savant, răspunse Alioșa. Dar mărturisesc că nici despre el n-aș putea să-ți spun mare lucru. Știu doar atât, că e un savant, dar în ce ramură, habar n-am.

— Dracu să-l ia, ca nici eu nu știu! Un pezevenghi, cu siguranță, toți sunt niște pezevenghi. Să vezi însă că Rakitin o să reușească; când vrea el ceva se strecoară și pe gaura cheii, și el e tot un Bernard. Uf, Bernarzii ăștia! Au ieșit la iveală cu duiumul!

— Dar ce-i cu tine, ce s-a întâmplat? stărui Alioșa.

— Vrea să publice un articol despre mine, să-și facă astfel intrarea în literatură. De asta vine mereu pe aici, așa mi-a spus. Are intenția să scrie ceva cu tendință: „Era fatal să ajungă la crimă, mediul l-a nenorocit” și așa mai departe. Un articol cu nuanță socialistă, zice. Dracu să-l ia cu nuanța lui cu tot, n-are decât, dacă așa vrea el! Nu poate să-l înghită de loc pe Ivan, îl urăște, și nici pe tine nu prea te are la stomac. Dar nu vreau să-l gonesc fiindcă e un tip inteligent. E adevărat că, de la o vreme încoace, și-a cam luat nasul la purtare. Chiar adineauri îi spuneam: „Karamazovii nu sunt niște netrebnici, orice ai zice tu, ci niște filozofi, fiindcă toți rușii adevărați sunt filozofi, pe când tu, cu toată învățătura ta, nu ești filozof, ci mitocan sadea”. A rânjit câinește. Drept care, am adăugat: *„De ideibus non est disputandum”*. Frumos calambur, nu? Cel puțin așa am venit și eu în contact cu clasicismul! râse Mitea.

— Dar de ce crezi că ești pierdut? Parcă așa ziceai adineauri? îl întrerupse Alioșa.

— De ce sunt pierdut? Hm! De fapt... vorbind așa, în

general, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Ce vrei să zici?

— Gândește-te: aici, în cap, adică în creier, sunt nervi (dracu să-i ia!)... Și tot acolo mai sunt și niște fibre subțiri, adică nervii au așa, ca niște prelungiri, și când fibrele astea încep să vibreze... Vezi tu, de câte ori mă uit la ceva, un obiect oarecare, fibrele încep să vibreze... Și, în momentul când ele încep să vibreze, apare și imaginea, nu chiar imediat, ci după o clipă. În interval de o secundă apare și clipa – ei, fir-ar al dracului, vreau să zic apare imaginea, adică obiectul respectiv, sau un fapt oarecare, dracu mai știe, de aceea mă uit mai întâi și după aceea gândesc... Și asta numai pentru că există fibrele acelea, nu fiindcă aș avea un suflet și aș fi plăsmuit după chipul și asemănarea nu știu cui, acum mi-am dat seama că toate astea sunt prostii. Mihail mi-a explicat treaba asta încă de ieri și parcă mi-a trecut un fier roșu prin inimă. Mare lucru și știința, Alioșa! Omul viitorului o să fie un om nou, îmi dau seama... Și totuși, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Foarte bine! spuse Alioșa.

— De ce, pentru că-mi pare rău de Dumnezeu? Chimia, frățioare, chimia! N-ai încotro, preasfinția-ta, trebuie să te dai la o parte, să-i faci loc chimiei să treacă! Nu pot să-ți spun cât îl urăște pe Dumnezeu Rakitin! Ăsta-i punctul slab al tuturor! Dar îl ascund. Mint, se prefac. Îl întreb: „Ideile astea ai de gând să le dezvolți în foiletoanele tale critice?” „Chiar așa, deschis, zice, nu cred c-au să-mi dea voie”. Și a râs. „Și atunci, zic eu, cum rămâne cu omul? Așa, fără Dumnezeu și fără viața viitoare? înseamnă că totul e permis, că poți face orice vrei?” „Ce, nu știai? zice, și iar începe să râdă. Un om inteligent, zice, poate să facă orice, totul îi este îngăduit. Când omul e ager la minte știe pe unde să scoată cămașa, pe când tu, zice, ai ucis un om și imediat te-au prins ca din oală și acum, uite, îți mănânci zilele în pușcărie!” Așa mi-a spus! Porcul! Altădată, pe de-alde ăștia ca el îi luam de guler și-i zvârleam pe ușă afară, iar acum stau și-l ascult. Totuși, spune și multe lucruri cu cap. Și știe să scrie. Acum o săptămână a venit să-mi citească un articol; am copiat trei rânduri din el, stai

puțin, că le am la mine. Mitea scotoci grăbit în buzunarul jiletcii din care scoase o fițuică: „Ca să putem soluționa această problemă, este necesar, în primul rând, ca personalitatea noastră să fie pusă în antiteză cu realitatea”. Tu înțelegi ceva?

— Nu, nu înțeleg.

Alioșa se uita curios la Mitea, așteptând să audă ce-i spune.

— Nici eu. E destul de confuz și de vag. Și totuși, e un lucru deștept! „Toată lumea, zice, scrie acum așa, astea sunt exigențele mediului...” Ce-o fi și cu mediul ăsta de se tem așa de el? Știai că pușlamaua face și poezii? Ce crezi, a cântat în versuri piciorușul Hohlakovei, ha-ha-ha!

— Am auzit.

— Ai auzit? Dar versurile le-ai citit?

— Nu.

— Le am eu, ți le citesc îndată. Stai să-ți spun, că-i o dandana întreagă. Mare pungaș! Acum trei săptămâni a început să mă ia în săgeți: „Tu, zice, ai căzut în capcană ca un nătărău pentru niște amărâte de trei mii de ruble; ai să vezi că eu am să pun mâna dintr-un condei pe o sută cincizeci de mii, mă însor cu o văduvioară și-mi cumpăr o casă de piatră la Petersburg”. Și mi-a povestit că-i trage clopotele Hohlakovei. Prea deșteaptă n-a fost ea nici în tinerețe, iar acum, la patruzeci de ani, a pierdut și bruma de minte ce o mai avea. „E teribil de sentimentală dumneaei, zice, știu eu cum să-i cânt în strună ca s-o dau gata. Iar după ce mă însor cu ea, o iau cu mine la Petersburg și acolo scot un ziar.” Și-i curgeau balele de poftă, libidinosul, dar nu după Hohlakova, ci după cele o sută cincizeci de mii de ruble ale ei! Eram gata să-l cred, reușise aproape să mă convingă; mă ținea în fiecare zi la curent: „Încă puțin, zice, și cedează”. Nu-și mai încăpea în piele de bucurie. Și deodată, hait! îl dă pe ușă afară; Perhotin, Piotr Ilici, i-a luat-o înainte, bravo lui! Aș pupa-o pe toanta aia pentru că l-a trimis la plimbare. Versurile le-a compus pe vremea când venea mereu pe la mine. „Pentru prima oară, zice, îmi murdăresc mâinile scriind poezii, dar n-am încotro, dacă vreau s-o vrăjesc, asta înseamnă că le

scriu cu un scop util. Când am să pun mâna pe bănișorii imbecilei, am să pot fi de folos societății.” Oamenii ăștia sunt în stare să găsească o justificare socială pentru orice ticăloșie! „Trebuie totuși să recunoști, zice, că scriu mai bine decât Pușkin al dumitale, pentru că până și într-o poezioară umoristică, așa cum e asta, am știut să strecor o aluzie la nedreptatea socială”. În privința lui Pușkin sunt de acord cu el. Păcat de talentul lui dacă și l-a irosit în cinstea unor piciorușe! Nici nu știi ce mândru era de versurile sale! Ca să vezi cât sunt de ambițioși dumnealor! Poezia era intitulată *Cântec de leac pentru piciorușul bolnav al muzei mele*. Auzi ce i-a dat prin cap!

Scump și dulce picioruș,
Mare poznă îmi făcuși.
Doctorii-mprejur roiesc,
Îți descântă, te-oblojesc.
Nu de dragul tău oftez,
Pe Pușkin nu-l concurez.
Oful meu e, vai, căpșorul,
Ce nu-mi înțelege dorul.
Piciorușul, bată-l vina,
Numai el e cu pricina!
Leac de și-ar afla farsorul,
S-ar lumina și căpșorul![130]

Porc, ce mai încolo-ncoace, porc sadea, dar uite ce poezie sprințară a reușit să facă! Și a știut într-adevăr să strecoare și o idee „socială”! Dar ce-a fost pe el când l-a dat afară! Parcă turbase!

— De altfel, s-a și răzbunat, îl înștiința Alioșa. A pomenit-o într-o corespondență de ziar.

Și Alioșa îi spuse în câteva cuvinte cam ce cuprindea articolul apărut în ziarul *„Ecouri”*.

— Da, cu siguranță că-i al lui, confirmă Mitea, încruntându-se. Numai el putea să scrie așa ceva.

[130] Versurile lui Rakitin se aseamănă cu una din parodiile lui D.D. Minaev apărute în volumul său Gânduri și cântece (1864).

Corespondențele astea... știu... câte mârșăvii nu s-au scris bunăoară pe socoteala Grușenkăi... sau despre Katia... Hm!

Și începu să se plimbe încolo și încoace prin odaie cu un aer preocupat.

— Frățioare, să știi că nu mai pot să stau mult la tine, spuse Alioșa după câteva clipe de tăcere. Mâine-i o zi de cumpănă, o zi mare în viața ta: judecata lui Dumnezeu îți va hotărî soarta... Și nu-mi vine să cred că mai poți fi în stare să umbli așa, de colo-colo și să vorbești câte-n lună și-n stele...

— Nu, n-ai de ce să te miri, îl întrerupse Mitea impetuos. Ce-ai vrea să-ți spun? Să-ți vorbesc despre javra aia spurcată? Despre ucigaș? Ajunge cât am trăncănit despre el. Nici nu vreau să mai aud de scârnăvia aia, fiul Smerdiașciei! Lasă, c-o să-l trăsnească Dumnezeu, ai să vezi! Niciun cuvânt mai mult! Se apropie de Alioșa și-l sărută înduioșat. Îi scânteiau ochii. Rakitin n-ar înțelege, începu el cuprins de o exaltare ciudată. Tu însă sunt sigur c-ai să mă înțelegi. De aceea te-am și așteptat cu atâta nerăbdare. Vezi tu, de mult țineam să stau de vorbă cu tine între zidurile astea dărăpănate, dar am trecut sub tăcere tocmai ce era mai important: pesemne că nu sosise încă sorocul. Am așteptat până în ultima clipă ca să-mi deschid inima față de tine. Frățioare, în aste două luni de când sunt aici am simțit trezindu-se la viață în sufletul meu un om nou, un om nou a înviat în mine! Zăcea zăvorât în adâncul meu și poate că n-ar fi ieșit niciodată la iveală de n-ar fi fost lovitura asta de trăsnet. Mă cutremur numai când mă gândesc! Ce-mi pasă că voi fi silit să dau cu ciocanul douăzeci de ani în șir?... Îți spun cinstit că asta nu mă înspăimântă de fel; singurul lucru de care mă tem e ca nu cumva să dispară noul-născut din mine! Acolo, în ocnă, sub pământ, poți foarte bine să găsești în preajma ta, alături de tine, o inimă de om într-un alt ocnaș, un criminal, și să te apropii de el, pentru că și acolo sunt oameni care trăiesc, care sunt în stare să iubească și să sufere! Poți să reînsufletești inima lui amorțită de ocnaș, să te ocupi de el ani de zile ca să scoți, în sfârșit, la lumină din negură un suflet mare, o conștiința călită prin suferințe, să faci să

renască în el un înger, să redai vieții un erou? Sunt multe, foarte multe ființe ca astea, sute și sute, și suntem cu toții vinovați față de ele! Pentru ce a trebuit oare să visez chiar atunci, în momentul acela, „copchilașul”? „De ce să fie așa sărman acest copchilaș?” Nu crezi c-a fost o prevestire? Pentru el, pentru „copchilaș” am să mă duc la ocnă. Deoarece fiecare din noi este vinovat pentru toți. Pentru toți „copchilașii”, căci există pe lume deopotrivă copii mici și copii mari. Toți sunt niște „copchilași”. Pentru ei am să mă duc la ocnă, fiindcă odată și odată trebuie să plătească cineva pentru toți. Nu l-am ucis eu pe tata, și totuși, trebuie să mă duc la ocnă. Primesc aceasta suferință! Acum mi-am dat seama, aici... Între zidurile astea părăginite. Sunt mulți, sute de făpturi omenești acolo, în hrube, sub pământ, cu ciocanele în mână. O, da, o să fim ferecați în lanțuri și văduviți de libertate, dar din noianul durerii noastre vom reînvia pentru bucurie, căci fără ea omul nu poate să trăiască, nici Dumnezeu să existe, pentru că Dumnezeu i-a dăruit omului bucuria, este privilegiul lui, marele lui privilegiu... Fă, Doamne, ca inima omului să se mistuie în rugăciuni! Cum aș putea și trăiesc acolo, sub pământ, fără Dumnezeu? Rakitin minte; dacă Dumnezeu va fi izgonit de pe fața pământului, noi îl vom făuri din nou sub pământ! Un ocnaș poate și mai puțin să trăiască fără Dumnezeu decât un om liber! Și atunci noi, viețuitorii din subterane, vom înălța din adâncul pământului un imn tragic lui Dumnezeu, în mâna căruia se află bucuria! Slavă lui Dumnezeu și bucuriei sale! Îl iubesc. Mitea rosti cu sufletul la gură această fantasmagorică tiradă. Era palid la față, îi tremurau buzele și lacrimi i se prelingeau din ochi.

— Nu, viața e bogată, viața prisosește chiar și în măruntaiele pământului! continuă el. Nici nu poți să-ți închipui, Alexei, cât de mult vreau să trăiesc în clipa de față... ce neistovită sete de viață e-n mine, ce dorință de a trăi conștient s-a născut în mine, uite-aici, între zidurile astea dărăpănate! E ceva ce Rakitin nu poate să înțeleagă, el nu râvnește decât să-și facă o casă și să aibă chiriași, de aceea te așteptam pe tine. Și, la urma urmelor, ce înseamnă suferința? Nu mi-e frică de ea, chiar de ar fi fără

sfârșit. Altădată m-am temut de ea, acum însă nu mă mai tem. Știi, s-ar putea să nu scot un cuvânt la proces... Simt că am strâns în mine destulă putere ca să birui orice suferință, numai dac-aș putea să-mi spun în fiece moment: exist! Îndur mii de cazne, dar exist, mă zvârcolesc în chinuri, dar exist! Stau ferecat într-un turn, dar cel puțin trăiesc, văd soarele, și... chiar dacă nu-l văd, știu totuși că există. Și atâta timp cât știi că soarele luminează, înseamnă că trăiești. Alioșa, heruvimule, pe mine filozofia mă omoară, dar-ar dracii-n ea! Fratele nostru Ivan...

— Ce-i cu el? tresări Alioșa, luându-i vorba din gură, dar Mitea nici nu-l auzi.

— Vezi tu, înainte vreme nu eram hărțuit de asemenea îndoieli, deși mocneau tăinuite în mine. Poate că tocmai din pricină că atâtea și atâtea gânduri nelămurite clocoteau în sufletul meu, mă îmbătăm mereu, săream la bătaie, umblam ca turbat. Dinadins probabil mă încăieram cu unul și cu altul, ca să le astâmpăr în mine, să le înăbuș, să le strivesc. Ivan nu este ca Rakitin, el își ascunde gândurile. Ivan e ca un sfinx, tace, tace mereu. Ceea ce mă tulbură mai ales și mă pune pe gânduri e Dumnezeu. Întrebarea asta mă frământă tot timpul. Și dacă totuși nu există? Dacă e adevărat ce spune Rakitin, că Dumnezeu nu este decât o ficțiune a omenirii? Și atunci, dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul e stăpânul pământului, al întregului univers. Minunat! Dar mai poate fi virtuos fără Dumnezeu? Asta-i întrebarea! Mereu mă întorc în același punct. Fiindcă pe cine va mai iubi atunci omul? Cui îi va fi recunoscător, cui îi va înălța imnuri de slavă? Rakitin râde. El susține că poți iubi omenirea și fără Dumnezeu. Afirmația asta însă o poate face numai un mucos ca el, fiindcă mie nu poate să-mi intre în cap. Ce ușoară este viața pentru Rakitin. „Mai bine te-ai ocupa de extinderea drepturilor cetățenești, mă sfătuia el azi, sau ai avea grijă să nu se urce prețurile la carne, și-n felul ăsta ți-ai dovedi mai eficient dragostea față de oameni decât cu toată filozofia ta”. Atunci i-am trântit-o și eu de la obraz: „Tu, în schimb, zic, neavând niciun Dumnezeu, ai fi în stare să ridici singur prețul cărnii în momentul când ai avea

posibilitatea s-o faci, ca să câștigi o rublă la o para”. S-a înfuriat. Ce înseamnă virtutea, poți să-mi răspunzi, Alexei? Pentru mine, virtutea înseamnă un lucru, iar pentru chinez, cu totul altceva; prin urmare, nu este o noțiune absolută. Sau nu-i așa? Ce întrebare perfidă! Să nu râzi de mine dacă am să-ți spun că două nopți n-am putut să închid ochii din cauza ei. Mă mir numai cum pot oamenii să trăiască fără să se gândească la asta? Deșertăciune! Ivan nu crede în Dumnezeu. El are o idee a lui. Și ideea asta e mai presus de înțelegerea mea. Ivan nu vorbește niciodată. Îmi face impresia că e francmason. Am încercat să discut cu el, dar n-a catadicsit să-mi răspundă. Am vrut să sorb apă din izvorul său, dar m-am izbit de tăcerea lui. O singură dată am reușit să scot ceva de la el.

— Ce anume? întrebă cu înfrigurare Alioșa.

— Tocmai apucasem să-i spun: „Prin urmare, atunci totul e permis?” S-a încruntat: „Feodor Pavlovici, zice, tăticul nostru era un porc, dar gândea ca un om cu capul pe umeri”. Scurt și cuprinzător! Asta a fost tot. L-a tăiat pe Rakitin.

— Adevărat, confirmă cu amărăciune Alioșa. Când a fost la tine?

— Lasă asta mai încolo, acum am altceva să-ți spun. Până în momentul ăsta nu ți-am vorbit niciodată despre Ivan. Mereu am tot amânat. Când se va termina toată tevatura și se va pronunța sentința, atunci am să-ți fac o mărturisire, am să-ți destăinuiesc tot. E ceva cutremurător... Tu ai să fii judecătorul meu. Deocamdată însă nu-mi mai pomeni, te rog, nimic despre el, sunt obligat să tac. Mă întrebai adineauri ce o să fie mâine, adică la proces. Dacă mă crezi, nu știu absolut nimic

— Ai stat de vorbă cu avocatul?

— Halal avocat! I-am spus tot. E un pungaș de mâna întâi din capitală, un șmecher fără pereche. Și el tot un Bernard! N-a crezut însă niciun cuvânt. Închipuiește-ți, e convins că eu am săvârșit crima. Mi-am dat seama numaidecât. În cazul ăsta, l-am întrebat eu, de ce ați acceptat să mă apărați?” Că mult îmi pasă mie de ei! Au adus și un doctor, vor cu tot dinadinsul să mă scoată

nebun. Nici să n-aud de așa ceva! Katerina Ivanovna vrea să-și facă „datoria” până la capăt. Neapărat și cu orice preț (Mitea zâmbi cu amărăciune). Ce ființă crudă! E ca o pisică. Știe ce-am spus despre ea în seara aceea la Mokroe; am spus că atunci când e mânioasă nu mai ține seama de nimic. Au avut grijă să-i raporteze. Da, mărturiile s-au înmulțit în ultima vreme, sunt puzderie, ca nisipul mării! Grigori își menține declarația de la început. Omul e cinstit de felul lui, dar prost. Sunt mulți ca el, cinstiți numai din prostie. Asta este tot o idee a lui Rakitin. Grigori mă dușmănește. Sunt oameni pe care-i mai bine să-i ai dușmani decât prieteni. Mă gândesc, bunăoară, la Katerina Ivanovna. Tare mă tem c-o să se apuce să povestească mâine la tribunal cum s-a închinat până la pământ în fața mea când i-am dat cele patru mii cinci sute de ruble! O să-mi plătească tot, tot, până la ultimul ban. N-am nevoie de sacrificiile ei! Ar însemna să-mi crape obrazul de rușine la proces! Nu știu cum am să pot rezista. Du-te și vorbește cu ea, Alioșa, roag-o să nu pomenească despre asta. Sau crezi că e inutil? La naiba, nu-i nimic, o să tac și-o să înghit! Nu-mi pare rău de ea. Așa vrea, așa face. Hoțul o să primească răsplata cuvenită. Să vezi ce discurs am să le țin, Alioșa (și avu din nou un zâmbet amar). Dar Grușa... Grușa, Doamne! Pentru ce trebuie să primească suferința asta? exclamă el cu lacrimi în ochi. Gândul ăsta mă omoară! Mă dau de ceasul morții când mi-aduc aminte de ea. A fost mai înainte pe aici...

— Mi-a spus. Era tare amărâtă, săraca, din pricina ta...

— Știu. Așa sunt eu, dracu să mă ia, am o fire păcătoasă. Iar am fost gelos! Când să plece însă mi-a părut rău și am sărutat-o. Dar nu i-am cerut iertare.

— De ce? se mira Alioșa.

Mitea izbucni deodată în râs, înveselit.

— Să te ferească Dumnezeu, băiete dragă, să ceri vreodată iertare femeii pe care o iubești, dacă ai greșit cumva fața de dânsa! Mai ales ei, femeii iubite, oricât de vinovat te-ai simți în sinea ta! Femeia, frățioare, e dracul gol, ascultă-mă pe mine; cel puțin în materia asta mă pricep și eu! încearcă numai să-ți recunoști greșeala. „Sunt

vinovat, iartă-mă, nu fi supărată”, să vezi atunci ce potop de reproșuri te așteaptă! Să nu-ți închipui cumva c-o să te ierte chiar așa de lesne, de la bun început, asta în niciun caz; o să caute mai întâi să te umilească, o să te facă albie de porci, o să-ți ceară socoteală și pentru ce-a fost, și pentru ce n-a fost, o să-ți înșire toate păcatele, n-o să uite nimic, nimic, ba încă o să mai adauge și de la ea, și abia după aceea o să-ți acorde, în fine, iertarea. Și asta când s-ar întâmpla să ai de-a face cu cea mai blândă dintre ele! O să scormonească până și lucrurile de mult îngropate și o să-ți arunce totul în cap. Și toți acești îngeri, fără de care n-am putea trăi, sunt la fel; în fiecare, fără excepție, mocnește dorința sălbatică de a jupui omul de viu! Vezi tu, dragul meu, ca să-ți vorbesc pe șleau și absolut sincer, asta-i soarta oricărui om cumsecade: să stea sub papucul unei femei. Cel puțin așa cred eu, și nu este numai o părere, ci e un lucru pe care-l simt. Bărbatul trebuie să fie mărinimos. Poate s-o facă fără să se înjosească. Nu e ceva care să-l înjosească, oricine ar fi el, un erou sau chiar un Cezar. Și totuși, să nu ceri niciodată iertare, niciodată și pentru nimic în lume. Să nu uiți niciodată deviza asta; as-cultă-l pe fratele tău, Mitea, care și-a frânt gâtul din pricina unei femei. Nu, decât să-i cer iertare Grușei, mai bine voi căuta să răscumpăr într-un fel sau altul râul pe care i l-am făcut. O venerez, Alioșa, am un adevărat cult pentru ea. Dar ea nu-și dă seama, nu, tot i se pare că n-o iubesc cât ar trebui. Și mă chinuiește, nu știi cât mă chinuiește cu dragostea ei. Ce a fost mai înainte nu era nimic! Înainte mă răscoleau numai șerpuirile drăcești ale trupului său, pe când acum sufletul meu s-a îngemănat cu al ei, și prin ea am devenit alt om! Crezi c-au să ne dea voie să ne căsătorim? Altfel am să mor de gelozie, zi de zi am să mă perpelesc... Ce ți-a spus despre mine?

Alioșa îi împărtăși, vorbă cu vorbă, mărturisirile pe care le făcuse Grușenka. Mitea îl ascultă atent, cerându-i să repete încă odată unele lucruri, și se arătă satisfăcut.

— Va să zică, nu e supărată că sunt gelos! exclamă el. Ca să vezi ce înseamnă femeia! „Și eu am o inimă crudă.” Uf, ador femeile crude, deși gelozia lor mă exasperează! Să

vezi cum o să ne scoatem ochii unul altuia! Dar de iubit am s-o iubesc cum n-am iubit încă pe nimeni. Crezi c-au să ne lase să ne cununăm? Oare ocnașii au voie să se căsătorească? E o problemă. Și fără ea nu pot să trăiesc. Mitea începu din nou să se plimbe încruntat prin odaie. Se făcea din ce în ce mai întuneric. Pe chipul său apăru subit o vădită îngrijorare. Un secret, așa zicea, c-ar fi un secret la mijloc! Și c-am fi urzit în trei împotriva sa un complot în care-i amestecată și „Katka”... Nu, Grușenka, nu, iubito, e vorba de altceva. Aici ai dat greș, te-ai înșelat ca o muierușcă prostuță! Alioșa, dragul meu, acum, fie ce-o fi, am să-ți destăinuiesc secretul nostru!

Se uită în toate părțile și, apropiindu-se de Alioșa care stătea în picioare, în fața lui, începu să-i șoptească misterios la ureche, deși n-avea cine să-i audă – bătrânul gardian moțăia într-un colț, iar santinelele erau prea departe.

— Am să-ți dezvălui secretul, murmură Mitea precipitat, în orice caz, ți l-aș fi spus mai încolo; cum aș putea, oare, să fac ceva fără tine? Tu ești toată nădejdea mea. Ivan ne este superior, recunosc, dar pentru mine tu ești un heruvim. Numai tu poți să hotărăști. Cine știe dacă nu ești tu cel mai desăvârșit dintre noi, dacă nu ești mai presus și decât Ivan! Vezi tu, aici e nevoie de conștiință, de o conștiință superioară, e vorba de un lucru mult prea grav ca să pot ajunge singur la o soluție, de aceea am tot amânat, ca să mă sfătuiesc și cu tine. Totuși, e încă prea devreme ca să luăm o hotărâre, trebuie să așteptăm sentința; după pronunțarea sentinței, te las pe tine să-mi pecetluiești soarta. Deocamdată, nu e nevoie să-ți spui părerea; eu am să-ți arăt despre ce e vorba, tu n-ai altceva de făcut decât să mă asculți, fără să decizi nimic. Ascultă numai și taci. N-am să-ți dezvălui chiar tot. Am să mă rezum numai la ideea esențială, fără să intru în prea multe detalii, dar încă odată te rog să taci. Nimic, nicio întrebare, niciun gest, ești de acord? Dar, Doamne, ce facem cu ochii tăi? Mă tem c-am să citesc în ei lămurit ce gândești, chiar dac-ai ține gura încleștată! Nu știi ce frică mi-e de ei! Ascultă, Alioșa, Ivan îmi propune să fug. Las amănuntele

deoparte; totul a fost prevăzut punct cu punct, lucrurile se pot aranja. Taci, nu spune nimic! Să plec în America, împreuna cu Grușa. Fără ea n-aș putea să trăiesc! Fiindcă dacă n-au s-o lase să vină cu mine? Știu eu dacă ocnașii au voie să se însoare? Ivan zice că nu. Și atunci ce am să mă fac sub pământ fără Grușa, toată ziua cu ciocanul în mână? O să-mi fărâm capul cu el și o să termin! Pe de altă parte, mai e și conștiința; cum rămâne cu ea? Ar însemna să fug de suferință, nu-i așa? Mi s-a arătat un semn și eu l-am nesocotit, mi s-a deschis în față calea ispășirii, și eu am dat bir cu fugiții. Ivan spune că în America, dacă ești un om capabil, poți fi mult mai util decât mucezind într-o hrubă. Bine, și atunci cum rămâne cu imnul nostru subpământean? Și apoi, ce mă așteaptă în America? Iarăși deșertăciunea! De altfel, cred că și acolo trebuie să fie destulă șarlatanie. Să fug numai ca să scap de suferință? Ți-am spus toate astea, Alexei, pentru că tu ești singurul om care poate să priceapă, nimeni altul n-ar pune niciun temei pe cuvintele mele; cu oricine aș fi vorbit așa cum am vorbit cu tine despre imn, ar fi zis ca-mi pierd vremea cu tâmpenii ori că aiurez. Toată lumea ar crede fie că sunt lovit cu leuca, fie c-am căpiat. Nici n-am înnebunit însă și nici prost nu sunt. Ivan înțelege și el ce i-am spus despre imn, da, înțelege, dar nu vrea să-mi răspundă nimic, e mut. Nu crede în imn. Taci, taci; citesc în ochii tăi că ai și hotărât! Nu încă, te rog, cruță-mă, nu pot să trăiesc fără Grușa, așteaptă până la proces! Mitea rosti ultimele cuvânt ca ieșit din minți. Îl ținea pe Alioșa de umeri și-l sorbea din ochi cu o privire lacomă, înfrigurată. Tu ce crezi, ocnașii au voie să se căsătorească? întrebă el pentru a treia oară, ca și cum ar fi așteptat de la el dezlegarea.

Alioșa îl asculta din ce în ce mai mirat. Era zguduit până în adâncul sufletului.

— Aș vrea să te întreb ceva, zise el. Ivan ține mult la ideea asta? De la cine a pornit?

— De la el. Ivan a venit cu invenția asta și insistă mereu! De când sunt aici n-a fost niciodată la mine; abia acum o săptămână m-am pomenit cu el din senin și, cum a intrat pe ușă, mi-a și împărtășit planul lui. Se ține de capul meu.

Nu c-ar încerca să mă înduplece, ci pur și simplu îmi ordonă. Nici nu se gândește măcar că s-ar putea să nu-i dau ascultare, deși mi-am deschis sufletul, așa cum am făcut și față de tine, și i-am vorbit și lui despre imn. Mi-a spus cum a pus totul la cale și c-a avut grijă să culeagă informații cât mai precise. Dar asta rămâne pe altă dată. Evadarea mea e singurul lucru care-l interesează în momentul actual, a ajuns un fel de obsesie pentru el. „Chezășia, zice, în cazul de față sunt banii; îți dau zece mii pentru evadare și douăzeci de mii ca să trăiești în America. Cu zece mii, zice, o să pregătim o evadare clasa întâi.”

— Și ți-a atras atenția să nu-mi spui nimic? întrebă din nou Alioșa.

— Să nu suflu o vorbă nimănui, dar mai ales ție! în niciun caz, tu nu trebuia să afli. Se teme, probabil, să nu-mi stai în drum ca o remușcare; știe că tu ești conștiința mea. Să nu mă dai de gol că ți-am vorbit despre intențiile lui. Vezi să nu scapi vreun cuvânt.

— Ai dreptate, încuviință Alioșa. Nu poți să iei nicio hotărâre înainte de a cunoaște sentința. După proces ai să vezi ce-i de făcut; omul nou-născut, pe care-l simți în adâncul tău va ieși în sfârșit la iveală și el va avea ultimul cuvânt.

— Omul nou sau poate un Bernard care va decide după tipicul Bernarzilor! Mi se pare uneori că și eu sunt o sămânță bicisnică de Bernard! strâmbă din buze cu amărăciune Mitea.

— Dar se poate, frățioare, să nu mai ai nicio speranță? Crezi într-adevăr că n-o să-ți poți dovedi dreptatea la proces?

Mitea dădu din umeri, parcă puțin iritat, și clătină din cap.

— Alioșa, trebuie să pleci, băiețaș! spuse el tresărind. I-auzi ce gură face directorul în curte, acuși ne pomenim cu el aici. E târziu, am încălcat regulamentul. Sărută-mă repede și fă-mi cruce, dragul meu, fă-mi cruce, ca să pot duce crucea pe care o am de purtat mâine...

Frații se îmbrățișară și se sărutară.

— Știi că Ivan, rosti deodată Mitea... mă îndeamnă să

evadez, deși crede că eu am ucis! și un zâmbet dureros îi pecetlui gura.

— L-ai întrebat tu ce crede?

— Nu, nu l-am întrebat. Mă gândeam s-o fac, dar n-am îndrăznit. N-am avut curaj. Nici nu-i nevoie: am citit în ochii lui. Hai, la revedere!

Se sărutară încă odată în fugă, dar nici nu apucă bine Alioșa să iasă pe ușă, că Mitea îl întoarse din drum.

— Stai, Alioșa, stai așa în fața mea!

Îl apucă iarăși de umeri. Era nespus de palid, atât de palid, încât, cu tot întunericul din încăpere, se vedea că se schimbase la față. Buzele îi tremurau și se uita drept în ochii lui Alioșa.

— Alioșa, să-mi spui cinstit adevărul adevărat, ca în fața lui Dumnezeu: tu ce crezi, am ucis sau nu? Vreau să știu ce crezi tu; da sau nu? Să-mi spui adevărul curat, să nu mă minți! strigă el pătimaș.

Alioșa se cutremură înfiorat, ca și când i-ar fi trecut un cuțit prin inimă.

— Dar ce ți-a venit?... Îngăimă el pierdut.

— Adevărul, spune-mi adevărul, să nu mă minți! stărui Mitea.

— N-am crezut nicio clipă c-ai putea fi ucigașul, mărturisi într-o izbucnire Alioșa, cu un tremur în glas, ridicând mâna în sus, ca și cum l-ar fi luat martor pe Dumnezeu.

O fericire nemărginită lumină fața lui Mitea.

— Îți mulțumesc! rosti el tărăgănat, suspinând ca și când s-ar fi trezit dintr-un leșin. Parcă mi-ai dat viață... Nu știu dacă ai să mă crezi, dar până acum m-am temut să te întreb, pe tine, tocmai pe tine! Hai, du-te! Mă simt acum înarmat pentru ziua de mâine, să-ți dea Dumnezeu sănătate! Du-te acum, du-te! Iubește-l pe Ivan! strigă Mitea în urma lui.

Plecând, Alioșa avea obrajii scăldați în lacrimi. Îndoiala cumplită ce mocnea în sufletul lui Mitea, lipsa de încredere pe care o dovedea chiar față de el, îi dezvălui dintr-o dată prăpastia fără fund în care se zvârcolea, mistuit de durere și cruntă disperare, nefericitul său frate – prăpastie ale

cărei adâncuri amețitoare Alioșa nu le întrezărise până atunci. O milă profundă, nețărmurită îl copleși, sleindu-l într-o clipă de puteri. Inima îi sângera, sfâșiată. Își aminti cuvintele pe care Mitea i le strigase la sfârșit: „Iubește-l pe Ivan!” Tocmai la el se ducea. De dimineață încă își pusese în gând să dea neapărat ochi cu el. Ivan îl neliniștea tot atât de mult ca și Mitea, și mai mult ca oricând acum, după ce stătuse de vorbă cu deținutul.

Capitolul V

NU EȘTI TU... NU EȘTI TU!...

Ca să meargă la Ivan trebuia să treacă prin fața casei în care locuia Katerina Ivanovna. Ferestrele erau luminate. Alioșa își încetini pasul și se decise să intre. N-o văzuse pe Katerina Ivanovna de mai bine de o săptămână și se gândea că poate Ivan se afla la dânsa, dat fiind că a doua zi Mitea avea de trecut printr-o atât de grea încercare. Sună și, în timp ce suia scara abia luminată de un felinar chinezesc, văzu pe cineva coborând treptele. Nu-și dădu seama decât în momentul când ajunse în dreptul lui că era Ivan. Fusese, prin urmare, la Katerina Ivanovna.

— Ah, tu erai!... spuse Ivan Feodorovici rezervat. La revedere. Te duci la dânsa?

— Da.

— Nu te-aș sfătui. E „nervoasă” și mi-e teamă c-ai s-o tulburi și mai tare.

— Nu, nu! se auzi o voce, și în aceeași clipă ușa se dădu de perete. Ai fost pe la el, Alexei Feodorovici?

— Da, am fost la închisoare.

— Ai să-mi spui ceva din partea lui? Intră, Alioșa. Și dumneata, Ivan Feodorovici, vino înapoi: Neapărat – auzi? – neapărat!

Glasul Katiei era atât de poruncitor, încât Ivan Feodorovici, după ce stătu o clipă în cumpănă, se hotărî să urce din nou treptele împreună cu Alioșa.

— A tras cu urechea! bombăni el iritat, ca pentru sine, dar Alioșa îl auzi. Dacă-mi dai voie, am să rămân cu paltonul pe mine, spuse el intrând în salon. Nu, mulțumesc, nu stau. De altfel, n-am să mai zăbovesc decât un minut.

— Ia loc, Alexei Feodorovici, îl pofti Katerina Ivanovna, care rămase în picioare.

Nu părea să se fi schimbat prea mult în ultimele două luni, doar în ochii ei negri ardea acum o văpaie sinistră. Alioșa avea să-și amintească mai târziu că-n seara aceea i se păruse extraordinar de frumoasă.

— Ce ți-a spus să-mi comunici?

— Atâta tot, rosti Alioșa, privind-o drept în ochi. Să cauți să te menajezi și să nu pomenești nimic la proces de... (Alioșa se poticni) de ceea ce s-a petrecut între voi... atunci când v-ați cunoscut... În orașul acela.

— Aha, să nu spun că m-am închinat până la pământ pentru banii aceia! își aminti ea, râzând cu amărăciune. Pentru cine i-e teamă, pentru el sau pentru mine? Ce crezi? Îmi cere să menajez – dar pe cine? Pe el sau pe mine? Răspunde, Alexei Feodorovici.

Alioșa o privea încordat, căutând să înțeleagă ce vrea.

— Și pe dumneata și pe el, răspunse el încet.

— Asta este! răbufni ea cu ură, înroșindu-se toată. Dumneata încă nu mă cunoști, Alexei Feodorovici! continuă apoi pe un ton amenințător. Și nici eu n-am ajuns încă să mă cunosc prea bine. Cine știe cu ce ochi ai să mă privești după interogatoriul de mâine! O să fii, poate, în stare să mă sfâșii în bucăți.

— Să spui cinstit adevărul, zise Alioșa, asta-i tot ce ți se cere.

— Femeia de multe ori e necinstită, rosti ea printre dinți. Nu e niciun ceas de când credeam c-o să-mi fie groază numai să mă ating de tâlharul acela... ca de o năpârcă... și totuși, nu! A rămas încă și acum tot un om pentru mine! Dar să fie chiar adevărat că el a ucis? El a ucis într-adevăr? strigă ea isteric, întorcându-se brusc spre Ivan Feodorovici.

Alioșa își dădu seama că-i mai pusese această întrebare, poate chiar cu puțin înainte de venirea lui, că nici atunci nu era pentru prima, ci pentru a suta oară probabil că i-o punea și că, până la urmă, ajunseseră să se certe.

— Am fost la Smerdiakov... Tu, numai tu ai căutat să mă convingi că-i un paricid! Și am crezut, fiindcă mi-ai spus tu! continuă ea, adresându-se mai departe lui Ivan Feodorovici. Acesta schiță un zâmbet forțat.

Alioșa tresări surprins când o auzi pe Katerina Ivanovna spunându-i: *tu*. Nici nu bănuise până atunci că relațiile dintre ei le îngăduiau să se tutuiască.

— Ajunge! i-o reteză Ivan. Mă duc. Am să mai trec mâine și, întorcându-se pe loc, ieși din odaie și se îndreptă spre capul scării.

Katerina Ivanovna îl apucă de ambele mâini pe Alioșa cu un gest autoritar.

— Du-te după el! Caută să-l ajungi! Nu-l lăsa singur nicio clipă, șopti ea precipitat. E nebun. Ce, nu știai? Nu e-n toate mințile. Are febră cerebrală, delirează! Mi-a spus doctorul, du-te, du-te repede după ti...

Alioșa sări ca împins de un resort și fugi după Ivan care nu apucase să facă nici cincizeci de pași pe uliță.

— Ce vrei? întrebă el când Alioșa îl ajunse din urmă. Te-a trimis după mine fiindcă sunt nebun? Știu totul pe dinafară, adăugă el iritat.

— Exagerează, firește, dar totuși are dreptate să spună că ești bolnav, răspunse Alioșa. Mă uitam la tine adineauri, când eram sus, și într-adevăr ai o figură de om bolnav, da, da, bolnav, Ivan!

Ivan își văzu mai departe de drum, fără să se oprească. Alioșa se ținu după el.

— Spune-mi, Alexei Feodorovici, tu știi cum înnebunesc oamenii? îl întrebă din senin Ivan, cu o voce schimbată, potolită, fără urmă de enervare; dimpotrivă, tonul lui mărturisea cea mai candidă curiozitate.

— Să-ți spun drept, habar n-am; cred, totuși, că există diverse forme de nebunie.

— Poți să-ți dai seama singur că ești pe cale să-ți pierzi mințile?

— Bănuiesc că în asemenea cazuri nu mai ești chiar atât de lucid ca să poți observa singur, răspunse mirat Alioșa.

Ivan tăcu câteva clipe.

— Dacă vrei să putem sta de vorbă, schimbă, te rog, subiectul! spuse el deodată răstit.

— Era să uit, am o scrisoare pentru tine, îl anunță timid Alioșa, scoțând din buzunar și înmânându-i răvașul Lizei.

Tocmai ajunseseră în dreptul unui felinar. Ivan

recunoscu numaidecât scrisul.

— A, e de la drăcușorul acela, rânji el răutăcios și, fără să mai deschidă plicul, îl rupse în bucăți pe care le aruncă în vânt. Hârtioarele se risipiră care încotro. Nici măcar n-a împlinit șaisprezece ani și se și oferă! spuse el disprețuitor, mergând mai departe.

— Cum adică? exclamă Alioșa.

— Cum? Foarte simplu. Așa cum se oferă femeile pierdute.

— Cum poți să vorbești așa, Ivan?! îi luă apărarea Alioșa. Nu e decât un copil, se poate să insulți, să înjosești un copil! E bolnavă, sărăcuța, tare bolnavă, mi-e teamă că n-o să rămână zdravănă la minte... N-aveam încotro, trebuia să-ți înmânez scrisoarea... și eu, care așteptam un cuvânt de la tine, ceva... ca s-o pot scăpa.

— N-ai ce aștepta de la mine. O fi ea copil, eu însă, în orice caz, nu sunt dădaca ei. Taci, Alexei, nu insista! Nu mă interesează.

O bucată de vreme, nici unul, nici celălalt nu mai spuse nimic.

— Acum toată noaptea o să se roage la Maica Domnului ca s-o învețe ce să facă mâine la proces, rosti sarcastic Ivan, cu înverșunare.

— Vorbești despre... Katerina Ivanovna?

— Da. În ce postură să apară: în chip de geniu bun, sau ca o cobe pentru Mitenka? Cu lacrimi în ochi are să roage pronia cerească s-o lumineze. Fiindcă, vedeți dumneavoastră, dânsa nu știe ce cale să aleagă, n-a avut încă timp să se gândească! Și asta mă ia drept dădacă, ar vrea s-o leagăn în brațe și s-o adorm!

— Katerina Ivanovna te iubește, observă Alioșa cu o umbră de melancolie.

— Se prea poate. Numai că eu n-am niciun chef.

— Suferă. De ce îi spui... uneori... cuvinte care-i întrețin speranțele? îl dojeni cu sfială Alioșa. Fiindcă știu că i-ai dat speranțe... iartă-mă că-ți vorbesc așa, se grăbi el să se scuze.

— Nu pot să fac ceea ce ar trebui, adică să rup definitiv cu dânsa și să dau cărțile pe față! răspunse iritat Ivan.

Sunt nevoit să aștept pronunțarea. Dacă rup cu ea în momentul ăsta, ca să se răzbune, ar fi în stare să-i dea la cap banditului, pentru că-l urăște și știe foarte bine că-l urăște. E numai minciună, minciună și iar minciună! Atâta timp cât n-am rupt încă legăturile și mai poate spera, n-o să-i facă niciun rău criminalului, știind cât de mult țin să-l scap din impasul ăsta. Ah, numai de s-ar pronunța odată și blestemăția aceea de sentință!

Epitetele „criminal” și „bandit”, aplicate lui Mitea, avură un ecou dureros în sufletul lui Alioșa.

— Dar cum ar putea să-i dea la cap lui Mitea? întrebă el, cântărind în minte cuvintele lui Ivan. Ce poate, oare, să spună ca să-l nenorocească pe fratele nostru?

— Tu n-ai de unde să știi. Deține un act scris de mâna lui Mitea, un document care dovedește cu cea mai mare precizie că el l-a omorât pe Feodor Pavlovici.

— Imposibil! strigă Alioșa.

— Cum imposibil? L-am citit cu ochii mei.

— Nu se poate să existe un document ca ăsta, repetă cu înfocare Alioșa. Nu se poate, din moment ce nu este el ucigașul. Nu l-a ucis el pe tata, nu el!

Ivan Feodorovici se opri brusc.

— Și atunci, după părerea dumitale, cine este ucigașul? întrebă el glacial, pe un ton cât se poate de arogant.

— Știi tu cine, răspunse domol, dar convins, Alioșa.

— Cine? Crezi cumva în fabula cu cretinul acela epileptic Smerdiakov?

Alioșa se simți străbătut de un fior din creștet până-n tălpi.

— Știi tu cine... șopti el din nou, istovit de puteri, cu suflarea tăiată.

— Cine, cine? strigă furios Ivan.

Toată stăpânirea de sine pe care o dovedise până atunci îl părăsise într-o clipă.

— Eu nu știu decât atât, continuă tot în șoaptă Alioșa. Pe tata *nu tu* l-ai ucis!

Ivan rămase ca împietrit.

— *Nu tu!* Cum adică *nu tu?*

— Nu tu l-ai ucis pe tata, nu tu! repetă hotărât Alioșa.

Tăcură și unul, și altul, câteva clipe.

— Asta știu și eu că nu l-am ucis pe bătrân! Aiurezi? întrebă Ivan cu o umbră de zâmbet crispat.

Se uita la Alioșa cu o privire sfredelitoare. Se opriseră tocmai sub un felinar.

— Și, cu toate astea, Ivan, de câte ori nu ți-ai spus că tu ești ucigașul...

— Când am spus?... Eu am fost la Moscova... Când am spus? bâigui pierdut Ivan.

— De câte ori, în aceste două luni de restriște, când rămâneai singur, nu ți-ai spus că tu ești vinovatul, continuă Alioșa cu același glas molcom, dar limpede ca și mai înainte. Părea că vorbește ca în transă, mânat de o voință străină, supunându-se unei implacabile porunci. Te-ai acuzat singur și ai recunoscut în sinea ta ca numai tu ești ucigașul. Dar nu l-ai ucis tu, nu, te înșeli, nu ești tu criminalul, auzi? Nu tu! Dumnezeu mă trimite să-ți spun.

Tăcură amândoi îndelung; un minut întreg, niciunul din ei nu mai rosti un cuvânt. Se priveau ochi în ochi, amândoi palizi la față. Deodată, Ivan începu să tremure și-și înfipse degetele în umărul lui Alioșa.

— Ai fost la mine! șuieră el printre dinți. Ai fost la mine în noaptea când a venit... Mărturisește... l-ai văzut, nu-i așa că l-ai văzut?

— De cine-i vorba... de Mitea? întrebă Alioșa nedumerit.

— Nu de el, dă-l dracului de bandit! urlă Ivan ca scos din minți. Știai că el vine la mine? Cum ai aflat? Spune!

— Care *el?* Nu știu despre cine vorbești, îngăimă Alioșa speriat.

— Ba știi... altfel, cum ai fi... Nu se poate să nu știi... Luându-și seama deodată, făcu un efort să se stăpânească.

Stătea locului, ca și când ar fi cumpănit ceva în minte. Un surâs ciudat îi schimonosea gura.

— Frățioare, continuă Alioșa cu un tremur în glas, ți-am spus asta știind că ai încredere în mine. Ți-am spus acum odată pentru totdeauna: *nu ești tu* ucigașul, *nu ești tu*! Auzi? odată pentru totdeauna! Dumnezeu m-a îndemnat să ți-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăști toată viața...

Ivan Feodorovici izbuti, în sfârșit, să-și redobândească sângele rece.

— Alexei Feodorovici, zise el cu un zâmbet glacial, știi foarte bine că niciodată n-am putut să sufăr proorocii și epilepticii, și cu atât mai puțin pe trimișii lui Dumnezeu. Din momentul ăsta nu mai vreau să am de-a face cu dumneata nici acum, nici în vecii vecilor. Drumurile noastre se despart aici, la răscruce, te rog să pleci imediat. De altfel, mi se pare că asta e chiar ulicioara ce duce acasă la dumneata. Și mai ales ferește-te să vii cumva la mine astăzi! Ai auzit?

Ivan se întoarse și porni mai departe cu pași apăsați, fără să se mai uite îndărăt.

— Frățioare! strigă după el Alioșa. Dacă ți se întâmpla ceva azi, gândește-te întâi și întâi la mine!...

Ivan însă nu mai catadicsi să-i răspundă. Alioșa rămase în colțul străzii, lângă felinar, până ce fratele său se mistui în noapte. Abia atunci se urni din loc, îndreptându-se agale spre casă.

Nici el, nici Ivan Feodorovici, nu voiseră să locuiască în casa pustie a lui Feodor Pavlovici și ședeau acum separat. Alioșa închiriase o cameră mobilată la niște cetățeni din oraș, iar Ivan Feodorovici se instalase într-o casă arătoasă, proprietatea unei văduve de funcționar cu oarecare avere, unde ocupa un apartament spațios și destul de confortabil, atâta doar că locuia cam departe de centru. Treburile gospodărești le făcea o băbuță, o femeie tare bătrână, surdă ca o ciubotă și cam beteagă din pricina reumatismului, care se culca cu găinile și se scula la șase dimineața. În ultimele două luni, Ivan Feodorovici devenise foarte puțin pretențios și-i plăcea singurătatea. Până și odaia în care dormea și-o deretica singur, iar în celelalte încăperi nu intra decât foarte rar. Sosind acasă, apucă șnurul clopoțelului de la poartă, dar în aceeași clipă se răzgândi. Se simțea încă fremătând de indignare și tremura scuturat de fiori din creștet până-n tălpi. Lăsă din mână șnurul, scuipă și se întoarse în loc, întinzând din nou pasul la drum, spre celălalt capăt al orașului, unde, la o depărtare de două verste de casa lui, se afla o coșmelie de

bârne, povârnită într-o rână; acolo ședea acum Maria Kondratievna, fosta vecină a lui Feodor Pavlovici, aceea care venea mereu la el, la bucătărie, după câte un castron de supă, și căreia Smerdiakov îi cânta din ghitară. Își vânduse căscioara și se mutase cu maică-sa într-un fel de bojdeucă țărănească, unde după moartea lui Feodor Pavlovici se aciuase și Smerdiakov, grav bolnav. La el se ducea acum Ivan Feodorovici, mânat de un imbold ce se trezise în el brusc, dar irezistibil.

Capitolul VI

PRIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDIAKOV

Era pentru a treia oară că se ducea la Smerdiakov de când se întorsese de la Moscova. După nenorocire, dăduse pentru prima oară ochi cu feciorul și stătuse de vorbă cu el chiar în ziua când sosise în oraș; mai fusese apoi odată pe la Smerdiakov, două săptămâni mai târziu. Pe urmă, adică după cea de-a doua întrevedere, nu-și mai făcuse drum pe acolo, așa că trecuse o lună și mai bine de când nu-l mai văzuse și nici nu mai auzise nimic despre dânsul. Ivan Feodorovici se înapoiase de la Moscova la cinci zile după moartea tatălui sau, așa încât nu mai apucase să-l vadă nici măcar în coșciug, deoarece bătrânul fusese înmormântat chiar în ajun. Întârzierea se datora faptului că Alioșa, neștiind unde să-l anunțe printr-o depeșă, se gândise să apeleze la Katerina Ivanovna, care nu-i cunoștea nici ea adresa și telegrafiase la rândul său surorii și mătușii sale, fiind sigură că Ivan Feodorovici se va duce pe la ele imediat ce va sosi în localitate. Acesta însă nu se învrednicise să le viziteze decât după patru zile, și cum citise telegrama, fără să mai piardă o clipă, pornise la drum, grăbindu-se să se înapoieze acasă. Primul om cu care se văzuse la noi, în oraș, fusese Alioșa. În cursul discuției pe care o avuseseră împreună, Ivan Feodorovici constatase, spre marea sa mirare, că mezinul nu avea nici cea mai mică suspiciune în privința lui Mitea, fiind absolut convins că ucigașul nu putea fi decât Smerdiakov – ceea ce era în deplină contradicție cu opinia publică din orașul nostru. Ivan stătuse apoi de vorbă cu ispravnicul și cu procurorul și aflase în amănunțime împrejurările arestării și acuzațiile aduse lui Mitea. Cu atât mai mult fusese surprins de convingerea lui Alioșa, deși era încredințat

fără îndoială că se datora dragostei frățești ce se revărsase acum în toată plenitudinea ei și compătimirii pentru soarta lui Mitea, la care – după cum știa el – Alioșa ținea foarte mult. Și fiindcă veni vorba de sentimente, trebuie să spunem odată pentru totdeauna că Ivan nu avea nici cea mai mică afecțiune pentru Dmitri, pe care nu putea să-l sufere; cel mult dacă simțea uneori un fel de milă pentru el, o milă însă amestecată cu un dispreț adânc ce se îngemăna cu dezgustul. Totul la Mitea, începând cu înfățișarea, îi trezea antipatia, iar dragostea Katerinei Ivanovna pentru el i se părea pur și simplu revoltătoare. Se dusese totuși să-l vadă pe Mitea la închisoare chiar în ziua când sosise în oraș și această întrevedere, departe de a-i zdruncina certitudinea că era într-adevăr vinovat, nu făcuse decât să i-o consolideze. Îl găsise pe fratele său agitat, într-o stare de surescitare maladivă. Mitea era foarte volubil, deși părea distrat, cu gândurile împrăștiate; îl acuza mereu pe Smerdiakov și se încurca la tot pasul. Insista mai ales asupra celor trei mii de ruble de care îl „jecmănise” răposatul. „Erau banii mei, banii mei, repeta el într-una. Și chiar dacă i-aș fi furat, eram în dreptul meu”. Nu combătea niciuna din probele acumulate împotriva lui și dacă încerca să explice faptele în avantajul său, pierdea șirul la un moment dat și începea să bată câmpii; în totul însă făcea impresia că nu simte nevoia să se dezvinovățească nici în fața lui Ivan, nici în fața oricui ar fi fost. Dimpotrivă, își ieșea din sărite, respingea cu mândrie toate acuzațiile și, furios și înfierbântat, dădea drumul la o ploaie de înjurături. Își bătea joc de mărturia lui Grigori care susținea că ușa fusese deschisă; „probabil a deschis-o Sarsailă”, zicea el, fără să poată totuși da faptului o explicație cât de cât plauzibilă. Ba până la urmă, cu prilejul acelei vizite, izbutise chiar să-l jignească pe Ivan Feodorovici, spunându-i de la obraz că n-are de dat socoteală celor care susțin că „totul este permis” și că aceștia n-au dreptul nici să-l bănuiască, nici să-l ancheteze. În general nu se arătase câtuși de puțin amabil cu dânsul. În ziua respectiva, ieșind de la închisoare, Ivan Feodorovici se dusese întins la Smerdiakov.

În tren, în timp ce se întorcea de la Moscova, se gândise necontenit la el și la discuția pe care o avuseseră împreună în ajunul plecării. Erau atâtea lucruri care îl puneau pe gânduri, atâtea altele care-i trezeau suspiciuni... Totuși, în depoziția pe care o făcuse în fața judecătorului de instrucție, Ivan Feodorovici socotise de cuviința să treacă sub tăcere – deocamdată, cel puțin – această discuție. Voia să dea ochi mai întâi cu Smerdiakov care se afla internat în spital. La insistențele lui, atât Herzenstube, cât și medicul Varvinski, cu care stătuse de vorbă acolo, răspunseseră categoric că nu putea să încapă niciun dubiu în privința diagnosticului și că pacientul suferea într-adevăr de epilepsie și se arătaseră chiar foarte surprinși atunci când îi întrebase dacă nu cumva Smerdiakov simulase o criză în ziua când se întâmplase nenorocirea. Căutaseră atunci să-i explice că era vorba de un acces de o violență excepțională, care ținuse cu intermitențe câteva zile în șir, că bolnavul fusese chiar la un pas de moarte și că de-abia acum, după o îngrijire foarte serioasă, se putea afirma că pacientul va scăpa cu viață. „Totuși (adăugase doctorul Herzenstube), o să rămână probabil cu oarecare deficiențe mentale, dacă nu pentru toată viața, cel puțin pentru o bună bucată de vreme”. Și cum Ivan Feodorovici se grăbise să întrebe nerăbdător: „Prin urmare, acum este nebun?”, i se răspunsese că „deocamdată nu chiar complet, dar prezintă unele anomalii”. Ivan Feodorovici hotărâse să verifice personal ce era cu așa-zisele anomalii. I se îngăduise fără nicio greutate să vadă imediat bolnavul. Îl găsise pe Smerdiakov culcat în pat, într-o rezervă, în cel de al doilea pat zăcea un cetățean bolnav de dropică, un biet om căruia medicii nu-i mai dădeau de trăit decât cel mult o zi, două, și care, deci, nu putea să le stingherească discuția. Văzându-l pe Ivan Feodorovici, Smerdiakov rânjise cam neîncrezător, și la început se arătase chiar intimidat. Cel puțin așa i se păruse vizitatorului. Asta însă numai în primul moment, pentru că după aceea, până la plecare, Smerdiakov îl uluise pur și simplu prin calmul de care dăduse dovadă. Dintr-o ochire, Ivan Feodorovici putuse să-și dea seama de starea gravă în care se afla

bolnavul; Smerdiakov era slab prăpădit, galben ca ceara la față, cu obrajii scofâlciți, și vorbea tărăgănat, ca și cum abia și-ar fi mișcat limba în gură. Timp de douăzeci de minute, cât stătuse la el, se plânsese de dureri de cap și de junghiuri în oase. Chipul lui stafidit, de castrat, se micșorase cât pumnul, avea părul zbârlit la tâmple, iar din moțul de pe frunte nu mai rămăsese decât o șuviță subțirică. Doar ochiul stâng, pe jumătate închis, ce clipea mereu ca și când i-ar fi făcut semn, era singurul indiciu care îl amintea pe Smerdiakov cel de odinioară. „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deștept!”, își amintise Ivan Feodorovici în momentul acela. Vizitatorul se așezase pe un taburet la picioarele patului. Smerdiakov se foise gemând în pat, fără să-i adreseze însă niciun cuvânt; se mulțumise să tacă, ca și cum n-ar fi avut nici cea mai ușoară curiozitate.

— Poți să vorbești? îl întrebase Ivan Feodorovici. N-am să te obosesc prea mult.

— Pot, cum de nu! îngăimase Smerdiakov cu o voce slabă. De mult v-ați întors? adăugase el cu un fel de condescendență, ca și când ar fi vrut să dea curaj musafirului stingherit.

— N-am sosit decât azi... Am venit să descurc încurcătura asta de mațe!

Smerdiakov oftase.

— De ce oftezi, doar ai știut dinainte!? îl luase la sigur Ivan Feodorovici.

Feciorul tăcuse o clipă, cu o mutră gravă.

— Cum să nu fi știut?! Se vedea lămurit din capul locului. Dar cine ar fi bănuit c-o să iasă așa?

— Cum să iasă, adică? Nu mai umbla cu fofârlica! N-ai prevăzut singur că vei avea o criză de epilepsie în momentul când ai să intri în pivniță? Ai indicat precis locul, în pivniță.

— Ați spus asta la interogatoriu? întrebase flegmatic Smerdiakov.

Ivan Feodorovici își ieșise din sărite.

— Nu, n-am spus nimic, dar am să spun negreșit. Sunt o mulțime de lucruri pe care trebuie să mi le explici, dragul

meu, și să-ți intre bine în cap că nimeni nu poate să se joace cu mine! Nu permit!

— Cum să mă joc, păcatele mele, când toată speranța mea este la dumneavoastră? Cred în domnia-voastră ca în Dumnezeu! rostise tot atât de imperturbabil feciorul, închizând o clipă ochii.

— În primul rând, îl încolțise Ivan Feodorovici, după câte știu eu, un atac de epilepsie nu poate fi prevăzut niciodată cu atâta precizie. M-am interesat, nu mai face pe prostul! Nimeni nu poate spune dinainte ziua și ceasul când o să se producă. Prin ce minune ai ajuns tu, atunci, să cunoști atât de exact ziua și ceasul, ba chiar să-mi indici și locul, adică în pivnița? Cum puteai să știi din vreme c-o să te apuce criza tocmai în pivniță și c-o să-ți pierzi cunoștința în momentul când o să intri înăuntru, dacă e adevărat că n-ai simulat?

— În pivniță oricum trebuia să cobor, mă duceam doar de câteva ori pe zi acolo, răspunsese liniștit Smerdiakov. Anul trecut am căzut, tot așa, din pod. Este adevărat că nu poți să știi când îți vine criza, nici cu o zi, nici chiar cu un ceas înainte, totuși, se poate să ai o presimțire și cam așa se întâmplă mai întotdeauna.

— Dar tu mi-ai spus precis ziua și ceasul!

— În legătură cu boala mea, puteți să vă interesați la doctorii din spital. Întrebați-i, vă rog, pe dânșii dacă m-am prefăcut sau nu, eu nu pot să vă spun mai mult despre ea.

— Și cum rămâne cu pivnița? De unde știai c-o să ți se întâmple în pivniță?

— Ce v-o fi cășunat cu pivnița asta?! Mi-era o frică grozavă când am intrat înăuntru; stăteam cu inima împietrită tocmai fiindcă mă știam părăsit; dumneavoastră erați plecat și în toată lumea asta nu mai aveam de la cine să aștept vreun ajutor. Mă gândeam chiar, în timp ce coboram în pivniță: „Dacă o să mă apuce acum, am să cad jos sau n-am să cad?” și, fiindcă ședeam așa, cu frica în sân, am simțit deodată cum mi se pune un nod în gât... Și m-am prăbușit. Toate astea le-am povestit domnului doctor Herzenstube și judecătorului de instrucție Nikolai Parfenovici și tot atunci am pomenit și despre discuția pe

care am avut-o cu dumneavoastră seara, în ajun, la poartă, când v-am împărtășit teama mea și v-am vorbit și despre pivniță. (Toate s-au trecut în procesul-verbal.) Domnul doctor Varvinski, care m-a îngrijit, a arătat de față cu toată lumea că așa se întâmplă de obicei și că totul a pornit de la teama aceea, adică m-a apucat criza numai fiindcă m-am gândit tot timpul dacă „am să cad jos sau n-am să cad”. Și, într-adevăr, chiar acolo m-a și apucat. Așa au scris și dumnealor, că trebuia neapărat să pățesc asta numai și numai fiindcă mi-a fost frică.

Isprăvind de vorbit, Smerdiakov începuse să răsufle din greu, ca și când oboseala i-ar fi sleit toate puterile.

— Cum, ai declarat așa ceva? întrebase Ivan Feodorovici oarecum derutat.

Crezuse c-o să-l sperie amenințându-l că va da în vileag discuția lor din ajunul nenorocirii și, când colo, ci i-o luase înainte.

— De ce să-mi fie teamă? N-au decât să scrie tot ce vor din moment ce ăsta e adevărul, răspunsese, fără nicio șovăială, Smerdiakov.

— Și ai spus tot, tot? Ai raportat cuvânt cu cuvânt discuția noastră din poartă?

— Ei, nu chiar așa, cuvânt cu cuvânt...

— Ai spus că știi să simulezi o criză, așa cum te-ai lăudat fața de mine atunci?

— Nu, asta n-am spus.

— Atunci, să te întreb altceva: de ce ai ținut morțiș să mă duc la Cermașnea?

— Mă temeam să nu plecați la Moscova; fiindcă Cermașnea oricum e mai aproape.

— Minți! Tu singur m-ai îndemnat să plec: „Du-te, ziceai, fugi de păcat.”

— V-am spus asta numai din prietenie față de dumneavoastră și pentru că vă sunt din toată inima credincios; simțeam eu, așa, că are să se întâmple o nenorocire acasă, și-mi părea rău de dumneavoastră. Dar, la drept vorbind, mai milă poate că-mi era de mine decât de dumneavoastră. D-aia v-am și spus atunci: plecați, fugiți de păcat. Credeam c-o să mă înțelegeți unde băteam, o să

vă dea prin gând că s-ar putea întâmplă vreun bucluc aici, acasă, și o să rămâneți să-l apărați pe tatăl domniei-voastre.

— Atunci de ce n-ai spus pe șleau, dobitocule? se răstise la el Ivan Feodorovici.

— Păi, gândiți-vă, puteam eu să vă spun pe șleau? De fapt, în mine vorbea numai frica și, pe urmă, cine știe dacă nu v-ați fi supărat? Aveam toată dreptatea, firește, să mă tem că Dmitri Feodorovici o să facă iarăși scandal și o să pună mâna pe banii ăia care zicea că-s ai dumnealui, dar cine putea să-și închipuie că încurcătura asta o să se sfârșească printr-un omor? Credeam doar c-o să șterpelească alea trei mii de ruble pe care boierul le ținea într-un plic, sub saltea. Niciodată nu m-aș fi gândit c-o să-i ridice zilele! Nici dumneavoastră nu puteați să bănuiți ce-o să se întâmple, domnule.

— Din moment ce tu singur spui că nimeni nu putea să bănuiască, cum puteam eu atunci să-mi dau seama și să rămân acasă? Ce o tot scalzi așa? răspunsese Ivan Feodorovici după o clipă de chibzuință.

— Puteați să vă dați seama atunci pentru că v-am îndemnat să plecați nu la Moscova, ci la Cermașnea!

— Cum adică, nu înțeleg!

Smerdiakov părea sleit de oboseală și se oprise câteva clipe să răsufle.

— Puteați să vă gândiți; de vreme ce stăruiam atâta să nu mai plecați la Moscova și să vă duceți mai bine la Cermașnea, însemna că țineam să fiți cât mai aproape de noi, iar până la Moscova era cale lungă. Poate că, știindu-vă pe undeva, pe-aici, prin împrejurimi, Dmitri Feodorovici n-ar mai fi avut atâta curaj. Și în tot cazul, dac-ar fi fost ceva, puteați să vă întoarceți mai repede să-mi luați apărarea, fiindcă v-am spus doar că Grigori Vasilievici e bolnav și că mi-e teamă să nu mă apuce vreo criză. Când v-am mărturisit apoi că nimeni nu putea pătrunde în casă decât dacă bătea într-un anumit fel în geam și că Dmitri Feodorovici cunoștea de la mine semnalul, am crezut c-o să vă treacă prin gând că dumnealui o să facă negreșit vreo boroboață, și atunci n-o

să mai plecați nicăieri, nici chiar la Cermașnea.

„Tot ce spune stă în picioare, socotise în sinea lui Ivan, deși nu prea are șir în vorbă. Dar de ce zicea, oare, doctorul Herzenstube că nu e totuși normal?”

— I-ascultă, să nu faci pe șmecherul cu mine, că te ia dracu! se burzuluise el furios.

— Pe cinstea mea dacă n-am fost sigur atunci c-ați înțeles ce vreau să spun! ripostase, nevinovat ca un prunc, Smerdiakov.

— Dacă aș fi înțeles, fără îndoială c-aș fi rămas! izbucnise Ivan din ce în ce mai întărâtat.

— Și eu care mă gândeam c-ați înțeles și de-aia ați și plecat așa de repede, ca să scăpați de bucluc, c-ați fugit, fiindcă vi-era frică!

— Dar ce-ți închipui, că toată lumea e fricoasă ca tine?

— Iertați-mă, dar credeam că și dumneavoastră sunteți ca mine.

Ivan Feodorovici rămăsese descumpănit.

— Firește, trebuia să-mi dau seama. De altfel, simțeam că uneltești tu ceva necurat... Dar nu, minți, iarăși minți! se dezmeticise el brusc, fulgerat de un gând. Ții minte cum ai venit atunci lângă trăsură și mi-ai spus: „E o plăcere să stai de vorbă cu un om inteligent!” Îți părea bine, deci, că plecam, altfel de ce m-ai fi lingușit?

Smerdiakov suspinase odată și încă odată. O umbră de roșeață îi apăruse în obraji.

— Îmi părea bine, firește, rostise el gâfâind, fiindcă plecați la Cermașnea, nu la Moscova, cum ați avut de gând la început. Era mai aproape; iar vorbele alea nu vi le-am spus ca să vă lingușesc, ci erau mai curând o mustrare. Nici asta n-ați înțeles!

— O mustrare? Cum asta?

— Uite-așa, fiindcă, deși ați simțit că ne pândește nenorocirea, v-ați îndurat totuși să-l părăsiți pe tatăl dumneavoastră, în loc să fi stat aici, să ne apărați; că doar și eu puteam să intru în bucluc pentru alea trei mii de ruble, să cadă pe mine păcatul că le-aș fi furat.

— Du-te dracului! îl bruftuluise Ivan. Când te-au anchetat, ai spus ceva judecătorului sau procurorului

despre povestea asta cu bătaia în geam?

— Cum de nu! Am spus tot, Ivan se mirase din nou în sinea lui.

— Dacă m-am gândit atunci la ceva, e că s-ar putea să clocești cine știe ce ticăloșie, începuse el. Dmitri este într-adevăr capabil să omoare un om, dar în ruptul capului nu l-aș fi crezut în stare să pună mâna să fure... Pe când cerea partea ta mă puteam aștepta la orice murdărie. Tu singur mi-ai mărturisit că știi să te prefaci bolnav; pentru ce mi-ai spus asta?

— Am vorbit și eu așa, din prostie. Fiindcă în viața mea nu m-am prefăcut, m-am lăudat numai față de dumneavoastră că știu să mă prefac. Era o copilărie. Țineam foarte mult la dumneavoastră și vă spuneam tot ce-mi trecea prin cap.

— Fratele meu aruncă vina pe tine, zice că tu l-ai ucis pe tata și l-ai prădat.

— Păi ce i-a mai rămas de făcut? rânjise cu amărăciune Smerdiakov. Mai poate cineva să-l creadă când sunt atâtea dovezi? Grigori Vasilievici zice c-a văzut ușa deschisă după plecarea dumnealui. Dar ce să mai vorbim, Dumnezeu să-l ierte! I-e frică și nu știe cum să scape... Și după o clipă de tăcere, ca și când i-ar fi venit o idee nouă în minte, adăugase: Să zicem c-ar fi așa; dumnealui vrea cu tot dinadinsul să mă scoată pe mine vinovat, sub cuvânt că eu aș fi săvârșit omorul – am mai auzit treaba asta; să zicem chiar c-aș fi știut să mă prefac; gândiți-vă numai, cum aș fi putut eu să spun așa ceva dacă într-adevăr îi pusesem gând rău tatălui dumneavoastră. Dac-aș fi chitit cumva să-l omor, trebuia să fiu un dobitoc fără pereche ca să mă dau de gol față de cineva, și încă față de cine? De feciorul victimei! Păcatele mele! Cine poate să creadă una ca asta? Nu, în vecii vecilor nu s-ar fi întâmplat așa ceva și nici nu-i de crezut! Nimeni în afară de Dumnezeu nu poate să audă ce vorbim acum, dar dacă i-ați explica procurorului sau lui Nikolai Parfenovici și le-ați spune: „Cum poate fi atât de zevzec un criminal ca să se dea de gol înainte chiar de a fi săvârșit crima?” ați risipi orice bănuială. Fiindcă dumnealor și-ar da seama numaidecât.

Impresionat de acest ultim argument, Ivan Feodorovici se ridicase în picioare, hotărât să încheie discuția.

— Ascultă, îi spusese el, n-am de ce să te suspectez și, după părerea mea, acuzația ce ți se aduce e ridicolă... Mai mult chiar, îți sunt recunoscător pentru că m-ai liniștit. Trebuie să plec, dar să știi c-am să mai vin să te văd. Rămâi cu bine și fă-te mai curând sănătos. N-ai nevoie de nimic?

— Vă mulțumesc frumos. Marfa Ignatievna are toată grija și, milostivă cum e, mă ajută de câte ori am nevoie de ceva; de altfel, zilnic vine câte cineva pe la mine – oameni de omenie.

— La revedere. Cred că nu e cazul să spun că știi să te prefaci... și te-aș sfătui și pe tine să nu vorbești despre asta! adăugase pe neașteptate Ivan Feodorovici.

— Prea bine, am înțeles. Dacă dumneavoastră n-o să pomeniți despre asta, nici eu n-am să spun nimic din ce am vorbit atunci la poartă...

Plecând, Ivan Feodorovici abia apucase să facă vreo zece pași pe coridor și i se păruse deodată că ultimele cuvinte ale lui Smerdiakov aveau un subînțeles jignitor. Se gândise să se întoarcă din drum, dar nu fusese decât o impresie trecătoare ce se mistuise într-o clipă. „Prostii!” murmurase el și ieșise grăbit din spital. Realitatea era că se simțea cu sufletul împăcat de când se convinsese că vinovatul nu era Smerdiakov, ci fratele său, Mitea; ceea ce, pe drept cuvânt, pare destul de paradoxal. Nu se mai ostenea să caute însă explicația acestui fapt, dimpotrivă, avea o adevărată repulsie pentru orice încercare de a-și analiza sentimentele. Voia să uite cât mai repede, în următoarele zile, cunoscând mai îndeaproape și mai pe larg probele ce se constituiseră împotriva lui Mitea, dobândise certitudinea deplină a vinovăției lui. Existau în primul rând o serie de declarații categorice, făcute de niște oameni neînsemnați, cum ar fi, bunăoară, Fenia sau mama acesteia, ale căror mărturii erau pur și simplu zdrobitoare. Ca să nu mai vorbim de depozițiile lui Perhotin, ale băieților de băcănie de la Plotnikov, ori ale martorilor din Mokroe. Amănuntele mai cu seamă erau covârșitoare.

„Bătăile” misterioase în ușă reținuseră atenția judecătorului de instrucție și a procurorului aproape în aceeași măsură ca și depoziția lui Grigori, care susținea că văzuse ușa deschisă. Soția lui Grigori, Marfa Ignatievna, pe care Ivan o descususe, îi răspunsese lămurit că Smerdiakov zăcuse toată noaptea în odăița vecină „la trei pași de patul nostru” și că, deși ea dormise adânc, se trezise de câteva ori din pricina gemetelor lui: „Tot timpul s-a văitat și a gemut, săracul!” Stătuse apoi de vorbă cu Herzenstube, căruia îi împărtășise îndoielile sale cu privire la nebunia lui Smerdiakov, mărturisindu-i că pacientul lui nu i se părea câtuși de puțin anormal, ci numai extrem de slăbit; opinia lui fusese întâmpinată însă cu un zâmbet fin de bătrân medic. „Știi cu ce se îndeletnicește acum? îl întrebase el pe Ivan Feodorovici. Învață pe de rost cuvinte franțuzești; are sub pernă un caiet în care nu știu cine i-a scris cu litere chirilice un mic vocabular franțuzesc, he-he-he!” Așa că, până la urmă, toate îndoielile lui Ivan Feodorovici se risipiseră. Nu se mai putea gândi la Dmitri decât cu aversiune.

Un singur lucru îl intriga: perseverența cu care Alioșa susținea că ucigașul nu putea fi în nici în caz Dmitri, ci, „după toate probabilitățile”, Smerdiakov. Ivan era cu atât mai surprins cu cât părerile lui Alioșa avuseseră întotdeauna mare trecere în ochii lui. De asemenea, i se părea foarte curios faptul că Alioșa nu-i pomenea niciodată nimic despre Mitea, că totdeauna evitase să deschidă vorba despre fratele lor, mărginindu-se doar să răspundă la întrebările lui. Ceea ce iarăși îi dăduse de gândit. De altfel, în perioada respectivă, Ivan era stăpânit de o preocupare cu totul străină de aceste lucruri; de când se înapoiase de la Moscova, chiar din primele zile se lăsase acaparat cu desăvârșire de pasiunea lui dezlănțuită, mistuitoare, pentru Katerina Ivanovna. Cred, însă, că nu e locul aici să vorbim despre această nouă pasiune a lui Ivan Feodorovici, care avea să influențeze mai apoi întreaga sa viață; cel mult ar putea constitui subiectul unei alte povestiri, al unui nou roman, pe care nu știu dacă am să-l scriu vreodată. Trebuie, totuși, să menționez că în seara

când Ivan Feodorovici, așa cum am arătat mai sus, după ce fusese cu Alioșa la Katerina Ivanovna, îi mărturisise fratelui său pe drum: „Nu sunt amator”, minţise pur și simplu; în realitate, o iubea ca un descreierat, deși erau momente în care îl cuprindea o ură atât de cumplită, încât ar fi fost în stare s-o ucidă. Avea suficiente motive s-o urască; zguduită de tot ceea ce se întâmplase cu Mitea, fata se aruncase în brațele lui Ivan Feodorovici, care tocmai se înapoiase de la Moscova, privindu-l ca pe salvatorul ei. Fusese jignită, umilita, toate sentimentele ei fuseseră batjocorite și călcate în picioare. Și iată că apăruse din nou omul care o iubise cu pasiune cândva – o, știa prea bine cât o iubise! – și pe care-l prețuia atât de mult pentru inima și inteligența lui. Fire integră însă fata nu se lăsa chiar așa ușor cucerită de dragostea lui Ivan, cu toată seducția pe care o exercita asupra ei și cu toată impetuozitatea karamazoviană a dorințelor sale. Era mereu chinuita de remușcarea că-l trădează pe Mitea și, de câte ori avea vreun conflict mai violent cu Ivan (și avusese multe), i-o spunea fără înconjur. La asta se referise Ivan atunci când îi declarase lui Alioșa că totul e „minciună și iarăși minciuna”. Firește, era o bună doză de ipocrizie la mijloc, de aceea avea tot dreptul să fie exasperat... despre toate astea însă vom vorbi mai încolo. Într-un cuvânt, o bucată de vreme, Ivan nici nu se mai sinchisise de Smerdiakov. Totuși, cam la vreo două săptămâni după ce fusese la el să-l vadă, gândurile ciudate de care fusese cândva frământat începuseră din nou să-l bântuie. E de ajuns să spunem că se întreba mereu: pentru ce atunci, în ultima noapte petrecută în casa părintească, înainte de plecare, ieșise de câteva ori pe scară, tiptil, ca un hoț, ca să asculte ce făcea jos taică-său? De ce mai apoi își amintea cu dezgust de împrejurarea asta? De ce a doua zi se simțise atât de abătut tot drumul și de ce în clipa când sosise la Moscova își spusese în sinea lui: „Sunt un ticălos!” La un moment dat, ajunsese chiar să-și pună întrebarea dacă, din pricina acestor obsesii chinuitoare ce nu-i dădeau pace o clipă, dragostea lui pentru Katerina Ivanovna n-o să fie cu timpul adumbrită de ele. În ziua

aceea se întâlnise întâmplător pe stradă cu Alioșa. Îl oprise numaidecât ca să-l întrebe pe nepusă masă:

— Ți-aduci aminte de seara în care Dmitri a intrat buzna în casă după cină și l-a lovit crunt pe tata? Mai știi ce ți-am declarat atunci, că-mi rezerv „dreptul de a dori”? Spune-mi, în momentul acela nu ți-a trecut prin gând cumva că s-ar putea să doresc moartea tatii?

— Da, mi-a trecut, îi răspunsese domol Alioșa.

— De altfel, așa a și fost, nici nu era greu de ghicit. Dar nu ți-a dat cumva prin gând atunci că mi-ar fi plăcut ca „o lighioană să înghită pe alta”, adică, mai precis, că așteptam ca Dmitri să-l omoare pe tata și cât de curând… c-aș fi fost gata chiar să-i dau o mână de ajutor?

Alioșa pălise ușor și se uitase drept în ochii lui.

— Vorbește! izbucnise Ivan. Vreau să știu neapărat la ce te-ai gândit atunci! Trebuie să știu adevărul, mă-nțelegi, tot adevărul! Răsufla sacadat, privindu-și fratele cu o scăpărare de ură, înainte ca Alioșa să fi apucat să rostească un singur cuvânt.

— Iartă-mă, dar m-am gândit și la asta în momentul acela! îi mărturisise în șoaptă mezinul, și tăcuse, fără să mai adauge măcar o cât de ușoară „circumstanță atenuantă”.

— Mulțumesc! rostise tăios Ivan și, părăsindu-l brusc, își văzuse mai departe de drum.

Din ziua aceea, Alioșa observase că Ivan îl ocolea, ca și când n-ar mai fi putut să-l vadă în ochi, așa că încetase să se mai ducă pe la el. În aceeași zi însă, îndată chiar după ce se despărțise de Alioșa, Ivan Feodorovici se dusese întins la Smerdiakov, fără să mai treacă pe acasă.

Capitolul VII

CEA DE-A DOUA ÎNTREVEDERE CU SMERDIAKOV

Între timp, Smerdiakov ieșise din spital și Ivan Feodorovici cunoștea noua lui locuință; feciorul se mutase într-o cocioabă dărăpănată, cu două odăi despărțite printr-o tindă, una din încăperi fiind ocupată de Maria Kondratievna, care ședea împreună cu maică-sa, iar în cea de a doua locuind Smerdiakov. Dumnezeu știe în ce condiții se aciuase acolo: dacă le plătea ceva pentru găzduire sau dacă-l țineau de pomană? Mai apoi se aflase că fusese primit în casă în chip de logodnic al Mariei Kondratievna și că nu le plătea niciun ban. Atât mama cât și fiica aveau un respect deosebit pentru el, privindu-l ca pe un om superior. Ivan Feodorovici bătuse în ușă și intrase în tindă, de unde, poftit de Maria Kondratievna, trecuse în camera din stânga, așa-numita „odaie de oaspeți” în care stătea Smerdiakov. Înăuntru, soba de teracotă era încinsă. Tapetul albastru de pe pereți era jupuit și prin crăpături mișunau sumedenie de gândaci galbeni, atât de mulți, încât se auzeau tot timpul foșnind. Mobila, destul de sărăcăcioasă, două lavițe de-a lungul pereților și două scaune lângă o masă simplă de brad, dar acoperită cu o învelitoare cu desene trandafirii. În cele două ferestruici, câte un ghiveci cu mușcate, iar într-unul din colțuri, un iconostas. Pe masă, un samovar mic și scofâlcit, de aramă, și o tavă cu două cești. Smerdiakov tocmai își băuse ceaiul și samovarul era stins... Ședea la masă pe una din lavițe și scria ceva aplecat asupra unui caiet. Avea la îndemână lângă el o sticluță cu cerneală și un sfeșnic scund de fontă, în care, cu toată sărăcia ce domnea împrejur, se afla o lumânare de spermanțet, nu de seu. Ivan putuse să-și dea seama imediat, de la prima ochire, că Smerdiakov era pe deplin restabilit după boală.

Avea un obraz mai proaspăt parcă și mai împlinit, moțul din frunte ticluit cu grijă și părul lins la tâmple. Era îmbrăcat într-un halat pestriț, vătuit, o vechitură destul de ruptă și de ponosită. Purta, ca niciodată, ochelari; cel puțin Ivan Feodorovici îl vedea pentru prima oară cu ei pe nas. Insignifiant în sine, amănuntul acesta avusese darul să-l întărite și mai tare. „Ia uite, jigodia, numai ochelari îi lipseau!” Smerdiakov ridicase încet capul și se uitase la el prin lentile, își scoase apoi tacticos ochelarii și se ridicase pe jumătate de pe laviță, dar nu cu respect, ci mai mult așa, într-o doară, atâta cât era strict necesar ca să păstreze o elementară bună-cuviință. Ivan Feodorovici observase toate detaliile dintr-o aruncătură de ochi, dar ceea ce îl izbise îndeosebi fusese privirea lui Smerdiakov – o privire dușmănoasă, încărcată de ură, aproape sfidătoare. Ca și când ar fi zis în sinea lui: „Ce te tot ții de capul meu, credeam că ne-am înțeles doar data trecută! Ce mai cauți la mine?” Cu greu Ivan Feodorovici reuși să se stăpânească.

— Ce cald e aici! spuse el, descheindu-și paltonul.

— De ce nu vă dezbrăcați? îl îndemnase feciorul.

Ivan Feodorovici își lepădase paltonul pe laviță, trăsese cu o mână tremurătoare un scaun lângă masă și se așezase. Smerdiakov i-o luase însă înainte, ocupându-și locul lui.

— În primul rând, aș vrea să știu: suntem singuri? întrebase nerăbdător, pe un ton răstit, Ivan Feodorovici. Nu se aude dincolo?

— N-are cine să ne audă. Ați văzut doar că-i o săliță la mijloc.

— I-ascultă, scumpule, ce sunt vorbele acelea pe care le-ai rostit la plecare, atunci când am fost la tine, la spital: că dacă n-am să te dau de gol că știi să simulezi un acces, nici tu n-ai să-i spui judecătorului de instrucție nimic din ce-am discutat în seara aceea, la poartă? Cum adică, n-ai să spui nimic? Ce-ai vrut să insinuezi? Nu cumva e o amenințare? Ce am făcut vreo convenție amândoi sau poate crezi că mi-e frică de tine?

Ivan Feodorovici îi vorbise iritat, vrând parcă să-i arate

că disprețuia orice fel de ocolișuri și subterfugii și că înțelegea să joace cu cărțile pe față. O licărire răutăcioasă fulgerase în privirea lui Smerdiakov, ochiul lui stâng începuse să clipească mărunt și feciorul ripostase prompt, dar în același timp reținut, ca de obicei, ca și când i-ar fi declarat: „Poftim, dacă vrei așa, să dăm cărțile pe față!”

— E adevărat, v-am făgăduit atunci că n-o să spun nimic ălor mari; mă gândeam că deși ați știut dinainte ce-l așteaptă pe tatăl dumneavoastră, c-o să fie, adică, omorât, l-ați lăsat totuși în voia soartei și ați plecat. Mă temeam să nu-și facă lumea o părere proastă despre sentimentele domniei-voastre sau – de, mai știi? – să-și închipuie altceva, de-aia zic, v-am făgăduit să-mi țin gura.

Smerdiakov rostise aceste cuvinte cu cel mai desăvârșit sânge rece, dar totodată cu un fel de îndârjire în glas și pe un ton provocator și insolent. Sub privirea lui arogantă, Ivan Feodorovici simțise cum toate lucrurile din odaie încep să-i joace în fața ochilor.

— Cum? Ce-ai spus? Ești zdravăn la cap?

— Cât se poate de zdravăn.

— Dar ce, *eu am știut* atunci c-o să fie omorât? strigase în sfârșit Ivan Feodorovici, trântind năprasnic cu pumnul în masă. Cum adică să-și închipuie „altceva”? Spune, ticălosule!

Smerdiakov tăcea, măsurându-l cu aceeași privire arogantă.

— Vorbește odată, scârnăvie, tâlharule! La ce „altceva” te-ai gândit? zbierase Ivan.

— Am vrut să spun că poate și dumneavoastră ați fi fost bucuros ca tatăl domniei-voastre să moară.

Ivan Feodorovici sărise ca ars de pe scaun și-l izbise atât de crâncen cu pumnul în umăr, încât Smerdiakov se lipise de perete. Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsase pe obraji, și murmurând: „Nu-i frumos, domnule, să lovești un biet om neputincios!”, feciorul își acoperise fața cu o batistă murdară de stambă, albastră cu pătrățele, și începuse să plângă sfâșietor, înăbușindu-și suspinele. Trecuse așa un minut.

— Gata! Ai terminat? se răstise la el Ivan Feodorovici,

așezându-se din nou pe scaun. Să nu mă mai scoți din sărite!

Smerdiakov își luase cârpa de la ochi. Toate trăsăturile mutrișoarei lui schimonosite mărturiseau cât de adânc fusese jignit.

— Așa, va să zică, secătură, credeai că mi-am pus în gând să-l omor pe tata împreună cu Dmitri?

— Nu știam ce gânduri aveți, răspunse înțepat celălalt. De aia v-am oprit atunci în poartă, ca să vă încerc în privința asta.

— Cum să mă încerci? Pentru ce?

— Să vă încerc așa, ca să-mi dau seama care-i situația: dacă vreți sau nu vreți ca tatăl dumneavoastră să se curețe mai repede!

Ivan Feodorovici era mai ales revoltat de tonul insinuant și plin de aroganță la care Smerdiakov nu voia să renunțe cu niciun preț.

— Tu l-ai ucis! izbucnise el deodată.

Smerdiakov se mulțumise să zâmbească disprețuitor.

— Dumneavoastră știți foarte bine că nu l-am ucis eu! Îmi închipuiam că nu-i nevoie să mai repet lucrul ăsta unui om inteligent.

— Dar de ce, cum de ți-a venit să mă suspectezi de așa ceva?

— Și asta o știți tot atât de bine: de frică. Eram într-un hal fără hal, stăteam tot timpul cu frica în sân și mă uitam bănuitor la toată lumea. De aia m-am gândit să vă pun la încercare, fiindcă, îmi ziceam dacă într-adevăr doriți același lucru ca și fratele dumneavoastră, atunci praful se alege de mine, am să mor și eu ca o muscă, fără să fiu cu nimic vinovat!

— Ia ascultă, acum două săptămâni parcă spuneai altceva!

— Tot la asta mă gândeam și atunci la spital, dar credeam c-o să mă înțelegeți din două cuvinte și, ca om inteligent ce sunteți, că nu v-ar fi făcut nicio plăcere să vorbim chiar așa, pe șleau.

— Ia te uită! Dar stai, stai, răspunde-mi la ce te-am întrebat, țin neapărat să-mi spui cum, prin ce anume am

putut să trezesc în sufletul tău mârșav o bănuială atât de murdară?

— De omorât, știam că n-ați fi putut pentru nimic în lume să-l omorâți, și nici n-ați vrut, în schimb, ați fi fost bucuros să facă altcineva treaba asta în locul dumneavoastră.

— Ia te uită la el cu ce sânge rece îmi vorbește! Dar de ce, de ce crezi că m-aș fi bucurat?

— Cum de ce? Dar moștenirea? răbufnise Smerdiakov plin de fiere, ca și când abia ar fi așteptat clipa răfuielilor. După moartea tatălui dumneavoastră câteșitrei frățiorii ați fi băgat în buzunar patruzeci de mii de ruble – atâta v-ar fi venit la fiecare, dacă nu și mai mult. În cazul când însă Feodor Pavlovici s-ar fi însurat cu doamna Agrafena Alexandrovna, dânsa, după cununie, ar fi trecut frumușel toată averea pe numele dumisale, fiindcă nu-i de fel proastă, așa că dumneavoastră, câteșitrei frățiorii, ați fi bătut din buze. Și ce mai lipsea ca să-și pună pirostriile în cap? Totul atârna de un fir de păr: să-i fi făcut numai un semn cu degetul cel mic conița, și ar fi alergat cu limba scoasă după dânsa la biserică.

Cu chiu, cu vai, Ivan Feodorovici izbutise să-și țină mânia în frâu.

— Bine, rostise el într-un târziu. Vezi, am stat liniștit, nu te-am snopit în bătaie, nici nu team răpus. Spune mai departe: prin urmare, după tine, îmi pusesem toată nădejdea în Dmitri, mă bizuiam să facă el treaba asta?

— Mai încape vorbă?! Dacă-l omora dumnealui, își pierdea toate drepturile – tot, tot, și rangul, și gradul în armată, și averea, ca să înfunde ocna. Așa că partea dumnealui de moștenire v-ar fi rămas dumneavoastră și lui Alexei Feodorovici, jumate-jumate. Și atunci v-ar fi revenit, în loc de patruzeci, șaizeci de mii de căciulă. Cu siguranță că v-ați bizuit pe Dmitri Feodorovici!

— Mă mir cu câtă răbdare am să înghit atâtea de la tine! Ascultă, ticălosule, dacă aș fi așteptat să facă altcineva treaba asta, mai curând m-aș fi bizuit pe tine decât pe Dmitri și-ți jur pe orice vrei că și atunci chiar am presimțit că pui la cale o mârșăvie... Țin foarte bine minte c-am avut la un moment dat impresia asta!

— Și eu tot așa m-am gândit un moment, că așteptați ceva de la mine, rânjise ironic Smerdiakov. Așa că v-ați dat de gol și mai mult față de mine, fiindcă deși ați presimțit ce o să se întâmple și ați avut bănuieli în privința mea, până la urmă tot ați plecat; era ca și când mi-ați fi spus ritos: „N-ai decât să-l omori, treaba ta, eu n-am să-ți stau în cale!”

— Ticălosule! Așa ai înțeles tu?

— Păi ce puteam să înțeleg din povestea cu Cermașnea? Îmi pare rău! Judecați și dumneavoastră: erați tocmai pe punctul să plecați la Moscova. Cât s-a ținut boierul de dumneavoastră să vă repeziți până la Cermașnea, n-ați vrut în ruptul capului să vă abateți din drum. A fost însă destul să arunc în nerozia mea o vorbă în vânt și deodată v-ați înduplecat să vă duceți! Cum se face că v-ați hotărât până la urmă, de ce ați primit să mergeți la Cermașnea? Și atunci, din moment ce n-ați mai plecat la Moscova, ca să vă hotărâți în schimb așa, din senin, luându-vă numai după cuvântul meu, să vă duceți la Cermașnea, înseamnă că ați așteptat ceva de la mine.

— Nu, îți jur ca nu! răcnise Ivan, scrâșnind din dinți.

— Cum nu? Când, dimpotrivă, pentru vorbele pe care vi le-am spus, dumneavoastră, ca un fiu bun și iubitor, ar fi trebuit să mă înșfăcați imediat și să mă duceți la secție, să mă snopească în bătaie... Sau măcar să-mi fi tras câteva palme. Iar dumneavoastră, în loc să vă supărați, v-ați plecat urechea cu dragă inimă la vorba mea proastă și ați pornit numaidecât la drum, exact așa cum v-am spus, deși călătoria asta n-avea niciun Dumnezeu; mult mai firesc ar fi fost să rămâneți acasă și să apărați viața tatălui dumneavoastră... Și atunci, spuneți-mi, ce puteam să cred?

Ivan ședea încruntat, cu mâinile încleștate pe genunchi.

— Da, păcat că nu ți-am tras câteva palme, zâmbise el cu amărăciune. La secție n-avea rost să te duc; cine m-ar fi crezut și pe ce temei te-aș fi cărat acolo? Cât despre palme... Îmi pare rău că nu mi-a dat prin gând. Deși bătaia e interzisă, nu știi cu câtă plăcere ți-aș fi făcut mutra zob!

Smerdiakov îl privea încântat.

— E interzisă în cazurile obișnuite ale vieți, începu el pe

același ton sentențios și superior cu care discutase cândva cu Grigori Vasilievici despre Dumnezeu, în timp ce-i servea masa lui Feodor Pavlovici. Da, în cazurile obișnuite ale vieții, bătaia e într-adevăr interzisă prin lege și în general nu mai e folosită, dar sunt și cazuri excepționale, și nu numai la noi, ci în toată lumea, chiar și în republica franceză, oricât ar fi ea de grozavă, când oamenii ajung tot la bătaie, la fel cum era pe vremea lui Adam și a Evei, fiindcă bătaia n-o să dispară niciodată de pe fața pământului. Dumneavoastră însă n-ați îndrăznit, deși era un caz excepțional.

— Ce, te-ai apucat să înveți franțuzește? îl întrebase tam-nesam Ivan, făcând un semn din cap spre caietul ce rămăsese pe masă.

— De ce să nu învăț? Vreau să-mi îmbogățesc cunoștințele și să-mi desăvârșesc educația; mă gândesc că s-ar putea s-ajung și eu odată și odată pe acele fericite meleaguri ale Europei.

— Ia ascultă, tâlharule, se oțărâse deodată Ivan, tremurând tot și fulgerându-l mânios cu privirea. Află că nu mi-e teamă de acuzațiile tale, n-ai decât să declari orice poftești împotriva mea! Dacă nu ți-am zdrobit oasele până acum, e numai pentru că am toate motivele să bănuiesc că tu ești criminalul și vreau să te dau pe mâna justiției. Am să te denunț.

— Dacă vreți să mă ascultați, ați face mai bine să vă țineți gura. Ce puteți declara împotriva mea? Cine o să vă creadă? Sunt cu totul și cu totul nevinovat. Dar, dacă-i vorba pe-așa, am să spun și eu tot. O să-mi dați și mie voie să mă apăr, nu?

— Nu cumva îți închipui că mi-e frică de tine?

— Chiar dacă judecătorii n-au să creadă nimic din ce v-am spus acum, în schimb publicul o să asculte cu toate urechile și nu știu dacă o să vă vină la socoteală.

— Cum s-ar zice, „e o plăcere să vorbești cu un om inteligent”, aici voiai s-ajungi, nu-i așa? scrâșnise Ivan.

— Întocmai. Și sper că sunteți un om inteligent.

Clocotind de indignare, Ivan se sculase de pe scaun, își îmbrăcase paltonul și, fără să-i mai răspundă nimic lui

Smerdiakov, fără să-i arunce măcar o privire, părăsise grăbit odaia.

Aerul proaspăt de afară îl înviorase. Luna plină albea strălucitoare pe cerul senin. Gânduri haotice și senzații penibile se învălmășeau în el. „Să mă duc să-l denunț pe Smerdiakov? Dar ce să spun? Totuși, e nevinovat. O să arunce toată vina pe mine. Adevărat, pentru ce am plecat atunci la Cermașnea? Pentru ce? Pentru ce? se frământa el. Așa e, mă așteptam să se întâmple ceva, are dreptate...” Și pentru a suta oară, poate, îi apăruse din nou în minte ultima noapte petrecută în casa părintească, atunci când îl spionase de sus, de pe scară, pe taică-său. De astă dată însă amintirea aceasta făcuse să i se încrânceneze inima atât de dureros, încât se oprise brusc locului, ca săgetat: „Da, într-adevăr, asta așteptam atunci! Am dorit, da, am dorit să fie asasinat! Am dorit cu adevărat sau nu?... Trebuie să-l omor pe Smerdiakov!... Dacă nu am curajul să-l ucid imediat, atunci chiar că nu mai are rost să trăiesc!...” Și, în loc să-și continue drumul spre casă, se dusese direct la Katerina Ivanovna, care se speriase când îl văzuse intrând pe ușă cu aerul acela rătăcit, ca de nebun. Ivan Feodorovici îi împărtășise apoi, cuvânt cu cuvânt, discuția pe care o avusese cu Smerdiakov. Degeaba încerca ea să-l liniștească, fiindcă Ivan nu-și putea găsi de loc astâmpăr. Umbla de colo până colo prin cameră și vorbea într-una, precipitat, spunând tot felul de lucruri bizare. Într-un târziu, se hotărâse, în sfârșit, să se așeze și, cu coatele pe masă și rezemat în palme, își mărturisise gândurile cu glas tare, rostind aceste cuvinte ciudate:

— Dacă n-ar fi ucis Dmitri, ci Smerdiakov, ar fi însemnat că sunt complicele lui, fiindcă eu l-am îndemnat. Dar nu-mi dau seama încă prea bine dacă într-adevăr am avut vreun amestec sau nu. În cazul când l-a omorât el și nu Dmitri, atunci se cheamă că și eu sunt un ucigaș.

Drept răspuns, Katerina Ivanovna se sculase de la locul ei, se apropiase de birou, deschisese o besactea care se afla deasupra, la vedere, și scosese dinăuntru o hârtie pe care i-o pusese sub ochi.

Acesta era documentul despre care Ivan Feodorovici îi

vorbise lui Alioșa, spunându-i c-ar fi dovada cea mai sigură, „de o precizie matematică”, a faptului că tatăl lor fusese într-adevăr asasinat de Dmitri. Era un răvaș scris de Mitea, la beție, logodnicei sale, în seara când se întâlnise pe câmp cu Alioșa; mezinul tocmai se întorcea la mănăstire, după ce asistase la scena provocată de Grușenka în casă la Katerina Ivanovna, pe care o jignise atât de cumplit. Ce i s-o fi năzărit atunci lui Mitea nu se știe, fiindcă alergase într-un suflet acasă la Grușenka; n-aș putea să vă spun dacă va fi reușit sau nu să dea ochi cu dânsa, dar în noaptea aceea nimerise până la urmă în local, la „Metropol” și, bineînțeles, se îmbătase criță. În fumul beției, ceruse o pană și hârtie și scrisese acel document important, ce avea să se întoarcă la un moment dat împotriva lui. Erau mărturisirile unui om exasperat la culme, o scrisoare prolixa[131] și incoerentă, ce arăta din plin că atunci când își așternuse gândurile pe hârtie autorul ei fusese în stare de ebrietate. Prin stilul ei încâlcit și întortocheat, te făcea să te gândești la un bețiv care, întorcându-se de la cârciumă, povestește cu lux de amănunte soției sau altcuiva din casă cum a fost insultat, ce ticălos fără pereche este cel care a îndrăznit să terfelească un om de ispravă ca dânsul, cum o să-i dea el peste bot ticălosului și așa mai departe, fără șir în vorbă, pierzându-se în nenumărate detalii, spumegând de furie, cu lovituri de pumn în masă și lacrimi de bețivan. Hârtia pe care o căpătase la local era de cea mai proastă calitate, o fițuică murdară, pe dosul căreia cineva făcuse o notă de plată. Neavând suficient loc pentru tot ce avea de spus, Mitea scrisese și pe margini, ba mai adăugase încă doua rânduri de-a curmezișul, peste cele așternute mai înainte. Iată care era cuprinsul misivei:

„Katia, trista mea ursită! Mâine am să fac rost de bani ca să-ți restitui cele trei mii de ruble. Adio, femeie aprigă și neînduplecată, adio, iubirea mea! Să sfârșim odată! Mâine

[131] *prolix, -ă, prolicși, -xe,* adj. (Despre vorbire, stil) Lipsit de concizie, prea complicat; (despre oameni) care se exprimă cu prea multe cuvinte (adesea inutile), confuz sau complicat. – Din fr. prolixe, lat. prolixus.

am să fac rost neapărat de parale, am să cer la toată lumea, și dacă totuși n-am să izbutesc, îți dau cuvântul meu de onoare c-am să mă duc întins la tata, am să-i sparg capul și am să pun mâna pe banii ascunși sub pernă, numai să plece Ivan. Chiar dacă o să-mi putrezească oasele în ocnă, cel puțin am să știu că ți-am dat înapoi banii. Și acum, adio! Mă închin până la pământ în fața ta, căci ce pot fi decât un ticălos pentru tine? Iartă-mă. Sau nu, nu mă ierta, e mai cuminte: așa o să ne fie mai la îndemână amândurora! Mai bine ocna decât dragostea ta, fiindcă iubesc altă femeie, o femeie pe care ai cunoscut-o prea de aproape astăzi ca s-o poți ierta vreodată! Am să ucid tâlharul care m-a jefuit! Am să fug departe de voi toți, în Orient, să nu mai știu de nimeni. Nici de ea, fiindcă și ea mă face să sufăr tot atât de cumplit ca și tine. Adio!

P.-S. Te blestem și totuși te ador! Așa îmi spune inima. A mai rămas acolo o strună pe care o simt fremătând. De-aș putea să-mi frâng inima în două! Am să mă omor, dar numai după ce am să-l ucid întâi pe el, câinele! Am să-i smulg cele trei mii și am să ți le azvârl în față. M-am purtat ca un ticălos cu tine, în orice caz nu sunt hoț. Așteaptă banii. Câinele-i ține sub saltea, legați cu panglicuță roz. Hoț nu sunt, în schimb am să-l ucid pe cel care m-a prădat. Katia, nu trebuie să mă disprețuiești: Dmitri poate fi ucigaș, în orice caz nu un hoț! L-a omorât pe taică-său și și-a distrus singur viața ca să poată sta dârz în fața ta să nu fie silit să-ți suporte trufia. Și ca să nu te mai iubească. ...

P.P.-S. Îți sărut picioruşele, adio!

P.P.-S.S. Katia, roagă-te lui Dumnezeu să fac rost de bani! Atunci n-am să-mi mânjesc mâinile cu sânge, căci dacă nimeni n-o să mi-i dea, am să mă umplu de sânge! Ucide-mă!

Robul și dușmanul tău, D. Karamazov”

După ce citise „documentul”, Ivan se ridicase să plece, având în sfârșit o certitudine. Prin urmare, ucigașul era Dmitri, nu Smerdiakov. Și din moment ce Smerdiakov nu săvârșise crima, însemna că nici el, Ivan, nu avea nicio vină. Scrisoarea aceasta constituia pentru el proba cea mai

evidentă, care dovedea cu o precizie matematica vinovăția lui Mitea. Nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială în privința asta. Nici măcar o singură dată nu-i trecuse prin gând că Mitea ar fi putut să înfăptuiască omorul în complicitate cu Smerdiakov, ceea ce, de altfel, nici nu corespundea cu faptele cunoscute. Se simțea, în sfârșit, cu sufletul împăcat.

A doua zi dimineața își amintise cu dispreț de Smerdiakov și de ironiile lui. După câteva zile chiar se mira el însuși cum de putuse să-și facă atâta sânge rău din pricina insinuărilor acestuia. Hotărâse deci să nu se mai gândească la el, desconsiderându-l cu desăvârșire. Trecuse astfel o lună. În tot acest timp nu se mai interesase de loc de soarta lui Smerdiakov; auzise însă întâmplător c-ar fi fost grav bolnav, ba chiar că era pe cale să-și piardă mințile. „Mi-e teamă c-o să ajungă la ospiciul de nebuni”, îi spusese într-o zi tânărul medic Varvinski și Ivan reținuse cuvintele lui. În ultima săptămână începuse să se simtă și el destul de prost. Se dusese chiar să consulte medicul chemat de Katerina Ivanovna de la Moscova în vederea procesului. Asta se întâmpla tocmai în perioada în care raporturile lui cu Katerina Ivanovna ajunseseră la un punct cât se poate de critic. Erau ca doi dușmani îndrăgostiți unul de altul. Oscilațiile pe care le manifesta Katerina Ivanovna ori de câte ori în sufletul ei se trezea o nou dragostea pentru Mitea, oscilații trecătoare, dar destul de puternice totuși, îl aduceau adeseori pe Ivan la exasperare.

Oricât ar părea de ciudat, cu toate aceste „oscilații” care-i înveninau inima, până în ultima clipă, adică până în ziua când avusese loc între ei scena la care, așa cum am arătat mai înainte, asistase și Alioșa, niciodată Katia nu-i mărturisise că s-ar îndoi cumva de vinovăția lui Mitea. Trebuie să semnalăm, de asemenea, faptul că deși pe zi ce trecea simțea înverșunându-se ura lui împotriva lui Mitea, Ivan era totuși conștient că fratele său îi devenise odios nu din pricina „oscilațiilor” Katiei, ci pentru că *îl ucisese pe bătrân!* Își dădea perfect de bine seama de asta. Totuși, cu vreo zece zile înainte de proces, se dusese la Mitea ca să-i propună să evadeze, împărtășindu-i un plan pe care, pe cât

se părea, îl întocmise mai demult. În afară de faptul că avea un motiv temeinic să facă pasul acesta, Ivan fusese determinat într-o măsură oarecare și de o insinuare pe care o strecurase la un moment dat Smerdiakov și care-i rămăsese ca un ghimpe în inimă, și anume: feciorul lăsase să se înțeleagă c-ar fi avut tot interesul ca fratele său să fie condamnat, deoarece, în cazul acesta, partea sa de moștenire și respectiv a lui Alioșa s-ar ridica de la patruzeci la șaizeci de mii de ruble. Se hotărâse deci să renunțe la treizeci de mii – din suma ce-i revenea lui – pentru a pregăti evadarea. Întorcându-se de la închisoare, se simțea însă apăsat de o tristețe împovărătoare și în același timp dezorientat: avea impresia că ținea atât de mult la evadarea asta și se hotărâse să pună la bătaie cele treizeci de mii de ruble nu numai ca să scoată din inimă ghimpele lăsat de cuvintele lui Smerdiakov, dar și pentru alt motiv. „Nu cumva pentru că în adâncul sufletului meu mă simt și eu părtaș la crimă?” se întreba el. Un sentiment nelămurit, dar chinuitor îi învenina inima. În toată luna din urmă mândria lui avusese mult de suferit, dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo...

Atunci când, după discuția cu Alioșa, se hotărâse brusc să se întoarcă din nou la Smerdiakov, deși ajunsese între timp acasă, Ivan Feodorovici acționase sub impulsul indignării ce-l învolburase subit tocmai în momentul în care se pregătea să sune la poartă. În clipa aceea își adusese aminte deodată de ieșirea pe care Katerina Ivanovna o avusese de față cu Alioșa: „Numai tu, îi strigase ea din senin, numai tu m-ai convins că el (adică Mitea) e vinovat!” Rămăsese locului, ca fulgerat de ecoul acestor cuvinte; niciodată, după câte știa, nu încercase să-i argumenteze că Mitea ar fi într-adevăr ucigașul tatălui său, dimpotrivă, se acuzase chiar pe sine însuși după întrevederea pe care o avusese cu Smerdiakov. Cine altul decât ea îi pusese atunci „documentul” sub ochi? Cine căutase să-i dovedească vinovăția fratelui său? Ca să-i strige acum în față: „Și eu am fost la Smerdiakov!” Când se dusese oare? Și el care habar n-avea! Prin urmare, nu era chiar atât de convinsă de vinovăția lui Mitea! Oare ce

fusese în stare să-i spună Smerdiakov? Ce, ce anume i-o fi spus? O furie oarbă îi cotropise sufletul. Nu putea să înțeleagă cum de lăsase să-i treacă pe la ureche cuvintele astea fără să reacționeze vehement pe loc. Renunțând să mai sune la poartă, făcuse cale întoarsă, îndreptându-se grăbit spre locuința lui Smerdiakov. „Cred că de astă dată am să-l ucid!” se gândea el mergând.

Capitolul VIII

A TREIA ȘI ULTIMA ÎNTREVEDERE CU SMERDIAKOV

Pe la jumătatea drumului se stârni din nou un vânt uscat și tăios, la fel ca în dimineața acelei zile, apoi începu să ningă mărunt și des. Pulberea de zăpadă cădea pe pământul înghețat unde vântul o răscolea, purtând-o încolo și încoace; curând începu să viscolească în toată puterea cuvântului. În mahalaua în care locuia Smerdiakov aproape că nu existau felinare pe ulițe. Ivan Feodorovici mergea înainte, fără să ia în seama viscolul, orientându-se instinctiv prin întunecimea de păcură. Simțea că-i plesnește capul, tâmplele îi zvâcneau dureros și avea cârcei în palme. La câțiva pași de coșmelia Mariei Kondratievna, dădu peste un mujic beat, îmbrăcat cu un suman peticit, un omuleț scund care umbla pe două cărări, bodogănind și suduind; când și când, omul se oprea din suduit și se pornea să cânte cu o voce răgușită de băutură:

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,
Sa-l aștept m-am săturat!

După prima strofă însă se întrerupea de fiecare dată și începea a se răfui cu un interlocutor imaginar, ocărându-l de zor, ca mai apoi să-i vină iar chef de cântat. Un val de ură împotriva beţivanului răbufni inconștient în sufletul lui Ivan Feodorovici. O clipă mai târziu, când sentimentul acesta se contura mai deslușit, simți o dorință irezistibilă să-l snopească în bătaie și să dea cu el de pământ. În momentul acela mujicul, care tocmai ajunsese în dreptul lui, se împletici, gata-gata să cadă peste el. Furios, Ivan îl îmbrânci cât colo. Omul se prăbuși ca un ciot pe pământul înghețat, icni odată de durere și amuți. Ivan se apropie.

Mujicul zăcea pe spate, nemișcat; își pierduse cunoștința. „O să înghețe” se gândi Ivan și plecă mai departe.

În tinda, Maria Kondratievna, care ieșise repede să-i deschidă, cu o lumânare aprinsă în mână, îi spuse în șoaptă că Pavel Feodorovici (adică Smerdiakov) părea să fie tare bolnav, deși nu zăcea la pat, dar oricum nu era în toate mințile: mai adineauri chiar îi poruncise să ia samovarul fără să fi băut măcar o ceașcă de ceai!

— Și ce, face scandal? întrebă brusc Ivan Feodorovici.

— Aș, de unde, dimpotrivă, e liniștit, sărăcuțul, numai vă rog să nu-l țineți prea mult de vorbă... stărui femeia.

Ivan Feodorovici deschise ușa și intră în odaie.

Înăuntru era tot așa zăduf ca și rândul trecut; în schimb, se puteau observa unele modificări: una din lavițele de la perete fusese scoasă din odaie și în locul ei apăruse o canapea mare, veche, imitație de mahon, capitonată cu piele, pe care fusese așternut patul cu perne albe, destul de curate.

Smerdiakov ședea pe marginea patului, îmbrăcat cu același halat vătuit. Masa fusese trasă lângă canapea, așa încât abia mai aveai loc să te miști. Pe masă se afla o carte groasă cu scoarțe galbene. Smerdiakov însă nu citea; părea că șade așa, fără să facă nimic. Îl privi lung pe Ivan Feodorovici în tăcere, fără să manifeste nici cea mai mică surpriză. Se schimbase mult între timp: era supt la față și gălbejit și avea ochii duși în fundul capului și încercănați.

— Ești într-adevăr bolnav? se miră Ivan Feodorovici, oprindu-se în prag. Nu stau mult, să știi; uite, nu-mi scot paltonul. Unde aș putea să șed? Se apropie apoi de masă, trase un scaun lângă el și se așează, Ce te uiți așa? De ce nu spui nimic? Am venit să te întreb ceva și-ți jur că nu plec până nu-mi răspunzi! Conița Katerina Ivanovna a fost cumva pe aici?

Smerdiakov tăcu o bucată de vreme, continuând să se uite la el, apoi făcu un gest ostenit cu mâna și-și întoarse privirea în altă parte.

— Ce-i cu tine? îl iscodi Ivan.

— Nimic.

— Cum nimic?

— Ei, și dacă a fost, ce vă pasă dumneavoastră? Lăsați-mă în pace!

— Ba nu te las! Spune: când a fost?

— Am și uitat, zâmbi disprețuitor Smerdiakov și, întorcându-se brusc spre Ivan, îl țintui cu o privire aprigă, încărcată de ură, aceeași privire pe care o avusese cu o lună mai înainte, la ultima lor întrevedere.

— Mi se pare că și dumneavoastră sunteți bolnav, v-ați tras la față, spuse el.

— Nu te îngriji de sănătatea mea, răspunde mai bine la ce te-am întrebat.

— De ce vi s-au îngălbenit ochii? Ia uite ce galbeni sunt! Multă inimă rea vă mai faceți, nu-i așa?

Rânji batjocoritor apoi, pe negândite, izbucni în râs.

— Ascultă, ți-am spus că nu mă mișc de aici până nu-mi răspunzi! strigă Ivan scos din răbdări.

— Ce aveți cu mine de vă țineți așa de capul meu? De ce nu-mi dați pace? se tângui Smerdiakov cu o figură chinuită.

— La naiba! Crezi că numai de tine îmi arde acum?! Răspunde la ce te-am întrebat și plec.

— N-am ce să vă răspund! i-o reteză Smerdiakov, și puse iar ochii în pământ.

— Te fac eu să-mi răspunzi, ai să vezi!

— De ce vă frământați așa? îl întrebă Smerdiakov, fixându-l din nou, de astă dată însă nu atât cu dispreț, cât mai curând cu un fel de scârbă, Pentru că începe mâine procesul? Lasă, că n-o să pățiți nimic, fiți pe pace! Duceți-vă acasă și dormiți liniștit, nu vă mai zbuciumați degeaba.

— Nu înțeleg... De ce să-mi fie teamă de ziua de mâine? se miră Ivan, săgetat deodată de un fior până în fundul rărunchilor.

Smerdiakov îl măsură cu privirea.

— Nu în-țe-le-ge-ți? spuse el cu o mustrare în glas. Nu știu, zău, ce plăcere poate să simtă un om inteligent să joace atâta teatru!

Ivan se uita la el, fără să scoată o vorbă. Cuvintele și mai ales tonul extrem de arogant și atât de neașteptat pe care-l

luase fostul lui valet și pe care nici chiar data trecută nu-l avusese în niciun moment era făcut să-l uluiască.

— Vă spun doar că n-aveți niciun motiv să vă temeți. N-am de gând să dau nicio declarație împotriva dumneavoastră, iar dovezi nu există. Ia uite cum vă tremură mâinile. De ce tremură așa? Duceți-vă acasă, *nu l-ați omorât dumneavoastră.*

Ivan avu o tresărire: își adusese aminte de Alioșa.

— Știu că nu eu... Îngăimă al.

— Știi-i-ți? insinua pe același ton Smerdiakov.

Ivan se repezi și-l apucă de umăr.

— Spune tot, viperă! Vorbește!

Smerdiakov nu se arătă câtuși de puțin speriat. Se mulțumi doar să-l privească în ochi cu o ură aproape dementă.

— Dacă-i așa, atunci am să vă spun: chiar dumneavoastră l-ați ucis! scrâșni el furios.

Ivan se lăsă pe scaun, ca și cum ar fi cumpănit în minte ceva. Zâmbi sarcastic.

— Iar o iei de la început? Iarăși aceeași poveste ca rândul trecut?

— Da, și rândul trecut, ca și acum, am stat tot așa față-n față și ați înțeles perfect tot. Ca și acum.

— Eu nu înțeleg decât că ești nebun.

— Tot nu v-ați plictisit? Suntem între patru ochi, de ce ne-am mai minți unul pe altul? De ce am mai juca teatru? Ori vreți să aruncați iarăși vina numai pe mine și mi-o spuneți în fața? Dumneavoastră l-ați ucis, da, dumneavoastră sunteți vinovatul principal, eu n-am fost decât unealta, mâna dreaptă a dumneavoastră! Sluga cea credincioasă! Eu am săvârșit numai ceea ce domnia-voastră mi-ați poruncit să fac.

— Ai săvârșit? Cum, tu ai ucis? se cutremură Ivan.

Simți că i se zdruncină ceva în creier, îl luă deodată cu frig și începu să tremure din toate mădularele, scuturat de fiori. Smerdiakov îl privea înmărmurit; nici el nu se aștepta probabil la o spaimă atât de sincer manifestată.

— Cum se poate, chiar n-ați știut nimic? îngăimă el neîncrezător, zâmbind strâmb.

Ivan rămăsese cu ochii la el, fără să spună un cuvânt, ca și când i-ar fi pierit graiul.

l-ieh, la Piter Vanka a plecat,

Să-l aștept m-am săturat!

Îi zvoni deodată la ureche.

— Știi, bâigui el, în sfârșit, mi se pare că visez, că nu ești decât o fantomă!

— Nu-i nicio fantomă aici. Nu suntem decât noi doi și încă cineva, al treilea. Cred că-i aici, lângă noi.

— Cine? Care-i al treilea? Unde e? întrebă înfricoșat Ivan Feodorovici, uitându-se repede în jur și cercetând toate colțurile.

— Dumnezeu, pronia cerească; e aici, lângă noi, el e al treilea, dar nu-l mai căutați degeaba, că n-o să-l găsiți.

— Minți, n-ai ucis tu! zbieră furios Ivan. Ești nebun sau vrei să mă scoți din răbdări ca data trecută!

Smerdiakov continua să-l observe cu aceeași atenție și, tot așa, fără nicio umbră de teamă. Parcă tot nu-i venea să creadă, avea impresia că Ivan „știe tot” și se preface numai, ca „să arunce toată vina asupra lui.

— Stați puțin, spuse al într-un târziu cu glas slab și, scoțând de sub masă piciorul stâng, se aplecă să-și suflece pantalonii.

Era în papuci și cu ciorapi albi în picioare. Tacticos, Smerdiakov își desfăcu jartiera și-și vârî degetele adânc pe sub ciorap. Ivan Feodorovici, care nu-și lua ochii de la el, începu deodată să tremure îngrozit.

— Ai căpiat? urlă el, sărind de pe scaun, și făcu un pas înapoi, izbindu-se de perete.

Rămase apoi locului lipit de zid, încordat tot ca o strună întinsă până la limită, holbându-se la Smerdiakov ca scos din minți de spaimă. Fără a se sinchisi însă câtuși de puțin de groaza zugrăvită pe figura lui, feciorul tot scotocea de zor în ciorap, ca și când s-ar fi căznit să apuce cu degetele și să tragă afară ceva. În cele din urmă, reuși să ducă la bun sfârșit toată operația. Ivan Feodorovici văzu ieșind la iveală niște hârtii, un teanc de hârtii pe care Smerdiakov îl scoase afară și-l puse pe masă.

— Poftim! rosti el cu glas scăzut.

— Ce-i asta? întrebă Ivan dârdâind.

— Poftim, uitați-vă! răspunse cu același glas Smerdiakov.

Ivan se apropie de masă, întinse mâna spre teanc și dădu să-l despacheteze, dar în aceeași clipă își trase brațul înapoi, ca și cum s-ar fi atins de un șarpe fioros, respingător.

— Ia uite cum vă tremură degetele, parcă ați fi bolnav, observă Smerdiakov și se apucă liniștit să desfacă pachetul.

Înăuntru se aflau trei teancuri de bancnote de câte o suta de ruble.

— Toți banii sunt aici, trei mii de ruble, nici nu mai e nevoie să-i numărați. Poftim, luați-i, îl îndemnă el pe Ivan, arătându-i teancurile cu o mișcare din cap.

Ivan căzu pe scaun. Era palid ca un mort.

— M-ai speriat... cu ciorapul acela... spuse el cu un zâmbet ciudat.

— Cum se poate?... Într-adevăr, chiar n-ați știut nimic până acum? mai întrebă odată Smerdiakov.

— Nu, n-am știut. Eram sigur că este Dmitri. Ah! Frate! Frățioare! și-și cuprinse capul în palme. Spune-mi, singur l-ai ucis? Sau împreuna cu fratele meu?

— Cu domnia-voastră. Noi doi, împreună, eu și cu dumneavoastră. Dmitri Feodorovici e nevinovat.

— Bine, bine... O să vorbim după aceea despre mine. De ce-oi fi tremurând așa?... Nu sunt în stare să scot un cuvânt.

— Parcă erați mai curajos altădată. Nu ziceați dumneavoastră că „totul e permis”? Și acum ia uite cum v-ați speriat, murmură Smerdiakov. Nu vreți o limonada? Să spun să vă facă, da? Ca să vă mai înviorați. Numai să ascundem mai întâi asta.

Și arătă iarăși cu o mișcare din cap teancuI de hârtii de o sută. Dădu apoi să se scoale, s-o strige pe Mana Kondratievna ca să prepare o limonada și s-o aducă în casă. Căutând ceva ca să acopere banii, să nu-i vadă gazda, scoase întâi batista din buzunar; fiind prea murdară însă luă singurul obiect de pe masă – cartea cu scoarțe

galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe ușa – și o puse peste bancnote. Ivan citit mașinal titlul: *Învățăturile sfântului părinte Isaac Sirianul.*

— Nu vreau limonada, refuză el. O să vorbim mai încolo despre mine. Stai jos și spune-mi cum ai făcut. Spune-mi tot...

— Ar trebui să vă scoateți paltonul, o să fiți lac de apă.

Ca și cum abia atunci și-ar fi dat seama ce zăduf era în odaie, Ivan Feodorovici lepădă paltonul de pe el și, fără să se mai ridice, îl trânti pe laviță.

— Spune, te rog, hai, vorbește!

Părea liniștit. De astă dată era sigur că Smerdiakov are să mărturisească *tot.*

— Vreți să știți cum s-a întâmplat? oftă feciorul. Foarte natural, cum ziceați chiar dumneavoastră...

— Lasă acum ce am spus eu, îl întrerupse Ivan, fără să mai strige însă, rostind răspicat fiecare cuvânt, ca și cum și-ar fi recăpătat pe deplin stăpânirea de sine. Povestește-mi pas cu pas ce-ai făcut. Ia-o de la început, sistematic. Să nu uiți nimic. Amănuntele, mai ales, amănuntele, te rog.

— După plecarea dumneavoastră am căzut în pivniță...

— Adică te-ai prefăcut că ai o criză de epilepsie?

— Bineînțeles că m-am prefăcut. M-am prefăcut de la început și până la sfârșit. Am coborât liniștit scara și, tot așa, liniștit, m-am lungit pe jos, după care am început să urlu. Și m-am zbătut într-una până m-au scos de acolo.

— Stai! Zici că te-ai prefăcut până la sfârșit. Chiar și când erai la spital?

— Nu. A doua zi dimineața, înainte de a mă duce la spital, mi-au venit într-adevăr năbădăile, m-a pălit o criză atât de grozavă, cum n-am mai avut de ani de zile. Două zile n-am știut ce-i cu mine.

— Bine, bine. Spune mai departe,

— Pe urmă m-au întins pe pat. Știam c-or să mă culce în odăiță, fiindcă de câte ori eram bolnav, Maria Ignatievna îmi făcea patul acolo, ca să fiu lângă ei. Totdeauna, săraca, a fost bună cu mine, de când mă știu pe lume. Toată noaptea am gemut, dar așa, încet. Așteptam să vină Dmitri

Feodorovici.

— Îl așteptai, zici? Credeai c-o să treacă pe la tine?

— Aș, ce să caute la mine?! Așteptam să vină acasă; eram sigur c-o să pice în noaptea aceea, căci eu fiind bolnav nu mai avea cine să-i dea de știre, așa că nu-i rămânea altceva de făcut decât să sară ulucile și să pătrundă în casă – se pricepea dumnealui la de-alde astea.

— Și dacă n-ar fi venit?

— Atunci nu s-ar mai fi întâmplat nimic. Fără dumnealui nu m-aș fi încumetat.

— Bine, bine... vorbește mai deslușit, nu te pripi și mai ales ia seama să nu scapi din vedere ceva!

— Eram sigur că dumnealui o să-l omoare pe Feodor Pavlovici. Mă așteptam la asta, fiindcă-l pregătisem... În ultimele zile... Și mai ales știa în ce fel trebuie să bată în geam. Prea multe bănuieli adunase într-însul în zilele acelea și era prea întărâtat ca să nu încerce cu orice preț să pătrundă în casa, ciocănind la geam, așa cum îi arătasem. Dinspre partea asta, nu mai încăpea nicio îndoială pentru mine. De aia, zic, îl așteptam să vină.

— Stai puțin, îl opri din nou Ivan. Dacă l-ar fi omorât pe tata, i-ar fi luat și banii; probabil că te-ai gândit și la asta, nu? Și atunci ce ți-ar mai fi rămas ție? Nu pricep.

— Putea să-i caute mult și bine, că n-ar fi dat de ei niciodată, îi spusesem că-i avea ascunși sub saltea. Dar nu era adevărat. La început îi ținea în *casentă*, mai pe urmă însă cum, din toată lumea, Feodor Pavlovici n-avea încredere decât în mine, l-am învățat să le schimbe locul și să dosească pachetul cu bani în colț, după icoane. Acolo nu i-ar fi trecut nimănui prin gând să scotocească, mai ales dacă ar fi căutat la repezeală. Așa că pachetul era vârât după icoane. Ar fi fost și caraghios să-i țină sub saltea, mai bine încuiați în *casentă*. Toată lumea era convinsă însă că banii sunt sub saltea! Ce tâmpenie! Și așa, zic, dacă Dmitri Feodorovici l-ar fi omorât, negăsind banii, sau ar fi întins-o la fugă imediat – știți cum sunt criminalii, se sperie de orice zgomot – sau ar fi fost arestat pe loc. Și atunci aș fi putut să intru oricând în odaie – fie chiar în noaptea aceea, fie a doua zi – și să pun mâna pe bani, fiindcă și furtul tot

în spinarea dumnealui ar fi căzut. Puteam foarte bine să cred c-o să se întâmple așa.

— Dar daca nu l-ar fi ucis și s-ar fi mulțumit numai să-i tragă o bătaie zdravănă?

— Atunci vă dați seama că n-aș mai fi îndrăznit să m-ating de bani și lucrurile ar fi rămas baltă. Numai că mă gândisem și la asta; dacă, îmi ziceam, o să-l smintească în bătaie până o să-l lungească jos, în nesimțire, eu tot am s-apuc să fac la stânga banii, și pe urmă am să-i raportez lui Feodor Pavlovici că dumnealui, adică Dmitri Feodorovici, i-a luat, după ce l-a bătut să-l omoare.

— Stai... nu mai înțeleg nimic. Va să zică, tot Dmitri l-a omorât și tu ai luat numai banii?

— Nu, nu l-a omorât dânsul. Firește, aș putea să vă spun și de astă dată că dumnealui e criminalul... dar nu vreau să vă mint, pentru că... pentru că, vedeți, chiar dacă dumneavoastră, după cum mi-am putut da seama, într-adevăr n-ați înțeles nimic până acum și nici nu v-ați prefăcut, ca să aruncați toată vina asupra mea, de fapt numai dumneavoastră sunteți vinovat, fiindcă ați știut dinainte de crimă, ba chiar m-ați îndemnat s-o săvârșesc și, pe urmă, știind adică ce o să se întâmple în lipsa dumneavoastră, ați plecat de acasă. De aia, zic, vreau să vă arăt lămurit astă seară că vinovatul cel mare, adevăratul ucigaș dumneavoastră sunteți, nu eu, chiar dacă eu cu mâna mea l-am ucis. De fapt, în fața legii dumneavoastră sunteți criminalul!

— Dar de ce, de ce aș fi eu criminalul? O, Doamne! îl întrerupse nerăbdător Ivan, uitând că amânase pe mai târziu orice discuție în legătură cu el. Iarăși începi cu Cermașnea? Stai, spune-mi mai bine ce nevoie aveai să-ți dau eu dezlegarea, de vreme ce, așa cum spui, plecarea mea la Cermașnea însemna pentru tine un consimțământ. Să vedem cum ai s-o întorci acum?

— Din moment ce aveam dezlegare de la dumneavoastră, puteam fi sigur că la întoarcere n-o să mai faceți gălăgie pentru cele trei mii de ruble pierdute, dacă oamenii stăpânirii m-ar fi bănuit pe mine nu pe Dmitri Feodorovici sau ar fi crezut că m-aș fi înțeles cu dumnealui; dimpotrivă,

mi-ați fi luat apărarea... Și mai știam că, după ce ați fi primit partea de moștenire, m-ați fi răsplătit și pe mine cândva, așa ca să nu mai am nicio grijă toată viața, fiindcă de n-aș fi fost eu, rămâneați fără moștenire. Dacă boierul se însura cu Agrafena Alexandrovna, n-ați mai fi văzut nicio lețcaie.

— Aha! Va să zică aveai de gând să mă chinuiești toată viața! scrâșni Ivan. Și dacă, în loc să plec, te-aș fi denunțat?

— Cum să mă denunțați? Ce puteați să spuneți? Că v-am îndemnat să plecați la Cermașnea? Păi am vorbit și eu așa, ca să nu tac, din prostie. Și apoi, după ce am discutat atunci în poartă, dumneavoastră erați slobod să plecați sau să rămâneți. Dacă rămâneați, nu s-ar mai fi întâmplat nimic, mi-aș fi dat seama că nu doriți așa ceva și n-aș mai fi făcut un pas. Din moment ce ați plecat însă, știam că n-o să îndrăzniți la proces să mă băgați la apă și c-o să-mi treceți cu vederea și cele trei mii de ruble. Și nici nu m-ați fi putut urmări după aceea, fiindcă atunci le-aș fi spus tot judecătorilor. Nu c-am ucis sau c-am furat – despre asta n-aș fi suflat o vorbă – dar că m-ați îndemnat să fac și una, și alta, și că eu nu m-am lăsat înduplecat. De aceea, zic, aveam nevoie să-mi dați dezlegare, ca mai apoi să nu mă puteți strânge cu ușa; ce dovezi ați mai fi adus atunci? În schimb, eu puteam foarte bine să vă joc festa și să arăt la proces cât de mult doreați moartea tatălui dumneavoastră și pe cinstea mea vă spun că publicul m-ar fi crezut pe cuvânt și ați fi rămas cu ponosul ăsta toată viața.

— Așadar, eu, eu i-am dorit moartea? rosti printre dinți Ivan, spumegând.

— Nu mai încape nicio îndoială. I-ați dorit moartea, mai mult chiar, ați îngăduit-o și mi-ați dat dezlegare! răspunse Smerdiakov, privindu-l dârz.

Îl lăsaseră puterile și abia mai vorbea de oboseală; era totuși ceva în el, un imbold ascuns, care-l susținea; avea probabil un gând nemărturisit. Și Ivan intuise lucrul acesta.

— Spune mai departe, îl îndemnă. Povestește cum a fost în noaptea aceea.

— Ce să vă mai spun! Zăceam așa în pat, când mi s-a părut deodată că-l aud pe boier țipând. Grigori Vasilievici se sculase ceva mai înainte și ieșise din odaie; n-a mai trecut mult și numai ce-a început să urle ca din gură de șarpe. Pe urmă s-a făcut liniște; stăteam așa culcat și așteptam să văd ce o să mai fie: îmi bătea inima să se spargă, de ziceam că dă din mine. În sfârșit, m-am sculat și eu și am ieșit afară; văd în stânga geamul dinspre grădină deschis, mai fac câțiva pași într-acolo și trag cu urechea să-mi dau seama dacă mai mișcă sau nu și-l văd pe boier dând din colț în colț și văitându-se; „Aha, îmi zic, trăiește deci!” Mă apropii de fereastră și strig: „Eu sunt”. Iar dumnealui dinăuntru: „A fost aici, acum a fost, și a fugit! Pasămite Dmitri Feodorovici fusese pe acolo. „L-a omorât pe Grigori!” „Unde?” întreb eu în șoaptă. „Colo, în colț”, îmi răspunde dânsul tot în șoaptă. „Stați puțin”, zic. Mă duc în grădină după Grigori Vasilievici și-l găsesc întins pe jos, plin de sânge, în nesimțire. Va să zică, Dmitri Feodorovici a fost chiar de-adevăratelea pe aici, îmi dau eu cu socoteala, și pe loc mă hotărăsc să mântui treaba, fiindcă Grigori Vasilievici, chiar dacă nu murise, așa cum era amorțit, nu putea să mă vadă. Doar dacă nu se întâmpla cumva să se trezească Marfa Ignatievna. Mi-a trecut prin minte și asta atunci, numai că-mi intrase gândul ăsta în cap și atâta îmi dădea ghes și mă mâna, că abia mai puteam să-mi trag răsuflarea. Mă întorc și-i spun boierului pe fereastră: „Agrafena Alexandrovna e aici, a venit, și vă roagă să-i dați drumul”. S-a bucurat ca un copil. „Unde? Unde zici că e? Unde?” Și tot suspina și nu-i venea să creadă. „E acolo, zic, deschideți ușa!” Dumnealui se uita pe geam, parcă ar fi crezut și parcă nu – se temea să deschidă. „Văd eu că ți-e frică de mine”, mă gândesc. Și ce-mi trăsnește prin cap, zău dacă nu-i de râs, m-apuc și ciocănesc în geam, așa cum ne înțelesesem amândoi să bat în cazul când ar fi venit Grușenka. Nu m-a crezut pe cuvânt, dar a fost de ajuns să audă semnalul, și s-a și repezit la ușă s-o deschidă. Cum a deschis-o, am dat să intru înăuntru, dumnealui însă s-a pus deodată în prag, nu voia de loc să mă lase în casă. „Unde e? Unde e?” mă

întreba mereu și tremura ca varga. „Ei, îmi zic eu, am băgat-o pe mânecă dacă ți-e așa frică de mine!” De teamă, mi s-au tăiat picioarele. Ce mă fac dacă nu mă lasă să intru sau țipă, ori dacă dă peste noi Marfa Ignatievna sau mai știu eu ce se poate întâmpla? Nu mai țin minte ce-o fi fost atunci în capul meu, dar cred că eram alb ca varul. „E acolo, sub geam, îi șoptesc eu, cum de n-ați văzut-o?” „Ad-o aici, ad-o aici!” îmi poruncește dânsul. „I-e teamă, zic, s-a speriat când a auzit țipetele și s-a ascuns în tufiș, duceți-vă de o chemați din birou.” A dat fuga înapoi la fereastra, a luat și lumânarea și a pus-o lângă dânsul pe pervaz. „Grușenka, a început s-o strige, Grușenka, ești aici?” De strigat, striga, dar i-era frică să se aplece pe geam, nu îndrăznea să se depărteze de mine; atât de strașnic îl înfricoșasem, că nu se îndura să facă niciun pas. Uitați-vă, e acolo, zic (mă dusesem lângă dânsul și scosesem capul pe fereastră), e acolo în tufiș, se uită la dumneavoastră și râde, nu vedeți?” M-a crezut, l-a apucat deodată tremuriciul – mort cum era după dânsa – și, în sfârșit, s-a înduplecat să scoată capul pe geam. Am înșfăcat atunci de pe masă ghiuleaua aia de fier, știți, aia pe care o ținea pe masă, aia de pus peste hârtii, cred c-o fi cântărind vreo trei funți, am ridicat-o, așa, pe la spatele dumnealui, și l-am pocnit în creștet. N-a spus nici cârc. I s-au muiat genunchii și s-a lăsat jos; l-am mai lovit odată și încă o data. Abia a treia oară mi-am dat seama că-i fărâmasem țeasta. Dumnealui s-a răsturnat pe spate, a căzut cu burta-n sus, într-un lac de sânge.

M-am uitat bine dacă nu cumva mă stropisem și eu, am șters ghiuleaua, am pus-o la loc pe masă și am mers de-am scos din colț, dindărătul icoanelor, pachetul cu bani; am rupt plicul, am luat toată suma, iar plicul l-am aruncat la picioarele patului împreună cu panglicuța. Am coborât după aceea în grădină, tremurând tot. M-am dus glonț la mărul cel găunos, știți care, nu-i așa? Pusesem de mult ochii pe el și-mi pregătisem din vreme o cârpă și un petic de hârtie înăuntru; am înfășurat banii în hârtie, apoi în cârpă și i-am vârât în fundul scorburii. Și acolo au rămas două săptămâni, până am ieșit din spital; abia atunci i-am

ridicat. Pe urmă am intrat în casă și m-am culcat la loc; stăteam așa, cu frica-n sân, și mă tot gândeam: „Dacă i-a făcut de petrecanie lui Grigori Vasilievici, se-ncurcă rău treaba, dar dacă nu l-a răpus o să fie cu atât mai bine când o să-și vină în fire, fiindcă bătrânul e martor că Dmitri Feodorovici a venit aici peste noapte și că, prin urmare, dumnealui l-a ucis și l-a prădat pe boier.” Stăteam ca pe ghimpi și atât de mult ardeam să știu dacă trăiește sau nu, c-am început să gem, ca s-o trezesc mai curând pe Marfa Ignatievna. În sfârșit, s-a sculat, a dat fuga la mine în odaie, pe urmă, văzând că Grigori Vasilievici nu era în casă, a ieșit repede afară și mai apoi am auzit-o urlând în grădină. După aceea s-a făcut zarvă mare, și toată noaptea a fost o harababură nemaipomenită; eu însă apucasem să mă liniștesc.

Povestitorul se opri. Ivan îl ascultase tăcut ca un mort, fără să se clintească și fără să-l slăbească o clipă din ochi. Smerdiakov, în schimb, abia dacă-i arunca din când în când o privire. Către sfârșit însă se simțise și el tulburat și începuse să gâfâie. Fața-i era îmbrobonită de sudoare. Totuși, nimeni n-ar fi putut deslușI dacă avea sau nu remușcări.

— Stai! rosti deodată Ivan, cumpănind în minte ceva. Și ușa? Dacă zici că el ți-a deschis, cum a putut atunci s-o vadă Grigori deschisă înainte de a fi intrat tu în grădină? Fiindcă din ce spune Grigori reiese c-a fost dinainte deschisă. Curios este că de astă dată Ivan îl întrebase pe un ton cât se poate de liniștit, pe care nu-l avusese până atunci, fără mânie, așa încât dacă ar fi intrat cineva în momentul acela în odaie, ar fi avut impresia că discută pașnic amândoi despre cine știe ce lucruri banale, deși poate interesante.

— Cât privește ușa pe care Grigori Vasilievici zice c-ar fi văzut-o deschisă, cred c-a avut o nălucire, rânji strâmb Smerdiakov. Păi ce, ăsta-i om? Catâr sadea! Vă spun eu că n-a văzut nimic, i s-a năzărit numai că vede, dar când îi intră lui ceva în cap, nu-l mai urnești nici cu carul cu boi! A fost spre norocul nostru însă că i-a cășunat lui așa, fiindcă în felul ăsta tot păcatul a căzut pe Dmitri Feodorovici.

— Ascultă, vorbi molcom Ivan Feodorovici, care părea din nou descumpănit și căuta cu tot dinadinsul să priceapă ceva. Ascultă... Am ținut să te întreb mai multe lucruri, dar acum am uitat... Uit mereu, și până la urmă iar mă încurc... A, da! Aș vrea să știu măcar atât: de ce ai mai desfăcut pachetul și ai aruncat plicul jos, pe podea? De ce n-ai luat banii așa, cu plic cu tot?... După cum povesteai adineauri, s-ar fi zis că ți se părea firesc să procedezi așa... dar de ce – nu înțeleg...

— Era un clenci la mijloc. Dacă ucigașul ar fi fost un om care știa despre ce-i vorba, ca mine bunăoară, care văzuse, adică, banii cu ochii lui și poate chiar îi pusese cu mâna lui în plic ce nevoie mai avea să-i scoată afară după ce a săvârșit crima? Mai ales când trebuia să facă totul în cea mai mare grabă și era sigur că banii sunt acolo, în plic. Prin urmare, dacă hoțul era cineva care văzuse cu ochii lui plicul, cum l-am văzut eu, de pildă, l-ar fi vârât imediat în buzunar, fără să-l mai deschidă, și ar fi spălat putina. Ceea ce nu era cazul cu Dmitri Feodorovici; dumnealui știa că există numai din auzite, dar de văzut, nu-l văzuse niciodată, și cu siguranță că atunci când, să zicem, l-ar fi scos de sub saltea, l-ar fi deschis la iuțeală, să vadă dacă într-adevăr banii sunt sau nu înăuntru. Iar plicul l-ar fi lepădat, fără să se mai gândească bunăoară că poate fi o mărturie împotriva dumnealui, ca un hoț ageamiu, cum s-ar zice, care n-a pus niciodată mâna să fure, fiindcă de, e viță de boier! Și chiar dacă s-a hotărât să facă pasul ăsta, l-a făcut numai pentru că in sinea dumnealui era încredințat că nici nu poate fi vorba de hoție, de vreme ce se mulțumea doar să ia înapoi ce era al lui. Așa a spus la toată lumea din oraș, s-a lăudat chiar c-o să se ducă la Feodor Pavlovici să se răfuiască cu dânsul. Cam așa ceva i-am dat să înțeleagă și procurorului atunci, la interogatoriu. Adică nu i-am spus nimic lămurit, ci doar așa, pe departe, ca și cum eu nu mi-aș fi dat seama de nimic și dumnealui singur ar fi ajuns la părerea asta. Mă credeți: mai că nu-i curgeau balele de fericire domnului procuror când i-am deschis capul...

— Și toate astea ți-au venit în minte atunci, pe loc?

exclamă Ivan Feodorovici încremenit de uimire.

Și se uită din nou la Smerdiakov, cuprins de spaimă.

— Păcatele mele, cine-i ăla care să poată ticlui o poveste întreagă așa, la iuțeală? M-am gândit dinainte la toate...

— Atunci... atunci, înseamnă că dracu ți-a suflat la ureche! exclamă Ivan Feodorovici. Nu zău, nu ești prost de loc, dimpotrivă, ești mult mai deștept chiar decât mi-aș fi putut închipui...

Se sculă, vrând să facă câțiva pași prin odaie. În sufletul lui era un zbucium cumplit. Dar cum masa îi închidea drumul, iar între masă și perete abia dacă se putea strecura pieziș, se răzgândi și se așeză la loc. Faptul că se vedea obligat să șadă pironit pe scaun îl nemulțumi atât de tare, încât, pierzându-și răbdarea, începu să zbiere aproape tot atât de furios ca la început:

— Ascultă, nemernicule, ascultă, derbedeule, secătură ce ești! Să-ți intre în cap odată pentru totdeauna că dacă nu te-am trimis încă până acum pe lumea cealaltă, n-am făcut-o fiindcă vreau să te păstrez pentru ziua de mâine, să dai socoteală în fața tribunalului! Dumnezeu vede (adăuga el, ridicând brațul spre cer), se prea poate să am și eu o parte din vină, poate că și eu i-am dorit în ascuns... moartea tatălui meu, dar jur că nu sunt atât de vinovat cum mă socotești tu! Și nici nu țin minte să te fi îndemnat cumva. Nu, nu, eu nu te-am îndemnat! Dar n-are a face, mâine am de gând să mă denunț, da, fie ce-o fi, mâine la proces am să dau vina asupra mea! Sunt hotărât să spun tot, absolut tot. Dar o să mergem acolo împreună! Și orice ai declara împotriva mea, orice ai mărturisi, n-am să protestez, ca să știi că nu mi-e frică de tine; am să confirm tot! Dar și tu va trebui să recunoști tot în fața tribunalului! Neapărat, auzi, neapărat o să mergem împreună! Așa o să facem!

Ivan rosti ultimele cuvinte solemn și cu toată energia; și, mai mult chiar decât cuvintele, privirea lui scânteietoare arăta îndeajuns că era într-adevăr hotărât să se țină de cuvânt.

— Sunteți bolnav, acum văd bine, foarte bolnav. Ce galbeni vi-s ochii, rosti Smerdiakov, de astă dată parcă

fără nicio intenție ironică, ci mai curând cu milă.

— Împreună o să mergem! repetă Ivan. Și chiar dacă n-o să vii, nu-i nimic, eu tot am să mă duc să mărturisesc.

Smerdiakov tăcu o clipă, ca și cum ar fi cumpănit ceva.

— N-o să se întâmple nimic. N-o să vă duceți! spuse el în concluzie, ca omul care știe el ce știe.

— Văd că nu vrei să mă înțelegi! exclamă Ivan cu un fel de imputare în glas.

— N-o să vă lase inima să mărturisiți tot, v-ar crăpa obrazul de rușine. Și pe urmă n-ar folosi la nimic, fiindcă eu am să tăgăduiesc până în pânzele albe c-aș fi avut vreo vorbă cu dumneavoastră, zicând că sunteți bolnav (se vede doar că sunteți bolnav) sau că, pesemne, de dragul frățiorului dumneavoastră, fiindcă vi se rupe inima de mila lui, v-ați pus în gând să vă jertfiți pentru dânsul și să aruncați tot păcatul în spinarea mea, că-n ochii dumneavoastră n-am însemnat niciodată mai nimic, mai puțin chiar decât o muscă, nici măcar nu m-ați socotit om. Cine o să vă creadă? Aveți vreo dovadă la mână?

— Ascultă, banii aceștia mi i-ai arătat ca să mă convingi, nu-i așa?

Smerdiakov luă cartea lui Isaac Sirianul, cu care acoperise teancul de bani, și o puse deoparte.

— Banii o să-i luați dumneavoastră, oftă el.

— Nici vorbă c-o să-i iau! Dar nu înțeleg de ce vrei să mi-i dai, din moment ce ai ucis numai din pricina lor? se miră Ivan.

— N-am nevoie de ei, răspunse cu un tremur în glas Smerdiakov, arătându-i printr-un gest că nu mai are ce face cu banii. Aveam un plan mai înainte, credeam c-o să pot să mă chivernisesc cumva cu paralele astea, să încep o viață nouă la Moscova sau chiar în străinătate. Era visul meu pe care-l îndrăgisem crezând că „totul e permis”, cum bine ziceați dumneavoastră; fiindcă de la dumneavoastră am învățat asta, ca atâtea alte lucruri pe care mi le-ați deslușit: „Dacă Dumnezeu cel atotputernic nu există, nici virtutea nu există atunci, și nici nu mai e nevoie de ea”. Și aveați dreptate. Tot așa am socotit și eu.

— Singur, cu mintea ta? întrebă Ivan cu un zâmbet

forțat.

— Prin bunătatea dumneavoastră, care m-ați îndrumat.

— Atunci înseamnă că ți-ai recăpătat credința în Dumnezeu, din moment ce mi-i dai înapoi?

— Nu, nu mi-am recăpătat-o, șopti Smerdiakov.

— Atunci de ce mi-i dai?

— Lăsați... nu-i nimic! spuse Smerdiakov cu un gest resemnat. Nu spuneați chiar dumneavoastră că totul e permis? De ce trebuie acum să vă frământați atâta? Vreți chiar să vă duceți să mărturisiți tot... Dar n-o să se întâmple nimici N-o să vă duceți! repetă el apăsând pe cuvinte și cu același ton convins.

— Ai să vezi! îl înfruntă Ivan.

— N-aș crede. Sunteți prea inteligent. În primul rând, ați prins gustul banilor, după câte știu; pe urmă, sunteți foarte mândru și vă place ca toată lumea să vă poarte respectul; vă plac și femeile, și încă foarte mult, și mai ales vă place să duceți un trai liniștit și îndestulat, să nu fiți la cheremul nimănui – asta înainte de toate! De aceea, zic, nu văd cum v-ați putea îndura să vă nenorociți de bunăvoie la proces, știind că toată viața n-o să mai puteți scoate capul în lume, ca un nelegiuit. Sunteți leit Feodor Pavlovici; dintre toți feciorii, dumneavoastră semănați cel mai mult cu dumnealui, aveți același suflet.

— Într-adevăr, nu ești de loc prost, rosti Ivan ca și când nu i-ar fi venit să creadă, și se rumeni deodată la față. Te-am socotit pân-acum un neghiob. Dar văd că vorbești serios! adăugă el, uitându-se cu alți ochi la Smerdiakov.

— Din mândrie m-ați crezut prost. Luați banii.

Ivan luă cele trei pachete de bancnote de pe masă și le vârî în buzunar, fără să le mai înfășoare în hârtie.

— Am să le arăt mâine la proces, îl avertiză el.

— Cine o să vă creadă? Toată lumea știe că sunteți plin de bani, s-ar putea foarte bine să-i fi luat din *casentă* și sa-i fi adus cu dumneavoastră.

Ivan se ridică să plece.

— Ai auzit ce ți-am spus adineauri: dacă nu te-am omorât pân-acum, n-am făcut-o pentru că am nevoie de tine mâine, la proces. Ține minte!

— Cine vă oprește să mă omorâți? Poftim, omorâți-mă! răspunse Smerdiakov cu un ton ciudat și cu o privire și mai ciudată. N-aveți curaj însă, adăugă el zâmbind cu amărăciune. Asta e. N-aveți curaj să faceți nimic, nu mai sunteți ce-ați fost până acum, v-a pierit îndrăzneala!

— Pe mâine! îi strigă Ivan, îndreptându-se spre ușă.

— Stați puțin... lăsați-mă să-i mai văd odată!

Ivan scoase banii din buzunar și-i arătă. Smerdiakov se uită ia ei vreo zece secunde.

— Bine, duceți-vă acum, spuse el, făcând un gest cu mâna. Ivan Feodorovici! îl chemă din nou pe neașteptate.

— Ce vrei? Ivan întoarse capul din mers.

— Rămâneți cu bine!

— Pe mâine, răspunse Ivan și ieși din odaie.

Afară viscolul tot nu se potolise. Ivan porni sprinten prin viforniță, dar după câțiva pași începu să se împleticească. „E ceva fizic”, se gândi el zâmbind. Un simțământ de bucurie îi întraripa sufletul. Se simțea stăpân pe voința lui: reușise să spulbere șovăielile din pricina cărora se zbuciumase atâta în ultima vreme! Ajunsese să ia o hotărâre, în sfârșit, o hotărâre „nestrămutată”, își spunea în sinea lui fericit. În momentul acela se poticni de ceva, gata-gata să cadă. Oprindu-se locului, descoperi un mujic prăbușit în drum la picioarele lui, același mujic pe care-l îmbrâncise la venire. Zăcea inert, fără cunoștință, tot acolo unde-l lăsase. Zăpada îl troienise, acoperindu-i aproape cu totul fața. Ivan îl ridică de jos și-l luă în cârcă. Zărind în dreapta o cocioabă a cărei fereastră era luminată, se îndreptă într-acolo, ciocăni în oblon și-l rugă pe cetățeanul care ieșise afară să vadă cine bate să-i dea o mână de ajutor ca să-l poată căra pe bețiv până la secție, făgăduindu-i în schimb trei ruble. Omul se îmbrăcă și plecară împreună.

N-are rost, cred, să mai povestesc în amănunțime cum a izbutit Ivan Feodorovici să ducă la capăt această acțiune milostivă, lăsându-l pe bețiv la secție, ca să alerge pe urmă după un doctor să-l examineze și cu ce mână largă a plătit cheltuielile. Mă voi mulțumi să spun doar că toată tevatura asta i-a răpit aproape un ceas. În sinea lui însă Ivan

Feodorovici simțea o imensă satisfacție. Mintea sa era într-o continuă activitate. „Dacă n-aș fi fost atât de hotărât să fac tot ce am pus la cale pentru ziua de mâine, chibzuia el încântat, n-aș fi pierdut o oră întreagă cu mujicul acela, mi-aș fi văzut mai departe de drum, fără să-mi fi păsat câtuși de puțin că s-ar putea să înghețe de frig... E de mirare totuși că mai sunt în stare să-mi controlez faptele!” observă el și mai încântat. „Și ei, care mă socoteau pe jumătate nebun!” Ajungând în apropiere de casă, se trezi subit în fața unei probleme neașteptate: „N-ar trebui oare să mă duc chiar acum la procuror și să-i mărturisesc totul?” Ieși însă numaidecât din încurcătură, spunându-și în timp ce cotea spre casă: „Lasă, mâine, mai bine toate odată!” Dar ce curios: în aceeași clipă toată bucuria, toată mulțumirea ce-i umpleau sufletul se risipiră ca prin farmec. Intrând la el în odaie, un suflu de gheață îi învălui brusc inima, ceva ca o amintire sau mai bine zis ca o rememorare a unui lucru nesuferit și respingător, care fusese acolo, în odaia lui, cândva și care îi apăruse din nou în fața ochilor în momentul când trecuse pragul camerei. Se lăsă obosit pe divan. Bătrâna care vedea de gospodărie îi aduse samovarul; își făcu un ceai, dar nici nu se atinse de el, iar pe bătrână o trimise la culcare. Ședea așa, pe divan, și i se părea că totul se învârtește în jurul lui. Se simțea prost, fără niciun pic de vlagă într-însul. La un moment dat, era cât pe ce să ațipească; se sculă însă nervos de pe sofa și făcu câțiva pași prin cameră, ca să alunge somnul. Uneori avea impresia că aiurează. Dar ceea ce îl ținea încordat în clipa de față nu era teama de a cădea bolnav la pat; în cele din urmă, se așeză din nou și începu să se uite jur împrejur, ca și când ar fi căutat ceva. odată, și încă odată, și tot așa de câteva ori în șir. În sfârșit, își ațintì privirea într-un anumit punct. Un rânjet îi răsfrânse buzele, dar în același timp mânia îi aduse tot sângele în obraji. Stătu așa o bucată de vreme, cu capul sprijinit în palme, trăgând mereu cu coada ochiului spre același punct de pe divanul din fața lui. Era acolo ceva care-l sâcâia, ceva neliniștitor și enervant totodată.

Capitolul IX

VEDENIA LUI IVAN FEODOROVICI. DIAVOLUL

Nu sunt medic. Îmi dau seama, totuși, c-a sosit timpul să spun măcar câteva cuvinte despre maladia de care suferea Ivan Feodorovici. Anticipând asupra evenimentelor, țin să atrag atenția cititorului că, în seara respectivă, Ivan începuse a fi hărțuit de primele manifestări ale unei febre cerebrale ce avea să izbucnească abia în ziua următoare, punând deplină stăpânire pe organismul lui șubrezit, cu toată rezistența îndârjită pe care boala o avusese de întâmpinat. Deși n-am pretenția de a fi chiar atât de priceput în medicină, îmi voi permite totuși să presupun că tânărul izbutise printr-un efort extraordinar de voință să întârzie întrucâtva momentul capitulării, în speranța că va învinge definitiv boala. Știa că nu este perfect sănătos, dar refuza să admită că s-ar putea să cadă la pat, simțea o repulsie numai gândindu-se la eventualitatea asta, tocmai acum, într-un moment de mare cumpănă din viața lui, când trebuia să-și spună răspicat și curajos cuvântul, ca să se „reabiliteze în ochii lui înșuși”. Așa că se hotărâse până la urmă să consulte medicul chemat special de la Moscova de Katerina Ivanovna dintr-o fantezie despre care am avut ocazia să vorbim mai sus. După ce-l examinase cu toată atenția, doctorul îi declarase că suferă de un dezechilibru nervos și nu se arătase de fel mirat de mărturisirile pe care Ivan i le făcuse în silă. „În starea în care te afli dumneata, se poate foarte bine să ai halucinații, îi explicase medicul. Numai că aceste halucinații ar trebui controlate… În general, e necesar să începi imediat un tratament serios. Nu ți-e permis să pierzi niciun minut altfel mi-e teamă că n-ai să sfârșești bine.” După ce plecase de la el, Ivan Feodorovici se sinchisise prea puțin

de sfatul sau înțelept și nici nu se gândise măcar să stea culcat în pat. „Mă țin doar încă pe picioare, își zicea el. Când o să cad la pat, om vedea atunci ce o să mai fie. S-o găsi cineva să mă îngrijească.” Și-n felul acesta își liniștise cugetul. Așadar, cum spuneam, ședea acum la el în odaie, aproape conștient că aiurează, și privea fix spre peretele din fața lui ca și cum s-ar fi aflat ceva pe divan. În locul acela răsărise deodată un ins care, Dumnezeu știe cum, pătrunsese în cameră înainte ca Ivan Feodorovici să se fi înapoiat de la Smerdiakov. Era un domn sau, mai bine zis, un fel de *gentleman* rus, *qui frisait la cinquantaine*[132], cum spune francezul, cu câteva fire argintii presărate în părul negru des și pletos, și cu un barbișon ascuțit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, probabil comandat la un croitor de prima mână, destul de ponosit altminteri și complet demodat; părea confecționat cu câțiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace niciun om de lume cu dare de mână nu mai purta asemenea croială. Rufăria, ca și legătura de la gât, lungă ca o eșarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui *gentleman* elegant, dar, dacă te uitai mai atent, cămașa nu era chiar atât de curată, iar cravata părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deși prea deschiși la culoare și prea strâmți, așa cum nu se mai poartă în ziua de azi; același cusur îl avea și pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvânt, musafirul avea din cap până în picioare înfățișarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrânse. Făcea desigur parte din tagma acelor moșieri obișnuiți să huzurească în trândăvie, care avuseseră o epocă înfloritoare pe vremea iobăgiei. Om umblat altminteri, deprins să frecventeze înalta societate, cu numeroase relații pe care poate le mai păstrase încă; după o viață întreagă petrecută în chiolhanuri și după abrogarea iobăgiei, pierzându-și întreaga avere, moșierul scăpătat ajunsese cu timpul un fel de parazit distins și manierat, obișnuit să umble din ușă în ușă și să se aciueze când la unul, când la altul dintre bunii

[132] Care se apropie de cincizeci de ani. (Fr.)

și vechii lui prieteni, găsind peste tot aceeași ospitalitate, fiindcă totuși, în felul lui, era om de treabă și destul de agreabil în societate; oricând putea fi pus la masă, chiar împreună cu alți invitați, bineînțeles nu chiar în frunte, ci undeva mai pe la coadă, într-un loc mai modest. Meșter la vorbă ca orice linge-blide, știind să povestească cu farmec lucruri interesante, putea oricând să completeze numărul jucătorilor la o partidă de cărți, detestând în același timp din toată inima obligațiile pe care este silit să le accepte; *gentlemen*-ii din speța aceasta sunt de obicei singuri pe lume, văduvi sau holtei. Au și copii uneori, dar în general odraslele lor sunt crescute undeva, în cine știe ce colț îndepărtat de provincie, de câte o mătușă despre care *gentlemen*-ii noștri se feresc să pomenească vreodată, ca și când s-ar rușina de rubedeniile lor. Cu timpul, ajung nici să nu-și mai aducă aminte că au copii, decât poate doar atunci când primesc din partea lor, de ziua onomastică sau de Crăciun, felicitări la care uneori se învrednicesc să răspundă. Oaspetele nepoftit al lui Ivan Feodorovici avea o figură destul de simpatică, fără să fie blajină, una din acele figuri extrem de mobile, gata să-și schimbe în orice moment expresia, din politețe, potrivit cu împrejurările. Nu purta ceas, în schimb avea o lornietă cu ramă de baga, atârnată de o panglică neagră. Degetul mijlociu de la mâna dreaptă era împodobit cu un inel masiv de aur, cu o piatră ieftină, un opal. Furios, Ivan Feodorovici ținea gura încleștată; nu părea câtuși de puțin dispus să înceapă o discuție. Musafirul aștepta tăcut, întocmai ca un linge-blide care ar fi coborât cu puțin mai înainte din odaia lui de la etaj, unde se afla găzduit, ca să țină de urât amfitrionului la ora când se servește ceaiul și care, văzând că stăpânul casei a căzut pe gânduri încruntat și nu-i dă nicio atenție, tace smerit, pregătindu-se totuși să întrețină amabil conversația în cazul când acesta i-ar adresa cuvântul. La un moment dat însă se uită la Ivan Feodorovici cu o expresie îngrijorată.

— Ascultă, se hotărî el, în sfârșit, să rupă tăcerea. Iartă-mă, dar aș vrea să-ți amintesc un lucru: după câte știu, te-ai dus anume la Smerdiakov ca să-l întrebi ceva

despre Katerina Ivanovna și ai plecat fără să fi aflat nimic, ai uitat probabil...

— Ah, da! recunoscu fără să vrea Ivan și se întunecă deodată la față. Așa e, am uitat... De altfel, acum nu mai are nicio importanță, rămâne și asta tot pentru mâine, murmura el ca pentru sine. Apoi, întorcându-se iritat spre musafir: Mi-aș fi adus aminte și singur – tocmai mă frământam să știu ce-mi lipsește! De ce te-ai grăbit să mi-o iei înainte, ții neapărat să mă faci să cred că tu mi-ai suflat vorba asta la ureche și că eu n-am fost în stare să-mi amintesc?

Gentleman-ul surâse îngăduitor:

— N-ai decât să nu crezi. Când cineva este silit să creadă ce valoare mai pot avea convingerile lui? În cazul acesta niciun fel de dovezi, nici chiar cele materiale nu folosesc la nimic. Toma a ajuns să creadă nu pentru că l-ar fi văzut cu ochii lui pe Hristos înviat din morți, ci pentru că era înclinat să creadă înainte de a fi avut prilejul să-l vadă. Să luăm bunăoară duhurile... nu știi ce mult îmi plac mie duhurile... Închipuiește-ți: oamenii sunt convinși că duhurile nu pot decât să sprijine credința. De ce? Pentru că dracii își arată din când în când cornițele de pe celălalt tărâm. „Asta, pretind ei, este o dovadă, ca să zicem așa, materială că există într-adevăr lumea cealaltă”. Auzi colo, dovezi materiale despre existența lumii celeilalte, ha-ha! În definitiv, chiar dacă argumentul acesta ar fi suficient pentru a dovedi că diavolul există de fapt, nu înseamnă că s-a dovedit implicit și existența lui Dumnezeu. Aș vrea să fac parte dintr-o asociație idealistă, ca să pot discuta în contradictoriu cu ei, demonstrându-le că realismul nu înseamnă materialism! He-he!

Ivan Feodorovici se ridică de la masă.

— Ascultă, am impresia că aiurez... da, cu siguranță că aiurez... poți să bați câmpii cât vrei, nu mă interesează! N-o să reușești să mă scoți din sărite ca data trecută... Simt totuși că mi-e rușine și nu-mi dau seama de ce... Aș vrea să fac câțiva pași prin odaie... Sunt momente când, spre deosebire de data trecută, nu te văd și nici măcar nu-ți aud glasul, dar ghicesc întotdeauna ce vrei să spui,

pentru că în realitate *eu vorbesc, eu însumi, nu tu!* Nu mai știu însă dacă ultima oară am dormit sau te-am văzut aievea. Am să înmoi un prosop în apă rece și am să-mi înfășor capul, poate că așa o să dispari!

Ivan Feodorovici se duse de luă prosopul atârnat în colț și-și puse intenția în aplicare, apoi, legat așa la cap cu ștergarul ud, se apucă să măsoare odaia din perete-n perete.

— Îmi place c-am început să ne tutuim, constată musafirul.

— Auzi, dobitocul! râse Ivan. N-oi fi vrând cumva să-ți spun *dumneavoastră!?* Mă simt mai înviorat acum, numai dacă n-ar fi durerea asta din tâmple... și din creștetul capului... Dar te rog să nu mai faci atâta filozofie ca rândul trecut. Dacă nu-i chip să mă descotorosesc de tine, cel puțin spune-mi ceva amuzant. Bârfește, că ești doar un linge-blide, hai, dă drumul la gură! Ce pacoste, să nu poți scăpa de un coșmar ca ăsta! Dar să știi că nu mi-e frică de tine! Până la urmă tot am să-ți vin de hac. Oricât ar vrea ei, n-au să mă ducă la ospiciu!

— Linge-blide, *c-est charmant.*[133] Da, într-adevăr, cam așa ceva sunt, Care-i rostul meu pe lume dacă nu să trăiesc ca un parazit? Dar stau acum și te ascult și parcă nu-mi vine să-mi cred urechilor! Zău, am impresia c-ai început să mă iei drept o ființă reală, nu numai o plăsmuire a fanteziei tale, așa cum pretindeai data trecută...

— Niciun moment nu te-am luat drept o realitate, ripostă furios Ivan. Tu nu ești decât o iluzie, o fantasmagorie, o nălucire de om bolnav. Nu știu cum aș putea să te desființez și văd că n-am încotro: vrând-nevrând, va trebui să te suport o bucata de vreme. Îmi dau seama că ești o halucinație. Ești propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea... a gândurilor și sentimentelor mele, dar a celor mai josnice și mai meschine sentimente. Din acest punct de vedere ai fi putut oarecum să mă interesezi, dacă aș fi avut timp de pierdut...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, stai, că te-am prins cu mâța în

[133] E drăguț! (Fr.)

sac; adineauri, sub felinar, te-ai repezit la Alioșa urlând: *El* ți-a spus, nu-i așa? De unde știi că *el* vine la mine?” Era vorba de persoana mea. Prin urmare, ai fost convins, fie chiar numai o clipă, că exist cu adevărat, și *gentleman*-ul râse cu îngăduința.

— Da, am avut un moment de slăbiciune... dar nu puteam oricum să cred în existența ta. Nu-mi dau seama daca dormeam sau dacă mă plimbam într-adevăr prin odaie data trecută. Poate că mi-ai apărut numai în vis, nu te-am văzut aievea...

— Alunei de ce te-ai zburlit așa adineauri la Alioșa? Ce băiat drăguț! Zău, mă simt vinovat față de el din pricina părintelui Zosima.

— Taci din gură, să nu te prind că-mi vorbești despre Alioșa! Cum îndrăznești, lacheu nenorocit?! se răsti la el Ivan râzând.

— Mă ocărăști și totuși ești cu râsul pe buze – semn bun. De altfel, în general azi ești mult mai amabil decât ultima dată, și înțeleg de ce: hotărârea asta măreață...

— N-auzi să taci?! Niciun cuvânt despre hotărârea mea! strigă amenințător Ivan.

— Pricep, pricep, *cest noble, cest charmant!*[134] Te duci mâine – nu-i așa? – să iei apărarea fratelui tău, să te jertfești pentru el... *cest chevaleresque.*[135]

— Taci odată, altfel te iau la palme!

— Într-o oarecare măsură, trebuie să-ți mărturisesc că mi-ar face plăcere palmele; ar însemna că ești convins de realitatea mea, fiindcă nimănui, cred, nu i-ar trăsni prin gând să ia la palme o fantomă. Dar să lăsăm gluma deoparte, să știi că nu-mi pasă, n-ai decât să mă înjuri cât poftești! Părerea mea e totuși c-ar fi mai bine să te porți ceva mai politicos. Că, de când am venit, din prost și din lacheu nu mă mai scoți! Ce vorbe sunt astea?!

— Înjurându-te pe tine, nu fac decât să mă înjur pe mine însumi! râse Ivan. Tu ești eul meu, numai că ai altă mutră. Tu spui exact ceea ce gândesc eu... și deci nu poți să-mi

[134] E nobil, e încântător! (Fr.)

[135] E un act de cavalerism. (Ft.)

oferi nimic nou!

— Dacă într-adevăr gândurile noastre coincid, nu pot decât să mă simt măgulit, rosti curtenitor și cu demnitate musafirul.

— Atâta doar că tu împrumuți de la mine gândurile cele mai păcătoase și mai ales cele mai stupide. Ești prost și vulgar. Prost de dai în gropi. Nu, zău, nu mai pot să te suport! Ce să fac? scrâșni Ivan.

— Dragul meu, vreau să rămân un *gentleman* și înțeleg să fiu în orice caz tratat ca atare! ripostă musafirul cu o blajină și conciliantă demnitate, în măsura în care un parazit poate fi demn. Sunt sărac... n-aș putea să spun că sunt perfect cinstit, dar... În general, faptul c-aș fi un înger decăzut pentru opinia publică are valoarea unei axiome. Zău, nici nu-mi vine să cred c-am putut să fiu vreodată un înger. Și chiar dacă am fost cândva, e atâta vreme de atunci, încât nu văd de ce ar fi un păcat chiar atât de mare să fi uitat. În momentul de față nu țin decât la reputația mea de om cumsecade și trăiesc de pe o zi pe alta, la întâmplare, străduindu-mă să fiu pe placul oamenilor. Crede-mă că-i iubesc într-adevăr și cu toată sinceritatea – o, de ai ști câte calomnii s-au spus pe socoteala mea! Aici, pe pământ, de fiecare dată când îmi schimb reședința și mă amestec printre voi, viața mea devine, ca să zic așa, aproape reală, ceea ce pentru mine este o voluptate extraordinara. Fiindcă și eu, ca și tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atât de bine cu realismul vostru pământesc. La voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe când la noi nu există decât niște ecuații nerezolvate! De câte ori descind pe pământ, îmi place să călătoresc și să visez, mai ales să visez. Și apoi, aici îmi pot permite să devin superstițios; te rog să nu râzi; tocmai asta mă încântă, să pot fi superstițios. Trăind printre voi, îmi însușesc toate obiceiurile voastre: îmi place, de pildă, să mă duc la baia populară. Nu știu dacă ai să mă crezi, dar mi se pare teribil de amuzant să fac baie de aburi împreună cu negustorii și popii. Visul meu este să iau înfățișarea unei precupețe durdulii, așa, ca de vreo

sută de kilograme și mai bine, să împărtășesc toate credințele ei și să rămân de-a pururea, definitiv și irevocabil, cu întruchiparea aceasta. Îți mărturisesc că n-am alt ideal decât să intru într-o biserică și să aprind o lumânare – zău c-aș face-o cu toată inima! Atunci suferințele mele vor lua sfârșit. Încă un lucru care mă atrage la voi este medicina: în primăvară, când bântuia epidemia de vărsat, m-am dus și eu la spital să mă vaccinez – nu pot să-ți spun ce fericit am fost în ziua aceea, am dat chiar zece ruble pentru ajutorarea fraților noștri slavi!... Dar mi se pare că nu ești atent! Îmi face impresia că azi nu prea te simți în apele tale, continuă *gentleman*-ul după o tăcere de o clipă. Știu că ieri ai fost să te vadă doctorul acela... cum stai cu sănătatea? Ce ți-a spus?

— Dobitocule! îl apostrofă Ivan.

— În schimb, tu ești de o inteligență scăpărătoare. Iar mă insulți? Te rog să mă crezi că te-am întrebat numai așa, fiindc-a venit vorba; nici prin gând nu mi-a trecut să te compătimesc. N-ai decât să nu-mi răspunzi dacă nu vrei. În zilele noastre mai toată lumea suferă de reumatism...

— Dobitocule! se burzului din nou Ivan.

— Ai tu ce ai cu vorba asta! De-ai ști ce-am tras anul trecut din pricina unui reumatism! Și acum îmi aduc aminte.

— Drac reumatic, cine a mai pomenit?

— De ce nu, dacă sunt aidoma cu voi? Din moment ce iau înfățișare omenească, trebuie să suport toate consecințele. Satana *sum et nihil humani a me alienum puto.*[136]

— Cum, cum? Satană *sum et nihil humani*... Știi că nu e rău pentru un diavol!

— Mă bucur c-am reușit până la urmă să-ți fiu pe plac. Dar stai puțin, ideea asta nu-i a mea, îl întrerupse Ivan uluit. Niciodată nu mi-a trecut așa ceva prin minte...

— *Cest du nouveau, nest-ce pas?*[137] De astă dată, am să fiu onest și am să-ți explic. Ascultă: uneori în vis, mai ales într-un coșmar, omul, bunăoară când se culcă cu stomacul

[136] Parafrază după un vers de Terențiu (194-159 î/H.) – Om sunt și nimic omenesc nu-mi este străin.

[137] E ceva nou, nu-i așa? (Fr.)

încărcat sau cine știe din ce altă cauză, vede niște scene atât de extraordinare, atât de veridice, atât de complicate, participă la niște evenimente sau chiar la un șir întreg de peripeții, legate între ele printr-o intrigă cu o mulțime de detalii atât de neprevăzute – începând cu cele mai înalte manifestări ale spiritului și sfârșind cu cel mai neînsemnat nasture de la plastron – încât, pe legea mea, nici chiar Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze! Interesant e ca de obicei visele astea nu le au scriitorii, ci omul de pe stradă, funcționari, foiletoniști, popi... E chiar o problemă demnă de studiat; un ministru mi-a mărturisit odată că ideile cele mai fericite îi veneau în timpul somnului. Același lucru probabil s-a întâmplat și acum. Cu toate că, de fapt, nu sunt decât o nălucire a minții tale, o halucinație, la fel ca într-un coșmar, se întâmplă să spun lucruri originale, care nici prin gând nu ți-ar fi trecut; așa încât, fără să împrumut de loc gândurile tale... nu sunt nimic mai mult decât un vis urzit de închipuirea ta.

— Minți! Scopul tău este să mă convingi că ai o existență cu totul independentă, și nu c-ai fi o fantasmagorie plăsmuită de mintea mea, așa cum tu însuți ai declarat adineauri.

— Dragul meu, azi m-am hotărât să folosesc o metodă nouă, pe care am să ți-o explic mai târziu. Stai, unde am rămas? Da, și cum îți spuneam, am răcit, dar nu aici, la voi, ci încă de când mă aflam dincolo...

— Unde dincolo? Spune, cât mai ai de gând să stai la mine? Nu mai vrei să pleci odată! exclamă Ivan aproape disperat.

Sătul de atâta plimbare între patru pereți, se așeză pe divan și, punând din nou coatele pe masă, își strânse fruntea în palme. Smulse apoi prosopul ud cu care se legase la cap și-l azvârli cât colo înciudat: vedea că nu-i folosea la nimic.

— Ai nervii zdruncinați, observă *gentleman*-ul cu un aer degajat și familiar și, în același timp, cu o evidentă bunăvoință. Acum te-ai supărat pe mine pentru c-am avut ghinionul să răcesc. Și totuși, să știi că răceala asta nu avea nimic supranatural. Eram grăbit să ajung la o serată

diplomatică dată de o doamnă din elita Petersburgului, căreia îi intrase în cap să ajungă ministru. Eram, bineînțeles, în frac, cu cravată albă și mănuși, dar mă aflam Dumnezeu știe unde și, ca să ajung pe pământ, trebuia să străbat un spațiu imens... Natural, pentru mine nu era vorba decât de o clipă, dar și lumina pe care o răspândește soarele are nevoie, totuși, de opt minute ca să atingă fața pământului, și gândește-te că eu nu eram decât cu fracul pe mine și o jiletcă subțire! De obicei, duhurile nu suferă de frig, dar atunci când se întrupează luând chip omenesc... Într-un cuvânt, am fost destul de ușuratic ca să plec la drum, așa îmbrăcat, prin spațiu, prin eter, prin „fluidul ce se întinde ca o pânză deasupra pământului învârtoșat", și era un ger... dar ce vorbesc eu: o sută cincizeci de grade sub zero, asta nu se mai cheamă ger! Știi, poate, cum obișnuiesc fetele de la țară să-și bată joc de câte un băiat mai nătâng) punându-l în toiul iernii să lingă toporul când afară-i prăpăd, treizeci de grade sub zero; limba i se lipește pe loc de fierul securii și, căznindu-se s-o dezlipească, nătărăul, și-o jupoaie până la sânge. Asta la treizeci de grade! Închipuiește-ți însă, ce poate să fie la o sută cincizeci! Cred că la o temperatură atât de scăzută e destul să atingi securea cu un deget ca să rămâi fără el... Numai... numai să ai o secure...

— Dar ce să caute o secure acolo? îi tăie brusc vorba Ivan Feodorovici, plictisit și cu gândul aiurea, silindu-se din răsputeri să se împotrivească delirului și să nu se lase cu totul furat de iureșul nebuniei.

— O secure? se miră musafirul.

— Ei da, ce s-ar întâmpla acolo cu ea? stărui cu o aprigă încăpățânare Ivan Feodorovici aproape strigând, exasperat.

— Ce s-ar întâmpla cu o secure în spațiu? *Quelle idee.*[138] Dacă ar ajunge cumva acolo, presupun că, la o asemenea depărtare, ar începe să se rotească în jurul pământului în chip de satelit. Astronomii ar calcula cu precizie ora când

[138] Ce idee! (Fr.)

apune și când răsare iar Gattțuk[139] l-ar înscrie în calendar, atâta tot.

— Tare mai ești prost, zău! Prost ca noaptea! îl repezi Ivan indignat. Cel puțin încearcă să minți mai cu haz, altfel să știi că nu te. mai ascult. Ce-ți închipui, c-o să mă dai gata cu realismul tău, c-o să mă faci să cred că exiști într-adevăr? Ei, uite că nu vreau să cred. Și n-am să cred!

— Zau dacă mint, tot ce ți-am spus este adevărat, numai că, din păcate, adevărul aproape niciodată n-are haz. Cum văd eu, te-ai fi așteptat de la mine la cine știe ce lucruri grandioase, dacă nu chiar sublime. Îmi pare foarte rău, dar nu pot să-ți ofer decât ceea ce am...

— Lasă-te de filozofie, măgarule!

— Crezi că de filozofie îmi arde mie?! Când îți spun că-mi înțepenise toată partea dreaptă, de-mi venea să urlu de durere!... M-am gândit atunci să apelez la ajutorul științei medicale; doctorii însă se pricep de minune să pună un diagnostic, să-ți analizeze boala exact cum scrie la carte, atâta numai că nu pricep s-o și lecuiască. Am dat peste un student, un exaltat. Ce crezi că mi-a spus: „Dacă n-o să mai aveți zile de trăit, cel puțin o să știți precis de ce boală ați avut parte să muriți!” Ce să mai vorbim de mania asta pe care o au toți să te trimită pe loc la specialiști! „Eu, zice, nu am decât calitatea de a pune diagnosticul, dar dacă te duci la cutare sau cutare specialist, acela cu siguranță c-o să te facă bine.” Nu știu dacă ai remarcat că medicul de modă veche care practica medicina generală a dispărut cu desăvârșire. Acum nu mai există decât specialiști, după cum se poate vedea din reclamele publicate în toate ziarele. Dacă ai ceva la nas, ți se recomandă să mergi la Paris, unde, zice-se, s-ar afla un specialist cu renume european care cunoaște toate metehnele nasurilor. Te duci, așadar, la Paris, și faimosul specialist îți examinează nasul, ca să-ți declare în cele din urmă: „Eu, zice, pot să-ți dau un tratament, dar numai pentru nara dreaptă, fiindcă asta e specialitatea mea. Rămâne ca după aceea să faci un

[139] A.A. Gattțuk, editorul unui calendar ce apărea la Moscova (1876-1890).

drum până la Viena; acolo există un specialist în nara stângă, și el o să-ți trateze și nara cealaltă.” Ce puteam să fac? N-ar strica, mi-am zis eu, să încerc și niște leacuri băbești; un doctor neamț m-a sfătuit să mă duc la baia de aburi și să mă ung cu miere și sare. M-am grăbit să-i urmez povața, fiindcă aveam astfel prilejul să mai merg odată la baie; m-am spoit deci cu miere din cap până-n picioare, dar tot fără niciun folos. Disperat, am scris atunci la Milano contelui Mattei, care mi-a trimis o carte și niște picături; m-am lipsit și le-am lăsat în plata Domnului! Și știi cu ce m-am vindecat? Cu extractul de malț al lui Hoff! L-am cumpărat așa, într-o doară, am consumat un flacon și jumătate, și parcă mi-a luat durerea cu mâna! Eram numai bun să merg la bal! Mă gândisem chiar, pentru a-mi arăta recunoștința, să public o scrisoare de mulțumire în ziare, dar și de astă dată am avut ghinion: nicio redacție n-a vrut să mi-o publice! „E ceva retrograd, mi s-a explicat la toate gazetele, nimeni n-o să creadă, fiindcă *le diable n’existe pas!*[140] Doar dacă vreți s-o publicați fără semnătură.” Dar ce valoare mai poate să aibă o scrisoare de mulțumire anonimă? „În secolul nostru, le-am răspuns râzând, e retrograd într-adevăr să crezi în Dumnezeu, numai că eu, vedeți dumneavoastră, sunt drac, și, după câte știu, în dracu oricine poate să creadă.” „Aveți dreptate, au recunoscut ei, cine nu crede în diavol? Totuși, ne pare rău, dar nu vă putem publica scrisoarea. Ni-e teamă să nu ne compromitem. Doar așa, dacă vreți, sub o formă umoristică.” Mi-am dat seama însă că o mulțumire scrisă pe un ton hazliu n-ar mai avea niciun efect. Așa că m-am lăsat păgubaș. Mă crezi, ingratitudinea asta mi-a rămas ca o piatră pe inima până în ziua de azi! Cele mai frumoase simțăminte, cum ar ti, bunăoară, recunoștința, mie îmi sunt interzise, și asta numai din pricina situației mele sociale.

— Iar ai dat în doaga filozofiei! scrâșni plin de venin Ivan.

— Ferească Sfântul! Dar cum să nu te plângi de atâta

[140] Dracul nu există. (Fr.)

nedreptate? Sunt nedreptățit. Tu, bunăoară, nu mă mai scoți din prost. Ca să vezi ce înseamnă să judeci ca un om tânăr și necopt la minte! Dragul meu, află că inteligența nu-i totul pe lume! Am inimă din născare și sunt vesel din fire, cum s-ar zice „și eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri...[141] „Am impresia că tu mă iei drept un Hlestakov încărunțit. Totuși, destinul meu este mult mai tragic. În virtutea nu știu cărui decret, dat înainte de începutul începutului, și a cărui rațiune n-am putut niciodată s-o pricep, a rămas definitiv stabilit ca menirea mea pe lume să fie aceea de a „nega" totul. Deși, în realitate, sunt atât de blajin și nu-mi place de loc să fiu negativist. „Nu, mi s-a spus, asta ți-e menirea, du-te și tăgăduiește totul; fără negație n-ar mai exista critica și ce haz ar mai avea atunci o revistă fără un „foileton critic"? Gândește-te numai ce s-ar face omenirea dacă n-ar mai avea posibilitatea să critice? Ar însemna ca toată lumea să cânte necontenit „osanale". Dar e posibil, oare, să urzești viața numai din „osanale", decât doar dacă le-ai trecut mai înainte prin flacăra îndoielilor, și așa mai departe, mereu pe aceeași strună. De altfel, sunt lucruri care nu mă privesc pe mine, nu sunt eu acela care a plăsmuit lumea și deci n-am niciun fel de răspundere în privința asta. Nu știu însă de ce m-au ales tocmai pe mine țap ispășitor, punându-mă să scriu zi de zi foiletonul critic! Și așa a apărut viața pe lume. Îmi dădeam prea bine seama cum era înjghebată toată comedia și atunci, fără să stau mult pe gânduri, am cerut ritos să fiu suprimat. „Nu, mi s-a spus, trebuie neapărat să trăiești, fiindcă fără tine n-ar mai fi nimic. Dacă totul ar decurge în chipul cel mai pașnic pe pământ, nu s-ar mai întâmpla nimic într-adevăr. Fără tine nu s-ar produce niciun fapt divers și viața are nevoie absolută de fapte diverse." Așa că, neavând încotro, îmi împlinesc obligațiile împotriva voinței mele, scornesc tot felul de „fapte diverse" și, din ordin superior, mă țin numai de ticăloșii. Iar oamenii iau toată comedia asta în serios, chiar dacă sunt înzestrați cu o incontestabilă inteligență.

[141] Replică a lui Hlestakov din Revizorul de Gogol (Actul III, Scena 6).

Tocmai în asta constă tragedia lor. Și bineînțeles suferă, dar... trăiesc, trăiesc cu adevărat, nu numai în imaginație, fiindcă suferința înseamnă viață. De altfel, cum ar mai putea să simtă plăcerile vieții dacă n-ar suferi? întreaga lor existență s-ar desfășura ca o interminabilă liturghie care, oricât ar fi ea de sfântă, ar deveni totuși plicticoasă. Dar eu? Sufăr și eu, din păcate, chiar dacă nu trăiesc. Eu sunt x-ul dintr-o ecuație cu o necunoscută. Un fel de fantomă a vieții, care nu știe nici de unde vine, nici unde se duce, care am uitat chiar și cum o cheamă. Râzi?... Ba nu, nu râzi, văd eu că ești iarăși furios. Mereu te înfurii pe mine, ai vrea să-ți spun numai lucruri raționale, și eu care îți repet într-una c-aș da toată existența mea astrală, toate gradele și toate onorurile ca să iau înfățișarea unei precupețe de o sută zece kilograme, să pot aprinde și eu o lumânare la biserică!

— Nici tu nu mai crezi în Dumnezeu? întrebă cu un rânjet veninos Ivan.

— Cum să-ți spun... dacă vorbești serios...

— Există Dumnezeu sau nu există? îl soma să răspundă Ivan cu o implacabilă stăruință.

— A, va să zică, vorbești serios? Dragul meu, zău nu știu și te rog să mă crezi că ți-am făcut o mărturisire gravă.

— Cum nu știi, când îl vezi pe Dumnezeu?! Nu, acum îmi dau seama, tu nu ai o existență de sine stătătoare, tu nu ești decât *eul* meu, nimic mai mult! O fantasmagorie, o născocire a propriei mele închipuiri!

— Dacă vrei, amândoi avem aceeași filozofie, ăsta e adevărul. *Je pense, donc je suis*[142], e tot ce pot să-ți spun cu certitudine; restul – adică ceea ce se află în jur, toate lumile astea, Dumnezeu și chiar satana însăși – n-au o existență dovedită, nu se știe dacă există în sine sau nu este decât o creație a spiritului meu, o dezvoltare consecventă a *eului* meu, care dăinuiește prin propriile-i forțe dinainte de începutul vremurilor... Gata, am terminat, nu mai scot un cuvânt, am impresia că iarăși te mănâncă palmele!

[142] Gândesc, deci exist (Rene Descartes).

— Mai bine mi-ai spune o anecdotă! gemu exasperat Ivan.

— Știu o anecdotă care se potrivește de minune cu discuția noastră. La drept vorbind, nu este chiar o anecdotă, ci o legendă. De câteva ori până acum mi-ai reproșat lipsa mea de credință: „Vezi, și totuși nu crezi!” spuneai mai adineauri. Dar, dragul meu, nu sunt singurul în cazul ăsta; la noi e o harababură întreagă de când cu știința asta a voastră. Atâta timp cât au existat numai atomi, cele cinci simțuri și cele patru stihii, a mai mers cum a mers. Atomii erau cunoscuți și în antichitate. Dar de când s-a aflat c-ați descoperit „molecula chimică”, „protoplasma” și dracu mai știe ce încă, toată lumea la noi a început să umble cu coada între picioare. E un haos întreg, superstițiile au răsărit ca ciupercile, așijderea și bârfelile, fiindcă să știi că și la noi bârfeala e în floare, la fel ca și pe meleagurile voastre, dacă nu chiar mai mult. Și, în sfârșit, denunțurile, că doar și noi avem o secție unde se primesc anumite „informații”. Îți spuneam așadar, de o veche legendă medievală – e vorba de evul nostru mediu, nu de al vostru – o legendă atât de absurdă, încât nu mai găsește crezământ nici la noi, decât doar la precupețele dolofane; mă gândesc iarăși la precupețele noastre, nu la cele de pe fața pământului. Fiindcă tot ce există la voi există și la noi deopotrivă; e un secret pe care ți-l dezvălui din prietenie, deși n-avem voie să suflăm un cuvânt. În legenda pe care am să ți-o povestesc se vorbește despre rai. Cică ar fi trăit cândva pe lume un mare filozof, un gânditor, care nega totul, legile, conștiința, credința, și mai cu seamă viața de apoi[143]. Murind, filozoful nostru era convins c-o să se mistuie cu totul în beznă, în neființă, și, când colo, s-a trezit pe lumea cealaltă. S-a minunat, dar în același timp nu și-a putut stăpâni indignarea: „Imposibil! a exclamat el. Asta contrazice toate convingerile mele!” Fapt pentru care a fost osândit... Te rog să mă ierți, dar nu fac decât să reproduc întocmai ceea ce am auzit și, în fond,

[143] Replică a lui Repetilov din piesa lui Repetilov, Prea multă minte strică, Actul IV, scena 4.

trebuie să te gândești că nu este decât o legendă... Cum îți spuneam, deci, a fost osândit să străbată prin beznă un cvadrilion de kilometri (și la noi s-a introdus în ultima vreme sistemul vostru metric) și, abia după ce va fi parcurs în întregime această distanță, porțile raiului să se deschidă în fața lui și să i se ierte toate păcatele...

— Și ce alte cazne mai există pe lumea cealaltă, în afară de cvadrilionul acela? îl întrerupse Ivan cu o însuflețire neașteptată.

— Ce cazne? Ah, nu mă mai întreba! Odinioară a mai fost cum a fost, dar acum se folosesc tot mai mult torturile morale, cum ar fi, bunăoară, „mustrările de conștiință” și alte asemenea bazaconii. E și asta o modă pe care tot de la voi am împrumutat-o, de când cu „îmblânzirea moravurilor” voastre! Și cine crezi că profită de pe urma lor? Numai cei lipsiți de conștiință, pentru că, din moment ce nu există conștiință, nu mai poate fi vorba nici de remușcări. Și cine suferă în schimb? Oamenii de treabă, care au mai păstrat un pic de conștiință și de onestitate... Ca să vezi care sunt rezultatele reformelor când sunt înfăptuite pe un teren nepregătit și când, pe deasupra, sunt copiate aidoma după diferite instituții străine! Consecințele sunt pur și simplu dezastruoase! Focul gheenei de pe vremuri cred că-i de preferat. Dar să ne întoarcem la filozoful osândit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri. A stat el un timp locului așa, uitându-se jur împrejur, și în cele din urmă s-a culcat de-a curmezișul drumului. „De ce să-mi bat picioarele, zice, nu vreau uite-așa, din principiu!” Ia sufletul unui ateu cultivat, rus, și amestecă-l cu sufletul proorocului Iona, care a boscorodit trei zile și trei nopți încheiate în pântecele chitului, și ai să-ți dai seama ce fel de om era gânditorul care s-a întins de-a curmezișul drumului.

— Dar pe ce s-a întins acolo?

— Probabil c-o fi avut pe ce. Nu râzi?

— Bravo lui! exclamă cu aceeași ciudată însuflețire Ivan, manifestând un interes cu totul surprinzător. Și acum ce face, tot acolo a rămas?

— Nu, tocmai asta-i nostimada. După ce-a zăcut așa

întins aproape o mie de ani, s-a sculat frumos și și-a luat picioarele la spinare.

— Auzi, dobitocul! exclamă Ivan, râzând nervos și totodată cumpănind parcă ceva în sinea lui. Nu era același lucru să zacă o veșnicie sau să meargă un cvadrilion de verste? Asta înseamnă un bilion de ani, nu?

— Poate chiar mai mult, păcat că nu am un creion și o hârtie la îndemână să-ți fac un calcul exact. Între timp însă a ajuns de mult la țintă; de aici încolo începe anecdota.

— Cum, a și ajuns? De unde a scos așa deodată un bilion de ani?

— Tu te gândești mereu la lumea voastră! Dar poate că și pământul pe care te afli acum și-a repetat existența de un bilion de ori până acum. La un moment dat, viața se stinge cu desăvârșire, planeta îngheață, crapă, începe să se fărâmițeze, descompunându-se în elementele din care a fost plămădită, apa acoperă din nou uscatul; apoi răsare o nouă cometă, un soare nou, din care se desprinde o altă planetă. Asta înseamnă, în fond, evoluția, viața se repetă mereu, iarăși și iarăși, identic, până în cele mai mici amănunte. Ce plictiseală, zău, e scandalos ...

— Bine, bine. Și ce s-a întâmplat când a ajuns la capătul drumului?

— Să vezi, în momentul acela porțile raiului s-au deschis, lăsându-l să intre înăuntru; n-au trecut însă nici două secunde – pe ceas (deși, între timp ceasul lui ar fi trebuit să se descompună în buzunar, desfăcându-se în elementele-i componente, până a făcut tot drumul ăsta) – așadar, zic, n-au trecut nici două secunde, și omul nostru a prins a striga sus și tare că face într-adevăr să umbli nu un cvadrilion, ci un cvadrilion de cvadrilioane și de un cvadrilion de ori încă pe atâta ca să intri în rai! Într-un cuvânt, a început să cânte „osana”, făcând exces de zel. Ba chiar a exagerat în asemenea hal, încât unii locatori ai raiului, cu mai multă demnitate, în primele zile nici n-au catadicsit să-i dea mâna: prea repede trecuse de partea conservatorilor! Temperament rusesc, ce să-i faci! Îți repet însă din nou, nu-i decât o legendă în fond. Ți-o vând așa cum am cumpărat-o. Ca să-ți dai seama de ideile care se

mai bucură încă de oarecare credit la noi în privința asta.

— Te-am prins! strigă încântat Ivan cu o vioiciune aproape copilărească, ca și când și-ar fi reamintit brusc de un lucru precis. Anecdota asta cu cvadrilionul de ani eu am inventat-o! Aveam șaptesprezece ani pe atunci, eram încă în liceu... Da, eu am inventat-o, și am și povestit-o chiar unui coleg, Korovkin. Asta se întâmpla la Moscova... E un lucru atât de original, încât nu se poate s-o fi citit undeva, în vreo carte. Uitasem de ea... probabil însă că în momentul ăsta mi-a răsărit inconștient în minte; n-aveai de unde s-o știi ca să mi-o istorisești! Așa cum în drum spre eșafod ți se îmbulzesc fără să vrei în minte mii și mii de gânduri... Mi-am amintit de ea ca prin vis. Înseamnă că vorbesc cu tine în somn! Și deci nu ești decât un vis, nu exiști!

— Ardoarea cu care mă renegi, râse *gentleman*-ul e o dovadă că totuși crezi în existența mea!

— Câtuși de puțin! Nu cred nici măcar o sutime!

— Oricum însă o miime tot crezi. Dozele homeopatice sunt poate cele mai puternice. De ce nu vrei să mărturisești cinstit? Crezi totuși în existența mea cât de cât, fie chiar numai a zecea parte dintr-o miime.

— Nici atât! protestă Ivan furios, dar numaidecât adăugă cu un aer misterios: deși aș vrea să cred că exiști!

— Ce declarație! Dacă-i așa, am să fiu atât de bun și am să-ți dau o mână de ajutor. Ascultă, nu tu, ci eu te-am prins pe tine acum! Înadins ți-am povestit anecdota inventată de tine, dar pe care o uitaseși, ca să-ți spulber și ultimul strop de credință în realitatea existenței mele!

— Minți! De ce mi-ai apărut acum dacă nu ca să mă convingi că exiști?

— Așa e. Dar șovăielile, neliniștea, lupta dintre credință și îndoială pentru un om conștient înseamnă uneori o suferință atât de cumplită, încât e de o mie de ori mai bine pentru el să-și pună ștreangul de gât! Știind că tu crezi totuși cât de cât în existența mea, intenționat ți-am povestit acea anecdotă, ca să-ți sporesc îndoielile cu încă puțin, o doză infimă, dar decisivă. Te fac mereu să oscilezi între certitudine și îndoială, purtându-te alternativ de la

una la alta, dar cu un scop foarte precis. Este o nouă metodă. Așa cum te cunosc eu – și te cunosc destul de bine – îți garantez că în momentul când n-o să mai ai nici cea mai mică certitudine ca exist, ai să cauți tu însuți să mă convingi că nu sunt de loc o fantasmagorie, ci exist în realitate, și atunci să știi că mi-am atins scopul. Trebuie să-ți spun că e vorba de un scop nobil. Vreau să arunc astfel în sufletul tău sămânța credinței, o sămânță minusculă, din care însă va crește un stejar, și încă ce stejar! Și când ai să te vezi cocoțat sus, în vârful lui, o să-ți vină pofta să ajungi și tu în rândul „cuvioșilor schimnici și fecioarelor neprihănite”[144], fiindcă în sufletul tău dorești din răsputeri să fii deopotrivă cu ei; ai să te hrănești cu aguridă, ai să-ți cauți în pustietate mântuirea sufletului!

— Nu cumva vrei să spui, ticălosule, că te străduiești pentru mântuirea sufletului meu!?

— Trebuie să fac și eu măcar o singură faptă bună. Păzea! Cum văd eu, iar ți-a sărit țandăra!

— Mascara! Ai încercat vreodată să ispitești pe cei care se hrănesc cu aguridă și stau de se roagă câte șaptesprezece ani în cine știe ce pustietate până prind mucegai?

— Dragul meu, nici n-am făcut altceva de când mă știu. Sufletul unui pustnic e câteodată mai prețios pentru noi decât o constelație întreagă, fiindcă avem și noi aritmetica noastră și atunci, firește, faci tot ce poți ca să pui mâna pe un briliant atât de scump; pentru el ești în stare să uiți nu numai lumea asta, dar toate lumile câte există în univers. Îți dai seama ce poate să însemneze asemenea victorie? Aș putea chiar să-ți spun că unii dintre schimnicii ăștia au tot atâta cultură ca și tine, dar sunt sigur că n-ai să mă crezi. De-ai ști ce haos există în sufletul lor, ce amestecătură de credință și de îndoieli! Zău, uneori îți face impresia c-ar fi destul să intervină ceva, un fleac de nimic, pentru ca toată credința lor „să se dea peste cap”, cum zice actorul Garbunov.[145]

---

[144] Cuvioșii schimnici și femeile neprihănite – titlul unei poezii de Pușkin (1831).

[145] Ivan Fiodorovici Gorbunov (1831-1895), actor la Mali Teatrî și la

— Spune-mi, de câte ori ți s-a întâmplat în asemenea ocazii să-ți scurteze cineva lungul nasului?

— Dragul meu, replică sentențios musafirul, câteodată-i mai bine să umbli cu nasul ceva mai scurt decât să rămâi de tot fără el, după cum mărturisea mai zilele trecute un conte bolnav (s-o fi tratat și el cu vreun specialist) duhovnicului său, un preot iezuit. Eram și eu de față la spovedanie, a fost într-adevăr o nostimadă întreagă. „Dați-mi înapoi nasul!” se jelea contele, bătându-se cu pumnul în piept. Părintele dădea din colț în colț: „Fiule, căuta el să-l liniștească, necunoscute sunt pentru noi tainicele căi ale puterii cerești care rânduiește totul după dreapta ei cumpănă! De multe ori o nenorocire bătătoare la ochi aduce cu sine cine știe ce neasemuite foloase, chiar dacă acestea nu se văd pentru moment. Dacă o soartă nemiloasă a vrut să rămâi fără nas, oricât de nenorocită ar fi împrejurarea asta, totuși, are și părțile ei bune; așa, de pildă, cât vei trăi, nimeni n-o să mai poată spune că ai nasul prea lung și ar trebui să ți-l mai scurteze cineva.” „Cucernice părinte, asta nu poate fi o consolare! a strigat tânărul disperat. Aș fi fericit să fie cât de scurt, numai să-l știu acolo, la locul lui!” „Fiule, i-a răspuns duhovnicul suspinând, nu poți cere toate deodată; vorbind așa cum ai făcut dumneata, înseamnă să cârtești împotriva Celui-de-Sus, care totuși e atât de îndurător față de noi, muritorii, și nu ne da nicio clipă uitării; chiar în cazul de față, dorința dumitale a fost împlinită. Ziceai c-ai fi fericit să ai nasul cât de scurt; de ce l-ai mai purta atunci de prisos dacă te încurcă într-atât, încât ai vrea să-l scurtezi?...”

— Ptiu, ce tâmpenie! exclamă Ivan.

— Dragul meu, am vrut numai să te fac să râzi, dar îți jur că într-adevăr ăsta este tipicul cazuisticii iezuite și că tot ce ți-am povestit s-a întâmplat exact așa, punct cu punct, cum ți-am povestit eu! Întâmplarea e destul de recentă și să știi că mi-a dat multă bătaie de cap. În cele din urmă, bietul tânăr s-a întors acasă și în aceeași noapte și-a zburat

---

teatrul Aleksandriski. Dostoievski l-a cunoscut personal.

creierii; am stat lângă el până în ultima clipă... Cât privește confesionalele iezuite, pot să-ți spun că nu există distracție mai plăcută pentru mine în momentele când mă cuprinde urâtul. Poftim un alt caz și mai recent. Acum câteva zile, o tânără normandă, o blondină de vreo douăzeci de ani, vine să se spovedească unui duhovnic. O minune de fată, un corp, o grație de-ți lăsa gura apă! A îngenuncheat și și-a mărturisit în șoaptă păcatele prin ferestruică. „Vai de mine, fata mea, iar ai căzut în ispită?... se minunează părintele. O, *Sancta Maria,* ce-mi auziră urechile: ai păcătuit iarăși cu un bărbat! Dar cât mai ai de gând să duci viața asta? Ar trebui să-ți fie rușine. „Ah, *mon pere,* i-a răspuns păcătoasa, cu obrajii scăldați în lacrimi de pocăință, *ca lui fait tant de plaisir et a moi și peu de peine!"*[146] Ei, spune-mi, ai mai auzit așa ceva? Până și pe mine m-a făcut marț! Era însuși glasul naturii ce-și cerea drepturile. Dacă vrei, asta înseamnă mai mult chiar decât nevinovăția! Am dezlegat-o de păcat și tocmai mă pregăteam să plec, când ce crezi c-am observat? Duhovnicul îi dădea întâlnire pentru aceeași seară! Deși mai tare chiar decât cremenea, bătrânul a căzut în ispită cât ai bate din palme! Ce vrei, natura a fost mai puternică decât el! De ce strâmbi iar din nas? Nu cumva iar te-ai supărat? Nu poate omul să-ți intre în voie, și pace!...

— Lasă-mă, te ții de capul meu ca un coșmar de care mă zbat zadarnic să scap! gemu dureros Ivan, mărturisindu-și neputința în fața vedeniei ce-l obseda. Mă plictisești de moarte, mă exasperezi, nu mai pot să te suport! Aș da orice numai să mă descotorosesc de tine!

— Repet, nu trebuie să ai pretenții prea mari de la mine, nu te aștepta la nimic „măreț" sau „sublim" din partea mea și ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amândoi, rosti autoritar *gentleman*-ul. Ești furios pe mine pentru că n-am apărut înaintea ta într-o văpaie de foc, „tunând și fulgerând", cu aripile arse, ci sub această înfățișare modestă. Simțul tău estetic și amorul tău propriu sunt

[146] Ah, părinte, pentru el e o plăcere atât de mare și pentru mine o osteneală atât de mică! (Fr.)

jignite: cum de și-a permis un drac de duzina să se prezinte așa unei persoane atât de simandicoase ca domnia ta? În tine mai vibrează încă struna aceea romantică despre care Bielinski vorbea atât de ironic! Ce să facem, tinere! În momentul când mă pregăteam să vin la tine, m-am gândit – în glumă – să împrumut chipul unui consilier de stat în retragere, decorat cu Steaua Leului și a Soarelui pentru meritele dovedite în timpul serviciului în Caucaz, și să apar așa în fața ta cu decorația la butonieră, dar m-am temut c-o să mă iei la palme, fiindcă-am îndrăznit să prind de frac Steaua Leului și a Soarelui în loc să vin cu Steaua Polară pe piept sau poate cu Sirius. Îmi tot reproșezi mereu că sunt prost. Dar, sfinte Dumnezeule, n-am căutși de puțin pretenția să fiu la fel de inteligent ca tine! Mefisto, arătându-i-se lui Faust, îi mărturisește că, dorind să facă numai rău, în pofida voinței lui face numai bine. N-are decât, treaba lui, cu mine se întâmplă tocmai pe dos. Sunt poate singura ființă de pe lume care iubește adevărul și năzuiește sincer să facă binele. Am fost de față atunci când Cuvântul răstignit pe cruce s-a ridicat le ceruri, ducând cu sine sufletul tâlharului crucificat alături; am auzit strigătele fericite ale heruvimilor care-l proslăveau cântând „osana”; am auzit înălțându-se în extaz glasurile serafimilor, al căror tumult a zguduit tăriile cerești și întreaga fire. Și-ți jur pe tot ce poate fi mai sfânt pe lume că în clipa aceea aș fi vrut să mă. alătur corului lor și să cânt osanale într-un glas cu ei. Cuvântul „osana” îmi stătea pe buze, era gata-gata să mi se smulgă din piept... Știi, sunt foarte sentimental din fire și sensibil ca un artist. Dar bunul-simț – ăsta-i cusurul meu, din păcate cel mai nefericit dintre toate câte le am! – m-a silit să păstrez măsura chiar și atunci, și am lăsat să-mi scape momentul prielnic! „Ce s-ar întâmplă dacă m-aș apuca să cânt osanale?” m-am gândit imediat. Orice scânteie de viață s-ar stinge în lume și n-ar mai avea loc niciun fapt divers. Numai din respect pentru îndatoririle mele profesionale și pentru situația mea socială am căutat să înăbuș îndemnul generos ce-mi încolțise în suflet și să-mi văd mai departe de ticăloșiile mele. Cinstea de a face bine și-a rezervat-o

altcineva, iar mie mi-au rămas numai ticăloșiile. Îți mărturisesc însă că nu râvnesc de fel onoarea de a trăi pe veresie și că nu sunt câtuși de puțin ambițios. De ce, oare, dintre toate ființele care există pe lume, numai mie mi-e dat să înghit blestemele oamenilor de treabă, ba chiar și palmele lor, căci, luând chip omenesc, sunt obligat de cele mai multe ori să suport toate consecințele. Știu că la mijloc e un secret, pe care nimeni încă nu vrea cu niciun preț să mi-l dezvăluie, pentru că în clipa în care l-aș afla poate c-aș începe și eu să cânt în gura mare osanale, și atunci ar dispărea de pe lume acel minus indispensabil fără de care prudența și-ar întinde stăpânirea peste tot pământul. Îți dai seama, cred, că înscăunarea ei ar însemna sfârșitul tuturor lucrurilor; chiar și ziarele și revistele și-ar înceta apariția, fiindcă nu văd cine s-ar mai abona la ele! Sunt convins însă că până la urmă am să mă împac totuși cu dumnezeirea și am să străbat și eu cvadrilionul de kilometri ce-mi va fi fost hărăzit. Atunci am să aflu, în sfârșit, secretul. Deocamdată însă nu-mi rămâne altceva de făcut decât să cârtesc, împlinindu-mi fără nicio tragere de inimă menirea. Rostul meu pe lume este să duc la pierzare mii de ființe omenești, pentru ca una singură să se poată izbăvi. Gândește-te numai câte suflete am fost silit să irosesc și câte reputații neprihănite să stropesc cu noroi ca să iasă la iveală cucernicul Iov, din pricina căruia am înghițit cândva un hap atât de mare! Atâta timp cât secretul nu va fi dezvăluit, pentru mine există două adevăruri: unul – cel de dincolo, al lor, pe care n-am ajuns încă să-l cunosc, și al doilea – adevărul meu. Și nu știu, zău, care din două e mai prețios... Ai adormit?

— Ba bine că nu! ripostă Ivan mânios. Tot ce poate fi mai stupid în mine, tot ce am trăit și am rumegat în minte, atâtea lucruri pe care de mult le-am lepădat ca pe niște mortăciuni, tu mi le servești acum drept noutăți senzaționale!

— Nici de astă dată n-am izbutit să-ți fiu pe plac! Și eu, care credeam c-o să te cucerească talentul meu oratoric; recunoaște totuși că osanalele cântate în cer erau de efect, nu-i așa? Și tonul sarcastic *a la* Heine, ce zici?

— Nu, în viața mea nu mi-a plăcut să fiu lingușitor! Cum a fost posibil oare să se nască în sufletul meu o arătare atât de slugarnică?

— Dragul meu, cunosc un adorabil domnișor rus; un tânăr căruia îi place să filozofeze, mare amator de literatură și opere de artă, autorul unui poem de promițătoare perspective, întitulat *Marele inchizitor!...* Tot timpul numai la el m-am gândit!

— Îți interzic să vorbești despre *Marele inchizitor!* strigă Ivan, îmbujorându-se de rușine.

— Bine. Dar de *Cataclismul geologic* îți mai amintești? Ce poem!

— Taci, dacă nu vrei să te ucid!

— Pe mine? Ba să-mi dai voie mai întâi să-ți spun tot ce am de spus. E o plăcere pe care am ținut să mi-o ofer mic însumi, pentru asta am și venit. O, nu poți să știi ce dragi îmi sunt visurile tinerilor și entuziaștilor mei prieteni în care simt clocotind pofta de viață! Încă de astă-primăvară, când te pregăteai să vii încoace, îți spuneai: „Acolo sunt oameni noi, care și-au pus în gând să distrugă tot și să se întoarcă la antropofagie. Proștii, de ce nu m-au întrebat pe mine! Le-aș fi explicat că nu e nevoie să distrugă nimic; singurul lucru care ar trebui stârpit este ideea că există Dumnezeu, ăsta se cade să fie punctul de plecare! Cu asta trebuie să începeți, orbeților! Vă spun eu, fiindcă nu sunteți în stare să pricepeți nimic! Din momentul în care întreaga omenire va părăsi credința în Dumnezeire (și cred că această perioadă va veni și ea odată și odată, aidoma erelor geologice), concepția despre lume care mai stă încă în picioare azi se va prăbuși de la sine, fără să fie nevoie să ne întoarcem la antropofagie, și tot așa și noțiunile etice actuale vor dispărea la rândul lor și va începe o epocă nouă. Oamenii se vor strădui cu puteri unite să smulgă vieții tot ce le poate ea oferi, luptând în numele fericirii și al plăcerilor hărăzite exclusiv lumii acesteia. O mândrie titanică, divinată, va înălța spiritul omenesc, și pe fața pământului va apărea omul-zeu. Atotputernic prin voința și știința cu care este înarmat, el va învinge clipă de clipă natura, de astă dată însă definitiv. Bucuria de care va avea

parte atunci va fi atât de copleșitoare, încât va înlocui cu prisosință speranțele de odinioară în viața de apoi și în fericirea viitoare. Știind că este pieritor în toate privințele și că orice nădejde într-o nouă înviere e zadarnică, omul va întâmpina moartea senin și mândru ca un zeu. Mândria îl va face să-și dea seama că n-are rost să cârtească împotriva duratei de o clipă a vieții sale și omul își va iubi astfel semenii, fără să aștepte vreo răsplată în ceruri. Dragostea lui se va mulțumi cu limitele unei vieți trecătoare, dar în același timp conștiința faptului că viața e scurtă va înteți flacăra ei tot atât de mult pe cât o făcea să tânjească mai înainte speranța deșartă într-o dragoste infinită, dincolo de mormânt…" etc, etc. Formidabil!

Ivan își astupase urechile și pusese ochii în pământ. Tremura tot.

Glasul continuă: „Dar, se gândea tânărul meu filozof, întrebarea este dacă această perioadă va veni sau nu cândva. Dacă da, lucrurile aveau să se lămurească și omenirea avea să se organizeze odată pentru totdeauna. Cum însă omul este din păcate un nătărău patentat, s-ar putea să nu se întâmple nimic nici peste o mie de ani. De aceea cine își dă seama care-i adevărul ar putea de pe acum să se chivernisească după pofta inimii sale, statornicindu-și viața pe temelii noi. În cazul acesta, «totul este permis». Mai mult, chiar dac-ar fi să nu sosească niciodată sorocul acelei epoci mult-așteptate, din moment ce nu există Dumnezeu, nici viață fără de moarte, omul nou poate totuși deveni omul-zeu, chiar dacă n-ar mai fi nimeni ca el pe toată fața pământului. Firește că din momentul ce se va fi ridicat la rangul acesta, omul va putea, în cazul când ar fi necesar, să treacă fără nicio strângere de inimă peste opreliștile morale ce stăteau mai înainte în calea omului-rob. Cu atât mai mult cu cât pentru divinitate nu există legi! Acolo unde se află Dumnezeu orice lucru e sfânt! Oriunde m-aș duce eu, va fi loc de cinste… «Totul este permis, și basta!» Toate astea sunt bune și frumoase, numai că nu înțeleg pentru ce, dacă te-ai hotărât să umbli cu potlogării, ai mai avea nevoie de aprobarea formală a adevărului. Dar așa este omul nostru

de azi: fără aprobare specială, nu s-ar încumeta să facă nici chiar o potlogărie. Ca să vezi ce preț pune pe adevăr...”

Musafirul vorbea cu însuflețire, furat de propria sa elocință, ridicând din ce în ce glasul și măsurându-l ironic din ochi pe amfitrion, dar nu mai apucă să sfârșească: Ivan luă paharul de pe masă și-l zvârli în orator.

— *Ah, mais cest bete enfin!*[147] exclamă acesta, sărind de pe divan și ștergându-și hainele împroșcate cu ceai. Ți-am adus aminte pesemne de călimara lui Luther! Parcă ziceai că nu sunt decât un coșmar! Cum se poate să zvârli cu pahare într-o nălucă? Te porți ca o femeie. Am bănuit eu că te prefăceai adineauri când ți-ai astupat urechile și ca de fapt erai foarte atent la ceea ce spuneam...

În momentul acela cineva ciocăni energic și stăruitor la fereastra ce dădea în curte. Ivan Feodorovici încercă să se scoale de pe divan.

— Auzi? Du-te repede și deschide, strigă musafirul. E fratele tău, Alioșa; are să-ți spună ceva, zău, crede-mă, o veste importantă la care nici nu te-ai fi așteptat!

— Taci din gură, pehlivanule! Știam că este Alioșa și fără să-mi spui tu; am presimțit c-o să vină și, bineînțeles, n-a venit numai așa, de florile mărului, probabil că are să-mi dea o veste! răcni exasperat Ivan.

— Dar du-te odată, omule, și deschide-i, nu înțelegi? Gândește-te numai ce viscol e afară, doar e fratele tău! *Monsieur sait-il le temps quil fait? Cest a ne pas mettre un chien dehors...*[148]

Se auzi din nou ciocănind. Ivan dădu iar să se repeadă la fereastră, dar se simți deodată ca legat de mâini și de picioare. Se luptă din răsputeri să rupă ștreangurile ce-l țineau înțepenit, dar toate încercările lui se dovediră inutile. Bătăile în geam răsunau din ce în ce mai puternice. În cele din urmă, legăturile pocniră, și Ivan Feodorovici sări imediat în picioare. Se uită în jur cu o privire sălbatică. Cele două lumînări arseseră aproape până la

[147] Bine, dar e stupid! (Fr.)

[148] Domnul știe ce vreme e? Să nu lași nici un câine afară... (Fr.).

capăt, paharul pe care tocmai îl aruncase asupra musafirului se afla pe masă în dreptul lui, iar pe divan nu era nimeni. Într-adevăr, cineva bătea stăruitor la fereastră, nu chiar atât de tare însă cum i se păruse lui puțin mai înainte, ci, dimpotrivă, destul de discret.

— Nu, totuși n-a fost un vis! Pot să jur că n-am visat! Tot ce s-a întâmplat adineauri era aievea! strigă Ivan Feodorovici și, repezindu-se la fereastră, se grăbi să deschidă oberlihtul.

— Alioșa, ce-am vorbit noi? Ți-am pus în vedere doar să nu mai vii pe la mine! se răsti el supărat. Spune în două cuvinte: ce vrei? Dar în două cuvinte, auzi?

— Smerdiakov s-a spânzurat acum un ceas, răspunse de afară Alioșa.

— Treci în cerdac, așteaptă, că-ți deschid numaidecât, zise Ivan și se duse să descuie ușa din față.

Capitolul X

„AȘA A SPUS EL!”

Intrând în cameră, Alioșa îi povesti fratelui său cum se pomenise cu o oră înainte cu Maria Kondratievna care venise într-un suflet să-l înștiințeze că Smerdiakov își pusese capăt zilelor. „M-am dus să iau samovarul de la dumnealui din odaie și, numai ce-am apucat să deschid ușa, și l-am văzut spânzurat de un cui din perete!” La întrebarea lui Alioșa dacă avusese grijă să anunțe pe cine trebuia, femeia răspunsese că nu apucase încă să înștiințeze pe nimeni, „am alergat numaidecât la dumneavoastră. Atâta ce-am fugit, că mă mir cum de nu mi-a ieșit sufletul, zău așa!” Părea înnebunită de groază și tremura varga. Alioșa o însoțise până acasă, unde fi găsise pe Smerdiakov cu ștreangul de gât, la perete. Pe masă se afla o însemnare: „îmi pun capăt zilelor, fiindcă așa am vrut; nimeni nu e vinovat de moartea mea”. Alioșa lăsase însemnarea pe masă și se duse să-i aducă la cunoștință ispravnicului nenorocirea întâmplată „și de acolo am venit direct la tine”, încheie tânărul, uitându-se atent la Ivan. În timp ce-i povestea, nu-l slăbise o clipă din ochi, ca și când expresia lui i-ar fi dat de gândit.

— Frățioare, exclamă el deodată, trebuie să fii tare bolnav! Te uiți la mine ca și când n-ai înțelege ce-ți spun!

— Ai făcut bine c-ai venit, rosti preocupat Ivan, fără să țină seama de cuvintele lui Alioșa. Știam că s-a spânzurat.

— De unde știai?

— Nu-mi dau seama de unde, dar știam. Într-adevăr, știam? Da, el mi-a spus. Da, adineauri mi-a spus…

Ivan rămăsese în mijlocul camerei și vorbea dus pe gânduri, cu ochii în pământ.

— Care *el*? întrebă Alioșa, rotindu-și involuntar privirile prin încăpere.

— A șters-o între timp. Ivan ridică fruntea; pe buzele lui flutură un zâmbet ușor: S-a speriat de tine, hulubașule. Tu ești „un heruvim neprihănit”. Așa spune Dmitri, că ești un heruvim. Heruvim... Vacarmul clocotitor de bucurie al serafimilor! Ce este un serafim? Poate o constelație. Dar se poate ca întreaga constelație să nu fie la rândul ei decât o simplă moleculă chimică... Știai că există constelația Leului și a Soarelui?

— Stai jos, frățioare! îl îmbie Alioșa speriat. Așează-te, pentru Dumnezeu, uite aici, pe divan. Aiurezi, întinde-te puțin, aici pe perne, așa. Vrei să-ți pun un prosop ud pe frunte? Poate c-o să-ți facă bine...

— Dă-mi prosopul de pe scaun, trebuie să fie acolo, l-am aruncat adineauri.

— Nu văd nimic pe scaun. Stai liniștit, lasă, că-l găsesc eu, uite-l. Și Alioșa se duse să ia din capătul celălalt al odăii, de lângă lavoar, un prosop împăturit, neîntrebuințat încă.

Ivan privi ștergarul mirat – abia acum părea că începe să se dezmeticească.

— Stai puțin, zise el dând să se scoale, acum un ceas știu foarte bine c-am luat prosopul de pe lavoar, l-am udat cu apă și m-am legat cu el la cap și pe urmă l-am aruncat pe scaun... cum se face atunci că-i uscat? N-am avut altul aici, în odaie.

— Te-ai legat cu el la cap? se miră Alioșa.

— Da, și m-am plimbat o oră întreagă prin cameră... Dar de ce-or fi ars atâta lumânările? Cât e ceasul?

— Acuși e douăsprezece.

— Nu, nu, nu! strigă deodată Ivan. Nu, n-am visat! A fost aici, ședea acolo, pe divan. În momentul când ai bătut la fereastră, tocmai aruncasem în el cu paharul... paharul ăsta de pe masă... Stai, rândul trecut cred că dormeam, dar acum n-a mai fost vis. Nu-i pentru prima oară. De câtva timp încoace, Alioșa, am tot felul de vise... adică nu chiar vise, sunt lucruri care se întâmplă aievea; umblu, vorbesc, văd... și totuși dorm. El însă a fost aici adineauri, stătea aici, pe divan... Tare mai e prost, Alioșa, prost ca o cizmă! spuse râzând Ivan și începu să măsoare odaia de la

un capăt la altul.

— Cine-i prost? Despre cine vorbești, frățioare? întrebă Alioșa cu o strângere de inimă.

— Cine să fie? Dracu! S-a obișnuit să vină mereu pe la mine. A fost de vreo două sau chiar de trei ori pe aici. Mă ia peste picior, zice că sunt furios pe el, pentru că nu e decât un drac de duzină, nu satana cu aripile arse de văpaie, înconjurat de fulgere strălucitoare și trăsnete. Minte însă când spune că-i satana. Nu-i adevărat, e un impostor. Un drac împieliţat. Nu dai doi bani pe el. Se duce la baie. Numai să-l dezbraci și ai să vezi că are o coadă roșcovană lungă de un să spun *chien dehors...*

Alioșa se repezi la lavoar, udă prosopul și, înduplecându-l în sfârșit pe frate-său să șadă, îi înfășură capul, apoi se așeză lângă el pe divan.

— Parcă mi-ai spus ceva mai înainte despre *Liza....* începu Ivan (care devenise dintr-o dată guraliv). Să știi că-mi place Liza. Ți-am vorbit urât despre ea. Am mințit: îmi place... Mi-e tare grijă pentru Katia, mă întreb ce o să se întâmple mâine cu ea, mi-e teamă mai mult pentru ea decât pentru toți ceilalți. Mai ales mi-e teamă pentru viitor. Ai să vezi cum o să se lepede de mine și o să mă calce în picioare. Crede că din gelozie vreau să-i dau la cap lui Mitea! Da, e convinsă că asta vreau! Dar nu-i așa! Mâine o să fie crucea, nu ștreangul. Nu, n-am să mă spânzur. Știi, Alioșa, că eu n-am să fiu în stare niciodată să-mi iau viața? Poate numai din ticăloșie... Dar nu sunt laș. Nu, pentru că sunt prea însetat de viață! De unde știam că Smerdiakov s-a spânzurat? Ah, da, *el* mi-a spus...

— Ești absolut sigur c-a fost cineva aici? îl întrebă Alioșa.

— Ședea, uite, acolo, în colț, pe divan. Probabil că tu l-ai gonit. Da, tu l-ai făcut să-și ia tălpășița; a dispărut chiar în momentul când ai venit tu. Mi-e drag să te privesc, Alioșa. Știai că-mi place chipul tău? Să-ți spun ceva, Alioșa: *el* sunt eu, da, chiar eu! Tot ce-i mai josnic, mai ticălos, mai degradant în mine! Da, sunt „un romantic”, după cum a observat foarte bine... cu toate că în fond e o calomnie. E prost ca noaptea, de aceea și reușește în toate. Prost și viclean, viclean ca o fiară, a știut cum să mă scoată din

sărite. Tot timpul m-a zădărit, zicând că totuși cred în el, așa că, vrând-nevrând, am fost silit să-l ascult. M-a dus de nas ca pe un copil. Mi-a spus însă și multe lucruri adevărate pe care eu niciodată nu mi le-aș fi mărturisit. Știi, Alioșa, adăugă Ivan toarte serios și cu aerul că-i împărtășește un secret, aș dori din toată inima să fi fost într-adevăr *el*, și nu eu!

— Te-a obosit, spuse Alioșa, uitându-se compătimitor la frate-său.

— Mereu m-a tot sucit și m-a învârtit? Dar știi, cu abilitate, cu multă abilitate: „Conștiința! Ce este conștiința? E o născocire de-a mea. Și atunci de ce îmi fac atâta sânge rău? Din obișnuință. Acea obișnuință atotstăpânitoare pe care omenirea a dobândit-o în decurs de șapte mii de ani. Să ne lepădăm de obișnuință și vom ajunge zei.” Așa a spus el, da, el a spus!

— Ei, vezi că n-ai spus-o tu?! izbucni Alioșa spontan, uitându-se înseninat la fratele său. Bine, lasă-l în pace, nu te mai gândi la el, caută să-l uiți! Să ia cu el tot ce blestemi tu acum și să nu mai vină niciodată!

— Da, dar nu știi ce veninos e! Și-a bătut joc de mine. A fost impertinent. Alioșa! rosti Ivan, cutremurându-se indignat. M-a calomniat, nu pot să-ți spun câte a mai scornit pe socoteala mea... Mă mințea așa, de la obraz. „Sigur că da, vrei să faci o faptă virtuoasă, te duci să te declari vinovat de moartea tatălui tău, să arăți că l-a ucis valetul instigat de tine...”

— Fii cuminte, frățioare, îl întrerupse Alioșa, liniștește-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună!

— Așa spunea el, și el știe ce spune. „Te duci acolo ca să faci o faptă virtuoasă, cu toate că tu nu crezi în virtute, de aceea ești furios și te frământi așa, de aceea spumegi acum și-ți vine să te răzbuni pe toată lumea”. Așa mi-a spus, și el știe ce spune...

— Asta o spui tu, nu el! exclamă Alioșa cu mâhnire. Aiurezi, vorbește boala din tine, suferința ta!

— Nu, nu, crede-mă, știe ce spune. „Tu, zice, vrei să te duci acolo din trufie, să te ridici în fața lor și să le spui: «Eu am ucis, de ce vă cutremurați de groază? Mințiți!

Puțin îmi pasă de părerea voastră și spaima voastră mă îngrețoșează.»„ Așa a spus despre mine și după aceea a mai adăugat: „Și cu toate astea, știi, grozav ți-ar plăcea să te laude; să spună: «Poftim, un ucigaș, un criminal, și câtă noblețe sufletească, a venit să se denunțe singur, ca să-și scape fratele de năpastă.»„ Dar nu-i adevărat, Alioșa, crede-mă, e o minciună sfruntată! Alioșa! strigă Ivan cu privirea scânteietoare. N-am nevoie de laudele unor neisprăviți! A mințit, Alioșa, zău, a mințit, jur pe ce vrei! De aia am aruncat în el cu paharul; l-a lovit peste rât și s-a spart...

— Hai, fii cuminte, nu te mai gândi la asta! se rugă el.

— Nu, nu, habar n-ai cu câta cruzime se pricepe să te chinuiască, e foarte rafinat, să știi, continuă Ivan fără să-l asculte. Am mirosit eu mai demult pentru ce vine pe la mine. „Deși vrei să te duci acolo din orgoliu, zice el, în sinea ta speri totuși că Smerdiakov o să fie demascat până la urmă și trimis la ocnă, iar Mitea achitat, și că tu n-o să ai de suferit decât o condamnare morală (ca să vezi în ce hal a putut să-și bată joc de mine), ba chiar au să se găsească unii care să te laude. Dar din moment ce Smerdiakov și-a făcut seama, și se cheamă deci că e decedat, cine crezi tu c-o să mai pună temei pe declarația ta când o să te prezinți așa, de unul singur, la proces? Și totuși, ai să te duci, nu-i așa, ești hotărât să te duci. Dar pentru ce, nu înțeleg, pentru ce?” E îngrozitor, Alioșa, zău că nu mai pot să suport întrebările astea. Cine îndrăznește să mă scormonească așa?!

— Frățioare, îl întrerupse Alioșa, tremurând de teamă, dar nădăjduind că va izbuti să-l facă totuși să-și vină în fire. Cum putea să-ți vorbească despre sinuciderea lui Smerdiakov înainte de venirea mea, de vreme ce nimeni nu știe nimic și nici n-ar fi avut când să afle?

— Dacă-ți spun că mi-a vorbit! i-o tăie scurt Ivan pentru care nu mai putea să încapă nicio îndoială în această privință. Numai despre asta mi-a vorbit tot timpul, ca să știi. „Cel puțin, zice, dacă virtutea ar însemna ceva în ochii tăi, aș mai înțelege... «Chiar dacă n-au să mă creadă, te-ai fi gândit atunci, eu tot vreau să mă duc, din principiu!»

Dar tu ce ești decât un porc, așa cum era și Feodor Pavlovici, mult îți pasă ție de virtute? Și atunci, te întreb, pentru ce te duci acolo, din moment ce jertfa ta e cu totul și cu totul de prisos? Nici tu singur nu știi pentru ce vrei să faci pasul ăsta! O, și ce n-ai da ca să știi! Măcar, spune-mi, ești într-adevăr hotărât să te duci? Nu, nici atât, n-ai ajuns încă să iei o decizie. Ai să stai toată noaptea să cumpănești dacă trebuie sau nu să te duci. Și totuși, până la urmă ai să te duci, ești încredințat c-o să te duci, știi foarte bine că orice cale să alegi, hotărârea pe care o vei lua de aci încolo nu mai depinde de tine. Ai să te duci, pentru că nu cutezi să faci altfel. Și de ce? Te las pe tine să ghicești, e o șaradă pe care trebuie s-o dezlegi singur. După care s-a sculat și a plecat. A plecat chiar în clipa când ai sosit tu. Mi-a spus că sunt laș, Alioșa! *Le mot de lenigme*[149] e că sunt un laș. „Nu ești tu șoimul care să zboare în tării!” mi-a spus el. Da, da, sunt exact cuvintele lui! Și Smerdiakov mi-a spus tot așa. Am să-i vin eu de hac. Trebuie! Katia mă disprețuiește, de o lună încoace văd că se uită cam de sus la mine, și Lise până la urmă o să mă disprețuiască și ea. „Te duci acolo, crezând c-o să te laude”, auzi ce minciună sfruntată! Și tu mă disprețuiești, Alioșa! Simt c-o să te urăsc iar de aici înainte. Cum îl urăsc și pe banditul acela, da, îl urăsc! Nu vreau să-l scap. Lasă-l să-i putrezească oasele în ocnă! Să cânte imnul! Mâine mă duc, neapărat mă duc să mă înfig așa în fața dumnealor și să-i scuip în ochi!

Sărind ca turbat de la locul lui, Ivan își smulse prosopul cu care era înfășurat peste frunte și porni din nou să măsoare odaia în lung și în lat. Privindu-l, Alioșa își aminti de ceea ce-i spusese mai înainte: „Parcă aș dormi cu ochii deschiși... Umblu, vorbesc, văd și totuși dorm!” Era exact impresia pe care i-o făcea în momentul acela. Alioșa nu-l scăpa o clipa din vedere. Se gândea să se ducă repede după doctor, dar se temea să lase bolnavul singur, fiindcă n-avea cine să-i poarte de grijă. Încetul cu încetul, Ivan începu să-și piardă luciditatea. Vorbea necontenit, nu-i tăcea gura o clipă, dar din tot ce spunea nu era chip să

[149] Cheia misterului (Fr.)

înțelegi nimic. De altfel, nici nu mai putea să articuleze cum trebuie cuvintele. La un moment dat, se clătină pe picioare. Alioșa sări să-l sprijine și, susținut așa de fratele său, Ivan ajunse până în dreptul patului. Cu chiu, cu vai, Alioșa reuși să-l dezbrace și să-l culce pe divan. Se așeză apoi lângă el și rămase vreo două ceasuri la căpătâiul lui să-l vegheze. Bolnavul dormea dus, somn greu ca plumbul, respirând liniștit și egal. Alioșa luă o pernă și se întinse pe divanul celălalt, fără să se mai dezbrace. Înainte de a adormi se rugă lui Dumnezeu pentru frații săi Ivan și Dmitri. Găsise acum o explicație lămurită pentru boala lui Ivan: „E zbuciumul unui om înarmat cu o voință mândră; sunt frământările unei conștiințe puternice și adânci! Dumnezeu, în care nu crede, și adevărul lui au început să-i câștige inima ce se îndărătnicește să nu se supună. Da, se gândea Alioșa stând culcat pe divan, acum că Smerdiakov nu mai există, o să mai creadă cineva o iotă din declarațiile lui Ivan? Și totuși, sunt sigur c-o să se ducă să depună la proces! Alioșa zâmbi. Dumnezeu o să învingă! Iar Ivan... Ivan ori se va scula din morți la lumina adevărului... ori se va prăbuși mistuit de ură, căutând să se răzbune pe sine însuși și pe toată lumea pentru că s-a pus în slujba unei idei în care nu crede”, se gândi cu amărăciune tânărul și se mai rugă odată pentru Ivan.

Cartea a douăsprezecea

O EROARE JUDICIARĂ

Capitolul I

ZIUA FATALĂ

A doua zi după evenimentele înfățișate în capitolul precedent, la ora zece dimineața, tribunalul declară ședința deschisă și începu procesul lui Dmitri Karamazov.

Mă simt dator să spun din capul locului un lucru asupra căruia țin să insist și anume, că nu sunt în măsură să redau chiar toate incidentele petrecute în cursul procesului și nici să respect ordinea în care s-au desfășurat dezbaterile. Ca să reconstitui totul punct cu punct și să dau toate explicațiile necesare, ar însemna, cred, să mă apuc să scriu o carte întreagă – și încă una destul de voluminoasă. De aceea rog cititorii să nu se supere dacă în cele ce urmează nu voi menționa decât faptele care m-au impresionat în mod deosebit și mi-au rămas întipărite în minte. Se prea poate, bineînțeles, ca în felul acesta să atribui o importanță nemeritată unor amănunte ce ar fi trebuit să treacă pe planul al doilea și să omit tocmai ceea ce este esențial, semnificativ și necesar... De altfel, nici nu știu dacă are vreun rost să-mi cer atâtea scuze. Am să fac așa cum mă pricep mai bine și cititorii vor putea să constate singuri că mi-am dat toată osteneala.

În primul rând, înainte de a pătrunde în incinta tribunalului, vreau să atrag atenția asupra unui fapt care m-a surprins peste măsură în ziua respectivă, și nu numai pe mine, dar și pe numeroși alți concetățeni ai mei – cum s-a dovedit ulterior. Se știe că procesul era așteptat cu mult interes de atâta lume care ardea de nerăbdare să asiste la dezbateri, că de două luni încoace înalta societate a orașului era exclusiv preocupată de proces, toate discuțiile se învârteau în jurul lui, numai despre asta se vorbea, formulându-se tot felul de ipoteze, după cum se cunoaște, de asemenea, vâlva ce stârnise în toată țara.

Nimeni totuși nu-și poate închipui cât de puternic, cât de furtunos a fost zguduită opinia publică de această crimă, și nu numai în partea locului, ci pe tot cuprinsul Rusiei, așa cum a ieșit la iveală cu toată claritatea în ziua procesului. Cu acest prilej, sosiseră în localitate o seamă de vizitatori, și nu numai din capitala guberniei, dar și din alte orașe, chiar și de la Moscova și Petersburg, juriști, în primul rând, la urmă o serie de persoane marcante, ba chiar și câteva cuconițe. Fusese bătaie pentru invitații. Oaspeților simandicoși – oameni cu vază, respectabili – li se rezervaseră, în mod cu totul excepțional, locuri în spatele mesei la care ședea tribunalul: ca niciodată până atunci, spațiul respectiv era ocupat de un șir întreg de fotolii în care se instalaseră notabilitățile, ceea ce sub niciun motiv nu s-ar fi admis mai înainte. În sală, cuconetul, fie de la noi din oraș, fie de aiurea, părea să fie în număr precumpănitor; cred că cel puțin jumătate din asistență era alcătuită numai din femei. Pe de altă parte, veniseră atâția juriști din toate colțurile țării, încât nu se știa cum și unde puteau fi plasați, mai cu seamă că locurile fuseseră din timp reținute, distribuite, solicitate, în cele din urmă, se înjghebase la repezeală în fundul sălii, dincolo de estrada pe care stătea completul de judecată, un fel de țarc, unde încăpură toți oamenii de lege, fericiți să asiste chiar și așa, stând în picioare (fiindcă, din economie de spațiu, nu exista niciun scaun în țarc), înghesuiți ca vai de lume, umăr lângă umăr, la dezbateri. Unele cucoane, mai ales cele proaspăt sosite în oraș, își făcuseră apariția în galeriile sălii gătite foc; majoritatea însă nu fuseseră chiar așa preocupate de toaletă. Pe chipurile lor se citea aceeași avidă curiozitate, o curiozitate isterică, morbidă. Una din particularitățile publicului ce împânzise incinta tribunalului (și cred că merită să fie menționată aici, mai ales că, așa cum s-a dovedit mai târziu, lucrul acesta a fost remarcat de mai multă lume) o constituia simpatia vădită pe care o manifestau mai toate cucoanele, sau cel puțin marea lor majoritate, pentru Mitea și râvna cu care doreau să fie achitat – poate tocmai din pricină că avea reputația unui donjuan. Se știa, de asemenea, că urmau să apară în

fața tribunalului două femei, două rivale. Una dintre ele, Katerina Ivanovna, era așteptată cu un interes palpitant – atâtea lucruri extraordinare, unele aproape de domeniul legendei se auziseră despre dânsa și despre dragostea pătimașă pe care continua s-o poarte lui Mitea chiar după ce săvârșise crima. Se vorbea despre mândria ei (nu era în vizită aproape cu nimeni de la noi din oraș) și despre „legăturile ei în lumea mare”. Se spunea c-ar avea de gând să ceară guvernului autorizația de a-l urma pe criminal la locul de ispășire a pedepsei, pentru a se cununa cu el undeva în fundul pământului, în cine știe ce galerie de mină. Aceeași vâlvă se făcuse și în jurul Grușenkăi, rivala Katerinei Ivanovna, care de asemenea trebuia să apară la proces. Întâlnirea celor două femei în instanță – a trufașei fete din înalta societate și a „hetairei” – era așteptată cu o curiozitate morbidă; de altfel, pe Grușenka, „piaza-rea care-l dusese de râpă pe Feodor Pavlovici și-l nenorocise și pe feciorul său, bietul băiat”, doamnele din localitate o cunoșteau mai bine decât pe Katerina Ivanovna, fiindcă mai avuseseră prilejul s-o vadă, și toate, aproape fără excepție, se mirau peste măsură cum de putuseră amândoi, și tatăl și fiul, să-și piardă mințile pentru o femeie de rând, o simplă târgoveața, care nu era nici măcar frumoasă. Într-un cuvânt, clevetirile nu mai conteneau. Știu chiar cu certitudine că din cauza lui Mitea se iscaseră conflicte în câteva case. Mai multe cucoane avuseseră un schimb de păreri asupra acestei crime fioroase cu soții dumnealor, cu care se certaseră furcă; bineînțeles că în urma acestor dispute soții respectivi care asistau la proces nutreau o vădită antipatie față de inculpat, ba chiar îl detestau din toată inima. În general, putem afirma că, spre deosebire de sexul slab, publicul masculin era în unanimitate ostil acuzatului. Pretutindeni vedeai mutre posace, încruntate, unele chiar dușmănoase; și mutrele astea erau cu prisosință răspândite în toată sala. Este adevărat însă că, de când se statornicise la noi în oraș, Mitea izbutise să jignească personal pe mulți dintre concetățenii noștri. Bineînțeles, o parte din asistență era cu totul indiferentă față de soarta

delincventului, avea o înfățișare senină, părea chiar bine dispusă; în schimb, toată lumea era nerăbdătoare să asiste la proces și să audă sentința. Majoritatea bărbaților ar fi vrut ca ucigașul să fie condamnat, în afară poate de oamenii de lege, pe care îi interesa nu latura morală a procesului, ci aspectul juridic de strictă actualitate al lucrurilor. Sosirea renumitului avocat Fetiukovici făcuse mare vâlvă. Se vorbea despre el ca de un talent consacrat, a cărui faimă se răspândise în toată țara, și nu era prima oară că venea în provincie solicitat ca apărător în procesele penale răsunătoare. Datorită pledoariilor lui, procesele respective deveneau subiectul la ordinea zilei în tot cuprinsul țării, și multă vreme după aceea lumea încă mai pomenea despre ele. În oraș circulau o mulțime de anecdote pe socoteala procurorului și a președintelui de tribunal. Se vorbea, de pildă, că procurorul tremura în fața lui Fetiukovici, că erau vechi adversari, încă din primele timpuri ale carierei lor, pe care amândoi și-o începuseră la Petersburg, că ambițiosul Ippolit Kirillovici, pentru care faptul că talentele lui nu fuseseră apreciate la justa lor valoare era o rană veșnic deschisă, se simțise puternic stimulat de procesul Karamazov și visa să redreseze în sfârșit o carieră ratată, dar că stătea cu inima pierită din pricina lui Fetiukovici în ceea ce privește teama lui de Fetiukovici, vă pot încredința că părerea concetățenilor nu corespundea întru totul adevărului. Procurorul nostru nu se lăsa chiar așa lesne intimidat de un pericol, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii a căror ambiție crește și prinde aripi cu cât primejdia e mai mare. Trebuie să spunem că, în general, procurorul nostru era mult prea inimos din fire și de o sensibilitate aproape maladivă. Punea atâta suflet în unele procese și cheltuia atâta energie, încât ai fi zis că tot viitorul și toată averea lui depindeau de sentința finală. De aceea în lumea juriștilor se vorbea despre el cu un zâmbet ușor ironic, deși tocmai prin zelul de care dădea dovadă își făcuse oarecum o reputație. Chiar dacă această reputație nu era atât de largă, numele lui era totuși mult mai cunoscut decât și-ar fi putut închipui cineva, judecând după situația modestă pe care o avea în urbea noastră. Se

făcea haz mai ales de pasiunea lui pentru psihologie, ceea ce după mine era o greșeală; impresia mea e că procurorul nostru avea un fond mult mai serios decât îl aprecia lumea. Numai că, din păcate, omul acesta bolnăvicios n-a știut să se impună de la început, și din cauza asta a fost nevoit să suporte toată viața consecințele.

În ceea ce-l privește pe președintele tribunalului, n-aș putea spune altceva decât ca era un ins cultivat, omenos, care, practic vorbind, își cunoștea perfect meseria, fiind în același timp însuflețit de ideile cele mai avansate. Era destul de ambițios, fără a fi totuși preocupat chiar atât de mult de cariera lui. Idealul vieții sale era să treacă drept un om cu năzuințe progresiste. De altminteri, avea relații și era destul de înstărit. Procesul Karamazov, așa cum am aflat mai târziu, îl interesa în mod deosebit, propriu-zis mai mult teoretic. Îl preocupa numai fenomenul în sine, considerat ca un produs al orânduirii noastre sociale, ca o expresie a specificului local, categoria din care făcea parte, concluziile pe care le-ar putea trage etc, etc. Față de latura particulară a cazului, de tragedia ce se desfășura în instanță, ca și față de principalii ei actori, începând cu inculpatul, avea o atitudine destul de indiferentă, aș zice chiar abstractă, probabil așa cum și trebuia, de altfel.

Cu mult înainte de intrarea completului de judecată, sala gemea de lume. Tribunalul nostru este înzestrat cu cea mai frumoasă sală din oraș: înaltă, încăpătoare, cu o acustică admirabilă. În dreapta curții, care își avea locul ei pe estradă, fusese instalată o masă cu două rânduri de fotolii pentru jurați, în stânga se aflau boxa acuzatului și a apărătorului. Pe o altă masă, la mijloc, în fața judecătorilor, stăteau înșirate „corpurile delicte”. Printre ele se putea vedea halatul de mătase albă al lui Feodor Pavlovici, plin de sânge, funestul pisălog de aramă cu care se presupunea că fusese ucis bătrânul, cămașa lui Mitea cu mâneca mânjită de sânge, ca și haina pătată la spate, în dreptul buzunarului în care-și vârâse batista îmbibată de sânge, în sfârșit, batista scorțoasă din pricina sângelui ce se închegase, căpătând o culoare cafenie, pe urmă pistolul, pe care Mitea îl încărcase sub ochii lui Perhotin, zicând că

vrea să-și zboare creierii, și pe care Trifon Borisovici i-l șterpelise pe nesimțite la Mokroe, plicul legat cu panglicuță roză, în care fuseseră cele trei mii de ruble destinate, după cum arăta inscripția, Grușenkăi, precum și alte multe obiecte de care nu-mi mai amintesc acum. Ceva mai încolo, spre fundul sălii, se aflau băncile pentru public, iar în fața balustradei fuseseră așezate mai multe scaune pentru martorii care trebuiau să rămână mai departe în sală, după ce își vor fi făcut depozițiile. La orele zece, intră curtea alcătuită din președinte, un membru supleant și un judecător de pace care se bucura de multă considerație printre concetățeni. Bineînțeles, procurorul îi însoțea. Scund de stat, cu o figură de om suferind de hemoroizi, președintele era o persoană robustă, în vârstă de vreo cincizeci de ani, cu părul pe jumătate cărunt, tuns scurt, și purta la butonieră panglica roșie a nu mai știu cărui ordin. Procurorul mi se păru – și nu numai eu, ci toată lumea avu aceeași impresie – foarte palid, aproape livid, cu obrajii supți, ca și când s-ar fi tras la față peste noapte; îl văzusem cu două zile înainte de proces și arăta cu totul altfel. Președintele începu cu întrebarea de rigoare adresată grefierului: „Toți jurații sunt prezenți?...” Îmi dau seama însă că mi-ar fi imposibil să continui în ritmul acesta; în primul rând, pentru că sunt o mulțime de lucruri ce mi-au scăpat, fie că nu le-am auzit, fie că nu le-am înțeles prea bine, după cum sunt atâtea amănunte pe care le-am uitat, pe urmă, fiindcă, așa cum am mai arătat, n-aș avea nici timpul, nici spațiul necesar pentru a raporta tot ce s-a spus și ce s-a întâmplat la proces. Știu numai că atât acuzarea, cât și apărarea, adică atât procurorul, cât și avocatul pledant n-au recuzat decât foarte puțini jurați. Țin minte însă precis că juriul era compus din doisprezece membri, dintre care: patru funcționari de la noi din oraș, doi negustori și șase țărani și târgoveți din localitate. Îmi amintesc de asemenea că înainte de proces o mare parte din asistență, și în primul rând cuconetul, s-au întrebat cu mirare; „Cum e posibil ca un caz atât de complicat, cu atâtea întortocheate subtilități și ascunzișuri psihologice, să fie supus judecății unor conțopiști sau unor opincari? Ce

poate să priceapă din toată istoria asta un biet arhivar, darmite un țăran?” Într-adevăr, câteșipatru funcționarii pe care sorții îi desemnaseră în ziua aceea să facă parte din juriu erau niște inși foarte modești, cu posturi insignifiante, cărunți – în afară de unul singur ceva mai tânăr – pe care elita orașului abia dacă-i cunoștea. Toți, oameni simpli, trăind ca vai de lume cu o leafă de mizerie, probabil însurați cu niște femei balcâze, cu care se sfiau să iasă în lume, și cu o liota de copii, care poate umblau chiar desculți; oameni pentru care singurul mijloc de a-și omorî urâtul era să joace din când în când câte o partidă de cărți și care, desigur, nu citiseră nimic toată viața. Cei doi negustori aveau o mutră gravă, erau nefiresc de tăcuți și ședeau ca înșurubați în jilțuri; unul dintre ei era bărbierit la față și venise îmbrăcat în straie nemțești. Celălalt avea o bărbuță căruntă și purta la gât o medalie atârnată cu o panglică roșie. Despre târgoveții și țăranii din juriu n-aș putea spune mare lucru. Târgoveții din Scotoprigonievsk, de fapt, nu se deosebesc prea mult de pătura rurală, unii chiar își câștigă pâinea lucrând pământul. Doi dintre ei purtau haine nemțești, și de aceea poate apăreau mai jerpeliți și erau mai puțin prezentabili decât ceilalți. Așa încât, pe bună dreptate, văzându-i, mi-am pus întrebarea: „Ce au să înțeleagă ei din toată încurcătura asta de ițe?” Cu toate acestea, figurile lor severe, încruntate, produceau o impresie destul de ciudată, aveau ceva impunător în ele, ba chiar o înfățișare aproape fioroasă.

În sfârșit, președintele deschise ședința, primul proces de pe rol fiind asasinarea consilierului titular Feodor Pavlovici Karamazov, sau cam așa ceva, nu mai mi-aduc aminte exact termenii. Aprodul primi dispoziția să-l introducă pe acuzat și, o clipă mai apoi, ușa se deschise și Mitea intră în sală. Se lăsă o tăcere atât de adâncă, încât se putea auzi musca bâzâind. Nu știu care va fi fost părerea celorlalți, mie personal însă Mitea îmi făcu o impresie mai mult decât penibilă. Era extrem de elegant, ca scos din cutie. Mai târziu am aflat că-și comandase special pentru această ocazie un rând de haine la fostul său croitor de la Moscova, care-i păstrase măsurile. Purta

mănuși negre de piele, noi-nouțe, și rufărie de cea mai fină calitate. Acuzatul străbătu cu pași mari incinta, privind țintă drept înainte, și se așeză la locul lui fără să se arate câtuși de puțin intimidat. odată cu el își făcu apariția și vestitul Fetiukovici, apărătorul său; un murmur înăbușit tălăzui de la un capăt la celălalt al sălii. Avocatul era un om înalt și slab, cu niște picioare deșirate și uscățive, cu degete lungi, fine și foarte albe, bărbierit la față, cu părul scurt și lins, cu buze subțiri, pe care mijea când și când un zâmbet ușor, ce se preschimba uneori într-o grimasă ironică. Să tot fi avut patruzeci de ani. Altminteri, o figură destul de simpatică dacă n-ar fi fost ochii mici, inexpresivi și atât de apropiați, încât ai fi zis că-i desparte numai osciorul fragil al nasului prelung și ascuțit. Într-un cuvânt, semăna în chip surprinzător cu o pasăre, și asemănarea aceasta îți sărea în ochi din primul moment. Fetiukovici era în frac și cu cravată albă la gât. Mi-aduc aminte că la primele întrebări pe care președintele le adresă inculpatului în legătură cu numele, ocupația etc, Mitea răspunse răstit și pe un ton atât de ridicat, încât președintele tresări și se uită la el uimit. Se citi apoi lista persoanelor chemate pentru îndeplinirea procedurii, adică a martorilor și experților din proces. Era un pomelnic întreg; patru dintre martori lipseau; Miusov, care între timp plecase din nou la Paris, dar a cărui declarație, luată în cursul instrucției preventive, se afla la dosar, doamna Hohlakova și moșierul Maximov – pe motiv de boală – și în fine Smerdiakov, a cărui moarte subită fusese constatată de poliție printr-un proces-verbal. Vestea morții lui Smerdiakov stârni rumoare în rândurile asistenței. Episodul acesta neprevăzut era o surpriză pentru multă lume, care nu aflase încă nimic despre sinucidere. Dar ceea ce îi ului pe toți fu reacția intempestivă a lui Mitea când auzi că Smerdiakov își pusese capăt vieții. Fără să se scoale de pe scaun, inculpatul strigă în gura mare de răsună toată sala:

— Câinele! Nu putea să moară decât ca un câine!

În momentul acela apărătorul se întoarse brusc spre el, iar președintele îl amenință că dacă va mai avea încă o

ieșire ca asta va fi nevoit să ia măsuri drastice. Mitea dădu din cap precipitat, dar fără să arate câtuși de puțin c-ar regreta cumva vorbele lui, și-i spuse de câteva ori avocatului cu glas. scăzut:

— Nu zău, nu mai fac! Mi-a scăpat fără să vreau! N-o să se mai întâmple a doua oară.

Acest mic incident, firește, nu avu darul să câștige cât de cât bunăvoința juraților și a publicului față de el. Acuzatul își dăduse arama pe față, recomandându-se singur. În atmosfera creată de gestul său, grefierul citi actul de acuzare.

Destul de concis, actul cuprindea toate detaliile necesare.. Deși se rezuma doar la expunerea principalelor motive pentru care inculpatul fusese pus sub urmărire, deferit justiției etc, etc, ascultându-l, simții totuși că mă trec fiorii. Grefierul citea cu glas tare, clar și răspicat. Întreaga tragedie se desfășura parcă din nou, puternic reliefată, în fața auditoriului, redusă la esență și scăldată într-o lumină sinistră, necruțătoare. Țin minte că îndată ce se termină lectura, președintele, ridicând glasul, îl întrebă autoritar pe Mitea:

— Acuzat, recunoști că ești vinovat?

Mitea se sculă cu o mișcare bruscă în picioare.

— Recunosc că m-am făcut vinovat de beție și desfrâu! strigă el cu o voce care-i surprinse pe toți, cuprins parcă de exaltare. Da, recunosc c-am trăit ca un trântor și c-am fost un zurbagiu, și pentru asta sunt vinovat. Mă hotărâsem tocmai să devin un om cinstit până la sfârșitul vieții, când destinul, cu o lovitură de măciucă, m-a dat peste cap! Nu sunt vinovat însă de moartea bătrânului, a tatălui și a dușmanului meu neîmpăcat! Și nici de tâlhărie nu sunt vinovat, nu l-am prădat eu și nici n-aș fi fost în stare s-o fac; Dmitri Karamazov este un ticălos, dar nu și un tâlhar!

Rostind aceste cuvinte, Mitea se așeză la locul lui tremurând tot. Președintele îl mustră din nou laconic, dar autoritar, rugându-l să răspundă numai la întrebări și să-și stăpânească orice izbucniri pătimașe și fără rost. După care dispuse să se înceapă audierea martorilor. Aceștia

fură introduși pentru a presta jurământul. Pentru prima oară îi vedeam pe toți laolaltă. Frații acuzatului fură scutiți de această formalitate. După ce preotul și președintele le adresară cuvintele de rigoare, martorii fură poftiți să iasă din sală și plasați, pe cât era posibil, la oarecare distanță unul de altul, pentru a fi apoi chemați rând pe rând înăuntru.

Capitolul II

MARTORI PRIMEJDIOȘI

Nu știu dacă președintele împărțise martorii apărării și ai acuzării în două grupe distincte și dacă ordinea în care urma să fie chemați fusese stabilită în prealabil. Presupun că da. Știu doar atât, că martorii acuzării au fost audiați cei dintâi. Repet: nu am de loc intenția de a reproduce cuvânt cu cuvânt fiecare interogatoriu în parte. De altfel, ar fi o operație inutilă, deoarece atunci când au început dezbaterile atât rechizitoriul, cât și pledoaria apărătorului au rezumat în mod concludent și pregnant mărturiile în ordinea în care fuseseră depuse, interpretând toate datele culese până atunci în așa fel, încât să scoată la lumină o anumită teză. Am avut grijă să notez cât mai exact aceste două remarcabile cuvântări și mai cu seamă unele pasaje pe care le voi menționa la momentul potrivit, împreună cu un incident extraordinar și cu totul neprevăzut, care s-a produs cu puțin înainte de a începe dezbaterile și care, fără doar și poate, a avut o influență nefastă asupra cumplitei sentințe. Trebuie să spun că, de când s-a deschis ședința, a ieșit în evidență în chip izbitor o anumită particularitate a „cazului” respectiv, adică gravitatea neobișnuită a elementelor acuzării în comparație cu mijloacele de care dispunea apărarea. Lucrul acesta s-a văzut încă din primul moment, când în austera incintă a tribunalului faptele au prins să se grupeze și să se acumuleze, făcând să iasă treptat la iveală toată monstruozitatea crimei. Cred că toată lumea a fost din capul locului încredințată că procesul nu prezintă nicio enigmă, niciun dubiu, că dezbaterile sunt, de fapt, inutile, și dacă totuși vor avea loc, e vorba numai de o simplă formalitate, pentru că inculpatul era într-adevăr vinovat, iar crima săvârșită de el categoric și cu prisosință

dovedită. Cred chiar că toate doamnele, dar toate, fără nicio excepție, care doreau cu atâta ardoare achitarea chipeșului inculpat, erau în același timp pe deplin convinse de vinovăția lui Mitea. Mai mult încă, am impresia c-ar fi încercat o mare decepție dacă nu s-ar fi dovedit sută la sută culpabilitatea lui, fiindcă atunci epilogul – adică sentința de achitare – n-ar mai fi făcut niciun efect. E într-adevăr curios: cuconetul nu avea nici cea mai mică îndoială că până la urmă acuzatul va fi achitat, în virtutea următorului raționament: „Este vinovat, dar nu se poate să nu-l achite, trebuie să-l achite din umanitarism, pentru triumful ideilor noi, în numele sentimentelor de care se face atâta caz în ziua de azi etc, etc.” Tocmai de aceea dăduseră năvală cu atâta înfrigurare în sala de ședințe a tribunalului. Pe bărbați, în schimb, îi interesa mai cu seamă duelul dintre procuror și faimosul Fetiukovici. Toată lumea se întreba nedumerită ce putea să facă într-un caz atât de disperat, cu tot talentul său oratoric, chiar o somitate a baroului, cum era considerat apărătorul lui Mitea? De aceea erau toți numai ochi, urmărindu-i fiece mișcare cu o atenție încordată. Totuși, până la începutul pledoariei, Fetiukovici rămase o enigmă pentru toată lumea. Persoanele mai experimentate bănuiau că avocatul proceda potrivit unei metode personale, că-și făcuse un plan de acțiune, avea un țel pe care voia să-l atingă, dar care putea fi țelul acesta nimeni nu era în sure să ghicească. Oricum, încrederea în sine și siguranța pe care le arăta săreau în ochi. În afară de asta, de la început toată lumea avu plăcuta surpriză de a constata că într-un răstimp destul de scurt – două-trei zile – de când venise la noi în oraș, Fetiukovici reușise să aprofundeze cazul cu o seriozitate într-adevăr remarcabila, până în cele mai mici amănunte. Se povestea mai apoi cu satisfacție cum izbutise, bunăoară, să-i „înfunde” pe toți martorii acuzării, făcându-i să se încurce în depozițiile lor și mai ales să-i discrediteze în așa fel încât mărturiile lor rămâneau sub semnul întrebării. De altfel, mulți presupuneau că nu putea fi la mijloc decât o simplă jonglerie, o demonstrație de virtuozitate juridică, pentru a da mai multă strălucire

pledoariei, etalând toate faimoasele chichițe avocățești. Se înțelege de la sine că prin „compromiterea” martorilor procesul nu obținea vreun avantaj real, decisiv, că avocatul, firește, își dădea seama de asta mai bine decât toată lumea și că, devreme ce se hotărâse să recurgă la acest procedeu, înseamnă că avea un scop bine determinat, o armă secretă pe care deocamdată o ținea în rezervă ca s-o scoată în vileag în momentul oportun. Până atunci însă conștient de puterea lui, Fetiukovici părea că se joacă, făcând pe grozavul. Așa, de pildă, când se procedă la interogarea lui Grigori Vasilievici, fostul camerier al lui Feodor Pavlovici, cel care, după cum se știe, declarase un lucru de o importanță capitală în proces, afirmând că „ușa dinspre grădină fusese deschisă, apărătorul abia așteptă să-i pună la rândul său întrebări, ca să-l sucească în fel și chip pe bietul martor, fără să-l slăbească o clipă. Trebuie să spunem că Grigori Vasilievici intrase în sală cu foarte mult sânge rece, fără să se arate câtuși de puțin intimidat de solemnitatea tribunalului sau de publicul care-l asculta; avea un aer calm, aș zice chiar marțial. Bătrânul își făcu depoziția atât de sigur de sine, de parcă ar fi stat de vorbă între patru ochi cu nevastă-sa, Marfa Ignatievna, dar pe un ton ceva mai deferent. Era cu neputință să-l facă cineva să-si piardă cumpătul. Procurorul începu prin a-l descoase pe îndelete, cerându-i o serie de amănunte în legătură cu viața de familie a Karamazovilor. Tabloul, așa cum îl zugrăvi el, era scăldat într-o lumină foarte vie. Se vedea, se simțea clar că martorul este sincer și nepărtinitor. Bunăoară, la un moment dat, cu tot respectul adânc pe care îl vădea față de memoria fostului său stăpân, Grigori Vasilievici mărturisi totuși că boierul fusese nedrept cu Mitea și că nu-și crescuse băiatul „așa cum ar fi trebuit”. Să nu fi fost eu, când era mititel, l-ar fi mâncat de viu păduchii, declară el, vorbind despre copilăria lui Mitea. Și apoi nu șade frumos ca tatăl să-și oropsească feciorul așa cum a făcut dânsul când a trebuit să răfuiască socotelile pentru averea rămasă de la răposata maică-sa.” La întrebarea procurorului, pe ce se bizuie când afirmă că Feodor

Pavlovici își oropsise feciorul la împărțirea averii. spre surprinderea tuturor, Grigori nu putu să dea un răspuns mai precis, mulțumindu-se să repete că lui Mitea „nu i se făcuse parte dreaptă” la împărțeală, că băiatul, fără doar și poate, „mai avea de primit de la taica-său câteva mii de ruble”. Trebuie să menționez că procurorul insista asupra acestei întrebări – dacă e adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitea – pe care o punea tuturor martorilor, bineînțeles dacă socotea că sunt în măsură să știe ceva, chiar și lui Alioșa, și mai apoi și lui Ivan Feodorovici, dar niciunul dintre ei nu fu în stare să aducă vreo lămurire în plus; toți, deopotrivă, confirmau faptul ca atare, fără să poată înfățișa vreo dovadă care să merite cât de cât a fi luată în seamă. În momentul când Grigori povesti scena petrecută la masă, în seara în care Dmitri Feodorovici intrase buzna în casă peste ei și-l bătuse crunt pe taică-său, amenințându-l cu moartea, o atmosferă sinistră învălui întreaga sală, cu atât mai impresionantă cu cât bătrâna slugă vorbea liniștit, fără cuvinte de prisos, folosind un limbaj colorat, și tocmai de aceea extrem de sugestiv. Mărturisi că nu-i ținea supărare lui Mitea pentru că îl bruftuluise atunci, lovindu-l peste obraz și bușindu-l de podele, și că de mult îl iertase pentru ocara asta. Despre răposatul Smerdiakov spuse – făcându-și semnul crucii – că era un flăcău de ispravă, dar neghiob din născare, secătuit de boală și mai ales fără credință în Dumnezeu, și că de aceea ajunsese păgân, fiindcă așa-i băgaseră in cap Feodor Pavlovici și cu băiatul mai mare al boierului, Ivan Feodorovici. Încolo, îl lăudă din toată inima pentru cinstea lui, pomenind despre întâmplarea cu banii pe care boierul îi pierduse cândva prin curte, iar Smerdiakov îi adusese numaidecât înapoi, în loc să fi căutat să-i dosească, „fapt pentru care, spuse el, boierul îi dăruise atunci un galben”, pentru încrederea lui deplină. Cât despre ușa pe care declarase c-ar fi văzut-o deschisă, susținu sus și tare ca într-adevăr așa fusese. De altfel, interogatoriul lui se lungi atât de mult, încât mi-ar fi peste putința să-l reconstitui în amănunțime, în sfârșit, veni și rândul apărătorului să-i pună întrebări și Fetiukovici se

interesă înainte de toate de plicul în care, zice-se, Feodor Pavlovici ar fi pus trei mii de ruble pentru „o anumită persoană”. „L-ai văzut cumva cu ochii dumitale, de vreme ce ani de zile, după câte știu, dumneata ai stat în preajma boierului?” Grigori recunoscu că nu-i văzuse și nici nu auzise nimic despre bani, decât doar atunci când „toată lumea a început să vorbească”. La rândul său, Fetiukovici repetă întrebarea tuturor martorilor care ar fi putut să aducă o lumină în privința asta, cu aceeași insistența cu care procurorul se interesa de împărțeala moștenirii. De fiecare dată răspunsul fu același: niciunul dintre martori nu avusese prilejul să vadă pachetul, deși mai toți știau de existența lui din auzite. Perseverența de care dădea dovadă apărătorul în această privință era prea evidentă ca să nu bată la ochi.

— Acum, dacă îmi dai voie, aș vrea să te mai întreb ceva, rosti pe neașteptate Fetiukovici. Din ce era făcut balsamul, sau, mai bine zis, licoarea aceea cu care – așa cum reiese din declarația de la dosar – ți-ai frecat atunci seara, la culcare, șalele ca să-ți treacă junghiul?

Grigori se uită la el câteva clipe ca năuc, fără să spună nimic, și în sfârșit murmură:

— Din salvie.

— Numai din salvie? Altceva nu mai avea?

— Foi de pătlagină.

— Poate și piper? îl trase de limbă Fetiukovici.

— Și piper.

— Și așa mai departe. Toate astea macerate în votcă?

— În spirt curat.

Prin sală trecu un zvon de râsete.

— Ca să vezi, chiar în spirt curat! Și după ce ți-ai frecat spatele, pare-mi-se c-ai deșertat sticla, dând pe gât ce mai rămăsese înăuntru; mai înainte însă nevasta dumitale a descântat-o, șoptind o cucernică rugăciune, cunoscută numai de dânsa, nu-i așa?

— Da.

— Și ai băut mult? Cât? Un păhărel, două?

— Un pahar de apă.

— Chiar un pahar? Poate un pahar și jumătate?

Grigori nu răspunse. Începuse parcă să se dumerească unde băteau întrebările avocatului.

— Un pahar și jumătate de spirt curat, nu-i rău, nu-i așa? Ajunge ca să vezi deschise chiar și „porțile raiului”, darmite ușa dinspre grădină?

Grigori amuțise. În sală se auziră din nou râsete. Președintele se foi pe scaun. Fetiukovici își încolți mai strâns victima.

— Ai putea dumneata să-mi spui precis dacă, în momentul când ai văzut ușa dinspre grădină deschisă, dormeai sau erai treaz?

— Eram în picioare.

— Asta-i nu-i o dovadă că nu dormeai (râsetele din sală se întețiră). În momentul acela, bunăoară, ai fi putut să răspunzi dacă te-ar fi întrebat cineva în ce an suntem acum?

— Nu știu.

— Dar dumneata știi în ce an al erei noastre, adică de la nașterea lui Hristos, suntem?

Descumpănit, Grigori se uita în ochii călăului său. Oricum, nu era de crezut că nu știe nici măcar în ce an suntem.

— Poate că ai putea să ne spui totuși câte degete ai la mână.

— Sunt un biet om de rând, rosti deodată cu glas tare și răspicat Grigori. Dacă cei mari binevoiesc să-și bată joc de mine, eu trebuie să tac și să înghit.

Fetiukovici nu mai găsi nimic de spus. Atunci interveni și președintele, ca să-i reamintească sentențios că întrebările trebuie să se refere numai la obiectul dezbaterilor. Fetiukovici îl ascultă până la capăt, apoi, înclinându-se cu demnitate, declară că nu mai are nimic de întrebat. Firește că până la urmă atât publicul, cât și jurații rămaseră cu un grăunte de îndoială în sinea lor cu privire la depoziția unui om care, aflându-se încă sub efectul „tratamentului”, era în stare să vadă aievea chiar și „porțile raiului”, și care, în schimb, nu știa să spună în ce an de la nașterea lui Hristos suntem; așa încât apărătorul își atinsese scopul. Tocmai atunci însă se produse un mic incident. Înainte de a-i

îngădui lui Grigori să se retragă, președintele se adresă acuzatului, întrebându-l dacă are ceva de spus cu privire la depoziția martorului.

— În afară de povestea cu ușa, totul este exact! declară Mitea. Îi mulțumesc martorului pentru că m-a curățat pe vremuri de păduchi și pentru că mi-a iertat loviturile; toată viața lui a fost un om cinstit și devotat tatii, ca un dulău credincios.

— Acuzat, alege-ți te rog expresiile! îl apostrofă sever președintele.

— Da ce, eu sunt câine?! bombăni Grigori.

— Atunci sunt eu! exclamă Mitea. Dacă te supără vorba asta, o iau asupra mea și-ți cer iertare c-am fost hain, m-am purtat ca o brută cu bietul bătrân! Și cu Esop am fost hain.

— Cu care Esop? îl întrebă încruntat președintele.

— Cu Pierrot... cu tatăl meu, Feodor Pavlovici.

Președintele îl mustră din nou cu asprime, recomandându-i pe un ton autoritar să-și aleagă mai bine expresiile și-i atrase atenția:

— În felul acesta nu faci decât să-ți agravezi situația în ochii judecătorilor.

Apărătorul folosi o manevră tot atât de abilă și în cazul lui Rakitin. Trebuie să spun că Rakitin era o figură importantă printre martorii la proces, în care procurorul își pusese mari speranțe. Se constatase că era la curent cu multe lucruri, uluitor de multe, că fusese la unul și la altul, văzuse tot, discutase cu toată lumea și cunoștea în cele mai mici amănunte biografia lui Feodor Pavlovici, ca și a celorlalți Karamazovi. Ce-i drept, nici el nu știa despre plicul cu cele trei mii de ruble decât ceea ce auzise din gura lui Mitea. În schimb, descrise în amănunțime năzbâtiile pe care inculpatul le făcuse în local la „Metropol”, toate cuvintele și gesturile lui menite să-l compromită; povesti chiar și întâmplarea cu „Șomoiogul de câlți”. vreau să zic cu căpitanul Sneghirev. Nici el însă nu fu în stare să dea informații mai precise în legătură cu punctul capital pe care trebuia să-l lămurească și anume, dacă era adevărat că Feodor Pavlovici îi rămăsese cumva

dator lui Mitea. Și căută să scape cu câteva platitudini disprețuitoare: „Cine mai poate să știe care din ei e vinovat și să-și dea seama cum, cine și cui a rămas dator, când în familia Karamazov domnește o asemenea harababură, că nici ei înșiși nu mai înțeleg nimic și nu sunt capabili să descurce lucrurile?” După părerea lui, această sângeroasă tragedie era o consecință firească a moravurilor învechite de pe vremea iobăgiei și a haosului în care zace Rusia, lipsită de instituțiile cele mai necesare, într-un cuvânt, se folosi de posibilitatea ce i se oferise ca să-și expună opiniile. În cursul acestui proces, domnul Rakitin pentru prima oară avea prilejul să dea întreaga măsură a capacității domniei-sale și să iasă în evidență; procurorul, care știa că începuse tocmai să scrie pentru nu știu ce revistă un articol despre izvoarele adevărate ale crimei, cită chiar în rechizitoriul lui (așa cum vom avea ocazia să vedem ceva mai încolo) unele idei formulate în articolul respectiv, al cărui cuprins probabil că-l cunoștea. Scenele zugrăvite de martor erau atât de sumbre, de sinistre, încât „acuzarea” căpătă și mai multă greutate. În general, expunerea lui avu darul să cucerească auditoriul prin independența gândirii și concepțiile ei generoase. Mai mult chiar, câteva aplauze neașteptate subliniară perioadele referitoare la iobăgie și la haosul ce bântuia Rusia. Fiind încă foarte tânăr, Rakitin săvârși totuși o mică greșeală, de care apărătorul se grăbi să profite pe loc. Întrebat dacă o cunoaște pe Grușenka, Rakitin, conștient de succesul obținut și încântat că izbutise să se ridice la o atât de sublimă altitudine spirituală, își permise să vorbească oarecum disprețuitor despre Agrafena Alexandrovna, „fosta țiitoare a negustorului Samsonov”. Puțin mai apoi ar fi dat nu știu ce ca să nu fi rostit aceste cuvinte pe care se pare că abia le aștepta Fetiukovici ca să-l strângă cu ușa. De unde putea să-i treacă prin cap lui Rakitin că, într-un răstimp atât de scurt, avocatul reușise să afle niște detalii atât de intime?

— Permiteți-mi să vă întreb, începu apărătorul cu un surâs amabil, aproape prietenos, când îi veni rândul să-l chestioneze. Dumneavoastră sunteți desigur domnul

Rakitin, autorul unei broșuri editate de eparhie și intitulate *Viața părintelui Zosima, răposat întru Domnul,* pe care am citit-o recent cu o deosebită plăcere, o lucrare ce mărturisește un spirit profund religios, însoțită de o minunată și cucernică închinare către preasfinția-sa?

— N-am scris-o ca să fie tipărită... A fost publicată mai târziu, murmură puțin derutat și cam stingherit Rakitin.

— O, admirabil! Un gânditor ca dumneavoastră trebuie să aibă o perspectivă cât mai largă care să îmbrățișeze toate fenomenele sociale! Cu sprijinul preasfinției-sale, această broșură atât de utilă, scrisă de dumneavoastră, a fost răspândită, aducând, firește, un real folos... Pe mine, de fapt, mă interesează cu totul altceva: ați declarat adineauri că o cunoașteți destul de bine pe doamna Svetlova? (*Nota bene:* Grușenka se numea Svetlova, lucru pe care l-am aflat abia cu prilejul procesului.)

— Nu sunt obligat să dau cont de toate cunoștințele mele... Sunt un om tânăr... cine poate fi tras la răspundere pentru toată lumea cu care se întâmplă să aibă de-a face? se aprinse Rakitin.

— Înțeleg, înțeleg, natural! se grăbi să se scuze Fetiukovici, prefăcându-se la rândul său încurcat. Ca pe orice om la vârsta dumneavoastră, era explicabil să vă intereseze o femeie tânără și frumoasă, care avea casă deschisă și primea cu atâta amabilitate floarea tineretului monden din acest oraș. Dar... voiam numai să știu dacă vă mai aduceți aminte că, în urma cu două luni, doamna Svetlova a ținut foarte mult să-l cunoască pe cel mai mic dintre frații Karamazov, Alexei Feodorovici, și că v-a promis douăzeci și cinci de ruble ca să-l aduceți la dânsa, așa cum era îmbrăcat – cu rasa călugărească, vreau să zic. După cum s-a aflat, dorința i-a fost împlinită chiar în seara zilei când s-a întâmplat cumplita tragedie care constituie obiectul procesului actual. În seara aceea dumneavoastră ați fost împreuna cu Alexei Karamazov acasă la doamna Svetlova. Aș vrea să ne spuneți dacă ați primit într-adevăr de la dânsa cele douăzeci și cinci de ruble promise drept recompensă.

— A fost numai o glumă... Nu văd în ce măsură v-ar

putea interesa... Am primit banii doar așa, în glumă... cu gândul să-i restitui mai pe urmă...

— Prin urmare, i-ați primit. Dar nu i-ați restituit până în momentul de față... sau i-ați restituit?

— Astea-s fleacuri... murmură Rakitin. Nu pot răspunde la asemenea întrebări... Bineînțeles c-am să-i restitui...

Președintele găsi cu cale să intervină, dar apărătorul declară că nu mai avea nicio întrebare de pus domnului Rakitin. Așa că domnul Rakitin se retrase din scenă cam plouat. Impresia înălțătoare pe care o lăsase discursul său fusese spulberată și, petrecându-l cu privirea până la ușa, Fetiukovici părea că spune publicului: „Poftim, ca să vedeți câte parale fac acești nobili acuzatori!” În momentul acela, după câte îmi amintesc, avu loc un nou incident provocat de Mitea: revoltat de tonul cu care Rakitin vorbise despre Grușenka, inculpatul răcni din boxă: „Bernard!” Iar când mai apoi președintele, după audierea lui Rakitin, îl întrebă dacă are ceva de spus în legătură cu depoziția martorului, Mitea strigă în gura mare:

— Mi-a cerut bani cu împrumut când eram la închisoare! Un Bernard, nu merită decât să-l scuipi în ochi, un arivist, un ateu care a înșelat buna-credință a preasfinției-sale!

Acuzatul fu bineînțeles admonestat din nou pentru ieșirea lui violentă. În orice caz însă domnul Rakitin primise lovitura de grație. Cu același mediocru rezultat se încheie și depoziția căpitanului Sneghirev, dar dintr-un motiv cu totul diferit. Martorul se prezentă în fața instanței într-un hal fără de hal, murdar, cu hainele rupte și cizmele pline de noroi și, cu toate că se luaseră toate precauțiile, fiind chiar supus unei „expertize” preliminare, se dovedi beat mort. Din capul locului refuză categoric să arate împrejurările în care fusese insultat de Mitea.

— Să-l ierte Dumnezeu! Iliușecika m-a oprit să scot măcar un cuvânt despre asta. S-o îndura Dumnezeu și m-o răsplăti pe lumea cealaltă...

— Cine te-a oprit să vorbești? La cine te referi?

— Cine? Iliușecika, puiul tatii. „Tăticule, zicea, ce urât s-a purtat cu dumneata, tăticule!” Așa mi-a spus; ședeam amândoi acolo, lângă piatra noastră... Acum e pe moarte,

sărăcuțul!

Căpitanul izbucni în lacrimi și căzu în genunchi la picioarele președintelui. Fu scos degrabă, în râsetele publicului. Efectul pe care-l sconta procurorul, deși pregătit dinainte, se dusese pe copcă.

Apărătorul continuă să utilizeze toate mijloacele pe care le avea la îndemână, dovedind, spre mirarea crescândă a publicului din sală, că într-adevăr cunoștea ca pe apă fiece hârtie din dosar. Așa, de pildă, la început depoziția lui Trifon Borisovici păru să aibă oarecare greutate, fiind, cum era și de așteptat, cu totul defavorabilă acuzatului. Hangiul făcu socoteala pe degete că prima oară când fusese la Mokroe, cu o lună înainte de crimă, Mitea cheltuise trei mii de ruble ca nimica, „poate doar ceva-ceva mai puțin. Numai câți gologani a lepădat la țigănci! Nu mai vorbesc că pe păduchioșii ceia de mocofani nu i-a cinstit să zici cu o băncuță de cincizeci de căciulă, ci cu hârtii de douăzeci și cinci de ruble! D-apoi cât i s-a mai furat! Pas de mai prinde hoțul! Dacă n-a lăsat nicio urmă, cum să-l afli, când dumnealui arunca banii cu nemiluita?! Așa-i lumea pe la noi, tare păcătoasă, n-are frică de Dumnezeu. Barem pe fetele noastre știu că le-a înzestrat. De unde erau săraci lipiți, de atunci s-au procopsit cu toții.” Într-un cuvânt, nu scăpă din vedere nicio băncuță risipită, adunând para cu para, de parcă ar fi socotit pe abac. Așa că declarația lui Mitea, care susținea că nu cheltuise decât o mie cinci sute de ruble, păstrând restul în chip de amuletă la sân, fu răsturnata dintr-o lovitură. „Am văzut cu ochii mei trei mii de ruble în mâinile dumnealui, trei mii în cap. Am văzut foarte bine, că doar m-oi fi pricepând și eu să număr banii!” rosti sus și tare Trifon Borisovici, care își dădea toată osteneala să intre pe sub pielea „mărimilor”. Când veni apoi rândul apărării să pună întrebări, avocatul, în loc să caute cumva să infirme depoziția martorului, se mulțumi să aducă vorba despre o întâmplare petrecută cu o lună înainte de arestare, cu prilejul primului chef pe care Mitea îl făcuse la Mokroe. Doi mujici, dintre care unul era Timofei surugiul, iar celălalt Akim, găsiseră în tindă o sută de ruble pierdute de Mitea la beție. Oamenii ridicaseră

banii de jos și-i încredințaseră lui Trifon Borisovici, iar hangiul îi cinstise cu câte o rublă pe fiecare. „Aș vrea să știu, întrebă avocatul, dac-ai avut grijă ori nu să-i restitui între timp domnului Karamazov.” Trifon Borisovici încercă s-o scalde, ca să scape cu fața curată; dar, după confruntarea cu cei doi mujici, fu nevoit a recunoaște că istoria cu suta era adevărată, adăugind însă ca înapoiase banii lui Dmitri Feodorovici chiar atunci pe loc, „ca un om cinstit, numai că dumnealui era beat criță și nu cred că-și mai aduce aminte.” Cum însă până la confruntare, tăgăduise cu tot dinadinsul că s-ar fi găsit ceva, declarația ulterioară cu privire la restituirea banilor lui Mitea care, zicea el, ar fi fost în stare de ebrietate, fu înregistrată sub semnul întrebării. În felul acesta, unul din martorii cei mai primejdioși propuși de Procuratură plecă de la bară discreditat și cu reputația hărtănită. Același lucru se întâmplă și cu cei doi polonezi, care se prezentară țanțoși și siguri pe ei în fața instanței. Înainte de toate, și unul, și altul țînură să mărturisească în gura mare că „au servit coroana”, ca după aceea să declare amândoi că *pan* Mitea încercase să le cumpere onoarea, oferindu-le trei mii de ruble, și că văzuseră un teanc de bani în mâna lui. *Pan* Mussjalowicz își împestrița frazele cu o mulțime de cuvinte poloneze, și, observând că lucrul acesta îi dădea oarecare prestanță în ochii președintelui și ai procurorului, căpătă curaj și își continuă depoziția în limba polonă. Dar Fetiukovici îl prinse numaidecât în laț; oricât căută s-o sucească, Trifon Borisovici, care fusese rechemat în sală, se văzu silit să recunoască, în cele din urmă, că *pan* Wrublewski înlocuise perechea de cărți pe care hangiul o adusese în salonul albastru și că *pan* Mussjalowicz trișase de două ori în timp ce împărțea cărțile. Lucrul acesta îl confirmă și Kalganov în depoziția lui, așa încât cei doi *pani* plecară cu coada între picioare, în hazul asistenței.

La fel pățiră și ceilalți martori care puteau primejdui cumva situația acuzatului. Fetiukovici reuși să-i desființeze pe fiecare în parte, punându-i într-o lumină atât de puțin priincioasă, încât se retraseră cu toții definitiv compromiși. Publicul, fie că era vorba de juriști, fie numai de simpli

curioși, îl privea cu admirație, fără să înțeleagă totuși ce importanță poate avea lucrul acesta și în ce măsură ar putea fi decisiv, deoarece toată lumea își dădea seama că acuzarea era situată pe o poziție invincibilă, profilându-se din ce în ce mai amenințătoare. Siguranța însă și liniștea pe care o dovedea „marele maestru” erau atât de convingătoare, încât așteptau cu toții să vadă ce o să se mai întâmple: doar nu venise de florile mărului o asemenea „personalitate”, și nici nu era el omul care să se înapoieze acasă cu mâinile goale.

Capitolul III

EXPERTIZA MEDICALĂ ȘI UN FUNT DE ALUNE

Expertiza medicală nu reuși nici ea să atenueze cât de cât vina ce i se aducea inculpatului. De altfel, se pare că nici Fetiukovici, după cum se constată mai târziu, nu era prea convins c-o să dea vreun rezultat. Această formalitate fusese admisă, de fapt, numai datorită insistențelor Katerinei Ivanovna, care adusese special de la Moscova o somitate a lumii medicale. Firește, apărarea n-avea nimic de pierdut, putea cel mult să câștige teren. Cu toate astea, din pricina divergenței intervenite între medicii consultanți, lucrurile luară până la urmă o întorsătură comică. Medicii propuși pentru expertiza erau: faimosul practician adus de la Moscova, doctorul Herzenstube și tânărul ucenic al lui Esculap, Varvinski. Ultimii doi figurau, de altminteri, ca martori în proces la propunerea procurorului. Dintre experți, doctorul Herzenstube fu audiat cel dintâi. Era un bătrânel de vreo șaptezeci de ani, scund și îndesat, cu părul cărunt și o chelie destul de pronunțată, care se bucura de o bună reputație în localitate, unde era prețuit și respectat de toată lumea. Extrem de conștiincios din punct de vedere profesional, Herzenstube era în același timp un om de ispravă și foarte evlavios, un fel de *herrnhutter* sau „frate morav”. Stabilit de mult la noi în oraș, medicul știuse totdeauna să-și păstreze demnitatea. Bun la suflet, îngrijea fără plată bolnavii lipsiți de mijloace, intrând în orice cocioabă, ba uneori lăsând pacientului chiar și bani pentru medicamente. În schimb, era încăpățânat ca un catâr; dacă-i intra ceva în cap, nu era chip să-l clintești nici cu o iotă. Pe de altă parte, tot orașul aflase că, deși venit numai de câteva zile în mijlocul nostru, ilustrul medic moscovit își permisese să facă unele aprecieri extrem de jignitoare pe

seama lui Herzenstube. Și nu numai o singură dată; cu toate că somitatea moscovită lua douăzeci și cinci de ruble pentru vizită, nici mai mult, nici mai puțin, se găsiseră destui bolnavi care să-i solicite consultații. Toți aceștia, firește, erau pacienții doctorului Herzenstube, iar faimosul practician nu se sfia să critice foarte caustic tratamentele prescrise de dânsul; ba până la urmă, de câte ori era chemat la vreun bolnav, nici nu apuca bine să intre pe ușă, și întreba: „Cine te-a doftoricit? Herzenstube? He-he!”. Lucru care nu se putea să nu ajungă la urechile celui în cauză. Așadar, cum spuneam, experții se prezentară rând pe rând în fața instanței. Doctorul Herzenstube declară ritos că „facultățile psihice ale inculpatului prezentau o evidentă anomalie.” După ce făcu apoi o serie de considerații pe care cred că nu e cazul să le reproduc, adăugă în încheiere că această anomalie rezulta nu numai din antecedentele acuzatului, ci chiar din comportarea lui în instanță. Rugat să precizeze ce anume i se păruse atât de curios în atitudinea lui Mitea, bătrânul medic mărturisi cu toată sinceritatea și cu o incomparabila candoare că, atunci când intrase în sală, acuzatul avusese „un aer foarte ciudat, cu totul nepotrivit cu împrejurările; mergea țeapăn ca un soldat, uitându-se drept înainte, când logic ar fi fost să privească în sală, spre stânga, în partea unde se aflau doamnele, fiind un binecunoscut admirator al sexului frumos și, deci, în momentul acela, ar fi trebuit să fie preocupat exclusiv de părerea cucoanelor”, afirmă în concluzie bătrânelul în limbajul lui caracteristic. Trebuie să spunem că doctorul Herzenstube vorbea cu multă plăcere rusește, dar nu știu cum se făcea că toate frazele lui sunau ca și cum ar fi fost traduse din germană, ceea ce însă pe dânsul nu părea să-l incomodeze câtuși de puțin. Toată viața lui medicul fusese convins că vorbește impecabil limba țării, „mai corect chiar decât autohtonii”. Și mai cu seamă avea obiceiul să citeze la tot pasul câte un proverb, adăugind de fiecare dată că dictoanele rusești sunt cele mai frumoase și mai expresive din lume. În plus, distrat cum era, în focul discuției adesea i se întâmpla să uite cuvintele cele mai uzuale, pe care le cunoștea foarte

bine, dar care Dumnezeu știe de ce îi zburau pe negândite din minte. La fel păția, de altfel, și când vorbea graiul său matern: la un moment dat începea să-și fluture mâna prin fața ochilor, ca și cum ar fi vrut să prindă din zbor o expresie ce-i scăpa, și cu niciun preț nu s-ar fi înduplecat să continue până nu și-o reamintea. Observația lui că inculpatul ar fi trebuit să arunce ocheade doamnelor atunci când intrase pe ușă stârni o rumoare veselă în sală. Herzenstube se bucura de toată, simpatia cuconetului nostru, cu atât mai mult cu cât se știa că, evlavios și pudic din fire, bătrânul holtei avea un adevărat cult pentru femei, pe care le socotea niște ființe ideale, superioare. Cu atât mai mare fu, așadar, surpriza pe care o produse constatarea lui neașteptată.

La rândul său, ilustrul reprezentant moscovit al medicinei confirmă tranșant și autoritar că într-adevăr starea psihică a inculpatului era anormală „în cel mai înalt grad”. După care vorbi pe larg și într-o formă savantă despre diverse „stări morbide” și „manii”, pentru a declara în concluzie că, după toate informațiile culese de el, acuzatul avusese cu certitudine chiar cu câteva zile înainte de a fi arestat manifestări maladive și ca săvârșise crima aproape involuntar, deși era perfect lucid în momentul acela, fiind incapabil să se împotrivească impulsului morbid ce-l stăpânea. Pe lângă alte manifestări maladive, medicul constatase că inculpatul mai era și maniac, ceea ce, după opinia domniei-sale, putea fi un prim simptom de alienație mintală. *(Nota bene.* Am căutat să rezum prelegerea ilustrului medic, care s-a exprimat în termeni foarte savanți, ca un adevărat specialist în materie.) „Toate acțiunile lui sunt într-o flagrantă contradicție cu bunul-simț și logica, continua el. Lăsând deoparte lucrurile pe care nu le-am văzut cu ochii mei, crima și toate celelalte împrejurări ale acestei catastrofe, pot să vă spun că, stând de vorbă cu el acum două zile, tot timpul cât a durat discuția a avut o privire fixă, stranie. Din când în când, începea să râdă din senin, fără niciun motiv. Pare să sufere în permanență de o irascibilitate cu totul inexplicabilă. Uneori se trezește rostind niște cuvinte bizare, de pildă

„Bernard, etică” și așa mai departe, fără nicio legătura cu discuția.” Dovada cea mai sigură a existenței unei manii o constituia, după părerea medicului moscovit, faptul că inculpatul nu putea să vorbească fără să-și iasă din fire despre cele trei mii de ruble de care se socotea frustrat, în timp ce de orice alte insuccese și necazuri pe care le suferise își amintea cu inima ușoară. În fine, din datele pe care izbutise să le culeagă, reieșea că și mai înainte avusese adevărate accese de furie de câte ori venea vorba despre cele trei mii de ruble, deși toată lumea spunea că, altminteri Mitea era un om dezinteresat, care nu ținea de loc la bani. „Cât privește părerea savantului meu confrate care susținea adineauri că, intrând în sală, acuzatul ar fi trebuit să-și întoarcă privirea spre cucoane, iar nu să se uite drept înainte – adăugă cu ironie eminentul medic moscovit încheindu-și depoziția – nu pot spune altceva decât că aserțiunea domniei-sale este pe cât de frivolă, pe atât de eronată, deși sunt întru totul de acord cu dânsul că în momentul când a trecut pragul acestei încăperi, în care știa că urmează să i se decidă soarta, inculpatul n-ar fi trebuit să aibă privirea ațintită drept înainte, și că lucrul acesta poate fi într-adevăr un indiciu asupra stării anormale în care se găsește în clipa de față. Nu înțeleg însă de ce privirea lui trebuia neapărat să fie îndreptată spre stânga, adică în partea unde stau doamnele, când mult mai firesc ar fi fost să se uite spre dreapta, căutându-și din ochi apărătorul, unica lui speranță, omul de care depinde acum destinul său.” Rostită apăsat, pe un ton ce nu admitea niciun fel de contradicție, părerea eruditului medic suna ca o sentință. Comicul situației pe care o crease divergența dintre cei doi experți ieși cu atât mai mult în relief în urma concluziei formulate de Varvinski audiat după ceilalți doi. Acesta opina că inculpatul era perfect normal și tot așa fusese și în trecut. E adevărat că înainte de arestare avusese nervii zdruncinați și fusese extrem de surescitat, dar nervozitatea pe care o manifestase atunci era suficient motivată de atâtea cauze reale, cum ar fi gelozia, mânia, excesul de băutură din ultima vreme etc. Ca atare, nu putea fi câtuși

de puțin vorba de nu știu ce „șoc nervos”, așa cum susținuseră predecesorii săi. Cât privește întrebarea dacă, atunci când intrase în sală, acuzatul ar fi trebuit să privească spre stânga sau spre dreapta, „după modesta lui părere”, mult mai firesc ar fi fost să se uite, așa cum și făcuse de altfel, drept înainte, acolo unde se aflau președintele și jurații, de care știa că depinde soarta lui; în concluzie, deci, „privirea pe care a avut-o inculpatul în momentul acela constituie cea mai bună dovadă că starea lui psihică este absolut normală, cel puțin în prezent”, își încheie cu însuflețire tânărul medic „modesta” lui depoziție.

— Bravo, doctorașule! exclamă Mitea. Așa e!

Acuzatul fu readus la tăcere, iar opinia tânărului ucenic al lui Esculap rămase acreditată, exercitând o influență hotărâtoare atât asupra juraților, cât și asupra publicului, așa cum se putu constata mai târziu. Îndată după aceea, doctorul Herzenstube, chemat din nou la bară, de astă dată în calitate de martor, interveni într-un mod cu totul neașteptat, întinzându-i o mână de ajutor lui Mitea. Ca vechi locuitor al orașului, cunoscând mai demult familia Karamazov, bătrânelul se dovedi în măsură să furnizeze o serie de informații deosebit de interesante pentru „acuzare”, apoi, ca și când și-ar fi luat seama brusc, se grăbi să adauge:

— Și totuși, bietul băiat merita, zău, o soartă mai norocoasă, fiindcă-l cunosc de mic și știu c-a avut totdeauna inimă bună, și când era numai atâtica, și mai târziu. „E foarte bine să fie omul înțelept, spune un proverb rusesc, dar dacă se întâmplă sa-i vină în casă încă un om înțelept e și mai bine, fiindcă atunci vor fi două minți în loc de una singură...”

— O minte sănătoasă judecă bine, două minți sănătoase și mai bine, îi sări într-ajutor, impacientat, procurorul, care cunoștea de mult năravul bătrânului de a se întinde la vorbă, tacticos, fără să se simtă câtuși de puțin stingherit că punea răbdarea ascultătorilor la grea încercare; dimpotrivă, făcea mare haz de propriile lui spirite, destul de greoaie și de plate, o probă de umor nemțesc de care

însă el era pe deplin satisfăcut, ba chiar încântat.

— A, da, asta voiam să spun și eu, confirmă el, repetând cu tenacitate: O minte sănătoasă judecă bine, două minți sănătoase, și mai bine. Numai că la tânărul nostru n-a venit niciun om înțelept, și până la urmă și-a trimis și el mintea... ah, cum se spune la asta unde a trimis-o? Îmi scapă cuvântul. A trimis-o la... continuă bătrânul, fluturându-și mâna prin fața ochilor. A, da, *spazieren!*

— La plimbare.

— Da, da, la plimbare, asta voiam să spun și eu. Mintea lui a plecat la plimbare și a ajuns prin niște locuri atât de îndepărtate, încât s-a rătăcit. Și totuși, e un băiat cinstit și cu suflet. O, mi-aduc foarte bine aminte de el când era numai atâtica și tatăl lui îl trimisese să șadă cu slugile în curtea din dos; parcă-l văd cum alerga cu piciorușele goale și cu pantalonașii prinși numai într-un năsturel...

O undă de duioșie făcu să tremure glasul blajinului bătrân ce devenise dintr-o dată sentimental. Fetiukovici ciuli imediat urechea, presimțind că și declarațiile medicului i-ar putea fi de folos.

— O, da, pe atunci eram și eu mai tânăr... Aveam... da, aveam patruzeci și cinci de ani, abia venisem aici, în oraș. Mi s-a făcut milă de bietul băiat și ce mi-am zis: „Ce-ar fi să-i cumpăr un funt de... Da, un funt de ce? Am uitat cum se cheamă... Știți, de alea după care se prăpădesc ăștia micii, cum le zice... (doctorul începu să-și fluture mâna) cresc în pom, le culegi și pe urmă le împărți la copii...

— Mere?

— O, nuuu! Un funt, adică patru sute de grame! Merele se vând cu duzina, nu la cântar... Nu, sunt așa multe, și mici, le pui în gură și fac odată crrrac!

— Alune?

— Da, da, alune, asta voiam să spun și eu, confirmă doctorul cât se poate de liniștit, ca și când cuvântul i-ar fi venit de la sine pe buze. Și i-am adus un funt de alune, fiindcă nimeni până atunci nu s-a gândit să-i aducă ceva. Am ridicat degetul și i-am spus: „Puișor, *Gott der Vater*”[150]*;*

[150] Dumnezeu-tatăl. (Germ.)

el a râs și a rostit după mine: *„Gott der Vater”. „Gott der Sohn”*[151] am spus eu pe urmă. El a râs iarăși și a ciripit: *„Gott der Sohn”. „Gott der heilige Geist!*[152], am continuat eu, și el iarăși a râs și s-a căznit să spună ca mine: *„Gott der heilige Geist”*. Apoi am plecat. După două zile am trecut prin dreptul curții lor și băiețașul m-a strigat: „Nene, nene, *Gott der Vater, Gott der Sohn”,* dar a uitat *Gott der heilige Geist*. I-am adus aminte și iarăși mi s-a făcut milă de el. Apoi l-au trimis de acasă în altă localitate și l-am pierdut din vedere. Au trecut așa douăzeci și trei de ani. Într-o zi ședeam la mine în cabinet, eram cu părul alb acum, când deodată mă pomenesc că intră pe ușă un tânăr chipeș, pe care nu știam de unde să-l iau, și unde-l văd că ridică un deget și-mi spune râzând: *„Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist!* Am sosit chiar acum în oraș și am venit să vă mulțumesc pentru funtul acela de alune, fiindcă nimeni în afară de dumneavoastră nu s-a gândit să-mi cumpere măcar un pumn de alune.” Mi-am amintit atunci de anii fericiți ai tinereții și de bietul copilaș care alerga prin curte cu piciorușele goale. Mi s-a răsucit inima în piept și i-am spus: „Asta înseamnă să fii recunoscător dacă n-ai uitat nici acum, când ai crescut mare, funtul de alune pe care ți l-am adus când erai doar atâtica”. L-am strâns în brațe și l-am binecuvântat. Și am început să plâng. El a râs, dar i-au dat și lui lacrimile... fiindcă așa-i rusul, de multe ori râde când ar trebui să plângă. Și el a plâns, am văzut că avea lacrimi în ochi. Și acum, vai!...

— Și acum plâng, neamțule, și acum plâng, omul lui Dumnezeu! izbucni deodată Mitea.

În orice caz, anecdota bătrânului făcu o impresie favorabilă asupra celor de față. Dar dintre toate mărturiile menite să ușureze situația lui Mitea, efectul cel mai puternic îl produse depoziția Katerinei Ivanovna despre care voi avea prilejul să vorbesc ceva mai încolo. În general, în clipa când începură să se perinde la bară

[151] Dumnezeu-fiul. (Germ.)
[152] Dumnezeu-sfântul duh (Germ.)

martorii *a decharge,* adică propuși de apărare, norocul păru că-i surâde lui Mitea și – ceea ce este într-adevăr remarcabil – așa cum nici chiar avocatul nu s-ar fi așteptat. Înaintea Katerinei Ivanovna însă tribunalul ținu să asculte mărturia lui Alioșa. În depoziția sa mezinul menționă la un moment dat un lucru care părea sortit să dărâme unul din principalele capete de acuzare.

Capitolul IV

NOROCUL ÎI SURÂDE LUI MITEA

Nimeni nu s-ar fi așteptat la întorsătura asta și mai puțin decât toți poate chiar Alioșa. Fusese chemat să depună ca martor în proces fără să presteze jurământ și, după câte îmi amintesc, de la început, atât avocatul, cât și procurorul îi adresară cuvântul cu simpatie și bunăvoință. Evident, se bucura de o bună reputație. Alioșa răspunse la întrebări cu modestie, cumpătat, dar, în același timp, toate explicațiile sale erau însuflețite de o dragoste fierbinte pentru fratele lui aflat într-o atât de grea cumpănă. Cerându-i-se unele amănunte în legătură cu el, îl înfățișă ca pe un om pătimaș, incapabil să-și frâneze dorințele, dar totodată înzestrat cu un suflet nobil, mândru și mărinimos, gata să se jertfească pe sine dacă i-ar fi cerut cineva. Recunoscu că în ultimul timp, din pricina pasiunii pe cart i-o trezise Grușenka și a rivalității dintre tata și fiu, era atât de surescitat, încât nu mai era chip să te înțelegi cu el. Respinse însă indignat ipoteza că fratele său ar fi fost în stare să ucidă un om ca să-l jefuiască, deși mărturisi că pentru Mitea cele trei mii de ruble ajunseseră aproape o idee fixă, socotindu-le un drept al lui, o ultimă rămășiță din averea răposatei sale mame, de care Feodor Pavlovici căutase să-l jupoaie prin vicleșug și că, deși nu se arătase niciodată lacom de parale, ori de câte ori vorbea despre acești bani era ca turbat. În schimb, tot ce avu de spus în legătură cu rivalitatea dintre cele două „persoane”, cum se exprimase procurorul, adică dintre Grușenka și Katia, era destul de evaziv, ba chiar refuză să răspundă în vreo două-trei rânduri.

— Fratele dumneavoastră v-a mărturisit vreodată c-ar avea intenția să-și ucidă tatăl? îl întrebă la un moment dat procurorul, care se grăbi să adauge numaidecât: Puteți să

nu răspundeți dacă nu vreți.

— Direct, niciodată! declară Alioșa.

— Dar cum? Indirect?

— Într-o zi mi-a vorbit despre sentimentele lui față de tata, mi-a mărturisit că-l urăște și chiar se teme ca... Într-un moment de exasperare... prididit de scârbă... să nu-l împingă păcatul să-l omoare.

— Și ce-ați spus când l-ați auzit vorbind așa? L-ați crezut pe cuvânt?

— N-aș îndrăzni să spun că da. Întotdeauna însă am avut convingerea că există în el sentimente mai bune, care au să-l salveze în pragul nenorocirii, oprindu-l să facă asemenea păcat, și chiar așa a și fost, pentru că *nu el* l-a omorât pe tata! încheie Alioșa răspicat, cu un glas atât de puternic, încât răsună sala.

Procurorul tresări ca un cal de luptă la auzul trompetei.

— Nu mă îndoiesc de sinceritatea deplină a convingerii dumneavoastră, vă rog să mă credeți. Presupun că nu este determinată și că nu are niciun raport cu dragostea pe care i-o purtați nefericitului dumneavoastră frate. Cunoaștem de la anchetă părerea atât de personală pe care o aveți despre tragedia întâmplată în familia dumneavoastră. Nu vă pot însă ascunde faptul că această părere este cu desăvârșire izolată și într-o flagrantă contradicție cu celelalte declarații culese de anchetatori. De aceea mă văd nevoit să insist, rugându-vă să-mi spuneți care sunt datele pe care se bazează convingerea nestrămutată că fratele dumneavoastră este nevinovat și că răspunderea crimei o poartă altcineva, o persoană la care v-ați referit în cursul instrucției?

— În timpul instrucției n-am făcut decât să răspund la întrebările ce mi s-au pus. Nu țin minte să-l fi acuzat pe Smerdiakov, rosti liniștit și pe îndelete Alioșa.

— Totuși, l-ați bănuit c-ar fi ucigașul?

— L-am bănuit, așa e, bizuindu-mă pe spusele lui Dmitri. Înainte de a mi se lua declarația, mi-a relatat cineva împrejurările în care a fost arestat și știam c-a pomenit numele lui Smerdiakov. Sunt absolut convins că fratele meu n-are niciun amestec. Și din moment ce n-a săvârșit el

crima, atunci...

— Criminalul nu poate fi decât Smerdiakov? Dar de ce tocmai el? De ce sunteți chiar atât de convins că fratele dumneavoastră e nevinovat?

— Nu pot să pun la îndoială cuvântul lui. Știu că pe mine nu mă poate minți. Mi-am dat seama după chipul lui că nu minte.

— Numai după chipul lui? Alte dovezi nu aveți?

— Nu, altele n-am.

— Și acuzația pe care i-o aduceți lui Smerdiakov se sprijină pe aceleași dovezi, adică pe spusele fratelui dumneavoastră și pe expresia feței sale?

— N-am altele.

Procurorul socoti de cuviință să se oprească aici. Toată sala încercase o cumplită dezamăgire ascultând răspunsurile lui Alioșa. Înainte de proces, Smerdiakov fusese obiectul unor discuții însuflețite; unul auzise cutare lucru, altul ținea să demonstreze nu știu ce; se zvonise că Alioșa ar fi adunat o serie de probe senzaționale menite să-l scoată din cauză pe fratele său și care totodată dovedeau categoric vinovăția valetului, și acum, poftim, singurul argument pe care putea să-l aducă era convingerea lui intimă, atât de firească din partea unui om care era fratele acuzatului!

Veni, în sfârșit, și rândul lui Fetiukovici să pună întrebări. Avocatul ținu să știe, în primul rând, când anume vorbise inculpatul despre ura pe care o nutrea față de tatăl lor. mărturisindu-i că s-ar putea la un moment dat să ajungă la crimă și dacă nu cumva lucrurile acestea i le împărtășise ultima oară când se întâlniseră înainte de catastrofă. Alioșa tresări, ca și cum descoperise deodată ceva ce abia în momentul acela i se arătase deslușit.

— Mi-am amintit acum de un lucru pe care aproape că-l și uitasem. În momentul când s-a petrecut mi s-a părut ce-i drept curios, dar numai acum...

Însuflețit de gândul ce-i fulgerase brusc prin minte, Alioșa povesti cum ultima oară, când, în drum spre mănăstire, se întâlnise pe înserat cu Mitea, în dreptul copacului de la răscruce, fratele lui se lovise cu pumnul în

piept – „aici, sus – repetându-i de câteva ori că există totuși un mijloc de a-și redobândi onoarea pierdută și că mijlocul acesta se află la îndemână, în sân, asupra sa... „După gestul pe care l-a făcu: atunci, lovindu-se în piept, am crezut că vorbea despre inima lui, continuă Alioșa, că nădăjduia, adică, să găsească în sine destulă putere ca să scape de mârșăvia cumplită pe care era pe cale s-o facă și care i se părea atât de dezonorantă, încât nici chiar mie nu avea curajul să mi-o mărturisească. Îmi închipuiam că trebuia să fie ceva în legătură cu tata, că se cutremura numai la gândul c-ar putea săvârși o nelegiuire ridicând mâna asupra lui să-l lovească. Și totuși, îmi făcea impresia ca-mi arată ceva, un lucru pe care-l poartă în sân, ba chiar țin foarte bine minte, mi-am făcut socoteala că inima nu se află în punctul acela, ci mult mai jos și mai într-o parte, în timp ce el îmi arăta aici sus, spre furca gâtului, mereu în același loc. Pentru moment mi s-a părut absurd, dar acum mă gândesc că-mi arăta probabil amuleta în care cususe cele o mie cinci sute de ruble...”

— Exact! strigă Mitea din boxă. Așa a fost, Alioșa, ai ghicit, în dreptul ei băteam așa cu mâna.

Fetiukovici se întoarse imediat spre el, implorându-l să stea liniștit, apoi începu să-l descoasă pe Alioșa de-a fir-a-păr. Însuflețit de amintirea celor petrecute atunci, mezinul își susținu stăruitor părerea că atunci când îi vorbise despre nu știu ce mârșăvie pe care se temea c-o s-o săvârșească, fratele lui se referise cu siguranță la faptul că, având asupra lui cele o mie cinci sute de ruble pe care ar fi putut foarte bine să le restituie Katerinei Ivanovna, achitând jumătate din datorie, se gândea totuși să nu-i mai dea banii înapoi, folosindu-se de ei ca să poată pleca împreună cu Grușenka, bineînțeles în cazul când ar fi convins-o să-l urmeze...

— Da, așa a fost, cu siguranță că așa s-a întâmplat! rosti înfierbântat Alioșa, ridicând brusc glasul. Mi-a spus atunci, ba nu, a strigat c-ar putea să șteargă numaidecât cel puțin pe jumătate, da, *pe jumătate* (a insistat asupra acestui cuvânt), rușinea de care se simte copleșit, dar că, din păcate, e prea slab de înger și n-are s-o facă... Știa

dinainte că nu poate, că-i incapabil s-o facă!

— Și vă aduceți aminte precis, sunteți absolut sigur că s-a bătut în piept acolo unde spuneți dumneavoastră? stărui Fetiukovici.

— Țin minte precis și sunt absolut sigur de asta, pentru că în același moment m-am gândit: „De ce o fi arătând acolo când inima se află mai jos?” Pe loc însă mi-am spus că e ceva absurd... da, mi-aduc foarte bine aminte că mi s-a părut o idee absurdă... am avut într-adevăr impresia asta... Tocmai de aceea, cred, mi-a apărut acum în fața ochilor toată scena. Cum am putut să uit! Gestul pe care l-a făcut atunci era ca să-mi arate amuleta; să mă convingă probabil că, deși poate oricând să restituie banii, până la urmă totuși n-o să-și achite datoria! Și după aceea, în momentul când a fost arestat la Mokroe a strigat – așa mi s-a povestit și cred că cine mi-a spus nu minte – că lucrul cel mai rușinos din viața lui, ticăloșia cea mai mare pe care a săvârșit-o vreodată a fost atunci când a avut posibilitatea să-i plătească jumătate (exact jumătate!) din datorie Katerinei Ivanovna, ca să nu mai treacă drept o lichea în ochii ei, și totuși nu s-a putut decide s-o facă; a preferat să rămână mai departe un pungaș, numai să nu se despartă de bani! Și cât l-a chinuit datoria asta, cât sânge rău și-a făcut din pricina ei! exclamă Alioșa, încheindu-și depoziția.

Procurorul bineînțeles interveni la rândul său, rugându-l pe Alioșa să mai arate odată cum s-au petrecut lucrurile, și repetă de câteva ori aceeași întrebare, ce părea să-l preocupe în mod deosebit: dacă într-adevăr avusese impresia că atunci când se lovise în piept acuzatul voia să-i arate ceva. Poate că se bătuse cu pumnul în piept numai așa, fără nicio intenție?

— Dar nu s-a bătut cu pumnul! protestă Alioșa. Mi-a arătat ceva cu degetele împreunate uite aici, sus... Cum de nu m-am gândit până acum? Nu pot să înțeleg cum am uitat!

Adresându-se inculpatului, președintele îl întrebă ce are de spus în legătură cu depoziția martorului. Mitea confirmă că lucrurile relatate de fratele său sunt întru totul exacte, că într-adevăr îi arătase atunci cele o mie

cinci sute de ruble pe care le ținea în sân, atârnate de gât, mărturia ticăloșiei lui:

„Da, o ticăloșie, nu tăgăduiesc! Cea mai mare infamie pe care am săvârșit-o în viața mea! declară el. Puteam foarte ușor să-i înapoiez banii și totuși nu m-am îndurat, deși îmi dădeam seama că dânsa o să rămână mai departe cu o părere proastă despre mine, căci ce putea să creadă decât că sunt un hoț? Lucrul cel mai grav însă e că știam dinainte că n-am să-i restitui banii! Alioșa are dreptate! îți mulțumesc, frățioare!”

Cu aceasta audierea lui Alioșa se termină. Important și semnificativ în același timp în depoziția lui era faptul că aducea în sfârșit măcar un element nou, o probă cât de măruntă, mai bine zis un rudiment de probă, care atesta într-o măsură oarecare existența celor o mie cinci sute de ruble cusute în amuletă, dovedind totodată că inculpatul nu mințise atunci când declarase anchetatorilor la Mokroe că banii ar fi fost „ai lui”. Fericit, cu fața îmbujorată de emoție, Alioșa se așeză la locul ce i se indicase și multă vreme nu reuși să se dezmeticească, repetându-și mereu în gând: „Cum de am uitat? Cum de am putut să uit? De ce nu m-am gândit până acum?”

După el se prezentă în fața tribunalului Katerina Ivanovna. Apariția ei stârni un neastâmpăr în sală; doamnele începură să mânuiască lornietele și binoclurile, în timp ce domnii se foiau în bănci ca s-o vadă mai bine; unii chiar se ridicară în picioare. Toată lumea vorbea mai apoi că în momentul când intrase pe ușă, Mitea se făcuse alb ca varul la față. Îmbrăcată toată în negru, martora se apropie cu un aer modest, aproape cu timiditate, de bară, așa cum i se spusese. Cu greu ți-ai fi putut da seama după figura ei dacă era sau nu emoționată, în schimb, în privirea ei sumbră, mocnită, scânteia o dârză hotărâre. Era extraordinar de frumoasă în clipa aceea, așa cel puțin susțineau mai apoi mulți din cei ce asistaseră la proces. Katerina Ivanovna vorbi cu glas molcom, dar deslușit, așa încât fiece cuvânt se auzea până în fundul sălii, păstrându-și stăpânirea de sine sau, în orice caz, silindu-se să dea impresia asta. Președintele îi puse o serie întreagă

de întrebări, adresându-i-se cu menajamente și cu foarte multă solicitudine, ca și cum s-ar fi temut să atingă „unele coarde prea sensibile”, plin de respect pentru durerea ce o mistuia. Dând lămuririle ce i se cereau, printre altele martora declară din capul locului fără nicio ezitare că fusese oficial logodită cu inculpatul „până în momentul când m-a părăsit...” adăugase ea ceva mai încet. În privința celor trei mii de ruble pe care i le încredințase lui Mitea ca să le expedieze prin poștă rudelor ei, răspunse ritos: „Când i-am dat banii, nu i-am spus să-i trimită imediat; simțisem că e într-o situație destul de dificilă... În momentul acela... I-am încredințat cele trei mii de ruble cu condiția ca să le expedieze când va putea în decurs de o lună. Era inutil să-și facă atâta sânge rău din pricina acestei datorii...” Dar cum n-are rost, cred, să reproduc textual fiece întrebare ce i s-a pus împreună cu răspunsul respectiv, mă voi mulțumi să redau numai esențialul mărturiilor ei.

— Eram ferm convinsă c-o să aibă toată grija să trimită, banii când o să-i primească de la tatăl lui, explică dânsa, răspunzând la o nouă întrebare. Totdeauna am fost încredințată că banii nu înseamnă nimic pentru el și că este cinstit până în adâncul sufletului... Mi-am dat seama că este de o corectitudine perfectă... în chestiunile bănești. De altfel, era sigur c-o să capete cele trei mii de ruble cu care îi rămăsese dator tatăl lui – mi-a vorbit de câteva ori despre asta. Știam că e în conflict cu dânsul și am avut tot timpul convingerea că bătrânul l-a nedreptățit. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit amenințându-l vreodată. Cel puțin în prezența mea nu i-a scăpat niciun cuvânt care să poată fi luat drept o amenințare. Dacă s-ar fi gândit să vină la mine, l-aș fi liniștit numaidecât, i-aș fi spus că n-are niciun rost să se frământe atâta din pricina unei biete datorii de trei mii de ruble, dar n-am mai dat ochii cu el de atunci... iar eu... fusesem pusă într-o asemenea situație că... mi-ar fi fost imposibil să-l chem... De altfel, nu puteam să am niciun fel de pretenții în privința acestei datorii, adăugă ea apăsat. Și el mi-a întins cândva o mână de ajutor, oferindu-mi o sumă mult mai mare decât asta, pe care am acceptat-o fără șovăire, cu toate că n-aveam de unde să

știu pe atunci c-am să fiu în măsură vreodată să-i restitui datoria...

Glasul ei suna ca o sfidare. O clipă mai târziu i se dădu cuvântul lui Fetiukovici care putu să-i pună la rândul său întrebări.

— Asta s-a întâmplat mai demult – nu-i așa? – curând după ce v-ați cunoscut, și nu aici în localitate? începu precaut avocatul, simțind numaidecât că balanța s-ar putea înclina în favoarea clientului său. (În paranteză fie spus, deși fusese special chemat de la Petersburg datorită în parte insistențelor Katerinei Ivanovna, Fetiukovici habar n-avea de cele cinci mii de ruble pe care i le dăduse Mitea odinioară în orașul ei natal, când, impresionată de gestul acestuia, se plecase „până la pământ” în fața lui. Și Katerina Ivanovna nu-i spusese nimic! În orice caz, era destul de curios că-i ascunsese lucrul acesta. De unde se putea presupune, și pe bună dreptate, că până în ultima clipă nici ea nu știuse dacă o să povestească sau nu în instanță episodul respectiv și că lăsase totul la voia întâmplării, așteptând o inspirație de moment.) Nu, niciodată n-am să pot uita scena asta! Martora începu să povestească cu de-amănuntul, de la un capăt la altul, toată, dar toată pătărania despre care Mitea îi vorbise lui Alioșa, și cum se plecase „până la pământ” în fața lui, și pricina pentru care fusese nevoită să-i primească ajutorul, și ce se întâmplase cu tatăl ei, și cum ajunsese să se ducă la Mitea acasă, ferindu-se totuși să pomenească un singur cuvânt, să facă o cât de mică aluzie la faptul că Mitea îi propusese surorii sale „s-o trimită pe Katerina Ivanovna la el după bani”. Trecu sub tăcere cu mărinimie acest amănunt și nu se sfii să mărturisească deschis că singură, da, singură se gândise atunci să alerge la tânărul ofițer, ascultând numai imboldul inimii, în speranța că... va izbuti să-l înduplece să-i dea suma trebuincioasă. Era într-adevăr o scenă zguduitoare! Tremuram tot, înfiorat, ascultând-o. Toată sala era numai ochi și urechi, silindu-se să nu piardă nicio vorbă. Așa ceva încă nu se mai văzuse, nici nu se auzise la noi în oraș; oricât de indiferentă față de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi așteptat din

partea unei fete atât de orgolioase ca dânsa la o mărturisire atât de sinceră, la un asemenea sacrificiu neprecupețit, la o autoflagelare atât de cumplită! Și pentru ce? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase și o jignise profund! Și ca să-i ușureze cât de cât situația, câștigând bunăvoința juraților! Într-adevăr, imaginea ofițerului care fusese în stare să-și dea ultimii bani – cinci mii de ruble, adică tot ce-i mai rămăsese din averea lui, înclinându-se plin de respect în fața unei copile neprihănite – era arătată într-o lumină simpatică, atrăgătoare, dar... În momentul acela, nu știu de ce, am avut o strângere de inimă. Presimțeam, poate, puhoiul de clevetiri pe care aveau să-l dezlănțuie (așa cum, de altfel, s-a și întâmplat) declarațiile astea! Îndată după proces, gura lumii începu să foarfece, vorbind cu fel de fel de subînțelesuri ironice despre depoziția Katerinei Ivanovna, fiindcă, ziceau unii și alții, povestea cu ofițerul nu părea chiar atât de verosimilă: în orice caz, era greu de crezut c-o lăsase pe tânăra fată să plece așa cum venise, „mulțumindu-se numai cu o plecăciune respectuoasă”. Se făcea chiar aluzii la nu știu ce „omisiune” din partea martorei, care trecuse prea repede peste anumite detalii. „Și chiar dac-ar fi spus numai adevărul, fără să ascundă nimic, comentau cele mai respectabile doamne din societate, rămâne totuși întrebarea daca se cuvine ca o fată cumsecade să facă asemenea pas, chiar dacă era în joc soarta tatălui său”. Se poate oare ca o persoană atât de inteligentă și de rezonabilă cum era Katerina Ivanovna să nu-și fi dat seama din capul locului de toate comentariile răutăcioase pe care în mod inevitabil avea să le prilejuiască purtarea ei? Firește că da, și totuși se hotărâse să meargă până în pânzele albe! E adevărat însă că aceste calomnii veninoase începură a fi vânturate mult mai târziu, pentru că în primul moment toată lumea din sală, fără doar și poate, fu copleșită de emoție. Până și jurații ascultau mărturisirile Katerinei Ivanovna cu sfințenie, într-o tăcere smerită, respectuoasă. Procurorul nu-și permise să-i pună nicio întrebare, iar Fetiukovici se înclină adânc în fața ei. O, nici vorbă, se simțea aproape stăpân pe situație!

Câștigase un avantaj incalculabil, fiindcă era imposibil de crezut că un ora atât de bine intenționat, care dăruise cu atâta generozitate cinci mii de ruble, adică tot ce avea la sufletul lui, putea fi în stare să-și ucidă tatăl în puterea nopții ca să-l jefuiască de trei mii de ruble! Fetiukovici avea acum la îndemână un temeinic argument pentru a respinge cel puțin acuzația de tâlhărie. „Cazul” se înfățișa dintr-o dată într-o lumină nouă. O adiere de simpatie față de Mitea înviorase atmosfera din sală. Cât despre el... Am auzit spunându-se mai apoi că, în timp ce Katerina Ivanovna făcea declarațiile arătate mai sus, încercase de vreo două ori să se ridice în picioare, apoi se prăbușise pe bancă, îngropându-și fața în palme. În momentul când însă martora sfârși de vorbit, acuzatul întinse brațele spre ea și exclamă cu lacrimi în glas:

— Katia, de ce m-ai nenorocit? și izbucni în plâns, ca după o clipă, venindu-și în fire, să strige din nou: Acum soarta mea e pecetluită!

Pe urmă încremeni ca o stană de piatră, cu dinții încleștați și brațele încrucișate pe piept. Katerina Ivanovna rămase mai departe în sală, luând loc pe scaunul ce-i fusese rezervat. Era palidă la față și stătea cu ochii pironiți în podele. Persoanele care se aflau în preajmă povesteau că o bună bucată de vreme după aceea tremurase ca scuturată de friguri. În sfârșit, aprodul strigă numele Grușenkăi.

Ne apropiem acum de momentul culminant al procesului, când s-a dezlănțuit catastrofa neașteptată care avea să-i dea lovitura de grație lui Mitea. Dacă nu s-ar fi produs acest incident, sunt convins – și toată lumea susținea același lucru, pe care, de altfel, l-au confirmat în unanimitate juriștii – că în orice caz acuzatul ar fi beneficiat cel puțin de circumstanțe atenuante. Despre asta însă vom avea prilejul să vorbim mai încolo. Deocamdată ne vom ocupa de Grușenka.

Martora apăru îmbrăcată și ea tot în negru, cu splendidul său șal pe umeri. Lunecând fără zgomot pe podele, cu pasul ei lin, vătuit și cu o ușoară legănare din șolduri, așa cum merg uneori femeile ceva mai trupeșe,

Grușenka se apropie de bară cu privirea ațintită asupra președintelui, fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga. Mi se păru nespus de frumoasă în momentul acela; n-aveam de loc impresia c-ar fi fost mai palidă ca de obicei, așa cum pretindeau mai apoi câteva cucoane, care susțineau că intrase în sală cu o figură încordată și că i se citea răutatea pe față. Cred că era numai extrem de nervoasă și în același timp stingherită peste măsură de privirile disprețuitoare și curioase ale publicului ahtiat de scandaluri. Grușenka era una din acele firi trufașe, incapabile să suporte disprețul, care iau foc imediat ce li se pare că cineva le desconsideră cât de cât și, încinse de mânie, abia așteaptă un prilej ca să răbufnească. Probabil că se simțea și puțin intimidată, și în același timp îi era rușine de timiditatea ei, așa încât nu poate fi niciun motiv de mirare că depoziția sa nu reuși să păstreze un ton ceva mai echilibrat, fiind, dimpotrivă, când învolburată de izbucniri mânioase, când arogantă, când de o grosolănie supărătoare, pentru ca, mai apoi, aducându-și sieși tot felul de acuzații, în glasul ei să se simtă o convingere pornită din inimă și o sinceră dorință de autoflagelare. Vorbea uneori ca și când s-ar fi azvârlit într-o prăpastie. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, trebuie să spun și asta…” întrebată despre relațiile ei cu Feodor Pavlovici, răspunse scurt și cuprinzător: „Fleacuri, ce sunt eu de vină dacă i-am căzut cu tronc?”, ca după o clipă să declare: „Ba nu, eu sunt păcătoasa, fiindcă mi-am bătut joc și de unul, și de celălalt – de ăl bătrân și de ăsta de aici. Din pricina mea amândoi și-au frânt gâtul. Toate s-au întâmplat numai din vina mea!” Nu știu cum veni vorba la un moment dat de Samsonov: „Asta-i treaba mea, n-am de dat nimănui socoteală! ripostă ea agresivă. Omul ăsta mi-a făcut un mare bine la vremea lui, m-a scos, desculță, din noroi, atunci când părinții mei m-au aruncat pe drumuri.”

Președintele îi atrase atenție pe un ton destul de politicos că trebuie să răspundă exclusiv la întrebări, fără să intre în amănunte inutile. Grușenka se îmbujora toată și ochii începură să-i scapere.

Nu văzuse niciodată plicul cu bani, auzise numai despre

el de la „banditul acela”, care-i dăduse de știre că Feodor Pavlovici pusese deoparte trei mii de ruble într-un plic. „Moși pe groși, îl purtam numai cu vorba ca să-mi bat joc de el, putea să m-aștepte mult și bine, că tot nu m-aș fi dus...”

— Cine-i „banditul” despre care ați pomenit adineauri? se interesă procurorul.

— Cine? Smerdiakov, feciorul care l-a omorât pe stăpân-su și s-a spânzurat și el aseară!

Firește i se cerură numaidecât explicații asupra motivelor pe care se baza o acuzație atât de categorică, dar nici ea nu putu să aducă o dovadă precisă.

— Așa mi-a spus Dmitri Feodorovici și așa trebuie să fie, dacă spune el. Toată nenorocirea i se trage de la femeia aceea de care s-a despărțit, numai ea e de vină. Ba nu, zău! adăugă Grușenka, tremurând toată, cu o voce înveninată de ură.

Fu rugată din nou să arate cine era persoana la care făcea aluzie.

— Cine? Domnișoara aia, Katerina Ivanovna. M-a chemat acasă la dânsa și m-a *tratarisit* cu ciocolată, credea c-o să mă încânte așa, cu una, cu două. N-are niciun pic de obraz, ba nu zău...

Președintele o întrerupse cu asprime, punându-i în vedere să-și aleagă mai bine cuvintele. Dar inima ei de femeie geloasă se învolburase, hotărâtă să meargă până în pânzele albe.

— Atunci când inculpatul a fost arestat la Mokroe, spuse procurorul, ca și când și-ar fi reamintit deodată de ceva, toată lumea care era de față v-a văzut cum ați dat buzna din odaia vecină strigând: „Numai eu sunt vinovată, împreună trebuie să mergem la ocnă!” Prin urmare, în momentul acela și dumneavoastră ați fost convinsă că-și omorâse tatăl.

— Nu mai țin minte ce-am simțit atunci, răspunse Grușenka. Auzeam pe toată lumea strigând că l-a omorât pe taică-său, și în momentul acela mi-am dat seama că totul s-a întâmplat numai din vina mea, că numai din pricina mea l-a ucis. Dar când mi-a mărturisit cu gura lui

că e nevinovat, l-am crezut pe cuvânt, așa cum îl cred și acum și am să-l cred totdeauna: omul ăsta nu e în stare să mintă!

Când Fetiukovici îi puse la rândul său întrebări, printre altele mi-aduc aminte că-i ceru unele lămuriri în legătură cu Rakitin, interesându-se dacă într-adevăr primise cele douăzeci și cinci de ruble pe care i le făgăduise „ca să i-l aducă pe Alexei Feodorovici Karamazov”.

— Păi nu-i nicio mirare c-a primit! confirmă cu un zâmbet ironic Grușenka. Mereu venea după cerșit; cred că-mi ciupea, așa, vreo treizeci de ruble pe lună, bani de buzunar, fiindcă avea ce să mănânce și să bea, așa că nu-i plâng de milă!

— Dar ce vă determina să fiți atât de generoasă cu domnul Rakitin? insistă Fetiukovici, cu toate că președintele stătea ca pe ace în jilțul lui.

— Păi dacă mi-e văr! Mamele noastre erau surori. Însă m-a rugat să nu-l dau de gol aici, i-e rușine cu mine.

Toată lumea rămase grozav de mirată aflând acest amănunt necunoscut până atunci; nimeni din tot orașul nu știa nimic, și tot așa și la mănăstire, ba chiar și Mitea habar n-avea. Am auzit mai apoi că Rakitin se făcuse roșu ca un rac. Cu puțin înainte de a fi chemată în sală, Grușenka aflase de la cineva că depoziția lui fusese defavorabilă acuzatului și era supărată foc pe el. Discursul plin de o nobilă însuflețire al domnului Rakitin, tiradele sale împotriva iobăgiei și a haosului social zăceau doborâte la pământ, definitiv și iremediabil. Fetiukovici părea satisfăcut: primise pe neașteptate un ajutor providențial. Depoziția Grușenkăi fu relativ scurtă, deoarece martora n-avea de unde să cunoască alte date decât cele știute de toți. În schimb, asupra publicului făcu o impresie cât se poate de proastă. Sute de priviri; disprețuitoare se ațintiră asupra ei în momentul când, terminând tot ce avea de spus, luă loc în sală, la o distanță respectabilă de Katerina Ivanovna. În timp ce răspundea la întrebări, Mitea stătuse neclintit ca o stană de piatră în boxă, cu ochii pironiți în pământ, fără să scoată o vorbă.

În sfârșit, venise și rândul lui Ivan Fiodorovici să fie

audiat.

Capitolul V

CATASTROFA

Trebuie să menționez că Ivan fusese chemat înaintea lui Alioșa. Grefierul însă îi adusese la cunoștință președintelui că, din cauza unei indispoziții subite sau a unei crize neașteptate, martorul nu putea să se prezinte, dar că de îndată ce se va simți mai bine va fi în măsură să-și facă depoziția. Lucrul acesta nu se află decât mai târziu; la început nimeni nu-i dăduse vreo atenție. Astfel încât apariția lui, în primul moment, trecu aproape neobservată. Martorii principali, printre care se numărau și cele două rivale, fuseseră audiați, iar curiozitatea publicului, satisfăcută. Lumea începea să dea semne de oboseală. Mai erau câteva persoane care așteptau să fie chemate în fața instanței și ale căror declarații, după tot ceea ce se spusese mai înainte, nu putea să prezinte vreo importanță deosebită, nici să aducă vreun element nou.

Timpul trecea.

Ivan Feodorovici se apropie de bară cu o încetineală exasperantă, fără să privească pe nimeni, cu capul în pământ, ca și când ar fi cumpănit ceva în minte. Era corect îmbrăcat, dar avea un aer bolnăvicios, așa cel puțin îmi făcea impresia, se citea o suferință ascunsă pe obrazul lui pământiu, ca de muribund. Într-un târziu abia, ridică agale ochii și roti o privire tulbure prin sală. În momentul acela Alioșa sări brusc în picioare, scăpând un geamăt care îmi stăruie și acum in urechi, deși nimeni aproape sau prea puțini l-au auzit.

Președintele atrase atenția martorului că, nefiind obligat să facă o depoziție sub prestare de jurământ, are dreptul să nu răspundă la întrebări dacă nu vrea, dar că, bineînțeles, este dator să spună ce-i dictează conștiința etc, etc. Ivan Feodorovici îl asculta, privindu-l cu ochii

împăienjeniți. Deodată, pe chipul lui prinse a flutura un zâmbet și, în clipa când președintele, care se uita la el cu mirare, termină de vorbit, Ivan Feodorovici izbucni într-un hohot de râs.

— Altceva? întrebă el incisiv.

Publicul încremeni, bănuind o întorsătură neașteptată. Președintele părea îngrijorat.

— Poate că... nu vă simțiți încă restabilit?... Întrebă el, căutându-l din ochi pe grefier.

— Puteți fi liniștit, excelență, mă simt destul de bine, și sunt chiar în măsură să vă împărtășesc unele lucruri interesante, răspunse calm și cât se poate de ceremonios Ivan Feodorovici.

— Aveți ceva deosebit să ne comunicați? întrebă în continuare președintele, păstrând încă o umbră de îndoială.

Martorul puse din nou ochii în pământ și stătu așa câteva clipe, apoi ridică fruntea și răspunse șovăitor:

— Nuuuu... nimic deosebit.

I se puseră câteva întrebări la care răspunse cu jumătate de gură și foarte laconic. Tot ce spunea era logic și natural, dar se vedea că i-e silă să vorbească și parcă din ce în ce i se făcea mai lehamite. De cele mai multe ori se mulțumi să răspundă: „Nu știu”. Bunăoară, nu știa nimic despre răfuielile bănești dintre Dmitri Feodorovici și taică-său. „Și nici nu m-au interesat vreodată”, adăugă el. Îl auzise într-adevăr pe acuzat proferând amenințări la adresa bătrânului, iar despre plicul cu bani aflase de la Smerdiakov.

— Mereu același lucru, rosti el la un moment dat cu o figură obosită, întrerupându-se la mijlocul unei fraze. Nu am nimic nou să vă spun.

— Văd că sunteți slăbit și înțeleg foarte bine sentimentele dumneavoastră... Încuviință președintele.

Adresându-se apoi procurorului și apărării, se interesă dacă mai au de pus vreo întrebare martorului, când deodată Ivan Feodorovici se rugă cu o voce istovită:

— Dați-mi voie să mă retrag, excelență, mă simt foarte rău.

Și fără să mai aștepte asentimentul președintelui, se îndreptă spre ieșire. După câțiva pași însă se opri locului, ca și când ar fi chibzuit ceva în sinea lui, zâmbi ușor și se întoarse din drum.

— Îmi cer iertare, execelență, dar am făcut și eu ca mireasa aceea de la țară... Știți... care zicea: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” Toată lumea umbla după ea cu sarafanul și să-i prindă vălul pe cap să meargă la cununie și ea o ținea una și bună: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!” E o ilustrare a umorului nostru popular...

— Ce vreți să spuneți? întrebă președintele încruntat.

— Veți vedea imediat, zise Ivan Feodorovici, scoțând cu o mișcare bruscă din buzunar un teanc de bancnote. Poftim banii... banii care erau în plicul acela (și arătă cu capul spre masa pe care se aflau corpurile delicte). Suma pentru care a fost ucis tatăl meu. Unde să-i pun? Domnule grefier, fii bun te rog și dă-i dumneata mai departe.

Grefierul se apropie să ia teancul pe care-l întinse apoi președintelui.

— Dar cum se face c-au ajuns în mâinile dumneavoastră... dacă sunt într-adevăr banii cu pricina? se miră președintele.

— Mi i-a încredințat chiar ucigașul, adică Smerdiakov. Am fost pe la el aseară, înainte de a se fi spânzurat. El l-a omorât pe tata, nu fratele meu. El a săvârșit crima, îndemnat de mine... Cine nu dorește moartea tatălui său?...

— Sunteți în toate mințile? rosti fără să vrea președintele.

— Ba bine că nu! Am mintea întreagă, vă garantez... Întreagă și ticăloasă, la fel de întreagă și de ticăloasă ca și a dumneavoastră, ca și mințile acestor... rrrâturi! scrâșni el disprețuitor și cu ură, întorcându-se subit cu fața spre public. Toți și-au ucis părinții și acum uite ce mutre înspăimântate fac! Toți joacă teatru și aruncă praf în ochii celorlalți. Ipocriților! Nu e unul care să nu dorească moartea lui taică-său! O lighioană înghite pe alta... Dacă s-ar adeveri că nu e vorba de niciun paricid, ar sări în sus toți scandalizați și ar pleca pe aci încolo furioși... Vor

spectacole!... „Pâine și jocuri de circ!” Asta vor. Dar nici eu nu sunt mai breaz! N-aveți cumva puțină apă? Dați-mi să beau puțină apă, pentru numele lui Dumnezeu! gemu deodată Ivan, apucându-se cu mâinile de cap.

Grefierul se repezi spre el. Alioșa sări de la locul său strigând: „E bolnav, nu luați în serios vorbele lui, are febra, aiurează” Katerina Ivanovna se ridică brusc de pe scaun, uitându-se la Ivan Feodorovici înmărmurită de spaimă. Mitea se scula și el în picioare; un zâmbet dureros îi schimonosea gura și se uita fix la fratele său, sorbindu-i lacom fiece cuvânt.

— Fiți pe pace, nu sunt nebun, sunt un criminal, atâta tot! Nu și nebun! continuă Ivan. Nu puteți avea pretenția de la un criminal să fie un bun orator! adăugă el fără nicio noimă, râzând forțat.

Descumpănit de acest incident, procurorul se aplecă să-i spună ceva președintelui. Jurații șopteau între ei. Fetiukovici era numai ochi și urechi. Toată lumea încremenise în bănci, așteptând să vadă ce o să se mai întâmple. Președintele se dezmetici în sfârșit.

— Țin să atrag atenția martorului că se exprimă într-un mod cam confuz, folosind un limbaj nepermis! V-am ruga, deci, dacă se poate, să vă liniștiți și după aceea să continuați depoziția... evident, dacă aveți într-adevăr ceva de spus. Cu ce puteți dovedi destăinuirea pe care ne-ați făcut-o adineauri... dacă nu cumva sunt simple halucinații?

— Tocmai aici e toată dificultatea: n-am niciun martor. Decât doar dacă jigodia de Smerdiakov v-ar trimite de pe lumea cealaltă – ceea ce nu cred – depoziția... Într-un plic. Fiindcă dumneavoastră, cum văd, aveți nevoie de plicuri, sau poate că v-ajunge ăsta de aici. N-am martori... În afara poate de unul singur... continuă el misterios.

— Ce martor? Nu ne puteți spune numele lui?

— E un martor cu coadă, excelență, a cărui prezența s-ar putea să pară cam deplasata aici. *Le diable nexiste point!* Nu merită să-i dați nicio atenție, e un drac de duzină, destul de obscur! adăugă el confidențial, devenind serios dintr-o dată. Trebuie să fie ascuns pe undeva, pe aici, dacă nu chiar sub masa cu corpurile delicte. Unde ar putea să

fie decât acolo! Vedeți dumneavoastră, eu îi spuneam că nu vreau cu niciun chip să tac, și el îmi vorbea de nu știu ce transformări geologice... ce nerozie! Puneți-l în libertate pe acuzat... cred și eu că-i convine să cânte imnuri, se simte cu inima împăcată! Și ce dacă un nemernic beat urlă de-ți sparge urechile: *„La Piter Vanka a plecat!”* Eu, pentru două secunde de fericire, aș da și un cvadrilion de cvadrilioane! Dumneavoastră nu mă cunoașteți! O, dac-ați ști ce stupid e tot ce faceți! Hai, arestați-mă pe mine în locul lui! Pentru asta doar sunt aici!... De ce, de ce oare totul pe lume trebuie să fie atât de stupid?...

Cercetă din nou încet și cu o privire îngândurată sala. Lumea începuse să se neliniștească. Alioșa se precipită spre el, dar între timp aprodul îl și înșfăcase.

— Dar asta ce mai e?! strigă Ivan Feodorovici, uitându-se fix la aprod, și fără altă vorbă îl apucă de umeri, făcându-i vânt pe podele.

Într-o clipă, gardienii tăbărâră asupra lui. Văzându-se dintr-o dată încolțit, Ivan începu să urle ca turbat, și așa, răcnind cât îl ținea gura cuvinte fără șir, fu scos pe sus afară. În sală era o fierbere și o zarvă nemaipomenită. Nu mai țin bine minte ce a mai fost după aceea: eram prea emoționat ca să fi putut înregistra tot ce se întâmpla. Știu doar atât, că puțin mai târziu, când vâlva se mai potoli și lucrurile se mai limpeziră, grefierul fu mustrat cu asprime, deși bietul om căuta să se dezvinovățească, argumentând că până atunci martorul fusese normal și că nu era niciun ceas de când îl consultase un medic, fiindcă la un moment dat nu se simțise bine; tot timpul însă, până intrase în sală, vorbise ca și când ar fi fost teafăr la minte și ținuse neapărat să se prezinte în fața instanței.

Dar nici nu apucase bine lumea să se dezmeticească și surveni un nou incident, tot atât de senzațional ca și scena precedentă: Katerina Ivanovna avu o criză de nervi cu lacrimi și țipete sfâșietoare. Plângea cu hohote. Plângea și se zbuciuma în brațele celor ce încercau s-o scoată afară, refuzând să părăsească sala și cerând stăruitor să fie ascultată.

— Trebuie să vă spun ceva! îi strigă președintelui.

Trebuie să vă spun imediat... imediat!... Am aici o hârtie... o scrisoare... poftim, luați-o și citiți-o, vă rog, citiți-o chiar acum, urgent! E de la bestia asta, el mi-a scris-o, el! El este criminalul, el cu mâna lui și-a ucis tatăl! O să vedeți îndată, scrie acolo cum o să-l omoare! Celălalt e bolnav, da, bolnav, are febră, delirează! De acum trei zile mi-am dat seama că are ceva!

Era într-un hal fără hal. Grefierul îi luă din mână hârtia pe care o întindea președintelui. Katerina Ivanovna se prăbuși pe scaun, cu fața îngropată în palme, continuând să plângă spasmodic, pe înfundate, zguduită de suspine pe care se silea din răsputeri să și le înăbușe de teamă să nu fie poftită afară. Documentul înfățișat tribunalului era nici mai mult, nici mai puțin decât biletul pe care Mitea i-l scrisese la „Metropol” și care, așa cum spusese Ivan Feodorovici, constituia o dovadă de o precizie „matematică”. Din păcate, chiar așa a și fost considerat: ca o probă decisivă. Dacă biletul acesta n-ar fi ieșit la iveală, până la urmă poate că Mitea ar fi scăpat fără nicio condamnare sau, cel puțin, n-ar fi primit o pedeapsă atât de grea! Dar, încă odată repet, mi-a fost imposibil să rețin toate amănuntele. Și acum totul mi se învălmășește în cap. Presupun că președintele la rândul său va fi transmis mai departe documentul proaspăt comunicat completului de judecată, procurorului, juraților, precum și avocatului apărării. Țin minte doar că se procedă la o nouă audiere a martorei. Și cum președintele se interesa blajin dacă își revenise, Katerina Ivanovna se grăbi să-l asigure cu înfocare:

— Sunt gata! Mă simt destul de bine ca să răspund la întrebări, insistă ea, ca și când tot s-ar fi temut că n-o să i se dea ascultare.

I se ceru să explice mai detaliat ce era cu scrisoarea aceea și în ce împrejurări o primise.

— Am primit-o chiar în ajunul crimei și a fost scrisă cu o zi mai înainte, la local. Uitați-vă, pe dos e o notă de plată! strigă ea, gâfâind. Cu două zile deci înainte de crimă, dumnealui îmi scria biletul acesta. Mă ura, fiindcă se știa vinovat față de mine, de când se încurcase cu nerușinata

aceea, și pe urmă mai era și datoria de trei mii de ruble care-l apăsa, un motiv în plus ca să mă urască... O, firește, se simțea înjosit față de mine din pricina banilor, îi era rușine de ticăloșia lui. Și acum să vă spun ce a fost cu banii aceștia, vă rog, vă implor să mă ascultați! Într-o dimineață, cu trei săptămâni înainte de a-l omorî pe tatăl lui, m-am pomenit cu el. Știam că are mare nevoie de bani și știam și pentru ce – da, da – îi trebuiau ca s-o încânte pe dezmățata aceea să plece cu el! Eram la curent cu totul, aflasem că mă înșelase și că avea de gând să mă părăsească și totuși eu însămi i-am oferit banii ăștia, eu cu mâna mea i-am dat, rugându-l, chipurile, să-i trimită la Moscova surorii mele! În momentul când i-am încredințat suma însă m-am uitat drept în ochii lui și i-am spus ca poate să-i expedieze și mai încolo, când o vrea el, „chiar peste o lună”. E posibil, oare, să nu fi înțeles imediat ce înseamnă asta, când gestul vorbea de la sine: „Ai nevoie de bani ca să mă înșeli cu o femeie pierdută. Poftim, ia-i, ți-i dau cu mâna mea, să vedem dacă ești chiar atât de mișel ca să-i primești!” Voiam să-l prind cu mâța în sac. Și ce credeți c-a făcut dumnealui? I-a luat foarte frumos și i-a risipit într-o singură noapte cu dezmățata aceea... Și-a dat seama însă că știam totul, vă garantez, și-a dat seama chiar atunci, pe loc, că vreau numai să-l pun la încercare, să văd ce face, îi ia ori nu-i ia, și până unde poate să meargă ticăloșia lui! Ne-am uitat așa unul la altul, ochi în ochi, și a înțeles, nu se putea să nu înțeleagă! Și totuși, mi-a luat banii, da, i-a luat ca să-i risipească într-o noapte!

— Așa e, Katia! izbucni Mitea din boxă. M-am uitat în ochii tăi și am înțeles imediat că-mi întinzi o cursă ca să mă murdăresc și totuși am luat banii! Merit să mă disprețuiască toată lumea, sunt un nemernic, da, disprețuiți-mă, cu toții fiindcă nu merit altceva!

— Acuzat, interveni președintele, încă o vorbă, și te scot din sală!

— Banii ăștia îi stăteau pe suflet, continuă Katia cu înfrigurare. Ar fi vrut să mi-i dea înapoi, dar îi trebuiau pentru femeia aceea. Iată de ce și-a ucis tatăl, dar în loc să-mi plătească datoria, a plecat iarăși cu ea în satul acela

unde a și fost arestat. Și tot așa, ca și prima oară, a făcut praf într-o singură noapte toți banii pe care-i furase după ce-l asasinase pe bătrân. Biletul mi-l scrisese cu o zi înainte. Era beat când l-a scris, mi-am dat seama numaidecât, și înverșunat împotriva mea, știind foarte bine, fiind absolut convins că n-am să-l arăt nimănui chiar dacă ar fi săvârșit crima. Altminteri, nu s-ar fi încumetat să aștearnă asemenea lucruri pe hârtie. Era sigur că n-am să caut niciodată să mă răzbun și că nu m-ar lăsa inima să-l nenorocesc! Citiți-l, citiți-l vă rog, citiți-l cu luare-a-minte și o să vedeți că scrie negru pe alb tot ce își pusese în gând să facă, și cum o să-l omoare pe tatăl său, și unde-și ține bătrânul banii ascunși. Mai ales e acolo o frază asupra căreia țin să vă atrag atenția: „Am să-l omor, numai să plece Ivan.” Prin urmare, totul era premeditat, pusese totul la punct înainte de a săvârși crima! insinua veninos Katerina Ivanovna, învolburată de ură, căutând să sugereze cu perfidie tribunalului ipoteza aceasta. Era evident că studiase cuvânt cu cuvânt scrisoarea sortită să joace un rol atât de nefast și cunoștea perfect fiece trăsătură de condei. Dacă nu era beat, n-ar fi scris-o, fiindcă ați văzut și dumneavoastră ce minuțios e descris totul pas cu pas, exact așa cum a procedat după aceea, când l-a asasinat! Ca și când și-ar fi întocmit dinainte un program!

Acuzațiile curgeau potop și, dezlănțuită, Katerina Ivanovna nu-și mai găsea astâmpăr, ca și când și-ar fi pierdut de tot capul, nesocotind repercusiunile pe care dezvăluirile făcute în instanță le-ar fi putut avea asupra ei personal, deși prevăzuse din vreme toate consecințele; cu o lună înainte chiar, cutremurată de ură, se gândea uneori aproape cu jind: „Ce-ar fi s-o citesc la proces?” Și acum se năpustise orbește, ca și când s-ar fi aruncat într-o prăpastie. Țin minte că puțin mai apoi grefierul a citit cu glas tare scrisoarea pe care asistența o asculta înfiorată până în adâncul sufletului. Mitea fu întrebat la rândul său dacă recunoaște că era într-adevăr scrisă de el.

— Da, de mine, cu mâna mea! mărturisi nefericitul. Probabil c-am fost beat, altminteri n-aș fi scris-o!... Au fost

atâtea și atâtea pricini care ne-au făcut să ne urâm unul pe altul, Katia, dar îți jur pe ce am mai sfânt că te-am iubit, cu toată ura ce mocnea în mine, pe când tu nu m-ai iubit niciodată!

Se prăbuși apoi pe bancă, frângându-și mâinile disperat. Prinsă între două focuri, martora se văzu nevoită să răspundă când procurorului, când avocatului, care o asaltau cu întrebările, cerându-i să spună în primul rând ce o determinase să tăinuiască până atunci documentul respectiv și pentru ce depoziția ei anterioară fusese făcută într-un spirit cu totul diferit și pe un alt ton.

— Da, e adevărat, am mințit adineauri, am mințit! Tot ce-am declarat a fost împotriva conștiinței și onoarei mele, dar voiam cu orice preț să-l salvez, tocmai pentru că știam că mă urăște și că nu simte pentru mine decât dispreț! izbucni Katia cu frenezie. O, știu, știu foarte bine că mă disprețuiește cumplit, totdeauna m-a disprețuit, încă din ziua aceea când mi-a dat banii și m-am plecat în fața lui până la pământ! Mi-am dat seama numaidecât... am simțit chiar în momentul acela, dar parcă tot nu-mi venea să cred, și multă vreme nici n-am crezut, cu toate că de atâtea ori am citit în ochii lui: „Ce vrei? Tu singură, de bunăvoie, ai venit doar la mine. O, n-a înțeles nimic, niciodată n-a înțeles pentru ce am fost atunci la dânsul, în mintea lui nu pot să încolțească decât cele mai odioase bănuieli. Nu are decât o singura măsură pentru toată lumea, își închipuie că toți sunt ca el! strigă furioasă Katia, a cărei exasperare ajunsese la paroxism. A ținut să se însoare cu mine numai din pricina moștenirii pe care o primisem, numai și numai pentru averea mea! Totdeauna l-am suspectat, am simțit eu că ăsta trebuie să fie adevăratul motiv! O, nu știți ce fiară e! Credea că toată viața am să tremur de rușine în fața lui, pentru că m-am dus atunci la el acasă, și că în felul acesta va fi pururea îndreptățit să mă disprețuiască și va putea să mă domine până la sfârșit. Numai de aceea a vrut să se însoare cu mine! Sunt convinsă că-i așa! Am nădăjduit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simțeam nemărginită! Am trecut peste toate, am știut că mă

înșeală, și totuși, am închis ochii, dar el n-a înțeles nimic, nimic! Parcă e în stare să înțeleagă ceva? E o brută! Scrisoarea asta am primit-o abia a doua zi, pe înserat, mi-a adus-o cineva de la local. Și când mă gândesc că dimineața, da, chiar în dimineața aceea eram hotărâtă să-i iert iarăși totul, chiar și faptul că mă înșelase!

Atât președintele cât și procurorul își dădură toate silințele s-o liniștească. Sunt convins că și pentru ei era destul de penibil să profite fără nicio discreție de starea de exaltare în care se afla martora, ascultând destăinuirile sale. Parcă-i aud cum încercau s-o consoleze: „Înțelegem cât de trist e pentru dumneavoastră! Credeți-ne, doar suntem și noi oameni și putem să ne dăm seama” etc, etc, și cu toate astea nu pregetau să smulgă treptat-treptat o serie de declarații unei femei înnebunite, în plină criză de isterie. În cele din urmă, martora povesti cu o luciditate extraordinară, acea luciditate pe care omul o dovedește uneori, tocmai în momentele când sufletul lui e mai zbuciumat, cum în ultimele două luni Ivan Feodorovici își frământase atât creierul căutând un mijloc de scăpare pentru fratele său, care nu era decât „o brută, un criminal de rând”, încât mintea lui se zdruncinase.

— S-a chinuit îngrozitor, îl căina ea, nu știa cum să facă să-i ușureze vina; la un moment dat, mi-a mărturisit că nici el nu putea să-l sufere pe tatăl său și că și el, poate, în sinea lui îi dorea moartea! O, este un om cinstit, integru, așa cum rar întâlnești! Asta a fost nenorocirea lui! Mie îmi spunea tot, tot! Venea în fiecare zi la mine să mi se destăinuie, pentru că nu avea alt prieten. Da, eram singurul lui prieten și sunt mândră de asta! declară ea cu o scânteiere în ochi, sfidând parcă pe toată lumea. A fost de două ori la Smerdiakov. Într-o zi, mă pomenesc cu el că vine la mine să-mi spună: „Dacă nu l-a omorât fratele meu, înseamnă că asasinul nu poate fi decât Smerdiakov (nu știu cine o fi scornit povestea asta absurdă cu Smerdiakov care s-a răspândit în tot orașul), și în cazul acesta mă tem că și eu s-ar putea să am o parte din vină; Smerdiakov și-a dat seama că nu pot să-l sufăr pe tata și și-o fi închipuit că abia aștept să-l văd în mormânt”. Am căutat atunci scrisoarea

asta și i-am arătat-o, și așa s-a convins în sfârșit că fratele lui este ucigașul. A fost o lovitură cumplită pentru el! Nu putea de loc să se împace cu gândul că fratele lui poate fi un paricid! Încă de acum o săptămână am observat că-i bolnav. În ultimele zile, de câte ori venea pe la mine, spunea tot felul de lucruri fără sens, ca un om care deliregază, îmi dădeam seama că e cu mintea zdruncinată, în pragul nebuniei. Mergea pe stradă și vorbea singur. În halul ăsta a fost văzut umblând prin oraș. La rugămintea mea, medicul sosit de la Moscova l-a consultat acum două zile și mi-a spus că e amenințat de o febră cerebrală ce se poate declara din moment în moment. Și toate astea din pricina unei brute . Aseară, când a auzit că Smerdiakov s-a spânzurat, a avut un șoc atât de puternic, încât a înnebunit... Numai din cauza ticălosului ăstuia, fiindcă ținea atât de mult să-l scape, de la el i se trage toată nenorocirea...

Numai o singură dată în existența lui, cred, și numai în momentul suprem, cu câteva clipe înainte de a-și încheia viața, bunăoară urcând treptele eșafodului, un om e în stare să vorbească în felul acesta și să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăși, iar împrejurarea de față era cum nu se poate mai potrivită să-i dea în vileag odată mai mult firea impulsivă. O recunoșteai perfect pe tânăra fată care nu pregetase cândva să intre în casa unui june chefliu și afemeiat ca să-și scape tatăl din impas; aceeași fată mândră și castă, care cu puțin înainte se jertfise în fața unei săli ticsite de lume și, lepădând pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise în auzul tuturor „gestul de o rară noblețe al lui Mitea” ca să-i ușureze cât de cât situația. Și iat-o din nou hotărâtă să se sacrifice, de rândul acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-și dea seama și simțea pentru prima oară cât de mult ținea la omul acesta! Și sacrificiul pe care voia să-l facă era pornit din grija pe care i-o purta, fiindcă îi era frică să nu aibă de tras consecințele mărturisirilor sale, de vreme ce declarase în instanță că el este ucigașul bătrânului și nu fratele său, luând crima asupra lui. Voia să se jertfească pentru a-l salva pe Ivan, pentru a cruța

prestigiul și reputația lui. Totuși, sacrificiul ei aducea după sine o întrebare cumplită: nu cumva îl calomniase pe Mitea atunci când vorbise despre legăturile lor din trecut? Nu, cu siguranță că nu mințise – sau în orice caz nu mințise intenționat – strigând în gura mare c-o disprețuia de când se plecase până la pământ în fața lui! Credea cu tărie, era absolut convinsă, poate chiar din momentul când se plecase la picioarele lui, că Mitea, naivul Mitea, care pe vremea aceea o adora, avea cel mai adânc dispreț pentru dânsa și-și bătea joc de ea. Numai orgoliul ei rănit o făcuse să se îndrăgostească nebunește de el, dezlănțuise în sufletul său o pasiune clocotitoare, aproape isterică, ce semăna mai curând a răzbunare decât a dragoste adevărată. Și cine știe dacă odată și odată pasiunea aceasta morbidă nu s-ar fi transformat într-o iubire curată, și poate că ea însăși nici nu dorea altceva! Trădarea lui Mitea însă o jignise până în adâncul inimii și inima ei nu era în stare să ierte chiar atât de ușor. Clipa răzbunării sosise când nici nu se aștepta, și toată amărăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strânsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei! Îl trădase pe Mitea, dar se trădase și pe ea însăși! Și acum, că dăduse totul pe față, încordarea care o stăpânise până atunci o părăsi dintr-o dată și-i veni să intre în pământ de rușine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuși plângând și țipând. O ridicară numaidecât și o scoaseră pe sus din sală. În momentul acela, răcnind ca ieșită din minți, Grușenka se repezi spre Mitea atât de furtunos, încât cei din jur nu mai apucară s-o oprească.

— Mitea! strigă ea. Vipera asta te-a mâncat fript! Ei, acum ați văzut-o și dumneavoastră de ce e-n stare!.. adăugă ea cu o clocotire de ură, adresându-se tribunalului.

La un gest al președintelui, gardienii se apropiară de Grușenka, încercând s-o scoată cu forța din sală. Femeia însă se împotrivea din răsputeri și se zbătea în brațele lor, căutând cu orice preț să ajungă la Mitea. La rândul său, acuzatul sări în picioare cu un răcnet sălbatic și, dacă nu erau paznicii să-l înșface, într-o clipă ar fi fost lângă ea.

Da, cred că doamnele din asistență au avut toate

motivele să fie mulțumite, fiindcă era într-adevăr un spectacol extraordinar! Mi-aduc aminte că după aceea se prezentă din nou la bară medicul venit de la Moscova, probabil că președintele trimisese aprodul să-l cheme ca să se ocupe de Ivan Feodorovici. Doctorul declară că bolnavul avea o criză foarte puternică și că starea lui fiind extrem de gravă ar trebui transportat fără întârziere acasă. Răspunzând apoi întrebărilor puse de procuror și de avocat, confirmă că în urmă cu două zile Ivan Feodorovici venise la dânsul să-l consulte și că de atunci chiar diagnosticase o febră cerebrală, dar că pacientul refuzase să se îngrijească. „Nu mai era în deplina posesie a facultăților lui mintale, mi-a destăinuit că are deseori halucinații, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diverse persoane decedate și că în fiecare seară primește vizita satanei”, spuse în concluzie doctorul. Încheindu-și depoziția, eminentul medic moscovit se retrase. Scrisoarea divulgată de Katerina Ivanovna rămase să figureze printre corpurile delicte. După o scurtă deliberare, curtea decise să continue dezbaterile, dispunând totodată ca declarațiile neprevăzute făcute în ultimă instanță de Katerina Ivanovna și de Ivan Feodorovici să fie consemnate în procesul-verbal.

N-am însă intenția să înfățișez punct cu punct toată procedura. De altfel, depozițiile celorlalți martori n-au făcut decât să repete și să confirme ceea ce se spusese până atunci, deși, ce-i drept, fiecare din ele a adus noi detalii semnificative. Dar, așa cum am avut ocazia să arăt mai înainte, toate aceste lucruri vor fi semnalate în rechizitoriul procurorului, pe care îi voi reproduce mai încolo. În sală domnea o stare de extremă nervozitate, toată lumea era ca electrizată de lovitura de trăsnet de la urmă și aștepta cu înfrigurare sfârșitul iminent, rechizitoriul, pledoaria și sentința finală. Se vedea foarte bine că Fetiukovici era consternat din pricina mărturisirilor Katerinei Ivanovna; procurorul, în schimb, se simțea într-al nouălea cer. După ce se termină audierea tuturor martorilor, dezbaterile fură suspendate timp de aproape un ceas. În sfârșit, președintele deschise din nou

ședința. Cred ca era opt seara când Ippolit Kirillovici, procurorul, își începu rechizitoriul.

Capitolul VI

RECHIZITORIUL. CARACTERIZĂRI.

În momentul când se ridică să ia cuvântul, Ippolit Kirillovici era stăpânit de un tremur nervos; fruntea și tâmplele îi erau înrourate de broboane reci de sudoare și mereu parcă-l lua când cu cald, când cu frig, după, cum povestea el însuși după aceea. Din punctul lui de vedere, discursul acesta trebuia să fie *un chef doeuvre,* capodopera unei întregi existențe, cântecul său de lebădă. Și într-adevăr, dacă ar fi avut posibilitatea să-și presimtă sfârșitul, comparația cu lebăda cântând pentru ultima oară înainte de moarte ar fi fost pe deplin îndreptățit, deoarece nouă luni mai târziu procurorul se stingea răpus de o tuberculoză galopantă. Pusese tot focul inimii lui și toată inteligența în această cuvântare. Mai cu seamă, dovedi – lucru la care nimeni nu s-ar fi așteptat – serioase preocupări sociale și un interes deosebit pentru o serie de probleme „arzătoare”, bineînțeles în măsura în care bietul Ippolit Kirillovici era în stare să le sesizeze. Rechizitoriul reuși să impresioneze în primul rând prin sinceritatea lui: procurorul credea cu tot dinadinsul că inculpatul este vinovat; nu-l acuza din ordin sau din obligație profesională și nici nu cerea ca omorul să fie „răzbunat” pentru a respecta litera legii, ci fiindcă era sincer animat de dorința de a „salva societatea”. Chiar și publicul feminin, care în genere nu avea prea mare simpatie pentru Ippolit Kirillovici, trebui să recunoască până la urmă că rechizitoriul făcuse o impresie extraordinară asupra asistenței. Acuzatorul public rosti primele cuvinte cu o voce dogită, tremurătoare, dar, pe măsură ce vorbea, glasul său căpăta tot mai multă amploare, făcând să răsune toată sala la sfârșitul perorației. În schimb însă

când termină îl cuprinse o slăbiciune atât de mare, încât puțin lipsi ca să leșine.

„Domnilor jurați, începu procurorul, procesul care se judecă azi a făcut multă vâlvă în toată țara. Dar de ce să ne mirăm și pentru ce să fim atât de alarmați? Tocmai noi, care suntem obișnuiți cu lucrurile de felul acesta! Ceea ce ar trebui să ne pună pe gânduri, la drept vorbind, este tocmai constatarea că asemenea crime fioroase au încetat să ni se mai pară chiar atât de îngrozitoare. Asta ar trebui să ne înspăimânte în primul rând, faptul că am ajuns să ne familiarizăm cu monstruozitățile, nu crima săvârșita de cutare sau cutare individ, care rămâne totuși un fenomen izolat! Care să fie pricinile ascunse ale apatiei noastre, cum se explică indiferența noastră față de asemenea cazuri, față de aceste semne ale vremii ce nu par să prevestească un viitor prea trandafiriu? Să fie de vină oare cinismul nostru, epuizarea prematură a gândirii și a imaginației ce se observă în sânul societății noastre atât de tinere și totuși atât de timpuriu îmbătrânite? Noțiunile noastre morale complet răsturnate sau faptul că aceste noțiuni sunt pur și simplu inexistente? Iată o serie întreagă de probleme chinuitoare, de care nu mă voi ocupa acum, deși fiecare cetățean trebuie să-și dea osteneala – e chiar dator – să le rezolve. Presa noastră, ale cărei începuturi sunt încă timide, a și adus totuși unele servicii societății, căci numai datorită ei am ajuns să cunoaștem în toată amploarea lor consecințele nefaste ale unei deșănțări neîngrădite de nimic și ale destrămării morale! Ziarele ni le înfățișează cu regularitate, așa încât acum toată lumea e pusă la curent cu lucrurile acestea, chiar dacă nu frecventează sălile tribunalelor, ale căror ședințe au devenit publice sub actuala domnie. Și ce ne mai este dat să citim zi de zi în paginile lor? Tot felul de monstruozități ce fac să ți se încrânceneze carnea și față de care asasinatul judecat aici rămâne în umbră, pare chiar un caz cu totul banal. Și mai important este însă faptul că marele număr de procese penale înregistrat la noi în țară, constituind, ca să zic așa, un fenomen național, a ajuns să fie un motiv de îngrijorare generală, o adevărată

calamitate, ce amenință să ne lovească și împotriva căreia, ca împotriva oricărui flagel social, este greu de luptat. Undeva, un tânăr și strălucit ofițer din înalta societate, un debutant în viață și în carieră, înjunghie pe furiș, în chipul cel mai abject și fără niciun dram de remușcare, un biet funcționar, un om care-l ajutorase și față de care era îndatorat, și pe servitoarea acestuia, ca să pună mâna pe o poliță și să-l jefuiască de bani. «O să-mi pot face toate gusturile acum, își zice el. O să pot trăi ca un om de lume și o să-mi prindă bine mai târziu în carieră.» Și după ce-i spintecă pe amândoi, își ia liniștit tălpășița, având grijă mai înainte să le pună amândurora câte o pernă sub cap. Într-altă parte, un tânăr erou, decorat cu Crucea pentru bărbăție și credință, asasinează ca un tâlhar de drumul mare pe mama comandantului și protectorului său, asigurându-și complicii, ca să-i determine să-l asiste, că victima îl iubește «ca pe băiatul ei și are o încredere oarbă în el, așa că n-o să ia nici un fel de precauții». Omul acesta, firește, este o bestie, dar, așa cum se prezintă lucrurile în vremea de azi, n-aș îndrăzni să afirm că e vorba numai de un caz izolat. Sunt alții care, fără să comită niciun asasinat, gândesc și simt ca niște criminali și sunt tot așa de mârșavi în adâncul sufletului lor. Singuri, față-n față cu propria lor conștiință, poate că se întreabă în taină: «Ce înseamnă, în definitiv, să fii cinstit? Nu cumva vărsarea de sânge este și ea o prejudecată?» Poate că se vor găsi unii să protesteze, scandalizați de vorbele mele, susținând că sunt un om bolnav, un neurastenic care vede totul în negru și bate câmpii, și ale cărui aserțiuni nu sunt decât niște calomnii monstruoase. O, Doamne, vă mărturisesc c-aș fi primul care s-ar bucura să știe că într-adevăr așa stau lucrurile! Vă rog, să-mi dați crezare, considerați-mă un om bolnav, dar luați aminte la ceea ce vă spun: chiar dacă n-aș avea întru totul dreptate, chiar dacă numai a zecea sau a douăzecea parte din cuvintele mele ar fi adevărată, situația este totuși îngrozitoare! Priviți, domnilor, cu câtă ușurință se sinucide tineretul nostru, fără să se mai întrebe ca Hamlet: «Ce va fi dincolo?», fără nici cea mai mică umbră de neliniște, ca și când problema existenței sufletului

nostru, și a ceea ce ne așteptă după moarte ar fi dispărut de mult, ar fi fost definitiv îngropată și acoperită de uitare. Priviți, în sfârșit, desfrâul ce bântuie pretutindeni, uitați-vă în jur la cei ce nu trăiesc decât pentru plăcerile simțurilor. În comparație cu mulți dintre ei, Feodor Pavlovici, nefericita victimă din procesul de azi, pare un prunc nevinovat. Și doar l-am cunoscut cu toții, «a trăit în mijlocul nostru»... Da, poate că odată și odată psihologia crimei va ajunge să fie studiată cu toată seriozitatea, atât la noi cât și în Europa, de oamenii cei mai competenți, pentru că merită cu adevărat să fie aprofundată. Dar studiul acesta nu va putea fi efectuat decât atunci când vom avea răgazul necesar și când confuzia tragică ce domnește în ziua de azi va fi destul de îndepărtată în timp pentru a suporta o analiză mai subtilă, mai imparțială decât aceea pe care aș putea-o face eu, de pildă. Deocamdată însă, ne cutremurăm de groază sau ne prefacem numai înspăimântați, când în realitate starea aceasta de lucruri constituie pentru noi un spectacol pe care-l savurăm din plin, ca niște amatori de senzații tari și extravagante, menite să scuture cinica noastră indolență sau, dacă nu, încercăm să alungăm cu mâna, ca niște copii înfricoșați, cumplitele vedenii ce ne îngheață, ori ne vârâm capul sub pernă, sperând că se vor risipi singure, ca după aceea, furați de plăcerile noastre, să nu ne mai gândim de loc la ele. Odată și odată însă trebuie să deschidem ochii, să ne gândim bine ce facem, să privim cu atenția cuvenită societatea în care trăim, să ne dăm seama cât mai lămurit de problemele noastre sociale sau cel puțin să ne străduim să le înțelegem. Un mare scriitor, unul din precursorii literaturii noastre actuale, în finalul celei mai impunătoare opere ale sale, asemuiește Rusia cu o troică purtată în zbor de niște focoși telegari spre un țel necunoscut: «Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit?»[153] exclamă el plin de entuziasm, ca să adauge apoi cu mândrie că în fața acestei troici, ce se avântă cutezătoare tot înainte, popoarele se dau în lături cu respect. E adevărat,

[153] Replică din Suflete moarte de Gogol.

domnilor, popoarele se dau la o parte – cu respect sau nu, asta nu mai știu – dar, după umila mea părere, genialul scriitor și-a imaginat un asemenea final dintr-o dorință naivă, aș zice chiar copilăroasă, de idealizare dacă nu cumva pur și simplu de teama cenzurii. Fiindcă să presupunem c-am înhămat la această troică proprii lui eroi, bunăoară pe Sobakevici, pe Nozdriov, pe Cicikov; oricine ar fi vizitiul, cu asemenea telegari nu știu, zău, dacă ar putea să ajungă prea departe! Și gândiți-vă că sunt telegari de modă veche și că nici nu se pot compara cu bidiviii noștri de azi, care sunt și mai năzdrăvani...”

În momentul acela procurorul fu întrerupt de aplauzele ce subliniau ultimele sale cuvinte. Liberalismul acestei comparații avu darul să fie pe placul asistenței. Ce-i drept, nu se auziră decât vreo două-trei aclamații răzlețe, așa încât președintele nici nu găsi de cuviință să amenințe pe turbulenți cu „evacuarea” sălii, mulțumindu-se să arunce o privire încruntată „galeriei”. Ippolit Kirillovici însă prinsese curaj: în viața lui nu avusese niciodată parte de aplauze! Ani de zile nimeni nu voise să-i dea ascultare și iată că pe neașteptate se oferea posibilitatea să-și exprime nestingherit părerile, Știind că vor avea ecou în tot cuprinsul țării!

„Și acum, continuă el, să vedem ce este această familie Karamazov care de la o zi la alta a dobândit o atât de tristă celebritate în întreaga Rusie. Poate că exagerez, dar am impresia că în imaginea pe care ne-o înfățișează acest mic nucleu familial se deslușesc destul de lămurit trăsăturile fundamentale ale intelectualității noastre de azi – o, bineînțeles, nu chiar toate și în proporții microscopice, așa cum «soarele se oglindește într-o picătură de apă». O picătură în care totuși se reflectă ceva, care ne ajută să sesizăm anumite lucruri. Să ne gândim bunăoară la acel nefericit «tată de familie», la acel bătrân bicisnic, libidinos și depravat, care și-a încheiat atât de lamentabil existența lui pământească! Boier de viță, și-a început cariera trăind pe spinarea altora ca un amărât, pentru ca la un moment dat, printr-un joc al întâmplării, să se căsătorească pe negândite cu o fată cu zestre și să pună astfel mâna pe un

mic capital. Șarlatan de rând și bufon slugarnic deocamdată, omul nu este totuși lipsit de inteligență, ba chiar are o minte destul de ascuțită și, mai presus de orice, este un cămătar fără pereche. Cu trecerea anilor, adică pe măsură ce începe să prindă cheag, sporindu-și capitalul, capătă tot mai multă încredere în sine. Umilința și slugărnicia de mai înainte dispar fără urmă și în locul lor apare un cinic plin de sarcasm și veninos și un desfrânat. Orice pâlpâire de spiritualitate se stinge, în schimb pofta de viață se dezlănțuie peste măsură, în cele din urmă, tot rostul existenței ajunge să se rezume pentru el la plăcerile simțurilor. Cu aceeași concepție își crește și copiii. Nu-și recunoaște niciun fel de îndatoriri morale părintești, își bate joc pur și simplu de orice obligații, lăsându-și odraslele de capul lor, să-și facă veacul în odăile slugilor, și e fericit când poate să se descotorosească de ele. Nici măcar nu-și mai aduce aminte că are feciori. Toate principiile lui morale se reduc la această unică deviză: «*Après moi, le déluge*»[154]. Feodor Pavlovici reprezintă perfect opusul noțiunii de cetățean, izolarea totală, ostilă, de societate: «Piară toată lumea mistuită de flăcări, numai mie să-mi fie bine!» Și într-adevăr, bătrânul se simte cum nu se poate mai bine, huzurește, totul îi merge din plin și ar dori s-o mai ducă așa încă vreo douăzeci-treizeci de ani. Nu se dă în lături să-l tragă pe sfoară chiar pe propriul său fiu, atunci când e obligat să lichideze moștenirea rămasă de pe urma mamei acestuia și, cu banii pe care și i-a însușit și pe care nu vrea cu niciun chip să i-i restituie, încearcă să-i sufle iubita. Nu, nu înțeleg să las exclusiv în seama eminentului avocat venit de la Petersburg sarcina apărării inculpatului! Vreau să arăt eu însumi lucrurile în adevărata lor lumină, fiindcă și eu sunt în măsură să înțeleg revolta nestăvilită ce s-a strâns cu timpul în sufletul său față de faptele acestui părinte. Dar să ne oprim aici, cred că ajunge cât am vorbit despre bătrân: nefericitul și-a primit pedeapsa! Să nu uităm totuși că Feodor Pavlovici era tată, și încă un tată modern. Înseamnă, oare, să jignesc

[154] După mine, potopul!

societatea numindu-l așa? Din păcate, vai, cunosc atâția părinți din zilele noastre care au aceleași concepții de viață, numai că, spre deosebire de el, nu și le exprimă cu atâta cinism, fiindcă sunt mai binecrescuți și mai cultivați! Sunt prea pesimist? Se poate! Ne-am înțeles însă de la început că-mi veți trece multe cu vederea. Și mai e încă un lucru asupra căruia aș vrea să fim înțeleși: să presupunem că vorbele mele nu vă inspiră niciun fel de încredere, chiar de-ar fi să vorbesc în zadar, vă dau voie să nu mă credeți dacă nu vreți. Îngăduiți-mi să spun însă tot ce am de spus, fiindcă sunt convins totuși că unele din cuvintele mele vă vor rămâne întipărite în minte. Și acum să ne îndreptăm privirea spre vlăstarele acestui tată de familie, feciorii bătrânului Karamazov. Unul dintre ei se află aici de față, pe banca acuzaților; de el însă ne vom ocupa mai târziu, iar despre ceilalți voi pomeni numai în treacăt. Cel mai mare dintre ei este un tânăr modern, remarcabil prin vasta lui cultură și cu o inteligență destul de vie, dar care, din păcate, nu mai crede în nimic, care, la fel ca și tatăl său, a ajuns să tăgăduiască multe, prea multe lucruri în viață, considerându-le pe veci înmormântate. Am avut cu toții de-atâtea ori prilejul să-l ascultăm, fiind primit cu brațele deschise în societatea noastră. Nu era el omul care să-și ascundă gândurile, dimpotrivă, o, da, dimpotrivă! Tocmai de aceea am curajul acum să vorbesc cu toată sinceritatea despre dânsul, bineînțeles în măsura în care ne interesează nu ca individ în sine, ci ca membru al familiei Karamazov. Aseară, aici, undeva, la marginea orașului, s-a sinucis un biet nenorocit, un arierat, care a fost în mare măsură amestecat în procesul ce se judecă azi, un anume Smerdiakov, fostul fecior de casa al lui Feodor Pavlovici și poate chiar fiul lui nelegitim. Acest Smerdiakov mi-a povestit la anchetă, plângând isteric, că tânărul Karamazov, Ivan Feodorovici, îl îngrozise prin extravaganța părerilor lui: «Totul pe lume este permis! Și de acum încolo nu trebuie să mai fie niciun lucru oprit, așa zicea dumnealui.» Cred că ideea aceasta, în cele din urmă, a reușit să-i zăpăcească de tot mințile; bineînțeles, dezechilibrul său mintal era în mare măsură efectul

epilepsiei de care suferea și în același timp o consecință a sângeroasei nenorociri întâmplate la ei în casă. La un moment dat însă, arieratul acesta a avut o remarcă deosebit de interesantă, care ar fi făcut cinste chiar unui om cu o inteligență mai dezvoltată decât a lui, și aici tocmai intenționam să ajung: „Niciunul din feciori nu seamănă atât de bine cu Feodor Pavlovici, mi-a spus el, ca Ivan Feodorovici. Este leit taică-său!” Mă voi rezuma la aceste câteva trăsături, pe care le consider suficient de semnificative pentru caracterizarea personajului. De altfel, ar fi poate o nedelicatețe din partea mea să continui. O, nu vreau să trag niciun fel de concluzii și nici să fiu pesimist, prevestindu-i tânărului nostru un destin nefericit! Am avut prilejul astăzi, în această incintă, să constatăm, că sufletul său juvenil reacționează spontan și riguros în fața adevărului și că sentimentele familiale n-au fost încă înăbușite de ateismul său și de cinismul opiniilor sale, pe care am convingerea că le-a moștenit și că nu sunt nicidecum rezultatul unei reale experiențe de viață. Cel mai mic dintre frați este încă foarte tânăr, aproape un adolescent, cucernic și cu frica lui Dumnezeu, spre deosebire de Ivan Karamazov, a cărui sumbră și pernicioasă concepție despre lume am văzut-o mai înainte; mezinul încearcă să se apropie de «energiile vitale ale poporului» – cum au fost ele denumite pompos de unele cercuri ale intelectualității noastre, gata să adopte în orice clipă cele mai diverse teorii. Așadar, mezinul a luat calea mănăstirii, ba chiar, la un moment dat, s-a gândit să îmbrace pentru toată viața rasa monahală. Impresia mea este că în sufletul lui s-a încuibat pretimpuriu și inconștient acea disperare neputincioasă pe care o resimt atâția oameni înspăimântați de cinismul și destrăbălarea ce domnesc în sânul nefericitei noastre societăți contemporane și în același timp convinși, în mod greșit, că toate aceste racile se datoresc culturii occidentale. Cei ca dânsul își pun toată nădejdea în „glia strămoșească” – ca să citățm propriile lor cuvinte – aruncându-se în brațele materne ale pământului natal, ca niște copii înfricoșați care se lipesc de sânul vlăguit al măicuței lor, știind că așa

cel puțin vor putea adormi liniștiți. Și ar fi în stare să doarmă o viață întreagă, numai să nu dea iarăși cu ochii de toate acele vedenii îngrozitoare. Din partea mea îi doresc numai bine acestui tânăr de ispravă și atât de dotat, și sper ca juvenila sa năzuință idealistă de a se apropia de popor să nu se transforme mai târziu – fenomenul este destul de frecvent – pe plan moral, într-un misticism pâclos, iar pe plan politic, într-un obtuz șovinism – cele două flageluri de care națiunea noastră este mult mai grav amenințată decât de pervertirea timpurie a spiritului, produsă de cultura occidentală greșit înțeleasă și superficial asimilată, așa cum e cazul cu fratele său mai mare.”

Considerațiile în legătură cu misticismul și șovinismul fură întâmpinate cu câteva aplauze răzlețe. Ceea ce, bineînțeles, avu darul să însuflețească și mai mult verva lui Ippolit Kirillovici. Toată această disertație însă nu părea să aibă o legătură prea strânsă cu obiectul procesului, pe lângă faptul că nu era nici prea clară, dar ftizicul și înăcritul procuror ținea cu orice preț ca, măcar o singură dată în viață, să spună până la capăt tot ce gândea. Mai apoi unii pretindeau că, schițând portretul lui Ivan Feodorovici, procurorul fusese inspirat de un sentiment care nu-i făcea prea multă cinste și că se folosise de ocazia ca să-și ia revanșa asupra lui, deoarece de vreo două ori se angajase cu el în niște discuții din care Ippolit Kirillovici ieșise învins. Nu știu dacă părerea aceasta era adevărată sau nu. În orice caz, publicul nu ascultase deocamdată decât introducerea; abia de aici înainte oratorul se pregătea să atace fondul procesului.

„Și acum să ne ocupăm și de cel de al treilea fecior al acestui părinte de modă nouă, continuă Ippolit Kirillovici. Iată-l aici, pe banca acuzaților. Viața și isprăvile lui stau înaintea ochilor noștri, așa cum ni s-au înfățișat; cunoaștem fiecare lucru pe care l-a făcut: a sosit, în fine, momentul ca totul să fie dat în vileag, să iasă la lumina zilei! Spre deosebire de «occidentalismul» și «poporanismul» fraților săi, în el își află expresia spontaneitatea originară a Rusiei – o, nu, nu a întregii Rusii, ferească Dumnezeu! Și totuși, o regăsim aici și pe

ea, pe măicuța noastră bună, o vedem, o simțim! Fiindcă domnia-sa este o fire spontană, un amestec ciudat de bine și de rău, e însetat de cultură, îl divinizează pe Schiller și în același timp umblă ca turbat prin localuri și jumulește bărbile beţivanilor cu care chefuiește. Da, și domnia-sa poate să fie bun, admirabil chiar câteodată, dar numai atunci când toate îi merg din plin și când viața i se pare admirabilă! Sufletul domniei-sale clocotește – da, într-adevăr clocotește! învăpăiat de cele mai nobile idealuri, pe care înțelege să le cultive cu .condiția ca totul să-i pice mură în gură, fără niciun efort din partea dumisale și în orice caz pe gratis, să fie sigur că nu-l costă nimic! Deoarece domnia-sa nu poate suferi să plătească, în schimb de primit ar tot primi mereu cu amândouă mâinile – aici este toată dificultatea. O, dați-i cât de mult, dați-i cu prisosință din toate bunurile vieții (dar din toate, fără excepție, altfel ar fi în stare să vă refuze!) și lăsați-l să-și facă mendrele fără să-i puneți nicio stavilă în cale, și atunci și domnia sa o să vă arate ce bun, ce sublim chiar poate să fie! Nu este un om lacom din fire, hotărât că nu; totuși, dați-i bani cu grămada, umpleți-i buzunarele cu bani, și o să vedeți cu ce mână largă, cu câtă indiferență disprețuitoare va risipi infamii arginți sunători într-o singură noapte, făcând un chef monstru! Iar dacă n-o să-i dați nicio lăscaie, o să vă arate că știe și singur să facă rost de parale dacă vrea. Dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo; să procedăm metodic. La început, avem în fața noastră un biet copil oropsit, care «aleargă cu picioarele goale prin curtea din spatele casei», cum spunea adineauri mult-stimatul și distinsul nostru concetățean, din păcate, de origine străină! Încă odată repet: nu înțeleg să las în seama altcuiva sarcina apărării acuzatului. Sunt acuzator public, dar pot fi în același timp și apărător. Da, suntem oameni cu toții și ne dăm seama în ce măsură poate fi influențat caracterul de primele impresii din copilărie și din casa părintească! Între timp însă copilul a crescut mare. Îl regăsim sub înfățișarea unui tânăr ofițer mutat disciplinar pentru năzbâtiile lui, printre care și o provocare la duel, undeva, departe, într-un târgușor, la

granița minunatei noastre Rusii. Acolo își are garnizoana și, ca și mai înainte, o duce numai în chefuri și petreceri, trăind pe picior mare, căci de, obrazul subțire cu cheltuială se ține! Mereu are nevoie de bani, bani și iar bani, înainte de toate, de aceea, după nesfârșite pertractări, cade la învoială cu tatăl dumisale, înțelegându-se cu dânsul să-i trimită pentru ultima oară șase mii de ruble, pe care le primește imediat. Băgați de seamă: e vorba de un act autentic, purtând semnătura lui – există o scrisoare inedită prin care domnia-sa renunță la toate drepturile pe care le-ar mai avea asupra moștenirii în schimbul celor șase mii de ruble, punând astfel capăt răfuielilor cu tatăl domniei-sale. Tocmai atunci însă întâmplarea face să cunoască o tânără fată, cultivată, un suflet ales. N-aș vrea să mai repet odată amănunte pe care le-ați auzit adineauri: e vorba de onoare, de abnegație, și de aceea prefer să nu mai revin asupra lor. Chipul tânărului flușturatic și dezmățat, care înțelege totuși să-și plece capul în fața veritabilei nobleți sufletești, în fața unei idei superioare, a devenit dintr-o dată extrem de simpatic. Pentru ca puțin mai apoi, tot aici, în incinta tribunalului, când nimeni nu se aștepta la o asemenea surpriză, să apară brusc și reversul medaliei. Din nou țin să vă spun că nu-mi permit să fac niciun fel de supoziții și nici nu voi încerca să analizez cauzele ce au determinat această schimbare. Din moment ce schimbarea s-a petrecut, înseamnă că există și motive care au provocat-o. Aceeași persoană, cu vocea înecata de lacrimi, dând frâu slobod indignării care de mult mocnea înăbușită în inima sa, ne declară că dumnealui a fost primul care a găsit de cuviință s-o disprețuiască pentru gestul său poate necontrolat și impulsiv, totuși sublim prin generozitate. El, logodnicul său, este primul om pe al cărui chip i-a fost dat să surprindă o umbră de zâmbet ironic și în același timp singurul din partea căruia nu putea suporta o asemenea înfruntare. Știind, mai apoi, c-o înșelase (și într-adevăr o înșelase cu convingerea că din momentul acela era obligată să suporte orice din partea dumnealui, chiar și trădarea), dânsa îi oferă în mod deliberat trei mii de ruble, dându-i să înțeleagă lămurit, poate chiar prea

lămurit, că-i pune la dispoziție suma respectivă ca s-o poată înșela mai departe. «— Să vedem, ai să-i primești sau nu? E posibil, oare, să fii chiar atât de cinic?» îi spune fără cuvinte privirea ei mustrătoare, căutând să-l încerce. El se uită la dânsa și-i citește gândurile în ochi, își dă seama perfect ce intenții are (adineauri chiar a recunoscut în fața dumneavoastră c-a înțeles clar de la început), și totuși, nu pregetă să-și însușească banii, pe care în două zile îi face praf, petrecând cu noua sa iubita. Și atunci, care din două e mai demnă de crezare? Prima versiune, ce ni-l arată jertfindu-și cu atâta noblețe și mărinimie ultimii bani și îngenunchind smerit în fața virtuții sau reversul atât de odios al aceleiași medalii? De obicei, în viață adevărul trebuie căutat la mijloc, între cele două extreme diametral opuse. În împrejurarea de față ar însemna fără doar și poate să greșim procedând în felul acesta. Este foarte probabil ca, în prima ipostază, acuzatul să fi ascultat într-adevăr de un imbold pe cât de nobil pe atât de sincer, iar în cea de-a doua de o pornire tot atât de sinceră, dar josnică. De ce? Pentru că domnia-sa are o fire largă, karamazoviană – aici am vrut să ajung – capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicții și să contemple în egală măsură cele două abisuri: abisul de deasupra noastră, imensitatea spre care își iau zborul cele mai luminoase idealuri, și abisul de sub noi, prăpastia fără fund, bântuită de pestilențialele miasme ale celei mai abjecte descompuneri morale! Amintiți-vă ideea formulată adineauri în chip atât de strălucit de tânărul observator – mă refer la domnul Rakitin – care a studiat îndeaproape și cu cea mai mare seriozitate întreaga familie Karamazov: «Oamenii cu un temperament neînfrânat ca al lor, impulsivi și depravați, au tot atâta nevoie de conștiința propriei lor abjecții morale, ca și de sentimentul celei mai nobile, mai sublime elevații spirituale». Și are perfectă dreptate: amestecul acesta atât de bizar constituie o necesitate permanentă, constantă pentru ei. Două abisuri, domnilor, două abisuri care trebuie neapărat să existe simultan, altminteri omul nostru ar fi nefericit și pururea nesatisfăcut, nu s-ar mai putea bucura de viață, ca și când

ar simți că-i lipsește ceva. Deoarece dumnealui are un suflet nespus de larg, un suflet vast ca nemărginitele plaiuri ale Rusiei noastre, capabil să cuprindă totul în egală măsură și să se adapteze la orice situație! Și acum, domnilor jurați, fiindcă am pomenit în treacăt adineauri de cele trei mii de ruble, să-mi dați voie să anticipez puțin asupra faptelor. Gândiți-vă că e posibil ca domnia-sa, cu caracterul pe care i-l cunoaștem, după ce a primit acești bani, și încă în condițiile știute, silit să îndure o umilință atât de cumplită, să-și terfelească onoarea într-un hal fără hal, să se înjosească în ultimul grad, gândiți-vă dacă se poate ca omul acesta să fie în stare să pună deoparte jumătate din bani și să-i coasă într-o amuletă, ca o lună întreagă după aceea să aibă tăria de a-i purta zi de zi la gât, fără să se atingă de ei oricât de mare ar fi fost ispita și oricât era de strâmtorat! În tot acest timp, deși bătea mereu localurile, nici în toiul unui chef, nici la beție, nici chiar atunci când a trebuit să alerge într-un suflet undeva în împrejurimile orașului ca să facă rost, Dumnezeu știe de unde și de la cine, de banii după care umbla cu disperare ca să plece cu iubita lui din localitate – ferind-o de ademenirile rivalului său, adică ale propriului său tată – niciodată n-a îndrăznit să se atingă de această amuletă! Deși firesc ar fi fost s-o smulgă de la gât, numai să nu-și lase iubita singură gata să cadă în mrejele bătrânului, pe care era cumplit de gelos, și să rămână mai departe de pază lângă ea, în așteptarea clipei, când s-ar fi decis, în fine, să-i spună: «sunt a ta», ca s-o ia și să zboare ca vântul cu dânsa cât mai departe de mediul nefast de aici. Dar nu, dumnealui s-a străduit să-și păstreze talismanul intact. Și pentru care pricină? După cum am văzut, primul motiv invocat a fost că voia să aibă bani de drum în cazul când dânsa avea să-i declare: «Sunt a ta, du-mă cu tine unde vrei!». Dar acest prim motiv, după propriile mărturisiri ale inculpatului, cade în fața celui de al doilea: «Atâta timp cât port asupra mea acești bani, își zicea el, sunt un ticălos, nu însă și un pungaș», fiindcă oricând se putea duce la logodnica sa, deși o jignise și, înmânându-i jumătate din suma pe care și-o însușise, să-i spună: «Vezi, am irosit la

chef jumătate din bani, dovadă că sunt un om slab de înger și dacă vrei chiar un ticălos (citez cuvintele inculpatului), dar, oricât aș fi de ticălos, nu sunt totuși un hoț. Și nu sunt fiindcă, dacă aș fi fost, nu ți-aș fi adus restul acesta de bani, ci i-aș fi vânturat ca și pe ceilalți.» Explicația e oricum destul de ciudată! Același om cu sânge iute, dar slab din fire, care n-a putut să reziste tentației de a primi cele trei mii de ruble, cu toată rușinea ce știa că-l așteaptă, să fie dintr-o dată capabil de atâta stoicism, de o asemenea tărie sufletească, încât să poarte la gât o bună bucată de vreme mii de ruble, fără a îndrăzni să se atingă de ele? Se potrivește, oare, cât de cât împrejurarea aceasta cu caracterul pe care l-am analizat mai adineauri? Bineînțeles că nu, și, dacă-mi dați voie, am să vă arăt cum ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov dacă s-ar fi gândit într-adevăr să-și coasă banii într-o amuletă. La prima tentație, bunăoară dacă ar fi avut chef să-și distreze noua sa iubită, cu care cheltuise până atunci jumătate din sumă, ar fi descusut imediat amuleta și ar fi scos dinăuntru, să zicem, deocamdată, numai o sută de ruble, fiindcă, ar fi chibzuit el: «De ce trebuie neapărat să-i duc jumătate din bani, adică o mie cinci sute de ruble în cap? O sută de ruble mai mult sau mai puțin nu-i cam același lucru, în fond? Oricum aș avea dreptul să-i spun: sunt un ticălos, recunosc, nu însă și un hoț, pentru că, vezi bine, am venit totuși să-ți restitui măcar o parte din bani. Un hoț n-ar fi pregetat să-i oprească pe toți, nu ți-ar mai fi adus nimic îndărăt.» După câteva zile ar fi descusut iar amuleta, ca să mai scoată o sută, apoi încă una, ca la sfârșitul lunii să scoată și penultima hârtie, fiindcă și așa, numai cu o singură sută, tot ar fi ieșit basma curată: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar nu și un hoț. Am cheltuit cu petrecerile douăzeci și nouă de sute, dar ultima am avut grijă să ți-o aduc înapoi. Un hoț nu s-ar fi gândit la așa ceva». În sfârșit, după ce ar fi prăpădit și penultima sută, uitându-se la ultima bancnotă, și-ar fi zis: «Desigur, nu face să-i duc o singură sută, mai bine s-o beau și pe asta!» În felul acesta ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov, așa cum îl cunoaștem noi. Legenda cu amuleta contrazice atât de

flagrant realitatea, încât pare cu totul neverosimilă. Putem presupune orice, numai asta nu. Asupra acestui punct însă vom mai reveni.”

După ce făcu o sinteză a celor constatate la anchetă cu privire la litigiile bănești și raporturile dintre tată și fiu, procurorul declară din nou că din elementele cunoscute nu se poate trage nicio concluzie în chestiunea moștenirii, dat fiind că nu se poate stabili precis cine pe cine a înșelat, sau cine și cui a rămas dator. Tot în legătură cu cele trei mii de ruble, care deveniseră pentru Mitea o idee fixă, o obsesie chinuitoare, Ippolit Kirillovici pomeni și despre expertiza medicală.

Capitolul VII

O RECAPITULARE CRONOLOGICĂ

„Expertiza medicală a căutat să ne demonstreze că inculpatul este un maniac și nu se bucură de integritatea facultăților lui mintale. Îmi permit să afirm că, dimpotrivă, e un om întreg la minte, din nefericire pentru dânsul, căci dacă n-ar fi fost în posesia tuturor facultăților lui mintale poate c-ar fi procedat mai inteligent. Că e maniac, sunt gata să recunosc și eu, da, într-adevăr e maniac, dar numai într-o singură privință – așa cum a constatat de altfel și expertiza – și anume: în problema celor trei mii de ruble, cu care pretinde că i-ar fi rămas dator tatăl său. Cu toate acestea, sunt convins că s-ar putea găsi o explicație mult mai plauzibilă decât un început de nebunie pentru a motiva furia turbată de care era stăpânit în permanență acuzatul din pricina acestor bani. În ce mă privește, sunt întru totul de acord cu tânărul medic, care consideră că inculpatul a fost și este în deplinătatea facultăților lui mintale, adică un om perfect normal, dar că se afla într-o stare de surescitare și era întărâtat. Aici este hiba: motivul exasperării (permanente pe care o manifesta inculpatul nu îl constituiau în realitate cele trei mii de ruble – banii propriu-zis nu erau decât un pretext menit să ascundă adevărata cauză care-i aţâța necontenit mânia. Și această cauză era gelozia!”

Ippolit Kirillovici vorbi apoi pe larg despre pasiunea nefastă a inculpatului pentru Grușenka, începând cu momentul când – potrivit cu mărturisirile lui – se dusese la această tânără persoană ca „s-o snopească în bătaie”; în loc s-o bată, însă s-a pomenit la picioarele sale, și așa s-a născut dragostea lui pătimașă. „Din păcate bătrânul, tatăl acuzatului, a pus și el ochii tot atunci pe aceeași persoană; fatală coincidență – și pe drept cuvânt uluitoare – ce face

ca două inimi să se aprindă în același moment pentru aceeași femeie, deși o văzuseră și se întâlniseră cu dânsa și mai înainte și, aprinzându-se, să ardă amândouă, mistuite de o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană. Cred că vă amintiți ce a declarat aici mai adineauri respectiva persoană: «Mi-am bătut joc și de unul, și de celălalt», mărturisește dânsa. Da, îi venise așa deodată o toană să-i joace pe degete pe amândoi, lucru la care nici nu se gândise până atunci, dar din moment ce i-a cășunat dumneaei așa, nu s-a lăsat până nu i-a văzut pe ambii îngenuncheați în fața ei. Bătrânul, de unde toată viața fusese robul banului, din care își făcuse un idol, i-a pus imediat la dispoziție un plic cu trei mii de ruble numai ca să vină acasă la dânsul, iar după câtva timp a ajuns să se socotească fericit dacă i-ar fi îngăduit să depună la picioarele sale toată averea împreună cu numele lui, consimțind să devină soția sa legitimă. Și în privința aceasta avem dovezi indiscutabile. Cunoaștem de asemenea tragedia inculpatului, avem aici în fața noastră mărturia ei vizibilă. Dar așa cerea «jocul» tinerei persoane. Vrăjitoarea nu s-a îndurat să-i dea nici cea mai mică speranță bietului om decât în ultima clipă, când, îngenuncheat în fața celei ce jucase rolul unui călău, întindea spre ea mâinile scăldate în sângele tatălui și rivalului său; în această poziție se afla când au sosit autoritățile. «Să mă trimiteți la ocnă împreună cu el, din pricina mea l-a omorât, numai eu sunt vinovată!» a strigat ea, cuprinsă de o sinceră căință în momentul când l-au arestat. Eminentul tânăr care și-a propus să analizeze prezentul caz, domnul Rakitin, despre care am vorbit mai înainte, definește caracterul eroinei acestui proces în câteva fraze lapidare, dar cât se poate de concludente: «Decepția pe care o încearcă la o vârstă fragedă, faptul că s-a văzut înșelată și silită să apuce de timpuriu pe căi greșite, trădarea logodnicului, care, după ce a sedus-o, o părăsește, apoi mizeria, blestemul unei familii onorabile și, în sfârșit, protecția unui bătrân bogat, pe care, de altfel, îl mai socotește și astăzi binefăcătorul ei, au făcut să se nască o ură precoce, tăinuită în adâncul sufletului său

tânăr, înzestrat poate cu multe calități. Astfel, cu trecerea timpului, ajunge o femeie calculată, ahtiată după bani, care nu are alt scop în viață decât să se îmbogățească. Și totodată se dezvoltă în ea un spirit ironic și dorința de a-și lua revanșa asupra întregii societăți.» Cunoscând această caracterizare, ne putem da seama că era într-adevăr capabilă să-și bată joc și de unul, și de celălalt numai ca să se amuze pe socoteala lor cu un fel de plăcere răutăcioasă. În cursul acestei luni de dragoste deznădăjduită și de cumplită degradare morală, în care ajunge să-și înșele logodnica și să-și însușească banii ce-i fuseseră încredințați ca unui om de onoare, în inima inculpatului se încuibează treptat o gelozie aprigă, turbată. Și pe cine credeți că e gelos? Pe propriul său tată! Culmea este că bătrânul zevzec încearcă să ademenească și să cumpere obiectul pasiunii lui cu cele trei mii de ruble pe care fiul lui le pretinde ca pe un drept al său incontestabil, partea sa din moștenirea rămasă de pe urma mamei, și de care își acuză tatăl că l-a deposedat. Sunt absolut de acord cu dumneavoastră că e într-adevăr o situație intolerabilă! Acuzatul avea toate motivele să devină maniac. În fond, nu era vorba numai de bani, cât mai ales de faptul că rivalul său înțelegea să se folosească de ei cu un cinism pur și simplu revoltător ca să-i distrugă fericirea!”

Ippolit Kirillovici arătă apoi cum se născuse și se închegase treptat în sufletul inculpatului ideea paricidului, urmărind evoluția ei pas cu pas, așa cum o înfățișau faptele.

„La început, dumnealui s-a mulțumit numai să trăncănească în gura mare prin localuri – o lună întreagă n-a făcut decât să trăncănească. O, îi plăcea grozav să-și etaleze viața personală în văzul tuturor, să-și deschidă inima față de oricine, încredințându-i chiar și cele mai diabolice, mai periculoase idei ale sale! O, da, era oricând dispus să-și destăinuiască unuia sau altuia gândurile, pretinzând, în schimb, celor ce-l ascultau să-i răspundă prompt, Dumnezeu știe de ce, cu cea mai deplină simpatie, să-i împărtășească grijile și îndoielile, să-l îmbărbăteze și să-l lase în apele lui, fără să-l stingherească în niciun fel!

Altminteri, din te miri ce își ieșea din sărite și era în stare să facă praf tot localul!” (Urma povestea cu căpitanul Sneghirev.) „Cei care au avut ocazia să-l audă și să-l vadă pe inculpat în această ultimă lună, au simțit până la urmă că invectivele și amenințările proferate la adresa tatălui său nu erau numai vorbe rostite la mânie și că, la un moment dat, când exasperarea lui va fi ajuns la paroxism, amenințările puteau să devină fapte.” (Aici procurorul aminti reuniunea de familie ce avusese loc la mănăstire, discuțiile cu Alioșa și zugrăvi scena revoltătoare petrecută în casa părintească, în ziua când inculpatul intrase buzna în sufragerie spre sfârșitul mesei.) „N-aș putea să afirm cu toată certitudinea, continuă Ippolit Kirillovici, că hotărârea de a răfui definitiv socotelile cu tatăl său, asasinându-l, va fi fost premeditată înainte de acest incident. Presupun, totuși, că ideea asta îi venise de câteva ori în minte, stăruise în mod conștient asupra ei, așa cum ne-o dovedesc faptele, depozițiile martorilor și chiar propriile declarații ale acuzatului. Domnilor jurați, adăugă procurorul, mărturisesc că până astăzi am șovăit să arunc pe umerii inculpatului acuzația de crimă cu premeditare, ce se impunea de la sine. Eram ferm convins că în adâncul său întrezărise de mult clipa fatală, dar o întrezărise numai, imaginându-și-o ca pe o eventualitate, fără să stabilească precis împrejurările și fără să fixeze un termen. Am șovăit, dar șovăielile mele s-au spulberat astăzi, în momentul când s-a dat citire zdrobitorului document prezentat în instanță de doamna Verhovțeva. Domnilor, ați auzit cu toții cuvintele sale: «Aici e tot planul asasinatului, punct cu punct, e un adevărat program!» Așa a definit domnia-sa această blestemată misivă, scrisă «la beție» de nefericitul care se află acum pe banca acuzaților. Și, pe bună dreptate, scrisoarea aceasta are o importanță deosebită, constituind un program, o dovadă certă a premeditării. Fiind scrisă cu două zile înainte de crimă, știm că, exact cu două zile înainte de a-și pune în aplicare planul său monstruos, inculpatul a declarat, legându-se chiar cu jurământ că, dacă în ziua următoare nu va reuși să facă rost de bani, are intenția să-și omoare tatăl, ca să poată

sustrage «plicul cu bani legat cu panglicuță roz de sub pernă, numai să plece Ivan!» Auziți: «numai să plece Ivan!» Va să zică, totul fusese dinainte calculat, fiece amănunt în parte cântărit cu atenție; și ce s-a întâmplat până la urmă? Acuzatul și-a adus cu cea mai mare meticulozitate planul la îndeplinire. Nu mai încape nicio îndoială că e vorba de un act premeditat și că mobilul crimei a fost jaful, sunt lucruri mărturisite negru pe alb și semnate cu mâna lui de inculpat, care își recunoaște iscălitura. S-ar putea obiecta: biletul a fost scris de un om în stare de ebrietate. Asta însă nu-i micșorează cu nimic gravitatea, dimpotrivă, înseamnă că, fiind beat, inculpatul a așternut pe hârtie un plan pe care-l concepuse mai înainte cu mintea limpede. Dacă nu s-ar fi gândit la el din vreme, când era treaz, nu l-ar fi dat în vileag mai apoi, când i s-a urcat băutura la cap. Bine, ar putea să spună unii dintre dumneavoastră, dar ce rost avea să strige în gura mare ceea ce pusese la cale? Cine premeditează o faptă ca asta caută pe cât poate să păstreze secretul. E adevărat, dar acuzatul și-a trâmbițat intențiile atunci când erau încă în germene, când abia mijeau în sufletul lui ca o vagă dorință; în momentul acela nu-și făcuse încă niciun plan, nu premeditase nimic. Mai târziu însă e mai puțin guraliv. În seara când a scris respectiva masivă la «Metropol», în local, era beat criță, a stat tot timpul tăcut și retras, n-a jucat biliard și n-a schimbat cu nimeni niciun cuvânt, mulțumindu-se doar să bruftuiască pe un vânzător de magazin, care se așezase la masa lui; asta însă aproape inconștient, în virtutea obișnuinței, fiindcă de câte ori intra într-un local trebuia să se ia la harță cu cineva. Presupun de asemenea că în clipa când s-a hotărât cu tot dinadinsul să acționeze, și-a adus aminte probabil cât de zgomotos își dezvăluise intențiile în auzul tuturor și s-a gândit că din pricina asta ar putea fi descoperit după săvârșirea crimei. Dar nu mai avea încotro. Publicitatea fusese făcută și nu-și mai putea lua vorba înapoi, și pe urmă de atâtea ori în viață avusese noroc, de ce deci n-ar fi avut și de astă dată? Credea în steaua dumisale, domnilor! Trebuie să recunosc însă că s-a zbătut mult ca să ocolească un deznodământ

atât de crâncen, că a luptat din răsputeri ca să evite o vărsare de sânge. «Am să mă duc mâine să cer de la toți bani, până o să încropesc trei mii de ruble, spune dânsul în limbajul său original, și dacă nimeni n-o vrea să-mi dea, atunci o să curgă sânge.» Și iarăși putem constata că tot ceea ce așternuse pe hârtie în stare de ebrietate a fost adus la îndeplinire punct cu punct mai târziu, când era cu mintea limpede!”

Ippolit Kirillovici descrise cu lux de amănunte eforturile depuse de Mitea pentru a face rost de bani, ca să nu ajungă la crimă. Povesti scena cu Samsonov, apoi goana pe urmele lui Copoiu, căutând să prezinte faptele așa cum se petrecuseră. „Istovit, batjocorit, flămând, ros de gelozie la gândul că-și lăsase iubita fără supraveghere, temându-se că-n lipsa lui o să se ducă la Feodor Pavlovici, se înapoiază, în sfârșit, în oraș, după ce își vânduse până și ceasul ca să poată pleca la drum (și asta având – zice-se, o, numai zice-se! – o mie și cinci sute de ruble asupra lui). Slavă Domnului, iubita lui nu fusese la Feodor Pavlovici! Iese apoi cu dânsa s-o conducă la protectorul ei Samsonov. (Curios: nu simte niciun grăunte de gelozie față de Samsonov, ceea ce constituie iarăși o particularitate deosebit de interesantă în cazul de față!) După care aleargă într-un suflet la postul lui de observație din spatele casei părintești; ajungând acolo, află că Smerdiakov are o criză de epilepsie și că cealaltă slugă, Grigori, zace și el bolnav în pat, deci are câmp liber de acțiune; «semnalele» sunt la discreția lui – ce tentație! Încearcă totuși să se împotrivească ispitei și, fără să mai stea pe gânduri, se hotărăște să apeleze la o persoană stabilită temporar la noi în oraș, mult stimata doamnă Hohlakova, care urmărea de mult cu toată compasiunea frământările lui. Doamna Hohlakova îi dă un sfat cât se poate de înțelept și anume: să părăsească odată pentru totdeauna viața de petreceri, să renunțe la o iubire nefastă, să nu mai bată zi și noapte localurile, irosindu-și zadarnic toată puterea tinereții, și să plece în Siberia, să lucreze într-o mină de aur. «Acolo energia dumitale clocotitoare, firea dumitale romantică, aventuroasă au să-și găsească un rost.»” După ce relată

sfârșitul întrevederii cu doamna Hohlakova și descrise scena când inculpatul descoperă pe neașteptate că Grușenka n-a fost la Samsonov și furia năprasnică de care bietul om, chinuit de gelozie și cu nervii măcinați, e cuprins la gândul că în momentul acela dânsa se află la Feodor Pavlovici, Ippolit Kirillovici atrase atenția juraților asupra rolului fatal pe care hazardul l-a jucat în această împrejurare: „Dacă servitoarea ar fi apucat să-i spună că iubita lui e plecată la Mokroe împreună cu «fostul» dumneaei, care avea drepturi «netăgăduite» asupra sa, probabil că nu s-ar fi întâmplat nimic. Năucită de frică însă fata s-a jurat că habar n-are unde poate să fie, și dacă inculpatul n-a ucis-o pe loc, e numai pentru că a rupt-o numaidecât la fugă, ca un nebun, pe urmele trădătoarei. Rețineți un amănunt: deși părea că-și ieșise din minți, n-a uitat totuși să ia cu sine pisălogul de aramă! De ce tocmai pisălogul, și nu alt obiect, de care se putea servi ca de o armă? Atunci însă când o lună întreagă te gândești zi de zi la o anumită eventualitate și te pregătești în vederea ei, e de ajuns să-ți cadă privirile pe un obiect care să ia în ochii tăi aparența unei arme ca să și pui mâna pe el, folosindu-l ca atare. Trebuie să ținem seama că domnia-sa o lună de zile s-a gândit la un lucru pe care să-l aibă la îndemână în momentul critic! De aceea, chiar în clipa când i-au picat ochii pe el, și-a dat seama că pisălogul este exact ceea ce-i trebuia. Și, deci, nu inconștient și nici involuntar a înșfăcat de pe masa blestematul de pisălog! Iată-l, în sfârșit, în grădina caselor părintești, terenul este liber, martori nu există, e o noapte fără lună, peste tot numai beznă și în sufletul său gelozia! Bănuiala că dânsa ar putea fi în casă, cu rivalul lui, poate în brațele acestuia, ba poate chiar râzând de dânsul, îi taie răsuflarea. Și nu este vorba numai de o simplă bănuială, nicidecum, ci de o certitudine, nu mai încape niciun dubiu că-l înșeală: este acolo, în odaia cu fereastra luminată, trebuie să fie după paravan! Nefericitul se apropie tiptil de fereastră, se uită intimidat pe geam și, potolindu-se ca prin minune, ca un copil cuminte, st grăbește să plece prudent, cât mai e vreme, ca să nu săvârșească un păcat, să nu facă vreun gest nesăbuit, o

nelegiuire – așa vor cel puțin să ne demonstreze unele persoane. Noi însă, cunoscându-i atât de bine caracterul, avem destule elemente la îndemână să ne putem da seama de starea lui de spirit din momentul acela, și mai ales știm că dumnealui deținea semnalele care i-ar fi deschis numaidecât ușa casei, dându-i posibilitatea să pătrundă înăuntru!” Ippolit Kirillovici părăsi deocamdată principalul obiectiv al rechizitoriului pentru a se ocupa de „semnale” și de Smerdiakov, ca să lichideze definitiv acest incident, spulberând odată pentru totdeauna suspiciunea ce plana asupra lui Smerdiakov, bănuit că ar putea fi autorul crimei. Treabă pe care o îndeplini cât se poate de conștiincios, în așa fel încât toată lumea își dădu seama că, în ciuda disprețului pe care-l afișa față de această ipoteză, procurorul îi acorda totuși o importanță deosebită.

Capitolul VIII

DISERTAȚIE ASUPRA LUI SMERDIAKOV

„În primul rând, începu Ippolit Kirillovici, să vedem care este originea acestei suspiciuni? Primul care a declarat că ucigașul nu poate fi decât Smerdiakov a fost chiar inculpatul, în momentul arestării sale; totuși, de când a făcut aceasta declarație și până în ziua de azi, n-a fost în stare să înfățișeze nicio dovadă în sprijinul acuzației sale, și poate că dovadă ar fi prea mult spus, dar nici măcar n-a putut să invoce un fapt concret, cât de cât verosimil. Aceeași învinuire o ridică alte trei persoane: cei doi frați ai inculpatului și doamna Svetlova. Cel mai mare dintre frați însă și-a formulat acuzația, după cum am auzit astăzi, într-un acces de febră cerebrală, prezentând simptome neîndoielnice de alienație mintală, iar noi știm precis că în ultimele două luni Ivan Feodorovici a împărtășit întru totul părerea unanimă în legătură cu vinovăția fratelui său, părere pe care nici măcar n-a încercat s-o combată. Asupra acestui lucru vom reveni însă mai încolo. La rândul său, mezinul ne-a mărturisit adineauri că nu posedă nicio probă care să certifice aserțiunea sa că Smerdiakov ar fi criminalul și că nu face decât să repete spusele inculpatului, bizuindu-se pe «expresia figurii lui» – argument destul de bizar, pe care fratele acuzatului l-a repetat de două ori. Și mai bizar mi se pare modul în care se exprimă doamna Svetlova: «Trebuie să-l credeți pe cuvânt, spune dânsa despre inculpat, omul ăsta nu e în stare să mintă». Acestea sunt efectiv elementele pe care se bazează acuzația ridicată împotriva lui Smerdiakov de cele trei persoane care, ne dăm seama, sunt mult prea interesate de soarta inculpatului. Cu toate acestea, ipoteza emisă în legătură cu vinovăția lui Smerdiakov a circulat

intens, a câștigat tot mai mult teren și mai circulă încă în ziua de azi. Putem, oare, să-i acordăm vreun credit, putem admite că el ar fi vinovatul?”

Aici Ippolit Kirillovici găsi de cuviință să schițeze în linii generale caracterul răposatului, „care și-a pus capăt zilelor într-un acces de nebunie”, înfățișându-l ca pe un om sărac cu duhul, un semidoct, zăpăcit de diferite idei filozofice care depășeau putința lui de înțelegere, îngrozit de unele teorii moderne despre datorie și despre obligații morale, pe care i le-au servit din abundență – în practică – viața destrăbălată a lui Feodor Pavlovici, fostul său stăpân și totodată poate propriul lui tată, iar teoretic o serie de discuții filozofice destui de ciudate pe care le-a avut cu cel mai mare dintre feciorii boierului. Era un mic divertisment, pe care Ivan Feodorovici și-l permitea cu un fel de voluptate, din plictiseală probabil sau poate din plăcerea de a râde pe socoteala cuiva, negăsind la îndemână un obiectiv mai potrivit. „Smerdiakov mi-a descris singur starea lui de spirit din ultimele zile petrecute în casa stăpânului său, explică Ippolit Kirillovici. Mărturisirile lui sunt confirmate însă și de alte persoane: inculpatul, fratele acestuia și chiar bătrânul servitor Grigori, adică toți cei care l-au cunoscut îndeaproape spun același lucru. În afară de aceasta, Smerdiakov, care suferea de o depresiune nervoasă din pricina epilepsiei, era «fricos ca o găină». «Se arunca la picioarele mele și-mi săruta cizmele», ne-a destăinuit inculpatul într-un moment când nu-și dădea seama încă de prejudiciul pe care i l-ar putea pricinui această declarație – «o găină epileptică», cum îl caracterizează el pe Smerdiakov în limbajul lui atât de colorat. Acesta este omul pe care, așa cum ați văzut, inculpatul (lucru pe care îl confirmă și domnia-sa) și-l face confident, terorizându-l în așa hal, încât nefericitul acceptă, în cele din urmă, să devină iscoada lui și să-l informeze de tot ce se întâmpla acasă. Ca atare, Smerdiakov nu pregetă să-și trădeze boierul și-i dezvăluie inculpatului existența plicului cu bani, comunicându-i totodată și semnalele cu ajutorul cărora se poate pătrunde în casă. Spuneți și dumneavoastră, ce putea să facă bietul

om? «M-ar fi ucis, vedeam bine că m-ar fi ucis», ne-a declarat la anchetă, înfiorându-se de groază și tremurând ca vai de el, deși călăul său era arestat și nu avea cum să-l mustruluiască. «Tot timpul mă bănuia că-l mint, și atunci, ca să-l potolesc, dârdâind de frică, nu mai așteptam să mă întrebe, și-i spuneam singur tot ce știam, ca să se încredințeze că nu-i ascund nimic și să-mi cruțe viața.» Reproduc textual destăinuirile lui Smerdiakov, pe care le-am reținut și le-am notat cuvânt cu cuvânt. «Numai ce se răstea odată la mine, și-i cădeam în genunchi!» Fiind extrem de cinstit din fire și bucurându-se de toată încrederea boierului (care ținuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, când îi înapoiase niște bani pierduți), îmi închipui cât se va fi chinuit bietul Smerdiakov la gândul că-și vânduse stăpânul de care era grozav de atașat, considerându-l binefăcătorul său. Bolnavii de epilepsie, după mărturia celor mai renumiți psihiatri, sunt îndeobște înclinați să-și facă procese de conștiință; bineînțeles, este vorba de o înclinație morbidă. Tot timpul sunt obsedați de pretinsa lor «vinovăție», au remușcări cumplite și se macină sufletește, de cele mai multe ori fără niciun temei, exagerându-și greșelile sau chiar născocindu-și singuri tot felul de păcate și crime. Vă dați seama ce poate să fie când un individ de genul acesta devine realmente vinovat, poate chiar criminal, de frică, silit prin amenințări. În afară de aceasta, el, Smerdiakov, presimțea că, așa cum se desfășurau evenimentele, din moment în moment putea surveni un dezastru. În ajunul tragicei zile, când Ivan Feodorovici, cel mai mare dintre băieții lui Feodor Pavlovici, a plecat la Moscova, Smerdiakov l-a rugat stăruitor să rămână, fără a îndrăzni totuși, ca de obicei, din lașitate, să-și dea pe față lămurit și fără ocolișuri temerile, mulțumindu-se să facă unele aluzii, care din păcate n-au fost înțelese. Trebuie să menționez că Smerdiakov îl socotea pe Ivan Feodorovici ocrotitorul său și era convins că nu se va întâmpla nicio nenorocire atâta timp cât va sta acasă. Amintiți-vă ce spunea în biletul lui, scris «la beție», Dmitri Karamazov: «Am să-l ucid pe bătrân, numai să plece Ivan». Prin urmare, prezența lui

Ivan Feodorovici însemna pentru toți o garanție de liniște și pace în casă. Până la urmă, totuși, a plecat, și un ceas mai târziu Smerdiakov a și avut o criză de epilepsie. Nici nu e de mirare. Trebuie să știți că, demoralizat din pricina temerilor și disperării de care era stăpânit, feciorul presimțise în ultimele zile posibilitatea unei crize apropiate, așa cum mai avusese și altă dată în urma unei încordări nervoase sau a unei emoții zguduitoare. Firește, nimeni nu e în măsură să prezică ziua și ora exactă, dar fiecare epileptic poate presimți dinainte, după anumite simptome, o criză. Cel puțin așa declară medicina, îndată după plecarea lui Ivan Feodorovici, Smerdiakov, cu inima strânsă, fiindcă a rămas singur și lipsit de apărare în fața primejdiei, se duce să ia ceva din pivniță. Și, coborând treptele, se gândește: «O să-mi vină sau n-o să-mi vină criza? Ce-ar fi să mă apuce chiar acum?» Și tocmai îndoiala asta, teama de care e cuprins, întrebările neliniștitoare îi provoacă spasmul acela al beregatei, care precede totdeauna accesul; o clipă mai târziu, se prăbușește în nesimțire pe scări, rostogolindu-se până în fundul beciului. Și mai sunt oameni care vor neapărat să vadă ceva suspect în acest accident atât de firesc, să descopere un indiciu că Smerdiakov ar fi simulat *intenționat* criza! Dar dacă a simulat-o intenționat, se ridică atunci altă problemă: pentru ce a făcut-o? Cu ce plan? În ce scop? Las deoparte faptul că aici mai are și medicina un cuvânt; să zicem că știința se înșeală, că medicii mint, ori nu s-au priceput să deosebească un acces real de unul simulat – fie, dar în cazul acesta spuneți-mi, vă rog, ce rost avea să se prefacă? Nu cumva ca, în timp ce punea la cale asasinatul, să atragă de la bun început și cât mai grabnic asupra lui atenția celor din casă? Domnilor jurați, țin să vă amintesc că, în noaptea în care a fost înfăptuită crima, în casă la Feodor Pavlovici se aflau cinci persoane; întâi și-ntâi, Feodor Pavlovici, dar este clar că nu și-a luat viața singur; apoi servitorul Grigori, dar și el a fost la un pas de moarte; pe urmă soția lui Grigori, Marfa Ignatievna, bucătăreasa, dar cred c-ar fi nedemn din partea noastră s-o bănuim cumva c-ar fi fost în stare să-și

ucidă stăpânul. Nu mai rămân, așadar, decât doi suspecți: inculpatul și Smerdiakov, e singura alternativă, fiindcă altcineva n-a mai fost acolo și nici nu avem vreun indiciu care să ne îndrepte bănuielile într-altă parte. Iată, deci, explicația magistralei, «ingenioasei» acuzații aruncate în spinarea nefericitului care și-a pus capăt zilelor aseară! Imposibilitatea de a găsi un alt vinovat! Dacă ar putea să planeze măcar o umbra de îndoială asupra altcuiva, dacă o a șasea persoană ar fi putut da de bănuit, sunt convins că până și inculpatul s-ar fi sfiit să-l implice pe Smerdiakov și ar fi acuzat din capul locului cea de-a șasea persoană, fiindcă e pur și simplu absurd să crezi că Smerdiakov ar fi putut săvârși crima!

Domnilor, vă propun să nu ne mai ocupăm deocamdată de psihologie, nici de medicină, nici chiar de logică și să lăsăm faptele să vorbească, faptele nude, să vedem ce putem afla de la ele. Să zicem că Smerdiakov a ucis, dar cum? Singur sau în complicitate cu inculpatul? Să examinăm mai întâi prima ipoteză, adică să presupunem că Smerdiakov ar fi săvârșit singur asasinatul. Firește, ca să facă o faptă ca asta trebuia să aibă un motiv, să urmărească un folos. Dar cum în sufletul lui nu exista niciunul din motivele care-l împingeau la crimă pe inculpat, adică ura, gelozia etc, etc, Smerdiakov desigur nu putea să-și ucidă stăpânul decât pentru bani, ca să-și însușească cele trei mii de ruble, pe care acesta le vârâse în plic sub ochii lui. Și atunci, în timp ce punea la cale în taină asasinatul, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să comunice din vreme unei alte persoane, o persoană care era interesată în cel mai înalt grad să cunoască lucrurile acestea, adică inculpatul, tot ce se petrecea în casă, povestea cu banii și cu semnalele, să-i spună chiar unde-i ascuns plicul și ce este scris pe el și, mai ales, da, mai ales, să-i dezvăluie «semnalele» cu ajutorul cărora se putea intra la boier în casă. Pentru ce a făcut-o, nu cumva ca să se dea singur de gol? Sau pentru că ținea cu tot dinadinsul să aibă un concurent căruia îi punea singur la dispoziție mijloacele ca să poată pătrunde în odaia bătrânului și șterpeli plicul? «Bine, ar putea obiecta cineva, dar

Smerdiakov i-a comunicat lucrurile astea numai de frică!» Cum vine asta? Un om care concepe fără să șovăie o crimă atât de temerară, de sălbatică, pe care o aduce apoi la îndeplinire fără să clipească, mai poate oare destăinui altcuiva niște secrete pe care le cunoaște numai el, așa, încât dacă și-ar fi ținut gura nimeni pe lume nu l-ar fi bănuit? Nu, oricât de laș ar fi un om, din moment ce ar fi pus la cale o faptă ca asta, s-ar fi păzit ca de foc să scape c vorbă față de cineva, pomenindu-i despre plic și despre semnale, fiindcă ar fi însemnat să se demaște de la început. Ar fi născocit câte-n lună și-n stele, ar fi mințit în fel și chip dacă i s-ar fi cerut cu tot dinadinsul informații, numai despre asta n-ar fi spus nimic! Dimpotrivă, repet, dacă el ar fi păstrat cea mai deplină tăcere în privința banilor, pe care i-ar fi sustras după ce și-ar fi asasinat stăpânul, nimeni nu l-ar fi putut acuza vreodată de crimă cu tâlhărie, fiindcă nimeni pe lume în afară de el nu văzuse plicul, nici nu știa de existența lui în casă. Chiar dacă ar fi fost acuzat de omor, cu siguranță că s-ar fi atribuit un alt mobil asasinatului. Dar cum nimeni nu băgase de seamă c-ar fi putut avea vreun motiv să comită crima, ba, dimpotrivă chiar, toată lumea remarcase ce mult ținea la el și câtă încredere îi arăta boierul, firește că nimeni nu s-ar fi gândit să-l suspecteze, și bănuielile ar fi căzut și de astă dată asupra inculpatului, care avea toate motivele să dorească moartea bătrânului; ba mai mult încă, nu făcuse niciun secret din ele, proclamându-le în auzul tuturor; într-un cuvânt, toate suspiciunile s-ar fi îndreptat împotriva lui Dmitri Feodorovici, fiul victimei. Smerdiakov și-ar fi ucis stăpânul și l-ar fi prădat, iar fiul răposatului ar fi suportat consecințele; nici nu se putea găsi ceva care să-i convină mai bine ucigașului, nu-i așa? Și cu toate astea, din capul locului chiar, de când a încolțit în el gândul crimei, Smerdiakov s-a grăbit să dezvăluie existența plicului cu bani și secretul semnalelor – și tocmai cui? Feciorului victimei! E foarte logic – nu? – și limpede ca lumina zilei. Iată, însă, că sosește și ziua pe care Smerdiakov o aștepta ca să poată înfăptui crima, și ce credeți că face dumnealui? Se prăbușește în beci, simulând

un acces de epilepsie. Pentru ce? Firește, pentru ca în primul rând Grigori, care avea de gând în seara aceea să încerce iarăși leacul cel miraculos, văzând că nu are cine să păzească locuința, să lase totul deoparte, renunțând să se mai doftoricească, și să stea de veghe. În al doilea rând, probabil, pentru ca boierul, văzând c-a rămas fără paznic și tremurând tot să nu vină cumva peste el fecioru-său – lucru pe care, de altfel, nici nu căuta să-l ascundă – să-și întărească vigilența și să devină și mai bănuitor. Și, în sfârșit, pentru ca el însuși – vreau să zic, Smerdiakov – după declararea crizei, să fie mutat din bucătărie, unde dormea de obicei singur, deosebit de celelalte slugi și având intrare separată, tocmai în celălalt capăt al acareturilor, în odăița lui Grigori, la trei pași doar de patul celor doi bătrâni, despărțit de ei numai printr-un perete de scânduri – odăiță în care era transportat din porunca boierului și după dorința inimoasei Marfa Ignatievna, de câte ori avea un acces de epilepsie – și, zăcând acolo, după peretele de scânduri, să geamă toată noaptea (așa cum au arătat la anchetă Grigori și Marfa Ignatievna) ca să dea impresia că e într-adevăr bolnav, împiedicându-i să doarmă pe moșnegi. Și toate astea pentru ce? Ca să se poată scula mai lesne din pat și să-i fie mai la îndemână să-și omoare stăpânul!

Dar, vor spune unii, se prea poate să se fi prefăcut bolnav anume ca să nu fie suspectat și să-i fi vorbit inculpatului despre bani și despre semnale, gândindu-se că probabil acesta va fi tentat să înfăptuiască singur crima, pentru ca după ce își va fi răpus victima și va fi plecat, luând cu el banii și, eventual chiar, iscând întâmplător zgomot, tulburând liniștea și trezind martorii din somn, să se scoale și el, adică Smerdiakov, din pat și să se ducă, da, să se ducă, dar unde, întreb, și pentru ce? Poate ca să-l omoare a doua oară pe boier și să fure încă odată banii pe care avusese grijă să pună mâna altul mai înainte. Râdeți, domnilor? Eu însumi, vă rog să mă credeți, mă simt jenat că-mi permit să fac asemenea supoziții, și, cu toate acestea, închipuiți-vă, am reprodus exact versiunea pe care o susține inculpatul: «Apucasem să plec, spune el,

după ce-l doborâsem pe Grigori și pusesem lumea în mișcare, când Smerdiakov s-a sculat din pat și s-a dus să-l ucidă pe bătrân ca să-l jefuiască». Nu mai vorbesc că Smerdiakov n-avea de unde să ghicească dinainte cu atâta precizie că fiul năbădăios și turbat de mânie o să vină numai ca să arunce o privire intimidată pe geam și – cu toate că știa pe de rost semnalele – să se retragă domolit, lăsând în mâinile lui toată prada! Domnilor, eu vă întreb foarte serios: în care moment anume credeți dumneavoastră că Smerdiakov a săvârșit crima? Arătați-mi și mie când, altminteri nu-l putem scoate vinovat.

Dar dacă, totuși, criza de epilepsie n-a fost simulată? Poate că bolnavul s-a trezit la un moment dat, a auzit țipete și a ieșit afară – ei, și pe urmă? Pe urmă s-a uitat în jur și și-a spus: «Ce-ar fi să mă duc să-l omor pe boier?» Dar de unde putea el să știe care-i situația și ce se întâmplase între timp, când până atunci zăcuse tot timpul în nesimțire? Dar, domnilor, chiar și fantezia are o limita.

«Așa o fi, vor zice poate unele persoane mai subtile, dar dacă există o complicitate între ei? Dacă au săvârșit împreună asasinatul și au împărțit după aceea prada, atunci cum rămâne?»

Într-adevăr, este o ipoteză demnă de luat în considerație și, mai cu seamă, întemeiată pe premise foarte serioase; unul operează luând asupra lui toate riscurile, în timp ce complicele său zace liniștit în pat, simulând un atac de epilepsie. Dar de ce? Ca să trezească de la început bănuielile tuturor, să ațâțe teama de care era stăpânit boierul, să-l neliniștească pe Grigori? Ar fi curios de știut ce i-a determinat pe cei doi complici să conceapă un plan lipsit de orice rațiune! Dar poate că în realitate n-a fost vorba de o participare activă în cazul lui Smerdiakov, ci numai de o complicitate pasivă, ca să zicem așa? Poate că și el este o victimă. Înfricoșat până în măduva oaselor, feciorul va fi acceptat, în cele din urmă, să nu se opună fărădelegii, lăsându-l pe criminal să opereze nestingherit, dar presimțind că, totuși, s-ar putea să fie tras la răspundere pentru că a stat cu brațele încrucișate, în timp ce boierul era asasinat, fără să dea alarma, fără să se

împotrivească în niciun fel, se va fi înțeles din capul locului cu Dmitri Karamazov pe care l-a rugat să-i dea voie să stea în pat, prefăcându-se bolnav: «Treaba ta ce faci în vremea asta. N-ai decât să-l omori dacă vrei, pe mine nu mă interesează!» Chiar dacă i-ar fi propus lucrul acesta, accesul lui Smerdiakov trebuia neapărat să producă unele perturbări în casă și, prevăzându-le, Dmitri Karamazov nu putea cu niciun chip să fie de acord. Admițând ipoteza că ar fi căzut amândoi de acord, până la urmă tot Dmitri Karamazov rămâne ucigașul propriu-zis, cel care a săvârșit, cu mâna lui crima, instigatorul ei direct, în timp ce Smerdiakov nu este decât un complice pasiv, ba poate chiar nici atât, rolul său limitându-se la faptul de a fi tolerat asasinatul de frică și împotriva voinței sale; e o deosebire pe care judecata ar fi știut s-o facă; cu toate astea, ce s-a întâmplat până la urmă? Imediat ce s-a văzut arestat, inculpatul s-a grăbit să arunce toată vina asupra lui Smerdiakov, exclusiv asupra lui. Și nu-l acuză de complicitate, ci declară că el ar fi autorul direct al asasinatului, numai el! Smerdiakov a săvârșit singur crima, el l-a ucis și l-a jefuit pe bătrân, peste tot e numai mâna lui! Ce fel de complici sunt aceștia, care aruncă din primul moment vina unul asupra altuia, așa ceva nu s-a mai pomenit! Ca să nu mai vorbesc de riscurile pe care și le asumă Karamazov; el, principalul criminal, să arunce toată răspunderea asupra complicelui său, care, de fapt, n-a jucat niciun rol, s-a mulțumit să rămână tot timpul pasiv, să zacă în pat după peretele de scânduri. Păi bine, în cazul acesta complicele care nu se mișcase din pat putea foarte bine să-și iasă din sărite și, mânat de instinctul de conservare, să dea imediat în vileag adevărul: «Amândoi am fost părtași la omor, numai că eu n-am mișcat niciun deget, n-am făcut decât să tolerez crima de frică!» Smerdiakov putea doar să-și dea seama că la judecată s-ar fi constatat fără nicio greutate în ce măsură era el vinovat și că, prin urmare, chiar dacă va fi condamnat, pedeapsa lui va fi mult mai ușoară decât aceea sorocită adevăratului ucigaș, care încerca să-l scoată pe dânsul țap ispășitor. Și atunci, prin forța lucrurilor, ar fi făcut mărturisiri

complete. Adică tocmai ceea ce nu s-a întâmplat. Smerdiakov n-a suflat o vorbă în legătură cu pretinsa complicitate, cu toate că ucigașul l-a acuzat direct, susținând tot timpul că el și numai el l-ar fi omorât pe bătrân. Mai mult chiar, Smerdiakov a declarat la anchetă că *el însuși* i-a vorbit inculpatului despre plicul cu bani și i-a divulgat semnalele și că, de n-ar fi deschis el gura, Dmitri Feodorovici n-ar fi aflat nimic. Și atunci, vă întreb, dacă ar fi fost într-adevăr complicele ucigașului și s-ar fi știut vinovat, ar mai fi declarat oare cu atâta ușurință anchetatorilor că inculpatul deținea toate informațiile de la el? Dimpotrivă, ar fi negat totul, ar fi încercat să denatureze faptele, să le minimalizeze. Dar n-a făcut nici una, nici alta. Numai un om care se știe fără nicio vină, care nu se teme că ar putea fi acuzat de complicitate e în stare să procedeze așa. Aseară, într-un acces de depresiune nervoasă, Smerdiakov, pe care boala lui și nenorocirea întâmplată în casă îl demoralizaseră, s-a spânzurat, lăsând un bilet scris în maniera lui personală: «Îmi pun capăt zilelor singur și cu propria mea voință. Nimeni nu e vinovat de moartea mea!» Ce ar fi însemnat pentru el să mai adauge: «ucigașul sunt eu, nu Karamazov»? Și totuși, n-a adăugat niciun cuvânt; din moment ce a avut atâta conștiință ca să scrie biletul acesta de ce s-ar fi oprit aici?

Iată însă că mai adineauri, aici, în incinta tribunalului, au fost aduși niște bani, trei mii de ruble, și ni s-a spus: «Sunt banii din plicul care se află acolo pe masă, împreună cu celelalte corpuri delicte, și mi i-a dat ieri Smerdiakov». Dar, domnilor jurați, cred că mai aveți încă și acum în fața ochilor zguduitoarea scenă ce s-a desfășurat aici și, deci, n-are rost s-o mai descriu în amănunțime. Îmi voi permite doar câteva considerații și voi căuta să aleg lucrurile cele mai puțin evidente, deoarece, nefiind atât de pregnante, presupun că nu toată lumea se va fi gândit la ele. În primul rând, mă voi opri asupra tezei arătate mai înainte. Ieri, cuprins de remușcări, Smerdiakov s-a spânzurat, după ce mai întâi a restituit banii (pe care, bineînțeles, nu i-ar fi înapoiat dacă n-ar fi avut remușcări). Și probabil abia

aseară i-a mărturisit lui Ivan Karamazov că el este criminalul, așa cel puțin declară acesta, altfel de ce ar fi tăcut atâta timp? Așadar, Smerdiakov a mărturisit, dar de ce atunci – repet întrebarea – n-a spus tot adevărul în biletul pe care l-a scris înainte de moarte, știind că a doua zi o judecată necruțătoare va pecetlui soarta unui om nevinovat? Banii în sine nu dovedesc nimic. Așa, de pildă, eu și alte câteva persoane am aflat cu totul întâmplător că, încă de acum o săptămână, Ivan Feodorovici Karamazov a trimis pe cineva în capitala guberniei să-i schimbe două obligații de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble fiecare, adică în total zece mii. Am ținut să menționez lucrul acesta ca un argument că oricine poate să-și procure la un moment dat o anumită sumă de bani și că aducând trei mii de ruble mai trebuie să și dovedești că e într-adevăr vorba de banii care se aflau în plicul de acolo sau în cutare sertar. Și pe urmă cum se face că, după ce adevăratul ucigaș i-a destăinuit un lucru atât de extraordinar, Ivan Karamazov a putut să rămână acasă liniștit, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic? De ce nu ne-a înștiințat numaidecât? De ce a amânat pe a doua zi? Cred că nu e greu de ghicit pentru ce a procedat așa: cu sănătatea șubrezită de mai bine de o săptămână, amenințat de o febră cerebrală ce s-a declarat în sfârșit azi, sus-numitul, care a mărturisit singur doctorului și persoanelor mai apropiate că are halucinații, că i se întâmplă să se întâlnească pe stradă cu diferiți indivizi de mult decedați, aflând pe neașteptate despre moartea lui Smerdiakov, și-a făcut următoarea socoteală: «Acum, fiindcă tot a murit, ce-ar fi să arunc vina pe el ca să-mi salvez fratele? Bani am, pot foarte bine să iau un pachet de bancnote și să spun că Smerdiakov mi l-a încredințat înainte de a se sinucide.» Veți spune poate că nu e un procedeu prea onest, că, deși omul într-adevăr a murit, nu este cinstit să minți, împovărându-l cu o crimă pe care n-a săvârșit-o, chiar dacă faci lucrul acesta ca să-ți salvezi fratele! Dar dacă a mințit inconștient, dacă în urma șocului pe care l-a avut, cum era și complet dezaxat, auzind vestea morții subite a feciorului, și-a închipuit, în rătăcirea lui, că

așa s-au petrecut lucrurile în realitate? Ați fost de față la scena de adineauri și ați văzut și dumneavoastră în ce hal era. Stătea în picioare și vorbea, dar exista oare un grăunte de judecată în vorbele lui? După depoziția aceasta, făcută de un bolnav în delir, ni s-a înfățișat un document, o scrisoare din partea inculpatului către doamna Verhovțeva, cuprinzând planul amănunțit al crimei, trimisă cu două zile înainte de înfăptuirea ei. Ce rost mai are atunci să căutăm cu atâta stăruință planul și pe făptași? Iată planul exact după care a fost comis asasinatul, iar autorul lui trebuie să fie fără îndoială și autorul crimei. Dar, domnilor jurați, crima a fost înfăptuită punct cu punct, așa cum scrie aici! Inculpatul nu s-a depărtat intimidat de fereastra tatălui său, cu atât mai mult cu cât avea certitudinea că iubita lui se afla în momentul acela înăuntru. E prea absurd, prea neverosimil, ca să ne putem închipui una ca asta! Dimpotrivă, a pătruns în casă și a făcut ceea ce știm că s-a întâmplat. A ucis probabil într-un moment de surescitare nervoasă, într-o răbufnire de ură, a ucis în clipa când a dat cu ochii de rivalul și dușmanul pe care poate l-a răpus cu o singură lovitură de pisălog; totuși, după aceea, când s-a convins, în sfârșit, în urma unei inspecții amănunțite, că iubita lui nu se află în casă, n-a uitat la plecare să vâre mâna sub pernă și să scoată de-acolo plicul cu bani, pe care-l vedem, rupt, aici, pe masă, printre alte corpuri delicte. V-am spus toate astea numai ca să vă atrag atenția asupra unui amănunt, după părerea mea cât se poate de semnificativ. Un criminal cu experiență, un bandit care ar fi săvârșit omorul numai ca să poată jefui, în locul lui, vă întreb, ar fi aruncat oare plicul rupt pe podea, așa cum a fost găsit, în preajma cadavrului? Bunăoară, dacă Smerdiakov ar fi fost ucigașul, cum în cazul lui crima nu putea să aibă alt motiv decât jaful, cu siguranță c-ar fi luat plicul așa cum se găsea, fără să mai stea să-l deschidă lângă trupul neînsuflețit al victimei sale, deoarece știa precis că înăuntru erau bani – plicul fusese doar lipit și sigilat sub ochii lui – și, de vreme ce l-ar fi luat cu el, nimeni n-ar mai fi putut să-și dea seama dacă se furase ori nu ceva din casă. Vă întreb, deci, încă

odată, domnilor jurați, așa ar fi procedat oare Smerdiakov? Ar fi lăsat adică plicul rupt pe podea? Nu, în felul acesta nu putea să procedeze decât un ucigaș cuprins de o furie oarbă, care nu mai are mintea destul de limpede ca să poată judeca, un ucigaș, zic, nu un hoț, un om care n-a furat în viața lui și care chiar atunci când a sustras banii ascunși sub pernă a făcut-o nu ca un hoț care operează, ci ca un om care a fost prădat și înțelege să-și ia înapoi banii sustrași! Dmitri Karamazov era convins că banii aceștia sunt ai lui, că fusese deposedat de ei, și această convingere devenise pentru el aproape o idee fixă, o manie. Luând plicul, pe care nu-l văzuse niciodată până atunci, l-a rupt ca să se încredințeze că banii erau înăuntru, a băgat apoi conținutul în buzunar și a fugit fără să-i treacă măcar prin gând că plicul pe care-l lăsase jos, desfăcut, constituia o probă de o importanță covârșitoare împotriva lui. Și astea toate pentru că asasinul este Karamazov, nu Smerdiakov, și pentru că Dmitri Karamazov nu s-a gândit, nu era capabil să judece și nici nu-i stătea capul să chibzuiască! O rupe la fugă, aude apoi strigătul slugii, ce se luase după el; sluga îl apucă de picior, încercând să-l oprească, și cade lovită cu același pisălog de aramă. Cuprins de milă, inculpatul sare jos de pe gard. Închipuiți-vă, vrea cu tot dinadinsul să ne facă să credem că s-a întors înapoi din compasiune, ca să vadă dacă nu poate să-i fie de ajutor! Îi mai ardea lui oare în clipa aceea de așa ceva? Nici vorbă, a sărit jos numai și numai ca să se convingă dacă unicul martor al fărădelegii lui mai trăiește sau nu! Orice alt sentiment, orice altă reacție psihică era imposibilă într-o împrejurare ca asta! Și băgați de seamă: își mai și face de lucru cu Grigori, se apucă să-i tamponeze capul cu batista, și numai după ce i se pare că.-i mort se pierde cu firea deodată și așa, plin de sânge cum e, se întoarce într-un suflet la iubita lui. Cum de nu și-a dat seama că în halul în care era avea să fie luat la ochi imediat? Inculpatul însă ne asigură că nici habar n-a avut că era murdar de sânge; și se poate într-adevăr să fie așa, e admisibil, cazul e destul de frecvent printre criminali. Într-o direcție dau dovadă de un calcul diabolic, iar

într-alta n-au niciun dram de judecată. Iar în momentul acela inculpatul nu se gândea decât unde putea să fie *ea.* Vrând să afle cât mai degrabă unde se află, se duce într-o goană acasă la dânsa, dar acolo îl așteaptă o știre uluitoare, o adevărată lovitură de trăsnet: iubita lui e plecată la Mokroe cu fostul ei amant, omul cu drepturi «netăgăduite» asupra ei!”

Capitolul IX

PSIHOLOGIE ÎN DOI TIMPI ȘI TREI MIȘCĂRI. TROICA ÎN ZBOR. CONCLUZIILE.

Ajungând la acest punct al rechizitoriului, Ippolit Kirillovici, care alesese probabil înadins o metodă de expunere strict cronologică, așa cum procedează de obicei oratorii prea nervoși, pentru a se menține într-un cadru cât mai riguros menit să le stăvilească impetuozitatea, vorbi pe larg despre „fostul” iubit al Grușenkăi, omul cu drepturi „netăgăduite”, ceea ce-i oferi prilejul să facă o serie de reflecții deosebit de interesante. „Karamazov, care era extrem de gelos pe orice bărbat, în fața «fostului» amant, abdică subit, renunțând la orice pretenții. Este cu atât mai ciudat cu cât până atunci nu se sinchisise câtuși de puțin de noua primejdie ce părea să-l amenințe prin revenirea inopinată a rivalului său. În închipuirea lui însă momentul acesta părea destul de îndepărtat: obișnuit să trăiască exclusiv în prezent, Karamazov era convins că până atunci o să mai treacă încă ani și ani. Nu este exclus chiar ca fostul amant al Grușenkăi să fi devenit cu timpul pentru el o simplă ficțiune; așa încât, descoperind în ultimul moment că femeia iubită îi ascunsese sosirea rivalului său, îl înșelase, tocmai fiindcă pentru dânsa omul acela venit de departe nu era nici fantezie, nici ficțiune, ci întruchipa totul în viață, era unica ei speranță, și-a dat seama dintr-o dată de realitate și s-a hotărât să renunțe. Domnilor jurați, nu pot să trec sub tăcere această imprevizibilă și surprinzătoare trăsătură de caracter a inculpatului care, totuși, a simțit brusc la un moment dat nevoia implacabilă să privească adevărul în față, înclinându-se cuprins de respect înaintea femeii, înaintea drepturilor legitime ale inimii sale, și asta când? Chiar în seara în care din pricina ei își mânjise mâinile cu sângele părintesc! E drept că în

clipa aceea sângele vărsat începuse să strige după răzbunare în cugetul său fiindcă, fără să vrea, omul acesta, care-și pierduse sufletul și-și ruinase viața pământească, trebuia până la urmă să se dezmeticească și să se întrebe: Ce sunt și ce mai pot fi *acum* pentru dânsa, pentru femeia pe care o iubesc mai presus ca orice pe lume, mai presus chiar decât sufletul meu? Ce sunt și ce pot fi în comparație cu fostul ei iubit, când știu foarte bine că are drepturi «netăgăduite» asupra ei și s-a întors pocăit la dânsa – la femeia pe care a nenorocit-o pe vremuri – cu o iubire proaspătă, cu propuneri cinstite, făgăduindu-i o viață nouă, fericită. «Iar eu, păcatele mele, ce pot să-i mai dau *acum?* Ce pot să-i ofer?» Karamazov a înțeles toate lucrurile astea, și-a dat seama că toate drumurile îi sunt închise, acum, când are mâinile pline de sânge, că nu mai este decât un criminal pe care-l așteaptă o condamnare pe viață, un om fără viitor! Gândul acesta îl strivește, îl anihilează. Și atunci, într-o clipă, mintea lui urzește un plan disperat, care, cu firea lui, așa cum îl cunoaștem, trebuie să-i apară drept unica ieșire dintr-o situație îngrozitoare, poate deznodământul fatal! Și acest deznodământ nu poate fi decât sinuciderea. Aleargă deci, să răscumpere pistoalele amanetate la funcționarul Perhotin, și, pe drum, scoate în fugă banii din buzunar, banii pentru care își mânjise mâinile cu sângele părintesc. O, mai mult ca oricând are nevoie acum de bani: Karamazov o să moară, Karamazov o să-și tragă un glonte în cap, dar moartea lui trebuie să rămână bine întipărită în amintirea tuturor! Nu degeaba are suflet de poet, nu degeaba își irosește viața ca pe o lumânare aprinsă la ambele capete! «Mă duc la ea, da, la ea! Acolo am să fac un zaiafet de toată frumusețea, o petrecere de pomină, un chiolhan despre care să se vorbească peste ani! În mijlocul țipetelor sălbatice și al cântecelor pătimașe, în mijlocul dansurilor învăpăiate ale țiganilor, am să închin paharul, urând fericire femeii adorate în viața nouă spre care se îndreaptă, și pe urmă, acolo, la picioarele ei, am să-mi zbor creierii, împlinindu-mi singur osânda! Și-n veci n-o să-l uite pe Mitea Karamazov, o să-și dea seama cât a iubit-o bietul

Mitea, și inima îi va lăcrima, înduioșată de soarta lui!» E ceva teatral, romantic, firește, o exaltare, o fantezie sălbatică, dezlănțuită fără măsură – karamazoviană – și o mare doză de sentimentalism, dar în același timp mai e încă, ceva, domnilor jurați, ceva care strigă în sufletul lui, îi frământă creierii, îi otrăvește viața! Și acest *ceva* este *conștiința*, domnilor jurați, sunt mustrările ei necruțătoare, osânda ei! Pistolul însă le va împăca pe toate, e singura ieșire din impas, alta nu există, și apoi... apoi, știu eu dacă în momentul acela Karamazov s-a gândit *ce va fi dincolo* și dacă în general un Karamazov poate să-și pună întrebarea hamletiană «a fi sau a nu fi?» Nu, domnilor jurați, Europa îl are pe Hamlet, noi nu avem deocamdată decât Karamazovi!”

Ippolit Kirillovici descrise apoi în amănunțime pregătirile lui Mitea în vederea plecării la Mokroe, scena petrecută acasă la Perhotin, tot ce-a făcut și a vorbit în băcănia fraților Plotnikov, în fine, întâmplarea cu surugiii. Menționa o mulțime de cuvinte, expresii și gesturi de-ale lui, bazându-se pe declarațiile martorilor, și reuși să închege un tablou de un efect covârșitor asupra auditoriului. Impresia era cu atât mai puternică cu cât faptele erau privite în ansamblu și conjugate. Nu mai putea să încapă nicio îndoială, omul acesta care se agita cu atâta frenezie și care nici nu se mai gândea măcar să se ferească, era incontestabil vinovat. „Nu mai avea de ce să se ferească, spuse procurorul. De două sau de trei ori era cât pe ce să se dea de gol, făcea niște aluzii atât de transparente, încât puțin mai lipsea ca să mărturisească totul (aici se referi din nou la declarațiile celor anchetați). Până și surugiului îi strigase pe drum: «Știi tu pe cine duci? Un criminal!» Totuși, nu putea încă să dea totul pe față; trebuia mai întâi să ajungă la Mokroe, ca să-și încheie poemul. Dar ce-l aștepta acolo, nefericitul? Trebuia să vină la Mokroe pentru ca, din prima clipă aproape, să vadă și să înțeleagă, în sfârșit, că rivalul căruia îi acorda drepturi «netăgăduite» nu era poate chiar atât de sigur pe situație cum credea el, că urările lui de fericire pentru o viață nouă, închinarea pe care se gândea s-o facă iubitei, nu

erau nici așteptate, nici dorite. Dar, domnilor juraţi, sunt lucruri pe care dumneavoastră le cunoaşteţi din dosarul instrucţiei prealabile. Triumful lui Karamazov asupra rivalului este deplin, şi atunci, o, atunci începe o nouă criză, poate cea mai teribilă din câte i-a fost dat să trăiască şi va mai trăi vreodată sufletul acesta! Trebuie să recunoaştem deschis, domnilor, exclamă Ippolit Kirillovici, că răzbunarea naturii călcate în picioare şi a unei conştiinţe împovărate de crimă e mai cumplită decât orice pedeapsă pe care ar putea-o da justiţia pământească! Mai mult chiar, justiţia pământească şi pedeapsa statornicită de ea uşurează într-un fel osânda la care-l supune natura. Osândirea unui criminal e o necesitate pentru un condamnat, salvarea lui din ghearele deznădejdii, fiindcă nu-mi pot închipui groaza şi suferinţele morale pe care le va fi încercat Karamazov în clipa când şi-a dat seama că ea îl iubeşte într-adevăr, că de dragul lui îl respinge pe «fostul» ei amant cu drepturi «netăgăduite», că pe el îl cheamă şi numai cu el doreşte să înceapă o viaţă nouă, făgăduindu-i fericirea, şi asta tocmai când pentru el totul s-a terminat, când nu mai există nicio posibilitate de scăpare! Trebuie să menţionez în treacăt un lucru ce mi se pare esenţial pentru a înţelege pe deplin situaţia reală a inculpatului în momentul acela: femeia aceasta, căreia îi închinase toată dragostea lui, a rămas pentru el până la sfârşit, adică până când a fost arestat, o fiinţă inaccesibilă, dorită cu pasiune, dar inaccesibilă. Dar de ce, de ce nu şi-a zburat creierii atunci, ce l-a făcut să renunţe la planul lui iniţial, să uite chiar şi unde a pus pistolul? Tocmai setea aceea pătimaşă de iubire, speranţa de a o satisface acolo, pe loc, l-au oprit. In fumul beţiei, îşi înlănţuie strâns iubita care chefuieşte cot la cot cu el, e fermecat, o vede mai ispititoare ca niciodată, nu se mai dezlipeşte de dânsa, o admiră, se topeşte tot în faţa ei. Văpaia ce-l mistuie a izbutit să înăbuşe pentru o clipă nu numai teama de a fi arestat, dar şi mustrările de conştiinţă! Pentru c clipă, o, numai pentru o clipă! Încerc să-mi închipui starea în care se afla sufletul acestui criminal, subjugat concomitent de trei elemente diferite, care puseseră cu totul stăpânire pe

el: în primul rând, beția, fumul și zarva petrecerii, tropotele dansatorilor, cântecele și *ea,* îmbujorată de băutură, cântând și dansând, beată, râzând cu ochii în ochii lui! În al doilea rând, speranța înviorătoare, ascunsă undeva în adâncul inimii, că deznodământul fatal e încă departe, sau cel puțin n-a sosit încă, va fi amânat poate pe a doua zi, dimineața, când vor veni oamenii stăpânirii sa-l ridice. Prin urmare, mai sunt câteva ceasuri, și asta înseamnă mult, nemăsurat de mult! În câteva ceasuri cine știe câte nu se pot întâmpla! Bănuiesc că starea lui sufletească era foarte apropiată de a unui condamnat la moarte în drum spre eșafod ori spre spânzurătoare: în fața lui se deschide o stradă lungă, nesfârșit de lungă, pe care convoiul trebuie s-o străbată la pas printre mii de oameni, ca după aceea să cotească pe o altă stradă, și abia atunci, departe, la capăt, se va zări și piața blestemată! La început, în clipa când purcede la drum, condamnatul, stând în căruța infamiei, se simte probabil ca și când ar avea înainte o viață întreagă fără de sfârșit. Mereu alte case trec prin fața ochilor, căruța merge mai departe – nu-i nimic, mai e mult până la cotitură – și osânditul se uită cu bărbăție în dreapta și-n stânga, la miile de spectatori indiferenți sau curioși, care-l sorb cu privirea, și i se pare că tot mai este și el un om ca toți oamenii. Căruța cotește; nu-i nimic, nu-i nimic, mai are de străbătut o uliță întreagă. Una câte una, casele rămân îndărăt și el tot se mai gândește: «Au mai rămas încă destule». Și așa până când ajunge în piață. Cred că în aceeași stare de spirit era și Karamazov atunci. «N-au avut când să prindă de veste, se gândește el, mai am încă răgaz să caut, sigur că da am tot timpul să ticluiesc un plan de apărare, să văd cum aș putea să le țin piept, deocamdată însă, deocamdată, e prea puternică ispita!» Dar, oricât de tulbure și întunecat e sufletul lui, reușește totuși să pună deoparte jumătate din banii cu care a venit și să-i ascundă într-un cotlon, undeva, altfel nu-mi explic unde au putut să dispară o mie cinci sute de ruble din cele trei mii pe care abia le luase de sub perna tatălui său. Nu e prima oară că se află la han, la Mokroe, a mai fost o data acolo și a chefuit două zile în șir.

Nu e chiar atât de străin de casa aceea bătrânească, mare, de bârne, îi cunoaște toate surele, toate pridvoarele... Presupun că o parte din bani au fost ascunși în aceeași noapte acolo, în casă, cu puțin înainte de arestare, în vreo crăpătură sau în vreun ungher, poate chiar sub dușumea sau în pod, sub acoperiș. Pentru ce? Cum, pentru ce? Catastrofa putea să se producă din moment în moment, și dumnealui nu apucase încă să se gândească serios cum s-o întâmpine, și nici nu avea timp de așa ceva, și apoi era și amețit, i se învârtea capul, *dânsa* îl ținea prins în mreje, iar banii, da, banii sunt de folos în orice împrejurare! Când ai bani, ești cineva oriunde ai fi. Poate vi se pare ciudat că un om mai e în stare să facă asemenea calcule practice într-o clipă ca asta! Chiar el însă ne-a asigurat că, în urmă cu o lună, tot așa, într-un moment critic de adâncă frământare sufletească, i-a trecut prin minte să pună deoparte jumătate din banii încredințați de doamna Verhovțeva și să-i coasă în chip de amuletă; chiar dacă n-ar fi decât o minciună, așa cum vom dovedi îndată, înseamnă că ideea asta nu era ceva nou pentru Karamazov, că s-a mai gândit la ea. Mai mult, presupune că atunci când a declarat anchetatorilor că separase jumătate din cele trei mii de ruble și le cususe într-o pungă (care în realitate n-a existat niciodată), a născocit toată povestea pe loc, tocmai fiindcă avea experiența lucrului acestuia: nu trecuseră nici două ore de când, într-un moment de inspirație, dosise undeva, într-un cotlon din hanul de la Mokroe, pentru orice eventualitate, până a doua zi dimineața, jumătate din banii furați, ca să nu se găsească nimic asupra lui. Două abisuri, domnilor jurați, aduceți-vă aminte că în sufletul unui Karamazov, așa cum spuneam mai înainte, pot să existe în același timp două abisuri! Am scotocit toată casa și n-a fost chip să descoperim nimic. Poate că banii mai sunt și acum acolo, dacă nu cumva vor fi dispărut chiar a doua zi și se află în clipa de față în posesia inculpatului. În orice caz, când a fost arestat, se afla împreună cu iubita lui; ea stătea culcată pe pat, iar el, în genunchi lângă dânsa, cu brațele întinse ca în extaz – părea că uitase de toate în momentul acela, nici măcar nu-i auzise intrând pe cei ce veniseră să-l

aresteze. A fost luat prin surprindere, înainte de a fi apucat să pregătească un răspuns.

Și acum iată-l aici, în fața judecătorilor lui, în fața celor care urmează să-i hotărască soarta. Domnilor juraţi, sunt împrejurări în cariera noastră când sufletul tresare înfiorat de teamă în fața omului, când se neliniștește pentru el! Când ne imaginăm frica animalică pe care o simte criminalul văzând că totul este pierdut, deși continuă să lupte, ferm hotărât să se împotrivească până la sfârșit. Când instinctul de conservare, de autoapărare, se trezește brusc în el și, încercând să se salveze cu orice preț, acuzatul se uită întrebător în ochii tăi, ațintind asupra ta o privire pătrunzătoare, chinuită, nu te mai slăbește o clipă, te studiază, îți cercetează chipul, caută să-ți citească gândurile, așteaptă să vadă din ce parte va fi atacat, făurind într-o secundă în mintea lui răvășită mii de planuri și în același timp fiindu-i teamă să nu scape o vorbă fără rost! Atât de înjositoare sunt momentele acestea pentru sufletul omenesc, atât de spinoasă și crâncenă trecerea prin vămile văzduhului, atât de groaznică e râvna aceasta sălbatică de animal hăituit, care vrea să-și scape pielea cu orice preț, încât uneori chiar anchetatorul are o strângere de inimă și se simte cuprins de milă față de criminal! Cunoaștem aceste împrejurări fiindcă le-am văzut cu ochii noștri. La început, năuc și speriat, a lăsat să-i scape câteva cuvinte compromițătoare: «Am vărsat sânge... Trebuie să-mi primesc pedeapsa!» a exclamat el. Și-a venit însă numaidecât în fire. Nu și-a pregătit încă răspunsul, nu știe prea bine ce trebuie să spună, dar e gata să nege cu încăpățânare, fără să aducă nicio dovadă: «Nu sunt vinovat de moartea tatălui meu!» Iată deocamdată pavăza la adăpostul căreia mai nădăjduiește încă să poată ridica o baricadă. Și, fără să mai aștepte întrebările anchetatorilor, încearcă să explice vorbele nesocotite ce i-au scăpat în primul moment, declarând că se consideră totuși vinovat, dar numai de moartea slugii Grigori. «De mâna mea a murit, recunosc, sunt vinovat, dar cine l-a ucis atunci pe tata, domnilor, cine, *dacă nu eu*?» închipuiți-vă, el ne întreabă pe noi, tocmai pe noi, care veniserăm anume ca

să-l interogăm! Rețineți, vă rog, aceste cuvinte care vor să preîntâmpine orice întrebări: «Cine, *dacă nu eu*?» Viclenia lui instinctivă, naivitatea și nerăbdarea atât de caracteristice Karamazovilor! «Nu eu l-am ucis, susține el, nici să nu vă gândiți c-aș fi putut face o faptă ca asta! Am vrut să-l ucid, domnilor, ce-i drept, am avut intenția asta, mărturisește el în pripă (o, mereu se grăbește să anticipeze dumnealui!), dar sunt nevinovat, nu l-am ucis eu!» Vrea să ne facă o concesie destăinuindu-ne c-ar fi avut intenția să-l ucidă, ca să vedem cât este de sincer și să ne convingem că într-adevăr nu este el ucigașul. O, în asemenea situații, criminalul este de multe ori teribil de imprudent și de credul! Și atunci, în aparență cu totul întâmplător, anchetatorii îi pun cea mai naivă întrebare: «Nu cumva Smerdiakov e asasinul?» S-a întâmplat exact ceea ce era de prevăzut: a fost grozav de contrariat că l-am luat prin surprindere și i-am jucat festa tocmai când se pregătea să-l acuze pe Smerdiakov și nu aștepta decât un prilej potrivit pentru ca ipoteza aceasta să pară cât mai verosimilă. Cu firea lui excesivă, cade imediat în extrema cealaltă și caută din răsputeri să ne demonstreze că Smerdiakov nu putea, nu era în stare să-l ucidă pe bătrân. Nu trebuie să-i dați însă crezare, nu este decât un vicleșug, nici nu se gândește măcar să renunțe la acuzația pe care voia s-o pună în sarcina lui Smerdiakov; dimpotrivă, va recurge din nou la ea mai târziu, pentru că nu există altcineva asupra căruia ar putea să arunce vina, dar va aștepta o altă ocazie, fiindcă deocamdată i s-au stricat socotelile. Va reveni totuși asupra ei – poate mâine sau chiar peste câteva zile – când se va ivi un moment prielnic, momentul când va putea exclama în sfârșit: «Vedeți, eu însumi am combătut ipoteza cu Smerdiakov mai stăruitor chiar decât dumneavoastră, vă aduceți aminte – nu-i așa? – dar acum m-am convins, el l-a omorât pe bătrân, cine altul putea s-o facă dacă nu el?» Până una alta însă se mulțumește să nege totul cu înverșunare; nerăbdarea și mânia de care e stăpânit îi inspiră însă cea mai neverosimilă și mai copilăroasă explicație: acuzatul caută să ne încredințeze că într-adevăr s-a uitat pe

fereastră, dar că s-a întors intimidat și a plecat. Lucrul cel mai grav pentru el este că nu cunoaște toate circumstanțele, habar n-are ce a declarat Grigori despre care nu știe că a înviat din morți. Se procedează la percheziția corporală. Formalitatea aceasta îl scoate din fire, dar în același timp îl face să prindă curaj; asupra lui nu se găsesc decât jumătate din bani, restul a dispărut ca prin farmec. Abia atunci, probabil, enervat peste măsură și continuând să nege totul cu încăpățânare, îi vine în minte prima oară ideea cu amuleta. Cu siguranță însă că el își dă seama cât e de absurdă, și asta îl muncește, îl roade cumplit, nu știe cum să facă să pară cât mai plauzibilă, cum să combine lucrurile ca să iasă un roman cât mai veridic. În asemenea cazuri, înainte de toate, instrucția nu trebuie să-i lase niciun răgaz criminalului să se pregătească, ci să intervină brusc, luându-l prin surprindere, în așa fel, încât să-și dea pe față gândurile cele mai ascunse, cu toată naivitatea contradicțiilor și inconsistența lor trădătoare. Singurul mijloc de a-l face pe criminal să vorbească este să-i comunici pe neașteptate, la un moment dat – în aparență ca din întâmplare – un fapt nou, o circumstanță extrem de importantă, dar pe care nu putea nici s-o prevadă, nici măcar s-o bănuiască. Și noi țineam de mult, da, de mult în suspensie surpriza aceasta – în speță, declarația lui Grigori cu privire la ușa pe care inculpatul o lăsase deschisă la plecare. Uitase cu totul de ușă, nici prin gând nu-i trecea că Grigori ar fi putut s-o vadă. Efectul a fost într-adevăr formidabil. Inculpatul a sărit ca ars și a început să zbiere: «Smerdiakov, Smerdiakov l-a ucis!» dând astfel în vileag, fără să vrea, gândul ascuns, ideea în care își punea toate speranțele, și cea mai neverosimilă în același timp, fiindcă Smerdiakov n-ar fi putut să-l omoare pe bătrân decât după ce inculpatul îl doborâse pe Grigori și o luase la fugă. În clipa când i-am adus la cunoștință că Grigori văzuse ușa deschisă înainte de a se fi prăbușit la pământ și că, ieșind de la el din odaie, îl auzise pe Smerdiakov cum gemea după peretele de scânduri, Karamazov, ca și când i-aș fi dat lovitura de grație, a rămas năucit. Stimatul meu coleg,

spiritualul Nikolai Parfenovici, mi-a mărturisit mai apoi că în momentul acela i-a fost milă de el, încât i-au venit lacrimile în ochi; atunci, ca să dreagă lucrurile, inculpatul s-a grăbit să ne servească imediat povestea cu faimoasa amuletă: «Fie, s-a hotărât el, în sfârșit, dacă-i așa, să vă spun cum a fost!» Domnilor jurați, v-am arătat adineauri de ce mi se pare atât de absurdă legenda cu banii cusuți în amuletă cu o lună înainte, și absurdă încă e puțin zis; cred că nu se putea scorni ceva mai dubios decât această explicație în cazul de față. Chiar dacă ar fi să punem un rămășag, mă îndoiesc că s-ar găsi cineva care să născocească o poveste mai neverosimilă. Nu e mai puțin adevărat însă că în asemenea ocazii poți foarte bine să înfunzi și să reduci la tăcere pe «romancier», tocmai în clipa când se socoate triumfător, cu ajutorul unor mici amănunte, acele amănunte în care este atât de bogată realitatea și pe care acești nefericiți creatori involuntari de romane le neglijează de obicei, sau poate chiar nici nu se gândesc la ele, considerându-le complet insignifiante și perfect inutile. Au altă treabă dumnealor, în momentul acela, decât să-și piardă vremea cu mărunțișuri! Când mintea lor făurește o construcție atât de măreață, cum își permite cineva să se ocupe de bagatele! Tocmai din pricina asta cad în capcană! Bunăoară, inculpatul e întrebat: «Bine, dar de unde ai luat materialul din care ți-ai confecționat amuleta, cine ți-a cusut-o?» «Am cusut-o singur, cu mâna mea.» «Și de unde ai luat materialul?» Inculpatul începe să se enerveze, i se pare pur și simplu jignitor, e chiar sincer indignat, da, da, indignat, vă rog să mă credeți, că i se pot pune asemenea întrebări! Așa sunt toți. «Am rupt un petic dintr-o cămașă.» Perfect. Prin urmare, mâine dimineață o să găsim printre rufele dumitale o cămașă ruptă din care lipsește o fâșie. Și gândiți-vă, domnilor jurați, că în cazul când am fi găsit într-adevăr (și era imposibil să nu dăm peste ea în vreo valiză sau în scrin dacă ar fi existat în realitate), cămașa asta ar fi constituit o probă, da, o probă palpabilă în favoarea declarațiilor lui! E un lucru pe care acuzatul nu l-a înțeles. «Nu-mi amintesc în ce am cusut banii, poate nu

era o cămașă, ci o bonetă de-a gazdei.» «Ce bonetă?» «Am luat-o de la dânsa din casă, era o vechitură, un petic de percal.» «Ții minte precis » «Nu, nu-mi aduc prea bine aminte...» Și își iese din sărite, e furios, deși, gândiți-vă și dumneavoastră, cum se putea să nu-și amintească? În momentele cele mai cumplite din viață, bunăoară când un condamnat e dus la eșafod, tocmai asemenea detalii se imprimă mai adânc în memorie. Nenumărate lucruri s-ar putea să i se șteargă din minte, în schimb, un acoperiș verde, zărit în treacăt pe drum, sau cioara de pe crucea bisericii sunt amănunte pe care nu le mai poate uita. Așa și în cazul prezent; ca să-si coasă amuleta, inculpatul s-a ascuns probabil de cei din casă; e imposibil deci să nu țină minte teama umilitoare pe care a simțit-o atunci când stătea pierit să nu intre cineva în odaie și să-l surprindă cu acul în mână, cum sărea în sus la orice zgomot și fugea repede după paravan (fiindcă există un paravan la el în cameră)... Dar, domnilor juraţi, ce sens are să intru în atâtea amănunte, să vă plictisesc cu tot felul de mărunțișuri? exclamă deodată Ippolit Kirillovici. Lucrurile astea au totuși un sens, tocmai pentru că inculpatul, până în clipa de față, se încăpățânează să stăruie asupra unei prezumții absurde! în ultimele două luni, adică din noaptea fatală și până astăzi, n-a fost în stare să explice nimic, să aducă niciun fapt probatoriu pentru a susține declarațiile lui fanteziste de la început; «astea sunt fleacuri, pretinde el, nimicuri fără nicio importanță, trebuie să mă credeți pe cuvânt!» O, am fi bucuroși să-l credem, din toată inima am vrea să-l credem, chiar fără altă dovadă decât cuvântul lui! Doar nu suntem niște șacali însetați de sânge omenesc! Dați-ne, vă rog, indicați-ne un singur fapt care să pledeze în favoarea inculpatului, și vom fi cei mai fericiți, dar un fapt palpabil, real, și nu niște simple deducții bazate pe expresia feței acuzatului, așa cum a făcut fratele lui, sau presupunerea că atunci când s-a bătut cu pumnul în piept a vrut cu siguranță să-i arate amuleta, deși afară era întuneric beznă. Vom înregistra cu bucurie acest fapt nou și vom fi primii care să renunțăm la toate capetele de acuzare, ba chiar vom fi gata să le combatem. Deocamdată

însă justiția își cere drepturile, și suntem obligați să stăruim în acuzațiile pe care i le aducem, fără să renunțăm la nimic.”

Ippolit Kirillovici puse apoi concluziile, încheindu-și astfel rechizitoriul. Era febril, vocifera, cerând răzbunare pentru sângele vărsat, sângele unui părinte ucis de propriul său fiu cu „scopul mârșav de a-l jefui”. Insistă cu toată energia asupra tragicei înlănțuiri strigătoare la cer a faptelor. „Orice v-ar spune în pledoaria sa apărătorul, al cărui talent oratoric se bucură de atâta faimă, adăugă el, divulgându-și simțămintele fără să vrea. Oricâtă zguduitoare elocință ar desfășura, mizând pe sensibilitatea dumneavoastră, nu trebuie să uitați nicio clipă că vă aflați aici în templul justiției noastre. Nu uitați că sunteți apărătorii dreptății noastre, apărătorii sfintei noastre Rusii, a temeliilor sale, a familiei sale, a tot ce are ea mai de preț! Da, dumneavoastră reprezentați aici întreaga Rusie și sentința rostită de domniile-voastre va răsuna nu numai în această incintă, ecoul ei se va răspândi până în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, și toată țara va asculta cuvântul apărătorului și pe cel al judecătorilor ei, va primi cu bucurie sau va fi adânc întristată de sentința pe care domniile-voastre veți găsi cu cale s-o dați. Cruțați-i o nouă suferință, nu înșelați așteptările Rusiei, troica fatală zboară mai departe, ducându-ne poate la pieire! E mult de când Rusia stă cu brațele întinse, strigându-ne să stăvilim goana ei, iureșul acesta năprasnic, turbat! Și dacă celelalte popoare se dau deocamdată la o parte din calea vijelioasei troici care aleargă înainte dezlănțuită, nu se știe dacă ele se feresc din respect, cum ar fi dorit poetul, sau cu groază – e un lucru la care vă cer să vă gândiți. Cu groază și poate și cu dezgust, și încă este spre binele nostru că se feresc din drumul ei, dar vă întreb ce-o să fie când nu vor mai vrea să se dea la o parte și se vor ridica în calea fantasmei zburătoare ca un zid inexpugnabil și vor curma zănatica dezlănțuire a desfrâului nostru, vrând să se salveze și, odată cu ele, să salveze cultura, civilizația! De mult au început să se audă în Europa glasuri alarmate. Și zvonul lor e din ce în ce mai puternic. Nu le puneți la

încercare, nu sporiți ura lor crescândă printr-o sentință care ar putea să justifice paricidul!”...

Într-un cuvânt, deși se înfierbântase peste măsură, Ippolit Kirillovici deveni totuși foarte patetic spre sfârșit și finalul fu într-adevăr de un efect colosal. Terminând, procurorul se grăbi să părăsească sala de ședințe și puțin mai lipsi ca să-și piardă cunoștința după ce trecu în camera de alături. Și, cu toate că nimeni în sală nu se gândi să-l aplaude, discursul lui avu darul să-i mulțumească pe oamenii serioși. Nu tot atât de mulțumite se arătară doamnele; la drept vorbind însă și dumnealor apreciaseră elocința procurorului, cu atât mai mult cu cât nu li se părea chiar atât de primejdioasă și se așteptau ca Fetiukovici să facă minuni. „În sfârșit, acum trebuie să ia și el cuvântul și o să le închidă gura la toți!” Toate privirile erau ațintite asupra lui Mitea; tot timpul cât vorbise procurorul, rămăsese tăcut, strângând din măsele, cu brațele la piept și ochii în pământ. Doar câteodată ridica fruntea și asculta cu luare-aminte, mai cu seamă atunci când era pomenit numele Grușenkăi. Și cum vorbitorul găsise cu cale să citeze la un moment dat părerea lui Rakitin despre dânsa, un zâmbet înveninat și disprețuitor îi strâmbase buzele și murmurase destul de deslușit: „Bernarzii!” Iar mai apoi, când Ippolit Kirillovici povestise cum îl interogase la Mokroe, hărțuindu-l cu tot felul de întrebări, Mitea înălțase capul și-l ascultase până la capăt cu o nemăsurată curiozitate. Într-un timp chiar fusese cât pe ce să sară de la locul lui și să intervină, dar se răzgândise, mulțumindu-se să ridice disprețuitor din umeri. Finalul rechizitoriului și în special capacitățile pe care le dovedise procurorul la Mokroe cu prilejul anchetei fură comentate cu prisosință de elita orașului, care făcea tot felul de glume și ironii pe socoteala lor: „Nu l-a răbdat inima sa nu-și scoată meritele în vileag”, vorbea lumea. Ședința fu suspendată, dar pauza nu ținu mai mult de un sfert de oră sau douăzeci de minute. Discuțiile se înfiripară pe loc, întrerupte ici-colo de exclamații. Am reținut câteva din părerile ce mi-au ajuns la ureche:

— Un rechizitoriu foarte serios! constată într-un grup un

domn cu o figură încruntată.

— Prea multă psihologie, opina altcineva.

— Dar tot ce-a spus este adevărat, are perfectă dreptate!

— În orice caz, a fost la înălțime.

— Ați văzut cum a pus concluziile?!

— Dar și nouă ați văzut ce ștampilă ne-a pus! se amestecă în discuție un al treilea. Vă aduceți aminte ce spunea la început, că toți suntem la fel cu Feodor Pavlovici?

— Și în încheiere a afirmat același lucru. Ei, uite, aici, s-avem iertare, dar minte.

— Da, și apoi au fost câteva lucruri cam neclare.

— S-a cam înfierbântat!

— E nedrept, zău e nedrept!

— Totuși, e foarte abil și a știut cum s-o întoarcă. A așteptat el cât a așteptat, dar acum și-a dat drumul! He-he!

— Să-l auzim și pe apărător! în alt grup, alte păreri:

— Ce rost avea să-l atace pe avocatul de la Petersburg, știți, când cu „elocința care mizează pe sensibilitate”?

— Da, și-a cam dat în petic!

— L-a luat gura pe dinainte.

— Așa e el, nervos!

— Râdem noi, dar cum s-o fi simțind acuzatul?!

— Adevărat, ce o fi în sufletul lui Mitenka?

— Să auzim ce va spune apărarea.

În al treilea grup:

— Cine-i cucoana aceea cu lornion – o vezi? – aceea grasă, de la capătul rândului?

— Este nevastă de general, adică fostă, fiindc-a divorțat de bărbatu-său, o cunosc bine!

— De-aia, pesemne, poartă lornion.

— O pațachină!

— Ba mie mi se pare destul de picantă!

— Dar blonda aceea de alături, ce zici! Parcă-i mai nostimă!

— Frumos l-au mai încuiat la Mokroe!

— Așa e, dar nu l-a răbdat inima și ne-a mai spus încă odată povestea. În ultima vreme ne-a împuiat urechile, numai despre asta vorbește în societate!

— De, ambiția îl mănâncă!

— Ce să-i faci, se crede nedreptățit omul, he-he!

— Și pe deasupra mai e și foarte susceptibil! în orice caz însă a fost prea retoric! Și ce fraze kilometrice!

— Mereu caută să producă panică, ați observat! Vede totul în negru. Vă amintiți figura cu troica? „Ei îl au pe Hamlet, noi, deocamdată, n-avem decât Karamazovi!” A adus-o bine din condei!

— Ați văzut cum a mai tămâiat liberalismul? Se teme de liberali!

— Și de avocat.

— Da, e interesant de știut ce o să spună maestrul Fetiukovici...

— Orice ar spune, pe mujicii noștri nu-i bagă în buzunar chiar așa cu una, cu două...

— Credeți?

În alt grup:

— Mi-a plăcut alegoria cu troica și cu popoarele.

— Și are dreptate să spună că popoarele n-au să mai aștepte.

— Cum adică?

— Săptămâna trecută, în Parlamentul englez un deputat a făcut o interpelare în legătură cu nihiliștii, întrebând guvernul dacă n-ar fi timpul să intervină în treburile acestei națiuni barbare, s-o mai pună un pic la respect. Cred că la asta a vrut să facă aluzie Ippolit, sunt convins. L-am auzit și săptămâna trecută vorbind despre același subiect.

— Să vedem numai dac-o să le convină.

— Și de ce nu!?

— Fiindcă noi închidem imediat Kronstadtul și nu le mai dăm grâne. Și atunci, ce-au să facă?

— Și America? Acum totul e importat.

— Aiurea!

Se auzi sunând clopoțelul și toată lumea se grăbi să-și ocupe locurile. Fetiukovici se urcă la tribună.

Capitolul X

PLEDOARIA.
O BÂTĂ CU DOUĂ CAPETE

În momentul când renumitul orator luă cuvântul, se lăsă o tăcere desăvârșită în sală. Toată lumea era cu ochii la el. Avocatul își începu pledoaria simplu, deschis, convingător, fără niciun pic de emfază. Fără niciun efect retoric, fără intonații patetice, fără cuvinte menite să înduioșeze. Ca și cum ar fi vorbit într-un cerc de prieteni intimi care-l înconjurau cu simpatie. Avea o voce cu un timbru extrem de plăcut, sonoră și învăluitoare, cu accente severe și naive. Publicul își dădea seama însă că oratorul se putea ridica dintr-o dată la un patos autentic, făcând să vibreze coardele inimii cu o forță nemaiîntâlnită[155]. Discursul lui nu era turnat în tipare atât de impecabile ca rechizitoriul lui Ippolit Kirillovici, în schimb avocatul nu era chiar atât de prolix și se exprima cu mai multă precizie. Un singur lucru însă impresiona în chip neplăcut – și chiar din capul locului – publicul feminin: felul în care oratorul se frângea mereu din spate, mai ales la început, aplecându-și jumătatea superioară a trupului său deșirat, dar nu ca să facă o închinăciune, ci ca și când ar fi vrut să se repeadă asupra auditoriului; văzându-l, ai fi zis că avea un resort ascuns la mijlocul spinării, așa ca s-o poată îndoi aproape în unghi drept. După primele fraze, cuvântarea lui păru cam dezlânată, cu fapte citate la întâmplare, fără niciun sistem, pentru a deveni până la urmă pe deplin închegată și armonioasă. Pledoaria ar fi putut să fie împărțită în două: prima jumătate constituia o critică malițioasă pe alocuri și destul de caustică adusă rechizitoriului pe care căuta să-l răstoarne, în a doua jumătate a pledoariei își schimbă însă brusc și tonul și maniera, dând o turnura patetică

[155] Aluzie la poezia lui Pușkin, Răspuns unui anonim (1830).

discursului, și publicul, care aștepta cu nerăbdare acest moment, se înfioră de plăcere. Fără să facă niciun fel de introducere, apărătorul începu prin a spune că, deși activitatea lui în genere se desfășura la Petersburg, nu era prima oară că susținea un proces în provincie; deseori fusese chemat în diverse orașe de pe teritoriul Rusiei să pledeze cauzele unor inculpați pe care accepta să-i apere numai dacă era convins sau avea inițial sentimentul că nu sunt vinovați. „Așa cum s-a întâmplat și în cazul de față, adăugă el. Încă de când au apărut primele corespondențe în ziare, m-a surprins în mod deosebit un lucru care pleda categoric în favoarea acuzatului. Într-un cuvânt, vreau să spun că m-a interesat în special un anumit fapt, altminteri destul de frecvent în practica judiciară, dar care nicăieri, cred, nu se conturează atât de precis ca în procesul de față. Deși poate c-ar fi trebuit să-l menționez de-abia în încheierea pledoariei, după ce voi fi epuizat subiectul, îmi voi permite totuși să vă împărtășesc punctul meu de vedere de la bun început, fiindcă de obicei prefer să atac direct fondul unei probleme, fără să-mi menajez efectele și fără să speculez asupra impresiilor auditoriului. E poate o lipsă de prevedere din partea mea, în schimb vă pot asigura c-o fac cu toată sinceritatea. Punctul meu de vedere, concluzia la care am ajuns este următoarea: înlănțuirea flagrantă a faptelor agravează în chip zdrobitor situația inculpatului, dar în același timp nu există probă care, considerată independent de celelalte, să poată rezista la critică! Urmărind cazul de la distanță, din zvonuri și din articolele publicate în ziare, părerea mea începuse să se consolideze, când, pe negândite, familia inculpatului mi-a adresat invitația de a susține acest proces. M-am grăbit să vin încoace și, sosind aici, am putut să mă conving pe deplin. Am acceptat să pledez în acest proces tocmai pentru a distruge nefasta conjugare a faptelor și a dovedi cât de puțin întemeiate, cât de imaginare, sunt capetele de acuzare privite separat.”

După această introducere, apărătorul făcu următoarea declarație:

„Domnilor jurați, sunt străin de oraș, proaspăt venit

printre dumneavoastră. Impresiile mele deci nu pornesc de la o idee preconceptă. Inculpatul, un om impulsiv și pătimaș din fire, n-a avut prilejul să mă jignească niciodată, așa cum probabil s-a întâmplat cu sute de persoane din localitate, ceea ce explică faptul că atâta lume și-a făcut o proastă părere despre dânsul. Recunosc, firește, că morala publică are tot dreptul să fie scandalizată, inculpatul este într-adevăr un om turbulent, incapabil să-și tempereze pornirile. Cu toate astea, după cum am constatat, găsea peste tot ușile deschise, era primit cu plăcere chiar în familia eminentului reprezentant al Procuraturii.” *(Nota bene.* În momentul acela se auziră in sală câteva râsete răzlețe, repede înăbușite, dar care nu trecură totuși nebăgate în seamă. Toată lumea la noi în oraș știa că Mitea era primit în casă la procuror împotriva voinței acestuia, numai și numai fiindcă doamna procuror – o persoană respectabilă și a cărei virtute nu putea fi pusă de nimeni la îndoială, dar foarte voluntară și cu idei fanteziste, care simțea o adevărată plăcere să-și contrazică soțul, mai ales când era vorba de mărunțișuri – îl găsea interesant. De altfel, Mitea se ducea destul de rar pe la ei.) „Îmi voi permite totuși să presupun, continuă apărătorul, că până și un om cu un spirit atât de independent și de echitabil ca preopinentul meu și-a putut forma o idee greșită, o părere preconceptă despre nefericitul meu client. Era și normal: nimeni altul decât inculpatul nu e vinovat dacă oamenii au asemenea păreri despre el. Simțul moral și mai cu seamă cel estetic sunt câteodată necruțătoare față de acela care le nesocotește. Incontestabil, magistralul rechizitoriu al domnului procuror ne-a înfățișat o analiză riguroasă a caracterului și faptelor acuzatului, ne-a dat ocazia să constatăm o atitudine critică, în sensul strict al cuvântului, în cazul respectiv, și mai ales ne-a relevat o atât de profundă penetrație psihologică, menită să lămurească lucrurile în esența lor, încât mă îndoiesc că o persoană rău intenționată față de inculpat ar fi depus atâta străduință. În asemenea situații însă sunt lucruri și mai dăunătoare, și mai primejdioase decât o atitudine oricât de ostilă sau cea

mai tenace părere preconceptă. Bunăoară, atunci când o anumită înclinație artistică se manifestă în mod irezistibil în noi, când simțim deodată imboldul creației artistice, necesitatea fabulației epice, mai ales dacă suntem înzestrați cu harul divin de a pătrunde în adâncurile sufletului omenesc. Înainte chiar de a veni încoace, în preajma plecării mele din Petersburg – am fost prevenit – de altfel, știam asta și fără să-mi fi atras atenția cineva în mod special – că voi avea de înfruntat un adversar bine cunoscut ca un adânc și fin psiholog și care tocmai datorită acestei însușiri se bucură de o reputație pe deplin meritată în lumea juriștilor noștri, atât de tânără încă. Din păcate, domnilor, psihologia, deși, recunosc, este un lucru foarte subtil, seamănă totuși cu o bâtă cu două capete (râsete în sală). O, vă rog să-mi iertați această comparație atât de vulgară – nu sunt un orator prea iscusit! Să vă dau însă un exemplu desprins la întâmplare din rechizitoriu. Inculpatul, grăbindu-se să părăsească în toiul nopții grădina, sare zăplazul și doboară cu o lovitură de pisălog pe bătrânul Grigori, care-l apucase de picior. O clipă după aceea, coboară de pe gard și cinci minute în șir își face de lucru cu victima, căutând să-și dea seama dacă l-a omorât sau nu. Domnul procuror nu vrea însă cu niciun preț să creadă în sinceritatea declarațiilor inculpatului care susține că ar fi sărit de pe gard fiindu-i milă de bietul unchiaș. «Nu, spune domnia-sa, asemenea sensibilitate nu-și putea avea locul într-un moment ca ăsta, ar fi ceva absurd. Acuzatul a coborât numai ca să se încredințeze dacă unicul martor al fărădelegii lui murise cu adevărat, ceea ce constituie o dovadă în plus că el a săvârșit crima; în orice caz inculpatul nu putea să sară înapoi în grădină determinat de un alt motiv, mânat de un alt îndemn sau de un alt sentiment.» Iată deci ceea ce se cheamă o demonstrație de psihologie; să luăm aceeași psihologie și s-o aplicăm la rândul nostru în cazul amintit, pornind însă de la celălalt capăt, și argumentația nu ni se va mai părea chiar atât de concludentă. Ucigașul sare jos din precauție, ca să-și dea seama dacă martorul mai trăiește sau a murit, deși – după cum atestă chiar acuzatorul public – cu o clipă

mai înainte lăsase în biroul tatălui său, pe care-l asasinase, o probă zdrobitoare pentru el, plicul rupt, pe care sta scris că înăuntru se aflau trei mii de ruble. «Daca l-ar fi luat cu el, nimeni pe lume n-ar fi știut de existența banilor și, deci, nimeni nu l-ar fi bănuit că-i furase.» Citez din rechizitoriul domnului procuror. Așadar, inițial, omul s-a dovedit lipsit de orice simț de prevedere, și-a pierdut capul și a luat-o la fugă înspăimântat, lăsând pe dușumea un corp delict de o asemenea gravitate, pentru ca două minute mai târziu, după ce a ucis cu o lovitură de pisălog cea de-a doua victimă, să apară din senin în sufletul lui un sentiment necruțător de prudență și să devină foarte calculat. Să zicem că așa a fost; în asta constă toată subtilitatea psihologiei, să arate că în unele împrejurări omul poate să fie crud și vigilent ca un șoim, iar în altele orb și fricos ca o biată cârtiță". Dar dacă el este atât de hain, atât de calculat și de crud ca, după ce a ucis pe unicul martor al nelegiuirii lui, să se întoarcă din drum numai ca să se convingă dacă mai trăiește, ce rost avea să zăbovească la căpătâiul noii sale victime mai bine de cinci minute, când puteau să survină alți martori între timp? De ce și-ar fi năclăit batista încercând să-i oprească sângele când batista putea deveni la rândul ei un corp delict? Chiar dacă inculpatul ar fi fost într-adevăr atât de precaut și de crud, nu era mai bine pentru el, în momentul când a sărit jos de pe gard, să-și lichideze victima, lovind-o din nou cu pisălogul în cap și, suprimând astfel definitiv unicul martor al crimei, să-și ia o piatră de pe inimă? În sfârșit, omul nostru coboară de pe gard ca să se convingă dacă martorul respectiv trăiește sau nu și lasă în loc, pe cărare, un alt martor, pisălogul de aramă pe care-l luase de acasă, de la cele două femei, și pe care acestea îl puteau recunoaște oricând, arătând cum se petrecuseră lucrurile. Și nu se poate spune că l-ar fi uitat pe cărare, nici că l-ar fi pierdut din nebăgare de seamă, asta în niciun caz nu, deoarece el însuși a aruncat arma – așa cum a fost găsită ulterior – la vreo cincisprezece pași de locul unde căzuse Grigori. Se pune atunci întrebarea, de ce a procedat așa? A procedat așa tocmai pentru că avea remușcări, era amărât că

ridicase viața unui om, că omorâse o biată slugă bătrână, și de aceea, cuprins de mânie, a aruncat pisălogul, blestemându-l cu năduf, ca pe o unealtă a crimei; e singura explicație posibilă, altminteri, de ce l-ar fi azvârlit cu atâta violență? Și dacă inculpatul a fost în stare să se căiască și să se aplece cu milă asupra victimei sale, înseamnă că el nu este vinovat de moartea tatălui său; dacă ar fi comis un paricid, nu s-ar mai fi întors din drum cuprins de milă să vadă ce se întâmplă cu cea de-a doua victimă, numai de așa ceva nu i-ar mai fi ars în momentul acela, când toate reacțiile trebuiau să-i fie dictate de instinctul de conservare; în privința asta nu mai încape nicio îndoială. Dimpotrivă, repet, în cazul acesta, în loc să-și fi pierdut vremea cu Grigori cu siguranță că i-ar fi dat lovitura de grație. Mila și bunele sentimente au găsit calea sufletului său tocmai fiindcă până atunci conștiința lui fusese curată. Și aici e vorba tot de psihologie, numai că rezultatele sunt altele. V-am făcut această demonstrație, domnilor jurați, ca să vă dovedesc efectiv că psihologia te ajută să ajungi la orice concluzie dorești. Depinde numai de cel care o mânuiește. Psihologia determină uneori pe oamenii cei mai serioși să născocească adevărate romane, chiar fără să vrea. Spunând aceasta, mă gândesc, firește, la un anumit exces de psihologie, domnilor jurați, la ceea ce se poate numi un abuz de psihologie.”

În sală se auziră din nou râsete pe socoteala acuzatorului public, semn că publicul era de acord cu vorbitorul. În cele ce urmează voi căuta să rezum pledoaria, citind doar pasajele și punctele mai importante.

Capitolul XI

BANII N-AU FOST FURAȚI, FIINDCĂ N-AU EXISTAT

Lucrul cel mai senzațional din pledoarie și pe care publicul îl primi cu o vădită surpriză se dovedi a fi declarația avocatului cu privire la cele trei mii de ruble fatale a căror existență o contesta cu toată convingerea și, ca atare, și posibilitatea unui jaf.

„Domnilor jurați, începu avocatul, în procesul de față orice om străin de împrejurările respective și fără idei preconcepute este izbit din primul moment de o particularitate ce mi se pare deosebit de semnificativă, și anume: cu toate că inculpatul este acuzat de jaf, cu niciun chip nu se poate stabili care a fost de fapt obiectul jafului. Se zice c-ar fi dispărut niște bani, suma de trei mii de ruble, dar nimeni nu știe precis dacă banii aceștia au existat în realitate. Judecați și dumneavoastră: în primul rând, cum am aflat de existența lor și cine i-a văzut? Nimeni în afară de feciorul Smerdiakov care a pomenit despre ei în declarațiile sale, menționând că erau puși într-un plic purtând cutare inscripție. Tot de la el au aflat despre bani înainte de crimă atât inculpatul, cât și fratele acestuia, Ivan Feodorovici. Doamna Svetlova era de asemenea la curent. Niciuna din aceste trei persoane însă n-a văzut cu ochii săi banii, singurul care i-a văzut rămânând până la urmă tot Smerdiakov. Se pune atunci întrebarea: dacă banii aceștia au existat și Smerdiakov ia văzut cu adevărat, când i-a văzut pentru ultima oară? Dar dacă stăpânul său i-a luat între timp de sub pernă și i-a pus la loc, în casetă, fără să-i fi spus nimic? Luați aminte: după informațiile date de Smerdiakov, banii se aflau în pat, sub saltea; ca să și-i însușească, inculpatul trebuia deci să-i scoată de acolo, și totuși patul n-a fost câtuși de puțin răvășit, așa cum se constată din procesul-verbal. Cum a

putut, așadar, acuzatul să umble la bani fără să răscolească de loc așternutul și fără să murdărească cu mâinile lui pătate de sânge cearșafurile fine proaspăt călcate, fiindcă patul fusese special primenit în seara aceea? Dar plicul, vor obiecta poate unii, plicul de pe dușumea? Tocmai aici voiam să ajung. Trebuie să vă mărturisesc că adineauri am încercat o ușoară surpriză când l-am auzit pe eminentul reprezentant al Procuraturii declarând singur – da, domnilor, singur – în momentul precis în care căuta să ne convingă cât de absurdă este supoziția că ucigașul ar putea fi Smerdiakov: «Dacă n-ar fi fost plicul, spune domnia-sa, dacă plicul acesta n-ar fi rămas pe jos ca un corp delict și criminalul ar fi avut grijă să-l ia cu el, nimeni pe lume n-ar fi știut de existența lui, nici că înăuntru se găseau bani și, prin urmare, nu l-ar fi putut bănui pe inculpat c-ar fi furat ceva din casă». Așadar, acest petic rupt de hârtie, pe care se află o inscripție oarecare, după propria declarație a procurorului, este singurul element pe care se bazează acuzația de jaf pusă în sarcina inculpatului; «Fără el, arată acuzatorul public, nimeni n-ar fi avut nicio bănuială c-ar fi vorba de un furt și poate că nu s-ar fi știut nimic nici despre existența banilor». Totuși simplul fapt că peticul acesta de hârtie zăcea aruncat pe jos poate, oare, să constituie o dovadă că plicul conținea bani și că banii aceștia au fost furați? «Dar, mi se va răspunde, Smerdiakov știa că erau bani înăuntru, fiindcă i-a văzut eu ochii lui.» Foarte bine» dar când i-a văzut ultima oară? Am stat de vorbă cu Smerdiakov care mi-a mărturisit că asta se întâmplase cu două zile înainte de crimă! De ce însă atunci n-aș putea să presupun, de pildă, că bătrânul, Feodor Pavlovici, în timp ce stătea încuiat în casă și-și aștepta nerăbdător și nervos iubita, neavând ce face, nu s-a gândit la un moment dat să scoată plicul și să-l rupă? «Ce rost are să-i mai țin acolo, va fi chibzuit el, dacă-i arăt numai plicul, s-ar putea să nu creadă că banii sunt înăuntru, pe când așa, când o să vadă un teanc de treizeci de bancnote, tentația o să fie mult mai mare și efectul mai sigur.» Drept care a rupt plicul, a scos banii dinăuntru și a aruncat hârtia pe jos cu nepăsarea

omului care se știe stăpân la el în casă, fără să se teamă, bineînțeles, c-o să lase în urmă un corp delict. Domnilor jurați, nu credeți oare că faptul acesta, ipoteza pe care am formulat-o acum este tot atât de plauzibilă ca oricare alta? De ce ar fi imposibil? Dar dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa, sau într-un fel asemănător, atunci acuzația de jaf cade de la sine: banii n-au fost furați, fiindcă nici n-au existat! Dacă socotiți că plicul găsit pe jos poate constitui o dovadă că banii se aflau înăuntru, de ce n-aș putea susține contrariul, și anume, că plicul zăcea pe jos tocmai pentru că era gol, pentru că banii fuseseră scoși dinainte chiar de posesorul lor? «Dar, mi se va obiecta, unde sunt atunci banii, dacă, așa după cum zici dumneata, Feodor Pavlovici i-a scos de acolo cu mâna lui, deoarece în casă nu s-a descoperit nimic!» În primul rând, o parte din ei au fost găsiți în casetă, pe urmă se putea foarte bine ca proprietarul lor să-i fi scos din plic în dimineața zilei respective, dacă nu chiar în ajun, și să-i fi cheltuit, să le fi dat o altă întrebuințare, bunăoară să fi plătit ceva cu ei sau să-i fi trimis undeva, după cum tot atât de bine putea să-și fi schimbat între timp gândul, să-și fi modificat strategia, fără a fi socotit de cuviință să-l pună la curent pe Smerdiakov. Iar dacă această ipoteză este cât de cât verosimilă, cum e posibil să arunci în spinarea cuiva o acuzație atât de categorică, susținând cu tot dinadinsul că inculpatul ar fi săvârșit asasinatul ca să-și jefuiască victima și ca jaful într-adevăr ar fi avut loc? Stăruind în direcția aceasta, intrăm în domeniul ficțiunii. Ca să afirmi că un obiect oarecare a fost furat, trebuie să arăți mai întâi despre ce obiect este vorba sau, cel puțin, să dovedești precis că obiectul respectiv a existat. Iar în cazul de față nici măcar nu l-a văzut cineva! De curând, la Petersburg, un băietan de optsprezece ani, aproape un copil, negustor ambulant, a pătruns ziua-n amiaza mare cu toporul în mână în prăvălia unui zaraf și, cu o cutezanță nemaipomenită, l-a ucis, jefuindu-l de o mie cinci sute de ruble. După cinci ore, când a fost arestat, s-a găsit asupra lui aproape întreaga sumă din care nu apucase să cheltuiască decât cincisprezece ruble. În afară de aceasta,

băiatul de prăvălie al zarafului, care era plecat în momentul când fusese săvârșită crima, în declarațiile pe care le-a făcut la poliție, a indicat nu numai suma globală furată, dar și numărul biletelor de bancă și monezilor sustrase, specificând chiar câte hârtii albastre fuseseră și câte roșii și ce valoare aveau monezile de aur. Toți acești bani s-au găsit, exact așa cum arătase el, asupra ucigașului, care până la urmă a mărturisit tot, recunoscând și crima, și furtul. Iată, domnilor jurați, ce înseamnă, după părerea mea, o adevărată probă! În cazul pe care vi l-am povestit e vorba de ceva concret, banii sunt vizibili, pot să-i ating cu mâna, nu mi-e îngăduit să spun că n-au existat sau că victima nu i-ar fi avut. Oare tot așa stau lucrurile în cazul de față? Și totuși, aici este în joc viața unui om, soarta lui! «Bine, dar, vor zice poate unii, inculpatul a petrecut toată noaptea, a irosit o mulțime de bani, la percheziție s-au găsit asupra lui o mie cinci sute de ruble – de unde avea atâtea parale?» Dar tocmai faptul că nu s-a găsit decât jumătate din sumă, adică o mie cinci sute de ruble, iar cealaltă jumătate a dispărut fără urmă, ne dă de gândit că banii puteau să aibă cu totul altă proveniență și că probabil nu fuseseră păstrați niciodată în plicul cu pricina. Calculând timpul (minut cu minut), instrucția a constatat – și lucrurile au fost verificate după aceea – că, despărțindu-se de cele două slujnice ca să se ducă la funcționarul Perhotin, inculpatul n-a mai avut când să treacă pe acasă, nici să intre nicăieri, și că după aceea a fost tot timpul cineva lângă el, iar ca atare n-a putut să împartă în două banii furați și să ascundă jumătate din ei undeva în oraș. Tocmai asta l-a făcut pe domnul procuror să presupună că banii au fost probabil ascunși în cine știe ce cotlon din hanul de la Mokroe. De ce nu atunci în tainițele castelului din Udolfo? Domnilor jurați, spuneți și dumneavoastră dacă această ipoteză nu vi se pare fantasmagorică, romanțioasă! Și, băgați de seamă, în cazul când ipoteza domniei-sale ar fi anulată, acuzația de jaf se năruie de la sine, fiindcă unde puteau să dispară cele o mie cinci sute de ruble, din moment ce n-au putut fi ascunse la Mokroe? Prin ce miracol puteau să se facă nevăzute dacă

s-a dovedit că inculpatul n-a intrat în nicio altă casă? Și cu astfel de plăsmuiri romanțioase suntem gata să distrugem viața unui om! «Totuși, ne vor răspunde unii, inculpatul n-a fost în stare să explice de unde a luat banii care s-au găsit asupra lui, când toată lumea știa că până în noaptea aceea nu avusese nicio lăscaie.» Dar cine știa acest lucru? Inculpatul a mărturisit răspicat de unde proveneau banii și, dacă-mi permiteți să spun, domnilor jurați, cred că nu există o explicație mai verosimilă și totodată mai conformă cu firea și temperamentul lui decât aceea cuprinsă în declarația sa. Acuzarea însă pare atașată de romanul pe care l-a făurit: un om slab de înger, care a fost capabil să primească banii oferiți într-un chip atât de umilitor de la logodnica lui, nu putea – zice-se – să pună deoparte jumătate din ei și să-i coasă în amuletă și, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi găsit mereu un pretext să descoasă din două în două zile amuleta și să scoată dinăuntru o sută și încă o sută și așa mai departe, încât într-o lună de zile ar fi cheltuit toată suma. Și ipoteza aceasta, domnul procuror, dacă vă amintiți, ne-a prezentat-o ca un lucru incontestabil. Dar dacă, totuși, evenimentele s-au desfășurat altfel? Dacă domnul procuror a urzit un adevărat roman și personajul înfățișat de domnia-sa diferă cu totul de cel din realitate? Și chiar așa s-a și întâmplat, a creat un personaj nou! Ni se va argumenta, poate: «Există totuși martori care au arătat că inculpatul a cheltuit cele trei mii de ruble încredințate de doamna Verhovțeva cu o lună înainte de crimă și că n-a mai rămas cu nicio para în buzunar. Cum mai putea atunci să dosească jumătate din bani?» Dar cine sunt acești martori? Instanța s-a convins în ce măsura ne putem bizui pe ei. Și pe urmă, codrul de pâine din mâna altuia pare totdeauna mai mare. În sfârșit, niciunul din acești martori n-a numărat banii, i-a apreciat numai din ochi. Martorul Maximov, de pildă, declară că inculpatul ar fi avut asupra lui douăzeci de mii de ruble. Vedeți deci, domnilor jurați, că psihologia este, așa cum am spus, o bâtă cu două capete și, dacă așa stau lucrurile, permiteți-mi s-o apuc la rândul meu, pornind de la celălalt capăt, să vedem dacă ajungem la același rezultat.

Cu o lună înainte de crimă, doamna Verhovțeva i-a încredințat inculpatului trei mii de ruble ca să le expedieze prin poștă la Moscova. Rămâne totuși de știut dacă într-adevăr condițiile în care i-a oferit acești bani au fost chiar atât de degradante, de înjositoare, cum s-a arătat adineauri. Fiindcă din prima depoziție a doamnei Verhovțeva, în legătură cu această împrejurare, reieșea altceva, cu totul altceva; iar cea de-a doua n-a fost decât o explozie de mânie, un clocot de răzbunare, răbufnirea unei uri îndelung mocnite! Faptul că martora în prima sa depoziție a prezentat lucrurile într-o lumină falsă ne dă dreptul să conchidem că și cea de-a doua versiune s-ar putea să fie tot atât de neîntemeiată. Acuzatorul public «nu vrea, nu îndrăznește» (citez propriile sale cuvinte) să răscolească acest roman. Bine, dacă-i așa, am să mă abțin și eu; îmi iau, totuși, îngăduința să spun că, din moment ce o persoană atât de ireproșabilă, de virtuoasă, cum este indiscutabil doamna Verhovțeva, din moment ce o asemenea persoană, zic, își permite să revină subit în instanță asupra primelor sale declarații cu intenția vădită de a-l distruge pe inculpat, nu mai încape nicio îndoială că depoziția domniei-sale n-a fost făcută cu sânge rece și nu poate fi deci imparțială. Să n-avem oare dreptul atunci să tragem concluzia că o femeie dornică de răzbunare e capabilă să exagereze multe lucruri, dar, mai ales, să exagereze condițiile rușinoase, infamante, în care i-a oferit banii? Dimpotrivă, noi credem că modul în care i-a pus suma respectivă la dispoziție putea foarte bine să tenteze un om nesocotit cum este inculpatul, determinându-l să accepte. Cu atât mai mult cu cât pe atunci încă mai trăgea nădejde c-o să primească foarte curând cele trei mii pe care i le datora tatăl său. Este o dovadă de ușurătate, desigur, din partea lui, dar tocmai de aceea inculpatul era atât de convins că tatăl lui îi va restitui banii și deci va putea oricând să expedieze prin poștă suma încredințată de doamna Verhovțeva, achitându-și în întregime datoria pe care o avea față de dânsa. Acuzația însă nu vrea cu niciun preț să admită că ar fi fost în stare să pună deoparte chiar în aceeași zi, adică în ziua din care i se trag

ponoasele, jumătate din bani și să-i coasă în amuletă. «Nu e posibil, nu e un om capabil de asemenea sentimente», ni se spune. Dar chiar dumneata, domnule procuror, ai declarat că Dmitri Karamazov este un om cu suflet larg, chiar dumneata ai vorbit aici despre cele două abisuri ce pot sălășlui concomitent în sufletul unui Karamazov! Într-adevăr, firea lui poate să treacă foarte lesne de la o extremă la alta, să cuprindă în sine două abisuri; Karamazov bunăoară poate să se oprească în toiul celei mai dezmățate petreceri dacă intervine ceva care să-l influențeze în alt sens. Și acest element nou intervenit în viața lui este dragostea, da, dragostea proaspătă ce-a explodat ca pulberea în sufletul lui! Pentru ea, pentru dragostea lui are atâta nevoie de bani, o nevoie mult mai urgentă chiar decât cheful pe care vrea să-l facă împreună cu noua iubită! Nu așteaptă decât să-i spună: «Sunt a ta, n-am nevoie de Feodor Pavlovici», ca s-o ia în brațe și să plece cu ea departe, numai să aibă cu ce. E vorba de ceva mult mai important decât o petrecere. Se poate oare să nu-și fi dat seama Karamazov de lucrul acesta? Firește că da, ba, mai mult chiar, grija asta nouă îl îmbolnăvește, și atunci, vă întreb, de ce să pară atât de curios faptul c-a fost în stare să pună deoparte niște bani și să-i ascundă pentru orice eventualitate? Dar timpul trece, Feodor Pavlovici nici gând n-are să-i restituie banii, dimpotrivă, se aude că-i păstrează ca momeală, vrând să-i răpească iubita, ademenind-o cu ajutorul lor! «Dacă tata nu-mi da nimic, își spune inculpatul, Katerina Ivanovna o să fie convinsă că sunt un hoț!» Și atunci în mintea lui încolțește ideea de a lua într-o bună zi cele o mie cinci sute de ruble pe care le poartă atârnate de gât și de a se duce să le depună în fața doamnei Verhovțeva, spunându-i: «Sunt un ticălos, e adevărat, dar hoț nu sunt!» Iată deci încă un motiv ca să țină cu dinții banii aceia, păzindu-i ca ochii din cap, în loc să descoasă amuleta ca să scoată rând pe rând toate bancnotele de o sută. De ce nu i-am da voie inculpatului să aibă ca orice om sentimentul onoarei? Nu, domnilor jurați, acest sentiment există fără îndoială în sufletul lui, poate greșit înțeles, ce-i drept, ba chiar de

multe ori cu totul denaturat, dar intens, aș spune chiar pătimaș, după cum a dovedit cu prisosință. Lucrurile însă se complică din ce în ce, chinurile geloziei ajung la paroxism, și mereu aceeași insolubilă alternativă. aceleași apăsătoare întrebări sfredelesc tot mai neînduplecat conștiința bolnavă a inculpatului: «Din moment ce îi restitui datoria Katerinei Ivanovna, cu ce bani am să mai pot pleca atunci cu Grușenka?» Dacă umbla ca turbat, dacă-și făcea de cap și provoca scandal prin localuri în ultima lună dinainte de crimă, pricina era poate tocmai amărăciunea ce se strânsese în sufletul lui, situația intolerabilă în care se afla. Până la urmă această alternativă din care nu știe cum să iasă devine o tortură atât de cumplită încât îl aduce la disperare, îl trimite atunci pe mezin la tatăl lor să-i ceară pentru ultima oară banii, dar, cuprins de nerăbdare, nu mai așteaptă răspunsul și intră buzna în casă, sfârșind prin a-l snopi în bătăi pe bătrân sub ochii celor de față. Asta înseamnă că pe viitor trebuie să-și ia gândul de la bani; după isprava asta cu siguranță că tatăl n-o să-i mai dea nicio para. În aceeași zi, pe înserat, bătându-se cu pumnul în piept, în partea de sus, spre furca gâtului, acolo unde-i atârnată amuleta, inculpatul se jură față de fratele său că are la îndemână un mijloc ca să scape cu fața curată, dar că va rămâne totuși un ticălos, deoarece își dă seama că nu va recurge la acel mijloc, n-are destulă tărie de caracter ca s-o facă, e lipsit de voință. De ce nu vrea acuzarea să pună niciun temei pe această declarație atât de candidă și de sinceră, atât de spontană și veridică, a lui Alexei Karamazov? De ce, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să mă facă să cred că banii sunt ascunși undeva într-o crăpătură, în tainițele castelului din Udolfo? Tot în seara aceea, după întrevederea cu fratele său, inculpatul așterne pe hârtie scrisoarea fatală, sortită să devină dovada cea mai importantă, cea mai zdrobitoare, că mobilul crimei a fost jaful. «Am să cer bani de la toată lumea și, dacă nimeni n-o să vrea să-mi dea, am să-l omor pe tata și am să iau plicul legat cu panglică roză pe care-l ține ascuns sub saltea, numai să plece Ivan», declară el, și acuzarea vrea

cu orice preț să vadă aici programul după care s-a condus criminalul. Se mai poate îndoi cineva de vinovăția lui? «Crima a fost comisă punct cu punct după acest program!» exclamă acuzatorul public. În primul rând însă biletul cu pricina a fost scris la beție, de un om ajuns la exasperare; în al doilea rând, și de astă dată pomenește despre plic, dar bizuindu-se numai pe informațiile lui Smerdiakov, fiindcă nu l-a văzut niciodată cu ochii lui, iar în al treilea rând, chiar dacă și-a făcut un plan, așa cum arată scrisoarea, de unde putem ști că s-a ținut întocmai de el? Cine poate să dovedească asta? Putem fi siguri că inculpatul a luat într-adevăr banii ascunși sub pernă, că i-a găsit sau că banii aceștia au existat într-adevăr? Oare după bani alerga cu atâta disperare, aduceți-vă bine aminte! E adevărat c-a fugit ca un nebun acasă, dar nu ca să-și jefuiască tatăl, ci orbește, în neștire, turbat de gelozie, ca s-o caute pe femeia care i-a distrus viața, deci nu mai poate fi vorba nici de jaf premeditat, nici de un program dinainte întocmit! «Și totuși, mi se va obiecta poate, ajungând acasă, l-a ucis pe tatăl său și i-a furat banii!» Dar el să-l fi ucis într-adevăr? Acuzația de jaf o respinge cu indignare: nu e posibil să învinuiești pe cineva de jaf dacă nu poți arăta precis obiectul jafului, asta este o axiomă! Dar de ucis, el să fi ucis oare, din moment ce cade prima acuzație? S-a dovedit într-adevăr că el a ucis? Nu cumva și de astă dată este la mijloc o ficțiune, un roman?”

Capitolul XII

ȘI DECI NU POATE FI VORBA DE UN ASASINAT

„Îngăduiți-mi, domnilor jurați, să vă amintesc că este în joc viața unui om și că trebuie să procedăm cu toată atenția. Reprezentantul Procuraturii, după propriile sale declarații, pe care le-am auzit cu toții adineauri, a șovăit până în ultima clipă, adică până în ziua procesului, să-l acuze cu toată convingerea pe inculpat de crimă cu premeditare, a șovăit până în momentul când a avut în fața ochilor scrisoarea fatală scrisă «la beție», care ne-a fost prezentată în instanță. «Crima a fost săvârșită punct cu punct după acest plan!» exclamă procurorul. Repet însă: inculpatul a alergat într-un suflet la tatăl său să-și caute iubita, numai și numai pentru ea, ca să vadă dacă nu cumva se află acolo. Este un fapt incontestabil. Dacă ar fi găsit-o acasă la ea, cu siguranță c-ar fi rămas lângă dânsa, nu s-ar mai fi gândit să se ducă nicăieri și deci nu și-ar fi respectat legământul făcut în scrisoare. A alergat la întâmplare, mânat de un imbold spontan, și cine știe dacă în momentul acela se mai gândea la răvașul pe care-l scrisese «la beție». «Bine, dar a luat cu el pisălogul de aramă?» spune acuzarea, și poate că vă aduceți aminte la ce argumentație psihologică a dat naștere acest unic fapt, de ce inculpatul trebuia neapărat să se înarmeze cu pisălogul cu un scop precis, să-l ia cu el ca pe o armă etc, etc. Totuși, mă gândesc la un lucru foarte simplu: ce s-ar fi întâmplat dacă pisălogul n-ar fi stat la vedere, pe policioara de unde l-a luat inculpatul, ci ar fi fost închis în dulap? Acuzatul n-ar mai fi dat cu ochii de el și ar fi fugit cu mâinile goale, neînarmat, și poate că n-ar mai fi omorât pe nimeni. Cum mai pot deduce atunci că omul nostru s-ar fi înarmat intenționat cu pisălogul și că deci crima ar fi fost

premeditată? Da, e adevărat că s-a lăudat în gura mare prin toate localurile c-o să-și ucidă tatăl, iar cu două zile înainte de crimă, în seara când a scris in stare de ebrietate biletul, era liniștit, nu s-a certat decât cu un băiat de prăvălie, fiindcă, zice acuzarea, «Karamazov trebuia neapărat să se certe cu cineva»; la care s-ar putea foarte bine răspunde că atunci când un om pune la cale asemenea crimă, și încă săvârșită după un plan meditat pe îndelete, înfăptuită punct cu punct după acest plan, cu siguranță că n-ar mai fi căutat ceartă cu lumânarea, nu s-ar fi luat la harță nici cu băiatul acela de prăvălie, ba poate chiar nici n-ar fi intrat în local, fiindcă sufletul celui care rumegă o faptă ca asta e dornic de liniște, caută să se estompeze, să dispară, să treacă neobservat, să nu-l vadă și să nu-l știe nimeni. «Uitați de existența mea, dacă se poate», parc-ar vrea să zică. Și asta nu din calcul, fără doar și poate, ci din instinct. Domnilor jurați, psihologia, așa cum am spus, este ca o bâtă cu două capete, pe care și noi știm s-o mânuim și ale cărei subtilități le putem și noi înțelege! Cât privește amenințările vehemente proferate prin localuri timp de o lună înainte de nenorocire, gândiți-vă numai câte nu strigă copiii când se ceartă sau bețivii când ies din cârciumă afumați și cu țâfna în nas? «Te tai în bucăți!» amenință ei, și totuși nu se întâmplă nimic. Oare scrisoarea fatală nu este și ea expresia unei stări de surescitare nervoasă provocată de băutură? Nu seamănă oare leit cu răcnetele beților la ieșirea din cârciumă: «Vă omor, pe toți vă omor!» De ce n-ar fi așa, de ce oare n-ar putea să fie așa? De ce scrisoarea aceasta trebuie neapărat să fie fatală, și nu ridicolă? Biletul a devenit un corp delict numai și numai pentru că tatăl inculpatului a fost găsit la el în odaie asasinat, pentru că un martor l-a văzut pe inculpat fugind prin grădină, înarmat, pentru că martorul respectiv a fost la rândul său doborât de acesta; de aceea crima a fost înfăptuită punct cu punct după program, de aceea scrisoarea, din ridicolă, a devenit fatală. Slavă Domnului, am atins, în sfârșit, nodul problemei: «Dacă a fost în grădină, înseamnă că el a ucis!» Toată acuzarea se sprijină pe aceste cuvinte: *dacă a fost,*

înseamnă negreșit că el este făptașul. Dar dacă *nu înseamnă* nimic, deși a fost în grădină? O, sunt perfect de acord, înlănțuirea faptelor, coincidențele sunt elocvente! Dar luați fiecare fapt în parte și analizați-l fără să țineți seama de rest: de ce, de pildă, acuzarea nu vrea cu niciun preț să admită veridicitatea declarației inculpatului, care afirmă că s-a grăbit să se îndepărteze de fereastra tatălui său? Aduce-ți-vă aminte de sarcasmele pe care și le-a permis la un moment dat acuzarea pe socoteala «timidității» și «sentimentelor filiale» ce s-au trezit subit în sufletul ucigașului. Dar dacă, totuși, așa s-a întâmplat în realitate sau cu oarecare aproximație? Poate că inculpatul a avut, totuși, un sentiment de respect dacă nu de timiditate? De ce n-am putea admite c-a fost așa? «Cred că mama s-a rugat atunci pentru mine», declară la interogatoriu inculpatul, explicându-și astfel faptul c-a fugit de la fereastră, de îndată ce s-a convins că Svetlova nu se afla în odaia tatălui său. «Dar cum putea să-și dea seama, aruncând o privire pe fereastră?» obiectează acuzarea. Și de ce nu? Fereastra s-a deschis după ce inculpatul bătuse în geam, potrivit semnalului știut. Feodor Pavlovici putea foarte bine să fi rostit un cuvânt, să fi scăpat un strigăt care să-i dovedească feciorului său că Svetlova nu era înăuntru. De ce să presupunem că lucrurile s-au petrecut neapărat așa cum ne imaginăm noi, cum ne place nouă să ne imaginăm? În realitate, pot să intervină o mie și unu de elemente care să scape spiritului de observație al celui mai subtil psiholog. «Bine, dar Grigori a văzut ușa deschisă, veți spune dumneavoastră, prin urmare, inculpatul a intrat cu siguranță în casă, și deci el este ucigașul.» În ce privește ușa, domnilor jurați... Vedeți dumneavoastră, nu există decât un singur martor care a văzut-o deschisă, și martorul respectiv în momentul acela era într-o stare care... Dar să zicem c-a fost așa, să admitem că ușa era într-adevăr deschisă, că inculpatul a mințit, da, a mințit dintr-un instinct de conservare, lucru foarte explicabil în situația lui, să presupunem c-a pătruns totuși în casă, c-a intrat în odaie. Ei și? De ce trebuia în mod necesar să și ucidă, dacă a intrat în casă? Putea foarte

bine să dea buzna înăuntru, să treacă dintr-o cameră într-alta, cercetându-le în fugă, să-l îmbrâncească, sau chiar să-l molesteze pe tatăl său și, după ce se va fi încredințat că Svetlova nu se afla înăuntru, să fugă, fericit că n-a găsit-o acolo și că a plecat fără să fi săvârșit o vărsare de sânge. Tocmai de aceea, poate, puțin mai apoi a sărit de pe gard, să vadă ce face Grigori, pe care-l lovise fără să-și dea seama într-o clipă de enervare; de aceea, poate, în sufletul lui a putut să încolțească un sentiment curat de milă, de compasiune: pentru că reușise să scape de tentație, pentru că se simțea cu inima ușoară și era fericit că nu-și omorâse tatăl. Acuzatorul public zugrăvește cu o elocință emoționantă teribila încercare prin care a trecut inculpatul în hanul din Mokroe, starea lui sufletească în momentul când dragostea și-a deschis din nou porțile în fața lui, chemându-l la o viață nouă, și când și-a dat seama că el nu mai avea dreptul să iubească, fiindcă lăsase în urma lui cadavrul însângerat al tatălui său și deci trebuia să-și primească pedeapsa! Va să zică, domnul procuror admite că inculpatul poate fi capabil de dragoste, folosind din nou o explicație psihologică în maniera domniei-sale: «O stare de beție, zice el, răgazul de care se mai bucură criminalul în drum spre eșafod» etc, etc. Dar, domnule procuror, vă întreb pentru a doua oară, nu cumva ați creat un personaj nou? Chiar atât de abrutizat, atât de împietrit la inimă să fie inculpatul, încât să se mai gândească în momentele acelea la dragoste și să mai poată chibzui în sinea lui cum să inducă în eroare justiția, dacă sângele tatălui său i-ar fi împovărat cu adevărat conștiința? Nu, nu și iarăși nu! În clipa când ar fi descoperit, în fine, că este iubit, că dragostea îl cheamă la ea, făgăduindu-i o fericire nouă, pot să jur pe ce vreți c-ar fi simțit un îndemn nestăvilit, o nevoie năprasnică de a dispărea de pe fața pământului, de a se sinucide, și cu siguranță c-ar fi făcut-o dacă ar fi lăsat într-adevăr în urmă cadavrul tatălui său! O, nu, firește că atunci n-ar mai fi uitat unde-și pusese pistolul! Îl cunosc pe inculpat: insensibilitatea asta bestială, ferocitatea asta este incompatibilă cu firea lui! Sunt convins că s-ar fi omorât, în

privința asta n-am nici cea mai mică îndoială! Și dacă nu și-a luat viața a fost tocmai fiindcă «mama s-a rugat» în momentul acela pentru el și fiindcă nu se știa vinovat de moartea tatălui său; atunci, la Mokroe, s-a frământat, și-a frânt mâinile numai din pricina bătrânului Grigori, rugându-se lui Dumnezeu să-l trezească la viață pe unchiaș, să-l scoale de jos, să facă așa ca lovitura pe care i-o dăduse să nu fi fost mortală și deci să nu fie pedepsit pentru ea. De ce n-am putea oare să interpretăm în felul acesta evenimentele? Ce dovadă neîndoielnică avem că inculpatul minte? «Dar cadavrul tatălui? se vor grăbi să ne riposteze unii. Dacă a fugit, într-adevăr, fără să-l omoare, cine l-a ucis atunci pe bătrân?»

Repet, în asta constă toată logica acuzării: cine a ucis, dacă nu el? În afară de el nu există nimeni altul pe care l-am putea bănui. Așa să fie, oare, domnilor jurați? Să fie, oare, adevărat că nu există nimeni altcineva? Am auzit acuzarea numărând pe degete persoanele care se aflau în noaptea aceea în casă. Erau cinci oameni. Sunt de acord că trei dintre aceștia nu pot fi acuzați: în primul rând victima, apoi bătrânul Grigori și, în sfârșit, soția acestuia. Prin urmare, nu mai rămân decât două persoane, inculpatul și Smerdiakov, și domnul procuror declară cu patos că inculpatul caută să-l scoată vinovat pe Smerdiakov numai și numai pentru că nu are pe nimeni altul la îndemână și că, în cazul când ar fi existat o a șasea persoană, sau măcar bănuiala că ar putea să mai existe această persoană, s-ar fi grăbit să retracteze rușinat acuzația adusă lui Smerdiakov, aruncând vina asupra celui de-al șaselea ins. Dar, domnilor jurați, de ce n-aș putea oare adopta, la rândul meu, punctul de vedere opus? În fața noastră stau doi oameni: inculpatul și Smerdiakov. De ce, atunci, n-aș putea să afirm că dumneavoastră îl acuzați pe clientul meu numai pentru că nu aveți pe cine arunca vina? Și nu aveți, fiindcă dumneavoastră, dintr-o idee preconceptă, l-ați eliminat de la început pe Smerdiakov din rândul celor suspecți. Da, este adevărat, singurii oameni care îl acuză pe Smerdiakov, în afară de inculpat, sunt cei doi frați ai acestuia și Svetlova, încolo nimeni. Mai

există totuși o mărturie, un fel de neliniște, ce-i drept destul de confuza, prilejuită de o întrebare, de o bănuială ce plutește în aer, se aude o vagă rumoare, se simte că lumea așteaptă ceva. Și, în sfârșit, în favoarea aceleiași ipoteze pledează și o anumită potrivire de fapte, anumite coincidențe destul de semnificative, deși, recunosc, nu chiar atât de precise; în primul rând este criza de epilepsie survenită exact în ziua când s-a întâmplat nenorocirea, criza pe care nu știu de ce s-a socotit obligat s-o apere și s-o analizeze atât de amănunțit domnul procuror. Apoi sinuciderea inopinată a lui Smerdiakov în ajunul procesului. Apoi nu mai puțin inopinata depoziție făcută azi în instanță de cel mai mare dintre frații inculpatului, care până acum fusese încredințat de vinovăția acestuia și care deodată vine cu un teanc de bani și-l denunță pe Smerdiakov ca fiind adevăratul ucigaș! O, nici vorbă că sunt tot atât de convins ca și acuzatorul public că Ivan Karamazov este bolnav, că are febra cerebrală și că depoziția lui putea într-adevăr să nu fie decât o tentativă disperată, concepută în delir, de a-și salva fratele, aruncând vina pe un mort! Și totuși, numele lui Smerdiakov a fost pronunțat, și numele acesta are ceva enigmatic în el. S-ar părea c-a mai rămas încă ceva de spus, că povestea nu s-a sfârșit încă. Și că poate odată și odată totul se va lămuri. Dar asta o să se vadă mai târziu. Instanța a hotărât să continue dezbaterile. Deocamdată, aș putea să vă spun totuși câteva cuvinte în legătura cu caracterizarea pe care domnul procuror i-a făcut-o cu atâta subtilitate și talent răposatului Smerdiakov. Dar, cu toată admirația ce o am pentru măiestria dumisale, nu pot să mă declar întru totul de acord cu portretul creionat de domnia-sa. Am fost acasă la Smerdiakov, l-am văzut și am stat de vorbă cu el, și impresia cu care am plecat diferă cu totul de constatările domniei-sale. Smerdiakov avea într-adevăr o sănătate șubredă, dar omul în sine, caracterul lui – nu! – nu erau de loc atât de slabe cum ni le prezintă acuzarea. Și mai ales n-am reușit să descopăr la el nici urmă din timiditatea, din faimoasa timiditate pe care a descris-o atât de sugestiv domnul procuror. Nu părea

câtuși de puțin naiv, dimpotrivă, era un om teribil de bănuitor, lipsit complet de încredere în semenii lui și căutând să-și ascundă această carență sub masca naivității, și o minte destul de pătrunzătoare. O, nu era câtuși de puțin sărac cu duhul, așa cum afirmă cu candoare acuzarea! În ceea ce mă privește, Smerdiakov mi-a lăsat o impresie bine definită: am plecat de la el convins că aveam de-a face cu o ființă extrem de rea, roasă de ambiție, răzbunătoare și peste măsură de invidioasă. Am reușit de asemenea să culeg unele informații: feciorul se simțea împovărat de originea lui, pe care o detesta, îi era rușine de maică-sa și scrâșnea din dinți furios de câte ori își amintea că «se trage din Smerdeașciaia». Se purta necuviincios cu Grigori și cu nevasta acestuia, bătrânele slugi care îl crescuseră de mic. Își blestema țara și-și bătea joc de ea. Visul lui era să plece în Franța și să devină francez. Și de multe ori s-a plâns că nu poate s-o facă din lipsă de mijloace. Impresia mea este că nu ținea la nimeni pe lume în afară de sine, de altfel, avea o idee extraordinară despre propria sa persoană. În ochii lui cultura însemna să umbli bine îmbrăcat, cu plastroane impecabil scrobite și cu cizmele lustruite lună. Considerându-se (ceea ce nu era exclus) fiul nelegitim al lui Feodor Pavlovici, avea toate motivele să-și facă inimă rea din pricina situației lui, comparând-o cu situația feciorilor legitimi ai boierului: «Ei au totul și eu nimic, se va fi gândit adeseori. Ei se bucură de toate drepturile, lor o să le rămână moștenirea, iar eu nu sunt decât un biet bucătar!» Smerdiakov mi-a mărturisit c-a fost de față când Feodor Pavlovici a pus banii în plic, ba chiar l-a și ajutat. Și cu siguranță că turba de necaz când se gândea în mâinile cui aveau să încapă paralele acelea cu care el ar fi putut să-și facă viitorul. Pe deasupra, era pentru prima oară că vedea cu ochii lui trei mii de ruble deodată, trei mii de ruble în bancnote, noi-nouțe (intenționat l-am întrebat ce aspect aveau). Să nu faceți niciodată, domnilor, greșeala să arătați unui om invidios și mâncat de ambiție prea mulți bani dintr-o dată, iar Smerdiakov în viața lui nu văzuse atâta bănet în mâna unui singur om! Efectul produs de

teancul de bancnote putea să aibă o influență nefastă asupra imaginației lui, fără alte consecințe pentru moment. Eminentul reprezentant al Procuraturii ne-a înfățișat cu o subtilitate puțin obișnuită toate motivele *pro* și *contra* ipotezei că Smerdiakov ar putea fi criminalul, insistând mai ales asupra întrebării: ce interes avea atunci să simuleze accesul? Putem însă foarte bine să presupunem că n-a simulat, că, de fapt, accesul a survenit de la sine, dar că tot așa putea să treacă de la sine, iar bolnavul să-și vină în fire. Nu să se restabilească, dar cel puțin să-și vină în simțiri, să-și recapete cunoștința, așa cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri. Acuzarea vrea să știe în care moment anume a săvârșit Smerdiakov crima. Dar este foarte ușor să precizăm acest moment. Bolnavul putea să se dezmeticească, să se trezească din somnul lui adânc (fiindcă nu era decât adormit; accesele de epilepsie sunt urmate totdeauna de un somn greu) chiar în clipa când bătrânul Grigori îl apucase de picior pe inculpat urlând cât îl ținea gura: «L-ai omorât pe taică-tău!» Nu e de mirare că strigătul acela neobișnuit, ce izbucnise fără veste în toiul beznei și al liniștii nocturne, să fi tulburat somnul lui Smerdiakov, care poate în momentul acela nu mai dormea atât de adânc, ba poate chiar era pe cale să se trezească. Sculându-se din pat, feciorul pornește aproape în neștire, fără să-și dea seama ce face, în direcția de unde venise țipătul, să vadă despre ce e vorba. E încă năuc, amorțit de boală, rațiunea lui e somnolentă, dar, de bine, de rău, iese în grădină, se apropie de ferestrele luminate și află de nenorocirea întâmplată din gura boierului care, bineînțeles, se bucură văzându-l. Într-o clipă se dezmeticește, înspăimântat, boierul începe să-i povestească totul de-a fir-a-păr. Și în mintea lui detracată, bolnavă, încolțește și se înfiripă treptat un gând cumplit, dar ispititor, de o logică implacabilă: să-și ucidă stăpânul, să pună mâna pe cele trei mii de ruble și pe urmă să arunce vina pe tânărul conaș. Cine ar putea fi suspectat dacă nu el, pe cine altul ar putea să cadă păcatul dacă nu pe băiatul cel mare al boierului, din moment ce există atâtea dovezi c-a pătruns în grădină? Lăcomia năprasnică

de bani, rapacitatea brusc aţâţată şi în acelaşi timp conştiinţa că va scăpa nepedepsit îi taie răsuflarea. O, e un fenomen destul de frecvent, sunt foarte dese cazurile când asemenea imbolduri irezistibile se nasc spontan, din senin, punând deplină stăpânire pe sufletul unor ucigaşi care cu un moment înainte nici nu se gândeau măcar să ucidă! Smerdiakov putea foarte uşor să intre în casă la boier şi să-şi ducă planul la îndeplinire. Cu ce? Avea vreo armă la îndemână? Foarte simplu: cu prima piatră pe care ar fi luat-o de pe jos, din grădină. Dar pentru ce, în ce scop? Şi cele trei mii de ruble? Pentru el însemnau viitorul! O, să nu credeţi că mă contrazic, banii puteau să se afle totuşi în casă! Şi se prea poate ca Smerdiakov să fi fost singurul care ştia cum să dea de ei, unde-i ascunsese boierul. «Bine, dar plicul? Plicul rupt care zăcea pe duşumea?» veţi întreba dumneavoastră. Adineauri, când domnul procuror, abordând acest subiect, ne-a demonstrat cu o serie de argumente extrem de subtile că plicul nu putea să fie aruncat pe duşumea decât de un hoţ fără experienţă, aşa cum era Karamazov, şi nicidecum de Smerdiakov, care pentru nimic în lume n-ar fi lăsat în urma lui un corp delict de o asemenea gravitate! Da, domnilor juraţi, ascultând adineauri demonstraţia domniei-sale, mi s-a părut la un moment dat că lucrurile astea le-am mai auzit undeva. Şi, închipuiţi-vă, nu mai departe decât acum două zile Smerdiakov mi-a ţinut aceeaşi teorie, sprijinită pe aceleaşi argumente, asupra modului în care ar fi procedat Karamazov. E un lucru care m-a frapat în chip deosebit atunci; mi s-a părut că naivitatea lui este mimată, că omul caută să anticipeze asupra evenimentelor, să-mi strecoare această idee, să mi-o sugereze, ca să ajung la aceeaşi concluzie. Nu cumva el i-a sugerat-o şi domnului procuror? Nu cumva el a impus-o mult eminentului nostru acuzator public? «Bine, mă veţi întreba dumneavoastră, dar soţia lui Grigori? Femeia declară că l-a auzit pe bolnav gemând toată noaptea în odăiţa de alături.» Da, l-a auzit într-adevăr, dar nici această mărturie nu prezintă suficiente garanţii. Să vă dau un exemplu. O doamnă mi se plângea odată că n-a putut să închidă ochii toată noaptea

din pricina unui cățel care lătra în curte. Și totuși bietul cățel, după cum am aflat mai târziu, nu lătrase decât de vreo două-trei ori peste noapte. Totuși, e un lucru firesc: omul aude la un moment dat prin somn un geamăt, se trezește înciudat că nu e lăsat în pace, pentru ca după o clipă să adoarmă din nou. Peste două ore aude iarăși un geamăt, se trezește din nou și adoarme la loc și în sfârșit, după alte două ore, tresare iar auzind un suspin, deci în totul somnul lui a fost tulburat numai de trei ori în cursul unei nopți. A doua zi dimineața, respectivul se plânge că cineva a gemut toată noaptea și n-a putut să închidă ochii o clipă. Și e normal să i se pară așa; de fiecare dată, în răgazul de două ore pe care i-l lăsau gemetele inoportune, omul a dormit și nu-și aduce aminte de nimic; în schimb, momentele în care a fost trezit din somn i-au rămas întipărite în minte și de aceea are impresia că n-a avut liniște toată noaptea. «Dar de ce, de ce Smerdiakov n-a mărturisit nimic în biletul scris înainte de moarte? întreabă acuzarea. A avut atâta conștiință ca să facă primul lucru, iar pe celălalt nu?» Dar, dați-mi voie, conștiința înseamnă căință, iar sinucigașul putea foarte bine să nu fi simțit nicio mustrare de cuget și să fi făcut pasul acesta într-un moment de disperare. Disperarea și căința sunt două sentimente cu totul diferite. Disperarea nu exclude ura și înverșunarea și, în clipa când se pregătește să-și pună capăt zilelor, sinucigașul e în stare să dușmănească de două ori mai mult pe aceia pe care i-a invidiat toată viața! Domnilor jurați, feriți-vă să comiteți o eroare judiciară! Spuneți-mi, întrucât vi se pare neverosimilă ipoteza pe care v-am înfățișat-o acum? Găsiți că expunerea mea păcătuiește prin ceva, că ar cuprinde măcar un singur lucru imposibil sau absurd? Dacă există însă o cât de mică posibilitate, dacă vi se pare că descoperiți măcar o umbră de adevăr în tot ce v-am spus, feriți-vă să dați o sentință de condamnare! Și oare numai o umbră de adevăr să fie în cuvintele mele? Vă jur pe tot ce am mai sfânt că sunt ferm convins și cred din răsputeri în veridicitatea interpretării date de mine! Și mai ales, o, mai ales, mă chinuiește și mă scoate din fire gândul că din toate probele acumulate de

acuzare în sarcina inculpatului nu există niciuna cât de cât sigură, infailibilă, și că bietul om e pierdut numai din pricina concordanței ce există între aceste probe. Într-adevăr, sunt o serie de coincidențe zdrobitoare în cazul de față: sângele care-i picură de pe mâini, rufăria plină de sânge, răcnetul ce străpunge noaptea întunecoasă: «Tu l-ai ucis pe taică-tău!»; omul care după ce a dat alarma se prăbușește la pământ cu capul spart, în fine, nenumărate referințe, mărturii, gesturi care, toate, converg spre același punct. Firește, lucrurile astea dau de gândit și ar putea foarte bine să influențeze hotărârea dumneavoastră, domnilor jurați! Dar oare hotărârea domniilor-voastre poate fi atât de ușor influențată? Aduceți-vă aminte că ați fost investiți cu o putere nelimitată, puterea de a lega și a dezlega. Dar cu cât o putere este mai mare cu atât mai teribile pot fi urmările ei! Nu vreau să retractez nici o iotă din ceea ce am afirmat până acum, dar să zicem totuși că n-ar fi așa, să zicem că accept eventual motivele invocate de acuzare, admit că nefericitul meu client și-a mânjit mâinile cu sângele părintesc. Repet însă că nu este decât o supoziție, pentru că nicio clipă n-aș putea să mă îndoiesc de nevinovăția lui! Să presupunem deci că inculpatul ar fi vinovat de paricid. Chiar așa fiind, chiar daca aș admite lucrul acesta, vă rog, totuși, să-mi acordați atenție în continuare, fiindcă mai am de adăugat câteva cuvinte. Trebuie să vă mai spun ceva, deoarece simt că în inimile și în cugetele domniilor-voastre se dă o crâncenă luptă... Iertați-mă pentru această indiscretă aluzie la sentimentele dumneavoastră, domnilor jurați, dar înțeleg să spun adevărul și să fiu sincer până la capăt. Să fim deci sinceri cu toții!”...

În momentul acela avocatul fu întrerupt de un ropot puternic de aplauze. Într-adevăr, rostise cu atâta convingere ultimele cuvinte, încât toată lumea simțise că omul avea de bună seamă ceva de spus și că ceea ce urma să arate acum putea fi decisiv. Președintele însă amenință pe un ton ridicat că „va evacua sala” în cazul când „asemenea manifestări” se vor mai repeta. Liniștea se restabili numaidecât și Fetiukovici își continuă pledoaria

cu o voce schimbată, patetică, cu totul diferită de aceea care răsunase până atunci în incintă.

Capitolul XIII

CAZUISTICĂ

„Ceea ce agravează situația clientului meu, domnilor jurați, nu este numai existența unei serii întregi de coincidențe, proclamă el. Nu, cu adevărat covârșitor pentru el în realitate rămâne un singur fapt: victima este propriul său tată! Dacă ar fi fost vorba de un simplu asasinat, dumneavoastră, ținând seama de lipsa sau mai bine zis de nulitatea dovezilor, de caracterul iluzoriu al probelor, analizate una câte una și nu privite în ansamblu, ați fi respins acuzația sau cel puțin ați fi șovăit să distrugeți viața unui om numai din pricina unei idei preconcepute, a părerii pe care v-ați făcut-o mai demult despre el și care, din păcate, trebuie să recunosc, e pe deplin justificată! Aici însă nu este vorba de o crimă oarecare, ci de un paricid! Asta impresionează de la bun început, și încă atât de puternic, încât, fie oricât de șubrede, dovezile par mai puțin fragile, mai puțin inconsistente decât sunt în realitate chiar unui om fără păreri preconcepute. Cum poate fi achitat un asemenea inculpat? Dar daca totuși el a ucis și scapă nepedepsit? Iată ce-și spune fiecare în sinea lui involuntar aproape, instinctiv. Da, într-adevăr, e o atrocitate fără seamăn să verși sângele propriului tău tată, al părintelui tău, sângele omului care ți-a dat ființă, care te-a iubit, care nicio clipă nu și-a precupețit viața pentru tine, care a suferit ori de câte ori ai fost bolnav în copilărie, care a înfruntat necazurile numai ca tu să poți fi fericit, care a trăit numai din bucuriile și succesele tale! O, să ucizi o asemenea ființă, mărturisesc, este de neconceput! Domnilor jurați, ce este un tată, un părinte adevărat, ce noțiune sublimă, ce idee măreață se ascunde în acest cuvânt? Am arătat în linii generale ce înseamnă lucrul acesta. Dar în cazul de față, în

cazul de care ne ocupăm acum, răposatul Feodor Pavlovici Karamazov nu avea niciuna din calitățile pe care le presupune noțiunea aceasta, așa cum s-a conturat adineauri în sufletul nostru. Ca tată, Feodor Pavlovici era o adevărată calamitate. Fiindcă există părinți care seamănă cu o calamitate. Să analizăm mai îndeaproape situația, fără să ne temem a spune lucrurilor pe nume, domnilor jurați, având în vedere gravitatea hotărârii pe care trebuie s-o luăm. Dimpotrivă, acum mai mult ca oricând suntem datori să nu respingem nicio idee, să privim adevărul în față, să nu fim timorați ca niște copii sau ca niște femei sperioase, după fericita expresie a eminentului acuzator public. În rechizitoriul desfășurat cu atâta înflăcărată elocință, adversarul meu (și mi-a fost adversar înainte chiar de a fi luat cuvântul) a exclamat în câteva rânduri: «Nu înțeleg să cedez nimănui dreptul exclusiv de a-l apăra pe inculpat, nu înțeleg să-l cedez nici chiar avocatului venit de la Petersburg; sunt acuzatorul lui, dar în același timp îi pot fi și apărător!» Și a accentuat de câteva ori acest lucru, uitând totuși să menționeze următorul fapt: dacă fiorosul criminal inculpat în acest proces a putut timp de douăzeci și trei de ani să păstreze în sufletul lui recunoștință pentru un funt de alune singurului om care-l alintase în copilărie, când stătea în casa părintească, cu atât mai vârtos nu putea să uite în acești douăzeci și trei de ani cum alerga acasă la taică-său «prin curtea din dos, cu piciorușele goale și cu pantalonașii prinși într-un singur năsturaș», după mărturia doctorului Herzenstube, un om inimos și plin de generozitate. Dar, domnilor jurați, la ce bun să cercetăm mai îndeaproape această «calamitate», la ce bun să repetăm inutil lucruri pe care toată lumea le cunoaște? Ce i-a fost dat clientului meu să vadă întorcându-se în orașul natal, în casa părintească? Și de ce, de ce trebuie neapărat să-l considerăm o ființă nesimțitoare și egoistă, un monstru? Într-adevăr, e irascibil, e sălbatic, e turbulent, tocmai de aceea a și ajuns acum în fața tribunalului, dar cine trebuie tras la răspundere pentru destinul lui, a cui este vina dacă, înzestrat cu atâta însușiri remarcabile, cu un suflet nobil și cu multă sensibilitate, a primit totuși o

educație atât de absurdă? L-a învățat oare cineva cum trebuie să se poarte, a avut grijă cineva să-i lumineze mintea, i-a arătat cineva măcar un pic de dragoste în copilărie? Clientul meu a crescut cum a dat Dumnezeu, întocmai ca o sălbăticiune. Poate că abia aștepta să se întâlnească cu tatăl lui după ani și ani în care trăiseră departe unul de altul, poate că de mii de ori până atunci căutase să scuture amintirile vagi, întrezărite ca prin vis, ale copilăriei, să alunge fantomele hâde ce i-au întunecat pruncia, dorind din tot sufletul să-și ierte și să-și îmbrățișeze părintele! Dar ce se întâmplă? Tânărul este întâmpinat cu ironii pline de cinism, cu suspiciuni și sâcâieli pe socoteala banilor rămași în litigiu; discuțiile și preceptele pe care le aude îl scârbesc și zilnic e nevoit să asculte aceleași povești «la un păhăruț de coniac»; în sfârșit, descoperă că tatăl încearcă să-i răpească iubita cu proprii lui bani, banii cu care-i rămăsese dator – o, domnilor jurați, trebuie să recunoașteți că lucrurile astea sunt pe drept cuvânt revoltătoare, monstruoase! Și bătrânul mai îndrăznește încă să se plângă la toată lumea că fiu-său nu-i poartă respect și este brutal cu dânsul, mai mult chiar, îl vorbește de rău peste tot, îi pune fel de fel de piedici, îl calomniază, ajunge până acolo, încât îi răscumpără polițele ca să-l poată băga la închisoare! Domnilor jurați, asemenea ființe, crude în aparență, nestăpânite și violente, cum este clientul meu, de cele mai multe ori ascund o inimă nespus de duioasă, pe care însă nu știu să și-o arate. Nu râdeți, vă rog, nu râdeți de această aserțiune! Adineauri, eminentul acuzator public a amintit cu o necruțătoare ironie de admirația pe care clientul meu i-o poartă lui Schiller și de dragostea lui pentru tot ce este «frumos» și «sublim». În locul dumisale aș fi ezitat să-mi bat joc de aceste lucruri! Da, inimi ca a lui – o, îngăduiți-mi să iau apărarea acestor inimi rareori înțelese și de cele mai multe ori nedreptățite – inimile acestea sunt adesea însetate de afecțiune, de sublim, de dreptate, poate tocmai prin contrast cu propriul lor temperament, vijelios și brutal, sunt însetate, deși nu-și dau seama» dar râvna asta există totuși în adâncul lor!

Pătimașe și crude în aparență, sunt totuși capabile să iubească, de pildă, o femeie, să fie mistuite de dragoste, o dragoste eterată, ideală. O, nu, nu zâmbiți, vă rog! Vă asigur că așa se întâmplă în majoritatea cazurilor cu asemenea temperamente! Atâta doar că nu pot să-și ascundă patima, de multe ori manifestată cu brutalitate – este tocmai ceea ce te izbește la ele, lucrul pe care toată lumea îl observă, fără să pătrundă mai adânc în sufletul omului, să caute a vedea ce se petrece în realitate acolo! Dar patimile lor se sting tot atât de repede cum s-au și aprins, toate fără excepție; doar dacă se întâmplă să întâlnească o ființă superioară și să stea în preajma ei, oamenii aceștia, în aparență brutali și cruzi, caută să se primenească, să se îndrepte, se străduiesc să fie mai buni, să devină la rândul lor superiori și sublimi, da, «superiori și sublimi», oricât ar fi fost de ridiculizate aceste calificative! Spuneam adineauri că ar fi o nedelicatețe din partea mea să insist asupra romanului de dragoste al clientului meu cu doamna Verhovțeva. Totuși, pot să-mi îngădui unele observații: bunăoară, ceea ce am avut prilejul să auzim mai înainte n-a fost o depoziție, ci strigătul exaltat al unei femei dornice de răzbunare, cu toate că dânsa nu avea în niciun caz dreptul să-i reproșeze c-a înșelat-o, deoarece la rândul său i-a trădat dragostea! Dacă ar fi avut cât de cât răgazul să chibzuiască, n-ar fi făcut această depoziție! O, nu puneți niciun temei pe cuvintele sale, nu, clientul meu nu este «un bandit», cum l-a numit dânsa! Cel ce-i iubea pe oameni mai presus decât pe sine însuși și a fost răstignit, pregătindu-se să-și ia crucea, a spus: «Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun viața și-o pune pentru oile sale, ca niciuna să nu se prăpădească...» Să nu prăpădim și noi fără rost un suflet omenesc! Am întrebat adineauri ce este un tată și am declarat cu toată convingerea că este un cuvânt prețios, o noțiune măreață. Dar, domnilor jurați, noi trebuie să folosim cinstit acest cuvânt și, pentru ca totul să fie mai lămurit, îmi voi permite să spun lucrurilor pe nume: un tată cum a fost răposatul Karamazov nu poate fi și nici nu merită a fi considerat așa. Dragostea filială este imposibilă,

mai mult chiar, absurdă atunci când tatăl căruia îi e acordată nu justifică acest sentiment. Nu-i cu putință să creezi dragoste din nimic, din nimic nu poate făuri decât Dumnezeu. «Și voi, părinților, nu întărâtați la mânie pe copiii voștri», scrie apostolul cu inima înflăcărată de iubire. N-am pomenit cuvintele *Sfintei Scripturi* de dragul clientului meu, ci am ținut să le reamintesc tuturor părinților, în ce calitate îmi îngădui să dau învățăminte părinților, cine m-a împuternicit s-o fac? Nimeni. Dar mă adresez lor ca om și cetățean: *vivos voco!*[156] Petrecerea noastră printre cele pământești este de scurtă durată, dar, cât ar fi ea de scurtă, avem totuși timpul să săvârșim atâtea lucruri rele și să rostim multe vorbe nesocotite! Să căutăm deci să folosim orice moment în care ne aflăm împreună pentru a ne spune unii altora măcar un cuvânt bun. Așa și eu am căutat să mă folosesc de faptul că mă aflu aici. De aceea doar ne-a fost dăruită din voința suveranului această tribună, pentru ca de la înălțimea ei toată Rusia să ne poată auzi. Așadar, nu pentru părinții care se află aici, în sală, am vorbit, ci mă adresez tuturor celor ce au copii și le spun: «Și voi, părinților, nu întărâtați la mânie pe copiii voștri!» Da, să împlinim noi înșine mai întâi învățătura lui Hristos și abia după aceea să cerem același lucru copiilor noștri. Altfel, nu ne putem numi părinții, ci dușmanii lor, iar ei nu sunt copiii noștri, ci dușmanii noștri, pe care noi înșine ni i-am făcut vrăjmași! «Cu ce măsură măsurați vi se va măsura!» – asta iarăși nu v-o spun eu, ci cuvântul Evangheliei, care ne învață să măsurăm cu aceeași măsură de care am avut parte noi. Putem noi, oare, să-i acuzăm pe copii când ne întorc, măsură pentru măsură, ceea ce le-am oferit noi? Recent, în Finlanda, o fată băgată la stăpân a dat de bănuit c-ar fi adus pe lume clandestin un prunc. A fost pusă sub urmărire și, în cele din urmă, în podul casei, dosită într-un cotlon, după niște cărămizi, s-a descoperit o ladă de a cărei existență nu știa nimeni. Lada a fost deschisă și înăuntru s-a găsit cadavrul unui nou-născut pe care fata îl omorâse

[156] Grăiesc către cei vii! (Lat.)

cu mâinile ei. În aceeași ladă se mai aflau scheletele altor doi prunci uciși, așa cum ea însăși a mărturisit, îndată după naștere. Domnilor juraţi, vă întreb, era oare fata aceea mama copiilor ei? Da, e adevărat, ea îi adusese pe lume, dar era oare mama lor în înțelesul deplin al cuvântului? S-ar încumeta cineva dintre noi să rostească numele sfânt de mamă vorbind despre ea? Trebuie să privim adevărul în față cu tot curajul, domnilor juraţi, să lăsăm deoparte orice reticență, suntem datori să procedăm așa în clipa asta, nu trebuie să ne temem de anumite expresii sau noțiuni, ca precupețele moscovite, care pretutindeni văd numai «duhuri rele» și «stafii». Dimpotrivă, să dovedim că progresul realizat de omenire în ultimii ani a influențat și evoluția noastră și să spunem deschis: nu ajunge să dai viață unui copil pentru a fi tatăl lui, mai e necesar să și arăți că ești demn de acest nume. O, firește, există și o altă concepție, o altă interpretare dată acestui cuvânt, potrivit căreia tatăl, chiar dacă este o fiară, chiar dacă este dușmanul propriilor săi copii, rămâne totuși tatăl lor numai și numai pentru că el le-a dăruit viața. Dar asta este o concepție pe care aș numi-o mai curând mistică, pe care n-o pot accepta cu rațiunea, ci numai cu credința sau, mai clar, trebuie să *cred pe cuvânt* că așa este, după cum cred atâtea lucruri pe care nu le înțeleg, dar în care totuși religia îmi poruncește să cred. O asemenea concepție însă nu poate avea nicio contingență cu domeniul vieții reale. Domeniul acesta, domnilor, nu beneficiază numai de drepturi, ci, în același timp, ne impune și mari datorii și, dacă vrem să fim umani, să fim adevărați creștini în sfârșit, suntem datori, suntem obligați să promovăm numai convingerile justificate de rațiunea și experiența noastră, convingeri ce au fost trecute prin focul analizei; într-un cuvânt, să procedăm cu o matură judecată și nu în mod irațional, ca în vis sau în delir, ca să nu pricinuim vreun neajuns semenilor noștri, să nu-i facem să sufere și să nu-i nenorocim. Iată ce înseamnă a face o faptă cu adevărat creștinească, și nu săvârșită sub egida misticismului, ci a rațiunii, o faptă menită a dovedi iubirea noastră de oameni…”

În momentul acela, în sală izbucniră aplauze furtunoase, dar Fetiukovici dădu din mâini, ca și cum ar fi implorat galeria să nu-l întrerupă, lăsându-l să isprăvească ceea ce avea de spus. Publicul se liniști numaidecât și oratorul putu să continue:

„Credeți oare, domnilor jurați, că odraslele noastre, care au atins vârsta adolescenței și au început să judece lucrurile, nu-și pun la rândul lor aceste întrebări? Fără îndoială, și nu le putem pretinde, firește, să le ocolească, fiindcă ar însemna să le cerem un lucru imposibil! Priveliștea pe care i-o oferă un tată nevrednic în comparație cu părinții, tații altor copii, de o seamă cu el, toți oameni de ispravă, trezește în mintea adolescentului, fără voia lui, unele întrebări dureroase, întrebări la care primește răspunsuri stereotipe: «El ți-a dat viața, ești sânge din sângele lui și, deci, dator să-l iubești». Fără să vrea, adolescentul cade pe gânduri: «Dar oare el m-a iubit atunci când mi-a dat viață? se întreabă el din ce în ce mai nedumerit. Oare m-a zămislit de dragul meu? În clipa când, cuprins de patimă și poate înfierbântat de băutură, m-a conceput, nici nu mă cunoștea, nu știa macat dacă am să fiu băiat sau fată, cel mult mi-a transmis darul beției, singurul dar pe care l-am primit de la el... De ce atunci trebuie să-l iubesc? Numai pentru că m-a adus pe lume, ca după aceea nici să nu se mai uite la mine?» O, poate că aceste întrebări vi se par prea brutale sau crude, dar să nu pretindem de la o minte tânără o cumpătare ce nu-i stă în fire. «Nu te pune cu firea: o dai afară pe ușă și-ți intra pe fereastră!»[157] zice proverbul, și apoi – și asta în primul rând – să nu ne fie teamă să spunem lucrurilor pe nume și să rezolvăm problema așa cum ne dictează rațiunea și dragostea de oameni, nu ideile mistice. Dar cum s-o rezolvăm? Iată cum: băiatul să vină în fața tatălui său și să-l întrebe cu toată seriozitatea: «Tată, spune-mi, de ce trebuie să te iubesc? Dovedește-mi, tată, că se cuvine într-adevăr să te iubesc!» Și dacă tatăl va avea puterea, se

[157] Citat din studiul scriitorului Nikolai Karmazin (1766-1826), intitulat Simțitorul și nepăsătorul; două caractere.

va simți în stare să-i răspundă, să-i dovedească lucrul acesta, atunci vom putea spune că avem de-a face cu o adevărată familie, o familie normală, care se bizuie nu numai pe o simplă superstiție, o idee mistică, preconceputǎ, ci pe temelii raționale, sigure și adânc umaniste. În caz contrar, dacă tatăl nu va fi în măsură să dovedească nimic, familia nu mai există ca atare; tatăl nu se mai poate numi așa, iar fiul capătă dreptul și libertatea să-l socotească pe viitor un străin, dacă nu chiar un dușman. Tribuna noastră, domnilor jurați, trebuie să fie o școală a adevărului și a ideilor sănătoase!” Un ropot nestăvilit de aplauze frenetice întrerupseră elocința cuvântătorului. Firește, nu toată lumea aplauda, în orice caz însă o jumătate din sală își manifesta entuziasmul. Și printre cei ce-l ovaționau erau destui părinți, mame și tați. De sus, unde ședeau doamnele, se auzeau țipete stridente, aclamații. Cuconetul flutura batiste. Președintele agita din răsputeri clopoțelul. Era pur și simplu indignat de comportarea publicului, totuși, nu îndrăzni să evacueze sala, așa cum amenințase cu puțin înainte, fiindcă oratorul era aplaudat și încurajat cu fluturături de batiste chiar și de persoanele simandicoase, care ocupau locuri în spatele tribunei completului de judecată, pe scaunele special instalate acolo cu ocazia procesului; majoritatea oameni în vârstă, decorați cu ordine înalte, așa încât, atunci când larma se mai potoli, președintele se mulțumi să avertizeze din nou cu severitate asistența cu evacuarea sălii, iar Fetiukovici, emoționat și triumfător, își continuă pledoaria.

„Domnilor jurați, vă amintiți, desigur, de noaptea fatală, care a revenit mereu în discuție în cursul acestui proces, când fiul a escaladat gardul casei părintești și, pătrunzând în odaia tatălui său, s-a trezit la un moment dat față în față cu cel ce i-a dăruit viața, cu dușmanul lui, cu omul care îi făcuse numai rău de când venise pe lume. Insist din nou: nu după bani venise acolo în noaptea aceea; acuzația de tâlhărie este cu desăvârșire absurdă, așa cum am arătat mai înainte! Și nici cu gândul de a ucide n-a dat buzna în casă; dacă ar fi premeditat crima, ar fi căutat cel puțin să se înarmeze din timp, pe când el n-a avut în mână decât

pisălogul pe care-l apucase instinctiv, fără să știe ce face. Să zicem că și-a înșelat tatăl, folosind ilicit semnalul, să zicem că până la urmă a pătruns totuși în casă – am spus și repet că nu acord niciun credit acestei versiuni – dar să presupunem c-ar fi fost așa! Domnilor juraţi, vă jur pe tot ce am mai sfânt că dacă rivalul său ar fi fost un străin și nu propriul lui tată, inculpatul ar fi străbătut în goană odăile și, convingându-se că nu exista nicio femeie în casă, ar fi plecat valvârtej, fără să-i facă niciun rău. Poate că l-ar fi lovit cel mult sau l-ar fi îmbrâncit, atâta tot, fiindcă numai de el nu-i ardea atunci, fiindcă nu avea nicio clipă de pierdut, trebuia neapărat să afle unde este dânsa. Dar rivalul acesta era tatăl, era părintele lui! O, totul a pornit de aici, din momentul când a văzut înaintea ochilor chipul tatălui său, al omului care l-a urât din copilărie, care l-a dușmănit și a căutat să-l jignească la tot pasul, ca până la urmă să i se așeze de-a curmezișul drumului, devenind rivalul său odios! Fără să vrea, s-a simțit dintr-o dată cotropit de o ură nestăvilită care nu i-a mai lăsat răgaz să judece: într-o clipă, totul a fost răscolit din adâncuri în sufletul său! O nebunie subită a pus stăpânire pe el, dar în același timp s-a produs și o puternică reacție psihică, fiindcă natura se răzbună cu o nestăvilită forță și inconștient, ca orice fenomen natural, ori de câte ori legile ei eterne sunt nesocotite. Dar ucigașul n-a săvârșit nici de astă dată o crimă – declar sus și tare, afirm cu toată convingerea lucrul acesta – nu, și-a agitat doar mâna în care ținea pisălogul, într-un gest de revoltă și scârbă, fără nicio intenție criminală, neștiind că va ucide. Să nu fi avut în mână blestematul acela de pisălog, poate că l-ar fi snopit în bătaie pe bătrân, fără să-l ucidă totuși. Luând-o apoi la goană, nici măcar nu și-a dat seama că bătrânul ce zăcea doborât pe podele era mort. Nu, o crimă săvârșită în condițiile astea nu mai are caracterul unei crime. Și în niciun caz nu se poate numi un paricid. Nu, când victima e un tată de genul acesta, crima nu mai poate fi socotită un paricid decât dintr-o prejudecată. Dar în cazul de față poate fi vorba de o crimă? Vă întreb iarăși din adâncul conștiinței mele! Domnilor juraţi, noi îl vom condamna, și

atunci cu siguranță osânditul își va spune: «Oamenii aceștia n-au căutat în niciun fel să-mi schimbe destinul, n-au avut grijă de educația, de învățătura mea, nu și-au dat osteneala să devin mai bun, să facă un om din mine. Nu m-au hrănit, nici nu mi-au dat să beau, am zăcut gol în temniță și n-au venit la mine, iar acum tot ei mă trimit la ocnă. Suntem chit, așadar, nu le mai datorez nimic și n-am să mai fiu dator nimănui cu nimic în vecii vecilor. Sunt răi, am să fiu și eu tot așa. Sunt cruzi, am să fiu la rândul meu crud.» Iată ce-și va spune în sinea lui, domnilor jurați! Și, vă jur, osândindu-l nu veți face decât să-l scăpați de o povară, să-i ușurați conștiința, și-n loc să se căiască, va blestema sângele pe care l-a vărsat. Și totodată veți pierde un suflet care încă mai putea să renască la o viață nouă, fiindcă omul va rămâne surd și orb toată viața. Vreți, în schimb, să-i dați o pedeapsa mult mai grea, o osândă cumplită, cea mai cumplită din câte există, în așa fel ca să-l salvați de la pieire și să-i regenerați definitiv sufletul? Dacă da, atunci copleșiți-l cu mărinimia dumneavoastră! Veți vedea cum se va înfiora, cum se va cutremura toată ființa lui: «Voi fi în stare să suport atâta dragoste, atâta bunătate? Merit eu oare toate astea?» se va întreba. O, îi cunosc inima și știu cât e de nobilă, pe cât e de sălbatică, domnilor jurați! Însetată de un act măreț de iubire, se va prosterna în fața supremei dumneavoastră generozități și, cuprinsă de înflăcărare, se va reîntoarce la viață pe veci! Există suflete mici care, în meschinăria lor, acuză o lume întreagă. Faceți însă ca sufletul acesta să fie uluit de îndurarea dumneavoastră, dovediți-i dragostea dumneavoastră, și își va blestema fapta, fiindcă în el există în germene atâtea însușiri bune! Orizontul se va deschide vast în fața sa, și sufletul lui își va da seama dintr-o dată cât de milostiv este Dumnezeu și cât de buni și drepți pot fi oamenii. Căința și datoria nemăsurată pe care o va avea de răscumpărat îl vor face să se cutremure în sine, covârșit. Și nu va mai spune atunci: «Suntem chit», ci: «Sunt vinovat în fața tuturor oamenilor și nevrednic sunt, cel mai nevrednic dintre toți». Și va striga cu obrajii scăldați în lacrimi de pocăință și cu inima mistuită de o sfântă

înduioșare: «Oamenii sunt mai buni decât mine, fiindcă nu m-au osândit, ci au căutat să mă izbăvească!» O, pentru dumneavoastră este atât de ușor să faceți acest act de clemență, fiindcă, în lipsa unor probe care să aibă măcar o aparență de veridicitate, veți ezita desigur să declarați: «Da, este vinovat». Mai bine să scape zece vinovați nepedepsiți decât să fie pedepsit un singur nevinovat! Auziți, auziți oare mărețul glas al secolului trecut, glasul ce răsună prin vremuri din cuprinsurile glorioasei noastre istorii? Trebuie, oare, ca eu, un biet om neînsemnat, să vă aduc aminte că justiția rusă nu înseamnă numai osândirea, dar și izbăvirea unui om rătăcit? Lăsați popoarele celelalte să se țină cu strictețe de litera legii, noi urmărim în primul rând spiritul și sensul ei, mântuirea și regenerarea morală a celor ce au pornit pe calea pierzării. Și dacă este așa, dacă într-adevăr țara noastră și justiția au asemenea năzuințe, fie ca Rusia să meargă tot înainte, n-o mai speriați, o, vă rog, n-o mai alarmați cu troicile dumneavoastră năprasnice, de care se feresc cu spaimă și cu repulsie toate popoarele! Nu o troica vijelioasă, ci un măreț car triumfal rus, care se îndreaptă maiestuos și liniștit spre țelul său. Soarta clientului meu este în mâinile dumneavoastră și tot în mâinile domniilor-voastre se află și soarta adevărului nostru rus! Și dumneavoastră îl veți salva, veți lupta pentru el, dovedind că are cine să-l apere și că se află în mâini bune!”

Capitolul XIV

MUJICII S-AU ȚINUT TARI

Cu aceste cuvinte, domnul Fetiukovici își încheie pledoaria și de astă dată entuziasmul publicului se dezlănțui vijelios, cu o putere nestăvilită. Orice încercare de a-l stăpâni ar fi fost inutilă; femeile plângeau, plângeau chiar și bărbații, ba am văzut și doi demnitari cu ochii umezi de lacrimi. Resemnat, președintele nu se mai grăbi să-și agite clopoțelul. „Ar fi fost un adevărat sacrilegiu să înfrânezi un entuziasm ca ăsta", argumentau mai apoi cu înfocare doamnele noastre. Oratorul însuși era sincer mișcat. În momentul acela Ippolit Kirillovici se ridică de la locul lui, intenționând să „vorbească în replică". Intervenția lui fu primită cu ostilitate: „Cum? Ce înseamnă asta? Mai îndrăznește să spună ceva?" ciripiră doamnele. Dar chiar dacă ar fi ciripit tot cuconetul de pe fața pământului, începând cu onorata doamnă procuror, soția lui Ippolit Kirillovici, nimic nu l-ar fi putut opri să ia cuvântul. Era palid și înfrigurat de emoție; primele fraze pe care le rosti aproape că nu se deslușiră; gâfâia, nu reușea să articuleze corect cuvintele, se încurca. Își reveni însă repede. Din cel de-al doilea discurs al său voi spicui doar câteva fraze.

„...Am fost acuzați adineauri c-am fi născocit romane peste romane. Dar ce a făcut, la rândul său, apărarea decât să fabuleze tot timpul, oferindu-ne un ciclu întreg de romane? Mai lipseau doar versurile. În așteptarea iubitei, Feodor Pavlovici rupe plicul și-l aruncă pe jos. Sunt citate chiar și cuvintele pe care le-ar fi rostit în această palpitantă ocazie. Puteți să spuneți, oare, că nu este un poem? În ce fel ni se poate dovedi c-a scos banii din plic, cine l-a auzit vorbind? Feciorul Smerdiakov, un biet neisprăvit, devine ca prin miracol un erou de tip byronian,

care vrea să se răzbune pe întreaga societate pentru faptul că este copil din flori – oare asta cum se cheamă dacă nu tot un poem? Cât privește povestea cu fiul care dă buzna în casa părintească și care își omoară tatăl, fără ca să-l omoare totuși, aici nu mai este vorba nici de un roman, nici de un poem, ci de un sfinx care ne propune o serie de enigme atât de dificile, încât nu le poate rezolva cu siguranță nici el. Din moment ce a ucis, înseamnă că e vorba de o crimă. Cum poate să ucidă cineva fără să fie un criminal, așa ceva depășește înțelegerea noastră! Ni se spune apoi că tribuna noastră este o tribună a «noțiunilor sănătoase» și a adevărului, și iată că de la înălțimea acestei tribune închinate «noțiunilor sănătoase» ni-e dat să auzim pronunțându-se sub pecetea jurământului axioma că a numi paricid fapta unui fiu care-și asasinează tatăl nu este decât o prejudecată! Dar dacă paricidul este o prejudecată și dacă fiecare copil își va supune tatăl la un interogatoriu, somându-l să-i răspundă: «Tată, de ce trebuie să te iubesc?», gândiți-vă unde o să ajungem, ce o să se întâmple cu temeliile societății noastre, ce soartă o să aibă familia noastră? Paricidul, pasămite, e unul și același lucru cu «stafiile» precupeței moscovite! Cele mai prețioase, cele mai sfinte precepte pe care se sprijină menirea justiției ruse și de care depinde viitorul ei sunt denaturate, interpretate alandala, numai și numai pentru ca oratorul să-și atingă scopul, să obțină absolvirea pentru o faptă ce nu poate fi absolvită. «O, copleșiți-l cu mărinimia dumneavoastră!» exclama apărătorul, e tocmai ceea ce așteaptă și criminalul, și mâine chiar toată lumea o să vadă ce copleșit va fi! Nu crede, oare, apărătorul ca exigențele dumisale sunt prea modeste atunci când cere numai achitarea inculpatului? De ce n-ar pretinde instanței instituirea unei burse care să poarte numele paricidului, pentru ca fapta lui să rămână de-a pururi săpată în memoria posterității și a tinerei generații? Apărarea își permite chiar să aducă unele corective Evangheliei și religiei: «Toate astea, declară ea, sunt concepții mistice, pe când noi propovăduim adevăratul creștinism, verificat de rațiune, trecut prin focul analizei și al noțiunilor

sănătoase». Și iată, în fața noastră începe să se contureze o falsă imagine a lui Hristos! *«Cu măsura cu care măsurați, vi se va măsura»?* proclamă apărarea, pentru a conchide apoi că Mântuitorul ne-ar fi poruncit să întoarcem tuturor măsura pe care am primit-o de la el – și toate astea proclamate sus și tare, de la tribuna noțiunilor sănătoase! Apărarea nu deschide Evanghelia decât în ajunul proceselor, ca să arate apoi cât de profund cunoaște o operă, orice s-ar zice, atât de originală, care poate să prindă bine la nevoie, să fie de efect în anumite împrejurări, după necesitați, firește, totul după necesități! Iar Hristos ne-a poruncit să procedăm tocmai invers, să ne ferim a ne lua după oamenii răi, să iertăm celor ce ne-au greșit și să le întindem obrazul, iar nu să le plătim măsură pentru măsură. Iată ce ne învață Dumnezeul nostru, și nicidecum c-ar fi o prejudecată să-i împiedicăm pe copii de a săvârși o nelegiuire, omorându-și părinții. Noi nu ne încumetăm să corectăm de la înălțimea tribunei adevărului și a noțiunilor sănătoase Evanghelia, așa cum ne-a lăsat-o Dumnezeul nostru, pe care apărarea nu binevoiește să-l numească decât «cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuși și a fost răstignit», când toată Rusia pravoslavnică îl preamărește spunându-i: «Tu ești Domnul-Dumnezeul nostru!»„ Președintele interveni, curmând elanul oratorului pe care-l rugă să nu exagereze, să păstreze limitele cuvenite etc, etc, făcându-i, adică, recomandațiile pe care le fac în asemenea ocazii toți președinții de tribunal. De altfel, se simțea oarecare agitație și în sală. Publicul se sucea pe scaune, se auzeau exclamații indignate. Fetiukovici nu se arătă de loc dispus să-i dea replica; se urcă la tribună numai ca să rostească cu mâna pe inimă și cu o voce profund jignită câteva cuvinte pline de demnitate. Strecură din nou unele aluzii ironice la „romanele” și „psihologia” procurorului și găsi prilejul chiar să-l ia în șfichi: „Jupiter, de ce ești supărat? înseamnă că n-ai dreptate”, ceea ce provocă o vie ilaritate în rândurile publicului care-și manifestă astfel simpatia, cu atât mai mult cu cât Ippolit Kirillovici nu semăna nici pe departe cu Jupiter. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită,

Fetiukovici declară că nici nu va încerca măcar să răspundă la acuzația că ar permite tinerei generații să-și omoare părinții. Cât despre „falsa imagine a lui Hristos” și faptul că n-a binevoit să-l numească Dumnezeu, ci doar „cel ce a iubit omenirea mai presus decât pe sine însuși și a fost răstignit”, ceea ce ar fi – zice-se – „în contradicție cu religia ortodoxa, și în orice caz nu se cădea să fie rostit de la înălțimea unei tribune a adevărului și a noțiunilor sănătoase”, Fetiukovici dădu să se înțeleagă c-ar fi vorba de o „insinuare”, adăugând că, atunci când acceptase să vină aici, fusese convins că tribuna noastră era cel puțin ferită de asemenea acuzații „primejdioase pentru persoana mea, ca supus și devotat cetățean...” Președintele interveni din nou, întrerupându-l. Fetiukovici se înclină în fața publicului și-și încheie astfel pledoaria, în rumoarea sălii ce-și manifesta aprobarea. Cât despre Ippolit Kirillovici – asta era cel puțin părerea doamnelor – fusese „distrus definitiv”.

Să dădu apoi ultimul cuvânt acuzatului. Mitea se sculă, dar nu avu prea multe de spus. Era răpus de oboseală trupește și sufletește. Aerul degajat și sfidător cu care intrare dimineață în sală dispăruse aproape cu desăvârșire. Ai fi zis că încercarea prin care trecuse în ziua aceea îl zguduise pentru toată viața, că întâmplările pe care le trăise îi deschiseseră ochii, îl făcuseră să-și dea seama de o mulțime de lucruri esențiale, lucruri pe care mai înainte nu le înțelegea, îi slăbise și glasul, nu mai vocifera ca până atunci. În cuvintele lui se simțea o umilință pe care n-o avusese mai înainte, vorbea ca un om înfrânt, doborât la pământ.

„Ce aș putea să vă mai spun, domnilor jurați? A venit ziua când trebuie să dau socoteală de faptele mele, simt mâna Celui-de-Sus deasupra capului meu. Omul păcătos și desfrânat de până acum nu mai există. Dar, spovedindu-mă în clipa asta în fața dumneavoastră ca în fața lui Dumnezeu, vă mărturisesc: N-am vărsat sângele tatălui meu și nu sunt vinovat! Repet pentru ultima oară: Nu l-am omorât eu! Am fost un descreierat, dar am prețuit totdeauna binele. Am dorit mereu să mă îndrept și totuși

am trăit ca o fiară sălbatică. Îi mulțumesc domnului procuror, am avut multe de învățat azi de la dânsul, a spus o mulțime de lucruri despre mine pe care nici nu le bănuiam, dar nu este adevărat că l-am ucis pe tata, aici a greșit! Îi mulțumesc și apărătorului-meu; am plâns ascultându-l, dar nu-i adevărat că l-am ucis pe tata, nu trebuia nici măcar să presupună așa ceva! Nu credeți ce spun medicii, sunt în toate mințile, numai sufletul mi-e ca plumbul de greu. Dacă mă veți ierta, dacă îmi veți da drumul, am să mă rog lui Dumnezeu pentru domniile-voastre. Voi căuta să fiu mai bun, vă jur pe ce am mai sfânt, martor mi-e Dumnezeu! Iar dacă mă veți osândi, voi frânge cu mâinile mele sabia deasupra capului și voi săruta apoi frânturile! Dar fie-vă milă de mine, nu mă lăsați fără Dumnezeu: mă cunosc prea bine și știu c-am să mă răzvrătesc! Mi-e sufletul greu, domnilor, din cale-afară de greu... fie-vă milă de mine!”

Se prăbuși pe bancă, glasul i se stinse brusc, așa încât ultima frază abia dacă putu s-o îngaime.

Completul de judecată stabili întrebările și ceru părților să depună concluziile. Dar voi trece peste celelalte detalii, în sfârșit, jurații se ridicară și părăsiră sala de ședințe pentru a delibera. Președintele era extrem de obosit, așa că se mulțumi să le adreseze doar câteva cuvinte fără prea mare convingere: „Căutați să judecați lucrurile fără părtinire, nu vă lăsați influențați de vorbele meșteșugite ale apărării, cântăriți bine totul, nu trebuie să uitați că aveți o misiune grea de îndeplinit” etc, etc.

Jurații ieșiră din sală și ședința fu suspendată. Publicul putea acum să-și părăsească locurile, să facă câțiva pași, să-și împărtășească impresiile acumulate între timp, să ia o gustare la bufet. Era foarte târziu, aproape unu noaptea, dar nimeni nu se îndura să plece acasă. Toată lumea era cu nervii încordați, surescitată, nimeni nu se mai gândea la odihnă. Fiecare aștepta cu palpitații verdictul, deși nu toți aveau îndoieli. Doamnele, de pildă, stăteau ca pe ghimpi, cuprinse de o nerăbdare înfrigurată, dar în sinea lor se simțeau liniștite: „Nu se poate, își ziceau ele, e imposibil să nu-l achite”. Toate se pregăteau pentru clipa emoționantă

când entuziasmul avea să câștige întreaga sală. Mărturisesc că și printre bărbați foarte mulți aveau certitudinea că inculpatul va fi achitat. Unii se bucurau, alții stăteau încruntați, iar alții umblau cu capul în pământ. Ce n-ar fi dat ei ca Mitea să nu scape cu o sentință de achitare! Fetiukovici era ferm convins de succes. Lumea se înghesuia în jurul lui, primea felicitări, era măgulit.

După cum am auzit mai târziu, se pare că la un moment dat ar fi spus în mijlocul unui grup de spectatori:

— Există niște fire invizibile care-l leagă pe apărător de jurați și care se urzesc, se presimt încă din timpul pledoariei. Le-am simțit în timp ce vorbeam și știu că există într-adevăr. Procesul este ca și câștigat, vă garantez.

— O să vedem ce au să răspundă mujicii noștri! spuse un domn încruntat, corpolent și ciupit de vărsat, care avea o moșie în apropierea orașului, alăturându-se unui grup și amestecându-se în discuție.

— Nu sunt numai mujici. Sunt și patru funcționari printre ei.

— Îl cunoașteți pe Nazariev, pe Prohor Ivanovici, negustorul? E în juriu, știți, cel cu medalia pe piept!

— Ce-i cu el?

— E deștept foc.

— Păi aproape că n-a scos o vorbă tot timpul.

— Așa-i el, tăcut, dar poate că face mai bine. Cine să-i dea lecții, ăsta de la Petersburg? Știe el mai mult decât tot Petersburgul! Gândiți-vă, are doisprezece copii!

— Cum, credeți că s-ar putea să nu-l achite? se miră cu glas tare, într-un alt grup, un funcționar tinerel.

— Au să-l achite, cu siguranță! rosti categoric cineva.

— Ar fi o rușine, o infamie să nu-l achite! dădea din mâini funcționarul. Chiar dacă ar fi ucis, există totuși părinți și părinți! Și pe urmă era exasperat, ajunsese la capătul puterilor... probabil că așa s-a întâmplat, cum spunea avocatul, a agitat mâna în care ținea pisălogul și l-a lovit din întâmplare. Au făcut totuși o greșeală c-au încercat să dea vina pe fecior. A fost o scenă ridicolă, atâta tot. În locul apărătorului aș fi spus pe șleau: da, el a ucis,

dar nu este vinovat, dracu să vă ia!

— Păi cam așa a și spus, numai că nu ne-a dat dracului.

— Ba nu, Mihail Semeonîci, e ca și când ne-ar fi dat! interveni un glas pițigăiat.

— Vă aduceți aminte, domnilor, că în postul mare a fost achitată o actriță care a tăiat beregata soției amantului ei...

— Dar n-a apucat s-o ucidă!

— Da, dar totuși a încercat!

— Ți-a plăcut cum a vorbit despre copii? Admirabil!

— Admirabil!

— Dar povestea cu misticismul, ce zici?

— Lăsați încolo misticismul! exclamă cineva. Gândiți-vă mai bine ce-o să pățească bietul Ippolit, vai de capul lui! Doamna procuror o să-i scoată ochii mâine pentru Mitenka!

— E aici în sală?

— Nu e. Să fi fost, i-i scotea de mult. A rămas acasă, o dor dinții. He-he-he!

Într-un alt grup:

— S-ar putea totuși ca Mitenka să fie achitat.

— Te pomenești că mâine, de bucurie, o să dărâme totul la „Metropol", zece zile în șir o să umble beat!

— Așa e el, dat dracului!

— Păi sigur, trebuia să-și vâre dracu și aici codița, că de n-ar fi fost el amestecat, nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Bine, domnilor, să zicem: elocința-i elocință, totuși, gândiți-vă, ce-ar fi dacă toată lumea ar lua câte o greutate de cântar și s-ar apuca să spargă capetele părinților? Unde ajungem?

— Dar carul, carul triumfal, vă aduceți aminte?

— Da, dintr-o biată căruță a făcut un car de triumf.

— Și mâine din carul de triumf o să facă iar o droagă, „după necesități, mă rog, după necesități"...

— Tare mai sunt șmecheri oamenii de azi! Oare mai există dreptate la noi în Rusia sau nu mai există deloc?

Se auzi sunând clopoțelul. Jurații deliberaseră exact o oră, nici mai mult, nici mai puțin. O tăcere adâncă se lăsă în incintă după ce fiecare se așează la locul lui. Îmi amintesc

perfect momentul când juriul intră din nou în sală. În sfârșit! Nu voi reproduce toate întrebările, punct cu punct, le-am și uitat, de altfel. Țin minte doar răspunsul la prima întrebare, care era și cea mai importantă, a președintelui: dacă inculpatul a ucis cu premeditare ca să-și jefuiască victima – nu-mi amintesc exact termenii. Publicul aștepta cu răsuflarea oprită. Purtătorul de cuvânt al juriului, un funcționar, cel mai tânăr dintre toți, rosti tare și răspicat în liniștea mormântală a sălii:

— Da, e vinovat!

Și la fiecare întrebare, pe rând, același răspuns: vinovat, vinovat, vinovat, fără niciun fel de circumstanță atenuantă! Nimeni nu se aștepta la o asemenea lovitură, toată lumea era convinsă că, în cel mai rău caz, inculpatului i se vor acorda circumstanțe atenuante! În incintă domnea aceeași tăcere de moarte, toți rămăseseră ca împietriți în bănci – și cei care doreau condamnarea acuzatului, și cei care ar fi vrut să fie achitat. Asta însă numai în primele minute, pentru că după aceea fu o zăpăceală și o fierbere nemaipomenite. Publicul masculin, în marea lui majoritate, părea satisfăcut. Unii chiar își frecau mâinile, fără a se gândi măcar să-și ascundă bucuria. Nemulțumiții erau plouați, dădeau din umeri, șușoteau între ei și parcă nu-și puteau veni în fire. Dar, Doamne-Dumnezeule, nu vă mai spun ce a fost pe cucoanele noastre! Am crezut c-au să facă o răscoală. La început nu le veni să-și creadă urechilor. Apoi, când peste tot se auziră exclamații: „Ce-o mai fi și asta? Ce înseamnă asta? Săriră toate în picioare și începură să se agite. Aveau probabil impresia că lucrurile mai puteau fi încă schimbate și chiar imediat, că ar mai putea interveni ceva. În momentul acela Mitea se ridică de pe bancă și, cu brațele întinse înainte, strigă cu un glas sfâșietor:

— Jur înaintea lui Dumnezeu acum și la judecata de apoi că n-am vărsat sângele tatălui meu! Katia, te iert! Fraților, prietenilor, fie-vă milă de cealaltă!

Nu apucă să termine, că-l podidi plânsul, un plâns amarnic, zguduitor, neașteptat, până și glasul îi era altul, un glas străin, venit Dumnezeu știe de unde. De sus, de la

balcon, dintr-un colț îndepărtat, îi răspunse un țipăt strident de femeie: era Grușenka. Izbutise să-l înduplece cu rugămințile ei pe aprod să-i dea voie înăuntru înainte de a fi apucat juriul să se retragă pentru deliberare. Gardienii îl scoaseră pe acuzat din sala. Pronunțarea fu amânata pentru a doua zi. În incintă domnea un haos indescriptibil, dar eu nu mai eram atent și nu mai așteptam nimic. Am reținut doar câteva exclamații la ieșirea din coridor.

— O să încaseze vreo douăzeci de anișori de ocnă!

— Cel puțin.

— Da, mujicii noștri s-au ținut tari.

— I-au venit de hac lui Mitenka al nostru!

Epilog

Capitolul I

PLANURI PENTRU EVADAREA LUI MITEA

Patru zile după proces, dimineața, pe la orele nouă, Alioșa se duse la Katerina Ivanovna pentru a lămuri definitiv unele lucruri într-o problemă de cea mai mare importanță; în afară de asta, mai avea și un mesaj, pe care trebuia neapărat să i-l transmită. Katerina Ivanovna îl pofti în același salon în care o primise cândva pe Grușenka; în odaia vecină zăcea în pat cu febră mare, delirând, Ivan Feodorovici. După scena petrecută în instanță, Katerina Ivanovna luase măsuri ca bolnavul, care-și pierduse cunoștința, să fie transportat acasă la dânsa, fără a se sinchisi câtuși de puțin de cancanurile pe care purtarea ei avea să le prilejuiască în societatea orașului, deși știa precis că toată lumea o va condamna. Una din cele două rubedenii care locuiau împreună cu dânsa plecase la Moscova imediat după proces, așa încât Katerina Ivanovna rămăsese doar în tovărășia celeilalte acasă. Dar chiar dacă ar fi fost amândouă plecate, Katerina Ivanovna tot nu și-ar fi schimbat hotărârea și nu s-ar fi dezlipit de lângă bolnav, veghind la căpătâiul lui zi și noapte. Ivan Feodorovici se afla sub observația doctorilor Yarvinski și Herzenstube; înalta somitate moscovită plecase, refuzând să facă vreun pronostic în legătură cu evoluția bolii. Deși căutau să-i încurajeze pe Katerina Ivanovna și pe Alioșa, medicii din localitate nu erau în măsură, pe cât se părea, să afirme cu certitudine ca pacientul va scăpa cu viață. Alioșa trecea de câte două ori pe zi să-și vadă fratele, în dimineața aceea însă venise să discute cu dânsa o chestiune destul de delicată și presimțea ce greu o să-i fie să înceapă vorba. Totuși, nu avea niciun moment de pierdut, mai trebuia să se ducă undeva în cursul dimineții, ca să rezolve un lucru

care tot așa nu suferea amânare, și de aceea stătea ca pe ghimpi. Discutau de un sfert de oră. Katerina Ivanovna era palidă și extenuată și în același timp părea stăpânită de o nervozitate bolnăvicioasă ca și când ar fi presimțit pentru ce venise Alioșa.

— Nu trebuie să fii îngrijorat, fiindcă până la urmă are să se hotărască, îi spuse ea stăruitor și ferm lui Alioșa. Oricum, tot aici o să ajungă: n-are încotro, trebuie să fugă! Nefericitul acela care s-a jertfit eroic în numele cinstei și al onoarei, nu e vorba de Dmitri Feodorovici, ci de celălalt, care zace acum în odaia de alături, după ce a sacrificat totul pentru fratele său (adăugă Katia cu o privire scăpărătoare), mi-a împărtășit mai demult, punct cu punct, planul evadării. Știi că luase chiar legătura cu... de altfel, ți-am mai spus câte ceva zilele trecute... Vezi dumneata, din câte am înțeles, asta se va întâmpla, probabil, în momentul când vor sosi la cea de-a treia etapă; de acolo deportații urmează să fie trimiși mai departe în Siberia. Dar până atunci mai e încă destulă vreme. Ivan Feodorovici s-a și dus să vorbească cu șeful etapei a treia. Atâta doar că, deocamdată, nu se știe încă cine o să fie șeful convoiului, asta nu se poate afla dinainte. Dacă treci mâine pe aici, am să-ți arăt planul amănunțit pe care Ivan Feodorovici mi l-a lăsat în ajunul procesului pentru orice eventualitate... Asta s-a întâmplat atunci când – îți amintești – ai picat aici în urma unui scandal: tocmai cobora scara, și eu, văzând c-ai venit, l-am obligat să se întoarcă înapoi – îți mai aduci aminte? Știi de ce ne-am certat atunci?

— Nu, nu știu, răspunse Alioșa.

— Firește, nu ți-a spus nimic; planul acesta a iscat toată zâzania, de la el a pornit totul! Cu trei zile mai înainte, îmi explicase în linii generale despre ce este vorba; de atunci a început scandalul, și trei zile în șir am dus-o tot într-o ceartă. Uite cum s-a întâmplat: dintr-una într-alta, la un moment dat mi-a destăinuit că, probabil, în cazul când va fi condamnat, Dmitri Feodorovici o să încerce să fugă peste graniță împreună cu ticăloasa aceea; când am auzit asta, mi s-a făcut deodată negru înaintea ochilor! N-aș putea

să-ți spun de ce, de altfel nici eu nu știu prea bine... Probabil din cauza stricatei aceleia, cu siguranță că din cauza ei! Îmi venea să turbez când mă gândeam c-o să fugă și ea cu Dmitri Feodorovici în străinătate! izbucni deodată Katerina Ivanovna căreia îi tremurau buzele de mânie. Văzând că mi-am ieșit din fire din pricina ei, Ivan Feodorovici și-a închipuit numaidecât că sunt geloasă pe Dmitri și că deci mă mai simțeam încă legată de el. Pentru prima oară am avut atunci o discuție. N-am vrut să-i dau nicio explicație și nici nu puteam să-mi calc pe inimă cerându-i iertare. Asta depășea orice măsură, un om ca dânsul să mă poată suspecta că mai am măcar o umbră de dragoste pentru acest... Și asta după ce eu însumi – cu mult înainte – îi mărturisisem cu toată sinceritatea că nu-l iubesc decât pe el, numai și numai pe el și că nu mai simt nimic pentru Dmitri! Atâta sânge rău mi-a făcut lepădătura aceea, încât toată ura, tot veninul pe care-l strânsesem în mine s-au revărsat asupra lui! Trei zile mai târziu, în seara când ai trecut pe la mine, mi-a adus un plic sigilat, pe care mi-a spus să-l deschid în cazul când i s-ar întâmpla ceva. Ca și când ar fi presimțit c-o să se îmbolnăvească! Mi-a destăinuit ca în plic se află planul amănunțit al evadării și m-a rugat, dacă s-ar întâmpla cumva să moară sau să fie grav bolnav, să fac tot ce-mi stă în putință ca să-l salvez pe Mitea. Tot atunci mi-a lăsat și banii, ții minte banii aceia – aproape zece mii de ruble – despre care a pomenit procurorul la proces; nu știu de la cine o fi aflat că trimisese să-i schimbe obligațiile. Nu pot să-ți spun cât de impresionată am fost când am văzut că, deși era convins că tot îl mai iubesc pe Mitea, cu toată gelozia lui, nu renunțase la ideea de a-și salva fratele, ba mai mult chiar, se gândise să-mi încredințeze mie înfăptuirea acestui proiect! O, era într-adevăr cel mai mare sacrificiu pe care putea sa-l facă un om ca el! Nu, dumneata, Alexei Feodorovici, n-ai să poți înțelege niciodată de câtă abnegație a fost capabil fratele dumitale! în momentul acela am simțit un respect atât de profund pentru el, încât eram gata să-i cad la picioare, dar m-am stăpânit, de teamă să nu creadă cumva c-o fac de bucurie, pentru că

voia să-l salveze pe Mitea (asta și-ar fi închipuit, cu siguranță!), și numai gândul c-ar putea să fie atât de nedrept cu mine mi-a ridicat tot sângele în cap și, în loc să-i sărut picioarele, i-am făcut iarăși o scenă! O, nu știu de ce-oi fi fost eu așa blestemată! Am o fire păcătoasă, nenorocită! Ai să vezi că până la urmă am să-l fac să mă părăsească pentru altă femeie, cu care să se poată împăca mai bine. așa cum s-a întâmplat cu Dmitri; dar de data asta... nu, de data asta n-am să mai pot suporta, am să mă omor! Când ai fost atunci la mine și i-am poruncit să se întoarcă înapoi de pe scară, în momentul când a intrat în casă cu dumneata, mi-a aruncat o privire atât de mânioasă și disprețuitoare, încât – îți amintești? – mi-am ieșit din sărite și ți-am strigat că *el, numai el* m-a convins că Dmitri este criminalul! Era o calomnie. Am mințit cu bună-știință, ca să-l rănesc mai adânc, fiindcă niciodată, crede-mă, niciodată nu mi-a spus că fratele lui ar fi săvârșit crima, dimpotrivă, eu am căutat tot timpul să-i demonstrez că el este ucigașul! O, numai din pricină că sunt atât de impulsivă s-au întâmplat toate astea! Numai eu, numai eu am provocat declarația aceea de la proces! A vrut să-mi arate că înțelege să fie mărinimos și, chiar dacă-l iubesc pe fratele lui, n-o să caute să se răzbune pe el din gelozie. De aceea s-a comportat așa cum ai văzut la proces... Eu, numai eu sunt de vină!

Niciodată până atunci Katia nu-i făcuse asemenea destăinuiri lui Alioșa și tânărul își dădea seama că suferința ei atinsese momentul culminant când inima cea mai orgolioasă își calcă în picioare, dezolată, trufia și se prăbușește învinsă de propria ei nenorocire. O, Alioșa știa că mai este încă ceva, un motiv deosebit de grav, care o făcea să se chinuiască atât de cumplit în ultimele zile, de când Mitea fusese condamnat, oricât încerca ea să-și ascundă suferința; ar fi fost însă din cale-afară de penibil pentru el dacă s-ar fi hotărât să se umilească atât de mult, încât să-i destăinuie motivul acela. Katia suferea din pricina „trădării” pe care o săvârșise la proces și Alioșa simțea că, probabil, conștiința o îndeamnă să se căiască numai și numai în fața lui, și în fața lui să-și recunoască

greșeala, zbătându-se cu țipete și lacrimi isterice la picioarele sale. Se temea totuși de această clipă și ar fi vrut s-o cruțe, știind cât e de nenorocită. Cu cât mai dificilă era deci misiunea cu care venise. În cele din urmă, aduse iarăși vorba despre Mitea.

— Nu trebuie să-ți faci inimă rea din pricina lui! rosti Katia tăios, stăruind cu încăpățânare în părerea ei. Așa are el toane, o să-i treacă repede, îl cunosc prea bine și știu ce spun; îi cunosc sufletul până în cele mai adânci cute. Fii sigur că până la urmă o să primească să evadeze. Mai ales că nu e vorba de ceva care trebuie să se întâmple azi, mâine; până atunci, are tot timpul să se răzgândească. Ivan Feodorovici o să se facă bine și o să se ocupe el de toate, așa încât dumnealui nu trebuie să miște nici măcar un deget. Nu te neliniști, sunt convinsă c-o să se lase înduplecat și o să se învoiască până la urmă. Dacă nu cumva, s-a și hotărât între timp; cum s-ar putea îndura să se despartă de netrebnica aceea? În orice caz, n-au s-o lase să se ducă la ocnă după el, atunci cum să nu se gândească să fugă? I-e frică însă, de dumneata, se teme că n-o să fii de acord cu evadarea lui, că ai anumite reticențe de ordin moral, dar cred c-o să fii atât de mărinimos și *o să-i dai voie,* dacă ține atât de mult să aibă consimțământul dumitale, adăugă ea sarcastică. Tăcu câteva clipe, apoi continuă cu un zâmbet ușor pe buze: Bate câmpii, pomenește mereu despre nu știu ce imn, zice că trebuie să-și poarte crucea, că are o datorie de împlinit; toate astea le-am aflat de la Ivan Feodorovici care mi-a vorbit deseori despre el și dacă ai ști cum! exclama ea impetuos. Nici nu-ți închipui cu câtă dragoste îmi vorbea despre nenorocitul ăsta și cât îl ura poate în aceeași clipă! Iar eu îl ascultam și mă uitam cu un zâmbet de superioritate cum îi curgeau lacrimile pe obraz! Ca să vezi ce păcătoasă și netrebnică sunt! Numai din cauza mea se canonește acum! Și celălalt, condamnatul, crezi dumneata că e pregătit pentru suferință? încheie Katia iritată. Îl crezi într-adevăr capabil s-o înfrunte? Oamenii ca el nu știu ce înseamnă suferința! În vorbele ei era și înverșunare, și silă, și dispreț. Și totuși, ea fusese aceea care îl trădase. „Poate

tocmai fiindcă se simte vinovată față de el îl urăște atât de cumplit uneori”, se gândi Alioșa. Ce mult ar fi dorit ca într-adevăr să nu-l urască decât „uneori”. Și cu toate că simțea o provocare în ultimele ei cuvinte, se făcu că nu observă nimic...

— De aceea ți-am spus să treci azi pe la mine; vreau să-mi promiți c-o să cauți să-l convingi chiar dumneata. Sau poate că ești de altă părere, consideri c-ar fi un lucru necinstit să evadeze, o lașitate sau... Știu eu, o faptă necreștinească, poate? adăugă ea pe un ton și mai sfidător.

— Nu, nimic din toate astea... Îți promit c-am să-i vorbesc... murmură Alioșa, și deodată, fără nicio tranziție, rosti uitându-se drept în ochii ei: Te rog să te duci azi pe la el...

Katia tresări și, cum ședea pe divan, se trase brusc înapoi.

— Pe mine... e posibil? îngăimă ea pălind.

— Da, e posibil, și trebuie să te duci! stărui Alioșa însuflețindu-se. Acum mai mult ca oricând are nevoie de dumneata. Nu ți-aș fi pomenit nimic ca să nu te mai chinuiesc și eu de prisos, considerând c-ar fi prematur să-ți vorbesc despre asta dacă n-ar fi absolut necesar. E bolnav, pare înnebunit și se roagă mereu să vii. Nu ca să te împaci cu el, numai să vii, să te vadă măcar o clipă în prag. În ultimele zile s-au petrecut multe schimbări în sufletul lui. Și-a dat seama cât este de vinovat față de dumneata. Dar nu te cheamă ca să-ți ceară iertare. „Știu foarte bine că nu mă poate ierta”, mi-a mărturisit el; vrea numai să te vadă în prag...

— Da... Îngăimă Katia. Simțeam eu că pentru asta ai venit... Am știut c-o să mă cheme!... E imposibil, zău!

— E imposibil, fie, dar trebuie totuși să te duci. Adu-ți aminte că pentru prima oară în viața lui el a înțeles cât de cumplit te-a jignit, că niciodată până acum nu și-a dat seama prea bine de asta! „Dacă n-o să vrea cu niciun preț să dea ochii cu mine, mi-a spus el, până la sfârșitul zilelor am să fiu nenorocit!” Auzi: un condamnat la muncă silnică pe douăzeci de ani, care mai vrea încă să fie fericit – nu-ți vine să-i plângi de milă? Gândește-te că te duci să vezi un

om nevinovat care își ia rămas bun de la viață! rosti ca un fel de sfidare Alioșa. Mâinile lui sunt curate, crede-mă, nu sunt pătate de sânge! Du-te să-l vezi, te rog, du-te, gândește-te ce noian de suferințe îl așteaptă de aici încolo! Du-te la el, călăuzește-i pașii în beznă... vino și arată-i-te o clipă în prag, numai o clipă, atâta tot... Trebuie, *trebuie* să faci asta! încheie Alioșa, apăsând din răsputeri pe cuvântul „trebuie”.

— Trebuie, dar... nu pot... gemu Katia. O să se uite la mine... și nu pot.

— Privirile voastre odată și odată tot trebuie să se întâlnească! Cum ai să poți trăi de aici înainte dacă nu te hotărăști să faci pasul acesta acum?

— Prefer să mă chinuiesc toată viața.

— Trebuie să te duci, *trebuie!* stărui din nou neînduplecat Alioșa.

— Dar de ce astăzi, de ce tocmai acum?... Nu pot să las bolnavul singur...

— Ba poți, totuși, să-l lași o clipă, e vorba numai de o clipă. Dacă nu vii, la noapte s-ar putea să aibă un atac. Nu te mint, crede-mă, fie-ți milă de el!

— Fie-ți milă de mine! îi reproșa cu amărăciune Katia, izbucnind în plâns.

— Prin urmare, vii! spuse Alioșa convins, văzându-i lacrimale. Mă duc să-i spun că vii neapărat.

— Nu, nu, nu-i spune nimic! exclamă Katia speriată. Am să vin, dar, te rog, nu-i spune încă nimic; chiar dac-am să vin, s-ar putea totuși să nu intru înăuntru... Încă nu știu ce am să fac...

Glasul i se frânse. Respira greu. Alioșa se ridică să plece.

— Dar dacă mă întâlnesc cu cineva acolo? întrebă ea deodată în șoaptă, pălind din nou.

— Tocmai de aceea trebuie să vii chiar acum, ca să nu te întâlnești cu nimeni. N-o să fie nimeni, poți să vii fără nicio grija. Va să zică, te așteptăm, încheie el hotărât și ieși din odaie.

Capitolul II

PENTRU O CLIPA MINCIUNA DEVINE ADEVĂR

Se grăbea să ajungă la fratele său care era internat în spital. A doua zi după proces, condamnatul căzuse la pat istovit de o febră nervoasă și fusese transportat la spitalul orașului, unde exista o secție specială pentru deținuți. Datorită însă intervențiilor insistente ale lui Alioșa și ale altor persoane (printre care și doamna Hohlakova, Lise etc), doctorul Varvinski nu-l pusese pe Mitea într-un salon cu ceilalți arestați, îngăduindu-i să stea singur într-o rezervă, aceeași rezervă pe care o ocupase mai întâi Smerdiakov. Ce-i drept, fereastra avea gratii, iar la capătul coridorului stătea de pază o santinelă, așa încât Varvinski, care era băiat de treabă altminteri și un om inimos, putea să doarmă liniștit știind că favoarea oarecum ilicită pe care i-o făcuse n-o să-i aducă niciun fel de neplăceri. Își dădea seama cu câtă greutate va putea să se aclimatizeze Mitea într-un mediu format exclusiv din criminali și pungași, în mijlocul căruia fusese atât de brusc aruncat și că trebuie în prealabil să se obișnuiască treptat cu gândul acesta. Vizitele familiei și ale prietenilor erau tolerate nu numai de medic, dar și de directorul închisorii, ba chiar și de ispravnic, bineînțeles pe sub mână. În zilele acelea de după proces însă singurii oameni care veniseră să-l vadă pe condamnat fuseseră Alioșa și Grușenka. Rakitin încercase de vreo două ori să dea ochii cu el, dar Mitea îl rugase stăruitor pe Varvinski să nu-l lase înăuntru.

Alioșa îl găsi stând pe marginea patului, îmbrăcat cu halatul de spital; avea puțină febră și se legase la cap cu un prosop muiat în apă cu oțet. Deținutul îl întâmpină cu o privire pustie, deși în momentul acela în adâncul ochilor lui trecu parcă o licărire de spaimă.

Din ziua procesului era tot timpul îngândurat. Uneori i se întâmpla să tacă așa câte o jumătate de oră, ca și cum s-ar fi căznit să descurce ițele unor gânduri teribil de încâlcite, uitând că mai era cineva de față. Iar atunci când se trezea din profunda lui meditație, se pomenea vorbind din senin despre cine știe ce lucruri fără nicio legătură cu discuția de mai înainte. Uneori se uita la fratele lui cu niște ochi plini de suferință. S-ar fi spus că suportă mai ușor prezența Grușenkăi decât pe a lui Alioșa. Ce-i drept, cu dânsa aproape că nu schimba nici două cuvinte, dar când o vedea intrând pe ușă se lumina la față de bucurie.

Alioșa se așează tăcut pe pat. De astă dată Mitea îl aștepta cu inima strânsă; nu îndrăzni totuși să-i pună nicio întrebare. Era convins că, orice s-ar întâmpla, cu niciun preț Katia n-o să se înduplece să vină la el și în același timp simțea ca dacă n-are să vină o să fie o lovitură cumplită pentru el. Și Alioșa îl înțelegea perfect.

— Se zice că Trifon Borisovici și-ar fi devastat hanul cu mâinile lui, începu Mitea surescitat. A scos dușumelele, a spart scândurile, a făcut praf cerdacul, doar-doar va descoperi comoara! Știi, banii aceia, o mie cinci sute de ruble, pe care procurorul pretindea că i-aș fi ascuns acolo. Cum s-a întors acasă, s-a apucat de lucru, după câte am auzit. Așa-i trebuie, pungașul! Mi-a povestit aseară sentinela care-i de fel din Mokroe.

— Ascultă, îl înștiința Alioșa, mi-a promis c-o să vină, dar n-aș putea să-ți spun când, poate azi, poate în zilele următoare, nu știu, dar de venit o să vină cu siguranță.

Mitea tresări înfiorat și dădu să spună ceva; totuși nu suflă un cuvânt. Părea nespus de tulburat de vestea pe care o primise. Se vedea clar că ardea de nerăbdare să afle în amănunțime tot ce-i spusese ea, dar se temea să întrebe imediat!

Un singur gest ori o vorbă crudă sau disprețuitoare rostită de Katia i-ar fi străpuns în momentul acela inima ca un pumnal.

— Între altele, m-a rugat să caut să-ți liniștesc conștiința. Sa-ți spun că n-are rost sa-ți faci atâtea probleme în legătură cu evadarea. Chiar dacă Ivan nu se va însănătoși

până atunci, o să se ocupe dânsa de tot ce trebuie.

— Mi-ai mai spus asta, răspunse Mitea dus pe gânduri.

— Și tu te-ai și grăbit s-o pui la curent pe Grușenka, îl dojeni Alioșa.

— Da, mărturisi Mitea. Să știi că-n dimineața asta nu vine la mine, adăugă el, și se uită cu un aer vinovat la fratele său. N-o să treacă decât pe înserat. Ieri, când i-am spus că cealaltă face și drege, a tăcut din gură; a strâmbat doar din buze și într-un târziu a șoptit: „N-are decât!” A înțeles că este vorba de un lucru foarte important. N-am îndrăznit totuși s-o descos. Cred că și-a dat seama în sfârșit – așa cel puțin am impresia – că cealaltă nu mă iubește pe mine, ci pe Ivan...

— Așa să fie oare? rosti fără să vrea Alioșa.

— Știu eu, poate că nu... În orice caz, în dimineața asta n-o să vină, se grăbi din nou să-i atragă atenția Mitea. I-am dat ceva de făcut... Ascultă, eu cred că Ivan o să ajungă departe. A lui e viața, nu a noastră. Să vezi c-o să se însănătoșească.

— Închipuie-ți, Katia, deși tremură toată pentru el, e aproape sigură c-o să se facă bine, spuse Alioșa.

— Asta înseamnă că în sinea ei e încredințată c-o să moară. De teamă, încearcă să se convingă singură c-o să-și revină.

— Ivan e destul de robust și sper c-o să învingă boala, rosti Alioșa îngrijorat.

— Da, sigur c-o să se facă bine. Dar Katia este convinsă totuși c-o să moară. Până acum n-a avut parte decât de necazuri...

Un timp, niciunul dintre ei nu mai zise nimic. Mitea părea preocupat de un lucru deosebit de grav.

— Alioșa, să știi c-o iubesc pe Grușenka mai mult ca orice pe lume! îi mărturisi el deodată cu o voce tremurătoare, încărcată parcă de lacrimi.

— Nu cred c-au s-o lase să vină cu tine acolo, răspunse prompt Alioșa.

— Aș vrea să-ți mai spun ceva, continuă cu un glas ciudat, aproape dogit, Mitea. Dacă s-ar întâmpla să dea cineva în mine pe drum, sau acolo, n-am să mă las, sunt în

stare să fac moarte de om și atunci, bineînțeles, au să mă împuște pe loc. Și când mă gândesc că va trebui să îndur canonul ăsta douăzeci de ani! Gardienii au și început să mă tutuiască. Toată lumea îmi spune acum pe nume! Am stat astă-noapte și m-am judecat singur: nu, hotărât, nu sunt pregătit! Nu mă simt în stare să suport! Am vrut să cânt, „imnul” și scrâșnesc din dinți de pe acum numai când îi aud pe gardieni tutuindu-mă! Pentru Grușa aș fi îndurat orice, orice... În afară de bătaie... Dar știu că n-au s-o lase să vină acolo. Alioșa zâmbi cu blândețe.

— Ascultă, frățioare, fiindcă veni vorba, am să-ți spun odată pentru totdeauna care-i părerea mea. Știi doar că eu nu mint. Ascultă deci; ai dreptate, nu ești pregătit pentru o încercare ca asta, e o cruce prea grea pentru puterile tale. Mai mult încă, așa nepregătit cum ești, nu văd ce rost ar avea să înduri o suferință atât de chinuitoare, pe care numai un mare mucenic ar putea-o înfrunta. Dacă tu l-ai fi ucis într-adevăr pe tata, mi-ar fi părut rău să știu c-ai refuzat să-ți porți crucea. Dar tu ești nevinovat și crucea asta, așa cum ți-am spus, este mult prea grea pentru tine. Nădăjduiai să-ți primenești sufletul prin suferință, să devii alt om; după mine însă singurul lucru pe care-l ai de făcut este să nu uiți niciodată c-ai vrut să renaști, să devii un om nou, oriunde ai fugi, și asta e de ajuns. Faptul că n-ai primit să porți greaua povară a suferinței te va face totuși să-ți dai seama că ai o datorie și mai mare de împlinit, și sentimentul acesta, păstrat cu sfințenie toată viața în inima ta, te va ajuta să devii un om nou mai mult poate chiar decât dacă te-ai duce acolo. Fiindcă sunt sigur că n-ai să reziști, ai să te revolți la un moment dat și cine știe dacă până la urmă n-ai să spui: „Suntem chit!” În privința asta cred că avocatul avea dreptate. Nu toată lumea e-n stare să ducă pe umeri o greutate ce depășește puterile unora dintre noi... Iată care-i părerea mea, daca ții cu tot dinadinsul să știi ce gândesc. În cazul când ar fi cineva tras la răspundere, ofițerii sau soldații, probabil că nu ți-aș fi „dat voie” să evadezi, continuă Alioșa zâmbind. Dar se spune (chiar șeful etapei l-a asigurat pe Ivan) că, dacă treburile sunt făcute cu destulă iscusință, nu-i vorba de

cine știe ce pedeapsă grozavă și vinovatul poate să scape cu nimica toată. Firește, este necinstit să mituiești pe cineva, chiar într-o împrejurare ca asta, dar eu nu-mi pot lua răspunderea să judec pe nimeni; știu foarte bine că dacă Ivan și Katia mi-ar fi încredințat mie sarcina asta, m-aș duce fără nicio șovăială și aș mitui pe unul și pe altul; ne-am înțeles doar să-ți spun tot ce gândesc. Și, ca atare, n-am niciun drept să te judec orice cale ai alege. Să știi însă că niciodată n-am să te condamn. Mi se pare chiar ciudat c-aș putea să-ți fiu judecător în treaba asta. Ei, acum cred c-am lămurit toate lucrurile!

— În schimb, am să mă condamn eu însumi! strigă Mitea. Am să evadez, eram hotărât s-o fac chiar dacă n-ai fi încercat să mă convingi; putea oare Mitea Karamazov să facă altfel? Dar în sinea mea am să mă simt vinovat și toată viața am să caut să-mi răscumpăr păcatul! Așa vorbesc iezuiții, nu? Exact cum vorbim noi acum, am dreptate, Alioșa?

— Într-adevăr, recunoscu mezinul, zâmbind.

— Vezi, de aceea te iubesc eu atât de mult: tu totdeauna spui adevărul, niciodată nu ești în stare să te ascunzi după deget! râse Mitea încântat. Prin urmare, l-am prins pe scumpul meu Alioșa în flagrant delict de iezuitism! Ar trebui să te sărut din creștet până în tălpi pentru asta! Ascultă-mă deci până la capăt, vreau să-ți spun tot ce mai am pe suflet. Uite la ce m-am gândit, ce-am hotărât până la urmă: chiar dacă am să reușesc s-o șterg peste graniță cu o sumă oarecare de bani și cu pașaport în regulă, și am să ajung în America, singurul lucru care-mi dă curaj e gândul că nu alerg nici după fericire, nici după pricopseală și că și acolo mă așteaptă alta ocnă, poate tot atât de înfricoșătoare ca și una de aici! Crede-mă că nu e cu nimic mai prejos, ți-o jur, Alioșa! Eu, ce să-ți spun, numai când mă gândesc la America asta, lua-o-ar toți dracii s-o ia, simt că mi se zbârlește părul. Chiar dacă Grușa o să vină cu mine, uită-te la ea: o vezi cumva făcând pe americana? E rusoaică, rusoaica get-beget, trup și suflet, o să-i fie dor de țară, și o să-mi dau seama, clipă de clipă, că numai pentru mine s-a hotărât să facă pasul ăsta, dar ce vină are ea,

sărăcuța? Și eu crezi c-am să mă pot împăca vreodată cu bădăranii de acolo, chiar dacă toți până la ultimul om ar fi mai de ispravă decât mine? Urăsc America de pe acum! Și chiar de ar fi cei mai grozavi tehnicieni de pe fața pământului sau mai știu eu ce – dracu să-i ia! – nu sunt din lumea mea, niciodată n-o să mi se lipească de suflet! Iubesc Rusia, Alioșa, îl iubesc pe Dumnezeul rus, deși nu sunt decât un ticălos! Tare mi-e teamă c-o să-mi rămână oasele acolo! strigă el deodată cu o scăpărare în ochi. Glasul îi tremura încărcat de lacrimi. Și acum ascultă, Alexei, ce am hotărât, continuă el stăpânindu-și emoția. Cum ajungem acolo, Grușa și cu mine o să punem mâna pe coarnele plugului și o să muncim cot la cot undeva, cât mai departe, prin cine știe ce pustietăți bântuite de urși. Nu se poate să nu găsim acolo o văgăună! Se zice că mai există încă piei roșii undeva, n-aș putea să-ți spun unde precis, la capătul pământului lor; ei, uite, acolo vreau să mă duc, în fundul lumii, printre ultimii mohicani. Și am să mă pun numaidecât cu burta pe carte, o să ne apucăm amândoi să învățăm, și eu și Grușa, gramatica pe de rost, trei ani în șir, o să muncim pe brânci și o să tocim gramatica. În acești trei ani o să vorbim englezește ca și când am fi fost născuți prin partea locului. Și când o să deprindem bine limba, nu mai avem ce căuta în America! Ne întoarcem înapoi, în Rusia, se cheamă doar că suntem cetățeni americani! Fii pe pace, n-o să venim chiar aici, în oraș. O să ne ascundem undeva departe, în nordul sau în sudul țării. Până atunci o să ne schimbăm și eu și ea chipul și înfățișarea acolo, în America; o să pun doctorul să-mi facă un neg, doar nu degeaba sunt tehnicieni. Sau, dacă nu, am să-mi scot un ochi, îmi las barba să crească, o să am o barbă pe atâta, căruntă și deasă (dorul de țară o să mă încărunțească), și poate că așa n-o să mă mai recunoască nimeni. Și chiar dacă m-ar recunoaște, n-au decât să mă deporteze, mi-e totuna, înseamnă că așa mi-a fost scris! Și aici, tot așa, o să ne ascundem într-o văgăună undeva și o să muncim la câmp, și toată viața am să fac pe americanul, dar cel puțin o să murim pe pământul nostru. Iată planul meu și nu mă gândesc să-l schimb nici cu o iotă. Ești de

acord?

— De acord, încuviință Alioșa ca să nu-l contrazică.

Mitea tăcu o clipă apoi spuse:

— Ai văzut cum au întors lucrurile la proces? Toate le-au întors cu susul în jos!

— Oricum le-ar fi întors, tot te-ar fi condamnat! oftă Alioșa.

— Da, se vede că s-au săturat ăștia de aici de mutra mea! Dumnezeu să-i ierte, dar tare mi-e greu! gemu el cu obidă.

Tăcură iarăși câteva clipe.

— Alioșa, dă-mi lovitura de grație! strigă deodată Mitea. Spune drept: vine sau nu vine? Ce ți-a spus? Cum ți-a vorbit?

— A promis c-o să vină, dar nu știu dacă azi sau în altă zi. E destul de greu și pentru ea! rosti Alioșa, uitându-se cu sfială la fratele lui.

— Cum să nu-i fie greu, o înțeleg foarte bine! Alioșa, simt c-o să înnebunesc din pricina asta. Grușa e tot timpul cu ochii pe mine. Pricepe tot. Doamne-Dumnezeule, ajută-mă să mă smeresc! Ce vreau, în fond? Nimic altceva decât să vină Katia. Îmi dau seama oare ce doresc? O, firea asta păgână, nesățioasă, a Karamazovilor! Nu, într-adevăr, nu sunt capabil să sufăr! Sunt un nemernic, atâta tot!

— Iat-o! exclamă Alioșa.

În clipa aceea ușa se deschise pe neașteptate și Katia se opri în prag, uitându-se pierdută la Mitea. Bolnavul sări brusc în picioare, palid la față și înspăimântat, apoi un surâs timid, rugător, îi apăru pe buze și, deodată, într-un imbold nestăvilit, îi întinse brațele. Încurajată de gestul acesta, Katia se repezi spre el. Îl apucă de mâini, silindu-l să șadă pe pat, și se așeză apoi lângă el, fără să-i dea drumul, strângându-i mâinile cu putere, convulsiv. Amândoi încercau să spună ceva, dar nu se simțeau în stare să scoată un singur cuvânt; stăteau așa și se uitau unul la altul, ochi în ochi, cu un zâmbet ciudat pe buze. Trecură astfel două minute,

— M-ai iertat ori nu? îngăimă într-un târziu Mitea și în aceeași clipă își întoarse, spre Alioșa obrazul luminat de

bucurie, strigându-i-i: Ai auzit ce-am întrebat-o, ai auzit?

— Te-am iubit totdeauna, pentru că ai un suflet mare! rosti în sfârșit Katia. N-ai nevoie de iertarea mea, eu sunt aceea care te rog să mă ierți; orice ai face însă, fie ca mă ierți sau nu, amintirea ta o să rămână ca o rană toată viața în inima mea, la fel cum o să rămână și amintirea mea pentru tine. Așa și trebuie... Katia se opri să răsufle. Pentru ce am venit? continuă ea înfrigurată, învălmășind cuvintele. Să-ți îmbrățișez picioarele, să-ți strâng mâinile, uite-așa, tare de tot, să te doară, ca atunci la Moscova, ți-aduci aminte? Și să-ți spun din nou că tu ești Dumnezeul meu și fericirea mea, să-ți spun că te iubesc ca o nebună! gemu ea chinuită și, aplecându-se brusc, își lipi lacom buzele de mâinile lui. Lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji.

Alioșa stătea deoparte stingherit și tăcut; nu se așteptase la o asemenea întorsătură.

— Dragostea noastră s-a stins, Mitea, continuă Katia. Și totuși, trecutul mi-e scump, dureros de scump! Țineam să ți-o spun odată pentru totdeauna. Și acum, să ne închipuim măcar o singură clipă că totul e așa cum ar fi putut să fie, îngăimă ea cu un surâs crispat, privindu-l fericită drept în ochi. Fiecare din noi iubim acum pe altcineva și, totuși, am să țin la tine toată viața, și tu tot așa ai să ții la mine până la sfârșit, ți-ai dat seama vreodată de asta? Auzi, să mă iubești toată viața, să mă iubești până în ultima clipă! exclamă ea cu un tremur aproape amenințător în glas.

— Am să te iubesc și... Știi, Katia, spunea Mitea, răsuflând greu după fiecare cuvânt. Știi... mi-ai fost atât de draga acum cinci zile... În seara aceea... când ai căzut și te-au scos afară pe brațe... Am să te iubesc toată viața! Da, toată viața, mereu...

Amândoi îngăimau cuvinte fără șir, exaltate, poate chiar mincinoase, dar în clipa aceea totul li se părea adevărat și amândoi erau pe deplin convinși de ceea ce spuneau.

— Katia, exclamă Mitea, crezi într-adevăr că eu l-am ucis? Știu că acum nu mai crezi, dar atunci... când ai făcut depoziția... Ai crezut cu adevărat? Ai putut să crezi una ca asta?

— N-am crezut nimic! N-am crezut nici atunci după cum nu cred nici acum! Te uram în momentul acela și am căutat să mă conving singură... Eram convinsă când am depus... eram convinsă și credeam cu tot dinadinsul că-i așa... dar când am sfârșit, am încetat dintr-o dată să mai cred. Țineam să știi toate astea. Uitasem c-am venit să mă pocăiesc! spuse ea pe un alt ton, cu totul diferit de gunguritul drăgăstos de până atunci.

— Ce trebuie să fie în sufletul tău, femeie! rosti fără să vrea Mitea.

— Lasă-mă să plec, șopti ea. Mai trec eu altă dată pe aici, acum nu mai pot...

Și se ridică să plece; dar în aceeași clipă scoase un țipăt și se dădu înapoi. În odaie intrase pe negândite, încet de tot, Grușenka. Nimeni nu se așteptase să vină. Katia făcu un pas hotărât spre ușă, dar în momentul când ajunse în dreptul Grușenkăi se opri și, albă ca varul, încet, aproape în șoaptă, gemu:

— Iartă-mă!

Cealaltă o privi țintă și, după o clipă de tăcere, răspunse cu o voce plină de venin și ură:

— Ce scorpii suntem amândouă, măiculiță! Una mai rea ca alta! Mai poate fi vorba de iertare între noi? Scapă-l, și am să mă închin la tine toată viața!

— Nu vrei s-o ierți? îi strigă Mitea cu o dureroasă imputare în glas.

— Fii pe pace, am să ți-l scap! șopti Katia cu sufletul la gură și fugi din odaie.

— Cum ai putut să n-o ierți când și-a călcat pe inimă și ți-a cerut iertare?! o dojeni din nou cu amărăciune Mite.

— Mitea, n-ai dreptul să-i reproșezi nimic! interveni Alioșa impetuos.

— Numai buzele ei mândre au vorbit, inima a rămas mută, răspunse Grușenka scârbită. Dacă te scapă, am s-o iert...

Tăcu apoi, ca și când ar fi ascuns ceva în sufletul ei. Nu se dezmeticise încă. După cum am aflat mai târziu, intrase întâmplător în odaie, fără să bănuiască nimic; în orice caz, nu se așteptase la asemenea surpriză.

— Alioșa, fugi după ea! zise Mitea, întorcându-se brusc spre fratele lui. Spune-i... Știi... orice, numai n-o lăsa să plece așa!

— Mai trec eu diseară pe aici! îi strigă Alioșa și alergă după Katia.

O ajunse din urmă tocmai afară, în stradă. Mergea repede, iuțind pasul și, în momentul când Alioșa se apropie de ea, îi spuse precipitat:

— Nu, mi-e imposibil să mă umilesc în fața ei! I-am cerut iertare, pentru c-am vrut să beau paharul până la fund. Și totuși, n-a vrut să mă ierte... Să știi că asta mi-a plăcut! adăugă ea cu o voce schimbată. Și-n ochii ei strălucea o mânie sălbatică.

— Nu se aștepta c-o să vină, murmură Alioșa. Era sigur că nu vine azi...

— Nici nu mă îndoiesc. Să lăsăm asta, i-o reteză ea scurt. Ascultă, nu mai pot să merg cu dumneata la înmormântarea lui Iliușecika. Am trimis flori să i le pună în sicriu. Mi se pare ca le-au mai rămas ceva bani. Dacă mai au nevoii să-mi spui, o să am grijă de ei și de aici înainte... Și acum du-te, lasă-mă, te rog. Ai întârziat, mi se pare că bat clopotele pentru liturghie... Lasă-mă, te rog, lasă-mă!

Capitolul III

ÎNMORMÂNTAREA LUI ILIUȘECIKA. CUVINTELE ROSTITE LÂNGĂ PIATRA DIN MARGINEA DRUMULUI.

Într-adevăr, întârziase. Îl așteptau de mult și chiar se gândeau să pornească fără el la biserică sicriul împodobit cu flori. În sicriu dormea somnul de veci Iliușecika. Bietul copil murise la două zile după procesul lui Mitea. Când îl văzură pe Alioșa intrând pe poartă, colegii lui Iliușa, care de atâta timp îl pândeau pe afară să sosească, îi săriră înainte, gălăgioși, bucurându-se că venise în sfârșit. Erau doisprezece la număr, toți cu ghiozdanele în spinare sau cu trăistuțele aruncate peste umăr. „Să aveți grijă de tata, fiindc-o să fie tare amărât”, îi rugase Iliușa pe patul de moarte și copiii înțelegeau să-i respecte dorința. În fruntea lor se afla, ca întotdeauna, Kolea Krasotkin.

— Ce bine-mi pare c-ai venit, Karamazov! îl întâmpină el, întinzându-i mâna. E ceva groaznic aici. Ți se rupe inima numai când îi vezi. Sneghirev parc-ar fi beat, deși știm precis că n-a băut nimic azi... Eu, drept să-ți spun, de obicei, am foarte mult sânge rece, dar toate astea mă depășesc! Karamazov, iartă-mă că te reții, dar aș vrea să-ți pun o întrebare, una singură, până nu intrăm înăuntru.

— Ce este, Kolea? întrebă Alioșa, oprindu-se.

— Fratele dumitale este vinovat sau nu? Cine l-a ucis pe tatăl vostru, el sau feciorul? Orice mi-ai spune, te cred pe cuvânt. De patru nopți gândul ăsta nu mă lasă să dorm.

— Feciorul l-a omorât, fratele meu este nevinovat.

— Și eu tot așa ziceam! strigă Smurov, prichindelul.

— Înseamnă deci că nu este decât o victimă nevinovată, sortită să piară pentru dreptate! exclamă Kolea. Totuși, e fericit, chiar dacă viața lui e distrusă! Zău dacă nu-l

invidiez!

— Ce tot vorbești, de ce să-l invidiezi și pentru ce? întrebă mirat Alioșa.

— O, de-aș putea vreodată să mă jertfesc și eu pentru dreptate! rosti cu înflăcărare Kolea.

— Dar nu în condițiile astea, acoperit de atâta rușine, nu într-un chip atât de groaznic! exclamă Alioșa.

— Bineînțeles... eu aș vrea să-mi dau viața pentru omenire, iar cât privește rușinea, nu-mi pasă; numele nostru poate să piară. Am tot respectul pentru fratele dumitale.

— Și eu! se auzi pe neașteptate din mijlocul grupului de copii glăsciorul puștiului care declarase cândva că știa cine a întemeiat Troia și, ca și atunci, se roși până în vârful urechilor.

Alioșa intră în casă. Iliușa zăcea culcat, cu mâinile pe piept și ochișorii închiși, într-un sicriu vopsit în albastru și împodobit cu dantelă albă. Obrăjorul slăbit de boală aproape că nu-și schimbase de loc trăsăturile și, ciudat, nu se simțea niciun miros greu în casă. Expresia feței era gravă și parcă un pic visătoare. Mai ales mânuțele încrucișate pe piept erau atât de frumoase, încât păreau sculptate în marmură. Cineva îi pusese niște flori între degete și jur împrejur, în raclă și pe dinafară, erau alte flori trimise de dimineață de Lise Hohlakova. Între timp însă sosise o jerbă din partea Katerinei Ivanovna și, în momentul când Alioșa deschise ușa, căpitanul tocmai o presăra fir cu fir, cu mâini tremurătoare, peste sicriul scumpului său odor. Nici nu ridică măcar ochii spre Alioșa; nu se uita la nimeni, nici chiar la biata dementă, „mămica” lui, care se tot căznea, plângând, să se ridice pe picioarele-i betege ca să vadă mai bine copilașul mort. Pe Ninocika băieții o ridicaseră cu jilț cu tot și o aduseseră lângă sicriu. Fata își lipise capul de el și plângea încetișor. Sneghirev era destul de vioi, dar avea ceva buimac și în același timp crunt pe figură. Gesturile, cuvintele ce-i scăpau din gură, erau ca de nebun. „Băiatul tatii, băiat!” ofta el mereu, uitându-se la Iliușa. Așa își alinta feciorul când trăia: „Băiatul tatii, băiat!”

— Tăticule, dă-mi și mie niște floricele, uite, ia floricica aia albă din mânuța lui și dă-mi-o mie! se rugă „mămica” hohotind.

Se vede că-i plăcuse din cale-afară trandafirul abia îmbobocit pe care-l ținea în mână Iliușa sau voia să-l păstreze ca amintire de la el, fiindcă nu mai avea de loc astâmpăr, se frământa toată în jilț, întinzând brațele după floare.

— Nu dau nimic la nimeni! se răsti neînduplecat Sneghirev. Sunt floricelele lui, nu ale tale. Toate sunt numai ale lui, nimic nu-i al tău!

— Tată, dă-i mamei o floare! spuse Ninocika, ridicându-și fața scăldată în lacrimi.

— Nu dau nimic și-n niciun caz ei! Niciodată nu l-a iubit. I-a luat tunulețul, și el, sărăcuțul, i l-a daaat... Începu a boci căpitanul, amintindu-și cât de ușor renunțase Iliușa la darul proaspăt primit, lăsându-i-l maică-si.

Biata dementă își acoperi fața cu palmele, plângând înăbușit. Băieții, văzând că tatăl nu se îndura să se desprindă de sicriu, deși era timpul să-l pornească, se strânseră în jurul coșciugului și se opintiră să-l ridice de jos.

— Nu vreau să-l înmormânteze în curtea bisericii! urlă deodată Sneghirev. Am să-l îngrop lângă piatra noastră. A fost dorința lui Iliușa. Nu vi-l dau, nu!

De trei zile stăruia să fie înmormântat acolo, lângă piatra lor, deși toată lumea se împotrivea – Alioșa, Krasotkin, Ninocika, gazda, sora acesteia, băieții.

— Auzi vorbă, să-l îngroape lângă o piatră spurcată ca pe un spânzurat! rosti indignată bătrâna gazdă. În loc să-l pună în pământ sfințit. Așa au să-l pomenească mereu și au să se roage pentru odihna bietului său sufletel! Se aude cum cântă în biserică, diaconul citește așa frumos și deslușit că, de câte ori o fi să slujească înăuntru, o să se audă fiecare cuvințel, ca și când i-ar citi la mormânt.

În cele din urmă, căpitanul făcu un gest resemnat, vrând parcă să spună: „Duceți-l unde vreți!” Copiii ridicară sicriul, dar în clipa când trecură prin fața mămichii se opriră o clipă și-l lăsară jos, ca să-și poată lua rămas bun

de la Iliușa. Văzând însă deodată atât de aproape obrăjorul scump pe care de trei zile îl privea numai din jilț, dementa începu să tremure și să-și agite nervos capul cărunt deasupra sicriului.

— Fă-i cruce, mamă, blagoslovește-l și sărută-l! o îndemnă Ninocika.

Dar biata nebună dădea mereu din cap ca un automat, fără să scoată o vorbă, cu fața crispată de o durere mistuitoare; și, cum stătea așa, deodată începu să se bată cu pumnii în piept. Copiii ridicară din nou coșciugul pe umeri. Ninocika își lipi pentru ultima oară buzele de gura răposatului frățior, în timp ce copiii treceau cu sicriul prin fața ei. La plecare, Alioșa o rugă pe gazdă să aibă grijă de femeile rămase acasă, dar bătrâna i-o luă înainte:

— Lasă, că știu ce am de făcut, n-avea grijă, că stau eu cu ele doar suntem creștini, ce Dumnezeu! spuse ea plângând.

Până la biserică nu era decât o bucată de drum, cel mult trei sute de pași. Era o zi senină, liniștită și nu prea geroasă. Se mai auzea încă dangătul clopotului. Sneghirev alerga agitat și buimac după sicriu, îmbrăcat cu pardesiul lui vechi, prea scurt și prea subțire pentru vremea de afară, cu capul gol, ținând în mână pălăria veche de fetru cu boruri mari. Părea tot timpul îngrijorat, ba întindea mâna să sprijine sicriul, stingherindu-i pe cei care-l purtau, ba o lua înaintea procesiunii, căutându-și un loc. La un moment dat, o floare căzu în zăpadă; căpitanul se aplecă imediat s-o ridice, ca și când cine știe ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi lăsat-o în drum.

— Pâinea, am uitat pâinea acasă! strigă el deodată înspăimântat.

Băieții însă îi aduseră aminte c-o pusese din vreme în buzunar. Nu se liniști totuși până n-o scoase afară, ca să ie sigur că într-adevăr o luase cu el.

— Așa a vrut Iliușecika, asta a fost dorința lui, socoti de cuviință să-l lămurească pe Alioșa. Într-o noapte ședeam la căpătâiul său, când numai ce-l aud că-mi spune: „Tăticule, după ce au să astupe groapa, să presari deasupra puțină pâine, ca să vină vrăbiuțele să ciugulească. Am să le aud

când vin și o să mă bucur, fiindcă cel puțin așa am să știu că nu sunt singur.”

— Foarte bine, trebuie să presari mereu firimituri, spuse Alioșa.

— În fiecare zi, în fiecare zi! murmura căpitanul, înviorându-se deodată.

În sfârșit, intrară în biserică și așezară sicriul în mijloc, pe catafalc. Copii se strânseră jur împrejur și statură cuminți lângă el tot timpul cât ținu slujba. Era o biserică veche și destul de săracă, cu multe icoane de lemn, neferecate, unul din acele lăcașuri în care parcă îți tihnește rugăciunea. În timpul liturghiei, Sneghirev se mai potoli un pic, deși tot se mai agita când și când în neștire, buimac și fără niciun rost; ba se apropia de sicriu să îndrepte vălul sau cununa, ba se repezea să ridice o lumânare căzută din sfeșnic, făcându-și de lucru cu ea până reușea s-o înțepenească la loc. În cele din urmă, se astâmpără și rămase la căpătâiul mortului cu o figură năucă, îngrijorată și parcă nedumerită în același timp. După Apostoli, îi șopti lui Alioșa care stătea lângă el, că preotul nu citise *cum trebuie*, fără să-i explice de ce. La Heruvimi încercă să țină isonul, dar după o clipă se lăsă păgubaș și, îngenunchind, își lipi fruntea de lespezile de piatră. Zăcu așa multă vreme pe jos. În sfârșit, începu prohodul și se împărțiră luminările. Înnebunit de durere, tatăl dădu din nou semne de neastâmpăr, dar cântarea duioasă, zguduitoare a panahidei îi trezi sufletul toropit, răscolindu-i-l. Se chirci deodată și începu să plângă, cutremurat de sughițuri scurte, mai întâi înăbușit, încercând să se stăpânească, apoi din ce în ce mai tare. Iar atunci când oamenii se pregătiră să pună capacul pe sicriu, Sneghirev se repezi și-l cuprinse în brațe, ca și cum ar fi vrut să-i împiedice cu orice preț să-l acopere pe Iliușecika al lui, și sărută lacom de nenumărate ori căpșorul neînsuflețit al copilului, neîndurându-se să se mai dezlipească de el. Cu chiu, cu vai, băieții izbutiră să-l împace, dar în clipa când se pregătea să coboare de pe treapta catafalcului tatăl se întoarse brusc și, întinzând mâna, luă câteva flori din raclă. Rămase apoi cu ele în

mână, privindu-le gânditor, ca și când o idee neașteptată i-ar fi încolțit deodată în minte, făcându-l să uite pentru moment unde se află. Treptat, o reverie adâncă puse stăpânire pe el și nu mai încercă să se împotrivească atunci când sicriul fu ridicat și dus la groapă. Locul de veci pe care Katerina Ivanovna îl plătise destul de scump se afla în curtea bisericii, la câțiva pași. După ritualul obișnuit, groparii coborâră coșciugul în pământ. Cu mănunchiul de flori în mână, Sneghirev se aplecă atât de tare deasupra mormântului deschis, încât băieții, speriați, îl apucară de pardesiu și-l traseră înapoi. Omul însă părea că nu-și mai dă seama de nimic. Când bulgării de pământ se rostogoliră peste sicriu, începu să facă niște semne neînțelese, arătându-le țărâna ce curgea în groapă și încercând să le spună ceva, dar nimeni nu reuși să deslușească un cuvânt din bolboroseala lui. În sfârșit, se liniști. Abia când băieții îi aduseră aminte că trebuie să presare fărâmituri pe mormânt, bietul om, cuprins din nou de neastâmpăr, scoase din buzunar codrul de pâine și se apucă să-l fărâmițeze între degete peste țărâna proaspăt răscolită, murmurând: „Hai, vrăbiuțelor, hai, puicuțele tatii, veniți, veniți încoace!” Unul din băieți se gândi că florile îl încurcau și-i spuse să le dea cuiva să i le țină. Sneghirev însă nu voi cu niciun preț să se despartă de ele, ca și când s-ar fi temut să nu i Ie ia de tot. Cercetă apoi atent mormântul și, după ce se convinse că treaba era bine făcută și fărâmiturile fuseseră presărate peste tot, se întoarse brusc și, cu inima împăcată, porni spre casă. Treptat însă își iuți pasul, din ce în ce mai zorit, aproape alergând, așa încât ceilalți abia se mai țineau după el.

— Floricele pentru mămica, să-i ducem mămichii floricele! Am necăjit-o, sărăcuța! o căina el în gura mare.

Cineva îi strigă să-și acopere capul, să nu răcească. Furios, Sneghirev azvârli cât colo pălăria în zăpada țipând: „N-am nevoie de pălărie, nu-mi trebuie!” Smurov o ridică și se luă după el. Toți copiii plângeau, iar Kolea și băiețașul care descoperise Troia mai tare decât toți. Smurov, cu pălăria căpitanului în mână, deși plângea și el amarnic, apucă totuși să culeagă din fugă de pe jos un ciob de

cărămidă ce răsărea roșu din albul omătului, și să-l azvârle într-un stol de vrăbii care trecea în zbor. Nu nimeri însă nici una și plecă mai departe, alergând cu lacrimile pe obraz. La jumătatea drumului, Sneghirev se opri ca țintuit de un gând, se întoarse în loc și o rupse la fugă înapoi, spre mormântul părăsit. Băieții îl ajunseră din urmă și se agățară de el care mai de care, împresurându-l. Atunci, neputincios, omul se prăbuși hohotind în zăpadă, ca doborât de o lovitură, și începu să se tăvălească pe jos și să urle: „Iliușecika, băiatul tatii, băiețaș!” Alioșa și Kolea încercară să-l ridice din zăpadă și să-l liniștească.

— Fii bărbat, căpitane, ține-ți firea! murmură Kolea.

— Ai să strici floricelele, îi atrase atenția Alioșa. Gândește-te că mămica le așteaptă, șade acasă și plânge pentru că n-ai vrut să-i dai nicio floare de la Iliușecika. E și pătuțul lui acolo...

— Da, da, să mergem la mămica! își aminti deodată căpitanul. Să nu-i ia pătuțul, să nu-i ia pătuțul! adăugă el îngrozit, ca și cum într-adevăr cineva ar fi putut să scoată din cameră pătuțul copilului.

Și sărind în picioare o zbughi spre casă. Nu mai era decât o palmă de loc, așa că ajunseră toți odată. Sneghirev intră buzna în odaie și-i striga soției sale, pe care o bruftuise fără nicio milă mai înainte:

— Mămico dragă, Iliușecika îți trimite florile! Piciorușele tale bolnave! strigă el, întinzându-i buchețelul de flori înghețate pe care-l strivise în timp ce se zvârcolea în zăpadă.

În aceeași clipă însă zări în colț, la picioarele patului, cizmulițele lui Iliușa, așezate una lângă alta de gazdă, bietele lui cizmulițe purtate și răspurtate, scorojite și peticite. Ridică brațele în sus și, căzând în genunchi, luă în mână una din ele și începu s-o sărute pătimaș: „Băiatul tatii, Iliușecika! se tânguia el. Băiețașul tatii drag, unde sunt piciorușele tale?”

— Unde l-ai dus? Unde l-ai dus? răcni sfâșietor biata nebună.

Ninocika izbucni și ea în lacrimi. Kolea se strecură grăbit pe ușă, urmat de ceilalți băieți. Alioșa ieși după ei.

— Să-i lăsăm să plângă în voie, îi spuse el lui Kolea. Aici nu mai încape mângâiere. Să facem câțiva pași și după aceea ne întorceam iar.

— Da, nu mai încape mângâiere, asta-i cel mai îngrozitor, încuviință Kolea. Știi, Karamazov, adăugă el mai încet, ca să nu-l audă ceilalți. Îmi pare rău de nu mai pot și aș da orice pe lume dac-ar fi posibil să învie!

— Și eu la fel! mărturisi Alioșa.

— Ascultă, Karamazov, crezi că e bine să ne mai întoarcem astă-seară? Mi-e teamă c-o să se îmbete iarăși.

— Se prea poate. Dar o să venim numai noi doi să stăm o oră cu Ninocika și cu mămica. Ar însemna să le răscolim iarăși durerea când au să ne vadă intrând pe ușa cu toții, chibzui Alioșa.

— Gazda a început să pună masa, mi se pare că vor să facă praznic, o să vină și popa; crezi într-adevăr că trebuie să ne întoarcem, Karamazov?

— Neapărat.

— Ce curios, Karamazov, după atâta jale să te ghiftuiești cu plăcinte... Când te gândești ce absurde sunt datinile astea religioase!

— Au și somon la masă, sări cu gura puștiul care descoperise Troia.

— Ascultă, Kartașov, te rog foarte mult să nu mai intervii în discuție cu tot felul de prostii, mai ales când știi foarte bine că nimeni nu vorbește cu dumneata și nici nu se sinchisește de persoana dumitale! îl repezi enervat Kolea.

Copilul se făcu roșu ca focul, dar nu cuteză să răspundă. Toți mergeau încet pe cărare, când se auzi deodată glasul lui Smurov:

— Iată și piatra unde zicea să-l înmormântăm pe Iliușa! strigă el.

Se opriră tăcuți în dreptul ei. Alioșa se uită în jur și în momentul acela îi răsări în minte o scenă zugrăvită de Sneghirev, care-i povestise cândva cum se atârnase Iliușecika de gâtul lui, cu obrajii scăldați în lacrimi, strigând: „Tăticule, tăticule, cum și-a bătut joc de dumneata!” Și inima i se strânse înfiorată. Cu un aer grav și solemn, își petrecu privirea asupra chipurilor dragi,

luminoase, ale colegilor lui Iliușa, și deodată prinse a vorbi:

— Domnilor, acum, că ne aflăm aici, aș vrea să vă spun câteva cuvinte.

Copiii se strânseră în jurul lui și-și ațintiră ochii spre el, curioși, așteptând.

— Domnilor, în curând ne vom lua rămas bun. Trebuie să mai stau câtva timp aici, lângă cei doi frați ai mei, dintre care unul pleacă să-și ispășească pedeapsa, iar celălalt este pe patul de moarte. Dar foarte curând am să părăsesc orașul acesta, și poate pentru ani și ani de zile. Și atunci va trebui să ne despărțim, domnilor. De aceea să facem legământ aici, lângă piatra lui Iliușa, în primul rând că n-o să-l uităm niciodată pe Iliușa și apoi că ne vom gândi mereu unii la alții. Și, orice s-ar întâmpla cu noi în viitor, chiar dac-ar fi să nu ne mai întâlnim douăzeci de ani de acum încolo, să ne amintim cum l-am înmormântat azi pe bietul copil năpăstuit de toți la început – mai țineți minte bătaia de lângă podeț? – pentru ca mai apoi să ne devină atât de drag tuturor! Era un băiețel bun și curajos, pentru care onoarea tatălui său s-a dovedit a fi ceva sfânt și care a suferit din cale-afară când a văzut cât de crunt fusese înjosit părintele lui, de aceea s-a și revoltat atunci. Așadar, ne-am înțeles: nu-l vom uita niciodată, niciodată, chiar dacă ar fi să trăim până la adânci bătrânețe! Oricât de prinși am fi de îndeletnicirile noastre și oricât de importante ar fi lucrurile pe care le-am avea de făcut, chiar dac-ar fi să ajungem la cele mai înalte demnități sau dacă dimpotrivă ne-ar lovi o mare nenorocire – să ne aducem pururea aminte ce bine ne-am simțit cândva aici, împreună, uniți cu toții printr-un sentiment frumos și bun, mulțumită căruia, tot timpul cât l-am înconjurat cu dragoste pe micuțul nostru prieten, am reușit să fim mai buni decât suntem de fapt. Porumbeii mei, îngăduiți-mi să vă spun așa, pentru că de câte ori mă uit la chipurile voastre cuminți și dragi mi-aduc aminte de aceste blânde păsărele cenușii! Copiii mei scumpi, poate că nu veți înțelege, tot ce vă spun, pentru că de multe ori nu știu sa-mi exprim gândurile lămurit, dar să nu uitați ce v-am

spus acum și poate că mai târziu, când veți cugeta la cuvintele mele, o să-mi dați dreptate. Să știți că nu există pe lume ceva mai de preț și mai trainic, ceva mai sănătos și mai folositor în viață decât o amintire frumoasă și, mai ales, o amintire plină de farmec din anii copilăriei, petrecuți în casa părintească. Vi se vorbește adeseori despre educația voastră, dar o minunată, o sfântă amintire din copilărie are poate mai mult ca orice darul de a desăvârși educația. Acela care adună cât mai multe amintiri de felul acesta pentru toată viața poate fi sigur că, la un moment dat, va găsi scăparea în ele. Chiar dacă n-am păstra decât o singură amintire frumoasă în inima noastră, această unică amintire ne poate da chezășia că ne va salva cândva dintr-un greu impas. Poate că mai târziu, cine știe, ne vom înrăi, poate că nu vom fi în stare să ne ferim de a săvârși vreo faptă rea, poate c-o să ne batem joc de lacrimile semenilor noștri și de aceia care spun așa cum spunea Kolea adineauri: „Vreau să sufăr pentru omenire!”, poate că vom face din ei ținta ironiilor noastre usturătoare. Și totuși, oricât de răi am deveni, ferească Dumnezeu, când ne vom aduce aminte de înmormântarea lui Iliușa și de dragostea cu care l-am înconjurat în puținele zile ce le-a mai avut de trăit, iar mai apoi cum am stat de vorbă prietenește cu toții aici, lângă piatra lui, nici cel mai hain, cel mai veninos sau cel mai ironic dintre noi – dacă s-ar întâmpla să ajungem vreodată așa – nu va îndrăzni să-și bată joc de tot ce a fost bun și cinstit în inima lui în clipa de față! Mai mult, poate că în momentul acela își va lua seama și-și va spune în sinea lui: „Da, ce băiat bun eram pe vremea aceea, și curajos, și cinstit”. Chiar dacă va zâmbi în sinea lui, nu-i nimic, adesea omul ia în răspăr tot ce-i bun și frumos, dar o face numai din nesocotință. Eu însă vă încredințez, domnilor, că o clipă mai târziu inima sa îi va șopti: „Nu, rău ai făcut c-ai zâmbit, sunt lucruri care nu trebuie luate în râs!”

— Așa e, Karamazov, am înțeles ce vrei să spui: exclamă Kolea cu o privire scânteietoare.

Copiii fremătară, vrând parcă să adauge și ei ceva, dar se stăpâniră, așteptând, emoționați și atenți, cu ochii

pironiți asupra vorbitorului.

— Asta, firește, numai în cazul când s-ar întâmpla să ne înrăim, continuă Alioșa. Dar de ce am fi răi, nu-i așa? Să ne străduim, deci, în primul rând și mai presus de orice, să fim buni la suflet, apoi cinstiți și, în sfârșit, să nu lăsăm niciodată să se aștearnă uitarea între noi. Țin să vă repet lucrul acesta. La rândul meu, vă dau cuvântul că n-am să uit pe niciunul dintre voi; sunt convins că și peste treizeci de ani am să-mi amintesc de fiecare obrăjor pe care-l am acum în față. Kolea i-a spus adineauri lui Kartașov că noi „nici nu ne sinchisim de persoana lui!” Dar cum aș putea, oare, să uit că există pe lume un băiețel cu numele de Kartașov care mă privește în clipa asta cu ochișorii lui buni, blânzi și voioși, și care a și început să roșească, cum a roșit atunci când a descoperit Troia. Domnilor, prietenii mei scumpi și dragi, fie ca toți să avem sufletul mare și viteaz al lui Iliușa, să fim inteligenți, îndrăzneți și generoși cum este Kolea (a cărui minte desigur se va ascuți și mai mult pe măsură ce va crește) și tot atât de sfioși, dar ageri la minte și drăgălași, cum e Kartașov. Dar nu e vorba numai de ei doi! Toți îmi sunteți dragi, domnilor, fiecare din voi își are locul lui în inima mea, așa cum mi-aș dori, și chiar vă rog să-mi faceți și voi un locușor în inima voastră! Și cui datorăm sentimentul acesta bun și frumos, care ne leagă, cine oare ne-a unit laolaltă? Iliușa, blândul și dragul nostru prieten, pe care-l vom iubi pururea și a cărui memorie am hotărât s-o păstrăm cu statornicie. Să nu-l uităm niciodată; fie ca duioasa lui amintire să rămână mereu proaspătă în inimile noastre acum și-n vecii vecilor!

— Da, da, veșnică să-i fie amintirea! Strigară, cuprinși de emoție, toți copiii cu glăscioarele lor argintii.

— Să ținem minte obrăjorul lui, hăinuțele sale, bietele lui cizmulițele amărâte, sicriul lui și pe nefericitul și păcătosul de taică-său și să ne aducem cu ce curaj s-a ridicat copilul ăsta să ia apărarea părintelui său, înfruntând toată clasa!

— O să ne-aducem aminte, da, da, o să ne-aducem aminte! făgădui din nou copii. Era bun și curajos!

— Mi-era atât de drag! exclamă Kolea.

— Copiii mei, dragii mei prieteni, să nu vă temeți de

viață! Fiindcă viața poate fi nespus de frumoasă când faptele tale sunt bune și drepte.

— Da, da, repetară în cor băieții.

— Nici nu știi cât te iubim, Karamazov! mărturisi spontan un glas ce părea a lui Kartușov.

— Da, te iubim, te iubim! Îi ținură cu toții isonul și mulți dintre ei aveau lacrimi în ochi.

— Urra, trăiască Alioșa Karamazov! striga din toată inima Kolea.

— Și veșnică amintire bietului copilaș! Adaugă cu duioșie Alioșa.

— Veșnică amintire! Rostiră băieții, repetând cuvintele lui.

— Karamazov! Răsări deodată Kolea. E adevărat ce spune religia că vom învia din morți și ne vom scula cu toții din morminte? Înseamnă că atunci o să fim iarăși împreună și o să-l vedem pe Iliușencica?

— Sigur că da, ne vom scula, și atunci ne vom povesti veseli și fericiți tot ce am făcut în viață, răspunse Alioșa cu însuflețire, deși zâmbind.

— Vai, ce frumos o să fie! Se bucură Kolea.

— Și acum, dragii mei, ajunge, să lăsam deoparte discursurile și să mergem cu toții la praznic. Nu trebuie să va simțiți prost fiindc-o să mâncăm plăcinte. Este o veche datină pe care am apucat-o din moși-strămoși și care, să știți, are și partea ei bună, spuse râzând Alioșa. Hai să mergem! Mână în mână!

— Mereu vom merge așa, toată viața, mâna în mâna. Urra, trăiască Alioșa Karamazov! strigă din nou Kolea, și glasurile tuturor copiilor se îngemănară într-o izbucnire de entuziasm.

Sfârșit